

मैत्रायणी-संहितायाः विषयसूची ।

प्रपा०	विषय	पृष्ठ	प्रपा०	विषय	पृष्ठ
(आदिम) प्रथमं काण्डम् ।			४	" " (वसोधारीयः)	२३९
१	दर्श-पूर्णमासी ।	१	५	" " "	२४८
२	अध्वर ।	६	६	अध्वरादीनां प्रयोगा विधिः । (आम्रावैष्णवम्)	"
३	प्रज्ञा ।	१७	७	" " "	२५८
४	यजमान-ब्राह्मणम् ।	२८	८	" " (आमुरा)	२६८
५	अग्न्युपस्थानम् ।	३९	९	" " (सकान्ताः)	२८०
६	आधानम् ।	४९	१०	" " (वाग्नीवर्ता)	२८९
७	पुनराधानम् ।	६३	११	सौत्रासणीय ।	२९६
८	अग्निहोत्र-ब्राह्मणम् ।	६६	१२	अथमेध ।	३०८
९	चतुर्होत्राः ।	७६	१३	"	३१३
१०	वातुर्मांसेयानि ।	८९	१४	"	३१६
११	वाजपेयः ।	९५	१५	"	३१८
			१६	"	३२०
(मध्यम) द्वितीयं काण्डम् ।			(सिद्धं) चतुर्थं काण्डम् ।		
१	कात्या इष्टय ।	१०३	१	पुरोडास-ब्राह्मणम् ।	३३९
२	" "	१११	२	गोनामिकः ।	३४१
३	" "	११९	३	राजसूय-ब्राह्मणम् ।	३४३
४	" "	१२७	४	" "	३४९
५	कात्याः पशवः ।	१३३	५	अध्वरादीनां प्रयोगा विधिः ।	३६७
६	राजसूय ।	१४३	६	" " "	३७६
७	अग्निविधिः ।	१४९	७	" " "	३८६
८	"	१७१	८	" " "	३९४
९	"	१७९	९	प्रबन्धः ।	४०९
१०	"	१८४	१०	वाग्धानुवाकः ।	४१३
११	"	१९०	११	"	४२७
१२	"	१९३	१२	"	४३९
१३	"	१९७	१३	"	४४६
			१४	"	४६६
(उपरि) तृतीयं काण्डम् ।			मैत्रायणी-संहितायां अन्तिम-प्रपा ।		
१	अग्निविधि-ब्राह्मणम् । (उद्गममीयः)	२१०		मैत्रायणी-संहिता-प्रपाणां वर्णानुक्रमसूची	४९५
२	" " (रक्षायाः)	२१९		मैत्रायणी-संहिता-प्रपाणां वर्णानुक्रमसूची	५१६
३	" " (रक्षोमभागाः)	२३०		मैत्रायणी-संहिता-प्रपाणां वर्णानुक्रमसूची	५४३

मैत्रायणी-संहिताया मुद्रणार्थं स्वरचिह्नानि ।

ॐ इ॒प॒ त्वा सु॒भू॒ताय॑, वा॒य॒व॒ स्य॑, दे॒वो॑ वः स॒वि॒ता॒ प्रा॒र्प्य॑तु श्रे॒ष्ठत॑मा॒य॒
क॑र्म॒णा, आ॒प्या॒य॒ध्वम॑घ्न्या दे॒वै॒भ्या इन्द्रा॑य भा॒गं, मा॑ व॒ स्तेन॑ ई॒शत॑ मा॒घ॒स्त॑
सो ध्रु॒वा अ॒सिन् गो॑प॒तौ स्या॑त् व॒ह्नी—यै॒न॒मा॒नस्य॑ प॒शून् पा॑हि ॥१॥

अत्र स्वरचिह्नान्यधराणामुपति वा तिरभि कारोदन्ति । तानि तथैव मुद्रापयितुम-
शक्यानि, तादृग्यवतः धराणामभावात् । अतोऽधोलिखितानि स्वरचिह्नानि मैत्रायणी-
संहिताया मुद्रणार्थं संकल्पन्ते । यथा—

त्वा	=	त्वा
य	=	यु
ज	=	जु

एतेषां मर्यादनां संकोचनेन मैत्रायणी-संहिताया मुद्रणं भविष्यति । यथा—

२

ॐ इ॒प॒ त्वा सु॒भू॒ताय॑, वा॒य॒व॒ स्य॑, दे॒वो॑ वः स॒वि॒ता॒ प्रा॒र्प्य॑तु श्रे॒ष्ठत॑मा॒य॒
क॑र्म॒णा, आ॒प्या॒य॒ध्वम॑घ्न्या दे॒वै॒भ्या इन्द्रा॑य भा॒गं, मा॑ व॒ स्तेन॑ ई॒शत॑ मा॒घ॒स्त॑
सो ध्रु॒वा अ॒सिन् गो॑प॒तौ स्या॑त् व॒ह्नी—यै॒न॒मा॒नस्य॑ प॒शून् पा॑हि ॥ १ ॥

अथ यजुर्वेदीयः ।

मैत्रायणी-संहिता

प्रथमं काण्डम् ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ।

दर्श-पूर्णमासी ।

[श्रीगणेशाय नमः ॥ ओम् ॥ नमो यजुर्वेदाय ॥]

॥ ॐ ॥ इषं त्वा सुभूतायु, वायं न स्थ, देवो वः सविता प्रार्थयतु धेष्टतमायु कर्मणा,
आप्पायधमभ्या देवेभ्यो इन्द्राय भागो, सो व स्तेन ईशत माघंशस्तो धृता अस्मिन्
गोपतौ स्यात बर्ही, — यज्ञमानस्य पुनर् नृणाहि ॥ १ ॥

१

गोपदुसि, प्रत्युष्टं रक्षः, प्रत्युष्टरातिः ॥

२

प्रैयसगाद्विपणा बर्हीरंछ मनुना कृता स्वधया वितृष्टा ।

तृपावहन्ते कृषयः पुरस्तात् ॥

३

देवानां परिपूतमुसि विष्णो स्तुषोऽतिमृष्टो गंगं भागो देवस्य त्वा सन्तितुः मृत्तरेऽक्षि-
नोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां, बर्हीदेवसदनं दामि ॥

४

अतस्त्वं बर्हीः शतवलिशं विरोह, सहस्रवलिशा वि वृषं रुहेम ॥

५

अयुपिता योनि, — रदित्या रास्तासीन्द्राण्याः मुनंहनं, पूर्वा ते ग्रन्थि ग्रथात्, स ते मा
स्थादि, — नृस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे, बृहस्पतेर्मूर्धोहराम्यु३, — वन्तरिषं वी, — संहित्या-
स्त्वा पुष्टं सादयामि ॥ २ ॥

६

[१] मं ४, १, १ । तं १, १, १ । ऋत १, १ । ऋषि १, १ । मा १, १ । अन्व १, १-२ । मा औ १, १, १ । [मा घ स्तेन . श २ । अयं ४, १, १]

[२] मं ४, १, २ । तं १, १, २ । ऋत १, २ । ऋषि १, २ । मा औ १, १, १ । [देवस्य त्वा० । अयं १९, ५, २]
मं १

शुन्धध्वं देव्याय कर्मणे, वंसूनां पवित्रमसि शतधारं सहस्रधारमल्लिद्रतनुः ॥ धोरसि,
पृथिव्यसि, मातरिश्चनो धर्मः ॥ विश्वे होतुर्धामन् त्सीद ॥ पोषाय त्वां, — इदित्या रास्नासि,
कामधुक्षः, सा विश्वोयुरस्त्वसौ, कामधुक्षः, सा विश्वभूरस्त्वसौ, कामधुक्षः, सा विश्व-
कर्मास्त्वसौ, हुतं स्तोकों, हुतो द्रुप्तो, अग्रे पाहि विप्रुषः, सुपर्वा देवैभ्यो हव्यं पुना, —
अग्रे त्वा घृहो नाराय स्वाहा चावापृथिवीभ्यामि, — न्द्राय त्वा भार्गवं सोमेनातनन्मि, विष्णो
हव्यं रक्षस्वा, — इत्यु जागृत ॥ ३ ॥

७-१०

वैषाय वां, कर्मणे वा, सुकृतांषु वां, देवीरापोऽग्रेणोऽग्रेणीयोऽग्रेऽस्य यज्ञस्य प्रेता,
— अग्रे यज्ञं नुयतां यज्ञं पवित्रं, युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूये, युष्मिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूये,
प्रोक्षिता स्य, सत्सीदन्तां देवीर्विशो, वानस्पत्यासि, वर्षवृद्धमस्यु, — वर्न्तरिक्षं धीहि,
प्रत्युष्टं रक्षः, प्रत्युष्टाराति, — धूरसि, धूरं धूरन्तं यो अस्मान् धूरान्, यं वयं धूराम
तं धूर ॥ ४ ॥

११

देवानामसि बद्धितम् सस्ति तमं पप्रितमं जुष्टतमं देवहेतुमम्, — हुतमसि हविर्धानं, दं हस्व,
मा ह्य, — विष्णोः क्रमोऽस्य, — रुं वाताय, मित्रस्य वयं क्षुपा प्रेक्षे, देवस्य वः सधितुः प्रसुदेवे-
ज्धिनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां, यच्छन्तु पञ्च, गोपीषांषु वो नारातये, अग्रे वो जुष्टा-
न्निपेयाम्यर्मुष्मै वो जुष्टानि, — दं देवानामिदमु नः सह, दं हन्तां दुर्या, स्वाहा चावापृथिवी-
भ्यां, निर्वेहणस्य पोशादमुक्षि, सुरभिर्व्यक्षं ज्योतिर्वैश्वानरमु, — वर्न्तरिक्षं धीक्षं, — इतिया
य उपस्थे सादयामि ॥ ५ ॥

१२

देवो वः सतितांषुनात्वं छिद्रेण पवित्रेण । वंसोः स्येस्य रुन्मिभिः ।

१३

अग्रे वो जुष्टान् प्रोक्षाम्यर्मुष्मै वो जुष्टान्, यद्वोऽगृह्ण आलेभं तं शुन्धध्व, — मदित्यास्त्रं-
गस्य, — वधुतं रक्षो, अगृधुतरातिरे, — इतियास्त्रंगसि, प्रति त्वादित्यास्त्रंगेत्तु, पृथ्व्यावासि
वानस्पत्यै, प्रति त्वादित्यास्त्रंगेत्तु, — मैनिहोसि वाचो त्रिसर्जिनमां, — युपे वो, मृहद्रां नासि
वानस्पत्यो, देवैभ्यो हव्यं शुभीष्य, सुशंसि शुभीष्य, कुट्टरसि संधुजिह्वं स्वयं वयं

[३] मं ४, १, ३ । तं १, १, ३ । काण्ड १, ३ । वयि १, ३ । वा १, २-४ । वाच १, ४-७ । मा श्री १, १, ३ ।

[४] मं ४, १, ४ । १ १, १, ४-५ । काण्ड १, ४ । वयि १, ४ । वा १, ४-८, १, १, १० । वाच १, १-११, १, १३, १-८ । मा श्री १, १, ४ ।

[५] मं ४, १, ५ । १ १, १, ५ । काण्ड १, ५ । वयि १, ५ । वा १, ८-११ । वाच १, १०-१५ । मा श्री १, १, ५ ।

[६] मं ४, १, ६ । १ १, १, ६ । काण्ड १, ६ । वयि १, ६ । वा १, १०-१६ । वाच १, १३, १८-२४ । मा श्री १, १, ६ ।

संघातं संघातं जेष्मे, — पमावदो, — जमावद, रायस्पोपमावद ॥ ६ ॥

१४

वर्षवृद्धमसि, प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तु, परापूतं रक्षो, परापूतारातिः, प्रविद्धो रक्षसां भागो, इदित्यास्त्वंगस्य, वधूतं रक्षो, ज्वधूतारातिरं, इदित्यास्त्वंगसि, प्रति त्वादित्यास्त्वंगवेत्तु, धिपणासि पार्वती, प्रति त्वादित्यास्त्वंगवेत्तु, धिपणासि पार्वती, प्रति त्वा पार्वती वेत्तु, इदित्या स्कम्भोऽसि, धान्यमसि, धिनुहि देवान्, प्राणाय त्वा, — ऽपानाय त्वा, व्यानाय त्वा, दीर्घामनु प्रसूतिं संस्पृशेथामा, — ऽऽयुषे वो, मित्रस्य वधूधुपवेक्ष्ये, देवो वः सविता हिरण्यपाणिर्लपगृह्णातु ॥ ७ ॥

१५

निर्दग्धं रक्षो, निर्दग्धारातिः, समुद्रं मा धां, धुवमसि, पृथिवीं दृष्ट्वा, — ऽपाने-
ऽग्निमामादं जहि, निः क्रव्यादं जुदस्वा, — ऽष्टे देवयज्ञनं वह, धरुणमस्य, — न्तरिक्षं दृष्ट्वा,
धर्ममसि, दिवं दृष्ट्वा, धर्मासि, विश्वा विश्वानि दृष्ट्वा, चिदसि, परिचिदसि, विश्वासु
दिक्षु सीद, सज्जातानस्मै यजमानाय परिवेशय, सज्जातो इमं यजमानं परिनिशन्तु, वसुनां
क्राणामादित्यानां भृगूणामहिरसां धर्मस्य तपसा तप्यध्वम् ॥

१६

यांति धर्मं कृपालान्यपचिन्वन्ति वेधसः ।

पूर्णस्तान्यपि व्रतं इन्द्रवार्यं विमृशताम् ॥ ८ ॥

१७

देवस्य वः सवितुः प्रसृज्येऽश्विनोर्वाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यां संस्पृषामि ।

देवो वः सवितोत्पुनात्वंछिद्रेण पवित्रेण । वसोः धर्मस्य रुदिमभिः ॥

१८

समापा ओषधीर्मिरीछन्तां संमोषधयो रसेन ।

सं रवतीर्जगतीः शिवाः शिवाभिः संसृष्टतापः ॥

१९

सीदन्तु विशो, जेनयत्यै त्वा, धर्मोऽसि विशायु, धर्मं धर्मं धयस्वो, — रुं प्रधस्वो,

ते यज्ञपतिः प्रथतां, स ते तन्वा तन्वः पृच्यन्ताम् ॥

२०

परि वांजपतिः कुर्विरिद्विद्यान्यकमीत् । दधद्रत्नानि द्वाशपे ॥

२१

देवस्त्वा सविता श्रपयतु वर्षिष्ठे अग्निं नाक्ते पृथिव्या, अग्ने ब्रह्म गृहीष्य ॥ ९ ॥

२२

[७] मे ४, १, ७ । ते १, १, ५-६ । काठ १, ५-६ । कपि १, ६ । वा १, १८, १९, २० । दण्ड १, २५, २६-३४ । मा श्री १, २, २ ।

[८] मे ४, १, ८ । ते १, १, ७ । काठ १, ७ । कपि १, ७ । वा १, १७-१८ । कण्व १, २७-३० । म. श्री. १, २, ३ ।

[९] मे ४, १, ९ । ते १, १, ८ । काठ १, ८, १० । कपि १, ८, १० । वा १, २१-२२, ११, १५ । कण्व १, ३६-३८, १, २, २५ । मा श्री १, २, ३ । [परि वाजपतिः... दायुषे । अ. ४, १५ ३ । म. ३०]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽधिजोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादुदा, इन्द्रस्य बाहुरसि
 दक्षिणः सहस्रभृदिः शततेजा, वायुस्तिग्मतेजाः, पृथिवि देवयजनि मा द्विशिषं तामोपधीनां
 मूलं, ब्रजं गृह गोस्थानं, वर्पतु ते पर्जन्यो, वधानं देव सवितः शतैर्न पशैः परमस्यां
 परावति यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमत्र वधान, सौऽतो मा मोचि, मा वः शिवा
 ओषधयो मूलं द्विशिषं, ब्रजं गृह गोस्थानं, वर्पतु ते पर्जन्यो, वधानं देव सवितः
 शतैर्न पशैः परमस्यां परावति यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमत्र वधान, सौऽतो मा
 मोचि, वृषस्ते दिवं मा स्कान, ब्रजं गृह गोस्थानं, वर्पतु ते पर्जन्यो, वधानं देव
 सवितः शतैर्न पशैः परमस्यां परावति यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमत्र वधान, सौऽतो
 मा मोचि, धंसवस्त्वा परिगृहन्तु गापत्रेण छन्दसा, रुद्रास्त्वा परिगृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा,
 ऽऽदित्यास्त्वा परिगृहन्तु जागतेन छन्दसा, उपारं हं पृथिव्या अदेवयजनं, सत्यसदस्युः,
 तसदसि, धर्मसदसि ॥ २३

पुरा क्रूरस्य विमृषो विरज्जित उदादाय पृथिवीं जीरदानुम् ।

तामरयश्चन्द्रमसि स्वधाभिस्तां धीरासः कवेयोऽनुदृश्यायजन्त ॥ १० ॥ २४

प्रत्युष्टं रक्षः, प्रत्युष्टराति, रायुः प्राणं मा निर्माजी, श्रद्धुः श्रोत्रं मा निर्माजी,

वाचं पश्यन् मा निर्माजी, यज्ञं ब्रजं मा निर्माजी, स्तेजोऽसि, शुक्रमसि, ज्योतिरस्य,
 मृतमसि, वैश्वदेवमसि ॥ २५

हविरसि वैश्वानरं मृन्नीतश्रुण्मं सत्यौजाः ।

सहोऽग्निं सहस्वारातिं सहस्य पृतनापृतः ॥ २६

सहस्रवीर्यमसि, तन्वा जिन्वा, ऽऽज्यस्याज्यमसि हविरपो हविः सत्यस्य सत्यं,

गत्यामिहितं सत्येन त्वामिधारायाम्यं, दग्धेन त्वा चक्षुषविधे रायस्यापाय सुप्रजास्त्वाय ॥ २७

धाक्षसि प्रियं देवानामेताधृष्टे देवयजनम् । देववीत्यै त्वा गृह्णामि ॥ २८

देवीरापः शुद्धा ययं देवान् युयुष्मं, शुद्धा ययं सुपरिविष्टाः परिवेष्टारो वो भूयास्म,

कृष्णोऽस्याग्रेष्टो, अग्रये पृतं भुव, वेदिरामि, वह्निं त्वा जुष्टं प्रोक्षामि, वह्निरसि, वंष्टि

न्या जुष्टं प्रोक्षामि, व्याहा वितृम्यो धर्मपावम्भः ॥ ११ ॥ २९

[१०] मं. ४, १, १० । ति १, १, ९ । ऋ. १, ९ । ऋ. १, ९ । वा. १, २४-२८ । वाज. १, ४०-४५ । मा धी. १, २, ४ ।

[११] मं. ४, १, १०-१३ । मं. १, १, १० । वाज. १, १०-१३ । ऋ. १, १०-११ । वा. १, २९-३१ । २, १, ५, १३ ।

वाज. १, ४३, ४३, ४५ । ०, १, ४ । ५, १३ । मा धी. १, २, ५ ।

पुपां ते ग्रन्थिः विष्णुतु, विष्णोः स्तुपोऽस्यु, —रुं ग्रन्थस्वोर्णमदः स्वासस्थं देवेभ्यो,
गन्धर्वोऽसि विश्वावसुर्विश्वस्मादीपमाणो, यजमानस्य परिधिरेडं ईडितं, इन्द्रस्य बाहुरुसि
दक्षिणो, यजमानस्य परिधिरेडं ईडितो, मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्ताः, यजमानस्य
परिधिरेडं ईडितः ॥ ३०

नित्यहोतारं त्वा कवे द्युमन्तः समिधीमहि ॥ ३१

वर्षिष्ठे अग्निं नक्ति पृथिव्याः स्वर्गस्त्वा रुग्मिभिः पुरस्तात् पातु कस्याश्चिदग्निशस्या,
विश्वजनेस्य विधृती स्थो, वसुनाः रुद्राणामादित्यानां सदीऽसि सुवाः योनि, —दौगृसि जन्मना
जुह्वनार्म प्रियां देवानां प्रियेण नास्त्रा, ध्रुवं सदसि सीदा, —जन्तरिधमसि जन्मनोपमृन्नाम शिवां
देवानां प्रियेण नास्त्रा, ध्रुवं सदसि सीद, पृथिव्यसि जन्मना ध्रुवां नाम शिवां देवानां प्रियेण
नास्त्रा, ध्रुवं सदसि सीद, ऋषभोऽसि शाकरो वृषक्षारस्य त्वा मात्रायाः सादयामि ॥ ध्रुवां
असदन्नृतस्य योनौ सुकुतस्य लोके, ता विष्णो पाहि ॥ पाहिं यज्ञं, पाहिं यज्ञं पति, पाहिं
मां यज्ञन्यम् ॥ विष्णुनि स्व, वैष्णवानि धामानि स्थ प्राजापत्यानि ॥ १२ ॥ ३२-३५

सूर्यमे मेज्यं स्तुः स्वावृतां क्षपावृता, अग्नाविष्णु विजिहायां, मां मा हिंसिष्टं,
लोके मे लोककृत्वौ कणुतं, मां मोदोषिष्मात्मानं मे पातः, शिवां भवतमयं नो, विष्णो
स्वामासी, —त इन्द्रस्तिष्ठन् वीर्यमकणोदेवताभिः समारम्भः ॥ ३६

ऊर्ध्वो अश्वरो दिविस्पृगंहृतो यज्ञो यज्ञपतेः ।

इन्द्रवान् रस्ववान् बृहद्भाः ॥ ३७

वीहि मधोर्धुतस्य, स्वाहा, स ज्योतिषा ज्योतिः ॥ ३८

वाजस्य मा प्रसवेनोद्गर्भेणोदजिग्रभत् ।

अथा सपत्नानिन्द्रो मे निग्रार्भेणाधराः अकः ॥ ३९

उद्गर्भश्च निग्रार्भश्च ब्रह्म देवाः अवीवृधत् ।

अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपूचीनान् व्यभ्यताम् ॥ ४०

वसुरस्य, पावसुरसि, विश्वावसुरस्य, —सुमी रिहाणा व्यन्तु वयो, वशां पृथिभूत्वा

मरुतो गच्छ, ततो नो वृष्ट्यावत ॥ ४१

[१२] मे ४, १, १३ । तै १, १, १०-११ । वाठ १, ११ । कपि. १, ११ । वा २, २-६ । कण्व २, २-९ । मा औ. १, २, ६ ।

[नित्यहोतारं (वीतिहोतार) त्वा समिधीमहि] (ऋ ५, २६, ३ । मा १५२३)

[१३] मे ४, १, १४ । तै १, १, १२-१३ । वाठ १, १२ । कपि १, १२ । वा २, ५-९, १६, १८, २१, ८, २१, १७, ६३-६४ ।

कण्व २, १०, १२, १४ १४, ३५, ३९ ९ २१ १८, ६३-६४ । मा औ. १, ३ १-४ ।

सुखसावेभागा स्येषां बृहन्तुः प्रत्तरेष्ठां बर्हिषद्वथ देवाः ।

इमां चोचुमभिर्विश्वे गुणन्तः स्वाहा देवा अमृता मादयन्ताम् ॥

देवा गातृविदो गातृ च विश्वो गातृभित्, मनुसस्पते सुधांस्त्रिमं यज्ञं दिवि देवेषु वति

धाः, स्वाहा ॥१३॥

४३ [४३]

॥ इति प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥

अथ द्वितीयः प्रपाठकः ।

अध्वरः ।

आपो देवीः शुन्धत मा मधुमन्तं मधुमतीर्देवयज्यायै ॥

१

आपये प्रायस्वैनं स्वर्षिते मैनं हिंसीः । यां ते शिवतामा तनुस्तैर्नमुपस्पृश ॥

२

देवश्रुदिमान् प्रवपे, स्वस्त्युत्तरं अशीय ॥

३

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः प्रचक्रमुरिद्वित्वावर्धमापः ।

शतं पवित्रा वित्तान्यासु तैर्भिर्मा देवः सुविता पुनातु ॥

४

आपो मा मातरः हृदयन्तु पूतेन मा घृतप्लुः पुनन्तु ।

विध्वं हि रित्रं प्रवहन्तु देवीरुदिदाम्पः शुचिरा पूर्वं एभि ॥

५

विष्णोः शर्मसि, शर्म मे यज्ञो, — जै त्वा, मदीनां पयोऽस्यपामोपधीनां रसो, वंचोर्धा

असि, वंचो मे घेहि ॥ वृत्रस्यासि कुनीलिका चक्षुषो मे वयोधा, अन्तरहं त्वया द्वेषो

अन्तरातीर्देवे महतां पर्वतेन, चक्षुष्या असि, चक्षुर्मे पाहि ॥ चित्पतिस्त्वा पुनातु,

वाचस्पतिस्त्वा पुनातु ॥

६-८

देवस्तु सजिता पुनात्वछिद्रेण पवित्रेण । वंसोः सूर्यस्य रुमिभिः ॥

९

तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुनै तं शक्यम् ॥१॥

१०

आकृत्यै प्रयुज्जे अग्रये स्वाहा, मेधायै मनुसे अग्रये स्वाहा, दीक्षायै तपसे अग्रये स्वाहा,

संस्वत्यै पूर्णाय अग्रये स्वाहा ॥

११

आपो देवीर्षहतीर्विश्वशंभुवो चावापृथिवीं उरो अन्तरिक्षः ।

पृथस्पतिर्नो हरिषा वृधातु । स्वाहा ॥

१२

[१] मे ३,६,०-३ । मे १,०,१ । कट ०,१ । बवि १,१३ । वा ४,१-४ । काण्य ४,१-५ । मा श्री ०,१,१ ।

[हिरण्यवर्णाः (पञ्च) अपरे. १३३१] [आपो (अस्मान्) मा० । अ १०,१०,१०, अपरे ६,५१,२]

[२] मे ३,६,५,५,८ । मे १,६,० । कट ०,०-३ । बवि १,१४-१६ । वा ४,७-१०,५-६ । काण्य ४,८-११,६,७ ।

म. श्री ०,१,० । [विश्वो देवयज्य अ० ५,५,०,१]

विंशो देवंस्य नेतृमतेन वुरीत सख्यम् ।

विंशो रायं ह्युष्यति धुम्रं वृणीत पुण्यसे । स्वाहा ॥

१३

ऋक्सामयोः शिल्पे स्य, स्ते वामाग्निमा, आ मोदं चः पात५, विष्णोः शर्मसि,
शर्म मे यच्छ, नमस्ते अस्तु, मा मा हिंसीः ॥

१४

इमां धिय५ शिक्षमाणस्य देव कर्तुं दक्ष५ वरुण स५शिश्राधि ।

ययाति विंश्वा दुरितां तरेम सुतर्माणमधि नावि५ रुहेयम् ॥

१५

सूर्याग्नी घोषापृथिवी उरो अन्तरिक्षोपः ॥ ओषधया उष मा दीक्षायां दीक्षापतयो ह्ययं,
देव सवितस्त्वं दीक्षायां दीक्षापतिरसी, त्वं मा संतं पा, ह्यर्गस्याङ्गिरस्यूर्णमद्रा, ऊर्णं

मधि धेही, नृस्य योनिरसि, गोपार्य मा, नमस्ते अस्तु, मा मा हिंसीः ॥ १६-१७

कृषि५ सुस्यर्षाभृत्कृषे सुपिण्डला ओषधीस्कृधि ।

विंयाणे विंश्यैतं ग्रन्धि५ यंदस्य गुःपित५ हृदि मनो यंदस्य गुःपितम् ॥

१८

वृहज्जसि घानस्पत्यः, सुधुम्रो धुम्रं यज्ञमानाय घेहि, नक्षत्राणां मातीकाशात् प्राहि ॥ १९

आ वो देवास ईमहे वामं म्रुत्युध्वरे ।

यंदो देवास आगुरि यज्ञियासो हवामहे ॥

२०

स्वाहा यज्ञं मनुसुः स्वाहा दिवः स्वाहा पृथिव्याः स्वाहोरोरन्तरिक्षात् स्वाहा वातात्

परिगृह्णामि, स्वाहा ॥२॥

२१

नक्षत्राणा५ सफार्शान्मा यौष५, व्रतं चरत ॥

२२

दैवीं धियं मनामहे सुमृडीकामभिष्टये ।

वृचोर्धा५ वृक्षवाहस५ सुतीर्थी नो असद्रष्टे ॥

२३

यं देवां मनुजाता मनोयुजः सुदेक्षा दक्षपितरस्ते नोऽवन्तु, ते नः वान्तु, तेभ्यः स्वाहा ॥ २४

शिवाः पीता भवत युयमापो अस्माक५ योना उदरे सुदेवाः ।

इरावतीरनमीवा अनामसः शिवा नो भवत अविस्त ॥

२५

कामो हविषां मेन्द्रिष्टोऽग्रे त्वं सु जागृहि वयं५ सु मुन्धिपीमहि ।

गोपार्य नः स्वस्तये प्रपुषे नः पूनस्कृधि ॥

२६

[३] मं. ३, ६, ९, १० । मं. १, ७, ३ । ऋठ २, ४ । ऋवि. १, १९ । वा ४, ११, १७, १४-१६, ६, ७, ७ । कण्व ४, १५-१७, १९-२१; ६, १९, ४०. १०, ८ । मा अं. ७, १, ३ ।

पुनर्मनः पुनरायुना आंशात् पुनः प्राणः पुनराकृतमांशात् ।

वैश्वानरोऽदन्धस्तनूपा अपवाषातं हरितानि विश्वा ॥

२७

त्वमेमे व्रतपा असि देवा आ मर्त्येष्वाम् ।

त्वम् यज्ञेष्वीडयो व्रतमस्मासु धारय ॥

२८

पूषा सुनीनोऽसौमो राघस्तां, मां पूषन् पुर्व्यां विश्वघिष्ट, मां वयं मायुषा वर्चसा च,
रोस्त्वेषुत् सोमा, — ५५ भूयो भर, देवः सुविता वंसोर्वसुदात्रा, वायुर्गोपा, — स्त्वेषां धिपतिः,
पूषा प्रतिग्रहीता, देवीरापो अपां नपार्ध ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मुदिन्तुमस्तम् यो मां क्रमीपृथ,
योः पुनूनामृषमं वाचस्ताः सूर्यो अग्ने शुक्रो अग्ने ताः ग्रहिणोमि यथाभारम् यो अन्न, शिवा नः
पुनरायन्तु वाचो, वायवे त्वा, वैरुणाय त्वा, रुद्राय त्वा, निर्ऋत्यै त्वे, — न्द्राय त्वा,
मरुत्यै त्वा ॥३॥

२९

इयं ते शुक्र तन्निदिऽवर्च, — स्त्वया संभुव, आजं गच्छ, जूरसि धृता मनुसा जुष्टा विष्णवे,
त्वस्यास्ते सत्यसवसः प्रभवं तन्यो युन्वमशिय, स्वाहा, शुक्रमसि, चन्द्रमस्य, — मृतमसि,
वैश्वदेवमुसि, चिदसि, मनासि, धीरुसि, दक्षिणासि, यज्ञियासि ध्रुवियास्य, — दिति-
रस्यमृतः शीर्ष्णि, सा नः सुप्राची सुप्रतीची भव, मित्रस्ता पदि बभ्रात, पूषाऽन्नः पात्वि,
— न्द्रायां चक्षुषायां, — नु त्वा माता मन्वताम, — नु पिता, ५६ आज्ञा संगम्यो, ५७ संज्ञा
संपृथ्वः, सा देवि देवमहेही, — न्द्राय सौमम्, रुद्रस्तावर्चयत्, स्वस्ति सौमसया पुनरहेहि,
वस्यसि, रुद्रास्य, — दितिरस्या, — दित्यासि, चन्द्रासि, रुद्रासि, वृहस्पतिष्ठा सुन्नं
रुष्णात्, रुद्रां वंसुमिराचके, पृथिव्यास्ता मूर्धन्नाजियमि यज्ञिया इडायास्पदे घृतवृत्ति-
स्वाहा, ५८ रुमस्या, — ५९ ते राय, — स्तव, राय, — स्तव तव रायो, मां रायस्वोपेण वि-
शोम, — स्त्वेषीमन्तस्त्वा सपेम ॥४॥

३०

सर्वस्य चक्षुराहमग्रैरक्षणः कर्नीन्निराम् । यदेतयोमिरीयुसे आजुमानो विपथिता ॥ ३१
अपि पन्थामगन्महि स्मृतिगायुनेहमम् । येन विश्वाः परि द्विपो वृणक्ति चिन्दते वंसु ॥ ३२

[पुनर्मनः पुनरा० । अपव ५ ५३ २ ॥ त्वमग्ने व्रतपा० । अ० ८. ११. १; आपव० १९. ५९ १]

[४] ५ १, ७, ५-७ । १ २, ७, ५-५ । अ० १, ५ । अ० १, १०-१८ । वा ४, १०-१० । अ० ४, २३-३२ ।
मा ५. १, १, १, १, ४, ३ ।

[५] ५ १, ७, ७ । १ १, ७, ५-७ । अ० २, ३ । अ० १, १९ । वा. ४, ३०, २९, २४-२७ । अ० ४, ३०, २९, ४४, ४१ ।
मा ५. १, १, ३-४ ।

आस्माकोऽसि, शुक्रंस्ते ग्रह, स्वाहा त्वा विचित्रयः ॥ ३३

अभि त्वं देव५ सुवितारुमोण्योः कर्विकृतमर्चामि सत्यसुवस५ रत्नधामभि प्रियं मतिम् ।

ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भी अदिद्युतस्तर्षीमनि हिरण्यपाणिरमिमीत सुकृतुः कृपा स्वः ॥ ३४

प्रजाभ्यस्त्वा, प्रजास्त्वानुप्राणन्तु, प्रजाः प्राहि, शुक्रं ते शुक्र शुक्रेण चन्द्रं चन्द्रेणा-
मृतममृतेन क्रीणामि देव सोमः शक्यम् यंचे गौर, —सं ते चन्द्राणि, तपसस्तनूरासि प्रजापतेर्वर्णः,
सहस्रपोषं पुष्पन्ति, परमेण पशूना क्रियस्वा, —स्मं ते वन्धुः सुवाङ्मन्त्रादहारे वम्भारेऽस्तरहस्तः

कृशान एतं घृः सोमक्रयणा, स्तान् रक्षध्वं, मां वो दमन्, दुर्धक्षा वो मावक्षत् ॥ ५ ॥ ३५

स्वजा असि, स्वभूरस्य, —स्मं कर्मणे जातं, क्रतेन त्वा गृह्याम्यु, —तेन नः प्राहि मित्रो
ना एहि समित्रघः सह रायस्पोषिणे, —न्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमुशन्नुशन्तु५ स्योनः स्योनम् ॥ ३६

उदायुषा स्वायुषोर्दोषधीना५ रसेन । उत्पर्जन्यस्य धाम्नोदस्याममृतं अतु ॥ ३७

उश्र्वन्तरिक्ष५ वीक्ष, —दित्याः सदा आसीद ॥ ३८

अस्तन्नाद् घामृपभो अन्तरिक्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।

आसीद्वद्विश्वा ध्रुवनानि सम्राड् विश्वेत्तानि वरुणस्य ज्ञतानि ॥ ३९

वनेपुश् व्यन्तरिक्षं ततान वाजमर्बस्तु पयो अह्यासु ।

हस्तुं क्रतु५ वरुणं दिश्स्वमिं दिवि सूर्यमदधात् सोममर्द्रा ॥ ४०

धूरसि, ध्वर ध्वरन्तु५ यो अस्मान् ध्वरा, —य५ वयं ध्वराम् स ध्वर ॥ ४१

वारुणमुसि, वरुणस्त्वोत्तमातु, वरुणस्य स्कम्भोऽसि ॥ ४२

प्रच्यवस्थ भुवनस्पते विश्वान्यभि धामानि ।

मां त्वा परिपरिणो मां परिपन्थिनो मां त्वा वृक्षा अपायवो विदन् ॥ ४३

श्येनो भूत्वा परापत यजमानस्य नो गृहं स५स्कृतम् । देवैभ्यः सुत्यायै ॥ ४४

नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तदहं५ सपर्यत ।

दूरदेशे देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय धर्याय अ५सत ॥ ४५

वारुणमुसि, वरुणस्त्वोत्तमातु, वरुणस्य स्कम्भसर्जनमासि ॥ ४६

[अभि त्वं देव० । अर्ब० ७, १४, १-२]

[६] मे. ३, ७, ८, ९ । ते १, २, ८-१० । कठ २, ७ । वषि १, १९, २, १ । वा ४, ७७, २८, ३०, ३१, ३४-३६, ५, १ ।

काण्व ४, ३८, ४०, ४२, ४३, ४६-४८, ५, १ । मा धी २, १, ४, ५ । [अस्तन्नादधां (घामृपभो) घृपभो० ।

क्र० ३, ३०, ९, ८, ४७, १] [वनेपु (३) व्यन्तरिक्षं० । क. ५, ८५, २] [नमो मित्रस्य० । क्र० १०, ३७, ६]

विचृत्तो वरुणस्य पांशोः, प्रत्यस्तो वरुणस्य पांशो, नमो वरुणस्य पांशाया, —ऽग्नेस्तनू-
रुसि, विष्णवे त्वा, सोमस्य तनूरुसि, विष्णवे त्वा, —ऽतिथेरतिध्वंसि, विष्णवे त्वा,
—ऽग्रं त्वा राघसोपदे, विष्णवे त्वा, श्येनाय त्वा सोमभृते, विष्णवे त्वा, वारुणमुसि,
वरुणोऽमि धृतव्रतो, वरुणस्य क्रतुसद्वनमासीद, वरुणाय त्वा ॥६॥ ४७

अग्नेर्नैत्रममि, धृषणौ स्या, उर्वश्यस्या, —युरसि, पुरुरवा असि, गायत्रमसि,
त्रिष्टुमसि, जगदसि ॥ मयते नः समनमौ संपोकसौ संचेतसा अरेपसौ ॥ मां धृष्टं ह्विंसिष्टं मां
यजपतिं जातवेदसां, द्विवै भवतमयं नः ॥ अग्रा अग्निश्चरति प्रविष्टा ऋषीणां पुत्रो अधिराज
पुषः ॥ तस्मै विधेम हविषा वयं, मां देवानां ययुषाम भागधेयम् ॥ आपतये त्वा गृह्णामि
परिपतये त्वा गृह्णामि, तनूनये शकम्ने शक्राय शकम्ना ओजिष्ठायां, —ऽनाधृष्टमस्य, —नाधृष्टं
देवानामोजः ॥ अभिशस्तिषा अनभिशस्तेन्यम् ॥ अनु म इदं व्रतं व्रतपुतिर्मन्युतामनु दीक्षां
दीक्षापुतिरेजसा, सत्यमुपागां, सुवितं मा धा, अग्रे व्रतपते यां मम तनूरोपां सां स्वदध,
—मे व्रतपते यां तं तनूरियं सां मयि, सह नौ व्रतपते व्रतिनोर्व्रतान्यु, —शूरं शुदे देव
सोमोप्यायतामिन्द्रायैकधनविदा, आ त्वमिन्द्राय प्यायस्वा, तुभ्यमिन्द्रः प्यायतामां, प्यायय
गरीरत्मन्या मेधया, स्वस्ति ते देव सोम सत्यमशीय स्वदस्त्यौदन्मेषा राया, एषा वामनि,
प्रपे भगाय, कुनमृत्वादिभ्यो, नमो दिवे, नमः पृथिव्यै ॥ ४८-५५

यां ते अग्नेऽयाशयां तनूर्वपिष्ठा गहनेष्ठा ।

स्वेपं वचो अयावधीरुग्रं वचो अयावधीः ॥ स्वाहा ॥ ५६

यां ते अग्ने रजाशयां, यां ते अग्ने हराशयां, यां ते अग्ने रुद्रिया तनूर्स्तया नः पाहि,
तस्य ते स्वाहा ॥ ७ ॥ ५७

तमामुनी मेऽसि, विचायनी मेऽस्य, —वतान्मा नाथितं, —मवतामथितं, —मग्ने अङ्गिरो-
दयोऽस्यां पृथिव्यामर्घ्यस्याधुना नांमिहि, वेत्तवस्त्वा हरन्तु गायत्रेण छन्दसा, वित्स्वे यज्ञपुते,
—यंचेत्तनाधृष्टं धामानाधृष्टं तेन त्वादधे, अग्ने अङ्गिरो यां द्वितीयस्यां पृथिव्यामर्घ्यस्याधुना
नांमिहि, रुद्रास्त्या हरन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसा, वित्स्वे यज्ञपुते, —यंचेत्तनाधृष्टं धामानाधृष्टं तेन

[७] मे ३,७,१०, ३,८, २, ३,९, ५ । मे १,२, १०-११ । पाठ २, ८ । वयि २, २-३ । वा. ५, २-८ । वयम् ५,
२-१० । वा. यो १, ७, १, २, २, १ । [अग्राय (अ) मिश्ररति० । अपरं ७, १, १]

[८] मे ३, ८, ५ । मे १, २, १० । पाठ २, ९ । वयि २, ३ । वा. ५, ९-१३, ३३, ३० । वयम् ५, १३-१८, ३३, ३० ।
वा. यो १, ७, ३ । [विधाद् गृहस्थपुन० । न० १०, १७०, १ । ता० ६०८, १४५३]

त्वादधे, अग्ने अङ्गिरो यस्तुतीयस्यां पृथिव्यामव्यस्यायुता नम्रिहादित्यास्त्वा हरन्तु जागृतेन
छन्दसा, वित्तस्य यज्ञपुते, यत्तेऽन्नाष्टुष्टं धामानाधूप्यं तेन त्वादधे, विदेरग्ने नमो नाम यत्ते,
सिंहिरसि, महिषीरसि, देवैभ्यः श्रुन्धस्व, देवैभ्यः शुभस्वे, न्द्रघोषास्त्वा पुरस्ताद्वसुभिः
पान्तु, पितरस्त्वा मनोजवा दक्षिणतः पान्तु, रुद्रास्त्वा प्रचेतसः पश्चात् पान्तु, विश्वकर्मा
त्वादित्यैरुत्तरात् पातु, मिहिरसि सपत्नसाहो, स्वाहा, सिंहिरसि रायस्पोषवनिः, स्वाहा,
सिंहिरसि सुप्रजावनिः, स्वाहा, सिंहिरस्यादित्यवनिः सजातवनिः, स्वाहा, सिंहिर-
सा, बृह देवान् देवायते यजमानाय, स्वाहा, भूतैभ्यस्त्वा, विश्वापुरसि, पृथिवीं दृष्ट्व,
ध्रुवक्षितिरेस्य, न्तरिक्षं दृष्ट्वान्युत, क्षिप्रसि, दिवं दृष्ट्वा, जम्भेस्मास्य, त्रैः पुरीषमस्य,
त्रैः कुलायमसि ॥ ५८

विभ्राद् बृहत् पिबतु सोम्य मध्वायुर्देधयज्ञपुता अविहृतम् ।
वातयुतो यो अभिरक्षति तमेना प्रजाः सिपातं बहुधा विराजति ॥ ५९

देवश्रुतौ देवैष्वायोपेधाम ॥ ६०

युज्जते मन उत युज्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेका इन्मही देवस्य सवितुः परिपुतिः ॥ ६१

अप जन्मं भयं नुदु मा चक्रा अवृत्तत । गृहं सोमस्य गच्छतं गच्छदिन्द्रस्य निःकृतम् ॥ ६२

इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे पदा । समुदमस्य पाशसुरैः ॥ ६३

इरावती धेनुमती हि भूतं स्यवसिनी मनवे यज्ञस्ये ।

व्युष्कन्ना रौदसी विष्ण एते द्वार्यर्थं पृथिवीमभितो मयूतैः ॥ ६४

सुवागावद् देव दुर्म अरिष्यन्नरिष्यतः ॥ ६५

आ नो वीरौ जायतां कर्मण्योऽभिशस्तिपा अनभिशस्तेन्यः ।

यं बृहवोऽनुजीवान्यो बृहूनामसद्वशी ॥ ६६

वैष्णवंमुसि, विष्णुस्त्वोत्तमातु ॥ ६७

दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या उरोर्गा विष्णो बृहतो अन्तरिक्षात् ।

हस्तौ पृणस्व बृहभिर्वसुधैरौत प्रयच्छ दक्षिणादौत सन्यात् ॥ ६८

[९] मे ३, ८, ७ । ते १, २, १३ । कठ २, १० । ऋषि २, ४ । वा ५, १४-२१ । ऋषि ५, १९-२७ । मा. मं २, २, २ ।

[युज्जते मनः ॥ ५, ८१, १] [इदं (<) विष्णुर्विचक्रमे । ऋ १, २०, १७ अथर्व. ७, २६, ४, वा. २००, १६६९]

[इरावती धेनुमती ॥ ऋ ७, ९९, ३] [दिवो (वा) विष्णोः । अथर्व ७, २६, ८]

विष्णोर्नु क५ वीर्याणि प्रवोच५ यः पार्थिवानि विमर्मे रजा५सि ।

यो अस्क्रमायदुत्तर५ सधस्य५ विचक्रमाणस्त्रेधोलुगायः ॥

६९

विष्णोः पृष्ठमुनि, विष्णो रराट्ससि, विष्णोः शिप्रे स्थो, विष्णोः स्युगुसि,

विष्णोः प्रवोडसि, वैष्णवमुनि, विष्णवे त्वा ॥

७०

प्र तद्विष्णुः स्ववते वीर्येण मृगो न भीमः कुचरो गितिष्ठाः ।

यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिशिर्यन्ति भुवनानि विंश्या ॥९॥

७१

देवस्य त्वा सवितुः प्रसु३वेडसिनेर्वाहृम्यां पूर्णो हस्ताभ्यामादुर्देडभिरसि, नारिर,—
मीदमह५ रक्षसो ग्रीवा अपिकृन्तामी,—दमह५ यो मे समानो योऽसमानोऽरातीर्यति तस्य ग्रीवा
अपिकृन्तामि, बृहन्नसि बृहद्वाया, बृहतीमिन्द्राय वाच५ वद रक्षोहण५ बलगाहन५ वैष्णवी५,
सम्राडसि मपत्तुह,—दमह५ तान्वलगानुदृषामि यान्मे समानो यानसमानो निचछान ये फुक्फदमे,
निरस्तो बलगः, स्वराडस्यमिमातिह,—दमह५ तान्वलगानुदृषामि यान्मे सजातो यानसजातो
निचछान ये जानुदमे, निरस्तो बलगो, विराडसि रक्षोह,—दमह५ तान्वलगानुदृषामि यान्मे
मन्वयुयीनमन्वयुनिचछान ये नाभिदमे, निरस्तो बलगः, मन्वराडस्यशस्त्रिह,—दमह५ ता-
न्वलगानुदृषामि यान्मे, भ्रातृव्यो यानभ्रातृव्यो निचछान ये अश्वदमे, निरस्तो बलगः,
मन्वराडस्यरातीर्यतो हन्ते,—दमह५ तान्वलगानुदृषामि यान्मे सज्जन्वो यानसज्जन्वो निचछान ये
शीर्षदमे, निरस्तो बलगः ॥

७२

समृश इमानायुषे वर्चसे च देवानां निर्धिरसि द्वेपोयव्नः ।

युयो३ष्यस्मदद्वेपा५मि यानि कानि च चक्रम ॥

७३

देवानामिदं निहित५ यदस्सयथाभाहि प्रदिशश्चतस्रः॥ कृष्णानी अन्यं अधरान् त्सर्पन्तान् ॥१०॥७४

पृथिव्यं त्वा,—ऽन्तरिक्षाय त्वा, दिवं त्वा, शुन्धन्तां लोकाः पितृपदुना, यवोडसि,
यारय द्वेपो अस्मद्य,—वैषागति, पितृपदनं त्वा लोकमवस्तरणामि ॥

७५

उन्मृषम्य वनस्पते मूर्जद्वेवेनु बाहिपा ।

नितानस्त्वा मास्नी निहन्तु मित्रावैष्ट्यां भुवेण धर्षणा ॥

७६

[विष्णोर्नु क० । क. १.१५४.१ मपं ७२६.१] [प्र तद्विष्णु० । क. १.१५४.१, यपरं ७.१६.२-३]

[३०] म. १.८.८ । मे १.३.१-३ । वट ७.११.१ । व. २.५ । य ५.७०-७४ । वाण ५.७८-१० । मा श्री १,
२.३ १.८.७ । [द्वेषम्य त्वा० । अर्वा. १७.५१.७]

[११] मे १.८.१ । मे १.३.१-३ । वट ७.१० । यपरं ७.६ । व. ५.७६-१०.७५ । व. ५.१३-१८.११.१० ।
वा. श्री २.३.१ १.८.७ ।

ब्रह्मवर्ति त्वा क्षत्रवर्तिं पर्युहामि, ब्रह्म दृ२६, क्षत्रं दृ२६ रायस्पोषं दृ२६, प्रजो
दृ२६, सजातानुस्मै यजमानाय दृ२६ ॥ घृतेन चावापृथिवीं आपृण, विश्वजनस्य ह्यायासि ॥

७७-७८

परि त्वा गिर्वणो गिर इमां भवन्तु विश्वतः। वृद्धायुर्मेनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः॥७९॥
इन्द्राय त्वेन्द्रस्य सूरसी, न्द्रस्य ध्रुवोऽस्यै, न्द्रमसी, न्द्राय त्वा, रक्षोघ्नो वो बलगम्नः
प्रोक्षामि वैष्णवान्, रक्षोहणं त्वा बलगह्नन्मवसिञ्चामि वैष्णवं, रक्षोहणं त्वा बलगह्नन्मवस्त-
णामि वैष्णवं, रक्षोघ्नीं वा बलगम्नीं उपदधामि वैष्णवीं, रक्षोघ्नीं वा बलगम्नीं पर्युहामि
वैष्णवीं, रक्षोहणं त्वा बलगह्नन्मास्तुणामि वैष्णवं ॥११॥

८०

विभूरसि प्रवाहणो, बाहिरसि हव्यवाहनः, आत्रोऽसि प्रचेवास्तु, थोऽसि विश्ववेदा,
अवस्युरसि देवस्वा, न्हारिरसि वम्भारिरुशि, गसि कविः, जुन्व्युरसि मार्जालीयः, सम्रा-
डसि कुशानुः, परिपथोऽस्यास्तुश्च्यो, नभोऽसि प्रतर्कांसं, मृषोऽसि हव्यवृद्धनः, संगरोऽसि
विश्ववेदा, अतृधामासि स्वज्योतिः, समुद्रोऽसि विश्वव्यचा, अश्जोऽस्यैकुपाद, हिरसि
बुध्न्युः, कव्योऽसि कव्यवाहो, रैत्रिणानीकेन प्राहि माये, पिपुहि मा, नमस्ते अस्तु,
मा मा हिंसीः ॥१२॥

८१

त्वं सोम तनूकृद्भ्यो देवोभ्योऽन्वकृतेभ्यः। उरु यन्तासि वरूय स्वाहा ॥

८२

जुपाणो अर्पुतारज्यस्य वेतु। स्वाहा ॥

८३

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वर्युनानि विद्वान्।

युरोश्च्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठा ते नमउक्ति विधेम ॥

८४

उरु विष्णो विक्रमस्वोरं क्षयाय नस्कधि।

घृतं घृतवने पिब प्र ॥ युज्ञपतिं तिर। स्वाहा ॥

८५

एवा वन्दस्व वरूणं बृहन्तं नमस्या धीरुमर्भुतस्य गोपाम्।

स नः शर्म त्रिवरूय विंय सत्पातं नो ह्यावापृथिवी उपस्ये ॥

८६

उश्वन्तैरिह वीह, दित्याः सदा आसीद, देव सर्वितुरेप ते सोम, स्ते रक्षस्य,

[परि त्वा गिर्वणो०। ऋ १,१० १२]

[१२] मे ३,८,१०। ते ६,३,३। ऋत २,१३। कवि २,७। वा ५,३१-३४। कव्य ५,३९-४३। मा श्री २,२,४।

[१३] मे ३,९,१। ते १,३,४। वाठ. ३,१। कवि २,८। वा ५,३५,३६, ३८-४०। कव्य ५,४४,४५,४८-५०।

मा श्री २,०,४। [अग्ने नय०। ऋ १,१८९.१ अथर्व ४,३९,१०] [उदविष्णो०। अथर्व ७,२६,३]

मां त्वा दभन्, दुधेक्षास्ते मां वरुषदे, — तत्त्वं देव सोम देवानुपावृत, इदमहं सुनुष्यान् त्सह
 रायस्पोषिण प्रजया चोपावृते, नमो देवेभ्यः, स्वधा पितृभ्यो, निर्वैरुणस्य पाशादमुधि,
 स्वरभिर्न्यस्यं ज्योतिर्वैधानरं, — मग्ने व्रतपते यां तं त्वं तन्मैर्यमूदेपां सां त्वं, — र्यग्ने व्रतपते यां
 मम तन्स्वर्यमूदियं सां मयि, पुनर्नो व्रतपते व्रतिनोव्रतानि, यथायथं नो व्रतपते व्रति-
 नोव्रतानि, विं व्रतानि सृजावहै ॥ १३ ॥

८७

अत्यन्यानुगां, नान्यानुपागाम, — चीक् त्वा परेभ्यः परोऽवरेभ्योऽविदं, तं त्वा जुषामहे
 देवमज्यापि जुष्टं विष्णवे, विष्णवे त्वा ॥

८८

उरं विष्णो विक्रमस्त्रोरं क्षयाय नस्कृधि ।

धृतं धृतवने पियं ग्रं म्रु युजपतिं तिर । स्वाहा ॥

८९

आपृथे प्रापस्वैनं स्वधिते मैत्रं हिंसीः । यां ते शिवंतुमा तन्मैस्त्यैनमपस्पृश ॥ ९०

यं त्वामयं स्वधितिस्त्रिगमेजाः प्रणिनाय महते सौमगाय ।

दिवमग्ने मां हिंसी, — रन्तरिक्षं मध्येन, पृथिव्याः संभुव, भोजं गच्छ ।

वनस्पते शतवलिशो विरोह सहस्रवलिशो विं वयं लहेम ॥

९१

पृथिव्यं त्वा, — अन्तरिक्षाय त्वा, दिवं त्वा, शुन्धन्तां लोकाः पितृपदुना, यवोऽसि,
 रायं देवो अस्मभ्य, — वयोरपि, पितृपदुनं त्वा लोकमवस्तृणामि ॥ स्वाविशोऽस्यग्नेर्मां नेतृणां,
 मधि त्वा म्यास्यति, तस्य त्रिस्त्वं ॥ धृतं न पात्रापृथिवी आपृण, देवस्त्वा सविता मध्यान्तु ॥
 इन्द्रस्य जुषालमसि, सुपिःपला अपृचीस्कृधि, दिवमग्नेनोत्तमाना, — अन्तरिक्षं मध्येनापृण,
 पृथिवीमुपरेण दृष्ट ॥

९२-९५

तो ते धामान्युदमसि गमध्वं गावो यत्र भूरिगृह्णा अयांसः ।

अत्राह वेदुरुगायंस्य विष्णोः परमै पुदमवमाति भूरि ॥

९६

विष्णोः कर्माणि पश्यतु यतो व्रतानि पस्पृशे । इन्द्रस्य युज्यः मया ॥

९७

प्रजानि त्वा क्षत्रवंति पर्युहामि, त्रैल दृष्ट, क्षत्रं दृष्ट, रायस्पोषं दृष्ट, प्रजां

दृष्ट, सज्जातानुस्मं यजमानाय दृष्ट ॥

९८

[१४] मं ३,९,७-८ । ते १,३,५-६ । कच्छ ३,७-३ । इति ७,९-१० । वा ५,४२,४१,४३, ६,१-६ ।

वन्त ५, ५२, ५३, ५३-५५, ६, १-७ । मा श्री १, ८, १-२ । [शुन्धन्तां (शुग्मन्तां) लोकाः ।

अपरे १, ८, ४, ६, ७] [याते धामा० । क १, १, ५४, ६] [विष्णोः कर्माणि० । क १, २०, १, ९,

अपरे ७, ७६, ६, १ १६७३]

तद्विष्णोः परमं पदं शब्द्या पश्यन्ति सुरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥

९९

परिवीरसि, परं त्वा देवीर्विशो व्ययन्तां, परीर्मं यज्ञमानं मनुष्यात्सह रायस्वोपेण
प्रजया च व्ययन्तां, दिवं सानूपेय, दिवं ते धूमो गच्छत्व, न्तरिक्षं ज्वोतिः, पृथिवीं भस्म,
स्वाहा ॥१४॥

१००

हव्यं स्यो, पावीरस्यु, पो देवान् देवीर्विशः प्रागुर्वह्य उशिजो, बृहस्पते धारया वसुनि,
हव्यां ते स्वदं, देव त्वष्टर्वसुरणे, रेधती रमध्वं, देवस्य त्वां संवितुः प्रसवेऽक्षिनोर्बाहुभ्यां
पुष्पो हस्ताभ्यामादद, कृतस्य त्वा देवहविः पशेन प्रतिमुञ्चाम्य, मुष्मै त्वा जुष्टं, धर्षा मा-
नुषा, अद्भ्यस्त्वोपधीभ्यो जुष्टं प्रोक्षाम्य, नु त्वा माता मन्युतामनु पितान् आता संगम्योऽनु
संरा संगम्यो, अनुमानावह देवान् देवायते यज्ञमानाया, ऽर्षा पेरुरसि, स्वात्तं संद्विरापो
देवीः स्वदन्तु, स ते वायुर्वातेन गच्छता सं यज्ञत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिषा, घृतेनाक्तौ
पशुस्त्रायेधाम् ॥

१०१

ये वृष्यमानमनु वृष्यमाना अन्वैक्षन्त मनुसा चक्षुषा च ।

अग्निं अग्ने प्रमुमोक्तु देवं प्रजापतिः प्रजया सधरणः ॥

१०२

रेवति श्रेधा यज्ञपुतिमाविशो, रो अन्तरिक्षं सज्जदेवेन वातेन ॥

१०३

तमनास्य हविषो यज्ञं समस्य तन्या भव । वर्षायो वर्षायसो यज्ञं यज्ञपतौ धाः ॥ १०४

स्वविदसि, स्वर्विच्वां स्वरिहिरे, स्वर्मह्यं, स्वः पशुभ्यो, लोकविदसि, लोकं
विच्वां लोकमिहि, लोकं मह्यं, लोकं पशुभ्यो, नाथविदसि, नाथं विच्वां नाथमिहि,
नाथं मह्यं, नाथं पशुभ्यो, गातुविदसि, गातुं विच्वां गातुमिहि, गातुं मह्यं, गातुं
पशुभ्यः ॥

१०५

न वा एतन्निर्वसते नोतं रिप्यसि देवं इदेषि यथिभिः शिवेभिः ।

यन्तं यन्ति सुकृतो नापि दुःकृतस्त्वत्र त्वा देवं मुविता दधातु ॥

१०६

शमितार उपेतन यज्ञं देवेभिरान्वितम् । पाशात् पशुं प्रमुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परं ॥ १०७

अद्वितिः पाशान् प्रमुमोक्स्वेतान् पशोः पाशान् पशुपतेरधि ।

[तद्विष्णोः परमं० । क १,२०,२०; अथर्व ७,२६,७, सा. १६७२]

[१५] मै ३,९,६,७ । तै १,३,७-८ । काठ ३,४-६ । बपि. २,११-१३ । वा ६,७-११, २३,१६ । वाज. ६,८-१५,
२५,१८ । मा औ १,८,३ । [न वा (उ) पतन्नि० । क २,१६२,२१, १०,१७,४, अथर्व १८,२,५५]

यो नो द्वेष्टधुरः स पृथतां तस्मिन् पोशान् प्रतिमुञ्चाम एतान् ॥ १५ ॥ १०८

नमस्त आताना, —नवीकं प्रेहि यजमानाय घृतस्य कुत्सामनु सह सार्वस्पोषेण, देवीरापः
शुद्धा युवं देवान् युयुध्वं, शुद्धा वयं सुपरिविष्टाः परिवेष्टी वो भूयास्म, वाचमस्य मा
हिंसीः, प्राणमस्य मा हिंसी, —अंधुरस्य मा हिंसीः, श्रोत्रमस्य मा हिंसी, —रथे
शूरं यदास्थितं तदेतन् शुन्धस्व, देवेभ्यः शुम्भस्व, गात्राण्यस्य मा हिंसी, —रित्राण्यस्य
मा हिंसी, —नीभिमस्य मा हिंसी, —मैदूमस्य मा हिंसीः, पायुमस्य मा हिंसीः,
शमश्वः ॥ १०९

अपृष्टे आपस्वैनं स्वधिते मैतं हिंसीः ।

या ते शिवतमा तनूस्तयैनमुपस्पृश ॥ ११०

पृथिव्यै त्वा, रक्षसां भागोऽसी, —दमहं रक्षोऽववाध, इदमहं रक्षोऽधमं तमो नया,
—मीपं त्योजे त्वा, देवेभ्यः शुन्धस्व, देवेभ्यः शुम्भस्व ॥ घृतेन दावापृथिवीं प्रोर्णवाताम,
—मुष्मै त्वा जुष्टं, नमः सूर्यस्य संरक्षे ॥ उर्वन्तरिक्षं वीहि, प्रत्युष्टं रक्षा, प्रत्युष्टाति,
—वायोः स्तोकांतां, प्रयुता द्वेपांसि, स्वाहा, —ध्वेतमसं माहवै देवं गृह्यतम् ॥ १११ ॥

१११-११३

जुष्टं देवेभ्यो हव्यं घृतामुद, —मुष्मै त्वा जुष्टं, रेहस्य, —विष्टा श्रीणात्वा, —पस्त्रा संमरिष्व-
न्वा, —तस्य त्वा ध्राज्यै पूणोरिक्षा कुम्माणोऽन्यधिपेऽपामोपधीतां रसो, घृतं घृतपावानः
पिबतु, वसां वसापावानः पिबता, —न्तरिक्षस्य हविरुसि, स्वाहा त्वा वाताय, दिक्षुः
प्रदिश आदिशो विदिश उदिशो दिश, ऐन्द्रः प्राणो अहे अहे निदिष्य, —दैन्द्रोऽयानीं अहे
अहे निबोधवदै, —न्द्रो व्यानो अहे अहे विबोधवत् ॥ ११४

देव त्वष्टर्भिरु ते सत्समेतु सलक्ष्म यद्विष्टुरूपं वसुव ।

देवत्रा यन्तमयसे संखायो अनु त्वा माता पितरो मदन्तु ॥ १७ ॥ ११५

समुद्रं गच्छ स्वाहा, —न्तरिक्षं गच्छ स्वाहा, देवं सुवितारं गच्छ स्वाहा, —ऽहोरात्रे गच्छ

[१६] मै ३,१०,१ । ते १ ३,८-९ । वाठ ३,६ । वपि २,१३ । वा ६,१२-१६ । वाण्व ६,१६-२२
मा औ १,८,४ ।

[१७] मै ३,१०,४ । ते १,३,१० । वाठ ३,७ । वपि २,१४ । वा ६,१८-२० । वाण्व ६,०३-१७ ।
मा औ १,८,५ ।

स्वाहा, मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा, द्यावापृथिवीं गच्छ स्वाहा, छन्दांसि गच्छ स्वाहा, सौमं
गच्छ स्वाहा, यज्ञं गच्छ स्वाहा, दिव्यं नमो गच्छ स्वाहा, —ऽभिश्च वैश्वानरं गच्छ स्वाहा, मनो
होदिश्च यज्ञौ, —पृथीभ्यस्त्वा ॥ ११६

धाम्नो धाम्नो राजशितो वरुण नो मुञ्च यदापो अघ्न्या वरुणोति श्रुपामहे ।

ततो वरुण नो मुञ्च ॥

११७

उदुत्तमं वरुण पाशुमस्मर्दवाधमं चि मध्यमं अध्याय ।

अथा वयमादित्य व्रते तवानागतो अदितये स्याम ॥

११८

सुमित्रा नाना आपा ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै सन्तु ।

यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १८ ॥

११९ [१६०]

॥ इति प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥

अथ तृतीयः प्रपाठकः ।

ग्रहाः ।

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अश्वरः ।

हविष्मं आ विवासति हविष्मं अस्तु सूर्यः ॥

१

अग्नेर्वोऽपन्नगृहस्य संदसि सादयामि, देवानां भागधेयी स्थे, —न्द्राग्न्योर्भागधेयी स्थे,

मित्रावरुणयोर्भागधेयी स्थे, विश्वेपां देवानां भागधेयी स्थे, संज्ञाश्व सुक्रपाय सुस्रं धत्त २
हृदे त्वा मनुसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वा । ऊर्ध्वमिममश्वरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छ ॥ ३

शृणोत्वमिः समिधा हवं मे शृण्वन्त्वापो धियणाश्च देवीः ।

शृणोतु ग्रावाणो विदुषो नु यज्ञश्च शृणोतु देवः सुविता हवं मे ॥

४

देवीरापो अपा नगार्ध ऊर्मिर्हृदिष्य इन्द्रियावान् मर्दिन्तुमस्ते देवेभ्यः श्रुक्पेभ्यो दातु येषां

भागं स्थ स्वाहा, कार्ष्णसि समुद्रस्थे वोऽश्विन्ना उज्जये, वसुनाश्च रुद्राणामादित्यानां पूर्वे-
जनी स्थ, वसुधो रुद्रा आदित्या एता वः पूर्वेजनी स्थ, समुद्रं शन्धर्वेष्टामन्वातिष्ठत वातस्य
पत्नमेष्टिता, वामी ते संदंशि विश्वश्च रेतो धेयीय तव वामीरनु संदंशि ॥ ५

५

[१८] मं ३, १०, ७ । तं १, ३, ११ । काठ ३, ८ । कपि २, १५ । वा ६, २१-२२, १२, १७ । काण्व ६, २८-३१,
१३, १३ । मा औ १, ८, ६ । [धाम्नो धाम्नो... नः ॥ २ ॥ उदुत्तमं वरुण...स्याम ॥ ३ ॥ न १, २४, १५,
सा ५८९, अथर्व ७, ८३, २-३]

[१] मं ४, ५, १-४ । तं १, ३, १०-१३ । काठ ३, ९ । कपि २, १६ । वा ६, २३-२९ । काण्व ६, ३३, ३४, ३६, ३८-
४२ । मा औ २, २, ५, २, ३, १-२ । [यमो धत्तु मर्त्यं ॥ न १, २७, ७, सा १४६५]

यममे पृतुं सत्यमेवा वाजेषु वृं जुनाः । सं यन्ता शंशुतीरिपः ॥ ६
जुष्टो वाचो भूयांसं, जुष्टो वाचस्पति, यद्वाचो मधुमचस्मै स्वाहा, स्वाहा मरुस्यत्यै ॥ १॥

निग्राभ्या स्थ देवश्रुत, स्तर्पयत मां, युमे तर्पयत, तर्पयत मा, प्राणं मे तर्पयत, तर्पयत मा, आपानं मे तर्पयत, तर्पयत मा, व्यानं मे तर्पयत, तर्पयत मा, चक्षुमे तर्पयत, तर्पयत मा, श्रोत्रं मे तर्पयत, तर्पयत मा, मनो मे तर्पयत, तर्पयत मा, वाचं मे तर्पयत, तर्पयत मा—ऽऽत्मानं मे तर्पयत, तर्पयत मा, प्रजां मे तर्पयत, तर्पयत मा, गृहान् मे तर्पयत, तर्पयत मा, पशून् मे तर्पयत, तर्पयत मा, गुणमा मां विंतीतपत, तर्पयत मा ॥ २॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामादुदे, प्रायास्यध्वरुदेवेभ्यो, गभीरमिममुध्वरं कृषि ॥ ९

इन्द्राय त्वा सुपुच्छुमं मधुमन्तं पयस्वन्तम् ।

इन्द्राय त्वाभिमात्रिभ्य इन्द्राय त्वा वसुमते रुद्रयुता इन्द्राय त्वादित्यवृते ॥ १०

अमये त्वा रायस्वोपदे, विष्णवे त्वा, अयेनाय त्वा सोमभृते, विष्णवे त्वा ॥ ११

आत्रां स्थ वृत्रतरो राध्वं गूर्ता अर्घतस्य पत्नीः ।

ता देवीर्देवत्रैमं यज्ञं धत्तापुहताः सौमस्य पिबत ॥ १२

यत्ते सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां यदुरा अन्तरिक्षे तैनासौ यज्ञपतय उरुं रायं कृष्यं, १३

धि धात्रे वोचो, मा मे, मां संश्विक्षा, ऊर्जं धत्स्वो, र्जमस्मासु धेहि, धिपणे इदिते इडेथा, मूर्जं दधाथा, मूर्जमस्मासु धत्तं, मा वा हिंसिपं, मास्मान् युवश् हिंसिपम् ॥ ३ ॥ १३

वाचस्पतये पवस्व विष्णो अश्वभ्यां गभस्तिपूतः ॥ देवो देवानां पविश्रमसि येषां भागोऽसि ॥

[२] काठ ३, १० । गणि २, १७ । वा ६, ३०-३१ । काण्व ६, ४३-४४ । मा श्री २, ३, २; २, ४, १ ।

[३] मं ४, ५, ४ । तै १, ४, १ । काठ ३, १० । गणि २, १७ । वा ६, ३०, ३२-३५ । काण्व ६, ४३ ४५-४८ । मा श्री २, ३, ३ ।

[४] मं ४, ५, ५, ७ । तै १, ४, २, ६ । काठ ४, १ । गणि ३, १, २, ६७ । वा ७, १-३, ६; ६, ३६ । काण्व ७, १-३, ५, ६, ४९ । मा श्री २, ३, ३, ४ । [प्रागपारुदगधराण्० । अथर्व २०, १३४, १-६]

मधुमतीर्ना ईषस्कृधि, स्वाकृतोऽस्यु, ३-र्वन्तरिक्षं वीहि, विश्वेभ्य इन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः
पाथिवेभ्यो, मनुस्त्वाष्ट, स्वाहा त्वा सुभव धर्षाय, देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्यः, प्राणांश्च त्वा,
यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहा, त्रागंयामधरागुदुगेतास्त्वा दिंशा
आधाव, न्तर्वेभ्य निस्सुर, समरिर्विदाम् ॥ ४ ॥

१४-१६

उपयामगृहीतोऽसि ॥

१७

अन्तर्युध मघवन् पाहि सौमसुरभ्यं रायः समिपो यजस्व ।

अन्तस्ते द्यावापृथिवी दधाम्यन्तर्दधाम्यु ३र्वन्तरिक्षम् ।

सजोषा देवैरवुरैः परैश्चान्तर्यामे मघवन् मादयस्व ॥

१८

वाक्त्वाष्ट, स्वाहा त्वा सुभव धर्षाय, देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्योऽपानांश्च त्वा ॥ ५ ॥

१९

आ वायो भूव भुविषा उप नः सहस्रं ते निर्युतो विश्ववार ।

उपो ते अन्धो मधुमयामि यस्य देव दधिपे पूर्वपेयम् ॥

२०

उपयामगृहीतोऽसि, वायवे त्वा ॥

२१

इन्द्रवायु इमे सुता उप प्रयाभिरागतम् । इन्द्रो वा मुशन्ति हि ॥

२२

उपयामगृहीतोऽसि, वायवे इन्द्रवायुभ्यां त्वे, पं ते योनिः, सजोषोभ्यां त्वा ॥ ६ ॥

२३

अयं वा मित्रावरुणा सुतः सोम क्रतावृधा । समेदिहं भुतं हवम् ॥

२४

उपयामगृहीतोऽसि, मित्रावरुणाभ्यां त्वे, पं ते योनिः क्रतावृभ्यां त्वा ॥ ७ ॥

२५

या वां कणा मधुमत्यश्विना सूनृतावती । तया यज्ञं मिषिधतम् ॥

२६

उपयामगृहीतोऽस्य, श्विभ्यां त्वे, पं ते योनिः, मौंशीभ्यां त्वा ॥ ८ ॥

२७

उपयामगृहीतो, ऽसि, देवेभ्यस्त्वोपयामगृहीतोऽसि, विश्वदेवेभ्यस्त्वो, पयाम-

गृहीतोऽसि, विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥

२८

[५] मै ४, ५, ६ । ते १, ४, ३ । कठ ४, १ । ऋषि ३, १ । वा ७, ४-६ । ऋष्य ७, ४, ५ । म श्री २, ३, ४ ।

[६] मै ४, ५, ८ । ते १, ४, ४ । कठ ४, २ । ऋषि ३, २ । वा ७, ७, ८ । ऋष्य ७, ६, ७ । मा श्री २, ३, ५ ।

[आ वायो भूव ० ऋ ७, ९, १ । इन्द्रवायु इमे ० ऋ १, २, ४]

[७] मै ४, ५, ८, ४, ६, ५ । ते १, ४, ५ । कठ ४, २ । ऋषि ३, २ । वा ७, ९, १० । ऋष्य ७, ८, ९ । म श्री २, ३, ५ ।

[अयं वां मित्रा ० ऋ १, ४, ७ । (दि पाद) २, ४, ४]

[८] मै ४, ६, १ । ते १, ४, ६ । कठ ४, २ । ऋषि ३, २ । वा ७, ११ । ऋष्य ७, १० । म श्री २, ३, ६ ।

[या वां कणा ० ऋ १, २, ३]

[९] ते ३, २, १० । कठ ४, २ । ऋषि ३, २ । वा ७, ३, ८ ।

दितेः पुत्राणामदितेरकास्त्रिपमूर्तुर्मणां बृहतां च वृक्षिन्नाम् ।

येषां नामानि विद्वितानि धामशेषितैर्व्यजन्ति भुवनाय जीवसे ॥ २९

उपयामंगृहीतोऽसि, विष्णोस्त्वोरुक्रमे गृह्णामि, विष्ण उरुक्रमैषं ते सोम, स्तं रक्ष-
स्व, मां त्वा दभन् दु, यथास्ते मावक्ष्यदु, यं वंसुः पुरोवसुर्वाक्या वाचं मे पात्व, यं
वंसुर्विद्वद्वसुधक्षुः पार्श्वक्षुर्मे पात्व, यं वंसुः सत्यद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पातु ॥ ९ ॥ ३०

अयं येनश्चोदयत् पृश्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमानि ।

इममपां संगमे सूर्यस्य क्षिप्तुं न विप्रा मतिर्भी रिहन्ति ॥ ३१

उपयामंगृहीतोऽसि, पण्डाय त्वे, यं ते योनि, शीरतायै त्वा ॥ १० ॥ ३२

तं प्रतेथा पूर्वथा विश्वेधेमथा ज्येष्ठराजं वहिषदं स्वर्दशम् ।

प्रतीचीनं वृजनं दोहसे गिराशुं जयन्तमनु यासु वर्धसे ॥ ३३

उपयामंगृहीतोऽसि, मर्कय त्वे, यं ते योनि, प्रजाभ्यस्त्वा ॥ ११ ॥ ३४

अपनुत्ती पण्डामर्कौ सह तेन यं द्विष्मो, उल्लिखस्य ते देव सोम दक्षस्य रावस्वोऽस्य सुवी-
र्यस्याभिप्रहीतारः स्याम ॥ तुषोऽसि जन्तुघाया, देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु, तुषोऽसि जन्तुघाया
देवास्त्वा मन्विषाः प्रणयन्त्यनापृष्टासि, सुवीराः प्रजाः प्रजानंयन् परीहि, सुप्रजाः प्रजाः
प्रजानंयन् परिपरीहि ॥ ३५-३६

इन्द्रेण मन्व्युना युजावचाधे पृतन्यतः । भूतां पुत्राण्युग्रति ॥ ३७

संजगमानां द्विषां पुष्टिषां शुक्रां शुक्रशोचिषां तौ देवौ शुक्रमन्थिता आयुर्वज्ञे धत्तमायुर्वज्ञे-
पुता, प्रमांसं गर्भमापुचं गविषीः प्राणान् पनुषु यद्यतं, शुक्रस्याधिष्ठानमसि, मन्थितो-
ऽधिष्ठानमसि, निरस्तः पण्डो, निरस्तो मर्कः सह तेन यं द्विष्मः ॥ ३८

यो प्रथमो संस्कृतिर्यज्ञे असिन् यः पुरमो बृहस्पतिश्चित्त्वान् ।

यो मृष्यमो वरुणो मित्रो अपिस्तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोत तस्मै सूर्याय सुतमाजुहोत

॥ १२ ॥ ३९

[१०] अं ४, ६, ३ । तं १, ४, ८ । ऋत ४, ३ । अग्नि ३, ३ । वा ७, १६, १३ । वाय ७, १५, ११ । मा धा ७, ३, ५ ।

[अयं येनश्चोदयत् ० । ऋ १०, १०३, १]

[११] अं ४, ६, ३ । तौ, १, ४, ९ । ऋत ४, ३ । अग्नि ३, ३ । वा ७, १०, १६ । वाय ७, ११, १५ । [तं प्रत्यथा
पूर्वपाठ ० । ऋ ५ छ १]

[१०] अं ४, ६, ३ । ऋत ४, ३ । अग्नि ३, ३ । वा ७, १०-१५, १३, १८ । वाय ७, ११-१४, १७-१९ । तौ, प्रा. १,
१, १, १-५ । मृष्य-मा १, ४, ३ । मा धा ७ छ १ ।

ये देवा दिव्यैकादश स्य पृथिव्यार्मर्च्यैकादश स्य ।

अप्सुक्षितो महिनैकादश स्य ते देवासो यज्ञमिमं जुषध्वम् ॥

४०

उपयामगृहीतोऽस्या, ग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो, जिन्तु यज्ञं, जिन्तु यज्ञपतिम्, मि
संवनानि पाह्यं, तस्त्वा विष्णुः पातु, विश्वं त्वं प्राहीन्द्रियैणे, एष ते योनि, विश्वेभ्यस्त्वा
देवेभ्यः ॥ १३ ॥

४१

उपयामगृहीतोऽसि ॥

४२

इन्द्राय त्वा बृहद्भुते वयस्वत उक्थायुषम् । यत्तु इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे त्वा ॥ ४३
एष ते योनि, रिन्द्राय त्वो, पयामगृहीतोऽसि, देवेभ्यस्त्वा देवायुषं गृह्णामि, पुनर्हवि-
रसि, देवेभ्यस्त्वा देवायुषं पृणाञ्मि यज्ञस्यायुषे ॥ १४ ॥

४४

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमुत आ ज्ञातमग्निम् ।

कविं स भ्राजमतिथिं जनानामासन्नो पात्रं जनयन्त देवाः ॥

४५

उपयामगृहीतोऽसि, वैश्वानराय त्वा ॥ ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिर्ध्रुवाणां ध्रुवतमोऽच्युतानामच्युत-
क्षितम्, एष ते योनि, वैश्वानराय त्वा ॥

४६-४७

ध्रुवं ध्रुवेण हविषा वः सोमं नवामसि ।

यथा नः सर्वा इजतः संगमै सुमना जसत् ॥

४८

दिवि दिव्यान् दृष्ट्वान्तरिक्षे अन्तरिक्ष्यान् पृथिव्यान् पार्थिवान् ॥ १५ ॥

४९

उपयामगृहीतोऽसि, मध्वे त्वा, माधवाय त्वा, शुक्राय त्वा, शुचये त्वा, नभसे
त्वा, नभस्याय त्वे, पाय त्वो, जीय त्वा, सहसे त्वा, सहस्याय त्वा, तपसे त्वा,
तपस्याय त्वा ॥ १६ ॥

५०

[१३] मे ४, ६, ४ । ते १, ४, १० । कठ ४, ५ । कवि ३, ४ । वा ७, १९-२० । कण्व ७, २०-२३ । मा ओ. २, ३, ५ ।
[ये देवासो ० । ऋ १, १३९ १६, अथर्व १९, २७, ११-१३]

[१४] मे. ४, ६, ५ । ते १, ४, १२ । कठ ४, ५, ६ । कवि ३, ४ । वा ७, २२, २३ । कण्व ७, २४, २५ । मा ओ.
२, ३, ५, ७, ८, ९ ।

[१५] मे ४, ६, ६ । ते १, ४, १३ । कठ ४, ५ । कवि ३, ५ । वा ७, २४-२५ । कण्व ७, २६-२८ । मा ओ २, ३, ५ ।
[मूर्धानं दिवो ० । ऋ ६, ७, १, मा. ११४०, ध्रुव ध्रुवेण रत् । ऋ १०, १७३, ६, अथर्व ७, ९४, १]

[१६] मे ४, ६, ७ । ते १, ४, १४ । कठ ४, ७ । कवि ३, ५ । वा. ७, ३० । कण्व. ७, ३० । मा. ओ. २, ४, २ ।

- इन्द्राग्नी आगतः सुतं गीर्भिर्नमो वरेण्यम् । अस्मै पातं धियैपिता ॥ ५१
- उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राग्निभ्यां त्वै, एष ते योनि, —रिन्द्राग्निभ्यां त्वा ॥ १७ ॥ ५२
- ओमासथर्षणीधृतो विंशे देवासा आगत । दाश्वान्सो दाश्वयः सुतम् ॥ ५३
- उपयामगृहीतोऽसि, विंशेभ्यस्त्वा देवेभ्य, एष ते योनि, —विंशेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ १८ ॥ ५४
- इन्द्र मरुत्य इह पाहि सौमः यथा शार्यातिं अपिचः सुतस्य ।
- तव प्रणीतो तव शूर शर्मचोविवासन्ति कुर्वयः सुयज्ञाः ॥ ५५
- उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राय त्वा मरुत्वत एष ते योनि, —रिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ १९ ॥ ५६
- जनिष्ठा उग्रः संहसे तुराय मन्द्रं ओजिष्ठो बहुलाभिमानः ।
- अवर्धन्तिन्द्रं मरुतश्चिद्वद्भ्य माता यद्वारं यजन्जनिष्ठम् ॥ ५७
- उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राय त्वा मरुत्वत, एष ते योनि, —रिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ २० ॥ ५८
- मरुत्वन्तः वृषभः वानृधानमकुरारिं दिव्यं शासमिन्द्रम् ।
- विश्वामाहमवुसे नृत्नायोग्रं सुहोदामिह तं ह्रुवे ॥ ५९
- उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राय त्वा मरुत्वत, एष ते योनि, —रिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥ २१ ॥ ६०
- मरुत्वाः इन्द्र वृषमौ रणाय पिवा सौममनुज्वर्धं मदाय ।
- ओमिश्चस्य जठरे मधु क्रुमिं त्वं राजासि प्रदिद्यः सुतानाम् ॥ ६१

[१७] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १५ । पठ ४, ७ । अथि ३, ५ । वा. ७, ३१ । अण्व ७, ३१ । मा. धा २, ४, २, ३ ।

[इन्द्राग्नी आगतः २० । अ. ३, १०, ११, अ. ६, ६९]

[१८] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १६ । पठ ४, ७ । अथि ३, ५ । वा. ७, ३३ । अण्व ७, ३३ । मा. धा २, ४, २ ।

[ओमासथर्षणी १० । अ. १, ३, ७]

[१९] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १८ । पठ ४, ८ । अथि ३, ६ । वा. ७, ३५ । अण्व ७, ३५ । मा. धा २, ४, ४ ।

[इन्द्र मरुत्य इह १० । अ. ३, १०, १३]

[२०] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १८ । नं मा २, ८, ३, ४-५ । पठ ४, ८ । अथि ३, ६ । वा. ३३, ६४ ७, ३५ ।

अण्व ३०, ३४ ७, ३५ । मा. धा. २, ४, ४ । [जनिष्ठा उग्रः ० । अ. १०, ७, ३, ११]

[२१] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १७ । पठ ४, ८ । अथि ३, ६ । वा. ७, ३६ । अण्व ७, ३६ ।

मरुत्वन्तः १, अ. ३, ४, ७, १५]

[२२] मं ४, ६, ८ । नं १, ४, १९ । पठ ४, ८ । अथि ३, ६ । वा. ७, ३८ । अण्व ७, ३८ ।

[इन्द्र वृषमौ ० । अ. ३, ४, ७, १७]

उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राय त्वा मरुत्वत, एष ते योनि, —रिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥२२॥६२

सजोपा इन्द्र संगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहा शूर विद्वान् ।

अहिं शत्रुं रूपा, मृधो नुदस्वाधाभयं कृणुहि विश्वतो नः ॥ ६३

उपयामगृहीतोऽसी, —न्द्राय त्वा मरुत्वत, एष ते योनि, —रिन्द्राय त्वा मरुत्वते ॥२३॥६४

महं इन्द्रो यं ओजसा पर्जन्यो वृष्टिर्भू इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृषे ॥ ६५

उपयामगृहीतोऽसि, महेन्द्राय त्वै, —प ते योनि, —महेन्द्राय त्वा ॥२४॥ ६६

महं इन्द्रो नुबंदा चर्षणिमा उत द्विर्वा अग्निः सहोभिः ।

अस्मद्वियवावृषे वीर्यो योक्तुः पुथुः सुकृतः कर्तुमिभृत ॥ ६७

उपयामगृहीतोऽसि, महेन्द्राय त्वै, —प ते योनि, —महेन्द्राय त्वा ॥२५॥ ६८

कदा चन स्तरीरुसि नैन्द्र सशसि दाशुषे ।

उपोषेष्टु मयवन् भूया इष्टु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥ ६९

उपयामगृहीतोऽस्या, —ऽऽदित्येभ्यस्त्वा ॥

कदा चनः प्रयुछस्युभे निपासि जन्मनी । ७०

हरीयादित्य सधनं त इन्द्रिर्पमातस्या अमृतं द्विवि ॥ ७१

उपयामगृहीतोऽस्या, —ऽऽदित्येभ्यस्त्वा ॥ ७२

यज्ञो देवानां प्रत्येष्ट सुम्रमादित्याहो भूता मृदयन्तः ।

आ योऽर्वाची सुमतिर्वृत्त्यादुहोऽग्निं वरिवोर्विचारागत् ॥ ७३

अहं परस्तादुहमवस्तादुहं विष्टस्य धनस्य राज्ञा ।

अहं चर्येष्टमभयतो ददर्श यदन्तरिक्षं तदु नः पिताभूत् ॥ ७४

[२३] मं ४,६,८ । ते १,४,४० । कवि ३,६ । वा ७,३७ । कज ७,३८ । मा. श्री ७,४,६ ।

[सजोपा इन्द्र संगणो ० । आ ३।४।०]

[२४] मं ४,६,८ । ते १,४,४० । कठ ४,८ । कवि ३,६ । वा ७,४० । कज ७,४० । मा. श्री ७,४,४ ।

[महं (दां) इन्द्रो यः ० । आ ८।६।१, अयं ००।१३।१, वा १३०७]

[२५] मं ४,६,८ । ते १,४,४१ । कठ ४,८ । कवि ३,६ । वा ७,३९ । कज ७,३९ । मा. श्री ७,४,६ । [महं (दां) इन्द्रो नुबंदा । आ ६।११।१]

[२६] मं ४,६,९ । ते १,४,४० ७,४,८,४० । कठ ४,१० । कवि ३,८ । वा ८,२-४,९ । कज ८,१-३,९ । मा. श्री २,५,१ । [कदा चन स्तरीरुसि ० । आ ८।१।३ । कदा चन प्रयुछस्युभे ० । आ ८।१।३, यज्ञो देवानां ० । आ १।१०।१]

उक्षम्भय पृथिवीं भी३न्ध्यादौ दिव्यं नमः ।

उभौ दिव्यस्य नो घातरीशानो विंष्या धृतिम् ॥ २६ ॥

७५

अदग्धेभिः सवितः पार्थुभिष्ट्रं शिवेभिर्यं परिपाहि नो वृधे ।

हिरण्यजिह्वः सुविताय नन्यसे रक्षा माकुर्नो अर्घशस् इशत ॥

७६

उपयामगृहीतोऽसि, सावित्रोऽसि जन्मधाया, जिन्वु यज्ञै, जिन्वु यज्ञपतिम्, भि
संनानि पाद्यै, तस्त्वा विष्णुः पातु, विश्वं त्वं प्राहीन्द्रियेण ॥ २७ ॥

७७

उपयामगृहीतोऽसि ॥ सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो, बृहदुक्षं नमः ॥ एष ते योनि, भिक्षेभ्यस्त्वा
देवेभ्यः ॥ २८ ॥

७८-७९

उपयामगृहीतोऽसि, बृहस्पतिसुतस्य ता इन्द इन्द्रियावृतः ॥ पत्नीवन्तं ग्रहं राध्यामम् ॥
अग्रांश्च पत्नीयाश्च त्सर्जस्वष्टा सोमं पिब ॥ २९ ॥

८०-८२

उपयामगृहीतोऽसि, हरिरसि हायोजनो हरिमान् हयों स्थाता, स्तुतंस्तोमस्य ते देव सोम
शस्तोऽयस्येष्टयजुषः ॥ हरिवतो हायोजनस्य हरिवन्तं ग्रहं राध्यामम् ॥ हयोरघानां हरिवतीः
सहस्रोमा इन्द्राय, रघ्यै त्वा, पोषाय त्वा ॥ ३० ॥

८३-८५

अग्रा आयुषि पवसा आसुरोर्जमिषं च नः । आरं वाधस्व दुर्धुताम् ॥
उपयामगृहीतोऽस्य, रघये त्वायुष्मते, एष ते योनि, रघये त्वायुष्मते ॥ ३१ ॥

८७

अजिस्तदस्य तित्पिष उमे यत् समावर्षत् । इन्द्रधर्मैव रौदसी ॥
उपयामगृहीतोऽसी, इन्द्राय त्वीजस्वत, एष ते योनि, इन्द्राय त्वीजस्वते ॥ ३२ ॥

८८

८९

[२७] मं ४,७,१ । तं १,४,२४ । ऋठ ४,१० । ऋषि ३,८ । वा ३३,६९,८४ । ८,७ । वाज ३०,६९,८४, ८,६ ।
मा श्री ०,५,१ । [अदग्धेभिः सविता० । श्व ६।७।३, शिवेभिर्य० । अपव ७,८४।१,
रक्षा माकुर्नो० । अयव १९।३७।६]

[२८] मं ४,७,१ । तं १,४,२६ । ऋठ ४,१० । ऋषि ३,८ । वा ८,८ । वाज ८,७ । मा श्री २,५,१ ।
[२९] मं ४,७,४ । तं १,४,२७ । ऋठ ४,११ । ऋषि ३,९ । वा ८,९,१० । वाज ८,८,१०-११ । मा श्री २,५,२ ।
[३०] मं ४,७,४ । तं १,४,२८ । ऋठ ४,११ । ऋषि ३,९ । वा ८,११,१२ । वाज ८,१२-१३ । मा श्री ०,५,४ ।
[३१] मं ४,७,४ । तं १,४,२९ । ऋठ ४,११ । ऋषि ३,९ । वा १९,३८ । ३५,१६, ८,२८ । वाज ८,१९,२०-२१,
४० । ०९,३०, ३५,४८ । मा श्री ७,२,० ।

[अग्रा (अ) आयुषि० क ९,६६,१९ । वा ६०७, १४६४, १५१८]

[३२] तं १,४,३० । ऋठ ४,११ । ऋषि ३,९ । वा ८,३९ । वाज ८,३१ ।

अहश्चन्नस्य केतवो वि रश्मयो जनेन अनु । अज्जन्तो अग्रयो यथा ॥ ९०

उपयामगृहीतोऽसि, खर्याष त्वा अज्जस्वत, एष ते योनिः, खर्याष त्वा अज्जस्वते ॥

॥३३॥ ९१

इन्द्रमिन्द्री वहतोऽप्रतिषृष्टशवसम् । ऋषीणां च स्तुवीरूपं यज्ञं च मानुषाणाम् ॥ ९२

उपयामगृहीतोऽसी, न्द्राय त्वा हरिषत, एष ते योनि, रिन्द्राय त्वा हरिषते ॥३४॥ ९३

उपयामगृहीतोऽसि, प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि, रातं देवेभ्यो दक्षाय दक्षवृषम्, मिहरेभ्यस्त्वा ऋतायुम्या इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यः, पृथिव्यै त्वा, उन्तरिक्षाय त्वा, दिवे त्वा, उद्गर्यस्त्वापृथीभ्यो वनस्पतिभ्यस्त्वा, प्राणाय त्वा, उपानाय त्वा, व्यानाय त्वा, सुते त्वा, उसते त्वा, भूताय त्वा, मन्याय त्वा, येन प्रजा ओहिरा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विश्वकर्मणे विश्वन्ययस्ते विभूदानि विश्वं भानं जुहोमि, स्वाहा ॥ ९४

तिष्ठो जिह्वस्य सर्मिधः परिज्मनोऽग्नेरकृण्वन्नृशिजो अमृत्यवे ।

तांतामेकामदधुर्मत्यै भृजं लोकम् दु उष जामी ईपतुः ॥३५॥ ९५

अग्निः प्रार्तःसवनत् पातस्मान् वैश्वानरो विश्वश्रीविश्वभूध्रः ।

स नः पावको द्रुमिणं दधात्वायुष्मन्तः सहभासा स्याम ॥ ९६

अग्रये त्वा प्रवृहामि मायत्रेण छन्दसे, न्द्राय त्वा प्रवृहामि ब्रह्मेन छन्दसा, उदित्येभ्यस्त्वा प्रवृहामि जागतेन छन्दसा, रेशीनां त्वा पत्म्नाधूनोमि, मान्दानां त्वा पत्म्नाधूनोमि, मन्दतानां त्वा पत्म्नाधूनोमि, पुस्त्यानां त्वा पत्म्नाधूनोमि, माण्वीनां त्वा पत्म्नाधूनोमि, मर्ष्यानां त्वा पत्म्नाधूनोमि, देव्यानां त्वा पत्म्नाधूनोमि, उपयामगृहीतोऽसि, शुक्रं त्वा शुक्र शुक्राय शुक्राम्यहो ह्यै खर्यस्य रश्मिषु ॥ ९७

[३३] ते १,४,३१ । कठ ४,११ । कपे ३,९-१० । व. ८,४० । कण ८,२० । [अहश्चन्नस्य केतवो ।

क १, ५०,३ । अग्रं १३,२,१८ । २०,४७,१५ । स ६३४]

[३४] म ४,७,६ । ते १४,३८ । कठ ४,११ । कपे ३,९ । वा ८,३५ । कण ८,१६ । मा १०,५,१ ।

[इन्द्रमिन्द्री वहतोऽ । क. १,८४,२ । स. १०३०]

[३५] ते ३,५,८ । कठ ३०,५,६ । मा ६ ७,२,४ ।

[३६] म. ४,७,७ । ते ३,१,९,५, ३,३,३ । कठ ३०,६ । व ८,४८-५० । कण ८,३०-३२ । ग. ८ ७१,१ ।

आ मुमुद्रो अच्युत्तुर्दिवो धासा असथत ॥

९८

कुरुमे < रूप < वृषमेस्य रोचते, बृहद्वसूनामाभीतौ रुद्राणां कर्मजादित्यानां चेतसी, न्द्राय
त्वा मिभृमुमे जुहोम्यु, शिक्त्वं देव सोम गायत्रेण छन्दसाग्नेर्धामोपेहि, वर्शीक्त्वं देव सोम
त्रेष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य धामोपेस, स्मत्परा देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां म्रियं पाथा
उपेहि ॥३६॥

९९

उदु त्वं जातवेदमं देव < वहन्ति केतवः । इदो विश्वाप र्षर्षम् ॥

१००

चित्रं देवानामेदगादनीकं चक्षुर्मिरस्य वरुणस्याग्नेः ।

आशा द्यावापृथिवी अन्तरिक्ष < सूर्य आत्मा जगत्स्तस्थुष्व ॥

१०१

धौ गृह, स्वर्गल, रूप < द्यो रूपेणाभ्येभि वयुसा वय, स्तुथो वो विश्वेदेवा निमजतु र्षिष्ठे
अधि नाके पृथिव्याः ॥

१०२

एततो अग्रं राध एति सोमच्युतं, तन्मित्रस्यु पथा नृप ॥

१०३

अयं नो अग्निर्विवस्क्रणोत्स्य मूधः पुरं एतु प्रभिन्दन् ।

अय < यानू जयतु जर्जृपाणोऽय < योजं जयतु वाजसानी ॥

१०४

श्रुतस्य पथा त्रेतुश्चन्द्राशिना, माद्वर्णमर्ध ऋष्यासं पितृमन्तं पितृमत्यमृषिमापेय < सुधातु-
दनियम् ॥ नि स्रः पश्यः च्यन्तरिध्र, यंत स्वः सदस्यै, स्मद्वाता मधुमतीर्देव्या गृह्यत, प्र-
दानात्माभिज्ञता, ज्ञपहापास्मान् देवपानेन पथा सुकृतां लोकं सीदत, तन्नः सस्सकृत्मा ॥३७॥

१०५-१०६

धाता रातिः मुनिर्वेदं ज्ञपन्ता प्रजापतिर्विहणो मित्रो अग्निः ।

विष्णुस्त्रैष्टा प्रजया स < राणो यज्ञमानाश्च द्रिणिं दधातु ॥

१०७

- [३७] मं ४८, २, ३ । तै १, ४, ४३ । ऋ ४, ९ । ऋ ३, ७ । वा ७, ४१, ४२, ४४-४६, १३, ४६, ८४१, ३३, ३१ ।
यज ८, ३३, ३४, ९, ९-७९, १०, ३०, ३१, १४, ४८ । मा धं ७, २, ५ । [उदुत्स जातवेदसं० । अ १, ५०, १ ।
अथ १३, २, ३६, २०, ४७, १३ । मा ३३ । चित्रं देवानां० । अ. १, ११५, १ । अथ १३, २, ३५ । मा ६०९]
[३८] मं ४८, ४ । तै १, ४, ४४ । ऋ ४, १० । ऋ ३, १० । वा ७, ४१, ४२, ४४, १५, १६, १४, १८-२० । यज
७, ३९, ४४, ९, १०, १५, १८, १८-२० । मा धी ७, ५, ४ । [धाता रातिः सविने० । अथ ७, १७४ । सविन्द्र
जा माना० । अ. ७, ४७, ४ । य यर्वसा पयसा० । अथ ६, ५३, ३ । यानापद (यार्०ऽयापद) । अथ
७, ७, ३ । गुणा यो देवाः । अथ ७, ७, ४ । यज्ञ यज्ञ गच्छतां अथ ७, १७, ५-६ । देवा मातृविदे० ।
अथ ७, ७, ७-८]

समिन्द्र नो मनुसा नेपि गोमिः सं५ सूरिभिर्हरिः सं५ स्वस्था ।

सं ब्रह्मणा देवकुत५ यदेस्ति सं देवाना५ समुतौ यज्ञियानाम् ॥

१०८

सं५ चर्चसा पयसा सं तन्मिर्गन्महि मनुसा सं५ शिवेत् ।

त्वष्टा सुदर्शो विदधातु रार्योऽनु नो माष्टु तश्चो यद्विरिष्टम् ॥

१०९

सुगां वो देवाः संदना कृणोमि यं आजग्मेद५ संवनं जृणाणाः ।

यक्षिवा५सः पपिवा५सश्च विंशेऽस्मै धत्त वसवो वसुनि ॥

११०

यानां वह उशतो देव देवा५स्तान् प्रेरय स्वे अग्ने सचस्ये ।

यद्वमाना भरमाणा हवीं५स्पसुं धर्म दिव्यमातिष्ठतानु ॥

१११

यद्वर्च त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्ने होतारमवतुणीमहीह ।

ऋधुमयाद्वधुगतांशमिष्ट विद्वान् भुजानंस्तुपयाहि यज्ञम् ॥

११२

यज्ञं यज्ञं गच्छ, यज्ञं पति गच्छ, स्व५ योनि गच्छ, स्वाह, — यं ते यज्ञो यज्ञपते सहस्रक-
वाकः सुवीर, — स्तेनं संभुव, भ्रातृ गच्छ, देवा मातृविदो मातृ५ विस्वा मातृभित्, मनुगस्पते
सुधात्विमं५ यज्ञं दिवि देवेषु वाते धा, स्वाहा ॥ ३८ ॥

११३

उरु५ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्येतवा उ ।

अपदे पाद्वा प्रतिधातवेऽकरुतापुवर्त्ता हृदयावृणधित् ॥

११४

शतं ते राजन् भिर्पजः सहस्रमुखीं गुभीरां सुमतिष्टे अस्तु ।

आरं शाधस्व निर्ऋतिं परार्चैः कृतं चिदेनः प्रसुमग्यस्मेत् ॥

११५

अग्नेरनीकमुप आविविशोपां नपात् प्रतिरक्षदसुर्यान् ॥

११६

दमेदमे समिध५ यस्प्यग्ने प्रति ते जिह्वा धृतं चरन्त्यत् ॥

११७

समुद्रं ते हृदयमश्स्वन्तः सं त्वा विशन्त्वोपधीकृतापः ।

यज्ञस्य ते यज्ञपते सूक्तोक्ती नमोऽग्रे विधेम स्वाहा ॥

११८

[३९] मं ४८, ५, । नं १, ४, ४५ । यत् ४, ६३ । कर्त्त ३, ६६ । वा ८, १०, २३-२५, ३०, ३१, ४८, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५ । ऋ ८, १० ९, २३-२५, ३०, ४, ७ ३८, २४, ३, ५६ । [उरु५ हि राजा ॥ अ. १, २८, १० उतु
त्ते (त्ये) मधुमत्तमा... इव । कण्या इव भृगवः ॥ अ. ८, ३१-३६ । अयं. २०, १०, १-२, २०, ५९, १-२,
न २५१, १३३०, १३६३ । यषोऽस्येयिषी (य) मदित् । अयं ७, ८९, ४; १९, ३१, १० । भयो (आपो)
अद्यान्वया ॥ अ. १, १३, २३, १० ९, ९ अयं ७, ८९, ३, ९, १, १४, १०, ५, ४६]

अवमृथ निचुङ्कुण निचेरुसि निचुङ्कुणो, गृहं गृहो, —ऽव नो देवैर्देवकृतमेनो यक्ष्य, —व
 मर्त्यैर्मर्त्यकृतं चिकित्वा, —ऽनुरोरा नो देव रिपस्याह, —सु धीतस्य ते देव सोमनृभिष्टुतस्य यस्ते
 गोमनिर्भक्षो यो अश्वसानिस्तस्य ता उपहृता उपहृतस्य भक्षयामि, विचृत्तो वरुणस्य पाशः,
 प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशो, नमो वरुणस्य पाशायो, —क्षेत्रवशीवो ना उन्नुपार्भिः ॥ ११९

उदुत्ते मधुमत्तमा गिर स्तोमास ईरते ।

सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ १२०

कपा इव भृगुवः सूर्या इव विश्वमिद्धितमानशुः ।

उदितः प्रज्ञामुत वचो दधाना शुष्मान् रास उत युज्ञा असधतः ॥ १२१

गायत्रे छन्दो अनु सश्रभध्वमथा स्यात सुरभयो गृहेषु ।

एधोऽस्येधिपीमहि समिद्धसि सेमेधिपीमहि ॥ १२२

अपो अघान्त्वारिषः रसेन समसृक्षमहि ।

पयस्यानघा आगुमं तं मा सश्रुजु वर्चसा ॥ ३९ ॥ १२३ [१८५]

॥ इति प्रथमपाण्डे ग्रहो नाम तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थः प्रपाठकः ।

यजमान-ब्राह्मणम् ।

ममाग्रे वचो विद्वेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तन्त्रं पुपेम । १

मेयं नमन्तां प्रदिश्वेतस्त्वयोऽध्यक्षेण पूतना जयेम ॥

अग्निं यत्रपते यत्रमालप्स्ये, तच्छे प्रश्रुमस्ते, —ह्यो गोपाय, तक्षक्रेयम् ॥ २

अग्निं ह्योतारमुष तक्ष हुवे देवान् यज्ञियानिह यान्यज्ञामहे ।

ज्येन्नु देवा हविषो मे अस्पा देवा युन्तु सुमनुस्पर्मानाः ॥ ३

युनंजिम त्वा यज्ञेणा द्येन हव्यायास्मि वोढेन जातवेदः ।

इन्धानास्तवा मुप्रजसुः सुवीरा ज्योर्जीविम बलिर्हतो वयं ते ॥ ४

अस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् राधो मध्वानः सचन्ताम् ।

अस्माकं सन्वाशिषः ॥

५

आमाशिषो दौहकामा इन्द्रवन्तो हवामहे । धुक्षीमेहि प्रजोमिषम् ॥

६

तां मे सत्पाश्रीदेवान् गम्याजुष्टाजुष्टरा पण्यात् पण्यात् ॥

७

अरेडता मनुसा देवान् गच्छ, यज्ञो देवान् गच्छतु, यज्ञो देवान् गम्यात् ॥

८

विं ते मुञ्चामि रक्षनां विं रुध्मीन् विं योक्त्राणि परिचर्तनानि ।

धत्ताद्वस्मभ्यं द्रविणेहं भद्रं प्र मा वृताद्भागधौ देवतासु ॥

९

इष्टो यज्ञो भृगुभिर्द्रविणोदां यतिभिराशीर्दी वसुभिः ।

अङ्गिरसो मे अस्य यज्ञस्य प्रातरनुवाकैरहपुः ॥

१०

तस्य मा यज्ञस्येष्टस्य वीतस्य द्रविणेहोगम्या, दंसुर्यज्ञो, वसुमान्यज्ञ, स्तस्य मा यज्ञस्य वंसोर्वसुमतो वस्विहागच्छत्व, दौ मागच्छत्व, दौ मागम्यात् ॥ १ ॥

११

सं यज्ञपतिराशिषा, सदासि, सन्मे भूयाः, पूर्णमसि, पूर्णं मे भूयाः, सर्वमसि, सर्वं मे भूयाः, अक्षितमस्य, क्षितं मे भूयाः, प्राच्या दिशा देवो ऋत्विजो मार्जयन्तां, दक्षिण्या दिशा मासाः पितरो मार्जयन्तां, प्रतीच्या दिशा गृहाः पशवो मार्जयन्ता, मृदीच्या दिशापा ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्ता, मूर्ध्या दिशा यज्ञः सश्वत्सरो मार्जयता, विष्णुः पृथिव्या च्यक्रस्त गायत्रेण छन्दसा, निर्भक्तः स यं द्विप्नो, विष्णुरन्तरिक्षे च्यक्रस्त ऋग्वेदेन छन्दसा, निर्भक्तः स यं द्विप्नो, विष्णुर्दिवि च्यक्रस्त जागतेन छन्दसा, निर्भक्तः स यं द्विप्नो, जगन्म ३ स्वः, स ज्योतिषाम्मे, दमर्हमृष्य प्रार्थं निवेष्टयामि, तेहोऽसि, समर्हं प्रजया, स मेया प्रजा, समर्हं पशुभिः, स मेया पशवो, अग्रे गृहपते सुगृहपतिर्ह त्वया गृहपतिना मूयासु, सुगृहपतिस्त्वं मेया गृहपतिना भूया, अस्पर्तिर्णा गार्हपत्यं दिदा-
ज्ज्ञतं हिमाद्राप्य, राधासि संप्रचानो असंप्रचानो तन्नो, असा अनु मा तन्वं, दिदुघ्नो दिव्यस्तन्तु, मी मानुषं हृदि, दिव्यादाज्ञो मा छित्सि मा मानुषा, ज्योतिषं तन्तवे त्या ॥

॥ २ ॥ १२

ये देवा यज्ञहन्तः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	१३
ये देवा यज्ञमुपः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	१४
यास्ते रात्रयः सथितदैवयोनीः सहस्रयज्ञमभि संवभूवुः । गृह्णथ सर्वैः प्रजयान्वग्रेर स्यो रुद्राणास्तस्मा रक्षासि ॥	१५
ये देवा यज्ञहन्तो अन्तरिक्षे अध्यासते । वायुर्नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	१६
ये देवा यज्ञमुपो अन्तरिक्षे अध्यासते । वायुर्नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	१७
अग्नम् मित्रावरुणा वरेण रात्रीणां भागो युवयोषो अस्ति । नाकं गृष्णानां सुकृतस्य लोके तृतीये वृष्टे अधि रोचने दिवं ॥	१८
ये देवा यज्ञहन्तो दिव्यध्यासते । सूर्यो नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	१९
ये देवा यज्ञमुपो दिव्यध्यासते । सूर्यो नस्तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो वयम् ॥	२०
येनैन्द्राय समभूरन् पयास्स्युत्तमेन हविषा जातवेदः । तेनमेत्यमुत वर्धया मां सुजातानां मध्ये श्रेष्ठया आ धेहि मा ॥	२१
येदोऽसि, वेदो मा ओमर, वृश्मोऽहं, तृप्तस्त्वम् ॥	२२
घृतवन्तं कुलापिनं रायस्वोपुं सहस्रिणम् । येदो वाजं ददात मे ॥	२३
निक्षिपन्तं निरराति दह, रुद्रास्त्वायच्छा, —ऽऽदित्यास्त्वास्तृणन् ॥	२४
गोमं अग्नेऽहिमं अग्नी यज्ञो नृवंत्सुवा सदमिदममुष्यः । इडावानेषो अमुर प्रजोवान् दीर्घो रयिः पृषुवुध्नयः सभावान् ॥	२५
मं पत्नी पत्न्या सुकृतेषु गछतां यज्ञस्य युक्तां धृयां अभूथाम् ॥	२६
आपृणानो निजहता अराति द्विवि ज्योतिरुत्तममारभेथां स्वाहा ॥	२७
पत्नि पत्न्येष ते लोकां, नमस्ते अस्तु, मा मा हिंसी, —यी संरस्यती वेद्ययमूनी त्वये स्वाहा ॥	२८
पो मेरस्वती वेद्यमर्गाना तस्यास्ते भक्तिवानो भूयास्म ॥	२९
अयोधामेऽस्य नमिस्तुतिश्च सत्यमिचमया अमि । अपाः सन् मेनुता क्रुदन्तोऽपाः सन् हव्यमृदिषेऽपा नो धेहि मेपुजं स्वाहा ॥ ३ ॥ ३०	

[३] १. १, २, ८ । २. ३, ५, ७ । ३. ५, ६, ७ । ४. १५, १७, ३, ६, ७ । ५. १६, १७, ४, ११ ।
६. १०, १४, ३, ६, ७, ९ । ७. गोमं (गो) अग्नेऽहिमं (मा) ७ । ८. ४, ७, ९]

देवान्जन्मगन्यज्ञं, —स्ततो मा यज्ञस्याशीरागलतु, पितॄन् जन्मगन्यज्ञं, —स्ततो मा यज्ञस्या-
शीरागलतु, मनु३प्यान्जन्मगन्यज्ञं, —स्ततो मा यज्ञस्याशीरागलत्व, —प ओपुधीर्वन्स्पतोन्जन्म-
गन्यज्ञं, —स्ततो मा यज्ञस्याशीरागलतु, पञ्चजनं जन्मगन्यज्ञं, —स्ततो मा यज्ञस्याशीरागलतु,
पञ्चानां त्वा वातानां धर्त्रीय गृह्णामि, पञ्चानां त्वा दिशां धर्त्रीय गृह्णामि, पञ्चानां त्वा
सलिलानां धर्त्रीय गृह्णामि, पञ्चानां त्वा पृष्ठानां धर्त्रीय गृह्णामि, पञ्चानां त्वा पञ्चजनां
धर्त्रीय गृह्णामि, चरोस्त्वा पञ्चविलस्य धर्त्रीय गृह्णामि ॥ ३१

धामासि प्रियं देवानामनाधृष्टं देवयजनम् । देववीर्यै त्वा गृह्णामि ॥ ३२

भूरस्माक् ५, हव्यं देवानाम्, —ऽऽशिषो यजमानस्य, देवताम्यस्त्वा देवताभिर्गृह्णामि ॥ ३३
समुत्तयज्ञो वा एषं यद्दर्शपूर्णमासौ, कस्य वाह यस्यमाणस्य देवता यज्ञमागच्छन्ति कस्य
या न, गृह्णो ५ समानमर्हयजमानानां ५ यः पूर्वधुरार्षिं गृह्णाति स श्वो भूतै देवता अभियजते,
ममाग्रे वचो विहवेष्वस्ति, —ति पूर्वमग्निं गृह्णाति, देवता वा एतत् पूर्वधुरग्रहीत, ताः श्वो भूशते-
अभियजते, अहिपा वै पूर्णमासे व्रतमुपयन्ति वत्सैरमावास्यायां, पुरा वत्सर्तानामपाकृतोद्वैपत्य-
श्रीयाता ५, इस्ता अवनिज्य दक्षिणशतोऽग्निमुपतिष्ठेता, —ऽग्रे व्रतपते व्रतमालप्स्या, इत्यग्निर्वै
देवानां व्रतपतिर्ब्राह्मणो व्रतभृद्, व्रतपतय एवं प्रोच्य व्रतमालभते, अग्निं ५ होतारमुप तं ५
हुवा, इति येन हविर्निर्विष्यन्त्स्यात्तद्भिमृशेद्, देवतानां वा एषं ग्रहो, देवता वा एतद्ग्र-
ही, —युनज्मि त्वा ब्रह्मणा देव्येन, —ति परिधिषु परिधीयमाणेषु वदेद्, —अर्वा एष योतो, अग्निमे-
तद्युनक्ति, युक्तोऽस्मै हव्यं ५ गृह्य, —स्मास्विन्द्र इन्द्रियं द्रुधाति, —तीहायामुपहृत्यमानाया ५
वदेदि, —हाया वा एषं दोहा, इहा ५ वा एतद्दुहै, ऽथो इन्द्रियं ५ वा इडे, —न्द्रियमेवात्म-
न्यत्ता, आमाशिषो दोहकामा, इत्याशिषो वै दोहकामा यजमानमभिसर्पन्ति, ता दक्षिणतो
यजमानलोकमुपतिष्ठन्ते, ता यथा धेनवोऽदुग्धा अपक्रामन्त्येवंमस्मादाशिषोऽदुग्धा अपक्रा-
मन्ति य एवं न वेदा, —ऽथ य एवं वेदाशिष एव दुहे, सा मे सत्याग्नीर्देवान् गम्यादि, —ति
प्रस्तरे प्रदीयमाणे वदेत्, सत्यां ५ वा एतदाशिषं देवान् गमयित्वांश्च वरं ५ वृणीत, एतद् स्म
वा आहोपावृजानः श्रुतेह, सहस्रेणेषां कमु षीदतोऽपि वरं ५ वरिष्यामहा, इति सहस्रेण यक्षीयं,
—ति ह स्म वाव रतः पुराह, ति ते शुश्रामि रयनां ५ वि रुदमीनि, —ति परिधिषु प्रदीयमाणेषु

यदेद्, देवता वा एतत् स्वर्गं लोकं गमयित्वां प्रतिष्ठाप्य व्यमौगि, — एतां यज्ञां भृगुभिरिति, यज्ञस्य वा एष दोहो, यज्ञमेतद्देह, एतद् स्म वा आह कपिवनो भौवायनः, किमु स यज्ञेन यजेत यो गामिव यज्ञं न दुहित, सुदोहतरौ हि गोरिति ॥ ५ ॥ ३४

सं यज्ञपतिराशि, — येति यज्ञमानो यजमानभागं प्राश्नाति, यज्ञमानो वै यज्ञपति, — यज्ञो यजमानभागो, यद्यज्ञमानो यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञपता एवं यज्ञं प्रतिष्ठापयति, यद्वि प्रवेत्तेत्समिष्टयज्ञेषा सह जुहुया, — दुष्मा एवं यज्ञं प्रतिष्ठापयति, यद्विर्विनिर्वस्व्यन्त्यज्ञां निष्टपत्य-
प्रेरेवं यज्ञं निर्मिमीते, ५थ यद्विर्विनिर्वस्व्यन्त्यज्ञमानाय प्राहु यज्ञपतेरेवाधि यज्ञं निर्मिमीते, ५थिथं भृषाऽसुं प्रदहत्ये, — तत् वै लोकं यज्ञमानोऽन्वतिमुच्यते यदेता आपोऽतिसृज्यन्ते, ५थिन्न ५ सावयितव्या, अद्विवां एतेयज्ञमानोऽत्रैरात्मानुमन्तर्धत्ते, द्वयां वै देवा यज्ञमानस्य गृहमागच्छन्ति सोमपा अन्येऽसोमपा अन्ये हुतादोऽन्येऽहुतादोऽन्ये, एते वै देवा आहुतादो यद्वाह्यं, एतदेवत्य एष यः पुराणीजान, एते वा एतस्य प्रजायाः पशूनामीक्षते ३; तेऽ-
स्याः प्रीता इपमूर्जमादायाएकामन्ति, यदन्वाद्यार्यमन्वाहर्गति तमिव तेन प्रीणाति, दक्षिणतः-
संयुयः परिहर्तवा आह, दक्षिणायतैव यज्ञेन यजता, आहुतिभरेवं देवान् हुताहः प्रीणाति,
तेऽस्मै प्रीता इपमूर्जं निपुच्छन्ति ॥ ६ ॥ ३५

संदृष्टि, संन्मे भूया, इत्यादिषो वा एता, — स्तां एवावरुन्वे, पूर्णमसि, पूर्ण मे भूया, इति पूर्णो ह वा अमुवाङ्क्तिः संभवति, सर्वमसि, सर्व मे भूया, इति सर्वो ह वा अमुवाङ्क्तिः संभवत्यर्थ, क्षितमस्य, क्षितं मे भूया, इत्यक्षितो ह वा अमुवाङ्क्तिः संभवति, प्राच्या दिशा देवा क्रुत्विजा मार्जयन्तामि, — त्येतां वै यज्ञस्य मृष्टय, एताः शान्तयस्ता, यज्ञपापयो त्रिदामकृत्, — स्तथां मृष्टां यज्ञः शान्तां मृदधातुकः पुशुपतिः पशून्, — स्तथां एवं च वहु मृष्ट एवाभ्यु यतः शान्तां भवत्य, — पातुकः पुशुपतिः पशून्, विष्णुः पृथिव्या ५ व्यकृत्स्ते गापयेण छन्दसे, — ति विष्णुमुन्मा वै देवा असुरानेम्यो लोकैभ्यः प्रथुय स्वर्गं लोकमायस्ते, — द्विष्णुमरो वा एतेयज्ञमानो प्रातृन्पमेभ्यो लोकैभ्यः प्रथुय स्वर्गं लोकमेत्य, — गन्म ३ स्वर्गं, — ति स्वर्गमेवं लोकमेति, स ज्योतिषाम्, — मेति ज्योतिर्हि स्वर्गो लोकं, इदमहमृष्ट्यु प्राणं निवेष्ट-

यामी, —ति प्राणमेवास्थ निवेष्टयती, —त्वं पर्यावर्तत, एवं हि यज्ञः पयाधत्त, अथाश्रुतं पु-
 वा एतदादित्यस्यावृतमनु पर्यावर्तते, तेजोऽसी, त्याह, तेजोऽश्मिभिः, सैवं हित्वा प्रजां
 च पशूँश्च स्वरेति, यदाह, समहं यज्ञया, सै मया प्रजा, समहं पशुभिः, सै मया
 पशुवा, इति प्रजायां चैव पशुषु च प्रतिविवृत्य, —मे गृहपते सुगृहपतिर्ह त्वं गृहपतिना
 भूयास्त, —सुगृहपतिस्त्वै मया गृहपतिना भूया, इत्यगृहणौ संजीर्यतः, सर्वमाचारितो,
 नाति नीतः, पुत्रस्य नाम गृह्णाति, प्रजामेवान् समतानीत, स वै मानुषमेवाभ्युपावर्तते,
 मनुष्यस्य हि नाम गृह्णाति, यदाहलिन्नो दिव्यस्तन्तुमी मानुषश्चे, —दीति दिव्यं चैव मानुषं
 च समतानीद्, दिव्याद्वाग्नौ मा छित्ति मा मानुषा, —दित्युमा इयं लोकं जयतः, सह स्वर्गं
 लोकं भवतः ॥ ७ ॥

३६

इति य एवं देवा यज्ञहन्तश्च यज्ञमुपश पृथिच्यौ तांस्तीर्त्वान्तरिक्षमाकुहद्, य एवं देवा
 यज्ञहन्तश्च यज्ञमुपशान्तरिक्षे तांस्तीर्त्वा दिवमगन्, य एवं देवा यज्ञहन्तश्च यज्ञमुपश द्विर्न तां-
 स्तीर्त्वा भुजावान् मध्ये भैष्या आधादेन्, दिशो वा एतद्यज्ञस्य यत्पुरोडाशः, केशा वेदा,
 यद्देदेन पुरोडाशः संमाहि यज्ञस्य सर्वत्वापायो मेभ्युत्वाप, यज्ञो वै देवेभ्यस्तिरोऽभवत्, सै
 देवा वेदेनाविन्दुः, —स्तद्देदस्य वेदत्वं, यद्देदेन वेद्यामास्ते यज्ञमेवास्मै विन्दति, पत्न्यं वेदं
 प्रपद्यति, दुरनुवेदो वा अमुन् यज्ञो, यज्ञमेवास्मै विन्दति, त्रिः प्रपद्यति, त्रिपत्या हि
 देवा, उपस्था ओस्पते, पुंसांस्तं जानुका भवति, पशुयो वै वेदं, आपषयोऽप्यं,
 एषं सुलु वै पशुनां लोकं यदन्तराशी, सै वा एतं लोकं यजमानो आतृच्यस्य पशून् वृहत्तं,
 ऽर्धमासेऽर्धमामे वै यज्ञो विहिद्यते, संततमाहवनीयात् स्तृणोति यज्ञस्य संतत्यं, तं संतत-
 मुत्तरोऽर्धमाऽसेऽभिपूजते, गोमं अग्नेऽग्निमं अशीं यज्ञं, इति गोमन्तमेवाग्निमन्तमधिन्तं पार्श्व-
 मुत्तरी, —हावानेषां असुर प्रजावान् दीप्यो रयिः पृषुवृक्षः समवा, —नित्याग्निपुमेवाग्नान्ते, मे
 पत्नी पत्या मुकुतेषु गलतामित्येष वै पत्न्या यज्ञस्यान्वारम्भः, सह स्वर्गं लोकं भवतो, या
 वा एतस्य पत्नी सैतं संप्रति पथादन्वास्ते, यत् संप्रति पथादन्वासीन प्रजामस्या निद्वेहद्,
 यदाह पत्ति पत्न्येष ते लोकं, इति लोकमेवास्या अहम्, —निर्दाहकोऽस्याः प्रजा भवति, या
 संस्वती वयस्य, —नीति वयस्यमनः, वयनिवास्मै तेन गच्छत्यु, —तास्पोजीरन्तः गजानां
 उषामते, वाचाभिन्त्यस्य ब्राह्मणस्य वा राजन्यस्य वापास्महा, इति प्राश्मं तु नै पुन्यु, —

स्तस्मिन्नाग्रां यत् पंचेयुः कृत्वा दं कुर्युः, न हि तस्मिन्नाग्रां मा० स पंचन्ति यस्मिन्नाहुतीर्जुह्वत्य, — या-
 श्रान्तंऽस्यनभिग्रस्ति, — अत्यया वै नमिपात्रैः प्रियां तन्, — रया मयाधैर्येण, — ति खलु वा आहु, —
 यच्चवात्र यज्ञं क्रियते यथा न, — यां चैवात्र यज्ञस्य प्रायश्चित्तिः विज्ञं यां च न तस्यैषोमयस्य
 प्रायश्चित्तिः ॥ ८ ॥

३७

देवान् जनमगन्त्यज्ञं, इति स्कन्धमभिमन्त्रयेत्, जनं वा एतद्यज्ञस्य गच्छति यत् स्कन्दति,
 जेनोऽहोयमस्मर्दधि, यज्ञस्य वा एतज्जनं गतस्याग्निर्मवच्छे, पञ्चानां त्वा वातानां धर्माय
 गृह्णामीति, पादो यज्ञो, यत्कानेव यज्ञस्तर्मालुच्या, — ज्यं वा वं यः पवत एष यज्ञ, — स्तमेवाग्रः
 हीव, पञ्चानां त्वा दिशां धर्माय गृह्णामी, — तीनां एवं पञ्च दिशोऽग्रहीव, पञ्चानां त्वा सलि-
 लानां धर्माय गृह्णामीति, पश्येवो वै सुलिलं, पश्येवोऽग्रहीव, पञ्चानां त्वा पुष्टानां धर्माय
 गृह्णामी, — ति पुष्टान्येवाग्रहीव, तेनास्य पुष्टवन्तो दर्शपूर्णमासां सत्तुता अविच्छिन्नो भवतः,
 पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां धर्माय गृह्णामीति, छन्दांसि वै पञ्च पञ्चजनां, — छेन्दांस्येवाग्र-
 ही, — गुरोस्त्वा पञ्चविलस्य धर्माय गृह्णामी, — तमि वै लोकांश्चरुः पञ्चविल, इमानेव लोकान-
 ग्रहीव ॥

३८

धामामि प्रियं देवानामेनाष्टं देवयजनम् । देववीत्यै त्वा गृह्णामि ॥

३९

इति प्रजात आज्यगृहः पथागाद्, भूरस्माकं, हव्यं देवाता, आग्निपो यज्ञमानस्ये, — ति
 भृतिमुवात्मन आशास्ते, हव्यं देवभ्य, आग्निपो यज्ञमानस्य, देवताभ्यस्त्वा देवताभिर्गृह्णा-
 मी, — ति देवताभ्य एवेतं देवताभिरग्रहीव ॥ ९ ॥

४०

देवतानां वा एतद्वायुतनुं यदाहवनीयो, यदन्तराग्नी तत् पुत्रानां, मनुष्याणां गार्हपत्याः,
 पितृणामेदनुः पंचनुः, सर्वा ह वा अस्य यक्ष्यमाणस्य देवता यज्ञमागच्छन्ति य एवं चैदं, पूर्व
 आग्निमपरं च परिस्तरित्वा आह, मनुष्याणां वै नवावसानं, प्रियं नवावसानमेवाक्रमेय-
 त्वाया, — जमेजिह्वासि वाचां विमज्जेन, — मिति पुरोडाश्यानां वपति, देवतानां वा एष ग्रहो,
 देवता वा एतदग्रही, — देतद् स्म वा आहारुण ओषवेति, — रहुतासु वा आहमाहुतिषु देवता हव्यं
 गमयामि, मंस्त्वितेन यजेत सस्व्यां गच्छानी, — ति तय एवं चैदाहुतास्त्रेवास्याहुतिषु देवता
 हव्यं गच्छति मंस्त्वितेन यजेत सस्व्यां गच्छत्यौ, — त्वागुलाम्या च वै हव्यं हविष्कृदिति ॥ इति

देवा यज्ञार्द्रक्षास्पर्षपात्रतु यदौत्सुखी उद्धादयन्ति इषदी समामन्ति ॥ इतिष्कुदेहि ॥ इत्याह
 रक्षसामपहत्या, अपः प्रणीय वाचं यच्छति, मनुसा वै प्रजापतिर्यजमत्तु, तौत्सुखीयोरर्द्र-
 दितोरध्वर्युश्च यजमानश्च वाचं यच्छतां, प्रजापतिरिव भुत्वा मनुसा यज्ञं तन्वाते, न मन्वाणि
 सह यज्ञायुषानि ग्रहत्यानि, मानुषं तं कियते, नैकमेकं, पितृदेवैर्यं तद्, दे दे सह
 ग्रहत्ये, याज्यानुवाक्ययो रूपवृषवसत्यु, मयास्तेन पशुनवरुन्वे ग्राम्याश्चारण्याश्च,
 यद्ग्राम्यस्य नाशोति तेन ग्राम्यानेवरुन्वे, अथ यदारण्यास्याशोति तेनारण्या, नद्यो इन्द्रिये वा
 आरण्या, मिन्द्रियमेवात्मन्घृते, न माषाणामश्रीयाद, यज्ञियां वै माषा, न तस्य साय-
 मश्रीयाद्यस्य प्रातर्ष्यस्यामाणः स्याद, प्रतिजग्धेन वै देवा हव्येन वसीयोभूयमगच्छन् प्रतिजग्धेनागुताः
 परामवस्ते, दप्रतिजग्धेन वा एतद्वज्येन यजमानो वसीयोभूयं गच्छति, परास्य भानुयो
 भवति, यो वै श्रद्धामन्तलभ्य यजुते पाषीयान् भवत्या, अतो वै श्रद्धा, न वाचा गृह्णन्ते न
 यजुषा, अति वा एता वाचं नैदन्त्यति वरं, मनुस्तु नतिनेदन्ति, यद्येषां गृहीयाद्विमां तद्वि
 मनुसा ध्याये, द्विषं वा एतासां पात्रम्, नवैषं अग्रहीत्, श्रद्धामालभ्य यजते, न
 पाषीयान् भवति ॥ १० ॥

४१-४४

ब्रह्मवर्दिनो वदन्ति, प्रेक्षन्मुक्षन्ति प्र हवि, रिष्मः प्रथमं आहुतीनां, कस्माद्वर्षपा
 हविषा य याज्यानुवाक्याः सन्ति, कस्मादिष्मस्य नैति ॥ अथै समिष्यमानायानुग्रहि ॥ इति
 पुरोनुवाक्या सामिधेनी, याज्योपवाको वषट्कारो, यत्र वै यज्ञस्यातिरिक्तं कियते तदयजमानस्याति-
 रिक्तमात्मन् ज्ञायते, यदन्ताम्रं वै यज्ञेद्विष्टयति धौधुको यजमानो भवति, परिधानीयया गामि-
 धेनीनामुत्तममिष्मस्य संमर्धय, त्यसोधुको यजमानो भवति, नास्यातिरिक्तमात्मन् ज्ञायते, यो
 वै प्रजापतिश्च सप्तदशश्च यज्ञेऽन्वायुश्च वेद नास्य यज्ञो च्यते, प्रजापता यज्ञेन प्रतिविष्टति ॥
 ओ आचम ॥ इति चतुरधरम् ॥ अस्तु श्रीपद ॥ इति चतुरधरम् ॥ यज्ञ ॥ इति द्युधरम् ॥ यं यज्ञा-
 मह ॥ इति पञ्चाधरं, मुखरो वषट्कारं, एषं वै प्रजापतिः सप्तदशो यज्ञेऽन्वायुगो, यं पन्त्रा-
 क्यया पति यद्वि याज्याया, अतर्धदेवं नैति नास्य यज्ञो च्यते, प्रजापतो यज्ञेन प्रति-
 विष्टति, न वै तद्विष्ट यद्वि ब्राह्मणा वा स्मोऽब्राह्मणा वा यद्वि तस्य वा क्रोशेऽस्मोऽन्वेष्य
 वा यस्य प्रमृष्टे, यस्य हस्तेनैव मुखरो यजुते न तद्विष्टमागच्छति, नेतरमपनमति, तं प्रमृष्टं
 मुखपमाणे मृपात् ॥ देवाः पितरः पितरो देवा, योऽस्मि मे मन्त्रुजे, योऽस्मि मे मन्त्रुगोमि,

शूनं स इष्टं < शूनं < शान्तं < शूनं कृतं भूयात् ॥ इति तर्ध एषं कथं स संन्यज्जते तं तद्विष्टमाग-
 उति, नैतुरमुपनमति ॥ यज्ञस्य त्वा प्रमयाभिर्मया परिमयोन्मया परि मृहामि ॥ इति गायत्रीं वे
 यज्ञस्य ग्रामा, शिष्टं बुभिमि, जंगती परिमा, —ऽनुष्टुबु, —न्मेतानि वे छन्दांसि यज्ञं < बृहन्ति,
 तैरेवेनं परिगृह्णाति ॥११॥ ४५-५९

केशिनं < वेदार्थं गुन्धर्गाप्सरसोऽपृच्छन्, कथां यंजमानो यंजमानेन भ्रातृव्येण सदृद्दसी, —
 त्यहं < वेदा, इत्यनरीत्, तेऽनुबन्, —ज्ञातो यज्ञं < व्याचक्ष्ण, इति तैम्यो यज्ञं < व्याचष्ट,
 तेऽनुबन्, —तनेन यंजमानो यंजमानाद् भ्रातृव्यात् पापीयान्त्स्यादिति, तेऽनुबन्, —स्तथा वेदे
 यज्ञं < विधास्यामो यथा यंजमानो यंजमानं भ्रातृव्यमभिभविव्यसी, —ति तस्मा आहुतीर्यज्ञं
 व्यदधु, —स्ततः केशीं पण्डिकुमांश्चारिमभ्युभव, —दुभिं भ्रातृव्यं < यज्ञेन भरति य एषं < वेद,
 प्राणो वा आचारः, पूरार्थं होतृव्यो, मुख्यत एवास्य प्राणं दधाति, प्राणो वा आधारी,
 मध्यतो होतृव्यो, मध्यत एवास्य प्राणं दधात्या, —ऽऽचारं भूयिष्ठमाहुतीनां जुहुयात्, प्राणो वा
 आचारः, प्राणमेवास्य भूयिष्ठं करोति, सैततमाचारमाधारयेत्, —प्राणो वा आधारी,
 प्राणस्य सैतत्या, ऊर्ध्वमाधारमाधारयेत् स्वर्गैकामस्य, यंजमानो वा आधारी, यंज-
 मानमेव स्वर्गं लोकं गममति, यं द्विष्योत्तस्य न्यञ्जमाधारयेत्, पापीयान् भरत्य, —भिक्रामन्ती
 वा एकाहुति, —रूपक्रामन्त्येका, प्रतिष्ठितेका, याम्भिक्राम जुहोति साभिक्रामन्ती, याम्भु-
 प्रामं जुहोति साभिक्रामन्ती, या < सुमानं त्विष्टं जुहोति सा प्रतिष्ठिता, यं कामयेता, —ऽभि-
 तुर < वसीयान्भ्रयान् तस्या, —दिति तस्याभिक्रामं जुहुयात्, तेन सोऽभितुरं < वसीयान्भ्रयान्
 भरत्य, —थ यं कामयेता, —पतरं पापीयान् तस्यादिति, तस्यापक्रामं जुहुयात्, तेन सोऽपतरं
 पापीयान् भरत्य, —थ यं कामयेत्, न वसीयान् तस्यान्ने पापीयानिति, तस्य समानं त्विष्टं जुहु-
 यान्, —तेन स न वसीयानं पापीयान् भरत्य, —तजो वैश्रुयाजोः, सुमानं होतृव्या कतूनं प्रति-
 ष्ठित्यं, याम्भिराज्यभागस्य सान्तुरार्थं होतृव्या, ततो यान्तुरा सा रक्षोदेवस्था, या सोम-
 स्याज्यभागस्य मा दक्षिणार्थं होतृव्या, ततो या दक्षिणा मा पितृदेवस्थं, —तदा अन्तराहुती-
 नां लोकः, कलसां अस्याहुतयो यथापूर्वं हृयन्ते य एषं < वेद, या धूमं जुहोति तां तममि
 जुहोति, ततो यंजमानोऽतोन्नो भरति, याम्भिराज्यं जुहोति मान्धाहुति, —स्ततो यंजमानस्य

चक्षुः प्रमायुकं भवत्यु, — मे ज्योतिष्मति होत३न्ये, ऽरोचुको यजमानो भवति, नास्य चक्षुः
प्रमीयते, । यामित्राक्षणः प्राश्नाति सा स्कन्नाहुति, — स्वस्या वसिष्ठ एवं प्रायश्चित् ५ विदांचकार
॥ वंशु याहि ॥ इति पुरोडाशमभिमूञ्चेद्, भजतां भार्गो, सा भार्गो भुक्त, ब्राह्मणानामिदं ५
हविः सोम्यानां ५ सोमपांतां, नेहाब्राह्मणस्याप्यस्ति, कुर्वतां मे मां क्षेष्ट, ददतो मे मां पुदसत् ॥
इति दक्षिण्येप्येवं यज्ञं प्रतिष्ठापयत्यस्केन्नमश्चिह्नय, — मुतं यामित्राक्षणः प्राश्नाति सास्य हुतैव
भवति ॥ १२ ॥

६०-६३

यस्याज्यमनुत्पृत ५ स्कन्दति सा वै चित्रा नामाहुति, — स्ततो यजमानस्य चित्रं प्रमायुकं भवति,
चित्रं देयः, सैवं तस्य प्रायश्चित्, — रथ यस्वोत्पृत ५ स्कन्दति सा वै स्कन्ना नामाहुति,
स्ततो यजमानः प्रमायुको भवति, वरो देयः, सैवं तस्य प्रायश्चित्, — रथ यस्य पुरो-
डाशो दुःश्रुतो भवतुस्तद्विषयमदैवत्यु ५, यदा तद्विः संतिष्ठेतां चतुःपरायमोदने पश्चाद् ब्राह्म-
णेभ्यो जीवं — — — — — रथ यस्य पुरोडाशौ धायुतस्त्वं ५ यज्ञः ५ वहुणो
शुक्लति, यज्ञो हि यज्ञस्य प्रायश्चित्, — रथ योऽदक्षि-
णेन यज्ञेन यजते तं ५ यजमानः ५ पिपा, — दक्षिणेन हि वा अयं ५ यज्ञेन यजते, ५ य न वसी-
यान् भवती, — त्युधरा संमृदा देयात्, सैवं तस्य प्रायश्चित्, — रथ यस्य कपालं भिद्येत् तं संदध्याद्,
गायत्र्या त्या शताक्षरया सैदधामि ॥ इति वाग्वै गायत्रीं शताक्षरा, याचैवेनत् सैदध्यात्, — य
यस्य कपालं नश्यति तं ५ वा इमे ५ स्वर्गोलोकानन्तर्दधाति, यदा तद्विः संतिष्ठेतां प्रमये वैषा-
नराय द्वांश्चकपालं निषेप, — दिपः ५ वा अग्निर्वैश्वानरं, कुमामेवं प्रागर्थेनोपासतस्त्वं स्वीत्युलोक-
स्वानन्तर्हित्या, अथ यस्योत्पृतिर्वहिष्पतिर्धि स्कन्दति सा वै जीमनुडाहुति, — रथीयं मयात् ॥ एतां ५
संक्षुष्य जुह्वि ॥ इत्यग्निर्वै सर्वं देवताः, सर्वभिरेवास्म्य देवताभिर्देवै भवति, पूर्णपान-
मग्निं देयः, सैवं तस्य प्रायश्चित्, — यजमानो वै जुह, — औतृव्य उपमं, — न प्रक्षिणेतर् होत-
३न्यु ५, यत् प्रक्षिणीयायजमानं प्रक्षिणीयाद्, व्युपेतर् होतृव्यं, देवेषां वा एतां यदाहुतयो,
यं द्विष्पात्तं तर्हि मनसा प्यायेद्, देवेषुभिरेवेन ५ विपृपति, स्तृणुत एवं, पञ्चो वा
आहुतयो रुश्चोऽग्निः स्पिष्टक, — न सह होत३न्यु ५, यत् सह जुह्याद्द्रायास्य यज्ञेनपिदध्या,

—दुत्तरार्धपूर्वाधे होतुश्च्यमाहुतीनामसंस्तृष्ट्या, अथो एवमस्य रुद्रः पञ्चननभिमानुषो भवति
॥१३॥ ६४-६७

आग्रायैष्णवमेकादशकपालं निर्धेपेदर्शपूर्णमासां आलप्स्यमानो, 'अग्निर्वै' सर्वो देवता विष्णुर्विज्ञो,
देवताश्चैव यज्ञं चालम्प्य दर्शपूर्णमासां आलभते, जयातु त्वो जुहति, देवाश्च वा असुराश्चास्प-
र्धन्त, स प्रजापतिरेतान् जयानपश्यत्, तानिन्द्राय प्रायच्छत्, तैः सस्त्वम्भं सस्त्वम्भमसुरान-
जयत्, सस्त्वम्भं सस्त्वम्भं भ्रातृव्यं जयति यस्यैतै हूयन्ते ॥ आकृतं चाकृतिश्च ॥ इति यज्ञो वा
आकृतं, दक्षिणाकृतिः ॥ चित्तं च चित्तिश्च ॥ इति मनो वै चित्तं, वाक्चित्तिः ॥ आधीतं
चाधीतिश्च ॥ इति प्रजा वा आधीतं, पञ्चम आधीतिः ॥ विज्ञातं च विज्ञातिश्च ॥ इत्यग्नौ विज्ञातं,
साम विज्ञातिः ॥ भगश्च क्रतुश्च ॥ इति प्रजापतिर्वै भगो, यज्ञः क्रतुः ॥ दर्शश्च पूर्णमासश्च ॥
इति दर्शपूर्णमासा एव तद् द्वादश, द्वादश मासाः सस्वत्सुरैः, सस्वत्सुरैर्मुवाप्स्वावरुन्दे,
प्रजापतिः प्रायच्छज्जयानिन्द्राय वृष्ण, उग्रः पृतनासु जिष्णुः ॥ तैर्भिर्यज्ञश्च वाजयन्तो जयेम
तैर्भिर्यज्ञाः पृतना अभिष्यामः ॥ इति त्रयोदशीमाहुतिं जुहुया, —दस्ति मासस्त्रयोदश, —स्तमेवैतया-
प्स्वावरुन्दे ॥ अग्रे बलदुः सहा औजः क्रममाणाय मे दा अभिशस्तिर्कृतेऽनभिश्चस्तेन्याय ॥ अस्यां
जनतायाश्च श्रेष्ठयाय स्वाहा ॥ इति जुहुयाद्, यत्र कामयेत, चित्रमस्यां जनतायाश्च स्यामिति,
चित्रमेह तस्यां जनतायां भवति, शनलं त्वस्यात्मन् जायते ॥१४॥ ६८-८५

अग्नये अग्निनेऽष्टौकपालं निर्धेपेद्यः कामयेत, भग्यन्नादं स्यामिति, प्रजापतिर्वै भगो,
यज्ञः क्रतुः, स इमाः प्रजा भगैनाभिरक्षति, तस्मात् सर्वो मन्यते, वां भगोऽरिष्यति मां
भगोऽरिष्यतीति, यदुग्रये अग्निने भगुमेव साक्षादाप्स्वावरुन्दे, भग्यन्नादो भवत्यु, —मौ
सह दर्शपूर्णमासां आलम्प्या, उदा अन्धः भृङ्गं मित्रो मृच्यते, दर्शो वा एतयोः पूर्वः पूर्णमासा
उत्तरौ, ऽद्य पूर्णमासं पूर्वमालम्बते, तदयथापूर्वं क्रियते, तत् पूर्णमासमालम्बमानः संस्वत्यै
पुनर् निर्धेपेत् भरस्वते द्वादशकपाल, —ममावाऽस्या वै संस्वती पूर्णमासः संस्वा, —नुमा एवैनौ
यथापूर्वं कल्पयित्वाल्मता, क्रद्धया, क्रुशोत्येवां, —ऽद्यो मिथुनत्वाय ॥१५॥ ८६ [३७]

॥ इति प्रथमकाण्डे यजमान-ब्राह्मणं नाम चतुर्थं प्रपाठकं ॥१॥

अथ पञ्चम-प्रपाठकः ।

अग्न्युपस्थानम् ।

- उपप्रयन्तो अध्वरैः संन्त्रं वोचेमागये । अरैः अस्मै च शृण्वते ॥ १
- अग्निर्मूर्धा दिवं ककुत्सतिः पृथिव्या अयम् । अपां रैतांसि जिन्वति ॥ २
- उमा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उमा रोघसः सह मादयध्वै ।
- उमा दातारा इपां रुयीर्णामुमा वाजस्य सार्तये हुवे वाम् ॥ ३
- अयमिह मृगमो ध्रायि धातभिर्होता यज्ञिष्ठो अघ्नुरेष्वीडयः ।
- यर्ममवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं निर्मवः विश्वं विश्वे ॥ ४
- अस्य प्रत्नामनु धृतं शुक्रं दुदुहे अह्वयः । पयः सहस्रसामृषिम् ॥ ५
- अयं ते योनिर्ऋत्विग्यो यतो जातो अरोचयाः ।
- तं जानन्नप्रा आरोह ततो नो वर्षया रयिम् ॥ ६
- दधिक्षाण्यो अकारिषं जिष्णोरिषस्य घार्जिनः ।
- सुरभिं नो मुग्धा करत् प्र न्ना आयूषि तारिपत् ॥ ७
- अप्रा आयूषि पवसा आसुवोर्जिर्मपं च नः । अरैः वाधस्व दुहन्ताम् ॥ ८
- अग्निर्मपिः पवमानः पोञ्चजन्यः पुरोहितः । तमीमहे महागर्पम् ॥ ९
- अग्ने पवस्व स्वपा अस्मै वर्चः सुर्वार्यम् । दधत् पौषं रयिं मयि ॥ १०
- अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रपा देव जिह्वा । आ देवान् शुक्षि यक्षि च ॥ ११
- स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवं इहार्ह । उषु यज्ञं हविर्ध नः ॥ १२

[१] स १,५,५,६ । स १,५,५ । काठ ६,९ । कपि ४,८ । वा ३,११-१३, १५,१६,१४,१३,१४, १५,२०, १५, १६, ३३,६, १२,५२, १५,५६, २३,३२, १९,३८, ३५,१६, २६,५, ८,३८, १७,८-९ । वाज ३,१७-१९,२१, २२,२०, १६,४१,४०, ३२,६, २५,३४, ८,१९, २१,४० । २९,३७, ३५,४८, २८,१२, २९,३८-३९, ८,२०, १८,१० । मा धी १,६,२ । [उपप्रयन्तो अध्वरं च १,७४,१, तम १३७१ । अग्निर्मूर्धा दिवः ० क. ८,४४,१६, ग १७, १५३२ । तमा वामिन्द्राग्नीं च ६,६०,१३ । अयं ते योनिर्ऋत्विग्यो ० क. ३,२९ १०, अथर्व ३,२०,१ । अयमिह मृगमो ० क. ४,७,१ । अस्य प्रत्नामनु ० क. ९,५४,१ । वा. ७,५ । दधिक्षाण्यो ० क. ४,३९,६, १०,१८६,१, अथर्व ४,१०,६,२०,१३७,३, ग. ३५८ । प्र ना (ग) आयूषि तारिपत् ० क. १,७५,१७, अथर्व ११,७,१३,१४ २,६७ १९,३४,४, वा १८४,१८४० । मद्र आयूषि पवस ० क. ९,६६,१९, वा ६२७,१४६४,१५१८ । अग्निर्मपिः पवमान ० क. ९,६६,२०, वा १५१९ । अग्ने पवस्व स्वपा ० क. ९,६६,२१ । अग्ने पावक ० क. ५,७६,१, वा १५२१ । स नः पावक ० क. १,१९,१० । अग्निः शुक्षि यक्षि च ० क. ८,४४,२१ । इदमे शुचयस्तय ० क. ८,४४,१०, वा १५३४ । शुभा आजन्त इस्ते ० अथर्व १३,२,१ ।

अग्निः शुचिग्रततमः शुचिर्विग्रः शुचिः कविः । शुची रोचता आहुतः ॥ १३

उदग्ने शुच्यस्तव शुक्रां प्राजुन्त ईरते । तव ज्योतीर्यच्यवः ॥ १४

अग्नीषोमा इमे < सु मे मृणुत < वृषणा हवम् । प्रति मूर्त्तानि हर्यते मवतं दाशेपे मयः ॥ १५

अग्निस्तिग्मस्तिग्मतेजाः प्रति रंक्षो दहंतु संहतामरातिम् । अपावृक्ष < सुं नुदताम् ॥ १६

अग्ने सप्तसाह सपन्तान् मे सहस्र । मा मा त्रितीर्षन्तारीत् ॥ १७

त्र्यग्ने सर्व्यर्चा अस्ति, मै मामाग्युषा वर्चसा सज्ज, मै त्र्यग्ने सर्व्यस्य ज्योतिर्पागथाः ॥ १८

संमृषीणा < स्तुतेन स प्रियेण घोत्रा संपहमाग्युषा सं < वर्चसा स प्रजया सं < रायस्वोपेण ग्मीय

॥ १९

इन्द्रानास्त्या श्रुतं हिमा घुमन्तुः समिधीमहि ।

वयस्सन्तो वयस्कृत < सहस्रन्तः सहस्कृतम् । अग्ने सपत्नदम्भन < सुवीरासो अदाम्यम् ॥ २०

अग्नेः समिदस्य, —भिज्ञस्त्या मा पाहि, सोमस्य समिदसि, परस्पा म एधि, यमस्य

समिदसि, मृत्योर्मा पासा, —ऽऽयुधी अग्नेऽस्यायुधे धेहि, चर्वोषा अग्नेऽसि, चर्वो मे धेहि,

चधुष्पा अग्नेऽसि, चधुमे पाहि, श्रोत्रपा अग्नेऽसि, श्रोत्रं मे पाहि, तनूपा अग्नेऽसि तनू मे

पाहि, यन्मे अप ऊनं तदन्वस्तन्मा आपृणा, —ऽग्ने यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप यो अस्मान् द्वेष्टि

यं च वयं द्विष्मो, अग्ने यत्ते श्रोविस्तेन तं प्रतिश्रोच यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो, अग्ने

यत्ते अविस्तेन तं प्रत्यर्च यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो, अग्ने यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर यो

अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो, अग्ने यत्ते तेजस्तेन तं प्रतिवितिविष्णु यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं

द्विष्मो, अग्ने रुचां पते नमस्ते रुचं, मयि रुचं धा, —धिग्रावसोः स्वस्ति ते पारंमुनीयावर्गनसोः

स्वस्ति ते पारंमुनीया, —ऽम्भः स्था, —ऽम्भो वो मधीय, महः स्य, महो वो मधीयो, —र्ज-

स्यो, —र्ज < यो मधीय, रायस्मोपः स्य, रायस्मोप < यो मधीय ॥ रेवती रमचमस्मिन्वोना

अस्मिन्गोऽर्धे, उप < वो वन्धु, —रितो मापृणात्, यहीर्भवत्, मा मा हासिष्ट ॥ संहि-

तामि विस्वरूपा, मोर्जी त्रिगो गोपत्येना प्रजया रायस्वोपेण ॥ मयि वो राय अयन्ता <

सहस्रपोष < होऽदीय ॥ २ ॥ २१-२४

उप त्वापे द्विषं द्विषे दीपावस्तर्धियां वयम् । नमो भरन्ता एममि ॥ २५

राज्ञन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्धमानश्च स्वं दमे ॥

२६

सं नः पितॄषु सूनवेषु सपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥

२७

अमे त्वं नो अन्तम उतं ज्ञातां शिवो भूया वरुण्यः ।

तै त्वा शोचिष्ठ दीदिवः सुप्तायु नूनसीमहे संसिम्यः ॥

२८

वसुरभिर्वसुश्रवा अह्ना नक्षि द्युमन्तमश्च रयिं द्वाः ।

सं नो योषि भुषीं हवमुरुण्यां नो अघायतः समस्मात् ॥

२९

अभ्युस्थाश्च विश्वाः प्रतना अरातीस्तदगिराह तदु सोम आह ।

बृहस्पतिः सवितेन्द्रस्तदाह पुषां ना आघात् सुकृतस्य लोके ॥

३०

ऊर्जां वः पश्याम्युर्जां मा पश्यत । रय्यां वः पश्यामि रय्यां मा पश्यत ॥

३१

संपश्यामि प्रजां अहर्भिहुप्रजसो मानवीः । सर्वो भवन्तु नो गुहं ॥

३२

इहा स्थ मधुकृतः स्योनां मांविशतेर्मदः । सहस्रपोषश्च योऽग्नीय ॥

३३

भुवनमसि सहस्रपोषपुषि, तस्य नो रास्य, तस्य ते भक्तिवानो भूयास्मै, — हासि
मृतमृत, त्वयि मृतश्च, मृतमृदसि ॥३॥

३४

महि श्रीणाम्योऽस्तु धुषं मित्रस्यार्थम्णाः । दुरार्थर्षश्च वरुणस्य ॥

३५

नहि तेषाम्मां सतां नाध्वसु चारुणेषु च । ईशे विपुर्वपश्चतः ॥

३६

ते हि पुत्रास्तो अदितेश्छर्दिर्धृत्तर्पजसम् । अं दानुषे वार्याणि ॥

३७

सोमानश्च स्वरुणं कृणुहि वृक्षणस्पते । कुक्षीरन्तश्च यं अग्निजैः ॥

३८

यो रेवान्यो अमीरहा वसुर्वित् पुष्टिर्वधनः । सं नः सपक्तु यं शिरः ॥

३९

मित्रस्य चर्यणीधृतः भग्नो देवस्य सानसि । धुषं चित्रभ्रस्तमम् ॥

४०

कृदा च न स्तरिरसि कृदा च न प्रयुछसि ॥

४१

[३] मे १,५,१० । ते १,५,६ । अठ ७,१ । कवि ५,१ । व ३,२२-२६ । वज ३,३०-३४ । [उय त्यागो
दिवे० । अ १,१,७ । ग १४ । राजन्तमध्वराणां० । अ १,१,८ । स नः पितॄषु० । अ १,१,९ । अमे त्वं नो
अन्तम० । अ ५,२४,१ । सा ४४८,११८० । तस्या शोचिष्ठ० । अ ५,२४,४ । वा ११०९ । वसुरभिर्वसु० ।
अ ५,२४,३ । वा ११०८ । नो योषि० । अ ५,२४,३ ।]

[४] मे १,५,११ । ते १,५,६ । अठ ७,२ । कवि ५,२ । व ३,३१-३३, २८, २९, ३४, ३६, १६६०, ८,७-३ ।
वज ३,३२-४१, ३६, ३७, ४०, ४४, ८,१-२, १०, ६४ । म ५, १, १, १ । [सोमानश्च स्वरुणः० । अ १,१८,१ ।
ग १३९, १४६३ । यो रेवान्यो० । अ १,१८,२ । मदि श्रीणाम्योऽस्तु० । अ १,०,१८५,१ । नहि तेषाम्मां० ।
अ १,०,१८५,२ । ते हि पुत्रास्तो० । अ १,०,१८५,३ । कदा च न स्तरिरसि० । अ ८,५१,७ । वा ३०० ।
परि ते दृढमो० । अ ४,९,८ । मित्रस्य चर्यणी० । अ ३,५९,६ ।]

परि ते दृढभो रथोऽस्मै अश्वोतु विश्वतः । येन रक्षसि दाक्षुषः ॥

४२

नित्रदोऽमि३, —न्यहं तं मृयास५ यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो, ३भिभू३स्य३, —
न्यहं तं भूयास५ यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः, प्रभू३सि, प्राहं तमति भूयास५ यो
अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ पूषा मा पथिपाः पातु, पूषा मा पशुपाः पातु, पूषा माधिपाः
पातु, प्राची दिग्विदेवता, यो मैतस्या दिशो अग्निदासादयि५ सा ऋछतु, दक्षिणा दिग्निदो
देवता, यो मैतस्या दिशो अभिदासादिन्द्र५ सा ऋछतु, प्रतीची दिदमरुतो देवता, यो
मैतस्या दिशो अभिदासान्मरुतः सा ऋछतु, —दीची दिदमित्रावरुणौ देवता, यो मैतस्या दिशो
अभिदासान्मित्रावरुणा सा ऋछतु, —ध्यां दिक् सोमो देवता, यो मैतस्या दिशो अग्निदासात्
सोम५ सा ऋछतु, धेमो मा धमेणः पातु, विधमो मा विधमणः पात्वा, —ऽऽयुश्च प्रायुश्च चक्षुश्च
विचक्षुश्च प्राङ् चोपाङ् चो, —रुक् उरुकस्य ते ज्ञाचा वयं५ स भक्तं गमेमहमे गृहपते ॥४॥४३-४४

यस्य वा अग्निहोत्रे स्तोमो युज्यते स्वर्गमस्मै भवत्य, —यज्ञो वा एषं यत्र स्तोमो न युज्यत,
उपप्रयन्तो अघ्न, —मितीयं वा उपोति, —रितं एवं स्तोम५ युनक्त्य, —थो इमामेवं स्तोममुपयुन-
क्त्य, —थो या एवं प्रजा भूतानामन्वतीस्ता एवं स्तोममुपयुनक्त्य, —स्य प्रजामनु धृत, —मि-
त्यसौ वै लोकः प्रज, —ममृत एवं स्तोम५ युनक्त्य, —थो देवा वै प्रज, तानेयं स्तोममुपयुन-
क्त्य, —मयत एवं स्तोम५ युनक्तीतश्चामृतश्च, देवान् वा एषं प्रयुज्य स्वर्गं लोकमेति, यदाहो-
पोषेनु मघयन् भूया इन्नु ता, इतीयं वा उपोति, —रस्यामेवं प्रीतिरिष्ट्य, —य यद्वपवत् पदमाह
या एवं प्रजा आभविष्यन्तीस्ता एवं स्तोममुपयुनक्ति, परि ते दृढभो रथा, इत्युमयत एवेतया
स्तोम५ युक्तं परिगृह्णातीतश्चामृतश्च, —अग्निमूध, —ति स्वर्गं तेनु, दिवः कृह, —दिति स्वर्गं तेनु,
पतिः पृथिव्या अयं, —मिति मियुना तेना, —ऽपा५ रता५सि जिन्वती, —ति रेतस्वती पशव्या
मृगमृदा, गायत्रोपास्यत, गायत्रोऽक्षमिर्गायत्रेन्द्राः, स्वर्नर्वनं छन्दसोपास्थितो, —मा
यामिन्द्राग्री आहुवध्या, इत्युमोऽक्षेतो सहा, —ऽमु५ वा अयं दिवा भूतं प्रविशति, तस्मादसौ
दिवा रोचत, इमामसौ नक्तं, तस्मादयं नक्त५, यदुमा वामित्याहोमा एवेना अहम्यट्का-
रमुपतिष्ठत, उमयोलोको यो रोचतेऽस्मि५श्चाग्नि५श्च, विष्टमोपास्थिता, —अयमिह प्रयमो घायि

[५] मं. १,५,१ । तं १,५,७ । वाण्ड ७,७ । कवि ५,३ । वा. ३,११-१६,३४,३६, ८,१, १५,२६; ३३,६ । वाज.३,
१७-२०,४७,४८, ८,१, १६,७,३. ३०,६ । [उपप्रयन्तो अघ्न० । अ. १,७,१ । सा. १३७९ । अग्निमूधो
दियाः । अ. ८,४७,१६; गा. ७७,१५३३ । उमायामिन्द्राग्री । अ. ६,६०,१३ । अयं ते योनिकं । अ. ३,
२९,१०, ४५२. ३,२०,१ । अयमिह प्रयमो । अ. ४,७,१ । अथ प्रजा । अ. ९,५४,१; सा. ७५५]

धाराभिः, रित्यग्निर्ऋत्यां मृगमोऽधीयत, होता यजिष्ठो अध्वरैर्ष्वीह्या, इत्येपं हि होता यजिष्ठो अध्वरैर्ष्वीह्यो यमप्रवानो मृगवो विरुचुः, रित्यप्रवानोऽहोतं मृगवो व्यरोचयन्, वनेषु चित्रं च विश्वं विशे विश्वा, इत्येपंऽहीदं सर्वं विमू, जगत्योपास्थिता, ऽस्य प्रतामनु धृत, मिति स्वर्गो वै लोकः प्रत्तं, स्वर्गं एष लोकं प्रतितिष्ठत्य, यं ते योनिर्ऋत्विष्या, इत्येपंऽहोतस्य योनिर्ऋत्विषो, ऽग्निः सूर्यस्या, ऽनुष्टुभोपास्थित ॥५॥ ४५

उपप्रयन्तो अध्वरः, मिति प्रवापयत्येवैतया, ऽर्धमूर्ध्वं, ति प्रवापित एवैतया रेतो दधात्यु, मां वामिन्द्राग्नी आहुवध्या, इति प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी, प्राणापानौ वा एतन्मुखतो यज्ञस्य धीयेते ॥ अयमिह मृगमो धायि धारंभिः, रिति गर्भमेवाधा, ऽस्य प्रतामनु धृत, मित्यधुरेवाकु, रयं ते योनिर्ऋत्विष्या, इत्यजीजनचैवासीवृषध, पृद्धिभिरुपतिष्ठते, पृद्धिं पुष्टान्ति, पुष्टान्येवाचीकृत्पृ, दधिकाव्णो अकारिप, मिति दधिकावत्योपतिष्ठत, एषा वा अयं दधिकावती मिया तनूः पुष्ट्या सप्तसमृद्धा, ऽध्वरैर्वैतया मियं धामोपैत्य, यो पशुमान् भुवत्य, यो आत्मानुमेवैतया यज्ञमानः पुनिते, सप्तभिरुपतिष्ठते, सप्तपदा शकरी, शकरीः पशवः, पशून्नेवावरुन्धे, जीर्णति वा एष आहितः, पशुर्ऋग्नि, स्तदेतान्येवाग्न्याधेयस्य हवींश्चि सध्वत्सुरं सध्वत्सुरं निर्वपेत्, तेन वा एष न जीर्यति, तेन पुनर्णवं करोति, तेन वृक्षं, मेताभिरेवधियपावमानाभिरग्न्याधेयस्य याज्यानुवाक्याभिरुपस्थेय, स्तेन वा एष न जीर्यति, तेन पुनर्णवं करोति, द्वादशभिरुपतिष्ठते, द्वादश मासाः सध्वत्सुरः, सध्वत्सुरमेवाप्सावरुन्धे, ऽधीपोमीयया त्रयोदश्यापस्थेयो, ऽस्ति मासस्त्रयोदशस्तेष्वैतयाप्सावरुन्धे ॥६॥

४६-४७

ब्रह्मवादिनो वदन्ति, कस्मात् सायमग्निमपतिष्ठन्ते कस्मात् श्रान्तैत्य, मां वा आदित्यः सायमासुवति, तस्मात्सायमपतिष्ठन्त, एषं श्रान्तः प्रमुच्यते, तस्माद् श्रान्तोपतिष्ठन्ते, तस्माद् सायमहुतेऽग्निहोत्रेऽग्निहोत्रिणा नाश्रितश्च्यं, तस्माद् श्रान्तंहुते नाश्रितश्च्यं, तस्मात् सायमतिथये प्रत्येनसः, पुण्यत्वात्तु श्रान्तं ददति, श्रान्तवनेगेन श्रान्तपृथ्वीं, ऽधिधिव उन्नीयमाने वा इस्ता अग्नेनिजीत, तत्र विहव्यस्य चतसा ऋचो वदेत् श्रान्तवनेगे चतसः, श्रान्तवनेगेन वा अनाप्तमाप्त्य, नवरुद्रमवरुन्धे, तदनाप्तमेवैतनाप्त्य, नवरुद्रमवरुन्धे, ऽग्निमेवा

एष उद्धृत, —स्तं देवाश्छन्दोभिः पर्यस्तुणन्, यदुपतिष्ठते छन्दोभिरेवैनं परिस्तुणात्यु, —मयमस्मा
अक, —रप्रीपोमीयया पूर्वपक्षं उपस्थेयो, ऽप्रीपोमीयो वै पूर्वपक्षो, ऽपरपक्षायैवैनं परिददा, —
त्येन्द्राग्न्यापरपक्षं उपस्थेय, ऐन्द्राग्रौ वा अपरपक्षाः, पूर्वपक्षायैवैनं परिददाति, सर्वा ह
वा एनं देवताः संप्रदायमनुपेक्षं गोपायन्ति य एवं विद्वानग्निमुपतिष्ठते ॥७॥ ४८

त्वमग्ने सूर्यवर्चा असी, —ति वंसीयसे श्रेयस आशिषमाशास्ते, स मांमायुषा वर्चसा सृजे, —
त्यात्मना आशास्ते, स त्वमग्ने सूर्यस्य ज्योतिषामुथा, इति सह इहेते तं हि ज्योतिषी
भेजतः, समर्धयिषाः स्तुतेनेति, छन्दांसि वा ऋषीणां स्तुते, छन्दोभिरेवैनं समर्धयति,
सं प्रियेण धाम्ने, —त्याहुतयो वा अग्नेः प्रियं घामाहुतिभिरेवैनं समर्धयति, समर्धमायुषा सं
वर्चसा सं प्रजया सं रायस्वपेण गभीर्ये, —त्याशिषुमेनाशास्ता, इन्धानास्त्वा शतं हिमा, इति
पृतुनाजिदधाहति, —स्तया राजश्न्या उपतिष्ठेत्, यदा हि राजश्न्यः पृतुना जयत्यथो भयस्यु, —
तागजान्या उपतिष्ठेत्, सरो हि पृतुना जिगीवति, सरो यभूवति, मनेवे दश जाया
आमन्, दशपुत्रा नरपुत्राऽष्टपुत्रा सप्तपुत्रा पदपुत्रा पञ्चपुत्रा चतुष्पुत्रा त्रिपुत्रा द्विपुत्रेकपुत्रा,
ये नृवाप्तं स्तानेक उपसंक्रामश्च, येऽष्टौ तान् द्वौ, ये सप्त तान् चतस्रो, ये पद तान् चत्वारो,
ऽथ वै पञ्चैव पञ्चासु, —स्ता इमाः पञ्च दुशत इमान् पञ्च निरभजन्, यदेव किंच मनोः स्वमा-
सीत्, तस्मात् तै वै मनुमेवोपाधावन्, मना अनाथन्तु, तैस्य एताः समिधः प्रायच्छत्, तामिधै
ते तान् निरुदह, —स्तमिरेनान् पराभाजयन्, परापाम्पानं श्रोतृव्यं भावयति य एवं विद्वानेताः
समिध आदधात्य, —अग्नेः समिदस्य, —मिश्रस्तया मा पाही, —त्यमिश्रस्तया एनं पाति, सोमस्य
समिदसि, परस्पां स एधी, —ति परस्पां अस्य भवति, ययस्य समिदसि, मृत्योर्मा
पाही, —ति मृत्योरिन् पात्ये, —तद्ध स्म वा आह नारुद, इदं चोराग्न्युपस्थानुमाते, —त्यमि-
श्रस्तया एनं पाति, परस्पां अस्य भवति, मृत्योरिन् पाति ॥८॥ ४९

आयुषी अग्नेऽस्मा, —ऽऽयुमे धेही, —त्यायुरेवास्मिन् दधाति, वचोषा अग्नेऽसि, वचो मे
धेही, —ति वचु एवास्मिन् दधाति, चक्षुषा अग्नेऽसि, चक्षुमे पाही, —ति चक्षुरेवास्मिन् पाति,
श्रोत्रा अग्नेऽसि, श्रोत्रं मे पाही, —ति श्रोत्रमेवास्मिन् पाति, तनुषा अग्नेऽसि, तनुं मे पाही, —

[८] मे १,५,७ । ते. १,५,७ । काठ ७,६ । अथ ५,५ । वा ३,१९,१८ । कण्व ३,७६,२७,२४,२५ ।

[९] मे १,५,७ । ते. १,५,७-८ । काठ ७,६-७ । अथ ५,५ । वा ३,१७,१८,२०-२१ । कण्व ३,७३,७४,७६,
७७-७९ ।

ति त्वमेवास्ति पाति, यन्मे अय ऊनं तदन्वस्तन्मा आपुणे, —ति यदेवास्यात्मन ऊनं यत्
 प्रजाया यत् पुशूनां तदेवैतेनापूरयति, तदाप्याययत्य, —ये यत् ते तपा, इत्येतां वा अयंस्तदन्वो
 ज्योतिष्मती, —रेतद् स्म वा आहारुण औपवेभि, —यान् वसीयसः थैयस आत्मनो आतृप्यानभि-
 प्राजानीमामिष्टानयेस्तनृभिर्ज्योतिष्मतीभिः परामावयामि, —ति परा पाप्मानं आतृप्यं भावयति यं
 एव ५ विद्वानभिमुपतिष्ठते, ऽमे रुचां पते नमस्ते रुचं, मयि रुचं धा, इति शान्तमेव रुचमा-
 त्मन धत्ते, तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति, चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशीये, —ति रात्रिर्वै चित्रावसु,
 —रहुर्योगुसु, —रात्रिर्वै रात्रि, —रसां आदित्योऽहु, —रेतं वै भक्ते, तं ईद्रे, त्रिराह, त्रिपत्या हि
 देवा, रोचते ह वा अस्य यज्ञो वा ब्रह्म वा य एव ५ वेदा, —ऽम्भः स्था, —ऽम्भो वो भक्षीयं, —
 त्पम्भो श्लेता, मंहः स्य, मंहो वो भक्षीयं, —ति मंहो श्लेता, ऊर्जः स्यो, —र्ज ५ वो भक्षीयं,
 —त्यूर्जो श्लेता, रायस्पोषः स्य, रायस्पोष ५ वो भक्षीयं, —ति रायस्पोषो श्लेता, रेवुती
 रंश्चमस्मिन् योता अस्मिन् गोष्ठे, इति स एवैना योनौ स्व गोष्ठे सेश्वेशपत्य, —य ५ गो
 वंधु, —रितो मापगात, वहीर्भवत, मा मा हासिष्टे, —त्याग्निपुमेवाशास्ते, वत्समालमते,
 वत्सलिकान्ता हि पशव, एष वै सहस्रपोषस्पृशे, पुष्यति सहस्रं, न सहस्रादप्यपद्यते यं
 एव ५ वेद, संहितासि विश्वं, —रूपेति रूपेण रूपेण श्लेषा संहिता, रूपैरेवेना ५ समर्ध-
 यति, नामासामग्रही, —न्मित्रमाभिरकृते, —त हि यदा मित्रस्य नाम गृह्णाति मित्रमेवनेन
 कुरुते ॥९॥

५०

सप्त वै धन्धुमतीरिष्टका अग्नौ चित्या उपधीयन्ते, तां वै तां अमुष्मा एव लोकाय, सप्त
 ग्राम्या इष्टका, —स्ता अग्नौपधेया, गांश्चाश्वश्चाश्वतरंश्च गर्दभोऽजा चाविश्व पुत्सो, यद्रामाल-
 भ्यते गवैव चित्वा भुवन्त्य, —यो आलब्ध एवोपधीयन्ते, पराद् वा एष छन्दोभिः स्वर्ग लो-
 मेत्यन्यदन्त्यच्छन्दः समारोह, —मुपतामे दिवं दिवा, इति यदेतन्न गायत्रेण तुचैनोपतिष्ठत,
 इयं वै गायत्र, —व्यस्यमिव प्रतिविष्टत्यं, —ये त्वं नो अन्तुमा, इत्येषां वा अथैस्त्वयाः प्रिया
 तन्वैरुत्तरथा, तामिव प्रैति, नैनुमभिदासन्तस्त्वणुते, चतसृभिर्दिपदाभिरुपतिष्ठते, चतुष्पादो
 वै पशवो, द्विपाद यज्ञमानो, गृहा गार्हपत्यो, गृहेषु चैव पशुषु च प्रतिविष्ट, —त्यूर्जो वः
 पश्या, —म्पुर्जो मा पश्यते, —त्यूर्जिनाः पश्यत्यु, —र्जनं पश्यन्ति, रूपा वः पश्यामि, रूपा

न पश्यन्ते, त्वि सूर्येनाः पश्यति, सूर्येनं पश्यन्ति ॥

५१

मैपश्यामि प्रजा अहमिहप्रजमो मानवीः । सर्वे भवन्तु नो गृहे ॥

५२

इत्येतांश्च वा इमौः प्रजा मानवींश्च, तां पुत्रांश्च, तां ज्ञायांश्च, तां स्य सूर्ये-
 इतीडां श्वेतां सुधुक्ताः, स्योनां माविशतेरमंदा, इतीरमंदो श्वेता, सुवनमसि सूर्ये-
 प्री, त्वि भुवनं श्वेतं सप्तपुष्पि, तस्य नो रास्व, तस्य वे भक्तिर्वा नो भूषास्मि,
 त्पाथिपुमेवांशास्ता, इहामि व्रतमृदि, तीडा श्वेतां व्रतमृद्व, त्वि व्रतं, व्रतमृद्वमी, त्वि
 व्रतमृद्वेयं ॥ १० ॥

५३

प्राणान्, वृद्धं भ्रातृव्यस्य प्राणान्, नैनमभिदांसन्स्तपुते य एवं वेद, धर्मो मा धर्मणः
पातु, विधर्मो मा विधर्मणः पात्वा, —ऽयुश्च प्रायश्च चक्षुश्च विचक्षुश्च प्राङ् चापाद् चौरुर्क,
इत्ययं वा उरुर्क, एष विभजति, तद्यदुपं भजति तदेतस्मिन्नेव पुनराभुजत्ये, —मे गृहपते-
ऽग्निं च समिन्धे यजमान, एतद्वै यजमानस्य स्वं च यदग्निं, —रेतदग्नेर्यजमान, आयतनमिव
वा एतत् क्रियते, ज्योतिषे तन्तुवे त्वे, —त्यन्तराग्नीं उपविश्य वदे, —यामिव पुर आशिषुमाशास्ते
यं पश्चात् तामात्मन् ध्रुवे ॥११॥ ५४

ददन्मा, इति वै दीयते, सददि वा एष ददाति योऽग्निहोत्रं जुहोति, यद्यत् कामयेत्
तत् तदग्निहोत्रं यजि च याचे, —दुप ह्येनं तज्जमति, तदाहु, —ऊँछति वा एष देवान् य एनान्
त्सददि याचतीति, तस्माद् तर्हि नोपस्थेयो, यथो वा अग्नियत्, तै देवा यम्यो यममपामुव च, —
स्तां च यदपृच्छन्साव्रवीद, —यामुतेति, तेऽग्नयन्, न वा इयमिममित्थं मृष्यते, रात्री च सृजा-
यहा, इत्यहर्वाच तर्ह्यसीन्न रात्रि, —स्तै देवा रात्रिमसृजन्त, ततः श्वस्तनमभयत्, ततः सातम-
मृष्यत्, तस्मादाहु, —रहोरात्राणि वावाच मृष्यन्तीति, सा वै रात्रिः सृष्टा पशूनुभिसममिलत्,
तै देवाश्छन्दोभिरेव पशून्वपश्य च, —छन्दोभिरेनान् पुनरुपाह्वयन्त, यदुपतिष्ठते छन्दोभिर्वा
एतत् पशून्नुपश्यति, छन्दोभिरेनान् पुनरुपाह्वयते, ऽथो आहु, —वैरुणो वै स तद् रात्रिभूत्वा
पशून्प्रसूतेति, तै देवाश्छन्दोभिरेव वरुणात् पशून् प्रामुञ्च च, —छन्दोभिरेनान् पुनरुपाह्वयन्त यदुप-
तिष्ठते छन्दोभिर्वा एतद् वरुणात् पशून् प्रमुञ्चति छन्दोभिरेनान् पुनरुपाह्वयते, यज्ञो यज्ञो वै समृच्छते,
ऽयाकस्यविदो मन्यन्ते, सोम एव समृच्छता, इत्यग्नीषोमीयायाः पुरस्ताद्विद्व्यस्य चतुस्त्रा ऋषो
वदे, —दामेयस्य पुरोडाशस्य द्वे याज्यानुवाक्ये कुर्या, —देतेनैव हवीं च्यासुभान्यभिर्मृशेद्,
धृश्चक्षुःस्य यज्ञं नास्यान्यो यज्ञं च वृद्धे, संयज्ञो भवत्ययज्ञा इतरः ॥१२॥ ५५

अग्निं च वा एते चित्तं चिन्वते य आहितामयो दर्शपूर्णमासिन, —स्तेषां च अहोरात्राण्येवेष्टुका
उपधीयन्ते, यत्र पञ्च रात्रीः संहिता वसेत् तज्जुह्यात्, पञ्च रात्रयः पञ्चाहानि सा दर्शत्
संपद्यते, तन्नैव कर्तव्या, अयत् तद्, दर्शस्वेव रात्रिष्यन्तम च होतृच्यं, तथा यत् क्रियते,
न सर्वेषु युक्तेषु होतृच्यं च, वास्तौ जुहुयात्ता, ऽयुक्तेष्व, —यत् क्रियते, मर्वाण्यन्यानि

युक्तानि स्युः, रग्निष्ठस्य दक्षिणो युक्तः स्यात्, सव्यस्य योक्त्रं परिहृत, मथ जुहुया, न वास्तौ
जुहोति, यत्तमुत्क्रियते, तत्र स्रक्ष्य, सर्वेष्वेवं युक्तेषु होतव्य, वास्तोष्पत्य २ ह्येत, न
न हीनमन्वाहते, रुद्राय हि तद्दीयते, यद्दीनमन्वाहरेय रुद्रं भूतमन्वाहरेय, यद्यनुवाहः
स्यात् पूर्वं ते प्रवहेयुरेय वोदरेय, यद्दीयेतु हीयेतैवं ते, दद्य जुहुयात् ॥ ५६

अमीन्वाहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् । संस्वा सुशेव एषि नः ॥ ५७

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्त्स्वावेशो अनमीवो भवा नः ।

यथेमेहि प्रति तद्यो जुषस्य शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १३ ॥ ५८

पृश्नन्ते शस्य पाहि, तन्मे गोपायास्माकं पुनरागमात् ॥ अग्ने सहस्राक्ष शतमूर्धश्शतं ते प्राणाः
सहस्रमपाना, स्त्व २ साहस्रस्य राय ईशिषे, तस्मै ते विधेम वाजाय ॥ प्रजां मे नर्य पाहि,
तां मे गोपायास्माकं पुनरागमा, दद्ये गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयास्त, सुगृहप-
तिस्त्व मेया गृहपतिना भूया, अन्नं मे जुष्य पाहि, तन्मे गोपायास्माकं पुनरागमात् ॥ ५९-६१

इमान् मे मित्रावरुणौ गृहान् गोपायत २ युर्वम् ।

अग्निष्टानविहृतान् पुनानभिरक्षत्वास्माकं पुनरागमात् ॥ ६२

पृश्नन्ते शस्य पाहि, तन्मे गोपायास्माकं पुनरागमा, दित्याहवनीयमुपतिष्ठत, आहव-
नीयायैव पृश्नन् पुरिदाय प्रेत्य, अग्ने सहस्राक्ष शतमूर्ध, त्रिति सहस्राक्षो ३ ह्येव शतमूर्धा, शतं
ते प्राणाः सहस्रमपाना, इति शत २ ३ ह्येतस्य प्राणाः सहस्रमपाना, स्त्व २ साहस्रस्य राय
ईशिषे, तस्मै ते विधेम वाजाय, त्याशिषुमेवांशास्ते ॥ प्रजां मे नर्य पाहि, तां मे गोपाया-
स्माकं पुनरागमा, दिति गार्हपत्यमुपतिष्ठते, गार्हपत्यायैव प्रजां पुरिदाय प्रेत्य, अग्ने गृहपते
सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयास्त, सुगृहपतिस्त्व मेया गृहपतिना भूया, इत्यग्रहणी
संजीर्यतः, सर्वेमापुरितो, नोति ३ नीतो, ऽन्नं मे जुष्य पाहि, तन्मे गोपायास्माकं
पुनरागमा, दिति दक्षिणामिमुपतिष्ठते, दक्षिणामेय एवांशं पुरिदाय प्रिति ॥ ६३-६४

इमान् मे मित्रावरुणौ गृहान् गोपायत २ युर्वम् ।

अग्निष्टानविहृतान् पुनानभिरक्षत्वास्माकं पुनरागमात् ॥ ६५

इत्याहोरात्रं मे मित्रावरुणौ, पृश्नन्तः पूषा, ऽहोरात्राभ्यां च मे मित्रावरुणाभ्यां च गृहान्पुरिदाय
प्रिति ॥ अग्नि २ ममाधि ॥ इत्याह, मेस्म त्वा उपतिष्ठते ॥ पृश्नन्ते शस्य जुगुप, स्तान्मे

पुनर्देहि ॥ इत्याहवनीं पुनरेत्योपतिष्ठत, आहवनीयेनैव पशून्गुप्तानात्मन्धत्ते ॥ अग्रे सहस्राश्च
शतमूर्धञ्चतै ते प्राणाः सदैवमपाना, —स्त्व५ साहसस्यु राय ईशिपे, तस्मै ते त्रिधेम् वाजाय ॥
प्रजां मे नर्याजुगुप, —स्तां मे पुनर्देहि ॥ इति गार्हपत्यं पुनरेत्योपतिष्ठते, गार्हपत्येनैव प्रजां
गुप्तामात्मन्धत्ते ॥ अग्रे गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयास्त्व५, सुगृहपतिस्त्व५ मया
गृहपतिना भूया, अन्नं मे पुण्याजुगुप, —स्तन्मे पुनर्देहि ॥ इति दक्षिणाग्निं पुनरेत्योपतिष्ठते,
दक्षिणाग्निनैवांनं गुप्तामात्मन् धत्ते ॥

६६-७५

इमान् मे मित्रावरुणौ गृहान् जुगुपत५ युवम् ।

अविनष्टानविहृतान् पुष्येनानभ्यरक्षीदास्माकं पुनरागमात् ॥

७६

इत्यहोरात्रे वै मित्रावरुणौ, पशवः पुषा, ऽहोरात्राभ्यां चैव मित्रावरुणाभ्यां च गृहान्
गुप्तामात्मन् धत्ते ॥ १४ ॥

७७ [४४८]

॥ इति प्रथमकाण्डे अग्न्युपस्थानं नाम पञ्चम प्रपाठक ॥१॥

अथ षष्ठः प्रपाठकः ।

आधानम् ।

प्र वो वाजा अभिषुयो हविष्मन्तो घृताच्या । देवान् जिगाति सुभ्रुवः ॥ १

उप त्या जुश्हो मभु घृताचीर्यन्तु हयते । अग्रे हुण्या जुषस्व नः ॥ २

उदमे तव तद् घृतादुचीं रोचता आहृतम् । निस्तानं जुश्हो भुंते ॥ ३

प्रजा अग्रे स५पासयेद्वाशाश्च पशुभिः सह । राष्ट्राण्यस्मिन् घेहि यान्यासन्तवितुः सूर्ये ॥४॥

अयं ते योनिर्ऋत्विगो यतो जातो अरोचयाः ।

तं जानन्नग्रा आरोह वतो नो वर्धया रयिम् ॥ ५

आयं गौः पृश्निरक्रीदंसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्स्वः ॥ ६

त्रि५श्रद्धामा विराजति वारु पुतंगाय हयते । व्युख्यन्महिषो दिवम् ॥ ७

अन्तश्चरत्यर्णवे अस्य प्राणादपानतः । प्रति चा५श्वरो अहमिः ॥ ८

[१] तै १,५,३, ५,७,९ । काठ० ७,१०,१३ । कपि० ६,२,४, ७,० । ते भा १,२,१,१३,१६, १,२,७,१,
१,१,४,८ । भा ३,४,१४,६,८,७, १३,३४,१ (प्र पा) ३,५, १९,१८, ३५,१६ (प्र पा) । वाग्य
३,४,२०,६,८,७ १४,३६,१ (प्र पा), ३,५, ८,१९ ३१,४०, ३९,३७ ३५,४८ (प्र पा) । भा धा,
१,५,१-३ । [प्र वो वाजा० । क ३,७०,१] [आयं गौः० । क १०,१८९,१ । अयं ६,३१,१,
२०,४८,४ । या ६३० । त्रि५श्रद्धामा० । भा १०,१८९,३ । अयं ६,३१,३, २०,४८,६ । ग. ६३० ।
अन्तश्चरत्यर्ण० । क १०,१८९,१ । अयं ६,३१,१, २०,४८,५ । ग ६३१ ।]

इतो जुने प्रथमं स्वाद्योनेरधि जातवेदाः ।

स गायत्र्या त्रिष्टुभा जगत्यानुष्टुभा च देवैभ्यो हव्या वहतु प्रजानन् ॥

यो नो अग्निः पितरो हवस्त्वन्तरमर्त्यो मर्त्य आविर्वेश् ॥

तमात्मनि परिगृहीमसीह वैदेषो अस्मानुवहाय परायत् ॥

दोहा च ते दुग्धभृचोर्वेरी, तै ते भागधैष्यं प्रयच्छामि, ताम्यां त्वादधे, धर्मः शिरः, स्त
द्वयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भव, पुरीषमसि, यत् ते शुक्र शुक्रं ज्योतिस्तेन रुचा रुचमशीथाः॥

मयि गृह्याम्यहमग्ने अग्निस्सह प्रजया वज्रसा धनेन ।

मयि ह्यत्र मुयि सयो दधामि मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥

भूर्धेवो, अहिरसां त्वा देवानां त्वेनादधे, अग्नेष्टा देवस्य त्वेनादध्या, इन्द्रस्य त्वा

मरुत्सुतो त्वेनादधे, मनोष्टा ग्रामण्यो त्वेनादधे ॥

आछेदि त्वा छन्दो दधे घोर्भहासि भूमिभूना ।

तस्यास्ते देव्यदित उपस्येऽन्नादमर्धिमन्नपत्यायादधे ॥

अग्रा आपूश्चि पवसे, अग्निर्मेपिर, अग्ने पवस्व ॥१॥

या वाजिन्नेः पवमाना प्रिया तनूस्तामावुह, या वाजिन्नेः पावका प्रिया तनूस्तामावुह,
या वाजिन्नेः शुचिः प्रिया तनूस्तामावुह ॥

यदेक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तमुद्रादुत वा पुरीपात् ।

ध्येनां ते पक्षा हरिणोतं गार्ह उपस्तृत्यं जनिम् तव ते अर्वन् ॥

आजुसे बलाय स्वाद्यछे वृष्णे शुष्माय, सपत्न्यसि वृत्रतः ॥

प्रोचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरो अग्निर्मेवह ।

विधा आग्रा दीघदिमाद्यर्जु नो घेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥

[०] मं १,६,७ ०,८,१० । तं ४,२,८,१, ३,५,११,१, १,८,१६,१, ४,६,५,५ ४,४,११ । कठ ७,१३-१४, ४०,७ ३५,१ । ऋषि ६,३-४ ७,० । वा ११ ८३ २५ ११, ५७,६६ ३४,१५, १७,७९ ८३-९१, १०,२७, ००,० ३४,५३,५७, १३,२५ १४,६,१५,१६,०७, १५,५७ । कण्व १०, ८४, ३१,१४, १८,६६,७९, ३३,९ १९,३-५, ११,३७, ०१,९३, ३३ ४१ ४५ १४,०६, १५,५ १६,३१ १६,७९ । तं मा १,१,७,१-३ । मा धी. १,५,४ ५ । [यदक्रन्दः प्रथमं । न १,१६३,१ । इडा (जा) यास्त्या पदे० । न. ३,२५,४ । समुद्रानूर्मि० - माततान (मायिवेश) । न ४,५८,१-३ । नियसाद् घृत० । न. १,२५ १० । उत नोऽरिमुष्यः । न ६,५०,१४ । प्र जुनं ग्रहण० । न १,४०,५]

अभ्युस्याः विधाः पृतुना अरातीस्तदगिराद् तदु सोम आह ।

६८ बृहस्पतिः सवितेन्द्रस्तदाह पूषा ना आधात् सुकृतस्य लोकं ॥ २०

शुवः इत्यरं, द्विरसां त्वा देवानां वृतेनादधे, अग्रेष्टा देवस्य वृतेनादधा, इन्द्रस्य त्वा
मरुत्वतो वृतेनादधे, मनोष्टा ग्रामण्यो वृतेनादधे ॥ २१

११ आछेदि त्या छन्दो दधे धर्मिहोसि धर्मिर्भूना ।

१२ तस्यास्ते देवदित उपस्थेऽन्नादमग्निमन्नपत्यापादधे ॥ २२

यत् ते शुक्रं शुक्रं ज्योतिः शुक्रं धामाजलं तेन त्वादधे ॥ २३

ईडायास्त्वा पुदे वयं नामा पृथिन्या अधि ।

जातुवेदो निधीमहमे हव्याय वोदधे ॥ २४

सन्नाद च स्वराद चमि ये ते तृन्वौ ताम्यां मा ऊर्जे यछ, विराद च प्रभृथांमे ये ते
तृन्वौ ताम्यां मा ऊर्जे यछ, विभृश्च परिभृथांमे ये ते तृन्वौ ताम्यां मा ऊर्जे यछ ॥ २५

समुद्रादूर्मिर्मधुमं उदारदृषांशाना सममृतत्वमानद ।

घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नामिः ॥ २६

वयं नाम प्रग्रवामा घृतस्यास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः ।

उप ब्रह्मा गृणवञ्चस्यमानं चतुःशृङ्गोऽवमीद्वीर एतत् ॥ २७

चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्म पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्म ।

त्रेधा वृद्धा वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्य आतृतान ॥ २८

ये अग्रयः समनसा ओषधीषु वनस्पतिषु प्रणिष्ठाः ।

ते पिराजमभिसंयन्तु सर्वो ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥ २९

सप्त ते अमे समिधः सप्त जिह्वाः सप्त क्रपयः सप्त धाम प्रिषणि ।

सप्त क्रत्विजः सप्तधा त्या यजन्ति सप्त होत्रा क्रतुधा नु शिदन् तप्त योनीरावृणस्य

पुतेन स्वाहा ॥ ३०

ये अग्रयो दिवो ये पृथिन्याः समानोऽन्तीपमूर्जे चंसाताः ।

ते अस्मा अग्रये द्रविणं दत्तेष्टाः प्रीता आहुतिर्भाजो मृत्वा यथालोके पुनरेस्तं परेत स्वाहा ॥

निपुसाद घृतवृत्तो वंछणः पृष्टस्यास्वा । साम्राज्याय मुञ्चतुः ॥ ३१-३२

उत्तं नो ऽहिर्विधुः शृणोत्वजं एकपात् पृथिवीं सुमुद्रः ।

स्तुता मन्त्राः फविशस्ता अनन्त न एनां राजन् द्विविधा मादयस्व ॥

प्र नूनं ब्रह्मणस्पतिर्मन्त्रं वदत्युक्थ्यम् ।

यस्मिन्निन्द्रो वरुणो मित्रो अर्यमा देवा आँकाश्चि चक्रिरे ॥

घर्मः प्रिय, —स्तदयमग्निः संप्रियः पुशुभिर्भव, पुरीषमसि, यच्छा त्रोकाय तनयाय शं यौर,
—कीं ज्योति, —स्तदयमग्निः संप्रियः पुशुभिर्भव, पुरीषमसि, यच्छा त्रोकाय तनयाय शं
यो, —वीतः प्राण, —स्तदयमग्निः संप्रियः पुशुभिर्भव, पुरीषमसि, यच्छा त्रोकाय तनयाय शं
योः ॥ अविषं नः पितुं पंच ॥

कल्पेतां द्यावापृथिवीं कल्पन्तामाणा ओषधयः ।

कल्पन्तामग्रयुः पृथङ् मम ज्येष्ठयाय संघृताः ॥

ये अग्रयः समनसा ओषधीषु वनस्पतिषु प्रविष्टाः ।

ते शिराजमभिसंयन्तु सर्वा ऊर्जं नो घच द्विपदे चतुष्पदे ॥ २ ॥

प्रजापतिर्वा इदं मम आसीत्, तं घीरुधोऽभ्युरोह, असुश्रयो वा एतां यदोषधय, —स्ता अति-
तिष्ठिषिपन्नतिष्ठिषं नोशमोत्, सोऽशोचत्, सोऽवप्यत्, ततोऽग्निरुज्यत्, तमग्निं सुष्टं
वीरुधां तैजोऽगच्छत्, ता अशुष्यं, न ततः पुराशुष्यन्, तसं प्रजापतिरग्निमाधत्ते, —मा एवां मुहा,
इति ता अमहत्, तत् सादयं वावपं आधीयते, तं घपादौ वसन्ताग्निशिरेऽग्निर्वीरुधः सहत्
एवं मपंनं भ्रातृव्यमग्निं सहते य एवं विद्वानग्निमाधत्ते, एतावद्वा अस्या अनुभिमृतं
यानुद्वेदिः परिगृहीता, तामुद्वेत्यापं उपसृज्याग्निमाधत्ते, यजिषामेवैनां मेध्यां पृत्वाधत्ते,
अग्नेर्वा इयं सृष्टाविमेदं, —ति मा घक्ष्यतीति, यदुपं उपसृज्याग्निमाधत्तेऽस्या अनुविदा-
हार्यं, —पां न प्रजापतेः मरुता तन्यैदापः, मर्वत् एनं प्रजाः सर्वतः पुरावोऽग्निं पुण्येन भवन्ति
य एवं विद्वानपं उपसृज्याग्निमाधत्ते, यानुद्वेदं पुराहस्यु चपलं तावतीयमम आसीत्, यद्वराह-
विहवमुपास्याग्निमाधत्ते इमामेवं तेषां गाराह, —स्या एनं मात्रायामध्याधत्ते, तस्मादेपां पुराहाय
निगदत्, एवं शंस्या मात्रां निमति, देवपण्यो वं नामामुरा आस, —स्तं देवगरीरपा-
ज, —स्ता अनुगच्छ, —स्ता अस्यांज, —स्तामां पयोऽहीयत्, तेऽमुवन्, यदा आसां
वरममूषट्टास्त्विति, तद्वराहो भूनामुरेभ्योऽग्निं देवानां गच्छन्, तस्माद्वराहं गावां अनुधापन्ति स्वं

पयो जानानां,—स्तद्यावत् प्रियमेव पुञ्जनां द्विपदां चतुष्पदां पयस्तावत्प्रियः पञ्जनां द्विपदां चतुष्पदां
भवति य एव५ विद्वांश्च वराहविहृतमुपास्यामिमाधत्ते, एतद्वा अस्या अनुभिमृत५ यद्वल्मीको,
यद्वल्मीकवपामुपकीर्यामिमाध३त्तेऽस्या एवैनमनभिमृतंऽध्याधत्ते, रंसो वा ए३योऽस्या उदैपथ-
द्वल्मीको, यद्वल्मीकवपामुपकीर्यामिमाध३त्तेऽस्या एवैन५ रंसंऽध्याधत्ता, ऊर्ग्वी ए३योऽस्या
उदैपथद्वल्मीको, यद्वल्मीकवपामुपकीर्यामिमाध३त्तेऽस्या एवैनमूर्ज्यध्याधत्ते, प्रजापतेर्वी एप
स्तनो यद्वल्मीको, यद्वल्मीकवपामुपकीर्यामिमाधत्ते प्रजापतिरेवास्मै स्तनमपिदधात्य,—आद्यमस्मा
अबुरुन्धे, ऽभुध्यता५ स्वानां पुरास्यातां भवति य एव५ वेदै,—तावद्वा अमुस्या इह यज्ञिष५
यदपा, यदपानुपकीर्यामिमाध३त्तेऽमुस्या एवैन५ यज्ञियंऽध्याधत्ते, न वा अनुपारिहः पशवो
रंसो दधते, यदपानुपकीर्यामिमाधत्ते रंस एवैतदधाति, पञ्जनां पुंरथै प्रजात्या, एप वा
अमिषंश्चानुरो यदुता आदित्या, स यद्विहासीत्तस्यैतद्वस्म यत्सिकृता, यत्सिकृता उपकीर्या-
मिमाधत्ते स्व एवैन५ योनौ स्वे मस्मन्माधत्ते, शिथिरा वा इयमग्र आसीत्, तां प्रजापुतिः
शर्कराभिरह५हव, यं शर्करा उपकीर्यामिमाधत्त, इमामेव तद ह५हति धृत्यं, तद्यथमां
प्रजापुतिः शर्कराभिरह५हदवमस्मिन् प्रशतो ह५हन्ते य एव५ विद्वांश्चर्करा उपकीर्यामिमाधत्त,
इन्द्रो वै वृत्राय वज्रं प्राहुरत्, तस्य या विप्रया आसु५स्ताः शर्करा अभवन्, यं शर्करा उपकीर्या-
मिमाधत्ते वज्रमेव सपत्न्याय आतृष्याय ग्रहरति, यं द्विप्यात्तं तदि मनुमा व्यायेद्, वज्रमेवास्मै
ग्रहरति, —स्तुणत्त एव, पुरीषीं,—ति वै गृहमेधिनमाहुः, पुरीषस्य सल्ल वा एतन्निरूप५
यदाखुकिरि,—यदाखुकिरिमुपकीर्यामिमाधत्ते पुरीषीं गृहमेधीं भवति ॥ ३ ॥ ३९

अमि५ धं देवा विभाजं नाशक्तुवन्, यत्प्राञ्चमहुरन्तर्तुः पुरोऽभवद्, यत्प्रत्यञ्चमहुरन्तर्तुः
पथाभवत्, तमन्धेन पूर्ववाहोदवह५स्तदंशस्य पूर्ववाहः पूर्ववाद् तम, —त्रैवं विभक्त्या अक्षोऽप्याधये
दीयते, ऽविभक्तो वा एतस्याग्निरनाहितो योऽष्टमग्न्याधये न ददात्य,—य योऽष्टमग्न्याधये
देदाति विभक्तयं, विभाज्यैवैनमाधत्ते, स्तोमिपुरोगवा धं देवा अमुरानभ्यजयन्ते,—यं सल्ल
वै, स्तोमो यदक्षो, यदंश्च पुरस्ताद्यन्त्यभिजित्या, अभिजित्यैवैनमाधत्ते, प्रजापतेर्वै चक्षुर-
श्चयत्, तस्य यः क्षयथा आसीत् सौऽष्टोऽमगद्, यदंश्च पुरस्ताद्यन्ति यजमानयैव चक्षुर्दधानि,
न पहाहवसृज्यो, यत् पहाश्चमगसृज्यतमानं चक्षुर्जसाद्,—न्यः स्यात्, —प्रत्यवगृन्माधेयो,

यजमानायैव चक्षुः प्रत्यवाग्रही, — अ पदं आचेष्यो, वास्तव्यं कुर्याद्द्रोऽस्य पशून्नुभिमाम्नुकः
 स्यात्, पार्श्वं इतो वेतो वाचेष्यो, न वास्तव्यं करो, — लघ्वातुकोऽस्य पशुपतिः पशून्स्रवति, १
 गायत्री५ वै देवा यज्ञमष्ट्रं ग्राहिण्यन्, त्सा रिक्तागच्छत्स्या अग्निस्तेजः प्रायच्छत्, सोऽजो
 ऽमद्, यदजमग्न्याधेयं ददाति तेज एवावरुन्धे, ऽग्निं देवो, यज्ञमुख५ वा अग्नी, — यज्ञ-
 मूर्तेर्नैव यज्ञमुख५ संमर्धयति, धेनुं चानद्वाहं च ददाति, तत्सर्व५ वयोऽवरुन्ध, एतद्दे-
 व५ वयो यद्वेनुंश्चानद्वा५, — येतो वै यज्ञस्य मातां च पिता च यद्वेनुंश्चानद्वा५, — वाज्यं च
 पयश्च धेन्वाः पुरोडाशश्च चरुश्चानद्वाह, — स्तदाहुः, कामदद्या५ वा एवोऽवरुन्धे योऽग्न्याधेयं
 धेनुं चानद्वाहं च ददातीति, तेषां पशूनां भूयिष्ठं पुष्टिं कामयेत तेषां दित्यौही५ वयसो दद्या-
 दित्यवाहं च मृक्कुरं, तन्मिथुनं पशूनां पुष्ट्यै प्रजात्यै, वाग्वै सोमक्रयणी, दित्यौही५ वयसः
 सोमक्रयणी, यदित्यौही५ वयसो ददाति वाजुमेवावरुन्धे, चारु वदति य एव५ वेदो, —
 पर्वहण५ सर्वघ्नं देयं, छन्दसा५ वा एतर्भिरूप५ यदुपर्वहण५ सर्वघ्न५, यदुपर्वहण५ सर्वघ्नं
 ददाति छन्दा५स्येवावरुन्धे, पशवो वै छन्दा५सि, पशून्नेवावरुन्धे, ऽयज्ञियो वै पुरुषो-
 ऽमेध्यं आहूतस्याजायते, पुरुषधीरं धयति, हिरण्यं ददात्यात्मानमेव तेन पुनीते, श्रुतमानं
 भवति, श्रुतायुर्वै पुरुषः श्रुतवीर्या, आयुरेव वीर्यमामोति, पूर्वयोर्हविषोर्देवि त्रि५शन्माने देये,
 उत्तरस्मि५श्वत्वारि५शन्मानं, तदेनमृदग्रहीत्, तेन सं उत्तर५ वसीयाञ्जयान्मय, — त्यजातो
 वै तावत्पुरुषो यावदुदग्निं नाधत्ते, स वै तर्ह्येव जायते यद्विभिमाधत्ते, क्षौमे वसना अग्निमा-
 दधीयातां, ते अघ्नये देये, उल्यस्य वा एतर्भिरूप५ यत् क्षौम, — मुल्यमेवापलभ्येते,
 हिरण्य५ सुवर्णमुपास्यामिराधेयो, हिरण्य५ वा अग्नेस्तेजः, सतेजसमेवैनमाधत्ते, तर्ह
 निरस्तर्ह, यमानुहितं निरस्येदेव तर्ह्यिरस्येदनुष्यार्यी क्षोधुकः स्यात्, तर्ह निरस्तर्ह,
 अन्नुष्यार्यक्षोधुको भवति ॥ ४ ॥

५४०

यो वा अस्वार्यं मुनु३योऽग्निर्ननुपासीतो, — ह्यमत्येतमु, — पासीनः प्रजा५ रिन्दत्, एतमुपा-
 सीतं पशवां उपतिष्ठन्ते, यदेनममागधेयमुत्सादेयेत तस्मा आवृथेता, ऽनुष्यार्यी क्षोधुकः स्यात्,
 तर्हं वनस्पतय आरण्या आ३धं फलं भूयिष्ठं पच्यन्ते तस्य पूर्णाम्या५ यवमपश्चात्पूर्वो ग्रीहिमपश्च
 मंग्रधोपास्याधेय, — स्तदेनं द्वयं मागधेयमभ्युत्सादयामकश्राम्यं चारुण्यं च, तेन तस्मै नावृक्षते,
 ऽन्नुष्यार्यक्षोधुको भवति, यजो वै पूर्व ऋतुमुखं पच्यत, इतः खलु वा एतं ग्राह्यमृद्वरान्ति,

तस्माद्यवमयः पथोपास्यो ब्रीहिमयः पुरः, —स्तवस्यैतस्यैवमयमेव तस्य पथोपास्येब्रीहिमयं पुरः,
प्रजापतेर्वी एतौ स्तनौ, यज्ञमस्य देवा उपजीवन्ति वर्षं मुनुष्या, अन्नाद्यमस्मा अव्यरुन्दे,
ऽधुष्यतां स्वातां पुरः स्थातां भवति य एवं वेदै, —तद्व स्म वा आह केशीं सात्यकामिः
केशिनं दार्भ्यम्, —आदं जनताया एवमिव व्यमेतस्मा अग्न्याधेयेऽन्नमवारुह्य यधेयोऽन्नमन्ति,
तदाहुः, सर्वं वावैतस्येदमन्नं, यजमानं इत्वेवास्यैतदासन्नपिदधाति, तदेवं वेदितोर्न
इत्वेवं कर्तव्यं इति, त्रिवीं इदं प्रजापतिः सत्यं व्याहरत् ॥ भूर्भुवः स्वः ॥ इतीदं वाचं भूरिदं
भुवोऽदः इव, —स्तयो ब्राह्मणं आङ्गिरसः स्यात् तस्यादध्याद्, भूर्भुवोऽङ्गिरसां त्वा देवानां
व्रतेनादधा, इति पश्वा, भुवः इस्वरि, —ति पुरो, दिः पश्वा दिः पुरः, —स्तद् देवा यज्ञः
सत्यं प्रत्यष्टाद् देवा यज्ञपतिर, —य यो ब्राह्मणो वैश्वानरः स्यात् तस्यादध्याद्, भूर्भुवो, ऽग्नेष्टा
देवस्य व्रतेनादधा, इति पश्वा, भुवः इस्वरि, —ति पुरो, दिः पश्वा दिः पुरः, —स्तद् देवा
यज्ञः सत्यं प्रत्यष्टाद् देवा यज्ञपतिर, —य राज्ञस्यस्पादध्याद्, भूर्भुवो, इन्द्रस्य त्वा मरु-
त्वतो व्रतेनादधा, इति पश्वा, भुवः इस्वरि, —ति पुरो, दिः पश्वा दिः पुरस्तद्, देवा
यज्ञः सत्यं प्रत्यष्टाद् देवा यज्ञपतिर, —न्द्रो वै राज्ञ्यो देवतया मारुतीं विद्धि, —शां रंलु वै रा-
ज्न्यो भद्रो भवति, विश्वमस्मा अव्यरुन्दे, ऽयं वैश्यस्यादध्याद्, भूर्भुवो, मनोष्टा ग्राम-
ण्यो व्रतेनादधा, इति पश्वा, भुवः इस्वरि, —ति पुरो, दिः पश्वा दिः पुरस्तद्, देवा
यज्ञः सत्यं प्रत्यष्टाद् देवा यज्ञपति, —ग्रीमणीध्येन् खलु वै वैश्यो भद्रो भवति, ग्रामणीध्यमस्मा
अव्यरुन्दे, ऽग्निर्वै सृष्टं उल्लुमपलुम्पं नाशकरोत्, तस्य प्रजापतिराभेयपावमानींमिर्लुमपलु-
म्पद्, यदाभेयपावमानींमिराश्वत्थीः समिध आदधात्यल्लुमेवास्यापलुम्पति, पुनात्येनं, यथा
विंशु माता रंदि वृत्तंश्वा गौरिवमेन श्वेदय, —त्रैर्वै सृष्टस्य त्रैजा उददीप्यत्, तदश्वत्थं प्राविशद्,
यदाश्वत्थीः समिध आदधाति तंज एवाव्यरुन्दे, ऽग्निर्वै सृष्टो विनिवामृतवतिष्ठदसुमिष्यमानः,
स प्रजापतिरिमेन, मां वावायं हि तसिप्यतीति, तं शम्पां समीप्यद्, तमश्वमयत्,
तं शम्पाः शुमीत्वं, यं शुमीमथीः समिध आदधाति तमेनमिन्दे, श्वमयत्येव, —म शं
यजमानाय भवति शं पशुभ्यो, देवा यज्ञोर्जं न्यजन्त तं उदुम्वरा उदतिष्ठद्, यदादुम्वरी
समिधमादधात्यूर्जमवाव्यरुन्दे ॥५॥

४१

विंशियो वा एषं पशुभिरापीयत, एषं हि रुद्रो यद्रमिस्तद्, वाचयेद्, घर्मः गिरस्तं,
द्वयमग्निः संप्रियः पशुभिर्भव, पुरीषमसीति, तदेनं संप्रियं पशुभिः पुरीषिणमक, —यंति

शुक्र शुक्रं ज्योतिस्तेन रुचा रुचमशीथा, इति रुचमेवैतमजीगमदे, — यं वा अग्निर्विश्वानरो यदुसा
 आदित्यौ, यदुत्तरतो हरेदेवोऽतः स्याद, — यमितौ जीवन्तमेवेनं प्रदुहेत्, सदक्षिणत एव हा-
 र्थः, स यदा समयाध्वं गृह्णेत यजमानो वरं दद्यात्, तद्विराजं मध्यतोऽधित, विराडेवा-
 स्यामीन्निदधते, पशवो वै विराट् पशून्वा एतन्मध्यतोऽधित, ऽसृष्टो वा अग्निरासीद, — धु
 प्रजापतिः प्रजा असृजत्, ता अन्ये तमसीमाल्लोकान्नुच्युनश्यन्, त्सोऽशोचत्, सोऽतप्यत्,
 ततोऽग्निरसृज्यत्, तमग्निं सृष्टमघोऽन्यदधात्, तं या अस्मिल्लोक आसंस्ता अभिसमा-
 वर्तन्त, तं कुल्फदुर्ममुदगृह्णात्, तं या उत्तरस्मिल्लोक आसंस्ता अभिसमावर्तन्त, तं जानु-
 दर्मं तं नाभिदुर्मं तमं सदुर्मं तं कर्णदुर्ममुदगृह्णात्, तं या उत्तरस्मिल्लोक आसंस्ता अभिसमा-
 वर्तन्त, तं कर्णदुर्मं नास्युदुहो, यत्कर्णदुर्ममुदगृह्णीयाद्, यजमानो वरिष्ठः पशूनां, यज-
 मानमुपरिष्टादग्निरभ्यवदहेत्, तदाहुः, कथमद्यैतं ब्रह्मणाहितं प्रचयावयेयुः, शिथिरं वावैनु-
 मेतुङ्कः, परैरन वपतीति, तमनिघायैवायं जानुदुर्ममुदगृह्णीयाद्, — यं नाभिदुर्ममथासदुर्मं
 तथैव प्रजापतिः प्रजा एभ्यो लोकेभ्योऽभिसमावर्तन्तैवमेवं यजमानं पशून् एभ्यो लोकेभ्योऽभि-
 समावर्तन्ते य एव विद्वानग्निमाधश्चे, अग्निना वै देवतुया विष्णुना यज्ञेन देवा असुरान्
 प्रत्नीय वज्रेणान्ववासृजन्, यः सपत्नवान् भ्रातृव्यवान्वा स्यात्तस्य रथचक्रं त्रिरनुपरिवर्तयेयुस्ते-
 द्, यथैव देवा असुरानग्निना देवतुया विष्णुना यज्ञेन प्रत्नीय वज्रेणान्ववासृजन्नेवमेवं यजमानः
 सपत्नं भ्रातृव्यमग्निना देवतुया विष्णुना यज्ञेन प्रत्नीय वज्रेणान्ववासृजति य एव विद्वानग्नि-
 माधत्ते ॥६॥

४२

एष वै प्रजापती रूपेण यत् पूर्णां सृष्टुं, यत् पूर्णां सृष्टुं जुहोति प्रजापतिमेवाप्नोति, सप्त
 ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा, इत्येतावतीर्वा अग्नेस्तन्वः षोढा सप्त सप्त, यो वा अस्येता अग्नि-
 मादधानो वितर्षयति विं ह तप्यति, ता एवास्य तर्षयति, शमीमयीस्तिस्त्रः समिधा आदधाति
 घृतान्वक्ता घृतस्तोम्याभिः, समेनोमिन्धे, समयत्येव, स शंयजमानाय भवति शै पशुभ्यो-
 चै वा एषु त्रिषु लोकेष्वग्नयस्ते समागच्छन्त्य, — स्य द्रविणमाददामहा, अति नोऽकमीद, हव्यवाद्
 भवतीति, तज्जुह्यात् ॥

४३

यं अग्रयो दिवो यं पुथिण्याः सुमानलन्तीपर्मजं वसनाः ।

तं अस्मा अग्रये द्रविणं दत्वेष्टाः प्रीता आहुविमज्जो भूत्वा यथालोकं पुनरस्तं परेत ॥ ४४

स्वाहेति तदिममेवं द्रविणवन्तं कृत्वेष्टाः प्रीता आहूतिर्माजो भूत्वा यथालोकं पुनरस्तं परा-
यन्ति, तद्वाचयेद्, घर्मः शिर, स्तदुयमर्थिः संप्रियः पशुभिर्भव, पुरीषमर्षीति, तदेन
संप्रियं पशुभिः पुरीषिणमरु, —यत्ते शुक्र शुक्रं ज्योतिः शुक्रं घामाजसं तेन स्वादुद्या, इति संतेज-
समेवैनमाधत्ते ॥

४५

इहायास्त्या पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि ।

जातवेदो निधीमहाशे हव्याय चोद्वे ॥

४६

इति हव्यवाहुमेवैनमक, —रथैर्वै सृष्टेः सृष्टेः पशवोऽस्या अवकशाय प्राप्नुत, तसं प्रजापतिर्यारवन्ती-
यमसृजत, तानवारयत्, —तर्हि संतु वा एष सृजते यद्वाधीयते, तद्यथैतस्मात्सृष्टात्पशुः
प्राप्तत्वेवमस्मादाहितात्पशवः प्रपत्तये, —पं हि रुद्रो यदग्निं, —स्तद्य एव विद्वान्वारवन्तीयं
गायते पशुनेव वारयते, वारवन्तीयं वै सृष्टा प्रजापतिर्यं काममकामयत तस्माभौ, तमेव
काममृधोति यजमानो यं कामं कामयमानोऽग्निमाधत्ते यं एव विद्वान्वारवन्तीयं गायते, अग्निर्वै
कृष्णाद्विश्वदाव्य इमांस्तोक्तानुदहत्, तं प्रजापतिर्यारवन्तीयं गायमानो वरुणं निध्न प्रत्येव,
तमशमयद्, यदेवास्य कृष्णाद्विश्वदाश्च यं तज्जमयति यं एव विद्वान्वारवन्तीयं गायते,
तस्माद्वरणो यज्ञावचरः स्या, —न त्वेनेन जुहुयाद्, यद्रा इदं संपद्रुतं यं द्रव्यं निर्व्यघ्रिमे
अन्तरा घावापृथिवीं तद्वामदेव्यं तदेवावरुन्दे यं एव विद्वान्वामदेव्यं गायते, ब्रह्मणो वा एष
रतो यद्यज्ञायज्ञियं, यद्यज्ञायज्ञियं गायते ब्रह्मण्ये रतं दधाति ॥ ७ ॥

४७

अग्निं वै सृष्टं प्रजापतिः पंमानेनाग्ना उपाधमद्, यद् पंमानाय निर्यत्तुपैरैर्न तद्वमति, यद्
पान्काय पुनात्येत, यन् शुचये यदेवास्वापूतं तदेतेन पुनाति, यत् पंमानाय निर्यति,
पशवो वै पंमानः पशूनेवावरुन्दे, यद् पावकाया, —ऽन्नं वै पावकं, —मन्त्रमेवावरुन्दे, यन्
शुचये, पुत एवास्मिन् रुचं दधाति, यं कामयेता, —ऽपतरं पापीयान्त्स्यादिति, तस्यैरुमेरु
हवींऽपि निर्येत्, तदेनमप्राग्रहीत्, तेन सोऽपतरं पापीयान् भवत्यं, —य यं कामयेत्, न वंसी-
यान्त्स्यात्तं पापीयानिति, तस्य संराणि त्वाकं हवींऽपि निर्येत्, तदेन च संरुणादि, तेन
सं न वंसीयान् पापीयान् भवत्यं, —य यं कामयेतो, —तत् सं वंसीयाश्चैयान् तस्यादिति, तस्या-
ग्रये पंमानाय निरुप्याध पान्काय च शुचये चोतरे हविषी ममानवहिति निर्येत्, तदेनमृदग्रहीत्,
तेन सं उत्तरं वंसीयाश्चैयान् भवत्यं, —य यस्य त्रिपुंशौ वानृष्टौ वा जगती वा मस्याश्च
स्पातामति गायत्रे क्रामे, —द्वर्षो छन्दोम्पोऽनुपधेत्, तस्यैरुमेरुणाया एव तस्य मस्याये

कुर्याद्, गायत्रोऽहमिर्गायत्रेच्छन्दाः, स्वं एवं न० योनौ स्वं छन्दसि प्रतिष्ठापयत्या, — ग्रावे-
 ण्वर्धमेकादशकपालं निर्वपे, — दधिवै सर्वा देवता विष्णुर्वृक्षो, देवताश्चैव यज्ञं चालब्ध, वि-
 ण्वे शिपिविष्टाय त्र्युद्धौ घृते चरुं निर्वपेद्, यद्विष्णवे, विष्णुर्वै यज्ञो, यज्ञमेवालब्ध, यं शि-
 पिविष्टं, पशवो वै शिपिविष्टं, पशूनिवावरुन्दे, यत् त्र्युद्धौ, त्रयो वा इमे लोका, इमानि वै
 लोकानामोति, यद् घृते, तैजो वै घृते, तैज एवावरुन्ध, आदित्यं घृते चरुं निर्वपेत् पशु-
 क्रामो, धेन्या वै घृते पयोऽनईहस्तं ङुला, — स्तन्मिथुनं पशूनां पुष्टये प्रजात्या, अमीषोमीषं
 पुरोडाशं द्वितीयमनुनिर्वपेत्, तद्भयो हव्यमुपाशा, — शो अस्यान्य ईशे, यद्वि वा एतं पुरा ब्राह्म-
 णा निर्वप्य स्तंभेषां न कश्चनेश, न हि वा एतमिदानीं निर्वपन्त्य, — यैषा० सर्व ईशे, यदग्ने-
 य, — स्तैजो वा अग्नि, — स्तैज एवावरुन्दे, यत्सौम्यः, सौमो वै शुक्रो ब्रह्मवर्चसं, ब्रह्मवर्चसं
 ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्दे, तद्भ्योऽसा आदित्यौ घृते चरुस्तं ब्रह्मणे परिहरेयु, — स्तै चत्वारः प्राक्षीयु,
 — स्तैभ्यः समानो वरो देव, — क्षतुर्वी इदमग्ने मिथुनेमाधत्त, — कर्षका च, द्वौ च द्वे च,
 त्रयश्च तिस्रश्च, चत्वारश्च चतस्रश्च, तन्मिथुनं पशूनां पुष्टये प्रजात्यै ॥८॥

४८

फलगुनीपूर्णमासे ब्राह्मणस्यादध्यात्, फलगुनीपूर्णमासो वा ऋतुनौ ऋतु, — मग्निर्देवतानां,
 ब्राह्मणो मुन्युपाणां, ग्रीष्मे राज्ञेयस्यादध्याद्, ग्रीष्मे वा ईन्द्रो वृत्रमहन्, वृत्रं खलु वै राज्ञे-
 न्यो वृत्रभृन् जिघा०सति, शरदि वैश्वस्यादध्या, — दक्ष० वै शर, — दक्षेन वैश्यो भद्रो भवत्य,
 — न्नाद्यमस्मा अवरुन्दे, यद्यन्यस्मिन्मृता आदधीत यदि वा अस्मै स एक ऋतुः शिवः स्याद-
 द्यास्मा इतरेऽश्विवा हव्योणां भवेयु, — स्तद्यस्यैस्तेन फलगुनीपूर्णमास एव तस्यादध्यात्, तदस्मै
 सर्व ऋतवः शिवा भवन्ति, सर्व एनमृतवो जिन्वन्ति, स०वत्सरस्य वा एतदाश्च० यत्
 फलगुनीपूर्णमासस्यमह, — यैत् फलगुनीपूर्णमासस्यमहारादध्यात् स०वत्सरस्येनमासंनपिदध्यात्,
 द्वयहं वा पुरैकहं वाधेय, — स्तद् द्वितीयस्य ऋतोरभिगृह्णाति, नैन० स०वत्सरस्यासंनपिदधाति,
 तद्यद् द्वितीयस्य ऋतोरभिगृह्णाति द्वितीयमेव संपन्नस्य त्रातृव्यस्येन्द्रियं पशून् क्षेत्रं वृज्जाने एति,
 कृत्तिकासु ब्राह्मणस्यादध्या, — दग्नेयीः कृत्तिका, आग्नेयी ब्राह्मणः, स्वं एवं न० योनौ स्वंऽहन्ना-
 धत्ते, प्रजापतेर्वी एतज्जिह्वो यत् कृत्तिका, अग्निरास्य०, ग्रीष्मोऽन्नमद्यते, उन्नाद्यमस्मा अवरुन्दे,
 सप्त कृत्तिकाः, सप्त शीर्षेण प्राणाः, प्राणानस्मिन् दधाति, रोहिण्यं पशुकामस्यादध्यात्,
 सोमस्य वा एतन्नस्य० यद्रोहिणी, — सोमो रेतोषा, — रेतोऽस्मिन् दधात्यु, — क्षा वा हव्यमग्ने

आसीत्, तस्यां देवा रोहिण्यां वीरुघोऽरोहय, —स्तवयेमा अस्यां वीरुघो रुढा एवमस्मिन्
पशवो रोहन्ति य एव विद्वान् रोहिण्यामग्निमाधत्ते, रोहिण्यां स्मृक्कामस्यादध्याद्,
रोहिण्यां वै देवाः स्वरायन्, त्वरेवैति, कालकाज्ञां वा असुरा इष्टका अचिन्वत्, दिव्या-
रोक्षयाम्ना, इति तानिन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण उपैत्, स एतामिष्टकामप्युपाधत्, प्रथमा इत्
दिव्यामृक्मन्ता, —ऽथ स तामाबुहत्, तैऽसुराः पापीयास्तो भवन्तोऽपाभ्रश्शन्त, या उक्तमा
आस्तां तौ युमथा अभवत्, येऽधुरे त ऊर्णावामयो, या तामिष्टकामाबुहत् सा चित्राभुवद्,
यः सपत्नवान् भ्रातृव्यवान् वा स्यात् स चित्रायामग्निमादधीत्, तद्यथैतस्यामावृढायामसुराः
पापीयास्तो भवन्तोऽपाभ्रश्शन्तैवमस्य सपत्नो भ्रातृव्यः पापीयान्मवर्त्तपभ्रश्शते य एवं विद्वान्-
चित्रायामग्निमाधत्ते, यः कामयेत्, भग्यन्नादः स्यामिति, स पूर्वासु फल्गुनीष्वग्निमादधीत्,
भगस्य वा एतदहर्येत् पूर्वाः फल्गुनी, —भग्यन्नादो भुवत्य, —थ यः कामयेत्, दानकामा मे
प्रजाः स्युरिति, स उत्तरासु फल्गुनीष्वग्निमादधीत्, —ऽर्वम्णो वा एतदहर्येदुत्तराः फल्गुनी, —
दानमर्यमा, दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति, तासु राजश्च न्यस्यादध्याद्, दानं श्लेषे प्रजानामु-
पजीवति, दानमर्यमा, दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति, प्रजापतेर्वा एतां स्तनौ यत्पौर्णमासी
चामावास्या च, यत्पौर्णमास्यां वामावास्यायां वाग्निमाधत्ते प्रजापतिमेव प्रत्तं दुहे, देवा-
नां वा एते सदोहविधाने यत्पौर्णमासी चामावास्या च, यत्पौर्णमास्यां वामावास्यायां
वाग्निमाधत्ते उभे पुण्याहे उभे यज्ञिये ॥ ९ ॥

४९

न पुरा सर्वस्योदेतोर्मन्धित्वा, अतुश्चो विदेवा आधीयत, उद्यत्सुराश्चिन्मपु मध्य, —स्तत्त-
देवाः सेन्द्र उमयोरहो रूप आधीयते, चतुर्विंशत्यां प्रक्रमेणाधेय, —यत्तुर्विंशत्यक्षरा वै गाय-
त्री, गायत्रमग्रेऽहन्दः, स्व एवैनं योनौ स्वे छन्दस्याधत्ते, तद्यथैतत्तदपरिमित एव तस्याद-
ध्यात्, श्लेष्यं वै परिमित, —मपरिमितमेवास्यै जीवुनमवर्त्तुन्दे, ऽग्निर्वै सृष्टेः प्रजापतेरप्युदका-
मत्, स प्रजापतिरग्निमेव दद एवासा अभूदिदमहमिति, तस्मिन्वजुनिष्कस्याजुहो, —देतहिं रतु
वा एष सृज्यते यर्हाधीयते, तदाहु, —रम्णा एवानुर्द्रुत्याग्निहोत्रं होतश्च्यमिति, तन्नैव
कर्तव्य, अयुत्तं तत् कुण्ड्याग्नीं तद्यज्ञस्य क्रियते यद्योनिः परमवरं कुर्याद, —प्रजनिप्युः स्या, —

द्वीप्येवं पूर्वाणि निरुप्याथ सायमग्निहोत्रं जुहुयात् ॥ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा ॥ इति तत्सायं
ज्योतिषा रेतो मध्यतो दधाति ॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा ॥ इति प्रातस्तेत्सायं ज्योतिषा
रेतो मध्यतो हितं ॥ प्रातः प्रजनयामक, — देवाश्च वा असुराश्च सन्त्यक्षा आसु, — अथेन्द्रोऽग्निमाधत्त,
तं देवा अचिमयु, — रुद एवासा अग्निं गोपार्यमानोऽग्निहोत्रं गोपार्यमानो भविष्यति, न ना उचै-
प्यत्यु, — मि नो जेप्पन्तीति, तेऽब्रुवन्, यदेवं तं किंच कर्तव्यं यद्वना यजिना यद्विन्दसि तत्ते-
ऽग्निहोत्रं कुमी, ऽथेहीति, स वा ऐन्, तस्माद्राज्यस्याग्निहोत्रमहोतश्च्यु, यद्व्येवैष किंच
करोति यदन्ति यजिनाति यद्विन्दते यदेन च विश उपतिष्ठन्ते तद्राज्यस्याग्निहोत्रं होतव्यु,
राज्यस्याग्निहोत्राश्च होतश्च्यु, — भिति मीमांसन्ते, यद्वत्वा न जुहुयाद्वि यज्ञं छिन्वा, —
ज्जयैत वा प्र वा मीयेत, पाणमासीममागम्या च वा प्रति होतश्च्यु, — मयो अग्न्युपस्थानं च वा
चयितश्च्यु, — स्तेनास्य दर्शपूर्णमासौ संतुता अविच्छिन्नौ भवतः ॥ १० ॥ ५०-५५

यं कामयेत, पशुमान्तस्यादिति, यो बहुपुष्टस्तेस्य गृहादग्निमाहरेयु, — यथा वा एतं सु-
ज्यमानं पशुयोऽन्वसुज्यन्तैर्यमेनमाह्रियमाणं पशुयोऽन्वाय, — न्त्येष हि रुद्रो यदग्नि, — रथ यं कामये-
ता, — ऽन्नादः स्यादिति, तस्य ब्रह्माक्षिणाग्निमाहरेयु, — रेप वा अग्निनामन्नादो, ऽन्नकरुणं ब्र-
ह्म, — मन्नाद्यमस्मा अवरुद्धे, तदाहु, — यथा वृषलो निजः पुत्सु रुधिरिस्तेदेवं च सं, इति सं
संध्य एवं, सं द्यं यजमानाय भवति यं पशुभ्यो, यः संमिनायक्ष्यमाणोऽग्निमादधीत न पुरा
सुखत्सराद्वीर्यं निरूपेद्, रुद्रोऽस्य पशुभिमानीकः स्या, — देवं वै पशुगो यद्वीहयश्च
यमाथ, तेषां चतुःशरायमोदनं पक्त्वा ब्राह्मणैर्म्यो जीवतण्डुलमिरोपहरेत्, तयाम्यो देवताभ्यो-
ऽग्निमाधत्ते यताभ्यो न जुहुयाताभ्या आधृषेता, — ऽनुष्यावी क्षौधुकः स्यात्, ताम्या आज्यस्य
होतश्च्यु, तेन ताम्यो नानृक्षते, ऽनुनुष्याव्यक्षौधुको भवति, सश्वत्सरं द्वीर्यं निर्वपति,
सश्वत्सरं पशुभिमानीकः स्या, — द्विं हि नस्ति, सश्वत्सरमग्निहोत्रमहौषीत्, तत्तत्रोऽविदत्, सं
त्रिरी इदं त्रिराद् व्युक्रमत गार्हपत्यमाहवनीयं संभ्यं,
तद्विगोत्रमाप, — दम्यं च त्रिरा, — दम्यं च त्रिरा, — दम्यं च त्रिरा, — दम्यं च त्रिरा, — दम्यं च त्रिरा,
मृषाधिदेवने राजन्यस्य जुहुयाद्वाहृष्यं
मृषा, वरुणो वै देवानां राजा, राज्यमस्मा अवरुद्धे, हिंरण्यं निधाय जुहोत्य, — मिमं-
त्येवं जुहोत्यापतनवत्यु, — न्मोऽध्वरुः स्याद्यदनायतनं जुहुयाथ, अतमस्मा अथाव भयच्छेत्,

तांविचिनुयाञ्, शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्या, आयुरेव वीर्यमाप्नोति, गामस्य तदहः सभायां
दिव्येषु, —स्तस्याः परूष्णि न हिश्यु, —स्तां सुभासंश्च उग्रहरेत्, —तया यदृक्षीयात् तद्वाङ्म-
णैर्म्यो देयं, तत् संभ्यसन्नमवैरुन्दे ॥ ११ ॥ ५६

यस्या रात्र्याः प्रातरग्निमाधास्यमानः स्यात्तां रात्रौ चतुःशरावमोदनं पक्त्वा ब्राह्मणैर्म्यो जीव-
तण्डुलमिवोपहरे, —ददितिर्यै प्रजाकामौदनमपचत्, सौञ्जिष्टमाश्नात्, तस्या धाता चार्यमां चाजा-
येतां, सांपरमपचत्, सौञ्जिष्टमाश्नात्, तस्या मित्रंश्च वरुणश्चाजायेतां, सांपरमपचत्,
सौञ्जिष्टमाश्नात्, तस्या अश्वंश्च भगश्चाजायेतां, सांपरमपचत्, सैश्वर्यं, —ञ्जिष्टं मेऽश्वत्था
द्वौ द्वौ जायेते, इतो नूनं मे श्रेयः स्याद्यत् पुरस्तादग्नीषामिति, सा पुरस्तादशित्वोपाहरत्,
ता अन्तरैव गर्भः संन्ता अवदता, —मार्गमिदं भविष्यावो यदादित्या इति, तपोरादित्या निर्हन्ता-
स्मैछ, —स्ता अश्वंश्च भगंश्च निरहतां, तस्मादेतौ यज्ञेन यजन्ते, ऽश्वप्राप्तौ ऽश्वस्य
भागधेयं, जने भगोऽगच्छन्, तस्मादाहु, —जैनो गन्तुश्च, —स्त्वं भगेन संगच्छता इति, स
वा इन्द्र ऊर्ध्व एव प्राणमुनदश्रयत्, मृतमितरमाण्डं मवापद्यत्, स वां मारुताण्डौ यस्येमे मुनुष्याः
प्रजा, सा वा अदितिरादित्यानुपाधाव, —दस्त्वेव स इदं, मा स इदं मोघं परापन्नदिति,
तेऽब्रुव, —अथैषोऽस्माकुमेव ब्रवाते, न नोऽतिमन्याता, इति स वां विवस्वानादित्यो यस्य
मनुश्च वैवस्वतो यमश्च, मनुरेवास्मिन्नेकं यश्मोऽर्घुमि, —श्वेते वै देवयानान् पथो गोपायन्ति,
यदादित्यास्त इयक्षमाणं प्रतिनुदन्ते, यो वा एतैर्म्योऽगोच्याग्निमाधत्ते तमेतै स्वर्गलोकात्प्रतिनु-
दन्ता, उञ्जिष्टमागा वा आदित्या, यदुञ्जिष्टे विवर्तयित्वा समिध आदधाति तदादित्यैर्म्योऽ-
ग्न्याधेयं प्राह, मैत्रं स्वर्गलोकात् प्रतिनुदन्ते, सश्वत्सरं सुसृजेताग्निमाधास्यमानो, नास्याग्निं
गृहादरेषु, —नान्यता आदरेषुः, सश्वत्सरं वृद्धा गर्भाः प्रजायन्ते, प्रजातमेनं वृद्धमाधत्ते,
द्वादश रात्रीरुत्सृजेत्, द्वादश वै रात्रयः सश्वत्सरस्य प्रतिमा, सश्वत्सरं वृद्धा गर्भाः प्रजा-
यन्ते, प्रजातमेनं वृद्धमाधत्ते, तिस्र उत्सृजेत्, त्रयो वा इमे लोका, इमानेव लोकाना-
प्नोत्यै, —कामुत्सृजेतै, —को वै प्रजापतिः प्रजापतिमेवाप्नोति, पुरुखा वा ऐडं उर्वशीमचिन्दत
देवीं, तस्या आयुरजायत, स देवान्स्वर्गं लोकं यश्चोऽर्जदत्, तेऽब्रुव, —स्त्वयं देवा
इमः, इक्षार्यं मुनुष्यो गमिष्यतीति, सोऽब्रवीद्, बहवो वै मे समाना, —स्ते सा वक्ष्यन्ति,
किमयं देव्याः पुत्रो देवैर्म्यो मातृभ्रात्रैर्म्या आहापां, —दस्त्वेव मे किंचिदिति, तस्मा अग्निर्गर्हिषां

तश्चन् प्रायच्छत्, तामुत्सङ्गेऽवघायाद्भुत्, तामुखायाम्वादघात्, सोऽश्चत्य आरोहोऽभवद्,
 योसा सा शमी, तस्मादेतौ यज्ञावचरौ, पुण्यजन्मानौ ३६, —अत्रैवं वरुणं ब्रह्मचर्यमागच्छत्
 प्रवेसन्तं, तस्य जायाः समभवत्, तं पुरस्तादायन्तं प्रतिक्षाय प्रत्यङ् निरुद्रयत्, सोऽवेत्,
 सर्वः वा इन्द्रियं नृमणः रेतो निर्लेप्य हरतीति, तदनुपराहाय निरलुम्पद्, यद्रेता आसीत्सोऽश्चत्य
 आरोहोऽभवद्, यदुल्वः सा शमी, तस्मादेतौ यज्ञावचरौ, पुण्यजन्मानौ हि, प्रजापतिः
 प्रजाः सृष्ट्वा रिरिचानोऽमन्यत्, सोऽश्वो भूत्वा स्रवत्सरे ३७ न्यङ् भूम्याः शिरः प्रतिनिधाया-
 तिष्ठत्, तस्याश्चत्यो मूर्ध्नि उदमिनत्, तदश्चत्यस्याश्चत्यत्वं, तस्मादेवं यज्ञावचरः, ग्राजा-
 पत्यो हि ॥१२॥

५७

सन्नेयं प्रजाकामोऽग्निमाधार्यमानो देवतायै देवताया अजुहोत्, ततो मित्रावरुणयोराहुत्या
 अक्रथ्यदतिष्ठत्, तस्या घृतं पदोरक्षरत्, सा मित्रावरुणा ऐत्, ता अज्जा, —माहुत्या वै
 त्वमावयोरजनिष्ठा, मनोस्त्वं त्वमुसि, तं परेहीति, सा मनुमैत्, सोऽअवी, —दसुरौ वा इमे
 पुण्यमन्या अग्निमादधते, तान् परेहीति, सा परैश्च, तेऽमुमंशा आदुघृताधेममथेमः, सा पुन-
 रैत्, तामपृच्छत्, किमभ्युगच्छिति, साअवी, —दुममेवांशा आधिपताधेममथेममिति, सोऽअवीत्,
 मुकृद्वावासुराः श्रियोऽन्तमंगुः, परा तु भविष्यन्तीति, सोऽअवीद्, देवा वा इमे पुण्य-
 मन्या अग्निमादधते, तान् परेहीति, सा परैत्, त इमंशा आदुघृताधेममथेमः, सा पुनरैत्,
 तामपृच्छत्, किमभ्युगच्छिति, साअवी, —दुममेवांशा आधिपताधेममथेममिति, सोऽअवीत्,
 मुकृद्वाव देवाः सर्वेण साकः स्वर्गं लोकं समारुह्य, —अतः प्रदानात्तु यज्ञमृपजीविष्यन्तीति,
 यः सर्वैरदसं दास्यन्तस्यात्स इमंशा आदुघृताधेममथेम, तद्यथैव देवाः सर्वेण साकः
 स्वर्गं लोकं समारोहन्नेमिव यजमानः सर्वेण साकः स्वर्गं लोकं समारोहति य एवः विद्वानग्नि-
 माधत्ते, —सोऽअवी, —दप्यो वा इमे पुण्यमन्या अग्निमादधते, तान् परेहीति, सा परैत्, त
 इमंशा आदुघृताधेममथेमः, सा पुनरैत्, तामपृच्छत्, किमभ्युगच्छिति, साअवी, —दु-
 ममेवांशा आधिपता, —धेममेवाधेममिति, सोऽअवी, —दहः वावाग्न्याधेयः निदाचकार, सर्वेषु
 वा एषु लोकेषूपपुः प्रत्युत्तिरिति, प्रति प्रजया च पशुभिश्च तिष्ठति य एवः विद्वानग्निमाधत्ते,
 यदमुमाधायिममादध्यादेप तदोदध्याद्, यद्वैममाधायिममादध्यादेप तदोदध्याद्, तद्विममेवाधा-
 यायिममधामु, तथा समृद्धा आधीयते, श्रीचीनप्रवण आधेय, —स्तथा समृद्धा आधीयते,

आचीनं मध्यमादृश्यादाधेय, —स्तथा समृद्धा अधीयते, या वै सा शुक्लप्रीति सा गौरभवत्
सैदा सा मानवी धृतपदी मैत्रावरुणी ॥१३॥

५८ [५०६]

॥ इति प्रथमकाण्डे आधानं नाम पष्ठः प्रपाठकः ॥६॥

अथ सप्तमः प्रपाठकः ।

पुनराधानम् ।

यत्प्रा कृद्धः पुरोवेषु मन्थुना सुमनस्तर । सुकल्पमग्रे तत्तत् पुनस्त्वौहीपयामसि ॥ १

यत्ते मन्थुपुरोस्तस्य पृथिवीमनुदध्वसे । आदित्या विश्वे तदेवा वसुवः पुनराभरन् ॥ २

यत्ते भग्निन विचक्रानोज्ञानो हृदस्पति । पुनस्त्वदिन्द्रधामिश्च वसुवः समचीकृतपन् ॥ ३

पुनस्त्वादित्यो रुद्रा वसुवः समिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुधीते अग्रे ।

धृतेन त्वं तन्मु० वधेयस्य रायस्पोषा यज्ञमान० सचन्ताम् ॥ ४

त्रयस्त्रि० अचन्तुमो य० वितुन्वेत इमे च यज्ञ० सृष्ट्या ददन्ते ।

तैमिच्छिद्रमपिदध्मो यदंघ्र स्वाहा यज्ञो अंघ्रेतु देवान् ॥ ५

मनो ज्योतिर्जुषतामज्पस्य विच्छिन्न० यज्ञ० समिमे दधातु ।

इमे० यज्ञ० समस्तन्तुं ततै ना आ देवा यन्तु सुमनस्पमानाः ॥ ६

वृष्टस्पतिनो हविषा धृतेन विच्छिन्न० यज्ञ० समिमे दधातु ।

या इष्टा उपसो याश्च यादज्यास्ताः सैदधामि मनसा धृतेन ॥ ७

अग्नेऽभ्यावर्तिश्रुभि मावर्तस्वायुषा बर्चसा यज्ञया धनेन सत्या मेघया रय्या पोषेण ॥ ८

अग्ने अङ्गिरः धृतै ॥ सन्त्वावृतः सहस्रं त उपावृतः ।

अथा पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमाकृधि पुनर्नो रयिमाकृधि ॥ ९

पुनरुर्जी निवर्तस्व पुनरथ इषायुषा । पुनर्नः प्राह्य० हसः ॥ १०

सह रय्यो निवर्तस्वाये पिन्वस्व घोरया । विश्वप्न्वा विश्वतस्पति ॥ ११

सलिलः सलिलः संगुरस्ते न आदित्या हविषो जुषाणा व्यन्तु स्वाहा, कृतः सुकृतः संकृतस्ते
न आदित्या हविषो जुषाणा व्यन्तु स्वाहा, देवज्जते विंस्वर्चादित्य तै नो देवाः सत्या देवहृति
देवेष्वामुवघ्न, —मादित्येभ्यः स्वाहा ॥१॥

१२

[१] मै. १, ७, ४, ५ । तै. १, ५, ३, १, ५, १०, ४, २, २, ३, ४, २, ३, ४ । ऋग ८, १४, ३४, १९ । ऋषि ८, १ । वा. १०, ४४, ८, ६१, २, १३, १२, ७—१०, ४०, ४१ । काण्ड ११, ८५, १३, ४५, २, २९, १३, ८—११, ४१, ४२ । [यत्प्रा कृद्ध ० । अथर्व. १०, २, ५ । पुनस्त्वादित्या रुद्रा ० । ऋ. १०, ११६, ८, अथर्व १२, २, ६]

अग्निर्वै भार्गवः पुनराधेयः, —मेतत् वै भार्गवं प्रेप्सन् व्यर्धयति, यथादधानो मन्येत, वि स्या
 क्षुध्यता, इत्युत्ताद्य पुनरादधीत, यमेव भार्गवं प्रेप्सन् व्यर्धयति तं प्राप्वाधेयत्वेव, सर्वमे-
 वाग्नेयं क्रियते, यत्किंच सर्वमेवाग्नेये भार्गवं प्रदाय सर्वामृद्धिमृषोति, न संभारोः संभृत्या, न
 यजुः कर्तव्यो, इत्याहुः, संभृतसंभारो रक्षेयं कृतपूजु, —स्तदाहुः, संभृत्या एवं संभारोः,
 कार्श्यं यजुरिति, पुनरुत्स्यूतं वांसो देयं पुनर्णवो रयः पुनरुत्स्यूतोऽनृद्धा, —नेतानि वै पुनरा-
 धेयस्य रूपाणि, रूपाण्येवास्याप्त्वावुरुद्धे, अग्निर्वीं उत्सीदन्तं ओषधीरभ्युत्सीदति, दुर्भा वा
 आपा ओषधयो, यद्भीं उपोलोपां भवन्त्यश्च एवेनमोषधीभ्योऽप्याप्त्वावुरुद्धे, देवा असु-
 रैर्विजयंमुपयन्तोऽप्रीं प्रियास्तन्वुः मन्यदधत्, यच्चो जयेयुरिमा अभ्युपधावेम, यद्यु जयेमेमा
 अभ्युपार्थंतेमहीति, ता देवा जित्वान्यैलुन्, तत्तेषां नः सहति, इसोऽग्निरब्रवीद्, य एवं मां
 मदेवत्य आदधातुं स एताभिस्तनूभिः संभुवादिति, तं देवा आदधत्, त एताभिस्तनूभिः
 समभवन्, पशवो वै देवानां प्रियास्तन्वुः, पशुभिरेव संप्रभवत्, —स्तद्य एवं विद्वान् पुनरा-
 धेयमाधत् एताभिरेवाभिस्तनूभिः संभवति, पशवो वै देवानां प्रियास्तन्वुः, पशुभिरेव संभवति,
 मनुः पुष्टिकामा आधत्त, स इमान् पौपानपुष्यत्, तेन क्रद्धं, त्वष्टा पशुकामा आधत्त, त
 इमे त्वाष्टाः पशवः प्राजायन्त, तेन क्रद्धं, प्रजापतिः प्रजाकामा आधत्त, ता इमाः प्रजाः
 प्राजापत्याः प्राजायन्त, तेन क्रद्धं, यो वै तमग्रा आधत्त स तेन धंसुना समभवत्,
 तत् पुनर्वसोः पुनर्वसुत्वं, तस्मात् पुनर्वसा आधेयः, पुनर्हि स तेन धंसुना सममुपद, यो वै
 तमाधत्ताग्नेत्, स तस्मादनुराधास्वाधेया क्रद्धया, क्रद्धोत्थेवा, —ऽथो मिधुनुत्वाय ॥२॥ १३

अग्निर्वीं उत्सीदन्तं स्वत्सरंमभ्युत्सीदति, सप्तदश सामिधेनीः कार्श्याः, पञ्च ऋतवो,
 द्वादश मासा, एषं स्वत्सरः, स्वत्सरद्वैतमग्याप्त्वावुरुद्धे, तदाहुः, पञ्चदश
 सामिधेनीः कार्श्या न सप्तदश, —त्येतद्वै स्वत्सरस्य संक्रमणतम, —मेतेनाग्निमोष्यते, पञ्च-
 दश सामिधेनीः, पञ्चदशार्धमामस्य रात्रय, —स्तोभिरेव ता आप्यन्ते, यावन्ति वै सामिधे-
 नीनामधराणि तावन्ति सवत्सरस्यार्हानि, तेरेव तान्याप्यन्ते, अग्निर्वीं उत्सीदन्तं स्वत्सरंम-
 भ्युत्सीदति, पञ्चा ऋतवः सवत्सरः, —स्तस्मात् पश्चिमुक्तयः, सवत्सरो वा अग्निर्वैवान्तरी,
 यत् पश्चिमुक्तयः सवत्सरद्वैतमग्याप्त्वावुरुद्धे, ऽथ यदग्निर्वैदुधां विद्वियत् इमान् पौपान्

पुषोप, तस्मादग्निरेतावतीविभक्तोरानशे नान्या देवता, यद् अक्षराः सतीश्चतुरक्षराः क्रियन्त, आचतुरे हि पशवो द्वन्द्वं मिथुना, ऋतगे वै प्रयाजा, अन्नमृतवो, यत् प्रयाजानन्तरियाद-
न्नमन्तरिपाद्, यज्ञमुखं वै प्रयाजा, यत् प्रयाजानन्तरियाद्यज्ञमुखमन्तरियात्, तद्यस्यैतत्तस्यो-
परिष्ठात् प्रयाजानां विभक्तीः कुर्याद्, वीर्यं वै प्रयाजा, वीर्यं विभक्तयो, वीर्यादिव्याधि
वपट्करोति, नाजगृह्णिमभिक्रामन्ति, नानाश्रेयं क्रियते, ५ कस्मात्सह विभक्तयः प्रयाजैरिति,
संश्वत्सरे वै प्रयाजाः परीज्यन्ते, कस्मादाश्रेयं क्रियते, तस्मान्नानाश्रेयम् ॥३॥ १४

पुनरूर्जो निवर्तस्व पुनरग्न इषावुषा । पुनर्नः पाह्यदृसः ॥ १५

इति पुरस्तात् प्रयाजानां जुहुयात् ॥ १६

सह रच्या निवर्तस्वाग्निं पिबेत् धारया । विश्वप्स्या विश्वतस्परि ॥ १७

इत्युपरिष्ठादनुयाजानां जुहुया, दुर्जो वा एष पशुभिर्हस्तैर्हन्तस्सहोत्सीदति, पुनरूर्जो निव-
र्तस्व, ति तदूर्जमेव पशून् पुनरवुरुन्दे, ५ तनेव भूमिन् करोत्य, यो उभयत् एष यज्ञ-
स्याशिषश्चभोति, नानाश्रेयं क्रियते, ५ कस्मादाज्यभागा इज्येते इति, चक्षुषी वा एते यज्ञस्य
यदाज्यभागौ, यदाज्यभागा अन्तरियाचक्षुषी यज्ञस्यान्तरियाद, मा आयूषि पवसा, इति
सौमस्य लोके कुर्याद्, यदाश्रेयी तैनाश्रेयी, यत् पावसानां तैन् सौमी, नानाश्रेयं क्रियते, न
सौममन्तर्वन्त्य, मिर्मूर्धा दिवः ककुर्दि, ति प्रजाकामो वा पशुकामो वा सौमस्य लोके कुर्याद्,
यन्मिथुना तैन् प्रजननवती, यद्वैतस्वती तैन् सौमी, यज्ञेन वा एष व्युच्यते ३ योऽग्निमुत्साद-
यते, पाह्यो यज्ञो, यत् पञ्चकपालो यज्ञमेव पुनराग्नभवे, ष्टारूपालः कार्यो, गायत्रो
३ ह्यग्निर्गायत्रं छन्दा, आश्रेयं वा एतत् क्रियते यत् पुनराधेयं, तस्मादुष्टारूपाल, स्तन्नं सूच्यं,
पञ्चकपाल एवं कार्यः, पञ्चमाद्रा अभ्युतोः षष्ठं ऋतुरमयत्, समानमेतद्यत् पञ्चमं ऋतुः
षष्ठं, यत् पञ्चकपालः संश्वत्सरे देवेन मध्याप्त्वा उरुन्दे, प्रजननं वा ऋतवो, अग्निः
प्रजनयिता, यत् पञ्चकपालः प्रजननादेवेन प्रजनयिता प्रजनयति ॥४॥ १८

वीरहा वा एष देवानां ३ योऽग्निमुत्सादयते, अतदायो वीरो, यदेताः शताक्षराः पट्कयो
भवन्ति वीरं वा वैतदेवानामुदयते, अन्यस्मै वै कमाधेयमन्यस्मै पुनराधेयं, न वै तदाधेयेन

[४] मे १,७,१ । ते १,५,२ । काठ ९,१-३ । कपि ८,४-५ ।

[५] ते १,५,२, ४,४ । काठ ९,२-३ । कपि ८,५-६ ।

स्पृणोति यस्मै कं पुनराधेयं, पुनराधेयेन वाचं तत्स्पृणोति, जरां वै देवहितमायुः, रेतावृत्तीहि
समा एति यदेताः शताक्षराः पङ्क्तयो भवन्ति, यावुदेवायुर्वीर्यं तदामोति, तत्स्पृणोति,
तदेव रुन्द्वा, आयुषा वा एष वीर्येण व्यृच्यते रथो अग्निमुत्सादयता, आयुर्वीर्यं हिरण्यं, य-
द्विरण्यं ददात्यायुर्वैतं वीर्येण समर्धयति, अतमानं भवति, शतार्युर्वं पुरुषः शतवीर्या,
आयुर्वं वीर्यमाप्नोत्या, दित्या वा इत उत्तमाः स्वर्गं लोकमायुः, स्तं व्युत्प्यन्ति, तः प्रदा-
नाद्वि देवा यज्ञमुपजीवन्ति, ते वा एतं पुनरादधत, त आर्धुवन्वा, दित्या वा असिंहोर्के
रुन्द्वा आदित्या असुप्तिन्, पशवोऽसिन्धुतवोऽसुप्तिन्, स्तं एवं विद्वान् पुनराधेयमाधत्त
उभयोरेव लोकयोर्केभोत्यस्मिन् आयुस्मिन् च, सलिलः सलिलः समुद्रस्ते न आदित्या हविषो
जुषाणां व्यन्तु स्वाहा, केतः सुकेतः संकेतस्ते न आदित्या हविषो जुषाणां व्यन्तु स्वाहा,
देवजते विद्यस्वन्नादित्य ते नो देवाः सत्यां देवहृति देवेष्वामुवश्चमादित्येभ्यः स्वाहा, त्यैतैर्वै ते तं
पुनरादधत, त आर्धुवन्, स्तं ददेतः पुनराधत्तं अमोत्या, दित्या हि पुनराधेयम् ॥ ५ ॥

१९ [५९५]

॥ इति प्रथमकाण्डे पुनराधानं नाम सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अथाष्टमः प्रपाठकः ॥

अग्निहोत्र-ब्राह्मणम् ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत्, स वा अग्निमेवाग्ने मूर्धतोऽसृजत्, मं यतोऽग्निमसृजत् तत् पर्यु-
मार्दं, ततो लोहितमवाहरत्, तन्युमार्दं, तत् उदुम्बरः समभवत्, तस्मादुदुम्बरः प्राजापत्यं,
स्तेस्माहोहितं फलं पच्यते, सोऽस्मात् मृष्टः परादेन्द्रागधेयुमिलमानः, मं तदेयं नाविन्दत्
प्रजापतिर्धेदहोप्यत्, स स्वं चक्षुरादायाजुहोत ॥ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा ॥ इति तद्वी अद-
र्शधुर्मन्यन्ते यदमा आदिरेत्यो, ऽसुं वा एतदस्मिन् जुह्वतो मन्यन्ते, सत्यं वै चक्षुः,
मत्तेनाग्निहोत्रं जुहोति य एवं विद्वान् जुहोति, भविष्यः सत्यं भवति य एवं वेद, कस्मै
कमग्निहोत्रं ह्यता, इति ब्रह्मवादिनो वदन्त्य, ग्रथे वा एतदृत्यै गुप्त्यै ह्यते, यत् सायं
जुहोति रात्र्यै तन्नु दाधत्, यत् प्रातरह्नि तेना, यौ सर्वान् यजान् संस्थापयन्त्य, य कस्मा-

देवदेवाग्निहोत्रमुच्यता, इति ब्रह्मवादिनो वदन्ति, होत्रा वै देवेभ्योऽप्याक्रामन्नग्निहोत्रे भाग-
धेयमिच्छमाना, यत् ॥ अग्निहोत्रम् ॥ इत्याह तेन होत्रा आमजति, तेनैना भार्गिनीः करोत्ये,—
पां वा अग्नेऽग्रा आहुतिरहयत्, तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वं, सोऽस्मात् सृष्टः परादैर्नाग-
धेयमिच्छमानः, स तदेवं नाविन्दत् प्रजापतिर्यदहोच्यत्, तं स्वां वागम्यवद,—जुहुधीति,
स इत् एवोन्मृज्याजुहोत् । स्वाहा ॥ इति स्वां होनं वागम्यवदत्, तत् स्वाहाकारस्य जन्म,
तस्मादग्निहोत्रे स्वाहाकार,—स्तस्माच्छ्रुते च पाणौ च लोम नास्त्ये,—तो हिं स तदादायाजुहोत्,
तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टास्तमाहु,—ज्येष्ठलक्ष्मीति, . प्रजापतिश्चेत्तदग्रे ज्येष्ठ उद-
मृष्टा,—नेन संमिता लुक्काश्या,—नेन वा अग्नेऽग्रा आहुतिरहयत्, तस्या आहुत्याः पुरुषो
ऽसृज्यत, द्वितीयामजुहोत्, ततोऽश्वोऽसृज्यत, तस्मादश्व उभयादक्ष,—नन्तर्हितो हिं
पुरुषादसृज्यत, तस्मादेनं प्रत्यञ्चं तिष्ठन्तं मन्यन्ते, अश्वो न पुरुषा, इति तृतीयामजुहोत्,
ततो गौरसृज्यत, चतुर्थामजुहोत्, ततोऽश्विरसृज्यत, पञ्चमीमजुहोत्, ततोऽजासृज्यत,
षष्ठीमजुहोत्, ततो बवोऽसृज्यत, सप्तमीमजुहोत्, ततो ग्रीहिरसृज्यत,—ते सप्त ग्राम्याः
पशवोऽसृज्यन्त, तानिवाक्कुरुद्धे य एव विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥१॥ १-६

अष्टमीमजुहोत्, ततो वसन्तोऽसृज्यत, नवमीमजुहोत्, ततो ग्रीष्मोऽसृज्यत, दश-
मीमजुहोत्, ततो वर्षा असृज्यन्ते,—कादशीमजुहोत्, ततः शरदसृज्यत, द्वादशीमजुहोत्,
ततो हेमन्तोऽसृज्यन्ते,—घृता त्रयोदश्याहुतिरासीद,—थ शिशिरमसृज्यत, तस्मादेतद्दुतूना-
मज्ञानं क्रूरं,—महुतादि समभूव,—दहुतादसृज्यत, तदाहु,—ब्रह्मवादिन्, ऋतवः पूर्वे
ऽसृज्यन्तां पशवांश्च, इत्युत ऋतव उत पशवा, इति श्रूया,—दुभये श्वेते सहामज्यन्त,
स वा एनमित एव पुनः प्राविश,—देवदंष्ट्रा अग्निधानं हस्तस्य यत् पाणि,—स्तस्मादेतो हस्त-
स्याग्निर्नैतमां विदहति, यद्वन्यमानो हस्तौ प्रतिप्रसारय,—त्यग्रां वा एतन्नयञ्चनमिच्छते,
अग्निं वै पशवः प्रविशन्त्यग्निः पश्यन्, प्र ह वा एनं पशवो विशन्ति अं स पश्यन् य एनं
वेदे,—तद्व स्म वा आह नारदो, यत्र गांश्च शयानां निर्जानाति मृतमिनामविद्वान् मन्यते, इत्याग्निं
श्चेत्तं प्रविशन्त्यग्निरेतां,—स्तस्मात् सर्जानृतं पशवोऽग्निमभिसर्पन्ति, न श्वेते क्रुश्तेऽयं,
—यज्जातः पशूनां विन्दत् तज्जातवेदसो जातवेदस्त्वं, तां पशुं प्राप्तिञ्चत्, सोपां नृदहत्,

तां अग्रये वंजोऽभवत्, —स्तस्माद्भवींश्चि प्रोक्षतामिगमि न ग्रोक्ष्यो, यदभिप्रोक्षेद्वर्तेन यज्ञेन
यजेत, तां वै प्रजापतिरन्वेष्टत्, तामप्स्वन्नाविन्दत्, तामोषधीषु न्यमार्द, तस्मादोषध-
योऽनुभ्यक्ता रेभन्ता, ओषधीभ्यः पञ्चवः, पञ्चभ्यो मनु३प्या, अनभ्यक्तो ह रेभते य
एवं वेद, तद्यो वसन्ताशिखिरं कथः स उपपद्ये, एतद्वै तद्वयैः प्रियं घामै, —पां वाव
साहुतिः श्रायत्य, त्रैरेवैतया प्रियं घामोपैत्य, —यो पशुमात्र भवत्य, —यो आत्मानमेवैतया
यजमानः पुनरिते, सह वा एतां आस्तामग्निश्च धैर्यश्च समाने योना अयुसि लौहिते, स आदित्य
ऊर्ध्वं उदह्वत्, तस्य रेतः परापत्तत्, तद्वयिर्योनिनोपागृह्णात्, तदेनश्च व्यदहत्, तस्मा-
दयोऽनुपुं प्रतिधुंरु क्षीरं विदहति, तस्मादेतज्जुहति, पशूनां वा एतत् पयो यद्
ग्रीहियौ, तस्मादेतज्जुहति, नातिमृतं काश्चि, रेतः शोषयेद्, यद्विष्यन्देतोन्मादुको
ऽस्य प्रजायामाजायेता, अग्न्य वा एतदादित्यस्य रेतो ह्यपतेऽमेघ्यमश्रुत्, समुदन्तश्च होतु३-
व्यं, तद्वि शृतं मेघ्यं मियुनं प्रजनिप्युः ॥२॥ ७

स्थाल्यां दुहत्य, —नया वा एतदुपसीदन्ति, नदीमामितो नैतः स्कन्दत्यस्कन्त्याया, —य-
कृती भवत्यूर्ध्वकुपाला सदेवत्वाय, सा हि सदेवा, ऽमुश्च वा एतत् पान्त्रं यत्कुलालकृतं
चक्रनृत्तं, यत्र स्कन्देतदपो निनये, —दापो वै शान्ति, —रापो निष्कृति, —रापो मेपजां,
यत्र वा एता अस्या उपयन्ति तत् प्रशस्ततरा ओषधयो जायन्ते वंहीयसी, —यद्वि दुर्धमानावभि-
न्दादन्यया स्थाल्या निणिज्य दोषा, यज्ञो हि यज्ञस्य प्रापश्चित्ति, —यंपश्चित्तुं स्कन्देद्यः
घृष्टास्पर्माणश्च यंघृष्टासितश्च यंघृष्टीयमानश्च यंघृष्टीतश्च यद्वि पुरः पराहत् होमाय पुनरवनीया-
न्याभिदुह्या, यज्ञो हि यज्ञस्य प्रापश्चित्ति, —वार्कणीमृच्छमनृच्छ वारुण्या होतुश्च्यश्च, वरुणो वा
एतद्यज्ञस्य गृहाति यदाहन्ति, निष्कृतिरेवैषा प्रापश्चित्ति, —रप्रतिपेक्ष्यं स्यात्तेजस्कामस्य ब्रह्मवर्च-
सकामस्या, —ऽथो तंस्तूर्पमाणस्या, —ऽथो यः कामयेत, वीरो मा आज्ञायेत, —त्यप्रतिपिक्तो वै
यमै, —स्तेजो ब्रह्मवर्चसं, तेजस्वीं ब्रह्मवर्चसां भवति, स्तृणुते यं तंस्तूर्पता, आ हस्य वीरो
जायता, आज्येन हातुश्च्यश्च यस्याप्रतिपेक्ष्यं स्या, —देतद्वा अप्रतिपिक्तं, नतु स्कन्धस्य प्राय-
श्चित्तिरम्य, —यो न पशुमानिव भवति, पशूनां वा एतत् पयः प्रवृज्यते, शृचं पशुपु दधाति,
तेजोऽशान्तं पशुभिर्दहति, तस्मात् प्रतिपेक्ष्यमेवं स्याद्, यद्विः प्रतिपिञ्चेद्वीरो विनयेद्,

गांदाहसंनजनेन प्रतिपिच्यं, तद्धि नापो न पय, स्तदाहुः, स्कन्दति वा एतद्, यद्धि वा
एतद्दोहनात् पर्याक्रियते तद्धि स्कन्म, न्तर्हिता रक्षस्यो वनस्पतया, इति तदुद्भिरेव प्रुतिवि-
च्युः, स्तोकेनैकेन न हरो विनयति, शुचं पशूनां शुमयति, पशवो वै तेजो ब्रह्मवर्चसं,
मिथुनं वा आपश्च पयश्च, मिथुनात् खलु वै प्रजाः पशवः प्रजायन्ते, तन्मिथुनं, तस्मादेव
मिथुनाद्यजमानः प्रजया च पशुभिश्च प्रजायत, ओदनैर्न होतश्च्यः यस्य प्रतिपेक्ष्यः स्या-
दे, यं हि प्रतिपिक्तः शान्तो मेघ्यो मिथुनः प्रजनिष्युः ॥३॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत, तां वै तपुसैवासृजत, तां वै स वाचुमेवापृच्छत, तपो वा एष
उपैति यो वाचः यच्छति, सृष्टिः प्रजानामग्निहोत्रं, मुभयत् एवं प्रजा असृजत इतश्चासृजतश्च,
निमृक्तं सर्वं वाग्यन्तव्याथो दुर्लभमानायामथो अपिथित, उन्नीयमान एवं यन्तश्च्यः, स्तदेव
कृतमतमम् ॥ उद्भवः स ॥ इत्येवेक्षेत ॥ उद्बहं प्रजया पशुभिर्भूयासम् ॥ इति प्रजायाः पशूनां
सृष्ट्या, अथो अश्मेवैनद्वारयति मेघ्यत्वाया, अग्निहोत्रे वै दैपती व्यभिचरेते, पूर्वो यजमा-
नस्य लोकौऽपूरः पत्न्या, यत् प्राचीनमुद्रासयेद्यजमानः प्रभूयित, यत् प्रतीचीनं पत्नी,
कं धर्ममभ्युदवीवसा, इति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यु, दीचीनुमेवोद्रास्य, मग्नहणौ संजीर्यतः, सं-
र्धमापुरितो, नाति नीत, अतर्कयति, चतुष्पदस्तेन पशून्तवरुन्दे, द्विजुहोति, विषदस्तेन,
यं कामयेता, ऽनुज्येष्टं प्रजया क्रभुयादिति, तस्य पूर्णमग्रा उन्नुयेदथ कनीयोऽथ कनीयो,
ऽनुज्येष्टं प्रजया क्रभोति, तदाहुः, कनीयाः स वा एष यज्ञकृतमुपैति कनीयसीं प्रजां कनी-
यसः पशून् कनीयोऽन्नाद्यं, पापीयान् भवति, संमितमिवाग्रा उन्नुयेदथ भूयोऽथ भूयः, पूर्ण-
मुत्तमं, यज्ञस्याभिक्रान्त्यै, तदाहुः, ज्योयाः स वा एष यज्ञकृतमुपैति भूयसीं प्रजां भूयसः
पशून् भूयोऽन्नाद्यं, वंशीयान् भवत्यै, ध्रुकोऽस्य पुत्रः कुनिष्ठो भवतीति, यद्धि काम-
येत, सर्वं सदृशाः स्युरिति, सर्वान् त्समावदुन्नुयेत, सर्वे ह सदृशा भवन्ति, न पश्चादु-
पसादये, दंपकान्तिः सा यज्ञस्य, यत्रैवोन्नुयेत तत्सादयेत, अत्रं वा यज्ञस्याभिक्रान्त्या,
अनुध्यायिन् वा एतदपरं करोति यदपरस्मिंस्तपन्ति पूर्वस्मिन् जुहोति, समयाधिं हरन्ति,
तेनैवैनं ग्रीणात्यै, यो अग्निहोत्रस्य वा एतत् पवित्र, मपुपोदेवैन, दपरस्माद्वै पूर्वं सृष्टं,
तमेतावत्परमयः, स्तस्मात् पुरोऽनुद्रुत्य जुहोति ॥ आपुमं यच्छ ॥ इति सादयत्या, पुरेवा-
स्मिन् यच्छति ॥ वचो मे यच्छ ॥ इति सादयति, वचं एवास्मिन् यच्छत्यो, पुधोर्वा इमां रुद्रां

त्रिपेणाञ्जु५, — स्ताः पशवो नालिञ्चन्त, तै देवाः प्रजापतिमेवोपाधावन्, त्सं प्रजापतिरब्रवीद्, वार्य५ वृण, भ्रायो मेऽस्तिवति, वृणीष्वे, — त्यनुवन्, — त्सोऽब्रवी, — न्मदेव३त्यैव समिद्ध-सदिति, तस्मात् प्राजापत्या समिद्ध, देवेषु ह्यस्यैषा वार्यवृता, द्वे समिधौ काश्चै, द्वे हाहुती, एकैव कायै, — को हि प्रजापतिरे, — कथां खलु वै समिद्ध, उत बह्वीराहुतयो ह्यन्ते, ता अग्नि-नान्वेषाकरोत्, ता अस्वदयत्, ताः पुनर्णवा अजायन्तै, — तर्हि खलु वा अग्निहोत्रिणे दर्शपूर्ण-मासिने सर्वा ओषधयः स्वदन्ते, यत्समिधुमादधाति सर्वा एवास्मा ओषधीः स्वध्यामकः ॥४॥

९-१७

भूर्भुवः स्वः ॥ इति पुरस्ताद्धोतोषेदेदे, — तर्हि ब्रह्म, — तत्सत्यमे, — तदृतं, न वा एतस्मादृतं यज्ञो-ऽस्ति, तस्मादेव५ वृदितव्यम् ॥ अग्निज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा ॥ इति गुमिण्या वाचा गर्भं दधाति, मिथुनया वाचा मिथुनं प्रज्जनयति, यद्वाचां च जुहोति यजुषा च तन्मिथुन५, यत्तूष्णीं च जुहोति मनसा च तन्मिथुन५, स्थापुर्वै पूर्वोहुतिर, — तिहाय पूर्वमाहुतिमुत्तरा होतव्या, — स्था-णुमेव छन्दस्फुरोत्यु, — चराहुतिर्भूयो होतव्या यज्ञस्याभिक्रान्त्यै, पशूनेव पूर्वमाहुत्या स्पृणोति ब्रह्मवर्चसमुत्तरया, ऽऽग्नेयीं सायमाहुति, — स्वया रेतः सिञ्चति, तर्त्रेतः सिक्त५रात्र्यै गर्भं दधाति, तंसां यो प्रातः प्रज्जनयामकति, — य५ होतव्याष पराथ पुनरुवस्तात् प्रातस्वस्तादि प्रजानां प्रजा-तिः, प्रज्जनन्५ हि सौरी, तन्न वृक्ष्य, परापरैव होतव्या यज्ञस्याभिक्रान्त्या, उदबहु-द्विशति ॥ अनाभो मृडं, धृतं नमस्ते अस्तु, रुद्र मृडं ॥ इत्येतां वै रुद्रस्य तन्मः क्रूरा एतानि नामान्ये, — ताभिर्वी एष पशून्श्रमायते, ता एवास्म भागधेयेन शमयत्य, — वाचीन्५ सायम-वमार्ष्टि, तस्मात्सायमवाचीं प्रुचै, — त्युर्वी दिवोन्मार्ष्टि, तस्मादुर्वी दिवैति, पराचीन्मिव वा एतयद्रुप्रिहोत्र५, यत्पुरस्ताद्याजुष५ वद्धति धृत्या अनिर्माण्य, यो वा अग्निहोत्रस्य वैश्व-देव५ व्रंदाघातुक एनं पशुपतिर्भवत्यघातुकोऽस्य पशुपतिः पशून्, प्राडोसीनो जुहोति, देवा५ स्वेन प्रीणाति, हुत्वोऽग्नि५पति, पशूनेव यजमानाऽग्नौऽपत्यु, — दहद्विद्विशति, रुद्रं तेन निरवदयते, दक्षिणतो निग्राध्यौ, — पृथीश्च तेन पितृ५श्च प्रीणाति, प्राभ्राति, मनुष्या५ स्तेन प्रीणात्य, — ङ्गुल्या प्राभ्राति, यदत्वाप न दतो गमयेद्, यदतो गमयेत् सर्वा एनं घातुकाः स्युः, सर्पानिव शमयत्यहिंसायै ॥ पूर्वाप्ति ॥ इति यजुर्वेदेत्, पशवो वै पूषा, पशूनेवाव-रुद्धे, ऽद्यान्तो वा एषोऽप्रीतः, पुरुषमेध५ वा एषं प्रतीक्षते यजमानमेव हव्य५, यद-

यो वै बहु दृढिवांश्चह्वीजाश्चोऽग्निमुत्सादयतेऽक्षिचंद्रं तस्य, तदीजानां वै सुकृतोऽमुं लोकं
 नृक्षन्ति, ते वा एते यन्नेक्षत्राणि, यदाहुः, — ज्योतिर्वापादि तारकावापादीति, ते वा एते
 सप्तपद्यन्त, आप्त्वा स्थिते त इदं यथालोकं सचन्ते यदाभूतः प्रच्यवन्ते, सथ यो बहु दृढिवांश्च
 वह्वीजानोऽग्निहोत्रं जुहोति दर्शपूर्णमासौ यजते चातुर्मास्यैर्यजते बहूनि मन्त्राण्युपैति तस्य वा एतद-
 क्षयमपमिमितं, तिरौ वा ईजानां यज्ञो भवति, तदाम्बामिवाग्निम्यां दग्धश्च्यः, स्वं वा एत-
 दिष्टमन्त्रारोह, — त्वेपरेण दग्धश्च्यः पूर्वेणां, इति मीमांसन्त, उमौ सुमाहृत्या, — न्तराद-
 ग्धश्च्य, — स्तदवह्वत्तमं गृहीयान्नक्तुमाग्निं, — मुमुक्षुर्वा वै रात्रि, — ज्योतिषैव तमस्तरति, — दिवा ह
 वा अस्मा अस्मिन्नलोकं भवति, प्रास्मा असौ लोकौ माति य एव वेद ॥ भूर्भुवः स्वः ॥ इति पुर-
 स्तादौ तोर्वदे, — देभ्यो वा एतल्लोकंभ्या इष्टुका उपदधाति स्वर्गस्य लोकस्य समष्टौ, यस्मायं
 जुहोति सहस्रं तेन कामदंष्ट्रा अवरुद्धे, यश्चातः सहस्रं तेन, यदस्यामिराघीयते सहस्रं तेन,
 यमराज्यं वा अग्निहोत्रेनाभिजयति, सोमराज्यमुक्थ्येन, सूर्यराज्यं षोडशिता, स्वारा-
 ज्यमतिरात्रेणै, — तानि वै सर्वाणिन्द्रोऽभव, — देतानि सर्वाणि भवति य एतैर्यजते, सर्वमे-
 तद्भवति य एव वेद, हविष्मान् वा एको, देवयार्ज्यैकः, सहस्रयार्ज्यैको, योऽग्निहोत्रं
 जुहोति स हविष्मान्, यो दर्शपूर्णमासौ यजते स देवयार्जी, यश्चातुर्मास्यैर्यजते स सहस्रयार्ज्य-
 मिहोत्रं वै सर्वं यज्ञक्रतवः सवान् यज्ञक्रतुनवरुद्धे य एव विद्वानग्निहोत्रं जुहोति ॥६॥

२८-३५

प्रयमेधां वै सर्वे सह ब्रह्माविदुः, — स्तेऽग्निहोत्रेण सम्राधयं, — स्तेषां त्रिरैकोऽजुहोद द्विरैकः
 सकृदैकं, — स्तेषां यस्त्रिजुहोत्तमपृच्छन्, कस्मै त्वमहौषीरिति, सोऽब्रवीत्, त्रेधा वा इदं, — म-
 मये प्रजापतये सर्वायं, — त्वयं यो द्विरजुहोत्तमपृच्छन्, कस्मै त्वमहौषीरिति, सोऽब्रवीत्, द्वे-
 धा वा इदं, — मयं च प्रजापतये च सायं, — सूर्याय च प्रजापतये च प्रातरि, — त्वयं यः सकृ-
 दजुहोत्तमपृच्छन्, कस्मै त्वमहौषीरिति, सोऽब्रवीत्, — देव्यां वा इदं, प्रजापतये एवेति, — त-
 पां यो द्विरजुहोत् स आर्धोत्, तस्येते सांजात्यमुपायन्, आर्धोति य एव विद्वानग्निहोत्रं जुहोति,
 त्वपास्य समानाः सांजात्यं यन्ति, प्रदोषमग्निहोत्रं होतश्च्यः, व्युदायां प्रातर्वृद्धान् गर्भान्
 प्रजनयति, तदाहुः, परा वा एतस्याग्निहोत्रं पतति यस्य प्रदोषं न जुह्वीति, यदि मन्येत,
 क्रतुमत्पुनश्मिति ॥ भूर्भुवः स्वः ॥ इति पुरस्तादौ तोर्वदेत, तेनैव सर्वं नान्तरेति ॥ दोषां वस्तो-

नैमः स्वाहा ॥ इति जुहुयाद्, ऋतुमेवं नात्युनै, — होतव्याश्च होतव्याश्मि, — ति मीमांसन्ते,
 यस्याहुतमग्निहोत्रं च धर्मोऽभ्युदियाद् होतव्यमेवा, — ऽग्नये वा एतद्धृत्यै गुप्त्यै हूयते, प्रजननं तु छम्ब-
 ट्करोति, यंदि मन्वेत, ऋतुमत्यनैपमिति ॥ भूमिवः स्वः ॥ इति पुरस्ताद्धोत्रोत्तरे देव, तन्नैवं
 सर्वं नान्तरेति ॥ आतर्वस्तोर्नैमः स्वाहा ॥ इति जुहुयाद्, ऋतुमेवं नात्युनैत्, तद्यथा कारुद्वेषिणो
 जुहृत्येवंमस्य हुतं भवति, यस्याग्निमेनुद्धृतं धर्मोऽभिनिर्गच्छिष्यो ब्राह्मणो बृहद्विस्तं उद्धरेत्, स-
 र्वेणैवं न ब्रह्मणोद्धृत्य, — अग्निहोत्रेणानुद्धरेद्, भागधेयेनैवं न प्रणुयत्य, — यो भागधेयेनैवं न समर्धयति,
 वरो दक्षिणा, सर्वत एवैनं दिग्भ्यो वरेण व्यावयति, यस्योभा अनुगता अभिनिर्गच्छेद्यस्य वा-
 भ्युदियात् पुनराधेयमेवं तस्य प्रायश्चित्, — यथा वै पृथो वर्तनी एवं दर्शपूर्णमासौ, यथान्तर्वसामि-
 होत्रमेवं वा अग्निहोत्रेण दर्शपूर्णमासिनं स्वर्गो लोकोऽनुभात्यु, — पान्यानि हवींश्चि वसन्त्य, — य
 कस्मादग्निहोत्रं नोपवसन्तीति, ब्रह्मवादिनो वदन्ति, प्रतुतं वा एतदपरिमितमसंस्थितम्, —
 आति मांसं, — संपस्त्रियमेति, तस्माकोपवसन्ति, पशुवतेन भवितव्यं, तूष्णीमिव पशवः
 संभवन्ति, ते मेध्या, यत्तूष्णीं च स्त्रियमुपैति मेध्यतरस्तेन भवति, हिंकेत्योपिपादे, — वमिष
 हि पशव उपयन्ति मेध्यत्वाय, स संस्थाप्याश्च संस्थाप्याश्मि, — ति मीमांसन्ते, अग्निहो-
 त्रं यत्संस्थापयेत्तृणमक्त्वानुद्धरेत्, सा अग्निहोत्रस्य संस्थितिर्स्व, — दाहु, — यदा वै जीयते
 यदा प्रमीयते यदातिमांशैर्यथाग्निहोत्रं संतिष्ठता इति, तन्न संस्थाप्य, मनुसा वा इमां प्र-
 जायतिः पयगृहादि, — यं वा अग्निहोत्रस्य वेदित्ति, — यमुपयाम, ओपययो वहिः, प्रुध्या
 प्रोक्षणी, — दिशः परिधयो, यत् किंचाम्याधीयते स इध्मो, यजमानो यूप, उन्नीयमाने स्थे-
 युमे, — वमिष हि यूपः संभृद्वयै, मध्यतो वा एष यज्ञः प्रतुतो यदग्निहोत्रं, तस्मादग्निहोत्री
 दशपूर्णमासी सर्वं वहिष्यं ददाति, मध्यतोऽहोतघ्नस्य दीयते यदग्निहोत्रं, होतव्यं राजन्य-
 स्याग्निहोत्राश्च होतव्याश्मि, — ति मीमांसन्त, आमादिव वा एष यद्राजन्यो, पृष्टं वा
 एपोऽयज्ञियममेधं चुरत्य, — त्युनन्नं जिनाति ब्राह्मणं, तस्माद्राजन्यस्याग्निहोत्रमहोतव्यं, —
 मृतं वै सत्यमग्निहोत्रं, ब्राह्मणं ऋतं सत्यं, तस्माद्ब्राह्मणस्यैवं होतव्यम, — यो ब्राह्मणा-
 यथास्याग्रतो गृह आहरेयुस्त, — द्रुतमेवास्याग्निहोत्रं भवत्य, — यो यं ऋतमिव सत्यमिव चरेत्
 तस्य होतव्यमनुसृत्यै ॥७॥

३६-४४

याग्निहोत्रायांपसृष्टा निषिद्धिंस्यां नोद्यात् तस्मै तां दद्याद्, वर्ति वा एषा यजमानस्या-

[८] ति. २, २, ४, ६-८, ४, २, ५, १ । वा १३, ३४-३५; ३५, १९ (च पा) ; ५, ३; १२, ६० । काण्व. १४, ३६-३७, ३५,

५२ (च. पा) ; ५, ३, १३, ६१ । मा. आ. ३, ३ ।

नृत्सह निपीदति, तथैवेना५ सह निरुदयते, गृहे तु तस्य ततः पुरो नाश्रीयाद्, यदश्री-
यादातिमिच्छेद्, यस्याहुतेऽग्निहोत्रे पूर्वोऽग्निरनुगच्छेत्प्रिता च सहोऽग्निहोत्रेण चोद् द्वेद्, भागधे-
येनैवेनं प्रणयत्ये, —थो भागधेयेनैवेन५ समर्घयत्ये, —यामिमन्त्वयेत ॥ ४५

इत एव ग्रथमं जज्ञे अग्निरेभ्यो योनिभ्यो अग्निं जातवेदाः ।

यं गायत्र्या त्रिष्टुभा जगत्यानुष्टुभा च देवभ्यो हव्यां बहव प्रजानन् ॥ ४६

इत्येतं वा एतस्य योनुयः, स्वैभ्य एवेन५ योनिभ्योऽग्निं प्रजनयति ॥ इयं रायं रुमस्व सहसे
द्युम्नायोजेऽप्रत्याय ॥ इत्येतान्येषां वृकन्दे, ५थो रुमयत्येवेनम् ॥ सम्राडसि स्वराडसि,
मुपेदा सदि ॥ इति सुपदैवेन५ सादयति ॥ सारस्वतां स्वैर्त्सां प्रावृताम् ॥ इत्यृक्सामे वै सारस्वता
उत्सौ, ताम्यामेवेनं प्रावृति, ताम्या५ समर्घयत्ये, —अये ज्योतिष्मतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्वाह्ण५
युग्मयं चरु५ यस्याहुतेऽग्निहोत्रे पूर्वोऽग्निरनुगच्छेत्, तमो वा एतस्य यज्ञ५ युवते यस्याहुतेऽग्नि-
होत्रे पूर्वोऽग्निरनुगच्छति, यदमये ज्योतिष्मते ज्योतिषैवास्तु यज्ञ५ समर्घयति, वाह्णीं रात्रि,
यद्वाह्णीं वरुणादेवास्याग्निं यज्ञ५ स्पृणोति, यस्याहुतेऽग्निहोत्रेऽपुरोऽग्निरनुगच्छेत् तत एव
प्राञ्जमुद् धृत्यान्वयस्याग्निहोत्रं जुहुयाद्, —यामिमन्त्वयेत ॥ भवतं नः समनसौ समोक्तसौ सचे-
तया अरेपसा, इति समनसा एवेनौ करोति यजमानस्याहिंसाया, एतां वै तौ या आहुर्व-
मवादिनो, नैकः कुञ्जिद्वौ व्याघ्रौ विन्याचे, —त्यमयेऽग्निमतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्वाह्ण्या अग्नि-
मभ्युदरेय, —देवताभ्यो वा एष समदं करोति यस्याभां अग्निमभ्युदरन्ति, यदमयेऽग्निमते देवता
एवास्मै भृगुसीर्जनयति, वंसीयान् भवति ॥८॥ ४७-५४

अग्निरुपसाग्रमकशदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।

अनु सूर्यस्य पुरुषो ज्ञु रमीननु घोरापृथिवीं आततन्थ ॥ ५५

इत्यग्निमन्त्वयेत यस्याहुतमग्निहोत्रं५ मय्योऽभ्युदियाद्, —नृक्शरैवेनत् पुनर्यकन्दे, तद-
हुर, —सु५ वा एष लोकं५ समातोहयति सह प्रजया पशुमिश्र यजमानस्य, तस्मादुत बहुरा-
हिताभिरपशुर्भुगतीति, तदुपस्थेयः ॥ इहैव धेय्ये एधि, मा प्रहासीर्षाममुमासुप्यायणम् ॥
इत्यस्मिन् यविनुमेतं लोके दीधार, सह प्रजया पशुमिश्र यजमानो वंसीयान् भवति, मैत्रे

[देवभ्यो...प्रजानन्- ऋ १०, १६, ९, अथर्व १२, ० ८]

[९] मा श्री. ३, ३-४ । क. ११, १७; ८, ११; ५, १५ [अन्वसि (प्रत्यसि) रूपसा. आ (विवेश; ततान)
ततन्थ- अथर्व ७, ८२, ४-५; १८, १, ७७ । प्रत्यसिरूपसा-०- (य गा) ऋ ४, १३, १ ।

चरुं निर्वपेत्सौर्यमैककपालं यस्याहुतमग्निहोत्रं संयोज्युदिया, न्मित्रो वा एतस्य यज्ञं युवते यस्याहुतमग्निहोत्रं संयोज्युदेति, मित्रमह, यन्मित्रो मित्रादेवास्याधि यज्ञं स्पृणोत्यं, यत् सौर्योऽभुनैवास्यादित्येन पुरस्ताद्यज्ञं समर्धयति, यस्याहुतमग्निहोत्रं संयोज्युदियादुग्निं मुमाधाथ वाचं यत्वा दैपती सर्वाह्वेषासीयातां, द्वयोर्गोवोः सायमग्निहोत्रं जुहुयादु, भयमेवासौ भागधेयं प्रयच्छति सायन्तनं च प्रातस्तनं च, यद्वै पुरुषस्यामंयत्य-
श्रातीं न आतीं, इति वै तमाहु, नोऽश्रातीति, चेदाहुस्तदाव सोऽमृतेति, यन्नाश्रीतीं न व्याहृतोऽन्वेवैनमप्रातां, तपसेन पुनरवर्कन्धते, अग्नये व्रतपतयेऽष्टाकपालं निर्वपेद्, मित्रं देवानां व्रतपति, स्तमेध भागधेयेनोपासरत्, स एनं व्रतमालम्बयति यस्यामिरुपक्षयेद्, यत्रैवैनमनुपरागच्छेत् तत् मुमाधायान्ववसायामिहोत्रं जुहुयादे, ति वा एतदग्निं द्दुपक्षायति, यत्रैवैनमनुपरागच्छति तत् एनं पुनरवर्कन्धे, अग्नये पथिकृतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्यामिरुपक्षयेद्, यहिष्पथं वा एष एति यस्यामिरुपक्षायत्य, मित्रं देवानां पथिकृत्, तमेव भागधेयेनोपासरत्, स एनं पन्थामपिनयत्य, नञ्चान् दक्षिणा, स हि पन्थामपिवहत्य, अग्नये शुचयेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याभ्याद्वाप्येन सःस्मृज्येता, अशुचित्तर इव वा एष यदभ्याद्वाश्च्यो, यदग्नये शुचये शुचिमेवैनं मेध्यं करोत्य, अग्नये क्षामवतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्याहिताग्नेः मश्नोऽग्निर्गृहान् देहेद्, मित्रा एतस्य क्षामो गृहान्भ्युच्यति, स दहत्येवापुरं, यदग्नये क्षामवते यैवास्य क्षामाग्निं तनुस्तामिवास्य भागधेयेन श्रमयत्य, दाहकोऽस्यापरमग्निर्गृहान् भवति, यस्यामिरनुगच्छेत् तस्य एवावक्षाणेभ्योऽधि मन्थितश्च्य, स्तदेनं स्वाद्योनेः प्रजनयति, यदि न तादृशानि वावक्षाणानि स्युर्मैस्मनारणी मस्स्पर्श मन्थितश्च्यः, स्वादेवैनं योनेः प्रजनयत्य, अग्नये संपस्वते जनद्वते पावकवृतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यस्यामिरनुगच्छे, अ हि वा एतस्मा अपिधीयतेऽथेपोऽनुगच्छ, त्योपधयो वै पावकां, औपधीवासौ पावकां भागधेयमपिदधाति प्रजननाय ॥ ५६-५८

अयस्ति शतं तन्तुवो यं वितन्वत् इमं च यज्ञं सुधया ददन्ते ।

तैमिश्लिद्रमपिदध्मो यदेव स्वाहा यज्ञो अप्येतु देवान् ॥

५९

इति जुहुयाद्यधनो वा रथो वान्तरा विद्यायादे, तावन्तो वै यज्ञस्य तन्तुवो, देवता वा एता, स्तान्वा एतत्समुष्टुत्, ताः संदधात्ये, उदं स्म वा आहु, दधायान्तास्तन्तुन् त्समवृष्टद्, गामन्वत्यावर्तयति, नो हि यज्ञिया मध्ये, दं विष्णुर्विचक्रमा, इति पदं योपयति,

विष्णोः स्विदेव यज्ञस्य विक्रान्तमकृत्तपोऽन्वातिपिञ्चति शान्त्यै ॥९॥

६०

शैट्रं गवि सद्, वायुच्यमुपावसृष्टमा, —ऽश्विनं दुहमानं, सौम्यं दुग्धं, वारुणमधि-
श्रितं, मैत्रेयं शशेगृहीतं, मारुतं बिन्दुमत्, पौष्णमुदन्तं, सारस्वतं विष्णुणं, वै-
ष्णवं प्रतिनीयमानं, स्वर्ग्यमुद्रासितं, त्वष्टरुन्नीयमानं, घातुरुन्नीतं, वैश्वकर्माणमु-
द्यतं, सावित्रं शुणीयमानं, द्यावापृथिवीयं प्रहियमाणमै, —न्द्रायमुपसन्नं, प्राजापत्यं सु-
मिधि, वैश्वदेवं हुतम् ॥१०॥

६१ [१८६]

॥ इति प्रथमकाण्डे अग्निहोत्र-ब्राह्मणं नाम अष्टमः प्रपाठकः ॥८॥

अथ नवमः प्रपाठकः ।

चतुर्होतारः ।

चित्तिः शुक्र, चित्तमाज्यं, वाग्वेदिरा, —धीतं वहिः, केंतो अग्नि, —विंज्ञातमग्नीदं,
वाचस्पतिर्होता, मनु उपवक्ता, प्राणो हविः, सामाध्वर्युरि, —न्द्रं गच्छ स्वाहा, पृथिवी
होता, द्यौरध्वर्युस्त्व, —ष्टाग्नी, —न्मित्र उपवक्ता, वाचस्पते वाचो वीर्येण समृततमेनायक्षसे,
यज्ञपतये वार्यमा स्वस्क, —वाचस्पतिः सौममपा, —ज्जर्जनदिन्द्रमिन्द्रियाय, सौमः सौमस्य पि-
वतु, शुक्रः शुक्रस्य पिवतु, आतास्त इन्द्र सौमा वातापयो हवनश्रुतो, अग्निर्होता, —ऽश्विना-
ध्वर्यु, रुद्रोऽग्नीदं, बृहस्पतिरुपवक्ता, वाचस्पते हिन्विषे नामन् विधेम ते नाम्, विधेस्त्वम-
स्माकं नाम्, वाचस्पतिः सौममपादा, —ऽस्मासु नृमणं धातु, सौमः सौमस्य पिवतु, शुक्रः
शुक्रस्य पिवतु, आतास्त इन्द्र सौमा वातापयो हवनश्रुतो, महाहविर्होता, सत्यहविरध्वर्यु, —
चित्तपाजा अग्नीदं, —चित्तमना उपवक्ता, —ऽनाध्वंश्चाप्रतिध्वंश्चाभिगारा, अयास्य उद्राता,
विधे नामन् विधेम ते नाम्, विधेस्त्वमस्माकं नाम्, मा देवानां तन्तुं श्लेष्टि मां मुनुद्याणां,
नमो मात्रे पृथिव्यै ॥१॥

१

अधिर्यजुभिः, सविता स्तोमि, —रिन्द्र उक्थामदं, —बृहस्पतिश्छन्दोभिर, —दितिरपञ्च वहि-
श्वा, —ऽदित्या आज्यै, —मरुतः सदोहविर्धानै, —विष्णुर्दक्षातपोभ्यां, मित्रावरुणो धिष्ण्यै, —
श्विना आदिरा, त्वष्टा समिधा, पूषा स्वाहाकारै, —वीगवायोः पत्नी, पथ्या पूर्णाः,

पृथिव्यग्नेः, सैनैन्द्रस्य, धेना बृहस्पते, — गायत्री वसूनां, त्रिष्टुप् रुद्राणां, जग-
त्यादित्यानाम, — नुष्टुप् मित्रस्य, विराड् रुक्मस्य, पृङ्क्तिर्विष्णो, — द्वाक्षा सोमस्य ॥२॥ २

प्रजापतिर्वी एक आसीत्, सोऽकामयत्, यज्ञो भूत्वा प्रजाः सृजेयेति, स दशहोतारः
यज्ञमात्मानं व्यधत्, स चित्तिं स्तुचमकुरुत्, चित्तमाज्यं, वाचं वेदिमा, — ऽधी-
तं बहिः, स दुशधात्मानं विधां मिथुनं कृत्वायतनमैहत्, स वै त्रिवृतं एवं प्राणानाय-
तनमचायत्, तैः प्रजा असृजतो, — ध्वं उदत्तणत् पूर्वपक्षः पञ्चदश, — स्तेनं देवानसृजत्,
तै देवा ऊर्ध्वं आप्यायन्तो, — ध्वं आप्यायते य एवं वेदा, — ऽवाकृतणदपरपक्षः पञ्चदश, —
स्तेनासुरानसृजत्, तैऽसुरा अवाञ्चः प्राध्वंसन्त, प्रास्य भ्रातृव्यो ध्वंसते य एवं वेद,
दिवा देवानसृजत् नक्तमसुरा, — स्ते देवाः शुक्ला अभवन् कृष्णा असुराः, सत्यं देवानसु-
जतानुतेनासुरा, — स्ते देवाः सत्यमभूवन्नृतमसुरा, दक्षिणेन हस्तेन देवानसृजत् सव्येनासुरा,
स्ते देवा वीर्यवन्तोऽभवन्मुद्धा असुरा, — स्ततो देवा अभूवन् परासुरा, — स्तद्य एवं वेद भवत्या-
त्मना, परास्य भ्रातृव्योऽभवति, सोऽमन्यत्, कृ होष्यामीति, स तदेवं नाबिन्दत् प्रजा-
पतिर्वैश्राहोप्य, — न्नो अस्यान्यद्वोत्वमासीत् प्राणात्, स वा इन्द्रमेवान्तुरात्मनायतनमचायत्,
स, इन्द्रं गच्छ स्वाहि, — त्यपानद्भीर्यं वै प्राणो, वीर्यमिन्द्रो, वीर्यं एवं वीर्यमजुहोत ॥३॥ ३

तै वै चतुर्होतारो न्यसीदन् त्सोमगृहपतया, इन्द्रं जनयिष्यामा इति पृथिवीं होतासीद्,
दौरध्वंस्त्वष्ट्राधी, — न्मित्रं उपवक्ता तै वा एतौ ग्रहा अग्रकृत, वाचस्पते वाचो वीर्येण सभू-
तमेनापक्षसे, यज्ञपतये वार्यमा स्वस्करिति, त एकविंशत्यायतनमचायं, — स्तेनैन्द्रमज-
नयं, — स्त इन्द्रं जनयित्वाभूवन्, स्वस्वरयामेति, तै वै पञ्चहोतारो न्यसीदन् वरुणगृहपतयो,
अग्निहोतासीद्, — क्षिणाध्वर्युः, रुद्रो अर्षीद्, बृहस्पतिरुपवक्ता, यदक्षिनेति, तेन पञ्चहो-
ता, तै वा एतौ ग्रहा अग्रकृत, वाचस्पते हिन्विषे नामन् विधेम ते नाम, विधेस्त्वमस्माकं

[३] म. १,९,१ । काठ १,११ । तै. मा. २,२,३ ।

[४] म. १,९,१ । काठ १,११-१२ । ऋषि ८,१२ । वा १,१०,२१,२४, २,११, ५,२२,२६; ६,१,९,३०; ९,३०,
३८; ११,९,२८, १८,३७; २०,३, ३७,१ ३८,१; ७,४७-४८ । काण्व. १,१३, ३६,४०; २,२१, ५,१८,१३; ६,
१,१०,४३ १०,३९; ११,४ १२,९ २८, २०,७, २१,३३, ३७,१,३८,१; ९,१०-१४ । मा. भौ. ११,१५,२,
१४ ।

नामैति, तं त्रिणवमायतनमचाय५, —स्तं५ सेंटु कृत्वा स्वराय५, —स्तंनु पशून्सृजन्तु, . तान्दे-
वताभ्यांऽनयन् यमायाश्चमनय५, —स्तस्यार्धमिन्द्रियस्यापक्रामत्, स एतं प्रतिग्रहमपश्यत् ॥ देव-
स्य त्वा सवितुः प्रमुनेवेऽश्विनोर्धाहुस्यां पुण्यां हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि, यमाय त्वा मेह५ वरुणो
ददाति, सोऽमृतत्वंमशीय, मयो दात्रे भूया, —न्मयो मेहं प्रतिग्रहीत्रे ॥ इति३सोऽर्धमिन्द्रिय-
स्योपाधत्ता, —अर्धमिन्द्रियस्योपाधत्ते य एव५ विद्वानश्वं प्रतिगृह्णात्यं, —थ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णात्यर्ध-
मस्येन्द्रियस्यापक्रामति, रुद्राय गामनय५, —स्तस्य तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामत्, स एतं प्रति-
ग्रहमपश्यत् ॥ रुद्राय त्वा मेह५ वरुणो ददाति, सोऽमृतत्वंमशीय, मयो दात्रे भूया, —न्मयो
मेहं प्रतिग्रहीत्रे ॥ इति स तृतीयमिन्द्रियस्योपाधत्ता, तृतीयमिन्द्रियस्योपाधत्ते य एव५ विद्वान् नां
प्रतिगृह्णात्यं, —थ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यं, —मये हिरण्यमनय५, —
स्तस्य चतुर्थमिन्द्रियस्यापक्रामत्, स एतं प्रतिग्रहमपश्यत् ॥ अमये त्वा मेह५ वरुणो ददाति,
सोऽमृतत्वंमशीय, मयो दात्रे भूयांन्मयो मेहं प्रतिग्रहीत्रे ॥ इति स चतुर्थमिन्द्रियस्योपा-
धत्ता, चतुर्थमिन्द्रियस्योपाधत्ते य एव५ विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णात्यं, —थ योऽविद्वान् प्रति-
गृह्णाति चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति, बृहस्पतये वांसोऽनय५, —स्तस्य पञ्चममिन्द्रियस्या-
पक्रामत्, स एतं प्रतिग्रहमपश्यत् ॥ आस्त्वाकन्तव, —पंसोऽतन्वत्, धियोऽवयन्, बृहस्प-
तये त्वा मेह५ वरुणो ददाति, सोऽमृतत्वंमशीय, मयो दात्रे भूया, —न्मयो मेहं प्रतिग्र-
हीत्रे ॥ इति स पञ्चममिन्द्रियस्योपाधत्ता, पञ्चममिन्द्रियस्योपाधत्ते य एव५ विद्वान् वांसः
प्रतिगृह्णात्यं, —थ योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यं, —त्तानां प्राक्किंस्तां पा-
प्राणदनय५, —स्तस्य पुष्टमिन्द्रियस्यापक्रामत्, स एतं प्रतिग्रहमपश्यत् ॥ उत्तानाय त्वाङ्गि-
रसाय मेह५ वरुणो ददाति, सोऽमृतत्वंमशीय, मयो दात्रे भूया, —न्मयो मेहं प्रतिग्रहीत्रे ॥
इति स पुष्टमिन्द्रियस्योपाधत्ता, पुष्टमिन्द्रियस्योपाधत्ते य एव५ विद्वान्प्राणत् प्रतिगृह्णात्यं, —थ
योऽविद्वान् प्रतिगृह्णाति पुष्टमस्येन्द्रियस्यापक्रामति ॥ क इदं कस्मा अदात्, कामः कामायादात्,
कामो दाता, कामः प्रतिग्रहीता, कामाय त्वा प्रतिगृह्णामि, कामैतत्ते ॥ इति समुद्रो वै
कामो, दक्षिणा कामो, दक्षिणयैव दक्षिणा प्रतिगृह्णाति, यो वै तो देवता५ वेद याग्रे
दक्षिणामन्तयदक्षिणीपो ॥ मवति, नयति दक्षिणाम् ॥ ४॥

४-१६

तं वै स्वर्धन्तोऽद्भुव, —नेतो नो यूयं प्रयच्छत, केनायत्तुनेनात्रिव वेत्स्यथं, —त्यद्भुव५, —
स्तं वै समुद्रोतारो न्यसीदन्नयमंगृहपतयो, महाहविर्हीतासीत्, मत्स्यहविस्त्वयुर, —चित्तपाजा

अग्नीदं, चित्तमना उपवक्ता, — ज्ञानधर्म्यश्चाप्रतिधर्म्यश्चाभिगता, अथास्य उद्गाता, ते वा एतं
 प्रहमगृह्णतु, विधे नामन्विधेयं ते नाम्, विधेस्त्वमस्माकं नामेति, ते त्रयस्त्रिंशमायतन-
 मचायुः, — स्तेनेदं सप्ततन्त्र, त्सप्तहोत्रा च वा इदं सततं त्रयस्त्रिंशत्त्रेण च, यदिदं देव-
 मनुष्या अश्न्योऽन्यस्मै संप्रयच्छते, प्राणो वै दशहोता, चक्षुश्चतुर्होता, श्रोत्रं पञ्चहोता,
 वाक्चात्मा च सप्तहोता, — ऽग्निहोत्रं वै दशहोता, दर्शपूर्णमासां चतुर्होता, चातुर्मास्यानि पञ्च-
 होता, सौम्योऽध्वरः सप्तहोता, — ऽऽयुषे कसमग्निहोत्रं हूयते, सर्वमायुरेति य एव वंद, चक्षुषे
 कं दर्शपूर्णमासां हूयते, न चक्षुषो गृहे य एव वंद, श्रोत्राय कं चातुर्मास्यानीज्यन्ते, न
 श्रोत्रस्य गृहे य एव वंद, वाचं चात्मने च कं सौम्योऽध्वरं हूयते, न वाचो नात्मने
 गृहे य एव वंद, प्रजापतिवै दशहोतैः, — कः संभूयिष्ठभाग् व्याहृतीना, — मैकः संभूयिष्ठो
 भवति य एव वंद, तैजसे कं पूर्णमा हूयते, सौम्यो वै ब्राह्मणो देवतया गायत्र्यनुदा,
 गायत्र्योऽग्निः, स्वे वावास्मा एतदेवैते सप्तस्थे अक, — नीस्यान्यां योगक्षेमस्येष्टा, आयुषे
 कसमाध्यास्येज्यते, समीव वा एष अभियते, सर्वमायुरेति य एव वंद, स्वर्गाय लोकाय
 कं सौम्योऽध्वरं हूयता, एति स्वर्गं लोकं य एव वंद, दशहोत्राग्निहोत्रं मुनीनामभिमुखे,
 दशहोत्रा वै देवा अग्निहोत्रमसृजन्त, प्रजातमेनत् सृष्टमालब्ध, चतुर्होत्रा दर्शपूर्णमासां अभिमु-
 शे, — चतुर्होत्रा वै देवा दर्शपूर्णमासां असृजन्त, प्रजाता एनौ सृष्टां आलब्ध, पञ्चहोत्रा चातु-
 र्मास्यान्यभिमुखे, पञ्चहोत्रा वै देवाश्चातुर्मास्यान्यसृजन्त, प्रजातान्येनानि सृष्टान्यालब्ध,
 सप्तहोत्रा सौम्यमध्वरमभिमुखे, सप्तहोत्रा वै देवाः सौम्यमध्वरमसृजन्त, प्रजातमेनत् सृष्ट-
 मालब्ध, दशहोतारं वदेत् पुरस्तात् सामिधेनीनां, प्रजापतिवै दशहोता, यज्ञमुखं सामि-
 धेन्यो, मिथुनं वा वास्यैतद्यज्ञमुखं दधाति, चतुर्होतारं वदेत् पुरस्तात् प्रयाजानां, चतु-
 र्होत्रा वै देवा इन्द्रमजनयन्ति, —न्द्रं वा वास्यैतद्यज्ञेऽजीजनत्, सन्नेत्रेण यजेत् यजते, पञ्च-
 होतारं वदेत् पुरस्ताद्विषां, पञ्चहोत्रा वै देवाः परां सुरानमावयन्, पशूनिव
 सृजते, परां भ्रातृव्यं भावयति, सप्तहोतारं वदेत् पुरस्तादनुषाजानां, सप्तहोत्रा वै देवाः
 स्वरायन्, त्वरेवैति, दशहोतारं वदेत् पुरस्ताद् बहिष्पवमानस्य, प्रजापतिवै दशहोता,
 यज्ञमुखं बहिष्पवमानं, मिथुनं वा वास्यैतद्यज्ञमुखं दधाति, चतुर्होतारं वदेत् पुरस्तादाज्यानां,
 पञ्चहोतारं वदेत् पुरस्तान्मोघ्यं दिनस्य पवमानस्य, सप्तहोतारं वदेत् पुरस्तादांश्वस्य पवमा-

नस्य, सप्तहोत्रा वै देवाः स्वरायन्, — त्सुरेवैति, यो वै चतुर्होतृननुसवन् तर्पयित३व्यान् चंद
 र्पयति प्रजया च पशुभिः, — अत्रेते वै चतुर्होतारोऽनुसवन् तर्पयित३व्या, यद् ब्राह्मणा नुहुर्विदस्ता-
 नेव तर्पयति, ते एनं तृप्ताः प्रजया च पशुभिश्च तर्पयन्ति ॥५॥ १७

यः प्रजया पशुभिर्न प्रजयेत् स द्वादशाहानि वरासीं पुरिषायु तप्तं पिवन्नधः शयीत, तपो वै
 सप्त्या प्रजापतिर्विधायात्मानं मिथुनं कृत्वा प्रजया च पशुभिश्च प्राजायता, — ऽग्निहितो हि ना एषो
 ऽमिथुनो, ऽथैष न प्रजायते, तत्तप एव तप्त्वा विधायात्मानं मिथुनं कृत्वा प्रजया च पशु-
 भिश्च प्रजायते, प्रजापतिर्वै दशहोता, ज्वायान् वै प्रजापतिर्होमात्, तस्मात्तन्न जुहति, प्रा-
 ण्यापाने, — दपान एव प्राणं जुहोति, संग्रामिणं चतुर्होत्रा याजये, — चतुर्गृहीतमाज्यं कृत्वा चतुर्हो-
 तार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जुहुयादुत्तरेणार्धं, चतुर्होत्रा वै देवा इन्द्रमजनय, — न्यतर-
 स्मिन् खलु वै संग्रामे इन्द्रो भंग्यति स जुयती, — न्द्र४ वावास्यैतत्संग्रामेऽजीजन, — जयति संग्रामं,
 प्रजाकामं चतुर्होत्रा याजये, — चतुर्गृहीतमाज्यं कृत्वा चतुर्होतार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जु-
 हुयादुत्तरेणार्धं, चतुर्होत्रा वै देवा इन्द्रमजनय, — न्यतरस्मिन् खलु वै संग्रामे इन्द्रो भंग्यति
 स जुयती, — न्द्र४ वावास्यैतत् संग्रामेऽजीजन, — जयति संग्रामं, प्रजाकामं चतुर्होत्रा या-
 जये, — चतुर्गृहीतमाज्यं कृत्वा चतुर्होतार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जुहुयादुत्तरेणार्धं,
 चतुर्होत्रा वै देवा इन्द्रमजनयन्, प्रजामस्मै जनयति, नैव त्वपरोऽनुजायते, तेजस्वीय
 तु भवति, सर्वैण होनमिन्द्रियेण जनयति, पशुकामं पञ्चहोत्रा याजये, — चतुर्गृहीतमा-
 ज्यं कृत्वा पञ्चहोतार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जुहुयादुत्तरेणार्धं, पञ्चहोत्रा वै देवाः
 पशूनसृजन्त, पशून्नेव सृजते, भ्रातृव्यवन्त पञ्चहोत्रा याजये, — चतुर्गृहीतमाज्यं कृत्वा पञ्च
 होतार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जुहुयादुत्तरेणार्धं, पञ्चहोत्रा वै देवा असुरान् पराभावयन्,
 परा पाप्मानं भ्रातृव्यं भावयति, स्वर्गकामं पञ्चहोत्रा याजये, — चतुर्गृहीतमाज्यं कृत्वा पञ्चहो-
 तार४ व्याचक्षीत, पूर्वैण ग्रहेणार्धं जुहुयादुत्तरेणार्धं, पञ्चहोत्रा वै देवाः सुरायन्, त्सुरेवैति,
 यो यज्ञस्य स४स्थामनु पापीयान्मन्येत त४ सप्तहोत्रा याजयेत, सप्तहोत्रा वै देवा इदं४ संमत्वनन्,
 त्संमत्तव ताजक, तादृङ् पूनर्भवति यादक संन्यजते ॥६॥ १८

ब्रह्मवादिनो वदन्ति, यदेको यज्ञश्चतुर्होताथ कस्मात् सर्वे चतुर्होतार उच्यन्ता इति, चत्वारो वा एते यज्ञाः,—स्तेषां चत्वारो होतारस्तः,—चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं, चतुर्णीमेकः सधत्स्वरो नाश्रीयत्, तद् अतमं,—अथैवं चतुर्होतारो, ऽष्टवान्भवति य एवं वेदाः,—अथ यमनुचानं सन्तं नोपनमेत्तोऽरुण्य परेत्य ब्राह्मणमुपद्रष्टारं कृत्वा चतुर्होतृन् व्याचक्षीत्, ब्रह्मणो वा एतद्दुर्दण्यं यश्चतुर्होतारो, ब्राह्मण उपद्रष्टो,—पुद्रष्टुरेवान्ते ब्रह्माविरुक्,—स्तदेनमाविर्भूतमाविर्दं गमयत्य,—थ यौ विश्वप्रेयाताम्,—हं भूयो वेदाहं भूयो वेदं,—त्येष वाव भूयो वेद यश्चतुर्होतृन् वेद, चतुर्होतारो वै यज्ञस्य योनिः,—श्चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितो, नैनं विश्वस्य हिनस्ति, चतुर्होतारं वदेदश्वमेऽहं ब्रह्मकामो, ऽहं वै चतुर्होतारं, ऽन्तो दशममेहरं,—न्तुमेव गत्वांसाद्यमवरुन्द, एतद्वा अस्यैतर्हं प्रयुक्ते,—तदनुवरुन्दं तदेवं प्रयुक्ते, तदवरुन्द, इयं वै सर्पराज्ञी, तस्या वा एतद्वृकथं यश्चतुर्होतारो, होता वदति, स्तुतं वा एतदनुशंसति, न हि स्तुतमनुशस्तमस्ति ॥७॥

१९

देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, तै वै सुमावुदेवं यज्ञं कुर्याणा आयन्, यदेवं देवो अकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत्, तेन व्यावृत्तमगच्छ,—स्तै देवा अमुष्ये,—तेमं यज्ञं तिर उपर्यसुरेभ्यस्तथ स्यामुहा इति, तमेतावच्छ आदायोदकाम,—अधिर्यंजुभिः, सविता स्तोमिरि,—नृ उकथामदै, यैहस्पतिश्छन्दोभिरिति, तं तिर उपर्यसुरेभ्योऽवन्वत्, तमेपा यज्ञमसुरा नान्वन्वायं,—स्तेन वा एनानपानुदन्त, ततो देवा अमुवन्, परासुरा,—स्तथ एवं वेदु तिर उपरि आवृण्वा यज्ञं तुनुवै, भवत्यात्मना, परास्य आवृण्यो भवत्ये,—तेरेवं जुहुयात् समृत्पते, चतुर्मिथ-तुमिरन्वाकशायं पुरस्तात् प्रातरनुवाकस्ये,—तावान् वै यज्ञो, यावानेवं यज्ञस्त्वं वृद्धे, मयग्रां तुमिरन्वाकशायं पुरस्ताद्वादशाहस्ये,—यं वै प्रत्ययं द्वादशाहं,—स्तुमवालन्धे,—तेरेवातिथ्यमभिमुशेद्, तेरेवं जुहुयात् पुरस्ताद्वादशाहस्ये,—यं वै प्रत्ययं द्वादशाहं,—स्तुमवालन्धे,—तेरेवातिथ्यमभिमुशेद्, यज्ञेनैवं यज्ञमालन्ध, दक्षिणतो वै देवानसुरा यज्ञमजयं,—स्त उदञ्चः पत्नीभिः सहोप्राधं प्रा-विशं,—स्तान् पत्नीभिः सह प्रकशाय जिहिर्यतोऽसुरा अपावर्तन्त, तांस्त एवानृत्यापाजयं,

—स्ततो देवा अभवन्, परासुरा, —स्तथैवैव वेदु भवत्यात्मना, परास्य भ्रातृव्यो भवति,
 नास्य भ्रातृव्यो गृहान्नं पञ्चनभ्यारोहत्य, —मि मातृव्यस्य गृहान्मि पञ्चनारोहति यै एवैवेदु, —
 तान्येवाग्नीध्रेऽनुव्याद, —ग्नीध्रे पात्नीवत्स्य यजति, तृप्तो पत्नी रतो धत्ते, प्रं प्रजया च पशुभिश्च
 प्रजायत, एतरेव जुहुयादन्तरा त्वष्टारं च पत्नीश्च सत्स्वत्सरं प्रजाकामो, मिधुने च त्वष्टा च
 पत्नीश्च, त्वष्टार च एतन्मिधुनेऽप्यसात् प्रजननाय, तन्मिधुने, तस्मादेव मिधुनार्यजमानः
 प्रजया च पशुभिश्च प्रजायते, विन्दते प्रजामा, —स्य वीरो जायते, यदि सत्स्वत्सरं जुहुम
 विन्देन्नाहत्यम् ॥८॥

२० [४०९]

॥ इति प्रथमकाण्डे चातुर्होतृको नाम नवमः प्रपाठकः ॥९॥

अथ दशमः प्रपाठकः ।

चातुर्मास्यानि ।

आग्नेश्चोऽष्टाकपालः, सौम्यश्चरुः, सावित्रो द्वादशकपालः, सारस्वतश्चरुः, पौष्णश्चरुः,
 —सौरुतः सप्तकपालो, वैश्वदेव्यामिक्षा, चावापृथिवीया एककपालो, वाजिना च वाजिनमा,
 —त्रेश्चोऽष्टाकपालः, सौम्यश्चरुः, सावित्रोऽष्टाकपालः, सारस्वतश्चरुः, पौष्णश्चरुः,
 —न्द्राग्नौ द्वादशकपालो, मारुश्चोऽष्टाकपालः, वारुश्चोऽष्टाकपालः, काव्य एककपालो, वाजिना च
 वाजिनम्, —मयैऽग्नीकवते प्रातश्चोऽष्टाकपालो, मरुद्भ्यः सौतपनेभ्यो मध्यदिने चरुः, —मरुद्भ्यो गृह-
 मेधेभ्यः सर्वासां दुग्धे सायमोदनं, इन्द्रस्य निष्कापौ, मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः साके च रश्मिभिः सप्त-
 कपाल, आग्नेश्चोऽष्टाकपालः, सौम्यश्चरुः, सावित्रोऽष्टाकपालः, सारस्वतश्चरुः, पौष्ण-
 चरुः, —न्द्राग्नौ द्वादशकपाला, इन्द्राय वृषभे चरुः, —वैश्वकर्ण एककपाल, आग्नेश्चोऽष्टा-
 कपालः, सौम्यश्चरुः, सावित्रोऽष्टाकपालः, सारस्वतश्चरुः, पौष्णश्चरुः, —शोयव्या यवाग्नौ
 प्रतिधुग्वै, —न्द्राय शुनासीराय द्वादशकपालः, सौर्य एककपालः षट्कपालः पुरोडाशो धाना
 मन्यः, प्रतिपुरुषं पुरोडाशा एकश्चाप्यादित्यश्चरुः ॥१॥

१

अग्ने वेहोत्रै, वेदुत्यम्, —वो अश्वरो अस्यादे, —वता नो चावापृथिवी, स्थिष्टकृदिन्द्राय
 देवेभ्यो भवा, —स्व घृतस्य इविषो जुषाणो वीहि स्वाहा ॥

२

[१] तै १,८,०, ३,४,७ । काठ ९,४-५ । कपि. ८,७-८ । मा. श्री. १,७,१,५ ।

[२] तै १,८,३-४ । काठ ९,४-५ । कपि. ८,७-८ । मा. १,९, ३,४४-४७, ४९, ५०, १०, १७ । मा. १,१३-१४, ३,५२-५५, २२, ४ । मा. श्री. १,७,४ ।

प्रधास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः । क्रम्येण सजोषसः ॥

३

सो पू ण इन्द्राग्र पृत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नवाः ॥

४

मही चिचस्यु मीढुषो यन्या हविष्मतो मरुतो वन्दुते गीः ॥

५

यद्वमि यदेरुष्ये यत् सभाया यद्विन्द्रिये ।

यदेनश्चक्रमा वयम् यदप्सश्चक्रमा वयम् ।

तदेकस्यापि चेतुसि तदेकस्यापि धर्मणि ।

तस्य सर्वस्याहसोऽवयजनमसि ॥

६

अक्रन् कर्म कर्षकृतः सह वाचा सुयोम्बा ।

देवैभ्यः कर्षु कृत्वास्तं प्रेत सुदानवः ॥

७

पूर्णा दुर्वे परा पत सुपूर्णा पुनरापत ।

वृक्षेव विक्रीणावह इपर्मूर्जश्च शतक्रतो ॥

८

देहि मे ददामि ते नि मे धेहि नि ते दधौ ।

अपामित्यमिव सञ्भर को अम्बाददते ददत् ॥२॥

९

अत्र पितरो मादयध्वम् ॥

१०

सुसंहरं त्वा वयम् वृत्तो मघवन् मन्दिपीमहि ।

प्र नूनं पूर्णवन्धुर स्तुतो यासि वंशं अनु योजा निवृन्त ते हरी ।

यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत यां यन्मातरं पितरं वा जिहिश्मिम् ।

अग्निर्नस्तस्मादेनुसो गार्हपत्या उज्जिनेतु दुष्कृताञ्जातवेदाः ॥

११

अमीमदन्त पितरो, नमो वः पितर इषे, नमो वः पितर ऊर्जे, नमो वः पितरः शु-

ष्माय, नमो वः पितरो रमाय, नमो वः पितरो यज्जीवे तस्मै, नमो वः पितरो यद्वोरं

तस्मै, स्तुधा वः पितरो, नमो नमो वः पितरः ॥ एषा युष्माकं पितर, इमा अस्माकं,

जीवा वो जीवन्तः इह सन्तः स्याम ॥

१२-१४

[सो पू ण इन्द्राग्र० । अ. १, १७३, १० । यदेनश्चक्रमा वयम्० । अथर्व. १०, ३, ८ । पूर्णा द्यौं (द्यौं)

परा० । अथर्व ३, १०, ७]

[३] मे. १, १०, १९ । त. १, ८, ५ । १, ७, १७, ३ । वा. १, ६ । यवि. ८, ९ । वा. ३, ३१, ३०; ३, ४१-४४; १५, ४४, १७, ७७; १९, ५८ । अथर्व. ७, ५६, ५७ ३, ५९-६३; १६, ६६ १८, ७७, ७९, ५९ । मा. अ. १, ७, ६; १, १, ८ ।

[सुसंहरं त्वा वयम्० । अ. १, ८०, ३ । यदन्तरिक्षं पृथिवी० । अथर्व ६, १००, १ । अमीमदन्त...नमो

वा...स्याम— अथर्व १८, ४, ८१-८५ ।

परितन पितरः सोम्यासो गम्भीरैर्मिः पृथिभिः पूर्वैभिः ।

दधध नो द्रविणः यच्च भद्रं रयिं च नः सर्ववीरं नियुञ्जत ॥

१५

अयो विष्ठा जनयन् कर्कराणि स हि घृणिर्गुर्वराय गातुः ।

स प्रत्यद्वैद्वरुणो मध्वो अग्रं स्वां यत् तनू तश्चामैरयत ॥

१६

अक्षत्रमीमदन्त ह्यव प्रिया अधपत ।

अस्तोपत स्वभानवो विष्ठा नैविष्ठया मती योजा न्विन्द्र ते हरी ॥

१७

मनो न्वाहुवामहे नाराजस्तेन स्तोमेन । पितृणां च मन्मभिः ॥

१८

आ न एतु मनः पुनः क्रतवे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं द्यौं ॥

१९

पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवन्तं व्रातं सचेमहि ॥

२०

अग्ने तमघाश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रं हुदिस्पृशम् । ऋभ्यामा ता औहैः ॥३॥

२१

आरुं ते रुद्र पृथं करोम्ये, यं ते रुद्र भागं, स्तं जुपस्व महं स्वसान्विकया स्वाहा ॥ २२

अवाम्भ रुद्रमदिमह्यं देवं व्यम्भकम् ।

यथा नो वस्पुसस्करधधा नः त्र्यसुसस्करत् ॥

२३

यथा नो ध्युसुसस्करधधा नः प्रतरं तिराधधा नो व्यवसाययात् ।

भेषजं गवे अक्षाय पुरुषाय भेषजम् ।

अयो अस्मभ्यं भेषजं सभेषजं यथासति सुग मेपायु मेत्यै ॥

२४

व्यम्भकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारिकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

२५

रुद्रैष ते भागं, स्तेनावसेन परो मृजुवतोऽतीहि ॥

२६

पिनाकहस्तः कृत्तिवासा अवततधन्वा ॥४॥

२७

देवाश्च वा असुराश्चास्मिन्नोक्तं आसन्, त्सं प्रजापतिरकामयत्, प्रासुरान्नुदेय, प्रजाः सृजेयंति,

आ यात (परितन) पितरः० । अयं १८,४,६०-६३ । अया विष्ठा० । अयं ७,३,१ । अक्षत्रमी० ।
क्र. १,८२,२ । अयं १८,४,६१ । मनो न्वाहुवामहे० । क्र. १०,५७,३ । आ न एतु० । क्र. १०,५७,४ । क्रतवे
दक्षाय जीवसे । अयं ६,१९,२ । ज्योक् च सूर्यं द्यौं । अयं १,६,३ । पुनर्नः पितरो० । क्र. १०,५७,५ ।
अग्ने तमघाश्व० । क्र. ४,१०,१ । मः ४३४,१७७७]

[४] मै. १,१०,२० । तै. १,८,६ । वाठ ९,७ । कथि. ८,१० । वा. ३,५७-६१ । वाण ३,६५-६८,७०, (६९) ।
[व्यम्भकं यजामहे...मृतात् । क्र. ७,५९,१२ । व्यम्भकं यजामहे...सुतः । अयं १४,१,१७] -

सं चातुर्मास्यान्यपश्य, —चातुर्मास्यैर्वै सोऽसुरान् प्राणुदत्, चातुर्मास्यैः प्रजा असृजत्, तद्य एवै-
विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजुते प्र आतृव्यं नुदते प्र प्रजया च पशुभिश्च प्रजायते, अग्निष्टोमद्वैश्वदेवं
यज्ञकृतं निर्माय प्रजापतिः प्रजा असृजत्, —कथ्यादरुणप्रधासान् यज्ञकृतं निर्मायेमाः प्रजां वरुणे-
नाग्राहय, —दतिरात्रात् साकमेधान् यज्ञकृतं निर्मायेन्द्रो वृत्रमुहन्, त्सृष्टावा अन्याः प्रजा आसृज-
मुष्टा अन्या, अथ प्रजापतिरकामयत्, प्रजाः सृजेयंति, सश्वत्सरो वै यज्ञो, यज्ञः प्रजापतिः,
स एतं मिथुनं पयसी आत्मन्मधचोमधन्यं च वहां चा, —ऽथैतांभ्यो देवताभ्य एतानि हवींश्चि मागं नि-
रूपयत्, तैः प्रजा असृजत्, ऋतुभ्यो वै ताः प्रजाः प्राजायन्त, ऋतवो वा एतानि पञ्च हवींश्चि,
पञ्च श्रुतय, —स्ततः प्रजायते, अग्निर्वै प्रावापयत्, सोमो वै रतोऽदधा, —मिथुनश्चो अमिध
सोमश्च, सविता प्रासृवत् प्रजेननाय, सश्वत्सरो वै सुविता, द्वादश मासाः सश्वत्सरे, —
स्तस्माद्द्वादशकपालौ, ऽथोवैश्वदेवत्वायैव द्वादशकपाल, उपाश्च यज्ञत्यं, —निरुक्तो हि स-
श्वत्सरे, सरस्वत्येयं सृष्टासु वाचमदधात्, पुषं प्रतिष्ठामभ्यसृज्यन्त, वागै सरस्वती,
पुषवः पूषा, मिथुनश्चो वक्त्रं पुषश्च, मध्यतः प्रजापतिना सृज्यन्ता, —ऽन्ततो मिथुनादिपूचीः
प्राजायन्त, तन्मध्यत एवैतत् प्रजापतिना सृज्यन्ते, ऽथादोऽन्ततो मिथुनादिपूचीः प्रजायन्ते,
वात्रिमात्रि वा एतानि हवींश्चि, —प्रिना वा अनीकेनेन्द्रो वृत्रमुहन्, स्तोमेन राता सवितृमृतः
सरस्वत्या चेया पुषं च वीर्येणान्वतिष्ठत्, विजित्वै एतानि हवींश्चि, —न्द्रो वै वृत्रमुहन्,
स्तं विष्वङ् वीर्येण व्याल्लेत्, तदिदं सर्वं प्राविशदप ओषधीर्विनुस्पती, —स्तैर् देवा अधाम्य, —
स्तस्मैमनय, —स्तस्मात्तस्य साचार्यस्वै, तद्य एवै विद्वांस्तस्मात्तस्यैव यजत ऋभो-
ति ॥५॥

२८

मिथुनश्चो वं दुधि च श्रुतं चा, —ऽथ यत् संस्तृष्टमाण्डमिव मस्तिव परीव दहने गर्भं एषं मं,
संपुसो वै ताः प्रजाः प्राजायन्त, तपस्त्वै वा एतद्वलति यं श्रुतत्वं मल्लति, ततः प्रजायते,
ऽथैषो वैश्वदेश्च्यामिक्षा, प्रजापतिः प्रजा असृजत्, तां वैश्वदेर्वैवासृजत्, तन्मादिमां वैश्व-
देवीः प्रजा, विश्वान् देवान् सृजति, स्तोकां वै विंशे देवां, —स्तान् वा एतसृजत्यं, —यो अम-
तः प्रदानाद्वै मुनुष्या यज्ञमुपजीवन्ति, योनिरा एषं प्रजानां, तं मरुतोऽभ्यकामयन्त, ततोऽश्-
होगृहीता असृजन्त, यत्स्वंतवजः स्वत्वायैव निष्कृत्यं, प्रजेनुनो वा एषं पुष्टानां, यन्मा-

रुतः सप्तकपालो भवति, सप्त हि मरुतो, विष्णुमरुतो, ऽथो निरवस्या एवं मारुतो, ऽथो
ग्राम्यमेवैतेनात्राद्यमवरुद्धे ॥६॥ २९

तां वैश्वदेवेन सृष्टा विपुचीर्जुदाय५, —स्ताः प्रजापतिर्द्यावापृथिवीषेन पर्यगृह्णाद्, यद् द्यावापृ-
थिवीयः प्रजानां५ सृष्टानां परिगृहीत्यै, यदेककपालस्तेन प्राजापत्यः, प्रजापता एवं देवतासु प्र-
तितिष्ठति, यजमानो वा एककपाल, आहवनीयः स्वर्गो लोको, यत् सर्वहुतं करोति हवि-
र्भूतमेवैत५ स्वर्गं लोकं गमयति, यजमान५ वै हृष्टन्ते प्रजा अनुहृष्टन्ति, यजमानं प्रतितिष्ठन्तं
प्रजा अनुप्रतिष्ठि, —न्ययुज्जहोत३च्युः प्रतिष्ठित्यै, सर्वहुतं करोति प्रतिष्ठित्यै, यजमानो वा
एककपालः, पशवो घृतं, तदभिर्पूर्यः, पशुभिरेवैत५ संसृधयति, यदभिर्पूरयेदधरमेन पशुभ्यः
कुर्या, —दधुजन्त एनं पशवा उपतिष्ठेयु, —राविः पृष्ठः कार्यः, पशुभ्य एवैनमुत्तरमक, —र्भुजन्त
एनं पशवा उपतिष्ठन्ते, तन्नं संसृय, —मभिर्पूर्य एवं, न हि पशवो न भुजन्ति, यत् प्राङ्
पथेत् यजमानः प्रसीयेत्, यदक्षिणां प्रजामस्य निर्देहेद्, यत् प्रत्यङ् पुरतीं प्रसीयेत्, यदेदद्
पशुनस्य निर्देहेद्, यदुत्तानः पतेत् प्रजन्मोऽवर्षकः स्यात्, पुनरादायाभिर्घार्य होत३च्यो यजमा-
नस्य प्रतिष्ठित्यै, वरो दक्षिणा, वरेणैव वर५ सृणोत्या, —त्मा हि वर, —स्तेधासन्तद्वं वहिर्भवति,
त्रेधासन्तद्वं इध्म, —स्त्रेधाविहितानि चातुर्मास्यानि, स५वत्सर५ वै चातुर्मास्यानि, स५वत्सर-
णामिं मृन्यन्त्य, —मि५ वै प्रजा अनुप्रजायन्ते, प्रजननो वा एष मृन्यते, ऽथो वृषाण५ वा
एतद्यजमानाय जनयन्ति, वसन्ता यष्ट्यं प्रजननाय, प्रवर्षे यष्ट्यं प्रजननाय, नोत्तरवे-
दिष्टप्रवपन्ति प्रजननाय, प्रवो भवन्ति, प्र मा जनयानीति, पशवो वै पृषदाज्यं, ना-
नारूपा वै पशव, —स्तस्मान्नानारूपमाग्रेयं घृतमै, —न्द्रं दध्यै, —न्द्राय पृषदाज्यं देवतया,
प्राणापानौ वा इन्द्राग्नी, मिथुनं प्राणापानौ, मिथुनं योनयः प्रजा, मिथुनात् खलु वै
प्रजाः पशवः प्रजायन्ते, तन्मिथुनं, तस्मादेव मिथुनाद्यजमानः प्रजया च पशुभिश्च प्रजायते,
यदि वसन्ता यजेत् द्विरुपस्तणीयाद्, स५द्वर्भिर्घारये, —दोषधयो वै पशवा, ओषधीष्वेव
पशून् प्रतिष्ठापयति, यदि प्रावृषि यजेत् स५द्विरुपस्तणीयाद्, द्विरभिर्घारयेद्, वृष्ट्यैव पशून्भि-
जिघर्षति ॥७॥ ३०

प्राणभ्यो वै ताः प्रजाः प्रजायन्त, प्राणा वा एतानि नव हवीं५पि, नव हि प्राणा,

आत्मा देवता, ततः प्रजायते, नव प्रयाजा, नवानुयाजा, द्वौ आज्यभागा, अष्टौ-
हवींश्च, ग्रये समव्यति, वाजिनो यजति, तत्र त्रिंशत्, त्रिंशदक्षरा विराड्, विराजैव
प्रतिष्ठति, विराजो वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत, विराजो वा एतद्योनेर्नयमानः प्रजायते,
त्रिंशत् त्रिंशद्वै रात्रयो मासो, यो मासः स सध्वत्सरः, सध्वत्सरः प्रजापति, स्तत्
प्रजापतेश्च वा एतद्विराजश्च योनेर्मिथुनाद्यजमानः प्रजायता, एकैकेया वा आहुत्या द्वादश द्वादश
रात्रीरयुवत, ता यावतीः संस्थाने तावतीः सध्वत्सरस्य रात्रयः, सध्वत्सरमेव आहुत्याद्युवते,
वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽयुवत, वरुणप्रयामैः पराध्वत्सरः, साकमेधैः पराध्वत्सर, स्तानि च आहु-
त्याद्युवत, अतुयाजी वा अन्यश्चातुर्मास्ययाश्च्यन्वा, यो, चतुस्तोऽभूत् प्रवृद्धभृश्राद्धमूर्दि,
तिपज्जते स ऋतुयाज्य, य वंश्चयोदश मासं संपादयति त्रयोदश मासमभियजते स चातुर्मास्य-
याश्च्य, अर्जुंस्त्रिंशानि द्वा चतुर्थं सृजते, अर्जुंस्त्रिंशानि द्वा चतुर्थं सृजते, यं वै ग्रयः सध्वत्स-
रास्तेषां पदत्रिंशत् पूर्णमासा, यो द्वौ तयोर्धत्तुर्निर्यति, स्तद्ध्येर्मा पदत्रिंशत्त्वधि तानुस्यौ
चतुर्विंशत्यामुपसंपादय, त्येव वाचं स त्रयोदशो मास, स्तमेवैतत् संपादयति, तमभियजते,
वैश्वदेवेन यजेत पुरुक्सां, न वरुणप्रयासैर्न साकमेधैः, सर्वो वै पुरुषः साहस्रो जायते,
यावत्तत्संश्लेषैति, प्रजन्तुश्च वा एतद्विंशद्वैश्वदेवं यद्वैश्वदेवेन यजते प्रजननाय वा एतद्यजते,
स्वा माश्रं गच्छानीति, स यदा सहसं पश्यं गच्छेदय वरुणप्रयासैर्यजते, यदेवाः सहस्रमगच्छ-
त्येतदं ह्योऽव्यजति ॥८॥

39

यद्वाहिः प्रयाजेषु यजत्प्रापधीस्त्वयजति, यद्वाहिरनुयाजेषु कलं तद, यद्वाहिर्वाहितीना ५ यदे-
षादः कल्लात प्रजापते तदेतयजति, यदुर उपस्थं तद, यदुपासान्ता व्युष्टिं चैवं निमृक्ति च,
यजोष्टी यदेयं ज्ञातं च जनिष्वभाणं च, यदूर्जोद्धुतो यदेवाप्ति च, पिषति च, यदध्या हौ-
तारमे एव, यत्तिष्ठो देवी,—वीग्वै तिष्ठो देवी,—वीच ५ वा एतद्युजत्यं,—यो छन्दा ५सि वै वा-
क्, छन्दा ५सि वा एतयजति, तन्नूनपाद्रे यज्ञोऽप्रसृतो, नराशंस्तः प्रसृत,—स्वस्मान् तन्नूनपातं
प्रयाजेषु यज,—त्यप्रसृतो हि तद्वि यज्ञ,—स्वस्मादु नराशंश्ममनुयाजेषु यजति, — प्रसृतो हि तद्वि
यज्ञो, वनस्पति ५ यजति, सोमो वै वनस्पतिः, सोमीरिमाः प्रजाः, प्रजास्तेन रसं दधाति,
त्वष्टार ५ यजति, त्वष्टा हि रूपाणि विक्रीति, वार्जिनो यजति, यद्वजो वै वार्जिन,—स्तान् वा

एतद्यजत्ये, —थो छन्दासि वै वाजिन, —छन्दासि वा एतद्यजति, पशवो वै वाजिन, —स्तत्र
 सस्थाप्ये, यस्सस्थापयेत् तानिव सस्थापये, —दसस्थिताश्चेते सुदुर्दि प्रजायन्ते, न
 वा एष सुयज्ञ इव, सस्थिते हि ग्रहेषु परिधिषु जुहोति, यदव्यवानस्यजति तंनु यज्ञः क्रि-
 यते, ऽनुयजति समिष्टया एवं प्रतिष्ठित्यै, बर्हिर्नुपिञ्चन् गृह्णात्य, —यमेष्वेव रेतो दधात्य, —
 ध्वञ्जुरासीनो यजत्य, —ध्वञ्जुवो हि पशवः पशुषु रेतो दधत्य, —थो ऊर्ध्वगृहिं प्रजापतिः प्रजा अ-
 सृजत, दिग्भ्यो जुहोती, —मा एवं दिवो रसेन व्युनक्ति, प्राचीमुत्तमां जुहोति, प्राचीमेव
 दिशं पुनरुपावर्तन्ते, समुपह्वयन्ते, सोमपीथं हवश्छेषे, ऋत्विजः प्राश्नन्ति॥ वाजिनो मे यज्ञश्च
 वहान् ॥ इति समावृज्यो भक्षयन्ति, समावृज्य एवं वाजश्च विभजन्त, आत्मना प्राश्नास्या, —
 त्मन्नेव वाजं धत्ते ॥ ९ ॥

३२-३४

तां वैश्वदेवेन सृष्टास्तस्मिंस्तुरुणिमनि वरुणोऽगृह्णात्, तदादुरं, —ति वै ताः प्रजापतिमचर, —
 स्तां जुतिचरन्तींवरुणेनाग्राहयत्, तस्मात् पिता नातिचरित्वा इति, वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः
 प्रजा असृजत्, तस्य मरुतो हव्यश्च व्यमभत्, ततोऽहो गृहीता असृज्यन्त, ताभ्यो भेषज-
 म्भूत्, तदा आत्मन्नेवैभूत्, स एतत् पय आत्मनोऽधि निरुमिमीत्, तैनाभ्योऽहोऽवायजत्,
 तदहोसो वा एषादिष्टिर्द्वरुणप्रघाता, यद्वरुणप्रघातैर्यज्ञेत् सर्वस्याहसोऽवेष्टेयै, जग्धाद्वै ताः
 प्रजा वरुणोऽगृह्णात्, तस्माद्वरुणप्रघाता, यावत् कुमाशरेऽभ्यो जात एनस्तावदस्मिन्नैनो भवति
 यो वरुणप्रघातैर्यजते, सावित्रोऽष्टारुपालो भवति, गायत्रो वै देवानां च सविता द्वादशकपाल
 ऐन्द्रापो देवतुया, यद्वै तद्वरुणगृहीता अवेन्लीयन्ते तदास्विन्द्राग्नीं बलमधत्ता, शिथिरा वै
 ताः प्रजा वरुणोऽगृह्णात्, तास्विन्द्राग्नीं बलमधत्ता, —मोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नीं, ओजो वा एत-
 द्वीर्ये मध्यवः प्रजानां धीयते, न वै ताः प्राणश्च, —स्ता अग्राणतींवरुणोऽगृह्णात्, प्राणापानौ
 वा इन्द्राग्नीं, प्राणापानौ वा एतन्मुत्ततः प्रजानां धीयते, अथैतानि पञ्च हवींश्चि सैतस्यै,
 निर्वृत्यै मारुतीं, निर्वरुणत्वाय वारुणीं, कन्त्वाय कायो, यद्वै तद्वरुणगृहीताभ्यः कर्मभूवत्
 तस्मात् कार्यः, प्रजापतिर्वै केः, प्रजापतिर्वै ताः प्रजा वरुणेनाग्राहयत्, यत् कार्य आत्मन
 एवैना वरुणान् मुञ्चति ॥ १० ॥

३५

ऋतश्च वै सत्यश्च यज्ञो, ऽनुतश्चर्य, —नुतश्च वा एषा करोति या पत्युः क्रीता सत्ययान्यैश्च-
 रत्य, —नृतमेव निरवदाय ऋतश्च सत्यमुपैति यन्मिथुयां प्रतिनूयात्, प्रियतमेन याजयेत्, —थ

यद्वाचसुति मेध्यामेधेनां करोत्या, —मपेपा भवन्ति सर्वस्याऽहसोऽवेष्टय, यद्भुज्येयुरन्वेष्टमऽहः —
 स्यात्, पात्रेभ्यो वै ताः प्रजा वरुणोऽगृह्णाद्, यत् पात्राणि पात्रेभ्य एवेना वरुणान् मुञ्चति, प्र-
 त्तिपुरुषं भवन्ति, प्रत्तिपुरुषमेवाऽहोऽव्यजत्यै, —कर्मणि भवति, गर्भेभ्यस्तन्नु निरवदयत्,
 आद्वै ताः प्रजा वरुणोऽगृह्णात् शर्पणानं विभ्रति, तस्माच्च शर्पणं जुहुतः, स्त्रीपुंस्त्री जुहुतो,
 मिथुना एवं प्रजा वरुणान् मुञ्चतः, पुरस्तात् प्रत्यञ्चौ तिष्ठन्तौ जुहुतः, पुरस्तादेवाऽहोऽव्य-
 जतो, यत् पात्राणि, य एवं द्विपादः पशवो मिथुनास्तिपामेतत् पुरस्तादऽहोऽव्यजतो, ऽथ
 यन्मेपक्ष मेपी च, य एवं चतुष्पादः पशवो मिथुनास्तिपामेतद्रुपरिष्टादऽहोऽव्यजत, उभयत्
 एवाऽहोऽव्यजतः पुरस्ताद्योपरिष्टाच्च ॥ ११ ॥ ३६

यद्वै प्रजा वरुणो गृह्णाति क्षम्यं चैवं यत् चापि न गृह्णाति, हेमन्तो हि वरुणो, या एवा-
 वरुणगृहीतो ताम्यामेधेना वरुणान् मुञ्चति, वरुणो वै यवो वरुणदेवऽस्यः, स्येनेना भागधेयेन
 वरुणान् मुञ्चत्यै, —नृताद्वै ताः प्रजा वरुणोऽगृह्णाद्, यदेता अनृतपशू अनृतादेवेना वरुणान् मुञ्च-
 वो, मिथुना भवतो, मिथुना एवं प्रजा वरुणान् मुञ्चतो, लोमशो भवतो मेघ्यत्वाय, यं
 हि पशवो लोम जगृहुस्ते मेघं प्रापुः, क्षमीयणीनि भवन्ति शर्त्वाय, भूर्जो वै नामिषं पृक्षः,
 क्षायो एतस्य लुचः, प्रजापतिर्वा अक्षाद्यमवरुणं नाशकरोत्, तं शर्वधेनावरुणद्, परःशर्तानि
 क्षायिण्याक्षस्यावरुण्यै, सहस्रेभ्यो हस्त्वेवाऽहसोऽवेष्टि विष्वाच, परःसहस्राणि क्षायिणि
 सर्वस्याऽहसोऽवेष्टयै, युदो पात्राणि जुहृत्यधार्मिऽ सैमाष्टि, यस्मिन्नेवाऽहोऽवायाधुस्तस्मिन्नु-
 त्पत्वे देवता यजा, इतीन्द्रो वै यतीन्सत्तावाक्येभ्यः प्रायच्छत्, तेषां च एतानि क्षीपाणि यत्
 रजराः, सोमपीथो वा एश्वोऽस्या उदेषद्, यत् करीराणि, सोम्यानि वै करीराणि, गा-
 मी हस्त्वेवाहुतिर्मुतो वृष्टि च्यावयति, यत् करीराणि भवन्ति वृष्ट्या अक्षाद्यस्यावरुण्यै ॥ १२ ॥ ३७

प्रजापतेर्वा एतज्ज्येष्ठं लोकं यत् परीता, —स्ते पक्षिण आसन्, —स्ते पुरापातमागन् यत्र यत्रासा-
 मयन्ता, —ऽथ वा इयं तर्हि शिथिरासीत्, तेषामिन्द्रः पक्षान्छिनत्, तैरिमांश्च हृद्, येषां आ-
 सस्ते जीमृता अमयन्, —स्तस्मादेतं सुदृढं पर्वतमुपप्रवन्ते, योनिषोपामेष, सतो यः प्रपुमो रगः
 प्राधुरत् तानि करीराण्यमयन्, —स्तदेतदुत् प्राप्यि जीमृताः प्रवन्ते, यजन्ते वरुणप्रार्थनः,

करीणि भवन्ति, वृष्टिं तं संतनोति, तस्मात् तर्हि भूयिष्ठं वर्पति, वृष्टिं हि संतनोति,
 न वै वैश्वदेवं उत्तरवेदिमुपवपन्त्यु, पात्रं वपन्ति, प्रजाताः प्रजाः प्रतिगृह्णादिति, येयमुत्तरा
 वेदियां अग्नीः प्रजास्तासामेषां योनि, —स्तां एतांमनुप्रजायन्ते, येयं दक्षिणा वेदियां आद्याः प्रजा-
 स्तासामेषां योनि, —स्तां एतांमनुप्रजायन्त, उर्मपीरेवं प्रजाः प्रजनयत्यग्नीश्चाद्याश्च, —ऽयं वाव
 हस्ता अमीनायं, तद्येयं दक्षिणा वेदिस्त्वयेममविन्द, —स्त्वस्मादेवं एतस्य परिवेष्टा, कंतीयान्
 हि, तस्मात् कंतीयान् ज्यायांस्तं परिवेवेष्टि, समै प्राची भवतः, समौ हहीमौ प्राञ्चौ हस्ता
 असंगिमे भवतः सर्वस्यां हसोऽवेष्टयै, यत्संभिद्युरनवेष्टयै हः स्यादं, —कस्यां पश्चात् संभिन्त्य-
 नुर्मतत्या, उपेमां च वपति, नैमामन्वभ्यारोहयत्, ध्रुवं वा इन्द्रो, विष्मरुतो, नाना
 यजतः पापवसीयमस्य व्यावृत्तयै, यदेवाध्वर्युः करोति तत् प्रतिप्रस्थाता करोति, तस्माद्यद्राजा
 करोति तर्हि द्रुक्करोति, न वै वैश्वदेवं त्रिशदाहुतयः सन्ति न साकमेधेषु, वरुणप्रघासेषु वाव
 त्रिशदाहुतयो, वैराजो वै पुरुषो, दक्ष हस्त्या अङ्गुलयो दक्ष पाद्या दक्ष प्राणा, यत्तर्ह्यवभृ-
 थमुभ्यपुन्यन्ति यजमानस्य निर्वरुणत्वाय, यद्वै यज्ञस्य स्वर्गाकृतिं न प्राप्नोति तद्वरुणो गृह्णाति,
 यन्निरुणोपेणावभृथमुभ्यवप्यन्ति, यदेवात्र वरुणस्य न्यक्तं तस्यैषा निर्ववत्तिर, —तपेक्षमाणा आयन्ति
 वरुणस्यातन्वधापाय, पुरोगोष्ठं मार्जयन्ते, पुरोगोष्ठमिव वरुणं निर्ववदयन्ता, एधोऽस्येधिपी-
 मेहीति, निर्वरुणा एवं भूतैर्विहितमुपयन्ति, समिद्धमि समेधिपीमही, —ति समिद्धया एवं॥१३॥

३८

प्रजाः सुप्रोऽहोऽवयेज्य सोऽकामयत, वृत्रं हन्यामिति, स एताभिर्देवताभिः सुष्टुभूत्वा
 मुहोद्विंशतिनातीकनोपशामुत, स वृत्रमेत्यु वृत्रं हृष्टोरुस्कुम्भगृहीतोऽनुमिधृष्णुवन्नतिष्ठत्,
 तं मरुतोऽध्ययन्त, तैर्ऽर्युप, —स्त्वस्य यदा मर्मागच्छन्नथाचेष्ट, तं वा एनं तदतप, —
 स्तस्मात् सातपना, अग्निना वा अनीकेन्द्रो वृत्रमुह, —स्तदनीकृत्यायंवेपो, ऽथो अग्निर्वै दे-
 वानां मेजानी, —स्तस्तेनोत्थापनीयमेवेतादि, —न्द्रो वै वृत्राय वैज्रमुधमं नाशकौत्, स एव
 मरुदभ्यो भागं निवपत्, तं वीर्याय समतप, —स्तं तैनु वीर्येणोदयच्छत् तं वा एनं तद-
 तप, —स्तस्मात् सातपना, मुध्वदिने चरुनिरुष्य, —स्तर्धुमा अन्तो वपात्, चरुः स्यात्, तं
 हि सान्तस्वपति, देवां वै वृत्रस्य मर्मं नाविन्द, —स्तं मरुतः क्षुरपविना व्ययुः, तं वा एनं
 तदतप, —स्तस्मात् सातपनाः॥१४॥

३९

[एधोऽस्येधिपीय (मदि) समिद्धमि समेधिपीय (मदि) । अथ ७,१४,५]

[१४] पठ ३६, ८ । न. म., १, ६, ५, ३ ।

तै वै श्वो भूते वृत्रं हन्तिप्यन्ता उपावसुः, स्तेऽब्रुवन्, कस्य बहिर्देः श्वो भुविता कस्य वा पंचतेति, त एतमोदनेमपचः, स्तेन पशूनाचिकपु, स्तेऽविदु, यतरान् वा इमं उपाव-
त्स्यन्ति त इदं भविष्यन्तीति, तैम्यो वा एतेन प्रातिष्ठः, स्तानितैनायल्लः, स्तेन पशूनां
वावैषा गृति, स्ते वै श्वोविजयिनोऽवसुः, स्तेऽब्रुवन्, कस्य बहिर्देः श्वो भुविता कस्य वा
पंचतेति, त एतमोदनेमपचः, स्तेऽब्रुवन्, माहुतमश्विर्मेति, तं मरुदभ्यो गृहमेधम्योऽजु-
हवुः, पशवो वै मरुतो गृहमेधाः, पश्वभ्यो वै तै तमजुहवु, स्ते वै संश्रयता आमुः, स्तेऽ
सुरा देवैभ्यः क्षुधं प्राहिष्यः, स्तां देवाः प्रतिश्रुत्यैतमोदनेमपचन्, त्सां देवेषु लोकमविद्या
पुनरसुरान् प्राविशत्, ततो देवा अम्बुवन्, परासुरा, स्तद्य एवं विद्वानितमोदने पंचति भव-
त्यात्मना, परास्य भ्रातृव्यो भवत्य, पि प्रतिवेशं पचेद्भ्रातृव्यायैव क्षुधं प्राहिणोति, यद्वं चात-
र्मास्यानां पाकयज्ञस्यैव तद्देवां पशव्यं, पशव्यो गृहमेधाः, न गृयाजान् यजति नानुयाजान्,
न सामिधेनीरन्वाहा, ऽऽज्यभागी यजति यजताया, अग्रये समवद्यत्य, त्रिर्वं समिधिर, त्रिः
प्रतिष्ठितिः, समिधया एवं प्रतिष्ठित्या, इडामुपह्वयन्ते, पशवो वा इडा, पशव्यो गृहमेधं,
स्तेस्मादिडामुपह्वयन्ते, निष्कापं निदधात्यनुसंतत्य ॥१५॥ ४०

तैवा वा उमयेषामिन्द्रः प्रावसुत्, तै देवा एतमिन्द्राय भागं न्यदधुः, स्माञ् श्वो निहि-
तभागो वृणता, इत्युपममाहुयन्ती, न्द्रः वा एतं निह्वयन्ते, रुग्धो वपद्वारं, श्वो
असुराणां वा एतदुपममत्याहुयन्त्य, स्मान् प्रज्जनयादिति, संवत्सा गावो वमन्ति मारुमेध-
त्वाय, यत्स्वभ्राति सारुमेधत्वाय, यत्स्वीनाभीपादमारुमेधाः स्युरं, य यंस्वभ्राति सा-
रुमेधत्वाय, निष्कृतिवी एतपश्वस्य गृहाति यंस्वभ्राति, निष्कृतिहि स्वी, निष्कृतिगृहीता
वै देवि, स्तप्तं लुक्चरत्ये, वं मरुदं वै स्त्रिया इस्तो यद्वं, यद्वं जुहोति निष्कृतिगृहीतयं
निष्कृति निरवदयते, तै वै श्वो भूते वृत्रं हन्तुमुपप्लायुत्, तै मरुतः परिक्रीडन्त आमुः,
स्तेऽस्याप्त्वा व्यनयः, स्तेऽभ्युषयः, स्तेस्मात् श्रीटय, स्ते वै संश्रयता आमुः, स्ते देवा
असुराणां परमन्ते न परापद्यः, स्ते मरुतः श्रीटीन् श्रीटीतोऽपापद्यः, स्तेजिनमनमो वा इमं
इति, तैम्यो वा एतं भागं निरवपः, स्ततो वा अजयः, स्तेजित्वा एवंश्वो, श्वो वा आदि-
त्य इन्द्रो, रुग्धयः श्रीडयः, साकं रुग्धिभिः प्रनरन्ति निजित्यै, देवा वै वृत्रं हन्तं न्य-

जान५, —स्तं मरुतः क्रीडयोंऽध्यक्रीड५, —स्तस्मात् क्रीडयों, ऽथैतानि पञ्च हवीं५पि संतत्या,
अथैष ऐन्द्राग्रं, इन्द्राग्नी एवास्मै वज्रमुन्वविमृतामि, —न्द्राग्नी अस्मै वज्रमुन्ववहतामं, —थैष ऐन्द्रं,
उद्धार५ वा एतमिन्द्रा उदहरत, वृत्र५ हत्वा तदुद्धारं एवास्यैष भागं एवं, तस्माद् राजा संग्रामं
जित्वा दार्जमुदजते, इथैष वैश्वकर्मणो, विश्वानि मे कर्माणि कृतान्यासन्निति, विश्वकर्म
हि, सोऽभवद्वृत्र५ हत्वा, —ऽथैष आधारं आहुतीना५ संतत्यै विश्वत्वाय ॥१६॥ ४१

प्रजाः सृष्टाऽहोऽवयज्य वृत्र५ हत्वा तै देवा अमृतत्वमेवाकामयन्त, स्वर्गो वै लोकोऽमृतत्व५,
सऽवत्सरः स्वर्गो लोको, यद् द्वादशाहुतयोऽमृतत्वमेव तेन स्पृणोत्या, —पृष्टा एतत् सऽवत्सरं,
ति वा एतत् सऽवत्सरं सक्रमीद, यद् द्वादशाहुतयः सऽवत्सरमेव पुनरभिपर्यावर्तता, अपृष्टा एतत्
सऽवत्सर५, स५ वा एतत् सऽवत्सरं सकृद्व, यत् पद पद संपादयति, पञ्चा क्रतव, —स्तान्
वा एतत् संपादयति, तानपिपादयति, तानुपिपद्यमानानुन्वपिपद्यता, अपृष्टा एतत् सऽवत्सरं,
पितरो वा क्रतव, —स्तान् वा एतत् प्रजनयति, तान् प्रजायमानाननु प्रजायते, ततः प्रजायत,
एतद्वा अस्य सऽवत्सरं श्रोत्रेऽभीष्टोऽभूद, —भीष्टा क्रतवा, ऽथ वा अस्य पितरोऽनुभीष्टा, य-
देप पितृयज्ञस्तैर्नयास्य पितरोऽभीष्टाः प्रीता भवन्ति, दक्षिणतो निर्कृप्यं, दक्षिणा हि पितृणा-
मं, —यो आहु, —रुभयत् एवं निर्कृप्यमि, —त्युभयेऽहो ज्यन्ते, वज्रं वक्ष्यं, दक्षिणत एवं नि-
रुप्यं, दक्षिणा हि पितृणा५, पदकपालः पुरोडाशो भवति, पञ्चा क्रतव, —स्तं एवास्यैतन्ना-
भीष्टाः प्रीता भवन्ति, न वै धानाभिर्न मन्थेन यज्ञो, यदेप पुरोडाशस्तैन् यज्ञो, ऽथैतां
धानाः, स्वधा वा एता अमुष्मिच्छोके, ऽथो अपरिमिता वै सऽवत्सरस्य रात्रय, —स्ता एवा-
स्यैताभिर्भीष्टाः प्रीता भवन्ति, न वै धानाभिर्न पुरोडाशेन पितृयज्ञो, यदेप मन्थंस्तैन् पितृ-
यज्ञो, ऽमिवास्याया गोद्विग्धे स्यात्, सा हि पितृणां, नैदिष्ठं दक्षिणांसीना उपमन्यति,
दक्षिणा हि पितृणामि, —कयोपमन्यत्ये, —का हि पितृणां, —मिधुमन्त्राकयोपमन्यति, सा हि पि-
तृणां, न प्राच्युदत्त्या, पितृयज्ञो हि, न दक्षिणां, यज्ञोऽभू, —मे दिशा अन्तरोर्दन्त्यु,
—मयेऽहो ज्यन्त, उपमूलं बहिर्दति, तेन पितृणा५, यद्वैतमूत्रं तेन देवाना, —मुभये ऽहो-
ज्यन्ते, परिश्रयन्त्य, —न्तर्हिता वा अमुष्मादादित्यात् पितरो, ऽथो अन्तर्हिता हि देवभ्यश्च
मनुष्येभ्यश्च पितरं, —स्तस्मात् परिश्रयन्ति, समन्तं, बहिः परिस्तृणाति, समन्त५ ऽहोमं क्र-
तवः परिभिष्टा, अथो समन्तान्मा पितरोऽमिसमागच्छानि, —त्यमुष्मिन् वै पूर्वस्मिन्नितरा देवता

इज्यन्ते, यत्तत्र जुहुयादाहुतीः संसृजेत्, समदं कुर्याद्, गार्हपत्ये श्रुतं कुर्वन्ति यज्ञताया,
ओदनपक्वनादग्निमाहरन्ति, तत् स्वित्त्रान्यता आहरन्ति ॥१७॥ ४२

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि । उशन्नुशतं आवह पितृन् इविषे अत्तवे ॥ ४३

इत्येवाहो, उशन्तो हि पितरो, अनुष्टुभमन्वाहा, उन्तो वा अनुष्टुवं, न्तः पितर, स्तस्मादनु-
ष्टुभमन्वाहै, कामन्वाहै, कलोका हि पितरसि, रन्वाह, तृतीये हि लोके पितरो, यदेकाम-
न्वाह तेन पितृणां, यन्त्रिस्तैनु देवाना, मुमये इहीज्यन्ते, न होतारः वृणीते नोपैयं,
मृत्योरिवेना उत्सृजत्य, पयर्हिपः प्रयाजान् यजति, प्रजा वै यर्हिः, प्रजा एव मृत्योरुत्सृजति,
संव्ययते वै मनुष्येभ्यः कृत्स्नं, दक्षिणतो देवेभ्यो उपव्ययते, ध्यात्राप्रार्थनावधीतेन भ-
व्यः व्यावृष्ये, दक्षिणतोऽवदायोदङ्कृतिकम्य दक्षिणां तिष्ठन् जुहोति, दक्षिणां हि पितृणां,
सोममग्रे यजति, सोमो वै पितृणां देवता, पितृदेवश्चः सोमो, यत् सोमं पितृमन्तः यज-
ति सोमपांस्तत् पितृन् यजति, यद्वाहिपदो यज्वानस्तद्, यदमिष्यात्तान् गृहमेधिनस्तद्, यदग्निं
कृष्यवाहनं, द्वे वा अग्नेस्तन्धौ, हव्यवाहन्या देवेभ्यो हव्यं वहति कष्यवाहन्या पितृभ्यः,
समिधया एव प्रतिष्ठित्यै, द्वे वै देवानां याज्यानुवाश्च्ये, प्राण्यया यच्छति, गमयत्यन्य-
या, ध्यात्रु तिस्रः कार्याः, परे हि देवेभ्यः पितर, स्तर्घैषा तृतीयास्त्येवैतया प्रादात्, पञ्च
कृत्वोऽयच्छति, पाङ्क्तो यज्ञो, यावानेवं यज्ञस्तर्मालुब्धः ॥ स्वर्धा नमः ॥ इति षपदकरोति,
स्वधाकारः पितृणां, नमस्कारो देवानां, मुमये इहीज्यन्ते, स्रक्तिषु निदधाति, देवान् वै पि-
तृन् मनुष्या अनुप्रपिबन्ते, देवानेवं पितृनुयाद्, त्रिनिदधाति, त्रींश्नोदं पूरुपानमि स्म,
स्त्रीन् परानन्वाचष्टे, त्रयो हि परे, पिता पुत्रः पौत्रोऽनुसंतत्यै, सर्वासु स्रक्तिषु निदधाति,
सर्वासु हि दिक्षु पितरः, सर्वा एवैनं दिक्षो गमयति, नोमुष्यां निदधाति, यदमुष्यां नि-
दध्यान्मृत्युर्नैनाः परिवेशयेत्, तमिवानुद्यन्त्य, यत्तस्यां निमाष्टिं तामेवं तेन प्रीणाति ॥१८॥
४४-४६

अत्र पितरो मादयध्वमि, त्युक्त्वा परायन्ति, त आहवनीयमुपतिष्ठन्ते, सुसंष्टं त्वा
ययमि, त्या तमितोस्तिष्ठन्त्य, त्रिमैत्रोपद्रष्टारं कृत्वान्तं प्राणस्य गच्छन्त्य, सोमदन्त पितरा,

[१८] कठ. ३६, ६२-६३ । नै. प्रा १.६.९ । वा १९.७० । काण्व. २१.७० ।

[उशन्तस्त्वा... अत्तवे- ऋ. १०.६६.६२, अथर्व० १८.१.५६ १८.२.३४]

[१९] मे १.१०.३ । वाठ ३६.१३ । तै. प्रा १.६.९.८ । वा २.३१, ३.५२, ६९.५८ । काण्व २.५६, ३.६०, ७.१.५९ ।

इत्युक्त्वा प्रपद्यन्ते, तं तं दद्यात् वा न्यस्यन्ति, यदेवात्र निगच्छन्ति तस्यैषां निरवतिः,
 परितन पितरः शोभ्यासा, इत्याहा, — अनुपक्ता वा एतान् पितरः स्युर्व्यावृत्तैः, समन्तमपः परि-
 पिञ्चन् पर्येति, मार्जनमेवैषां, तदपरिपिञ्चन् पुनः पर्ये, — त्यमुश् वा एतै लोकं निगच्छन्ति ये
 पितृयज्ञेन चरन्ति, प्रजापतिरस्त्वैवैनाश्चस्तता उल्लेतमर्हन्ति, यत् प्राजापत्यामृचमुन्वाह प्रजा-
 पतिरेवैनाश्चस्तता उल्लयत्ये, — यं यदपरिपिञ्चन् पुनः पर्येत्यमुश् वा एतै लोकं पुनरुपावर्तन्ते, पि-
 तृन् वा एतद्यज्ञोऽगन्, पादुक्तो यज्ञो, यत् पदुक्त्या पुनरायन्ति सहैव यज्ञेनायन्ति, मन-
 सतीभिरोपन्ति, मन एव पुनरुपह्वयन्ते ॥१९॥

४७

एतद्वो अम्य सख्यन्सरोरऽमीहोऽभूदभीष्टा कृतवो, अथ वा अस्य रुद्रो अनुमीष्टा, य-
 देतै ह्यम्बरास्तेनैवास्य रुद्रो अभीष्टाः प्रीता भुजन्त्ये, — कृकपाला भवन्ति, न वै पुरुषः कृपा-
 लोऽप्य, एकधैर्येनमाप्नोत्ये, — यो एका वा इय, — मस्यमेव प्रतिविष्टस्य, — मिघार्याऽ नुमिघार्याऽ,
 इति मीमांसन्ते, यदभिघारयेद् रुद्रायास्य पृश्नपिदध्यात्, तत्र संधै, — मभिघार्या एवं,
 न हि हविरेनमिषुतमस्ये, — कोलमुकश् हरन्त्ये, — कोलमुकश् हि रुद्राणां, धृषार्पद्वरन्ति, धृषा-
 यद्वि रुद्राणामे, — तां दिशश् हरन्त्ये, — पां हि रुद्राणां दिक्, पुराचीनश् हरन्ति, पुराश्चमेव
 रुद्रश् हरन्त्या, — रुं ते रुद्र पृश्नं कुरोमी, — त्यागुकिरा एकमुष्यपति, पृश्नस्यस्तेन निरवदपते,
 तस्मात् तान् पृश्नपतिर्धातुरु, — चतुष्पथं याजये, — चतुष्पथं वै रुद्राणां गृहा, गृहेष्वेव रुद्रै निर-
 वदयत, एष ते रुद्र भाग, — स्तं जुषस्व सहै रसाम्भिकया स्वाहेति, शरद्वै रुद्रस्य योनिः,
 रसाम्भिकै, — तां वा एषोऽन्वभ्यवचरति, — तस्मान् शरदि भूयिष्ठश् इन्ति, तयैवैनाश्च सहै
 निरवदपते, मध्यमपणेन जुहोति, तदर्थरसो हतमारण्येन जुहो, — त्यरण्य एवं रुद्रै निरवद-
 पते, यन् पांशेन जुहुयाद्रुद्रं प्रजास्वन्वचनयेत्, तस्मादारण्येन जुहोत्ये, — वाम्भ रुद्रमादिम-
 ही, — त्यनुना एवामुन्, भेषजं गने अक्षाय पुरुषाय भेषजमि, — त्यनुना एवं भूत्वा भेषजमक्रु-
 त, ह्यम्बराश् यज्ञामहा, इति परिचयन्ति, तत्रापि पतिकामा पर्येति, पतिवेदनमेवास्या, —
 स्तनान्धूनान्दस्य प्रतिलभन्ते, भगुमेन प्रतिलभन्ते, तान् यजमानाय समावपन्ति, भगुमे-
 याम्भ समावपन्ति, यां पतिशामा स्यात् तस्यै भगुपेय, — भगुमेवास्मै समावपन्ति, तान्
 भूते कृत्वा वृध आमुचति ॥ रुद्रैर्ष ते भाग, — स्तनावमेन पुरो मज्जयतोऽतीहि पिनाकहस्तः कृत्ति-
 यागा अरुतवधन्ता ॥ इति गिरिर्वै रुद्रस्य योनिर्, — तो वा एषोऽन्वभ्यवचरं प्रजाः शमायते,
 र्भनैर्वै मागपेयि स्वं योनिं गमयत्ये, — जपेक्षमाणा आयन्ति रुद्रस्पांन्ववायाय, परोगोष्ठे

मार्जयन्ते, परोमोष्ठमेवं रुद्धं निरवदयन्ते, ऽम्ब्री धँस्त्री भंगनाम्नी, तस्मात् त्र्यम्बका, यस्य
 वै हविरप्रतिष्ठितमप्रतिष्ठितः सोऽप्रतिष्ठिता अस्य त्र्यम्बका, आदिन्यै घृतं चरुं निर्वपेत्
 पुनरेत्यु गृहेष्वि, —यं वा अदितिरि, —यं प्रतिष्ठा, यदादि३त्योऽस्यामेनं प्रतिष्ठति ॥२०॥

४८-५० [६५६]

॥ इति प्रथमकाण्डे चातुर्मास्यानि नाम दशमः प्रपाठकः ॥१०॥

अथैकादशः प्रपाठकः ।

वाजपेयः ।

देव सवितुः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञं पुतिं भंगाय ।
 दिव्यो गन्धर्वः केतुपः केतुं पुनात वाचस्पतिर्वाचमुघं स्वदात नः ॥ १
 वाजस्य तु प्रसुवै मातरं महीमदिति नाम वचसा करामहे ।
 विश्वं हस्यां हवनमोविषेण तस्यां देवः सुगिता धर्मं सावित्र ॥ २
 अ३प्स्वन्तरमृतमुष्णं श्रेणजमपांमुत प्रदास्तिषु । अथा भवत वाजिनः ॥ ३
 वायुर्वा त्वा मनुष्या त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः । ते अग्रे अश्वमयुञ्जस्ते अस्मिन् जवमादधुः ॥ ४
 अपां नपादाद्युदेमन् यं ऊर्मिः प्रतृतिः ककुम्भान् वाजसाः । तेन वाजं सेपम् ॥ ५
 देवस्य सवितुः प्रसुवै सत्यसवनो वर्षिष्ठं नाकुं रुहेयम् ॥ ६
 देवस्य वयं सवितुः प्रसुवै सत्यसवनस्य बृहस्पतेर्वाजिनो वाजजितो वाजं जेप्म ॥१॥ ७
 वाजं वाजिनो जयताध्वानं स्कभ्रवन्तो वाजुना मिमानाः ॥ ८
 काष्ठां गच्छत ॥ ९
 यं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।
 जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युवर्गमोनाः ॥ १०

[१] १,१६,६-७ । तं १,७,७ । काठ १३,१४ । भा ९,१, ११,७, ३०,१, ९,५, १८,३०, ९,६,७,१०, (९), १३ ।
 काठ १०,१, १२,७, ३४,१, १०,७, १०,२, १०,९,१०,८, (१४), १८ । भा. धा १,७,१-२ ।

[वाजस्य सु०... सावित्र । अयं ७,६,४ । अप्स्यन्तरं . सेम् । का १,२३,१९, अयं १,४,४]

[२] तं १,७,८ । काठ १३,१४ । भा. ९,१३ १६, २१,१०, ९,१८, २१,११, ९,१७, १४, १५ । काठ १०,१९, २०,
 २३,१०, १२, १०, २४, २३, २३, ११, १०, २०, २१ । भा धा ७,१,२ ।

[यं नो भवन्तु०..... मोनाः । का ७,३८,७ ।]

वाजि वाजेऽयत वाजिनो नो धनेषु त्रिषा अमृता ऋतज्ञाः ।

अस्य मध्वः पिवत मादयष्यं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥ ११

ते नो अर्वन्तो ह्यनश्रुतो हवः विश्वे भृष्वन्तु वाजिनो मितद्रवः ।

सहस्रसा मेघसाता सनिष्यवो महो ये धना समिधेषु जश्निरे ॥ १२

एषं स्य वाजी क्षिपूणि तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिपक्ष आसन् ।

क्रतुं दधिक्रामन्तु सः सनिष्यदत् पथामङ्काः स्यन्वापनीकणत् ॥ १३

उत स्माऽस्य द्रवतस्तुरण्यतः पूर्णं न वेरन्तु वाति प्रगाधिनाः ।

श्येनस्येव द्रवतो अरुसं परि दधिक्राव्णः सहोजी तरित्रतः ॥ १४

आ मा वाजस्य प्रसूतो जगम्यादा मा धावापथिधीं त्रिश्वश्रुभूः ।

आ मा गन्त पितरो विश्वरूपा आ मा सौमो अमृतत्वेन गम्यात् ॥ १५

इन्द्राय वाचः वदते, इन्द्राय वाचः सः खदते, इन्द्रः वाजं जापयते, इन्द्रः वाजं जये, यः सा सत्याः सः वागुभूयामिन्द्रेण समदधु, मञ्जीजपत वनस्पतया, इन्द्राय वाचः विमुच्यध्वः, वाजिनो वाजजितौ वाजं जित्वा बृहस्पतेर्भागमयजिग्रतः, वाजिनो वाजजितौ वाजं जित्वा बृहस्पतिर्भागं निमृज्येध्वः, स्वो रोहर्गहि, स्वो रोहर्गहि, स्वो रोहावा, ऽऽयुर्यज्ञेन कल्पते, प्राणो यज्ञेन कल्पते, चक्षुर्यज्ञेन कल्पते, श्रोत्रं यज्ञेन कल्पते, मनो यज्ञेन कल्पते, वाग्यज्ञेन कल्पते, ब्रह्मा यज्ञेन कल्पते, पुरुषं यज्ञेन कल्पते, सूर्येज्ञेन कल्पते, यज्ञो यज्ञेन कल्पते, वाजाय स्वाहा, प्रसूवाय स्वाहा, ऽपिजाय स्वाहा, क्रतुवे स्वाहा, ऽहर्पत्ये स्वाहा, वाक्पत्ये स्वाहा, वसुवे स्वाहा, स्वर्मुधीं वैपद्यतो व्यद्वक्षान्त्योऽन्त्यो मौवनो, मौवनस्य पत्येऽधिपत्ये स्वाहा, भ्राय त्वा, वाजाय त्वा, वाजजित्वायि त्वे, ये त्वो, जे त्वा, रये त्वा, पोषाय त्वा, स्वदेवा अगामा, ऽमृता अभूम, प्रजापतेः प्रजा अभूमा ॥ ३॥

१६

[वाज-वाजिऽयत० देवयानं । अ. ७, ३८८ । तेनो अर्वन्तो० जश्निरे । अ. १०, ६४, ६ । एष वय वाजी० ग्यादा । अ. ४४०४ । उत सात्य० तरित्रत । अ. ४, ४०, ३.]

[३] मं १, ११७-८ । नं १, ७८-९ । कठ १४, १ । वा ९, १९१-१९, १०, २१ १८०९, २२, ३३ ९, १०, १८१८, २२, ३३, ९, १० १४०० । कज १०, २५-२६, ११-१७, १३, २९ ८८, १९४०-४३, २४४३, १०, २७, १९, ४०, २४४५ १०३६, १५२४५ मा श्री ७, १, ३ ।

इन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये, —प ते योनि, —रिन्द्राय त्वा ॥

३०

कुर्विदङ्गं यद्यमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्व५ विपुय॥

इहैहपां कृणुत भोजनानि ये बहिष्पा नम उक्ति न जुगुप्सुः ॥

३१

उपयामंगृहीतोऽसि, प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये, —प ते योनिः, प्रजापतये त्वा ॥ अया

विष्टा, प्रजापतये त्वा ॥४॥

३२-३३

देवा वै नाना यजानपश्य, —नथ वा एत५ सर्वेऽपश्य५, —स्तस्मिन् वा अयतन्तु, तस्मिन्
वाजिमुयु, —स्तं बृहस्पतिरुदजयद, बृहस्पतिर्वै देवानां पुरोहितो, यद्वै पुरोहितो ब्राह्मण५
शृणोति, तद्वाज्ञे, तेनेन्द्रमयाजयत्, स स्वाराज्यमगच्छत्, स एष स्वाराज्यो यज्ञः, स्वा-
राज्यं गच्छति य एतेन यजते, यद्बृहस्पतिरुदजयत् तस्माद् ब्राह्मणो यजेत्, यदिन्द्रमयाजय५
स्तस्माद्राजन्यो, देवा वै नाना यजानाहुरग्नि, —ममहमिमं त्वमि, —त्यथ वा एतं प्रजापतिरा-
हुरत्, तस्मिन् वा अपित्वमृच्छन्तु, तेभ्यश्छन्दा५स्त्युज्जितीः प्रायच्छद, —थ वा एतेन प्रजापतिरय-
जत्, स स्वाराज्यमगच्छत्, स एष स्वाराज्यो यज्ञः, स्वाराज्यं गच्छति य एतेन यजते,
अथ५ वै वाज, —स्तथ एव५ विद्वान् त्वमि वाजयति ह वा एनमञ्जुमद्यमान५, सोमो वै वाजपे-
य, —स्तथ एव५ विद्वान् त्वमि पिबति वाज५ ह गच्छति, यावन्तो हि देवाः सोममपिब५स्तं
वाजमगच्छ५, —स्तस्मात् सर्वेः सोमं पिपासति, वाज५ ह गच्छति, वाग्धि वाजस्य प्रसवः,
या वै वारु मृष्टा जुतुषी व्युमव, —देपु लोकेषु श्रीणि तुरीयाणि, पशुषु तुरीय५, या पृथिव्या५
गोमां सा रुधन्तरे, थान्तरिक्षे सा वाते सा वामदेव्ये, या दिवि सा गृह्णति सा स्तनयित्ना,
अथ पशुषु, ततो या वागत्येतिच्यत् तां ब्राह्मणे न्यदधु, —स्तस्माद् ब्राह्मण उभयी५ वाज५
वदति यश्च नैद यश्च न, या बृहद्रथन्तर्योर्यज्ञादेन तपागच्छति, या पशुषु तय श्रतेयज्ञं, तथ
एव५ चेदाह वा एनमश्रविकशतं गच्छति, यावृत्ती वाक्ता५ हि वेदु, वाचा हि दीयते, वाचा
गृहीयते, यां शाधानागन्त५सीम्या५ सनोति न तस्य श्रतिगृह्य, —मनुतेन हि स तत् सनोति,
न मत्तस्य, यदा हि तस्य मदो व्येत्यथ तं तत् तपति ॥५॥

३४

मुष्टदुष्टा वा एते द्रवा ग्रहाः प्राजापत्यः, मुष्टदुष्टः पुरुषः प्राजापत्य, —श्रुत्वायिंक्षानि शिरो-
श्रीरेमात्मा. वारु मुष्टमी, दंश प्राणा, अह्नेऽह्ने वै पुरुषस्य पाप्मोऽपक्षितो, यंश्रुतिर्पञ्च

[कुर्विदङ्गं यद्यमन्तो ॥ अ. १०, १३१, २, अपरं २०, १२५, २ ॥]

[५] अण्ड १४, ५

[६] अ. १.११.१। अ. २५, ६-७। वा ९, १; ११, ७, ३०, १, १५-७। अण्ड १८, १, १९, ७; ३४, १; १०, ७, ९-१०।

ग्रहान् गृह्णात्यङ्गादङ्गादेवेनं पाप्मनो मुञ्चति, श्रीर्वै सोमः, पाप्मा सुरोपयामा, आगते काले
 प्राञ्चः सोमैरुत्क्रामन्ति, प्रत्यञ्चः सुरोपयामैः, पाप्मनैर्वै न विपुनन्ति, तस्मादाहुः—वा-
 जपेययाश्च्येवं पुत इति, पाप्मना ह्येनं विपुनन्ति, देव सवितुः प्रसुव यज्ञं, प्रसुव यज्ञ-
 पुति भगायेंति, परुषि परुषि जुहोत्यु, त्सन्नयज्ञो वा एष, को ह तद्देव यदेतस्म्य क्रियते
 यन्नं, सत्यत्वायैवं प्रसवाय, वाजस्य तु प्रसवे मातरं महीमि,—ति रथमुपावहरती,—यं वा
 अदितिर, नयैवेनं प्रसूतं सवित्रो चोपावहरति वाजस्योज्जित्या, अस्त्वन्तरमृतमप्सु भेषज-
 मि,—त्यश्चान् स्नपयन्त्य, प्सुजा वा अश्वा, स्वादेवंनान् योनिर्जनयन्ति, वायुर्वा त्वा मनुर्वा
 त्वे,—ति घुनक्ति, न वा एतन्मुनुश्च्यो योक्तुमर्हन्ति, देवंताभिरेवंनान् घुनक्तथ, एषां नपा-
 दाद्यहेम, भित्ति रुराटानि प्रतिमाष्टि, पूर्वमेवं यजुरुदितंमनु वदति, इन्दुभीर्निद्रादयन्ति,
 वाग्वा एषैकारुण्यं प्राविशत्, तामेवोज्जुयत्य, यो यां वनस्पतिषु वाक्तामेवावरुन्दे, मसदुगः
 सर्वो भवति, प्रजापतिर्वै सप्तदशः, प्रजापतिमेवाप्नोत्यु, त्सन्नयज्ञो वा एष, स चरत्स-
 रादो अघ्युत्सन्नयज्ञोऽवरुध्यते, स चरत्सरादेवंनमध्याप्त्वावरुन्दे ॥६॥ ३५

देवस्य सवितुः प्रसवे सत्यस्रवसो वरिष्ठं नाकं रुहेयमि,—ति ब्रह्मा रथचक्रं स्रपति, स-
 विर्वप्रसूत एव वंजं स्रपति वाजस्योज्जित्या, अथो प्रजापतिर्वै ब्रह्मा यज्ञस्य, प्रजापतिर्वै-
 नं वंजादधि प्रसूवति वाजस्योज्जित्यै,—सप्त गायते, सत्यं वै साप्सु, सत्यैवैवोज्जुयत्यु,—
 जिजित्तिर्वाजपत्यं,—अत्र वै वाजो, स्त्राघस्योज्जित्यै, देवस्य वरं सवितुः प्रसवे सत्यग-
 नस्य बृहस्पतेर्वाजिनो वाजजितो वा नं जेष्मं,—ति रथमुप्यतिष्ठति, सविर्वप्रसूत एव रथमुप्य-
 तिष्ठति वाजस्योज्जित्यै, वाजिनामृचोऽन्वाह वाजस्योज्जित्या, आजि धावन्ति वाजस्योज्जि-
 त्या, अनुदिष्टै रथैर्वावन्ति, दक्षिणयैवं स्वर्गं लोकमेति, यदेतुदिष्टं रथैर्वावन्ति दक्षिणया
 वा एतद्यज्ञमानः सह स्वर्गं लोकमे, त्वयैव नैवारः सप्तदशग्रगवो, देवो ओषधीषु पक्कास्या-
 जिमुषु,—स्ता बृहस्पतिरुदजयत्, म एतान्निरागन् न्यवृणीत, तन्निराणां निरात्यं, बृह-
 स्पतिर्वै ता उदजयत्, तमेवं मामिनं करोत्यद्विध्यायै, तमर्धधात्वालं हरन्तो,—हं वा
 असा आदित्यं ज्ञासां, तमितोऽघ्युष्टं लोकमहत्, स्तर्धतोऽघ्युष्टं लोकमहत् यथात्मानेऽव-
 दधुति यजमानमेवं स्वर्गं लोकं हुरन्त्या, मा वाजस्य प्रसवां जगम्यादि,—ति रथेषु पुनर्गम-
 तेषु जुहोति, यमेवं वाजुमुदजुपुस्तमात्मन्धत्तं, स्त्रीजपत वनस्पतया, इन्द्राय वाचं विमु-

च्यध्वमि, —ति रथविमोचनीयं जुहोति, यजुषैव युज्यन्ते, यजुषा विमुच्यन्ते, वाजिनी वा-
जजितौ वाजं जित्वा बृहस्पतेर्भागमवजिघ्रतमि, —ति भागिना एवैना अक, —वाजिनी वाजजितौ
वाजं जित्वा बृहस्पतेर्भागं निमृज्येध्वमि, —ति सर्वनिवैनान् प्रीणात्य, —र्धवशां च. सुरोपयामांश्च
हरन्ति य आजि धावन्ति, तैभ्यो यमेव वाजमुदजैपुस्तं परिक्रीणीते, मधुघालं ब्रह्मणे, ब्रह्मण एव
तेन परिक्रीणीते, ककुभो राजपुत्रः प्राश्नाति, वीर्यं चै ककुब्, वीर्यमेवात्सन् धत्ते ॥७॥

३६

स्यो रोहवैहि, स्यो रोहवैहि, स्यो रोहवैति, इस्ववी एतद्वोक्षधन् पत्न्या संक्षुदते,
ऽपो अन्वारम्भो वा एष यज्ञस्य, पत्न्या सह स्वर्गं लोकं भगता, आयुर्ध्वेन कल्पते, प्राणी
यज्ञेन कल्पता, इत्येतावान् वै पुरुषो, यावानेव पुरुषस्तन्नामोति, स सर्वो भूत्वा स्वर्गं लोक-
मेति, दर्भमप्य च वासो भवति पवित्रत्वाय, गोधूमं च्वालं, प्राजापत्या वै गोधूमा, अर्धं प्र-
त्यासामोपधीना च सहैवाक्राधेनामं लोकमेति, वाजाय स्वाहा, प्रसवाय स्वाहेति, त्रयोदश
वा एता आहुतय, —त्रयोदश नामाः सन्धस्तरः, सन्धस्तरः च वावास्मा एतदुपदधाति स्वर्गं लो-
कं, तस्मिन्नुप प्रतिष्ठिषु, —त्येन्नाय त्वा, वाजाय त्वा, वाजजित्वायै त्वे, —त्यूपपुटैरर्पय-
न्ति, प्राजापत्या वा ऊषाः, श्वः श्वो धूयांसो भवन्त्य, —आधिनैवैनमर्पयन्त्ये, —ति वा
पुत्रेणोऽस्माल्लोकाश्चोऽस्मि लोकमेति, यदुपपुटैरर्पयन्ति तेनास्माल्लोकाभिति, तेनास्मि लोके धृतौ
हिरण्यमुभयपरोहति, तेजो वै हिरण्यं, तेजस्येव प्रतिष्ठिषुति, यस्ताजिनमभ्यपरोहति,
पृथवो वै यस्ताजिनं, पृथुर्वेव प्रतिष्ठिषु, —त्येन्नस्यान्नस्य जुहोति वाजप्रसव्याभि, —रन्न च वै
वाजो, अघाघस्यावुरुद्धया, उर्मयं ग्राम्यं चारुण्यं च जुहोत्युर्मयस्यानाघस्यावुरुद्धया, औदु-
म्बरेण सुवैण जुहो, —त्यूर्वा जुदुम्यर, ऊर्जोऽवुरुद्धये, सप्तसिर्जुहोति, सप्त वै छन्दाश्चि,
छन्दोभिरेवास्मा अघाघमवुरुद्धे, अथ वाग्वै छन्दाश्चि, वाचवास्मा अघाघं प्रयच्छति ॥८॥

३७

अधेतेऽतिप्राश्ना, यदेवार्दः परमुनायमनुवरुद्धं तस्यैतंऽवुरुद्धये गृह्यन्ते, ऽयेतं पृथवा आ-
लभ्यन्ते यशक्तुनामवुरुद्धये, यदाप्रयोऽपिष्टोर्म तेनावुरुद्धे, यदेन्द्रास उश्चथ्यं तेन, यदै-
न्द्रो पुष्णिः षोडशिनं तेन, यत् सारस्ववी मेघी यदेवार्दः सप्तदश च स्तोत्रमनामनुवरुद्धं तदे-

[८] मं. १, ११, ३। ऋ. १४, ८। व. ९, २१; १८, २९; २०, ३३; १८, २८; २०, ३०। कण्व. १०, २८; १९, ४९;
२४, ४६; १९, ४०, २४, ४५।

[९] मं. १, ३, ३१। ऋ. १४, ९-१० मा. भो. ७, २, ५, ६।

वैतयामोति, तद्वरुन्दे, ऽथैषा वृक्षा, देवाश्च वा असुराश्चास्पृशन्त, नेमे देवा आसन्नेमऽ-
सुरा, स्ते देवा एताः वृक्षामपश्य, स्तया लोकं द्वितीयमवृज्जतासुरलोकं, यस्यावर्धति सं-
देवलोकं, यस्य नावर्धति सोऽसुरलोकं, स्तं लोकमेवैतया द्वितीयं यजमानो वृद्धे प्रात-
व्यलोकमेव, सारस्वत्यन्येषामुत्तमा भवति, सारस्वत्यन्येषां प्रथमा, वाग्वै सरस्वती,
वाचा यज्ञः संततो, वाचैव यज्ञं संतनोति, यद्वै यज्ञस्य विद्वान्न करोति यथाविद्वानन्तरंति
तच्छिद्रं, तद्वाचैव सरस्वत्या कल्पय, त्वनिरुक्तः प्रातःसर्वः, प्रजापतिमेव तेनामोति,
विद्योर्निर्वै वाजपेयः प्राजापत्यः, स निरुक्तसामा, यद्वै निरुक्तः प्रातःसर्वस्तेन संयोनि रथन्तरं
साम भवत्पोशीया, उज्जित्या, अथो इयं वै रथन्तरम्, स्यामिषं सुयते, वाजवतीर्मा-
प्यन्दिने पवमाने भवन्त्य, अत्र वै वाजो, ऽन्नाद्यस्यावरुद्धयै, चित्रवृतीराभ्ये पवमाने भवन्ति
स्वर्गस्य लोकस्य समुद्यै, शिपिविष्टपतीषु स्तुवत, एषा वै प्रजापतेः पशुष्टास्तनूर्ध्वं शिपि-
विष्टं, तस्मात्शिपिविष्टपतीषु स्तुवत, आष्टाद्वयं मुत्तममुक्यानां भव, त्वत्तरे एषं स्तोत्रं जु-
भिसंतनोति, यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यतेऽमुं तं लोकमभ्यतिरिच्यते, वृद्धश्चेवाहं लोकमाप्तमर्हती,
न्द्रिवं वै वीर्यं वृहद, यद्वै वृहता स्तुवते, इन्द्रियं वा एतद्वीर्यं ततो यज्ञस्य यजमानः प्रति-
तिष्ठति ॥९॥

३८

अग्निरेकाक्षराष्टदजयद्, शिनी द्व्यक्षरा, विष्णुस्त्र्यक्षरा, सौमथतुरक्षरा, सविता
पञ्चाक्षरा, पूषा षडक्षरा, नमरुतः सप्ताक्षरा, बृहस्पतिरष्टाक्षरा, मित्रो नवाक्षरा, व-
रुणो दशाक्षरा, मिन्द्रा एकादशाक्षरा, विश्वे देवा द्वादशाक्षरा, वसुसत्रयोदशाक्षरा,
रुद्राथतुर्दशाक्षरा, मादित्याः पञ्चदशाक्षरा, मरुदितिः षोडशाक्षरा, प्रजापतिः सप्तदशो,
अग्निरेकाक्षरया वाचमुदजयद्, शिनी द्व्यक्षरया प्राणापाना उदजयता, विष्णुस्त्र्यक्षरया ग्री-
णिमोहोकांनुदजयद्, सौमथतुरक्षरया चतुष्पदः पञ्चदजयत्, सविता पञ्चाक्षरया पञ्च दिशा
उदजयत्, पूषा षडक्षरया षड्रतुदजय, नमरुतः सप्ताक्षरया सप्तपुद्गाः अष्टादशदजयत्, बृ-
हस्पतिरष्टाक्षरयाष्टौ दिशा उदजय, चतस्रो दिशश्चतस्रोऽङ्गुली, मित्रो नवाक्षरया नव प्राणा-
नुदजयद्, वरुणो दशाक्षरया दशाङ्गुली, मिन्द्रा एकादशाक्षरया अष्टमष्टदजयद्, विश्वे
देवा द्वादशाक्षरया जगतीमुदजयत्, वसुसत्रयोदशाक्षरया त्रयोदशं मासमुदजयत्, रुद्राथतुर्द-
शाक्षरया चतुर्दशं मासमुदजय, मादित्याः पञ्चदशाक्षरया पञ्चदशं मासमुदजय, मरुदितिः षोड-

शाक्षरया षोडशं मांसमुदजयत्, प्रजापतिः सप्तदशं, ऽग्निरेकाक्षरयोदजयन्मामिमां पृथिवी,—
 मथिनौ द्व्यक्षरया प्रमोमन्तरिक्षं, विष्णुस्त्र्यक्षरया प्रतिमोऽस्वर्गं लोकं, सोमश्चतुर-
 रक्षरयाश्रीर्वीर्निधवाणि, सविता पञ्चाक्षरयाधरपङ्क्तिमुदजयद्, याश्चक्षरपङ्क्तिः सा पङ्क्तिः,—
 अतुर्धा श्वेतस्याः पञ्च पञ्चाक्षराणि, पूर्वा पङ्क्षरया गायत्रीमुदजय, चतुर्धा श्वेतस्याः पद-
 पुङ्क्षराणि, मरुतः सप्ताक्षरयोष्णिहमुदजय, अतुर्धा श्वेतस्याः सप्त समाक्षराणि, बृहस्पतिः
 रष्टाक्षरयानुष्टुभमुदजय, चतुर्धा श्वेतस्या अष्टा अष्टा अक्षराणि, मित्रो नवाक्षरया बृहतीमुदज-
 य, चतुर्धा श्वेतस्या नव नवाक्षराणि, वरुणो दशाक्षरया विराजमुदजय, चतुर्धा श्वेतस्या दश
 दशाक्षराणी, न्द्रा एकादशाक्षरया त्रिष्टुभमुदजय, चतुर्धा श्वेतस्या एकादशैकादशाक्षराणि,
 विश्वे देवा द्वादशाक्षरया जगतीमुदजय, चतुर्धा श्वेतस्या द्वादश द्वादशाक्षराणि, वसुवस्त्र-
 योदशाक्षरया त्रयोदशं मांसमुदजयन्, रुद्रश्चतुर्दशाक्षरया चतुर्दशं मांसमुदजय, आदित्याः
 पञ्चदशाक्षरया पञ्चदशं मांसमुदजय, ऋद्धितिः षोडशाक्षरया षोडशं मांसमुदजयत्, प्रजापतिः
 सप्तदशं, ऽग्नेया एकाक्षराय छन्दसे स्वाहा, ऽथिभ्यां द्व्यक्षराय छन्दसे स्वाहा, विष्णुवे-
 त्र्यक्षराय छन्दसे स्वाहा, सोमाय चतुरक्षराय छन्दसे स्वाहा, सवित्रे पञ्चाक्षराय छन्दसे स्वाहा,
 पूर्णे पङ्क्षराय छन्दसे स्वाहा, मरुद्भ्यः सप्ताक्षराय छन्दसे स्वाहा, बृहस्पतयेऽष्टाक्षराय छ-
 न्दसे स्वाहा, मित्राय नवाक्षराय छन्दसे स्वाहा, वरुणाय दशाक्षराय छन्दसे स्वाहे, न्द्रायै-
 कादशाक्षराय छन्दसे स्वाहा, विश्वेभ्यो देवेभ्यो द्वादशाक्षराय छन्दसे स्वाहा, वसुवस्त्रयो-
 दशाक्षराय छन्दसे स्वाहा, रुद्रेभ्यश्चतुर्दशाक्षराय छन्दसे स्वाहा, ऽदित्येभ्यः पञ्चदशाक्षराय
 छन्दसे स्वाहा ऽदित्यै षोडशाक्षराय छन्दसे स्वाहा, प्रजापतिः सप्तदशः ॥१०॥

३९[६९५]

॥ इति प्रथमकाण्डे वाजपेयाभिधान एकादशः प्रपाठकः ॥११॥

॥ इति प्रथमकाण्डे समाप्तम् ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ।

काम्या इष्टयः ॥१॥

ऐन्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेद्यस्य सजाता वीर्यायुः, — रोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजसैवैनान्
वीर्येण पुनरुपास्यत, ऐन्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेद्भ्रातृव्यवा, — नोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओ-
जसैवैनान् वीर्येणाभिप्रयत्यै, —न्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकामो योऽलं प्रजायि सन् प्रजां
न विन्देत्, प्रजापुतेयी इन्द्राग्नी प्रजामपगृह्णातां, ता एतेन भागधेयेनोपाधावत्, ता अस्मै
प्रजां पुनरदत्ता, — मिन्द्राग्नी खलु वा एतेस्य प्रजामपगृह्णातां योऽलं प्रजायि सन् प्रजां न विन्देत्,
ता एव भागधेयेनोपासरत्, ता अस्मै प्रजां पुनरदत्ता, विन्देद्वती याज्यानुवाक्ये भवतो रित्या
एव, —न्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामसुभिप्रयां, — नोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजसैवैनं वी-
र्येणाभिप्रयत्यै, —न्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामं सत्यस्यो, — जो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओ-
जसैवैनं वीर्येण जयति, स यदा संग्रामं जयेद्वैन्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपे, — दोजसा वा एषं
वीर्येण व्युच्यते यः संग्रामं जयत्यो, — जो वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजसैवैनं वीर्येण समुधेयत, ए-
न्द्रार्धमेकादशकपालं निर्वपेत् पौष्णं चरुं जनतामभिप्रयां, — नोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजसैवैनं
वीर्येणाभिप्रयाति, पूर्णा वीर्यस्यानुप्रदाता, सोऽस्मै वीर्यमनुप्रयच्छत्यै, —न्द्रार्धमेकादशकपालं
निर्वपेत् पौष्णं चरुं क्षेत्रस्य पतये चरुं क्षेत्रमध्यवस्य, — नोजो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजसैवोस्मै
वीर्येण लोकं विन्दतः, पूर्णा वीर्यस्यानुप्रदाता, सोऽस्मै वीर्यमनुप्रयच्छती, — यं क्षेत्रस्य पतन्य, —
स्यामेव प्रतिविष्टति ॥१॥

अग्रे वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत् काम्या, सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरो
काम आप्पते, सध्वत्सरोवापत्, सोऽस्मै काम्यामोति यत्कामो मेतुप, — ग्रये वैश्वानराय द्वा-
दशकपालं निर्वपेत् समान्तमभिप्रोक्ष्यन्, त्सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सराय समुप-
ते, सध्वत्सरोवापत्वावृणुषं काम्यामिदृशत्य, — ग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत् मुनिं प्र-
प्यन्, त्सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सराय प्रतिगृह्यते, सध्वत्सरोवापत्वा माता
सुनिं वृणुते, स यदा वृन्तीताथाग्रये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत्, सध्वत्सरो वा अग्नि-

वैश्वानरः, सध्वत्सरमेव प्रयुङ्क्ते, सध्वत्सर एतस्मै वनुते, तमेव भागिनमक, —स्त५
 व्यमौग, यं द्विप्यात्तस्मै दक्षिणां दद्यात्, पाशेन वा एष चरति, तमेवास्मिन् प्रतिमुञ्चत्ये, —
 कृदायनो गौर्दक्षिणा, स हिं सध्वत्सरस्य प्रतिमा, —अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेद-
 नन्नमत्स्येन, त्सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरायैवेनदप्युधात्, स यदानन्नमद्याद-
 धाग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेद्, यदेवाहोऽनुन्नमत्ति तदस्मै सध्वत्सरः स्वदयति,
 स्वदितमेवात्ति, सीतं दक्षिणा कृष्ण५ वा वासो, अनुन्न५ वै सीतम, नन्नं कृष्णम्, नन्नै-
 नवानन्नमुपहृत्यान्नाद्युमात्मन् धत्ते, अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत् संग्राममभिप्रयान्,
 त्सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरैवेनमभिप्रयात्य, —अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं नि-
 र्वपेत् संग्राम५ सध्वत्स्य, यतरो वै संग्रामाण्योरायतनवचरो भवति स जयती, —य५ वा अग्निर्वै-
 श्वानर, इमामेवायतनमकृता, —अस्यां पराक्र५स्त, जयति संग्राम५, स यदा संग्रामं जयेद-
 धाग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेत्, सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरमेव प्रयुङ्क्ते,
 सध्वत्सर एतस्मै जयति, तमेव भागिनमक, —स्त५ व्यमौग, —अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं
 निर्वपेद्यः कामयेता, —अनेन रक्षिमान्यवान् ग्रीहीन् वादुधीयेति, सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः,
 सध्वत्सरोऽन्वाद्यस्य प्रदातो, तमेव भागधेयेनोपासत्, सोऽस्मा अन्वाद्यं प्रयच्छत्य, —अग्नये
 वैश्वानराय द्वादशकपालं निर्वपेद्, वारुण५ युवमये चरुमामयाविन५ याजयेद्, वरुणगृहीतो
 वा एष यं आमयावी, वरुणादेवेनं तेन मुञ्चत्य, —सौ वा आदि३त्योऽग्निर्वैश्वानरः, अमुना
 वा एनमेतं निगृहीत५ वरुणो गृह्णाति, तत् एनं मुक्त्वा यावानेवास्यात्मा त५ वरुणान् मुञ्चति,
 वारुणं चरुं निर्वपेद्यवर्ममयीयन्त, —अग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालं भूतिकाम५ याजयेद्, वरु-
 णगृहीतो वा एष यो भूतिकामो, वरुणादेवेनं तेन मुञ्चती, —या५श्चरुर्भवत्ये, तावान् वा आ-
 त्मा, यावानेवास्यात्मा त५ वरुणान् मुक्त्वा, —सौ वा आदि३त्योऽग्निर्वैश्वानरः, अमुनेन-
 मन्वारुग्मयत्य, —मुप्येनमादित्यस्य मात्रां गमयति ॥२॥ २

अग्नये जातयेदमेऽष्टारूपालं निर्वपेद्विष्कांष्ठा एकादशकपालमग्नये वैश्वानराय द्वादशकपाल५
 यः सध्वत्सरोऽग्निं प्रथमार्मिष्टिमालभेता, —अग्निर्वा एतस्य तद्विद यत्रास्येष्ट५ यत्र सुकृतम्, —अग्निरेवास्मै
 तद्विन्दत्य, —मेष्टो वा एष यः सर्वं ददाति, तद्विष्कांर्वैवेनं मेष्ट्यं करोति, सध्वत्सरो वा
 अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरो वा एतस्य तद्विद यत्रास्येष्ट५ यत्र सुकृत५, सध्वत्सर एवास्मै
 तद्विन्दत्य, —अग्नये सुरभिमेतदष्टारूपालं निर्वपे, —दभिन्नस्यमान५ याजयेद्, रयप्रोत५ यं दाम्य-

मभ्युशस्स५, —स्ते कौलकावतीं अमृतां, तथा त्वा याजयिष्यावो यथा तेऽक्षुमत्स्यन्ति, यत्र
ग्राम्यस्य पशोर्नीपुशुण्वस्तद्वल्ल, यस्त्वा कश्चोपायत् तूर्णीमिवास्वेति, त५ ह स्म वै व्याघ्राउप-
घ्रायं तूर्णीमिवापक्रामन्ति, तौ वै तत्रैव शो भूते यज्ञायुधैरन्वेत्याग्निं मथित्वाघ्रेये सुरभिमेतेष्टा-
कपालं निरवपतां, ततो वा एनं न पर्यवृञ्चन्, यमभिश५स्तेयुस्तमेवपा याजयेद्, दुरभि वा
एतमारधमभिश५सन्त्ये, —पां वा अग्नेर्मेपजा तनूर्यत्सुरभि, —मेपजमेवास्मा अकः, सुरभिमेन-
मकः, शमयत्येवा, —अग्रेये परमानायाष्टाकपालं निर्वपेदधिक्राव्या एकादशकपालमग्रेये वैश्वानराय
द्वादशकपालं पुनरेत्यु गृहेषु, पवमान एवैनं पुनात्य, —प्रिनिष्पुत्य, —पुतो वा एष यमभिश५-
सन्ति, नैतं दधिकावा चुन पावयांक्रियादि, —ति खलु वा आहु, —स्तद् दधिकाविवैनं पानयति,
स५वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, स५वत्सरे एवैन५ स्वदयत्या, —मेयमष्टाकपालं निर्वपेदग्नीषोमीयमे-
कादशकपालं द्यावापृथिवीयं द्विकपाल५ यः संग्रामं जिगीषेन्नृज्याय५ वा त्रिज्यासेद्, ऋदया एवा-
ग्नेश्चो, अग्नीषोमाभ्या५ वै वी३र्येणेन्द्रो वृत्रमहन्, वृत्रं खलु वा एष हन्ति यः संग्रामं जयति
नृज्याय५ वा जिनाति, तद्वान्रिमेवेत, —दिन्द्रो वै वृत्राय वज्रमुदयच्छत्, तं द्यावापृथिवीं नान्वम-
न्येतां, तमेवेन भागधेयेनान्वमन्येता५, यद् द्यावापृथिवीयो वज्रस्यानुमत्या, अथो अनुमववजो
ऽसदिति, स यदा संग्रामं जयेन्नृज्याय५ वा जिनीयादथाग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेदैनद्राग्रमेकादशक-
पालं द्यावापृथिवीयं द्विकपालं, ऋदया एवाग्नेश्चो, अग्नीषोमाभ्या५ वै वी३र्येणेन्द्रो वृत्रमहन्,
त्सं ओजसा वा वी३र्येण व्याच्येत, स एतमेन्द्राग्रमपश्यत्, तेनोजो वी३र्यात्मन्नुद्यत्, —जुमा
वा एष वी३र्येण व्युच्यते यः संग्रामं जयति नृज्याय५ वा जिनात्यो, —जो वी३र्यामिन्द्राग्नी, ओजु-
सैवैन५ वी३र्येण समर्धयतो, अथ यद् द्यावापृथिवीयो, वा यं एवास्मै वज्रमुन्वम५सातां ताम्यामेप
भागः क्रियते ॥३॥

अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्वाह्यः कामाया, —अग्नीषोमीयो वै ब्राह्मणो देवतुया, स्वा-
मेवेदेवतां कामाय भागधेयेनोपासत्, तां अस्मै काम५ समर्धयतो यत्कामो भवत्य, —ग्नीषोमीयमे-
कादशकपालं निर्वपेद्वाह्यं भृतिकाम५ याजयेद्, देवां वै सत्रमासत कुरुते अत्रेऽग्निः सोमा इन्द्र, —
स्तेऽब्रुवन्, यतमं नः प्रथमं यन्न श्रुतांच नः सुहेति, तेषा५ वै सोम५ यन्न आह्व, तं मु-
मिसंमगच्छन्त, तस्मात्सोममभिसंगच्छन्ते, स हि युशस्त्रितम, —स्तद् सोमो न्युकामयत्, स
गिरिमगच्छत्, तंमगिरिन्वगच्छत्, तौ गिरौ अग्नीषोमौ समभवतां, तस्मात्सुदृदि गिरौ अग्निर्देहति
गिरौ सोमः, स वा इन्द्रः अग्निर् इवामन्यत्, अग्नोऽग्नीषोमा अनुगच्छन्, तां अनुवाद्,

याजयेत्तुं मंति, तं वा एतयाग्नीषोमा अयाजयतां, तस्मिंस्त्वेजोऽग्निर्दधादिन्द्रियं सोम, स्त-
ता इन्द्रोऽभवद्, यो भूतिकामः स्यात्तमेतया याजयेत्, तैज एवास्मिन्नग्निर्दधातीन्द्रियं सोमो,
भवत्येवा, —ऽग्निषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेत् श्यामाकं वसन्ता ब्रह्मवर्चसकामो, ऽग्नीषोमी वै
ब्रह्मवर्चसस्य प्रदातारो, ता एवं आगर्धयेनोपासरत्, ता अस्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छतो, वसन्ता
यजेत, वसन्तो वै ब्राह्मणस्य ऋतुः, स्व एवास्मा ऋतौ ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छतो, यत्पुरोडाशस्त्वे-
जाग्नेयो, यज् श्यामाकस्तेन सौम्यः, सर्वमेवाग्नीषोमाभ्यां हव्यं संप्रादात्, ता अस्मै सर्वं
ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छतः, सौमाग्नी सत्याज्ये स्यातां, तैजो वा अग्निरिन्द्रियं सोम, स्तेजसा च
धावास्मा एतदिन्द्रियेण चोभयतो ब्रह्मवर्चसं परिगृह्णाति, सौमापौष्णं चरुं निर्वपेन्नमपिष्टं पुष्ट-
कामः, सौमो वै रेतोधाः, पूषा पुशूनां प्रजनयिता, सोम एवास्मै रेतो दधाति, पूषा पुश्व-
प्रजनयति, सौमेन्द्रं चरुं निर्वपेत् पुरोधाकामः, सौम्यो वै ब्राह्मणो देवतुयै, —न्द्रो राजन्यो,
ऽनपदोऽप्यं खलु वै सोमः प्रयच्छति, तमेवं आगर्धयेनोपासरत्, सोऽस्मा अनपदोऽप्यं राष्ट्रं
प्रयच्छत्या, —मिवाहुणं चरुं निर्वपेत् समान्तमभिर्दृष्ट्वा मयावीं वा, —ऽनृतं वा एष करोति यः समान्त-
मभिर्दृष्ट्वाति, देवता वा एष आरघ्योऽनृतं करोत्य, —मिर्वै सर्वा देवता, अत्र वै सापि देवता
यामारुतं एनं मुञ्चति, यद्वाहुणो बह्नुणादेवेन तेन मुञ्चति, तत् काज्वे वा एतत् क्रियते
सर्वस्याविष्टिः सर्वस्य प्रायश्चित्तिः ॥४॥ ४

सौमारोद्रं घृतं चरुं निर्वपेत् शुक्लां व्रीहीणां ब्रह्मवर्चसकामः, स्वर्भानुवां आसुरः स्यं तमसा-
विध्यत्, तं सोमारुद्रं अभिपूजयतां, तस्य वा एतेनैव शमलमपाहता, —मेतेनास्मिंस्त्वेजोऽध-
चा, यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात्तमेतया याजयेत्, शमलमेवास्यापहन्ति, तैजोऽस्मिन् दधाती, —
याश्चरुर्भवत्ये, —तावान् वा आत्मा, यावानेवास्यात्मा तावदस्मिंस्त्वेजो दधाति, शुक्लां व्रीहयो
भवन्ति, श्वेतां गां आज्याय दुहन्ति, तैज एवैतत्संश्रियते, घृतं प्रोक्ष्णं गवति, घृतेन मार्जयन्ते,
घृतं भवति, भूय एवास्मिंस्त्वेजो दधाति, यस्या राज्याः प्रारत्यस्यमाणः स्यान्नास्य तांशरा-
त्रीमपो गृहान् प्रहरेयुरा, —पो वै शान्तिः, शर्मयेयुरेव, परिश्रिते याजयन्ति तैजुसः परिगृहीत्ये,
मार्कं रुदिभिः प्रचरन्ति, साकमेवास्य रुदिभिः शमलमपुहन्ति, तिप्पापूर्णमासं याजयेत्, सो-
मो वै चन्द्रमा, रुद्रं स्तिप्पुः, संप्रदत्तेवेना उपासरत्, प्राचीनं वै सौमारोपघयः, प्रतीचीनं
रुद्रा, —न हि प्राचीनं शृण्वन्ति, शृण्वन्ति प्रतीचीनं, मनोऽर्क्षो भवन्ति, मनुर्वै यत्कि-
चाउदुच्छेपजेमेवावुदत्, तच्छेपमत्तायैव, —ताः शंफरीर्भवन्ति शक्यं, नाराजश्चर्षीर्भवन्ति

दान्त्यै, किलासत्त्वाद्वा एतस्य, भयमिति व्युपहन्ति, सौमार्पोष्णं चरुं निर्वपेत्त्रैमपिष्टं पशुकामः, सौम्यो वै ब्राह्मणो देवताया, पशवः पूषा, स्वा५ वा एतदेवतां पशुभिर्व५हयते, त्वंचुमे-
वाकृत ॥५॥ ५

सौमारीद्रं चरुं निर्वपेत् कृष्णान्ता५ व्रीहीणामभिरुन्, त्सौमीर्वा ओषधय, —स्तत् एनं निर्या-
च्य रुद्रायास्य पशून्पिदधाति, कृष्णा व्रीहयो भवन्ति, तमो वै कृष्णं, मृत्युस्तमो, मृत्यु-
नैवैनं ग्राहयति, शर्मयं वहिर्भवति, वैभीदक इष्मः, शृणादिति शर्मयं वहिर्भवति,
विभिर्यै वैभीदक इष्मः, सौमारीद्रं चरुं निर्वपेदुदश्चिर्यविविताना५ व्रीहीणा५ यः कामयेत द्वि-
तीयमस्य लोकं जनयामिति, सौमीर्वा इमाः प्रजा, द्वितीयमेवास्स्य लोकं जनयति, नैम५
शर्मयं वहिर्भवति नैममश्रमयं, नैमो वैभीदक इष्मो नैमोऽवैभीदको, द्वितीयमेवास्स्य लोकं
जनयति, सौमारीद्राभिमिक्षां निर्वपेदामयाविन५ याजये, —दायेयौ वै प्रमीतः, सौम्यो जीव, —
श्रुमयंतु एवैनं निष्क्रीणाति, पयो वै पुरुषः, पय एतस्यामयति, पयसेनास्य पयो निष्क्री-
णात्य, —पिनद्धाक्षो होता स्यात्, तमरण्यं पराणीयं विकशापयेत्, तस्मा अनद्धाहं दद्यात्, तं
धीत, तस्याधीयात्, यत्तस्य नाधीयात् प्रमीयेत् ॥६॥ ६

आग्रावैष्णवंमेकादशकपालं निर्वपेदभिचर्यमाणि वा, सरस्वतीमप्याज्यस्य यजे, —द्वि-
प्रिवै सर्वा देवता, देवताभिरेवास्स्य देवताः प्रतिचरति, विष्णुर्यज्ञो, यज्ञेन यज्ञ५, वा-
कसरस्वती, वाचा वाचं, तदभिचर्यामिप्रायुक्ता, —ऽथो प्रतिचर्यात्येव प्रायुक्ता, —ऽऽग्रावैष्णवं घृतं
चरुं निर्वपेच्चक्षुष्कामो, ऽप्रिवै मनुष्याणां चक्षुषः प्रदाता विष्णुर्देवाणा, —मेतौ वै चक्षुषः प्रदातारौ,
ता एवं भागधेयेनोपासरत्, ता अस्मै चक्षुः प्रयच्छतो, चेन्वा वै घृतं पयोऽनहुहस्तण्डुला, —स्त-
न्मिथुनं, मिथुनं चक्षुः, —मिथुनेनैवास्मै मिथुनं चक्षुर्जनयतः, पयो वै घृतं, पयश्चक्षुः, पयसेवास्मै
पयश्चक्षुर्जनयत, —स्तेजो वै घृतं, तेजश्चक्षुः, —स्तेजसेवास्मै तेजश्चक्षुर्जनयतो, हिरण्यं ददात्या, —
युर्वै हिरण्य, —मायुश्चक्षुः, —रायुषेवास्मा आयुश्चक्षुर्दधाति, अतमानं भवति, अतायुर्वै पुरुषः
अतवीर्या, आयुरेव वीर्यमाप्नोत्या, —ग्रावैष्णवंमेकादशकपालं निर्वपेदभिचर्यमाणि, ऽप्रिवै सर्वा
देवता, विष्णुर्यज्ञो, देवताश्चैव यज्ञं चास्तृत्यै मघ्यतः प्रविशत्या, —ग्रावैष्णवंमेकादशकपालं
निर्वपेत् संग्रामे, सरस्वतीमप्याज्यस्य यजे, —द्विप्रिवै सर्वा देवता, देवताभिरेवास्स्य देवताः

ब्रह्मदत्ते, विष्णुर्यज्ञो, यज्ञेन यज्ञश्च, वाक्सरस्वती, वाचा वाचश्च, यद्वि मन्वेत, अ-
 त्रिं पुरस्ताच्चरन्तीति, इह पुरोनुवाक्ये कुर्यादंकाश्च याज्याश्च, सममेवं द्वाभ्यां क्रियते, इत्ये-
 कया प्रयुङ्क्त, आग्रावैष्णवं प्रातरेष्टाकपालं निर्वपेत् सारस्वतं चरुं बार्हस्पत्यं चरुमा, —ग्रावैष्णवं
 मेकादशकपालं मध्यंदिने सारस्वतं चरुं बार्हस्पत्यं चरुमा, —ग्रावैष्णवं द्वादशकपालमपराह्णे सार-
 स्वतं चरुं बार्हस्पत्यं चरुश्च यस्य भ्रातृव्यः सोमेन यज्ञेता, —अग्निर्वै सर्वा देवता, देवताभिरेवास्य
 देवता आमोति, विष्णुर्यज्ञो, यज्ञेन यज्ञश्च, वाक्सरस्वती, वाचा वाचश्च, ब्रह्म बृहस्प-
 ति, —ब्रह्मणैवास्य ब्रह्मा मोति, कपालैश्छन्दाश्च, पुरोडाशैः सवनानि, मैत्रावरुणं मेक-
 कपालं निर्वपेत् पयस्याश्च वा, —ऽनृवन्ध्यामेवैतन्नामोति, सर्पाश्चरकल्पेष्टि, —यज्ञमेवैतन्नामोति॥७॥

आग्रिमारुतं चरुं निर्वपेद् वृष्टिकामः, समान्या मुदश्चरुं च कुर्युः कुम्भं च, यस्मिन्नेवाग्नीं
 चरुं पंचेयुस्तास्मिन् कुम्भं धूपयेयुः, —धूमो वा अस्यामूर् गच्छति नाशि, —स्तस्मादेतं धूपयन्ति, न
 पचन्ति, यदा हवींश्च्यामादयेयुरथ दक्षिणायाश्च श्रोण्यां कुम्भमासाद्योदकैश्च पूरयेयुः, —यद्वि पुरां
 सश्च स्थानाद्दीयता, —इह वृषिष्यती, —ति ब्रूयाद्, यद्वि सश्च स्थिते, श्वो ब्रूये, —ति ब्रूयाद्, यद्वि
 चिरमिव वीर्येत्, नाद्वा विचै, —ति ब्रूया, —दग्निर्वै इतो वृष्टिमीदृ, मरुतोऽमृतश्च यावन्त्ये, —
 ते च वृष्ट्याः प्रदातार, —स्तानि च भागधेयेनोपासत्, तेऽस्मै वृष्टिं प्रयच्छन्ति, मारुतं चरुं निर्व-
 पेत् पयसि प्रैयङ्गुं प्रामका मो वा पशुकामो वा, पृश्नीनां गवां दुग्धं पृश्नीनां गशामाज्यश्च स्यात्,
 तत्रापि गोमूत्रस्याधोतयेयुः, पृश्नीं यददुहत् स प्रियङ्गुरभवति, —यश्च पृश्नीर्वाग्वा, तस्या वा
 एतत् पयो यदप्रियङ्गुवः, स्वेनैवंनां पयसाष्ठिति, प्रियवती याज्यानुवाक्ये भवतः, प्रियमेनश्च
 सज्जातानां करोति, द्विपदा च चतुष्पदा च भवतो, द्विपदश्चैरास्मै चतुष्पदश्च पशून्चरुद्धे,
 यथा वत्स ऊधरमप्यल्लति वत्सश्च वा गौर्वमेनश्च सज्जाता अम्याल्लन्ति, मारुतं त्रयोदशकपालं
 निर्वपेत्तस्य यमो पुत्रो गावो वा जयियातां, निर्वारताश्च वै पुरुषो यमो जात आशास्तेऽपशूनां
 गो, —यत्तु ययादुर्ग, प्रजापतिर्वै ययोदुर्ग, प्रजापतिमवाप्नोति, यद् द्वादशश्च सश्चत्सरात् तैश्च,
 यद्वापच्यनुवाक्या सश्चत्सरात् तैश्च, यज्ञगती याज्या पशून्मस्तेन, यन्मारुतीष्टिः पशून्मस्तेन,
 मारुतश्च समरुपालं निर्वपेत्तं विडाजानं जिज्यासे, —दुर्गस्तस्य कयाशुमीपश्च सामिधेनीश्च स्युर्वा-
 ज्यानुवाक्याश्च, —ऽगस्त्यो वै मरुद्भ्य उरुणः प्राँधत्, तानिन्द्रायान्मत्, ते यज्जमादाणाम्य-

पत५, —स्तान् वा एतेनाशमयत्, तेषु शमयत्येवैतन्, सप्तकपालो भवति, सप्त हि मरुतो,
विष्मरुतः, स्वर्नैवेनान् मागधेयेन शमयति ॥८॥

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपे, —न्मारुत५ सप्तकपाल५ राज३न्यं भूतिकाम५ याजवे, —द्वैन्द्रो वै
राजान्यो दुवेतया, मारुतीं चि, —हिन्द्रियैर्गेषांस्वै विश्रम्यपयुनक्त्य, —नुकामस्मै विश्रमविवादिनां
करोत्ये, —न्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुत५ सप्तकपाल५ यः कामयेत, विशे च क्षत्राय च सुमदं
कुर्यामि, —त्येन्द्रस्येन्द्रामनूच्य मारुत्या युजे, —न्मारुतस्य मारुतीमनूच्यैन्त्या युजेत्, स्व एवम्यो
मागधेये सुमदं करोति, यद्वि कामयेता, —स्तुमुदं५ स्यादिति, पूर्वा३धे३न्यां जनताया गां
निदुष्याज्जघना३धे३न्यामंवि, सै संगृहेते, तावदतुमुर्ध्वं भवति, यद्वि कामयेत, कल्पेते-
त्ये, —तै एव हविषी निरुष्य यथायथं५ युजेत्, कल्पतेऽहं, —न्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुत५
सप्तकपालमभिरं, —क्षुपरिष्टाद्वैन्द्रस्यावधेदुधस्तान्मारुतस्यो, —भयत् एवंनानाद्रीपयति ज्येष्ठतश्च
कनिष्ठतश्च, —न्द्रमेकादशकपालं निर्वपे, —न्मारुतीमामिष्ठा५ राज३न्यं ग्रामकाम५ याजये, —न्मव्य
आमिष्ठायाः पुरोडाशं निधायोमंयस्यावधेत्, क्षत्रं५ वा इन्द्रो, विष्मरुतो, विश्र५ वा एत-
न्मध्यतः प्रविशति, पर्युहमंयति, विशेवैतं पर्युहति, मारुतमेकवि५शतिकपालं निर्वपेद-
भिरंरन्, देवविशां वै मरुतो, न वै विशां प्रचं भन्ति, देवविश्र एवैतं निर्याप्य स्तृणुते,
तै वृहस्पदं कृत्वा समया स्पर्धेन विहन्त्यात् ॥ इदमहममुष्यामुष्यायुषेस्वेन्द्रवज्रेण शिरदिछनमि ॥
इतोन्द्रवज्रेणैवास्व शिरदिछनस्य, —थ यस्स्पर्षो, वज्रो वै स्पर्षो, वज्रेणैवैतं५ स्तृणुते ॥

९-११

एना व्याघ्रं परिपस्वज्जानाः सि५हं सृजन्ति महतं धनाय ।

महिषं तुः सुम्बुं तस्मिन्वा५सं मर्मज्यन्ते द्रीपिन्मु३स्वन्तः ॥

१२

इति वज्रो वा ओषो, यद्वैतदप्सुमर्धजुर्मवति वज्रेणैवैतं५ स्तृणुते ॥९॥

१३

अग्रये पथिकृतेऽष्टाकपालं निर्वपेचस्य प्रज्जातेष्टिरतिर्पद्यते, वहिष्पथ५ वा एष एति रथस्य प्रज्जा-
तेष्टिरतिर्पद्यते, ऽग्निर्वै देवानां पथिकृत्, तमेव मागधेयेनोपासरत्, स एनं पन्थामपिनयत्य, —
नृज्ञानं दक्षिणा, स हि पन्थामपिवहत्य, —ग्रये व्रतपतयेऽष्टाकपालं निर्वपेच आहिताग्निः सन् प्रव-
सुति प्रत्येदं, यद्वै वा एषं व्रतमतिपादयति य आहिताग्निः सन् प्रवसुति, व्रत्ये बहूनि स्त्रिय५ वधेति
मा५सं५ वाश्रात्य, —ग्निर्वै देवानां५ व्रतपति, —स्तेमेव मागधेयेनोपासरत्, स एनं५ व्रतमालम्भय-

स्य, — ग्रये व्रतभृतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्य आहिताग्निः सञ्चश्रु कुर्या, — दानीतो वा एष देवानां ५, यं
 आहिताग्नि, — स्तस्मादेतेनांशु न कर्तव्यं, न हि देवा अंशु कुर्वन्त्य, — ग्रिवं देवानां ५ व्रतभृ, — द-
 मिमेतस्य व्रतमुग ५, — स्तस्मादेवाधिव्रतमालभते, अग्रये यविष्ठायाष्टाकपालं निर्वपेदभिर्यमाणो,
 याभिरेवंनमिंतुरः प्रयुक्तिभिरभिप्रयुह्यते ता अस्माद्यविष्ठो योयात्रा, — अग्रये वाजसृतेऽष्टाकपालं नि-
 र्वपेत् संग्रामे, वाज ५ वा एष सितीर्यति यः संग्रामं जिगीयस्य, — ग्रिवं देवानां ५ वाजसृत्, तमेवं
 आगधेयेनोपासरत्, सोऽस्मै वाजं धावत्य, — ग्रयेऽनीकवतेऽष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे, यश्चाग्रा
 अप्रेरनीकमेति न तत् प्रुतिधृषे, अग्निरेवास्मा अनीकानि जयति, विष्णुर्मप्याज्यस्य यजे, — दतो
 वै विष्णुरिमांल्लोकानुदजयद्, विष्णोरेवोञ्जितिमन्विमांल्लोकानुजयति, ग्रेश्यो लोकेश्यो भ्रातृव्यं
 उदते, अग्रये रुद्रवृतेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेत्, रुद्रायास्य पृथूनपिदध्यामित्य, — ग्रिवं रुद्रो,
 रुद्रावियास्य पृथूनपिदधाति, यद्वि कामयेत्, ग्राम्येदित्य, — ग्रये सुरभिमेतेऽष्टाकपालं निर्वपे,
 देवा वा अग्नेभेपजा तनूयैत् सुरभि, — भेपजमेवास्मा अकः, सुरभिमेनमकः, शमयत्येवा,
 अग्रयेऽन्नवतेऽन्नादायांनपतयेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यः कामयेता, — अन्नवानन्नादोऽन्नपतिः स्यामित्य, —
 ग्रिवं देवानामन्नवानन्नादोऽन्नपति, — स्तमेवं आगधेयेनोपासरत्, स एनमन्नयन्तमन्नादमन्नपतिं
 करोति ॥१०॥

१४

अग्रये रक्षोऽग्नेऽष्टाकपालं निर्वपेद्यो रक्षोभ्यो विभीषा, — दिन्द्र ५ वै रक्षा ५ स्यसृचन्तु, ३सोऽ-
 मिं प्राविशत्, तानि वा एनमभिसममृशन्, स्त एता विप्रयोऽजनयत् या इमाः स्कुर्यमानस्य वि-
 प्रवृन्ते, तानि वा अग्निरेवापाहता, — अग्रिवं देवानां ५ रक्षोहा, तेनैव रक्षा ५ स्येपृहते, नक्त ५
 याजये, — रक्त ५ वै रक्षा ५ सि प्रोते, यहाव ग्रेरते तहोनान्यपृहते, वामदेवस्य पञ्चदश्यां सामि-
 धेनीश्च स्युर्याज्यानुवाकयाश्च, वामदेवश्च वै कुसितायी चार्जोमयातामात्मनोः, सा कुसितायी
 वामदेवर्यस्य कृश्रमछिनत्, सापूरं न्याश्रवत्, युग ५ वा छेत्स्यामीपां ५ वेति, ३सोऽग्नि-
 श्रुयमवैक्षत्, स एतं मन्त्रमपश्यत्, तामाचिरेदौपत्, साचिपा दुह्यमाना इदं प्राविशत्, स
 वारु कौसितो इदो, रक्षा ५ मि वै स तेनापाहत्, तद्रेक्षा ५ स्येवैतेनापृहत्, आग्नेयमष्टाकपालं
 निर्वपेद्यो राए स्पर्धेत् यो वा कामयेता, — अन्नादः स्यादिति, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्तु, तान्
 गायत्रीं सर्वमंशं परिमृष्टान्तरातिष्ठत्, तेऽविदु, — यंतुरान् वा इयमुपावत्स्येति त इदं भविष्यन्तीति,
 तस्या ५ वा उमय ऐछन्त, तानांशोऽपि मन् ॥ दाशि ॥ इत्यसुरा आह्वयन् ॥ विश्वकर्मन् ॥ इति देवाः,

सां नान्यतरां च धनोपावर्तत, तां देवा एतेन यजुषा वृजत ॥ ओजोऽसि, सहोऽसि, बलमसि,
 अजोऽसि, देवानां धाम नामासि, विश्वमसि विश्वायुः, सर्वमसि सर्वायुरभिभूः ॥ इति
 सऋत्सरो वै गायत्री, सऋत्सरो वै तदतिष्ठत, सऋत्सरो वा एषां तदन्नाद्यमवृजत, तत्
 सऋत्सरो मे वै तदन्नाद्यं यजमानो आतृण्यस्य वृद्धे, सैषा गायत्रीष्टिरं, यो आह, राष्ट्रस्य
 सऋगं इति ॥ ११ ॥

१५-२१

॥ ऐन्द्रावार्हस्पत्यं हुनिर्निर्वृष्टो राष्ट्रीयो नैव प्रस्तिङ्नुयात्, ददितिवं प्रजाकामौदनमपचत्,
 सोऽभिष्टमाभ्रात्, तं वा इन्द्रमन्तरेव गर्भं सन्तमयस्मयेन दात्रापोऽभ्यत्, सोऽपोऽवोऽजायत,
 तं वा एतेन बृहस्पतिरयाजयेदन्द्रावार्हस्पत्येन, तस्य तदा स्वयमेव व्यपद्यत, स इमां दिशो
 वज्रेणाभिपर्यवर्तत, यो राष्ट्रीयो नैव प्रस्तिङ्नुयात् तमेतेन याजयेदन्द्रावार्हस्पत्येन, परितेतो
 हि वा एवं पाप्मना, सधैव न प्रस्तिङ्नुति, बृहस्पत्ये निरूप्यता, इन्द्राय क्रियत, सर्वत
 एवैनं मुञ्चति, वज्रेणेमां दिशोऽभिपर्यवर्तत ॥ १२ ॥

२२ [७१७]

॥ इति मध्यमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १॥

अथ द्वितीयः प्रपाठकः ।

आदित्या भ्रातृ वः करिष्याम्यशुभासुभ्यायुणमवगमयत ॥ इति त्रयाद्विनिर्वृत्त्यन्, तसं
 एतमादित्यं घृते चरुं निर्वे, दादित्या वा इमाः प्रजा, स्ता एवोपासरत्, ता एनमवगम-
 यन्ति, सप्ताश्वत्था मयूरा अन्तर्वेदि शरीरं, स्तान् तसंस्थिते रथाहनस्य मध्यमेपायाम-
 तिहन्त्यात् ॥ इदमहमादित्यान् वामाभ्यामुप्यावगमः ॥ इत्यादित्यान् वा एतद्विभ्राति, तं एनं
 मोक्षमाणा अवगमयन्ति, विशो वीर्यमपाक्रामत्, तदश्चत्थं प्राविशत्, स तेन वीर्येण भर्म-
 राभूवत्, तद्विश एवैतेन वीर्यमवरुद्धे, यद्धि सप्तसु नावगच्छेद्विष्म तानपि कृत्वैतदेव हविर्नि-
 र्वे, दादित्या वा इमाः प्रजा, स्ता एवोपासरत्, ता एनमवगमयन्ति, यद्येव सप्तसु,
 त्रिवं सप्त सप्तादित्या, स्तानिर्वोपासरत्, ता एनमवगमयन्ति, यद्येकतयीषु द्वयीषु चावगच्छेद-
 परोधुका एनं स्यु, रथ यत्सर्वास्ववगच्छति तथा हानपरोष्वोऽवगच्छति, स यदावगच्छेदथादि-

त्वेभ्यो धारयद्भ्यो घृतं चरुं निर्वपे, — दादित्वा वा अप्रोद्धार, आदित्वा अवगमयितार, — स्त
एनं दाधति ॥ १-४

अदितेऽनुमन्यस्व मृत्योर्शीरिह मनः ॥ - ५

इति निरुद्धस्य राज्ञः पदेमाददीत, तर्धः पुरस्ताद् ग्राम्यवादीव स्यात् तस्य सभाया अभिवातं
परीत्य विध्वंसयेयुः ॥ ६

प्रेत मरुतः स्वतवस एनां विपेत्यामुं राजानमभि ॥ ७

इति तस्य गृहाद् ग्रीहीनारुहेयु, — स्तां स्त्रेषां विचिनुयाद्, ये कृष्णास्तान् कृष्णाजिनं उपनृ
निदृष्याद्, ये शुक्लास्तेमादित्यं घृतं चरुं निर्वपे, — दादित्वा वा इमाः प्रजा, — स्ता एवोपासरत्, ता
एनमवगमयन्त्ये, — य वेभ्योऽपि विचिनुयात् तानुदह पुरेत्य वल्मीकवपामुदृज्य जुहुयात् ॥ ८

यदुद्यं ते घोरं आसन् जुहोम्येषां वृन्धानां प्रमोचनाय ।

यां त्वा जनो भूमिरिति प्रमन्दते निर्कृतिं त्वाहं परिवेद विश्वतः ॥ ९

इति निर्कृतिगृहीतो वा एष यां निरुद्धो, निर्कृत्या एवेनं तेन शुश्र्वत्ये, — तद्वै विश्वमवाग, —
त्रय वा अस्य राज्यमनुवगतं, तद्वेष्टेऽमी कृष्णा ग्रीहयस्ते वारुणं घृतं चरुं निर्वपेद्, वरुणो वै
देवानां राजा, स राज्यस्यावगमयिता, तमेवं भागधेयेनोपासरत्, स एनं राज्यमवगमय-
त्ये, — तद्वै तानाविद्यु, — मुमयीमिवेतेन विश्वमवगच्छति देवी च मानुषी च ॥ १०

सौर्यं घृतं चरुं निर्वपेत् शुक्लानां ग्रीहीणां ब्रह्मवर्चसकामः, शतमानो रुक्मो रुजश्तोऽर्धस्तात्
स्यान्, शतमानो रुक्मो हरित उपरिष्टा, — दिह वा असौ आदित्य आसीत्, तमाभ्यां परिमृष्टो-
परिष्टादानां प्रजानां न्यदधु, — रुपरिष्टाद्वा असौ आदित्य इमाः प्रजा अधिपद्यात्, — यं यं रुजता-
मौ हरिण्या, — म्यामिरेनं परिगृह्योपरिष्टादासां प्रजानां निदृष्यात्, — परिष्टादिमाः प्रजा अधिप-
द्यात्, पञ्च कृष्णलान्यपि प्रयाजेषु जुहुया, — देतेवी असौ आदित्य इमान्, पञ्च ऋतून्तु
तेजस्वी, — मां एषेनं पञ्च दिशोऽनु तेजस्विनं करोति, प्राजापत्यं घृतं चरुं निर्वपेत्, शत-
कृष्णलमायुष्कामो, देवा असुरान् इत्वा मृत्योरुचिमयु, — स्तं देवाः प्रजापतिमेवोपाषावत्, —
स्तान् वा एतस्यां प्रजापतिरयाजयत्, ततो देवा अमृतत्वमगच्छ, — अमृतं वै हरिण्य, — ममृत-
मायु, — रमृतं नैवेद्यमृतमायुराप्सोऽदृष्याद्, य आयुष्कामः स्यात् तमेतया याजये, — देतेद्वै मुनुष्य-
स्यामृतत्वं यत् संधर्माधुरं, त्वमृतं वै हरिण्य, — ममृतमायु, — रमृतं नरास्मिन्नमृतमायुराप्सो

दधाति, तेन स सर्वमायुरेति, न पुराण्युषः प्रमीयते, शतकृष्णलो भवति, शतायुर्वै पूरुषः
शतवीर्या, आयुरेव वीर्यमाप्नोति, चत्वारि चत्वारि कुष्णलान्यवद्यति समृद्धयै, सर्वं ब्रह्मणे
परिहर्तव्यं आह, सर्वं ब्रह्मणि यन्नं प्रतिष्ठापयति, सर्वमस्मिन् ब्रह्मा वीर्यं दधात्य, —थो ब्रह्म
वै ब्रह्मा, ब्रह्मणैवास्मिन् ब्रह्मापुर्दधाति ॥ २ ॥ ११

बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेत्, पुरोधोकाम, —स्तस्य बार्हस्पत्यं ज्योतिष्मती याज्यानुवाक्ये स्यातां,
ब्रह्म वै बृहस्पति, —बार्हस्पत्यो ब्राह्मणो देवतया, स्वामिव देवतां पुरोधाया उपसरत्, स्वैतं
देवता पुरोधां गमयति, यद्वं लेलाय वीर्यं भाति तज्ज्योति, —स्तस्माज्ज्योतिष्मती, यद्वि तेन
पुरोधां गृहेदथैन्द्राबार्हस्पत्यं हविर्निर्वपेद्, ब्रह्म चैव क्षत्रं च सयुजा अक, —स्ताजगेन पुरोदघते,
बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेत् पयसि ग्रामकामो वा पशुकामो वा, तस्य बार्हस्पत्यं गुणवती याज्यानु-
वाक्ये स्यातां, यो बहुपुष्टस्तस्य गृहात् क्षीरं माहरेयुः, स्यात् स्वांतां गवां दुग्धं, स्या-
दुदकं, पुष्टिरेवैषां सन्नियते, ब्रह्म वै बृहस्पति, बृहस्पतिश्छन्दांसि, छन्दोभिर्बृहस्पतिर्गणी,
स्वां वा एतदेवतां, भूयिष्ठेनार्पयति, सजातैरेनं गणिनं करोति, ब्राह्मणस्पत्यं चरुं निर्वपेत्
संग्रामे, तस्य ब्राह्मणस्पत्यं वीर्यवती वयस्वती याज्यानुवाक्ये स्यातां, छदिर्दशैः याजये, —दु-
हहिः मुस्तरः स्याद्, बाणवन्तः परिधयो, वयांसि परं ग्राममाविशन्ति, तथा विवैषं,
जेज्यामा इति, ब्रह्म वै ब्रह्मणस्पति, —ब्रह्मैवोपासरद्, ब्राह्मणस्पत्यं चरुं निर्वपेद्यन्नं कामयेत,
ब्रह्मवत् स्यादिति, तस्य ब्राह्मणस्पत्यं मरुत्वती याज्यानुवाक्ये स्यातां, ब्रह्म वै ब्रह्मणस्प-
ति, विण्मरुतो, ब्रह्मणि वा एतद्विशमधि विनाशयति ब्रह्मैवोपाशिरत्वाय ॥३॥ १२

बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपेद्गर्भतं पशुकामः, प्रजापतिः पशूनसृजत्, तेऽस्मात् सृष्टाः पराञ्च
आयुः, —स्तान् बृहस्पतिश्चान्वेतां, तं यत्रावुसस्ततः शक्रो गर्भं दजायत्, तं वा अग्रवी, —
दनेन मा याजयेति, तेन वा एनमयाजयत्, तं पशव उपवर्तन्त, यः पशुकामः स्या-
त्, तमेतेन याजये, —दुप हैनं पशवा आवर्तन्ते, यदा हि स तमेतेनायाजयेदथ तं पशव
उपवर्तन्त, सौमापौष्णं चरुं निर्वपेद्गर्भतं पशुकामः, प्रजापतिः पशूनसृजत्, तेऽस्मात्
सृष्टाः पराञ्च आयुः, —स्तेषां पूर्णमधिपामकरोत्, तं यत्रावुसस्ततः शक्रो गर्भं दजायत्, तं
वा आहुर, —दनेन मे प्रतिष्ठेति, स सौमोऽग्रवी, —न्मम वा अकृष्टपच्यमिति, तं सौमापौष्णं
निर्वपेत्, तं पशव उपवर्तन्त, यः पशुकामः स्यात्, तमेतेन याजये, —दुप हैनं पशवा आव-

तेन्ते, यदा हि स तमेतनायाजयदथ तं पञ्च उपावर्तन्त, सोमो वै रेतोधाः, पूर्वा पुञ्चनी
 प्रजनयिता, सोम एवास्मै रेतो दधाति, पूर्वा पञ्चन, प्रजनयति, प्राजापत्यं चरुं निर्व-
 पेद्रमुतं पञ्चकामः, पृथ्वीनां गवां दुग्धं पृथ्वीनां गवामाज्यं स्यात्, तत्रापि गोमूत्रस्याभो-
 तयेयुः, पृथिवीं यददुहस्ते गर्भुदभव, द्वियं वै पृथिवीं वा, तस्या वा एतच्च, शिरो यद्र-
 मुत, स्तस्मादेतद्वाण्डमिव पीयूष इव, तं प्राजापत्यं चरुं निर्वपेत् पञ्चकामः, प्राजापत्या
 वै पञ्चवः, प्राजापतिः पञ्चनी प्रजनयिता, तमेव आगधेयेनोपासरत्, सोऽस्मै पञ्चन प्र-
 जनयति, वास्त्वभ्यं रौद्रं चरुं निर्वपेद्यन्तु रुद्रः प्रजाः क्षामयेत्, वास्तो वै वास्त्वं जातं,
 वास्त्वभ्यं रौद्रं वै रुद्रस्य, स्वैर्नैवैतं आगधेयेन शमयति, तया निपादस्यपतिं याजयेत्,
 सा हि तस्येष्टिः, कृष्टं दक्षिणा कर्षी वा गर्दभः ॥ ४४ ॥

१३

परमेष्ठिने द्वादशकपालं निर्वपेधः क्षामयेत्, परमेष्ठीं स्यामिति, परमेष्ठीं वा एषं देवानां
 यः परमेष्ठीं, परमेष्ठीं राजन्यो मनुष्याणां, तमेव आगधेयेनोपासरत्, स एनं परमेष्ठिनं करोति,
 तस्मै धनुश्च तिस्रश्च प्रयच्छेत् ॥ अग्निष्टे तैजः प्रयच्छन्विन्द्र इन्द्रियं विंश्यां वृन्धुताम् ॥ इत्यग्निरेवास्मै
 तैजः प्रयच्छती, नृ इन्द्रियं विंश्यां वृन्धुतां, वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपेद्भ्रातृव्यवां, स्तं
 वहिर्पदं कृत्वा समया स्पर्धेन व्यूहेत् ॥ इदमहं मां चामु च व्यूहामि ॥ इति यं द्विष्पांश्च,
 यदघोऽवमुघेत यच्च स्पर्धं आक्षिप्येत् तद्विष्णव उरुक्रमायावुघेद, विष्णुरेवैना अन्तरा विक्रमते,
 तं पुनः समूहेत् ॥ इदमहं मां चामु च समूहामि ॥ इति योऽस्य त्रियः स्पर्धे, वैश्वदेवीं
 इमाः प्रजा, स्ताग्निरेवैतुश्च व्यूहति, तामिरात्मानं समूहती, नृणां चरुं निर्वपेत् सैनाया-
 मुत्तिष्ठन्त्यां, सैना वा इन्द्राणीं, ब्रह्मणैर्वैनां पुरस्तान्मुखतो जित्यं संश्रयति, बलवृजा
 अपीक्षे स्युः, शक्ता वा एतैऽप्युत्थिता, न्यार्येनैवैनामभिन्तयति, यत्तस्यां सैनायां विन्देत्
 मां दक्षिणा, वाचस्पतये चरुं निर्वपेत् श्रीकामो, यो वै वाचोऽप्यधः स वाचस्पति, स्तच्च
 श्रीकृष्णमेवैतत् ॥ ५ ॥

१४-२०

अग्नेये वंसुमते सतीनानामष्टाकपालं निर्वपेत्, सोमाय रुद्रवते श्यामार्कं चरुं, मिन्द्राय मरु-
 त्वते नवार्मकादशकपालं, वरुणायादित्यवते यवमयं चरुं, देवा अ३न्योऽन्यस्य भी, एते

विष्टमानाश्चतुर्धा व्युदकाम, अग्रिर्वसुभिः सौमो रुद्रैरेन्द्रो मरुद्भिरवृण आदित्यैस्तान् वा एतया
 बृहस्पतिरयाजयत् संज्ञान्या, त इन्द्रमेवाभिसमावर्तन्ते, न्द्रमभिसमजानत, तथ एतया यजुते
 तमेवाभिसमावर्तन्ते, तमभिसमजानते, तदाहु, रेन्द्र एकादशकपालः काश्या इती, न्द्र हि
 तेऽभिसमावर्तन्ते, न्द्रमभिसमजानत ॥ २१

संज्ञानं नो दियो पृथोः संज्ञानं नक्तमवृतः ।

संज्ञानं नः स्वैभ्यः संज्ञानमरणेभ्यः संज्ञानमाश्विना युर्वमिहास्मभ्यं निपद्यतम् ॥ २२

समिन्द्र राया समिया रमेमहि सं५ वाजैः पुरुश्चन्द्रैर्भिद्युभिः ।

सै देव्या प्रमत्स्या वीरशुष्मया गौअग्रयाश्चत्या रमेमहि ॥ २३

इन्द्रवायू सुसंदशा सुहवेह हवामहे । यथा नः सर्वा इज्जनः संगमै सुमना असत् ॥ २४

सं५ यो मनासि सं५ वता समाकृतीरनसत ।

अमी वै विद्यताः स्थ तान्वः संतमयामसि ॥ २५

समाना वा आकृतानि समाना हृदयानि वः । समानमस्तु यो मनो यथा वः तुसहासति ॥ २६

समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं५ व्रतं५ सह चिचमेषाम् ।

समानं क्रतुमभिमन्त्रयध्वं समानेन वो हविषा जुहोमि ॥ २७

संगच्छध्वं सैजानीध्वं५ सं५ यो मनासि जानताम् ।

देवा आगे५ यथा पूर्वं संजानानां उपासते ॥ ६ ॥ २८

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत् सावित्रं चरुं वायव्या५ यवागू प्रतिधुरगू और्ममैरुकापल५ यस्य
 हिरण्यं नश्येद्यो वा हिरण्यं विन्दे, द्रविर्वीं अग्ने हिरण्यमविन्दुत्, स सुवित्रामन्त्रयत्, न संलुप्य
 किं च न वायुनामिगतमस्त्य, स्या५ वै संतर्दविन्दुत्, विन्त्याएवाग्रेयः, सुसवायु सावित्रो
 ऽभिनीत्यै वायव्या, ऽय यन्द्राश्मो, ऽस्या५ हि सं तर्दरेन्द्र, देवं वै प्रुडातार, स्तानेव
 आग्नेयेनोपासरत्, तेऽस्मै प्रयच्छन्ति, सं यदा विन्देदर्थेतेभ्य एव निर्वपेत्, यैरेवाविन्दुपान्

[संज्ञानं नः स्वैभ्यः नि यच्छतम् । क. गि. ३६, १, अथर्व ७, ५२, १ । समिन्द्र राया० . . रमे-
 महि । क. १, ५३, ५, अथर्व १०, ११, ५ । इन्द्रवायू सुसंदशा असत् । क. १०, १४१, ४, अथर्व. ३, १०, ६ ।
 सं५ यो (यां) मनासि संतमयामसि । अथर्व ६, ९४, १ । समाना (... नी) या (य) तु-
 सहासति । क. १०, १९१, ४, अथर्व ६, ६४, ३ । समानो मन्त्रः ... (अभिसंविदायम्) जुहोमि ।
 क. १०, १९१, ३, अथर्व ६, ६४, १ । संगच्छध्वं५ .. उपासते । क. १०, १९१, १, अथर्व ६, ६४, १]

भागिनः केतोत्पत्तिरसायै, प्रजापतिर्वै सोमाय राज्ञे दुहितृददाकसत्राणि, स रोहिण्यामेवाव-
सन्नेतरासु, ता अनुपेयमानाः पुनरगच्छन्, स्तन् राजयक्ष्मेणाग्राहयत्, स निरसवत्,
तस्माद्राजयक्ष्मेगृहीतो निःस्रवति, स वै प्रजापतिमेवापाद्यावत्, तं प्रजापतिरब्रवीद्, ऋतं
ब्रूहीति, स ऋतमब्रवीद्, यथा सर्वास्वेव समावृद्धसानीति, तस्मादप्ये सर्वास्वेव समावृद्धसति,
तस्मै वै प्रजापतिः प्रायश्चित्तिमैच्छत्, तस्मा अमावास्यायां वैश्वदेवं चर्चं निर्वपत्, तैनास्मै
प्रायश्चित्तिमबिन्दुत्, सोऽमुमाप्यायमानमन्वाप्यायत्, वंसीयानभवद्, यो राजयक्ष्मेगृ-
हीतः स्यात् तस्मा अमावास्यायां वैश्वदेवं चर्चं निर्वपे, —देवेन वै स तस्मै प्रायश्चित्तिमबिन्दुत्,
तैनास्मै प्रायश्चित्तिं बिन्दुत्, —मुमेवाप्यायमानमन्वाप्यायते, वंसीयान् भवति ॥७॥ २९

प्रजापतिर्वै देवेभ्यो भागधेयानि व्यकल्पयत्, स इन्द्रोऽब्रवीद्, यदातिरिच्यते तन्ममेति,
तदा इन्द्रियमेवात्यरिच्यत्, तदिमांलोकानुर्ध्वमूदधयत्, तर्धैकेनामो, —अं द्वाभ्यां, तत्
तुर्वीयेनाप्याराकृद्, यत् त्रयः पुरोडाशो भवन्त्येष्वो वा एतं लोकैरप्य इन्द्रियं च वीर्यमाप्स्वा-
वुरुन्द्वा, उत्तर उत्तरः पुरोडाशो ज्यायान् भवत्यु, —तुर उत्तरो हि लोको ज्याया, —मिन्द्राय
राज्ञे प्रथमं, इन्द्राय स्वराज्ञे मध्यमं, इन्द्रायाधिराजायोत्तमं, एतानि वै सर्वाणीन्द्रोऽमव-
द्राज्यं च स्वराज्यमाधिराज्यं, —मेतानि सर्वाणि भवति य एतैर्षजुते, सर्वमेतद्भवति य एव
वेदं, प्रथमामनूय मध्यमया यजे, —न्मध्यमामनूयोत्तमया यजे, —दुत्तमामनूय प्रथमया य-
जे, —देवमस्य सर्वा अनुराश्क्या भवन्ति सर्वा याज्या एषां लोकानां प्रतिप्रेक्षाया अयो अनुसंत-
त्या, इन्द्राय एमं गृते सूर्ययता एकादशकपालं निर्वपेत्तैजस्काम, —स्तेजो वै धर्मं, —स्तेजः सूर्यं,
स्तेज एवावुरुन्द्वा, इन्द्रायेन्द्रियवता एकादशकपालं निर्वपेत् पशुकाम, इन्द्रियं वै पशुवा,
इन्द्र इन्द्रियस्य प्रदाता, तमेव भागधेयेनोपासरत्, सोऽस्मा इन्द्रियं पशून् प्रयच्छति ॥८॥

३०

इन्द्रायाकृतेश्वमेधवता एकादशकपालं निर्वपे, —अष्टद्वं राजये, —दन्तं वा एष गतो यो
निरुद्धो, अन्तोऽको, अन्तोऽश्वमेधो, अन्तेनैवास्मा अन्ते कल्पयति, वशां दक्षिणा,
वंशं मा नयादितो, —न्द्रायाकृतेश्वमेधवता एकादशकपालं निर्वपेधः कामयेत्, जने म ऋष्येते-
त्ये, —न्तो वा एषा ऋक्षीनां यं जेनो, अन्तो, अको, अन्तोऽश्वमेधो, अन्तेनैवास्मा अन्ते कल्प-
यति, वशां दक्षिणा, वंशं मा नयादितो, —न्द्रायाकृतेश्वमेधवता एकादशकपालं निर्वपेद-

तन्नी, — यदा वै श्रियोऽन्तं गच्छत्यथ पापीयान् भवत्य, — न्तोऽर्को, — न्तोऽश्वमेधो, — न्तुमेवालब्ध
न पापीयान् भवती, — न्द्रायार्कवतेऽश्वमेधवृत्ता एकादशकपालं निर्वपेयः कामयेत, महायज्ञो मो-
पनमे, — दित्येते वा इन्द्रस्य यज्ञिये तत्रैवौ यदुर्कश्चाश्वमेधश्च, तै एवालब्ध, ताभ्यां महाय-
ज्ञमालभता, इन्द्राय घर्मयुते सूर्यवता एकादशकपालं निर्वपे, — दिन्द्राय मन्युमुते मनस्वता एका-
दशकपाल, — मिन्द्रायन्द्रिययुता एकादशकपाल, — मिन्द्रायार्कवतेऽश्वमेधवृत्ता एकादशकपालं भूति-
कामः याजये, — दिदः वा इन्द्रस्य घर्मश्च सूर्यश्च, — दमस्य मन्युश्च मनश्च, — दमस्वैन्द्रियेन्द्रियं च, —
दमस्यार्कश्चाश्वमेधश्च, — तानि वै सर्वानीन्द्रोऽभव, — देतानि सर्वाणि भवति य एतैर्यजुते, सर्वमे-
तन्नवति य एवं च वेद ॥९॥

३१

इन्द्रायार्कहोमं वा एकादशकपालं निर्वपे, — दामयाविनुः याजये, — देवा वा इन्द्रस्य भेषजां
तन्यैदुःशोमु, — कमेय आगधेयेनोपासरत्, स एनमश्नुतो मुञ्चती, — न्द्राय श्रात्र एकादशकपालं
निर्वपेधौ ज्यान्या मारणादपरोधाद्वा विभीषा, — दिन्द्रो वै श्रात्रे, — न्द्रोऽपरोद्धा, तमेन आगधेये-
नोपासरत्, स एनं श्रावता, इन्द्रायान्वृजवा एकादशकपालं निर्वपेज्येष्ठयन्धु, — रिन्द्रियं च वै
ज्येष्ठयन्धु, — रिन्द्रियेणैवैतानन्वृजन् कुरुता, इन्द्राय प्रवभ्रायैकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे,
प्रवभ्रो वा इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्रहुरत्, प्रवभ्र एवंभ्यो वज्रं प्रहुरती, — न्द्राय वै मृषायां एकादशक-
पालं निर्वपेत् संग्रामे, मृषो वा एष विहन्ति यः संग्रामं जयति, मृष एव विहता, इन्द्रा-
याभिमातिम्र एकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे, — मिमातीर्षो एष हन्ति यः संग्रामं जयत्य, —
मिमातीरेव हता, इन्द्रायाभिमातिपाहा एकादशकपालं निर्वपेयः कामयेत, विपुडेया, — ऽमयं
मे स्यादिति, — न्द्रो वै वृत्राय वज्रमुदयत्, तं दानवा नान्यमन्यन्त, तमेतेन मागधेयनो-
न्वमन्यन्त, ततो वैऽसौऽभिमातीरहन्, वृत्रमुहन्, वृत्रं खलु वा एष हन्ति यः संग्रामं जयति,
तदार्धममेवैतत् ॥१०॥

३२

ऐन्द्रमैककपालं निर्वपे, — निरुद्धः याजये, — दां त्रैहि परमस्याः परावता, इति याज्यानुवा-
क्ये स्यातां, परावतः वा एष गतो यो निरुद्धः, परावत एवैनमध्याप्त्वावगमयत्यै, — न्द्रै
त्रयोदशकपालं निर्वपे, — निरुद्धः याजये, — दतिरिक्तः वै त्रयोदश, — मतिरिक्तो निरुद्धो, — ऽति-
रिक्तादेवैनमतिरिक्तमाप्त्वावगमयती, — न्द्राय वज्रिणा एकादशकपालं निर्वपे, — दिन्द्राय वृत्रां
एकादशकपाल, — मिन्द्राय वृत्रतूरा एकादशकपालः यस्य आतुव्यः सोमेन यजेत, वज्रः वा
एष आतुव्यायोऽश्रपति यः सोमेन यजुते, यद्वज्रिणे, वज्रिणैवास्य वज्रः स्तृणुते, यद्वज्रां,

आतृण्यो वै वृत्रां, हन्त्येवैनं, यद्वृत्रं, आतृण्यो वै वृत्रं, स्तरं त्येवैनं, मिन्द्राय क्षेत्रं-
जयायैकादशकपालं निर्वपेद्यः क्षेत्रे पशुषु वा विवदेत, न्द्रो वै देवानां क्षेत्रं जय, स्तमेव मागधे-
येनोपासत्, सोऽस्मै क्षेत्रं पशून् जयती, न्द्रायामि राजायैकादशकपालं निर्वपेद्यत्र राजानः
सदृशा इव स्युः, रिन्द्रो वै देवानामभिराज, स्तमेव मागधेयेनोपासत्, स एनमाभिराज्यं
गमयति ॥११॥ ३३

इन्द्राय मन्युमते मनुस्वता एकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे, मन्युना वै वीर्यं क्रियते, इन्द्रि-
यं जयति, वीर्यं चैवैषिन्द्रियं च जिज्ञै दधाति, मन्यवे चरुं निर्वपेत् संग्रामे, मन्युना
वै वीर्यं क्रियते, वीर्यमेवैषु जियै दधाति, यं जीवग्राहं गृहीषुस्तं विहृन्तेषु, मन्योः स्वि-
देव सत्यमक, रिन्द्राय मनुस्वता एकादशकपालं निर्वपेद्यः कामयेत्, पुण्यः स्यामनाधुन्य इति,
मनो वै श्रीस्तिवपि, श्रियुमेवास्मिंस्तिवपि दधाति, सध्वत्सरं नु पुरा मनुसो न कीर्तयेत्,
सध्वत्सरं वा अनाममाप्यते, सध्वत्सरं वास्मा आप्त्वा तैजः श्रियं त्विषि दधाति ॥१२॥ ३४

यस्य साम्राज्यं चन्द्रमा अम्बुदियाधिं पुरोडाश्याः स्युस्ताश्चेधा कुर्याद्, यं मध्यमास्तम-
मये द्वाश्रेऽष्टाकपालं निर्वपेद्, यं स्पविष्टास्तमिन्द्राय प्रदात्रे दुधंश्चरुं, यं क्षौद्रिष्टास्तं
विष्णवे शिपिविष्टाय भूते चरुं, मध्वै मध्यमस्य दाते, न्द्रो ज्येष्ठस्य प्रदाता, यत् यत्
क्षौद्रिष्टं तत् शिपिविष्टं, तदामोति, पशूनेयं, सोमो वा एतस्पोतिरिच्यते यस्य साम्राज्यं
चन्द्रमा अम्बुदिति, स वै पशूनेवाग्भतिरिच्यते, यः पशुकामः स्यात् सोऽमावास्यामिष्टां
वृत्तानपाकुर्याद्, यं पुरोडाश्याः स्युस्ताश्चेधा कुर्याद्, यं क्षौद्रिष्टास्तममये सन्निमतेऽष्टाक-
पालं निर्वपेद्, यं मध्यमास्तं विष्णवे शिपिविष्टाय भूते चरुं, यं स्पविष्टास्तमिन्द्राय प्रदा-
त्रे दुधंश्चरुं, मध्वै वास्मै तदिन्दति यदादे, विष्णुस्तर्धदन्तरिक्षा, इन्द्रस्तर्धदिवि, सत्त्वानो
गा इहन्ति, यदेतं गृध्रुला विभ्राज्यन्ते, सत्त्वानो वा एत एष्टारोऽभिराज्यत्वा, ऽऽभ्रेयम-
ष्टाकपालं निर्वपेद्दत्तश्री, स्तस्य गौर्धनुर्दक्षिणा, स प्राह प्रयाय वैष्णवं त्रिकपालं, तस्य वट्वा
धेनुर्दक्षिणा, स प्राह प्रयाय गिरिं गत्वापौ वा प्राजापत्यं भूते चरुं, तस्य पुरुषी धेनुर्दक्षिणा,
यदाभ्रेय इमां तैनाक्रमते, यद्वेष्णश्चोऽन्तरिक्षं तेन, यत् प्राजापत्योऽहं तेन लोकं, यत्
प्राह प्रयाप्यमिं स्विदेवाक्रमीद्, यद्विरिं गृह्यत्वापौ वा न्तं स्विदेवाग्न, यत् तिस्रो धेनवो

दक्षिणा, त्रयो वा इमे लोकाः, इमान्स्मै लोकान् घेनुंरक, —रिमान्स्मै लोकान् प्रदांपयति,
 प्रदान्द् वा अस्मा इमान्लोकान् दूहे य एवश्च वेद, सोमेन्द्रं चरुं निर्वपेत् इयामाकां सोमवामि
 ना, इन्द्रो वै त्वष्टुः सोममपिदंनुपह्वयमान, —स्तस्योर्ध्वः सोमपीथोऽपतत्, तं इयामाका अ-
 भवन्, रसोमपीथेन वा एषं व्युच्यते यः सोमश्च वमिति, यच्च सोम्याः, सोमपीथेनैवैनश्च समर्थ-
 यती, —न्द्रियेण वा एषं वीर्येण व्युच्यते यः सोमश्च वमिति, यद्रेन्द्रं, इन्द्रियेणैवैनश्च वीर्येण
 समर्थयति, शिथिरं ह्यहं हिवा एतस्य सोमपीथो, ज्यैष्ठ्यं सोमश्च वमिति, यच्च इयामाकास्तण्डुलः
 श्रीणाति सोमपीथस्य धृत्वे ॥२३॥

३५[७५२]

॥ इति मध्यमकाण्डे द्वितीयाः प्रपाठकाः ॥१॥

अथ तृतीया प्रपाठकाः ।

‘आग्नेयमुष्टाकपालं निर्वपेन्मैत्रावरुणौ पुण्यस्यामामयाविनश्च याजयेद्, ऋद्ध्या एवामिषो,
 ज्यो अस्थुन्वन्तुमेवैनं कृत्वा प्रतिष्ठापयती, —सुरा वै पुण्यस्या अत एव पशोरंशान्वा निर्मृजः, पशुर-
 प्यालभ्यः शान्त्या अन्निर्मागयि, —तं वै पशुयो यदं ग्रीहपृश्च यवाश्च, यदं ग्रीहिमंसः पुरोडाशो
 भवति तैर्नैव पशुरालभ्यते शान्त्या अन्निर्मागयि, मैत्रावरुणौ ब्राह्मणस्य स्या, —न्मैत्रावरुणौ हि
 ब्राह्मणो देवतये, —न्द्रवारुणौ राजन्यस्य स्या, —दैन्द्रवारुणौ हि राजन्यो देवतया, —ऽमित्रावरुणौ
 वैश्यस्य स्या, —द्विर्वै सर्वा देवता, अथ वैश्यस्यापि देवता, —ऽऽमयाविनश्च याजयेद्, स्वामिं
 देवतां प्रायश्चित्त्या उपासरद्, वरुणगृहीतो वा एष यं आमयावी, वरुणादेवैनं तं न मुञ्चति,
 पयो वै पुरुषः, पय एतस्यामयति, पयसैवांस्य पयो निष्क्रीणाति, यमृहति, विरुन्त्य
 हि शल्यं मुञ्चती निर्हरन्ति, तत्तस्मै चोत्रास्येतन्मघ्यतो निर्हरन्त्य, —य यत् पुनः समुद्रापये
 समवयति यथा शल्यं निर्हत्योष्णीषिण वेष्टयन्त्येवै तं कृतिकामश्च याजयेत्, स्वामिं देवतां प्राय-
 चित्त्या उपासरद्, वरुणगृहीतो वा एष यो भूतिकामो, वरुणादेवैनं तं न मुञ्चति, पयो वै
 पुरुषः, पय एष इहति यो भूतिमिच्छति, पयसैवांस्य पयोऽविरुद्धे, यदं गृहति यमृहति यमृहति
 योपा, —ऽय यत् पुनः समुद्राति भूत्येवैनश्च समुहति, ग्रामिकामश्च याजयेत्, स्वामिं देवतां
 प्रायश्चित्त्या उपासरद्, वरुणगृहीतो वा एष यो ग्रामिकामो, वरुणादेवैनं तं न मुञ्चति, पयो
 वै पुरुषः, पय एष इहति यो ग्राममिच्छति, पयसैवांस्य पयोऽविरुद्धे, यदं गृहति यमृहति

गोपीयायां, —ऽथ यत् पुनः समूहति ग्रामेणैवैनं ५ समूहये, —कपालान् जुहोत्यं, —श्रात्र वै वरुणस्य
 पोशा, —स्तत् एनं मुञ्चति, यन्त्रोन्ना जुहुयाद्, विकर्षः स यज्ञस्या, —ऽमीं सर्वं होतुश्च्यः स-
 मृद्धये ॥ यां वां मित्रावरुणा ओजस्या तनूस्तया वा ५ विधेम, तयेमममुं मुञ्चतमं ह्रसो,
 यां वां मित्रावरुणौ सहस्या तनूस्तया वा ५ विधेम, तयेमममुं मुञ्चतमं ह्रसो, यां वां
 मित्रावरुणौ यातव्या तनूस्तया वा ५ विधेम, तयेमममुं मुञ्चतमं ह्रसो, यां वां मित्रावरुणौ
 रक्षस्या तनूस्तया वा ५ विधेम, तयेमममुं मुञ्चतमं ह्रसो, यां वां मित्रावरुणा ओजस्या सहस्या
 यातव्या रक्षस्या तनूस्तया वामविधाम्, तयेमममुममौक्तमं ह्रसो, यस्ते राजन् वरुण देवेषु
 पाशस्तं तु एतेनावयजे, तस्मै ते स्वाहा, यस्ते राजन् वरुणास्ते पाशस्तं तु एतेनावयजे,
 तस्मै ते स्वाहा, यस्ते राजन् वरुण द्विपास्तु चतुष्पास्तु पशुषु पाशस्तं तु एतेनावयजे, तस्मै
 ते स्वाहा, यस्ते राजन् वरुणौपधीषु धनस्पतिवृत्सु पृथिव्यां दिक्षु पाशस्तं तु एतेनावयजे,
 तस्मै ते स्वाहा ॥ एतं वै वरुणस्य पोशा, —स्तत् एनं मुञ्चति ॥ १ ॥ १-३

प्रेषदेवै चरै निर्वृपेन्द्रातृव्यवान्, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, तं देवाः संग्रहणेनायजन्त,
 तं यत्किंचासुराणां ५ स्वमासीत् तत् समगृह्णन्, न्मना ५सि वावैषां तत् समगृह्णन्, —स्तंऽमनसः प-
 राभवन्, आतृव्यवान् यजेत, मनोग्रहणं वा एतं, न्मना ५सि वा एतं आतृव्याणां ५ संगृह्णाति,
 तंऽमनसः पराभवन्ति, ग्रामकामो यजेत, मनोग्रहणं वा एतं, न्मना ५सि वा एतत् सुजाता-
 नां ५ संगृह्णाति, तेऽस्मान्मनोगृहीता नापुयन्ति, सर्वेषां ५ सजातानां गृहादाज्यमाहरेषु, —यी-
 यतामेवं कियतां च गृहादाज्यमाहरेन्ति तेषां ५ सर्वेषां मना ५सि संगृह्णाति, तेऽस्मान्मनोगृहीता
 नापुयन्तां, —मनेन जुहोत्यां, —मनस एवैनान् करोति ॥ आमनस्य देव यं सुजाताः समनसस्ता-
 नर्हकामये हृदा, तं मां कामयन्तां ५ हृदा, तान्मा आमनसस्कृधि स्वाहा, —ऽमनस्य देव यं
 पुत्राः समनसस्तानर्हकामये हृदा, तं मां कामयन्तां ५ हृदा, तान्मा आमनसस्कृधि स्वाहा, —ऽऽ
 मनस्य देव याः स्त्रियः समनसस्तां अर्हकामये हृदा, तां मां कामयन्तां ५ हृदा, तान्मा
 आमनसस्कृधि स्वाहा, —ऽमनस्य देव यं पशवः समनसस्तानर्हकामये हृदा, तं मां कामयन्तां ५
 हृदा, तान्मा आमनसस्कृधि स्वाहा ॥ एतं वै सुजाताः सुजाता इव पुत्रा इव स्त्रिय इव पशव
 इव, तैरात्मानमभिसंयुहक्ते, तैर्मवति, पृथ्वी गौर्धनुर्देक्षिणा, सा हि प्रेषदेव्यं, —य

यद्वैश्वदेव्यथ यद्वैश्वदेवीष्टि, वैश्वदेवीषो इमाः प्रजा, स्ता एवावाहन्द्वा, ता आद्या अकृत,
 बहिरात्मन् वै प्रयाजानुयाजा, आत्मा देवता, यत् प्रयाजानुयाजानां पुरस्ताद्वोपरिष्ठाद्वा जुहुया-
 द्बहिरात्मन् सुजातान् दुधीतां, यथ यन्मध्यतो जुहोति, मध्यत एवं सुजातानाम् तन् धत्ते,
 यदि कामयेत, ताजगेयुस्ताजक् परेपुरिति, दारुमयेण जुहुया, चराचरा हि वनस्पतयो,
 यदि कामयेत, ध्रुवाः स्युः कूर्छादियुरिति, मृन्मयेन जुहुयात् ॥ ध्रुवा र्होयं, ध्रुवोऽसि,
 ध्रुवस्त्वं देवेष्वेधि, ध्रुवोऽहं सुजातेषु भूयासं प्रियः सुजातानामुग्रधैता वसुवि, दुग्रोऽस्य,
 ग्रस्त्वं देवेष्वेध्यु, र्होऽहं सुजातेषु भूयासं प्रियः सुजातानामुग्रधैता वसुवि, दुभिर्भूरस्य,
 भिर्भूस्त्वं देवेष्वेध्यु, भिर्भूरहं सुजातेषु भूयासं प्रियः सुजातानामुग्रधैता वसुवित्, पुरिभूरसि,
 परिभूस्त्वं देवेष्वेधि, परिभूरहं सुजातेषु भूयासं प्रियः सुजातानामुग्रधैता वसुवित्, सूरिसि,
 सूरिस्त्वं देवेष्वेधि, सूरिरहं सुजातेषु भूयासं प्रियः सुजातानामुग्रधैता वसुवित् ॥ एते वै सुजा-
 तास्तानस्मिन् दधाति, तानस्मादनुपक्रमिणः करोति ॥ २ ॥

४-८

अथैषोऽश्वः प्रतिगृह्यते, स वा जुमयतोदेन् प्रतिगृहीतो निर्वमस्त्यस्येन्द्रियं च पशूश्च,
 वरुणो वा अश्वो वरुणदेवश्चो, यो वा अश्वं प्रतिगृह्णाति वरुणश्च स प्रसीदति, तदश्वहविषां
 यष्टुं निर्वरुणत्वाय, चेतुष्कपाला भवन्ति, चेतुष्पादा अश्वः, कपालैरेवैतन्मामोति, या-
 वन्तोऽश्वास्तावन्तः पुरोडाशा भवन्ति, सर्वे तु एवैनं मुञ्चत्ये, कोऽधिमवति, यन्नोपस्मरति
 तस्मा एव स, यः पुनः प्रतिगृहीत्यन् तस्यार्घं स यजेत, यदि पुनः प्रतिगृहीयात् पुनर्वरुणं
 प्रसीदे, दद्य यः पुनः प्रतिगृहीत्यन् तस्यात् तस्य वारुणा नैमाः स्युः सौर्यवारुणा नैमा, यद्वा-
 रुणां, वरुणादेवैनं तेन मुञ्चत्ये, य यस्तौर्यैः, स्वमिव देवतामुपप्रतिगृह्णात्यात्मनोऽहिसाया,
 एकविंशतिः सामिधेनीर्भवन्त्ये, सा आदित्ये एकविंशः, प्रजापतिरसा आदित्यः, प्राजा-
 पत्योऽश्वो, यावानेवाश्वस्तन्मामोति, सर्वे वा अन्ये पशवो योनिमन्तः पुरुषयोनयो, ऽयोनि-
 रश्चोऽपसुजा, यदेषोऽपोनर्प्राश्वरुर्भवति योनिमन्तमेवैनमकः, स्व एवैनं योनीं प्रतिष्ठापयति ॥
 यस्ते राजन् वरुण गायत्र्यच्छन्दाः पाशो ब्रह्मन् प्रतिष्ठितस्तं तु एतेनाव्यजे, तस्मै ते स्वाहा,
 यस्ते राजन् वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः क्षत्रं प्रतिष्ठितस्तं तु एतेनाव्यजे, तस्मै ते स्वाहा, यस्ते
 राजन् वरुण जगच्छन्दाः पाशो विश्वं प्रतिष्ठितस्तं तु एतेनाव्यजे, तस्मै ते स्वाहा, यस्ते रा-
 जन् वरुणानुष्टुप्छन्दाः पाशो विश्वं प्रतिष्ठितस्तं तु एतेनाव्यजे, तस्मै ते स्वाहा ॥ छन्दाश्चि वै

वर्णस्य पोशा, — स्तेरेन गृह्णाति, चैरेन गृह्णाति तैरेन सुञ्जत्य, — पोतस्त्रीयाभ्यां द्वाभ्यां जुहोति,
य एवाप्सश्चन्यो वर्णस्य स्त एनं सुञ्जति ॥ ३ ॥

९-११

अग्नेरायुरसि, तेनासा अमुष्मा आयुर्देही, — न्द्रस्य प्राणोऽसि, प्राणं देहमुष्मै यस्य ते प्राणः,
स्वाहा, पितृणां प्राणोऽसि, प्राणं दत्तामुष्मै येषां वः प्राणः, स्वाहा, विश्वेषां देवानां
प्राणोऽसि, प्राणं दत्तामुष्मै येषां वः प्राणः, स्वाहा, बृहस्पतेः प्राणोऽसि, प्राणं देहमुष्-
मै यस्य ते प्राणः, स्वाहा, प्रजापतेः प्राणोऽसि, प्राणं देहमुष्मै यस्य ते प्राणः स्वाहा ॥

१२

यन्नमैत्तन्नघनीतमभवद्यदसर्पत् तत् सर्पिः । यदघ्नियत् तद् घृतम् ॥

१३

घृतस्य पन्थाममृतस्य नाभिर्मिन्द्रेण दत्तं प्रयतं मरुद्भिः ।

तस्मा विष्णुरन्वपश्यत् तस्वेडां गव्यैरयत् ॥

१४

पावमानस्य त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपाश्चोस्त्वा वीश्च्येणोत्सृजे, बृहता त्वा रथतरेण
त्रेष्टुभ्या वर्तन्या शुक्रस्य त्वा वीश्च्येणोद्वरे, उत्रेष्टा माध्रुया जागत्या वर्तन्या देवस्त्वा सन्नितो-
न्नयत् जीवास्तै जीवनस्याये ॥

१५

इदं चर्चो अग्निना दत्तमागान्महि राघः सह औजो बलं च यत् ।

वीर्यायुत्वाय शतशारदाय प्रतिगृण्णामि महत् इन्द्रियाय ॥

१६

इममग्रा आयुषे चर्चसे कृषि तिमर्ममौजो वरुण सोम राजन् ।

मातृवास्मा अदिते गर्भं यल्ल विश्वे देवा जैरदष्टिर्यथासत् ॥

१७

अग्निरायु, — स्तस्य मनुष्या आयुष्कृत, — स्तेनायुषायुष्मानेधि, ब्रह्मायु, — स्तस्य ब्राह्मणा आ-
युष्कृत, — स्तेनायुषायुष्मानेधि, यज्ञ आयु, — स्तस्य दक्षिणा आयुष्कृत, — स्तेनायुषायुष्माने-
ष्य, — मृतमायु, — स्तस्य देवा आयुष्कृत, — स्तेनायुषायुष्मानेष्य, — श्विनोः प्राणोऽसि, तौ ते
प्राणं दत्तां, तेन जीव, मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि, तौ ते प्राणं दत्तां, तेन जीव, बृह-

[४] तं २,३,१० । वाठ ११,७ । ना ३४,५२ । माप्. ३३,७० [इदं चर्चो सहओजीयपो यलम् ।
इन्द्रियाय त्वा... शतशारदाय । अयवं १९,३७,१-२ । इममग्रा० । अयवं १,२८,५ । अरव्यिर्ज-
थासत् । अ० ११० ७७,८ । अयवं ८,५,११ । वीर्यायुत्वाय शतशारदाय । अयवं १,३५,१ ; ८,५,११,
१०,२,६]

स्पृतेः प्राणोऽसि, सं ते प्राणं ददातु, तेन जीव, प्रजापतेः परमेष्ठिनः प्राणोऽसि, सं ते प्राणं ददातु, तेन जीव ॥४॥ १८

आप्रावैष्णवंमेकादशकपालं निर्वपेत्, सारस्वतं चरुं बार्हस्पत्यं चरुं पूर्वेष्वामायाविनः याजये,—
द्विर्वै सर्वा देवता, विष्णुर्वज्रो, देवताभिश्चैवास्मिन् यज्ञेन चायुर्दधाति, वाक्सरस्वतो,
ब्रह्म बृहस्पति,—वाचां चैवास्मिन् ब्रह्मणा चायुर्दधात्य,—यो प्राणा वै देवताः, प्राणान् वा एतत्
पूर्वेष्वर्गुहीत्वोपवसति, सं शो भूतं आमेयमष्टाकपालं निर्वपेत्, सौम्यं पयसि चरुमादित्यं घृतं
चरुं च बरुणं चरुं युवमेयमियन्तमग्रे वैश्वानराय द्वादशकपालमामायाविनः याजयेद्, यो वै भूः
मीयतेऽपि तस्य शरीरं गच्छति सौम्यं रसो, यदामेयः, शरीरमेवास्य तेन निष्क्राणाति,
यत् सौम्यो, रसं तेन, यावानेवं सं निष्क्रिये,—यं वा अदिति,—रस्यामधि प्रजाः प्रजाय-
न्ते, ऽस्यामेवैनमधिप्रज्जनयती,—याश्चरुर्भवत्ये,—तावान् वा आत्मा, यावानेवास्यात्मा
तश्च बरुणान्मुक्त्वा, सस्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सुस्वत्सर एवैनं प्रतिष्ठापयति, सस्व-
त्सरायुषमेनं करोत्य,—भेरायुरसि, तेनास्मा अमुष्मा आयुर्देहीत्य,—द्विर्वै मुनुष्याणामायुषः प्र-
जाताः, सोऽस्मा आयुः प्रयच्छति, पञ्चभिर्जुहोति, पाङ्क्तः पुरुषो, यावानेवं पुरुषस्त-
समीरयति, यावानेवं पुरुषस्तश्च समीरयित्वा,—ऽयं वाव बः पवत् एष प्राण, आभ्यो वा
एष दिग्भ्योऽधिपवत्, एतदेव ऽस्या वा इमा दिशो, यथादेवतं वावैनमेतद्वाभ्यो दिग्भ्योऽधि
समीरयित्वा प्राणान्स्मिन् दधाति ॥ १९

यज्ञयमैतन्नवनीतमभवद्यदसर्पत् तत् सृषिः । यदधिपत् तद् घृतम् ॥ २०

इति घृतस्य वा एतन्मुहिमान्मुदाचष्टे, ऽयो मह्यत्येवैनव, पावमानस्य त्वा स्तोमेन गाय-
त्रस्य वर्तन्योपाश्शोस्त्वा वीर्येणोत्सृजा, इति यथा वा इदं वक्ष्यमुत्सृजत्युद्धरत्युत्पत्येवं
त,—देतावद्वा अस्ति स्तोत्रा ब्रह्मच्छन्दाश्च, यावुदेवास्ति तेनास्मा आयुर्दधाति, यज्ञेनास्मा
आयुर्दधाति, सर्वं क्रत्विजः पर्याहुः, सर्वं वा एत एतस्मै चिकित्सन्ति, सर्वं एवास्मा आ-
युर्दधाति, ब्रह्मणे हस्तुमालभ्य पर्याहुः,—ब्रह्म वै ब्रह्मा, ब्रह्मणेवास्मिन् ब्रह्मायुर्दधाति, हि-
रण्यादधि घृतं निष्पाययन्श्च,—मृतं वै हिरण्य,—मायुर्घृतं,—ममृतादेवैनमध्यायुर्निष्पाययन्ति
निर्विषं ययत्या,—युरेवात्तमन् घृते, तदस्मा आब्रह्मत्या,—युषेन च समर्घयत्या,—मेर्यांश्च दध्या,—

दिवे' सर्वो देवेता, सर्वाभिरवास्मिन् देवताभिरायुर्दधात्य, — धिरोयु, — स्तस्य मनुष्या आयुष्कृत, — स्तनायुषायुष्मानेधीति, यो वै देवानायुष्मतश्चायुष्कृतश्च वेद सर्वमायुरेति, न पुरायुषः प्रमीयत, एते वै देवा आयुष्मन्तश्चायुष्कृतश्च यदिवे प्राणा, — स्तस्मिन्नायुर्दधात्य, — श्विनोः प्राणोऽस्ति, तौ ते प्राणं दत्तां, तेन जीवं, — त्रीमे वा एते प्राणा, — स्तानस्मिन् दधाति, तानस्मादन्तपक्रमिणः करोति, दश देया, दशश्छात्मन् प्राणाः, प्राणानस्मिन् दधात्य, — श्वो देयो, वांसो देयः, हिरण्यं देयं, गौर्देयो, बरो देयो, बृहद् देयम् ॥५॥ २१

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेद्रेन्द्रं पञ्चकपालं दधि मधु घृतं घानां लुडकं, तत्संसृष्टं भवत्ये, — यम्णे चरुर्भुज्यते, — दद्या एवाग्नेयं, ऐन्द्रः पञ्चकपालः, पाङ्क्तो यज्ञः, पङ्क्ती याज्यानुवाङ्क्ये, पाङ्क्ताः पश्येवः, पाङ्क्तः पुरुषो, यावानेव पुरुषस्तस्माप्नोति, स सर्वो भूत्वोऽपृष्टत्ताप्नोति, पशुश्च इवश्छेतत संसृष्ट, — मथो यावन्त एवं पश्यस्तांस्मै संसृजति, तदाह, — रैन्द्रं एकादशकपालः काश्या, इत्येन्द्रो हि पश्येवो, ऽयो आहुः, प्राजापत्यं काश्यमिति, प्राजापत्या हि पश्येवः, प्रजापतिः पशूनां प्रजनयिता, तमेव मागधेयेनोपासरत्, सोऽस्मै पशून् प्रजनयत्ये, — यैषोऽयम्णे चरुं, — यो ददाति सोऽयमा, दातमयमा, दातकामा अस्मै प्रजां भजन्य, — यये आजस्वतेऽष्टाकपालं निर्वपेत् सौर्यं चरुं, — मयये आजस्वतेऽष्टाकपालं चक्षुष्माम् याजये, — द्रष्टव्यं मनुष्या नक्तं चक्षुषा पश्यन्ति सर्वस्य दिवे, — तौ वै चक्षुषः प्रदातारी, ता एवं मागधेयेनोपासरत्, ता अस्मै चक्षुः प्रयच्छतः, मयान् वै चक्षुर्दधातु, यत् सुमानो देवेता चरुमभितो भवति नानानमिवास्मै चक्षुषीं प्रतिदधाति, यावदन्यतराणां पश्यन्ति तावदुभयानां पश्येद्यच्चरन्तरां न स्या, — दद्य यच्चरन्तरां भवति, तस्माद्विदमन्तरां चक्षुषोर्विधृत्यै, शुद्धां द्रिहयो भवन्ति, श्वेतां वा आज्याय दुहन्त्ये, — बंभिवश्छसां आदित्यः संमुदयै, पयसि भवति, पयो वै घृतं, पयश्चक्षुः, पयश्चक्षुः पयश्चक्षुर्दधाति, — सौरीभिरादधाति, चक्षुरस्मिन् दधाति ॥६॥ २२

देवा अंसुराणां वेशत्वमृषाय, — त्रिन्द्रस्तं नाप्युपैत, तेषां वा इन्द्रियाणि वीर्याण्यपाक्राम, — क्षत्रे रयन्तरं, — मिन्द्रस्य बृहद्, विक्षेपां देवानां चैरूपं, सुगित्वैराजं, त्वष्ट रवेती,

मरुताः शक्राः, तानि वा इन्द्रोऽन्वपाकामत्, तैरत्मानमभिसंयुहत्, तैरभवद्, यो भूतिका-
मः स्यात् तमितया याजये, देतैरेवेन्द्रियैर्विंशतिरत्मानमभिसंयुहत्, तैर्भवति, द्वादशकपालो
भवति । वैश्वदेवत्वागो, — चानानि कपालान्युपदधाति, तस्विचरुमरुतरां निदाहाया, — अभिग्रस्य-
मानः याजयेद्, यस्य वै देवा अन्नमदन्त्यदन्ति तस्य मनुष्या अन्नं, सर्वा वा एता देवताः,
सर्वा वा वास्यैतदेवता अन्नमजीघस, — ददन्ति हास्य मनुष्या अन्नम् ॥ इन्द्राय रथंतरायां नुग्रहि ॥
इति रथंतरस्या ऋक्षमनूच्य बृहत् ऋचां यजेत् ॥ इन्द्राय वाहतायां नुग्रहि ॥ इति बृहत् ऋक्षमनूच्य
रथंतरस्य ऋचां यजेत् ॥ इन्द्राय वैरूपायां नुग्रहि ॥ इति वैरूपस्या ऋक्षमनूच्य वैराजस्य ऋचां य-
जेत् ॥ इन्द्राय वैराजायां नुग्रहि ॥ इति वैराजस्या ऋक्षमनूच्य वैरूपस्य ऋचां यजेत् ॥ इन्द्राय रेव-
तायां नुग्रहि ॥ इति रेवतीमनूच्य शक्र्यां यजेत् ॥ इन्द्राय शक्रायां नुग्रहि ॥ इति शक्र्यामनूच्य
रेवत्यां यजे, — देतैरेवैनमिन्द्रियैरेताभिर्देवताभिर्व्यतिपजति, पर्युहमरुघस्ये, — तैरेवैनमिन्द्रियैरेता-
भिर्देवताभिः पर्युहति, पशवो वै बृहत्स्य, — श्रीं रुद्रां, यद् बृहत्स्यां वषट्कुर्याद्ब्रुवायास्य पशू-
नपिदध्या, — दधो बृहतीं ह्यातयाश्रीं पशवोऽनुप्रजायन्ते, अनुग्राह्यायाश्चत्वार्षष्टराणि याज्या-
मभ्येयुहस्य, — नृष्टुं च संपादयति पृष्टिं च, वागां अनुष्टुप्, प्रजापतिः पृष्टिं, — वायिं
वा एतत् प्रजापतिमप्यसाद प्रजं जनानां, तन्मिथुनं, तस्मादेवं मिथुनार्धजमानः प्रजया च पुन-
श्चि प्रजायते ॥७॥

२३-३५

स्वादीं स्वा स्यादना तीर्त्वा तीर्थेण शुक्रां युक्तेण ।

देवीं देवेतामृताममृतेन सृजामि सः सोमेन ॥

मोमोऽस्पृधिंभ्यां पच्यस्व, संरस्वत्यै पच्यस्व, — इन्द्राय सुग्रांणे पच्यस्व ॥

पुनातु ते परिश्रुतः सोमः सूर्यस्य दुहिता । वरिणं श्रुता तना ॥

वायोः पुतः पवित्रेण प्रत्येह सोमो अतिश्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः संरा ॥

[८] ति १, ८, २६; ३, ७, ८, ३। ति घा १, ४, ३ ७, ६, १, ३। वा १९, १, ४, ३, ६ १०, ३१-३३, ७३, ७८,
७४, ८-१९, १६, २०, १-३० ४०, ८, १७-१९, ११, ३३-३५ ३८-४६, ४४-४७, ९, ७-४। १०, ३०, १९, ६, ८
२०, ३३, ७३, ७, ४ ७६, ३-१० । १९, ३५, ७, ४७। वज्र ७१, १, ४, ३, ५ ११, ४४-४५, ७५, ४० ७,
४, ७, ८, १०, ११, १५, २१, २४, २७, ३०-४० ८, ६-८, १७, १४-१६, १९-२० १०, ७-५, ११, ४५, ७१, ५७
२०, १८, ७५, ७, ४, २८, ४-११ २१ ३५। ७१, ६, ४९। [पुनातु (ति) ने० - तना । ४० ९, १, ६। वायो।
पुता सता । अण्वे० ६, ५१, १। इन्द्रस्य युज्यः सग्रा । ४० १ २०, ३९ न १६७३]

कुर्विद्वद् यवमन्तो यवं विद्या दात्यनुपूर्वः विरूय ।

इहैषां कणुत भोजनानि ये बहिषा नम उक्ति न जग्मुः ॥

४०

उपयामगृहीतोऽस्य, छिद्रां त्वाछिद्रेण, अधिभ्यां जुष्टं गृहाम्ये, प ते योनि, रश्मिभ्यां
त्वो, उपयामगृहीतोऽस्य, छिद्रां त्वाछिद्रेण, संस्वत्यै जुष्टं गृहाम्ये, प ते योनि, संस्व-
त्यै त्वो, उपयामगृहीतोऽस्य, छिद्रां त्वाछिद्रेण, न्द्राय सुत्राम्ये जुष्टं गृहाम्ये, प ते योनि,
रिन्द्राय त्वा सुत्राम्ये ॥

४१

यद्वै मिष्टं रसिनः सुतस्य यमस्येन्द्रो अपिषत् शचीभिः ।

अहै तमस्य मनसा घृतेन सोमं राजानमिह भुक्षयामि ॥

४२

नोना हि वा देवेहितं सहस्कृतं मा संभृषाथां परमं व्योमन् ।

सुरा तमसि शुष्मिणी सोम एष मा मा हिंसिष्टं स्वं योनिमाविशन्ती ॥

४३

इह सुती अगृणवं पितृणामहं देवानामुतं वर्त्यानाम् ।

याम्यामिदं विश्वमेजत्समेति यदन्तरा पितरं मातरं च ॥

४४

ये भक्षयन्तो न वक्षन्त्यानृषीनग्रयो अन्वत्प्यन्त धिष्ण्याः ।

या नैषामव्या दुरिष्टिः स्थितिं नस्तां विश्वकर्मा कणोत ॥

४५

अपक्षिणान्यक्षिणान्मन्यमानः प्राणस्य विद्वान्सुमरं न धीरः ।

तस्यो महेशुकृयान् वृष्टं एष तं विश्वकर्मान् प्रमुञ्चा स्वस्तये ॥

४६

यजमानमृषया एनसाहुर्विहोष प्रजामनुवत्प्यमानाः ।

मघव्यो स्तोका अप तां सुराघ सै नस्ताभ्यां सृजत विश्वकर्मा ॥८॥

४७

युवत्सक्तुभिराघिनंश्च्रीणाति, बदरसक्तुभिरेन्द्रं, कुर्कन्धुसक्तुभिः सारस्वतं, वायं
संस्वती, वाचवास्मिन्मगादुमानं दधात्य, य यैजुममा अश्लीलं वागुमिवदत्य, त्यपविष्ट
व्याधिदति, सैनं पुनः कल्याणं वदति, सिन्धो अप्यैर्युष्यापति, व्याघ्रं प्रतिप्रस्थाता,
पुत्री यजमान, एषा सुरा भवति, स यैर्यं तदिन्द्रियैर्विष्यते तान्यस्मिन्नाप्त्वा घृतो,

[इविद्वद् यवमन्तो० - जग्मुः ॥ १०, १३१, २ अपर्वं ००, १२५, ३ ।

ये भक्षयन्तो० । अपर्वं ०, १५, १ । अयक्षिणान्य० (अदायान्तसं०) - वदत्ये । अपर्वं १, १५, १ ।

यजमानमृ० (यक्षपतिमृ० -) विभक्त्या । अपर्वं ०, १५, ३]

ब्राह्मणस्य मुषेन्त्साद्या मेघ्यत्वायां, —ऽन्न५ वै सुरा, मेघ्य५ वा अन्नं, तेन मेघ्यै, —का पुरो-
मे —का याज्यै, —कधास्मिन् वीर्यं दधाति, ब्राह्मणः प्राययितुश्च, —स्तेन हविः क्रियत, आत्म-
नापेया, —ऽऽत्मन्नेव वीर्यं धत्ते, ऽग्नौ सर्वो होतश्च्यः समृद्धयै, मध्यतो वा एष पाप्मना गृहीतो
यत् समया ब्रूति, मध्यत एवेनं पाप्मनो मुञ्चति, यदाहवनीये जुहुयात् पाप्मना व्यावर्तत,
क्रियेत भेषज, —मथ यदक्षिणे जुहोति वि पाप्मना वर्तते, क्रियेत भेषज, —मथ यद्विष्णवेत्यथे, —
वमिष इक्षेपे विक्षति शतक्षरो भवति, शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्या, आयुर्वै वीर्यमाप्नोति,
यदा एतस्य व्याधिं यत्प्राप्ताय पितृन् वा एतस्य तदगन्, यत् पितृमतीभिरनुमन्त्रयन्ते पितृभ्य
एवेनं तेन समीरयन्ति, यत् तिस्रः, —स्वृतीये हि लोके पितरो, ऽथ यश्चतारो, द्विग्व्य
एवेनं तेन समीरयन्ति ॥९॥

४८[८००]

॥ इति मध्यमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥

अथ चतुर्थः प्रपाठकः ।

विश्वरूपो वै त्वाष्ट आसीत् त्रिशीर्षासुराणां स्वर्सीयः, स सोममेकेन शीर्ष्णापिपत् सुराम-
केना, —ऽन्नमेकेनावयत् स ईन्द्रोऽमन्यता, —ऽयं वाविदं भविष्यती, —सि तेन संमलमत, तेन
युगशंरमपतत्, स तक्षाणं तिष्ठन्तमग्री, —दाप्तावे, —मान्यस्य शीर्ष्णाणि छिन्दी, —ति तस्य
तक्षोपस्कंध परशुना शीर्ष्णाणि छिन्नत्, तस्मात्तक्षे क्षिरो धृतं, तस्मादुस्यान्नमन्नायं, तस्य
यत् सोमपं५ क्षिरा आसीत् स कपिललोऽभवद्, यत् सुरापं५ स कलविङ्को, येनास्मावु-
यस्स तिसिरिः, स यं स्वष्टा पुत्रे हते सोममाहरदत्त ईन्द्रं, तमघः शतश्लेऽसुनो, —दधो आहुः
सहस्रशला, इति तस्मिन् वा ईन्द्र उपहवमेष्टत्, तन्नापाह्वयत्, तं प्रासंहादाय नाज्यां निर-
पित्, स सोमपीथेन च्यार्चयत्, तस्मात् सोमो नानुपहतेन पेयः, सोमपीथेन ह व्यर्धुको
भवति, यदितोऽमुच्यत् तौ सिर्हा अभवत्, यदितस्ती व्याघ्रा, यदितस्ती वृक्षा,
यत् प्रथमं निरर्दीवत्तुलैमभवद्, यद् द्वितीयं तदुदरं, यच्चतुर्थं तत् फर्कन्धु, —यद्वेष्टात्
सा सुरा, तं५ वा एतपाक्षिना अयाजयत् सौत्रामण्या, स यैरेव तद्विन्द्रियवीर्यं व्यर्धुत्
तान्यस्मिन्नाप्त्वापत्ता, सोमेनातिपुपुवानं याजये, —दिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्यृष्यते यं
सोमोऽतिपचुते, यावदेवेन्द्रियं वीर्यं तदस्मिन्नाप्त्वा दधाति, राजय्येनामपिपित्तानं

याजये, —दिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युध्यते यो राजस्येनामिपिञ्चते, —यावद्वेवेन्द्रियं वीर्यं तदस्मिन्नात्वा दधाति, भूतिकाम याजये, —दिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युध्यते योऽलं भूत्यै सन्नं भवति, यावद्वेवेन्द्रियं वीर्यं तदस्मिन्नात्वा दधाति, ज्योगामयावेन याजये, —दिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युध्यते यस्य ज्योगामयति, यावद्वेवेन्द्रियं वीर्यं तदस्मिन्नात्वा दधाति, नानातेन यष्ट्य, —मित्याहुः, रार्ययज्ञ इव शेष, तदाहुः, —यष्ट्यमेव, सर्वो हि प्ररुपा अर्तिः, सर्वो वुभूषति, यदाश्चिश्य, —श्चिन्ना ह्यभिपज्यता, यत् सारस्वती, वाग्वै सरस्वती, वाचा ह्यभिपज्यता, यदैन्द्रो, —न्द्रे हि तौ तानोन्द्रियाणि वीर्याण्यात्वाधत्ताम् ॥ १ ॥

सीत्सेन ह्रीनात् कार्या, —ऽनृतं वै सीत्सु, —मनृतं ह्रीनां, —ऽनृतं सुरा, —ऽनृतेनवानतादनृतं क्रीणाति, तदाहुः, कार्या वहुवा दक्षिणेति, सत्स्वरी वहुवा श्लेषा, सत्स्वरी वहुवा, —ऽक्षिन् मधुममालभन्ते, अथ सारस्वती, —मधेन्द्र, —मेवमेव वषाभिधरती, —न्द्र एवैष तदधिभवत्यै, —न्द्रः पुनः प्रचरतां प्रथमो भवती, —न्द्रं वा एतत् पुनरालभन्ते सैन्द्रियत्वायै, —न्द्रो वषाणावृत्तमा भवत्यै, —न्द्रः पुरोडाशानां प्रथमो, वीर्यं वा इन्द्रो, वीर्यं एवैनमभिधत्तः, प्रसूनाय सानिजो, निर्वृत्तत्वाय वारुणो, मध्यतोऽश्लेष वरुणगृहीतः, पश्चाद्वा एषा सुष्टा प्रतीचीनशीर्ष्णी, यद्वपस्तिष्ठात् पुरोडाशो भवत्यपिहित्या अङ्घ्रिद्रत्वाय, सह समवृत्तं भवति, सहैडाष्टपह्वयन्ते संहित्या, अथो ईडाया अविदोहाय, यद्व सौश्रामण्याव्युद्धं तदस्याः ससृद्धं, यदन्यदेवत्याः पुरोडाशा भन्त्यन्यदेवत्याः पशुस्तदस्या व्युद्धं सत् ससृद्ध, —मधे वै प्रजापतेरात्मनो धैर्यमासी, —दुर्धं माल्व्य, यदैर्यं तत् पुरस्ताद्वरुण, यन्माल्व्यं तत् पश्चात् पर्याहत्, यदैर्यं, सीमो वै स, ततो ब्राह्मणमसृजत्, तस्माद्ब्राह्मणः सर्व एष ब्रह्माभि धीरो, यन्माल्व्य, सुरा वै सा, ततो राजन्यमसृजत्, तस्माज्ज्यायाश्च कनीयाश्च स्नुषा च श्वनुरश्च सुरा पीता मिलापय आसते, माल्व्यं हि तत्, पाप्मो वै माल्व्यं, तस्माद्ब्राह्मणः सुरां न पिबेत्, पाप्मनात्मानं नेत्सु सृजा इति, तदुत्ततद्वाष्टीयाय ब्राह्मणं ब्रूयात्, तद्य एव च पिबान्तु सुरा पिबति न हनं ण्णात्ये, —पा वै प्रजापतेर्वीर्यवती तन्, —वीर्यं प्रजापति, —वीर्यमस्मिन् दधाति ॥ २ ॥

ततो यः सीमोऽत्यरिच्यत् तमग्रां जुषप्रान्वयत् । स्वाहेन्द्र्यश्रुवर्धस्व ॥

२

३

इतीन्द्रस्याहिनः शत्रुमन्त्रिकीर्ण, दिन्द्रमस्य शत्रुमकरोत्, तथा वाक् सूर्यमेव रच्यत्, स
 येः सोमं प्रावर्तयद्यास्मिन्वाशा उपप्रावर्तयत् तां अश्वीषोमौ देवते प्राणावानां अभिसमभवताः,
 स याऽदूर्ध्वबाहुः पुराविध्यत् तावति व्यरमत, यदि वा प्रवर्णं तावदासीद्, यदि वाग्रेरधि
 तावदासीत्, स वा इषुमात्रमेवाह्वा तिर्यङ्द्वर्धते, पुमात्रमन्वर्द्धि, त्वयो आहु, रहोरात्रे
 एवेषुमात्रं तिर्यङ्द्वर्धते, पुमात्रमन्वर्द्धि, त्वयो आहुरर्धमास, मथो मास, मथो सश्वत्स-
 रमिति, स वा इमाः सव्याः स्रोत्याः पर्यव्यत्, तस्माद्वा इन्द्रोऽर्विमेत्, तस्माद्वा त्वष्टाविमेत्,
 तस्येन्द्रः प्रक्षिमेच्छत्, तमस्मै प्रायच्छत्, तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्, तपो वै स वज्र आसीत्,
 तमुद्यमं नाश्रुको, दद्य वै तर्हि विष्णुरन्या देवतासीत्, सोऽजग्रीव, विष्णा एही, दमाहुरि-
 ष्यावो येनार्यमिदमिति, स त्रेधात्मानं विन्युधत्ता, अभिपर्यावर्तादविभे, दुस्यां तृतीय, म-
 न्तरिक्षे तृतीय, दिवि तृतीय, स यदुस्यां तृतीयमासीत्, तेन वज्रमुदयच्छद्, विष्णुनुष्ठितः
 स वज्रमुद्यतं दृष्ट्वाविमेत्, सोऽजग्रीव, दस्ति वा इदं त्वस्मिन्नन्तर्वा र्यं, तत् ते प्रदास्यामि,
 मा मा वधीरिति, तद्वा अस्मै प्रायच्छत्, तत् प्रत्यगृह्णात् ॥ अथा मा ॥ इति, तद्विष्णवेऽ-
 तिप्रायच्छत्, तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णात् ॥

४-६

अस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दृष्ट्वात्स्मान् रायो मयवानः सचन्ताम् । अस्माकं सन्त्राशिपः ॥७

इति सोऽवे, दस्ति वावास्मिन्नन्तर्वा र्यमिति, स यदन्तरिक्षे तृतीयमासीत्, तेन वज्रमुदय-
 छद्, विष्णुनुष्ठितः स वज्रमुद्यतं दृष्ट्वाविमेत्, सोऽजग्रीव, दस्ति वा इदं त्वस्मिन्नन्तर्वा र्यं,
 तत् ते प्रदास्यामि, मा मा वधीरिति, तद्वा अस्मै प्रायच्छत्, तत् प्रत्यगृह्णात् ॥ द्विर्माषाः ॥ इति
 तद्विष्णवेऽतिप्रायच्छत्, तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णात् ॥

८-१०

अस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दृष्ट्वात्स्मान् रायो मयवानः सचन्ताम् । अस्माकं सन्त्राशिपः ॥११

इति सोऽवे, दस्ति वावास्मिन्नन्तर्वा र्यमिति, स यद्विदि तृतीयमासीत् तेन वज्रमुदयछद्,
 विष्णुनुष्ठितः स वज्रमुद्यतं दृष्ट्वाविमेत्, सोऽजग्रीव, दस्ति वा इदं त्वस्मिन्नन्तर्वा र्यं, तत् ते
 प्रदास्यामि, मा मा वधीः ॥ संधी नु संदधारं यथा त्वमिरं प्रुतिशानीति, सोऽजग्रीव, र्यमां
 प्रुविशेः किं मे ततः स्यादिति, सोऽजग्रीव, त्वमिवन्धीय, तं मोपाय त्वां प्रुतिशेयमिति,
 तद्वा अस्मै प्रायच्छत्, तत् प्रत्यगृह्णात् ॥ त्रिर्माषाः ॥ इति तद्वा त्रैधातव्या, सहस्रं वा
 अस्मै तत् प्रायच्छद्वाः सामानि यजुःषि, यद्वा इदं किं च तत् त्रैधातव्या, तदामोति पर्य-
 नेव ॥३॥

१२-१५

उदरं वै वृत्रः, पाप्मा ह्युद्धातृव्यः पुरुषस्य, यत् तेष उवैति पाप्मानं वा एतत्, स्तुणुते भ्रातृव्यं क्षुधमेरं, तस्मिन् वा अग्नेतां, सर्वमस्या अघ्यूष्वी वाग्नयत् ॥ १६

उभा जिग्यधुर्न पराजयेथे न पराजिग्ये कतरश्चनैतोः ।

इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेयां त्रेधा सहस्रं वि तद्वैरयेयाम् ॥

१७

इति सत्यमाहेत्यु, —अग्नीद, द्वे एवं तृतीये आहर्तुरेकं प्रतिग्रहीतुरिति, तौ वै तत्रैवातिष्ठेतां, तस्मादग्नेद्रावैष्णवं, त्रिरात्रस्य वा उपेप्तायै त्रैधातुव्याह्रियते, यावद्वै त्रिरात्रेणोपामोति तावत् त्रैधातुश्चययावुरुन्दे, तस्मादाहुः, सहस्रदक्षिणेत्यु, —ष्णिहाकुकुमा अन्वाह, गायत्री वा उष्णिहा, —अथ यांमेतांति चत्वार्यक्षराण्युच्यन्धि, चतुष्पादो वा एते पञ्चवो, यथा वा इदं पुरोडाशे पुरोडाशोऽध्येयं वा एतद्यहव्यध्यक्षराणि, प्राणो वै गायत्री, प्राणेन पञ्चवो यता, यदुष्णिहाकुकुमा अन्वाह पदानां च यत्यै ॥

१८

अग्ने श्रीं ते वाजिना श्रीं पृथस्था तिसंस्ते जिह्वां श्रुतजात पूर्वाः ।

तिस्र उ ते तन्वो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अग्रयुछन् ॥

१९

इति परिदधाति वीरताया, अथो रूपताया एवं, यज्ञगत्या परिदध्यादन्तं गच्छे, —दथ यत् त्रिष्टुभा परिदधाति नान्तं गच्छत्यो, —जो वै वीर्यं त्रिष्टु, —बोजस्येवं वीर्यं प्रतितिष्ठति ॥४॥

२०

सर्वाभ्यो देवताभ्यो यज्ञ आहत्या, इत्याहुः, सर्वो वा एष यज्ञः, सर्वाभ्यो हि देवताभ्यो यज्ञ आह्रियते, सर्वाणि छन्दास्स्यन्वाह, सर्वाणि हि छन्दास्सि यज्ञे प्रयुज्यन्ते, ऽग्नि-चरन्नाहरेत्, सर्वो वा एष यज्ञः, सर्वेणवैनं यज्ञेनाभिचरत्य, —दक्षिणस्तु स्या, —स्तस्विन्मे-निमक, —मेनिर्हृदक्षिणो, अथ यो, युर्य, इत्युक्त्वा न यजेत् तमेतेन याजयेत्, सर्वो वा एष यज्ञः, सर्वेणवास्मै यज्ञेन प्रायश्चित्तिं चिन्दत्यु, —तुर उत्तरः पुरोडाशो ज्यायान् भवत्यु, —तुर उत्तरो हि लोको ज्यायान्, यथा वा इयमेवमसा, अथ वा अन्तर्हिंसं, नास्या रूपं नागु-प्ता, —स्तस्माद्यममो मध्यतो, अथो एवमिवश्छन्तर्हिंसस्य रूपं, द्वादशकपालो भवति, यद्वै त्रिंश्विस्तत् त्रैधातुव्यायाः समृद्धं, सर्वेषामतिधातमवद्यत्युलम्बदकाराय, यावुता हि न प्राप्नु-

[४] ते २, ४, १०, ६, ७, २, ४, ११, ३, २, ११ । कठ. १०, ३-४ । [उमा जिग्यधुर्न...येयाम् । ऋ. ६, ६९, ८; अथर्व. ७, ४४, १ । अग्ने श्रीं ते वाजिना...अग्रयुछन् । ऋ. ३, २०, २ ।

[५] ते. २, ४, ११ । कठ. १०, ३-४ ।

यांतावता छम्बट्कुयी, —देतद्वै तद्यदाहुः, —शुम्बणासा इति, वास इव वै यज्ञं लुपते, यत्ता-
प्याणि विधिव्यन्ति यजुषां तद्रूपं, यद्वेनेवो दीयन्त उक्त्यामदानां तद्, यद्विरण्यं दीयते चन्द्रं
गीयता, इति वै सामाहुः, सामां तद्रूपं, —मेतेन वै सृष्टया अयजन्त, ते श्रियोऽन्तमगच्छन्, —
स्तस्मान्नातिबहुं यष्टव्य, —मीश्वरो हि परादिति पत्तो, —यो वा एतेन यजते वि सं छिनत्ति, पुत्रो
याजयितव्योऽनुसैतत्यै ॥५॥ २१

आश्रयमष्टाकपालं निर्वपे, —द्वैन्द्रमेकादशकपालं बार्हस्पत्यं चरुं भूतिकामं याजये, —दिन्द्रो वै
श्रियिर् इवामन्यत, ३सोऽग्निं च बृहस्पतिं चाग्नवीद, याजयितुं मेति, तं वा एतयामिश्च बृह-
स्पतिश्चायाजयतां, तस्मिन्स्तेजोऽग्निरदधा, —दिन्द्रयमिन्द्रो, ब्रह्म बृहस्पति, —स्तता इन्द्रो-
ऽभवद्, यो भूतिकामः स्यात् तमेतया याजयेत्, तेज एवास्मिन्नग्निर्दिधाती, —न्द्रयमिन्द्रो,
ब्रह्म बृहस्पति, —मैवत्येव, यदस्मिन्स्त्रीणि वीर्याण्यधत्तां तस्मात् शिघातु, —रेन्द्र इतरा,
अभिसंश्लेषयन्ति सेन्द्रियत्वाय ॥६॥ २२

पुरोवात् जिन्वु रावद् स्वाहा, वातुवान् वर्षन् भीम रावद् स्वाहा, स्तनयन् वर्षन्नुग रावद्
स्वाहा, —उतिरात्रं बवर्गान् पृति रावद् स्वाहा, बहुं ह वा अयमुवषादिति, श्रुत रावद् स्वाहा,
तंपृति वर्षन् विराड् रावद् स्वाहा, डवस्फूर्जेन् विष्टुर्दपंस्त्वेषु रावद् स्वाहा, नश्न्युवस्फूर्जेन्
वर्षन् भूत रावद् स्वाहा ॥ २३

मान्द्रा वंशा ज्योतिष्मतीरमस्वरीः शुन्धो अञ्जा उन्दुतीः सुफेनाः ।

मित्रभृतः क्षत्रभृतः सुराष्ट्रा इह नोऽवत ॥

वृष्णो अश्वस्य संदानमसि, वृष्ट्यै त्वोऽपनक्षामि ॥

देवा वसव्या अग्निं सोमं सूर्यापो दत्तोदधिं म्रिन्त ।

दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यावत ॥

देवाः शर्मण्या मित्रवरुणार्यमन्नपो दत्तोदधिं म्रिन्त ।

दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यावत ॥

देवाः सपीतयोऽपां नपान्नराशस्सापो दत्तोदधिं म्रिन्त ।

दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्यावत ॥

दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । यत् पृथिवीं व्युन्दन्ति ॥

आ यन्त्रः सुदानवो ददाशुषे दिवंः कौशमनुच्यवुः ।

ग्रं पर्जन्यः सृजतां रौदुसी अनु धन्वना यन्तु वृष्टयः ॥

३०

उदीरयता मरुतः समुद्रतो दिवो वृष्टिं वर्पयता पुरीषिणः ।

न वो दत्ता उपदस्यन्ति धेनवः शुभे कर्मनु रथा अवृत्सत ॥

३१

सृजां वृष्टिं दिवं, आद्भिः समुद्रं पृण, ये देवा दिविभागाः स्य ये अन्तरिक्षभागा ये पृथिवीभागास्त इदं क्षेत्रमाविशत, त इदं क्षेत्रमनुविशत ॥७॥

३२

वृष्टिर्देवेभ्योऽन्नाद्यमपक्रामत्, तत् इदं सर्वमशुष्यत्, ते देवाः प्रजापतिमेवोपाधावन्, — स्तान् वा एतया प्रजापतिरयाजयत् कारीर्या, तेभ्यो वृष्टिमन्नाद्यमवरुद्धे, यन्तु पर्जन्यो न वर्पयति, यन्तु कारीर्या याजयन्ति वृष्ट्या अन्नाद्यस्यावरुद्ध्या, अप्रै वातहोमा अष्टौ दिक्षा, इति दिग्भ्य एवैतैर्वृष्टिमावर्तयन्ति, मान्दा वंशा ज्योतिष्मतीरमस्वरी, — रित्येतानि वा अपां नामधेयानि, यथा वा इदं नामग्राह, — मस्ता अस्ता, इति ह्येत्ये, — वं वा एतदुपो नामधेयं इत्यावयति, वृष्णो अश्वस्य संदानुमसीति, वृषा क्षत्रो, वृषा पर्जन्यः, समृद्धयै वृष्टयै त्वोपनद्यामीति, वृष्टयै ह्युपनद्यति, देवा वसव्या अग्ने सोमं धेयं, — ति देवेताभिरेवान्वहन् वृष्टिमल्लेति, यद्वि न वर्पयति वसेषु, — रहोरात्राभ्यामेवं वृष्टिं च्यावयन्ति, कर्तारणि भवन्ति वृष्ट्या अन्नाद्यस्यावरुद्धयं, मर्ष्युतानि भगन्त्य, — पां वा एष ओषधीनां रसो, ऽपामैवैता ओषधीनां रमेनांति, रस्तेनाश्च्यावयत्य, — प्रये धामछदेऽष्टारूपालं निर्वये, — न्मारुतं सप्तकपालं सौधैर्मरुकपालं वृष्टिकामं याजये, — द्रविर्वा इतो वृष्टिमाद्वे, मरुतोऽमृतश्च्यावयन्ति, तां धेयं रुमिभिरपेत्ये, — तं वै वृष्ट्याः प्रदातार, — स्तोत्रेव आगधेयेनोपासत, तेऽस्मै वृष्टिं प्रयच्छन्ति, सृजां वृष्टिं दिवं आद्भिः समुद्रं पृण, — तीमाश्वेनामृशं समस्ता, — डाभिरमूरलेति, ये देवा दिविभागाः स्य ये अन्तरिक्षभागा ये पृथिवीभागास्त इदं क्षेत्रमाविशत, त इदं क्षेत्रमनुविशत, — तीमानेव लोकान् वृष्टयै समृद्धयि ॥८॥

३३[८३]

॥ इति मत्स्यमहाण्डे चतुर्थः प्रपाटकः ॥४॥

अथ पञ्चमः प्रपाठकः ।

काम्याः पशवः ।

सौम्यं वधुं लोमशं पिङ्गलमालभेत पशुकामः, सौमिर्वी ओपधया, ओपधयः पशवो,
यत्, सौम्यः, प्रत्यक्षमेवास्मै पशुमालभते, लोमशो भवत्ये, — तद्वै पुष्ट्या रूपं, पुष्टिमे-
वावरुन्दे, वधुः पिङ्गलो भवति सौमस्य रूपं संमृद्धये, येस्त्रैतानामुत्तमो जयितुं तं सौमा-
योष्णमालभेत पशुकामः, सोमो वै रेतोधाः, पूर्वा पुशूनां प्रजनयिता, सोम एवास्मै रेतो
देधाति, पूर्वा पशून्, प्रजनयति, स्तनं, वा एतेषां द्वौ अभिजायिते, ऊर्जं तृतीया,
ऊर्जं पशून्, ऊर्जं गस्मा ऊर्जं पशूनाप्त्वावरुन्दे, त्रिर्वी एषा सुवत्सरस्यान्यान् पशून्
पुरिविज्ञायत, एतद्वै पुष्ट्या रूपं, पुष्टिमेवावरुन्दे, भामिनीर्वी ज्ञान्याः प्रजा, अभागा
अन्या, यदौदुम्बरो यूयो भवत्युभयोरैवैना भामिनीः करोति, मासि मासि वा एषोऽवान्तरम-
न्यैभ्यो वनस्पतिभ्यः पच्यत, एतद्वै पुष्ट्या रूपं, पुष्टिमेवावरुन्दे, प्राजापत्यं तूपरमालभेत
पशुकामः, प्राजापत्या वै पशवः, प्रजापतिः पशूनां प्रजनयिता, तमेव भागधेयेनोपासरत्,
सोऽस्मै पशून्, प्रजनयति, योनिर्वै प्रजापति, — योनिरेव प्रजायते, सर्वेषां वा एष पशूनां
रूपाणि प्रति, पुरुषस्येव इमं धूम्यं, — श्वस्येव शिरो, गर्दभस्येव कर्णौ, शुन इव लोमानि,
गौरिव पूर्वा पादा, अत्रेरिवापरा, अजः खलु वै सर्वाण्येव पशूनां रूपाण्याप्त्वावरुन्दे, सर्वाण्येनं
पशूनां रूपाण्युपतिष्ठन्ते, हिरण्यगर्भवत्याघारो, याः प्रजापतेः सामिधेनीस्ताः सामिधेनी, —
याः प्रजापतेराग्निमुस्ता आग्निवो, हिरण्यं दैत्यं सद्युक्रत्यायु, तार्क्ष्यं दैत्यं सद्योनिस्वाया, —
ऽधीवासो दैत्यो, यज्ञस्य तेन रूपाण्याप्त्वावरुन्द, एतेन वा उपकेरु रराध, क्रभोति य एते-
न यजते, द्वादशधा इ त्वै स प्राशिन्नं परिजहार, तन्न द्वादश द्वादश वरान् ददौ, यद् द्वादश
दीयन्ते तस्यैषा प्रतिमा, श्वेतं च वायवा आलभेत्, भृतिकामं च याजयेद्, वायुर्वै देवाना-
मोजिष्ठः क्षेपिष्ठः, स एनं भृत्यै निनयति, तदाहु, — रघुता देवतेश्वरा निर्ध्वज ईश्वरैरनमार्तिं
निनेतोरिति, तदति सैवैनं भृत्यै निनयति, श्वेतं च वायवे नियुत्तुता आलभेत्, ग्रामकामं च
याजयेद्, वायुर्वी इमाः प्रजा नस्योता इत्यं चेत्यं च नेनीयते, यद्वायवे, वायुरेवास्मै न-
स्योतां च विशं निनयति, नियुत्तुती याज्यानुवाक्ये भवतो, ग्राममस्मिन् दाधार, श्वेतो
भवति, ब्रह्मणो रूपं संमृद्धये, श्वेतं च वायवे नियुत्तुता आलभेत्, — ऽमयाविनं च याजयेत्,

प्राणो वै वायुः, प्राणो हि वा एतस्यापक्रान्तो, ऽथैतस्यामयति, यद्वाप्ये, वायुरेवास्मै
 प्राणं निनयति, निर्युत्वती याज्यानुवाक्ये भवतः, प्राणमस्मिन् दाधार, श्वेतो भवति,
 ब्रह्मणो रूपं संमृदयै, श्वेतं वाप्ये निर्युत्वता आलभेत, पशुकामं याजयेत्, प्राणो वै
 वायुः, प्राणं वा एतत् पशवः प्रविधावन्ति यद्वैषु वातं प्रतिजिघ्रति, यद्वाप्ये, वायुरेवा-
 स्मै पशून् निनयति, निर्युत्वती याज्यानुवाक्ये भवतः, पशूनास्मिन् दाधार, श्वेतो भवति,
 ब्रह्मणो रूपं संमृदयै ॥१॥ १

सुर्भानुर्वा आमुरः सूर्यं तमसाविष्यत्, तस्य देवास्तमोऽप्राप्नुन्, यत् प्रथमं तमोऽ-
 पान्नन्साधिः कृष्णामुवद्, यद् द्वितीयं सा लोहिनी, यत् तृतीयं सा बुलधी, यद्
 च्युत्ताद्रपाकृन्तुत्साविर्वशाभुवत्, तेऽमुचन्, देवपशुभिर्न कामापालमामहा, इत्थं वा इयं
 तर्ह्यसासीदलोमिका, तेऽमुचन्,—स्तस्मै कामापालमामहे यथास्यामौपधयश्च वनस्पतयश्च जा-
 यन्ता इति, तां वै तस्मै कामापालमन्त, ततोऽस्योमौपधयश्च वनस्पतयश्चाजायन्त, यः
 प्रजाकामो वा पशुकामो वा स्यात् स एतामविं वशामालमेत, प्र प्रजया च पशुभिश्च
 जायते, ऽथो आहु,—यः प्रथमंस्तमस्यपहते सूर्यस्य रश्मिर्यूपस्य च्छपाले वातुनो-
 त्साविर्वशाभुवदिति, तदुमयेनैव देवपशुरालभ्यते, यद्यस्यास्तज्जन्म यदि वेतुरं तत्
 कामाय कामायैवाविर्वशालभ्यते, आग्नेयमजमालमेत, वारुणं पेतुं भूतिकामं याजये, —
 दामेयानि वै पुरुषस्यास्थानि, वारुणं मात्सं, —माग्नेयैनेवास्याग्नेयं निष्क्रीणाति, वारुणेन
 वारुणं, भंरुत्पेयं, सारस्वती मेयीमालमेत यो वाचो गृहीतं, वाग्वै सरस्वती, वाचैवास्प
 वाचं मियज्यत्ये, —उन्नदती भवति सर्वत्वापा, —नषिस्फला संमृदयै, श्वेता मल्हा आलमेत ब्रह्म-
 वर्चसंकाम आग्नेयीं बार्हस्पत्यां सौरीं, वसन्ता आग्नेयीं, प्रावृषि बार्हस्पत्यां, क्षिशिरे
 सौरीं, यदाग्नेयीं, तैजस्तमोऽवृणुद्धे, यद्बार्हस्पत्यां, ब्रह्मवर्चसं तया, यत् सौरीं,
 रुचं तया, शिवंद्वावास्मा एतत् संमृदं ब्रह्मवर्चसं दधाति, सध्वत्सरं पर्यालभ्यन्ते, सध्व-
 त्सरेण वा अनाप्तमाप्यते, सध्वत्सरं गैवास्मा आप्त्वा तैजो ब्रह्मवर्चसं दधाति, श्वेता भवति,
 ब्रह्मणो रूपं संमृदयै, वायव्यामजमालमेत, सारस्वती मेयीमदित्या अजामभिद्रस्यमानं
 याजयेद्, वायुर्वा एतस्याभ्रीलं गन्धं जनता अनुविहरति यमभिद्रस्यन्त्ये, —पश्नीदं सर्वमु-
 पर्गष्टुनि, यद्वाप्ये, वायुरेवास्प तं गन्धं सुगर्भिप्रकः, सोऽस्य सुगर्भिर्गन्धो जनता अनुवि-
 तिष्ठते, वाचा वा एतमभिद्रस्यन्ति यमभिद्रस्यन्ति, वाक्सरस्वती, यत् सारस्वती,

वाचैर्वैपा५ वाच५ श्रमपत्य, —प्रतिष्ठितो वा एष यमुभिर्शंसन्ती, —य५ वा अदिति, —रियं प्रतिष्ठा,
यदादित्या, —ऽस्यामेव प्रतिष्ठितती, —न्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युध्यते यमुभिर्शंसन्ती, —न्द्रिय५
वीर्यं गर्भो, यद्रभिणीभवंतीन्द्रियेणैवैत५ वीर्येण समर्थयन्ति ॥२॥ २

देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, ते वै समावुदेवं यज्ञं कृर्णा आपन्, यदेवं देवा अकुर्वन्
तदसुरा अकुर्वन्, ते न व्यावृत्तमगच्छ५, —स्तै देवा एत५ वामनं पशुमपश्य५, —स्त५ वैष्णवंमा-
लमन्त, ततो वै विष्णुरिमाँल्लोकानुदजयन्, ततो देवा असुरानेम्यो लोकैभ्यः प्राणुदन्त, ततो
देवा अभुवन्, परासुरा, यः सपत्न्यान् आतृव्यवान् वा स्वात् स एत५ वामन५ वैष्णवंमा-
लमेता, —ऽतो वै विष्णुरिमाँल्लोकानुदजयन्, विष्णोरेवाँज्जुतिमन्विमाँल्लोकानुज्जयति, प्रैभ्यो लो-
कैभ्यो आतृव्यं लुदते, विषम इवालमेत, विषमानिव३हीमाँल्लोकान् देवा लुदजय, —अिमानिव
लोकानुज्जयती, —न्द्रो वै वृत्रमुहन्, त्स प्राडपद्यत, स पद्यमाना इन्द्र५ सप्तभिर्भोगैः पर्यगृह्णात्,
तस्माद्विष्ण्वः पशवो व्युदाय, —न्मर्थतो वैदहील्लिदाय५, —स्त्वस्मात् तासां पुरो जन्म पुरं ओक्, —
स्तासां जघनत् क्रुपमो वैदे३रहोऽनूदैत्, तमचाय, —द्वय५ बावं मास्माद५ हसो मृञ्चेदिति, त-
मैन्द्रमालमेता, —ऽऽप्रेयं तु पूर्वमजमालमत्, स वा अग्निर्नैव वृत्रेभ्यु भोगानुपिदद्याथैन्द्रेणेन्द्रिय५
वीर्यमात्मन्नघत्, यः पार्मना तमसा गृहीतो मन्येत स एतमैन्द्रमुपभमालमेता, —ऽऽप्रेयं तु पूर्व-
मजमालमेता, —ऽग्निर्नैव पार्मनो भोगानुपिदद्याथैन्द्रेणेन्द्रिय५ वीर्यमात्मन् घत्ता, इन्द्रो वै घलम-
पावृणोत्, ततः सहस्रमुदैत्, तस्य सहस्रस्याप्रतः कुञ्ज उदैत्, तस्मादेत५, साहस्रीं लस्मीं, —रिं
त्पाहुयश्च वेदु यश्च ना, —ऽथो आहु, —रिम५ वा एष लोकं पश्यन्नभ्युदैत्, स समैपत्, स एष
समीपितः कुञ्ज, इति तमैन्द्रमालमेत पशुकाम, ऐन्द्रा वै पशुषा, इन्द्रः पशूनां प्रजनपिता,
तमेव भागधेपेनोपासरत्, सोऽस्मै पशुन्प्रजनयति, स यदा सहस्रं पशुंगच्छेदर्थत५ वामन५ वै-
ष्णवंमालमेतै, —तस्मिन्वै तत्सहस्रं प्ररयतिष्ठत्, स तिर्यङ् व्यैपत्, तस्मादेष तिर्यङ्द्विषु वीपित,
एतेन वै स तत् सहस्रं पर्यगृह्णात्, तत् सहस्रस्य वा एष परिगृहीत्या अविशोभाय, देवाश्च
वै पितरश्चास्मिँल्लोकं आस५, —स्त्वयत् किञ्च देवाना५ स्वमासीत् तद्यमोऽप्युचत्, ते देवाः प्रजा-
पतिमेवोपाधायन्, त्स प्रजापतिरैतो मिथुनौ पशू अपश्यदपमं च वशो च, तां आलभत्, वै-
ष्णवचारुणीं तु पूर्वा५ वशमालमत्, तान् वै वैरुणेनैव ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राणुदतां, —

ऽथैन्द्रं देवेष्वालभत, तैर्नैष्विन्द्रियाणि वीर्याण्यात्वादुधाद्यः सपत्नवान् भ्रातृष्ववान् वा स्यात् स एतां मिथुनौ पशू आलभेत ऋषमं च वशां च, वैष्णववारुणौ तु पृषां वशामालभेत, वरुणे-
नैवैतान् ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्रणुदते, ऽथैन्द्रेणेन्द्रियं वीर्यमात्मन् धत्ते ॥३॥ ३

सावित्रं पुनरुत्सृष्टमालभेत यः पुरा पुण्यः सन् पश्चात् प्रापत्वं गच्छेत्, संविता वै श्रियः प्रस-
विता, तमेव भागधेयेनोपासरत्, स एनं श्रियं प्रसुवति, प्रापौ वा एष पुरा सन् पश्चात्
श्रियमश्नुते यः पुरानुद्वान्तसन् पश्चोत्तवं गच्छति, यथैष श्रियमश्नुत एवमेवैनं श्रियं गमयत्यौ,—
पृथीम्यो घेहंतमालभेत प्रजाकामा, औपधीनां वा एषा श्रियः,—तां वा एतां सूतोः परिचा-
यन्ता, औपधयः खलु वा एतस्य प्रजामपगूहन्ति योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न बिन्दते, ता
(एवं भागधेयेनोपासरत्, तां अस्मै प्रजां पुनर्ददत्या,—यो वा औपधया, आपो हस्तेवा-
सत् खनन्ति, तां अस्मै प्रजां खनन्ति, घावापृथिवीं धेनुं समातरा आलभेतामकामो,
यश्च द्युयसौ वर्षति तदस्यां प्रतिष्ठति, घावापृथिवीं वा अश्वस्येताते, ते) एवं भागधेयेनो-
पासरत्, तै अस्मा अन्नाद्यं प्रयच्छतः, स वत्सं वायंवा आलभेत, वायुर्वी अनयोर्वत्सौ,
वायुरिमं प्रदापयति, प्रच्छे ह वा इमं दुहे य एव वंदे,—न्दीं व सूरवशामालभेत, राज्ञश्च
भृतिकामं याजये,—देवस्या वा अधीन्द्रोऽजायत, स जायमान एतं योनिं निरवर्तयत्,
सा सूरवशामव,—दधौ आहु,—रेतदेवं सकृदिन्द्रियं वीर्यं तैजो जनयित्वा नापूरं सूता आ-
शंसत्, सा सूरवशामव,—दितीन्द्रियेण वा एष वीरेण व्युच्यते योऽलं मृत्यं सन्नं मयस्यै,—
न्दीं भवती,—न्द्रियमस्मिन् दधात्य,—य यस्तं बिन्देद्यं सूत्वा सूरवशा भवति तमैन्द्रमालभेत
तैजस्काम,—स्तदेवैन्द्रियं वीर्यं तैज आप्नोति, सारस्वतीं धेनुं एरीमालभेत यः क्षेत्रे पशुषु वा
विवदेत्, वाग्वै सरस्वती, वाचैर्विषां वाचं वृहक्ते, धेनुर्वी एषा सुती न दुहे, तयमेवै-
षां वाचं करोति, घावापृथिवीं धेनुं पर्यारिणीमालभेत यो राज्ञ्योऽम्यघो विश्वरेव, घा-
वापृथिवीम्यां हि वा एष निर्मक्तो, ऽयैषोऽम्यघो विश्वरति, घावापृथिवीं एवेनं विश्वं
प्रतिष्ठापयतः, पर्यारिणी भवति, पर्यारीवश्चेतद्राष्ट्रं, यदम्यघो विश्वं भूति घावापृथिवीं
एवेनं विश्वं प्रतिष्ठाप्य, स श्वो मृतं वत्सं वायंवा आलभेत, वायुर्वी अनयोर्वत्सौ, वा-
युरिमो धेनुं विश्वं च प्रदापयति, प्रच्छे ह वा इमो धेनुं विश्वं च दुहे य एव वंदे ॥४॥ ४

आग्नेयमजमालभेत, सौम्यं बभ्रुमूषमं पिङ्गलं भूतिकामश्च याजयेद्, — द्रव्या एवाग्नेयं,
 इन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युष्यते योऽलं भूत्यै सर्गं भवति, यत् सौम्यः, स्वयैवास्मै देव-
 तयेन्द्रियश्च वीर्यमाप्त्वावरुद्धे, भवत्येवं, बभ्रुः पिङ्गलो भवति, सौमस्य रूपश्च संपृद्ध्यै,
 गोमृगश्च वार्यवा आलभेता, — अग्निश्चम्यमानश्च याजये, — दंपूतो वा एष यमुमिश्रं सन्ति, वार्युर्वै
 देवानां पवित्रश्च, वार्युर्नैवैनं पवित्रेण पुनाति, नैव वा एष ग्रामे नारण्ये यमुमिश्रं सन्ति,
 नैव खलु वा एष ग्राम्यः पशुर्नैवारण्य, — स्तस्मादस्यैव देवतया पशूनां च संपृद्ध ऐन्द्राग्रमनुसृष्टमा-
 लभेत यस्य पिता पितामहः सौमं न पिबे, — दिन्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युष्यते यस्य पिता पि-
 तामहः सौमं न पिबति, यदैन्द्र, इन्द्रियेणैवैनश्च वीर्येण समर्धयति, देवताभिर्वा एष व्यु-
 ष्यते यस्य पिता पितामहः सौमं न पिबति, यदाग्रेऽथो, अग्निर्वै सर्वा देवता, देवताभिरे-
 वैनश्च समर्धयत्य, — नुसृष्टो भुवत्य, — नुसृष्ट इव शशंतस्य सोमपीथो यस्य पिता पितामहः सौमं
 न पिबति, तस्मादस्यैव देवतया पशूनां च संपृद्धस्त्वाष्ट्रमवलिसमालभेत पशुकाम, — स्त्वाष्ट्रा वै
 पशव, — स्त्वष्ट्रा पशूनां प्रजनयिता, तमेव आगुधेयनोपासरत्, सोऽस्मै पशून् प्रजनय-
 ति, सौमापीष्णं नपुंसकमालभेत, पण्डकश्च याजयेद्, यत्र तु भूमिर्जायेत तत् प्रजिज्ञासेता, —
 ऽत्र वा एतस्य जायमानस्येन्द्रियश्च वीर्यमपाक्रामत्, तदेवास्मा इन्द्रियश्च वीर्यमाप्त्वा दधाति,
 सौमश्च वा एतस्य पूर्वा च जायमानस्येन्द्रियश्च वीर्यमपुवेता, — मियश्च वै पूर्वा, — पुधयः सौमो,
 यत् सौमापीष्णः, स्वयैवास्मै देवतयेन्द्रियश्च वीर्यमाप्त्वावरुद्धे, भवत्येवं, यान्यनुवदाना-
 नानि तैर्नैर्ऋतैः पूर्वैः प्रचरन्ति, निर्रुतिगृहीता वा एषा स्त्री वा पुंस्त्वा, निर्रुतिगृहीत एष
 पुमान्यः स्त्रीरूपो, निर्रुत्या एवैनं तैर्न भ्रूयति, न वै नैर्ऋत्याहृतिरभिमानशे, यदैज्ञातेषु
 जुहोति तत् स्त्रिदशौ जुहोति तदु न, यत्र वा अद इन्द्रो वृषणश्चस्य पेनामीत तदेनं निर्रुतिः
 पाप्मानुग्राहत्, स वै पाप्मानुमपाहृत स नपुंसकोऽभवद्, यः पाप्मानो तमसा गृहीतो मन्वेत
 स एतमैन्द्रं नपुंसकमालभेत, येनैवैन्द्रः पाप्मानुमपाहृत तैर्न पाप्मानमपहते, ऽथैन्द्रेणेन्द्रियश्च
 वीर्यमात्मन् धत्ते, प्रजापतिः पशून्मृजत्, स वा एतमेवाग्रे नपुंसकमसृजत्, तं पशवोऽन्व-
 सृज्यन्ता, — ऽथो आहु, — रेतमेवाग्रे सृष्टं त्वष्ट्रे च पत्नीम्यश्च नपुंसकमालभत्, तैर्न प्रजा असृज-
 तैति, यः प्रजाकामो वा पशुकामो वा स्यात् स एतं त्वष्ट्रे च पत्नीम्यश्च नपुंसकमालभेत,

मिथुनं च त्वष्टा च पत्नीश्च, त्वष्टारं च वा एतन्मिथुनैः सप्यसाद् प्रजतनाय, तन्मिथुनैः, तस्मादेवं मिथुनाद्यजमानः प्रजया च पशुभिश्च प्रजायते ॥५॥ ५

प्रजापतिः प्रजा असृजत्, ता एनं सृष्ट्वा अत्यमन्यन्त, ता अतिमन्यमाना वरुणेनाग्राहयत्, ता वरुणगृहीताः कृष्णः पेत्योऽप्यस्कन्दत्, तस्यानुहाय पादमगृह्णात्, तस्य शफः प्रावृहत्, स एकाशितिपादभवत्, तमुचाय, —द्वयं च वावांसां प्रजानामवरुणगृहीतो, जनैतेमाः प्रजा वरुणान् सुञ्चानी, —ति तं च वारुणमालभत्, तत्त इमाः प्रजा वरुणात् प्राप्नुयन्त, तद्वरुणप्रमोचनीय एवंप, यो ज्योगामयावी स्यात् तमेतत्त याजयेत्, वरुणेन हि वा एष पाप्मानो गृहीतो, सधै- तस्य ज्योगामयति, यद्वारुणो, वरुणादेवैनं तैत्त मुञ्चत्यै, —कशितिपादवत्ये, —वमिष हि तस्य रूपमासीत् समुद्रयै, द्वीपे याजये, —देता वै प्रत्यक्षं चारुणोर्धदापः, स्वै वा एतद्योनी प्रत्यक्षं च वरुणमवयजति, समन्तेमापः परिवहन्ति रक्षसामन्ववायाय, वारुणं कृष्णं पेत्यमालभेताभिचरन्, यद्वारुणो, वरुणेनैवैनं ग्राहयित्वा स्तृणुते, कृष्णो भवति, तमो वै कृष्णं, मृत्युस्तमो, मृत्युनैवैनं ग्राहयत्ये, —तद्वै पाप्मानो रूपं च यत् कृष्णं, कृष्णं इव हि पाप्मा, पाप्मानैवैनमभिषुवति, तं नित्युञ्ज्यात् ॥ ६

पशुं वृधामि वरुणाय राज्ञा इन्द्राय भागमृषभं कैवल्लो हि ।

गात्राणि देवा अभिसंविशन्तु यमो गृह्णातु निर्ऋतिः संपतन्तान् ॥ ७

इत्येतास्य एवैनं देवतास्यो निर्याच्य, मृत्युनैवैनं ग्राहयत्ये, —मये वैश्वानराय कृष्णं पेत्यमालभेत् समान्तमभिप्रोक्ष्यन्, स्तस्वत्सरो वा अर्धवैश्वानरः, स्तस्वत्सराय सम- म्यते, स स्वत्सरमेवाप्स्वारुणं काममभिदृष्टया, —श्विनं कृष्णललाममालभेता, —ऽऽनुजावरं द्या- जये, —दक्षिणा वै देवातामानुजावरा, अक्षिना एतस्य देवते यं आनुजावरं, —स्ता एवं भागधेये- नोपासरत्, ता एनमभ्रं परिणयतः, कृष्णो भवति, पाप्मानुपेक्षापहते, ललामो भवति, मृत्ततो ऽस्मिंस्त्वैजो दधात्या, —श्विनं कृष्णललाममालभेता, —ऽऽमयाविन्तं च याजये, —दक्षिणा वै देवानां भिषजा, अक्षिना एतस्य देवते यं आमयावी, ता एवं भागधेयेनोपासरत्, ता एनं भिषज्यतः, कृष्णो भवति, पाप्मानुपेक्षापहते, ललामो भवति, मृत्ततोऽस्मिंस्त्वैजो दधाति ॥६॥ ८

छन्दाश्मि वै यज्ञाय नातिष्ठन्त, स वषट्कारेऽभिहृत्य गायत्र्याः शिरोऽञ्जित्, तस्माच्च

शीर्ष्णच्छिन्नाद्यो रसोऽक्षुरत् तां वशां अमरुत्, — स्तद्वशान् वशात्वं, — मथो आहु, — वेश्च वं तां
अक्षुरत्, — स्तो वशां अमरुत्, — स्तद्वशान् वशात्वं, — मित्यथो आहु, — वेश्च वै सांसीत्, तद्वशा
वा एता इति, ततो यः प्रथमो रसः प्राक्षुरत् तं वृद्धस्पतिरुपायहृत्वात्, सां रौहिणी बार्हस्पत्यां,
ततोऽयोऽत्यक्षुरत् तं मित्रारुणौ, सां द्विरूपां मैत्रावरुणीं, ततोऽयोऽत्यक्षुरत् तं विश्वे देवाः,
सां बहुरूपां वैश्वदेवीं, ततोऽयोऽत्यक्षुरत् तं मग्निश्च मरुतश्च, सां पृश्निराग्रिमारुत्यं, — यो आहुः,
कृष्णशुक्लीत्यं, — यं यां विप्रया आसु स्तानीमान्यन्यानि रूपाणि, ततो यः प्रथमो वृषः पुरा-
पतत् तं वृद्धस्पतिरभिहायाभ्यगृह्णात्, स उक्षाभुवत्, तदुक्षा उक्षत्वं, — मथो आहु, — यदेवंता
अनुच्योक्षुत् स उक्षाभुवत्, तदुक्षा उक्षत्वंमिति, तं ब्राह्मणस्पत्यांमालभेत्, ब्राह्मणं भूतिकामं
याजयेद्, ब्रह्म वै ब्रह्मणस्पति, — ब्राह्मणस्पत्यां ब्राह्मणो देवतुया स्वयैवासमै देवतयेन्द्रियं वीर्य-
माप्त्वावरुद्धे, मनुस्येव, रौहिणीं बार्हस्पत्यांमालभेत् ब्रह्मवर्चसकामो, ब्रह्म वै वृद्धस्पति, —
बार्हस्पत्यां ब्राह्मणो देवतुया, स्वयैवासमै देवतुयाप्त्वा तेजो ब्रह्मवर्चसं दधाति, रौहिणीं भगति,
ब्रह्मणो रूपं संमृदयै, मैत्रावरुणीं द्विरूपांमालभेत् पशुकामो, अहोरात्रे वै मित्रावरुणा, अहोरात्रे
अनुपशवः प्रजायन्ते, तां एवं भागधेयेनोपासरत्, तां अस्मै पशून् प्रजनयत्, — इच्छन्द्सां वा एष
रसः, — इच्छन्द्सामेवासमै रसेन पशून् घृत्ते, द्विरूपां भगति संमृदयै, वैश्वदेवीं बहुरूपांमालभेत्
यस्मै कामाय कामयेत्, सर्गं वा एता देवता, सर्गं वा एतदेवंताः कामाय भागधेयेनोपासरत्,
तां अस्मै कामं संमर्थयन्ति यत् कामो भवति, छन्दसां वा एष रसः, — इच्छन्द्सामेवासमै रसेन
दधति, बहुरूपां भगति संमृदया, आग्रिमारुतीं पृश्निमालभेत् वृष्टिकामो, अग्निं इतो वृष्टिर्माहे,
मरुतोऽमृतश्चावयन्त्ये, — ते वै वृष्ट्याः प्रदातारः, — स्तानेनं भागधेयेनोपासरत्, तेऽस्मै वृष्टिं प्रय-
च्छन्ति, छन्दसां वा एष रसो, रसो वृष्टि, — इच्छन्द्सामेवासमै रसेन रसं वृष्टिं निनयन्ति,
पृश्निर्भवति, पृश्निमातरो हि मरुतो, भोमीं कृष्णशुक्लीमालभेत्तत्त्वकाम, इयं वा अन्नस्य
प्रदात्रिका, तामेव भागधेयेनोपासरत्, सांस्मा अन्नाद्यं प्रयच्छति, न चमीपाहरेयु, — रत्नं च
वै चमी, — अन्तं कृष्णं, — मुनयेनैवान्तंमपहत्यान्नाद्यमात्मन् घृत्ते, यद्वं तत् शीर्ष्णच्छिन्नात्तेज
इन्द्रियं वीर्यं परापनुत् सां वसुधेशाभुवत्, तदेवां वशां, — वृषमेवंतुरा, — स्तो ब्राह्मणस्पत्यांमाल-
भेताभिचरन्, ब्रह्म वै ब्रह्मणस्पति, — ब्राह्मणस्पत्यां ब्राह्मणो देवतुया, यां देवं ब्रह्म तेनेन
सर्वेणाभिचरति, तेजसैनं प्रछिन्नाचि, स्तणुत एवं, वसुधैर्भवति, ब्रह्मणो रूपं संमृदयै,
सौरीं च श्वेतामालभेत् ब्रह्मवर्चसकामो, अतो वा आदित्यो ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता, तमेनं भागधे-
येनोपासरत्, सोऽस्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति, श्वेतो भवति, ब्रह्मणो रूपं संमृदयै, मैत्रा-

वरुणीं कृष्णकृष्णींमालभेत् वृष्टिकामो, ऽहोरात्रे वै मित्रावरुणा, अहोरात्रे अनुवर्षत्ये, —तद्वा अहो
रूपे यच्च शुक्ले, यच्च कृष्णे तद्वज्रे, —द्विरूपा भवति समृद्धयै ॥७॥ ९

इन्द्राय मन्युमते मनस्यते ललाममालभेत् संग्रामे, मन्युना वै वीर्यं क्रियते, इन्द्रियेण ज-
यति, वीर्यं चैवैषिन्द्रियं च जित्यै दधाति, ललामो भवति, पुरस्ताद्दधयं मन्यु, —रथो
ब्रह्मणैर्वनान् पुरस्तान्मुखतो जित्यै स इत्यती, —न्द्रायाभिमातिर्न क्रुपर्ममालभेत् आतृव्यवा, न
भिमातिर्वै पाप्मा आतृव्य, इन्द्रियेणैवाभिमातिं पाप्मानं आतृव्यमपहते, स इन्द्राय वृत्रतरे
आलभेत्ता, —ऽभिमातिर्वै पाप्मा आतृव्य, इन्द्रियेणैवाभिमातिं पाप्मानं आतृव्यमपहत्य वृत्रतरेवा-
भूत्, स्वाराज्यमेव गच्छति, वृत्रतं, —रिति रथेतम्राहुषः स्वाराज्यं गच्छत्यै, —न्द्रामारुतं पृश्नि-
संकथमालभेत्, राज्ञेन्यं ग्रामकाम यजये, —द्वेन्द्रो वै राज्ञेन्यो देवतया, मारुतीं वि, —दि-
न्द्रियेणैवास्मै विशष्टपुनक्ति, पृश्निसंकथो भवति, पृश्निदेवास्मै विशष्टपदधात्यै, —नुकामस्मै
विश्वमग्निवादिनीं करोती, —न्द्राय वज्रिण क्रुपर्ममालभेत्, राज्ञेन्यं भूतिकाम यजयेद्, यदा
वै राज्ञेन्यो वज्री भूत्यथ भूतिं गच्छति, यद्वज्रिणे, वज्रमेवास्मा आधात्, तेन विजिति भूतिं
गच्छति, स एनं भूत्यै श्रेष्ठा इन्द्रे, यद्वज्रिणा, इति तदस्याभिचरुणीय, यं द्विष्यात् तं
तद्वि मनसा ध्यायेद्, वज्रमेवास्मै प्रहरति, स्तृणुत एव, सौम्यं वधुमुपमं पिङ्गलमालभेत्
योऽल ५ राज्याय सत्तं राज्यं न प्राप्नुयात्, सौमो वै राजिवस्य देवता, सौमो हि राजा, स्वा-
मेव देवता ५ राज्यायोगासरत्, स्वैनं देवता राज्यं गमयति, वधुः पिङ्गलो भवति, सौमस्य
रूपे ५ समृद्धयै ॥८॥ १०

यः शुभ्रं एकाष्टकायां जायेत् यस्तमालप्स्यमानः स्यात् स आग्नेयमष्टाकपालं निक्षेपे, —द्विर्वै
पुशना ५ योनिः, स्वादेवैनान् योनिर्निष्क्रीणात्या वैष्पाङ्गरितो, —रप्रये वैश्वानराय द्वादशकपालं
भाति मासि निक्षेपेत्, सध्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सध्वत्सरादेवैनं निष्क्रीणाति, स यदा
मेघं गच्छेद्वेन्द्रायाभिमातिर्न आलभेत्ता, —ऽभिमातिर्वै पाप्मा आतृव्य, इन्द्रियेणैवाभिमातिं पाप्मा-
नं आतृव्यमपहते, ऽसौऽच्युत्तरहो दक्षिणं, —यं वै व्यानुचः पाप्मना, पाप्मेनैवैनं ५ व्याव-
र्तयत्यै, —यु योऽपुस्तस्यामेकाष्टकायां जायेत् तमेवमेवोत्सृज्यायेन्द्राय वृत्रतरे आलभेत्ता, —ऽभिमा-
तिर्वै पाप्मा आतृव्य, इन्द्रियेणैवाभिमातिं पाप्मानं आतृव्यमपहत्य वृत्रतरेवाभूत्, स्वाराज्य-

मेवं गच्छति, वृत्रं, —रिति शब्देनमाहुर्ध्वः स्वाराज्यं गच्छति, शतमेव्युत्तमहा दक्षिणे, —ते वै व्यावृत्ताः पाप्मना, पाप्मनैर्वै न व्यावृत्तयन्ति, शतं भवन्ति, शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्या, आयुर्वै वीर्यमामोति, देवाश्च वा असुराश्चास्पधन्त, तेऽश्ववन्, ब्रह्मणि नोऽस्मिन् विजयेथा, —मित्युरुणस्तुरैत्रेयो देवानामाभीच इयेतोऽयःशृङ्गः सैनैर्योऽसुराणां, तैऽसुरा उ-
त्क्रोदिनोऽचर, —शराडोऽस्माकं तूष शरोऽमीषामिति, तौ वै समलभेतां, तस्य देवाः क्षुरपुषि शिरोऽकुर्वन्, —स्तस्यान्तरा शृङ्गे शिरो व्यवधाय विष्णुञ्च व्यरुज्जद, यासुरी चागुवदत्सैमां प्राविशद्, योदंजुयत्, सा वनस्पती, —स्तस्माद्ब्राह्मणो मृन्मयेन न पिबे, —दसुर्या वाचा-
त्मानं नैत्ससृजा, इति तद्य एवं विद्वानमृत्पात्रयो भवत्युज्जितमेवं वाचं उपैति, तं ब्राह्म-
णस्पत्यमालभेतामिचरन्, ब्रह्म वै ब्रह्मणस्पति, —ब्राह्मणस्पत्यो ब्राह्मणो देवतुया, यावुदेवं ब्रह्म तेनैव सवैणामिचरति, तेजसैव प्रक्षिनत्ति, स्तृणुत एवा, —ऽरुणस्तुपरो भवत्ये, —वमिषि हि तस्य रूपमासीत्, समृद्धयै, देवा असुरान् हस्वैभ्यो लोकेभ्यः प्राणुदन्त, तैरात्रां प्राविशन्, —
स्तान्क्षिन्ना अनुप्राविशतां, तौ तमः पर्यगृह्णात्, ता एवमाश्विनमज्जिमालभेतां, तेन तमोऽप्राप्ताता, —मसा एना आदित्यः पुरस्ताज्ज्योतिषा प्रत्यागच्छत्, स आभ्यां तमोऽध्यपादन्,
यः पाप्मना तमसा गृहीतो मन्येत स एवमाश्विनमज्जिमालभेत्, येनैवाश्विनो तमोऽप्राप्तातां तेन पाप्मानमपुहते, सा एनामादित्यः पुरस्ताज्ज्योतिषा प्रत्यागच्छति, सोऽस्मात्तमोऽध्य-
पहन्ति ॥ ९ ॥

११

असौ वा आदित्यस्तेजोभिर्व्याध्वत्, तत् इदं सर्वं तमोऽभवत्, स प्रजापतिरेतान् दश
ऋषभानपश्य, —दयो आहु, —रिन्द्रोऽपश्यदिति, तानैन्द्रानालभत्, तैस्मिन्निन्द्रियाणि वीर्या-
प्याप्त्वाद्दधाद्, ब्रह्मलामा आलभ्यन्ते मुखतोऽस्मिन्स्तेजोऽदधाद्, यच्च शितिककुद उपरिष्टाच्चै, —
यच्च श्वेतानूकाशाः पथाच्चै, —स्ततो वा असा आदित्यः सर्वतस्तेजस्व्यभवद्, यस्तेजस्कामः स्यात्
स एतानैन्द्रानुपमानालभेत्, ब्रह्मलामा आलभ्यन्ते मुखतोऽस्मिन्स्तेजोऽदधाति, यच्च शिति-
ककुद उपरिष्टाच्चै, —यच्च श्वेतानूकाशाः पथाच्चै, सर्वत एवेनं तेजस्विनं करोत्य, —मुप्यैनमादि-
त्यस्य मात्रां गमयति, प्राजापत्यं दृष्टमै द्वादशै मासा आलभेत्, द्वादश मासाः सश्वत्सराः,
सश्वत्सरेभेवाप्यावुरुद्धे, नवानालभ्यन्ते, नव वै प्राणाः, प्राणाः खलु वै पुरुषे वीर्यं, प्राणा-
नस्मिन् वीर्यं दधाति, दशालभ्यन्ते, दशाक्षरा विराट्, विराडेतान्येन्द्रियाणि वीर्याण्यत्म-
निधत्वं, —यच्च विरा, —हस्यामिव प्रतितिष्ठति ॥

१२

नमो महिम्ने चक्षुषे मरुतां पितृस्तद्रहं गृणे ते ।

हुतो याहि पृथिमिदेवयानैरोपधीषु प्रतिविष्टा शरीरैः ॥

१३

देवानामेप उपनाह आसीदृषो पतिर्वृषम औपधीनाम् ।

सोमस्य द्रुप्तप्रवृणीत पृषो बृहन्नदिरभवद् यत् तदासीत् ॥

१४

द्रुप्तश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।

समानं योनिमनु संचरन्तं द्रुप्तं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥

१५

पिता वृत्तानां पतिरन्यानामुत्तमं पिता मुहतां गर्गराणाम् ।

वृत्तां जरायु प्रतिधुक् पीरूप आमिक्षामस्तु घृतमस्य योनिः ॥

१६

त्वां गात्रोऽवृणत राज्याय त्वां वर्धन्ति मरुतः स्वर्काः ।

वर्त्मन् क्षत्रस्य कुरुभिः शिश्रियाणस्ततो न उग्रो विभुजा वसूनि ॥१०॥

१७

वायव्यमजमालमेत, —न्द्रे च वृष्णि च वृषम च वा वारुणं पेतुं भृतिकाम च याजयेद्, यद्वायवे, वायुरेवैनं भृत्यै निनयती, —न्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युष्यते योऽलं भृत्यै सन्नं भवति, यदेन्द्र, इन्द्रियेणैवैनं वीर्येण समर्धयति, वरुणगृहीतो वा एष योऽलं भृत्यै सन्नं भवति, यद्वाारुणो, वरुणादेवैनं तेन मृष्यते, —तनेवोभिचरन्मालमेत, यद्वायवे, वायुरेवास्यै वज्रं च संचर्यते, —न्द्रो वै वज्र, इन्द्रियेण खलु वै वज्रः प्रक्षिपते, यदेन्द्रो, वज्रमेवास्यै प्रहरति, यद्वाारुणो, वरुणेनैवैनं ग्राहयित्वा स्तृणुते, सौर्यं बलक्षं पेतुमालमेत ब्रह्मवर्चसकामो, सौं वा आदित्यो ब्रह्मवर्चसस्य प्रदाता, तमेव भागधेयेनोपासतु, सोऽस्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति, यदलक्षः समृद्धस्तेन, यदलूनः समृद्धस्तेन, यत् पीवा समृद्धस्तेन, त्रिवृद्वाचास्मा एतत् समृद्धं ब्रह्मवर्चसं दधात्यादित्यं बहुरूपमालमेत यस्याध्विनं शस्यमाने धियो नोदियात्, पृथाचीर्वी एतस्मै व्युलन्ति यस्याध्विनं शस्यमाने धियो नोदति, यदादि३त्यो, ऽग्नेवास्मा उन्नयति, बहुरूपां भवति, ग्रहीन् वै रश्मीनां च रूपाणि, रश्मीनामेवास्यै रूपाण्याप्त्वोन्नयत्य, —सिर्वै सृष्टौ न व्यरोचत, ३सोऽग्नेये तेजस्विनेऽजं कृष्णग्रीवमालभत, तेन तेजस्व्यमवत्, सोऽकामयत,

[हुतो (सप्त) याहि (स) पथिमिदेवयाने । ऋ० ७, १८८, अर्धं ९, ४, ३ । देवानामेप (—नां माग)

आसीद् (उपरिस्मृ) । अर्धं ९, ४, ५ । द्रुप्तश्चस्कन्द० होत्राः । ऋ० १०, १७, ११, अर्धं १८, ४, १८ ।

पिता परमानां० योनिः (रेतः) । अर्धं ९, ४, ४ । त्वां गात्रोऽवृणत० वसूनि । अर्धं १, ४, २ ।

[११] १०, १, ४ ।

सर्वत्र विभवेयमिति, ३सोऽग्रये विभूतिमतेऽजं कृष्णग्रीवमालभत्, तेन सर्वत्र व्यभवत्, सो-
ऽकामयत्, सर्वत्रापिभागः स्यामिति, ३सोऽग्रये भागितेऽजं कृष्णग्रीवमालभत्, तेन सर्व-
त्रापिभागोऽभवत्, सोऽकामयत्, दानकामा मे प्रजाः स्युरिति, ३सोऽग्रये दाश्वेऽजं कृष्ण-
ग्रीवमालभत्, तेनास्मै दानकामाः प्रजा अभवन्, यः कामयेत्, तेजस्वी स्यात्; सर्वत्र
विभवेयम्, सर्वत्रापिभागः स्यात्, दानकामा मे प्रजाः स्युरिति, स एतानजान् कृष्णग्रीवा-
नालभेत्, तेजस्वी भवति, सर्वत्र विभवति, सर्वत्रापिभागो भवति, दानकामा अस्मै प्रजा
भवन्ति, प्राजापत्यं बहुरूपमालभेत् पशुकामः, प्राजापत्या वै पशवः प्रजापतिः पशूनां प्र-
जनयिता, तमेव भागधेयेनोपासरत्, सोऽस्मै पशून् प्रजनयति, बहुरूपो भवति, बहूनि
वै पशूनां रूपाणि, पशूनामेवास्मै रूपाण्याप्त्वावरुन्दे, याम् शुक्रहिरिमालमेत शुण्ठं वा यः
कामयेत्, यमलोकं श्रुधुयामित्ये, तेन वै यश्चोऽग्रमिह्लोकं आप्नोद्, यश्चोऽग्रमप्यु लोकस्या-
धिपत्यमानशे, तमेव भागधेयेनोपासरत्, स एनमग्रमप्यु लोकस्याधिपत्यं भवत्ये, कृधा वा
एतेन यमलोकं श्रुप्नोति, परे वयसि यष्टुं, ताजग्धि शुमीपते, शुण्ठो वा भवति शुक्रहिरि-
भं, पश्चेतस्य देवतया पशूनां संतुष्टः ॥११॥

१८ [८५१]

॥ इति मध्यमकाण्डे पशुबन्ध नाम पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥

अथ षष्ठः प्रपाठकः ।

राजसूयः ।

अनुमत्या अष्टाकपालं निर्वपन्ति ये प्रत्यञ्चः शम्भ्यामतिशीयन्ते, तस्मैऋतमैककपाल, सुभौ
सह श्रुतौ कुर्वन्ति, नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरन्ति, दक्षिणा परेत्य स्वकृता इरिण एकोलमुकं निचायु
विस्त्रंसिकायाः काण्डाभ्यां जुहोति ॥ जुषाणां निर्ऋतिर्वेत्तु स्वाहा ॥ वासः कृष्णं भिषान्तं दक्षि-
णा, पुनरेत्यानुमत्या अष्टाकपालेन प्रचरन्ति, वेनुर्दक्षिणा, उयं यं उदञ्चः शम्भ्यामतिशीयन्ते
तानुदञ्च परेत्य वल्मीकपासुर्द्वयं जुहुयात् ॥ इदमहमग्रमप्युप्यायणस्य क्षेत्रियमवयजे ॥ तत्
पुनरपिदधाति ॥ इदमहमग्रमप्युप्यायणस्य क्षेत्रियमपिदधामि ॥ शौ भूत आदित्येभ्यो भृन्दद्भ्यो
धृते चरु, धरो दक्षिणा, शौ भूत आग्रावैष्णवं एकादशकपालो, ऽनञ्जानं वामनो दक्षिणा,

श्वो भूतेऽग्नीषोमीया एकादशकपालो, हिंरुष्यं दक्षिणा, श्वो भूत ऐन्द्रार्घ्यं एकादशकपालो,
 ऽनङ्गनृपभो दक्षिणा, श्वो भूत आग्नेय्योऽष्टाकपालो, माहेन्द्रं दधि, वासः क्षौमं दक्षिणा ॥१॥

१-७

ऐन्द्रार्घ्यमेकादशकपाल निवेदेदाग्नेन्द्रं वा, वैश्वदेवं चरुः, सौम्यः श्यामाकं चरुः, रघीवा-
 पृथिवीया एकरूपालो, वत्सः प्रथमजो दक्षिणा, सौर द्वादशयोगं दक्षिणोष्टारो वानङ्गान् ॥२॥ ८
 आग्नेय्योऽष्टाकपालो, चारुणो युवमयश्चरुः, रौद्रीं गानीधुकं चरुः, ऐन्द्रं दधि, धेनुं रुन्द्वाही
 दक्षिणा, ऽपां न्ययनादपामार्गानाहरन्ति, तान् स्तर्कन् कृत्वा दक्षिणां परेत्य स्वकृता इरिण एको-
 त्मुकं निधाय पर्णमयेन क्षुयेण जुहोति ॥ देवं स्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो ह-
 स्ताभ्यामिन्द्रस्याज्ञसा, रक्षोहांसि, स्वाहा, हतं रक्षो, ऽवधिष्म रक्षः ॥ वरो दक्षिणा ॥
 ये देवाः पुरःसदो अग्निनेत्रा रक्षोहणस्ते नाऽवन्तु, ते नः पान्तु, तेभ्यः स्वाहा, ये देवा
 दक्षिणात्सदो यमनेत्रा रक्षोहणस्ते नोऽवन्तु, ते नः पान्तु, तेभ्यः स्वाहा, ये देवाः पश्चा-
 त्सदो मरुत्सेत्रा रक्षोहणस्ते नोऽवन्तु, ते नः पान्तु, तेभ्यः स्वाहा, ये देवा उत्तरात्सदो
 मित्रावरुणनेत्रा रक्षोहणस्ते नोऽवन्तु, ते नः पान्तु, तेभ्यः स्वाहा, ये देवा उपरिषदोऽव-
 सवन्तुः सोमनेत्रा रक्षोहणस्ते नोऽवन्तु, ते नः पान्तु, तेभ्यः स्वाहे, दमहं रक्षोऽभि-
 संमुहाम्य, अग्ने सद्गृह रक्षः, सद्गृहं रक्षो, ऽग्ने पुरःसदे स्वाहा, यमाय दक्षिणात्सदे
 स्वाहा, मरुद्वयः पश्चात्सद्वयः स्वाहा, मित्रावरुणाभ्यामुत्तरात्सद्वयं स्वाहा, सोमायोप-
 रिषदोऽवसवन्ते रक्षोभि स्वाहा, रथः पश्चाद्वाही दक्षिणा ॥३॥

९-१२

अनुमत्यै चरुः, राकायै चरुः, सिनीगाल्यै चरुः, कुहै चरुः, रघीवें द्वादशकपालः,
 पशूही दक्षिणा, ऽप्रावैष्णवं एकादशकपाल, ऐन्द्रावैष्णवं चरुः, वैष्णवं स्त्रिकुपालो, वामनो द-
 क्षिणा, सोमावैष्णवं एकादशकपाल, ऐन्द्रावैष्णवं चरुः पोष्यचरुः, श्यामो दक्षिणा, ऽग्ने
 वैश्वानराय द्वादशकपालो, चारुणो युवमयश्चरुः, हिंरुष्यं चांशुश्च दक्षिणा ॥४॥ १३
 गार्हस्पत्यश्चरुर्ब्रह्मणो गृहं, शिविपृष्ठो दक्षिणे, ऐन्द्रं एकादशकपालो गन्तो गृहं, क्षुपभो

[१] ति १८, १, २, ६, १। अठ १५ १।

[२] ति १८७। अठ १५ २। वा ९ ३५ ३६, ३८। अण्ड ११, १-४। अण्ड मा ५, २, ४, ५। मा श्री ९, १, १।

[३] देवस्य रथा सवितुः ॥ अथर्व १९ ५१ १]

[४] ति १८८। अठ १५ ३। अण्ड मा ५, २, ५। मा श्री ९, १, १।

[५] ति १८९। अठ १५ ४। अण्ड मा ५, ३, १। मा श्री ९, १, १।

दक्षिणा,—ऽऽदित्यध्वरुर्महिष्या गृहे, धेनुर्दक्षिणा, नैऋतध्वरुर्नखावपूतानां परिवक्तृणां गृहे, श्येनी वण्डापुस्फुरा दक्षिणा,—ऽऽग्नेर्योऽष्टाकपालः सेनान्यो गृहे, हिरण्यं दक्षिणा,—ऽश्विनो द्विकपालः संग्रहीतुं गृहे, सुवर्त्यौ दक्षिणा, सावित्रोऽष्टाकपालः क्षत्तुं गृहे, श्येतो दक्षिणा, वारुणो युवर्मयो दशकपालः सुतस्य गृहे, बभ्रुर्महानिरष्टौ दक्षिणा, मारुतः सप्तकपालो वैश्यस्य ग्रामण्यो गृहे, पृथिविः पष्टौर्दक्षिणा, यौष्णध्वरुर्भागदुर्घस्य गृहे, श्यामो दक्षिणा, वैष्णवस्त्रिकपालस्तक्षरथकारयोगृहे, सर्वायसानि दक्षिणा, रौद्री गावीधुकश्चरुश्चावापस्य गृहे गोविकर्तस्य चा,—ऽसिर्वालापितृस्थो दक्षिणा शबलो वा त्रिवत्सोऽभिधानी वा केंसुरपाशा ॥ ५ ॥

१४

इन्द्राया होमश्चा एकादशकपालं निर्वपेदि,—न्द्राय सुत्राण्या एकादशकपाल,—मृगभो दक्षिणा, स्वयध्वरुणाया अश्वत्थशाखायाः पात्रं भवत्य,—यु श्वेतोऽश्वेतवत्सा दुहन्ति, तत् स्वयं मृच्छति, स्वयं मृच्यते, स्वयध्विलीनमाज्यं भवत्य,—य मैत्रावाहस्पत्यश्च हविर्निर्वपन्ति, ये क्षौद्रिष्ठास्तण्डुलास्तं वाहस्पत्यं चरुश्च शूतं कुर्वन्ति, तत्र तत् पात्रमपिधावाज्यमासिच्य ये स्थविष्ठास्तण्डुलास्तानावपन्त्य,—भौ सह शूतौ कुर्वन्ति, मैत्रेण पूर्वण प्रचुरन्त्य,—श्वो मैत्रस्य दक्षिणा, शितिपृष्ठो वाहस्पत्यस्या,—ऽग्ने गृहपत्य आपतन्तानामष्टाकपालं निर्वपेत्, सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुश्च, सुवित्रे प्रसवित्रे सुतीनानामष्टाकपालं, बृहस्पतये चाचस्पतये नैवारं चरु,—मिन्द्राय ज्येष्ठाय हायनानामेकादशकपालं, मित्राय सत्यस्य पत्ये नाध्वानां चरुश्च, वरुणाय धर्मस्य पत्ये यवमं चरुश्च, रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुम् ॥ सविता त्वा प्रसवानाश्च सुवता,—मग्निर्गार्हपत्यानाश्च, सोमो वनस्पतीनां बृहस्पतिर्वाचा,—मिन्द्रो ज्यैष्ठ्यानां, मित्रः सत्यानाश्च, वरुणो धर्मणाश्च, रुद्रः पुशूनां, ते देवा असपत्नमिमं सुवध्वममुमामुध्यायाममुध्याः पुत्रममुध्याश्च विशि महर्ते क्षत्राय महर्ते जनिराज्याय, शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च सत्यश्च ऋतुपाथात्यश्चा ऋतुजिञ्च सत्यजिञ्च सेनजिञ्च सुपेणक्षान्तिमित्रश्च दूरैऽमित्रश्च गुणं ऋतुश्च सत्यश्च ध्रुवश्च धरुणश्च धृती च विधृती च विघारयः ॥ ६ ॥

१५-१६

देवीरापो अपां नपाद्राष्टदाः स्युः, राष्ट्रं दत्तु, स्वाहा, देवीरापो अपां नपाद्राष्टदाः स्युः, राष्ट्रममुंमै दत्तु, वृषोर्मिरसि, वृषसेनोऽस्य,—पां पतिरस्य,—प्रहावरीः स्थ, परिवाहिणीः

[६] तै. १.८.९-१० । काठ. १५.४-५ । मा. ९.३९-४०; १० १८.१७ ८०, ८२, ८३ । काण्व ११.९-१०.२६; १८, ८०, ८२, ८३ । शत. मा. ५.३.२.४.५.३.२.१ । मा. श्री ९.१.१-२ ।

[७] तै. १.८.११ । काठ. १५.६ । मा. १०.२-४ । काण्व ११.६-७ । शत मा. ५.३.४.४ । मा. श्री. ९.१.२ ।

स्था, — जस्विनाः स्थ, मान्दाः स्थ, वज्रक्षितुः स्थ, सूर्यवर्चसः स्थ, सूर्यस्वचसः स्थ,
मस्तामोजः स्थ, वशाः स्थ, शंकराः स्थ, विश्वभूतः स्थ जनभृतोऽपामोपधीता रसः,
अविष्टाः स्थ, राष्ट्रदाः स्थ, राष्ट्रमनुमै दत्त ॥ ७ ॥ १७

देवीरापो मधुमतीः सस्त्वज्यध्वं मोहि क्षत्रं क्षत्रियाय वन्वानाः ।

अनाष्टाः सोदतोर्जस्वतीर्मेहि वर्चः क्षत्रियाय देधर्ताः ॥ १८

अपो देवीर्मधुमतीरगृणामर्जस्वती राजसूयाश्चितानाः ।

याभिर्मित्रावरुणा अभ्यपिञ्चं स्ताभिरिन्द्रमनयश्चरपरातीः ।

अन्तिभृममि घाचो वन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रम् ॥ १९

शुक्रा वः शुक्रेण पुनामि चन्द्रा वश्चन्द्रेण पुनामि ॥ २०

देवा वः सधितो पुनात्वाहिद्रेण पवित्रेण । वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः ॥ २१

स्वाहा राजसूयाः ॥ २२

सधमादो दुश्मन्या ऊर्जा एका अनाष्टा अपरस्यो वसतानाः ।

पस्यामु चक्रे वरुणः सधस्युमपांश्च शिशुमार्ततमास्वन्तः ॥ २३

रुद्र वंते गिरिपरं नाम तस्मिन् हुतमसि, यमेष्टमसि, स्वाहा, सोमा इन्द्रो वरुणो मित्रो
अग्निस्ते देवा धुर्मपृतो धर्म धारयन्तु ॥ ८ ॥ २४

ध्रुवस्य चोन्निरसि, क्षत्रस्योत्पमसि, क्षत्रस्य नाभिरस्यो, — वित्तो अग्निर्गृहपति, — राविच्चा
इन्द्रो वृद्धश्रुश, आविच्चा मित्रावरुणो धूर्तव्रता, आविच्चे दावापृथिवी कृतावृधा, आविचः
पूषा विश्ववेदा, अविच्चा देव्यदिति, — राविच्चेऽयमसा आमुप्यायरेणोऽमुप्याः पुश्नोऽमुप्यां
विशि गृहते क्षत्राय महते जानराज्यायै, — यं ते जनते राजा, सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजै,
न्द्रस्य वज्रोऽसि वारुण, — स्वस्यायं वृत्रं वक्ष्याच, अयुवाधुनाः स्थ, पारं प्राञ्चं, पारं
प्रत्यञ्चं, पारं तिर्यञ्चं, पातान्वञ्चं, पातोर्वी, दिग्म्य एवैनं पात, मित्रोऽसि, वरुणो-
ऽसि ॥ २५

हिरण्यवर्णमूर्पसा न्युष्टा अयःस्थूणमुद्वितौ सूर्यस्य ।

[८] तं १.८.६०। गठ १५, ६। का १, १०, ३१, ४, ४, १०, ४, १, ६, ७, २०, १, १। काण्व १, १६, ४८, ४, ५, ११, ८, ५, १३,
१४, ३०, १, १, १। सत आ ५, ३, ४, ३, ४७, २८, ५, ३, ५, १६। म. आ ९, १, २-३।

[९] १.८.१०। गठ १५, ७। का १०, ८, ९, २६, २०, १, ९, ४०, १०, १६, १८। काण्व ११, १५-१७, ३६, २१, ९३,
११, १०, ४६, २४। सत. आ ५, ३, ५, १०।

आरोहथो वरुण मित्रं गतं तत्तुश्चक्राथे अद्विंति दिंति च ॥९॥

२६

समिधमातिष्ठ, गायत्रीं त्वा छन्दसामवतु, त्रिवृत्स्तोमो, रथन्तरं सामा, —ऽमिद्वंता,
ब्रह्म द्रविण, —मुशमातिष्ठ, त्रिष्टुप्त्वा छन्दसामवतु, पञ्चदशः स्तोमो, वृहत् सामे, —न्द्रो
देवंता, ध्रुवं द्रविणं, प्राचीमातिष्ठ, जगतीं त्वा छन्दसामवतु, सप्तदशः स्तोमो, वै-
रूपं साम, विश्वे देवां देवंता, विद् द्रविण, —मुदीचीमातिष्ठा, —ऽनुष्टुप्त्वा छन्दसामवत्ये,
कविश्वाः स्तोमो, वैराजं साम, मित्रावरुणौ देवंता, पुष्टं द्रविण, —मूर्धमातिष्ठ, प
ङ्क्तिस्त्वा छन्दसामवतु, त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ, शक्ररैवतं सामुनी, वृहस्पतिर्देवं-
ता, फलं द्रविणं, सोमस्य त्विषिरसि, त्विषिमुत्तरेव मे त्विषिर्भूयात् ॥

२७

प्रत्युस्तं नमुचेः शिरोऽवेष्टा दन्दशूकाः । मृत्योः प्राहि दिदिवः प्राहि ॥१०॥

२८

अग्नये स्वाहा, सोमाय स्वाहा, सवित्रे स्वाहा, सरस्वत्यै स्वाहा, पूष्णे स्वाहा, वृ-
हस्पतये स्वाहि, —न्द्राय स्वाहा, घोषाय स्वाहा, शौकाय स्वाहा, —ऽध्याय स्वाहा, मंगाय
स्वाहा, क्षत्रस्य पतये स्वाहा, सोमस्य त्वा धुमेनाग्नेर्जेतसेन्द्रस्येन्द्रियेण विश्वेषां त्वा देवानां
कृतुनामिषिञ्चामी, —न्द्रस्य योनिरसि, जनयाति धून् प्राहि ॥

२९

समावयूत्रधरागुदक्ता अहिं युद्धस्यमन्वीर्यमानाः ।

ताः पर्येतस्य वृषभस्य पुष्टान्नावो विप्रन्ति सुसिचो न वाणीः ॥

३०

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वाजसनि, —स्त्वयार्यं वाजं से, —न्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा
युनजिम्, विष्णोः क्रमोऽमि, सप्तहो मरुतां प्रसवे जुषा, —ऽऽप्तं मनः, समिन्द्रियेण, —पं
वज्रो वाजसातुम्, —स्तेन नौ पुत्रौ वाजं सेतु ॥११॥

३१

इयुदस्या, —युरस्या, —युमं धेहि, युद्धसि, वज्रोऽसि, वज्रो मे धेहि, —गस्पृ, —जं मयि

[१०] तै १,८,१३-१४। कठ १५,७। ना १०,५,१०-१५। तण्ण ११,१८-२३। जत त्र ५,४,१,३-७। मा.
श्री ९,१,३।

[११] तै १,८,१३-१५। कठ १५,७-८। ना १०,५,१९,२१,२३,९,५,२२,६,२०,२७,३९,१। कण्ण ११,११-१३,
२८,३१,३३,२४,६,२७,३९,१। जत त्र ५,३,५,८-९,५,४,९,५। मा श्री ९,१,३। अग्नये स्वाहा। अथर्व
१९,४३,१। सोमाय स्वाहा। अथर्व १९,४३,५। इन्द्राय स्वाहा। अथर्व १९,४,३,६। समावयूत्रम् (ता
अधरागुदीचीकावयूत्रम्) न वाणीः (पुराणी)। अथर्व १९,२४१। विष्णोः क्रमोऽसि सप्तहो। अथर्व
१०,५,२५-३५]

[१२] तै १,८,१५-१६,१०,२,१४,१। कठ १५,८। ना १०,५,२५-२७,२३,०६-०८,२४,००,०३,६५,०२,६,१०,
२७,३९,१,१२,१४। कण्ण ११,१२-१३,३३,३५-४०,३४,१५,११,२९,२५,६७,२४,६,३७,३९,१। [दय-
दस्यायुमं धेहि (दा)]। अथर्व २,१७,४]

धेहि, मित्रोऽसि, वरुणोऽसि, सदासि, समहं विंशैर्देवैः, नमो मात्रे पृथिव्यै, मां मां
मातां पृथिवी हिंसीत् ॥ ३२

प्रति त्वन्नाम् राज्यमधायि स्वां तरेन्व वरुणोऽसुपोत् ।

शुचेर्मित्रस्य व्रत्या अभूमांमन्महि महदृतस्य नाम् ॥ ३३

सर्वे व्राता वरुणस्याभूम नि मित्रयुरतीनुतारीत् ।

अशशुभन्त यज्ञिया कृतेन नि त्रितो जुरिमाणं न जानद् ॥ ३४

स्योनासि सुपर्दा, स्योनामासीद, सुपर्दामासीद ॥ ३५

निपसाद धृतमृतो वरुणः पुरस्त्यास्वा । सप्त्राज्याय सुकृतुः ॥ ३६

अग्रे स्वाहा, सोमाय स्वाहे, इन्द्रस्यौजसे स्वाहा, मरुतां वलाय स्वाहा ॥ ३७

हंसः शुचिपदसुरन्तरिससद्वोता धेदिपदतिधिर्दुरोणसत् ।

नृपद्वरसद्वतसद्वयोमसद्वजां गोजां क्रुतजां अद्रिजां क्रतम् ॥ ३८

ब्रह्मा३स्त्वं ब्रह्मासि, सत्रितामि सत्यसुवो, ब्रह्मा३स्त्वं ब्रह्मासि, मित्रोऽसि सुर्वो,
ब्रह्मा३स्त्वं ब्रह्मासी, इन्द्रोऽसि सत्यौजा, ब्रह्मा३स्त्वं ब्रह्मासि, वरुणोऽसि विश्वौजा ॥ ३९

एष वज्र, स्तेन मे रघ्य, दिशो अभ्युदयम् ॥ ४०

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा ज्ञातानि परि तां बभूव । यस्मै कै जुहुमस्तन्नो अस्तु ॥ ४१

अमो अमुष्य पुरो, अमुष्यासीं पुरः ॥ ४२

पुष्यं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ४३

अपां नम्रे स्वाहा, जों नम्रे स्वाहा, अग्रे गृहपत्ये स्वाहा ॥ सावित्रोऽष्टाकपालः, इष्यतो
दक्षिणा, सारस्वत्यश्चरुः, धेनुर्दक्षिणा, ऐष्यश्चरुः, इयामो दक्षिणा, बार्हस्पत्यश्चरुः,
शिविष्वो दक्षिणः, इन्द्र एकादशकपालः, ऋषभो दक्षिणा, वारुणो युचमयो दशकपालो,
बभ्रुमेहानिरयो दक्षिणा, त्वाष्ट्रोऽष्टाकपालो, असेपाच शुष्टोऽघिस्त्वाकर्णो वा दक्षिणा,
अम्रेयोऽष्टाकपालो, हिरण्यमष्टापुटं दक्षिणा, सौम्यश्चरुः, बभ्रुर्दक्षिणा, वैष्णवस्त्रिकपालो,

[निपसाद धृतमृतो सुकृतुः अ. १, २५ १० । अग्रे स्वाहा । अर्घ्यं १९ ४३ १ । सोमाय स्वाहा ।
अर्घ्यं १९ ४३ ५ । इन्द्राय स्वाहा । अर्घ्यं १९ ४३ ६ । हंस शुचिपदसु कृतम् । अ. ४, ४० ५ ।
प्रजापते न त्वदेता रयाणाम् । अ. १० १२१ १० । अर्घ्यं ७ ७३, ४८०, ३]

[१३] १ १८ १६-७७ १९ २० । वाड १५ ८ ९ । वा १० २३ २९ ६० । कण्व ११ ३३, ३१ ४९ । शत ३ ५,
४, ५ ६ । म नं ९ १५]

वामनो दक्षिणा, —ऽऽग्ने३योऽष्टाकपालो, द्विपुंयं दक्षिणा, बार्हस्पत्यश्चरुः, शितिपुष्टो दक्षि-
णै, —न्द्र एकादशकपाल, ऋषभो दक्षिणा, वैश्वदेवश्चरुः, पिशङ्गो दक्षिणा, मैत्रावरुण्य-
मिक्षा, वशा दक्षिणा, —ऽऽग्ने३योऽष्टाकपालः, सौम्यश्चरुः, सावित्रो द्वादशकपालो, बार्ह-
स्पत्यश्चरुः, —रूपे वैश्वानराय द्वादशकपाल, —स्त्वा३ष्टोऽष्टाकपालो, दक्षिणोरथवाहनवाहो दक्षि-
णा, सारस्वतश्चरुः, पौष्णश्चरुः, —मैत्रश्चरुः, —वर्णाश्चरुः, —रदित्यै चरुः, क्षेत्रस्य पतये चरुः,
सव्यो रथवाहनवाहो दक्षिणा, मारुतो पृथिवी, पथीही गर्भिण्यादित्या, —जा मल्हा गर्भिणी
सवित्रे प्रसवित्रे, सुतीनानामष्टाकपालोऽग्निम्या, पूर्ण एकादशकपालः, संस्वत्यै सत्यवाचि
चरुर्दण्ड उपानहौ शुष्कदृतिः सा दक्षिणा ॥१३॥

४४-४५ [८९६]

॥ इति मध्यमकाण्डे राजसूयो नाम षष्ठः प्रपाठकः ॥१॥

अथ सप्तमः प्रपाठकः ।

अग्निचितिः ।

युञ्जानः प्रुधमं मनस्तत्वाय सविता धियः । अग्निं ज्योतिर्निर्वाय्य पृथिव्या अर्ध्यामृत ॥ १

युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सर्वे । स्वर्गाय शक्तये ॥ २

युक्त्वाय सविता देवान्स्वर्ग्यतो धिया दिवम् ।

बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्रसुवावि तान् ॥ ३

युञ्जते मनः ॥ ४

युजे वा ब्रह्म पूष्यं नमोभिर्वि श्लोक एत पृथ्वेव सूरिः ।

शृण्वन्तु विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि वस्युः ॥ ५

यस्य प्रयाणमन्यन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः ।

यः पार्थिवानि विममं स एतुश्च रजाश्च देवः सविता महित्वना ॥ ६

देव सवितः ॥ ७

इमं मे देव सवितर्पज्ञं प्रणय देवायुवम् । वसुर्विदं च त्रार्जितं वनर्जितं च स्वर्विदम् ।

ऋचो स्तोमं च संमर्धय गायत्रेण रयन्तरम् । बृहद्गायत्रर्वर्तेनि ॥ ८

[१] मे ३, १, १-२ । वै ४, १, १ । कठ १५, ११, १६, १ । वा ११, १-११, ५, १४, ३०, २, ११, ३०, १ । कण्व ११, १-
११, ५, ११, ३०, २, १०, १ ३४, १ । म धौ ६, १, १ । [युञ्जते मनः परिरुतिः । क ५, ८१, १ । युजे
यां ब्रह्म० वस्युः । क १०, १३, १ । अयव १८, ३, ३९ । यस्य प्रयाण० - माहित्वना । क ९, ८१, १]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽभिर्नोर्वाहुभ्यां पुष्पो हस्ताभ्यामाहुदे, नारिरसि, गावत्रेण
छन्दसा पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरा, अँष्टमेन छन्दसा, —ऽङ्गिरसि, नारिरसि,
त्वया वर्षमग्निं च शक्रेण खनितुं सधस्था ओ जागतेन छन्दसा ॥ ९

हेस्तु आघास सवितो विभ्रदग्निं च हिरण्यवीम् ।

अग्निं ज्योतिर्निर्वाय्य पृथिव्या अघ्यामस्त ॥ १०

आनुष्टुमेन छन्दसा ॥ ११ ॥

प्रतूर्तं वाजिनाद्रव वरिष्ठामनु सध्वतम् ।

द्विधिं ते जन्म परममन्तरिक्षे तव नाभिः पृथिव्यामग्निं योनिरित् ॥ १२

युक्तापा च रासुभ च युधमस्मिन् यामे वृषण्वसू । अग्निं भरन्ता अस्मद्युम् ॥ १३

योगे योगे तथस्तुर वाजे वाजे इवामहे । संराया इन्द्रमूतये ॥ १४

प्रतूर्वैर्ब्रह्मकामकशस्ती रुद्रस्य गौणपत्यान्मयोभूरहि ॥ उद्वन्तरिक्षं वीहि ॥ स्वस्तिगव्य-
तिरभयानि कृण्वन् पुष्पा सधुजा सह ॥ अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदाभरा, —ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदछेमो,
ऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदरिष्यामः ॥ अन्वभिः ॥ १५-१९

आगत्य वाज्यध्वान् च सर्वा मृधो विधूनुते । अग्निं सधस्थे महति चक्षुषा निचिकीपति ॥ २०

आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमग्निमिष्टरुचा त्वम् । भूभ्या वृत्वाप नो ब्रूहि यतुः खनेम तं वर्षम् ॥ २१

घांस्ते पृष्ठं पृथिवीं सधस्थमात्मान्तरिक्षं समुद्रो योनिः ।

विक्षाय चक्षुषा त्वमग्निं पृतन्यतः ॥ २२

उत्क्राम महते सौमगमास्मादास्पादाद् द्रविणोदा वाजिन् ।

वर्षं स्याम सुमूर्ता पृथिव्या अग्निं खनन्त उपस्थे अस्याः ॥ २३

उदक्रमीद् द्रविणोदा वाज्यवीक्रः सु लोकं संकृतं पृथिव्याः ।

ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं च इत्योः कृहाणा अग्निं नाक उत्तमे ॥ २४

[देवस्य त्वा० हस्ताभ्याम् । अतः १९, ५१, ७१]

[१०] मे ३, १, १-४ । ठे. ४, १, १-३ । ऋठ १६, १-३ । वा ११, ११, —१८ । वण्य ११, ११-१८ । मा. प्रो ६, १, १।

[योगे-योगे ० ..मूतये । अ १, ३०, ७. अपरं १९, १४, ७, २०, २६, १. मा १६३, ७४३ । (वाग्यभिः) प्रत्य-
तिरयमा० । अ ४, १३, १. भार्ग ७, ८१, ४-५, १८, १, ७७-७८]

आ त्वा जिघर्मि मनसा धृतैः प्रतिभियन्तं श्रुवनानि विश्वा ।
 पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं रमसं दक्षानम् ॥ २५
 आ विश्वतः प्रत्यञ्चं जिघर्म्यर्क्षसा मनसा तज्जुषस्व ।
 मर्यशीः स्पृह्यद्वर्णो अग्निर्नीभिर्घृषे तज्ज्वा जर्ह्याणः ॥ २६
 परि वाजपतिः ॥ २७
 परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं त्रिवं त्रिवे हुन्तारं भङ्गुरावताम् ॥ २८

त्वमग्ने तुभिस्त्वमाशुशुर्क्षणिस्त्वमज्जघस्त्वममनुस्परि ।
 त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ २९
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेद्वेद्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां पृथिव्याः सधस्थे अग्निं पुरी-
 ष्यमङ्गिरस्वत् रुनामि, ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने सुप्रतीकमज्जसेण मानुना दीद्यतं शिवं प्रजाभ्यो
 ऽहिंसन्तं पृथिव्याः सधस्थे अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् रुनामः ॥ ३०

अपां पृष्ठमसि योनिर्यैः सुमुद्रमभितः पिन्वमानम् ।
 वर्षमानो मह आ च पुंस्तुरे दिवो मात्रया वरिणा मयस्व ॥ ३१
 शर्म च स्यो रर्म च स्यो अछिद्रे बहूले उर्मै ।
 व्यचस्वती संश्वसेथां मर्तमग्निं पुरीष्यम् ॥ ३२
 संश्वसेथां स्वविंदा समीचीं उरुसा तमना । अग्निं भुरिष्यन्ती अन्तां रश्चमानमज्जसमिद ॥ ३३

पुरीष्योऽसि विश्वभरा, अथर्वा त्वा प्रथमो निर्मन्यदग्ने ॥ ३४
 त्वमग्ने पुष्करादव्ययर्वा निर्मन्यत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाधतः ॥ ३५
 तमु त्वा दुष्यद्वृषिः पुत्रं ईषे अथर्वणः । बृहदं पुरंदरम् ॥ ३६

[आ त्वा जिघर्मि० दक्षानम् । ऋ २,१०,४ । आ विश्वतः० जहं (० श्रुं) पाणः । ऋ २,१०,५ ।
 परि वाजपति० । वासुपे । ऋ ४,१५,३, सा ३० । परि त्वाग्ने० भङ्गुरावताम् । ऋ १०,८७,२१, अपवं
 ७,७१,१,८,३,२१ । देवस्य त्वा० । अपवं १९,५१,२]

[३] मे ३,१,५ । ते ७,१,३ । बह १६,३ । वा ११,२९-३७ १३,२,१५,२०,३८,१७,३,१५,१५,२६,३३,६,३,१४,
 १२,५२,१५,५६ । बन्ध १२,२९-३७,१४,२,१६,४३,३८,१७,३,२१,१६,४७,३०,६,३,२०,१३,५,१६,७८ ।
 [त्वमग्ने पुष्करा० । वाद्यत । ऋ ६,१६,१३ । सा ९ । तमु त्वा दध्यह्न० । पुरन्दरम् । ऋ ६,१६,१४ ।

तंमु त्वा पाथ्यो वृषा संसीधे दस्युर्हन्तुमम् । धनंजयं रणे रणे ॥ ३७

सीद् होतः स्वं तु लोकं चिकित्वात्सार्दया यज्ञं सुकृतस्य योनी ।

देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः ॥ ३८

नि होता होतृपदने विद्वानस्त्रेपो दीदिवं असदत्सुदधः ।

अदग्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रंमरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥ ३९

संसीदस्व महं अग्नि शोचस्व देववीतमः । वि धूममग्ने अरुषं मेघ्य सृजं प्रशस्त दर्शतम् ॥ ४०

जनिष्व हि जैन्यो अग्ने अह्नां हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।

दमे दमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता निपसाव यज्ञियाव् ॥ ४१

अर्पमिह ॥ ४२

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रश्मिष्व संमहेमा मनीषया ।

भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सप्तसंघे सूर्ये मां रिषामा वयं तव ॥ ४३

अयं ते ॥ ३ ॥ ४४

अपो देवीरुपसृजा मधुमतीरयक्ष्माय प्रजाभ्यः ।

शोतामास्थानादुजिह्वतामोषधयः सुषिष्मलाः ॥ ४५

सं ते यार्पुर्मातरिश्वा दधातृक्षानां हृदयं यद्विकृस्तम् ।

यो देवानां चरति प्राणधेनु कंसै देव वपुडस्तु त्वम् ॥ ४६

सृजानो ज्योतिषा सह शमि वरूथमांसदस्वः ।

वासी अग्ने विश्वरूपं संख्यस्व विभावसो ॥ ४७

उदु तिष्ठ स्वप्वर स्तवानो देव्या कृपा ।

दृशो च भासा वृहता सृजिक्मनामे याहि सुशस्तिभिः ॥ ४८

ऊर्ध्वं ऊ पुं ण ऊर्तये विष्टा देवो न सुविता ।

[तमु त्वा पाथ्यो...रणे । अ. ६, १६, १५ । सीद् होतः स्व...रणे धाः । अ. ३, १९, ८ । नि होता होत... अग्नि । अ. ७, ९, १ । स संसीदस्व...दर्शतम् । अ. १, ३६, १ । अयमिह...विशेषितो । अ. ४, ७, १ । इमं स्तोमम्...तय । अ. १, ९४, १ । अपर्षं. २०, १३, ३; सा. ६६, १०६४ । अयं ते... रयिम् । अ. ३, ९९, १० । अपर्षं. ३, २०, १]

[४] अ. १, १५-६ । अ. ४, १, ४ । अ. १६, ४ । अ. ११, ३८-४७ । अ. १२, ३८-४७ । सा. श्री. ६, १, १ ।

[उदु तिष्ठ...सुशस्तिभिः । अ. ८, १३, ५ । ऊर्ध्वं ऊ पुं ण ऊर्तये विष्टा देवो न सुविता । अ. १, ३६, १३ । सा. ५७]

ऊर्ध्वो वाजस्य सन्निता यदुद्भिर्मिर्गधद्विर्विह्वयामहे ॥ ४९

संजातो गभो असि रोदस्योरये चाक्षिर्भुता औषधीषु ।

चित्रः शिशुर्परि तमास्यक्तः प्र मातृभ्यो अघि कनिक्कदद्राः ॥ ५०

स्थिरो भव वीरुद्ध आशुर्भव वाज्युर्वच । पृथुर्भव सुपदस्त्वमग्रेः पुरीष्यवाहनः ॥ ५१

शिवो भव प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमक्षिरः ।

मा घावापृथिवीं हिंसीमीन्तरिसं मा वनस्पतीन् ॥ ५२

प्रेतु वाजी कनिक्कदन्नानुदद्रासुभः पत्वा । भस्त्राभिं पुरीक्ष्यं मा पाषाणेषु पुरा ॥ ५३

पृषामिं पृषणं भस्त्रपां गर्भं समुद्रियम् । अत्रा आपादि वीरये ॥ ५४

ऋतं सत्यंमृतं सत्यं, — माभिं पुरीष्यमक्षिरस्वंकुरामः ॥ ५५

औषधयः प्रतिशृम्णीतादिमेतं शिवंमायेन्तमभ्यत्र युष्मान् ।

व्यस्यन् विश्वा अन्तिरा अमीवा निपीदन्तो अप दुर्मतिं जहि ॥ ५६

औषधयः प्रतिमोदधमेनं पृषुवतीः सुपिप्पलाः ।

अयं वो गर्भं ऋत्विग्यः प्रत्नं सधस्थमासदत् ॥ ५७

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो बाधस्व रिपून् रक्षतो अमीराः ।

सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामधेरहं सहवस्य श्रणीता ॥ ५८

आपो हिं घां मृयोर्ध्वस्तां नु ऊर्जं दुषातन । महे रणाय चक्षमे ॥ ५९

यो वः शिर्वत्तुमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उग्रवीरिष्य मातरः ॥ ६०

तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जित्वथ । आपो जर्नयथा च नः ॥ ६१

मित्रः सस्संज्या पृथिवीं भूमिं च ज्योतिषा स्वः ।

संजातं जातवेदसमयस्माप त्वा संसृजामि प्रजाभ्यः ॥ ६२

रुद्राः सस्संज्या पृथिवीं बृहज्ज्योतिः संमीधिर । तेषां मानुरंजमा इव ग्रको देवेषु रोचते ॥ ६३

[स जातो गभो० दद्रा । अ. १०, १० । अग्न आपादि पीतये । अ. ६, १६, १० ग १, ६६० ।]

[५] म ३, १, ६ । त. ४, १, ४-५ । ऋत १६ ४-५ । वा ११ ४३-५३ । ३६, १४-१६ । अ. १० ४८-५८, १३, १४-१६ । ग १० ६, १, १० । [वि पाजसा० प्रणीता । अ. ३, १५, १ । आपो दि प्या० चक्षते । अ. १०, १, १, अपरं १, ५, १ । स १८३३ । यो वः शिष्यमो० । मानुर । अ. १०, १, १ अपरं १, ५, १, ग १८३३ । तस्मा अरं गमाम० च ग. । अ. १०, १, १ अपरं १, ५, १, ग १८३३]

संस्तुष्टां वसुमीन्द्रधीरैः कर्मक्षयां मृदम् । हस्ताभ्यां मुद्रीकृत्वा सिनीवालीं कृणोतु ताम् ॥

६४

सिनीवालीं सुकपर्दीं सुकरिरीं स्वोपशा । सां तुभ्यमदिते मन्त्राणां ददातु हस्तयोः ॥

६५

उखां कृणोतु शक्त्या ब्राह्म्यामदितिर्धिया ।

माता पुत्रं यथोपस्थे सौमिं विभर्तु गर्भा आं ॥५॥

६६

मगस्य गिरोऽसि, वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाङ्गिरस्वदुखे, ध्रुवासि, पृथिव्यु-
मि, धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातानस्मै यजमानाय, रुद्रास्त्वा
कृण्वन्तु ग्रैष्टुमेन छन्दसाङ्गिरस्वदुखे, ध्रुवास्य, नैरिक्षमासि, धारया मयि प्रजां रायस्पोषं
गौपत्यं सुवीर्यं सजातानस्मै यजमानाया, ऽऽदित्यास्त्वा कृण्वन्तु जागृतेन छन्दसाङ्गिरस्वदुखे,
ध्रुवासि, धारसि, धारया मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातानस्मै यजमानाय,
विश्वे त्वा देवां वक्षानराः कृण्वन्त्वानुष्टुमेन छन्दसाङ्गिरस्वदुखे, ध्रुवासि, दिशोऽसि, धारया
मयि प्रजां रायस्पोषं गौपत्यं सुवीर्यं सजातानस्मै यजमानाया, ऽऽदित्या रास्नास्य, दितिष्टे
विलं गृण्णातु ॥

६७

कृत्वापु सां महींमुरां मुन्मयीं योनिमगये । तां पुत्रेभ्यः प्रायुछददितिः श्रपयानिति ॥६८
धृपयस्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, रुद्रास्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, द्वादिस्थास्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, दि-
न्द्रस्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, वरुणस्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, विष्णुस्त्वा धृपयस्त्वङ्गिरस्व, बृहस्पतिश्चा
धृपयस्त्वङ्गिरस्व, ददितिश्चा देवीं विश्वदेव्यवतीं पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत् खनत्ववट, देवानां
त्या पर्तुर्दुर्वीं विश्वदेव्यवतीं पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वदुधतुरे, धिषणा त्वा देवीं विश्वदेव्यवतीं
पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वदुमीन्द्रागुरे, ग्रास्त्वा देवीं विश्वदेव्यवतीं पृथिव्याः सधस्थे अङ्गि-
रस्वन् श्रपयन्तु, वरुणी त्वा देवीं विश्वदेव्यवतीं पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत् पचतामुरे,
जनुपस्त्राहिन्नपत्रा देवीं विश्वदेव्यवतीं पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत् पचन्तुरे ॥

६९

मित्रस्य चरणीघृतः श्रवो देवस्य सानमि । धुमं चित्रश्रवस्तमम् ॥

७०

देवस्त्रा सगितोद्विषतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुयाङ्गुस्तं शक्त्या ॥

७१

[६] म. ३, १, ७८ । म. ४, १, ५-३ । अठ. १६, ५-६ । वा. ११, ५७-६५, ३७, ८ । अण. १९, ५९-६६, ३७, ८ । मा.
५. ६, १, ९ । [मित्रस्य चरणी०...स्तमम् । अ. ३, ५९, ६ । देवस्त्रा सगितो० । अ. २, ३९, ७, अपच.
७, ५६, २]

उत्तिष्ठ बृहतीं भुनोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवां त्वम् । अच्ययमाना पृथिव्याश्चा दिशा आपृण ॥ ७२

मित्रैतां तु उखां परिददाम्यभित्या, एषा मा भेदि ॥ ७३

वसुवस्त्वाहृन्दन्तु गात्रेषु छन्दसाङ्गिरस्वदुखे, रुद्रास्त्वाहृन्दन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदु-
ख, आदित्यास्त्वाहृन्दन्तु जागतेन छन्दसाङ्गिरस्वदुखे, विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा आहृन्दन्तवा-
नुष्टुभेन छन्दसाङ्गिरस्वदुखे ॥६॥ ७४

आकृतमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा, मनो मेधामग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा, चित्तꣳ विज्ञातमग्निं प्रयुजꣳ
स्वाहा, वाचो विधृतमग्निं प्रयुजꣳ स्वाहा, प्रजापतये मनुवे स्वाहा,—ऽग्नये वैश्वानराय स्वाहा ॥

७५

विश्वो देवस्य नेतुर्मतो वुरीत सरूपम् ।

विश्वो रायं हृषुष्यति घृन्नꣳ वृणीत पुण्यसे । स्वाहा ॥ ७६

मां सु भित्या मां सु रिपो दृष्टस्व वीरयस्व सु । अम्ब धृष्ण वीरयस्वाग्निश्चेदं करिष्यथः ॥

७७

दृष्टस्व देवि पृथिवि स्वस्तये आसुरीं मायां स्वर्धया कृतासि ।

जुष्टं देवेभ्य इदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिहि यज्ञे अस्मिन् ॥ ७८

द्रवन्नः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः ॥ ७९

परस्या अधि स्रध्वतोऽवरं अभ्यातर । यत्राहमस्मि तं अब ॥ ८०

परमस्याः परायतो रोहिदश्च इहांगहि । पुरीष्यः पुरुप्रियो अग्ने त्वं तुरा मृधः ॥ ८१

यदग्ने यानि कानि चा ते दारुणि दध्मसि । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुपस्य यविष्ठय ॥ ८२

यदस्तुपुर्जिह्विका यदग्नौ अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुपस्य यविष्ठय ॥ ८३

रात्रीꣳ रात्रीमप्रयावं भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासंसस्मै ।

रायस्पोषेण संमिषां मुदन्तोऽग्ने मां ते प्रतिवेज्ञा रिपाम ॥ ८४

नामा पृथिव्याः समिधानो अग्निꣳ रायस्पोषाय बृहते हवामहे ।

[७] मे ३, १, ९ । तं ४, १, ९-१० । काठ १६, ७ । मा ११, ६६-८२, ४, २०, २१, २८, १, ३४, १५ । कण्व १०, ६७-
८३; ४, १, २४, २५; ३०, १, ३३, १ । मा श्रौ ६, १, ३ । विश्वो देवस्यꣳ (स्वाहा) । क, ५, ५०, १ । द्रवन्नः सर्पिराꣳ
... अद्भुतः । क २, ७, ६ । परस्या अधिꣳ अब । क ८, ७५, १५ । यदग्ने या (का) नि कानिꣳ ।

... यविष्ठय । क ८, १००, २०, अथर्व १९, ६४, ३ । यदस्तुपꣳ यविष्ठय । क. ८, १०२, २१, अथर्व १९, ६४, ३

इरुमदं बृहदुक्तं यजत्रं जैतारमग्निं पृतनासु सासर्हिष ॥ ८५

याः सेना अभीत्तरीरान्यार्धनीरुगुणा उत ।

यं स्तेना यं च तस्करास्तांस्ते अग्रे अपिदधाम्यास्ये ॥ ८६

यं जनेषु मलिम्लवः स्तेनासस्तस्करा वने ।

यं कसेष्वघायेवस्तांस्ते दधामि जम्भयोः ॥ ८७

दक्षप्राभ्यां मलिम्लनग्रे जम्भाम्यां तस्करं उत ।

हेतुभ्यां स्तेनान् भगवस्तांस्त्वै खाद सुखादितम् ॥ ८८

यो अस्मभ्यमरातीपाद्यश्च नो द्वेषुते जनः ।

निन्दाघो अस्मान् दिप्ताश्च सर्वांस्तान् मृस्मृतां कुरु ॥ ८९

उद्रेपां शहृतितिरमृद्वर्चो अथो बलम् ।

क्षिणोमि ब्रह्मणामित्रानुजयामि स्वै अहम् ॥ ९०

संक्षितं मे ब्रह्म संक्षितं वीर्यं बलम् ।

संक्षितं क्षत्रं मे जिष्णुं यस्याहमस्मि पुरोहितः ॥ ९१

ब्रह्म क्षत्रं सृपुजा ने व्यथेते ब्रह्माह क्षत्रं जिन्वति क्षत्रियस्य ।

क्षत्रं ब्रह्म जिन्वति ब्राह्मणस्य यत् सुमीचीं कृणुतो धीयाणि ॥७॥ ९२

हजानो रुक्म उरुयां विभाति दुर्मर्मायुः श्रियं रुचानः ।

अग्निर्जरोऽभवत् सरोमिर्वेदेन धीरजनयत् सुरेताः ॥ ९३

नक्तोपासा समनसा विरूपे प्रापयेते जिद्युर्मेकं समीचीं ।

पावाक्षामा रुक्मो अन्तर्विभाति देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदाः ॥ ९४

विद्या रूपोणि प्रतिमुञ्चते करिः प्रासावीरुद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।

विं नाकमकयत् सविता वरेण्योऽसु ग्र्याणमुपमो विराजति ॥ ९५

सुपर्णोऽसि गुरुत्मा, —स्त्रिवृत्ते शिरो, गायत्रं चक्षुः, बृहद्रथन्तरे पक्षां, स्तोम आत्मा,
ऐन्द्राश्म्यहानि, यज्ञं धि नोम साम ते तन, —वामदेव्यं यज्ञायमिदं पृच्छं, धिष्ण्याः क्षफाः॥

९६

[स २ शित मे० पुरोहितः । अथर्व ३, १०, १]

[८] मे. ३, ७, १। मे. ४, १, १०, ४, १। कठ. २६, ८। वा. १२, २-७, २१-२७, ६५; १७, ७०, १२, २१, ३३; १०, २४। काश. १३, १-८ १२-१८, २६, ३०, ३४; १८, ७०, ११, ३४ । मा. आ. ६, १, १। [हजानो रुक्मो...रेताः॥ अ. १०, ४५, ८ । मर्तोपासा... पौत्रा । अ. १, १६, ५ । विद्या रूपोणि... विराजति अ. ५, ८१, २, अथर्व. ७, ७३, ६]

सुपर्णोऽसिगरुत्मान्, दिवं गच्छ, स्वः पत ॥ विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा, गायत्रं छन्दां
आरोह, पृथिवीमनुविक्रमस्व, विष्णोः क्रमोऽस्यमिमातिहा, त्रैष्टुभं छन्दा आरोह, —ऽन्तरिक्ष-
मनुविक्रमस्व, विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता, जागृतं छन्दा आरोह, दिवमनुविक्रमस्व,
विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ता, —ऽनुष्टुभं छन्दा आरोह, दिशोऽनुविक्रमस्व ॥ ९७-९८

अक्रन्ददग्निः स्तनपन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुघः समञ्जन ।

सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्वो अकशदा रोदसो भानुना मात्यन्तः ॥

९९

अग्नेऽभ्यावर्ति, —अग्ने अक्षिरः, पुनुरुर्जा, सह रय्या ॥

१००

आ त्वाहारपमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलत् । विशस्त्वा सर्वा वान्छन्त्वस्मै राष्ट्राणि धारय ॥

१०१

उदुत्तमं वरुण पाशुमस्मत् ॥

१०२

अग्ने बृहन्नुपसामुध्वो अस्थाभिर्जगन्वान्तमुसो ज्योतिषागात् ।

अग्निर्भानुना रुशता स्वङ्गा आ जातो विश्वा संशान्यग्राः ॥

१०३

हृत्सः शुचिपत् ॥

१०४

सीद त्वं मातरस्या उपस्थे विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।

मैत्रामर्षिषा मा तपुसाभिश्चोचीरन्तरस्यां शुक्रज्योतिर्विभाहि ॥

१०५

अन्तरग्ने रुचा त्वमुखावा सन्दने स्वे । तस्यै त्वं हरसा तपं जातवेदः शिवो भव ॥

१०६

शिवो भूत्वा मह्यमग्ने अथा सीद शिवस्त्वम् ।

शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वं योनिमिहासदः ॥८॥

१०७

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।

तृतीयमप्सु नर्मणा अजुस्रमिन्धान एनं जनते स्वाधोः ॥

१०८

विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्या ते सद्य विभूतं पुरुषा ।

विद्या ते नाम परमं गुहा यद्विद्या तमुत्सं यत् आचभूय ॥

१०९

[विष्णो क्रमोऽसि सपत्नहा । अथर्व १०,५,२५-३५ । अक्रन्ददग्नि ० ...भात्यन्तः ।

अ १०,४५,४ । आ त्वाहारपमन्तः ० . अशत् । अ १०,१७३,१, अथर्व ६,८७,१ । उदुत्तमं वरुण०...
स्यामा अ १,१४,१५, अथर्व ७,८३,३, १८,४,६९; सा ५८९ । अग्ने (अग्ने) बृहन्नुपसा०ः न्यग्राः अ १०,
१,१ । हृत्सः शुचिपत् ० । अ ४,४०,५ । तै सं १८,१५,२,४,१,५, तै. आ १०,१०,९]

[९] मै ३,२,२, तै ४,२,२ । काठ १६,९ । वा १२,१८-२९ । काण्व १३,१९-३० । भा. ओ. ६,१,३ । [दिव-
स्परि०... स्वाधोः । अ १०,४५,१ । विद्या ते अग्ने० । अ १०,४५,२, अथर्व १,१३,३, १३,३, २१ ।

- समुद्रं त्वा नृमणा अइप्स्वन्तर्नृचसा इधे दिवो अग्रा ऊधन् ।
 तृतीये त्वा रजसि तस्थिवाःसुमृतस्य योनौ महिषा अगृम्णन् ॥ ११०
- श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मुनीषां प्रार्पुणः सौमगोपाः ।
 वंसुः सूनुः महसो अप्सं राजा विभात्यग्र उपसामिधानः ॥ १११
- उधिक् पावको अरतिः सुमेधा मर्त्येष्वग्निर्मृतो निर्धायि ।
 इयति धूममुरुषो भरिभ्रदेच शुक्रेण शोचिषा चाभिनक्षन् ॥ ११२
- अक्रन्ददुर्मिः ॥
- विश्वस्य जज्ञे ध्रुवनस्य राजा रोदमी अपृणाजायमानः ।
 धीर्हि चिदत्रिमभिनत् परायन् जना यदाग्रमेयजन्तु पञ्च ॥ ११३
- नक्तोपासा ॥
- यस्ते अयं कृणुद्भद्रशोचेऽपुषं देव घृतवन्तमग्रे ।
 प्रे तं नय प्रतरं वंस्यो अल्लामि धुन्नं देवहितं यविष्ठय ॥ ११४
- आ तं भज सौध्वसेऽपुम उक्थं उक्था आभज शस्यमाने ।
 प्रियं ध्येयं प्रियो अमा भुवात्यजातेन भिनन्ददुर्जनित्वैः ॥ ११५
- स्वामग्रे यजमाना अन्नु धन् दूतं कृणुना अयजन्त हव्यैः ।
 त्वया सह द्रविणमिलमाना जज्ञे गोमन्तमुशित्रो विवधुः ॥ ११६
- अस्ताव्यमिर्नृणां सुदोषो वैश्वानरं ऋषिभिः सौमगोपाः ।
 अद्वेप्ये चावापृथिवीं हुवे देव्या घृतं रयिमस्मै सुवीरम् ॥९॥ ११७
- उद् त्वा विश्वे देवा अग्रे भरन्तु चित्तिभिः । स नो भव शिवस्त्वैः सुप्रतीको विभानुसुः ॥ ११८
- मैत्रये ज्योतिष्मान् याहि शिर्वीभिरचिसिद्धम् ।
 वृहद्विभानुभिर्मासन् मा हिंसीस्तन्वा प्रजाः ॥ ११९

[समुद्रे त्वा नृमणा० अ. १०, ४५, ३। श्रीणामुदारो० अ. १०, ४५, ५। उतिष्पावको० अ. १०, ४५, ७।
 मन्त्रदुर्मिः० अ. १०, ४५, ४। विश्वस्य जज्ञे (केतु) ध्रुवनस्य० अ. १०, ४५, ६। नक्तोपासा०। अ. १,
 ९६, ५, यस्ते भय०। अ. १०, ४५, ९। आ तं भज०। अ. १०, ४५, १०। स्वामग्रे यजमाना०। अ. १०,
 ४५, ११। अन्नाव्यमिर्नृणां (०नरा०)० अ. १०, ४५, १२]

अकृन्ददग्निः ॥ १२०
 समिधाग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतांतिथिम् । आस्मिन् हव्या जुहोतन ॥ १२१
 प्र प्रायमग्निर्भरतस्य शृणु वि यत् सर्वो न रौचते बृहद्भाः ।
 अग्निं यः पूरु पृतनासु तस्थौ दीदाय दैन्यो अतिथिः शिवो नः ॥ १२२
 आपो देवीः प्रतिगृष्णीत भस्मैतत् स्योनं कृणुष्व सुरमा ऊ लोके ।
 तस्मै नमन्तां जनुयः सनीडा मातेषु पुत्रं विमृता स्वेनत् ॥ १२३
 अप्सग्रे सधिष्टव सौपुधीरनुरुष्यसे । गर्भः सजायसे पुनः ॥ १२४
 गर्भो अर्योपधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्रे गर्भो अपामसि ॥ १२५
 प्रसद्य भस्मना योनिमपथ पृथिवीमग्रे । संगस्य मातृभिर्द्व्योतिष्मान् पुनरासदः ॥ १२६
 पुनरासद्य सद्गुनमपथ पृथिवीमग्रे । शेषे मातृयथोपस्थे अन्तस्याश्च शिवतमः ॥ १२७
 पुनरुर्जी, सह रय्या ॥ १२८
 बोधा मे अस्य वचसो यविष्ठ मंहिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः ।
 निन्दति त्वो अनु त्वो ववन्द वन्दारुं ते तन्नु वन्दे अग्रे ॥ १२९
 स बोधि सूरिर्मेघवा वसुदावा वसुपतिः ।
 यूयोश्च्यस्मद् द्वेषासि यानि कानि च चकृर्म ॥ १३० ॥
 अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः ।
 अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्या अकृत्रिमं पितरो लोकमुस्मै ॥ १३१
 अग्नेर्भस्मास्य, —त्रैः पुरीषमसि, संज्ञानुमसि कामधरुणं, मयि ते कामधरुणं भूयात् ॥ १३२
 अयं सौ अग्निर्यस्मिन् त्सोममिन्द्रेः सुतं दुर्धं जुठरे वावशानः ।
 सहस्रियश्च वाज्रमत्यं न संमिच्छ ससवान् तसंस्तूयसे जातवेदः ॥ १३३
 अग्ने दिवो अर्णमल्लाजिगास्येच्छा देवं ऊचिषं धिष्ण्या ये ।

काण्व. १३, ३१-४४, १०-११, ७, २२, ३, १ । मा थौ ६, १, ४ । [अकृन्ददग्निः ० । अ. १०, ४५, ४ । समिधाग्निं
 दुवस्यत ० । अ. ८, ४४, १ । प्र प्रायमग्निर्भरतः ० । अ. ७, ८, ४ । अप्सग्रे सधिष्टव ० । अ. ८, ४३, १ । गर्भो अर्यो
 पधीनां ० । अथर्व ५, २५, ७ ६, १५, ३ । योधा मे अस्य ० । अ. १, १४७, २ । स योधि सूरिर्मेघवा ० । अ. २, ६, ४]
 [११] मे ३, २, ३ । ते ४, २४-५ । कठ १६ ११ । कपि २५, २ । ना १०, ४५-५३, ५७-६१, ३, १४, १५, ५६, ५, ३ ।
 काण्व १३, ४६-५४, ५८-६२, ३, २०, १६, ७८, ५, ३ । मा थौ ६, १, ५ । अपेत वीत वि ० । अ. १०, १४, ९
 अथर्व १८, १, ५५ । अयं र सो ० । अ. ३, २१, १ । अग्ने दिवो ० । अ. ३, २१, १]

याः परस्ताद्रोचनाः सर्वस्थ याश्चर्वस्तादुपतिष्ठन्ता आपः ॥ १३४

अग्ने यत्ते दिवि र्वर्चः पृथिव्याः यत् पर्वतेष्वोपधीष्वम्सु ।

येनान्तरिक्षमूर्वाततन्व त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षः ॥ १३५

पुरीष्यासो अग्रयः प्रवणेन सजोपसः । जुषन्ताः इव्यमाहुतमनम्रीवा इपो महीः ॥ १३६

इडामग्ने पुरुदक्षः सनि गोः श्वत्तमः इवमानाय साध ।

स्यान्नः सुनुस्तनयो विजोवाग्ने सा ते सुप्रतिभूत्वस्मे ॥ १३७

अयं ते ॥ चिद्वसि, तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद, परिचिद्वसि, तया देवतयाङ्गिर-
स्वद् ध्रुवा सीद, चितुः स्थ, परिचितुः स्थो, च्वश्चितुः श्रयष्वम् ॥ १३८-१३९

संभितुः संकल्पेयाः संभितौ रोचिष्णुं सुमनस्यमानौ । इषमूर्जमभि सध्वसानौ ॥ १४०

सः वा मन्ताः सः वता संयु चित्तान्योक्तम् ।

अग्ने पुरीष्याधिपा भुव त्वं ना इषमूर्जः यजमानाय धेहि ॥ १४१

त्वमग्ने पुरीष्यो रयिमान् पुष्टिर्मे अस्ति । शिवाः कृत्वा दिशः संवाः स्वः योनिमिहासदः ॥

१४२

भयुतं नः ॥

१४३

मातेव पुत्रं पृथिवीं पुरीष्यमभिः स्व योना अमारुता ।

ताः विश्वेदेवैर्ऋतुभिः सविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा विश्वशतु ॥ १४४

असुन्वन्तमयजमानमिह स्तेनस्यैत्यामं गृहि तस्करस्य ।

अन्यमस्मदिह सा तु इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तु ॥ १४५

नमः सु ते निर्ऋते तिमतेजोऽयस्मयुर्विचुता वन्धमेतम् ।

यमेन त्वं यम्या सविदानोत्तमे नाके अधि रोहयैनम् ॥ १४६

यदुप ते ॥

१४७

यं ते देवीं निर्ऋतिरापर्वन्ध पाशं ग्रीवास्तुर्विचर्त्यम् ।

तं ते विव्याम्यायुषो नु मर्त्येऽथा जीवः पितुमदि प्रभुक्तः ॥ १४८

[मत्ते यसे दिवि० अ. ३, ११, १। पुरीष्यासो अग्रयः० अ. ३, १०, ४। इडामग्ने पुरुदक्षः० अ. ३, ५, ११, ६, ११, १०, ५। अयं ते०। अ. ३, ११, १०, अयं, ३, १०, १। सध्वं मन्ताः० अयं ६, १४, १। [११] मे. ३, १, ४। ते. ४, १, ५। चत. १६, ११। अयि. १५, ३। वा. १०, ६२-७१, ७३। काण्व. १६, ६३-७२, ७४। मा. भी ६, १, ५। [नमः सु ते निर्ऋते० अयं, ६, ६३, १-३, ६, ८४, ३-४। यं ते (यसे) दिवि० अयं, ६, ६१, १।

- यदस्य परे रजसो महश्चित्रं ज्योतिरजायत । तद्धः पर्पदति द्विषोऽथै वैधानर ॥ १४९
- स्थाहा, भूत्यै नमः ॥ १५०
- निवेशनः सगुमनो वधना ५ विद्या रूपाण्यभिचूटे शचीभिः ।
- देवं हव सविता सन्यधमन्द्रो न तस्यौ समरे पुथीनाम् ॥ १५१
- येन देवा ज्योतिषोर्धो उदायन्येनादित्या वसुवो येन रुद्राः ।
- येनाहिरसो महिमानमानशुस्तेन यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥ १५२
- पूषा युनक्तु सविता युनक्तु वृहस्पतिर्षो युनक्तु । अयस्तेजसा र्यस्य र्वर्चमा ॥ १५३
- सीरा युजान्ति कर्षयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुभ्रया ॥ १५४
- युनक्तु सीरा वि युगा तनोत कुते योनौ वपवहे वीजम् ।
- गिरा च श्रुष्टिः सभुरा असन्नो नदीया इत्सुष्यः पक्वमायत् ॥ १५५
- लाङ्गलं पधीरव ५ सुशेव ५ सोमपितरु ।
- उर्दिद्वपतु गामवि प्रसावद्रथवाहनं प्रकुर्यं च पीवरीम् ॥ १५६
- शुन ५ सुफाला वितुदन्तु भूमि ५ शुनं कीनाशो अम्येत वाहैः ।
- शुनासीरा हविषा तौशमाना सुषिपुला ओषधीः कर्तेनास्मै ॥ १५७
- शुनं नुरो लाङ्गलेनानुङ्घिर्भगः फालैः सीरपतिर्मरुद्भिः ।
- पर्जन्यो वीजमीरयानो घिनोतु शुनासीरा कृणुत धान्यं नः ॥ १५८
- शुनासीरा प्रकृपतं कृणुत धान्यं वहु । भूमिर्निर्यमृत्विषवती ती फाला उपजिमतु ॥ १५९
- घृतेन सीता मधुना समज्यता ५ विश्वेदेवेरनुमता मरुद्भिः ।
- ऊर्जो भारी मधुमत् पिन्वमानास्मान्त्सति पयसाभ्यावश्रत्स्व ॥ १६०
- उद्योजनमन्तर्धामपीषां गृगश्च्य ५ श्वम् । अष्टां ताहं प्रतीनाहा उयं मुण्डूक्यौ युजे ॥ १६१
- उदसाद्रोजिद्वश्जिद्विगुण्यजित् सूर्नुया परीयत ।

[नितेशानः सहगमनो... वर्धनाम् । अ. १०, १३९, ३ अर्ध १०, ८४२; नि ग ४, २, ५, ४। सीरा युजान्तो... सुभ्रया (यौ)। अ. १०, १०१, ४; अर्ध ३ १७, १, १। स ४, २, ५, ५। यनक्त सीरा पि०... पक्षमेयात् । अ. १०, १०१, ३, अर्ध ३ १७, २. तं स ४, २, ५, ५; नि ५, १८। लाङ्गलं पदी०। अर्ध ३ १७, ३। शुन ५ सु०. वर्तनासं । अ. ४, ५७, ८ अर्ध ३ १७, ५। ते स ४, २, ५, ६। शुनं नुरो (शुनं वाहाः शुन नरो) ०। अ. ४, ५७, ४, अर्ध ३ १७, ६ नि अ ६, ६, ७। शुना सीराः अ. ४, ५७, ५। अर्ध ३ १७, ७, १। अ ६, ६, ७, नि ९, ४१। घृतेन सीता०। अर्ध ३ १७, ९]

- अग्ने तव श्रवो वयो महि आजन्त्यर्चयो विभावसो !
 बृहद्भानो शवसा वाजमुश्क्यं दधासि दाशुषे कवे ॥ १८९
- पावकवर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियर्षि मानुता ।
 पुत्रो मातरा विचरन्नुपावस्योमे पृणासि रोदसी ॥ १९०
- हरज्यन्त्रमे प्रथयस्व जन्तुभिस्मै रावो अमर्त्य ।
 स दुर्धतस्य वपुषो विराजसि पृणक्षि सानसि रयिम् ॥ १९१
- ऊजो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व धीतिमिहितः ।
 त्वं पपुः सैदुधुर्भिरिवर्षसश्चित्रोतयो वामज्जाताः ॥ १९२
- ऋतावानं महिषं विश्वदशेतमर्षिं सुभ्राय दधिरे पुरो जनाः ।
 श्रुत्कृणं सप्रथस्तमं त्वा गिरा देवं मानुषा युजा ॥ १९३
- इष्कतारमध्यं प्रचेतसं क्षयन्तं राधसो महः ।
 रातिं वामस्य सुभगां महीमिषं दधासि सानसि कृतम् ॥ १९४
- आप्यायस्व संमेतु ते विश्वतः सोम वृष्णयम् । मवा वाजस्य संग्रथे ॥ १९५
- सं ते पयांसि संस्तु यन्तु वाजाः सं वृष्णान्यभिमातिपाहः ।
 आप्यायमानो अमृताय सोम दिवि श्रवाश्स्युत्तमानि धिष्व ॥ १९६
- मस्तु जगानं मृधमं पुरस्तादिं सीमतः सुरुचो वेनं आतुः ।
 सं वृष्ण्या उपमा अस्य त्रिधाः सतश्च योनिर्मसतश्च विवः ॥ १९७

[अग्रे तव श्रवो वयो महि । अ. १०, १४०, १; गा. १८१६; तं सं. ४, ७, ९। पावकवर्चाः । रोदसी (जमे) ।
 अ. १०, १४०, ७; गा. १८१७; तं. सं. ४, ७, ९। हरज्यन्त्रमे... रयिम् (कृतम्) । अ. १०, १४०, ४; गा. १८१८।
 तं. सं. ४, ७, ७। ऊजो नपाज्जातः... वामज्जाताः । अ. १०, १४०, ३; गा. १८१८; तं. सं. ४, ७, ९।
 ऋतावानं महिषं... युगा । अ. १०, १४०, ६; गा. १८२१; तं. सं. ४, ७, ९। इष्कतारमध्यं... कृतम्
 (रयिम्) । अ. १०, १४०, ५; गा. १८२०; तं. सं. ४, ७, ९। आप्यायस्व समेतु... सहगये । अ. १०, ११, १६।
 ७, ३१, ४; तं. सं. ३, २, ५, ३; ४, ७, ४, नप्ता गा. १, ५, ८। सं ते पयांसि... धिष्व । अ. १०, ११, १८।
 गा. ६०३; तं. सं. ४, ७, ४]

[१५] म. ३, ७, १। तं. सं. ४, ७, ८-९; १०, १४१। अ. १६, १५-१६। वा १३, ३-१६, १८-२१, २३, १, २५, १०, ३२, ३।
 १५, २६, २७, ५, १३, ७, १७, ५, १३, २५, १४, ६, १५, १४-१६, २७, १५, ५७-५८, ६४, २७, ४५।
 ६, ३, १६, १५। अ. १४, ३-१६, १८-२१, २५, १; २७, १४, २७, ३३, १६, ४५, ४५, ५, १८, ३६, ६, ३, १३, ५४, १४,
 २५-२६, १४, ७, ७, ८, २७, ५०, ३५, १७, मो. श्री ६, १, ७। [मस्तु जगानं... धिष्व ।

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पुत्रिरैक आसीत् ।

स दाधार पृथिवीं द्यापुतैर्मा कस्मै देवायु इविषा विधेम ॥

१९८

अद्भ्यः संप्रभुतः पृथिव्या रराच निश्चकर्मणः समवर्तताग्नि ।

तस्य त्वष्टा विदेष्टद्रूपमेति तत् पुरुषस्य देवमाजान्मते ॥

१९९

वृत्सथस्कन्द ॥

२००

नमो अस्तु संप्रभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः संप्रभ्यो नमः ॥

२०१

ये इषवो यातुधानानां ये वनस्पतीनाम् । येऽवष्टेयु रोरुते तेभ्यः संप्रभ्यो नमः ॥

२०२

ये अमी रोचने दिवो ये वा सर्वस्य रुदिमेषु ।

ये अप्सु पदाशसि चाक्रिरे तेभ्यः संप्रभ्यो नमः ॥

२०३

कृणुष्व राज्ञः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राज्ञेवामरं इमेन ।

तुर्वीमनु प्रसितिं दृणानोऽस्तासि विष्णु रक्षसस्तपिष्ठे ॥

२०४

तव अमास आश्रया पुत्तन्यनुस्पृश धृपता द्यौमुचानः ।

तपोभिरमे जुह्या पतुर्जनसंदिशो विस्तृज विष्णुमुत्काः ॥

२०५

प्रति स्पृशो विस्तृजा तृणितमो भवा पापुविशा अस्या अदब्धः ।

यो नो दूरे अघशस्तो यो अन्ययुगे मक्षिष्ठे व्यधिरादधर्षात् ॥

२०६

उदमे तिष्ठ प्रत्यातुनुवृत्तन्यमिदं ओपतात्तिगमहेवे ।

यो नो अराति च समिधान चक्रे नीचा तं धृष्यतसं न शृष्कम् ॥

२०७

ऊर्ध्वी भुव प्रतिनिध्याव्यस्मदाविः कृणुष्व दैव्यान्वये ।

अव स्थिरो तनुहि यातुर्जानां जामिमजामि प्रमृणीहि शत्रून् ॥

२०८

[हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने । अ १०, १२१, १, अवर्ष ४, २, ७, ते ॥ ४, १८३ ७, ८, २ तन्वय ११, ११, नि १०, २३ । कस्मै देवाय ॥ अ १०, १२१ १-९ अवर्ष ४, २, १-८ । द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीम् अ १०, २७, ११, अवर्ष १८, ४, २८ ते स ३ १, ८, ३ ४, २, ८, २ ९५ ते वा ६ ६ ११ नमो अस्तु संप्रभ्यो ॥ क परि १५ ११ । य (यि) इषवो यातुं नमः । क परि १५, १० । ये अमी (येऽदो) रोचने नमः क परि १५, १ ये वामोऽयं स १३९ । कृणुष्व राज्ञः ॥ पिष्ठे । क ४, ४, १, ते स, १, ४, १ ६ १२ । तव अमासः -- शुक्लम् । क ४, ४, २, स स १५ १४, १ । प्रति स्पृशो ० मयः ४ ४, ३ ते स १, २, १४, १ । उदमे तिष्ठ शुक्लम् । क ४, ४, ३, ते स, १, २, १४, ३ । शत्रून् । क ४, ४, ५ अवर्ष १३, १, ३, ते स, १, २, १४, २ ।

एकचक्रेण सविता रथेनोजीं आगे ऋषिष्या यात्पापृणेत्र ॥ १६२

इमामिन्द्र हस्तच्युतिः संच्युतिं नर्षनच्युतिम् । सप्ततिमिन्द्र सन्धितिर्मूर्जः संप्रतिमृत्प्रे ॥ १६३

उष्टारयोः पील्वधोरथो आचन्धीन्ययोः । सर्वेषां विष वो नाम वाहाः कीलालपेदसः ॥

विश्वेष्वधमध्या देवयाना अतारिष्ट तमसस्परमस्य । ज्योतिरापाम ॥ १२ ॥ १६४-१६५

या ओषधयः प्रथमजा देवेभ्यस्त्रियुगै पुरा । मन्वे नु भृश्रणामहः शत धामानि सप्त ज ॥ १६६

शतं वो अम्भ धामानि सहस्रमुत्तं वो रंहः । अथा शतक्रतो यथाभिर्मं मुं अगदं कृत ॥ १६७

पुष्टयतीः प्रध्वरीः फलिनीरफला उत्तं । अस्या इव सजित्वरीर्वांरंहः पारयिष्यावः ॥ १६८

ओषधीरिति मातृस्तद्धो देवीरुपत्रये । रेषांसि विमर्तीरितु रपश्चातयमानाः ॥ १६९

अश्वस्यै वो निर्वजनं पूर्णं वो वसतिः कृता । गोभाजा ईर्किलासथ येत्सनेवाथ पुरुषम् ॥ १७०

येदोषधयः संगृह्यन्ते राजानः समिता इव । विप्रः सं उच्यते कुर्वी रसोहासीवचातुनः ॥ १७१

निष्कृतिर्निम वो माताया स्वमृसि संकृतिः । सुराः पुत्रांश्रिणीः स्वन येदाम्युति निष्कृत ॥ १७२

अभारतीः सोमपुत्रीमूर्जमन्तीमृदोजसम् । आयुषि सर्वा ओषधीरस्मा अरिष्टतातये ॥ १७३

येदमा वाजपुत्रहर्मोपधीर्हस्त आदुधै । आत्मा यस्मस्य नश्यति पुरा जीवर्गमो यया ॥ १७४

उचं शुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवर्ते । धनुः सनिष्पन्तीनामात्मानं तद्य पुरुष ॥ १७५

अति विद्याः परिष्ठाः स्तेनं इव मूर्जमृक्रमुः । ओषधयः प्राच्येष्वयं किंच तश्चो रपः ॥ १७६

[१६३] ग. ४, ५, ६ । क. ४. १५, १६ । ख. १५, १६ । ग. १५, १६-१७, १८, १९, २० । घ. १६, १७-१८, १९, २०, २१, २२, २३, २४ ।
 मा. गं. ५, १, ६ । [या ओषधयः (ओषधीः) ०...सप्त य । अ. १०, १७, १, तं. गं. ४, १, ६, १ । नि. १, ७, ८ ।
 शतं यो भयम् ०...कृत । अ. १०, १७, १, तं. गं. ४, १, ६, १ । (सोमपुत्रीः प्रतिमोदपुत्र) पुष्टयतीः प्रध्व-
 यरी ॥ अ. १०, १७, १, तं. गं. ४, १, ६, १ । ओषधीरिति ० । अ. १०, १७, ४, तं. गं. ४, १, ६, १ । नि. ६, १ । समेयमभयं ०...पुष्टय । अ. १०, १७, ४, तं. गं. ४, १, ६, १ । यदोषधयः (यदोषधीः) ०...तन । अ. १०, १७, ६, तं. गं. ४, १, ६, १ । निष्कृतिर्निमो ०...
 निष्कृत (निष्कृत) । अ. १०, १७, ९, तं. गं. ४, १, ६, १ । मायायनी ० सोमा ०...तये । अ. १०, १७, ९, तं. गं. ४, १, ६, १ । यदमा वाजपुत्रहर्मो ०...यया । अ. १०, १७, ११, तं. गं. ४, १, ६, १ । नि. १, १५ ।
 उचं शुष्मा ओषधीनां ०...पुष्टय । अ. १०, १७, ८, तं. गं. ४, १, ६, १ । अति विद्या ०...रपः । अ. १०, १७, १०, तं. गं. ४, १, ६, १ ।

यास्तु आविबिशुरात्मानं या आतस्थुः परुः परुः ।

तास्ते यक्ष्मं विशाधन्तामुग्रो मध्यमशीतिव ॥

१७७

साकं यक्ष्मं प्रपत चापेण किकिदीव्या । साकं वातस्य ध्राज्या साकं नश्य निहाक्या ॥

१७८

अन्या वो अन्यामवत्वन्यान्यस्या उपावत ।

ताः सर्वाः सन्विदाना ओषधयः प्राप्नुत वाचं मे ॥

१७९

योः फलिनीर्यो अफला अकोशो योश्च कोशिनीः । बृहस्पतिप्रसूतास्तो नो मृश्चन्त्येहसः ॥

१८०

अवपतन्तीरवदन्तिव ओषधयस्परि । यं जीवमभ्रजामहे न स रिष्याति पृथुपः ॥

१८१

दिवं ब्रूमो नक्षत्राणि भूमिं यक्षाणि पर्वताम् ।

समुद्राक्षयो येशन्ताश्चेत नो मृश्चन्त्येहसः ॥

१८२

ब्रूमो राजानं वरुणं घातारमुत पूर्णम् । त्वष्टारमग्नीयं ब्रूमस्ते नो मृश्चन्त्येहसः ॥१३॥

१८३

मा नो हिन्मीजनिता यः पृथिव्या यो दिव्यं सत्यधर्मा न्यानुद् ।

यक्षापश्चन्द्राः सुधूमो जज्ञान कस्मै देवायु हविषा विधेम ॥

१८४

अभ्यावर्तस्व पृथिविं यज्ञेन पयसा सह । सर्वां ते अग्निरिषितो अरोहत् ॥

१८५

अग्ने यच्च शुक्रं यच्चन्द्रं यत् पूतं यच्च बर्जियम् । तदेबेभ्यो भरामसि ॥

१८६

इषमूर्जमहमितं आदि घृतस्य घातं महिषस्य योनिम् ।

आ नो गोषु विशन्वोषधीषु जहामि सेदिमनिराममीवाम् ॥

१८७

कामं कामदुधे धुस्व प्रजाम्या ओषधीभ्यः । इन्द्रायाग्रये पूष्णे मित्राय वरुणाय च ॥ १८८

[यास्त० (यस्यापघीः) रिव । अ० १०, १७, १२ । साकं यक्ष्मं कया । अ० १०, १७, १३, १४ । तै सं ४, २, ६, ४ । अन्या वो० वाचं मे (वचः) । अ० १०, १७, १४, तै म ४, २, ६, ३ । 'या' फलिनीर्यो० हस । अ० १०, १७, १५ । अयं ६, २, ६, १, ७, ११२, १८, ७, १७, १४, २, ४, ५ । तै सं ४, २, ६, ३ । अवपतन्ती० पयसा । अ० १०, १७, १७, अयं ६, १०, १२, तै म ४, २, ६, ५ । दिव्यं ब्रूमो० हस । अयं ११, ६, १० । ब्रूमो राजानं० हस । अयं ११, ६, १-३ । तै नो मृश्चन्त्येहसः । अ० १०, १७, १५, अयं ११, ६, १-८, १०-२१]

[१४] म. ३, २, ५ । तै ४, २, ७, वाठ-१६ १४ । कयि २५, ५ । वा १२, १०२-११३, ७०, १३, ४, २३, १, ३, २५, १०-१३, २७, २५-२६, ३२, ६-७ । वच १३, १०१-११२, ७३, २४४, २५, १, ३, २७, १४-१७, २९, ३३-३६ । मा ओ ६, १, ६ । [मा नो (मा) दिव्यं सज्जनिता० ..] अ० १०, १२१, ९ तै म ४, २, ७, १ । कस्मै देवाय० । अयं ४, २, १-८]

अयं ऽग्निः सुहासिणो वाजस्य शर्तितस्पर्तिः । मूर्धो कवी रुयिणाम् ॥

२०९

अत्रेवा तेजसा सादयामि, तया देवंतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद ॥

२१०

ध्रुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा निर्युद्धिः संचसे शिवाभिः ।

दिवि मूर्धानं दधिषे स्वर्णं जिह्वामग्नें चकुरे हव्यवाहम् ॥

२११

इन्द्रस्य त्वैजसा सादयामि, तया देवंतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद, ध्रुवांसि धरुणास्तृता वि-
श्वकर्मणा रुधुता, मा त्वा ममुद्रं उद्धधीन्मा सुपर्णो, —ऽव्यथमाना पृथिवी दृष्ट, तेजोऽसि,
तेजो मे यछ, पृथिवीं यछ, पृथिवीं दृष्ट, पृथिवीं मा हिंसी, पृथिव्या मा पाहि,
ज्योतिरसि, ज्योतिर्मे यछा, —ऽन्तरिक्षं यछा, —ऽन्तरिक्षं दृष्टा, —ऽन्तरिक्षं मा हिंसी, —
ऽन्तरिक्षान्मा पाहि, सूरसि, स्वर्मे यछ, दिवं यछ, दिवं दृष्ट, दिवं मा हिंसी, —
दिवो मा पाहि ॥

२१२

यास्ते अग्रा आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीर्ये ते अग्रा इन्द्रयो या उ नाभयः ।

ताभिर्धूम्रमयीभिः सन्विदानः भुजान् < स्तु ३ न्वेह निपीद ॥

२१३

काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषस्पर्ति । एवो नो देवं प्रतनु सहस्रेण शर्तन चा ॥ २१४

यो शर्तन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि । तस्यै ते देवीष्टके विधेमु हविषा ययम् ॥ १५ ॥ २१५

यास्ते अग्ने ध्ये रूचो दिवमातन्वन्ति रुग्मिभिः ।

ताभिर्नो अयं सर्वामी रुचं जनाय नस्कृधि ॥

२१६

या नो देवाः ध्ये रूचो गोम्वसेषु या रूचः ।

इन्द्राग्नी ताभिः सर्वामी रुचं नो वेहि बृहस्पते ॥

२१७

त्रिराह ज्योतिरधारयत्, स्वराह ज्योतिरधारयत्, सम्राह ज्योतिरधारयत्, भूरसि ध्रुवनस्य
रेता इष्टका सृगो लोको, मनसा त्वान्वारोहाम्य, —मिज्योतिज्योतिरमि, —स्तया देवंतयाङ्गिरस्वद्
ध्रुवां सीद, ध्रुवमि, ध्रुवनस्य रेता इष्टका सृगो लोको, वाचा त्वान्वारोहामि, सूर्यो ज्यो-
तिज्योतिः ध्ये, —स्तया देवंतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद, बृहस्पतिश्चा सादयत् पृथिव्याः पृष्ठं ज्योति-
मती < विश्वस्मै प्राणायानाय व्यानयोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय, विश्वं ज्योतिर्यछा, —ऽग्नि-

[अयमग्निः सहस्रिणः०. रयीणाम् ॥ ८, ७५ ४ ते ते ७, ६ ११, १ ४, ४, ४, १। भुयो यज्ञस्य०...हव्य-
पादम् ॥ ८ १० ८, ६. ते स ४, ४, ४, १, ॥ मा ३, ५, ७, १। विधेम हविषा घयम् । अयं १, ३, १, १]

[१६] मं. ३, ७, १। नं ४, २, ९। काठ १६, १६, ३९, ३। वा १३, २२-३२, ५, १५। (१५, ६९) १, २२, २, १७ ७०, १०, २६-
७७ ७०, २ १८, ४६-४७ ८, ३२। कण्व. १४ २२-३४, ५, २०। (१६, ८३) १, ३, २, १८, ७० ११ ३६-३७, २१, ९३।
५०, १६-१७, ३१। मा यौ ६, १, ७

ष्टेऽधिपति, —स्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद, विश्वकर्मा त्वा सादयस्वन्तरिक्षस्य पृष्ठं ज्यो-
तिष्मती५ विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय, विश्वं ज्योतिर्यच्छ,
वायुष्टेऽधिपति, —स्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद, परमेष्ठीं त्वा सादयतु दिवंः पृष्ठं ज्योति-
ष्मती५ विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय, विश्वं ज्योतिर्यच्छ, सर्व-
स्तेऽधिपति, —स्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद ॥ २१८

अपादासि सहमाना सहस्वाराति५ सहस्र पृथनापतः ।

सहस्रवीर्यासि सा मा जिन्य ॥

मधु वाता क्रतायुते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सन्वोपधीः ॥

मधु नक्तमुतोपुतो मधुमत् पार्थिव५ रजः । मधु घौरस्तु नः पिता ॥

मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमं अस्तु सर्वः । माध्वीर्मात्रो भवन्तु नः ॥

अपां त्वा गह्वन्सादयामि समुद्रस्योच्चैर्भवत्स्रज्यायां, नमः समुद्राय, नमः समुद्रस्य च-
क्षुसे, ऽनु त्वां दिव्यां वृष्टिः सूचतां, मां त्वा सर्वोऽभिज्ञाप्सीन्माभिर्वैश्वानरो, ऽह्निभपत्रा-
मृजां भुनूषीक्षस्व ॥ २२३

श्रीन्समुद्रान्तर्गमस्वपत् स्वर्गोऽपी पतिर्वृषमं इष्टकानाम् ।

तत्र गच्छ यत्र ईवं परेताः प्रीण५ वसानः सुकृतस्य लोकम् ॥

मही घौः पृथिवीं च न इमं५ यज्ञं भिमिशताम् । पिपती नो मरीमभिः ॥

इदं५ विष्णुः ॥

अथ स्मा ते वनस्पते वागो विशाल्यग्रमित्र । उतो निन्हाय पातवे मुनं सोममृक्षल ॥ २२७

नक्तोपासा ॥

स्पृतां दुर्वैमिरमृतेनागादुखां स्वसारमग्निं वेदिसंस्थात् ।

संत्वं पूर्वैर्ऋषिभिः स५विदानो अभिः प्रविद्धं इह तत् कृणोत ॥

पृथिवि पृथिव्या५ सीद मातृमार्तरि माता ।

[मधु वाता...क्षीः । अ. १,९०,६१ तै. सं. ४,१,९,३. तै. आ. १०, १०,२१ वा. मा. १४,९,३,११ । मधु
नक्तमुतोपुतो...पिता । अ. १,९०,७, तै. सं. ४,१,९,३. तै. आ. १०, १०,२१ वा. मा. १४,९,३,११ ।
मधुमात्रो वनस्पती...म । १,९०,८, तै. सं. ४,१,९,३. तै. आ. १०, १०,२१ वा. मा. १४,९,३,११ । मही
घौ...मरीमभिः । अ. १,९१,१३. तै. सं. ३,३,१०,२१, ५,११,३,४,९,३ । "इदं५ विष्णुः ० ।... अ.
१,९०,१७, सा. १,९१,१६६९; अथर्व. ७,१६,४, तै. सं. १,२,१३,११, त्रि. १२,१२ । अथ स्मा (वम) तै. अ.
६,२५,७,७,३,२; वा. १,२२० । नक्तोपासा ० । अ. १,९६,५; तै. सं. ४,१,१०,४,६,५, २, ७,११,३]

स्योनसि सुपदा स्योनमासीद सुपदामासीद ॥ २३०

निपसाद धृतव्रतो वरुणः प३स्त्यास्वा । साम्राज्याय सुकृतुः ॥^१ २३१

क्रतुं देवानां महिमानमीमहे अग्निं सधस्थे सद्गुणेष्वद्भुतम् ।

वैश्वानरं ब्रह्मणा विश्वं व्यचक्षत् स्तोमस्य धाम निदधे पुरीष्यम् ॥ २३२

न्यधुर्मात्रायां क्वयोर्यो वयोधसो अग्निश्च सधस्थे सद्गुणेष्वन्युतम् ।

वैश्वानरं ब्रह्मणा विश्वं व्यचक्ष ५ स्तोमस्य धाम निहितं पुरीष्यम् ॥ २३३

समिष्टमानः समिष्टा समिन्धते अग्निः सधस्थे सद्नेषु सुकृतुम् ।

प्रेक्षानुरं ब्रह्मणा विश्वव्युत्पत्तं स्तोमस्य धामिन् पवमानमाभृतम् ॥ १६ ॥ २३४

अग्ने युक्त्वा हि ये तयांश्वासो देव साधयुः । अरु बहन्त्याश्वयः ॥ २३५

युक्ष्या हि देयहतुमं अशु अपे रथीरिव । नि होता पुन्यः सद्दः ॥ २३६

समिन् सन्ति सन्ति न घेना अन्तर्दो मनसा पुण्यमानाः ।

वतस्य वीरा अभिजाकशाम हृण्यया वतसा मध्व अग्रः ॥ ३३७ ॥

सर्वविद्याभ्यासः यः — सर्वविद्यायां श्रेष्ठतमः । सर्वतोऽपि सर्वविद्यायाः । सर्वतः सर्वविद्यायाः । सर्वतः सर्वविद्यायाः ।

सर्वप्रथमं नमः ॥ १ ॥ अथ श्रीगणेशाय नमः ॥ २ ॥

आदित्यं गर्भं पयसा समङ्गि सहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ।

परिवृद्धिं हरसा माभिः शोचीः शतायुषं कणुहि चोयमानः ॥ २३९

पातस्य जूतिः वरुणस्य नाभिमंथं जज्ञानं सुलिलस्य मध्ये ।

शिशुं नृदीनां हरिमद्विबुधमग्रे मां हिंसीः परमे व्योमन् ॥ - २४०

अजस्रमिन्दुमरुपं भुरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्ति नमोभिः ।

सं पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मां हिंसीरदिति५ विराजम् ॥ २४१

[निपसाद् धृतग्रन्थो १ क्र. १, २५, १०; तै. सं. १, ८, १६, १; तै. ब्रा. १, ७, १०, २, १, ६, ५, १]

(७) तै. ४,२,९-१०। काठ १६,१६-१७। वपि. २५,८। वा. १३,३६-४५,४७-५१; ३३,४,१७,९५। काव्य. १४ ३८-४७,४९-५३; ३२,४,१९ ७। मा. श्रौ. ६,१,७। [अग्ने युक्ष्वा हि०...श्रावः। क्र. ६,१६,४३; सा. २५,१३८; तै. सं. ४,२,९,५।] युक्ष्वा हि देवहूतम् (मां)...सदः। क्र. ८,७५ १; तै. सं. २,६,११,१। सामिन्नावन्ति (अप्यवक्र०)...अग्नेः। क्र. ४,५८,६, तै. सं. ४,२,९,१। अजोरेहा (१ हा)श्रा०...मेध्यास्तः। अथर्व. ४,१४,१; ११,११।

त्वंपूर्वैर्हृत्त्रीः वरुणस्य नाभिर्मवि जज्ञानाः रज्जुसः परस्मात् ।

महीः साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने मां हिंसीः परमे व्योमन् ॥

२४२

यो अग्निर्मेस्तपतोऽधि जातः शोकात् पृथिव्या उत्तं वा दिवस्पति ।

य इमाः प्रजा विश्वकर्मा जज्ञानं तमग्ने देहः परि ते वृणक्तु ॥

२४३

इमं मां हिंसीद्विषादं पृथुः सहस्राक्षो मेधाय चीर्यमानो, मयुमारण्यमनु ते दिशामि, तेन चिन्वानस्तदन्वं निपीद, मयुं ते शुगृछतु, यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्वि, —मं मां हिंसीत्किंशकं पशुं कनिक्कदः वाजिनः वाजिनेषु, गौरमारण्यमनु ते दिशामि, तेन चिन्वानस्तदन्वं निपीद, गौरं ते शुगृछतु, यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्वि, —मं साहसः शतघारुस्तुः व्यच्यमानः सलिलस्य मध्ये घृतं दुहानामदिति जनायाम्गे मां हिंसीः परमे व्योमन् ॥ गव्यमारण्यमनु ते दिशामि, तेन चिन्वानस्तदन्वं निपीद, गव्यं ते शुगृछतु, यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्वि, —मं मूर्णायुः वरुणस्य नाभि त्वचं पशूनां द्विषदां चतुष्पदां त्वर्ध्ववानां प्रथमं जनिग्रमग्ने मां हिंसीः परमे व्योमन् ॥ मेघमारण्यमनु ते दिशामि, तेन चिन्वानस्तदन्वं निपीद, मेघं ते शुगृछतु, यं द्विष्मस्तं ते शुगृछत्वि, —जोश्शर्पेरजनिष्ट शोकात्, सो अपश्यज्जनिताग्ने, तेन देवा देवतार्मप्रमायः, स्तेन रोहमायक्षुप मेघ्यासः, शर्ममारण्यमनु ते दिशामि, तेन चिन्वानस्तदन्वं निपीद, शर्म ते शुगृछतु, यं द्विष्मस्तं ते शुगृछतु ॥१७॥

२४४-२४६

अपां त्वैमन्त्सादयाम्य, —पां त्वौघन्त्सादयाम्य, —पां त्वायने सादयाम्य, —पां त्वा ज्योतिषि सादयाम्य, —पां त्वा मस्मिन् सादयामि, समुद्रं त्वा सन्दने सादयाम्य, —पृथं त्वा सन्दने सादयामि, सलिलं त्वा सन्दने सादयाम्य, —पां त्वा धये सादयाम्य, —पां त्वा सन्निधु सादयाम्य, —पां त्वा सन्दने सादयाम्य, —पां त्वा सधस्थे सादयाम्य, —पां त्वा योनी सादयाम्य, —पां त्वा पुंरीषे सादयाम्य, —पां त्वा पायमि सादयामि, गायत्रेण त्वा छन्दसा सादयामि, प्रष्टुमेन त्वा छन्दसा सादयामि, जागतेन त्वा छन्दसा सादयाम्या, —बुष्टुमेन त्वा छन्दसा सादयामि, पाङ्क्तेन त्वा छन्दसा सादयामि ॥१८॥

२४७

अयं पुरो मू, —स्तस्य प्राणां भौवायनो, वमन्तः प्राणायनो, गायत्री वासन्ती, गायत्र्या गायत्री, गायत्रादुपाः, —रूपाः शोऽस्त्रिवृत, त्रिवृतो रयन्तरः, वसिष्ठा ऋषिः, प्रजा-

पुतिगृहीतया त्वया प्राणं गृह्णामि, प्रजाभ्योऽयं दक्षिणा विश्वकर्मा, तस्य मनो वैश्वकर्मेण,
 ग्रीष्मो मानसः, स्त्रिष्टुब्धं ग्रीष्मी, त्रिष्टुम्भः स्वारश्च स्यारदन्तर्यामो, ऽन्तर्यामात् पञ्चदशः,
 पञ्चदशाद् बृहद्, मरुद्वाजा ऋषिः, प्रजापतिगृहीतया त्वया मनो गृह्णामि, प्रजाभ्योऽयं पृथा
 विश्वच्युत्वा, स्तस्य चक्षुर्वैश्वच्युत्सः, वर्षाणि चासुषाणि, जगती वार्धा, जगत्या ऋक्सु-
 स, मृक्समाच शुक्रः, शुक्रात् सप्तदशः, सप्तदशाद्वैरूपं, जमदग्निर्ऋषिः, प्रजापतिगृही-
 तया त्वया चक्षुर्गृह्णामि, प्रजाभ्य इदमुत्तराश्चरः, स्तस्य श्रोत्रश्च सौरश्च, शरश्च श्रोत्र्य, न-
 नुष्टुप् शारद्यु, नुष्टुभु पेडः, मैदान्मन्थी, मन्थिन् एकविंशः, एकविंशद्विराजश्च, विश्व-
 मित्रा ऋषिः, प्रजापतिगृहीतया त्वया श्रोत्रं गृह्णामि, प्रजाभ्य इयमुपरि मतिः, स्तस्या वाङ्
 मात्पो, हेमन्तो वार्यः, पङ्क्तिर्हेमन्ती, पङ्क्त्या निर्धनव, श्विधनवत आग्रायणं,
 आग्रायणात् त्रिणवत्रयस्त्रिंशः, त्रिणवत्रयस्त्रिंशाम्याश्च शक्ररैवते, विश्वकर्मा ऋषिः,
 प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाभ्यः ॥१९॥ २४८

प्राची दिग्, वुसन्तं ऋतु, रश्मिर्देवता, ब्रह्म द्रविणं, गायत्रीं छन्दो, रथन्तरश्च सामं,
 त्रिवृतं स्तोमः, स उ पञ्चदशवर्तनिः, सानुगा ऋषि, स्त्र्यविंशः, कृतमेयानां, पुरो-
 यातो वातः, पितरः पितामहाः परेऽवुरे ते नोऽवन्तु, ते नः पान्त्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्यां पुरोधा-
 यामस्मिन् कर्मण्यस्यामाश्विष्यस्यां देवहूतो ॥ दक्षिणा दिग्, ग्रीष्मं ऋतु, रश्मिर्देवता,
 क्षत्रं द्रविणं, त्रिष्टुष्छन्दो, बृहत्सामं, पञ्चदशः स्तोमः, स उ सप्तदशवर्तनिः, सना-
 तेना ऋषि, दिन्पुषाद् वयो, स्त्रेतायानां, दक्षिणाद्वातो वातः, पितरः पितामहाः परेऽवुरे
 ते नोऽवन्तु, ते नः पान्त्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्यां पुरोधायामस्मिन् कर्मण्यस्यामाश्विष्यस्यां देवहूतो ॥
 प्रतीची दिग्, वर्षां ऋतु, रश्मिर्देवता, विद् द्रविणं, जगती छन्दो, वैरूपश्च
 सामं, सप्तदशः स्तोमः, स उ एकत्रिंशवर्तनि, रहभूना ऋषि, त्रिन्ततो वयो, द्वापरं ऽ-
 यानां, पृथाद्वातो वातः, पितरः पितामहाः परेऽवुरे ते नोऽवन्तु, ते नः पान्त्वस्मिन् ब्रह्म-
 ण्यस्यां पुरोधायामस्मिन् कर्मण्यस्यामाश्विष्यस्यां देवहूतो ॥ उद्रीची दिक्, शरश्च, मित्रा-
 वरुणौ देवता, पुष्टं द्रविणं, मनुष्टुष्छन्दो, वैराजश्च सामैकविंशः स्तोमः, स उ त्रिणव-
 वर्तनिः, पुराणां ऋषि, स्तुर्ववाङ् वयो, ऽभिभवोऽयाना, सुचरोद्वातो वातः, पितरः

[१९] तै ४,३,२ । नाठ १६,१९ । वपि २५,९ । वा. १३,५४-५८ । कण्व १४,५६-६५ ।

[२०] तै ४,३,३ । वा १५,१०-१९,४,११,६४-६६ । कण्व १६,१६-१७,१९-२०,२२-२३,२५-२६,२८-२९;
 ४,१६,१७,६४ । आसिन्ग्रहण०.. देवहूतो (देवहूत्यां स्याहा) । अथर्व ५,२४,१-१७]

पितामहाः पुरेऽवुरे ते नोऽवन्तु, ते नः पान्त्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्यां पुरोपायामस्मिन् कर्मण्यस्यामाश्रि-
न्यस्यां देवहूतौ ॥ ऊर्ध्वं दि, अग्नेमन्तश्चित्रां क्रतु, षट्स्पर्तिदेवता, फलं द्रविणं, पृथक्-
शब्दः, शाकुरैवते साधनी, त्रिणवः स्तोमः, सं उ वयस्त्रिधनुर्वर्तनिः, सुपर्णां क्रपिः,
पृथवाद् वय, आस्कन्दोऽयाना, मुपरिष्टाद्वातो वातुः, पितरः पितामहाः पुरेऽवुरे ते नोऽव-
न्तु, ते नः पान्त्वस्मिन् ब्रह्मण्यस्यां पुरोपायामस्मिन् कर्मण्यस्यामाश्रिन्यस्यां देवहूतौ ॥ २० ॥

२४९-२५३ [११४९]

॥ इति मध्यमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अथाष्टमः प्रपाठकः ।

लोकं पृण छिद्रं पृणाया सीद ध्रुवां त्वय् । इन्द्रासीं त्वा षट्स्पर्तिरस्मिन् योना अनीयद्वन् ॥ १

ता अस्य षट्दोहसः सोमश्च श्रीणन्ति पृथयः । जन्मन्देवानां च विद्यास्त्रिष्यो रोचने द्विषः ॥ २

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवपोनिर्ध्रुवसि ध्रुवश्च योनिमोसीद माध्या ।

उर्यस्य केतुं प्रधुनं जुषाणां अर्धिनाध्रुयं सादयतामिहं त्वा ॥

३

कुलायिनी घृतवती पुरन्धिः स्योने सीद संदने पृथिण्याः ।

अभि त्वा रुद्रो धंसवो गृणन्तिदं मेघं विपुहिं संप्रयाय ।

अर्धिनाध्रुयं सादयतामिहं त्वा ॥

४

स्वेदध्रुवक्षपितेहं सीद देवानां च सुभे घृहते रणाप ।

वित्तैविध मूनवे यः सुयवः स्वायेर्गया तश्चा संश्रियस्य ।

अर्धिनाध्रुयं सादयतामिहं त्वा ॥

५

पृथिण्याः पृथिण्यस्यो नमः तां त्वा विधे अर्धिगृणन्तु देवाः ।

स्तोमपृष्टा पृथवतीहं सीद प्रजावृद्धस्मै त्रिणिपञ्चस्य ।

अर्धिनाध्रुयं सादयतामिहं त्वा ॥

६

अदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयाम्यन्तरिक्षस्य धृतीं च विष्टमनीं दिशोय ।

संवृत्स्याधिपत्नीमुर्मिर्त्र्यो अपोममि । अर्धिनाध्रुयं सादयतामिहं त्वा ॥

७

[१] के १०, ८-९ । के ४, ३, ४ । कट १३, १ । प२, २५, १० । प ३३, ५४-५५, १५, १-५, १५, ५९-६० ।
भा १३, ५५-५६, १६, ८०-८१, १५, १-३ । मा. जं. ३, ३, १ । [ता अस्मय गृहदोऽऽ दिव्या च ८, १९, ३,
१, ८४, ११, भाष्ये. ४०, १८९ ३. मा १००६, के मा ४, ३, ५, ४, के मा ३, ११, ३ १ ।]

सर्जकृतुभिः, सर्जविधाभिः, सर्जदेवैः, सर्जदेवैर्व्युनाधै, —रभये त्वा वैश्वानराया, —
 ऽश्विनाध्वयं सादयतामिहं त्वा, सर्जकृतुभिः, सर्जविधाभिः, सर्जवैसभिः, सर्जकृतुभिः,
 सर्जविधाभिः, सर्ज रुद्रैः, सर्जकृतुभिः, सर्जविधाभिः, सर्जरादित्यैः, सर्जकृतुभिः,
 सर्जविधाभिः, सर्जविद्युदेवैर्वैश्वानरैः, सर्जदेवैर्व्युनाधै, —रभये त्वा वैश्वानराया, —ऽश्विनाध्वयं
 सादयतामिहं त्वा ॥१॥

प्राणं मे पाह्य, —पानं मे पाहि, व्यानं मे पाहि, चक्षुर्म उरुया विमाहि, श्रोत्रं मे श्रो-
 कया, —ऽपः पिब्यां, —पृथीजिन्व, द्विपोद्व, चेतुष्पात् पाहि, दिवौ वा वृष्टिमैरय, क्षत्रं
 वयो, मेयन्तं छन्दो, विष्टमो वयो, ऽधिपतिश्छन्दो, मूर्ध्ना वयो, प्रजापतिश्छन्दो,
 विश्वकर्मा वयो, परमेष्ठी छन्द, —स्त्र्यार्वैव्य, —स्त्रिष्टुछन्दो, दित्यवाह वयो, विराट् छन्दः,
 पञ्चाधिवयो गायत्री छन्द, —स्त्रिष्टुतो वय, उष्णिहा छन्द, —स्तुर्याह वयो, जनुष्टुछन्दः,
 पयसाह वयो, वृहती छन्द, उक्षा वयो, ककुप्छन्द, अश्विनो वयो, सतीवृहती छन्दो,
 जनुहान्वयो, पृक्षिश्छन्दो, धेनुर्वयो, जगती छन्दो, वस्तो वयो, सुबलं छन्दो,
 पृष्णिर्वयो, विनालं छन्दः, पुरुषो वय, —स्तन्द्रं छन्दः, सिन्धो वय, —श्छदिश्छन्दो,
 व्याघ्रो वयो, जनाधृष्यं छन्दः ॥२॥

इन्द्राग्नी अग्न्यथमात्राभिर्मुखा दृक् दृक् युवम् ।

पुष्टेन यात्रापृथिवी आपृणान्तरिक्षं च विधास्य ॥

१०

रात्र्यासि प्राची दिक्, विरोहसि दक्षिणा दिक्, सम्राहसि प्रतीची दिक्, स्वराहस्युदीची
 दि, —गधिपरस्यस्यूर्वा दि, —गोधुमं पाहि, प्राणं मे पाह्य, —पानं मे पाहि, व्यानं मे पाहि,
 चक्षुर्म पाहि, श्रोत्रं मे पाहि, मनो मे पिन्व, वाचं मे जिन्वा, —ऽऽन्मानं मे पाहि, ज्यौ-
 तिमं यष्ट, मां छन्दः, प्रमां छन्दः, प्रतिमां छन्दो, ऽस्त्रीवीर्यछन्दः, पृक्षिश्छन्द,
 उष्णिहा छन्दो, गायत्री छन्द, —त्रिष्टुछन्दो, जगती छन्दो, जनुष्टुछन्दो, विराट्
 छन्दो, वृहती छन्दः, पृथिवी छन्दो, अन्तरिक्षं छन्दो, द्यौश्छन्दो, नक्षत्राणि छन्दः,
 सप्ता छन्दः, कृषिश्छन्दो, वाक्छन्दो, मनश्छन्दो, गोश्छन्दो, ऽध्वश्छन्दो, उजा
 छन्दो, हिरण्यं छन्दो, ऽग्निदेवता, वातो देवता, ययौ देवता, चन्द्रमा देवता,

[१०] मे ४,३,४—५ । कट. १७,१—२ । कवि. २५,१०,२३,१ । मा. १४,८—१० । कप. १५,७—१३ ।

[११] मे ३,२,१ । मे. ४,३,५—७ । कट. १७,३ । कवि. २६,२ । मा. १४,१३,१३,१७—२० । कप. १५,१४,१६,
 १७—२४ । म. १४, ६६,१ ।

वसुवो देवता, रुद्रा देवता, —ऽदित्या देवता, मरुतो देवता, —न्द्रो देवता, वरुणो देवता,
बृहस्पतिदेवता, विश्वे देवा देवता, भूर्धासि राइ, ध्रुवांसि धरुणा, धर्यसि धरण्या, —
ऽऽयुषे त्वा, वर्चसे त्वा, कृष्यै त्वा, क्षेमाय त्वा, यन्त्री राइ, यन्त्र्युसि यन्मनी,
धर्यसि धरित्री, —पे त्वो, —जै त्वा, र्य्यै त्वा, पोषाय त्वा ॥ ३ ॥ ११

आशुस्त्रिवृ, —द्धान्तः पञ्चदशो, व्योमा सप्तदशः, प्रतृतिरष्टादशः, —स्तपो नवदशो,
ऽमीवर्तः सुविश्वो, धरुण एकविश्वो, वचो द्वाविश्वः, संमरणस्त्रयोविश्वो, योजि-
श्वतुर्विश्वो, गर्भाः पञ्चविश्वः, ओजस्त्रिणवो, विराट् त्रिश्वः, क्रतुरेकत्रिश्वो, वि-
धुतिर्द्वात्रिश्वः, प्रुतिष्ठा त्रयस्त्रिश्वो, ऋभस्य विष्टपं चतुस्त्रिश्वो, नाकः पदत्रिश्वो,
वीवर्तोऽष्टाचत्वारिंश्वो, धर्मं चतुष्टोमः ॥ ४ ॥ १२

अग्नेर्भागोऽसि, दीक्षाया आधिपत्यं, ब्रह्म स्पृतं, त्रिवृत्स्तोमा, इन्द्रस्य भागोऽसि,
विष्णोराधिपत्यं, धर्मं स्पृतं, पञ्चदशः स्तोमो, नृचक्षसां भागोऽसि, धातराधिपत्यं,
जनित्रं स्पृतं, सप्तदशः स्तोमो, मित्रस्य भागोऽसि, वरुणस्याधिपत्यं, दिवो वृष्टिर्वातः
स्पृत, एकविश्वः स्तोमो, ऽदित्या भागोऽसि, पूर्ण आधिपत्यं, —मोजः स्पृतं, त्रिणनः
स्तोमो, वसुनां भागोऽसि, रुद्राणामाधिपत्यं, चतुष्पात् स्पृतं, चतुर्विश्वः स्तोम,
आदित्यानां भागोऽसि, मरुतामाधिपत्यं, गर्भाः स्पृताः, पञ्चविश्वः स्तोमः, सधितुर्भागोऽ-
सि, बृहस्पतेराधिपत्यं, संमीचीविश्वः स्पृता, श्वतुष्टोमः स्तोमो, यवानां भागोऽस्य, —
यवानामाधिपत्यं, मजाः स्पृता, श्वतुथत्वारिंश्वः स्तोम, ऋषूणां भागोऽसि, विश्वेषां
देवानामाधिपत्यं, भूतं निजान्तं स्पृतं, त्रयस्त्रिश्वः स्तोमः ॥ ५ ॥ १३

एक्यास्तुवत, प्रजा अधीयन्त, प्रजानां पतिराधिपतिरासीत्, तिस्रभिरस्तुवत, ब्रह्मासृ-
ज्यत, ब्रह्मणस्पतिरधिपतिरासीत्, पञ्चभिरस्तुवत, भूतान्यसृज्यन्त, भूतानां पतिराधिपति-
रासीत्, सप्तभिरस्तुवत, सप्तऋषयोऽसृज्यन्त, धातराधिपतिरासी, —त्रयभिरस्तुवत, पितरोऽ-
सृज्यन्ता, —ऽदितिरधिपतिरासी, —देकादशभिरस्तुवता, —ऽऽर्तवा असृज्यन्त, ऋतवोऽधिपतय आ-
सन्, स्त्रयोदशभिरस्तुवत, मासा असृज्यन्त, सध्वत्सरोऽधिपतिरासीत्, पञ्चदशभिरस्तुवत,

[४] तै ४,३,८ । काठ १७,४ । कपि २६,३ । वा १४,२३ । काण्व १५,२५—२६ । या श्रौ ६,२,१ । [अथस्य विष्टप । अथर्व ११,३,५०]

[५] तै ३,२,१० । तै ४,३,९ । काठ १७,४ । कपि २६,३ । वा १४,२४—२६ । काण्व १५,२७—२८ । मा. श्रौ ६,२,१ ।

[६] तै ३,२,१० । तै ४,३,१० । काठ १७,५ । कपि २६,४ । वा १४,२८—२९ । काण्व १५,३२—३५ । मा. श्रौ ६,२,१ ।

क्षत्रं सृज्यते, न्द्रोऽधिपतिरासीत्, सप्तदशभिरस्तुवत्, ग्राम्याः पशवोऽसृज्यन्त, वृहस्पतिर-
धिपतिरासी, नवदशभिरस्तुवत्, शूद्रायां असृज्येता, महोरान्त्रे अधिपत्नी आस्ता, मैकविंश-
त्यस्तास्तुवते, कशकमसृज्यत्, वरुणोऽधिपतिरासीत्, त्रयोविंशत्यास्तुवत्, सुद्राः पशवो
ऽसृज्यन्त, पूषाधिपतिरासीत्, पञ्चविंशत्यास्तुवत्, ऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त, वायु-
रधिपतिरासीत्, सप्तविंशत्यास्तुवत्, वनस्पतयोऽसृज्यन्त, सोमोऽधिपतिरासी, नव-
विंशत्यास्तुवत्, धावापृथिवी ज्येता, वसवो रुद्रा अनुव्याय, स्त उ एवाधिपतय आ-
स, नैकत्रिंशतास्तुवत्, प्रजा असृज्यन्त, पंचाशद्यावाधाधिपतय आस, स्वयस्त्रिंशता-
स्तुवत्, भूतान्यगम्यन्, प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीत् ॥६॥ १४

अग्ने जातान् प्रणुदा नः सर्पत्नान् प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व ।

अग्नि नो ब्रूहि सुमना अहेह्व शर्मस्ते स्वाम त्रिवरूया उद्भौ ॥ १५

सहमा जातान् प्रणुदा नः सर्पत्नान् प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व ।

अग्नि नो ब्रूहि सुमनुस्यमानो वयं स्याम प्रणुदा नः सर्पत्नान् ॥ १६

चतुश्चत्वारिंशो स्तोमो, वचो द्रविण, षोडशी स्तोमा, ओजो द्रविणम् ॥ १७

अग्नेः पुरीषमस्यंस्तो नाम तां त्या विंशे अभिगृणन्तु देवाः ।

स्तोमपृष्ठा घृतवृतीह सीद प्रजावृद्धस्मै द्रविणायजस्व ॥ १८

क्षपा देवतयाहिरसं ध्रुवा सीदै, वंशच्छन्दो, वरिवशच्छन्द, आच्छच्छन्दो, मनश्छन्दः,
शंभुश्छन्दः, परिभुश्छन्दः, सिन्धुश्छन्दो, व्यंशच्छन्दः, समुद्रं छन्दः, सलिलं छन्दः,
ककुच्छन्दः, स्त्रिककुच्छन्दः, फाव्यं छन्दो, ऽह्कुपं छन्दो, ऽक्षरपङ्क्तिश्छन्दः, पदुप-
ङ्क्तिश्छन्दो, विष्टारपङ्क्तिश्छन्दः, सुरो भृजश्छन्दः, पक्षश्छन्दः, प्रच्छच्छन्दः, सु-
यच्छन्दो, म्रियच्छन्दो, वृहच्छन्दो, रथन्तरं छन्दो, निकायं छन्दो, वीवधं छन्दो,
गिरश्छन्दो, भृजश्छन्दः, सुस्तृच्छन्दो, ऽनुष्टुप्छन्दा, एवश्छन्दो, वरिवशच्छन्दो,
वयश्छन्दो, वयस्तेच्छन्दो, विशालं छन्दो, विष्पर्धाश्छन्द, श्रुदिश्छन्दो, द्रोहणं
छन्द, स्तुन्तं छन्दो, ऽश्ववृक्षं छन्दः ॥७॥ १९

रुदिमना क्षपाय क्षयं जिन्व, प्रेत्या धर्मणे धर्मं जिन्वा, ऽन्वित्या दिवं दिवं जिन्व, सार्ध-

[७] मे ३,२,१० । तं ४,३,१० । षष्ठ १७,६ । ऋ २६,५ । ग १५,१-५ । वाय १६,१-८ । मा श्री ६,२,० ।

[अग्ने जातान्यणुदा० । अयं ७,३४,१ । सहसा जातान्यणु० । अयं ७,३५,१]

[८] मे ३,३,१ । तं ४,४,१ । षष्ठ १७,७ । ऋ २६,६ । ग १५,६,७,९ । वाय. १६,९-१९,१४-१५ ।

मा श्री ६,३,५ ।

नान्तरिक्षायान्तरिक्षं जिन्य, प्रतिघिता पृथिव्यं पृथिवीं जिन्य, विष्टम्भेन वृष्ट्यै वृष्टिं जिन्य,
 प्रवायाहं हजिन्या, — अनुवाय रात्र्यै रात्र्यां जिन्यो, शिजा वसुभ्यो वसुन् जिन्य, प्रकृतेन रुद्रभ्यो
 रुद्रान् जिन्य, सुद्विर्तिनादित्येभ्य आदित्यान् जिन्य, तन्तुना प्रजाभ्यः प्रजां जिन्यौ, — जसा पि-
 तृभ्यः पितॄन् जिन्य, पृथनापाहा पशुभ्यः पशून् जिन्य, रेवतौ पृथीभ्या ओषधीर्जिन्या, — अभि-
 जिता युक्तग्राणेन्द्रायेंद्रं जिन्या, — अधिपतिना ग्राणां ग्राणं जिन्य, धरुणेनापानायापानं जिन्य,
 सप्तयेण चक्षुषे चक्षुर्जिन्य, वयोघंसाधीतायाधीतं जिन्य, त्रिवृता त्रिवृते त्रिवृज्जिन्य, प्रवृता
 प्रवृते प्रवृज्जिन्य, सर्वता सर्वते सर्वज्जिन्या, — अनुवृतानुवृते अनुवृज्जिन्य, विरोहेण विरोहाय विरोहं
 जिन्य, प्ररोहेण प्ररोहाय प्ररोहं जिन्य, सश्रोहेण सश्रोहाय सश्रोहं जिन्या, — अनुरोहेणान-
 रोहायानुरोहं जिन्य, वसुकेन वसुकाय वसुकं जिन्य, वैपथ्रिया वैपथ्रियै वैपथ्रीं जिन्य, व-
 स्यष्ट्या वस्यष्ट्यै वस्यष्टिं जिन्या, — ऽऽक्रान्त्याक्रान्त्या उत्क्रान्तिं जिन्यौ, — क्रान्त्यात्क्रान्त्या
 आक्रान्तिं जिन्य ॥८॥

२०

राश्यसि, प्राची दिग्, वसवस्ते देवा अधिपतयो, ऽग्निर्हेतीनां प्रतिघर्ता, त्रिवृत्वा स्तोमः
 पृथिव्यां श्रयत्वा, — उपमुक्यमन्यथायै स्तभोतु, रथन्तरे सामं प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षा, ऋ-
 पयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मातृया वरिणा ग्रथन्तु, विघर्ता चार्यमधिपतिश्च, तै त्वा सर्वे
 सध्विदानां नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु, विराट्सि, दक्षिणा दिग्,
 रुद्रास्ते देवा अधिपतया, इन्द्रो हेतीनां प्रतिघर्ता, पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्यां श्रयत्वा,
 प्रतुगमुक्यमन्यथायै स्तभोतु, बृहत्सामं प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षा, ऋपयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो
 मातृया वरिणा ग्रथन्तु, विघर्ता चार्यमधिपतिश्च, तै त्वा सर्वे सध्विदानां नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे
 लोके यजमानं च सादयन्तु, सम्राट्सि प्रताची दिग्, — गादित्यास्ते देवा अधिपतयः, — सोमो
 हेतीनां प्रतिघर्ता, सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्यां श्रयत्वा, मरुत्वतीयमुक्यमन्यथायै स्तभोतु,
 वैरूपं सामं प्रतिष्ठित्या अन्तरिक्षा, ऋपयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मातृया वरिणा ग्रथन्तु,
 विघर्ता चार्यमधिपतिश्च, तै त्वा सर्वे सध्विदानां नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादय-
 न्तु, स्वराट्स्यदीची दिग्, मरुतस्ते देवा अधिपतयो, वरुणो हेतीनां प्रतिघर्ता, — कुविंशस्त्वा
 स्तोमः पृथिव्यां श्रयत्वा, निष्केवल्यमुक्यमन्यथायै स्तभोतु, वैराजं सामं प्रतिष्ठित्या अ-
 न्तरिक्षा, ऋपयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मातृया वरिणा ग्रथन्तु, विघर्ता चार्यमधिपतिश्च,
 तै त्वा सर्वे सध्विदानां नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु, — धिपत्यस्युर्वा

दिग्, विश्वे ते देवा अधिपतयो, बृहस्पतिर्होतीनां प्रतिधर्ता, त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा स्तोमौ
पृथिव्याः श्रयताः, वैश्वदेवाग्रिमाल्ले उक्थे अन्यथायै स्तभ्रताः, आक्ररैवते सामुनी प्रति-
ष्ठित्या अन्तरिक्षा, ऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा ग्रथन्तु, विधर्ता चार्यम-
धिपतिश्च, ते त्वा सर्वे सःविद्वानां नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोकै र्यजमानं च सादयन्तु ॥९॥ २१

अयं पुरो हविकेशः सूर्यराशिः, —स्तस्य रथकुलश्च रथौजाश्च सेनानीग्रामण्यौ, पुञ्जिकस्थलाश्च
कृतस्थला चाप्सरसौ, यातुधाना हेती, रक्षाश्चि प्रहेति, —स्तंभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु,
ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्मो, उयं दक्षिणा विश्वकर्मा, तस्य रथस्वनश्च
रथेचित्रश्च सेनानीग्रामण्यौ, भेनका च सहजान्या चाप्सरसौ, दृढर्णवः पृथ्वो हेतिः, पौ-
रुषेयो वधः प्रहेति, —स्तंभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां
जम्भे दध्मो, उयं पृथा विद्वद्भ्यु, —स्तस्य रथप्रोतश्चासुरयश्च सेनानीग्रामण्या, आम्लौचन्ती
च प्रम्लौचन्ती चाप्सरसौ, व्याघ्रा हेतिः, सर्पीः प्रहेति, —स्तंभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृड-
न्तु, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्मो, उयं मुत्तुरात्सः यद्भ्यु, —स्तस्य सेनजिबु
सुर्येणश्च सेनानीग्रामण्यौ, विश्वाची च घृताची चाप्सरसा आपो हेति, —वीतः प्रहेति, —स्तंभ्यो
नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्मो, उयं मुपर्ववीगु-
सु, —स्तस्य तास्यश्चोरिष्टनेमिश्च सेनानीग्रामण्या, उर्वशी च पूर्वैचिस्त्रिचाप्सरसा, अवस्फूर्जदे-
ति, —विष्टुरहेति, —स्तंभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे
दध्मः ॥ १० ॥ २२

प्राच्या त्वा दिशा सादयाम्य, —मिना देवेन देवतया गायत्रेण छन्दुसामैः शिरा उपदधामि,
गायत्रस्य छन्दुसोऽग्नेः शीर्ष्णाग्नेः शिरा उपदधामि, दक्षिण्या त्वा दिशा सादयामी, —न्देण
देवेन देवतया त्रैष्टुभेन छन्दुसामैः पक्षमुपदधामि, त्रैष्टुभस्य छन्दुसोऽग्नेः पक्षेणामैः पक्षमुपदधा-
मि, प्रतीच्या त्वा दिशा सादयामि, विश्वेभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन छन्दुसामैः पुष्टमुपदधा-
मि, जागत्वस्य छन्दुसोऽग्नेः पुष्टेनाग्नेः पुष्टमुपदधाम्यु, —दीच्या त्वा दिशा सादयामि, मित्रा-
वर्तुणाम्यां देवाम्यां देवतयानुष्टुभेन छन्दुसामैः पक्षमुपदधाम्या, —सुष्टुभस्य छन्दुसोऽग्नेः पक्षेणामैः
पक्षमुपदधाम्यु, —र्ध्वया त्वा दिशा सादयामि, बृहस्पतिना देवेन देवतया पाङ्क्तेन छन्दुसामैः
पुष्टमुपदधामि, पाङ्क्तस्य छन्दुसोऽग्नेः पुष्टेनाग्नेः पुष्टमुपदधामि ॥११॥ २३

[१०] मै. ३,३,१ । ति. ४,४,३ । काठ. १७,९ । बधि. ४६,८ । वा. १५,१५—१९,१६,६४—६६ । काण्व. १६,
३१—४०,१७,६४ । मा. ओ. ६,९,२ । [ति नो मृडन्तु (०डतु)...दध्मः॥ अयं ३,२६,१—६,९७,१—६]

[११] मै. ३,३,२ । मा. ओ. ६,९,२ ।

मधुश्च माधवश्च वासन्तिका ऋतुं, अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि ॥ २४

कल्पेतां द्यावापृथिवीं कल्पन्तामोषा ओषधयः ।

कल्पन्तामग्रयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः ॥ २५

ये अग्रयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी ।

वासन्तिका ऋतुं अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु ॥ २६

शुक्रेक्षं शुचिश्च प्रैप्ता ऋतुं, नभश्च नभस्यश्च वापिका ऋतुं, हृष्योर्जश्च शारदा ऋतुं,
सहस्य सहस्यश्च हैमन्तिका ऋतुं, तपश्च तपस्यश्च शैशिरा ऋतुं, अग्नेरन्तःश्लेषोऽसि ॥ २७

कल्पेतां द्यावापृथिवीं कल्पन्तामोषा ओषधयः ।

कल्पन्तामग्रयः पृथङ् मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः ॥ २८

ये अग्रयः समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी ।

शैशिरा ऋतुं अभिकल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभिसंविशन्तु ॥ २९

पुरोवातसन्निरस्य, —असन्निरसि, विष्णुस्तन्निरसि, स्तनयित्नुसन्निरसि, वृष्टिसन्निरस्य, —
मेर्यान्न्यस्य, —मेर्येयान्न्यसि, वायोर्वीन्यसि, वायोर्वीशोयान्न्यसि, देवानां यान्न्यसि, देवानां
देवयान्न्यसि, विश्वेषां देवानां यान्न्यसि, विश्वेषां देवानां देवयान्न्यसि, स यान्न्यस्य, —न्त-
रिप्तसंदस्यन्तरिक्षे सीदा, —ऽम्वां च कुलां च नितस्तीं च स्तनयन्तीं चाम्रयन्तीं च मेघयन्तीं च
चुपुणींका, सलिलाय त्वा, सृंदीकाय त्वा, सतीकाय त्वा, केताय त्वा, सुकेताय त्वा,
सकेताय त्वा, विवस्वते त्वा, दिवे त्वा ज्योतिष, आदित्येभ्यस्त्वा ॥ ३३ ॥ ३०

उदपुरां नामास्येन विष्टा, तां त्वा प्रैम्यात्मना पुरुषैर्गोभिरश्वैरायुषा वर्चसा प्रजया
धनेन सन्या मेघया इत्या पेषिण, मनुष्यास्ते गोसाहो, अग्निरधिपति, —स्तया देवतयाङ्गिरस्वद्
ध्रुवा सीदा, —ऽपुराजिता नामासि, ब्रह्मणा विष्टा, तां त्वा प्रैम्यात्मना पुरुषैर्गोभिरश्वैरायुषा
वर्चसा प्रजया धनेन सन्या मेघया इत्या पेषिण, अरुतस्ते गोसाहो, वायुरधिपति, —स्तया दे-
वतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदा, —ऽधिधीर्नीमास्य, —सृतेन विष्टा, तां त्वा प्रैम्यात्मना पुरुषैर्गोभिर-

[२२] मे. ३, ३, ३ । तै. ४, ४, ११ । काठ. १७, १० । कपि. २६, ९ । वा. १३, २५, १४, ६, १५ — १६, २७, १५, ५७ । काण्व.
१४, २६ : १५, ५, १६, ३१ : १६, ७९ ।

[२३] तै. ४, ४, ६ । मा. श्रौ. ६, २, २ ।

[२४] मे. ३, ३, ४ । तै. ४, ४, ५, ३, ११, ४, ३, ३ । काठ. १७, १० । कपि. २६, ९ । वा. १५, ६२ — ६५, २२, ७, २०, २०,
१३, १७ — २९, २४, १४, १२, १४, १५, ५८, ६४, १७, २ — ३ । काण्व. १६, ८३ — ८५, १३, ८, २२, ७, १४, १७ — १९, २४ — २५,
१५, १५ — १६, १८, २ — ४ । मा. श्रौ. ६, ६, २ ।

शैरायुषा वर्चसा प्रजया धनेन सन्या मेधया रय्या पोषेण, विश्वे ते देवां गोमातरा, सर्व्योऽधि-
 पति, स्तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवां सीद, प्रजापतिष्ठा सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे, भूरसि,
 भूमिरसि, प्रथोऽसि, पृथिव्यस्य, दितिरसि विश्वधाय विश्वस्य ध्रुवनस्य ध्रुवी, पृथि-
 वीं यच्छ, पृथिवीं हृह, पृथिवीं मा हिंसी, पृथिव्या मा पाहि विश्वस्मै प्राणायापानाय
 व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय, अग्निष्वाभिपातु मद्यां स्वस्त्या छदिषा शन्तमेन,
 विश्वरुमा सादयस्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे, अन्तरिक्षं यच्छा, अन्तरिक्षं हृह, अन्तरिक्षं मा हिं-
 सी, अन्तरिक्षान्मा पाहि विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय,
 वायुष्वाभिपातु मद्यां स्वस्त्या छदिषा शन्तमेन, परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवं पृष्ठे व्य-
 स्वतीं प्रथस्वतीं भास्वतीं रश्मिर्वतीमा या दिवं भास्यां पृथिवीं मेधं रश्मिन्तरिक्षं, दिवं
 यच्छ, दिवं हृह, दिवं मा हिंसी, दिवं मा पाहि विश्वस्मै प्राणायापानाय व्यानायो-
 दानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय, सर्व्यस्त्याभिपातु मद्यां स्वस्त्या छदिषा शन्तमेन ॥ ३१

प्रोथदक्षो न यद्वसेऽग्निर्व्यन् यदा महः सत्स्वरणा मस्यात् ।

आदस्य घातो अक्षुनाति शोचिरिध स्मा ते यजन्तं कृष्णमस्तु ॥

३२

आयोदया सद्ने सादयामि समुद्रस्योन्नन्नरुतश्छायायां, नमः समुद्राय, नमः समुद्रस्य च-
 क्षसे, सहस्रस्य मासि, सहस्रस्य प्रमासि, सहस्रस्य प्रतिमासि, सहस्रस्य संमासि,
 सहस्रस्योन्मामि, साहस्रोऽसि, सहस्राय त्वे, मा मे अग्रा इष्टका धेनवः सन्तु, का च शतं
 च, शतं च सहस्रं च, सहस्रं चायुतं च, अयुतं च प्रयुतं च, प्रयुतं चायुतं च, अर्बुदं च
 न्युर्बुदं च, समुद्रश्च मध्यं चा, अन्तश्च परार्धश्चे, मा मे अग्रा इष्टका धेनवः सन्तु पृष्टिः सहस्र-
 मयुतमक्षीयमाणा, ऋतुष्ठाः स्थ ऋतुष्टो घृतश्रुतो मधुश्रुता ऊर्जस्वतीः पयस्वतीः स्वधार्विनीः
 उल्लापिनी, स्ता मे अग्रा इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदेहा अयुत्रामुष्मिहोके ॥ १४ ॥

३३ [११८९]

॥ इति मध्यमकाण्डेऽष्टम प्रपाठकः ॥८॥

अथ नवमः प्रपाठकः ।

आ त्वा वहन्तु हरयः सुचेतसः श्वेतैरश्वैरिह केतुमद्भिः ।
 यातजवैर्बलवद्भिर्मनोजैर्वरस्मिन् यज्ञे मम हव्याय शर्व ॥ १
 देवानां च ऋषीणां चासुराणां च पूर्वजम् । महादेवं सहस्राक्षं शिवमावाहयाम्यहम् ॥ २
 तत् पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि । तन्नो रुद्रः प्रचोदयात् ॥ ३
 तद्भ्रातृभ्याय विद्महे मरिसुताय धीमहि । तन्नो गौरी प्रचोदयात् ॥ ४
 तत् कुमाराय विद्महे कात्तिकेयाय धीमहि । तन्नः स्कन्दः प्रचोदयात् ॥ ५
 तत् कुराटाय विद्महे हस्तिमुखाय धीमहि । तन्नो दुन्ती प्रचोदयात् ॥ ६
 तच्चतुर्मुखाय विद्महे पद्मासनाय धीमहि । तन्नो ब्रह्मा प्रचोदयात् ॥ ७
 तत् केशवाय विद्महे नारायणाय धीमहि । तन्नो विष्णुः प्रचोदयात् ॥ ८
 तद्भ्रातृकराय विद्महे प्रभाकराय धीमहि । तन्नो भानुः प्रचोदयात् ॥ ९
 तत् सौमराजाय विद्महे महाराजाय धीमहि । तन्नश्चन्द्रः प्रचोदयात् ॥ १०
 तज्जलनाय विद्महे वैश्वानराय धीमहि । तन्नो बह्विः प्रचोदयात् ॥ ११
 तत्स्यजपाय विद्महे ग्राजपाय धीमहि । तन्नो ध्यानः प्रचोदयात् ॥ १२
 तत् परमात्माय विद्महे वैनतेयाय धीमहि । तन्नः सृष्टिः प्रचोदयात् ॥ १३
 नमस्ते रुद्र मन्यव उतो ता इप्सु नमः । नमस्ते अस्तु धनूने बाहुभ्यामुत ते नमः ॥ १४
 यां ते रुद्र शिवा तन्नूरघोरापापकाशिनी ।
 तया नस्तदन्वा ज्ञातमया गिरिशन्ताभिचाकशीहि ॥ १५
 याभिषु गिरिशन्त हस्ते विमर्ष्यस्तरे ।
 शिवां गिरिश तां क्लृप्त मा हिंसीः पुरुषं जगत् ॥ १६
 शिवेन वचसा त्वा गिरिशाला वदामसि ।
 यथा नः सर्वा इज्जनः संगमे सुमना असत् ॥ १७
 अध्ववोचदाधिवक्ता गृयमो दैन्यो भिषक् ।
 अहीश्च सर्वान् जम्भयन्तस्वोश्च यातुघान्योऽधराचिः परासुन ॥ १८

[१] काठ १७, ११ । तं आ १०, १, ५ । मा थो ११, ५ । [आ त्वा वहन्तु हरयो । ऋ १, १६, १ ।]

[२] तै ४, ५, १ । काठ १७, ११ । वषि २७, १ । वा १६, १-१४ । वाण १७, १-१४ । मा थो ६, २, ४ । [यथा

नाऽ . असत् । ऋ १०, १४१, ४ । अथर्व ३, ७०, ६ । अहीश्च सर्वान् (अष्टष्टान्स) । ऋ १, १९१,

८, अथर्व ४, ९, ९]

असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः ।

यं चेमे अभितो रुद्रा दिक्षु श्रिताः सहस्रशोऽवैपा५ हेह ईमहे ॥ १९

असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उतैनं गोपा अदश्रुतैनमुदहार्यः ॥ २०

उतैनं५ विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयातु नः ॥ २१

नमो नीलकपदीय सहस्राधायो मीढये । अथो ये अस्य संत्वान इदं तेभ्योऽकरं नमः ॥ २२

नमस्ता आयुधायानातताय धृष्णवे । उभाभ्यामुत ते नमो बार्हभ्यां तव धन्वने ॥ २३

प्रमुञ्च धन्वन्स्त्वमुभयोरात्त्योर्ज्याम् । याधु ते हस्ता इषुवः परा ता भगवो वप ॥ २४

अयतस्य धनुर्ध्रं५ सहस्राक्ष शतेषुषे । प्रशर्यि श्रव्यानां मुखं५ शिवो नः सुमना भव ॥ २५

विज्यं धनुः कपर्दिनो विश्रव्यो बाणवं उत । अनेयन्नस्य या इषुव आभूरस्य निपङ्गधिः ॥ २६

परि ते धन्वनो हेतिरस्मान् धृणक्तु विश्वतः । अथो यं इषुविस्तवारं अस्मिन्निधेहि तम् ॥ २७

या ते हेतिर्मुद्दिष्टम शिवं वुमुच ते धनुः । तयास्मान् विश्वतस्त्वमुयश्मवा परिभृज ॥ २८

*नमो हिरण्यवाहवे सेनान्ये दिशां च पंतुये नमो, नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पंतुये नमो, नमो हरिकेशायोपवीतिनि पुष्टानां पंतुये नमो, नमः श्विष्विज्जराय त्विषीमते पथीनां पंतुये नमो, नमो बभ्रुधाय व्याधिनेऽस्तस्य पंतुये नमो, नमो रुद्रायाततायिने श्वेन्नस्य पंतुये नमो, नमो भ्रुस्य हेत्यै जगुतस्पंतुये नमो, नमः सूतापाहन्त्वाय पंतानां पंतुये नमो, नमो रोहिताय स्थपंतये वृक्षाणां पंतुये नमो, नमो मन्त्रिणे वाणिजाय, कक्षाणां पंतुये नमो, नमो भ्रुवन्तये वारिवस्कृतायौ, पथीनां पंतुये नमो, नमः संहमानाय निव्याधिन, आव्याधिनीनां पंतुये नमो, नम आक्रन्दयत उच्चैर्घोषाय संत्वानां पंतुये नमो, नमः कृत्स्नवीताय धावते पत्नीनां पंतुये नमो, नमो निपङ्गिणे ककुमाय स्तेनानां पंतुये नमो, नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पंतुये नमो, नमो निचेरि परिचाराया, ऽरण्यानां पंतुये नमो, नमो निपङ्गिणे इषुधिमते तस्कराणां पंतुये नमो, नमः सृगाधिभ्यो जिघांश्सद्भ्यो मृष्णतां पंतुये नमो, नमोऽस्मिन्द्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानां पंतुये नमो, नम उष्णीषिणे गिरिचराय कलुञ्जानां पंतुये नमो नमः ॥ ३ ॥

नम इषुकुद्भ्यो धनुर्कुद्भ्यश्च वो नमो, नम इषुमद्भ्यो धन्वार्यिभ्यश्च वो नमो, नम आ-
तन्वानेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो, नम आर्यकुद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो, नमोऽस्यद्भ्यो

[३] तै ४, ५, २-३ । बाठ १७, १२ । कवि २७, २ । वा १६, १७-२२ । काण्व १७, १७-२२ ।

[४] तै ४, ५, ३-४ । बाठ १७, १३ । कवि २७, ३ । वा १६, २२-२६ । काण्व १७, २२-२६ । मा श्री ६, २, ४ ।

विष्पद्भ्यश्च वो नमो, नमः स्वर्पद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो, नमः शयानेभ्यो आसीनेभ्यश्च
वो नमो, नमस्तिष्ठद्भ्यो धौर्द्भ्यश्च वो नमो, नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो,
नमोऽश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यश्च वो नमो, नमः आग्न्याधिपतीभ्यो विविष्पन्तीभ्यश्च वो नमो, नमः
उगुणाभ्यस्तृहतीभ्यश्च वो नमो, नमो गणेश्यो गणपतिभ्यश्च वो नमो, नमो व्रातिभ्यो व्रात-
पतिभ्यश्च वो नमो, नमः कृत्तृभ्यः कृत्तृपतिभ्यश्च वो नमो, नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च
वो नमो, नमः सैनाभ्यः सैनानीभ्यश्च वो नमो, नमो रार्येभ्यो वरार्येभ्यश्च वो नमो,
नमः क्षत्रभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो, नमो बुहद्भ्योऽर्भकभ्यश्च वो नमो, नमो युवभ्य
आशानेभ्यश्च वो नमो नमः ॥ ४ ॥ ३०

नमो ब्राह्मणेभ्यो राजन्येभ्यश्च वो नमो, नमः सूतेभ्यो विश्वेभ्यश्च वो नमो, नमस्तक्ष-
भ्यो रथकारेभ्यश्च वो नमो, नमः कुललेभ्यः कुमारेभ्यश्च वो नमो, नमो निषादेभ्यः पुङ्गि-
ष्टेभ्यश्च वो नमो, नमः क्षत्रीभ्यो मृगयुभ्यश्च वो नमो, नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च वो नमो,
नमो मवाय च शर्वाय च, नमो रुद्राय च पशुपतये च, नमो व्युसकेशाय च कपर्दिने च,
नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च, नमः सहस्राक्षाय च शतघन्वने च, नमो गिरिशाय च
शिपिविष्टाय च, नमो मीढुष्टाय चैपमते च, नमो ह्रस्वाय च वामनाय च, नमो वृहते
च वर्षीयसे च, नमो वृद्धाय च सुवर्धने च, नमोऽग्नीवाय च प्रथमाय च, नमः आशवे
चाजिराय च, नमः शीमाय च शीघ्राय च, नमः ऊर्म्याय चावस्वत्याय च, नमो द्वीप्या-
य च स्रोतस्याय च ॥ ५ ॥ ३१

नमः आशुषेणाय चाशुरथाय च, नमो बिम्बिने च कवचिने च, नमो बर्मिणे च बह्वर्धने
च, नमः शूराय चावमिन्दते च, नमः श्रुताय च श्रुतसेनाय च, नमो ज्यापसे च क्ली-
यसे च, नमः पूर्वजाय चापरजाय च, नमो मध्यमाय चापगल्भाय च, नमो जघन्याय
च बुघ्न्याय च, नमः सौम्याय च प्रतिसराय च, नमो याम्याय च क्षेम्याय च, नमो
ज्वसान्याय च श्लोक्याय च, नमः उर्वर्याय च खल्याय च, नमो वन्त्याय च कस्याय च,
नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय च, नमः पथ्याय च स्रुत्याय च, नमो नाद्याय च वैश्रन्ताय
च, नमो नीप्याय च मिद्याय च, नमोऽवत्याय च कूप्याय च, नमः छद्याय च
सरस्याय च ॥ ६ ॥ ३२

[५] ते ४, ५, ४-५ । काठ १७, १३-१४ । ऋषि २७, ३-४ । वा. १६, २७-३१ । अथ. १७, २७-३१ ।

[६] ते. ४, ५, ६-७ । काठ १७, १४-१५ । ऋषि २७, ४-५ । वा. १६, ३२-३५ । अथ. १७, ३२-३५ ।

नमो दुन्दुभये चाहनुनीयाय च, नमो घृष्णवे च प्रमृशाय च, नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते
 च, नमस्तिग्मेपुवे चायुधिले च, नमः स्वायुधाय च सुधन्वने च, नमो मैध्याय च वि-
 द्युत्याय च, नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय च, नमो वींघ्रियाय चातप्याय च, नमो बान्याय
 च रेष्मण्याय च, नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय च, नमः सोमाय च रुद्राय च, नमः-
 स्वाग्राय चारुणाय च, नमः अङ्गवे च पशुपतये च, नम उग्राय च भीमाय च, नमो
 उप्रेयधाय च दरेयधाय च, नमो हन्त्रे च हन्त्रीयसे च, नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो, नमस्ता-
 राय, नमः शोभवे च मयोभवे च, नमः शंकराय च मयस्कराय च, नमः शिवाय च
 शिवतराय च ॥ ७ ॥ ३३

नमः शिराण्डिने च पुलस्तिते च, नमः किंशिलाय च क्षेणाय च, नम इरिण्याय च
 प्रपथ्याय च, नमो गृध्राय च गौष्ठ्याय च, नमो गैह्याय च तल्प्याय च, नमः कृत्वाय
 च तीर्थ्याय च, नमः पार्याय चावार्याय च, नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय च, नमः प्रवा-
 ह्याय च सिकत्याय च, नमः कैत्याय च शेष्याय च, नमो नीवेण्याय च ह्याय च,
 नमः काट्याय च महारोष्ठ्याय च, नमः शुण्याय च हरित्याय च, नमः पाक्ष्मण्याय च
 रज्ज्याय च, नमो लोण्याय चोलपाय च, नमो ऊर्म्याय च संर्म्याय च, नमः पूर्णाय च
 पर्णशदाय च, नमोऽपगुरमाणाय चाभिमतं च, नम आसिद्वते च प्रसिद्वते च, नम
 आसिदाय च प्रसिदाय च ॥ ८ ॥ ३४

नमो गिरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो, नमो विचिन्वकेभ्यो, नम आसिणकेभ्यो, नम
 आनुहतेभ्यः ॥ ३५

त्रापे अन्धसस्पते देविद्रु नीललोहित ।

एषां पुद्गनामासां प्रजानां मां भैमी रुद्र मां च नः किं चनाममत् ॥ ३६

इमा रुद्राय तवसे कपदिने धर्यद्वीराय प्रभ्रामहे मवीः ।

यथा नः शर्मसद् द्विपदे चतुस्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामि अस्मिन्नानातुरम् ॥ ३७

यां तु रुद्र शिवां तनः शिवां विशाह भेषजां ।

शिवां रुतस्य भेषजां तया नो मृद जीवसे ॥ ३८

[७] त्रि. ४, ५, ७-८ । कठ १७, १५ । बरि २७, ४-५ । वा १६, ३५-४१ । बान्ध १७, ३५-४१ ।

[८] त्रि. ४, ५, ८-९ । कठ १७, १५ । बरि २७, ५ । वा १६, ४२-४७ । बान्ध १७, ४२-४६ ।

[९] त्रि. ४, ५, ९-१० । कठ १७, १६ । बरि २७, ६ । वा १६, ४६-६६ । बान्ध १७, ४६-६४ । मा. श्री. ६, १, ४ ।

[मा भि (मे) मां मत् । अपर्व. ६, ५७, १ । रमा उप्राय ० नुरम् । अ. १, ११४, १ ।]

परि नो रुद्रस्य हेतिर्दृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिर्दुषायोः ।

अव स्थिरा मघवद्भयस्तनुष्य मीद्वस्तोकाय तनयाय मृड ॥

मीद्वष्टम शिवतम शिवो न एषि सुमना मव ।

अवतस्य घनुष्टमक्रुदः सुमना मव । पिनाकं बिभ्रदागुहि कृत्तिः वसाना उच्चर ॥ ४०

व्यक्रुड बिलोहित नमस्ते अस्तु भगवः ।

यास्ते सहस्रः हेतयोऽन्याः स्ते अस्मन्निवपन्तु ताः ॥

४१

सहस्राणि सहस्रशो हेतयस्तव वाह्याः । तासामीशानो मघवन् पराचीना मृष्टा कृधि ॥ ४२

असंख्याता सहस्राणि ये रुद्रा अग्नि भूम्याम् । तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

४३

ये अस्मिन् मुहृत्युर्णवे अन्तरिक्षे भवा अग्नि तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥ ४४

ये नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः ।

४५

तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

ये नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचराः ।

४६

तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

ये वृक्षेषु शष्पिञ्जरा नीलग्रीवा बिलोहिताः ।

४७

तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

ये भूतानामधिपतयो विशिखांसः कपर्दिनः तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥ ४८

ये पृथा पृथिरक्षय ऐलमृडा शो युधः तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥ ४९

ये तीर्थानि प्रचरन्ति सुगन्तवो निपङ्क्तिनः तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥ ५०

ये अत्रेषु विविष्यन्ति पात्रेषु पिबुतो जनान् तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥ ५१

ये एतावन्तो वा भूयांसो वा दिशो रुद्रा वितस्थिरैः ।

५२

तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

नमो अस्तु रुद्रस्यो ये दिवि तेषां वर्षमिषुव, — स्तेभ्यो दंश प्राचीदंश दक्षिणा दंश
प्रतीचीदंशोदीचीदंशोर्षी, — स्तेभ्यो नमो अस्तु ते नो मृडन्तु, ते ये द्विमो यक्ष नो द्वेष्टि तमे-
पां जम्भे दध्मो, नमो अस्तु रुद्रस्यो ये अन्तरिक्षे तेषां वाता इषुव, — स्तेभ्यो दंश प्राचीदंश

दक्षिणा दक्ष प्रतीचीर्दिशोद्दीचीर्दिशोर्ध्वा, —स्तेभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु, ते यं द्विष्मो
यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्मो, नमो अस्तु रुद्रेभ्यो यं पुथिव्यां येषामन्नमिपुव, —स्तेभ्यो
दक्ष प्राचीर्दिश दक्षिणा दक्ष प्रतीचीर्दिशोद्दीचीर्दिशोर्ध्वा, —स्तेभ्यो नमो अस्तु, ते नो मृडन्तु,
ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेपां जम्भे दध्मः ॥ ९ ॥ ५३

अधोरेभ्यो अथ धोरेभ्यो अधोरधोरतरेभ्यश्च ।

सर्वतः शर्वशर्वेभ्यो नमस्ते रुद्र रूपेभ्यो नमः ॥ ५४

यः पथः समनुयाति स्वर्गं लोकं गाभिव सुप्रणीतौ । तेन त्वं मंगुवान् याहि पथा ॥ ५५

इमे हिरण्यवर्णाः स्वर्गं योनिमाविर्जन्तौ ॥ ५६

गच्छ त्वं मंगुवान् पुनरागमनाय पुनर्दर्शनाय सहदेव्याय सहस्रपाय सहगणाय सहपार्षदाय
यथाहुताय नमोनमाय नमः शिवाय नमस्ते अस्तु, मां सा हिंसीः ॥ आवाहितमावाहित,
नमस्कृतं नमस्कृत, विसर्जितं विसर्जित, पथं गच्छ पथं गच्छ, दिवं गच्छ दिवं गच्छ,
स्वर्गं स्वर्गं, ज्योतिर्गच्छ ज्योतिर्गच्छ नमस्ते अस्तु, मां सा हिंसीः ॥ १० ॥ ५७-५८

[११४०]

॥ इति मध्यमकाण्डे नयमः प्रपाठकः ॥ ९ ॥

अथ दशमः प्रपाठकः ।

अश्मकूर्जं पर्वते शिथियाणामद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽथि संभृताम् ।

तां नृणां इषमूर्जं धत्त मरुतः सस्तराणां, अश्मस्ते क्षु, —न्मयि ता ऊ, —र्ग्यं द्विष्मस्तं ते
शुश्रूक्षतु ॥ १

समुद्रस्य त्वावक्यामि परिष्वयामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ २

हिमस्य त्वा जरायुणामि परिष्वयामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ३

उप जमरूप वेतसेऽवतर नदीन्वा । अग्ने पितृमर्षामसि मण्डूकि ताभिरागृहि ।

सैमं नो यज्ञं पावकवर्णं शिवं कृधि ॥ ४

अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् ।

अन्यास्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यं शिवो भव ॥ ५

[१०] ते आ १०, १९ ।

[१] मै. ३, ३, ५-६ । तै. ४, ६, १ । काठ १७, १७ । कपि. २८, १ । वा. १७, १, ४-१५, ११, ८३; ३६, २० । वाज्व. २८,
१, ५-१५, ११, ८४, ३६, २० । आ. श्रौ. ६, २, ४ । [हिमस्य त्वा०....परिष्वयामसि । ऋ परि. ३०, १,
अथर्व. ६, १०६, ३ । अपामिदं न्ययनं....भव । ऋ. १०, १४२, ७, अथर्व. ६, १०२, २; तै. तै. ४, ६, १, ३ ।]

अग्ने पावक रोचिषा, सं नः पावक दीदिवः ॥

६

पावकया यश्चितपन्त्या कृपा क्षामन् रुचं उपसो न केतुना ।

आ यो घृणे न तत्पाणो अजरस्त्वर्जं यामर्जेतशस्य न रणे ॥

७

नमस्ते हरसे शोचिषे चाषो ते अचिषे नमः ।

अन्याश्स्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यश्च शिवो भव ॥

८

दृषदे वण, नृपदे वं, — हृषपदे वंड, ग्रहिपदे वंड, वनर्पदे वंड, स्वर्षिदे वंड ॥

९

अक्षपते अक्षस्य नो देहानमीर्वस्य जुष्मिणः ।

प्र मृ वातारं तारिषा ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥

१०

ये देवा देवांताश्च यज्ञिया यज्ञियानाश्च सश्चत्सरीयस्यु भागर्मासते ।

अहुताहो हविषो यज्ञे अस्मिन्स्वयं पिबन्तु मधुनो घृतस्य ॥

११

ये देवा देवभ्यो अधि देवत्वमायन् ये प्रक्ष्णः पुरएतारो अस्य ।

येभ्यो न श्रुते पयुते धाम किं चनं न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्तुषु ॥

१२

प्राणदा अपानदा व्यानदा चर्चोषां वरिषोधाः ।

अन्याश्स्ते अस्मत्तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यश्च शिवो भव ॥ १ ॥

१३

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यासद्विंशं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वनते रयिम् ॥

१४

य इमा विश्वा संव्रनानि जुहुदपिहोता न्यसीदत् पिता नः ।

स आशिषा द्विणिमिच्छमानः प्रथमच्छंदचुरं आविवेश ॥

१५

किंश्चिद्वनं क उ सं वृक्ष आसीद्यतो घोषापृथिवीं निष्टतक्षुः ।

मनीषिणो मनसा पृष्ठतेदं तद्यद्व्यतिष्ठद्रव्रनानि धारयन् ॥

१६

किंश्चिद्व्रासीद्विप्रांनुमार्ममणं कतमत्स्वित्कर्वासीत् ।

यतो भूमिं जनयन् विश्वकर्मा विं घामौर्णोन्महिना विश्वत्तसाः ॥

१७

[अग्ने पावक रोचिषा । ऋ. ५.२६, १. ख. १५२१, तै. सं. १.३, १४, ८, ५, ५, ३, ४, ६, १, २ । सं नः पावक दीदिवः । ऋ. १.१२, १०; तै. सं. १.३, १४, ८, ५, ५, ३, ४, ६, १, ३ । पावकया याम्बित०... नू रणे (अजरः) । ऋ. ६, १५, ५; तै. सं. ४, ६, १, २]

[२] मे. ३, ३, ७ । तै. सं. ४, ६, १—२ । ऋ. १.८, १—२ । ऋ. १.८, ५ । वा. ८, ४५, १७, १६—२३ । काण्ड ८, २६—२८, १८, १६—२४ । मा. औ. ६, २, ५ । [अग्निस्तिग्मेन०... रयिम् । ऋ. ६, १६, २८; अथर्व. ८, ३, २३; सा. २२, तै. सं. ४, ६, १, ५ । य इमा विश्वा०... विवेश । ऋ. १०, ८१, १; तै. सं. ४, ६, २, १ । किंश्चिद्वनं० । ऋ. १०, ८१, ४; तै. सं. ४, ६, २, ५; तै. जा. २, ८, ९, ६ । किंश्चिद्व्रासी०... चक्षमा । ऋ. १०, ८१, २; तै. सं. ४, ६, २, ४]

तमिद्रमं प्रथमं दद्या आपो यन्तु देवाः समपश्यन्त विश्वे ।	
अजस्य नामा अध्येकमर्षितं यस्मिन् विश्वा अनाधि तस्युः ॥	२८
विश्वकर्मा चेदजनिष्ट देवं आदिहन्धर्वो अमवद द्वितीयः ।	
तृतीयः पिता जुनिर्वायुधीनामर्षा मर्मं व्यदधुः पुरुत्रा ॥	२९
न तं विदाद्य य इमा जजानान्यद्युष्माकमन्तरं बभूव ।	
नीहारेण प्रावृता कल्प्या चासुरं उक्थशांसधरन्ति ॥ ३ ॥	३०
उदेनमुत्तरं न्याग्रे घृतेनाहुत । समेन वर्षसा सृज प्रजया च बृहं ऊधि ॥	३१
इन्द्रेण प्रतुरं नय सजातानामसदृशी । रायस्पोषेण संस्मृज देवस्थो भागदा असत् ॥	३२
यस्य कुमो गृहं हविस्तमग्रे वर्षया त्वम् । तस्मै देवा अधिन्नमस्यं च मृदुणस्पतिः ॥	३३
आशुः विद्यानो नृपमो नृ युष्मो घनाघनः क्षोभनशर्षणीनाम् ।	
संक्रन्दनोऽनिमिय एक गिरः शतं सैना अजयत्सार्कमिन्द्रः ॥	३४
संक्रन्दनेनानिमिषेण सिष्णुना युत्कारेण दुक्ष्यन्नेन घृण्यसु ।	
तदिन्द्रेण जपत सरसहृद्यं युधो नरा हृदुहस्तेन घृणा ॥	३५
स हृदुहस्तेः स निपुङ्गिभिर्वशी संस्मृतासु युत्स्विन्द्रो गणेषु ।	
संस्मृजिस्त्रोमर्षा ब्राह्मन्ध्वं युर्वधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥	३६
बृहस्पते परिदीया रथेन रक्षोहोभिर्ध्वं अपवाधमानः ।	
प्रभञ्जन्तैनाः प्रमृणो युधा जयन्तस्माकमेध्वरिता रथानाम् ॥	३७
अभि गोत्राणि संहृसा गौडमान आदायो वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।	
दुक्ष्यन्तः पृतनापाङ्गयोरेध्वोऽस्माकं सैना अतु प्र युत्सु ॥	३८

[तमिद्रमं० तस्यु । ऋ १०, ८३, ६, तै म ४, ६, ३, न त १० अरन्ति । ऋ १०, ८३, ७ तै म ४, ६, ३, ऋ १४, १०]

[४] तै ३, ८, तै ४, ३, ४ । ऋ १८, ५ । ऋ २८, ५ । ऋ १७, ५०-५२, ३३-४१, ४४ । ऋ १८, ५०-५२, ३३-४१, ४४ । मा श्री ६, २, ५ । [उदेनमुत्तर (रां) ऊधि । अथर्व ६, ५, १ । इन्द्रेमं० असत् । अथर्व ६, ५, २ । यस्य कुमो० । ऋ १०, १७३, ३ अथर्व ६, ५, ३-८७, ३ । तस्मै देवा (सोमो) १० । ब्रह्मणस्पतिः । ऋ १०, १७३, ३ । अथर्व ६, ८७, ३, ५, ३, तै मा २, ४, ७९ । आशुः निशानो० । ऋ १०, १०३, १, मा १८४९, अथर्व १९, १३, २, तै म ४, ६, ४, १, नि १, १५ । संक्रन्द निशानो० घृणा । ऋ १०, १०३, २, तै १८५०, अथर्व १९, १३, ३ तै म ४, ६, ४, १ । स हृदुहस्ते०० रस्ता । ऋ १०, १०३, ३, मा १८५१, अथर्व १९, १३, ४, तै म ४, ६, ४, २ । बृहस्पते परि०० रथानाम् । ऋ १०, १०३, ४, मा १८५२, अथर्व १९, १३, ८, तै म ४, ६, ४, १ । अभि गोत्राणि० युत्सु । ऋ १०, १०३, ७, मा १८५५, अथर्व १९, १३, ७, तै म ४, ६, ४, १]

यलविज्ञायः स्यञ्जिरः प्रवीरः सहस्वान् वाजीं सहमान उग्रः ।	
अमिर्वीरो अमिसत्वा सहोजिज्जैत्रमिन्द्र रथमातिष्ठ गोविन् ॥	३९
गोत्रभिदं गोविदुः वज्रबाहुं जयन्तमजम् प्रमृणन्तमोजसा ।	
इमं सजाता अनुवीर्यघ्नमिन्द्रं सखायो अनु सश्रमध्वम् ॥	४०
इन्द्र एषां नेतां वृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।	
देवसेनानामभिमञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्तु मध्ये ॥	४१
इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुताः शर्व उग्रम् ।	
महामनसां ध्रुवनक्षत्रानां घोषो देवानां जयतामृदस्यात् ॥	४२
अस्माकमिन्द्रः समुत्तेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषुस्तो जयन्तु ।	
अस्माकं वीरा उच्ये भवन्त्वस्मानु देवा अवता भरेष्वा ॥ ४ ॥	४३
उदु त्वा ॥	४४

पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामति दुर्मतिं वाधमानाः ।	
रायस्पोषि यज्ञपतिमामजन्ती रायस्पोषि अधि यज्ञो अस्यात् ॥	४५
समिद्धे अजां अधि मामहानं उक्थयन्ना ईदृशो श्रुमीतः ।	
तुप्तं घर्मं पुरिगृह्णायजन्तोर्वा यद्यज्ञमजमन्त देवाः ॥	४६
दैव्याप घ्रात्रे दैवे देवश्रीः श्रीमनाः श्रुतेषात् । परिगृह्ण यज्ञमायन् ॥	४७
हरिकेशः सूर्यरश्मिः पुरस्तात् सविता ज्योतिरिन्द्रो अजस्रम् ।	
तस्यु पूर्वा प्रसवे याति विद्वान्संपश्यन् विद्वां सर्वानानि गोपाः ॥	४८
देवा देवेन्ध्रयन्तो अस्थुर्गोतं शुभिना शुभितं यज्यन् ॥	४९
तुरीयो यज्ञो यज्ञं हव्यमेति ततो वाक् आशिषो नो जुपन्ताम् ॥	५०

[यलविज्ञाय० गोविन् (गोविदन्) । ऋ १०, १०३, ५, सा १८, ५३, अथर्व ८, ५, २, १९, १३, ५, ते ॥ ४, ६, ४, २ । गोत्रभिद० रमध्वम् । ऋ १०, १०३, ६, सा १८, ५४, अथर्व ६, ९, ३, १९, १३, ६, ते ॥ ४, ६, ४, २ । इन्द्र एषां (आसां) नेता०... मध्ये । ऋ १०, १०३, ८, सा १८, ५६, अथर्व १९, १३, ९, ते, सा ४, ६, ४, ३ । इन्द्रस्य वृष्णो० मृदस्यात् । ऋ १०, १०३, ९, सा १८, ५७, अथर्व १९, १३, १०, ते ॥ ४, ६, ४, ३ । अस्माकमिन्द्र० = भरेष्वा (हवेषु)]

[५] ते ३, ३, ८ । ते ४, ६, ३ । वाठ १८, ३ । वयि १८, ३, ५ । वा १७, ५३-६३, १, ५, १२, ३१, ५६, १३, ५८, १४, १०, १५, ६१, ३३, ३१ । घण्ट १८, ५३-६३, ३, ३०, १२, ३०, ५७, १६, ८२, मा औ. ६, २, ५ । [हरिकेशः सूर्यरश्मिः (सूर्यरश्मिहरिः)] गोपाः । ऋ १०, ११९, १, ते स, ४, ६, ३, ३]

इन्द्रं च विश्वा अवीष्टन्तस्समुद्रं व्यचसं गिरः ।

स्थीतम च स्थीना च वाजाना च सत्पतिं पतिम् ॥

५१

विमान एष दिवो मघ्य आस्त आपपुवान् रौदसी अन्तरिक्षम् ।

स विश्वाचीरभिचष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुम् ॥

५२

उक्षा समुद्रे अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनिं पितुराविवेश ।

मघ्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा विचक्रमे रजसस्पात्यन्तौ ॥

५३

सुभर्ह्यश् आ च वक्ष्यक्षुदग्निर्देवो देव आ च वक्षत ।

देवर्ह्यश् आ च वक्ष्यक्षुदग्निर्देवो देव आ च वक्षत ॥

५४

५५

वाजस्य मा प्रसवेनेति द्वे ॥ ५ ॥

क्रमध्वमग्निना नाकमुख्यं हस्तेषु विभ्रतः ।

५६

दिवः पृष्ठं स्वर्गत्वा मिथा देवेभिराध्वम् ॥

५७

प्राचीमनु ॥

अग्ने प्रेहि प्रथमो देवायुतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् ।

५८

इयं क्षमाणा भृगुभिः सह स्वर्गन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥

पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षादिवमारुहम् ।

५९

दिवो नाकस्य पृष्ठाश्च स्वर्ग्योतिरामाहम् ॥

स्वर्गन्तो नपेक्षन्ता आ धां रोहन्ति रौदसी ।

६०

यज्ञं च विश्वतोधारं सुविद्राक्षो वितेतिरे ॥

६१

नक्तोपासा, — अग्ने सहस्राक्ष ॥

सुपर्णोऽसि गर्दमान् पृष्ठे पृथिव्याः सीद ।

६२

भासान्तरिक्षमापुण ज्योतिषा दिव्यमुत्तमान तंजुमा दिना उद दृश्ह ॥

[इन्द्रं विश्वा०... पतिम् । अ. १, ११, १; सा ३४३, ८२७, तै. सं. ४, ६, ३ ध. तै. मा. २, ७, १५, ५ । विमान (वृषहा) एष०...केतुम् । अ. १०, १३९, २; तै. सं. ४, ६, ३, ३ । उक्षा समुद्रे (समुद्रो) ०...स्पन्तो । अ. ५, ४७, ३; तै. सं. ४, ६, ३, ३]

[६] मै. ३, ३, ९ । तै. सं. ४, ६, ५ । ऋत १८, ४ । अग्नि २८, ४ । वा. १७, ६५-७९, १२, २ । अथ. १८, ६५-७८, १३, २ । मा. श्रौ. ६, २, ५ । [क्रमध्वमग्निना०...राध्वमा अयं. ४, १४, १ । अग्ने प्रेहि०...स्वस्ति । अयं. ४, १४, ५ । पृथिव्या अहमुदन्त०...महम् । अयं. ४, १४, ३ । स्वर्गन्तो नापेक्षन्ता०—वितेतिरे । अयं. ४, १४, ४ । अयं. ४, १४, ५ । नक्तोपासा समनसा० । अ. १, १६, ५ । तै. सं. ४, १, १०, ४, ६, ५, १, ७, ११, ३]

आर्जुहानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वः योनिभासीदे साध्या ।

अस्मिन्तसुधस्थे अघ्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदत ॥ ६३

तां सुवितुर्वरेण्यस्य चित्रांमाहं वृणे सुमतिं विश्वजन्याम् ।

यामस्य कण्वो अदुहत् प्रपीनां सहस्रघारां पयसा महीं गाम् ॥ ६४

विधेम ते परमे जन्मक्षणे विधेम स्तोमैरवरे सुधस्थे ।

यस्माद्योनेरुदारिद्र्या यज्ञा तं प्र त्वं समिद्धे जुहुरे हवींश्चि ॥ ६५

प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽजस्रया सुम्या यविष्ठ । तां शृण्वन्ता उपयन्ति वाजाः ॥ ६६

अग्ने तमघं, ससे ते अग्ने ॥ ६७

चित्ति जुहोमि मनुसा यथा देवा इहाममन् । वीतिहोत्रा क्रतुवृधः ॥ ६८

समुद्रस्य यो वयुतस्य परमन जुहोमि विश्वकर्मणे । विश्वाहादाभ्यं हविः ॥ ६९

[१३०९]

॥ इति मध्यमकाण्डे दशमः प्रपाठकः ॥ १० ॥

अथैकादशः प्रपाठकः ।

शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च, सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च, सत्यश्च क्रतुपाश्चात्यश्च, क्रतुर्जिह्व सत्यजिह्व, सैनर्जिह्व सुपेणश्च, अन्तिमित्रश्च दूरैः मित्रश्च, गुणं क्रतुश्च सत्यश्च, ध्रुवश्च धरुणश्च, धर्ता च विधर्ता च विधारयं, ईदृक् चैतादृक् च, सदृक् च प्रति सदृक् च, मितश्च समितश्च संभरा, ईदृक्षास एतादृक्षास ऊर्ध्वं णः, सदृक्षासः प्रति सदृक्षासा एतन, मितासश्च समितासो न ऊतये संभरसो मरुतो यज्ञे अस्मि, भिन्नेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो, यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानोऽभवन्नेवमिमं यजमानं दैवीश्च विशो मानुषीषाऽनुवर्त्मानो भवन्तु ॥ १ ॥

वाजश्च मे प्रसवश्च मे, प्रयतिश्च मे प्रसूतिश्च मे, धीतिंश्च मे क्रतुश्च मे, स्वर्श्च मे

[तां सुवितुर्वरेण्यं... गाम् । जप्यं. ७, १५, १ । विधेम ते परमे... हवींश्चि । क्र. १, २, ३; तै. सं. ४, ६, ५, ४ । प्रसो अग्ने० । वाजाः । क्र. ७, १, ३; सा. १३, ७५; तै. गं. ४, ६, ५, ४ । अग्ने तमघं (० घाभं) ०... कोहः । क्र. ४, १०, १; सा. ४३, ४, ७३३; तै. सं. ४, ४, ४, ७]

[१] तै. ४, ६, ५ । वाठ. १८, ६ । वयि २८, ६ । वा. १७, ८०-८४, ८६ । वाण. १८, ८०-८४, ८६ । मा. श्री. ६, २, ५ ।

[२] मे. ३, ४, १ । तै. ४, ७, १-२ । वाठ. १८, ७ । वयि. २८, ७ । वा. १८, १-४ । कण्व. १९, १३-१६ । मा. श्री. ६, २, ५ ।

इलोक्षमे, श्रावक्षमे श्रुतिश्चमे, ज्योतिश्चमे स्वश्चमे, प्राणश्चमेऽपानश्चमे, व्यानश्चमेऽसुश्चमे,
चित्तं च मा आधीतं च मे, वाक् च मे मनश्चमे, चक्षुश्चमे श्रोत्रं च मे, दक्षश्चमे
बलं च मा, ओजश्चमे सहश्चमा, आयुश्चमे जरा च म, आत्मा च मे तनूश्चमे, शर्म
च मे वर्म च मे, इहानि च मेऽस्थानि च मे, परुषश्च मे शरीराणि च मे,
ज्यैष्ठ्यं च मा आधिपत्यं च मे, मन्युश्चमे भामश्चमे, अमृश्चमेऽमृश्चमे, जेमां च मे
महिमां च मे, वरिमां च मे प्रथिमां च मे, वर्मां च मे द्राघ्मां च मे, धृष्टं च मे वृद्धिश्च
मे ॥ २ ॥

सत्यं च मे श्रद्धां च मे, जगश्च मे धनं च मे, वंशश्च मे त्विषिश्च मे, क्रीडां च मे मोदश्च
मे, सुक्तं च मे सुकृतं च मे, जातं च मे जनिष्यमाणं च मे, वित्तं च मे धनं च मे,
भूतं च मे भव्यं च म, क्रुद्धं च मा क्रुद्धिश्चमे, सुगं च मे सुपथं च मे, कृतं च मे
फलमिश्च मे, मतिश्च मे सुमतिश्चमे, शौचं च मे मप्यश्चमे, प्रियं च मेऽनुकामश्चमे,
कामश्च मे सौमनसश्चमे, मंगश्च मे द्रविणं च मे, भद्रं च मे श्रेयश्चमे, वंशीयश्च मे वंशश्च
म, अतं च मेऽमृतं च मे, अयश्च मेऽमृतमयश्च मे, जीरातुश्च मे दीर्घायुश्च मे,
अमित्रं च मेऽमयं च मे, सुखं च मे शयनं च मे, सुषांश्च मे सुदिनं च मे ॥ ३ ॥ ३
यन्तां च मे घर्तां च मे, हेमश्च मे धृतिश्चमे, विश्वं च मे मेदश्चमे, सुध्विषुश्च मे श्रोत्रं
च मे, धंश्च मे प्रधंश्चमे, सीरं च मे लयश्चमा, ऊरुश्च मे सुवृता च मे, पयश्च मे रसश्च
मे, धृतं च मे मधु च मे, सन्धिश्च मे संपीतिश्चमे, कृषिश्च मे वृष्टिश्चमे, जैत्रं च मा औजैत्रं
च मे, रयिश्च मे रायश्चमे, पुष्टं च मे पुष्टिश्चमे, विश्वं च मे प्रधं च मे, पूर्णं च मे
पूर्णतरं च मे, ऊपयं च मेऽक्षितिश्चमे, अक्षुश्च मेऽक्षं च मे, ब्रीहपश्च मे यवाश्चमे,
भापाश्च मे तिलाश्चमे, अणवश्च मे प्रियङ्गुश्चमे, श्यामांश्च मे नीलांश्चमे, गोपमाश्च
मे मुचराश्चमे, सुह्राश्च मे खर्गाश्चमे ॥ ४ ॥

पर्वताश्च मे गिरयश्चमे, सिंकुताश्च मे वनस्पतयश्चमे, अश्वा च मे मृत्तिका च मे,
हिरण्यं च मेऽयश्चमे, सीसं च मे व्रणं च मे, श्यामं च मे लोहितायसं च मे, अर्धं च मा

[३] ति ४७,२-३ । कठ १८,८-९ । बृ १८,८-९ । व १८,१-९, ८, ११ । कज १९, १०-१८, २०, २२ ।

[४] ति ४७,२-४ । कठ १८,९ । बृ १८,८-९ । व १८,७, ९, १०, १२ । कज १९, ११, १२, २३-२४ ।

[५] ति ४७,५-८ । कठ १८,१०-११ । बृ १८,१०-११ । व १८, ११-१२ । कज १९, २५-२६ ।

आपृथ मा, ओपृथय मे वीरुध्व मे, कृष्टपृच्याश्च मेऽकृष्टपृच्याश्च मे, ग्राम्याश्च मे पशव
 आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्ताः, विचं च मे विचिश्च मे, भूवं च मे भूतिश्च मे, ऽर्थश्च मा एम
 च म, इत्यां च मे गतिश्च मे, कर्म च मे शक्तिश्च मे, वंसु च मे वसतिश्च मे, ऽग्निश्च
 मा इन्द्रश्च मे, सोमश्च मा इन्द्रश्च मे, सवितां च मा इन्द्रश्च मे, संरस्वती च मा इन्द्रश्च
 मे, पूषां च मा इन्द्रश्च मे, ऽदितिश्च मा इन्द्रश्च मे, घातां च मा इन्द्रश्च मे, त्वष्टा च मा
 इन्द्रश्च मे, मित्रश्च मा इन्द्रश्च मे, वरुणश्च मा इन्द्रश्च मे, विष्णुश्च मा इन्द्रश्च मे, बृहस्पतिश्च
 मा इन्द्रश्च मे, वसवश्च मा इन्द्रश्च मे, रुद्राश्च मा इन्द्रश्च मे, आदित्याश्च मा इन्द्रश्च मे,
 मरुतश्च मा इन्द्रश्च मे, पृथिवीं च मा इन्द्रश्च मे, ऽन्तरिक्षं च मा इन्द्रश्च मे, द्यौश्च मा
 इन्द्रश्च मे, तक्षत्राणि च मा इन्द्रश्च मे, संमा च मा इन्द्रश्च मे, कृषिंश्च मा इन्द्रश्च मे,
 वृष्टिंश्च मा इन्द्रश्च मे, दिशश्च मा इन्द्रश्च मे, विंशं च मे देवा इन्द्रश्च मे, ऽश्वंश्च मे रुग्मि-
 श्च मे, ऽधिपतिश्च मेऽहाम्यश्च मे, उपाश्वंश्च मेऽन्तर्यामिश्च मे, ऐन्द्रवायवश्च मे मैत्रावरुण-
 श्च मे, आश्विनश्च मे प्रतिमस्यान्श्च मे, शुक्रश्च मे मन्थीं च मे, आप्रायणश्च मे वैश्वदेवश्च
 मे, ऐन्द्राग्रश्च मे ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च मे, मरुत्वतीयाश्च मे निष्केव-
 ल्यश्च मे, सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे, पात्नीवतश्च मे हारियोजनश्च मे, सुचश्च मे
 चमसाश्च मे, वायव्यानि च मे द्रोणकलशश्च मे, ऽधिपवणे च मे ग्रावाणश्च मे, पूतभृश्च मे
 ऽपूतभृश्च मे, बहिंश्च मे वैदिश्च मे, ऽवमृयंश्च मे स्वगाकारंश्च मे ॥ ५ ॥

अग्निंश्च घर्मंश्च, —ऽर्कंश्च सूर्यश्च, प्राणेश्चामेघंश्च, —ऽदितिश्च पृथिवीं च, दिंतिश्च द्यौश्च,
 शक्ररिङ्गुल्यो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ता, —मृतंश्च मृतं च, सश्वत्सरंश्च तपश्च, —ऽहोरात्रं
 ऊर्वेष्टिवं बृहद्रथन्तरं च मे यज्ञेन कल्पेता, —मैका च तिस्रंश्च त्रयस्त्रिंशत्, —क्षतस्रश्चाष्टौ चाष्टा-
 चत्वारिंशत्, —स्त्र्यविंशं त्र्यवीं च, दित्यवाद् च दित्योर्हीं च, पञ्चाविंशं पञ्चावीं च, त्रिव-
 त्संश्च त्रिवत्सां च, तुर्ववाद् च तुर्योर्हीं च, षष्ठवाद् च षष्ठोर्हीं चो, —सां च वशां च,
 ऋषभंश्च वेहंश्च, घेनुश्चानड्वांश्च, स्तोमश्च यजुश्च, ऋक् च सामं च, दीक्षां च
 तपश्च, बृहंश्च रथन्तरं चो, —यद्यो वनस्पतयो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्ता, —मन्त्राय त्वा,
 वाजाय त्वा, वाजजित्यायै त्वे, —यै त्वा, —जै त्वा, रयै त्वा, पोषाय त्वा ॥ ६ ॥

[१११५]

॥ इति मध्यमकाण्डे एकादशः प्रपाठकः ॥ ११ ॥

अथ द्रावकाः प्रपाठकः ।

- विश्वे नो अथ मरुतो विश्व-ऊर्जी विश्वे भवन्त्वग्रयः समिदाः ।
 विश्वे नो देवा अवसागमन्निह विश्वमस्तु द्रविणं वाजो अस्मै ॥ १
 वाजो मे सप्त प्रदिशथेतसो वा पशवतः । वाजो मा विश्वेदेवैधेनसाता इहायतु ॥ २
 वाजः पुरस्तादुत मय्यतो नो वाजो देवानुतुभिः कल्पयाति ।
 वाजस्य हि प्रसवे नक्षमाति विश्व आशा वाजपतिर्भवेयम् ॥ ३
 वाजो मे अथ प्रमुवाति दानुं वाजो देवान् हविषा वर्षयाति ।
 वाजो हि मा सर्वेधारे चकार सर्वा आज्ञा वाजपतिर्भवेयम् ॥ ४
 स मा सृजामि पयसा पृथिव्याः स मा सृजाम्यपृथिवीपृथीभिः ।
 सोऽहं वाजं सनेयमग्ने ॥ ५
 पयः पृथिव्यां पया औपधीषु पयो दि३व्युन्तरिक्षे पयो धाः ।
 पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मेहम् ॥ १ ॥ ६

ऋतापाङ्कतप्रामाणिर्गन्धर्वे, —स्तस्यापुधयोऽप्सरसो यंदा नाम, स न इदं ब्रह्म धर्मं प्रातु,
 तां न इदं ब्रह्म धर्मं प्रातु, तस्मै स्वाहा वंद, ताम्यः स्वाहा वंद, संहिता विश्वसामा
 धर्मो गन्धर्वे, —स्तस्य मरीचयोऽप्सरसु आयुषो नाम, सुपुष्पाः सर्परश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वे, —स्त-
 स्य नक्षत्राण्यप्सरसो वेकुटयो नामि, —पितॄं विश्वव्याचा वती गन्धर्वे, —स्तस्यापोऽप्सरसा ऊर्जो
 नाम, मुजो सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वे, —स्तस्य दक्षिणा अप्सरसा एष्टुयो नाम, घृहस्पतिर्विश्वकर्म-
 न्हो गन्धर्वे, —स्तस्य मरुतोऽप्सरसा औजो नाम, प्रजापतिः परमेष्ठी मनो गन्धर्वे, —स्तस्य
 ऋक्सांमार्ग्यप्सरसः स्तथा नामा, —ऽमृडयो दूरेतिर्मृत्युर्गन्धर्वे, —स्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरवो
 नाम, स नो भुवनस्य कते यस्य त उपरि गृहा विराट्पतेऽस्मै मेजुयेऽस्मै धर्माय मेहि सप्त
 पथ, यस्य ते विश्वा आशा अप्सरसः प्लीया नाम स न इदं ब्रह्म धर्मं प्रातु, तां न इदं ब्रह्म
 धर्मं प्रातु, तस्मै स्वाहा वंद, ताम्यः स्वाहा वंद ॥ २ ॥ ७

सुमहोऽसि नमस्त्वानार्द्रदानः, शुभ्रर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा, —ऽऽस्युतासि द्रवस्त्राज्, ग्रामं-
 सेणोभूरभि मा वाहि स्वाहा, मास्तोऽसि मरुतां गुणः, शुभ्रर्मयोभूरभि मा वाहि स्वाहा,

[१] मे ३,४,३ । ति. ४,७,६० । काठ १८,१३ । चरि २९,२ । वा १८,३१-३५,३३,५२ । कथ २०,२-७,३१,५० ।
 मा धी. ६,२,५ । [विष्णे (नो) अथ मरुतो० अस्मै । च १०,३५,६३, ते. स ४,७,१२,१]

[२] मे ३,४,७ । काठ १८,१४ । चरि २९,३ । वा १८,३८-४४ । कथ २०,८-१४ । ग धी ६,२,५ ।
 मे- १५

सृज्रंदा आयवभिः, सृज्रूपा आरुणीभिः, सृजोषा अश्विना दक्षसोभिः, सृज्रः घरा
एतशेन, सृज्रैश्वानर ईडया घृतेन स्वाहा ॥ ८

अग्निं यूनज्मि श्रवसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं वयसं बृहन्तम् ।

तेन वयं एतेम अन्नस्य विष्टपं स्वो रुहाणा अधि नाक उत्तमं ॥ ९

इमौ ते पक्षा अजरो पतत्रिणौ याभ्यां रक्षास्वपहस्स्ये ।

ताभ्यां वयं एतेम सुकृताष्टं लोकं यत्रा ऋपयो जग्मुः प्रथमा ये पुराणाः ॥ १०

इन्दुर्दक्षः इयेन क्रताया हिरण्यपक्षः शकुनौ श्रुरण्युः ।

मुहान्सुधस्थे ध्रुवं आ निपत्तो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥ ११

द्विवो मूर्धासि नाभिः पृथिव्या ऊर्ध्वामोपधीनाम् ।

त्रिधायुः शर्म सप्रधा नमस्पर्धे विश्वस्य मूर्धनोपतिष्ठसि श्रितः ॥ १२

समुद्रे ते हृदयमन्तरायुरपो दत्तोदधिं भिन्त ।

दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो बृष्टयावत ॥ १३

विं ते मुञ्चामि रथनां वि रथीन् वि योक्त्राणि परिचर्तनानि ।

धत्तादस्मभ्यं द्रिणिहे भद्रं मे सा ब्रूताद्वागदां देवतासु ॥ १४

इष्टो यज्ञो भृगुभिर्द्रविणोदां यत्तिभिराश्वीर्दा वंसुभिः ।

इष्टो अग्निराहुतः पिपर्तु न इष्टं इविः स्वर्गेदं देवेभ्यो नमः ॥ ३ ॥ १५

येना ऋपुषस्तपसा सत्रमासतेन्धाना अग्निं सुराभिरन्तः ।

यमाहुर्भुवः स्तीर्णयहिर्षं तस्मिन्नहं निदृष्टे नाकं अग्निम् ॥ १६

तं पत्नीभिरनुगलेम देवाः पुत्रैर्ग्रीवभिस्त वा हिरण्यैः ।

नाकं गुम्नानाः सुकृतस्य लोकं तृतीये पृष्ठे अधि रोचने दिवः ॥ १७

आ वाचो मध्यमरुद्धुरण्युरयमग्निः सत्पुत्रिर्विक्रितानः ।

पृष्ठे पृथिव्यां निहितो देविद्युतदधस्पदं कृणुतां ये पुतन्यवः ॥ १८

अयमग्निर्वीरंतमो वयोषाः सुहृसीयो ज्योततामप्रयुञ्जन् ।

[३] मं ३, ४, ४-५ । तं ४, ७ १२-१३ । कठ १८ १४, १५, १८ । यषि. १९, ३-४ । वा १८, ४५, १२, ७४, १८, ५१-५७ । शयव २०, १५, १३, ७५, २०, २१-२७ । मा श्री ६, २, ५-६ । [वि ते मुञ्चामि०.. देयतासु । अथर्व. ७, ७८, १-२]

विभ्राजमानः सलिलस्य मध्या उप प्रयाहि दिव्यानि धाम्नि ॥	१९
अग्रे च्यवस्व समन्तप्रयाद्याविष्णुधौ देवयानान् कण्वम् ।	
इदमिदं सुकृतमारभस्व यत्रा कृण्वो जग्मुः प्रथमा यं पुराणाः ॥	२०
संप्रच्यवध्वमुप संप्रयाताविष्णुधौ देवयानान् कण्वम् ।	
एभिः सुकृतैरनुगच्छेम देवा यत्र नः पूर्वे पितरः परेताः ॥	२१
उद्वध्वस्वाग्ने प्रतिजागृह्योनमिष्टापूर्ते संस्तुजेयामयं च ।	
पुनः कृण्वन्तः पितरो युवानोऽन्वातास्तुस्तव तन्तुमेतम् ॥	२२
येन ब्रह्मति सहस्रं येनाग्ने सर्ववेदुस्तम् । तेनेमं यज्ञं जो वह रुद्रेणु गन्तवे ॥	२३
अयं ते ॥ ४ ॥	२४
समास्त्याम क्रतवो वर्धयन्तु सध्वस्तुरां कृण्वो यानि सत्या ।	
सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विंधा आमाहि प्रदिश्वत्सः ॥	२५
सं चेष्यस्वाग्ने प्र च षोषयेन्मुञ्च तिष्ठ महर्ते सौमगाय ।	
मा च रिपदुपसृता ते अग्रे ब्राह्मणस्ते यशसः सन्तु मान्ये ॥	२६
त्वाग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्रे सध्वरणे भवा नः ।	
सुपत्नहाग्ने अभिमतिर्जिह्व स्व गये जागृह्यप्रयुजन् ॥	२७
इहैवाग्ने अधिधारया रयि मा त्वा निक्नु पूर्वार्चनो निकर्तिणः ।	
क्षत्रंमग्ने सुपममस्तु त्वभ्यमुपसृता वर्धता ते अनिष्टतः ॥	२८
क्षत्रेणाग्ने स्वेन सध्वस्य मित्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व ।	
सजातानां मध्यमंष्टेयाम् राज्ञामग्ने विह्व्यो दीदिहीह ॥	२९
अति निहो अति सृष्टे अत्येचित्तिमति निरुतिमधं ।	
विंधा ह्यग्ने दुरितां तं त्वमग्रास्मभ्यं सहस्रीरं रयि दाः ॥	३०

[४] ते ४, ७, १३ । कठ १८, १८ । ब० २९, ६ । व० १५, ४९-५६, १८, ६१-६०, ३, १४, १०, ५० । व० १२, ७१-७८, २०, ३१-३०, ३, २०, १३, ५३ । सा यो ६, ०, ६ । [येन यदसि... कन्त्ये । भा० १, ५, १३ । अयं ते ० ॥ ३, १०, १०, अथर्व ३, २०, १ । तै. सा. १, ५, ५, ०, ४, ०, ४, ३, ५, ० ५ १, २, १ १६, ०, ५, ८, ८]

[५] तै. ३, ४, ६ । तै. ४, १, ७ । कठ १८, १६ । ब० २९, ४ । व० १५, १-१०, २०, ०, ११, १०, १४, ०, २४ । पा० २९, १-१०, २९, ६, ३५, ४७, ३८, २४ । [समास्त्याम० । अथर्व ०, ६, १ । सं चेष्यस्वाग्ने० मान्य । अथर्व ०, ६, १ । त्वामग्ने वृणते० प्रयुज्यन् । अथर्व ०, ६, ३ । इहैवाग्ने अधि० ... अनिष्टतः । अथर्व ७, ८, ३ । क्षत्रेणाग्ने स्वाग्ने० दीदिहीह । अथर्व २, ६, ४ । मति निहो० ... दाः । भा० १, ५, ५]

- अनाधृष्यो जातवेदा अनिष्टतो विराडुषे सत्रमृहीदिदीर्ह ।
 व्यमीवाः प्रमुञ्चन्मानुषाणां शिवेभिर्य परिपाहि नो वृषे ॥ ३१
- वृहस्पते सवितर्वोष्यैनं संश्रितं चित्संतरं संश्रिशाधि ।
 वष्यैनं महते सौभगाय विश्वे चैनमनुमदन्तु देवाः ॥ ३२
- अमुत्रभूयादध यद्यमस्य वृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः ।
 प्रत्यूहतामश्विना मृत्युमस्मादेवानामग्रे भिर्यजा शचीभिः ॥ ३३
- उद्वयं तमुत्सपरि ज्योतिः पश्यन्ता उत्तरम् ।
 देवं देव्यां वष्येनगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ ५ ॥ ३४
- ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रां शोचींश्च्यवेः ।
 द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ॥ ३५
- तनूनपादसुरो विश्वेदेवा देवां देवेभ्यो देवयानान् पथो अनक्तु मध्वा घृतेन ।
 मध्वा यज्ञं नक्षति प्रीणानः ॥ ३६
- नराशंसो अग्निः सुकृदेवः सुविता विश्ववारः । अल्यमिति श्वसा घृतेन ॥ ३७
- ईडानो बद्धिर्नमुसामिंश्च सृचो अघ्नोरेषु प्रयत्सु । सं यद्यदस्य महिमानुमतेः ॥ ३८
- तं ई मन्द्रा सुप्रपसा स्तरीपन् । बर्हिषो मिश्रपहाः । वसुधैतिष्ठो वसुधातमश्च ॥ ३९
- द्वारो देवीरेनुस्म विश्वा व्रता ददन्ते अग्रे । उरुव्यजुसो धाञ्जा पत्यमानाः ॥ ४०
- अस्य योषणे दिव्यं न योना उपासान्क्ता । इमं यज्ञमवतामघ्नरं नः ॥ ४१
- न्या होतारा ऊर्ध्वमिममघ्नरं नोऽयंविद्वाभिगृणीतम् । कृणुत नः स्विष्टम् ॥ ४२

[मनाधृष्यो जातवेदा० वृषे । अथर्व ७, ८५, १ । शिवेभिर्य०...वृषे । अ. ६, ७१, १ । वृहस्पते स-
 वित० । देवाः ॥ अथर्व ७, १६, १ । अमुत्रभूया०...शचीभिः । अथर्व ७, ५३, १ । उद्वयन्तमस्यपरि०... ।
 अ. १, ५०, १० । अथर्व ७, ५३, ७, तै सं ४, १, ७, ४, नि मा ४, ५४, १, ६, ४, तै आ ५, ३, २]

[६] मे ३, ३, ६ । नि ४, १, ८ । षाट् १८, १७ । षति २९, ५ । वा २७, ११-२० । षाव २९, ११-२० । [ऊर्ध्वा
 अम्य० । रताः । अथर्व ५, २७, २ । तनूनपादसुरो०...घृतेन । अथर्व ५, २७, १-२ । मध्वा यज्ञं... ।
 अथर्व ५, २७, २ । नराशंसो अग्निः—घृतेन । अथर्व ५, २७, ३-४ । ईडानो बद्धिर्नो—मतेः । अथर्व
 ५, २७, ४-५ । तं ई (तरी) मन्द्रा०—वसुधातम(र)श्च । अथर्व ५, २७, ६ । द्वारो देवी०—पत्यमा-
 नाः (ते) । अथर्व ५, २७, ७-८ । वा सुव्यवर्त्ता यज्ञते उपाके । अ. १०, ११, ६ । अथर्व ५, २७, ८, १२, ६,
 नि मा ३, ३, ३, नि ८, ११ । ने अम्य०—नः । अथर्व ५, २७, ८ । देव्या (देवा) होतारा०स्विष्टम् ।
 अथर्व ५, २७, ९]

तिस्रो देवीर्वाहिरिदं स्योनर्भिडा सरस्वती मुह्यं । सारतीं गृणानां ॥ ४३
तत्रस्तुरीषमद्भुतं पुरुषं त्वष्टः सुवीर्यम् । सार्यस्योपं विष्णुर्नाम्निमस्मै ॥ ४४
वनस्पतिसवसृजा रराणस्मन्ना देवेभ्यः । अग्निर्हव्यं शुभ्रितां वृद्धयाति ॥ ४५
अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदा इन्द्राय देवेभ्यः । विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् ॥ ६ ॥ ४६

[११६१]

॥ इति मन्वमकाण्डे द्वादशः प्रपाठकः ॥ ११ ॥

अथ अयोवराः प्रपाठकः ।

समन्या यन्त्युपयन्त्यन्याः सुमानंमूर्धं नद्यः पृणन्ति ।
तसु शुचिं शुचयो दीदिवोऽसुमपां नपातं परितस्पुराणः ॥ १
हिरण्यवर्णाः स हिरण्यसंदग्वा नपातसेदु हिरण्यवर्णाः ।
हिरण्ययात्परि योनेतिषेष्ट हिरण्यदा द्रुदत्येन्नमस्मै ॥ २
हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकां यामु ज्ञातः कर्षपो वास्विन्द्रः ।
अग्निं यां गर्भं दधिरे विरूपास्तां ना आपः शं स्योनां भवन्तु ॥ ३
यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानुते जुवपश्यन् जनानाम् ।
मधुब्रुतः शुचयो याः पावकास्तां ना आपः शं स्योनां भवन्तु ॥ ४
यासां देवा दिवि कृष्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति ।
याः पृथिवीं पयसोन्दन्ति शुक्रास्तां ना आपः शं स्योनां भवन्तु ॥ ५
शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोपस्पृशत त्वं मे ।
सर्वे अग्नींरस्युपेदो हुवे मयि वचो मलमोजो निधत्त ॥ ६
यदुदः संप्रयतीरहा अनदता इते ।

[तिस्रो देवीः—गृणानाः । अर्थ ५, २७९ । तत्रस्तुरी—मस्मै । अर्थ ५, २७, १० । घनस्पतेऽयं...
वृद्धयाति (स्वदयतु) । अर्थ ५, २७, ११ । अग्ने स्वाहा—जुषन्ताम् । अर्थ ५, २७, १२]

[१] तै ५, ६, १ । काठ ३९२ । वा १६, ५०-५२, ३६१४-१६, ४, १३, १७, ५, ४३ । कण १०, ५१-५३, ३६, १४-१६
४, १८, २३, ५, ५४ । मा श्री ६, १, ६ । [समन्या यन्त्युप ० तम्बुराण । अ २, ३५, ३, सा ६०७, तै ॥
२, ५, १२, १ । हिरण्यवर्णा (०ऋया) स०... मस्मै । अ २, ३५, १०, मि ३, १६ । हिरण्यवर्णाः शुचय ०
मयन्तु । अर्थ १, ३३, १ । यासां राजा वरुणो । अ ७, ६९, ३ अर्थ १, ३३, २, ४ । तै वा ५, ६,
१, १ । यासां देवा दिवि ० भवन्तु । अर्थ १, ३३, ३ । शिवेन मा चक्षुषा ० । १, ३३, ४ । मधुपश्यन्
(पूतश्चुतः) शययो ० अ. ७, ४९, ३ अर्थ १, ३३, ४ । यदुदः संप्रयती ० सिन्धयः । अर्थ ३, १३, १]

ऋचां त्वा छन्दसा सादयामि, वषट्कारेण त्वा छन्दसा सादयामि, हिकारेण त्वा छन्दसा सादयामि, प्रस्तावेन त्वा छन्दसा सादयाम्यु, ऋथेन त्वा छन्दसा सादयामि, प्रतिहारेण त्वा छन्दसा सादयामि, स्तुतेन त्वा छन्दसा सादयामि, निधनेन त्वा छन्दसा सादयामि ॥ ४ ॥

दूतः यो विश्वेदेसः हव्यवाहर्ममर्त्यम् । यन्निष्ठमृजसे गिरां ॥

अगन्म महा नमसा यन्निष्ठः यो दीदाय संमिद्धः स्वं दुरोणे ।

चित्रभानुः रोदसी अन्तरुर्वी स्वाहुतः विश्वतः प्रत्यक्षम् ॥

अपमिह ॥

दधन्वे वा यदीमनु घोचव प्रह्लाणि वरु तत् । परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रामिवाश्रयत् ॥ २१ ॥
ओमे सुधन्द्र विदपते दधी श्रीणीप आसन्ति ।

उतो ना उत्पुण्या उक्थेषु शवसस्पता इपः स्तोत्रभ्या आभर ॥ ५ ॥

इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कृतः । जघान नवतीर्नय ॥

अत्राह गोरमन्वत नाम त्वष्टुरधीव्यम् । इथा चन्द्रमसो गृहे ॥

इच्छमश्नस्य यच्च शिरः पर्वतेष्वपश्रितम् । अपिन्द्रश्च शर्यणावति ॥

इन्द्रमिन्द्राधिना बृहदिन्द्रमर्केभिराकीर्णः । इन्द्रः वाणीरनूपव ॥

इन्द्रो दीर्घीय चक्षसा आ सूर्यः रोहयद्विरि । नि गोभिराद्विमैरयत् ॥

इन्द्रा इदयोः सचा समिश्रा आ वृचोयुजा । इन्द्रो वृजो द्विरप्ययः ॥

इन्द्र वज्रेषु नोऽव सहस्रप्रघनेषु च । उग्र उग्रोभिरुतिभिः ॥

[५] तै मा ३,११,६,३, तै मा ३,३,३,३, २,०,१२,७, ४,४,४,६, २,१३,७,८। कठ १०,१५,१९, १३। का ३,१५, १५, २६, ३३, ६। काव्य ३,११,१६, ४७, १२, ६। [दूतः या विश्वः गिरां । का ४,८,१, सा १२। अगन्म महा नमसा० प्रत्यक्षम् । मा ७,१०,१, का ३,३०,४, तै मा ३,११,६,०। अपमिह० । का ४,७,१, तै स १,५,५,१। दधन्वे वा० सुवत् । का २,५,३, सा ९४। ओमे (वमे) सुधन्द्र० आभर । का ५,६,९, सा १०१४]

[६] कठ ३९,१० । तै मा १,५,८,१-३ । [इन्द्रो दधीचो० नव । का १,८४,१३। सा १७९,११३ अपरं २०,४१,१। अत्राह गोरमन्वत० गृहे । का १,८४,१५। सा १८७,९१५, अपरं ००,४१,३, नि ४,१५ । इच्छमश्नस्य० वति । का १,८४,१४ सा ९१४, अपरं ००,११,२ । इन्द्रमिन्द्राधिना० नूपन । मा १,७,१, सा १९८,७९६ अपरं २०,३८,४ ४७,४,७०,७, तै स १६,१९,२। नि ७१ । इन्द्रो दीर्घीय० रयत् । का १,७,३, सा ७९९, अपरं २०,३८,६ ५७,६,७०,९ । इन्द्रा (इन्द्र) इदयोः । का १,७,०, सा ५९७,७९७, अपरं ००,३८,५ ४७,५,७०,८ । इन्द्र वज्रेषु० रुतिभिः । का १,७,४, सा ५९८-७९८, अपरं २०,७०,१०]

तमिन्द्र५ वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । सं वृषा वृषभो भुवत् ॥	३०
इन्द्रः सं दामने कृत औजिष्ठः सं बले हितः । धूम्री श्लोकी सं सोम्यः ॥	३१
गिरा वज्रो न संभृतः संवृलो अनपच्युतः । ववक्ष उग्रो अस्तुतः ॥ ६ ॥	३२
अयमग्निः सहस्रिणो, अग्निर्मूर्धा, त्वामग्ने पुष्करादधि ॥	३३
अयोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुपासम् ।	
यद्वा इय मे वयामुज्जिह्वानाः मे भानवः सिसते नाकमल ॥	३४
अयोचाम कवये मेव्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।	
गविष्ठिरो नमुसा स्तोमुमग्रां दिवीव रुममृरुव्यश्चमथेत् ॥	३५
अयोधि होता यजथाय देवानध्वो अग्निः सुमन्ताः प्रारत्स्थात् ।	
समिद्धस्य रुद्रदक्षिं पाजो महान् देवस्तमुसो निरमोचि ॥	३६
जनस्य गोपां अजनिष्ट जागृविरग्निः सुदक्षः सुविताय नव्यसे ।	
पुर्वप्रतीको बृहतां द्विष्टिर्ष्या धुमर्दिभाति भरतेभ्यः शुचिः ॥	३७
त्वामग्ने अद्विरसो गुहा हितमन्त्रविन्दन् शिशिपाणं वने वने ।	
स जायसे मध्यमानः संहो महेश्वामाहुः सहसस्पुत्रमहिरः ॥	३८
तभ्येदमग्ने मधुमत्तम् वचस्तभ्यं मनीषा इयमस्तु शंख हृदं ।	
त्वां गिरः सिन्धुमिवावनीर्महीरापृणन्ति श्वसा वर्धयन्ति च ॥	३९
संख समिद्युवसे वृषभग्ने विश्वान्ययं आ । इहस्पदं समिष्यसे सं नो वसून्वामर ॥	४०

[तमिन्द्र५ वाजयामसि...भुवत् । अ. ८,९३,७; सा. ११९,१०२२; अथर्व २०,४७,१; १३७,१३; तै. आ. १,४,१,३ । इन्द्रः सं दामने०...सोम्यः । अ. ८,९३,८; सा. १०२३, अथर्व. २०,४७,२; १३७,१३ । गिरा वज्रो न०...अस्तुतः । अ. ८,९३,९; सा. १००४; अथर्व २०,४७,३; १३७,१४]

[७] तै. ४,४,४,१,८,२२,३ । ऋत् ३९,१८; (२,१५,११,१०) । वा. १५,२०-२२,२४-२५,२७-२८,३०-३१, ४१-४२,३,१०,१३,१४,११,३०,३६,७। काण्ड ३,१८,१४,१४,१२,३०,१६,४१-४३,४६,४८-४९,५१,५३,६३-६४,३६,७ । [अयमग्निः सहस्रिणो... । अ. ८,९५,४; तै. ॥ २,६,११,१,४,४,४,१ । अग्निर्मूर्धां दिव्यः० । अ. ८,९४,१६; सा. २७,१५,३२, तै. ॥ १,५,५,१,४,४,१,२; तै. आ. ३,५,७,१ । त्वामग्ने पुष्करादधि० । अ. ३,६,१३; सा. ९; तै. ॥ ३,५,११,३,४,१,३,०,४,४,१ । अयोध्यग्निः समिधा०...मल (०८४) । अ. ५, १,१; सा. ७३,१७४, अथर्व १३,१,४,६ । तै. ॥ ४,४,४,१ । अयोचाम कवये०... । अ. ५,१,१; तै. ॥ ४, ४,४,० । अयोधि होता०...मोचि । अ. ५,१,२; सा. १७४, नि. ६,१३ । जनस्य गोपा०...शुचिः । अ. ५,१,१, सा. ९०७, तै. ॥ ४,४,४,० । त्वामग्ने अद्विरसो...महिरः । अ. ५,१,१; सा. ९०८, तै. ॥ ४,४,४,० । तभ्येदमग्ने०... । अ. ५,१,१, १ । संखसमिद्युवसे० भर । अ. १०,१९,१, अथर्व. ६,६३,४, तै. ॥ २,६,११,४,४,४,४]

अग्निं च पुर्व्यं गिरां देवंभीडे वंसुनाम् । सपर्यवः पुरुप्रियं मित्रं न क्षेत्रसाधसम् ॥ ४१

त्वां चित्रश्रवस्तम इवन्ते विक्षुं जन्तवः । गोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोद्वे ॥ ४२

आ ते अग्न इधीमहि धुर्मन्तं देवार्जरम् ।

यद्व स्या ते पत्नीयसी समिहीदयति चवीपश्च स्तोतम्या आभर ॥ ४३

अग्निं ते मन्ये यो वसुरस्तश्च यश्च वन्ति धेनवः ।

अस्तमर्वन्त आशवोऽस्तं नित्यासो वाजिना इपश्च स्तोतम्या आभर ॥ ४४

सो अग्निर्यो वसुर्गुणे सश्च यमायन्ति धेनवः ।

समर्वन्तो रघुद्रवः सश्च सुजातासः सुर्या इपश्च स्तोतम्या आभर ॥ ७ ॥ ४५

एनां यो अग्निं नमसोर्जो नपातमाहुवे । प्रियं चैतिष्ठमरतिश्च स्वधरश्च विश्वस्य दूतममृतम् ॥ ४६

त्वमग्ने गृहपतिस्त्वश्च होता नो अघ्नुरे । त्वं पोता विश्ववार प्रचेता यक्षि वैपि च वार्यम् ॥ ४७

देवो यो द्रविणोदाः पूर्णोश्च विवष्ट्यासिचम् । उद्धा सिञ्चध्वरूप वा पृणध्वमादिहो देवं ओदते ॥ ४८

अग्ने वाजस्य गोमता ईक्षानः सहसो यहो । अस्मै धेहि जातवेदो मंहि श्रवः ॥ ४९

स इधुनो वसुः कृषिरग्निरिडिन्यो गिरा । रेवदस्मभ्यं पुर्वणीका दीदिहि ॥ ५०

क्षयो राजश्रुतं तमनाग्ने वस्तोरुतोपसः । स तिग्मजम्भ रक्षसो दंह प्रति ॥ ५१

अग्ने तमयाश्वं न स्तोमैः क्रतुं न मद्रश्च हृदिस्पृशम् । ऋष्यामा ता ओहिः ॥ ५२

अथा ह्यग्ने क्रतोर्मद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीर्कृतस्य बृहतो यभूय ॥ ५३

[अग्निश्च पुर्व्यं गिरा० । ऋ ८, ३१, १४, ते स १, ८, ११, ३ । त्वां चित्रश्रवस्तम० वोद्वे । १, ४५, ६, ते स ४, ४, ४, ३ । आ ते अग्न० आभर । ऋ ५, ६, ४, सा ४११, १०२२, अथर्व १८, ४, ८८, ते स ४, ४, ४, ६ । अग्निं ते मन्ये० आभर । ऋ ५, ६, १, सा ४२२, १७३७ । सो अग्निर्यो० आभर । ऋ ५, ६, १, सा १७३९ । स्तोतम्या (०भ्य) आभर । ऋ ५, ६, १, २, ९, ८, ९, ३, ९, ९, सा १५८६]

[८] ते. ४, ४, ४ । काठ ३९, १५ । वा १५, ३२-३३, ३५-३७, ४४-४५, ४७, १०, १४, १२, १४, ४, २५, ३, २५, १५, ४८, १५ ४७ । काण्व १६ ५४-५५, ५७-५९, ६६-६७, ६९, ११, ३४, १३, १५ ४, ३४, ३, ३३, १६, ७०, १७, ४५ । [यना यो अग्निं मृतम् । ऋ ७, १६, १, सा ४५, ७४१, ते स ४, ४, ४, ४, नि ३, ११ । त्वमग्ने गृहपतिश्च वार्यम् । ऋ ७, १६, ५ सा ६१ । अग्ने वाजस्य गोमता (तः)० । ऋ १, ७९ ४, सा ९९, १५६१, ते स ४, ४, ४, ५ सा इधानो० दीदिहि । ऋ. १, ७९, ५, सा १५६२, ते स ४, ४, ४, ५ । क्षयो राजश्रुत० प्रति । ऋ १, ७९, ६, सा १५६३, ते स ४, ४, ४, ५ । अग्ने तमयाश्वं०...ओहिः । ऋ ४, १०, १, सा. ४३४, १७३७, ते. स. ४, ४, ४, ७ । अथा ह्यग्ने०...यभूय । ऋ ४, १०, २, सा १७७८, ते स. ४, ४, ४, ७]

अभिष्टे अथ गीर्भिर्गृन्तोऽग्रे दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्त शुष्मैः ॥ ५४

अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तु वसु सुनु सहसो जातवेदस विप्रं न जातवेदसम् ।

य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कुपा । घृतस्य विभ्राष्टिर्मानु शुक्रशोचिषुः ॥ ५५

आजुह्वानस्य सर्पिषुः ॥ ह२सः शुचिष, —दमि त्वं देव सुवितार, —ममे त्वं नो अन्तमः ॥

अथा ह्यग्ने, एवा ह्यग्ने ॥ ८ ॥

५६-५८

आयाहि सुपुमा हि ता इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं वहिः सुदो मम् ॥ ५९

आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप प्रह्लाणि नः शृणु ॥ ६०

ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपोमिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ६१

अभि त्वा शूर नानुमोऽदृग्धा इव धेनवः ।

ईशानमस्य जगतः स्वर्दृग्मी शानमिन्द्र तस्थुषः ॥ ६२

ने त्वावँ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।

अभ्यार्पन्तो मघवन्मिन्द्र वार्जिनो गव्यन्तुस्त्वा हवामहे ॥ ६३

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः । त्वां वृषेभ्यिन्द्र संत्पुतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्चतः ॥ ६४

स त्वं नुश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुषा महः स्तयानो अद्रिवः ।

गामिषं रुध्यमिन्द्र सँक्रि सत्रा वाजं न जिगृषि ॥ ६५

कपा नश्चित्र औधुवद्वती सदावृष्टः संसा । कपा शँचिष्ठया वृता ॥ ६६

[आभिष्टे अथ...नुष्मैः ॥ अ. ४, १०, ४, तै. सं. ४, ४४, ७; अग्निं होतारं मन्ये...सर्पिषां अ. १, १२, ७, १; मा. ४३, १८१, ३; अथर्व. २०, ६७, ३; तै. सं. ४, ४, ४, ८; नि. ६, ८ । ह२सः शुचिषदृ० अ. ४, ४०, ५; तै. सं. १, ८, १५, २, ३, २, १, ५; तै. मा. १०, १०, २ । अमि त्वं देव... अथर्व. ७, १४, १ । अमे त्वं नो अन्तमः ॥ अ. ५, २४, १; सा. ४४८, ११०, ७, तै. सं. १, ५, ६, २; ४, ४, ४, ८ । अथा ह्यग्ने ॥ अ. ५, १६, ४]

[९] मं ४, १२, ४-५, ४, ९, २७, तै. २, ४, १४, २-३, ४, २, ११, २, ४, ४, २, २, ५ । तै. आ. ४, ४, २, ३ । कठ. ३९, १९ । मा. २७, ३५-४७, ४४, ३६, ४-६ । कण्व. २९, ४०-४८, ३६, ४-६ । मा. धी. ६, २, ३ । [आयाहि सुपुमा... अ. ८, १७, १; सा. १९१, ६६६, अथर्व. २०, ३, १, ३८, १, ४७, ७ । आ त्वा ब्रह्मयुजा...द्राणु । अ. ८, १७, २, ३ । ६६७ अथर्व. २०, ३, २, ३८, २, ४७, ८ । ब्रह्माणस्त्वा वयं...महे । अ. ८, १७, ३; सा. ६६८, अथर्व. २०, ३, ३, ३८, ३, ४७, ९ । अमि त्वा शूर...तस्थुषः । अ. ७, ३२, २२; सा. २३३, ६८०; अथर्व. २०, १२१, १; तै. सं. २, ४, १४, २ । न त्वावँ (त्वावँ) अग्न्यो...महे । अ. ७, ३२, २३; सा. ६८१; अथर्व. २०, १२१, २ । त्वामिद्धि हवामहे...रुध्यतः । अ. ६, ४६, १; सा. २३४, ८०९; अथर्व. २०, ९८, २; तै. सं. २, ४, १४, ३ । स त्वं नुश्चित्र...जिगृषि । अ. ६, ४६, २; सा. ८१०; अथर्व. २०, ९८, २ । कपा नश्चित्र...वृता । अ. ४, ३१, १; सा. १६९, ६८२; अथर्व. २०, १२४, १; तै. सं. ४, २, ११, २; तै. आ. ४, ४, २, ३]

कस्त्वा सत्यो मदानां मथहिष्ठो मत्सदन्धसः । दृढो विदुर्गन्धे वसु ॥

६७

अमीं पुणः सखीनामविता जरेतृणाम् । श्वेतं मुवास्पृतिमिः ॥

६८

यज्ञा यज्ञा वो अग्रये गिरां गिरा च दंससे ।

अं पु वयममृतं जारवेदसं प्रियं मित्रं न श्रुतिपम् ॥

६९

ऊर्जो नपातथ स हिनायमस्मयुर्दीशेम हन्यदातये ।

श्वद्वोजेप्यवितां श्वद्वय उत ज्ञातां तनूनाम् ॥ ९ ॥

७०

अतूनो पत्नी प्रथमैयमागादह्नां नेत्रीं जुनिश्च्युतं प्रजानाम् ।

पका सतीं पुहुर्वोपो ऋष्यछाजीर्णां त्वं जरय सर्वमन्वत् ॥

७१

को विराजो मिधुनत्वं प्रवेद अर्तुः को अस्याः कं उ वेद रूपम् ।

दोहान् को वेद कतिधा विदुग्धाः कति धामानि कति ये विदुमाः ॥

७२

इमेव सां यो प्रथमा व्योछत् सां ऋष्वन्तश्चरति प्रविष्टा ।

वर्धमिमाय नवगज्जनित्रीं प्रप एना महिमानः सचन्ते ॥

७३

छन्दस्वती उपसौ पेषिशाने समानं योनिमनुसंजुरते ।

सर्वपत्नी विचरतः प्रजानतीं केतुमतीं अजरे भूरिरेतसौ ॥

७४

अतस्म्य पन्थामनु तिलं आगुस्त्रयो घर्मसो अनु रेतसां गुः ।

प्रजामेका जिन्वत्पूजमेका धर्ममेका रक्षति देवयूनाम् ॥

७५

चतुष्टोममदधायां तुरीया यमस्य पक्षां श्रपयो भृन्ती ।

मापत्रीं त्रिष्टुभं जंसतीं विराजुमकेयुञ्जानाः स्वरभरजिदम् ॥

७६

पञ्चभिर्घाता विदधा इदं तासां स्वरजनन् पञ्च पञ्च ।

तासामु यन्ति प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि केतवो वंसानाः ॥

७७

अतस्म्य धामन् प्रथमा व्युप्युप्योमेका महिमानं विमति ।

सर्वस्यैका चरति निष्कृतानि घर्मस्यैका सत्रितैकां निमृच्छते ॥

७८

[कस्त्वा सत्यो मदानां ... वसु । अ. ४, ३१, २, सा ६८३, अर्थ २०, ११४, २, तै अ. ४, ४०, ३ । अमी

पुणः० ऋष्यतिमिः (स्तुतये) । अ. ४, ३१, ३, सा ६८४, अर्थ २०, ११४, ३, तै अ. ४, ४२, ३ ।

यज्ञा यज्ञा वो० अ. ६, ४८, १, सा ३५, ७०३ । ऊर्जो नपात० अ. ६, ४८, २, सा ७०४]

[१०] तै ४, ३, ११ । काठ ३९, १० । [को विराजो० विराजा (व्युष्टीः) । अर्थ ८, ९, १० । इपमेय सा

या० सचन्ते (जनित्री) । अर्थ ८, ९, ११ । छन्दस्वती (छन्दः पक्षे) उपसौ (सा) रेतसौ

(०सा) । अर्थ ८, ९, १२ । अतस्म्य पन्था० यूनाम् अर्थ ८, ९, १३ । चतुष्टोम० असीयोनाः)

... भरजिदम् (०नीम्) । अर्थ ८, ९, १४]

इदं५ श्रेयो मन्त्रमानो वा आगामहे५ वो अस्मि सख्याय श्रेवः ।

समानंजन्मा केतुरस्त्यैकः सर्वः सर्वा विचरत प्रजानन् ॥

७९

भूयास्म ते सुमतौ विश्वेदा आष्ठाः प्रतिष्ठांविदो हि गाधम् ।

सत्यं५ वदन्तीर्महिमानमापान्या वो अन्यामति मा प्रयुक्त ॥

८०

रुद्रद्विधाना समनो पुरस्तात् प्रजानतीं याममुषा अयासीत् ।

ब्रह्मद्विपस्तमसा देवंशूनभिवदन्ती विश्वारा व्युवाद् ॥

८१

पञ्च व्युष्टीरेनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाम्नीमृत्वोऽनु पञ्च ।

पञ्च दिशः पञ्चदशेन कल्पाः सुमानमूर्ध्नीमि लोकमैकम् ॥

८२

त्रिंशत्स्वसारा उपयन्ति निष्कृतं५ सुमानं केतुं प्रतिमुञ्चमानाः ।

अतृप्तस्तन्यते कर्षयः प्रजानतीर्मध्येछन्दसः परिर्यन्ति भास्वतीः ॥

८३

ज्योतिष्मतीः प्रतिमुञ्चते नमो देवीं रात्री र्वर्यस्य व्रतानि ।

विपश्यन्ति पुरुषो जायमाना नातारूपा मातरस्या उपस्थे ॥

८४

प्रथमा ह व्युवासु सा धेनुर्भवद्यमै ।

सा नः पर्यस्वती दुहा उत्तरामुत्तरा५ समाम् ॥ १० ॥

८५

पृष्टो द्विवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश ।

वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स रिपस्पातु नक्तम् ॥

८६

त्वं५ यविष्ठ दाशुषो नृश्प्पाहि शृणुधीं गिरः । रक्षा लोकमुत रमना ॥

८७

अग्ने धामानि तव जातवेदो देव स्वधात्रोऽमृतस्य नाप ।

याश्च मायां आपिना५ विश्वमिन्व त्वे पूर्वाः संदधुः वृष्टवन्धो ॥ ११ ॥

८८

येवा अयुवा ऊमा एवा अन्दः सगरः सुमेको, अग्ने कृहा, अग्ने विश्वशिला, अग्ने दुधा, अग्ने

वृन्धा, अग्ने कर्षय, या ता इषुषुवां नाम तया विषेम, तस्यै ते नमः, स्तस्यास्ता उप पत्सुवो

जीवो भूयास्म, तै यं द्विष्यो यश्च नो द्वेष्टि तेमस्या जग्मे दध्मः ॥ १२ ॥

८९

[इदं५ (इदं) श्रेयो०... प्रजानन् । अयं५ ८,९,११ । पञ्च व्युष्टीरेनु०... मैकम् । अयं५ ८,९,१५ । प्रथमा ह व्युवासु०... समाम् । अयं५ २,१०,१]

[११] मं. ३,१६,४ । तै. १,५,११,१ । ऋ. ४०,३; ७,१६ । वा. १८,७३,७७,१३,५२ । काण्व. १०,४२,४६,१४,५४ ।

[पृष्टो द्विवि पृष्टो०... नक्तम् । अ. १,९८,२; तै सं. १,५,११,१; तै. वा. ३,११,६,४ । त्य० यविष्ठ दाशुषो०

रमना । अ. ८,८४,३; मा. ११४६ । अग्ने धामानि (भूरीणि) तव०... वन्धो । अ. ३,१०,३, तै. सं. ३,१,११,६]

[१२] तै. ४,४,७,२,५,५,९ । ऋ. ४०,३ । वा. १५,१५-१९,१६,६४-६६ । काण्व. १६,३२,३४,३६,३८,४०; १७, ६४ । मा. अ. ६,२,३ । [यं द्विष्यो०... दध्मः । अयं५ ३,२७,१-६]

- यो अश्चिन्तन्तरिषीं वृत्रे यः पुरुषे यो अमनि ।
य आविवेशौपधीयो वनस्पतीस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ९०
- यः सोमे अन्तर्यो गोष्वन्तर्वेद्यासि य आविवेश यो मृगेषु ।
य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ९१
- येनेन्द्रस्य रथश्च संवभृथुयो वैश्वानर उत विश्वदाव्युः ।
धीरो यः शक्रः पुरिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ९२
- विश्वाद्गमसि यमु कामुमाहुर्ध्वं दातारं प्रतिग्रहीतारमाहुः ।
यं जोहवीमि पृतनासु सासहि तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ९३
- उक्षाज्ञाय वशाज्ञाय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाग्रे ॥ ९४
- वैश्वानरज्येष्टेभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ १३ ॥ ९५

मा छन्दः, —स्तत्पुथिश्च, —मिद्वेता, तेन छन्दसा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाजिरस्वद् भुवा
सीद ॥ प्रमा छन्दः, —स्तदुन्तरिक्षश्च, वायुदेवता, प्रतिमा छन्दः, —स्तद् द्यौः स्र्यो देवता, —
उन्नीवीछन्दः, —स्तद्विश्वः, सोमो देवता, गायत्री छन्दः, —स्तदजा, बृहस्पतिदेवता, त्रि-
ष्टुप्छन्दः, —स्तद्विरण्य, मिन्द्रो देवता, जंगती छन्दः, —स्तद्रीः, प्रजापतिदेवता, —अनुष्टुप्छन्दः,
—स्तदायुः, मित्रो देवता, —ष्णिकछन्दः, —स्तद्वह्नुः, पूषा देवता, विराट् छन्दः, —स्तदश्वो,
वरुणो देवता, वृहती छन्दः, —स्तत्कृषिः, पर्जन्यो देवता, पृक्छिच्छन्दः, —स्तत्पुरुषः, परमेष्ठी
देवता, तेन छन्दसा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाजिरस्वद् भुवा सीद ॥ १४ ॥ ९६-९७

पृथिव्यसि जन्मना वशा, साविं गर्भमधत्याः, सा मया संभुवा, —उन्तरिक्षमसि जन्मना
वशा, सा वायुं गर्भमधत्याः, सा मया संभुव, द्यौरसि जन्मना वशा, सादित्यं गर्भम-
धत्याः, सा मया संभुव, नक्षत्राण्यसि जन्मना वशा, सा चन्द्रमुतं गर्भमधत्याः, सा
मया संभुव, ऋगसि जन्मना वशा, सा सामं गर्भमधत्याः, सा मया संभुव, विदुसि

- [१३] तै. १.३.१४, ७। काठ ४०.३.५। [यो अश्चिन्तन्त० (ये अमयो०) तत् । अथर्व ३.२१.१। यः सोमे
अन्तर्यो०... । अथर्व ३.२१.२। येनेन्द्रस्य रथश्च (य इन्द्रेण सरथे) ... । अथर्व ३.२१.३। धीरो यः
शक्रः (यो धीरः०) । अथर्व ३.२१.४ (दि च) । विश्वाद्गमसि यमु (यो देवो विश्वाद्यमु) ०। अथर्व
३.२१.४ (प्र च) । यं जोहवीमि०...तत् । अथर्व ३.२१.३ (दि च) । उक्षाज्ञाय वशाज्ञाय०...माग्रे ।
अ. ८.४३.११, अथर्व ३.२१.६.२०.२.३, तै. सं १.३.१४, ७। वैश्वानरज्येष्टे०...तत् । अथर्व. ३.२१.६]
[१४] तै. २.८.३। तै. ४.३.७, १। काठ. ३९.४। वा. १४.१८-२०; १२.५३; १३.१४, २४; १४.६, १२, १४.१५, ५८,
६४ । वाण. ६५.१८-२१; १३.५४; १४.१९, २५; १५.५, १५, १६; १६.७९, ८४]
[१५] काठ. ३९.८। वा ११.५८ । वाण. १२.५९ । मा शो ६.२.३]

जन्मना वशा, सा राजानं गर्भमधत्थाः, सा मया संभुव, वागुसि जन्मना वशा, सा प्राणं गर्भमधत्थाः, सा मया संभवा, —ऽऽप्तोऽसि जन्मना वशा, सा यज्ञं गर्भमधत्थाः, सा मया संभुव ॥ १५ ॥ ९८

यां देव्यंसीष्टके कुमार्युपशीवुरी सां मौपशेष्व जायैव संद्रमित्पुतिः, यां देव्यंसीष्टके प्रफ-
व्युपशीवुरी सां मौपशेष्व जायैव संद्रमित्पुतिः, यां देव्यंसीष्टके युवतिरूपशीवुरी सां मौपशेष्व
जायैव संद्रमित्पुतिः, यां देव्यंसीष्टके आयुर्दाः प्राणदा अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दाः श्रोत्रदाः
गृध्रिव्यामन्तरिक्षे दिवः पृष्ठं उपशीवुरी सां मौपशेष्व जायैव संद्रमित्पुतिः, यां देवीः स्थेष्टकाः
सुशेवा उपशीवुरीस्तां मौपशेष्व जायां हुव संद्रमित्पुतिम् ॥ १६ ॥ ९९

संवयसे त्वा, —ऽभिवयसे त्वा, —ध्वयसे त्वा, बृहद्वयसे त्वा, संहृयसे त्वा, संहमा-
नाय त्वा, सांसहये त्वा, संहस्वते त्वा, —ऽभीपाहे त्वा, —ऽभिम्बे त्वा, —ऽभिमात्रिपाहे त्वा,
—ऽभिमात्रिमे त्वा ॥ १७ ॥ १००

भूपस्कृदसि, वरिवस्कृदसि, प्राच्यस्य, —र्च्यस्य, —न्तरिक्षमस्यो, —जोदां त्वौजसि साद-
यामि, पयोदां त्वा पयसि सादयामि, तेजोदां त्वा तैजसि सादयामि, यज्ञोदां त्वा यज्ञसि
सादयामि, वर्चोदां त्वा वर्चसि सादयामि, श्रुधिव्यामन्तरिक्षे दिवः पृष्ठं उपशीवुरी सां मौपशेष्व जायैव संद्रमित्पुतिः
त्वा द्रविणे सादयामि, दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि, दिशां त्वा द्रविणे सादयामि, द्रवि-
णोदां त्वा द्रविणे सादयाम्य, —प्सुपदसि, गृध्रसदसि, श्वेनसदसि, सुपर्णसदसि,
नाकसदसि ॥ १८ ॥ १०१

ज्योतिष्मती त्वा सादयामि, ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि, ज्योतिर्विदं त्वा सादयाम्य, —
र्ध्वज्योतिषं त्वा सादयामि, बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि, विश्वज्योतिषं त्वा सादयाम्य, —
जुष्टां त्वा सादयामि, मास्वतीं त्वा सादयामि, दीप्यमानां त्वा सादयामि, रौचमानां
त्वा सादयामि, ज्वलन्तीं त्वा सादयामि, मल्मलाभयन्तीं त्वा सादयामि, जाग्रतीं त्वा
सादयामि, शोषयन्तीं त्वा सादयामि ॥ १९ ॥ १०२

कृत्स्निना नक्षत्रं, —मृषिर्देवता, —ऽमं रुचः स्व, प्रजापुतेः सौमस्य घातं, —ऋचे त्वा, रुचं
त्वा, मार्मं त्वा, ज्योतिषे त्वा, तेन छन्दसा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाक्षिरस्वेद् ध्रुवां
मीद, रोहिणीं नक्षत्रं, प्रजापतिर्देवते, —न्वगां नक्षत्रं, गुरुतो देवता, घातुर्नक्षत्रं, रुद्रो

[१६] अण्व. ३९, ९ । मा. धी. ६, २, ३ ।

[१७] मा. धी. ६, २, ३ ।

[१८] तै. ४, ४, ७, ६ । अण्व. ३९, ९ । मा. ३३, ५३ । अण्व. १४, ५५ । मा. धी. ६, २, ३ ।

[१९] तै. १, ४, ३, ४ । मै. मा. ३, १९ । अण्व. ४०, ४ । मा. ३३, ५३ । अण्व. १४, ५५ । मा. धी. ६, २, ३ ।

देवता, पुनर्वसुर्नक्षत्र, —मदितिर्देवता, तिष्यो नक्षत्रं, बृहस्पतिर्देवता, —ऽऽश्लेषा नक्षत्रं,
सर्पा देवता, मघा नक्षत्रं, पितरो देवता, फल्गुनीर्नक्षत्रं, मंगो देवता, फल्गुनीर्नक्षत्र,
—मर्यामा देवता, हस्तो नक्षत्रं, सविता देवता, चित्रा नक्षत्रं, त्वष्टा देवता, निष्ट्यं
नक्षत्रं, वार्युर्देवता, विशाखं नक्षत्र, —मिन्त्राक्षी देवता, —ऽनुराधा नक्षत्रं, मित्रो देवता,
ज्येष्ठा नक्षत्रं, वरुणो देवता, मूलं नक्षत्रं, निर्ऋतिर्देवता, —ऽऽषाढा नक्षत्र, —माघो देवता,
—ऽऽषाढा नक्षत्रं, विश्वे देवा देवता, —ऽभिजिन्क्षत्रं, ब्रह्मा देवता, श्रोणा नक्षत्रं, वि-
ष्णुर्देवता, श्रविष्ठा नक्षत्रं, वसवो देवता, श्रतभिषं नक्षत्र, —मिन्त्रो देवता, प्रोष्ठपदा
नक्षत्र, —महिर्बुध्न्यो देवता, प्रोष्ठपदा नक्षत्र, —मज एकापादेवता, रेवती नक्षत्रं, पूषा देव-
ता, —ऽश्वयुजा नक्षत्र, —मखिनी नक्षत्र, भरणीर्नक्षत्रं, रमो देवता, ब्राह्मणो नक्षत्रं,
सौमो देवता, —ऽर्जं रुचः स्य, प्रजापतेः सौमस्य धातु, —ऋचं त्वा, रुचं त्वा, भासं त्वा,
व्योतिषे त्वा, तेन छन्दसा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीद ॥ २० ॥ १०३

समीची नामासि, प्राची दिक्, तस्यास्तेऽग्निर्ऽधिपति, —रसितो रक्षिता, यंश्च तैऽधिपति-
यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेनयोज्जम्मे
दध्म, ओज्जश्चा नामासि, दक्षिणा दिक्, तस्यास्ता इन्द्रोऽधिपति, —स्तिरक्षीनुराजी रक्षिता,
यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि
तमेनयोज्जम्मे दध्मः, प्राची नामासि, प्रतीची दिक्, तस्यास्ते सौमोऽधिपतिः, सृजो
रक्षिता, यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च
नो द्वेष्टि तमेनयोज्जम्मे दध्मः, सुषदा नामास्य, —द्रीची दिक्, तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिः,
सूदागू रक्षिता, यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो मृडतां, ते यं
रधिपतिः, कल्माषप्रीवो रक्षिता, यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो
मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेनयोज्जम्मे दध्मो, —वाची दिक्, तस्यास्ते विष्णु-
रधिपतिः, कल्माषप्रीवो रक्षिता, यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो
मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेनयोज्जम्मे दध्मो, —ची दिक्, तस्यास्ते बृहस्पतिर्ऽधिपति,
—क्षित्रो रक्षिता, यंश्च तैऽधिपतिर्यंश्च रक्षिता ताम्यां नमो अस्तु, तौ नो मृडतां, ते यं द्विष्मो यंश्च नो द्वेष्टि तमेनयोज्जम्मे दध्मः ॥ २१ ॥ १०४

[२०] तै. ४, ४, १० । ऋ ३९ १३ । भा १३, ३९, १२, ५३, १३, १९ ०४, १४, ६, १२, १४, १५, ५७-५८, ६४ । ऋ
१४, ४१, १३, ५४, १४, १९, २५, १५, १५-१६, १६, ७९, ८४ । भा श्री २, ७, ३ ।

[२१] तै. ५, ५, १० । [यं द्विष्म ०...जम्मे दध्मः । अथ १, २७, १-६]

स्वयं कृष्णानः सुगमप्रयागं विगमयुद्धो वृषभः शौशुचानः ।

प्रत्नं स स्वस्थमनुपश्यमाना आ तन्तुमुर्विर्दिन्यं ततान ॥

१०५

त्वं तन्तुरुतं सैतुरमे त्वं पन्था भवसि देवयानः ।

त्वयामे पुष्टं वयमारुहेम यत्र देवैः सुधर्मादं मदेम ॥

१०६

अतिसर्गं ददतो मानवायोर्ध्वं पन्थामनुपश्यमानाः ।

अजुपन्त मरुतो यज्ञमेतं वृष्टिर्वातानममृतं स्वर्दिदम् ॥

१०७

आवर्तमानो ध्रुवनस्य मध्ये प्रजाः कृष्वन् जनयन् विरूपाः ।

सन्वत्सरः परमेष्ठी धृतप्रतो यज्ञं नः पातु रज्जुसः परस्मात् ॥

१०८

प्रजां ददातु परिवत्सरो नो धातो दधातु सुमनुस्वमानः ।

गृहीः साकं सुहृधा विश्वरूपा एकवता मामुभितं विशन्तु ॥ २२ ॥

१०९

हिरण्यगर्भैः समवर्तताग्निं भुतस्य ज्ञातः पुतिरेक आसीत् ।

स द्वाधार पृथिवीं धामुत्तमां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

११०

यः प्राणतो निमिषतश्च राजा पतिर्विश्वस्य जगतो वभूव ।

इंशे यो अस्प्यं द्विपदधत्तुप्पदुः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

१११

यं ओजोदा पुलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिष्यं यस्य देवाः ।

यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

११२

यस्येमे विश्वे गिरियो महित्वा सुमुद्रं यस्य रसपा सह्यदुः ।

दिशो यस्य प्रदिशुः पञ्च देवीः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

११३

[२२] काठ ४०, १२ । तै. ब्रा २, ४, २, ५ द । मा श्री ५, २, ५ । [धाता दधातु सुमनुस्वमानः । अथर्व. ७, १९, १; १३, १, ३५]

[२३] मै ३७, १५, ३, १९, १६-१७ । तै. ४, १, ८, ३ । काठ ४०, १ । मा १२; १०९, १३ ४, २३, १-३, १५, १०-१३, २७, २५-२६, १९, ३४, ३२, ३, ६-७ । काण्व १३, १०१; १४, ४, २५, १, ३, २७, १४-१७, २९, ३३-३५, ३१, ४६ । मा. धौ ६, २, ३ । [हिरण्यगर्भे समवर्तताग्निं भुतस्य ज्ञातः पुतिरेक आसीत् । अ. १०, १९१, १, अथर्व ४, २, ७, ११, ५, १ तै. सं ४, १, ८, ३, १, ८, ३, ताण्य मा. ९, ९, १२, नि १०, २३ । यः प्राणतो०... विधेम । अ. १०, १२१, ३; अथर्व. ४, २, १ । तै. सं ४, १, ८, ४, ७, ५, १७, १ । य ओजोदा (आत्मदा) ०... विधेम । अ. १०, १९१, २; अथर्व ४, २, १, १३, ३, २४, तै. सं ४, १, ८, ४, ७, ५, १७, १ । यस्येमे विपद्ये गिरयो (दिगमयतो) ०... विधेम । अ. १०, १९१, ४, अथर्व ४, २, ५; तै. सं ४, १, ८, ४]

येन द्यौरुग्रो पृथिवीं च दृढा येन स्वः स्तमितः येन नाकः ।
 यो अन्तरिक्षः विधेम वरीयः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
 ये इमे द्यावापृथिवीं तस्तभाने अघास्यद्रोहिणी रज्जुमाने ।
 यस्मिन्नाधि वितुतः यसा ऐति कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
 आपो ह यन्महतीं विश्वमायन् गर्भं दधाना जनयन्तीरुग्रैम् ।
 रततो देवानां निरवर्ततां मुः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥
 आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिर्घाता दृधातु तुमनस्यमानः ।
 सः स्वत्सरं ऋतुभिः सः विद्वानो मयि पुष्टिं पुष्टिर्पतिर्दधातु ॥ २३ ॥

११४

११५

११६

११७

[१४७८]

॥ इति मध्यमकाण्डे त्रयोदशः प्रपाठकः ॥ १३ ॥

॥ इति मध्यकाण्डं समाप्तम् ॥

[येन द्यौरुग्रो.. विधेम । अ. १०, १२१, ५, अर्थः ४, ७, ४, त. न. ४, १, ८, ५ । य इमे द्यावा पृथिवीः ।
 अ. १०, १२०, ९, अर्थः ५, १२, ९, त. अ. ३, ६, ३, ४, नि. ८, १४ । (यं क्रन्दसी अघसा) तस्तमाने...
 विधेम । अ. १०, १२१, ६, अर्थः ४, २, ३, त. तं ४, १, ८, ५ । आपो ह यन्महः (यत्पृथुः) . विधेम ।
 अ. १०, १२१, ७, अर्थः ४, ७, ६, त. ॥ २, ७ १२, १, ४, १, ८, ५, त. ५ १, ७३ ८ । कस्मै देवाय.. विधेम ।
 अ. १०, १२१, १-९, अर्थः ४, ७, १-८ । आ नः प्रजाः । अ. १०, ८१, ४३, अर्थः १४, ७, ४०]

अथ तृतीयं काण्डम् ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ।

अग्निचितिवाक्षणम् ।

जुहमग्रे सैमादिं, जुह्वे यज्ञमुखं, मुखतो वा एतद्यज्ञमालब्ध, जुह्वा वै देवा विराजम-
हयन्त, तेजुह्वा जुहुत्ये, मन्त्रं वै विरा, डंजं जुह्, रश्कोऽग्नि, यजुह्वा जुहोत्यग्नस्य
चाकंस्य चावरुदथा, अष्टौ कृत्वो जुह्वां गृह्णात्य, एक्षरा गायत्री, गायत्री यज्ञमुखं,
यज्ञमुखमेवालब्ध, यत्सावित्राणि हुयन्ते प्रष्टव्या, अथो यज्ञपामेवं नानावीर्यत्वाया, ऽग्निर्वै
यज्ञं यत्रागच्छत् तं सुधितान्वपश्यद्यत्सावित्राणि हुयन्तेऽग्नेरेवानुक्तात्या, अग्निं ज्योतिर्निचाप्य
पृथिव्या अघ्याभुरदिति, सविता वा एतदग्रे ज्योतिः पृथिव्याः सम्भरत्, तस्मादेवंमाह,
युक्तिमन्ति च जुहोति मन्स्वतो च, युक्तेन हि मन्सा यज्ञस्तायते, पटुग्माणि भवन्ति,
पङ्का क्रतव, क्रतुधेव प्रतिष्ठित्ये, ति वा एष यज्ञमुखादश्चोऽन्यामाप्तेव्यो अग्रे देवतामुपैति,
यत्सावित्राणि न स्पृश्यात्सावित्रात् प्रसवा, दष्टौ वा एतानि यजूंष्य, एक्षरा गायत्री, गायत्री
यज्ञमुखं, तेन यज्ञमुखांति, यदु सावित्राणि तेन सावित्रात् प्रसवांति, छन्दोभिर्जुहोति,
छन्दोभिर्वा एतदग्रये धलिं हरयति, बहवो हास्य बलिहृतो भवन्त्ये, गवो यज्ञस्य नेदायो,
यजुर्गजमानस्य, यद्वि कामयेत, यज्ञं यज्ञयज्ञसेनार्पयेय, मित्युत्तमानि कुर्याद्, यज्ञं
वा एतद्यज्ञयज्ञसेनार्पयति, यद्वि कामयेत, यज्ञमानं यज्ञयज्ञसेनार्पयेयामिति, यजुरुत्तमानि
कुर्याद्, यज्ञमानं वा एतद्यज्ञयज्ञसेनार्पयत्या, हवीनां वा अर्मिकान्त्या यज्ञमानं क्रमोति,
यं कामयेत, क्रधुयादिति, तस्य सकृन्सर्वोप्यनुदृत्य जुहुयाद्, क्रमोत्यं, यं कामयेत,
पापीयान्त्स्यादिति, तस्य नांता जुहुयात्, पापीयान् भवत्यु, चां स्तोमं सप्तर्ध्वं, त्पोह,
ममृदथा एव, गायत्रेण रथन्तरमिती, यं गायत्री, यं रथन्तरं, मुसौ वृह, दुर्नयोवी
गृणां लोकयोर्व्याप्या अन्ततः क्रियते, ऽष्टौ वा एतानि यजूंष्य, एक्षरा गायत्र्यु, खरयो
वा एतद्गायत्रीं श्रीणात्यं, यं यदाहुतिर्नवमीं तेन त्रिवृतो यज्ञमुखांति, त्वं यदेकामाहुतिमष्टा-
मिं यजुभिर्जुहोति तस्मादेकस्मै सते बहवो धलिं हरन्ति, बहवो हास्य बलिहृतो भवन्ति,

यदृतिमत्या वाजवत्या यन्त्यस्य च गातोथावृद्धथै, भवति वा एषं योऽग्निं चिनुते, सर्वो वै भवत इरस्यति, वर्जी वा एषं प्राजापत्यो यदश्वो, यदाह, प्रतूर्वैर्बल्लवक्रामचशस्तीरिति, वज्रेण वा एतदगस्तीररातीयन्तमवक्रामति, रौद्रा वै पशवो, ऽग्नीं रुद्रो, यदुद्रात् पशूनंनिर्याच्याग्निं चिन्वीत रुद्रोऽस्य पशून्भिमामुक्रुः स्याद्, यदाह, रुद्रस्य गाणपत्यामयोभूरैर्हीति, रुद्राद्वा एतत् पशून्निर्याच्याग्निं चिनुते, ऽघातुकोऽस्य पशुपतिः पशून् भवत्यु, —३र्वन्तरिक्षं वीहीत्याहेपां लोकान् ५ विधृत्यै, रक्षाशसि वा एतौ जिघाशसन्त्यग्निं संभरिष्यन्तौ, यदाह, स्वस्तिग-
ध्यतिरभयानि कृष्वन्निति, स्वस्तिमेवाभ्यामक्रुः, पुरीषं वा अग्नेरायंतुन्, —मद्भिरस एतमग्नें संभरद्, यदाह, —ऽग्निं पुरीष्यमद्भिरस्वदोभरेति, सायतनमेवेन देवताभिः संभरति, येन पुरुषेण संगृहेत् तमग्निमन्त्रयेत्, —ऽग्निं पुरीष्यमद्भिरस्वदंहेमा इति, वाजुमेवं तेन तस्माद् दृष्टे, प्रजापतये प्रोच्याग्निंश्वेतरेच्या, इत्याहु, —यैतः सर्वेस्योदयन्तं ततो बलमीकवपामपुमंन् द्यूया, —द्वग्निं पुरीष्यमद्भिरस्वद्वरिष्यामा इती, —यं वै प्रजापुति, —स्तस्या एषं कर्णो बद्धबलीक, —स्तस्मा एव प्रोच्याग्निं चिनुते, दृष्वन्ति हैनमग्निं चिक्रयान्, —मसा अग्निमुचेर्येति, तस्मात् पापीयान् श्रेयुसः कर्ण आह, कर्णः कर्णीयाह ॥ ३ ॥

अन्वमिहपुसामग्रमकशदित्या, —हो, —ऽनुकशात्या एवा, —ऽऽगात्यु वाज्वेध्वान् ५ सर्वा मृधो विधु-
नुता इति, मृध एव व्यास्थतैर्छद्, वा एतं प्रजापुतिः पश्यर्चा, —ऽविद्वद्वत्तरयं, —पौद्वैतं पूर्वय-
र्चा, —ऽविन्द्वद्वत्तरया, यैस्ते पृष्ठं पृथिवीं सधस्थमिति, वा ३र्वेतस्य पृष्ठं, पृथिवीं सधस्थ, —
मात्मान्तरिक्षं, समुद्रो योनिरित्या, —त्मां श्वेतस्यान्तरिक्षं, समुद्रो योनि, —विकशाय च-
क्षुषा त्वमभिषिष्ट पृतन्यत इति, पृतन्यन्तुमेवामितिष्यति, यं द्विष्यार्त्तं द्यूयात् ॥ अमुमभिषिष्ट ॥
इति तमेवामितिष्यत्, —रक्रामेत्या, —हो, —रक्रान्त्या एव, यत्र वै यजस्यानुरूपं क्रियते तद्यज-
मान क्रमोत्तु, —रक्रामोदक्रमी, —दित्यनुरूपं वा एतत् क्रियते यजस्यावृद्धथै, कृष्णो वै
भूत्वागिरिंश्च प्राग्निमत, स एतदगच्छयत्र मृगशफो, —यदश्वस्य पदे जुहोतीत्यग्निमत्पेव जुहोत्यायतनव-
त्य, —न्योऽष्टपुः स्यायदनायतने जुहुया, —देतद्वं तथेदाह, —मृगशकपरेन्नुराडिति, मनुस्वती-
भ्यां जुहोति, मनुसा माहुतीराप्यन्ते, त्रिष्टुभ्यां जुहोतीन्द्रियस्यानुरुद्धया, अन्नवतीभ्यां

[४] म. २, ७, १। १५, १, २-३। कठ. १, ७, ३-४। व. ३०, १। म. ३, ३, ३। य. ११, १७-२०। यजु. १२, ७-२२। [अन्वमिहपुसा ॥ अयं ७, ८०, ४, १, २-३८]

जुहोत्यन्नाद्यस्यावरुद्धैः, गायत्र्या परिलिखत्य, —स्या एवैनं तेन परिगृह्णाति, त्रिष्टुभा, —स्त-
रिवात्तेना, —नुष्टुभा परिलिखत्य, —नुष्टुबै सर्वाणि छन्दश्च परिभूः, —स्तस्मादनुष्टुभा परिलि-
खति, सावित्रैरभिमादत्ते प्रष्टव्यै, द्वाभ्यां खनति, द्विषाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै, शुंग्वा अत्र
प्रजा कृच्छति यत्राग्निः स्थायते चीयते वा, यदाहुः, शिवं प्रजाभ्योऽहिश्मन्तमिति, प्रजाभ्य
एवैनं च शिवमकः ॥ ४ ॥

४-६

अपौ पृष्ठमसी, —त्याहा, —ऽपा ५ श्लोकेत् पृष्ठं, पृष्ठेनैवैतत् पृष्ठमुक्त्योनिरुपैरिति, योनिर्वा
एशपोऽग्नेयत् पुष्करपर्णं, नाभिर्वैष्णुकः, संयोनिरैव सन्नाभिः संश्रियते, द्विषां मात्रया वरिणा
ग्रुधस्वे, —त्यनयोरेवैनं मात्रया वरिणा प्रथयति, शर्मं च स्थो वर्मं च स्था, इति कृष्णाजिनं
च पुष्करपर्णं च संश्रुणाती, —मे एवास्मा एतद् द्यावापृथिवीं संश्रुणाति, व्यचसवती संश्रु-
सेयामिति, न वा एतन्मनुष्या यन्तुमर्हन्त्या, —स्यामेवैनं परिगृह्णाति, कृष्णाजिनं संभरत्ये,
—प हि पुञ्जानामनुपजीवनीयतमो, ५थो आरण्यानेव पञ्चञ्चुर्चापयति, लोमतः संभरत्यं, —तो
बै कृष्णाजिनस्य सदेव ५, यज्ञेनैव यज्ञं ५ संभरति, पुष्करपर्णेन संभरति, योनिर्वा एशपोऽ-
ग्नेयत् पुष्करपर्णं ५, स्वेनैवैनं ५ योनिना संभरति, गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य संभरति, गायत्री हि
ब्राह्मणं, —त्रिष्टुभा राजन्यस्य, त्रिष्टुभो हि राज्ञश्न्यो, जंगतीभिर्वैश्यस्य, जागुतो हि वैश्यो
यं कामयेत, क्रभ्रपादिति, तस्य गायत्रीभिश्च त्रिष्टुग्भिश्च संभरेद, क्रभ्रोति, पुरीष्योऽसि
यं विश्वंभुरा अथवा त्वा प्रथमो निर्मन्थदद्या इति, प्रजापतिर्वा अथवा, स एतमग्रेऽमन्थत्, यो
ऽजनयत्, स्वं एवैनं मन्थति, स जनयति, तिस्रभिः संभरति, त्रयो वा इमं लोकां,
एभ्य एवैनं लोकैभ्यः संभरति, यज्ञस्तुरीयं, द्विभ्य एवैनं तेन संभरति, पुरोवातं ५ वं
वातं ५ वर्षमनुप्रतिष्ठति, वर्षमनोऽपधया, ओषधीरेनु पशुरः, पशूनेनु मनुष्या, एतां वं
प्रतिष्ठा, —स्तो यज्ञमानोऽवरुद्धे, ५पौ देवीरूपसृजा मधुमती, —रित्याहोपचीनां प्रतिष्ठित्यं,
तांतामास्थानादुज्जिहतामोपधयः सुपिप्पला इति, तस्मादेतांतामास्थानादुज्जिहतामोपधयः
सुपिप्पलाः, स ते वायुमीतरिक्षा दद्यात्विति, तस्मादेतस्या यत्कृष्यते यत् स्थायते तत् मधी-
यते, यद् घृतेन जुहुयात् शुचैरामर्षये, —दद्य यदप्य उपसृजति भ्रमपत्येव, यो देवानां चरमि

प्राणधेन कस्मै देव वषट्स्तु तुभ्यमिति, पञ्चा क्रतव, क्रतुषु वा एतद् वृष्टिं प्रतिष्ठापयति,
 तस्मात्सर्व-क्रतवो वृष्टिमन्तः, संजातो ज्योतिषेति, स्वर्ग्यमेवैनमक, —वीसो अग्रे विश्वरूपः
 सः स्यस्य विभावसा इति, छन्दांसि वा अग्रेवीस, —छन्दांस्येष वस्ते, छन्दोभिरैवं
 परिददात्यागाद्यकमेनमस्मिंश्छोकं वासो भवत्य, —नमोऽमुष्मिंल्लोकं भूति य एव वेद, वरुणमे-
 निवी एष एत, —हृदुतिष्ठ स्वधरे, —त्यूर्वामेव वरुणमेनिष्ठसृजति, द्वाभ्यामुत्सृजति,
 द्विषाद्यजमानः प्रतिष्ठित्ये, स जातो गर्भो असि रौद्रस्योरित्य, —नयोर्वी एष गर्भ, आभ्या-
 मेषोऽधिजायत, आभ्यामेवैनमधिजनयत्य, —मे चारुर्विभूताओंपुष्पांश्चिति, तस्मात् सर्वास्वोपधी-
 प्तिभिः, शु मातृस्यो अधि कनिकदश इत्यो, —पथयो वा एतस्य मातर, —स्ताभ्या एवैनमधि-
 प्रत्यावयते, —छद्वा एत प्रजापतिः पूर्वोणार्धरुचैना, —ऽन्तरेणातिष्ठते, —शीदेवैनं पूर्वोणार्धरुचैना,
 —ऽन्तरेणासित ॥ ५ ॥

७

स्थितो भव वीड्यज्ञा इति गर्दभ आदधाति, वीर्यमस्मिन् दधाति, तस्मात् सर्वेषां पशूनां
 गर्दभो वीर्यवत्तमो, वीर्यं ह्यस्मिन् दधाती, —श्वरो वा एशपोऽन्तरिक्षसंक्रुत्वा प्रजा हिंसि-
 तो, —यदाहु, शिवो भव प्रजाभ्या इति, प्रजास्य एवेतं शिवमक, —मी पाद्यायुषः पुरेत्या, —
 युरेवास्मिन् दधाति समष्ट्यै, वृषाग्रिं वृषुषं भरन्निति, वृषाश्छेव वृषुषं भर, —क्षपां
 गर्भं समुद्रियमित्य, —पां ३त्ये गर्भः समुद्रियो, आ आयाहि वीतया इत्य, —मिना वै
 मृतेन द्वेवा इमोल्लोकानभ्युजय, —छाप्रिना वा एतन्मृतेन यजमान इमांश्छोकानभिजयत्य, —तं
 सत्यमृते सत्यं, —मृते चैव सत्यं च प्रतितिष्ठती, —यं वा क्रतु, —मसां सत्यं, —मुनेयोरिव
 प्रतितिष्ठत्य, —हवीं क्रतुं, रात्रिः सत्यं, —महोरात्रेयोरिव प्रतितिष्ठत्यो, —पथयः प्रतिगृष्णीता-
 मिमेतमित्यो, —पुधीरेवैतं सम्यञ्च दधाति, पुष्पवतीः सुपिप्पला इत्यो, —पुधीरेव फलं ग्रहयति,
 तस्मादोपधयः शीर्षं फलं गृह्णन्ति, वरुणमेनिर्वी एष एतस्यैव नदो, नि पाजसा पृथुना शोशुचाना
 इत्ये, —तुरूपेणैव वरुणमेनिं विष्पति, द्वाभ्यां विष्पति, द्विषाद्यजमानः प्रतिष्ठित्य, —
 आपो हि षो मुयोभुता इत्य, —प उपसृजत्या, —पो वा अशान्तस्य शमयित्रिका, —स्तस्मादप उप-

[उदु निष्ठ० । ऋ ८०३, ५, ते म ४, १, ४, १ । स जातो गर्भो० । १०, १, ७, ते ॥ ४, १, ४, ७]

[६] म २, ७, ४-५ । ते ५, १, ५-६ । ऋ १९, ५-६ । ऋ ३० । वा ६, ४, ४, ३ । वा ११, ४, ४-५०, ५, ३-४४;
 १६, १४ । वा १०, ४, ४-४०, ४, ५, ४-५५, ३६, १४ । [अज्ञा (ग्न) आयादि धीतये । ऋ ६, १६, १०,
 गा १, ६६०, ते ॥ २, ५, ७, २, ८, १ । ते गा ३, ५, २, १ । यि पाजसा पृथुना० । ऋ ३, १५, १, ते वा ४, १, ५
 १ । आपो दि प्ठा० । ऋ १०, १, १ । वा २८३७ अथ १, ५, १ । ते ॥ ४, १, ५, १, ५, ६, १, ४, ७, ४, १९, ४,
 ' आ ४, ४, २, ४, ७, १, ११, ति १, ७, ७]

सृजति शान्त्यै, तिसृभिरुपसृजति, त्रिवृद्धयश्चि, —वृरुणमेनिर्वा एष एतद्भि, मित्रः स२सृ-
ज्या पृथिवीमिति, मित्रैणैव वरुणमेनि२ स२सृजति, रुद्राः स२सृज्या पृथिवीमित्ये, —ता
वा एतामग्ने देवताः प्रजापतये संमसृज२, —स्ताभिरुवैना२ स२सृजति, पञ्चभिः स२सृजति,
पादुक्तो यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तमालुव्य ॥ ६ ॥

मुखस्य शिरोऽसी, —त्याह, यज्ञो वै मुखे, —स्तस्य वा एतच्च शिरो यदुसा, मुखतो वा
एतद्यज्ञमालुव्य, संसृजत्वा कृण्वन्तु नायत्रेण छन्दसेति, छन्दोभिश्च वा एषा देवताभिश्च
क्रियते, छन्दोभिश्चैवैना देवताभिश्च करोति, ध्रुवासि पृथि३व्यसीति, छन्दसामेवैवाशी, —र-
दित्या रास्ता, —स्यदितिष्टे बिलं वृग्णास्त्विति, यजुषा करोत्य, —यजुषा हि मुनुष्याः कुर्वन्ति
व्यावृष्यै, तां पुत्रेभ्यः प्रापुछ, —ददितिः श्रृष्यानित्या, —दित्या वा इदं२ स्मो यन्मुनु३प्या२, —
स्तंभ्य एवैना२ संप्राज्ञात्, श्रुद्धिः काश्चा, त्रयो वा इमे लोका, एषा२ वा एषा लोकांना-
मुखा प्रतिमा क्रियते, ऽष्टस्तना कार्या, नायव्या रूपं, चतुस्तना कार्यादित्या दोहाय,
द्विस्तना काश्चा, —न्तरिक्ष२ वा उखे, —मां लोकौ स्तनौ, त्रयो ह वा इमौ लोकौ दुहे च एव२
वेद, व्याममात्री काश्चै, —तावद्वै पुरुषे वीर्य२, वीर्यसंमिता क्रियते, ऽथो एतावान् वै
पुरुषे महिमा, महिम्नोऽवृरुद्धया, अरत्निमात्री कार्या यज्ञपुरुषासंमिता, प्रादेशमात्री काश्चा
विष्णुना यज्ञेन संमिता, —ऽथो प्रजापतेरेवानतिवादाय सप्तभिर्धूपयति, सप्त वै धीर्धनं प्राणाः,
शिर एतद्यज्ञस्य यजुषा, शीर्षेन वा एतत् प्राणान् दधाति, सप्तभिर्धूपयति, सप्त वै छन्दा२-
सि, छन्दोभिरुवैना धूपयत्य, —थो ब्रह्म वै छन्दा२सि, ब्रह्मणैवैना धूपयति, वैष्णव२ वा
एतत् पात्रं, तत्स्वया देवतया व्यर्थयति यदन्याभिर्देवताभिर्धूपयति, यदाह, विष्णुस्त्वा
धूपयत्कक्षिस्त्वदिति, स्वयैवैना देवतया समर्घयत्य, —यज्ञकेन धूपयति, घृषा द्यक्षो घृषाग्निः
समृद्धया, अथो प्राजापत्यो वा अक्षः, प्राजाप३त्योऽग्नि, —स्तस्मादथयज्ञकेन धूपयति सयो-
नित्वाय ॥ ७ ॥

प्रजापतिर्वी अमन्यत, यो वा अस्या अग्ने विखनिर्घत्वाति२ सं आरिप्यतीति, सं एत-
द्यजुरपश्य, —ददितिष्ठा देवी विश्वदेव्यवती पृथिन्याः सधस्थे अक्षिरस्वत्पुनत्ववृद्धेति, —य२ वा
अदितिर्देवी विश्वदेव्यवत्य, —नया वै सं तदस्यामखनददितिसायै, न हि स्वः स्व२ हिनोस्ति,

देवानां त्वा पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यवतीः पृथिव्याः सधस्ये अङ्गिरस्वद्वधत्तुः इ, — तयोपधयो वै देवा-
नां पत्नीर्देवीर्विश्वदेव्यवतीरोपधीष्वेवैनां प्रतिष्ठापयति, धिषणा त्वा देवीं विश्वदेव्यवती पृथिव्याः
सधस्ये अङ्गिरस्वद्वधुमिन्धातामुखा इति, वाग्वै धिषणा देवीं विश्वदेव्यवती, वाचैर्वैनाममोन्दे,
ग्रास्त्वा देवीं विश्वदेव्यवतीः पृथिव्याः सधस्ये अङ्गिरस्वच् अपयन्तुः इति, छन्दाश्च वै ग्रास्त्वा
देवीं विश्वदेव्यवती, — छन्दोभिरेवैनां अपयति, वरूची त्वा देवीं विश्वदेव्यवती पृथिव्याः
सधस्ये अङ्गिरस्वत्पचतामुखा इ, — त्यहोरात्रे वै वरूची देवीं विश्वदेव्यवती, अहोरात्राभ्यामेवैनां
पचति, जनयस्त्वाहिनपत्रा देवीं विश्वदेव्यवतीः पृथिव्याः सधस्ये अङ्गिरस्वत्पचन्तुः इति,
नक्षत्राणि वै जनयोऽहिनपत्रा देवीं विश्वदेव्यवती, — नक्षत्रैरेवैनां पचत्ये, — तां वा एतामग्ने देवताः
प्रजापतयेऽपच, — स्तस्मादेतानि पङ्क्तिमन्ति यजूथपि, तैरेवैनां पचति, द्वाभ्यां पचति,
द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै, वरुणमेनिर्वी एष एतर्हमीदो, मित्रस्य चर्षणीधृता इति, मित्रैर्नैव
वरुणमेनिर्ध्वैति, देवस्त्वा सवितोऽपत सुपाणिः स्वङ्गुरिरिति, सवितृप्रवृत्त एवैनामुद्वपत्या-
त्मनोऽहिश्चाया, उत्तिष्ठ बृहती भव, — त्याह धृत्या एवा, — ऽव्ययमाना पृथिव्यामाज्ञा दिशा
आपूणेति, तस्मादग्निः सर्वा दिशा आभाति ॥ मित्रैतां तु उरां परिद्वाम्यभित्त्वा, एषा मा
भेदि ॥ इति मित्रायैवैनां परिद्वाम्यभित्त्वा, यद्वि मित्रायोपरित्ता भिद्येत पुनः कार्या स्याद्,
वसुवस्त्वाछन्दन्तु गायत्रेण छन्दसेति, छन्दोभिश्च वा एषा देवताभिश्च क्रियते, छन्दोभिश्चै-
वैनां देवताभिश्चाह्णति, स्वेनायतुनेनाजक्षीरिणाह्णत्या, — भेयेच वा एतत् पयो यदजक्षीरं, — सा-
भेयेमेतत् पात्रं यदुखा, स्वेन वा एतत् पयसा स्वं पात्रमाह्णति, परमं वा एतत् पयो
यदजक्षीरं, पुरमेतत् पात्रं यदुरा, पुरमेण वा एतत् पयसा परमं पात्रमाह्णति ॥ ८ ॥

१०-१२

पंडितांन्याधीतयजूंश्चि जुहोति, पंडां ऋतव, ऋतुमिर्वा एतत् पृथिव्या धीर्देव्युद्यते,
नाना जुहोति, नानावीर्योऽहोमे प्राणाः, प्राणानां च विधृत्य, यं कामयेत, वधिरः
स्यादिति, तस्य सक्तर्मज्ञानुद्रुत्य जुहुयात्, प्राणानस्य संभिनचि, वधिरं भवति, त-
स्मादधिरं धाचा वेदति, न शृणोति, वाचश्च हास्येन्द्रियमुनुपद्यते, प्राणा वा एतानीतराणि

[८] त. ५,१,७। कठ. १९,७। वपि ३०,१। ग. अ. ६,५,४। वा. ११,६१-६५। कण्व १२,६०-६६।

[मित्रस्य चर्षणी०। अ. ३,५९,६। त. मं ३,११,५,४,६,६,३। त. आ. ४,३,०। सुपाणिः (सुवाहुः)
स्यङ्गुरिः०। अ. १,३०,७, अथर्व ७,४८, ७। त. मं ३,१,११,४][९] मं २,७,७। त. ५,१,९-१०। कठ ३,९,९-१०। वपि ३०,७-८। ग. अ. ६,६,६,१५। वा. ११,६८-८१
तत्र १२,६९-८०।

छन्दांसि, वागुनुष्टुब्, यदनुष्टुभा सप्तमं जुहोति वाचं वा एतत् प्राणेषूपसंदधाति, तस्मा-
दियं वाक्सप्तमीं प्राणानां, मां सुं मित्था मां सुं रिषा, इति प्रवृणक्त्य, —सुरमायां वा एपां-
सीत्, तां देवा एतेन यंजुषावृजता, —ऽऽसुरीं मायां स्वर्गया कृतासीति, तन्मायामेवैतेन यंजमानो
भ्रातृव्यस्य वृद्धे, ङाभ्यां प्रवृणक्ति, द्विपार्धजमानः प्रतिष्ठित्यै, प्रवृज्याद्भूतिकामस्य,
भविष्यद्वा इदमुपजीवामो, भविष्यदेवोयैति, श्वः श्वः श्रेयान् भवति, ज्ञातमवदध्यादृतश्री, —
जतिं वा एयं यो गतश्री, —जतिर्नैवेनं जनयति, अष्टादाहरेण कामयेता, —ऽज्ञादः स्यादित्ये, —
प वा अमीनामज्ञादो, ऽज्ञकर्णं श्रेष्ठ, —मनाद्यमस्मा अवरुद्धे, प्रदावादाहरेण कामयेत,
प्रसेनेनास्य राष्ट्रं जायुकं स्यादिति, प्रसेनेनास्य राष्ट्रं जायुकं भवति, यतः कुतश्चाहस्यावद-
ध्यायं कामयेता, —ऽस्य पाप्मां भ्रातृव्यो द्वितीयो जायेतित्ये, —तद्वै यंजमानस्यापेतुनं, स्वे
वायास्मा एतद्वार्यतने पाप्मानं भ्रातृव्यं द्वितीयं जनयति, द्वयश्चः सर्पिरासुतिरिति, क्रमुकं
घृतान्वक्तृमादधात्ये, —पो वा अघ्नः प्रिया तन्यैत्क्रमुकं, —स्तेजो घृतं, प्रिययैवेनं तश्चा तैजसा
च संसर्षयति, परस्या अग्निं सुध्वता, इत्यौदुम्बरीं, देवा यत्रोर्जिं व्यभजन्त तत् उदुम्बरा
उदतिष्ठद्, यदौदुम्बरी, —जमेवावरुद्धे, परमस्याः परावता, इति वैकङ्कती, —नेमैवं सृष्टस्य मां
अपाक्रामत्, तद्विकङ्कतं प्राप्तिशुद्, यद्विकङ्कती, मां एवावरुद्धे, यदग्ने यानि कानि चै, —
ति शमीमयीं शान्त्या, अग्नये वै न किञ्चनापरशुवृक्कणमस्वदन्तु, तस्मै वा एतथा सङ्गः
प्रयोगिः सर्वमस्वदयद्, यदग्ने यानि कानि चैति, तदग्नय एवेतया सर्वं स्वदयति, सर्वमस्मै
स्वदितं भवति, रात्रीं रात्रीर्मप्रवारं भरन्ता इत्या, —शिपुमेवांशास्ते, नांभा पृथिव्याः समि-
धानो अग्निमिति, पृतनार्जितुमेवैनमक, —राग्रिं वै सृष्टं रक्षांस्पजिघांसं, —स्तानि वा
एताभिरेवापाहत, याः सेना अभीतुरिरिति, तदग्रेवैतांभो रक्षांस्वपहन्त्ये, —तां एवं समि-
धा ओदध्याद्यं रक्षोभ्यो विभीषाद्, रक्षसामपहत्या, अथो ब्राह्मका इ तां ससां स्तेनान्
भवन्ति, तैस्त्वकीमुभिचरन्नादध्या, —द्रेपं वै वनस्पतीनां वज्र, —स्ताजंघ प्रसीयते, यं हि-
प्यासं तर्हि मनसा ध्याये, —न्मनो वा आशी, —यो वाचं जाहुतिमेवैनं भूतमग्नयंऽपिदधाति,

[द्रव्यः सर्पिरासुतिः ० । अ २, ७, ६, तै स ४, १, ९, २ । परस्या अघि ० । अ ८, ७, १, तै स २, ६, ११, २,
४, १, ९, १ । यदग्ने यानि (कानि) कानि ० । अ ८, १०९, २०, अथर्व १९, ६४, ३, तै स ४, १, १०, १ । सर्वं
स्वदन्तु ते । अ ८, १०९, २१, अथर्व १९, ६४, ३, तै स ४, १, १०, १ । नि ३, २०]

यो अस्मभ्यमरातोयाद्यंश्च नो द्वेषते जन्ना इति, तस्मादभिचितोऽश्चरैर्न कीर्तयितुं च्युं, नो
अभिर्विदुः, संश्रितं मे ब्रह्म संश्रितं वीर्यं बलमिति, ब्रह्मणा वा एतत् क्षत्रं सं
श्रयति, क्षत्रेण ब्रह्मा, —ऽथो ब्रह्म चैवं क्षत्रं च सृज्या अक, —रेतद्वा एषोभ्यनृक्ता ॥ ब्रह्म क्षत्रं
सृज्या न व्यथेते इति, ब्रह्माह क्षत्रं जिन्वति क्षत्रियस्य ।

क्षत्रं ब्रह्म जिन्वति ब्राह्मणस्य यत्सुमीचीं कृणुते धीर्याणि ॥ ९ ॥

१३-१४

अभिभूयः ॥ इति कामायोलभ्यन्ते, यत्कामो भवति संह ह्यस्मै स कामो नमत्या, —प्री-
णान्ति, यजिष्यातेरान्तेभ्यान् कुर्यान्ति, पर्यधिकृतानुत्सृजन्त्येयातयामत्वायै, —केन संस्थाप-
यन्ति यज्ञस्य सत्तया अग्निच्छेदाय, पुष्करा भ्रान्ति सेन्द्रियत्वाय, त्रिष्टुभो याज्यानुबान्या
भ्रान्तीन्द्रियस्वावरुद्धा, अथैरपोऽग्ने वैश्वानराय द्वादशकपालः, सध्वस्सरो वा अभि-
ध्वानरं, एषा वा अभिः प्रियां तनयैद्वैश्वानरं, प्रियैर्वैवं तद्व्या समर्धयत्यं, —थो अयातया-
मत्वायै, —ऽयातयामा हि वैश्वानरं, श्वेतं वायरे नियुत्सुता अलभेत तैजस्कामो, वायुर्वी
अपैस्तेज, —स्वस्माद्वायुमग्निरन्वेति, यद्वायवेऽग्नेः सतेजस्त्वाय, यद्वायवं एकषां स्वादुन्मा-
दुको यजमानः स्याद, यन्नियुत्सते द्वितीयत्वायां, —ऽथो धृत्या अनुत्मादाय, सध्वेपाथ वा एष
पुशूनां रूपानि प्रति, यद्वायवं एकषां स्वादुन्मादुको यजमानः स्याद, यदेपं प्राजापत्यो
द्वादशरूपालो द्वितीयत्वायां, —ऽथो धृत्या अनुत्मादायां, —ऽथैपं आमावैष्णवं एकादशकपालो,
ऽग्निं सरो देवता, विष्णुर्वैजो, देवताश्चैवं यज्ञं चालब्धां, —ऽथैपं आदित्यो घृते चरुं, —रादित्या
या इत उत्तमाः रश्मिं लोकमायं, —स्वभ्य एवं प्रोच्य स्वर्गं लोकमेत्या, —दित्या वा असिद्धोक्तं
मुदा, आदित्या अमुष्मिन्, पुरोडाशेन वै देवा असिद्धोक्तं अमुषं, —चरुणामुष्मि, —अस्मि-
न्नेन लोकं पुरोडाशेन भक्षोति, चरुणामुष्मि, —अथैरपोऽग्ने वैश्वानराय द्वादशकपालो,
देवायतनं वा अभिर्वैश्वानरं, देवायतनं एवं युतिष्ठाप्यात्तं क्षिप्रत्यं, —थो कामो वै वैश्वानरं,
यत्कामो भवति संह ह्यस्मै स कामो नमति ॥ १० ॥

१५-१६

[१४४४]

॥ इत्युपरिमाण्डे जुह्वमग्नौयः प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयः प्रपाठकः ।

दृष्टानो रुक्मं उरुषां विभाती, — त्ति रुक्मं प्रतिमुञ्चते, उरुष्यं वै हिरण्यं, मृत्योरित-
द्रुपं यदग्निं, — यत् पाशोऽमृतैर्नैव मृत्युमन्तर्धत्ते, उरुष्यं निर्वाधा, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त,
ते देवा एतां निर्वर्धानपदम्, — स्तैरसुरानेम्यो लोकैभ्यो निर्वधन्त, तन्निर्वर्धानां निर्वधत्तै,
तदेतैरेव निर्वर्धैर्जमानो भ्रातृव्यमेभ्यो लोकैभ्यो निर्वधन्ता, एकविंशतिनिर्वाधो भवति प्रति-
ष्ठित्या, उपरिष्टानिर्वर्धं विमर्त्य, — वस्तानिर्वर्धं सादयति भ्रातृव्यस्य विनृच्यै, नक्तोपासा
सम्पन्ना विरुषा इत्य, — होरात्राभ्यामेवाग्निमाधत्ते, धारयेते शिशुमेकं समीचीं, इत्येतं
इत्येतं धारयेते शिशुमेकं समीचीं, धावाधांसा रुक्मो अन्तर्विभातीत्ये, — पञ्चोत्तरो रुक्मो
ऽन्तर्विभाति, देवा अग्निं धारयन्त्रविणोदा इति, प्राणां वै देवां त्रविणोदाः, प्राणैरिवाग्नि-
मृच्छते, विश्वा रूपाणि प्रतिमुञ्चते कविर्निति, विश्वा हि रूपाण्याग्निः, प्रासावीन्द्र द्विपदे
चतुष्पदा, इत्याह प्रकृत्या एव, वि नाक्रमकश्चतस्रितो वरेण्या इति, मयितृप्रवृत्त एवाग्निं
विभर्त्य, — तु प्रयाणमुपसो विराजतीति, तस्मादुपसो व्युष्टिर्नवमिराधीयते, सुपर्णोऽसि गरु-
त्मा, — स्त्रिवृत्ते शिरो, गायत्रं चक्षुरित्य, — तेषां एषा संभृति, — रुदिमेतत्संभरति, तस्मात्
संभरति, तस्मात्सर्वैरग्नैः पशुर्जायते, पशुर्दक्षिणं, दिक्षु गच्छ स्यः पुत्रे, — त्याह स्वर्गस्स
लोकस्य सम्पत्त्या, अथैतं क्रमा, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, ते देवा एतां क्रमान-
पदम्, — स्तैरसुरानेम्यो लोकैभ्यः प्राणुदन्त, तान्नपजय्वमजय, — स्तैरुत्तैरेव क्रमैर्जमानो
भ्रातृव्यमेभ्यो लोकैभ्यः प्राणुदते, अनपजय्वं ह जयति, बहुधावचं त्रिकयं भवति, पद्मा
कृतव, कृतभिरेवाग्निं परिगृह्णात्य, — परिनाभिं विमर्त्य, — परिनाभिं श्लात्मानः सदेव, सदेव
एव देवता आत्मन् विभर्ति, यदधोनाभिं विभृयाचोनिं निद्वेते, — दधोऽवधन्तं घातुकं स्यात्,
प्रक्रामति, तस्माद् ग्राम्याः पशवः प्रेरते, अथ यत् पुनरम्भवर्तते तस्मात् पुनः सभावर्तन्व,
ऊर्जा वा एष पशुसिक्तो गन्तव्योत्क्रामति, पुनरूर्जां निवर्तस्विति, तदूर्जमेव पशून् पुनरु-
रुद्धे, पुनर्वर्तीर्भवन्ति सम्पृद्धौ, चतसृभिस्सम्भवते, चतुष्पादो वै पशवः, पशून्तर्वा-

[१] १. ५, १०, १५। काठ १९, ११। वसि ३९, १। अ. ग. ५, ६, ७, २। वा. १०, १—४, ९—१५, २५, ४०—४१, १७, ७०, १०, ४४। भाष्य १३, १—६, १०—१९, २६, ४१—४२, १८७०, ११, ३४। [दृष्टानो रुक्म. क. १०, ४१, ८१। ते सं १, ३, १४, ५, ४, १, १०, ४, २, ४। नक्तोपासा समनमा० (वर्णमा०)। ऊ. १, ९, ५, ते सं ४, १, १०, ४, ६, ५, १७, १९, ३। विश्वा रूपाणि०। क. ५, ८१०। पण्य ७७३, ६। ते सं ४, १, १०, ४। वि १०, १३]

वरुन्द, इत्थं पर्यावर्तते, एवं हि शङ्खः पर्यावर्तते, ऽथो अमुष्य वा एतदादित्यस्याष्ट-
तमनुपर्यावर्तता, आ त्वाहारमन्तरुभरित्यन्त शङ्खं एतद्धि, दुत्तमं वरुण पाशुमस्मदिति,
वरुणपाशमेवोन्मुञ्चत आत्मनोऽहिंसाया, अथ बृहन्नृपसामूचीं अस्थादिति, ज्योतिषैवैनं
संमर्धयति, इत्थं शुचिपदं सुरन्तरिक्षं, दिति सादयति, सप्त एवैनं होत्रासु प्रतिष्ठाप-
यत्य, थो सप्त वा एतेन सांख्यप्रक्रमोत्पा, ऽऽसप्तमात्वरुपादन्नादो भवति, रेतो वा अग्नि,
रन्तरिक्षं वै रेतोऽनुपिच्यते, यदुधो निदुष्यादधुताः पशूनां गर्भाः प्रपादुकाः स्यु, रथ
यदुपरि सादयत्यन्तरिक्षसदमेतेनमकुर्गर्भाणां धृत्यै, सूर्ये वा एषोऽग्नीनां यन्धीयते, त-
स्मादुप आमन्दीसत्, सुदि तं मातुरस्या उपस्था इती, यं वा अग्नेयोनि, स्व एवैनं
योनौ संवेदयति, तिमृभिरुपतिष्ठते, त्रिवृद्धयग्निः ॥ १ ॥

अथैतदात्सप्र, मेतेन वै वत्सप्रीर्भालन्दुऽनोऽग्नेः प्रियं धामाराभोत्, तद्वैरैवैतेन प्रियं धाम
राभोत्त्या, गार्भरुमेनं प्रियं भवति, वत्सप्रियं वै भालन्दुनमृष्योऽध्यवद, न्स्तेना इति,
स एतत् सूक्तमुपपद्यत्, तेनाधिवादमपायत्, तेनापचितिमगच्छत्, तदधिवादमेतेनापज-
यत्य, पचितिमेव गच्छति, द्वादशभिरुपतिष्ठते, द्वादश मासाः सवत्सरः, सवत्सरमे-
वाप्तानुरुद्धे, त्रिष्टमो भवन्तीन्द्रियस्यावरुद्धा, अन्येष्टः प्रक्रामयत्य, न्येष्टरुपातिष्ठते,
योगक्षेमं वा एतत् प्रजानां दाघात्, तस्माद्यायानुरा अन्याः प्रजाः, क्षेम्पो अन्या, अथ
यत् प्रक्रम्योपतिष्ठते तस्माद्यायानुराः क्षेम्पमभिप्रयाति, तस्माद्यायानुरस्य क्षेम्पोऽङ्गं बभूव,
यदहश्चेत्यमाणः स्यात्तदहुरुमयं संमस्येत्, प्र च क्रामेदुप च तिष्ठेत्, योगक्षेमं वा एतद्-
न्नायं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धा, उदु त्वा विश्वे देवा इति, विश्वे इदीदं देवाः स्मो
यन्मुनुऽप्या, अग्ने भान्त चित्तिमिरिति, यस्मा एवं चित्तागारिणीधीयते तेनैतं चित्तं सं-
मर्धयति, प्रेदमे ज्योतिष्मान् याहीति, ज्योतिषैरनं समर्धयित्वा प्रजापयत्य, क्रन्ददग्निः
स्तनपनिजं चरित्य, उग्रपाद, यद्वयं उत्स्वदेदीश्वरो वा एष उत्स्वद्वन् यजमानस्य प्रजां

[आ त्याहारपठः अ १०, १७३, १ अथर्व ६, ८७, १, तं ग ४, १, ४, तं आ २, ४, २, ८ । उदुत्तमं चरण ० ।
१ २, २४ १५ अथर्व ७, ८३, ३, १८, ४, ६९ ग ५, ८५, तं ग १, ५, ११, ३, ४, २, १, ३, नि २, १३ । अग्ने (अग्ने)
पुष्टमुपस्था ० । अ १०, १, १, ते ग ४, २, १, ४ । इत्थं शुचिपदं ० । अ ४, ४०, ५ । ते ग १८, १५, २, ४,
२, ५, ते अ १०, १०, २]

[२] १. ५, २, १-२ । पाठ १९, १० । वनि ३०, २ । अ ६, ७, ४, ६, ४ । अ. १०, ६, ९, २, ३०-३३, ४०-४२,
१७, ५३ । अ. १३, ७, १०, २०, ३१-३३, ४३-४३, १८, ५३ । [अथर्वदत्ति ० । १. १०, ४, ४ ।

पशुभिर्विद, —स्तत्क्रुदितमेवास्याक, —रथो शमयित्वैवाग्निपमांशास्ते, समिधाग्निं दुवस्यते, —
 ति गायत्र्या ब्राह्मणस्यादध्याद्, गायत्रो हि ब्राह्मण, —स्त्रिष्टुभा राजन्यस्य, त्रैष्टुभो हि राजश्च-
 न्यो, ढाभ्यां गायत्रीभ्यां वैश्यस्य, ये हि द्वे गायश्चन्यौ सा जगत्, —थो ब्रह्मणे वा
 एतद्विशमं करोति, यदि भस्म प्रतिप्रेयताप्सु प्रवेशये, —दापो वा अग्नेयौनिः, स्व एवं-
 योनौ दधाति, पुरीषं कुर्यात् पशुकामस्य, पशवे वै पुरीषं, पशुमानं भुवती, —एका वा
 संश्रुयात्, तैनास्य सर्वा आग्नेयोरिष्टका भवन्त्यु, —र्जी वा एष पशुभिर्कृत्सीदन्तसहोत्सीदति,
 पुनरुर्जी नियतस्वेति, तदुर्जमेव पश्यन् पुनरवुरुन्दे, योधा मे अस्य वचसो यविष्ठे, —ति योध-
 तीभ्यामुपतिष्ठते, तस्मात् प्रजाः सुप्ता पुनः प्रबुध्यन्ते, ढाभ्यामुपतिष्ठते, द्विपार्धजमानः
 प्रतिष्ठितै ॥ २ ॥

अपेतं धीत विं च सर्वताता, इत्याह, यमदेवश्च्यो वा अयं लोकौ, यश्चोऽमुं प्यु-
 लोकस्याधिपत्यमानश्च, यद्यमाहेवयज्जुनमनिर्वाच्याग्निं चिन्वीतायमदेवश्च्योऽस्याग्निः स्यादस्वय्यो,
 यदाहा, —ऽऽदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्या अक्रान्तिं पितरो लोकमुस्मा इति, यमाद्वा एतैना-
 स्यो देवयज्जुनं नित्याचिष्ट, स्मृतं देवयज्जुनेऽग्निं चिनुते, यमदेवश्च्योऽस्याग्निर्भवति स्वर्गं,
 उद्गमन्ति, यदेवास्या अयज्ञिर्यममुध्वं तदुद्गमन्ति, व्याममात्रमुद्गमन्त्ये, —तामुद्वै पुरुषे
 वीर्यं, —वीर्यसम्मिमे चीयते, ऽथो एतावान् वै पुरुषे महिमां मुहिन्नोऽवुरुद्धया, अयो-
 क्षति, यदेवास्या उद्गमन्तः कूरमकृत्स्तदकूरमकृ, —स्तच् क्षमयत्य, —थो आपो वा अग्नेयौ-
 निः, स्व एवं योनौ चीयते, अग्नेस्मास्यग्नेः पुरीषमसी, —ति सिकृता निवपत्य, —यैर्वा
 एतद्वैश्वानरस्य भस्म यत्सिकृता, स्व एवं भस्मश्चीयते, योनिर्वै सिकृता, रैता ऊपा,
 योत्सिकृता न्युच्योपास्त्रिवपुति योनौ वा एतद्वैतो दधाति, तस्माद्योनौ रैतो हितं, तस्माद्योनि
 रैतः प्रजायते, प्रजापतिः प्रजा असृजत्, तो वा ऊपेभ्य एवं योनिरसृजत्, प्रजंजुनं वा
 ऊपाः, प्रजंजुने वा एतद्विधीयत, कुमे वै सहास्तां, तं विपती अग्रा, —मस्तु नो प्रियं
 धाम सुहं, —त्यापो वा अस्या यज्ञिया मेघ्या, —स्ता अमुं, —रूपा अमुंस्या यज्ञिया मेघ्या, —स्तं

ते मे १,३,१४,२,४,२,१,२,२,० । समिधाग्निं ० । ऋ ८,४४,१, ते म४,२,३,१, ते वा १,०,१,१ ।

योधा मे अस्य ० । ऋ १,१४,०, ते म ४,२,३,४, नि. ३,१०]

[३] ते स ५,२,३ । वा २०,१ । यवि ३२,३ । वा १२,४५,६० — ६१,५,३ । वाच १३,४६,६२ — ६२,५,३ ।

[अपेतं धीत विं ० । ऋ १०,४४,१ । अयं १८,१,५५, ते म ४,२,४, ते वा १,२,१,१६, ते आ १,
 २०,५, ६६,१]

इमे, यदापश्चोपाश्च भवन्ति यदैवैनोर्यजियं मेघ्यं तद्वरुन्धे, ऽथो अनयोरैवं प्रिये धाम-
 श्रिधत्ते, मंजान् वा ऊपा, उभये वा एतान् पशवोऽभिसंजानते, ये ग्राम्याः पशवो ये
 चारण्या, उभये हैनं पशवोऽभिसंजानते, चतस्रः प्राचीः सादयति, चत्वारि वै छन्दा-
 सि, छन्दोभिर्वै देवाः स्वर्गं लोकमायुः, स्तं दिशा आक्रमन्त, ता अलीयन्त, ता
 एताभिरदधन्, यदेता उपधीयन्ते दिशां धृत्यै, पशवो वा इष्टुका, गार्हपत्यं वै पशवो
 ऽनपतिष्ठन्ते, द्वे समीची पुरस्तादुपदधाति, द्वे समीची पश्चा, दुभयत एवास्मै समीचः
 पशनुपदधाति पशुनां परिरृहीत्या, अष्टोपदधात्य, एाक्षरा गायत्री, गायत्रोऽग्नि, -
 र्यावानेवाग्निस्तं चिनुता, एकविंशतिः कार्या प्रतिष्ठित्यै, प्रतिष्ठां ह्येकविंशती, ऽथो
 एकविंशतिविधो हि गार्हपत्य, स्त्रिचिह्निकः कार्य, स्त्रयो वा इमे लोका, इमानेव
 लोकानामोति, पञ्चचिह्निकः कार्यः, पाङ्क्तो यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तमालब्ध, चतुभिः
 संनिवपति, चत्वारि वै छन्दास्ति, छन्दोभिरेव संनिवपत्य, थो ब्रह्म वै छन्दास्ति,
 ब्रह्मणेन संनिवपति, क्षत्रं वा एषोऽग्नीनां यधीयते, क्षत्रं य उख्यो, ब्रह्म यजुः,
 यद्यजुवा संनिवपति ब्रह्मणा वा एतत् क्षत्रं संनयानि, तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं सं चैति वि च,
 द्वौ वा एतौ व्याघ्रौ मपद्येते, ता ईश्वरा अशान्तौ यजमानं हिंस्सितो, यदाह, भवतं नः
 समनसौ समोकसौ सचेतसा अरेपसा इति, श्रमयत्येवं, शान्तं एवं न्युप्यते यजमानस्या-
 हिंसाया, क्रतुभिर्वै पृथिव्यां वीश्यमुद्यतं, तद्वतुभिः पुनर्विमुच्यते, यदाह, प्रजा-
 पतिर्विश्वकर्मा विमुञ्चत्विति, प्रजापतिरेवैनां विश्वकर्मा विमुञ्चति ॥ ३ ॥

अथैतां निर्कृती, स्तिस्तेस्तुपपका भवन्त्ये, तद्वं निर्कृतमेअस्य यंचुपाः, कृष्णा भवन्त्ये,
 तद्वं निर्कृत्या रूप, मेतां दिशं हरन्त्ये, पा हि निर्कृत्या टिक, ताः स्वरुता इरिणे परा-
 चीर्निटधात्ये, तद्वं निर्कृतिगृहीतं पृथिव्या, निर्कृतिगृहीत एवं निर्कृति निरवदयते, प्राण-
 मेवास्य प्रथमंवा मुञ्चत्यु, पानं द्वितीयया, व्यानं तृतीयया, ऽथो व्यसरो वै पुरुषो,
 गानानेव पुरुषस्तं निर्कृत्याः पाप्मनो मुञ्चति, निर्कृतिर्वै कर्मण उपद्रष्टुका, तो वा एत-
 त्स्तेन भागधेयेन श्रमयित्वाथ सवितृप्रयतोऽग्निं चिनुते, ये ते देवीं निर्कृतिरापवन्द्येति,

जालमिष्टकासंभूयस्यति, निश्कृतिपाशमेवोन्मुञ्चत आत्मनोऽहिंसायै ॥ ४

यदस्य पारं रजसो महश्चित्रं ज्योतिरंजायत । तन्नः परियदति द्विषोऽग्रे वैश्वानरः ॥ ५

स्वाहोत्पपः परिपिञ्चन् प्रयेति निश्कृत्या अनन्ववायाय, भूत्यै नम्रा, इत्युक्त्वावर्तते,
भूतिरेव भूत्वावर्तत आत्मनोऽहिंसाया, अनपेक्षमाणा आपन्ति निश्कृत्या अनन्ववायाय,
परोमोष्ठं मार्जयन्ते, परोमोष्ठमेव निश्कृति निर्वदयन्त, इन्द्रियेण वा एष वीरेण व्यूष्यते
यो नैश्कृतीरुपधत्तं, निर्वेशनः संगमनो वसुना, मित्यैन्द्रया गार्हपत्यमुपतिष्ठत, इन्द्रियेण-
वात्मानु संमर्धयति, त्रिष्टुभोपतिष्ठता, ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुभो, जस्यैव वीर्यं प्रति-
ष्ठति, गार्हपत्योऽग्रे वीर्यते प्रतिष्ठित्यै, गार्हपत्यं वै देवाः प्रुतिष्ठाप प्राञ्चः स्वर्गं लोकमु-
भिजयेन्त आमुन्, यावान् पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावुता वेषुना विमिमीत, एतादृशं पुरुषं वीर्यं,
वीरेणैव विमिमीतं, ऽथो एतावान् वै पुरुषे महिमा, मुहिन्नोऽवुरुद्धयै, यो वै वनस्पतीना
फलप्रहितम् स एषा वीर्यवत्तमो, वेषुनं वनस्पतीना फलप्रहितम्, स एषा वीर्यवत्तमो,
ऽस्य वै फलं, मञ्जुमर्कं, ऽश्कोऽग्निं, रक्तेण वा एतदंशमर्कमग्निं विमिमीते, सप्त
पुरुषान् प्रमिमीते, सप्तस्य एव पुरुषेभ्यो लोकं त्रिन्दत्या, ऽऽसप्तमस्तुत्पादनादीं भवत्य,
रत्निमान् पृथ्वोरत्नपदधाति, पृथ्वीं घृह्णति वसुः, पृथ्वीं कृपति, पृथ्वीं कृतं,
भूरेव कृपति, स्थमभ्यावर्तन्त, कृपत्यै, पा हि देवानामाहुः, वथो अस्य पा एतद्वाडित्य-
स्यावृतमनुपयवर्तन्ते, तिस्रस्तिष्ठः सीताः संपादयति, त्रिष्टुष्टग्निं, ऽदोऽग्रे सीता भवन्ति,
दोऽग्रे सीताः स वत्सरः, स वत्सरस्य वा एष विद्यामुनुविधीयत, इयं वा अचिमे, ऽ-
ग्निर्मातिधक्षतीति, यत्कृपत्यस्या वा एतद् द्विगुणं क्रियतेऽनतिदाहाया, ऽथो शिष्ट्या रा
एतद् द्विगुणेनाग्नेर्वीर्यमुत्पद्यन्ते, एतां दिशमुत्सृजन्त्ये, पा हि देवाना दि, गयो स्वर्गमे-
वेनां लोकमुत्सृजन्ति ॥ ४ ॥ ६

कृष्टं कृपति, कृष्टं सोऽपद्यः खेषिष्ठं प्रतिविष्टन्त्यं, सस्यास्य वपत्योऽपधानामग्निं, मंदा
वा ऋग्, मंजुर्गवास्मा अक्षाधर्मवुरुद्धे, चतुर्दशमिर्वपति, दोऽग्रे सीताः म वत्सुर्गं,
ऽथ य एतं चतुर्दशं अहोरात्रं एवैतं, तत् म वत्सुर्गेण च वाग्वासा एतद्दोराग्राम्नां चान्ना-
मवुरुद्धे, ऽस्य वै फलं, मञ्जुमर्कं, ऽश्कोऽग्निं, रक्तेण वा एतदंशमर्कमग्निं कृपति,

यस्याहस्य निवृत्तिर्यत्तस्याश्रीयाद्यान्यवृद्धानि तैर्वृध्येते,—अं तस्यापि कुर्या, दधो तन्मनसा
 ध्यायेत्, तैर्नैव तद्वरुद्धे, यदि सर्वं न सश्वित्तेद्यवान्मधुघृतान् वृषेद्, यद्यवा ग्रास्यं
 तेनान्नाद्यमवरुद्धे, यन्मध्वारण्यं तेन, तैर्नैव तदुभयमवरुद्धे, ऽथैतं संभारा, दिग्भ्यो
 वा एतत् पुथिष्या ऊर्ज ५ संभस्त्यु, ३३र्षप्रिश्नीयते, यां जनतां कर्मयेत्, क्षौधुका स्यादि-
 ती, १५मूर्जमहमित आदीति, तस्या अर्घादादीति, क्षौधुका ह मा जनता भवति, कामं
 कामदुषे धुस्वेत्य, १३मृशति, तेनास्य सर्वा इष्टकाः कामदुषा भवन्त्यु, १३त्तरेदि निवृत्त्यु-
 त्तरेदिमित्ये, १३वास्यामिथीयते, ऽथो यज्ञपुरुषोऽनन्तहिंस्या, १३मिथी एष न्युप्यते यदुत्त-
 रेदि, १३दुत्तरेदि न्युप्यामि चिनोत्पथो वा एतदुमिथीयते, ऽथे तव श्रवो वया, इति
 मिक्ता निवृत्त्ये, १३तां वै वैश्वानरीरिष्टका अपरिमिता, एतदुमैरपरिमितं चीयते, ऽत्रैवो
 एतद्वैश्वानरस्य सुक्त, १३मेपो वा अग्नेः प्रिया तन्त्यैद्वैश्वानरः, प्रियाया ५ वा एतत्तन्वामप्रिश्नीयते,
 संतनुर्गो निधीयते, लोमश ५ वा एतच्छन्दः पशव्यमूनातिरिक्तं प्रजननायाशीत्यक्षर, १३मेतेन
 वै देवाः स्वर्गं लोकमाय ५, १३स्तदस्याशीत्यक्षरत्व ५, सुमद्र ५ वा एतच्छन्दो, योनिः
 समुद्रः, सोमो रेतोधा, यत्सोमोभ्या ५ व्यूहति योनौ वा एतद्रेतो दधाति, १३तस्माद्योनौ
 रेतो हित, १३माप्यानुवती भवतु, १३स्तस्माद्योनौ रेतो आप्यायते, छन्दोभिर्वी अमिहत्तरेदिम-
 मिप्रहित्ये, या अग्नीं प्रहित्यमाणेऽन्वाहुस्तां तर्हि मनसा ध्याये, १३छन्दोभिरेवैतमुत्तरेदिमभि-
 प्रहरति, मनसान्वाहा, १३निरुक्तमिव श्लेतेदव्यावृत्त ५, व्यावृत्तं पाप्मना आतृव्येण गच्छत्यः,
 १३श्वं पुरस्तात्प्रयन्ति रक्षसामपहत्या, आक्रमयन्ति, य एवैनेन आतृव्यः सदेह तं वज्रेणाव-
 घाधन्ते, प्राञ्चं प्रक्रमयन्ति, य एवैनं आतृव्योऽति तं वज्रेण प्रपुदते, प्रत्यङ्गमभ्याव-
 र्त्तयन्ति, य एवैनं आतृव्योऽनु तं वज्रेण प्रतिपुदते, तद् आतृव्यस्य वा एष विनोदः,
 कृष्णो वै भुत्वाग्निं रंघं प्राविशत्, स एतदगच्छत्तृ मृगशफो, यदश्वमाक्रमयन्ति, यदेवा-
 त्राग्नेर्न्यक्तं तस्यावरुद्धै ॥ ५ ॥

तपो योनिरसीति, पुष्करपर्णमुपदधाति, योनिर्वी ए३पोऽत्रैवैत्पुष्करपर्णी, नाभिर्वधुकाः,
 सपोनिरेव सनामिथीयते, इयं वा अग्निभे, १३दग्निमीतिधक्षयतीति, यत्पुष्करपर्णमुपदधात्यस्या

द्येनं आतृव्योऽतृव स्याद्, भूमिरसी, —ति प्रवीचीत्ययं चन्व, —दितिरसि भूमिरसी, —ति तिर-
 श्रीत्ययं चन्व, —इद्विष्यं वा अदिति, —रन्वा वा एतवजमानो आतृव्यं प्रभृतं प्रणुदते, जन्या
 प्रतिनुदते, जन्या विनुदते, तज्जातृव्यस्य वा एषं विनोदः, काण्डात्काण्डात्प्रोहन्ती, —
 ति दर्वेष्टकामुपदधात्यो, —पृथीनां प्रतिष्ठित्यै, काण्डात्काण्डाद्द्वयेषां प्रतिष्ठित्यैति, पश्वो
 वा इष्टका, न वै पशवा आयवसे रमन्ते, यद्वेष्टकामुपदधात्यायतनमिव वा एतत् क्रियते,
 पशूनां यस्या, अथैषा वामभृद् द्वियंजु, —यजमानलोकमन्येन दाधार, आतृव्यलोक-
 मन्येन वृद्ध, एतया वै देवा असुराणां वामं पशूनवृजत, तद्वामभृतो वामभृत्वा,
 छन्दासि वै देवानां वामं पशव, —छन्दास्येवैतया वामं पशून् यजमानो आतृव्यस्य वृद्धे,
 स्यैतैरैतः सिञ्चा, इयं विरो, —इसां स्वरां, —इसा एव रैतः सिञ्चती, —यं प्रजनयत्य, —मि-
 रत्यन्नादो भवति यस्यैतं उपधायैते, यदि पुत्री चिन्वीतं प्रथमायां चित्यामन्यामुपदध्या, —
 दुत्तमायामन्यां, रैतसः सिक्तस्य परिगृहीत्यै, यद्युपत्रः प्रथमायां चित्यामने उपधेये,
 सम्यञ्चौ हि भूत्वा रैतः सिञ्चतः ॥ ६ ॥

अथैता विश्वज्योतिष, एषु वा एतल्लोकेषु ज्योतिष्मन्तमग्निं निषत्ते, स्यो प्राणानां
 विष्टया, अथैषा ज्योतिषिते, —मै वै लोकास्स्यालिखिते, —मानेव लोकानुपाधत्, उभये
 यो एतामुपादधत देवाश्च वा असुराश्चो, —परिगृह्यमाणं देवां उपादधत्, —संस्ताह्यमाणमसुरा,
 —स्ततो देवा अभूवन्, परासुरा, उपरिगृह्यमाणमुपदधत् आतृव्यवान्यो वास्य प्रियः स्यात्,
 तस्य भवत्यात्मना, परास्य आतृव्यो भवत्ये, —यं वा असपत्नैष्टका, —सपत्नौ भवति यं
 एतामुपधत्ते, स्यो देवलक्ष्मं वा एषा, देवलक्ष्ममेवोपधत्ते, यां सौपाया अधि मृदुव
 शिष्यते तस्या एतां कुर्यात्, तेनास्य सर्वा आग्नेयोरिष्टका भवन्त्ये, —यैषं कूर्मेः, इमं शानचितो
 वा एतं जीयन्ते, जीवः कूर्मे उपधेय, —स्तेन वा एषोऽश्मशानचित्, —तेनोत्पाती, पुशू-
 नां वा एषं मैध, एतं वै मैधं पश्यन्त एनं पश्वोऽमुष्मिह्लोकं उपतिष्ठन्ते, —प्रत्यञ्च
 सादयति, प्रत्यञ्चो हि पश्वो मैधमुपतिष्ठन्ते, द्यावापृथिवीयया सादयति, द्यावापृथिवी
 हि पश्वोऽनुपतिष्ठन्ते, पशुभिरेवैतं सम्यञ्चं दधाति, विष्णोर्नाभ्यामग्निश्चेतश्चया,
 इत्याहुः, प्रादेशमार्त्रमुल्लसलं कार्य, —मेतावान् वै विष्णु, —विष्णोर्वा एतान्भ्यामग्निश्चीयत,

ऊर्ध्वमिधेतश्च्य, इत्याहु, —रुर्वा उदुम्बरो, यदौदुम्बरमुल्लुलं भवत्युजि वा एतदग्निधी-
यते, वैष्णव्या सादयति, वैष्णवं २ हल्लुल्लुलं, स्वयैव देवतया, —ऽधैषोपा, पृथिव्या
वा एतदोजो वीर्यं संप्रियता, औजो वा एतद्वीर्यं मध्यश्तोऽग्नेर्धोयते, ऽथो मध्ये ज्योति-
रेव जीयते, यद्विक्तामवेक्षेत क्षोधुको यजमानः स्या, —दध यत् पूर्णामवेक्षते तथा हाक्षोधुको
भवति, सिक्ततामिः पूरयितुश्च्य, —ऽग्नेर्वा एतद्वैश्वानरस्य भस्म यत् सिक्ताः, स्वेनैवेनां
भस्मना प्रीणाति, दुग्धः पूरयितुश्च्यो, —गवै दुग्धं, —र्जमेवावरुद्धे, घृतस्य पूरयितुश्च्यै, —
पा वा अग्नेः प्रियां तनुर्यद् घृतं, प्रिययैवेनं तश्चा समर्धयति, मधोः पूरयितुश्च्यो, —ऽऽ
हास्य प्रजायां मधुव्यो जायते व्युधै, —न्द्रियाणि वै पशुशीर्षाण्ययज्ञियान्युमेध्यानि, यच्छि-
त्रेषु हिरण्यशकलान्युप्यस्मृतीन्द्रियेणैवानि वीर्येण समर्धयति, मेध्यान्येनानि यज्ञियानि करा-
त्य, —धै ५ वै पुरुषः सहस्रस्य, यच्छन्त्यर्धमितरे पशव, —स्तस्मादेतन्मुपयत् उपदधात्य, —भिता
इतराणि, पशोः सुवीर्यत्वायां, —ऽथो सायतनुत्वायां, यं कामयेत, पशुमानस्त्यादिति,
तस्य समीचीनानि पशुशीर्षाण्युपदध्यात्, समीच एवास्मै पशुनुपदधाति, पशुमान् भुवत्यं, —
थ यं कामयेता, —ऽपशुः स्यादिति, तस्य विपुचीनानि पशुशीर्षाण्युपदध्यात्, विपुच एवा-
स्मै पशुनुपदधात्य, —पशुर्मयत्ये, —ता वै साहस्रीरिष्टकाः पश्चिष्टकाः, —स्ताः सोमदधः कौधेयो
विदाचकार, ताः श्यापर्णायोपदधौ, स सहस्रं पशून् प्राप, प्र सहस्रं पशूनामोति यस्यै-
ता उपधीयन्ते, यविष्टो वै नामैश्वरोऽग्नि, —स्तस्माच्चिन्वतान्तरा न व्येतवै, यद्वीयात्
प्राणानस्य युवेतो, —सर्गेरुपतिष्ठत, आरण्यनिव पशून् शूचुमनस्तुजति ॥ ७ ॥ ९

पुरुषशीर्षमुपदधात्ये, —यं हि पशूनां वीर्यवत्तमो, वीर्यमस्मिन् दधात्ये, —कमुपदधात्ये, —
कधास्मिन् वीर्यं दधाति, सौरी पुरुषशीर्षमभिजुहोति स्वर्गस्य लोकस्य समर्धय, सारां वा
एषां सर्वां मैत्रावरुण्य, —हवै मित्रो, रात्रिर्वरुणो, ऽहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठत्य, —धैऋचाभ्यां
जुहोती, —यं वा अर्धऋचो, ऽसां अर्धऋचो, ऽनयोरेव प्रतितिष्ठत्य, —थ यंदैरुप
ऋचा द्विर्जुहोति तस्मादेकः सन् पुरुषो द्विषात्, यद्वो एतत्किञ्चाकुर्यान्न ५ वा एतद्भुक्, —यदेतां
अपस्याः सादयति तस्मिन्नेव योनी रतो दधाती, —यं वा अविभे, —द्विर्मातिधक्ष्यतीति,
सैता ईष्टका अपश्य, —दधो आहुः, प्रजापतिरपश्यदिति, ता उपधायते, यदेतां उपधीयन्ते-

इत्या अतविदाहाय, यदिदन्न, —मिति होवाचेयं, य एता उपदधाता इत्य, —आदौ भवति यस्यैता उपधीयन्ते, तस्माद्रेतसः सिक्तदिपं पशुः संभ्रति, यदेतांश्छन्दस्याः, पशवो वै छन्दाश्सि, यदक्षिणत उपदध्यादभीषतः प्रजा वरुणो गृहीया, —दथ यदुत्तरत उपदधा-
त्यपवाहते एवा, —ऽथेताः प्राणभृत, —स्तस्मिन् पशो संभूते प्राणं चक्षुः श्रोत्रं वाचं तानि दधा-
त्य, —क्षणया सादयति, पशुं वा एतदाक्रमयति, तस्मात् पशवोऽक्षण्याह्वानि प्रहरन्तो
यन्ति, दशभिर्दशभिर्वी अता इष्टकाभिर्ऋषय आर्ध्वं, —स्ता ऋद्धीर्ऋभोति यस्यैता उपधीयन्ते,
ऽथेताः सधपतो, रेतो वा एतत् सिच्यते यदुग्निधीयते, यदेता उपधीयन्ते रेतसः सिक्तस्य
सध्वत्यै, लोकं पृण छिद्रं पृणेत्यै, —पां वा अछिद्रेष्टका, अछिद्रा वा एतया चित्तयधीयन्त,
इन्द्राग्नी त्वा वृहस्पतिरित्यो, —जो वै वीर्यमिन्द्राग्नी, औजसा वा एतद्गीर्णेणाग्निधीयते, ता
अस्य वृहदेहसा, इति परुषि परुष्येवं रसे दधाति, सोमं श्रीणन्ति पृथ्वा इत्य, —स्रं
वै पृथन्य, —भुमेवावरुन्दे, जन्मन्देवानां विश्वा, इत्याह, प्रजात्या एवं, त्रिणां
रोचने दिव इति, सवनानि वै ग्रीणि रोचनानि, सवनचित्तमेवं नमकान्तुष्टु वा एवा,
वाग्वा अनुष्टुप्, प्राणो वै वाग्, यदेता सर्वा इष्टका अनुसंचरति तस्मात् प्राणः सर्वाण्य-
ज्ञान्यनुसंचरत्या, —ग्रेथी वा एवा वणैन स्त्रेन वा एतच्छन्दसाग्निधीयते, नाध्वयुः संकाप्ति-
मार्छति य एवं वेद ॥ ८ ॥

१०

उत्सन्नयज्ञो वा एपे यदग्निधीयः, को ह तद्वेद यदेतस्य क्रियते यं, —आग्निनौ वै देवानां
भिपजा अकलस्य कल्पयितरी, यदेता आग्निनीरुपधीयन्तेऽकलस्य कल्पत्यै, पशोपदधाति,
पादोक्तो यज्ञो, यावानेवं यज्ञस्तर्मात्वा, —ऽथो यावानेवं यज्ञस्तर्मात्वावरु, —दयैता आग्निनी-
र्ऋन्वया अनुपधीयन्ते, रेतसे वा एतत्सिक्तायु ऋतुवपाधात्, तस्मात् सर्वेऽनृतुषु रेतो द्वितं,
तस्मात् सर्वानृतुं रेतोऽनुप्रजायते, —ऽथेता ऋतव्या वापव्या अनुपधीयन्ते, तस्मात् सर्वा-
नृतुं वायुर्वायुवर्त्यै, —थेता वायव्या जुपस्या अनुपधीयन्ते, तस्मात् पशवो नोनोवृताः
सन्तोऽप एवाभि संवृता, —यतसः पुरस्तादुपदधाति, चतुर्विधं हि शिरः, प्राणश्चक्षुः श्रोत्रं
वाह, मूर्धन्वतीभिः मादयति, मूर्धन्योऽसान्तीति, पञ्च पञ्चाभिंता उपदधाति, पशोः
मूर्धर्षत्वाया, —ऽथो सायतनत्वाय, तस्मात् पशुः पश्चाद्ग्रीयाच् श्रोणिमुत्तर, —स्तस्माद् प्राह
संद्धाना, इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दधतं युवमित्य, —न्वरिधं वा एवा चिति, —

रन्तरिक्षमिमाः प्रजा, इन्द्राग्नी वै देवानामोजोभृता, ओजो वीर्यमिन्द्राग्नी, ओजो वा
एतद्वीर्यं मध्यतः प्रजानां धीयते, इत्येतां दिश्या, देवा वै स्वर्गं लोकमायुः, स्तं दिशा
आक्रमन्त, तां अज्जीयन्त, तां एतांभिरदधन्, यदेता उपधीयन्ते दिशां धृत्यै, पञ्चो-
पदधाति, पाङ्क्तो यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तमालुष्य, देशैताः पुरस्तात् सादयति,
देशाक्षरा विराड्, विराड् रंलु वै चक्षुर्ज्योतिश्छन्दसां, चक्षुर्वी एतज्ज्योतिः पुरस्तात् पञ्चो-
दधाति, तस्मादिदं पुरस्ताच्छेक्षु, रथो अक्षः वै विरा, उन्नः वा एतन्मुखो दधाति,
मा छन्दः, प्रमा छन्दः, प्रतिमा छन्दा इती, यः वै मां, इन्तरिक्षं प्रमा, इती प्रतिमे,
मानेव लोकानुपधत्ते, इथो देवछन्दसानि वा एतानि, देवछन्दसान्येवोपधत्ते, द्वादश
द्वादशाभिता उपदधाति, तत् पञ्चिच्छत्, पञ्चिच्छदक्षरा बृहती, बृहती रंलु वै
छन्दसाः स्वाराज्यमानशे, गच्छति स्वाराज्यं यस्येता उपधीयन्ते, पञ्चो वै बृहती,
पञ्चो मध्यमां चिति, तस्मादेतस्यां चित्यामेता उपधीयन्त, आदित्यघामानो वा उत्तरे
प्राणा, अक्षिरोधामानोऽधरे, मूर्धासि राड्डिति, यं उत्तरे प्राणास्तानिवाभिर्दाधार,
यन्त्री राड्डिति, चेऽधरे प्राणास्तानिवाभिर्दाधार, तदेपां वावताः प्राणानां विधृत्यै,
समावद्भाजः सादयति, समानुद्भाजो र्द्वीमं प्राणाः, प्राणानां विधृत्यै, यं द्विष्यात्
तस्याक्षणां सादयेत्, प्राणानस्य योदयति, प्रमापुको गरति, मूर्धन्वतीभिः सादयति,
मूर्धन्योऽसानीति ॥ ९ ॥

१२

त्रिवृद्वी पुरस्तात् सादयति, त्रिवृद्वं यज्ञमुखं, मुखो वा एतद्यज्ञमुखं दधाति,
सप्तदशवतीं दक्षिणतः, इच्छः वै सप्तदशो, इच्छः वा एतदक्षिणतो दधाति, तस्मादक्षि-
णेन हस्तेनान्नमयते, तस्मादक्षिणोऽर्थ आत्मनो वीर्यवत्, तस्मादक्षिणमर्थं वयाः स्वयं-
पयोवर्तन्ते, पञ्चदशवतीमुत्तरतः, ओजो वै पञ्चदशं, ओजो वा एतदुत्तरतो दधात्ये,
कविश्शवतीं पश्चात् प्रतिष्ठित्यै, त्रिवृद्वी पुरस्तात् सादयति, त्रिवृद्वं यज्ञमुखं, मुखो
वा एतद्यज्ञमुखं दधाति, पञ्चदशवतीं दक्षिणतः सादयति, सप्तदशवतीमुत्तरतः, पञ्चोः
सवीर्यत्वायां, इथो सायतनत्वाय, तस्मादुभाभ्यां हस्ताभ्यामन्नमयन्ते, इथो वतो वै पञ्च-

[९] मे. ७, ८, १—३ । ते ५, ३ १—० । कठ ००, १०—११ । अथि ३०, १०—११ । ग. १४, ११, १८, २१—

०० । अथि १५, १४, १८, २३—२४ ।

[१०] मे. ८, ८, ६—७ । ते ५, ३, ३—५ । कठ ०० १०—११ । अथि ३० १४—१५ । ग. १४, २१—२४ । १५ १—३ ।

द्वयो, वज्रेण वा एतद्यजमानो आतृव्यमुभयतो निर्मज्जत्ये, कविश्चैवतो पथात् प्रतिष्ठित्यै,
 प्रतिष्ठां लोकविश्चक्षो, ऽर्कुस्य वा एष विषामनुविधीयते, ऽन्तुमर्को, ऽन्नादो भवति यस्यै-
 ता उपधीयन्ते, ऽग्नेर्भागोऽसि, दीक्षाया आधिपत्यं, ब्रह्म स्पृतं शिवृत्स्तोमा इति,
 स्पृतो वै नामैता इष्टका, एताभिर्वै प्रजापतिर्यद्यदकामयत् तत्तदस्पृणोद्, यद्यदेवैताभिर्यज-
 मानः कामयते तत्तत्स्पृणोत्यै, कयास्तुवत्, प्रजा अधीयन्तेति, स्पृणो वै नामैता इष्टका,
 एताभिर्वै प्रजापतिर्यद्यदकामयत् तत्तदसृजत्, यद्यदेवैताभिर्यजमानः कामयते तत्तत्सृजते,
 अग्ने जातान् प्रणुदा नः सपत्नानिति, पुरस्तात् सादयति, य एवं जाताः सपत्नास्तानेत-
 या प्रणुदते, प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व, ति पथाद्, य एवं जाताः सपत्नास्तानेतया
 प्रतिनुदते, तद्भातृव्यस्य वा एषं विनोद्, श्वतुथत्वारिश्चक्षी स्तोमो, वचो ब्रह्मिणमिति
 दक्षिणतः सादयति, षोडशीं स्तोमा, ओजो ब्रह्मिण, मित्युत्तरतः, श्वतुथत्वारिश्चक्षरा
 वै त्रिष्टुप्, वज्रस्त्रिष्टुप्, वज्रः षोडशीं, सव्यापग्रहणो वै वज्रो दक्षिणाग्रहरणः, सव्या-
 पग्रहणश्च वा एतद्वज्रं दक्षिणाग्रहरणश्च यजमानो आतृव्याप ग्रहरति, पुरीषवतीं मध्यतः साद-
 यति, पुरीषमिव ऋद्दीदं मध्यतः पशोः, पुरीषं मध्यमात्मनः, सात्मानमेवामिं चिनुते,
 ऽथैता विराजो, योग्यं विरोद्, पशवो वा एता इष्टकाः, पशुषु वा एतदुत्तमाश्च वाचं
 दधाति, तस्मात् पशुमानुत्तमाश्च वाचश्च वदति ॥ १० ॥

१२

[१५०६]

॥ इत्यपरिकाण्डे द्वाशने नाम द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥

अथ तृतीयः प्रपाठकः ।

अथैताः स्तोमभागा, एताश्च वै बृहस्पतिरिसुरेभ्योऽधि यज्ञस्य प्रतिष्ठांमाह्वद्, यदेता उप-
 धीयन्ते यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै, यज्ञो वै देवानामपयत्, तं देवाः स्तोमभागामिः प्रत्युदस्तभुवन्,
 यदेता उपधीयन्ते यज्ञस्योत्तम्यै, प्रजापतिर्वै एतत् पृथिव्यां अग्नेस्तेजः संभरत्, तदग्ने-
 रेवेतत्तेजः संभ्रियते, ऽथैता नाकसदो, नाकश्च ह वा अस्मा अग्निं चिक्यानाय भवति,

प.प. १५, २५—२८, १६, १—३ । [अग्ने जातान्प्रणुदा० । अथर्व ७, ३४, १ । सहसा जातान्प्रणुदा० ।

अथर्व. ७, ३५, १]

[१] मे २८, ८—१० । तं ५, ३, ५—७ । नाक २१, १—३ । नाप ३२, १७ ।

ने वै तत्र किं चनं अग्रमुपे कं, तस्मान्नाकसंदो, नाकसंस्तु पञ्चचूडा अध्युपदधाति स्वर्गस्य
 लोकस्य समष्ट्या, एष इ ३त्वेव यजमानः पत्नीभिरग्निनामृष्टिभ्योः सम्पद् यस्यैता उपधी-
 यन्ते, इथो मध्ये ज्योतिरेव चीयत, एतां वा अग्निभ्योः यजमानस्य पत्नी, स्तस्माद-
 ग्निचित्वा स्त्री नोपेत्ये, — र्षा हि सा, पश्चात् प्राचीमुत्तमामुपदधाति, पश्चाद्द्वयेतं प्राची
 पत्न्यन्वास्ते, इथेताः कर्त्तव्यः, प्रजापतिः प्रजा असृजत, ता एनं सुष्टो अत्यमन्यन्त,
 स प्रजापतिरेता इष्टका अपश्यत्, ता उप्राधत्, ततो वा अकल्पत, यदेता उपधीयन्ते
 प्रजानां कर्त्तव्या, अथेता वृष्टिसन्धो, वृष्टिर्वै देवेभ्योऽन्नाद्यमपाकामत्, तत इदं सर्वमशु-
 ष्यत्, तं देवाः प्रजापतिमेवोपाधावन्, तं प्रजापतिरेता इष्टका अपश्यत्, ता उप्राधत्,
 तेभ्यो वृष्टिमुन्नाद्यमपाकामत्, यदेता उपधीयन्ते वृष्ट्या अन्नाद्यस्यावरुद्धा, आवपुनः वा उत्त-
 मां चिति, रन्यां अन्या इष्टका उपदधात्य, न्यानन्यानेवास्मै पशून् प्रजनयति, प्राणां वै
 स्वयमातृणां, वायव्या, समीची उपदधात्या, युधेव प्राणं च सयुजा अक, रथो समीची-
 नाभ्यां ह्यायुषा च प्राणेन च मुञ्जते, प्राणां वै स्वयमातृणां, तामृत्तमामुपदधात्य, तमेव
 ह्यायु, यदन्त्यामुत्तरामुपदधात् प्राणमस्यापिदधात्, प्रमायुकः स्यात्, तस्मात्तामुत्तमामुपद-
 धात्य, तमेव ह्यायुः ॥ १ ॥

अथेषा छन्दश्चिति, छन्दांसि वै देवानां वामं पशून्, छन्दांस्येवंतया वामं पशून्
 यजमानोऽवरुद्ध, एतां वै यज्ञसेनश्चैव उपदधे, स आनर्ध, क्रमोति य एतामुपघत्ते,
 गायत्रीभिः पुरस्तात् सादयति, तैजो वै गायत्रीं ब्रह्मवर्चसं, तैज एव ब्रह्मवर्चसमवरुद्धे,
 तिस्रं उपदधाति, त्रिष्टुप्त्रिष्टुप्ति, सूर्यन्वतीभिः सादयति, सूर्येभ्योऽन्तर्नाति, त्रिष्टुप्ति-
 र्दक्षिणत, अजो वै वीर्यं त्रिष्टु, बोज एव वीर्यमवरुद्धे, जगतीभिः पश्चां, उजागताः
 पशूनां, पशूनिवरुद्धे, अनुष्टुप्तिरुत्तरतो, अनुष्टुप्तिं संज्ञाणि छन्दांसि, संज्ञायेवाप्य
 छन्दांस्युपहितानि भवन्त्य, शु पृक्ष्ती, रथ वृद्धी, रथोष्णिहा, शु ककुमां, शु
 विराज, एवंमस्य यथापूर्वं छन्दांस्युपहितानि भवन्ति, द्विपदां उत्तमां सादयति,
 द्विपार्धजमानः प्रतिष्ठित्ये, छन्दांसि वै देवानां वामं पशून्, यजमानायतनं वा
 आहवनीयो, आतृव्यायतनं धिष्ण्या, यत्पश्चोपदध्याद् आतृव्यायतनं वामं पशून् दृष्ट्या,
 — दथ यत्पुरं उपदधाति यजमानायतनं वा एतद्वामं पशून् दृष्ट्या, — एतदधात्य, — एतदधा
 गायत्रीं, गायत्रीं उज्जति, याज्ञानेवाप्रिस्त्वं चिनुते, इहां गायत्रीभिः पुरस्ताद्विः परमान-

ष्टित्या, अवकाशपूर्णं सादयति शान्त्या अनिर्दाहाय, चतस्रो मध्यमायां चित्यामुपदधात्ये,
—प्रतिष्ठितमिव शब्दन्तरिक्षं, प्रतिष्ठित्यै, द्वादशोपदधाति, द्वादश मासाः सस्वत्सुरोः,
सस्वत्सुरो वा अग्निर्वैश्वानरः, एषा वा अग्नेः प्रिया तर्न्यद्वैश्वानरः, प्रियाया वा एतत्तन्वाम-
ग्निधीयते, सतनुराको निधीयते, ज्वैरन्तःश्लेष्पोऽसीत्ये, तस्य ह श्लेष्वाग्निः सस्वत्सुरो
यस्यैता उपधीयन्ते, सस्वत्सुरो वा एतस्याग्निर्वैश्वानरः उपधीयन्ते, कल्पेतां द्यावापृथिवी इति,
कल्पते ह वा अस्मा अग्निं चिक्ष्यानाथ, प्र सुमानानां ज्यैष्ठ्यमाप्नोति य एवं वेद, स वा
एतदग्निमिन्द्रे यच्चिनोति, तं द्यापयत्येव ऋतव्याभिः ॥ ३ ॥

तमो वै स्वर्गं लोकं मन्तरां तिष्ठत्ये, ता वै ज्योतिष्मतीरिष्टुका यद्विरण्यशखलः प्रोक्षति,
विवांसयति वा एतद्यजमानाय, ज्योतिरस्मिन् दधाति, सहस्रं भवन्ति, साहस्रो वै प्रजा-
पतिः, प्रजापतिमेवाप्नोति, योवर्द्धं सहस्रं तावद्विंशतोऽर्सा लोकः, स्वर्गस्य लोकस्य तमपथा,
इमा मे अग्रा इष्टका धेनवः सन्निवृत्ति, धेनवो वै तामैता इष्टका, एताभिर्वै प्रजापतिर्यद्यदका-
मयत् तत्तदुद्दह, यद्युदेवंताभिर्यजमानः कामयते तत्तदुद्दह, ऋतुषाः स्य ऋतावृधा इत्यु, तुषा
एवैना अकृत ऋतावृधो, घृतश्रुतो मधुश्रुता इति, घृतश्रुत एवैना अकृत मधुश्रुता, ऊर्ज-
स्वतीः पयस्वतीरित्यु, जस्वतीरिवैना अकृत पयस्वतीः, स्वधायिनीः कुलायिनीरिति, कुला-
यिनीरिवैता विराजो नाम, कामदृषा इति, यत्र वा अदो देवैभ्यः कामदृषाः काममद्दह तदेता
अपि ददुहे, तत् पुष्टिमैवंताभिरुक्नुहे, ऽमुत्रामुष्मिष्ठोक्त इत्य, —मुष्मै हि लोकायामिधीयते,
रुद्रं वै देवा यज्ञाद्वन्तराय, —स्तानायतयाभिर्यावर्तत, तस्मादा अधिमयु, —स्ते देवाः
प्रजापतिमेवोपाधाय, —न्तसं प्रजापतिरेतच्च शतक्रद्विंशमपश्यत्, तेनैवमशमयत्, तथ एव वेद
वेदाह वा एनं प्रजापति, —नैनुमेप देवा हिनस्ति, यत्र रुद्रः प्रजाः शमायत तदेदद परित्ये, —
तदेव तद्वैश्वानरोः स्माह ता एतद्विष्टि स्वेन भागमेष्टेन रुद्रं क्षमसति, जातुद्रं प्रधमं
जुहोत्य, —स्या एवैनं तेन शमयति, नाभिदग्ने द्वितीयु, —मन्तरिक्षात्तेन, शुशुक्रदग्ने तृतीयं,
दिवस्तेन, त्रिजुहोति, त्रयो वा इमं लोका, एभ्यो वा एतं लोकं स्यो रुद्रं शमयति,
त्रिरमुतः पुनः प्रत्यवहारं जुहोति, यन्निवृत्तो रुद्रान् यजति तानपुतोऽव्ययजति, त्रिरितो
जुहोति, त्रिरमुत, —स्ते पद, पद्मा ऋतव, ऋतस्यो वा एतद्रुद्रं व्ययजति, समानुत्तां
विभाजं जुहोति, समानुद्वाजो हि रुद्राणां भागा, दासाहानि जुहोति, दागाहिवै स तमय-

मयद्, द्वासाद्वैवेन५ शमयत्य, —कपर्णेन जुहोत्य, —कण वा एतदुक्तमवयजति, यत् पत्रिण
जुहुयादुद् प्रजास्वन्ववुनयेत्, तस्मादारण्येन जुहोति, पशुर्वा अग्निः, स वै तर्ह्ये जायते यद्वि
चीयते, स आगधेयमिच्छति, यथा वृत्तो जातः स्तनमिच्छति सोऽध्वर्यु च यजमानं च प्रेक्षते,
यच्च शतरुद्रियं जुहोति स्वैर्नैवेनं आगधेयेन शमयति, यासां उत्तरार्धे जघनार्धे श्रोणिस्तस्याः
होत३व्यः, स्वायाः वा एतद्विशि स्वैन आगधेयेन प्रतिहृत्य रुद्रः शमयत्य, —अग्निसो वै
स्वर्धन्तोऽजापां धर्मं प्राप्तिञ्च, —न्त्सा शौचन्ती पूर्णं परामृशत्, सोऽर्कोऽभवद्, यदुक्तकर्णेन
जुहोत्यर्केण वा एतदुक्तमवयजति, यं द्विष्योत्तस्य पशुनाः संचरं न्यस्येद्, यः प्रथमं आक्रमति
सं आतिमार्छति ॥ ४ ॥ ४

अशमन्नं पर्वते शिश्रियाणा, —मित्यपः परिपिञ्चन् पर्येति, प्रजापुत्रेर्वा एष रसः, प्रजा-
पुत्रेरेव रसेन परिपिञ्चत्य, —इमं स्ते क्षुदित्य, —इमानमेव धुर्धर्षयति, मयि ता ऊर्मित्या, —त्म-
न्नेयोर्जं धत्ते, यं द्विष्मस्तं ते शुश्रूक्षिति, यमं वै द्रष्टुं तमयोः शुचार्पयति, त्रिः परिपिञ्चन्
पर्येति, त्रयो वा इमे लोका, एभ्यो वा एतं लोकंभ्योऽज्ञैः शुचः शमयति, त्रिः परिपिञ्चन्
पर्येति, त्रिपरिपिञ्चः, —स्तत् पदं, पञ्चो ऋतव, ऋतुभ्यो वा एतदग्नेः शुचः शमयति,
यद्युभिचरेदेतदेव यजुर्वेदन्नपरिपिञ्चन् पुनः परीयाद्, यैवाग्नेः शुक्तयैनमर्पयति यद्युभिचरेत् ॥
इदमहममुष्यामुष्यायुणममुष्मात् पुत्रमपुष्याः द्विशि प्रक्षिणामि ॥ इति कुम्भं जघन्यायाः श्रोण्यां
प्रक्षिणीयाद्, यत् प्रक्षिणाति तस्यैवातिमन्वातिमार्छत्य, —यं यज्ञाम् गृह्णात्यायतनमेवास्य छिन-
त्त्या, —मेयपावमान्वा गायत्रं गायते, प्राणौ वै पवमानः, शिरो गायत्री, यदाभेयपावमान्वा
गायत्रं गायते शीर्षन्वा एतन् प्राणान् दद्यातो, —यः वै रुधन्तरं, —मन्तरिक्षः वामदेव्यं, —मूर्तां
बृहत्, त्रिधातुर्वा एतदुक्तं निधीयत, आत्मा वै वामदेव्यं, प्रतिष्ठा यज्ञायज्ञियं, बृहद्रथन्तरं
पक्षां, यद्बृहद्रथन्तरं अभितो गायत आत्मन्नेव पक्षां धत्ते, यश्च वै देवानां रक्षाः सजिघा-
सः, —स्तानि बृहद्रथन्तराभ्यामेवापासत, यद्बृहद्रथन्तरं अभितो गायते रक्षसामपहत्यै, प्रजा-
पुत्रेहृदयमपिपक्षं गायते, तस्मादिदमपिपक्षं आत्मनो हृदयमनुचं गायते, तस्मादनुस्थकः
हृदयः, —मरुक्चैः सामभिरुक् परिपुवन्ति, संतनुर्को निधीयते ॥ ५ ॥ ५-७

वरुणमेनिर्वा एष एतर्ह्यमीदृशतिष्ठति, स एनं तर्ह्यधीयात्, तस्य प्राणेन चीयान्, मण्ड-
केनाध्वेति, तस्यैव प्राणेन व्येति, न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नारण्यां, —नवकया विकर्षत्य,
—पाः वा एपां योनिर्यदेषुका, —ऽपाः वा एतर्ह्योनिनामेः शुचः शमयत्य, —पाः वा एतद्रूपः

यदवुक्ता, — स्यात्वा एतद्व्येणाग्नेः शुचश्च शमयति, वेतसेनाच्चेत्य, — पाश्चा एतत् पुष्पश्च यद्वेतसेना, स्यात्वा एतत् पुष्पेणाग्नेः शुचश्च शमयति, सप्तभिर्विकर्षति, सप्त वै छन्दाश्च, छन्दोभिर्वी एतद्व्येः शुचश्च शमयत्य, — यो ब्रह्म वै छन्दाश्च, ब्रह्मणा वा एतद्व्येः शुचश्च शमयत्य, — त्रिविं सृष्टौ भागधेयमैकत, सं प्रजापतिमेवोपाधावत्, तस्मा अन्नं प्रायच्छत् कुत्वाय, तदस्मै कंसमव, — दक्षश्च वै कः, — मन्त्रेण वा एतद्व्यिमुपचरति कुत्वाय, कश्चास्मा अग्निं चिक्षयानाय भवति, पराञ्चमध्येति, पराङ् हि पशुः श्रान्तरथो, पराङ् हि पशुः पशो रेतो दधात्य, — न्याश्चेत् अस्मत्पन्तु हेतयः, पावको अस्मभ्यश्च शिवो भवेत्य, — अश्च वै पावकः, — मन्त्रेण वा एतद्व्येः शुच्यमन्तर्धत्ते, हिरण्यशकलैर्व्याघारयत्य, — मृतश्च वै हिरण्यं, तेजोऽग्निं, — रमतेन वा एतत्तेजो व्याघारयति, पञ्चभिर्व्याघारयति, पाङ्क्तो यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तमालुब्ध, इयां वै देवा यजमानस्य गृहमागच्छन्ति, यद्भा मधुसश्चिष्टेन व्यवोक्षति तानेव प्रीणाति, सर्वमेतु व्यवोक्षति, सर्वानेधानान् प्रीणाति, तिसृभिर्व्यवोक्षति, त्रिवृद्धयग्निं, — सिष्टुच्चिमर्ष्य-वोक्षतीन्द्रियस्यावुरुद्धया, अश्वत्थीभिर्व्यवोक्षत्यन्नाद्यस्यावुरुद्धये, दर्भगुरुमुष्टिना व्यवोक्षति, सश्च हि प्राजापत्यः, प्राणैर्वी एष व्युच्यते इयोऽग्निमध्वेति, यदाह, प्राणदा अपानदा इति, प्राणानिवात्मन् धत्ते, प्रज्जवा च वा एष पशुभिश्च व्युच्यते इयोऽग्निमध्वेति, प्रजां वै वर्चः, पशवो वरिवो, यदाह, वचोधा वृषिषोधा इति, प्रजां चैव पशुश्चात्मन्पितृवा-धरोहति ॥ ६ ॥

इन्द्रो वै वृत्रस्य, — नृसं प्राद्वप्यत, सं पद्यमाना इन्द्रश्च षोडशभिर्भोजैः पर्यगृह्णात्, मं वा अग्निनेव वृत्रस्य भोगानुविदक्ष वैश्वकर्मणाभ्यां पाप्मनस्तमुसो निरमुच्यता, — ऽग्निस्तिग्मेन शोचिषे, — ति यजुहोत्यग्निना वा एतत् पाप्मनो भोगानुविदक्ष वैश्वकर्मणाभ्यां पाप्मनस्तमुसो निरमुच्यत, नाना जुहोति सक्तपोर्नानावीर्यत्वाय, षोडशगृहीतेन जुहोति, षोडशभिर्हि स तै भोगैः पर्य-गृह्णा, — देतेन वै स वृत्रस्य भोगेभ्यो निरमुच्यत, तत् पाप्मन् एवैतेन भोगेभ्यो निरमुच्यत, ऽथैतदप्रतिरथ, — भूतेन वै देवा असुरान् प्रत्युजय, — स्तैरदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं, तदप्रत्ये-

[६] मै. २, १०, १ । तै ५, ४, ४-५ । काठ २१, ७ । या १७, ४-५, ७, ११, १५, ३६, ४० । ऋग्वे. १८, १, ८, ११, १५, ३६, ४० ।

[७] मै. २, १०, २-३ । तै ५, ४, ५ । काठ ११, ८ । या १७, १६ । वाय १८, १६ । [अग्निस्तिग्मेन शोचिषा० ।
आ ६, १६, १८, साम० २०, तै ५, ४, ६, १५]

वैतेन यजमानो आतृच्यं जयत्ये, —तेनैव याजयेत्, संग्रामं जयति संग्रामं, —मेतेनैव याजयेद्
 आतृच्यवन्तः यो वास्य प्रियः स्वात्तं, भवत्यात्मना, परास्य आतृच्यो भवत्ये, —तेन वै
 भरद्वाजः प्रतर्द्धनं देवोदासिः समनहत्, सं राष्ट्रमभवद्, वै कामयेत्, राष्ट्रियुमये राष्ट्रं
 स्यादिति, तमेतेन संनखेद्, राष्ट्रं ह भवत्ये, —तेन वै देवा विराजुमभ्यजयन्, दशा-
 न्माह, दशाधरा विराड्, विराजुमेवैतेनाभिजयति, दक्षिणतो वै देवानां यज्ञं रक्षा-
 स्यजिघांसन्, —स्तानि वा अग्रतिरथेनैवापावत, यद् ब्रह्माग्रतिरथं दक्षिणतो वदन्नेति
 रक्षुसामपहरयै ॥ ७ ॥

९

उदेनमुत्तरं नये, —ति समिधा आदधाति, ग्रहियमाणायेवासमं भागमक, —स्तिष्ठ आदधाति,
 त्रिवृश्चयमि, —रुदु त्वा विश्वे देवा इति, विश्वे इहीदं देवाः स्मो यन्मनुस्या, अग्ने भरन्तु
 चित्तिभिरिति, यस्मा एवं चित्तायामिराधीयते तेनेन चित्तेन समर्धयति, पञ्च दिशो देवीर्यज्ञ-
 मवन्तु देवीरिती, —मा एवैनं पञ्च दिशोऽनु तेजस्विनं करोत्यु, —स्थपन्ना ईदयो गृभीत इत्यु,
 त्वपुत्रो इत्येव परिग्रह्य यज्ञमावर्जित्ति, परिग्रह्य इत्येतत् यन्ति, हरिकेशः सूर्यरश्मिः पुर-
 स्तादित्य, —सौ वा आदित्यो हरिकेशः सूर्यरश्मिः पुरस्तात्, सविता ज्योतिरुदयश्च अजस्र,
 मित्याह प्रसूत्या एवं, तस्य पूर्वा प्रसवे याति विद्वानिति, पृथ्वो वै पूर्वा, पृथ्वेवावुरुद्धे,
 ततो वाका आशिषो नो जुपन्तामित्या, —शिषां वा एष दौह, आशिषु एवं दौहा, इन्द्रश्च
 मिथा अवीवृध, —भित्ति वृधद्वत्या यन्ति, वृद्धिमेवोपयन्त्य, —नुष्टभा यन्ति, वाग्वा अनुष्टुब्,
 वैश्वदेवी वाग्, वैश्वदेवोऽग्नि, —स्तस्मादनुष्टमा यन्ति, पंडभिराग्निप्रायन्ति, पंडा क्रतुबु,
 क्रतुभिरैव यन्ति, विमानं एष दिवो भक्ष्य आस्ता, इत्यश्मानश्च सादयति, विमानो
 रक्षसा आदित्यः सूर्यस्य लोकस्य, सुग्रह्यज्ञ आ च वक्षद्, यक्षुदग्निदेवो देवश्च आ च
 वसादित्या, —शीरिवेषा देवहर्षज्ञ आ च वक्षद्, यक्षुदग्निदेवो देवश्च आ च वसादित्या, —शिषु
 एवेष परिग्रहो, वाजस्य मा प्रसवेनोद्गमैणादजिग्रमदित्य, —सौ वा आदित्य उद्गाम, एष
 निग्राम, उद्यन्वा एतद्यजमानमुद्गहति, निग्राचनस्य आतृच्यं निगृह्णात्यु, —द्वाभश्च निग्राम-

[८] मं २,१०,४—५ । तै ५,४,६ । काठ २१,८ । वा १२,३१,१७,५०,५३—५९,६१—६४,१२,५६,१५,६१ ।
 कथ १३,३०,१८,५०,५३—५९,६१—६४,१३,५७,१६,८२ । [उदेनमुत्तरं (रां) ० । गयश्च ६,५,१ ।
 हरिकेशः सूर्यरश्मिः (सूर्यरश्मिहरिकेशः) ० । क १०,१३९,१ । तै स ४,६,३,३ । इन्द्र विश्वा० ।
 पनिम् । अ १,१६,१, भा. ३४३,८०७ । तै मं ४,६,३,४, तै भा २,७,५५,५ । विमान (नृचक्षा) एषः
 । अ १०,१३९,२, तै मं ४,६,३,३]

श्रेति, ब्रह्म वा उद्गाभौ, ब्रह्म निग्राभौ, ब्रह्मणा वा एतद्यज्ञमानमुद्गाहति, ब्रह्मणास्य
 भ्रातृव्यं निगृह्णास्य, — यो सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपुर्चीनान्यस्यतामिर्व्यो, — जो वै वीर्यमिन्द्राग्नी,
 ओजसा वा एतद्दोषेण यज्ञमानो भ्रातृव्यं विष्वञ्च विनुदते, चतुर्भिराहुवनीयायन्ति, चत्वारि
 वै छन्दांसि, छन्दोभिरेव यन्त्य, — यो ब्रह्म वै छन्दांसि, ब्रह्मणैव यन्ति ॥ ८ ॥ १०

क्रमध्वमग्निना नाकमित्या, — ह स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै, दिवं पृष्ठं स्वर्गत्वेति, पृष्ठं
 हि यन्त्य, — जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदा इति, द्विपात्सु चैवं चतुष्पात्सु च पशुपञ्च दधार्ति, —
 एकमाणा भृगुभिः सहति, भृगो बध्ने यज्ञेनाध्ववृद्धये, पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाकृह,
 — मन्तरिक्षादिवमाकृहमित्ये, — पां वा एष लोकाणां समारोहः, पञ्चभिराक्रमते,
 पादौक्तो यज्ञो, यज्ञेन वा एतद्यज्ञमभ्यारोहस्यप्रतिनोदाय, कृष्णायाः श्वेतवत्सायाः पयसा
 लुहोत्य, — हव्यं यस्तो, रात्रिमाता, उहो वा एतद्वात्रीं प्रदापयति, प्रचे ह वा अहोरात्रे दुहे य एव
 वेद, सर्वे वै पशवो नानारूपाः सन्तः पय एव प्रत्येकरूपा, यदेव प्रत्येकरूपास्तदेनान् प्रत्यवरुन्दे,
 नक्तोपासा, ऽग्रे सहस्राक्ष, सुपर्णोऽसि गरुडमान्, पृष्ठं पृथिव्याः सीदं, — त्येषु वा एतं लोकेषु
 ज्योतिर्मन्तमग्निं निधत्ते, ऽथो ग्राणानां विधृत्यै, द्यौभ्यां सादयति, द्विपाद्यज्ञमानः
 प्रतिष्ठित्या, आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादित्या, — ह स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै, तां
 सुधितुर्वरेण्यस्य चित्रामिदित्ये, — तां वै कण्वः श्रावयत्सोऽग्रेदीहं विदोचकारा, — ऽग्रेवा एष दीहो,
 ऽग्निं वा एतेनाग्निचिदुहे, सर्वान् ह वा अस्मा अग्निर्दीहान्तर्त्तवान् कामान् दुहे य एव वेद,
 विधम ते परमं जन्मअग्ना, इत्याह, क्रद्धया ध्रुव, प्रेद्धो अमे दीदिहि पुरो ना इत्ये, — पां
 वै कर्णकवती सूर्ध्वजस्रं ज्योति, — रजस्रं वावास्मा एतज्ज्योतिरित्येषा, — देतां वै वासिष्ठः
 सान्द्रेह्यः सत्त्रिणा आसीनान् पप्रच्छ, विद कर्णकवतीं क्षमामिति, विव्रंति होतुर्या वनेषु
 तां विव्रंति, पशोः वा एतस्याः कर्णाः, पशुमान्भवत्ये, — तां वै वज्रं शतमीं विभी
 देवा असुरेभ्य उपप्रावर्तयन्, — स्तेषां शततर्हमदहन्, — स्तेदेतामेव वज्रं शतमीं विभी

[९] गे २, १०, ६ । तै ५, ४, ७ । काठ २१, १ । वा १७, ६५ — ६७, ७० — ७२ १२, २, १५, ४४ । वज्र १८, ६५ —
 ६७, ७० — ७९, १३, २, १६, ६६ । [क्रमध्वमग्निना० । अथर्व ४, १४, २ । पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षा० । अथर्व
 ४, १४, ३ । नक्तोपासा समनसा (चर्णमा०) । न १, ९६, ५ । तै म. ४, १, १०, ४, ६, ५, २, ७, १०, ३ ।
 तां सधितुर्वरेण्यस्य० । अथर्व ७, १५, १ । विषेम ते परमे० । न २, ९३ तै म ४, ६, ५, ४ । प्रेद्धो
 अतो० । न ७, १, ३, मात० १३७, १, न म ४, ६, ५, ४]

यजमानो भ्रातृव्यापोपप्रावर्तयति, अतर्ह ५ ह इत्युत्प, —मे तमधे, —ति पङ्क्त्या जुहोति,
 यजमानो वै पङ्क्ति, —यजमान ५ वा एतद्विराजि प्रतिष्ठापयामुक्, —रथो पङ्क्त्यै बाहुत्या यजमा-
 लभते, सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्ये, —तावृतीर्वा अंस्तन्वः षोढा सप्त सप्त, यो वा
 अयेता अग्निं चिक्यानों वितर्पयति वि ह तृप्यति, तां एवास्य तर्पयति, चितिं जुहोमि मन्-
 संत्ये, —पा वा अग्नेरद्वाम्याहुतिर्वैश्वकर्माणी, ननु भ्रातृव्यो दक्षोत्प, —मिं चिक्यानं प्र सुमानानां
 ज्यैष्ठ्यमाप्नोति य एवं ५ वेदा, —अग्निं अमन्यत्, न वा अहमिदं समागधेयं, —स्तंजो यस्यामी-
 ति, तदेतन् भागधेयेनायत्, —देतद्वा अग्निमिहोत्रं, —मग्निं वा एतेनाग्निं चिक्यति, सर्वान् ह
 वा अस्मा अग्निर्दीहान्तसर्गान् कामान् दुहे य एवं ५ वेद, सं ५ वा एतद्विमिन्दे यच्चिनोति, तं
 दीर्घयत्येवाग्निमिहोत्रेण ॥ ९ ॥ ११

अथैश्वर्योऽग्नये वैश्वानराय द्वादशकपालः, स ५ वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, स ५ वत्सरो वै
 प्रीणात्य, —थो प्राहुतापैवास्यै भागमुक्, —राहुतीना ५ वै प्रतिष्ठित्या यजमानः प्रतिष्ठित्या, —हु-
 तीनामप्रतिष्ठित्या न प्रतिष्ठित्यति, यदेतं जुहोत्याहुतीनां प्रतिष्ठित्यै, ताः प्रतिष्ठित्यन्तीर्वाऽनु-
 प्रतिष्ठित्यति, यज ५ यजमानो, ५थो कागो वै वैश्वानरो, यत् कामो भवति सं ५ हास्यै सं
 कामो नमति, यत्प्राङ् पर्यावर्तते देवाग्निं मुह्ये, —यद्विष्णां यमदेवत्या स्याद्, यत्प्रत्यङ्
 सौश्र्यो, यदुदङ् रौद्रं, अजु होतृव्यः प्रतिष्ठित्यै, सर्वहुतं करोति प्रतिष्ठित्यै, क्षत्रं वै
 वैश्वानरो, विष्णुमार्ता, यदेतं ५ हुत्वा मारुतां जुहोति विश्वं वा एतत् क्षत्राय नियुनक्त्ये,
 —थो विश्वमेव क्षत्रायानुकां करोत्य, —विष्णुयान् वै प्रजापतिः पश्यन्सृजत, पश्यो मारुता,
 यदेतं ५ हुत्वा मारुतां जुहोत्याग्निमुत्तानेवास्यै प्रजापतिः पश्यन् प्रजुनयति, सप्तकपाला भवन्ति,
 सप्त सप्त माहता गुणा, —स्तस्मात् सप्तकपाला, गुणेन गणेन जुहोति, गणेश एव मरुतः
 प्रीणाति, योऽग्नयेऽनुवाक्यो गुणस्तन्मध्यतो जुहुयात्, क्षत्रं वा एष, मरुता ५ विडितुरे,
 विशो वा एतत् क्षत्रं मध्यमेष्टं करोति, यदि कामयेत्, विशां क्षत्रं ५ हन्यामिति, योऽग्नये
 ऽनुवाक्यो गुणस्तंभितरैर्गणैर्मोहयेद्, विशां वा एतत् क्षत्रं ५ हन्ति, यदि कामयेत्, क्षत्रेण
 विश्वं ५ हन्यामिति, योऽग्नयेऽनुवाक्यो गुणस्तन्नेवरान् गुणान् मोहयेत्, क्षत्रेण वा एतद्विश्वं
 हन्ति, तस्य त्रिष्टुभौ याज्यानुवाक्ये स्याता, —मोजो वै वीर्यं त्रिष्टु, —बोजो वा एतद्वीर्यं विश्वे

[अग्ने तमया २५० । ऋ ४, १०, १, साम ४३४, १७५७; ते ॥ ४, ४, ४, ७ ।]

[१०] ताड २१, १० । वा १७ ८६ । वाज १८ ८६ ।

आदाय क्षत्रायापिदधाति, यदि कामयेत, क्षत्रेणास्य क्षत्रं हन्या, प्र स्वादायतनाच्चयवे-
तेति, योऽरण्येऽनुवाक्यो गर्णस्तेनाग्निष्ठं रुधवाहुन व्यङ्गयेत्, क्षत्रं वा एष मरुतामग्निष्ठं
रुधवाहुन, क्षत्रियस्य क्षत्रं विभर्ति, क्षत्रेणैवास्य क्षत्रं हन्ति, प्र स्वादायतनाच्चयवता,
इन्द्रं देवीविंशो मरुतोऽनुवर्त्मानो इत्ये, तद्वै देवानामनुवर्त्म, देवीं च वावास्मा एतद्विंश मानुषी
चानुवर्त्मानो कुरोति, सं वा एतद्विंशमिन्द्रे यच्चिनोति, तं दीपयत्येव मारुतैः ॥ १० ॥ १२

[१५१८]

॥ इत्युपरिकाण्डे स्तोत्रभागो नाम तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

अथ अनुर्थः प्रपाठकः ।

वसोर्धारां जुहोत्यक्लृप्तस्य क्लृप्स्या अशान्तस्य शान्त्या अन्मिजितस्याभिजित्या अन्तचरुद्धस्या-
चरुद्धये, सैतत् जुहोति प्राणानां सैतत्या एषां लोकानां सैतत्या अन्नाद्यस्य सैतत्या, अवि-
च्छिन्नं जुहोत्यन्नाद्यस्याविच्छेदाम्, यद्विच्छिन्यात् प्राणान् विच्छिन्याद्, यं द्विष्यात्तस्य विच्छिन्या,
—दन्नाद्यस्य विच्छिन्नस्यक्षुब्धानं चेत्ये, —तानि वा अन्नस्य रूपाणि, रूपैरेवान्नमवचन्देऽभिधा-
प्येत्ये, —पां वा अन्नस्य योनिः, सयोन्येवान्नमवचन्दे, वसोर्धं धारासु, —दिति वसोर्धारां
जुहोति, घृतस्य वा एषा धारा यज्ञमानममुं धिमेष्टोक् उपतिष्ठन्ते, द्वादश द्वादशाति जुहोति,
द्वादश मासाः सप्तवत्सरः, सप्तवत्सरेवावचन्दे, षड्वेन्द्राणि जुहोत्य, —षड्वेदे देवा इन्द्रियं
वीर्यमसुराणामवृजवे, —न्द्रियमेवेतेर्वीर्यं यज्ञमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे, देवाश्च वा असुराश्चा-
स्पृधन्त, ते देवा इन्द्रमनुवन्, —स्त्वया मुखेनेमान् जुयामेति, सोऽन्नवीद, भ्राता मेऽ-
स्तिवति, वप्रीर्ध्वे, —न्मसु, —मसोऽन्नो, —दृष्टो वा अहं देवतामससतीति, ततो वा अज-
यत्, —स्तस्मादेपोऽर्धभागदेवतानां, यद्वेन्द्राणि हृषन्ते विजित्या, इन्द्रोत्तमानि भवन्ती,
न्द्रियं वै वीर्यमिन्द्र, इन्द्रियं वा एतद्वीर्यं ततो यज्ञस्य यज्ञमातः प्रतितिष्ठत्यत्, —यज्ञ
रन्मिथेति, यज्ञमुखं वा अश्वाश्च रन्मिथ, यज्ञमुखमेवावचन्देऽधिपतिर्धादास्यधेति, नैतं
भ्रातृव्यो दभोत्यामि चिक्यानं, प्र सुमानानां ज्यैष्ठ्यमामोति य एव च वैदे, —तै प्रहा भवन्त्ये,
—तानि वै यज्ञस्य रूपाणि, रूपैरेव यज्ञमवचन्दे, सुचश्च चमसाथे, —ति यज्ञाधुधानि सभरति,

यज्ञायुधान्येवं संभृत्य यज्ञं प्रयुद्धते, पात्राणि जुहोति, पत्रिर्वा अन्नमद्यते, ऽनुरूपेणैवाभा-
द्यमेव रुद्धे, बहिश्च वेदिश्च, —त्यागीरिषेपा, ऽनुभृथश्च स्वगाकारश्च, —ति प्रतिष्ठित्यै ॥ १॥ १

अयिश्च घर्मश्चेत्ये, —तदा अवेर्ब्रह्मवर्चश्चस्पृष्ट, रूचं चैवंतेन ब्रह्मवर्चसं चावुरुद्धे, तेजस्वी
ब्रह्मवर्चसी भवत्य, —तश्च व्रतं चैत्य, —होरात्रे वा ऋतुश्च व्रतं चा, —ऽहोरात्रे एवास्यैतेनाभीष्टे प्रीतिं
भवता, —एका च तिस्रश्चेति, देवछन्दसश्च वा एका च तिस्रश्च, देवछन्दसमेवावुरुद्धे,
चतस्रश्चाष्टौ चैति, मनुष्यछन्दसश्च वै चतस्रश्चाष्टौ च, मनुष्यछन्दसमेवावुरुद्धे, देवलोक
एवं देवछन्दसेन ऋभोति, • मनुष्यलोकं मनुष्यछन्दसेनै, —का च तिस्रश्च चतस्रश्चाष्टौ चैति,
राहो वा एषे एषां लोकानाश्च, संक्रान्तिः स्वर्गस्य लोकस्य, द्युत्तरेण वै स्तोमेनादित्याः
स्वर्गं लोकमायश्च, —शतृत्तरेणाङ्गिरसौ, यदेतौ स्तोमौ जुहोति स्वर्गस्य लोकस्य संमष्ट्यै,
युग्मदयुजौ वा एतौ स्तोमौ मिथुनौ प्रजन्नाय, रेत एव द्युत्तरेण दधाति, रेतो हितं चतुर्-
त्तरेण प्रजन्नायत्ये, —का च तिस्रश्च, —त्यो त्रयस्त्रिंशत्तस्त्रिंशद्देवता, —स्ता एवास्यैतेनाभीष्टाः
प्रीता भवन्ति, चतस्रश्चाष्टौ चैत्य, —ष्टाचत्वारिंशतो, ऽष्टाचत्वारिंशदधरा जगती, जागताः
पशवः, पशूनेवावुरुद्धे, अयिंश्च अयिर्वी चैत्ये, —तानि वै वयाश्चि पशूनां, —पशून् एव
पशूनेव रुद्धा, आपुर्यज्ञेन कल्पते, प्राणो यज्ञेन कल्पता इति, यज्ञस्य वा एषां कर्त्तृभिः,
यज्ञमेवेतदधीकल्पद, वाजाय स्वाहा, प्रसवाय स्वाहेति, त्रयोदश वा एता आहुतयः,
स्त्रयोदश मास्ताः सध्वत्सरः, सध्वत्सरश्च वावास्मा एतदुपदधाति स्वर्गं लोकं, तस्मिन्नेव
प्रतिष्ठित्यै, स्तोमश्च यजुश्च, —त्येञ्च वै स्तोमश्च यजुश्च, —ऽञ्च वा एतदात्मन्धित्वोन्नादो
भूत्वा देवधेत्रमन्ततः प्रावसत्य, —त्रिर्व वसु, —स्तस्य वा एषां धारा, सर्वान् ह वा अस्मा
अग्निर्दीहान्तस्त्वान् कामान् दुहे य एवश्च वैद, सश्च वा एतदग्निरन्नाद्यभिन्दे यच्चिनोति, तं
दीपयत्येव वसोवारिषा ॥ २ ॥

२

वाजप्रसव्यं जुहोति, वाजश्च वा एतेनाग्निरन्नाद्यमुदजयद्वाजमेवेतेनाग्निश्च यजमाना
उज्जयत्ये, —हस्यान्नस्य जुहोति वाजप्रसव्याग्नि, —रन्श्च वै वाजोऽन्नाद्यस्यावुरुद्धया, उभयं
ग्राम्यं चारण्यं च जुहोत्युभयस्यान्नाद्यस्यावुरुद्धया, औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यु, —र्गो उदुम्बर,

[२] मे २, ११, ६ । ते ५, ४, ८ । काठ २१, ११ । वा. १८, २१-२९ । कण्व. १९, ३४-४३ ।

[३] मे २, १२, १-३ । ते. ५, ४, ९ । काठ २१, १२ । वा. १८, ३०, ३७, ३८-४३, ४५ । कण्व. २०, १,
७, ८-१३, १५ ।

ऊर्जांश्चरुदधै, देवंस्य त्वा सवितुः प्रसुश्चेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां संरस्यतो वाचा यन्तुर्धन्त्रेण बृहस्पतिश्च सोम्राज्यायामिपिश्चामीत्य, —मिपिश्चेद्, यदि ब्राह्मणो यजेत, बृहस्पतिसुवो र्होपे, इन्द्रश्च सोम्राज्यायामिपिश्चामीत्य, —मिपिश्चेद्, यदि राजश्चो यजेत, —न्द्रसुवो र्होपे, कृष्णाजिने ब्रह्मवर्चसकामममिमिपिश्चेद्, ब्रह्मणो वा एतद्वसामयो रूप, —मृक्सामे ब्रह्मवर्चसं, ब्रह्मवर्चसमेवावरुन्दे, वस्ताजिने पशुसामं, पशवो वै वस्ताजिनं, पशुनेवावरुन्दे, सुयते वा एषोऽग्नीनां यक्षीयते, स्वनेवैनश्च सर्वेन भमर्धयति, देवा ओषधीषु पर्कास्वाजीमपु, —स्ता अधिरुदजय, —दुधैर्वा एषोऽभिषेको, अन्नस्य वा एतत् क्षयते, स्यानां वा एष एको, बृहस्पतिसुवो वा एष बृहस्पत्यां ब्राह्मणो देवतया, स्वनेवै सर्वेन क्षयते, तदाहु, —होतव्यमेव, न हि सुपुवारणः कुं चन प्रत्यवरोहतीति, सुपुवारणो वा एष देवतया योऽग्निचि, —दतवो वै सुपुवारणस्य राष्ट्रमनुविभ्रति, पञ्चा क्रतव, क्रतवो राष्ट्रभृतो, यत् पद्भिर्जुहोत्युत्प्रेवांस्य राष्ट्रं प्रतिष्ठापयति, तेऽस्मै राष्ट्रमनुविभ्रति, द्वादशगृहीतेन जुहोति, यत् द्वादश मासाः सश्वत्सरः, सश्वत्सरमेवाप्तावरुन्दे, मिथुना वा एता आहुतय, —स्तस्मै स्वाहा वंद, ताभ्यः स्वाहा वंदिति, तस्मिन्नेव मिथुने रेतो दधाति, रथशीर्षं सप्तमं जुहोति दिशामभिजित्यै, दिश एवाभिजिता रथेन जीयन्ते, ऽथैते वातहोमा, अग्निचितो वा अमु- ब्राह्मरात्रे, अग्निचितेऽयं वायुः पवते, प्राणो वै वायुः, प्राणमेवावरुन्दे, ऽज्जलिना जुहोति, न र्होतस्यावदानमस्त्य, —थो परंगृहीत्या एवं, प्राणो वै वायुः, —हस्तः प्राणायोपकृततम, — स्तस्मादज्जलिना जुहोति, त्रिजुहोति, त्रयो वा इमे लोका, इमे एवास्मै लोका वातं धुनन्ति, समुद्रोऽसि नमस्वानाद्रदानुरित्ये, —तानि वै वाचो रूपाणि, रूपैरेन वायुमवरुन्दे, मारुतोऽसि, मरुतां गुण इति, मारुतो हि वायुः, संश्च वा एतदग्निमिन्द्रे यच्चिनोति, तं दीपयत्येवं वातहोमैः ॥ ३ ॥

प्राणो वै गायत्री, गायत्रं द्विविधीन, —मपानो जमुतो, जागृतश्चंदो, व्यानं सिष्टुप, त्रैष्टुभमाग्नीध्र, —मंसुः पृश्नि, —मध्यै दिव्यो निर्हितः पृश्निरश्मे, —त्यमुश्च वातास्थैतन्मध्यतः प्राणापानानां व्यवदधाति प्राणानां धृत्या, अंश्मनवमा आग्नीध्रे सादयति, ननु वै प्राणाः, प्राणान् वातास्थैतद्वजमानलोके दध्यात्येकविंशतिश्चोत्रिये प्रतिष्ठित्यै, प्रतिष्ठा लोकत्रिंशं,

[देवस्य त्वा सवितु ० । अथर्व १०, ५१, २]

[४] मै २, १२, ३ । ते ५, ४, १० । राठ २१, १२, २२, १ । वा १७, ६० (तू पा), १८, ५१ कण्व १८, ६० (तू पा), २०, २१ । [पृश्निर्मध्ये दिवो (मध्ये दिवो निहितः पृश्निरश्मा) । ऋ ५, ४७, ३, ते सं ४, ३, ३]

एकादश ब्राह्मणार्थाः स्या, एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्, वीर्यं त्रिष्टुप्, वीर्यं एवं प्रतिष्ठित्य,—
 षोडश इत्येष्टम्,—षोडशा गायत्री, ब्रह्म गायत्री, ब्रह्मण्येवं प्रतिष्ठित्य, पञ्चमार्जालीये,
 पञ्चो ऋतम्, ऋतमे वा एतं दक्षिणतः पर्यहरन्त, पितरो वा ऋतवो, ऽथो पञ्चै छन्दाः सन्ति,
 छन्दाः सन्ति वाग्रास्यैतद्यज्ञपुरे युनाकि, सज्जुर्ब्धो आयवोभिरित्ये,—ता वा अग्नेर्देवताः पुरस्ता-
 द्भाग,—स्ता एवं प्रीणात्यं,—थो अत्र वै देवानां प्रियास्तुश्च,—स्ता एवाचरुन्दे, सज्जुर्ब्धो
 आयवोभिरिति, सश्वत्सरो वा अद्भ्य, ऋतवा आयवानः, सश्वत्सरो एवास्यैतेना ऋतवो-
 ऽभीष्टाः प्रीता भवन्ति, सज्जुर्ब्धो आरुणीभिरित्यु,—पत्तुमेवं प्रीणाति, सज्जोषा अधिना दक्ष-
 गोभिरित्यु,—होरात्रे वा अधिना, ऽहोरात्रे एवास्यैतेनाभीष्टे प्रीते भवतः, सज्जुः स्या एतद्गोनेति,
 सज्जुमेवं प्रीणाति, सज्जुर्ब्धश्चानुर इड्या घृतं स्वाहति, सश्वत्सरो वै वैश्वानरः, पशवा
 इडा, पशवो घृतं, सश्वत्सरो एवास्यैतेन पशवोऽभीष्टाः प्रीता भवन्ति, दर्भस्तम्भे जुहो-
 त्ये,—वा वा अस्यामृतवित्तम्,—रघृते वा एतदग्निश्चीयते, हिङ्ग्यं निषाद्य जुहोत्य,—भिर्मत्येवं
 जुहोत्यायतनरत्य,—धोऽध्वर्युः स्याद्यदनायतने जुहुयात्, स्वर्गाय वै लोकाय देवर्धो युज्यते,
 कामाय मनुष्याश्चो, ऽग्निं युनज्मि श्वसा घृतं नैत्य,—ग्निं वा एतद्युनक्ति, तेन युक्तेन
 सार्गं लोकं गच्छति, यत् सर्वाभिर्युज्याद्युक्तोऽस्य युक्तः स्यादप्रतिष्ठित्वा आहुतयो, द्वाभ्यां
 नापि घृतस्त्वाहुतीनां प्रतिष्ठित्ये, ताः श्रुतिर्तिष्ठन्तीर्यज्ञोऽनुप्रतिष्ठति, यज्ञं च यजमानस्तिष्ठ-
 मिषुनक्ति, त्रिष्टुप् इत्यग्निं,—यौगनेर्वाग्निस्तं युनक्ति, तस्मिन् युद्धं सर्वं हव्यं समाधी-
 यते, पञ्चमिषुनक्ति, षोडशो यज्ञो, यौगनेर् यज्ञस्तं मालुष्य, स वा एतमेतौ तपतो
 यज्ञोऽयं यज्ञ वैश्वानरः, यदप्युमतीस्यां पुरस्ताद्यज्ञादग्निस्तस्य सम्पृच्छति शान्त्या, एषा वै
 यज्ञस्य मोक्षा यदग्निष्टोमो, भूमं इत्येतास्यात्तु ऊर्ध्वं क्रियते ॥ ४ ॥

यो वा अग्निं योमा आगते न युद्धं न युञ्जानेषु युद्धं, ऽग्ने युक्षो हि येतुर्वत्यु,—ग्निं
 वा एतद्योमा आगते युद्धं, युद्धं युञ्जानेषु, यो वा अग्निं विमोर्कं आगते न विमुञ्चते न
 विमुञ्चमानेषु विमुञ्चते, वि ते मुञ्चामि रक्षानं वि रक्षामि नित्यं,—ग्निं वा एतद्विमोर्कं आगते विमु-
 ञ्चते, वि मुञ्चमानेषु मुञ्चते, यथा वै पुनर्गर्ध्वमेवं पुनश्चित्,—यो वा आर्ध्वेन क्रमति पुनः

सं आधत्ते, ३योऽग्निं चिक्यानां मन्येत, विं स्यां कृष्णता इति, स एतां पुनश्चित्तिमुपदधीतां,
—ऽपि प्रथमं चिन्वानश्चिन्वीता श्रद्धया, क्रुद्धोत्थेवा, —ऽथो मिधुनत्वाय, यां वा आग्निचिद-
निष्टकां आहुतिं जुहोति संपुति सा, तां संपन्तीं यज्ञोऽनुस्रवति, यज्ञं यज्ञमानो,
यदेतां पुनश्चित्तिमुपदधात्याहुतीनां प्रतिष्ठित्यै, तां प्रतिष्ठित्यन्तीर्षज्ञोऽनु प्रतिष्ठित्यै, यज्ञं
यज्ञमानो, ऽष्टौपदधात्य, —ऽष्टाक्षरा गायत्री, गायत्रोऽग्निं, —यां नानेवाग्निस्तं चिनुते,
ऽष्टौ लोकपूणा उपधाय पुरीषेणाभ्युहस्य, —ऽष्टाक्षरा गायत्री, ब्रह्म गायत्री, गायत्र्येवैनं छन्दसा
ब्रह्मणा चिनुता, एकदश लोकपूणा उपधाय पुरीषेणाभ्युहस्य, —एकदशाक्षरा त्रिष्टुप् वीर्यं,
त्रिष्टुप्त्रैवैनं छन्दसा वीर्येण चिनुते, द्वादश लोकपूणा उपधाय पुरीषेणाभ्युहति, —द्वादशाक्षरा
जगती, जागताः पशवो, जगत्येवैनं छन्दसा पशुभिश्चिनुत, एषां वा अमेरुचरवेदि, —रेन-
दुर्मरुचरवेदिमांश्चीयते, योऽस्याग्निः पुरा चितः स्यात्तमन्ववसाय यजेत, यथा वा इदं
दीप्यमाने भूयोऽस्यार्द्धधात्येवं वा वास्मिन्नेवेदभिपूर्वं भूयस्तेजो दधाति, तद्वाहुः, कः श्रेष्ठा-
स्य विपुसं बोधयिष्यतीति, यद्यजता आहुत्येवैनं व्यर्धयति, गृहान्वा एष कुरुते ३योऽग्निं
चिनुते, यद्वा अन्यतो विन्दते गृहास्तदाहरति, यं इष्टया वा पशुना वा सोमेन वा यजेत
योऽस्याग्निः पुरा चितः स्यात्तमन्ववसाय यजेत, यथा वा इदमन्यतो विचरा गृहानाहरत्येवं तत्त-
द्वाहुः, पुनर्वा सुवा एतद्यज्ञे क्रियते, यत्रैवं कुरु च यजेत तदेतां एकविंशतिमुपधाय यजेत
प्रतिष्ठित्यै, प्रतिष्ठां लोकविंश इति ॥ ५ ॥

समास्त्याग्रा कर्तव्यो वर्धयन्तिवति, समाभिर्ध्वेनमृतंभिश्च समिन्दे, स द्विच्येन दीदिहि
रोचनेनेति, ज्वातिष्मन्तमेवैनं चिनुते, विधा आभाहि प्रदिश्यतस्तथा इति, तस्मादाग्निः
सर्वा दिशा आभात्य, —सुत्रभूयादेष यद्यमस्य बृहस्पति अभिज्ञस्त्वरेषुआ, इत्यामयार्तिनः कर्पा-
—न्मृत्युर्वै पमो, ब्रह्म बृहस्पति, —यां वृद्धेवं ब्रह्म तेनैनं भिषज्याति, प्रत्यूहतामग्निना मृत्यु-
मस्मादित्य, —क्षिनो वै देवानां भिषजौ, तां अस्मान्मृत्युं प्रत्यूहता, उद्वपं तंमसस्परीति,
प्राप्मानमेव तंमोऽपहृत्य स्वर्गं लोकमभ्यारोहत्या, —हतां वै हतनामनः सुमित्रापाष्टेर्भक्षित्यस्य

[६] मे २,१२,५—६ । कठ २२,१ । वा २७,१,९—१०,२० २१,३५,१४,३८,२४ । काण २९,१,९—१०,२२,
६,३५,४७,३८,२४ । [समास्त्याग्रा ० (०अ)] । अथर्व २,६,१ । अमुत्रभूयादध ० । अथर्व ७,५३,१ ।
उद्वपन्तमसस्परीत्य ० । अ १,५०,१०, अथर्व ७,५३,७, तै ४,१,७,४, ते ४,४,१,६,६,२,
ते ४,६,२]

होतासीत्, तमयुवन्, या अप्सुमतीस्ता इहति, तस्मै वा एता गन्धर्वाप्सरसः प्राप्नुवन्,
यदप्सुमतीः सामिधेनीर्भवन्ति शान्त्यै, चतुर्विंशतिमन्वाह, चतुर्विंशत्यधरा वै गायत्री,
गायत्री यजुषसं, यजुमुखमेवालुब्धा, —ऽथो चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासाः सध्वत्सरं, एषा वा
अस्थिता श्रीर्यत्सध्वत्सरं, न वा एष श्रियेलयति, न ह्यस्य श्रीरिलयति, गायत्रीरन्वाह,
तजो वै गायत्री ब्रह्मवर्चसं, तज्ज एव ब्रह्मवर्चसमवर्कन्दे, त्रिष्टुभोऽन्वाहो, —जो वै वीर्यं त्रिष्टु,
—त्रांजु एव वीर्यमवर्कन्दे, यद्वायव्यश्च त्रिष्टुभश्च भवन्ति तेनैव तदुभयमवर्कन्दे, या आग्ने-
यीरनिरुक्तास्ताः काश्या, अनिरुक्तामिव श्वेतदध्यावृत्तः, व्यावृत्तं पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति,
ता अग्नीषोमीयस्य पशोः कुर्यात्, कां हि देवधेवं द्विरभ्यारोक्ष्यतीति, तिस्रो रात्रीर्भूत्वाभि-
धेत३ध्या, इत्याहुः, —स्त्रिपदा विराड्, विराजुमेवाप्नोति पंडरात्रीर्भूत्वाभिधेत३ध्या, इत्याहुः,
पद्मा ऋतवः सध्वत्सरः, सध्वत्सरमनु विराडापत्ता, विराजुमेवाप्नोति, दश रात्रीर्भूत्वा-
भिधेत३ध्या, इत्याहुः, —दशाधरा विराड्, विराजुमेवाप्नोति, द्वादश रात्रीर्भूत्वाभिधेत३-
ध्या, इत्याहुः, —द्वादश मासाः सध्वत्सरः, सध्वत्सरमनु विराडापत्ता, विराजुमेवाप्नोति,
चतुर्विंशति रात्रीर्भूत्वाभिधेत३ध्या, इत्याहुः, —चतुर्विंशतिर्वा अर्धमासाः सध्वत्सरः,
सध्वत्सरमनु विराडापत्ता, विराजुमेवाप्नोति, मासं भूत्वाभिधेत३ध्या, इत्याहुः, —मासश्च
एव सध्वत्सरमाप्नोत्य, —हो वा एतन्मासो वसवोऽविभ्रु, —स्तं शुभं लोकमाजयन् गायत्रीं
छन्दः, एकादश रुद्राः, —स्तेऽन्तरिक्षं लोकमाजयन्स्त्रिष्टुभं छन्दः, द्वादशदित्वाः, —
स्तेऽग्रे लोकमाजयन् जंगुतां छन्दः, —स्तं आर्भुव, —ब्रूमीति य एव३ विद्वान्त्सध्वत्सरमग्निं चिमिति,
तस्मादाहुः, सध्वत्सरंभूत एवाग्निरित्यु, —धेता आग्नेयः प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा रिरिचानोऽम-
न्यत्, — एता आग्नीरपदयन्, ताम्बिरात्मानमाग्नीषीता, —ऽग्निर्वै प्रजापति, —यदेता
आग्नेयो भवन्त्यग्निमवताभिर्यजमाना आग्नीषीते, लोमजं वा एतच्छन्दः पञ्चममृतातिरिक्तं
प्रजंननाय, त्रिराजो भवन्ति, विराड् वै सर्वाणि छन्दाश्चि, सर्वाण्येषास्य छन्दाश्च्युप-
हितानि भवन्ति, ता विशावतुः कुर्यात्, प्राणा वा एता ज्योतिषीरिव च कंतीयसीरिव च
भवन्ति, ज्योतिषाश्च इव च रेहीमं कंतीयाश्च इव च प्राणाः, प्राणनिवात्मेन घृते ॥ ६ ॥ ६
यम्याप्रिहंग्योऽनुमृति यथा पुत्रो जातः शुभोयंतु एवं तद्, यच्चनुमृतेन तमिवापां पुनः

परिन्धीतै, — पा वा अयेयोनिः, स्वादेवेना५ योनिः प्रज्जन्वती, — धरो वा एषो प्रज्जन्तोऽयोऽग्निं
चिनुते ॥ ७

यास्ते अग्र आद्रीं योन्तुथो याः कुलायिन्ये ते अग्रा इन्दुवो या उ नाभयः ।

तामिष्टुममयीभिः स५विदानैः प्रज्जाने५स्त३न्वेह निपीद ॥

इति यदेपाद्रीं योनिमिति शान्त्यै, प्रजा वै कुलायं, पशवः कुलाय५, यत्कुलायिनीः
प्रजात्यै, हविर्भूतो वा एष ३योऽग्निं चिनुते, ३योऽग्निं चित्वा५न्यस्य स्त्रियुमुपैति यथा हविः
स्कन्धमेव५ स्याद्, यथा हविषे स्कन्धाय प्रायश्चित्तिमिच्छन्त्येवमस्मै प्रायश्चित्तिमिच्छेयुः, — येषुपेया-
न्मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेत, मैत्रावरुणतामेरोपैत्यात्मनोऽरुन्नत्वाय, पशुर्वा अग्निः, — यो वै पशुं
पुरस्तादुपचरति हि५नस्ति वा एन५ स, तस्मात् पुरस्तात् प्रत्यञ्चं नाकामति, तस्माद् पश्चात्
प्राञ्चमुपचरत्यात्मनोऽहि५सायै, यो वै यथावृत्तमग्निं चिनुते यथारूपं प्रजाश्च ऋतवश्च कल्पन्ते,
या दक्षिणावृत्तस्ता दक्षिणत् उपदधाति, याः सव्यावृत्तस्ता उत्तरत्, — स्यालसिताः पश्चात् प्राची-
रुपदधाति, यथावृत्त५ वा एतदग्निं चिनुते यथारूपं प्रजाश्च ऋतवश्च कल्पन्ते, संसृत्योऽग्निश्चेत३-
व्या, इत्याहुः॥ भूधैवः स्वः॥ इति पुरस्तात् स्वयमातृणां, यावदेतदं वाचः सत्य५ संसत्यमेवाग्निं
चिनुते, प्राणो वै स्यमातृणां, ऽमृत५ हि५रण्य५, यद्विरण्येष्टकामुपधाय स्यमातृणामुप-
दधात्य, — मृत एवास्य प्राणान् दधाति, तेजोऽग्नि तेजो मे षष्ठे, — ति हिरण्येष्टका उपदधात्ये, —
तामित्रीं इमे लोका विधूता, अथो एताभिरेवाग्निं चिनुत, इमे लोकाः प्रमोन्ति, देवा असु-
शान् हुत्वा मृत्योरविमियुः, — स्ते छन्दा५स्यपश्य५, — स्तानि शोविशु५, — स्तेभ्यो यद्यदछदयत्तेना-
स्मान्मछादयन्त, तच्छेन्दसां छन्दस्त्वै, चितिं चितिमुपधायाग्नेया धाम छन्दोऽभिष्टुति,
स्वामिव देवतामुपप्रतिशत्यात्मनोऽहि५सायै ॥ इयेनचितिं चिन्वीत स्वर्गकामः, इयेनो वै भूत्वा
शाय३न्युर्म लोकर्मपुतत् स्वर्गस्य लोकस्य संमष्ट्यै, रथचक्रचितिं चिन्वीत भ्रातृव्ययाग,
रथचक्र५ वै वै वज्रं कृत्वा देवा असुरेभ्य उपप्रा५वर्तय५, — स्तोत्रा५ शतवर्हमद५ह५, — स्तदेतामि५
वज्रं कृत्वा यजमानो भ्रातृव्यापोपप्रवर्तयति, शतवर्ह५ ह द५हति, प्राग्वचितिं चिन्वीत
भ्रातृव्या, — नुभयतो वै देवान्सुराः परीयता आसन्, पुरस्तादुन्ये, पश्चादुन्ये, तान्वा
एतेन व्यनुदन्त, तद्भ्रातृव्यस्य वा एषं जिज्ञोदौ, द्रोणचितिं चिन्वीताद्यक्रामो, द्रोणेन वा
अन्नमद्यते, ऽनुरूपेणैवाध्यामरुन्धे, पश्चाच्चरुर्मवत्यनुरूपत्वाय, अमशानचितिं चिन्वीत यः

कामयेता, —ऽज्ञसा पितृलोकमुपेयामित्यं, —ऽज्ञसा पितृलोकमुपैत्यु, —प चान्यं चिन्वीत ग्रामकामो,
यथैवेतमुपाचिनोत्येवंमस्मै ग्राममुपचिनोति, समूहं चिन्वीत पशुकामो, यथैवेतं समूहत्थेवं-
मस्मै दिग्म्यः पशून्तंसमूहति ॥ ७ ॥

९-१२

प्रजापतिर्वा एतमग्रेऽग्निमचिनुत क्रतुभिः सश्वत्सरं, वृसन्तेन पुरस्तादचिनुत, ग्रीष्मेण
दक्षिणं पक्षं, वर्षाभिरुत्तरं, शरदा पुच्छं, हेमन्तेन मध्यं, ब्रह्मणैव पुरस्तादचिनुत,
क्षत्रेण दक्षिणं पक्षं, विशोत्तरं, पशुभिः पुच्छं, —माशया मध्यं, —मेतावदा अस्ति, यावुदे-
वास्ति तत् स्पृणोति, तदेव रुद्धे, स्वर्गाय वै लोकायाग्निं श्रियते, वज्र एकादशिनी, यदे-
कादशिनीं मिनुयाद्वज्रः पुरस्तादवगृह्णीया, —दस्वर्ग्यः स्याद, यन्नं मिनुयादुपशुः स्यादेकयूपं,
एकादश पशवो नियुज्या, —स्तेन पशुश्च्यु, —स्तेन स्वर्गो, यत्पुक्षंसमितां मिनुयात् कनीया-
सं यज्ञक्रतुमुपेयात् कनीयसीं प्रजां कनीयसः पशून् कनीयोऽन्नाद्यं, पापीयान्त्स्या, —दथयद्वे-
दिसंमितां मिनोति ज्यायाश्चं चिनुते ज्यायाश्चमेवं यज्ञक्रतुमुपैति भूयसीं प्रजां भूयसः पशून्
भूयोऽन्नाद्यं, वंसीयान् भवत्ये, —पा वा अग्रेरुत्तरवृत्तो नाम चिति, —रुत्तरमुत्तरं चः श्वः
भूपान् भवति य एवंच वेद, द्वेषा वा अग्निं चिख्यानस्य यज्ञ इन्द्रियं गच्छत्य, —ग्निं वा गच्छ-
त्यारमान् वा ॥

१३

रुचं नो धेहि ब्राह्मणेषु रुचं राजसु धारय ।

रुचं निदयेषु ब्रूद्रेषु मयि धेहि रुचा रुचम् ॥

१४

इति यजुर्होत्यारमान् वा एतदग्रेयं शसार्पयती, —धरो वा एव दुर्धर्मा भवितोऽर्थोऽग्निमघ्येति ॥

१५

तं ज्ञायामि ब्रह्मणा बन्दमानस्तदाज्ञास्ते यजमानो हविर्भिः ।

अहेतमानो वरुणैर्होष्यैरुशस्तमा ना आयुः प्र सोषीः ॥

१६

इति यजुर्होति अन्तिर्हो एवमग्निमिहोत्तरं, यज्ञो वा अग्नि, —स्तस्मादग्निचिता पक्षिणे
नाशितश्च्यं नो अग्निविदा, यदग्नीयांत्तमेवाश्रियात्, स एवमाग्निं निनयेत्, प्रजापतिर्वा
एतमग्रेऽग्निमचिनुत ज्यैष्ठ्यकामः, स ज्यैष्ठ्यं महिमानमगच्छ, —ज्यैष्ठ्यं महिमानं गच्छति यं
एवं विद्वानग्निं चिनुते, प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा तां अनुप्राविशत्, सोऽवधीद, यो मेतः

संचिनेदुद्धृतसं इति, तं देवाः संमानन्व५, —स्तं प्रार्थुः५, —स्तचित्यस्य चित्यत्वं, तथै
एवं५ विद्वानग्निं चिनोति प्रजापतिमेवं संचिनोत्यु, —भोति, तस्मादाहुः, प्रजापतिचित एवा-
धिरिति ॥ ८ ॥

१७

देवेभ्यो वा अग्निं चिकयानेभ्यो न व्यौछरेत्, तेष्वा आहुतिमजुह्वु, —स्तम्भमग्ने व्युछ, —
तथास्मभ्य५ निरस्त्यतीति, तयाग्रये व्यौछरेत्, व्यग्रया ओछ, —आहुत्यै व्यौछत्, तस्या
आहुत्यै यज्ञेन व्यौछत्, व्याहुत्या ओछ, —अ यज्ञाय व्यौछत्, तस्मै यज्ञाय दक्षिणया व्यौछत्,
वि यज्ञायौछन्न दक्षिणायै व्यौछत्, तस्यै दक्षिणायै ब्राह्मणेन व्यौछत्, नि दक्षिणायौ छन्न
ब्राह्मणाय व्यौछत्, तस्मै ब्राह्मणाय ब्रह्मणा व्यौछत्, नि ब्राह्मणायौ छन्न, —अ ब्रह्मणे व्यौछत्,
तस्मै ब्रह्मणे तपसा व्यौछ, —देतां वै तपःपरार्था व्युष्टयः, शोवसीयस्यस्मै व्युछति य एवं५
विद्वान् व्युष्टीरुपधत्ते, यो वै यथापूर्वं५ व्युष्टीर्दे यथापूर्वमस्मै व्युछत्यौ, —प्रसी वाक् प्रथमा
व्युष्टिर्ब्रह्मा, —दिति वा आहु, —यदौपस्यदेति, यद् व्युछति, यदुधिराधीयते, यत्स्यै उदेति,
यद्वस्ता अघनेनित्ते, यदश्राति, यत् प्रियत्ये, —तां वै यथापूर्वं५ व्युष्टयो, यथापूर्वमस्मै
व्युछति य एवं५ विद्वान् व्युष्टीरुपधत्ते ॥ ९ ॥

१८

यो वा अग्निमुद्योनिमनापतनं चिनुतेऽद्योनिरनापतनो भवत्या, —यो वा अग्नेर्वीनि, —यत् कुम्भेष्टका
उपदेधाति योनिमन्तमेवायतनवन्तमग्निं चिनुते, योनिमानायतनान् भवत्य, —धरसपत्नोऽग्निश्चेत-
रेव्या, इत्याहु, —राष्ट्रो वा अग्नेः सपत्नो, यत् कुम्भेष्टका उपदेधात्यधरसपत्नमेवाग्निं चिनुते,
ऽध्वगेऽस्मात् प्राप्ता भुवत्य, —धरः सपत्नः, गुग्वा अग्नि, —राष्ट्रः शान्ति, —यत् कुम्भेष्टका उपदेधाति
शान्त्यै, यत्कुम्भाश्च कुम्भ्यश्च तन्मिथुनं५, यद् इन्द्रं प्रजात्यै, दादशोपदेधाति, दादश
माप्ताः स५वत्सरः, स५वत्सरमेवाप्तावरुन्दे, नेत्राश्चरुत्तयोदशो भुवत्य, —स्ति मासस्त्रयो-
दश, —स्तेनैवेतेनाप्तावरुन्दे, पयसि भवति, यत्पयो, आभ्यं तेनाच्चाद्यमवरुन्दे, यज्ञीरा-
रा, आरण्यं तेन, तेनैव तदुभयमवरुन्दे ॥ १० ॥

१९

[२५३७]

॥ इत्युपरिकाण्डे वसोधारीय चतुर्थं प्रपाठक ॥ ४ ॥

मोक्षितः, स ईश्वरोऽशान्तो यजमानः हिंसासितो, यैचूणमन्तर्दधाति यजमानस्योहिंसायै,
 देवभुविमान् प्रवृत्ता इति, देवभुविद्वेष्टेतां प्रवृत्ते, स्वस्त्युत्तरं अशीर्वेति, स्वस्त्युत्तरं यज्ञ-
 स्योद्वेष्टमशीयं, —ति वा एतदाहा, —ऽऽपो मा मातरः छदयन्तिवत्या, —पो हि यज्ञो, घृतेन मा
 घृतपुः पुनन्तिवति, देवताभिरेवात्मानं पावयते, विंशः हि रित्रं प्रवहन्तु देवीरिति, यदेवास्म्यु
 रित्रममेघ्यमात्मनि शमूलं तदस्मादधि प्रवहन्त्यु, —दिदाम्यः शुचिरा पुत एमीति, शुचिरेवांस्यो
 यज्ञियो मेघ्यः पुत उदेति, हविर् दीक्षितो, यदा वै हविर् यज्ञुषा प्रोक्षत्यथ हविर्भवति,
 यथैषा स्तुपयति हविरेवेनमक, —रश्नाति, प्राणा वा अज्ञानं, प्राणानिषात्मन्धित्वा दीक्षते,
 सुषिरा वै पुरुषः, स वै तेल्लेवं संवो यज्ञोऽशितो, यदाशितो भवति मेघ्य एवं मेघमुपैति,
 यथा वा इह दीक्षित एवं वा एषोऽमुष्मिहोक्तं एव वा अत्याश्रितस्य तिष्ठति, तस्मान्नात्या-
 श्रितेन भवितुं न्ये, तन्न स्वर्ग्य, माश्रितेनैव भवितुं न्ये, यथैव कनीयः कनीयोऽधीया-
 वेनमर्थायाद, यद्वि दीक्षितः सन् कनीयोऽधीति तेन दीक्षित आइक्ते, —ऽभ्युक्ते, वासः
 परिषत्, एतां वै पुरुषस्य तन्त्रः, संतनुरेवं मेघ्यमुपैति, नवनितेनाभ्युक्ते, घृतं देवानां,
 मायुतं मनुष्याणां, निष्पकं गन्धर्वाणां, स्वयं निलीनं पितृणां, सर्वदेवस्य वा एतत्,
 तस्मान्नवनितेनाभ्युक्ते, दर्भेष्वल्लाभ्यां समापौति, तत्स्विदभ्युज्जनमक, —रथो अश्मेवैतद्
 घारयति मेघ्यत्वाय, महीनां पयोऽसीत्ता, —ह, महीनां ३ होतृपयो, ऽपानोऽधीनां रसा
 इत्य, —पां ३ होतृप ओऽधीनां रसो, वचो धा अग्नि, वचो मे धेहीत्याग्निपुमेवांशस्ते ॥२॥ २
 मृसाइक्ते प्रजात्या, ईषीक्याइक्ते, शलः ३ न्या हि मनुष्या आजते, संतुलयाइक्ते,
 ऽपतुलया हि मनुष्या आजते, दक्षिणं पूर्वमाइक्ते, सव्यं हि पूर्वं मनुष्या आजते,
 त्रिरन्यत्रिरन्यदाइक्ते, ऽपरिमितं हि मनुष्या आजते, न पुनर्निषेधयति, पुनरावर्तं हि
 मनुष्या आजता, इन्द्रा वै वृत्रमुह, —स्तस्य कर्नीतिरु परापतत्, सो त्रिककुममगलत्, तदा-
 डा नं त्रिककुममाइक्ते, सत्यं वै चक्षु, —नैव वाचं श्रद्धयाति, सत्यमेवात्स्यु दीक्षांमुपैत्य,
 न्तरहं त्रया द्वेयो अन्तरासतीर्दधे महता परितेनेति, पर्वतेन वा एतद् द्वेयोऽसतीरन्तर्धते,
 चक्षुःपो अग्नि, चक्षुर्मे प्राहीत्या, —शिषुमेवांशस्ते, ऊर्षे चावाञ्चं च पावयत्यु, —प्यश्च ३ ह्ययम-
 वारं न प्राणी, यं द्विष्योत्तमद्वयं पावयेत्, प्राणानस्य मोहयति, प्रमायुको भवति,

चित्पतिस्त्वा पुनात्विति, यज्ञो वै चित्पति, — चार्चस्पतिस्त्वा पुनात्विति, चार्चस्पतिरिवैतं
यज्ञाय पावयति, देवस्त्वा सवितो पुनात्विति, सवितृप्रसूत एवैतामिदं देवताभिर्मैधायात्मानं
पावयते, ऽछिद्रेण पवित्रेणेत्ये, — तद्वा अछिद्रे पवित्रं यत्सर्वस्य रुमयो, ऽछिद्रेणैवेन पवित्रेण
पुनानि, तस्य ते पवित्रपते पवित्रेणेत्येति, यज्ञो वै पवित्रपति, — यज्ञाय रंलु वा एषं कमा-
त्मानं पावयते ॥ यज्ञं ऽ शक्यम् ॥ इतीन्द्रो वै वृत्रमप्यव्यहृष्ट, — स्तासां यद्यजिषं मैधमासीच-
दुदकामन्, ता इमा ओषधयोऽभवन्, — स्तासां वा एतर्चेजो यद्भी, एता वै शुक्ला आपो,
यदेवासां स्तेजस्तदवकन्दे, त्रयीर्वा आपो, द्विषाः पार्थिवाः समुद्रिया, — स्ताः सर्वा इमा
विद्वस्यैव, तस्मादभेः पवित्रं, द्वाभ्यां पावयति, द्वे पवित्रे, द्विषाद्यजमानो, योऽनेवा-
स्यात्मा तं पावयति, त्रिः पावयति, त्रिपत्या हि देवा, अथो त्रयो वा इमे प्राणाः,
प्राणोऽपानो व्यानो, योऽनेवास्यात्मा तं पावयति, सप्तभिः पावयति, सप्त वै छन्दाश्-
सि, छन्दोभिरेवेन पावयत्ये, — यो ब्रह्म वै छन्दाश्सि, ब्रह्मणैवेन पावयत्ये, — क्वाव्यवस्था
पावयति, दश हस्त्या अङ्गुलयो दश पादा, आत्मैकविंशो, योऽनेवास्यात्मा तं पाव-
यति, त्रया वै नैर्ऋता, अक्षाः स्थियः स्वप्नो, यदीक्षते तेनाथैश्च स्त्रीभिश्च व्यावर्तते,
यां प्रथमा दीक्षितो रात्री जागति तया स्वप्नेन व्यावर्तते, यां प्रथमा दीक्षितो वसति यज्ञं तया-
वरुद्धे, यां सोमं क्रीते प्रजां तया, यां श्वः सुत्यया पशूस्तया ॥ ३ ॥ ३-६

आकृत्यै प्रयुजे अग्नये स्वाहेत्या, — कृत्या वा आकृतिर्यक्षते स्ये इति, प्रयुजः गलु वा एनं
यज्ञाय प्रयुजते, मेधायै मनसे अग्नये स्वाहेति, मेधया हि मनसा यज्ञमभ्युते, दीक्षायै तपये
अग्नये स्वाहेति, दीक्षया हि तपसा यज्ञमभ्युते, संस्वत्यै पूष्णे अग्नये स्वाहेति, वागेयं सं-
स्वती, वाचा व्यावहति, यक्षयते स्ये इति, पूषा रंलु वा एनं यज्ञं प्राप्तिव्यं एनमपूपुपु-
— दापो देवीर्बृहतीर्विध्वंशुवा इत्या, — पो हि यज्ञो, चाग्राधिवी उगे अन्तरिक्षेति, चाग्रा-
धिवी वा अन्वन्तरिक्षं यज्ञं उपथित, — स्तत् एव यज्ञमालब्ध, बृहस्पतिनां हविषा पृथक्तु
स्वाहेति, ब्रह्म वै बृहस्पति, — ब्रह्मणा वा एतत् पुरस्तात् सर्वेन कामानाप्त्वा दीक्षामालभते, —
येन वा अस्य यज्ञः श्रितो येन यज्ञोपयितस्तत्ततो वा एतत् सर्वं ब्रह्मणा यज्ञं संभृत्यालब्ध,
न वा एकाहुतिर्दाक्षितं करोति, यदेतानि जुहोति द्वितीयत्वाय, प्रजापुनिर्वै यत्किञ्च मनमा-

अथ पञ्चमः प्रपाठकः ।

आ वा एषं प्रजापतये वृश्चते यः शिर उपदधाति नैतुराण्यङ्गान्य, स्थिचिदस्य श्मशानचिद्वति-
ति, यदेतां पुरुषचितिषुपदधाति न प्रजापतया आवृश्चते, अनस्थिचिदस्याश्मशानचिद्वति,
पट्टिश्चतमेतां उपदधाति, पट्टिश्चदक्षरा वृहती, बर्हिताः पशवो, बर्हितः पुरुषः,
पुरुषस्य प्रतिमोपधीयते, स इक्षेपं धीयंतु, एष ह इत्थेवं यजमानोऽग्रे लोकं नाति प्रमीयते
यस्येतां उपधीयन्ते ॥ १ ॥

अधताः पञ्चापञ्चीनाः, शिथिरं इव वा अग्निश्चित्यो, यत्पञ्चापञ्चीना उपदधात्य, पञ्च-
धृत्या अशिथिरत्वाय, पञ्चोपदधाति, पादो यज्ञो, यावानेवं यज्ञस्तमालुब्ध, भूय-
स्तेदसि, वरिवस्तेदसीत्य, या एव भूमानं दधाति, भूयान् प्रजया पृथुभिर्भवत्य, त्सुपदसि,
यद्भस्तेदसीति, ययो वा अग्निः, समिक्षुमेतेन वयः करोति, ययो भूत्या सृर्गं लोकमेति
यस्येतां उपधीयन्ते ॥ २ ॥

चितः स्थ परिचितः स्थिति, शर्कराः परिश्रपति, यच्च शर्करा अपरिश्रित्य सिक्ता निर्वपे-
त्रेतः सिक्तं परामिच्येता, अथ यच्च शर्करा अपरिश्रित्य सिक्ता निर्वपति रेतमः सिक्तस्य परि-
गृहीत्य ॥ ३ ॥

नि वा एषं यज्ञश्चिद्यते यदेमं स्थितं पृथुमुत्सृजन्ति, स ह स्म वा एतमाशोक्यः स्था-
पयत्या, ज्येन सस्याप्यथ यज्ञस्य संतत्या अग्निलेदाय ॥ ४ ॥

सृर्गं वा एषं लोकमन्तरोहति इयोऽग्निं जिनुते, यदन्वारोहान् जुहोति सृर्गमेतेन लोकं
श्रमयित्वाय कामं चरति ॥ ५ ॥

[१५४०]

॥ शत्युपरिपाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठः प्रपाठकः ।

अध्वरादीनां प्रयाणां विधिः ।

आग्निष्णवेमंसादशरूपालं निरूपे, अग्निं मर्गा देवता, विष्णुर्धियो, देवताध्वं यज्ञं
चालुष्या, अग्निं यज्ञस्यान्तोऽपस्ताद, विष्णुः पूरस्ता, दुभयंतु एवं यज्ञस्यान्ता आलुब्ध,
तेदादु, नै क्व इन्द्राय इतोऽस्तिरति, यदुष्टाकपालस्तेनाग्नेयो, यच्च विष्णुपास्तेन विष्णवो,

यदैकादशकपालः संपद्यते तेनैन्द्रो, ऽग्निर्वै यज्ञस्यु पवित्रः, विष्णुर्यज्ञः, पवित्रपूतमेवं
यज्ञमालब्ध, मेधस्य वा एतद्यज्ञस्य रूपं यत्पुरोडाश, —स्तस्मात् पुरोडाश एव कार्य, —अरु
कुर्वन्ति, धेन्वा वै धृतं पयो, ऽनडुहस्तण्डुला, —स्तन्मिथुनं, मिथुनमेवास्य यज्ञमुखं
दधाति, तेजो वै धृतं, तेजस एव प्रजायते, पुरुषो वा एष मेधायालभ्यते, पुरुषस्येव
श्वापो प्रतिमा, यत् इव हि रूपं तस्माच्चरैव कारये, वेदमिति दीक्षते, विन्दा, इति वै
वेदमिति दीक्षते, विन्दते इ वै यो वेदमिति दीक्षते, ऽथो यज्ञपथ एवादीक्षित, वेद्या वै
देवा इममसुराणामविन्दते, —मामेव विन्दते यो वेदमिति दीक्षते, ऽथो यज्ञपथमेवालब्ध,
प्राचीनुवक्षं कुर्वन्ति दिशो, यद्विमां चकल्पयन्निमामेवं देवेभ्योऽकल्पय, —न्निमां पितृभ्य,
इमामसुरेभ्य, इमां मनुष्येभ्यो, देवतामेवं उपैति यो दीक्षते, देवानामेवं दिशमुपावर्तते,
प्राचीनामेवं दिशमुपावर्तते, ऽथो देवक्षेत्रमेवं प्रावस्यति परिश्रयन्त्य, —न्तर्हितो वै देशात्क्षया-
न्मानुषः क्षयो, मानुषादेवेनं क्षयादन्तर्ह्यस्य, —थो रक्षसामन्ववाययै, —ति वा एश्वोऽस्मा-
ल्लोकाद्यो दीक्षते, जेनः छेति, देवलोकमभ्यारोहति, परिश्रयन्तोऽतिरोकान्कुर्वन्ति, तेना-
स्माल्लोकाश्चेति, तेनास्मिंल्लोके धृतः पुरस्तात् प्रायणं कुर्यात् स्वर्गकामस्य, —सर्गो वा आदित्यः
स्वर्गो लोको, ऽमुष्यैनमादित्यस्य सामर्थं गमयति, दक्षिणतः प्रायणं कुर्याद्यं कामयेत्,
पितृलोकं ऋध्नुयादित्ये, —पां वै पितॄणां दिक्, पितृलोकं एवं ऋध्नोति, पृथात् प्रायणं कुर्यात्
भुजाकामस्य, पृथाद्वि रेतो धीयते, रेतो दीक्षितो, रेतोऽस्मिन्दधात्यु, —चरतः प्रायणं
कुर्याद्यं कामयेत्, मनुष्यलोकं ऋध्नुयादित्ये, —पां वै मनुष्याणां दिक्, मनुष्यलोकं एवं ऋध्नोत्यु, —
चरतः पुरस्तात् प्रायणं कुर्याद्यं कामयेत्, —भगोलोकं योऽर्ध्नुयादित्यु, —भगोर्वा एतल्लोकयो, —
रुमपोरेव लोकयोऽर्ध्नोति, सर्वतः प्रायणं कुर्याद्यं कामयेत्, सर्वसु दिक्षित्वृध्नुयादिति,
सर्वासु दिक्षित्वृध्नोति ॥ १ ॥

१

केशश्मश्रुं वृणते, द्रुतो धावते, नखांश्चिह्नन्तते, स्नाति, मृता वा एषां त्वं, —गुमेध्वं वा
अस्यैतदात्मनि शमलं तदेवापहते, मेध्य एवं मेधमपैत्य, —प्सु दीक्षां प्रवेशयित्वा देवाः स्वर्गं लोक-
मायन्, यदप्सु स्नाति तामेवं दीक्षामालभते, ऽथ यद्वोऽवमथमम्यवेति तां वा एतदीक्षां पुन-
रप्सु प्रवेशयत्यो, —पुधे त्रायस्वैन, —मित्याह त्रात्या एवं, स्वीधिते मेनः हिः सोरिति, वज्रो वै

दीधेचंदाधीतयजुभिरेवाप्नोत्, तंदाधीतयजुषामाधीतयजुषं, तद्यं एवं विद्वानाधीतयजुश्चपि
 जुहोति यदेवं किंच मनुसा दीध्यज्जुहोति तंदाप्नोत्ये, —तै वै यज्ञस्य संभारा, एष ह इत्वेव
 संभृतसंभारेण यज्ञेन यजते यस्यैतानि हूयन्तु, एतद्द स्म वा आहारुण औपवेशिः, किमु स
 यज्ञेन यजेत यो यज्ञस्य संभारां विधादिति, पञ्चभिर्जुहोति, पादुक्तो यज्ञो, योवानेव
 यज्ञस्तमालब्ध, षड्भिर्जुहोति, षडां ऋतव, ऋतुर्वैव प्रतितिष्ठति, यज्ञो वै सृष्टः, प्र
 सामाञ्जिनात्, प्र यजु, —स्तं वा ऋगेवायच्छ, —देका वा ऐनमृगयच्छ, द्वादश यजुश्चपि,
 नव सामानि, तस्मान्नवभिर्वहिष्वभाने स्तुवते, नव ह्येनं सामान्ययच्छ, —स्तस्माद्वात्स्य-
 न्यविदो द्वादशभिर्द्वभूणं जुहति, द्वादश ह्येनं यजुश्चपायच्छ, —नेतर्हि खलु वा एष सृज्यते
 यर्हि दीक्षते, यद्वचोद्भूतं जुहोति यज्ञं वा एतत् सृष्टमृचायच्छति, तस्मादारुणिविदुः ऋचौ-
 द्वभूणं जुहत्ये, —का नद्यमृगयच्छत् ॥ ४ ॥

यज्ञो वै प्रजापतिः, प्राजापत्यं भूतच्छन्दो यदनुष्टुप्, यदनुष्टुभा जुहोति स्वेनैवेन छन्दसा-
 धरुन्द्वा, एकया जुहोत्यै, —को हि प्रजापति, —निरुक्तया जुहोत्यै, —निरुक्तो हि प्रजापतिः,
 पूर्णया जुहोति, पूर्णो हि प्रजापति, —यदूनया जुहुयाद्भ्रातृव्याय लोकंश्च शिष्ये, —दद्य यत्पूर्णया
 जुहोति न भ्रातृव्याय लोकंश्च शिष्यतय, —जो वा एतद्रूपं यत् पूर्णं, —यत् पूर्णया जुहोति
 यज्ञे वा एतर्द्वं दधाति, विश्वो देवस्य नेतुं, —रिति सावित्रं, भूतं गुरीत मुख्यं, —मिति
 पितृदेवश्च यय, विश्वो राय इपुष्यती, —ति वैश्वदेवं, द्युम्नश्च वृणीते, —ति वाईस्पत्यं,
 पुष्यसा, इति पौष्णं, सारस्वतः स्याहाकारः, सर्वदेवश्च या वा एषा ऋक्, तस्मादैषा
 सत्वाद्भूतं पतिभूव, सर्वाभ्यो देवताभ्यो यज्ञं आलभ्या, इत्याहुः, सर्वदेवश्च या वा
 एषा ऋक्, यदेतया ऋचौद्भूतं जुहोति सर्वाभ्यो वा एतदेवताभ्यो यज्ञमालभते, अनुष्टुपो वा
 एतस्याः सत्वादीष्यष्टाक्षराणि पदान्येकं सप्ताक्षरं, यत्सप्ताक्षरं तस्य चत्वार्यक्षराण्येकस्मिन्
 पदे उपयन्ति, त्रीण्येकस्मिन्, यत्र चत्वार्युपयन्ति सा जगती, यत्र त्रीणि सा त्रिष्टुप्,
 यदुष्टाक्षरं तेन गायत्री, यदनुष्टुप्तेनानुष्टुप्, सर्वदेवास्य छन्दोभिर्हैव भवति, छन्दःप्रतिष्ठानो
 वै यज्ञ, —छन्दःसु वाचांस्तेष्वर्चं प्रतिष्ठापयामकः, स्वाहाकारेण खलु वा एषा पृक्तिः,
 पादुक्तो यज्ञः पृक्तिप्रायणः पृक्त्युदयनः, पृक्तिप्रायणमेवास्स यज्ञं पृक्त्युदयनमक, —रथो

वाग्वै छन्दाश्च, वाचश्च वा एतन्मध्यत आप्त्वाविरुद्धे, तस्मादियश्च वाह् मध्यतो वदति,
मध्यतो रहीयश्च वाक्, प्रजापतिर्वै स्वां दुहितरमध्यैदुपसं, तस्य रेतः परापतत्, तै देवा
अभिसंगच्छन्त, तस्मादीक्षितो न ददाति, न पंचत्य, —यैनमभिसंगच्छन्ते, तदुदगृष्णश्च,
—स्तदौद्रमणस्यौद्रमणत्वं, तेन यज्ञमतन्वन्त, यज्ञो यदग्रे व्यम्बवत् स त्रेधा व्यम्बवत्, स वा
ऋक्षश्चैव तृतीयेनाश्रयत्, सामसु तृतीयेन, यजुःपु तृतीयेन, या वा अस्य प्रिया तनरासीत्
तया यजुरश्रयतो, —चैर्ऋचा क्रियत्, उचैः सामो, —पाशु यजुषा, यज्ञस्य ह्यत्र प्रिया तनै,
—यद्यजुषोचैः कुर्याद्यज्ञस्य प्रिया तन्मृदुतां कुर्या, —दम्रवर्चसी स्यान्नम्रायुक्तः ॥ ५ ॥ ७

आहिताग्निर्वै एष संभ्राग्निहोत्रं जुहोति, न दर्शपूर्णमासौ यजते, तयो आहुतिमाजो देवतास्ता
अनुष्पायिनीः करोति, कर्षयत आत्मानं, तेनैवास्य तद्धृतं भवति, देवा अमुरान् हव्यम्यो
लोकैभ्यः प्राणुदन्त, तेषामसुवो मनुष्यान् प्राविशश्च, —स्तदिदं च त्रिषु पुरुषेऽन्त, —रथो कृष्णमिष
चक्षुष्पन्त, —स्तन्नाश्रीया, —दसूर्यमेवापहते, यदा वै पुरुषे न किञ्चनान्तर्भवति, यदास्य कृष्णं
चक्षुषोर्नश्यत्य, —य मेभ्यो, यदि कुर्यान्नक्तं कुर्या, —दसुर्यो वै रात्रि, —रसूर्यमेवासूर्यं कियते,
वाचश्च वा एतदीक्षयन्ती, —ति ह स्माहाकृण औपवेष्टि, —यै उताज्जानोऽभ्यज्जानोऽथ दीक्षितवाद्श्च
वदति स वाच दीक्षित इति, मायं प्रातर्वै मनुष्पाणां देवहितमक्षनमतिनीप सायमक्षनमतिनीप
मातरक्षनश्च व्रतश्च व्रतपति, भानुपस्य व्यावृत्त्या, अदन्ती, —ति वै गा अहु, —रभन्ती, —ति
मनुष्पान्, जुहुषी, —ति देवभ्यो, ऽथवा एतमाहुः॥ व्रतमुपेहि व्रतप ॥ इति, व्रतश्च रक्षेतस्य,
व्रतेन यज्ञः संततो, व्रतेनैव यज्ञश्च संतनोत्य, —म्यधी वा ऋक्सामे यज्ञादास्तां, तयोर्वी
मुहिमाना आस्तां ता अपिनिधाप्य यज्ञमुपावर्तेतां, तां मुहिमाना अहोरात्रं अभवतां, तयोर्वी
एतद्रूपश्च यत् कृष्णाजिनस्य, यत् शुक्लं तदहो रूपश्च, यत् कृष्णं तदग्रे, —स्ती वा एतन्मु-
हिमाना अन्वारभते संपारणाय, स मा पारयता इत्य, —होरात्रे मिथुनश्च संमभवतां, तयोस्ते-
जोऽपाकामत्, तत् कृष्णं प्राविशत्, तदा एतदन्वारभते, यावापृथिवी मिथुनश्च संमभवतां,
तयोर्वी रश्मिप्राकामत्, तत् कृष्णं प्राविशत्, तदा एतदन्वारभते, यथा वा इदं नात्र पारं
तुरिप्यन्नारोहत्येव वा एतद्वक्त्राभे अरुधत्, त एनमा यज्ञस्योदचः संपारयतो, यतो वै
लोमानि कृष्णाजिनस्य ततो यज्ञां, यतो यज्ञस्ततो देवता, यद्वहिलोमं पर्यर्षुवातान्दहिवो

दीक्षितो यज्ञास्याद्, यदुन्तर्लोममन्तर्हितो यज्ञो देवताभ्यो, द्वे विष्णुची प्रतिमुच्ये, अनन्त-
 हितो दीक्षितो यज्ञाद्भुवत्, नन्तर्हितो यज्ञो देवताभ्यो, यद्येकः स्यादन्तं प्रतिमुजेत्,
 तेनैव तदुभयमाप्नोति, हविर्वै दीक्षितो, यदन्यत्र कृष्णाजिनोदासीत् यथा हविः स्कन्नेमेव
 स्याद्, यथा हविषे स्कन्नाय प्रायश्चित्तिमिष्ट्येवमस्मै प्रायश्चित्तिमिष्ट्यु, — इच्छन्दांसि च वा
 एष देवताभ्यामिहति, तान्येनमीश्वराणि प्रतिनुदो, यदाह, नमस्ते अस्तु, मा मा हि-
 सीरिति, नमस्कारो वा एषोऽप्रतिनोदाय, देवता वै यज्ञस्य शर्म, यज्ञो यज्ञमानस्य, यदाह,
 विष्णोः शर्मामि, शर्म मे यच्छेत्ति, देवता वा एतद्यज्ञस्य शर्माक, यज्ञः यज्ञमानस्य,
 प्रोर्णुते, प्रावृत इव हि दीक्षितो, ऽथो एतद्विष हि दीक्षितस्य रूपं यत् प्रावृतं, तस्मात्
 प्रोर्णुते, वासुः परिधत्ते, सर्वदेवस्य च वासुः, सर्वाभिर्वा एतदेवताभिरात्मानं परि-
 श्रयन्ति ॥ ६ ॥

८-१०

यज्ञस्य वै सृष्टस्योत्थमन्तुलम्वत् तदासुः क्षौममभवत्, तस्मात् क्षौमिण दीक्षयन्ति यज्ञस्य
 सयोनित्वाय, प्राचीनमात्रा पत्नी दीक्षयन्ती, न्द्रस्य वै प्राचीनमात्रे, न्द्रियं स्त्रियाः प्रजा,
 यत् प्राचीनमात्रा पत्नी दीक्षयन्तीन्द्रियमस्यां दधाति, योनिर्वै दीक्षितस्य दीक्षितविमितं,
 जरायु कृष्णाजिन, मुख्यं दीक्षितयासी, नाभिर्मल्ला, गर्भो दीक्षितः, स्वः वा एतर्घोनि
 दीक्षितं आश्रयेत्, तस्मादीक्षितेन दीक्षितविमितान्नानृतभिः कस्यु, — मेघं श्लोतस्य योनि, —
 रता श्लोषोऽपि प्रजायते गर्भो दीक्षितो, यद्वत् आविःकुर्वीत द्रवन्तो गर्भा जायेरन्, यदनुत
 स्मयेत् तजोऽस्य परापातुकः स्यात्, तस्मान्नानृत स्मेतस्य तजसोऽपरापाताया—ऽजातो वै
 पुरुषः, स वै यज्ञेनैव जायते, स वै तर्धेनैव जायते यर्धदः सोमि क्रीते प्रोर्णुता, इतोऽग्रे
 प्रोर्णुते, ऽथो अग्रे पुरुषो जायते, म वै तर्धेनैव सर्वो जायते यर्धदोऽपोऽवभृथमभ्यवैति,
 तर्हि स तस्मात् सर्वो निर्मुच्यते, त्रिवृता वै स्तोमिन प्रजापतिः प्रजा असृजत्, यन् त्रिवृन्मे-
 तला भवति प्रजननाय, त्रिवृद्वै वज्र उदरं वृत्रः पाप्मा क्षुद् आतृच्यः पुरुषस्य, यन्मेतला
 पयंभ्युते वज्रमेव मपत्ताय आतृच्याय प्रहरति, ये द्विप्याचं तर्हि मनसा प्यायेद्, वज्रमेवास्मै
 प्रहरति, स्तुतुत एवा, — अक्षिरसो वै स्वर्पन्तो यत्र मंगलाः संन्यास्यस्त्वतः श्लोऽजायत,
 तस्मात् अस्मै, — गीं आपधया, ऊर्जं चो एतन्मुच्यत आत्मनो धत्ते प्रजानां च, योक्त्रेण

पत्नी सैनयते, मेखला दीक्षितो, ऽथो मिथुनत्वाथो, —ध्वं वै पुरुषस्य नाभिमध्य, —मवा-
चीनममेध्यं, यन्मेखलां पर्यस्यते मेध्यस्य चामेध्यस्य च विधृत्यै, देवताभ्यो वा एषं मेधा-
यात्मानमालभते यो दीक्षते, बभ्रोत इव वा एतदात्मानं यन्मेखलां पर्यस्यते, तस्माद्वा
एतस्यान्मन्त्रार्थ, —मर्ति इव श्लेषं बद्धं, —स्तस्माद् बद्धस्यान्मन्त्रार्थं, यथा वा इह सूर्यगिरिवं
वा ए३योऽस्यमिच्छोक्तं यो दीक्षितस्यान्मन्त्रं, यज्ञेन ३त्वेवास्य तत्ता तन्मुक्ति, —हविर्वै दीक्षितो,
यदस्य जुहुयात्तमेव जुहुयात्, प्रमायुकः स्यात्, सर्वाभ्यो वा एषं देवताभ्या आग्रायते यो
दीक्षते, यदस्य जुहुयाद्यज्ञस्य विदुहा, —दुपधीतोऽस्य यज्ञः स्यात्, तं वा एतदागते
काले सर्वं संस्फुरितं यज्ञं देवताभ्यो दुहेत्, त्रेषा वा एतस्य पाप्मानं विमज्जते यो
दीक्षते, ३योऽस्यान्मन्त्रं स तृतीयं, योऽस्याक्षीलं कीर्तयति स तृतीयं, या एनं पिपी-
लिका दक्षन्ति तास्तृतीयं, तस्माद्वा एतस्यान्मन्त्रार्थं, तस्मादस्याक्षीलं न कीर्तयितुं ३यं,
तस्मादीक्षितवासोऽमर्त्यं, —मत्र हि ताः पिपीलिका या एनं दक्षन्ति ॥ ७ ॥ ११

दक्षिणा वै देवैवासीद्, यज्ञोऽसुरेषु, तां दक्षिणां यज्ञोऽस्युकामयत्, तामभिपया-
वर्तत, तां संभवत्, स इन्द्रोऽवेद, यो वा अस्माद्योनेः सैमन्त्रियति स इदं मन्त्रियतीति
तामिन्द्रः प्राविशत्, तत्ता इन्द्रः संभवत्, तत्ता इन्द्रोऽजायत्, स जायमानोऽवेद, यो
या अस्माद्योनेरन्यो मत्संभविष्यति माद्वसंभविष्यतीति, तया सहोपवेद्यभजायत्, यन्न्यवेद्य-
त्तस्माभिधेदित्ता, यन्निवेद्यमाना इयावाभुवत् तस्मात् कुष्णं, —नृं च वा एषं प्रैष्यति दक्षिणां
चेन्द्रस्य च खलु वा एतद्योनिमालुब्धं दक्षिणायाश्चात्मानं, —मथो संयोनित्वं यज्ञमालभते,
कृषिं सुसस्यामुत्कृष्टा इति, विपाणया भूम्यामुपहन्ति, कृषिमेवास्य सस्येन संमर्धयति,
यजुषा कण्डूयते, यजुषा हि मुन्य्याः कण्डूयन्ते व्यावृत्त्यै, यजुषा कण्डूयते, तस्मात् प्रजा
अपामंभविष्णवः, पामंभविष्णवः प्रजाः स्युर्बद्धयजुषा कण्डूयन्ते, सुविष्णुतां ओषधीस्कृषी-
ति, शिरः कण्डूयता, ओषधीरेव फले ग्राहयति, तस्मादोषधयः शीपेन फले गृह्णन्ति,
वाग्वै सृष्टां जनुषां व्यभवत्, ततो या अत्यरिच्यत सा वुनस्पतीन् प्राविशत्, संपा
याक्षे या दुन्दुभा या तृणवे या वीणायां दुष्टं प्रयच्छति तामिवास्मै वाचं प्रयच्छत्यं,
यो वज्रमेवास्मै प्रयच्छति गोपीयाया, —ऽस्यदधं प्रयच्छत्यं, —तावती ३दीर्यं वाग्वदुत्यं, —थो

एतावती हि वाचा धीर्यं क्रियते, यद्वर्षावाप्तं प्रयच्छेत् स्वा५ वाचं मैत्रावरुणो विभुजते,
 त५ श्वःसुत्यायां मैत्रावरुणाय प्रयच्छति, ता५ श्वो भूते मैत्रावरुणं ऋत्विग्न्यो विभुजति ॥
 हातयेज पातयेज नेष्टयेज ॥ इति सा सह वृषदकारेणाहवनीयं गच्छति, तां पुरोऽध्वर्यु-
 विभुजति ॥ हातयेज पातयेज नेष्टयेज ॥ इत्यध्वर्युः पुरो वाच५ विभुजति, मैत्रावरुणः
 पथात् ॥ स्वाहा यज्ञं मनसा ॥ इति मनसा यज्ञमभिगच्छन्ति, तत् एवं यज्ञमालब्ध,
 स्वाहा द्विषः स्वाहा पृथिव्या इति, चात्रापृथिवी वा अन्वन्तरिक्ष५ यज्ञं उपश्रित, —स्तत् एवं
 यज्ञमालब्ध, स्वाहोरेरन्तरिक्षादित्य, —न्तरिक्ष५ वै यज्ञो, यदि वातो यदि वा पशवस्तत्
 एवं यज्ञमालब्ध, स्वाहा वातात्परिगृह्णामि स्वाहेत्य, —य५वा५ यः पशव एष यज्ञस्तमेवालब्ध,
 वाच५ यच्छति, यज्ञ५ वा एतद्यच्छति, यद्वाच५ विसृजेद्यज्ञ५ विभुजते, सदाहुः,
 पुनर्दाक्षयित्वा वाग्यन्तव्येति, यत् पुनर्दाक्षयेदाहुतीरतिरेचयेद्, वैष्णवीमनूच्य वाग्यन्तव्या,
 विष्णुर्वै यज्ञो, यज्ञमेवालब्ध, —ऽऽन्नावैष्णवीमनूच्य वाग्यन्तव्या, ऽपिर्वै सर्वा देवता,
 विष्णुर्यज्ञो, देवताश्चैव यज्ञं चालब्ध, सरस्वतीमनूच्य वाग्यन्तव्या, वाग्वै सरस्वती,
 वाचा यज्ञः सैततो, वाचैव यज्ञ५ सैतनोति, बार्हस्पत्यामनूच्य वाग्यन्तव्या, ब्रह्म वै
 बृहस्पति, ब्रह्मणा यज्ञः संहितो, ब्रह्मणैव यज्ञ५ सैदधाति ॥ ८ ॥ १५-१८

दीक्षितोऽयमस्मा आमुष्यायुषः ॥ इत्युद्दति वा आह, प्रियो वै देवानां दीक्षितो,
 देवेभ्य एवैनं प्राह, त्रिराह, त्रिपत्या हि देवा, अथो त्रयो वा इमे लोका, एभ्य एवैनं
 लोकंभ्या आवेदयति, तस्मादीक्षितं दूराच् शृण्वन्त्ये, —भ्यो ह्येनं लोकंभ्या आवेदयति,
 नक्षत्रं इष्टा वाच५ विभुजते, हां वा ऋतु, अहश्च रात्रिश्चा, —ज्यमेव ऋतु५ संप्राप्य वाच५
 विभुजते, व्रतं चरते, —ति वाच५ विभुजते, व्रत५ इक्षतेत्य, व्रतेन यज्ञः सैततो, व्रते-
 नैव यज्ञ५ सैतनोति, देवा धियं मनामहा, इति यज्ञुषा हस्ता अग्नेनिक्ते, यज्ञुषा हि
 मनुष्या अग्नेनिजते व्यावृष्ये ब्रह्मणः सदेवत्वायां, —ऽथो आपो मे दीक्षां नेत्स्मृष्णानित्य, —
 ह्य५ वै मनुष्येभ्य उदनीभृत्सत्, तदेवा मनुष्येवर्दिधीरे५, —स्तदापोऽनुवृत्, यय५ च एता५
 शृग्यामां, —ऽथोपार्तस्वैति, ततोऽहं मनुष्यानुषावर्तन्त, त इदमहं मनुष्येषु घृतं, —तस्माद्
 ब्राह्मणं आहारीयो, आहुते हस्ता अग्नेनिजिता, —ऽन्नाद्यस्यावरुद्धा, अथो अन्नाय वा एत-

द्रात्मानं पावयते, ये देवा मनूजाता मनोयुजा, इति व्रतं व्रतयत्ये, ते वै देवा मनूजाता
मनोयुजो यद्विमे प्राणा, एषा वा अस्मिन्नेतर्हि देवता, तां ग्रीणाति, तस्मात् हुतं व्रतयति,
यदेतोऽन्यथा व्रतयेत् प्राणैरित् व्यर्धयेत्, प्रमायुकः स्यात्, त्वमग्रे व्रतपां असी, —ति
वदेत्स्वप्स्यन्त्सुप्स्यो वा प्रवृष्य, यदि वा दीक्षितवाद्वदे, —द्विर्वै देवानां व्रतपति, —
स्तस्मादेवाधि व्रतमालभते, नोत्तानः शयीत, यदुत्तानः शयीविमे लोकां ययेयु, —नीतिरधि
पराह् पुर्यावर्तेत्, यत् पुर्यावर्तेत् यज्ञात् पुर्यावर्तेत्, नान्यद्वदीक्षितं दीक्षितविमितान्तर्ध्वोऽग्नि-
त्रौचे, —नाभ्युद्विषाद्, दीक्षितव्रतमेवं तद्, यज्ञां वै देवानां न संभभवत्, स भूत्या संभवा-
यन्, यद्वृत्तिं वृत्तुते यज्ञस्य संभूत्यै, रास्वेयस्तोमे, —ति यज्ञ्या, —देतावदस्य स्या, —न भूयो,
यदाहा, —ऽऽभूयो भूरेत्य, —परिमितस्यावृद्धयै, देवः सुविता वसोर्वसुदावे, —ति सवितृ-
प्रथत एवै, —तामिद्वेवतामिरेष प्रतिष्ठात्प्यात्मनोऽहिंसायै, वायुर्गोपास्त्वष्टाधिपतिः, पूषा
प्रतिग्रहीते, —ति वायुमेवासां गोमारमक, —स्त्वष्टारमधिपति, पूषणं प्रतिग्रहीतार, —मापो वै
यज्ञो, यदुपो दीक्षितोऽवृगाहेत यज्ञमवृकश्रीयाद्, यदाह, देवीरापो अपां नपा, —दिति यदे-
वासात् यज्ञियं मेध्यं तन्नाक्रमति, यदुपो दीक्षितोऽवृगाहेत विहृदिनीः स्यु, —स्तस्मान्नाव-
गहित, यद्यवृगाहेत लोष्टं विमृणंस्तुरेत्, तमेवं संतुमनुसंतरति, न वै दीक्षितं तन्तं देवता
अनुतरन्त्य, —रणिभ्यां सह तरति, सहैवं देवताभिस्तरति, न वै दीक्षितं तन्तं यज्ञोऽनु-
तरति, रथाङ्गेन सह तरति, सहैवं यज्ञेन तरति ॥ ९ ॥

१९-२०

अयं वा आदित्यं सर्वा वाचो गच्छन्ति, तां उद्यतिं सर्वाः सृज्यन्ते, यदाह, याः पुशु-
नामृयमे वाचा इति, सृज्यमाना वा पृथग्वाचं पुनरालभते, वायवे त्वे, —ति नृधामनुदिशति,
वरुणाय त्वे, —त्यप्सु ममां, रुद्राय त्वे, —ति महादेवाहुतां, निर्ऋत्यै त्वे, —त्यंसुसन्ना, —
मिन्द्राय त्वे, —ति व्लेष्कहुतां या वा सञ्चार्येतु, मरुद्भ्यस्त्ये, —ति हृदुनिहता, —मेवं वै
देवा भूत्या स्कर्मभागा, —स्तानि ग्रीणाति, देवेभ्यो वा अन्या दक्षिणा दीयन्ते, मनुष्येभ्योऽ-
न्या, एतां वै देवेभ्यः प्रत्यक्षं दक्षिणा दीयन्तु, एताभिर्वै भूयोऽवृद्धे, यद् चैतराभि, —
देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्तै, —तावान्वै तर्हि यज्ञं आसी, —दमिहोत्रे दर्शपूर्णमासां चातुर्मास्यानि;

[स्वमन्ने यतपा अस्ति० । ८, ११, १; अथर्व १९, ५१, १; तै. यं. १, १, १४, ४, ३, १]

[१०] मं. १, १, ३ । वाठ २३, ७ । कपि. ३६, ४ ।

मे. ३३

एतान्तरुद्ध, ता आद्या अकृत, यद्वै यज्ञस्यान्तर्यन्ति तच्छिद्रै, तैनु यज्ञः स्रवति, तैनु
यज्ञमानोऽग्रये समवद्यत्य, —प्रिवै समिष्टि, —रुप्रिः प्रतिष्ठितः, समिष्ट्या एवं प्रतिष्ठित्या अग्निं
ग्रयमं यज्ञत्यग्निमुत्तमं, समानीं वा एषां देवता पाङ्क्तत्वाय, पाङ्क्तो यज्ञो, यज्ञान्वं
यज्ञस्तंमालब्ध, स्वस्ति यजति यज्ञस्य स्वस्त्यै, पथ्या यजति, वाग्यै पथ्या, वाचु-
मेवानुग्रहन्ति, तामुत्तमां मुदयनीये यजति, वाग्यै पथ्या, वाचुमेवानुवृत्ति, मरुत्वृतीः
पथ्याया मेवो भवन्ति, देवविज्ञा वै मरुतो, देवविज्ञामेवाचीकलपत्, तां शान्तां कलसां
मनुष्यविज्ञा अनुकल्पन्ते, स्तेनभविष्णुर्हविर्भवति ॥ १ ॥

जुषाणैरान्य आज्यभागा इज्यन्ते, ज्यात्र ऋचो मर्यतो यजति द्रष्टृन्नेऽग्निधिरत्नाय,
सप्तदश सामिधेनीः कार्याः, पञ्च ऋतवो, द्वादश भासा, एष स वत्सरः, स वत्सरा-
देवाधि यज्ञमर्यं प्रतनुते, तदाहुः, पञ्चदश सामिधेनीः कार्याः, न सप्तदश, स वत्सरी-
यस्यैवायनस्य, सप्तदश कार्याः स वत्सरस्या मेदया इति, तर्षं संसर्प, सप्तदशैव कार्याः,
प्रयाजवत् स्यात् प्रायणीयमननुयाज, —मनुयाजवत् स्यादुदयनीयमप्रयाज, —मुमर्यतो वा एतत्
प्रयाजानुयाजा यज्ञमभिसंधीयते, समानीं इक्षेपं यज्ञो, निष्ठाप च मैक्षण च निदधाति,
तैनु यज्ञः संतत, आत्मा वै प्रयाजाः, प्रयजानुयाजा देवक्षेत्र, यज्ञो देवक्षेत्रमाक्रममाणः
प्रजामन्तरियाद्, यदनुयाजानन्तरियात् प्रयाजवत् स्यात् प्रायणीयमननुयाज, —दनुयाजवत्
स्यादुदयनीयं प्रयाजवत्, पथसि प्रायणीयः स्यात्, पथस्युदयनीयो, सर्पा वा एतच्च
शुक्रिय, —मपामेव शुक्रियमवरुद्धे, पञ्चवो वै शुक्रियं, पञ्चनेवानुरुद्धे, अथो प्रायणं च
वावास्मा एतदुदयने च पश्चन् दधात्वा, —दित्यः प्रायणीयः स्या, —दादित्यं उदयनीयं, इयं
वा अदिति, —स्या य वा एतद्यज्ञमर्येन प्रतितिष्ठत्य, —स्यामुपरिष्टाद्, यत्र वै यज्ञस्याधिष्ठे संमृद्ध
क्रियते क्रियमाणं क्रियमाणं इ वा अस्य संमृच्यते, स वत्स्राप्यं प्रायणीयं यज्ञस्य संमृद्धयं,
याः प्रायणीयेऽनुवाक्यास्ता उदयनीये याज्याः स्युः, —या उदयनीयेऽनुवाक्यास्ताः प्रायणीये
याज्याः स्युः, पथः प्रतिप्रज्ञात्या, अथो अनुसंतत्यै, यदतोऽन्यथा कुर्युः कृत्वम्बदकुर्युः ॥ २ ॥

इयं वै कर्तृ, —वाक् सुपर्णी, छन्दांसि संपूर्णानि गायत्रीं त्रिष्टुब्जगती, मां वै कर्तृः
सुपर्णीमात्मानमयजत्, सानुवीत, सोममाहर, तैनात्मानं निष्प्रीणीष्यति, सा छन्दांसि

प्रेष्य, — द्रमुतः सोममाहरत्, तैनु मा निष्क्रीणीर्वेति, ततो जंगत्युदपत्तत्, सा पशुभि-
 श्रोगृह्णीषया च, तस्मात् पशुषा इति जंगतीमाहु, — तस्माद्यदा पशून् विन्दतंश्च दीक्षते,
 तत्तस्मिन्नुदपत्तत्, सा दक्षिणया चागच्छत् तपसा च, तस्मात् त्रिष्टुभो लोके दक्षिणा दीयन्ते,
 तस्माद् मघ्यंदिने तपस्तपनीयमिति, ततो गायत्र्युदपत्तत्, सा सोममाहरत्, तमाहिर्यमाणश्च
 सामिगन्धर्वो विश्वावसुरामृष्णात्, स तिस्रो रात्रिरुपहतोऽवसत्, तस्मात्तिस्रो रात्रिः क्रीतो वसति,
 तेऽब्रुवन्, पुनर्याचामहा इति, तै देवा अब्रुवन्, — नस्त्रीकामा वै गन्धर्वी, वाचुमेव संभृत्य
 यथा योषिद्वनपक्षेपतमेव तया निष्क्रीणामेति, तश्च वै निरक्रीणश्च, — तस्मादाहु, — वीर्यं
 सोमकृष्णी, वाचश्च वा एतद्देवा निष्क्रीणातीति, तेऽब्रुवन्, — वन्यृतीयामहा इति, तामे-
 न्वातीयन्त, तदन्वृतस्य जन्म, तद्य एवश्च विद्वान्त्सत्यानुवाश्च वाचश्च वदति न ह्येनं द्रुणाति,
 तेऽब्रुवन्, विह्वयामहा इति, ताश्च व्यह्वयन्त, गांश्च देवा अगावन्, ब्रह्म गन्धर्वो अब्रुवन्,
 — नस्ती देवानुपावर्तत्, तस्माद्विवाहे गांश्च गीयते, तस्माद्गायन्तिस्त्रयाः प्रिय, — स्तद्य एवश्च
 विद्वान् गांश्च गावन् हस्तं गृह्णाति, सश्च हि जीर्यतः, सर्वमापुरितो, नाति नृति, — स्त-
 दाहु, — रां वै सा पुनरगच्छ, — नैव किं चन सोमकृष्णीति ॥ ३ ॥

या द्विरूपा सा वार्तिष्ठी, यत्तया क्रीणीयाज्जायुकमस्य राष्ट्रश्च स्या, — दथ यस्य तादृश्यनुस्तरणी
 भवति ताजगेष्ममपुरः प्रमीयते, या रोहिणी कृष्णाक्षी कृष्णवाला कृष्णशफा सा पितृदेवश्च-
 स्या, यत्तया क्रीणीयात् प्रमायुको यजमानः स्या, — दथ यस्य तादृश्यनुस्तरणी भवत्यृतमदेया-
 मपुरः प्रमीयते, याहृणा वृत्रलोम्री श्वेतौषकाशा शुच्यदुर्धी तत्सोमकृष्ण्या रूपश्च, स्वेनैव रूपेण
 क्रीयते, क्राणा स्यादसुर्वी श्रोणां सप्तशफा, तथा सर्वथा क्रीयता, एकहायन्याक्रेय्या,
 योग्यं सोमकृष्णी, तस्मात् प्रजाः सुश्वत्सरे वाचश्च वदन्त्य, — प्सु कृत्वा, 'औषधयो वै
 सोमा, आषा औषधीनाश्च रस, — स्तथा स रसः क्रियते, कृये वा अहश्च सोमस्य तृतीयश्च
 संजुनमरुन्दे, वेदे, — ति ह स्माहारुण औषवेशिः, पश्वो वै तृतीयश्च संजुनं, पशूनां चर्म,
 यगर्माणे निरपति तैर्न तृतीयश्च संजुनमरुन्दे, रोहिते निरपति, तस्मात् पशूनाश्च रोहित-
 रूप, — मोनुदरे निरपत्य, — नृद्वान्वै सर्वाणि वंशाश्च पशूनाश्च, सर्वाण्येव वंशाश्च पशूनामा-
 प्मरुन्दे, ऽथो वहेव यजस्यावरुन्दे, मोमश्च विचिन्वन्ति पापवसीयस्य व्यावृत्त्या, अथो

देवैः स्य एवैनं शुन्धन्ति, नाध्वर्युः सोमं विचिनुया, च यजमानो, न यजमानस्य पुंशुपु
नौपद्रुष्टारो विचीयमानस्य स्य, यदुपद्रुष्टारो विचीयमानस्य स्युः धुधं प्रजां नीयु, र्ववर्तिर्यज-
मानं गृहीयात्, क्षोधुकोऽध्वर्युः स्यात् ॥ शुन्ध सौममापन्न निरस्य ॥ इति ध्याद्, ग्रसितं
वा एतत् सोमस्य यदापन्नं, ग्रसितंमेतं सोमस्य निष्पिदन्ति यं सोमं विचिन्वन्ति, तस्मात्
सोमविक्रयिणो बहु क्रीणन्तो बहु विन्दमानाः क्षोधुका, ग्रमितं ३ क्षेत्रं सोमस्य निष्पिदन्त्या,
स्माऽकोऽसीत्य, भित्तार एवास्यै, पं शुक्रस्ते ग्रहा, इति शुक्रमेवास्य गृह्णात्य, मि त्वं
देवं सुवितार, मिति सवितप्रवृत्त एव गृह्णात्य, तिछन्दसा गृह्णाति, सर्वाणि वै छन्दान्स्य-
तिछन्दाः, सर्वैरेवैनं छन्दोभिर्गृह्णाति, र्चर्म वा एषां छन्दसां, र्चमैनं समानानां
गमयति, पञ्चभिर्गृह्णाति, पाइक्तो यज्ञो, यावानेवं यजस्तमालब्धे, कैकामुत्सर्जं मिमीते,
ऽयातयाम्ब्यायातयाम्ब्यैव मिमीत, एतावती वा आसामेकैकस्या वीर्यमाप्यते, तस्मादिमाः
कामं प्रसारयति, कामं प्रत्यञ्चति, दश कृत्वो मिमीते, दशाधरा विराट्, विराजुमेवाप्नोत्य,
थो वैराजाः पशवः, पशुनेवावरुन्दे, द्विर्गृह्णाति, द्वे हि सर्वान्, यावानेवं सोमो गृहीतः
सं यजमानस्य, यमभ्युद्वति सं सुदस्यानां, प्रजाभ्यस्तवेत्य, भ्युद्वति, गोत्राद्गोत्रादि प्रसर्प-
न्त्यां, पृथयो वै सोमो, ऽपरिमितं जीवन्, यत्परिमितं गृहीयात् परिमितं जीवन् स्या,
दथ यदभ्युद्वत्यपरिमितस्यावरुन्दे, यजमानो वै प्रजापतिः, प्रजा अक्षयो, यत्सोममु-
पनहति प्रजानां वा एतत् प्राणमुपनहति, यदाह, प्रजास्त्वानुप्राणन्तिवति, प्राणमासु
दाधार, क्षाममुपनहत्यां, पृथं वै क्षाम, मोपधयः सोमस्य योनिः, एवं एवैनं योनी
दधाति, यज्ञो यदग्रे देवानामगच्छत् रक्षां स्पजिघांस, न्तस देवता व्यशासपत्, सर्वदेव-
स्यं वै वामो, यत्क्षाममुपनहति सर्वाभिर्वा एतदेवताभिर्यज्ञादक्षां स्पपुहन्त्य, थो सर्वाभिर्य
देवताभिर्यज्ञं समर्धयति ॥ ४ ॥

४-६

चतुर्गृहीतमाज्यं भयति, चतुष्पादो वै पशुः, पशुनेवावरुन्दे, द्विर्यमवधाय जुहोत्या,
मयं घृतं, मग्निजं हिरण्यं, सतनूरेव सतेजा ह्यत, एषो वा अग्नेः श्रियो तनूयैद् घृतं,
तेजो हिरण्यं, यद्विर्यमउषां जुहोत्यग्नेर्वा एतत् श्रियां तश्च तेजसा समर्धयत्य, थो
रूपाण्येवं ग्राहयति, पशुवो वै घृतं, रेतो हिरण्यं, यद्विर्यमउषां जुहोति पशुं वा

एतदेतौ दधाति, तस्मादुनस्थुकद्वैतसोऽस्थन्वन्तः पशवः प्रज्ञायन्ते, वद्वेन जुहोति, तस्मात् पशूनां गर्भा अप्रादुकाः, प्रापादुकाः पशूनां गर्भाः सूर्यदवद्वेन जुहुया, ज्जरसीति, यद्वाव जयत, इत्थमसां इत्थमसां इदिति, तदस्या जुत्वं, धृता मनुसैति, मनुसा हि वाचं दाधार, जुष्टा विष्णुवा इति, यज्रायैवैनां जुष्टा विष्णवेऽक, तस्मास्ते सत्यसवसः प्रसव इति, वाचा हि प्रयुतं क्रियते, तन्वो युन्मशीय स्वाहेत्या, ऽऽग्निमेवाशास्ते, शुक्रमसि, चन्द्रमसीत्यु, द्रवति स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै, वाग्वै सोमक्रयुणी, शास्ति वाचं नामेतत्, तस्मात् प्रजाः सुप्रा प्रज्ञायन्ते, वत्सो जातः स्तनमिच्छति, स्तनं कुमारं इच्छति, चिदसीति, यद्वाव चिद्विस्तत, इत्थमसां इत्थमसां इदिति, तदस्याश्चिदं, मनुसीति, यद्वि मनुसा मनुते यन्मनसाभिगच्छति तद्वाचा वदति, धीरसीति, यद्वाव ध्यापती, त्वमसां इत्थमसां इदिति, तदस्या धीत्वं, दक्षिणासीति, यस्त्विद्वाचा दीयते तदस्या दक्षिणात्वं, यज्ञियासीति, वाग्वै यज्ञिया, क्षत्रियासीति, य इ हि वाग्जुपते स क्षत्रियो, ऽदितिरस्युभयतः शीर्ष्णीति, यस्त्विददित्यः प्रायणीय आदित्य उदयनीयस्तदस्या उभयतः शीर्षत्वं, सा नः सुग्राची सुप्रतीची भवेति, सुग्राची श्वेषा प्रायणीये सुप्रतीच्युदयनीये ॥५॥

७

यत्कर्णगृहीतया क्रीणीयाद्वित्री स्याद्, यच्च भृङ्गाभिहितया मनुष्यदेवं इत्या, यत् यदि वृद्धया पित्रदेवं इत्या, यदेवद्वयायुता स्याद्, यदाहु, मित्रस्तु यदि वृष्णात्विंति, मित्रस्पर्षवैनां पोथिन यच्छति, पूर्वाधुनः प्राविती, य इ वै पुषे, युमेवास्या अघ्नान इ सभुरसी, न्द्रायाप्यक्षायैती, न्द्रो धं देवानामोजिष्ठ, त्वमेवास्या अपक्षमक, रनु त्वा माता मनुष्यामनु विवृत्य, नुमत एव न माता पिता आत्रा संख्या क्रीणाति, सा देवि देवमछेदीति, देवी श्वेषा, देवः सोमा, इन्द्राय सोममिती, न्द्राय श्वेषा सोममछेति, रुद्रस्त्वावृत्यत्विंति, रुद्रमेवास्याः पुरस्तादधाति, स्वस्ति सोममसा पुनरेहीति, प्रत्यक्षमेवावृष्य, रुद्राय वा एतत् पुनर्नपि दधाति, यदाहु, रुद्रस्त्वावृत्यतु, यदाहु, स्वस्ति सोममसा पुनरेहीति, स्वस्तिमेवास्व पुनरावृत्तायै दधाति, वाग्वै सोमक्रयुणी, सा देवरूपाणि प्रविशति, यदाहु, वस्यसि, रुद्रासीती, दम्मीदमसीति, वाग्वेनामेतदाह यद्यद्भवति, यद्वा एतत् किञ्च वेद-त्वेतां वा एतदाप्त्वावृद्धे, पदं पुदान्यनु निष्कामति, पद्मा अहानि वाग्विभज्यते, न वै

पृष्ठमहर्षीमातिवदति, सर्वा वै पृष्ठेऽहन्वाग्राप्यते, यावत्येवं वाक्तामाप्नोति, दक्षिणेनाधेनं
 दक्षिणमर्धमनु निष्क्रामति, तस्मादक्षिणेन हस्तेनाश्रमयते, तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यवच-
 २, —तस्मादक्षिणमर्धं च व्यास्यन् पृथीवतेन्ते, सप्तमे पदे जुहोति, सप्त छन्दांसि,
 छन्दांसि वाग्, यावत्येवं वाक्तामाहुत्याप्तावरुन्दे, सप्त छन्दांसि, सप्त होत्राः, सप्त
 ग्राम्याः पशवः, पश्वस्तनिवारुन्दे, बृहस्पतिश्चासुमे रम्णातिरिति, ब्रह्म वै बृहस्पतिः,
 ब्रह्मणैवैतां यजति, रुद्रो वसुभिराचक्र इति, रुद्रमेवास्या वसुभिराकर्तारमकः, पृथिव्यास्तृता
 मूर्धेनाजिघमसि, —यं वै पृथिव्या मूर्धो यदेवयंजुन, —मिहायास्पदं इति, गौर्वी हंडा, तस्या
 वा एतत् पदं, धृतवृत्ति स्वाहेति, स्वाहाकारणैवेतां यजति ॥ ६ ॥

हिरण्यं निधाय जुहोत्य, —अग्निमत्येवं जुहोत्यापतनवत्य, —न्योऽध्वर्युः स्याद्यदनायतने जुहुयात्,
 पशवो वै धृतं, पशवः पदं, वज्रं स्फयो, यत्स्फपैनु पदं परिलिखति वज्रेण वा एतद्य-
 जमानाय पश्वं परिगृह्णाति, विषाणयानुपरिलिखति, संशोनीनेवास्मै पश्वं परिगृह्णाति,
 स्थार्या पदं संक्षपत्य, —स्यां वा एषाधिक्रियते, इयं हि पशुनां योनिः, स्य एवैतान्
 योनौ दधाति, शोचन्ति वा एतत् पशवो योनेश्छिन्ना, यदप उपभुजति शमयत्येवं,
 यजमानाय पदं प्रपछति, तदध्वर्युः पश्वमर्जति, यजमानाय हि पश्वं तस्य प्रादात्, यदाह,
 तव राया इति, तदध्वर्युः पश्वमर्जति, तेनाध्वर्युः पशुमानं गृहेषु पदं निदधाति, गृहेष्वे-
 वास्य पश्वं दधाति, स्वर्गो वै लोकं आहवनीयो, यदाहवनीय उपवेपेदन्यलोकेऽस्य पश्वं
 दद्यात्, गार्हपत्या उपवपति, गार्हपत्यं हि पश्वोऽनूपतिष्ठन्ते, पश्वभिरैवैतं सम्पद्यं
 दधाति, पशवो वै पदं, —ममीं रुद्रो, यदग्निमत्युपवेप्रेद्रायास्य पश्वं दद्यात्, यन्न शान्तं
 तदुपोष्यं पशुनामप्रदाहाय, यत्सोमक्रयण्या पत्नीं सैनशापयन्ति मिथुनराय, त्वष्ट्रियन्तस्तेति,
 त्वष्टा हि रूपाणि विक्रोति, सप्रेमेति, सपादि प्रजाः प्रजायन्ते, सूर्यस्य चक्षुराहुर्मित्ये,
 —यं वा अपरिपरं पन्था अरक्षस्यो येनासा आदित्य एत्य, —सृष्ट्य वा एतदादित्यस्य पथं इति,
 वृणां विन्दते वसिति, वंसोऽक्षेपं विन्दते यः सोमं क्रीणाति ॥ सोमविक्रयित्सोमं ते क्रीणानि
 महान्तं बृहद् बृह् शोममानं, क्लेया ते क्रीणानि, कुष्टया ते क्रीणानि, शक्रेण ते क्रीणानि,
 पदां ते क्रीणानि ॥ इति, गौर्वी एतन्महिमानमुदाचरे, ऽथो महत्पत्येवेतां, —मयो अक्षर-
 शो वा एतद्यज्ञं मिमीते, सुवाङ्मन्त्रादङ्गारे वम्भारा इत्ये, —ते वै देवानां सोमरक्षय,

एतेभ्यो वा अधि छन्दश्मि सोममाहुर५, —स्तेभ्य एवैनाननुदिशत्य५, —थो यदेवात्र यज्ञस्योपस्थिष्टं
 तत् परिक्रीणीते, दशभिः क्रीणाति, दशधरा विराट्, तथा वैराजः क्रियत, एकादशभिः
 क्रीणाति, दश वै पशोः ग्राणा, आत्मैकादश५, —स्तथा सर्वः क्रियते, धेन्वा क्रीणात्या, —
 जिमेवास्व क्रीणात्य५, —थो वाचमेव गृह्णाति, हिरण्येन क्रीणाति, शुक्रमेवास्व क्रीणात्य५, —
 थो तेजु एव गृह्णाति, वाससा क्रीणाति, सर्वदेवत्यमेवास्व क्रीणात्य५, —जया क्रीणाति,
 तप एवास्व क्रीणाति, यश्च वा अदश्छन्दश्मि सोममाहुर५स्तानि तमुसा न प्राजान५, —स्त-
 तो गाय३यजोमादीयोदपतत्, सा वा एभ्यः प्रारोचयत्, तन्नो वै छन्दश्मि सोममाहुर५, —
 स्तत् सोमं ना आज्ञा, —मिति वावाजानुहं क्रीणाति, बह्वेवास्व क्रीणात्य५, —पभेण क्रीणाति,
 सैन्द्रमेव क्रीणाति, यद्वपभेण क्रीणीयात् प्रजापतिना विक्रीणीते, वत्सत्वेण साण्डेन क्रयस्यै-
 न्द्रमहः क्रीणाति, न प्रजापतिना विक्रीणीते, मिथुनाभ्यां गोभ्यां क्रीणाति, मिथुनमेवास्व
 क्रीणाति ॥ ७ ॥

९-११

सोमो वा अमुग्रासीत्, तं देवो गायत्रीं प्राहिष्व, —अमु५ सोममाहुरेति, सा वितत५ यज्ञ-
 मवापश्यत्, संभुत, यद्यज्ञस्यान्तरेष्यात्मानुमन्तरेष्यामीति, तस्यै वा एत५ सोमो जीव-
 ग्रहं प्राग्रवीत्, स्वजा असि, स्वभूरसीति, सोमस्य वा एष जीवग्रहः, सोमस्य वा एत-
 ज्जीवग्रहं गृह्णीते, नाध्वर्युः सन्नातिर्माच्छति ये एवं वेद, वरुणो वा एष एतर्हि वरुणदेवश्च्यो
 यर्ह्येनद्धो वरुण एनं भूत्वा भुविशेद, यदाहु, मित्रो ना एहि संमित्रघ्ना इति, मित्रमे-
 पेनमका, रामपत्येयै, —न्द्रस्योरुमाविश दक्षिणमित्यै, —न्द्रो वै यज्ञ, इन्द्रः सोमस्य योनिः,
 स्व एवंन५ योनौ दधाती, —न्द्रो वा एतमग्रा आगतमूरु न्यगृह्णीत्, तो५ वा एतदनुकृतिमूरा आसा-
 दयतेऽपोर्णते, यथा श्रेयस्यायत्यपोर्णते एवं तत्, —दुर्धन्तरेक्ष५ रेयीहीत्य५, —न्तरिक्षेदेवश्च्यो वा
 एष एतर्हि, प्रन्युत इतोऽप्रमोऽध्वर्यादित्याः संदा आसीदेत्या, —दित्यो वै यज्ञो, जदितिः
 सोमस्य योनिः, स्व एवंन५ योनौ दधाति, वरुण५ वा एनमेतत्सन्तं मित्रमुक्, —स्तदेन५
 स्स्या देवतया न्यर्धयति यदाहु ॥

१२

अस्तुन्नाद् घामृपमो अन्तरिक्षममिमीत वरिमाणं पृथिव्याः ।

आमीदुर्दिष्टा संवनानि सन्नाद्विधेयानि वरुणस्य व्रतानि ॥

१३

इति वरुणमेवैनमुक्तः, स्वयैवैनं देवतुया समर्धयति, वनेषु रच्यन्तरिक्षं तताने, —ति
 वासुसा पर्याणक्षति, सर्वदेवइत्य५ वै वासुः, सर्वाभिर्वा एतदेवताभिर्यज्ञं क्रीते परिश्रयति,
 धरासि, ध्वर ध्वरन्त, —मिन्याह रक्षसां ध्वराये रक्षसामन्तरित्यै, वारुणमुसि, वरुणस्त्वोत्त-
 भात्विति, वारुण५ इत्येव एतर्हि वरुणदेवइत्यं, मनसाह्र यन्ति, महिमानुमेवास्याह्र
 यन्त्यं, —नसा वहन्ति, तस्मादनोवाइत्यमोपधयः कलं पच्यन्ते, शीर्षाहार्यमोपधयः कलं
 पच्येरन्यत्तोमं क्रीत५ शीर्षां हर्यु, —स्तस्माद्विरा ओपधयः शीर्षाहार्य कलं पच्यन्ते, शीर्षां हि
 सोमं क्रीत५ हरन्ति, प्रच्यवस्व भुवनस्पता इति, भूताना५ इत्येव पति, —विश्वान्यभि
 धामानीति, विश्वानि इत्येव धामान्यभि प्रच्यवते, मां स्वा परिपरिणो मां परि-
 पन्थिनो मां स्वा वृका अघार्यवो विदुर्निति, यत्र वा एनमर्द आद्विर्यमाण५ सामिगन्धर्वो विश्व-
 वसुरपुष्पात्ताइत्येवो वावास्या एतद्रक्षोभ्यो मीषां स्वस्तिमुक्त, —वरुणो वा एव क्रीतो यजमानस्य
 गृहमोक्षते, स ईश्वरोऽज्ञान्तो यजमान५ हि५सितो, —यदाह, नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षुमा
 इति, शर्मयुत्वेवं, ज्ञान्त एवोक्षते यजमानस्याहि५सायै, सर्वाभ्यो वा एव देवताभ्या
 उक्षते, यदेकोत्सुकैः प्रतिविष्टेत् पितृदेवत्योऽस्य यज्ञः स्या, —द्विर्महत्सुमाधेयो, इतिवै
 सर्वा देवताः, सर्वाभिर्वा एतदेवताभिर्यज्ञमायन्तं प्रतिविष्टत्यु, —मीषोमो वा एतौ संभवतो,
 यजमान५ वा एतां जुमिसंभवेता५ यजमानस्य वा पशू५, —स्तर्ध एव पशुधामिते तमेव प्रागर्धय-
 मसिसंभवतो, देवता वा एतं पशुं धार्यमाणं नभिप्राच्यवन्ता, —ऽस्मिन् यज्ञ आश५ममानाश्चो-
 ऽयमितुरस्तममीषोमा उपप्राच्यवेतां, तस्मादेवोऽग्नीषोमीयो, अग्नीषोमाभ्या५ वा एव मंत्राया-
 त्मानमालभते, यो दीक्षते स वा एतैर्नैव पशूनात्मानं निष्क्रीणीते, स्थूलः पौवा स्यादात्मानो
 निष्क्रीत्यै, तस्मादग्नीषोमीयस्य पशोर्नीक्षितश्च्यं, पुरुषो इत्येवतात्मानं निष्क्रीणीते, तस्मा-
 दग्नीषोमीये स५स्थिते यजमानस्य गृहेऽक्षितश्च्यं, तर्हि निष्क्रीतोऽनुषो, वार्त्तम५ वा एतन्,
 सोमो वै वृत्रः, पूर्वेष्वी इन्द्रो वृत्रमहन्, पूर्वेष्वीवैनमेतत्सत्त्वाधारेद्युरभिपुणोति, वरुण-
 पाशाभ्या५ वा एश्चोऽग्निधीयते यो दीक्षते, इहोरात्रे वरुणपाशौ, यद्विवा स५स्थापयेदनुमुक्तो
 वरुणपाशाभ्या५ स्या, —ब्रह्म५ स५स्थाप्यो, वरुणपाशाभ्यामेवोन्मुच्यत आत्मनोऽहि५-
 सायै ॥ ८ ॥

यु३क्तोऽन्योऽनन्नाच्च भवति, विमुक्तोऽन्यो, ऽथातिथ्यं निर्वपति यज्ञस्य सैतत्यै,
 पत्न्या हस्तानिर्वपति, पत्नी वै परिणहस्येशे, पत्न्यैव रातमनुमतं क्रियते, यद्वै पत्नी
 यज्ञं करोति तन्मिथुनं, मिथुनत्वाय वै पत्न्या हस्तानिर्वपत्ये, य वै पत्न्या यज्ञस्यान्वात्मो
 यज्ञं करोत्य, न्वात्म्याय वै पत्न्या हस्तानिर्वपत्ये, त्रैस्तनूरसि, विष्णवे त्वेति, गायत्री
 तेन छन्दसा गृह्णाति, सोमस्य तनूरसि, विष्णवे त्वेति, त्रिष्टुभं तेना, ऽतिथेरातिथ्यमसि,
 विष्णवे त्वेति, जेगतीं तेना, ऽमये त्वा रायस्पोषदे, विष्णवे त्वेत्सु, नुष्टुभं तेन, श्येनाय
 त्या सोमभृते, विष्णवे त्वेति, गायत्री वै श्येनः सोमभृत, तां वा एतत् पुनराहुभतैऽयात-
 यात्री पादकत्वाय, पादको यज्ञो, यात्रानेव यज्ञस्तमालब्धं, तद्वै छन्दास्स्यग्रहीत्,
 तदछन्दोभिर्गृहीतैर्वै गृह्णाति, यावन्तो वा अतिथिमन्वायन्त्यपि तेषां भागः, छन्दोऽस्ति वा
 एतमुभयोऽन्यायन्ति, तेषु एव भागः क्रीयते, वरुणो वै यज्ञः क्रीतो, विष्णुः प्रतुतः,
 प्रतुतो वा एतद्वि यज्ञः, स्तेस्माद्वैष्णवो नवकपालो भवति, त्रिवृतं वा एतद्यज्ञमुरे व्यायातयन्ति
 त्रिवृता प्रयन्ति, त वै त्रयस्त्रिकपाला, स्त्रिकपालो वैष्णवो देवतया, विष्णुः वै देवा आनय-
 न्नामनं कृता, यावदुयं त्रिविक्रमते तदस्माकमिति, स वा इदमेवाग्रे व्युक्रमता, ऽथेदमपादः,
 स्तेस्मात् त्रिकपालो वैष्णवः, सोमस्य वा एतदातिथ्यं यदातिथ्यं, सुधवा एतदुत्तरातिथ्यं
 यदुमा अग्निं सन्धन्त्य, थो यज्ञाय वा एतत् क्रीतायु देवतां जनयन्त्य, थो वैज एवास्मै जन-
 यन्त्य, थो उपसेत्सु वाजोस्मा एतद्वीरं जनयन्त्या, ऽऽ हास्य वीरं जायते, य वै देवाः साध्या
 यज्ञमत्यमन्यन्त तेषां वा एतर्घदतिरिक्तं यज्ञं क्रियते, अतिरिक्तं वा एतद्यज्ञं क्रियते यदुमा
 अग्निं जुह्वति, यद्यपलाटुर्घृष्यस्य तदेवेना स गृह्णाति, स स्स्थाप्याश्च स स्स्थाप्याश्च, मिति
 गीमा ऽगन्ते, यत्स स्स्थाप्यद्यज्ञमुरे यज्ञं स स्स्थापये, दातिथ्यं वा उपसदां प्रयाजास्तान्-
 नुप्रेनाशी, स्तेस्मादिद्वान्तमेव कार्यं, मातिथ्यं वा उपसदां प्रयाजा, स्तेस्मात्ता अप्रयाजा,
 उपमेदो वा आतिथ्यस्यानुयाजा, स्तेस्मात्तास्तिस्रं, स्रयो ह्यनुयाजा, शिरो वा आतिथ्यं,
 शीरो उपसदो, ऽथेप इतरो यज्ञः संहिता, प्रजापतेर्वा एतानि पस्माणि यदश्ववारा,
 अस्य अवा इक्षुकाण्डे, यज्ञमुरं प्रजापति, यद्यमरादेवापि यज्ञमुरं प्रतुनते, ऽथो वै मेधयो,
 यतः प्रजापतिः, प्राजापत्योऽश्च, स्तेस्मादाश्ववारः प्रस्तरः, कार्पूर्यमेयाः परिधयो भवन्ति
 मेधगामपदन्त्य ॥ ९ ॥

देवा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाश्चतुर्धा व्युदकाम, अग्निर्वैसुभिः, सोमो रुद्रैः, रिन्द्रो मरुद्भिः, वैरुणा आदित्यैः, स्वान्वा एतेन वृद्धस्पतिरयाजयत्, तेषामिन्द्रोऽभवत्, तेषु एतेन यजुते भवति, ते वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः समवाय३त्, स्ताः समवाय३न्वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः इति, ते यदा समवाय३न्वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः समवाय३न्वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः भवन्त्यात्मना, परेषां आत्मना भवन्ति, यं कामयेत्, कामयादिति, तं पुत्रमभ्युपशयेत्, पुत्रोति, यद्वि कामयेत्, सर्वे सृष्ट्याः स्फुरिति, सर्वान्तसर्वावमर्शयेत्, सर्वे ह सृष्ट्या भवन्ति, यं वै तं समवाय३न्वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः इति, तस्मात् सतान्मन्त्रिणे न ह्येषैः, यद् ह्येषैः प्रियाथै तन्यै ह्येषैः, तेषां अमुष्मिन्नादित्ये प्रियास्त३न्वा अ३न्योन्यस्य श्रेष्ठये तिष्ठमानाः प्रियास्त३न्वा आस३स्ताः इति, तस्मात् सर्वदेव३स्या हि सर्वे सोमा गृह्यन्ते, अथो अत्र वै देवानां प्रियास्त३न्वा, स्तां एवाचरुन्द्वा, आप्तये त्वा गृह्यामिष्य, मये तेन यजुभ्यो गृह्याति, परिपतये त्वेति, सोमाय तेन रुद्रभ्यः, स्तनूनप्रा इति, न्द्राय तेन मरुद्भ्या, शकम्ने शाकुरायैति, वरुणाय तेनादित्येभ्यः, एतेभ्यो वै सर्वेभ्योऽग्रे गृह्यते, तेभ्य एवैनद्गृह्याति, चतुर्गृह्याति, चतुर्धा हि ते व्युदकाम, आप्तये त्वा गृह्यामिष्य, स्तानुमेव तेन गृह्याति, परिपतये त्वेति, प्रजा तेन, तनूनप्रा इति, यज्ञ तेन, शकम्ने शाकुरायैति, यज्ञैस्तेन, यो वै देवान्ताप्स्यान् यद मिष्यमि ह यो अस्मै, यज्ञ कामयेत्, इह मे सिष्येद्विती, मे वै लोका देवाः साध्या, आत्मानुमेव द्विधया स्पृणोति, प्रजामवान्तरद्विधया संतराम्मैरुदामाचरते, कनीयो व्रतमुपत्य, न्तरा इत्यात्मानं प्रजा, द्विमेतेन मयित३भ्यः, द्वौ वा क्रुतं अहं रात्रिभ्यः, यद्वैव्रतः स्पात्पत्नीमुन्तरियाद्, यो ते अग्रे रुद्रिया तनू, रिति व्रत३ व्रतपत्ये, यो वा अग्निमेतद्वि देवता, तां प्रीणाति, तस्या३ ह्रत३ व्रतयति, यद्वैव्रतोऽन्यथा व्रतयेद्भुद्र एनमभिमानुरुः स्याद्, देवताभिर्वा एष सायुज्यं गलति, यो दीक्षते यच्च दीवाभिर्माजिषेत समयेयु, रथो यधेदमद्भिरिरेष्येष्ट एव३ स्या, दय यत्तत्ताभिर्माजिषुते शान्त्या, अथा तंजो वै मेदन्ती, स्तंजु एवाचरुन्द्वा ॥ १० ॥

१६-१८ [१८८]

॥ इत्युपरिकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अथाष्टमः प्रपाठकः ।

अंसुराणां वा एषु लोकेषु पुर आम्, — नयस्मभ्यस्मिँल्लोके, रुजतान्तरिक्षे, हरिणी दिवि,
 ते देवाः सस्त्वम्भं सस्त्वम्भं पराजयन्ता, — स्नायतनां वासः, — स्त एताः प्रतिपुरोऽमिनव,
 हविर्धानं दिव्या, — ग्रीध्रमन्तरिक्षे, सद्दः पृथिव्यां, तैऽवुव, — लुपसीदामो, — पसदा वै
 महापुरं जुयन्तीति, तं लुपसीदः, — स्तदुपसदामुपसच्चं, तानेभ्यो लोकेभ्यः प्राणुदन्त,
 ते एभ्यो लोकेभ्यः प्रणुत्ता अहरथयन्त, यत्प्रार्तरुपसदमुपायन्न ह एनास्तेन प्राणुदन्त, तैऽ-
 द्धः प्रणुत्ता रात्रीमथयन्त, यत्सार्यमुपसदमुपायन् रात्र्या एनास्तेन प्राणुदन्त, ततो देवा
 अमुवन् परासुरा, — स्तद्य एव विद्वानुपसदमुपैत्यहोरात्राभ्यामेव आतृव्यमेभ्यो लोकेभ्यः प्रणुदते,
 भवत्यात्मना, परास्य आतृव्यो भवत्य, — य वै तहि नैपुरासीत्, तै देवा एतामिषु संसंस्कुर्व-
 — न्नाग्रिं मृद्गः, सौमः शल्यः, विष्णुं कुल्लुलं, तेऽवुवन्, क इमामिषुमवस्वक्षुतीति,
 ते देवा अवुव, — नयमेव रुद्र इति, सोऽग्रवीद्, मागो मेऽस्त्विति, वृणीष्वे, — त्यवदन्
 रसोऽग्रवी, — नैवमैकं नैवमुस्ताम्मीमांसाता इति, तस्मादेतस्वैपुरस्ता न मीमांसितव्या ॥
 सत्येऽहम् ॥ इत्येव श्रयात्, तां वै रुद्रो व्यसज, — द्वेष हि देवानां क्रूरतुम्, — स्तयेमाः पुरोऽमिन-
 — द्रप्रिना वै स तास्तेजसाभिनुत्, तस्मादाग्रिः प्रुधं इज्यते, यदन्वा देवतां पूर्वा यजेद-
 गीर्ययतोः स्यु, — रष्टां कृतो जुहोति गृह्णाति, चतुरूपभृति, पूर्वाची हीपोः सप्ताहिततमः, सकृत्
 पराहतिक्रामति, सकृद्वद्वेषेणुः पराच्यपत, — दतिक्रम्याभावयति, यज्ञस्याभिजित्यै, यदे-
 नतिक्रम्याश्रायदन्तभिजितोऽस्य यज्ञः स्यात्, सुवैणोपसदो जुहोति, पुरां वा एष जिता-
 नामन्वारोह, एकामेकाहं जुहोत्यै, — कामेकाह, — मैका हि तं एकाहमजुयन्नेकामेकाहं,
 तिस्रं उपसदो जुहोति, श्रयो वा इमं लोका, एषां लोकानामभिजित्या, अग्रिना वै मुखेन
 देवा इमाँल्लोकानन्ववायन्नुपसद्विरमुरान् पराणुद्या, — अग्रिना वा एतन्मुखेन यजमान इमाँल्लोकानन्व-
 वैत्युपमंजिर्नीवृच्यं पराणुद्य, याः सार्यमनुवाश्कयास्ताः प्रार्तराज्याः स्यु, — याः प्रार्तरनुवाश्-
 कयास्ताः सार्यं याज्याः स्यु, — स्तथोर्मशीर्वावतीर्मवन्ति ॥ १ ॥

१-३

अयः प्रथमायामधाय जुहोति, — रजवै मध्यमाया, हरितमृचमाया, — सेतदं चूहस्पति-

[१] ति ६, ३, ३ । काठ २४, १०, २५ । अगि ३८, ३ — ४ ।

[२] ति १, ६, ७ । काठ २५, १ । अगि ३८, ४ । वा ५, ७, ११, ३५ । काठ ५, ९ — ११, १२, ३५ ।

अतिविद्धा विधुरेणा चिदंस्तास्त्रिःसप्तं सान्नु संश्रिता गिरीणाम् ।

न तदेवो न मर्त्यस्तुत्यानि प्रवृद्धो वृषभश्चकार ॥

८

इति सोऽग्रीद, दुर्गाद्वा आहर्तावोचथा, एतमाहरेति, तं वै विष्णुराहरद्,
यज्ञो वै विष्णु, — यज्ञो वै तद्यज्ञमसुरेभ्योऽस्याहरद्, यज्ञेन वै तद्यज्ञं देवा असुराणामभिन्दन्ते,
— तद्वा एषामभ्यनूक्ता ॥

९

विश्वेता विष्णुराभरदुरुक्रमस्त्वेषितः ।

शतं मुह्योन् क्षीरपाकमोदने च ब्राह्ममिन्द्र एमुपम् ॥

१०

इति तद्वै देवा यज्ञमभिन्दन्, यद्वै तद्यज्ञमभिन्दुस्तदेवयज्ञनस्य देवयज्ञनत्वे च, यदेवयज्ञन-
मिष्टन्ति यज्ञमिष्टन्ति, यद्विन्दन्ति यज्ञं चिन्दन्ति, यद्वा वै यज्ञमानो जोषयुते तदेवयज्ञन च,
यज्ञं च वावैतद्यज्ञमानो जोषयुतेऽसुराणां च वा इयमग्न आसीद्, यागमिषं पुरापद्यस्तदेवानां,
तं देवाः मृतावृकींमधुगन्, यावदियं त्रिः सुमन्तं पयैति तदस्माकमिति, सा वा इमा त्रिः
सुमन्तं पयैतद्वै देवा इमामभिन्दन्त, तद्वैद्या वेदित्वं, विष्णु च वै देवा आनयन्नामनं कृत्वा,
यागदयं त्रिविक्रमुते तदस्माकमिति, स वा इदमेवाग्निं व्यक्रमता, — स्येदमधाद, — तद्वै देवा इह
मामभिन्दन्त, तद्वैद्या वेदित्वं, सर्गा वा इयं पृथिवी वैदि, — रियं मेतल, — मिति इत्वेवास्या
यज्ञमानः पतिगृहीति, यागधावद्वै यज्ञमानो वैद्याः कुरुते तांतातातातृथिष्यां जुयति,
तस्मान्महर्षे वाऽर्था ज्वायमी ज्वायमी, देवाश्च वा असुराश्चास्पृन्त, तद्यत्किंचासुराणां
स्वयमासीत् तदेवा वैद्याभिन्दन्त, तद्वैद्या वेदित्वं, तेषां यत् प्रियं च वस्यासीत्तेनापाधाव, — अ-
नेन निम्नुष्यामहा इति, तदेवा उत्तरवेद्याभिन्दन्त, तद्वैजुर् च वै श्रेयो निदामहीति,
तद्वैजुर् च उत्तरवेदिर्न, तेषु एव च विद्वान्वेदि चोत्तरवेदि च कुरुतेऽभिपूर्वमेव सपत्नस्य ब्राह्-
म्यस्य वंसु बंदो वृजानं एति ॥ ३ ॥

११

पद्विश्चत् प्रक्रमोः प्रोषी, चतुर्विंशतिरंग्रेण, त्रिंशत्तृपन्नेन, तद्या विराजो संमिता,
— स्यो छन्दाश्चि वै त्रिाद्, छन्दाश्चि चांतास्येतद्यज्ञमुरे युनक्त्ये, — तद्वा एषामभ्यनूक्ता ॥ १२

[अतिविद्धा विधुरेणा० यत्वा८ : ४ ८९५, २ । विध्वेता विष्णुराभरद्० : ४ ८७७, १०,
[४४]

[४] १ १३, ४४ : वाऽ ४७३ : ४८४ ।

इन्द्राणीं पत्या संजितं जिगांयोदश्चेन पतिर्विद्ये विभेद ।

त्रिंशद्वयस्या जघनं योजनान्युपस्था इन्द्रं स्थानं निमति ॥

१३

इति, यद्वाव प्राचीनप्रवणं तदेवयजुनं, प्राञ्चं हि तं यज्ञानमविदुः, अथ यत् प्राचीन-
प्रवणमुदीचीनापनत् तद्यजेत्, यः कामयेतो, —मयोर्लोकां योर्कमुयामित्यु, —मयोर्वा एतल्लोकयो,
—रुमयोरेव लोकयोर्कमुयामित्यु, —य यस्य देवयजनस्योत्तरोदन्यदेवयजुनं तद्यजेत्, यः कामयेता,
—अभि मौत्तरो यज्ञो नुमेदित्ये, —तद्वा उत्तरावन्नाम देवयजन, —मभ्येनमुत्तरो यज्ञो नुमत्य, —य
यस्य देवयजनस्य मध्यतो पुहुला औपधयस्त्वत्पशुकामो यजेत्, पशवो वा औपधयः,
पशुमान् भवति, यत्समं प्रतिष्ठितं तद्वत्श्रीयेजेत्, प्रतिष्ठितं वा एतत्, प्रतिष्ठित एष यो
गर्तश्री, —स्त्वदेवं प्रतिष्ठापयति, यावो हि स, तत्तः प्रच्यवमानो, अथ यस्य देवयजन-
स्यापः पुरस्तात्तद्यजेत्, यः कामयेता, —अभि मौत्तरो यज्ञो नुमेदित्ये, —तद्वा पुरोहृन्निमि देवय-
जन, —मभ्येनमुत्तरो यज्ञो नुमत्य, —य यस्य देवयजनस्य पण्याः पुरस्तादिरिणं वा कर्तो वा
आतृव्यवान् यजेत, —तद्वा आभिं देवयजुनं तदेव, यदि देवयजनदेवयजनमुच्छिन्नं यद्वाह-
व्याय लोकमुच्छिन्ने, —य यस्य देवयजनस्याहवनीयादुन्याः प्राचीरावो धावन्ति गार्हपत्यादुन्याः
प्रवीचीस्त्वद्यजेत् यं तस्ये वा पत्रे वा मीमांसेर, —अनुपक्तो हि वा एष पाप्मना, अथर्वमीमां-
सन्त, एतद्वै व्यापृत्तं पाप्मना, पाप्मनैवेनं व्यावर्तयन्ति, यदं यज्ञः संतिष्ठते प्राचीनमस्य
संमृद्धमेति प्रतीचीनं व्युद्धं, पशवो वै यज्ञस्य संमृद्धं, —मापः रंलु वै पशवो, यत् प्रत्यङ्मन-
भूपमभ्यवेयाघ्नस्य व्युध्येन व्युध्येता, —अथ यत् प्राद्वचमथमभ्यवेति यज्ञस्य वा एतत् संमृध्येन
संमृच्यते, यत् श्रुतं तद्वाहव्यवान् यजेत्, यस्याहवनीयं च हरिर्धानं चान्तरोक्ष्णत्,
यस्य हविर्धानं च संदधान्तरोक्ष्णत्, यस्य संदध्व गार्हपत्यं चान्तरोक्ष्णत्, —मतो वै त्रिष्णुतिमा-
ल्लोकानुदजयद्, त्रिष्णुरेवो जिज्ञुतमन्विमाल्लोकानुज्जयति, त्रिष्णो लोकांश्चो आतृव्यं जुहुते, अथ
यस्य देवयजनस्य दक्षिणत उल्लतं तद्वाहव्यवान् यजेत, —तां वै दिवं देवा अमुरान् प्रणयं सृग्
लोकमाप, —अथैभ्योऽर्हमादित्यं पुरिधिं परिदध्वरपुनरामावाप, —तां वा एतद्विद्वत् यजमानो
आतृव्यं प्रणयं सृग् लोकमेत्य, —यास्मा अर्हमादित्यं पुरिधिं परिदधात्परपुनरामावाप, स्थले
यजेत् यः कामयेतो, —मयेपां देवमनुष्पाणां प्रकाशं गृह्यमिति, —प्रजावो वै नामिदं देवयजन,
—मुमयेपां देवमनुष्पाणां प्रकाशं गृह्य, —मिन्मस्मानं याजयेत्, परोधं गुरा वने परोधं

पृथान्येषुः, परोक्षं वा एषं यमभिशंसन्ति, परोक्षमेवास्माद्गृहा पापीयां वाचं करोत्ये-
 थ यस्य होता प्रातस्तुवाकंमनुवृष्यन्निमः सूर्यं तानि पश्येत्, तद् ब्रह्मवर्चसकामो यजेत,
 ब्रह्मवर्चसं वा अग्निं, ब्रह्मवर्चसमापो, ब्रह्मवर्चसमस्मा आदित्यो ब्रह्मवर्चसमेवं संदधाति,
 ब्रह्मवर्चसीं भुवत्ये, थ यस्य देवयजनस्यान्या अन्या मध्यतो जुहुता ओषधयो, स्तो वा
 अङ्गिरसः पशंसृजन्त, तत् पशंकामो यजेता, थ यस्य देवयजनस्य मध्यत उक्त-
 त, मतो वा अङ्गिरसः स्वर्गं लोकमाय, स्तत्स्वर्गकामो यजेत, निर्वस्केऽभिचरन्
 यजेत, यथैवंतं निर्णयत्येवं तं निर्णयति यमभिशंसति, यत् कार्यमिव स्यात् तद्यजेत,
 यः कार्य इव स्या, दात्मा वै देवयजनं, करोत्येवंतं, यं युवान आपेयां अत्विजो
 बह्व्यस्तदेवयजनं, तस्मादाहु, यैवैवात्विजीना इत्य, त्रिर्वाव देवयजनं, तद्य एव विद्वान्
 यत्रैव कृत्वाभिमाधाय यजते देवयजन एव यजते ॥ ४ ॥ १४

यद्वा अस्या यज्ञियं मेध्यं यतस्तदेवं तदुत्क्राम्यातिष्ठदन्तरा देवासुरान्तस्तथतान्तिस्त्रीरूपमिव
 भूत्वा, तेऽपिदु, यतुरान्वा इयमुपावृत्त्यति त इदं भविष्यन्तीति, तस्या वा उभय ऐछन्त,
 सा नान्युतराश्चनोपावृत्त, तां देवा अपाशासु, रूपं ना आवृत्तये, ति सान्नवीद, भागो मेऽ-
 स्तिवति, वृणीष्ये, त्यमु, न्तान्नवी, न्मामेवं पूर्वामग्नेर्व्याधारयात्, स यत्कामो मां
 व्याध्यायात्तमेवं स काममश्रुवदिति, तां देवाः पूर्वामग्नेर्व्याधारय, स्ततो देवा अभुवन्,
 परासुरा, स्तद्य एव विद्वानितां पूर्वामग्नेर्व्याधारयति भवत्यात्मना, परास्य आहुच्यो भवति,
 यद्वा तदुत्क्राम्यातिष्ठदन्तरा देवासुरान्तस्तथतान्तिस्त्रीरूपमिव भूत्वा, सा वा उत्तरवेदि, स्त-
 तायनी मेऽसीति, तस्या हि ते तामविन्दन्त, विचायनी मेसीति, विचा हि ते तामवि-
 न्दन्ता, स्वतान्मा नाथितमिति, नाथिता हि सा तानावद, यथाग्रथितमिति, व्यथिता हि
 सा तानाव, देतदेतद्वा एतया देवा असुराणामविन्दन्ते, तदेतदेतया यजमानो आहुच्यस्य
 वृद्धे, अने अङ्गिरो ऽयोऽस्यां पृथिव्यामर्घ्यसीति, य एवेषु त्रिषु लोकेष्वयस्तानिवावुरुद्धे,
 विदेरुमे नमो नाम यत्ता इति, नमो हि नाम ऽसोऽर्धिरासीजानुद्वर्तं स्यु, मतावृत्ती वा
 अस्याः पृथिव्या जीवे यज्ञियं, तदेवावुरुद्धे, सिध्दोरसि, मदिरासीति, सिध्दहीरूप-

मित्रं हि तन्मृद्विधीरूपमिव भूत्वातिष्ठद्, देवैर्भ्यः शुन्धस्व, देवैर्भ्यः शुग्मस्वेति, देवैर्भ्यः
 एवैनाः शुन्धन्ति, देवैर्भ्यः शुग्मन्ति, निःसारयति, यदेवास्या उद्गन्तः कूरमक्रः स्वदे-
 क्रूरमक्र, —स्वनिःसारयती, —न्द्रघोषास्त्वा पुरस्ताद्भुभिः पान्तिवत्ये, —तदेव इत्या वा इमा दिशो,
 यथादेवतमेवैनां प्रौक्षी, —दतो वै देवा असुरान्मनसा विन्दुघ स्वर्गे लोकमायः, —स्त एता देवता
 अन्ततोऽदधतासुराणामन्तन्वग्भावाय, —स्तौ वा एतर्धजमानो आतुव्यं मनसा विन्दुघ स्वर्गे लोक-
 सेति, स एता देवता अन्ततो धत्ते आतुव्यस्यान्तन्वग्भावाय, तेऽकामयन्त, सपत्नं आतुव्यः
 सहैमहीति, सिःहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति, तमेव तैः काममाभुवत, सपत्नं आतुव्यः
 सादृषा तेऽकामयन्त, पृश्नो नः स्युरिति, सिःहीरसि रायस्पोपर्वनिः स्वाहेति, तमेव तैः
 काममाभुवत, सपत्नं आतुव्यः सादृषा पृश्नं भिरा तेऽकामयन्त, प्रजा नः स्यादिति,
 सिःहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति, तमेव तैः काममाभुवत, सिःहीरस्यादित्यवनिः सजातवनिः
 स्वाहेत्या, —दित्पाभिर्हि सा प्रजाभिः सह, तेऽकामयन्त, देवा नो यज्ञः विधुरिति,
 सिःहीरस्या, —ब्रह्म देवान् देवायतै यज्ञमानाय स्वाहेति, तमेव तैः काममाभुवत, भूतैर्भ्य-
 स्त्वे, —त्युद्दिगति, देवा इक्षेत्रं भूता, यत्र वा अद्भोऽग्निर्होत्रादिर्वापाक्रामत्स सर्वेषु भूतैर्भ्यः सद्,
 यां पृथ्व्यं युस्तार्मनाछिन्नस्तुकस्यान्तराशुर्जगत्सद्, यां येन स्वर्गो वा पृथ्वी, यामोऽधीषु
 तां सुगन्धि तेजने, यस्संभारान्तस्संभरति यदेवाग्निर्न्यक्तं तस्संभरति, यानि वा अद्भोऽग्नि-
 स्थान्यधुनतु वा पृथ्वीरभ्युद, यन्माः तद्गुलु, यत् पृथितं पृथिष्ठः स सुगन्धि तेजना,
 यदेतै संभारा भवन्ति यदेवाग्निर्न्यक्तं तस्यावरुद्धं, विश्वापुरसि, पृथिवी इहेत्ये, —पाः
 इक्षेत्रं लोकानां विधृत्यै परिधीयन्ते, ध्रुवसितिरस्य, —न्तरिक्षं इहेत्ये, —न्तरिक्षं हि यज्ञो,
 ऽप्युत्तर्क्षित्सि, दिवं इहेति, दिवमैवेनमजीगम, —दुर्धर्षस्मास्य, —त्रैः पुरीषमसीत्ये, —त्रैः-
 ह्येतर्क्षस्मा, —ऽग्नेः पुरीषं, देवपात्रं वा उत्तरवेदि, देवैर्भ्यो देवपात्रं प्रोच्य, वैभ्राजा देवा,
 यदाह, विभ्राह वृक्षेति पृथु सोम्यै मध्विति, देवैर्भ्यो वा एतदेवपात्रं प्राह, प्रं वसीयमः
 पात्रमामोति, ब्राह्मणं तु पात्रं न सीमाः सेतु यः पात्रिय इव स्यात् ॥ ५ ॥ १५
 एतावन्ती वा इयं पृथिवी यावन्ती वैदि, —परिमिताढा एतद्भ्रातृव्यं निर्भज्य यज्ञमानाय परि-
 गृह्णात्यु, —क्षः वा जुमेध्य, —मापो हवि, —यत्प्रोक्षति मेध्यमेवैतत्कारोत्यु, —क्षः वा जुमेध्यः,

येद्वहिः स्तृणाति मेध्यामेवैनां करोत्ये, — तावुती वा इयं पुथिवी यावुती वेदिः, प्रजा वहि, —
येद्वहिः स्तृणात्यस्या५ वा एतत् प्रजाः प्रतिष्ठापयति, यजमानो वै प्रस्तरः, प्रजा वहि, —
येत्प्रस्तरमुचरं वहिपः सार्दयुति यजमानः५ वा एतदुपरिष्ठादासां प्रजानां दधात्य, — य यच्छे
अन्तर्दधाति तेन यजमानो यजमानेन व्यावर्तते, बहुलं वहिः स्तृणात्य, — क्षोधुका अस्य पश्यो
भवन्ति, प्राचीनं वहिः स्तृणाति, प्राङ् हि यजो, यत्प्रतीचीनः स्तृणीयात् प्रत्यादाज्यास्य
राष्ट्रः५ घातुकः स्याद्, देवेषु वै वेदि, — यत्र वै देवेषां संनतया कामयते तद्वन्ति, यद्वहिं
कल्पयति देवेषु५ वा एतस्संनमति, तया संनतया यत्र यजमानः कामयते तद्वन्ति, त्रयो वै
पूर्वोऽग्रयः प्राधन्यम् हव्यं देवैभ्यो वहन्तो, वषट्कारः प्रावृश्च, — दथ रयोऽयमिदानीं५ स भीषा-
पाद्वद्विद्वद्गु स अरिष्यतीति, तं देवा अपाशासु, — रूपं ना आवुर्तस्वेति, सोऽग्रवीद्,
मामो मेऽस्त्विति, वृणीष्वे, — त्यमुव, — न्तसोऽग्रवीत्, त्रयो वै मे पूर्वं आतुरः प्राधन्यम् हव्यं
देवैभ्यो वहन्तो, वषट्कारः प्रावृश्चत्वां मा रगोऽस्त्विति, वृणीष्वे, — त्यमुव, — न्तसोऽग्रवीद्,
यदेव किंचाहुतं वहिष्परिधिं स्क्रन्देत्तदेव तेषां भागधेयमसदिति, तेषां५ वा एतद्भागधेय, — म-
स्थन्वन्तो हि वै त आसु, — नथ तं प्राधन्य, — न्तसोऽग्रवी, — दस्यानि नु ध्रुविष्ये, द्योपाव-
त्सर्गमीति, तं वा अन्वायः५, — स्ते सुमन्तं पथविश्वम् यज्ञसु गोपीथाया, — स्यः५ वायं यज्ञांयो-
पधीयते, स्यः५ यजमानाया, — स्यं आतृव्याये, — मौ प्रतरं करोती, — ममपतरः५, यज्ञेन वा
एतद्यजमानं प्रतरं करोति, यज्ञेनास्य आतृव्यमपतरं करोति, संधिं प्रतिजुहोति, न इहामि-
माहुतिस्तरति, श्रुतं एवैनान् प्रीणात्य, — यो सुतीर्थेन वा एतदाहुतीस्तारयत्य, — यः५ वायं
भूपति, — रयं भुवनपति, — रयं भूतानां पति, — रथ रयोऽयमिदानीं५ स भूति, — यैदाहुतं वहिष्प-
रिधिं स्क्रन्देत्तदभिमन्त्रयेत्॥ भूपत्ये स्वाहा, भुवनपत्ये स्वाहा, भूतानां पत्ये स्वाहा॥ इति
भागधेयः५ वा त्रिपामेतत्, प्रीणात्येवैना, — नथो हविषा वा एतत् स्क्रजेन द्वितीयामाशिपम्वरुन्द,
एतद् स्म वा आहारुण औष्वेशिः, किमु स यज्ञेन यजेत यो हविषा स्क्रजेन द्वितीयामाशिपम-
वरुन्दे न विधादिति, तद् द्वितीयामेवैतन्नाशिपम्वरुन्दे ॥ ६ ॥ १६-१८

ये पुरा ग्रन्थयो भवन्ति तान् विस्मयन्ति मानुषस्य व्यावृत्तये, प्रणेनजति, यदेवैनयो-

रभिनिपण ५ शमलमध्वं तच्च शुन्धान्ति, युञ्जते मनु उर्न युञ्जते विद्या, इति जुहोति,
युक्त्या एवं, सावित्र्या जुहोति, सवितृप्रद्यते एवं प्रवर्तते, हविर्वै हविर्धाने, यदुपानक्ति
हविर्भूत एवं प्रवर्तते, अथो अभिवृत्ते एवं पत्न्युपानक्ति, यद्वै पत्नी यज्ञं करोति तन्मिथुनं,
मिथुनत्वाय वै पत्न्युपानक्त्ये, य वै पत्न्या यज्ञस्यान्वारम्भो यद्यज्ञं करोत्य, न्वारम्भाय वै
पत्न्युपानक्ति, प्राचीनमुपानक्ति, प्राह हि यज्ञ, स्त्रिन्यस्त्रिन्यदुपानक्त्ये, परिमित ५ हि
मुनुष्या उपाज्जन्ति, दक्षिणत उपानक्त्यु, द्वीची शब्देन मुनुष्यलोकं मुपावर्तते, निर्कृतिगृहीतो
वा एष जुप्रयतः संहृष्टः शुष्को, यदुपानक्ति शुमयत्येव, शुष्को वा एष दुर्वाग्यज्ञमानस्य
गृहमावदति, स ईश्वरोऽज्ञान्तो यजमान ५ हिंसितो, स्तदनुगृह्णन्तो यन्ति, यद्युत्संवेदत,
सुवागावद देव दुर्यानिति वदेत्, शुमयत्येवा, ५थोऽश्मयित्वैवाग्निपमांशास्ते, हविर्वै हवि-
र्धाने, स्तीर्त्वा वै बहिर्हविरासादयन्ति, तस्मात् प्रस्तरं स्तीर्त्वा प्रवर्तयन्ति, हविर्वै हवि-
र्धाने, अनुत्पमानासु वै सामिधेनीषु हविरासादयन्ति, तस्मात् प्रवर्तमानयोर्होतान्वाहे, मे
वा एते, इमे वा एतत् प्रवर्तयन्ति यदुविधाने, तस्मात् पूर्वस्या जनताया अपरा जनता क्षत्रम-
भ्यारोहका, ते यहिं प्रवर्तयेयुस्तर्हि होता नुवृन्मनसा एतां तां जनतां प्रतिमुदे, दयर्जन्यं भयं
मुदेति, विद्वा एषा, विश ५ वा एतत् प्रतिमुदते, उत्तम्यवचाहकास्य विद् स्त्रं भवति,
नीपान ५ वै रक्षा ५सि यज्ञमवयन्ति, यद्वर्तुनि जुहोति रक्षसामपहत्यै, वैष्णव्या जुहोति,
विष्णुर्वै यज्ञो, विष्णुनैव यज्ञेन यज्ञाद्रक्षा ५स्यपहन्ति, यद्वायव्या जुहोतीमां तैनाक्रमते,
यस्त्रिष्टुमान्तरिक्षं तेना, ५थ यदाहवनीयं गच्छतः स्वर्गं तैनु लोकं, त्रिन् प्रक्रमान् प्रतिविक्रमते,
अथो वा इमे लोका, इमानेव लोकान् यजमाना योचक्षिथपति, वैष्णवमुसि, विष्णुस्त्वात्त-
ज्ञातिविति, वैष्णव ५ हि हविर्धानं, दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या, इति दक्षिणस्य हविर्धानस्य
मेधीर्जिहन्ति, मुखत एवं यज्ञस्याग्निपमंरुन्दे, यमध्वर्युः प्रथमं ग्रन्थिं ग्रभोति तं प्रथमं ५
विस्र ५सपति, यदन्यं पूर्व ५ विस्र ५सयदमेहेन प्रमीयेत, विष्णोर्मु क ५ वीर्याणि प्रवोचामित्यु-
त्तरस्य हविर्धानस्य मेधीर्जिहन्ति वैष्णव्या, वैष्णव ५ हि हविर्धान ५, स्वधेवं देवंतया,
यो अस्कृभायदुत्तर ५ सधस्थमित्य, दो वा उत्तर ५ सधस्थ, यमध्विचेवं हविर्धान ५ संमिनोति॥

आ वामुपस्थमद्रुहा देवाः सीदन्तु यज्ञियाः । इहाद्य सौमपीतये ॥

२०

इति य एवं देवा यज्ञिस्तास्तान् हविर्धीना आसादयति, तांश्च श्रौ भूयतेऽभियजते,
द्रुष्टो वा एतदौपरो वपत्कारेण निरुहन्, यच्छदिभिनिदधात्यपिहित्या अछिद्रत्वाय, विष्णोः
पृष्ठमसीत्य, —द एवं, विष्णो रराट्पृसीत्य, —द एवं, विष्णोः शिप्रि स्था, इतीमे एवं,
मुसतो वा एतेत, स्वया देवतया शिरो यज्ञस्य संभरति, विष्णोः स्पूरसीति, तस्मादिदं
शिः पोढाविष्कृतं, प्र तद्विष्णुः स्तवते वीर्येण, —ति प्राङ्मुत्क्रम्य वदत्य, —तो वै विष्णुगिमा-
ल्लोकानुदजयद्, विष्णोरेवोऽज्जितिमन्विमल्लोकानुजयति, त्रैभ्यो लोकैभ्यो ब्राह्मणं तुदते ॥

॥ ७ ॥

२१

देवस्य त्वा सवितुः प्रसूय इति, सप्रितृप्रसूत एवेनामादत्ते, ऽधिनोर्वाहुभ्यामित्य, —
धिनौ वै देवानामधर्युः, पूष्णो हस्ताभ्यामित्य, देवताभिरेवा, —ऽभिरसि, नारिरसीति,
क्रूरमिव वा एतद्यदभिः, शमेयत्येवे, —दमहं रक्षसो श्रौवा अपिक्वन्तामी, —त्याह रक्षसा
भरायै रक्षसामन्तरित्या, इदमहं सोमे समानो योऽसमानोऽरातीर्यति तस्य ग्रीवा अपिक्वन्ता-
मीति, समानो वा असमानो वारातीर्यति तर्धमेवेतया पर्यापत्, प्राणा वा उपरवाः, शिरो
हविर्धीनश्च, शीर्षन्वा इमे प्राणा, —स्तस्माद्विधीने, उन्वर्वा इमे शीर्षन् प्राणा, —स्तस्माद्व-
न्त, —श्चत्वारो वा इमे शीर्षन् प्राणा, —स्तस्माच्चत्वारः संतृणाः परः, संतृणा हि परः प्राणा,
निधृता उपरिष्ठाद्, विधृता इहोम उपरिष्ठात् प्राणाः, पूर्वार्धे वा इमे मूर्धस्य प्राणा, एतत्
गुलु वै हविर्धीनस्य पूर्वार्धश्च यदक्षिणश्च हविर्धीनं, तस्मादक्षिणे हविर्धीने, बृहन्नसि बृहद्राया
इति, देवा इक्षेवं बृहद्, बृहतीमिन्द्राय वाचश्च यदेत्यै, —न्द्रो हि यज्ञो, रक्षोहेणश्च बलमाह-
नमित्या, —ह रक्षसा भरायै रक्षसामन्तरित्यै, वैष्णवीमिति, विष्णुर्हि यज्ञो, ऽसुरा वा
एतान् बलगान् देवेभ्यः प्राणेषु न्ययन्, —स्तान् बाहुमात्रेऽन्वबिन्द, —स्तस्माद्बाहुमात्रं
तैय, यद्वा वै कृत्या यच्च शक्यं यदभिचरितं तदेतद्ब्रूयति, प्राणा वा उपरवा, यदव-

[आ वामुपस्थमद्रुहा० पीतये । ऋ २, ४१, २६, नि ९, ३७ । प्र तद्विष्णुः स्तवते० विभवा । ऋ १, १५४, २, अथर्व ७, २६, २—३, तै आ २, ४, ३, ४, नि १, २०]

[८] मे १, २, १० । तै ६, २, १०—११ । वाङ् २५, ९ । नपि ४०, २ । वा ५, २२—२३, २५—२८, ६, १, ३ ।
वाङ् ५, २८—२९, ३१—३६, ६, १, ४ । [देवस्य त्वा सवितु ० । अथर्व १९, ५१, ०]

सिञ्चति तस्मादिमे उदन्वन्तः प्राणाः, प्राणा वा उपरवा, यदवस्तृणाति तस्मादिमे लोमशाः प्राणा, अथ यदवसिञ्चत्येव च स्तृणाति मस्तिष्को वा एष क्रियते, हन् अधिपवणे, शिरो हविर्धानं, शीर्षेणा इमे हन्, तस्माद्विधाने, अन्तर्वा इमे शीर्षेण हन्, तस्मादन्तरिमे वा एते यत्संतृद्या, दिमे एव संतृद्यात्, तत्संपाद्ये एव, अङ्गुलमन्तरा कार्यं, अङ्गुलं ३हीदं, मन्तरा वै नाकेच, शिरो हविर्धानं, पृष्ठमाग्नीध्र, सुदरं सदा, प्राङ् हि यज्ञः संहितो, हन् अधिपवणे, जिह्वाधिपवणं, आवाणो दन्ता, मुखतो वा एतत् प्रजापुतेः सोमं पिबन्ती, अन्तो वै वृत्रमुह, न्तस इमां प्राविशत्, तं देवताः प्रेमैह्यं, स्तन्नाविदुः, स्तं भूतान्मुपारवन्त, यो नोऽधिपतिरभूत्तन्न विन्दामा इति, तदुपरवाणामुपरवत्वं, यत्सं-
दुपारवन्त संवृत्तधीर्वस्तावेवैह्यं, अकेधा एगेऽन्वाविन्दुः, स्तस्माच्चतुर्धाविस्ता, देकधा पुरो, यदुपरवान्तमुशती, न्द्रियस्यावरुद्धये ॥ ८ ॥

२२

पृथिव्यै त्वा, अन्तरिक्षाय त्वा, दिवे त्वे, ति प्रोक्षत्ये, पात्रे क्षेपां लोकानां विधृत्यै मीयते, त्रिः प्रोक्षति, त्रिपत्या हि देवा, अथो त्रयो वा इमे लोका, एष्वै एवैनां लोकेभ्यः प्रोक्षी, देवश्च वै यवा, ऊर्गुदुम्बरो, यद्येवमतीभिः प्रोक्षत्युजो वा एतदेव सप्त-
र्धपत्यु, क्षं वा अमेभ्यः, मापो हवि, यदवसिञ्चति मेध्यमेवैतत् करोत्यु, क्षं वा अमे-
भ्यः, यदवस्तृणाति मेध्यमेवैतत् करोति, पितृदेवश्च वै निखातममेभ्यमन्यदेवत्यु, मस्याः खलु वा इमा उत्तमार्धे औपधयो, यदवस्तृणात्यस्या एवैनामुत्तमार्धे मिनोत्यं, निरातैवा-
भू, देवश्च वै यवा, ऊर्गुदुम्बरो, यद्येवमवास्त्येभ्यो वा एतदेव दधाति, न ह्यनुमृतं ऊजो धिनोति, नो ह्यर्गुतं आद्रिनोति, नितानस्त्वा माहृतो निहन्तिषति, मनो वै नितानः,
प्राणा माहृता, मित्रावरुणा ध्रुवेण धर्मिणेति, मित्रमेवैनां दाघातु, वरुणः कल्पयति, विधृत्यै च खलु वा एषां प्रजानां कल्पत्ये च मीयते, मित्रावरुणौ वै देवानां धर्मधारयो,
देवश्च वा एतदेवमदीधरता, यदौदुम्बरी, ब्रह्मवन्ति त्वा क्षत्रवन्ति पर्युहामीत्या, शीरेवैपो, ब्रह्म दत्तं ध्रुवं दत्तं ह्येत्या, शिष्णु एवैष परिग्रहो, घृतेन चावापृथिवीं आपुणेति, घृतेनैव चावा-
पृथिवीं व्युनस्यु, दरं वै सदा, ऊर्गुदुम्बरो, यदौदुम्बर्यु, जं वा एतन्मध्यत आत्मनो धत्ते प्रजातां च, प्रजापुतेर्वी एतदुदरं यत्सदः, प्राजापत्यं उदाता, तस्मादुदातान्वारभते,

यंजमानो वा, औदुम्बरी वंषिष्ठा कार्या, वंषेन५ समानानां गमयति, विश्वजनस्य छाया-
सी, —ति छदिरभिनिदधाति, गोत्राद्गोत्राद्धिं प्रसर्पन्त्यु, —द्र५ वै सदो, यदन्येनान्येन संमि-
नोति तस्मादुदरमुन्पेतान् येनामेन सैतत्, उदर५ वै सदो, यदनुचीनं मिनुरात्पराचीनं जग्ध-
मतीया, —दय यत्तिरधीनं मिनोति तस्माज्जग्ध५, सर्वाण्यङ्गान्यनुवैति, प्रजां वा एतत् सुमी-
चीनं मिनोति, सुमीचीरेन प्रजां अभिसमावर्तते, स५यात् इव स भवति, समान५ सांका-
शिनं कार्य५, समानां ३हीमं प्राणा, यं द्विष्यात्तस्याक्षया मिनुरात्, प्राणानस्य मोहयति,
प्रमायुको भवति, यद्वि कामयेत्, वपेत् पर्जन्या इति, नीचैः सदो मिनुराद्, वृष्टिमेवं निप-
छति, यद्वि कामयेत्, न वपेत् पर्जन्या इत्यु, —चैः सदो मिनुराद्, वृष्टिमेवोपागृही, —नैवछ-
दिरमिष्टोमे स्यात्, तैजसा त्रिवृता संमितं, पञ्चदशछदिरुच्ये, पञ्चदशेन वज्रेण संमित५,
सुचंदशछदिरतिरात्रे, सप्तदशो वै प्रजापतिः, प्राजापत्यां रात्रिरानुष्टुभी, यजकृतुनामैषां
व्यावृत्तिः, प्राचीनव५श५ हविर्धानं मिनोत्यु, —र्ध्वं हि द्यौः, प्राचीनव५शमाग्नीध्र, —मूर्ध्व५
३ह्यन्तरिक्षं, तिरश्चीनव५श५ सद, —स्तिरश्ची ३हीय५, यजुषा हविर्धानं मिनोति, निरुक्ता
हि द्यौः, —यंजुषा सदो, निरुक्ता ३हीय५, —सुयजुषाग्नीध्र, —मनिरुक्तमिव ३ह्यन्तरिक्ष, —मर्धमा-
ग्नीध्रस्यान्तर्वेदि मिनोत्यु, —र्धं वहिर्वे३द्य, —र्ध५ ३ह्यन्तरिक्षस्यास्मिन्नो३के, ३धेममुग्मिन् ॥९॥

२३

सुशङ्खन्प्राङ्ङ्वारे चम्भारा इत्ये, —ते वै देवाना५ सोमरक्षय, एतैभ्यो वा अग्निं छन्दः५सि
सोममाहुर५, —स्ते सोमपीथेन वपार्थ्यत्, त एतानि द्वितीयानि नामान्यधत्तमङ्गलेछायै, सोम-
पीथो ना उपनमादिति, तस्मादेतं दिनामान्, —स्ते वा अन्वाय५, —स्ते न प्रामुव५, —स्तस्मा-
देतेऽतिहाय वपद् क्रियन्ते, न हि प्रामुव५, —स्तेपा५ वा एष लोको यावदग्निं न्युच्यते, तद्यो
ऽविद्वानाक्रामत्यात्तिमार्छित्यं, —थ य एव५ विद्वानाक्रामुति न सुद३स्यामात्तिमार्छति, तेषा५
वा एष भासो यस्यावर्त्यन्ते, त एवास्मै तेनाग्नीष्टाः प्रीता भवन्ति, यजमुख५ च वै पंचमानो,
येत्पंचमाने स्तु३ते३मयो विद्विन्ते यजमुखोदेवाधिर्विद्विन्ते, जम्भो वै नामासुर आसीत्,
स यजमगिरत्, स आग्नीध्रं न प्रामोत्, तमाग्नीध्रात्पुनर्व्यरुज, —देतद्वं जीवं, तस्मादाग्नीध्राद्धि-
द्विन्ते, दक्षिणतो वै देवानसुरा यजमजय५, —स्त उदञ्चा आग्नीध्र५ समातिष्ठ५, —स्तेमाग्नीध्रात्
पुनरभ्यजय, —नेतद्वा अनुभिजितं, तस्मादाग्नीध्राद्धिद्विन्ते, एतत् प्रति वै देवानसुरा यज-

अथ नयमः प्रपाठकः ।

यथा वा एषं संक्रामयेति प्रायणीयादध्यातिथ्यं, —मातिथ्यादध्यापमंदः, स जुपसंज्ञयोऽधि
 प्राङ् प्रणीयते, यंदगृहीत्वाज्यानि प्रणयेयुरपमोत यंजमान, —मंधं यद्गृहीत्वाज्यानि प्रणयन्ति
 यज५ वा एतद्यंजमानोऽन्वारभते, प्राञ्चः सोमिन प्रयन्ति, प्राचीं पत्नीं पूर्वमग्निमुभ्युदति,
 सोमिन वा एतद्रात्राभिजयन्तो यन्ति, यस्य वै मनुष्यराजो गृहमार्गच्छति तस्य वै तर्हि तदैश्वर्यं,
 यदा वै स ततः हार्यतेऽथ तेषां तत्पुनर्भवति, तस्मादाहुरपित्रता इत्यं, —पि ह्येषां तस्मिन्
 व्रत५, सोमो वा एतद्रात्रा गृहं प्राप, तस्य वै तर्हि तदैश्वर्यं, यदा वै स ततः प्रच्यवतेऽथ
 स तत्तंभ्यो विसृजते, तद्वैसर्जनानां वैसर्जनत्वं, त्वं५ सोम तनुकृद्गया इति, यदेवं तनुकृतं
 चान्यंकृतं चनस्तदेतैर्नावयजति, द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति, द्विपार्थजमानः प्रतिष्ठित्या,
 आग्नेय्याग्नीध्रे, अन्तरिक्षमेवं प्राप्यान्यदेवं रूपमुक, —वैष्णव्यां हविर्धानि, उद एव प्राप्य,
 विष्णुर्वै यजो, विष्णुमेवं यजमुक, —रसुरा वा एतं देवानामादित्सन्त, तं देवां अमुं कृत्वाग्निं
 लोकमहरन्, यंदमुर्मत्या जुहोत्यमुमेवं कृत्वाग्निं लोकं हरन्ति, सर्वेभ्यो वा एषं भुतेभ्य आहि-
 यते, यंसौम्यां जुहोति मनुष्येभ्यस्तेनाहियते, यंदमुर्मत्या पितृभ्यस्तेन, यदाग्नेयां
 देवभ्यस्तेन, यद्वैष्णव्यां यज्ञाय तेन, सर्वा वा एतत् प्रजां वरुणो गृह्णाति, यत् सौम्यां जुहोति
 मनु३प्यांस्तेन वरुणान्मृञ्चति, यंदमुर्मत्या पितृ५स्तेन, यदाग्नेयां देवांस्तेन, यद्वैष्णव्यां
 यजै तेन, सग्ना वा एतत् प्रजां वरुणान्मृञ्चत्माग्निना वै मुखेन देवा इमोलोकां नम्यजनयन्,
 गार्हपत्येनाग्निं लोकं, —माग्निधेणान्तरिक्षं, —माहवर्नीयेनाग्निं लोकं, तस्मात् त्रेधा अप्रया आधी-
 यन्त एषां लोकानामभिनित्या, इन्द्राग्नी वा अपरा अग्नी, अग्निरेपुरा, इन्द्रः पूर्वा,
 प्रजापतिराहवर्नीय, —स्तस्मादुपे उपोमे सायता, उज्जुरो हि पिता पुत्रा, —दुज्जुरो भ्रातृव्याञ्चवति
 यं एतं वैदा, —ऽग्नेण प्रणयेद्व्रतर्थाः त्रियं एवं परिगृहीत्यै, सौम्यो वै ज्ञातृणो देवतया,
 स्वयेन देवतया, प्रजां वै पृथगेऽप्यजो, कर्द्द्वं आहवर्नीयो, यंदग्नेण प्रणयेद्व्रतायास्य पृथ्नेपि-
 दध्यात्, पथदिवं प्राङ् प्रणीयः पशूनां गोपीर्यायो, र्वन्तरिक्षं र्वीहीत्य, न्तरिक्षदेव-
 रत्यो वा एष एतर्हि, प्रच्युत इतोऽप्राप्नोऽमुत्रा, —ऽऽदित्याः संज्ञा आसीदित्या, —दित्यो वै यज्ञो,
 अदितिः सोमस्य योनिः, स्व एवंतं योनां दधाति, देव सवितर्यं ते सोमा इति, मनु-
 ष्येषु वा एषं पुराभूद, देवंभ्य एवंतं संप्रोदा, —देवर्चं देव सोम देवानुपानुता इति, देवां

इष्टेषु देवानुपावर्तते, इदमहं मुनुष्यान्तसहं रायस्पोषेण प्रजया त्रोपावर्तता, इत्यादिपुमेषां-
 शास्ते, नमो देवेभ्यः, स्वाधा पितृभ्या इति, नमस्कारो देवानां, स्वधाकारः पितृणां,
 निर्वर्णस्य पाशादमुधीति, वरुणपाशादेवं निर्मुच्यत आत्मनोऽद्विषसायै स्वराभिर्व्यक्तामिति,
 यज्ञो वै स्व, यज्ञमेवाभिविपश्यति, ज्योतिर्वैश्वानरमिति, सौ वा आदित्यो ज्योतिर्वैश्वानर,
 मग्निना वा एष तन्वः विपरिधत्ते यो दीक्षते, अग्निं रुद्रो, यदग्निना पुनर्यथायथं तन्वं न
 विपरिदधीत रुद्र एनमभिमातुकः स्याद्, यदाहा, अष्टे व्रतपते या तवु तनर्मय्यभूदेषा सा
 त्वर्य, अष्टे व्रतपते या मम तनस्त्वय्यभूदियं सा मयात्य, मग्निना वा एतत् पुनर्यथायथं तन्वः
 विपरिधत्त आत्मनोऽद्विषसायै ॥ १ ॥ १

न यूपमल्लेख्यता होतृशब्दं, न हि दीक्षितस्याग्नौ जुहति, वैष्णवीमन्त्राद्युक्त्यो, वैष्णवी हि
 पूष, स्तदाहु, होतृशब्देनैव, परुष्येव जुहोत्यायतुना इति, तत्रैवैव, यूपस्त्वैवान्तेऽग्नि
 मधित्वाथ होतृशब्दं, तस्मिन्नुदुभयमक, जुहोत्याहु, न दीक्षितस्याग्नौ जुहोत्य, तन्यानां ग्रां,
 नान्यानुपागमिष्य, ती शब्दान्तेति, नान्यानुपैष्य, वाक् त्वा परेभ्यः पुरोऽवरेभ्योऽविदुमि-
 त्य, वीरुष्येन परेभ्यः पुरोऽवरेभ्यो विन्दति, तं त्वा जुषामहे देवयज्याया इत्ये, तं शब्देन
 जुषते, जुष्टं विष्णुया इति, यज्ञविर्वेन जुष्टं विष्णवेऽक, विष्णवे त्वं, ति पर्यनक्ति,
 हविर्भूतमेवेत्य, वृक्षत्य, यो अभिष्टुतमेव, य इत्येव वेत्येवाहु, णो मैशाश्स्तोऽपावृत्तो, य
 ऋजुरुभैश्चक्रः स वाचं मेधमुपस्थितो, यं ऋजुरुपरिष्ठादुपावनतो, योऽभिशाख्यो योनिः स,
 यो वा अस्यां अधिजायते स योनि, मानियं हि वनस्पर्तीनां योनिः, परुषि वृक्षच्यो,
 यदुपरुषि वृक्षेयथा परुष्येवकृत्तमेव स्या, दनश्चसंगं स्थानेकच्छिन्नां, यदुधमंगं स्थानेमु-
 क्षिश्चैवैजो भूत्वा यजमानस्य पश्यन् प्रतिहन्यात्, पञ्चारत्निः कार्यः, पद्वक्त्या संमितः,
 पञ्चरत्निः कार्यो, ऋतुभिः संमितः, सप्तारत्निः कार्यः, सप्तपदया यक्ष्यो संमितो,
 षट्पदया कार्यो, गाध्या संमितो, नववारत्निः कार्यं, स्तंजसा श्रिवृता संमितो, दशा-
 रत्निः कार्यो, विराजा संमितो, एकादशरत्निः कार्यः, त्रिष्टुभा संमितो, द्वादशरत्निः कार्यो,
 जगत्या संमित, स्वयोदशरत्निः कार्यं, स्वयोदशेन प्रजापतिना संमितः, पञ्चदशरत्निः कार्यः,
 पञ्चदशेन वज्रेण संमितः, सप्तदशरत्निः कार्यः, सप्तदशेन प्रजापतिना संमितो, एकविं-

शत्यरतिः कार्यं, एकत्रिंशेन संमितं, —स्त्रयोविंशत्यरतिः कार्यं, —स्त्रयोविंशेन संमितं,
 पञ्चविंशत्यरतिः कार्यं, पञ्चविंशेन संमितं, सप्तत्रिंशत्यरतिः कार्यं, —स्त्रिणवेन
 संमिता, एकत्रिंशदरतिः कार्यं, एकत्रिंशेन संमितं, —स्त्रयास्त्रिंशदरतिः कार्यं, —स्त्र-
 यविंशेन संमितो, योगान् पुरुष ऊर्ध्वग्राहस्तावान् काश्चो यदि वा यावान् रथे तिष्ठन्,
 यावान् पुरुष ऊर्ध्वग्राहः सैतस्याग्रमा मात्रा, अथ ततो वर्षीयान्वर्षीयानेव काश्चो, यो
 ग्राह्यासो ग्राह्यर्णः स काश्चो भुम्न एव, भुमान् अथैव एतस्य जग्राह, भुमानमस्य गृह्णाति,
 भुमानमस्य पशवोऽनूपतिष्ठन्ते ॥ २ ॥

अपुधे त्रयसैनुमिस्या, —इ त्रात्या एवं, स्थिते मेनु अ हि संसिरिति, वज्रो वै स्थितिः,
 —यज्राद्वानास्मा एतदन्तर्देधात्यंहि मायै, यो वा एतस्याभिहतस्याग्निं शकलः परापतति तमस्य
 तेजोऽनूपक्रामति, यत् पुनुराहरति सतेजस्त्वाय, प्राञ्चं प्रहापयति, मेधुमेवैनमनुपर्यावर्त-
 यति, वज्रो वै यूप, —स्तस्माद्वा इमे लोको नीर्धमाणाद्विभ्यती, —श्वरां श्वेषोऽज्ञान्तो नीर्धमाण
 इमांल्लोकान् हि संसितो, —यदाह, दिवमग्रेण वा हि संसिरन्तरिक्षं मध्येन पृथिव्याः संभव आजं
 गच्छेति, शमयत्येव, ज्ञान्त एव नीर्धेत, एषां लोकानामहिंसायै, सर्वस्य वा एष मित्रं
 यो दीक्षितः, स एतमहिंसा, —दीश्वरां नस्पर्तयोऽपिधिष्ण्यं भवित्वा, यदात्रश्चन जुहोति
 पुनरेवेनं प्रजनयति, तस्माद्वात्रश्चनार्द्रया अस्तः प्रजायन्ते, पशूना संमितः काश्चो, देश वै
 पशोः प्राणा, आत्मैकादशजो, ऽष्टाश्वो ब्रह्मणी दशमे, आत्मैकादश, —स्तथा पशूना
 संमितो, ऽष्टाश्विः कार्यो, गायत्र्या रूपं, गायत्रो हि यूपो, गायत्र्या वै पतन्त्या यन्
 पूर्णं पुरापतततः पूर्णोऽजायत, तस्मात् पूर्णमयु, एतत् खलु वै पूर्णस्य सारं यत्सुदिरं,
 तस्मात् सादिरं, इह वा असा आदित्य आसीत्, तमितोऽध्यमुं लोकमहरं, —स्तद्यतोऽध्यमुं
 लोकमहरं तस्माज्ज्योतिषो विन्तोऽजायत, तस्माद्विजो, ब्रह्मवर्चसकामेन कार्यो नक्षत्रैस्तस्य
 समष्ट्या, अथो ज्योतिषैव तमस्तरती, —न्द्रो वै यतीन्सालावकैरेभ्यः प्रायच्छत्, तेषां वा
 एव नक्षत्राणां चमसां चर्यरासीदन्, योऽयं अह्निर्गस्तस्य यः सोमपीथ आसीत् स स्वजोऽभवत्,
 तस्माद्विषेः सृजं तादति, सोमपीथो सस्यैव स, यन् चमसं न्योञ्जततो रोहितकोऽजायत,
 तस्माद्रोहितक, —स्तस्माद्रोहितके रोहितके स्वजः, पृथिन्यं त्रान्तरिक्षाय त्वा दिवं त्वं, —ति
 प्रादित्ये, —पो अथ लोकांतां विधृत्य मीपते, त्रिः प्राप्नुति, त्रिपत्या हि देवा, अथो

त्रिपदयैवेन मायया प्रोक्षीद्, वज्रो वै यूपो, ५३५ यवो, यद्यवमीभिः प्रोक्षति वज्रेण वा
एतदंशं जयति, तंजो वै यूप, एषं खलु वा ओषधीनां तंजो यद्यव, —स्तस्मादेतं ५ शिशिरा
ओषधयोऽनुप्राणन्ति, यद्यनुप्राणस्यति तंजसि वा एतत्तंजो दधात्य, —क्षं वा अमेष्यं, —मापो
हवि, —यदवसिञ्चति मेष्यमेवेनत्करोत्य, —क्षं वा अमेष्यं, यदवस्तृणाति मेष्यमेवेनत्करोति,
तस्मिन् वा एषं नशो यद्यक्षकम्बास्यत्य, —तद्यमेवेनमकः, सर्व एवेनं स्थाने दधात्य, —वृषण
एवाभूद्, घृतेन चावापृथिवीं आपृणोति, घृतेनैव चावापृथिवीं आपृणति, —यज्ञमानो वा
अग्निष्टोस्त्वजो घृतं, —मान्तमग्निष्ठिमनक्ति, यज्ञमानमेव तंजसानक्ति, देवस्तथा सधितं
मध्वान्कित्ये, —तदं देवानां मधु यद् घृतं, सुवितप्रयत एवेनं मध्वान्कति, —न्द्रस्य चपास्तु-
सीत्यै, —न्द्रं हि चपालं सुविपला ओषधीस्तुधीत्यां, —पृथीरेव फलं ग्राहयति, तस्मादोष-
धयः क्षीर्षन् फलं गृह्णन्ति, दिवमग्नेर्गोत्तमाना, —न्तरिक्षं मध्यमापृण, पृथिवीर्मुपरेण दृष्ट्वेत्ये,
—पां ५ रथेषे लोकानां ५ विधृत्यै मीयते, ता ते धामान्युद्गमसि गमय्या, इत्येवदधाति
वैष्णव्या, वैष्णवो हि यूपः, स्वयैव देवतुया, विष्णोः कर्माणि पश्यन्ते, —ति संकल्पयति
समितुत्वाप, ब्रह्मवन्ति त्वा ब्रह्मवन्ति पर्युद्गमी, —त्यादीरिवपा, ब्रह्म दृष्टं क्षत्रं दृष्ट्वेत्या, —
शिशु एवैष परिग्रहो, ५३७ऽनुदरिषिञ्चति घृत्यै ॥ ३ ॥

वज्रो वै यूपो, यदन्तर्बुद्धिं मिनुर्यान्निर्दुहद्, यद्विह्वेवन्वक्रदः स्या, —दुर्धमन्तर्बुद्धिं मिनो-
त्य, —धं विह्वेधं, —ब्रह्मदो ह भवति, न निर्दहति, नापरस्याविः कर्तव्यं, यदुपरस्याविः
कुर्याद्विधेष्टोः स्यात्, प्रमायुक्तो यज्ञमानो, नाविष्णुलः कार्श्यः, क्षुधं प्रजा नीयु, —नो
अस्यु, —रुधमेवमन्तरा, यज्ञं वै देवाः स्वर्गं लोकमाप्य, —स्तेऽमन्यन्ता, —ऽनेन यं नोऽन्यं
लोकमन्तरा रोक्ष्यन्तीति, तं यूपेनापोष्य, —स्तर्धूपस्य यूपत्वं, यद्यपः पुरस्तान्मीयते
स्वर्गस्य लोकस्पातुकशायै, तद्विष्णोः परमं पदं, —मिति समुन्माष्टि स्वर्गस्य लोकस्य
समुप्ये, नाभिर्दुर्धं पस्तिप्यत्यु, —गो ओषधया, ऊर्जं वा एतन्मुध्वत आत्मनो धने
प्रजानां च, यद्वि कर्मयेत, क्षुधं प्रजा नीयुरित्य, —रानान्युपास्मिनुयात्, क्षुधं प्रजा

[ता (या) ते (पां) धामान्यु (वास्तु) ० । अ. १, १५४, ६, ३. य. १, ३, ३, १. नि. २, ७ ।

विष्णोः कर्माणि पश्यन्ते । अ. १, २६, ११; य. १६७१, अध. ७, ३६, ६, ३. य. १, ३, ६, ०]

[४] म. १, २, १४ । ३. ६, ३, ४ । अ. २३, ६ य. ४१, ४ । य. ६, ५ । अ. ६, ६ । [तस्मिन्नाः परमं पदं ।

य. १, २२, ६०, य. १६७२, अध. ७, ३६, ७ । ३. य. १, ३, ६, ०, ४, ०, ९, ३]

निर्यान्ति, यद्वि कामयेत, वर्येत पर्जन्य, ऊर्जा यजमानः संमर्धयेयमिति, परिवीयोर्ध्वी-
 मुदृष्ट, वृष्ट्या एवेमां न्यूहत्सु, — जी यजमानः संमर्धयति, यद्वि कामयेत, न वर्येत
 पर्जन्य, ऊर्जा यजमानः व्यर्धयेयमिति, परिवीयावाचोर्मद्योद्वेद, वृष्ट्येवेमां न्यूहत्सु, — जी
 यजमानः व्यर्धयति, सर्वदेवरेत्यो वै यूपो, यन्निखातं तत् पितृणां, यदूर्ध्वं तन्मनुष्याणां,
 यन्न रानां तदां पथीनां, यदूर्ध्वं रुद्राणां यस्त्रिदिवेषां देवानां, — मिन्द्रस्य चपालः, ये वै
 देवाः साध्वा ययमत्यमन्यन्त तेषां वा एतद्यदुपरिष्टाचपालस्याङ्गुलिमात्रं कार्यं, — मङ्गुलिमात्रं हि
 तदग्रा ओमीद्, यत्ततो येषां पः कुर्याद्वज्रो भुत्वा यजमानस्य पश्चनगृहिष्ठे, — दिन्द्रो वै वृत्राय
 पञ्चमदयच्छत्, सोऽप्लीयत्, तस्य वा एतदनुनद्वये यच्चपालं पृथुमात्रं कार्यं, — पृथुमात्रं हि
 तदग्रा ओमीद्, यदभिमुत्तोऽगृह्णात् तस्मादभिमुत्तो, यद्विन्द्र उदयच्छत् तस्मादिन्द्रः, यद्वि
 कामयेत, — अन्येऽस्य लोकमन्त्रोरोहयेयुरित्य, — न्येस्य वृधेस्य स्वर्गं कुर्या, — अन्येऽस्य लोकमन्त्रो-
 रोहन्ति, यद्वि कामयेत, प्रजामुनुसेतनुया, — दिति यूपस्य स्वर्गं कुर्यात्, प्रजामेवानुसेत-
 नोति, यजमानो वा अग्निष्ठां, — स्तेजोऽग्नि, — यदित्यर्थः वेत्यर्थः वा मिनुयायजमानं तंनुसा
 व्यर्धये, — दमिन्ता सूर्यं भतरेभ्या यजमानस्य सवेजस्त्वाया, — ऽऽवृष ह स्म वै पुरो संस्थिते. पु-
 रेजुषो यूपं प्रास्यति, संगेज्य मृचस्ते देवा अमन्यन्त, यजवेद्यसमिदं कुर्या इति, तेऽमुन,
 परिधिभिरेव नः सुतः सृगांकृताः सन्तु, स्वरूणा यूपः, प्रस्तरं सदा इति, तेषां
 वा एवं सृगांकृतो, न ह स्म वै पुरो गुरुं मदाद्वेवो हन्ति, तत् इदं रुद्रोऽन्वेषातिष्ठत्,
 तं देवा एतो रुद्रोऽपिष्टिमपश्यत्, — रिः पुरस्तादनाक्ति, त्रिर्यस्तात्, तस्येदं, यज्ञं क्रतुं,
 क्रतुस्यो वा एतद्रुद्रमंयजत्वा, — इतिनाजो वा क्रतुराऽस्तोमनाज, — स्त एवास्येतन्नामीष्टाः
 प्रीता भरन्ति, येषाञ्जुहोति वनस्पतिभ्यस्तेनोवयजति, यद्वृशनाया ओपधीभ्यस्तेन,
 वंदुत्तमंनो मनुष्येभ्यस्तेन, यदाह, दिवं वे पुरो गृह्णत्विति, हरिर्धानाचन, — अन्तस्त्रिं
 ओनिरित्यो, — प्रीयानंन, शुधिरा भस्म स्वादिति, संदुमस्तेन, मयितो वा एतद्रुद्रमंय-
 जत्वा, — इत्या वा एतं वनस्पतिभ्यः प्रन्यायन्त्य, — पयंज्य मनुरेभ्याः प्रयन्ति, तस्योया
 देवेताया अन्तर्धीयते, यूपो वै यजस्य इतिष्टनामृचत्, ययंययस्युजंयजस्य इतिष्टनामृचत्,
 तस्मात्तु नोनुस्येयुः, सुनो एवं मीयते, न इत्युरोऽनान्त इमांरोऽहं शुचांविनो, — य-
 वेदः स्यात् ॥ एवं ते वायो ॥ इति नृसाह, यद्वि रुद्रः ॥ एवं ते वायो ॥ इति नृसाह,
 आनीमा वै तंस्तरुयः, स्वांनेभ्यो देवेतामंयिमुजयेषां लोकानामदित्यायै, यया वै प्रीयत्

रज्जुभिर्व्युत्तमेवमिमं लोका यूयैर्व्युत्ता, —स्त एनमार्ति निनयन्ति, यदाह ॥ नमः स्वरुम्यः ॥
इति, तैम्य एवं नमोऽक, —स्तेऽस्मै विजिहते, तेऽस्मै लोकं विन्दन्त्ये, —तै वै देवानामृड-
याता अस्मिन्नोके सन्नाः स्वरुवोऽभिरोद्धारो, यान्न पश्यति तै सन्ना, अथ यान्पश्यति तै
पृहन्त ऊर्जा, यदाह ॥ नमः स्वरुम्यो वृहद्भ्यो मारुतेभ्यः, सन्नान्मावगाम् ॥ इति तानिच
परिवृणक्त्ये, —तै वा अमुष्मिन्नोकेऽन्त्य प्रदातारु, —स्तेऽस्मा अन्नं प्रयच्छन्ति ॥ अपश्चाद्दध्नां
भूयासम् ॥ इत्यपश्चाद्दध्नां भवति ॥ ४ ॥

४-१४

साध्या वै देवा आसु, —अथ वै तर्हि नान्वाहुतिरासीत्, तै देवा अपि मुधित्वाया अजुह्वु-
—स्ते वै तथैवाहुत्या पश्नन्सृष्टांथ पशुमालभन्त, यदपि मुधित्वायो जुहोति तया वा एतदाहुत्या
पश्नन्सृष्टांथ पशुमालभन्ते, —ऽथो पशवो वा एतदालब्धा यदेवतां जनयन्त्य, —थो तैज एवास्मै
जनयन्त्य, —प्रेर्जनिष्ठमसीत्या, —यतनमिनु एतत्क्रियते, वृषणौ स्था इति, रेत एवैतदधाति,
न हि तस्य रेतो धीयते यस्यैतां न भवत, उर्वेश्वसीति, वाग्वा उर्वेशी, पुरुर्ववा असीति,
प्राण एव तन्मिधुन, —मायुरसी, —ति समनक्ति, तस्मिन्नेव मिधुने रेतो दधाति, गायत्रमसि,
त्रिष्टुप्सि, जगुदसीति, छन्दोभिरेवं प्रजन्यति, सावित्रीं ब्रथमामन्वाह प्रष्टव्यै, सवि-
प्रुसता हि प्रजाः प्रजायन्ते, —ऽथ धावापृथिवीया, —मेपि हि वारापृथिव्योः पशुपु, वा-
पृथिवी हि पशुरोऽनुप्रजायन्ते, गायत्रीरन्वाह, गायत्रीं वृषि, —गायत्रीं छन्दा, अपरिमिता
अन्वाहा, —ऽपरिमिता वृषस्त ३न्वो, —ऽग्निना वा अन्निनेन्द्रो वृत्रमुह, —स्तस्य समामुप्तस्य
भीतस्य यत्र व्याधयत ततो भूमनोऽसृज्यत, तस्माद्भूम्युतो नानृष्या, व्युद्धा हि सा, रक्ष-
सामन्ववजयाय, परिवयः परिधीयन्ते, यत्र समर्या परिधीन्प्रहरेत्तदनु रक्षांसि यजमरुजये-
यु, —रेणेण परिवयः प्रहृत्या रक्षसामन्ववजयाय, क्रूरमिव वा एतद्यज्ञं क्रियते यदग्रा अपि
जुह्वति, यदाह, भवत नः समनसो समोकसौ सचेतसा ओरेपसा इति, शमयत्येव,
ज्ञान्त एवं प्रहियते यजमानस्याहिंसायै, सूर्येणाभिजुहोति, संजग्मानाभ्यामेवाभ्यां भागधेय-
मपिदधाति, यः कूर्तो वाकणो वा काणो वा शुष्को वावर्तत तस्य वारंयामा, —स योऽपचद-
न्मलं तत्पुण्ड्रानां, —मात्रेयः पशु, —रघिष्टोर्म आलभ्य, आग्नेयो वृषिष्टोर्म, ऐन्द्रागः पशुष्टोर्म
आलभ्य, ऐन्द्रामानि वृषिष्टोर्म, —न्द्रो वृषिः पोडशिन्नालभ्य ऐन्द्रो वै वृषि, —रेन्द्रः

पोडशी, सारस्वती भेष्य, — तिरात्र आलभ्या, वाग्वै सरस्वती, वागुनष्ट, — वागुष्टभी रात्रि, —
 — यत्रक्रतुनमैवंपा व्यावृत्ति, — यथा वै मत्स्योऽविचितो जन्मवधूनुत एव५ वा एतं प्रजायमाना
 जन्मवधून्वते, यस्त्वा एतानेव५ वेद तमेतेनावधून्वते, कथ५ संवनानि पशुमन्ति वेछे, — ति
 पृष्ठेद, यद्वपया प्रातःसवने चरन्ति तेन प्रातःसवनं पुशुमद, यत्पुरोडाशैर्माघ्यादिने संवने तेन
 माघ्यादिन५ संवने पशुमद, यदङ्गैस्तृतीयसवने तेन तृतीयसवनं पुशुमत्, कियुता तत्पशोश्चर-
 न्ति यद्वपया चरन्ति, कियुता तद्यत्पुरोडाशैः, कियुता तद्यद्वदानि, रूपेण तत् पशोश्चरन्ति
 यद्वपया चरन्त्या, — तमेना तद्यत्पुरोडाशैः, शरीरेण तद्यद्वदानैः, कस्मै पशुः प्रत्यङ् नित्य-
 ज्यता, उदङ् प्रणीयते, दक्षिणत उपसाध्यते, प्राङ् हूयता, इति पृष्ठेद, यत् प्रत्यङ्
 नित्यज्यत इमां तेन दिशुमभिजयति, यदक्षिणत उपसाध्यत इमां तेन, यत्प्राङ् हूयत इमां तेन,
 यद्वदङ् प्रणीयते मनुष्यलोकं तेनाभिजयति, यदक्षिणत उपसाध्यते पितृलोकं तेन, यत्
 प्राङ् हूयते देवलोकं तेन, यदाहुत्या ऊर्ध्वो धूम उदस्यते स्वर्गं तेन लोक५, यद्विडो-
 पहतं प्रत्यङ् हरन्तीमं तेन लोक५, सर्वा वा इमा दिशः पशुयाश्च्यभिजयति सर्वांल्लोका, —
 न्तसर्वा एवास्येमा दिशोऽभिजिता भवन्ति सर्वे लोकाः ॥ ५ ॥ १५

अथैता अप्रियः, प्रजापतिः प्रजाः सृष्टां रिरिचानोऽमन्वत, स एतां आमीरपवत,
 ताम्भिरात्मानमाभीणीत, यज्रो वै प्रजापति, — यदेता अप्रिया भवन्ति यज्ञमैवतामिष्यमाना
 अभीणीते, वपया वै पशोर्द्विवाः प्रातःसवने स्वर्गं लोकमायन्, यद्वपया प्रातःसवने चरन्ति
 वपया वा एतत् पशोर्ध्रिजमानः प्रातःसवने स्वर्गं लोकमेति, ते वै सूर्यन्तोऽस्थानि शरीराण्य-
 धून्वत, यदङ्गैस्तृतीयसवने चरन्त्य, — स्त्रा५ शरीराणां निष्क्रीत्यै, पशु५ स्तपयन्ति, यदेवा-
 स्याभिनिपुण५ शंलमभेभ्यं तेषु शुन्धन्ति, पशुमुपाकृत्यात्रिं शुन्धन्ति पशुनामवक्रद्वयै, द्वौ
 वै वज्रो, घोऽरोऽन्याः, शिऽरोऽन्या, यः शुष्कः स घोरो, यः आद्रः स शिवो,
 वज्रेण खलु वै वीर्यं क्रियते, वज्र५ वा एतदादत्ते वीर्याये, — पे त्वेतां, — प एवेन, — सुपाविर-
 सीत्यै, — प ऽद्योवोऽवत्यै, — यो देवान्देवीविंशः प्रागुरित्ये, — तां वै देवीविंशो यत् पशवो, बह्वय
 उग्रिजा इत्ये, — ते वै बह्वय उग्रिजो यदृत्विजश्च धिषण्याश्च, बृहस्पते धारया चसूनीति, ब्रह्म
 वै बृहस्पति, — ब्रह्मर्षिना५ यजति, हव्यां ते स्रदन्निति, स्वदितमधेनमालभते, देवत्वष्ट-
 र्पां रणा इति, त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति, रवृतीमेष्यमिति, पशवो वै रेवती, — यत्त्ये-

वैनां, देवस्य त्वा सविः प्रसवं इति, सवितृप्रथम एवैनामादत्ते, ऽध्विनोवाहुभ्यामित्य, —
 ध्विनो वै देवानामध्वर्युः, पूष्यो हस्ताभ्या, —मिति देवताभिरेव, द्वौ वै पाशौ, घोऽरोऽन्यः,
 शिऽरोऽन्यो, यो यज्ञियः स घोरो, योऽयज्ञियः स शिव, ऋतस्य त्वा देवहविः
 पात्रेनेति, य एवं यज्ञियः पात्रस्तैर्नैनामालभते, प्रतिमुञ्चामीत्य, —मि हि मनुऽप्या दधत्, —
 मुञ्चै त्वा जुष्टमिति, यस्या एवं देवतायै पञ्चरालम्पते तस्या एतं जुष्टमक, —धर्षा मानुषा
 इति, मनुऽप्या हि धारयन्ति, शुष्को वा एयोऽमेध्यां, यत्पशुं नियुनक्त्युमा एवैनौ मेध्या
 करोति, प्रत्यञ्चं नियुनक्ति, प्रत्यञ्चो हि पशवो मेधमुपरिष्ठन्ते, प्राणेषु वा एतस्य देवता
 उपस्थिता यत्पशुं नियुनक्ति, प्रतीचीरेवास्यै देवता नियुनक्त्य, —ऋषस्तवैपधीभ्या इत्य, —
 ऋषो ऽक्षेप ओषधीभ्यो जुष्टं प्रोक्षामीति यस्या एवं देवतायै पञ्चरालम्पते तस्या एतं जुष्टमक, —रतु
 त्वा माता मन्वतामनु पितृत्य, —नुमत एवैतं मात्रा पित्रा भ्रात्रा संख्यालभते, ऽनुमानावह देवान्
 देवायैतं यजमानायैति, देवताभ्य एवैतं निदिशत्य, —वा परेऽसीत्य, —वा २ ऽक्षेप परः, स्वाच २
 सद्धविरापो देवीः सद्दान्विषेति, स्वदितृमेवैनामालभते, ऽथ यदुप गृह्णात्युप च निश्चति सधत्
 एवैतं मेधेन संमर्धयति, स ते वार्युर्वीतेन यजुतामिति, वातुमेवास्य प्राणमन्ववाहति, स २
 यजत्रैरङ्गानीति, यज्ञियमेवैनामकः, स २ यज्ञपतिराशिपेति, यजमानमेव यज्ञस्याशिपा
 संमर्धयति, शिरो वा आघारं, आत्मा हवि, —यदाघारमाघार्यं पशुना संमनकस्यात्मन्या
 एतच्च शिरो यज्ञस्य प्रतिदधाति, वज्रो वै स्वह, —वैजः स्वधिति, —यत्स्वधितिनानांक्ति
 वज्रेणैवैतं स्तुणुते, याक्ता तस्या श्रुतस्यावयति, हविर्भूता वा एषां, हविर्पयं हविर्पो-
 ऽवयति ॥ ६ ॥

१६

अविता वै मुखेन देवा इमांल्लोकानभ्यजयन्, यत्पर्यधि करोत्यविता वा एतन्मुखेन यजमान
 इमांल्लोकानभिजयति, रक्षाश्चि वा एवं जिघाक्षन्ति, यत्पर्यधि करोति रक्षसामपहरत्यै,
 त्रिः पर्यधि करोति, त्रयो वा इमे लोका, एभ्यो वा एतल्लोकम्भो यज्ञादक्षाऽस्यपहन्ति,
 चात्वालमपि पर्यत्ये, —पा वा अग्रानां २ योनिः, स्कन्दति वा एतद्विपर्यद्विश्रुति यद्विलिप्यते,
 ऽध्विर्वै सर्वा देवता, अत्र वै सापि देवता यस्या आलम्बते, यत्पर्यधि करोति तामिधेनद्रम-
 यति, क्रियद्वाहितत्पशोः, क्रियद्वा यत् प्रयाजा, एतहिं खलु वै सर्वो यक्षीप्रीतु, —स्तस्मादा-

[देवस्य त्वा सविः-० । अथ १६, ११, १]

[७] मे. १, २, १५ । छे. ६, ३, ८ । वा. ६, ११ । अथ ६, १३-१५ ।

श्रान्त्योऽप्येवमिति, देवताभ्यो वै पूर्वमाशुश्रूव, — दध वा अजु पशोराश्रावयति, तस्मादाश्रा-
 न्त्योऽप्येवमिति, — मये वा एतं वृष्यमानमनुवध्यन्ते वै ग्राम्याः पशवो वै चारुण्या, वै वृष्यमा-
 नमनु वृष्यमाना अनुवक्षन्त मनसे, — ति यज्जुहोति तेषां वा एषोन्मोक्षाः, यत्र जुहुयादनुन्मुक्ताः
 स्युरुर्वन्तरिक्षं रवीहीत्यं, — न्तरिक्षदेव इत्यो वा एष एतद्भि, रक्षांसि वा एतं जिघांसन्ति,
 प्रच्युतमितोऽप्रोप्तममुत्रा, — ऽग्निं पुरस्ताद्वरन्ति रक्षसां पराणस्यै रक्षसामपहत्या, अथो हव्याय वा
 एतत् प्रणीयमानाय देवताः पुरस्ताद्वरन्त्य, — ऽग्निं पुरस्ताभिदुधार्त्पस्कन्तवाय, पशोर्वै मारुणा-
 यानीयमानस्याहवनीयं मेघ्योऽभ्युपक्रामति, वा वै तद्भि पशुमन्वारभते तं यज्ञस्याशीर्गच्छति,
 यदाहु, रवति प्रेधा यज्ञपुतिमाविशेति, यत्र वा एतत् केच यजमानं संतु यज्ञस्याशीर्ग-
 छति, यथाश्रुणीभ्यामन्वारभते, तस्मिन्नुदुमपमक, — रुरो अन्तरिक्ष सज्जुदेवेन वातेनेत्य, —
 न्तरिक्षं वै पशवो, वातः प्राणः, प्राणानस्मिन् दधाति, तस्मात्स्यै हविषो युजेति,
 देवता एवं प्रीणाति, संमस्य तन्वा भवेति, पुनरेवेनं संभावयति, वर्षापो वर्षायसा इति,
 तं यजमानो वंसीयान् भवति, यद्यज्ञं पशुमाहुं येचमुभिमन्यन्ते रक्ष तद्भि यज्ञो भवतीति,
 यदाहु, यज्ञं यज्ञप्रतौधा इति, यज्ञपुतो वा एतद्यज्ञं प्रतिष्ठाप्याथ पशुमालभन्ते, स्कन्दति
 वा एतद्भविष्येद्विद्येति यद्विलिप्येत यत्तुमुपास्यत्यस्कन्तवाय, मृत्यञ्च संज्ञपयन्ति,
 मृत्यञ्चो हि पशवो मेघमुपतिष्ठन्त उदीचीनपादु र्व्यावृष्ये ॥ ७ ॥

१७

ऋत्विजो वृणीते, छन्दांसि वा ऋत्विज, — छन्दांसि वा एतद्वृणीते, यद्वोतारं वृणीते
 जगुतां तद्वृणीते, यदध्वर्यु पञ्क्तिं तद, यदग्नीधमिति छन्दसं तद, यन्मैत्रावरुणं गायत्र्यं तद,
 यद ब्राह्मणान् अंसिन् त्रिष्टुभं तद, यत्प्योतारमुष्णिहं तद, यत्रैष्टारं कुरुभं तद, यदाहु ॥ अग्नि-
 र्वीर्यनां विशां पुरेता ॥ इति, यजमानं वा एतद्वृणीते, स वृता वपदक्रुरिति, नाछा-
 यकं वृणीते, पञ्चजैर वा एषां, होत्राः सः र्व्या, यदछावाक्षुपा द्विदेवत्याः ज्ञांसति,
 द्विपायजमानः प्रतिष्ठित्या, अथ यदग्नीधं मध्यतो वृणीते तस्मादयमग्निर्मध्यत ओषधीनां,
 यदुत्तमैः मध्यजतां स मध्यजति तस्मादुपतिष्ठान्मध्यमानः प्रजायत, एतद्वा अस्प छन्दांसि
 वृतांति युक्तान्पुमन्, यदवृता वपदक्रुर्योतुव्यं यज्ञस्याशीर्गच्छे, — दध यद्वृता वपदक्रुर्वन्त्ये-
 क्रुषा वा एतयजमाने यज्ञस्याशीः प्रतिष्ठति, तस्मादेकः पशोर्वपदक्रुरेत्ये, — कृं हि वृणीते,

दंश वै पशोर्देवंता, दंशास्मिन् प्राणां, यदंश प्रयाजां, या एवास्मिन् देवंतास्ता एतद्युजत्ये,—
 थ य एष एकादशो, यस्या एवं देवंतायै पशुरालभ्यते तमिवैतद्युजत्ये,—थ यदेकादशानुयाजां,
 या एवैतदेवंता अयाक्षीत् ता एतैरनुग्रीणाति, इतो वा एष मृशतोऽमुं भूतो, दंश वै पशो-
 र्देवंता, दंशास्मिन् प्राणां, प्राणां खलु वै पशोर्देवंता, यदंश प्रयाजां प्राणानेवास्य प्रयज-
 त्या,—त्मा वै प्राणानामेकादशं, आत्मा वषा पशो,—यदेप एकादशः पुरिषस्य आत्मा वा एत-
 द्वात्मानं परिशुषे, ॐ यदेकादशानुयाजां प्राणानस्मिन् दधाति ॥ ८ ॥ १८ - २०
 [१६०७]

॥ ह्युपरिकाण्डे संक्रान्ता नाम नवमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

अथ दशम प्रपाठकः ।

पत्नी वै प्रच्यवमानामृग्यादित्यस्य लोकमुभिप्रच्यवेत, हिनस्ति खलु वा एष त्वं योऽस्य
 लोकमुभिप्रच्यवते, यदाह, नमस्त आतानेत्य,—मुष्मा एवं नमोऽरु,—रनुर्वारु प्रेहीत्युनेनाः
 प्रेही,—ति वा एतदाह यजमानाय, घृतस्य कुर्यामनु सह रायस्वोपेणेत्या,—शिपुमेवांशास्ते,
 देवीरापः शुद्धो यूयं देवान् युयुभमित्ये,—वां वा एतद्भूपन्ति, पुताभिराभिः पुताभिरन्ति,
 तस्माद्वा एतां बहु रिग्रमुमेच्यं चरन्तीमापो न हिंसन्ति, इतो वा एष मृशतोऽमुं भूतो,—
 ॐ यो वै प्रजाः प्रजायन्ते, पत्नी प्रजनयति, यदङ्गिरभिषिञ्चति पुनरेवं प्रजनयति,
 ॐ यो वै प्रजाः प्रजायन्ते, पत्नी प्रजनयति, यदङ्गिरभिषिञ्चति पुनरेवं प्रजनयति,
 सार्गं प्राणान्तसमृशति सर्वाण्यङ्गान्ये,—तां गान् हि पशुः, पशोर्वै मायमाणस्य प्राणाञ्जुगृ-
 छति, यदाह, वाचमस्य मां हिंसीः, प्राणमस्य मां हिंसीरित्ये,—ङ्गिर्मांसीरित्ये
 प्राणाञ्जुचो मृशति, यत्ते क्रूरं यदास्थितं तदेतन्न शुन्यस्य, देवंस्यः शुन्मस्येति, यदेवास्य
 गमपन्तः क्रूरमक्रूरस्तदक्रूरमरु,—स्तच् शुमयति, यं वा एतं स्तोत्रं जुगुपद्यन्ते तं इमाम्-
 शान्ता ऋच्छन्ति, तत् इमाञ्जुगृछति, यदाह, शुमयत्येव, शान्ता एव-
 मांशुछन्त्येहिंसाया, ओषधे वायस्वेनमित्या,—ह त्रात्या एवं, संघिते भनं हिंसीरिति,

[१] मे १,२,१६ । ते ६,३,८—९ । वा ६,१०—१३,१५—१६,५,१०,१,१,२०,७,३०,१४,०२,१,७,००,३,११;
 २२,२८,३२,१३। मय ६,१४—१५,१९—२२,५,१४,१,१,३७,७,३०,१५,२४,१,१०,४६,०८,३३,३९,१० ।
 मे० ३७

येनो ये स्वधिति, — वैजाहोरोस्मा एतदन्तर्देवात्यहिसायै, सर्वाम्यो वै देवताभ्यः पशुराल-
भ्यते, यदाह, रक्षसां आशोऽसीत्ये, — तेन वा एतद्भागधेयेन रक्षासि प्रशोर्निर्भजती, — द-
महं रक्षोऽपराध, इदमहं रक्षोऽधुमं तमो नयामीत्या, — ह रक्षसां धुराय रक्षसाम-
न्तरित्यै, पशोरो वंशो, यदुपतृन्यात् पशून् हिंस्याद्, यन्नोपतृन्यादयताः स्युः, — यत्र
तन्निष्ठं तदुपतृन्यात् पशूनां यत्या, इयं त्र्योर्जं त्वेती, — ये रक्षोर्जं रक्षोर्पा, देवैभ्यः शुन्धस्य,
देवैभ्यः शुम्भस्येति, देवैभ्य एतन्नां शुन्धति, देवैभ्यः शुम्भति, घृतेन घावापृथिरी
प्रोर्शुनामिति, घृतेनैव घावापृथिरी प्रोर्णात्य, — मुष्मै त्वा जुष्टमिति, यस्या एनं देवतायै
पशुरालभ्यते तस्या एनं जुष्टमक, — नैमः संयस्य संदेष्टा इत्य, — मुष्मा एवं नमोऽक, — रित्यै
पर्यावर्तत, एवं हि यज्ञः पर्यावर्तते, ऽथो अमुष्य वा एतदादित्यस्यानृतमनु पर्यावर्तत,
उत्तरेन्तरित्यै रक्षोहीत्य, — न्तरिक्षदेवस्यो वा एष एतर्हि, रक्षासि वा एतं जिघांसन्ति,
ग्रन्थुतमितोऽप्रोत्तममुत्त, कार्मर्यमयी वयाथपणी मयतो रक्षसामपहत्यै, यस्मा एनामुतोऽर्षि
पुरस्ताद्वरन्ति तस्मा हुतो देवता वा एतद्वर्षमनुपर्यावर्तमानमेति, चरमत्तं उपप्रतिगृह्णात्यष्टम-
द्वाराय, यद्वतिहरेदेवमेनातिहरेद्, विश्वतोमुखो रक्षसिः, प्रत्युष्टं रक्षाः, प्रत्युष्टाति, —
— रित्याह रक्षसा धुराय रक्षसामन्तरित्यै, वायोः स्तोकोना, — मिति तृणमुपास्यति
स्तोकोनां निधृत्यै, वायुर्देवतानमृतो विसृजति प्रजानां कल्पया, अग्रं वा एतद्व-
र्षस्या, — ऽग्रमोपधीना, — मंश्रेणोग्रं संमर्षयत्यै, — यो अग्राय वा एतद्वर्षस्याग्रमोपधीनामिभं
चिनोति, इतिवो वा एतं स्तोकाः, स्कन्दुति वा एतद्वर्षिर्पदिधोतुति यद्विलिप्यते,
यदाह ॥

जुषस्व गुप्रयुक्तम् च यो देवस्तरस्तमम् । इव्या जुह्वान आगन्ति ॥

इति त्वेनाप्य ते हुतां अस्कृन्ना वपुःकृता भवन्ति, नानादेवस्य वा एकाद-
धिन्या पशोरा जालम्पन्तं, ऽथोनाधेयां प्रथमानुच्यते, ऽर्षिवै सर्वा देवता, अत्र ये सापि-
देवता यस्या जालम्पन्तं तमिर्नद्रमयति, यर्हि लोहिनीव धृतां तर्हि रोद्री, यत्तर्हि जुहुया-
द्वाराय पशून्विदध्याद्, यर्हि श्येनीव धृतां त्वयाधेयां, तर्हि होतश्चया, त्वयास्य
रक्षः पशून्तन्मिमावुक्तो भवति, कृष्यं वा एतर्हि पशुर्पशोऽनुतो, यद्वपाममिमायं

पृषदाज्यं मुभिघारयेदुद्रायास्य पशून्निदिध्या, — दधु यत् पृषदाज्यं मुभिघार्यं वषामभिघारयति यथा-
 पूर्व ५ वा एतत् पशुमुपैत्य, — यो एवंमस्य रुद्रः पशून्निदिध्यानुको भवति, पुरस्तात्
 स्वाहाकारा वा अन्ये देवा, उपरिष्ठात् स्वाहाकारा अन्ये, तं उभयेऽप्ये मेध्येऽवरुध्यन्ते ॥
 स्वाहा देवेभ्यः ॥ इति पुरस्तादुद्राया जुहुयात् ॥ त्रिभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ इत्युपरिष्ठात्,
 तेषां तं उभयेऽवरुद्रा भवन्ति, पशोर्वै मार्यमाणस्य प्राणाञ्शुगृह्णति, प्राणान्संगृह्य वषा-
 मुपविंसृजे, — दात्मा वषा पशो, — रात्मेवेवास्य प्राणान् दधाति, दक्षिणस्य पूर्वपदस्यावदेय, —
 — मिति ह साहुर्दाधायणा, — स्तथास्य सर्पस्य पशोर्वचं भवतीति, स्वाहोर्ध्वं नभसं मारुतं देवे
 गृह्णतु, — मिति वषाभ्रवणी अनुप्रास्यत्य, — र्ध्वं नभसो वा एतं मारुतस्य भागधेयं, तं सर्वं न
 गमयती, — मे वा एतं त्रिषूची अनुप्रास्यत्य, — तेषां विषूच्यै ॥ १ ॥ ३-७

पुरुष ५ वा देवा मेधायालभन्त, तस्य मेधाऽप्याक्रामत्, सोऽथं प्राविशत् तं धर्मालभन्त,
 तस्य मेधाऽप्याक्रामत्, स गां प्राविशत्, तं गामालभन्त, तस्य मेधाऽप्याक्रामत्,
 सोऽधिं प्राविशत्, तं धर्मालभन्त, तस्य मेधाऽप्याक्रामत्, सोऽजं प्राविशत्, तं ज-
 नमालभन्त, तस्य मेधाऽप्याक्रामत्, स यत्नं प्राविशत्, तं यत्नमालभन्त, तस्य मेधा-
 ऽप्याक्रामत्, स ब्रीहिं प्राविशत्, तं ब्रीहमालभन्त, तं ५ ग्रीहा प्राविशत्,
 यद्वीहिमेयः पुरोडाशो भवति मध्यतो वा एतत् पशोर्मेधो धीयते, सुपिरो वै तद्धिं पशुर्मेधि-
 यद्वीहिमेयः पुरोडाशो भवत्यपिहित्या असुपिस्त्वाप, द्वादशकपालो भवति,
 वषांमुत्तिदन्ति, यद्वीहिमेयः पुरोडाशो भवत्यपिहित्या असुपिस्त्वाप, द्वादशकपालो भवति,
 द्वादश मासाः सत्यत्सुरः, सत्यत्सुरमेतु पशुः प्रजायन्ते, प्रजनुतायैकादशकपालः कार्या,
 एकादशधरा त्रिष्टु, — वेन्द्रैर्मतच्छन्दो यत्तिष्टु, — वेन्द्रोः पशुः, पशुप्रेरास्य पशुं दधाति,
 देवा अश्न्योऽन्यस्मै पशुमालभन्त स्त्री लोकमायुः, — स्तेऽमन्यन्ता, — स्तेनं वै नोऽन्यं लोकमुन्ना-
 रोक्ष्यन्तीति, तस्य मेधं प्रोक्षारय, — न्मम प्रतोऽभवत्, तत् प्रथमं प्रलुत्तं, ततो वै तं
 हृदयात् प्रोक्षारय, — स्तेऽमादेतत् सुपिरेयं यत् पृथग्ग्रायाया अयति, मेधादेराप्ययति,
 पृषदाज्यस्योपहृत्य परेति ॥ श्रुतं हविः श्रमिता ॥ इति श्रुत्याय, त्रिराह त्रिपत्वा हि देवा,
 जयो यधेदं ब्राह्मणेभ्य ओदुनं एकं प्राद्वेयं वा एतदेवेभ्यो हविः श्रुतं प्राद्वेयं, — चरुतः परीत्याभि-
 धारयति पशुनामैरुद्धयै, प्राणापानो वै पृषदाज्यं, — दात्मा हृदय, यत्पृषदाज्येन हृदयमनेति
 मध्यतो वा एतत् पशोः प्राणापानो दधाति, सोमस्य वा एतद्वाहयेद्वि, — रं वा एतत्

पशोर्बुधत्तराहर्षिर्हिः, श्रद्धा एतद्व्यमक, रस्कन्नमविक्षुब्धं मे हव्यं देवंता गच्छदिति, देवानां
 वै सर्वेषां मन्तास्ति गच्छति पशोः शालम्यमाने, मनो वै मनोता, यन्मनोताया अन्वाह मन्ता-
 स्तेषां संभावयति, इतो वा एष मृशतोऽश्वं भूतो, मनो वै मनोता, यन्मनोताया
 अन्वाह पुनरेवेन संभावयति ॥ २ ॥

८-१०

हृदयस्यावद्यति, मनस एव तैनावद्यत्य, —थो यावानेव पशुस्तस्यावत्तं भवति, जिह्वाया
 अवद्यति, चाच एव तैनावद्यत्य, —थो एतया श्रद्धा औपधीनां रसं प्राप्नोति, श्वेनस्याव-
 द्यति, वक्षस एव तैनावद्यत्य, —थो अत्र हि स रसः प्रतिष्ठिष्ठति दोष्णोऽनुदायु पार्थिवोरवद्यति
 यक्षस्य परिगृहीत्यै, यक्षोऽनुद्यति, मध्यस्थैर तैनावद्यति, मन्त्रयोगेनावद्यति, रूपस्थैर
 तैनावद्यति, ओष्ठा अवदायु गुदस्यावद्यति, तदुत्तमस्यावद्यत्य, —तमं ह्येष, —यद्वन्यस्यो-
 त्तस्यावद्यति प्राणमस्यापिदध्यात्, प्रमोषुकः स्यात्, तस्मात्तस्योत्तमस्यावद्यत्य, —तमं ह्येष,
 —हृदयस्यानुदायु जिह्वाया अवद्यति, यथापूर्वं वा एतत् पशुपैत्य, —थो एवमस्य सर्वस्य पशो-
 रवत्तं भरत्यै, —कादश कृत्वोऽनुद्यति, दश वै पशोः प्राणा, आत्मैकादश, —स्तथास्य सर्वस्य
 पशोरवत्तं भरत्यै, —कादश वा एतान्युवदानानि, तानि द्विद्विरवद्यति, तद् द्वाविंशति, —
 स्त्रीणि व्यङ्गाणि, तत् पञ्चविंशतिः, पञ्चत्रिंशन्न वै स्तोमिन मनुः प्रजा असृजत्, तन्म-
 नुस्तेमो वा एष प्रजननायै, —तदं सर्वस्य पशोरवत्तं, —मय वै प्राणस्यापानस्य व्यानस्य तेषाम-
 नुत्तं, यत् व्यङ्गाणामनुद्यति तैनेर प्राणस्यापानस्य व्यानस्य तेषामनुत्तं भरति, विश्वरूपे
 चत्वारः पशुर्नभ्यवमत्, तस्मात् पशवो विश्वरूपा, अभिगन्तो वै पशुः पृथित, —स्तेस्मात् पृथिनां
 मज्जा नायैः, स वा अधस्तान्न प्राप्नो, —देतदं जीरै, तस्मादतोऽनुद्यत्य, —क्षणयाज्ञानामवद्यति,
 पशुं वा एतदोभुमयति, तस्मात् पशवोऽक्षणाज्ञानि प्रहरन्तो यन्त्या, —त्रेयो वै सर्वैः पशुः,
 —रथ वा उत्तान्यस्यै देवंताया आलम्ब्यते, यदोष्णः पूर्वाधीदृशेऽवद्यति गुदस्य मध्यतः ओष्ठा
 जघनतस्तथास्य सर्वस्य पशोरग्र्येऽनुत्तं भरति, त्रेधा गुदं करोति, त्रेधा रश्नेतर्हि पशुः, —रस्य-
 ज्ञानि संमृजन्मुदातानि, यागनेर पशुस्तस्मिन्नायुदधाति, त्रेधा मंदः करोति, मंदोरूपा
 हि पशुः, सर्गाणि रं पशोर्येताऽज्ञानि मेयन्ति, यागनेर पशुस्तस्मिन् मंदो रूपं दधाति,
 यदुर्मया यतदृग्धी, —ति ह स्माह पशव्या राजस्त्वभ्यामनः प्र वा इतो मुनुष्याः पशु च्यावयन्ति,

नामुत्र गच्छन्तीति, येद्विरण्यमवधाय जुहोति हिरण्यज्योतिषमेवैनं स्वर्गं लोकं गमयति ॥ ३ ॥ ११

वसाहोमं प्रयौति, रसं वा एतत् प्रयौति, स्वधितिना प्रयौत्ये, तं हीतेरपामं ज्ञानामवधति, तत्स्विदवदानमक, रथो वंजेणैवाहुतिमवकन्दे, यूप एतयान्वितं शमयत्य, गे रसो यूरु, जी वा एतद्रसेन पशुं संमर्धयत्य, यो यावानेव पशुस्तस्मिन्संमर्धयति, पार्श्वेनापि दधात्यूर्जः पशुं हार्यै, हतो वा एष मृशतोऽमुत्र भूतो, यत्पशुं संमर्शति पुनरेवैनं संभानयति, हव्यं पूर्वं देवता गमयित्वाथ शरीरमन्वारोहयितुं च, मित्याहुर्वेदाहुतीर्हत्यां पशुं संमर्शति हव्यं वा एतत् पूर्वं देवता गमयित्वाथ शरीरमन्वारोहयत्य, धर्मं च जुहोति, यं वा अर्ध- अश्चो, ऽसां अर्धमुचो, ऽन्तरेमं अन्तरिक्ष, मुन्तरिक्षमिमाः प्रजाः, प्रजास्तेव रसं दधाति, वनस्पतिं यजति, सोमो वै वनस्पतिः, सौमिरिमाः प्रजाः, प्रजास्तेव रसं दधाति, प्राणा- पानौ वै पृषदाज्यं, मान्मा हवि, यत्पृषदाज्यं जुहोत्यात्मन्वा एतत् पशोः प्राणायानौ दधाति, द्विग्भ्यो जुहोति, मा एव दिशो रसेन व्युनक्ति, प्राचीमुत्तमां जुहोति, प्राचीमेव दिशं पुनुरुपा- वर्तन्ते, ऽध्यूध्रीं हंति हरन्ति, वैश्वदेवो वै होता, वैश्वदेवीरिमाः प्रजा, ऊध्रः सलुः वै प्रजा अनुपजीवन्ति, सर्गा एवैनाः पयस्विनीः करोति, गुर्देनोपयजति, प्राणां वै गूदः, प्राणादधि प्रजाः प्रजायन्ते प्रजननाय, सविमत् उपयजति, सविमत् हि प्रजाः प्रजायन्ते, यदणिमत् उपयजेत् प्रजननमपि हन्यात्, तस्मात् सविमत् उपयजत्य, संभिन्दुमुपयजति प्राणा- नामसंभेदाय, यत्संभिन्द्यात् प्राणान्तं संभिन्द्यात्, वै द्वित्याचक्षु संभिन्द्यात्, प्राणानस्य संभिन्ति, नोपयज्यं, यदुपयजेत् प्राणां उपयजेत्, प्रमायुकः स्यात्, तदाहु, रुपयज्यु- मेव, प्रजननं वा उपयजो, ऽपि ह सं प्रजायते यं उपयजतीत्याभारद्वाजे, ति ह स्माह शुचिमुखो गोपालायनः, किं तर्हि प्रजा आसन्न्यर्हि यज्ञो नानोपयजिरासी, न प्रजाः प्राजा- यन्त, नोपययः फलमगृह्णन्, यदा वा यं यजं उपयजिः समभुदंश्च प्रजाः प्राजायन्ता, ऽयं- पययः फलमगृह्णन्, नैकादश प्रयाजा, एकादशानुयाजा, एकादशोपयज, स्तत्रेयस्त्रिंशत्, त्रयस्त्रिंशद्देवता, स्ता एवास्यैताभिरुपायाः प्रोता भवन्त्ये, तदा अस्य पशोरनुवागिहोऽनु- भीतोऽभूत्, यास्य मात्रा तामेनं गमयति, स्वर्ग्यो वै सर्गः पशु, यद्वन्यमाहवनीं वा जुहु-

यदिस्वर्गः स्यात्, पशुश्रृणवादिग्रिमाहरन्ति तेन स्वर्गः सर्वः पशुः, —यत् एवं पूर्वमवादात्ततोऽ-
 पुरमेवयति, तस्मात् समानाद्येनिर्नारूपाः पशवः प्रजायन्ते, यज्ञो वै देवानामत्यने, —दत्तं
 देवा उपयजिरेष्वपचनतिनेदाय, यदेता उपयजो भवन्ति यज्ञमेवैताभिरोपिष्यन्ततिनेदाय,
 यदाधा वै पुरुषाः प्रत्यङ् छिद्रं एवं यज्ञः प्रत्यङ् छिद्रं, —स्तं देवा उपयजिरेष्वपदधुराछिद्रत्वाय,
 यदेता उपयजो भवन्ति यज्ञमेवैताभिरोपिष्यत्वाछिद्रत्वाय ॥ ४ ॥ १२

यं केचार्वाचानमेकादशिन्याः पशुस्तानुत्तुरमर्धं यूपस्य निपुञ्ज्याद्, रौद्रो वै पशवो,
 अग्निर्निधुति, —दक्षिणे हरिर्धनि सोममासादयन्ति, तथास्य रुद्रः पशून्तन्निमानुको भवति,
 पात्रेषु वा अहमध्वर्यु चानध्वर्यु च विजानामी, —ति ह स्माहारुण ओषवेक्षिः, कति पात्राणी,
 —ति पृच्छेद्, द्वादश पात्राण्यु, —पाश्चसवनस्योदुर्गं, यत्तन्मीमांसन्ते, पात्राश्च-
 पात्राश्चमिति, मीमांसन्ते हि त्रयोदशं मासं, मासाश्च मासा इति, पञ्च प्रातःसवने
 पुरोडाशा, —श्चत्वारो मास्यदिने सवने, चत्वारस्तृतीयसवने, इतो वा एतां निरमिमीत्
 प्रजापति, —रात्मन् एवं, यत्तु एवेतां निरमिमीत् तदेतैरपिधीयते, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्ध-
 न्ता, —स्यत्तनन्तोऽसुरा आसु, —चनायतना देवा, इमे लोका असुराणामायतनमासु, —स्तं
 देवाः सुस्तम्भं सुस्तम्भं पराजयन्ता, —नायतना हासु, —स्तं वै भवनान्येवायतनमचायु, —
 —स्तानि प्राविशु, —स्तानि नाप्रियन्त, तै वै पुरोडाशानेरं सवनानामायतनमचायु, —स्ता-
 भिरनयु, —स्तान्यप्रियन्त, ततो देवा अभुजन्, परासुरास्तं, —य एरं वेदायतनयान्
 भजुति, भवत्युत्तमना, परास्य भ्रातृव्यो भवति, तस्मादनुसवने पुरोडाशा
 निरूप्याः सवनानां धृत्यै, तस्मादनुसवने पुरोडाशाः प्राश्यः सोमपीथस्य धृत्यै, पुत्रं वै
 देवा यज्ञं कृत्वा सोममग्न, —अग्निं खलु वा एतं धारयन्ति, यत् प्राश्नीयात् सोमपीथं दृन्याद्,
 यन्न प्राश्नीयात् सोमपीथं न्यृष्येत्, यत्रानभिघृतं तत् प्राश्यः सोमपीथस्य धृत्यै, तर्ध
 धृत्यै, प्राश्य एरं, —न्द्रो वै वृत्रमुह, —स्तं किं चनाधिनोत्, तं पुरोडाश एवाधिनोत्,
 तस्मात् पुरोडाशः प्राश्यः सोमपीथस्य धृत्यै, पञ्च प्रातःसवने पुरोडाशाः, पुरोडाशः
 परिग्रापो धानाः कुरुमः पुषःस्या, सो पुरोडाशपदक्ति, —दिनाराघः साः प्रातःसवने,

इतिराशः सा माभ्युदिने संगुना, एकनाराशः सास्तृतीयसगुने, सा नुराशः सपञ्चि, स्त्रीणि
संवनान्यभूयो, शुचश्चैव संवनाना पञ्चमी, सा सगुनपञ्चि, तेषां वै ॥ पञ्चिर्गामा-
हृष्टेक्ष्मादिना, वैद्य ता पञ्चिः यया न स्तुते न श्रुतन्त्य, यज्ञः वदन्त्य, यज्ञः
सः स्यात्पयन्ता इति ॥ ५ ॥

देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, तेषां वा इन्द्रियाणि वीर्याण्यपाक्राम, नृकसामे वा एभ्य-
स्तदपाक्रामतां, पशवो वाग्निन्द्रियं प्राणापानौ, तेषां इन्द्रोऽक्रामयत्, सायुज्य गच्छेयमिति ॥
हिरिं इन्द्रो धानां अत्तु ॥ इत्यृकसामे वा इन्द्रस्य हरी, ऋकसामाभ्यामेव सायुज्यमगच्छत् ॥
पुष्यान्कुरम्भे ॥ इति, पशवो वै पूषा, पशुभिरेव सायुज्यगच्छत् ॥ संरस्वतीगान् भारती-
यान् परिव्यापः ॥ इति, वागे संरस्वती, वाचे सायुज्यमगच्छत् ॥ इन्द्रस्यापूषः ॥ इतीन्द्रियं वा
इन्द्र, इन्द्रियैव सायुज्यमगच्छत् ॥ मित्रावरुणयोः पयस्या ॥ इति प्राणापानौ वै मित्रावरुणौ,
प्राणापानाभ्यामेव सायुज्यमगच्छन्, ततो देवा अभुवन्, परासुरा, स्तथ एव वैदुतेवैन्द्रि-
यैरीयरेर्मेहिमभिः सायुज्यं गच्छति, भृत्यात्मना, परास्य आरुण्यो भवति, दीर्घजिह्वी वै
देवानां प्रातःसगुनमगच्छेत्, तज्यमाद्यत्, सा पयस्याभवत्, तस्मात् पयस्या विमुदित-
रूपेन मित्रावरुणौ प्रातःसगुने स्यात्, प्राणापानौ वै मित्रावरुणौ, प्राणापानो वा एतन्मुखतो
यज्ञस्य धीयेते, न गुदः पर्याकृतवै, यद्गुदं पर्याकुपीदुदार्तैः प्रजा हन्याद्रक्षामानन्वजयाय,
यूपः पुरस्तान्मीरयेते, यदग्रेण यूपं पञ्च इत्युस्तदनु रक्षाः स यज्ञमजयेयुः, रन्तराग्निं च यूपं
च हव्यो रक्षामानन्वजयाय ॥ ६ ॥

समुद्रं गच्छ स्वाहेत्यु, पंस्थः वा एतद्यजत्य, नन्तरि गच्छ स्वाहेति, रत एवैतदुधाति,
देवं सवितारं गच्छ स्वाहेत्या, ह प्रधत्या एवा, श्चोरात्रे गच्छ स्वाहेत्य, होरात्रे हनु प्रजाः
प्रजायन्ते, मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहेति, प्राणापानौ वै मित्रावरुणौ, प्राणापाना एवासु
दधाति, घोषावृथिवी गच्छ स्वाहेत्याभ्यामेनेताः सृष्टाः परिगृह्णाति, छन्दाः स गच्छ
स्वाहेति, वागे छन्दाः स, वाचमेवासु दधाति, सोमं गच्छ स्वाहेत्य, नः वै सोमो,
ऽन्नुमेवासु दधाति, यज्ञं गच्छ स्वाहेति, यज्ञिया एवेना अक, दिव्यं नभो गच्छ स्वाहेति,

वृष्टिमेवाभ्यो निनयन्त्य, —मित्रं वैधानुरं गच्छ स्वाहेति, सस्वत्सरो वा अभिवैधानुरं,
 सस्वत्सरो एवेनाः प्रतिप्रापयति, सस्वत्सरायुपमेनाः करोति, मनो हार्दिः यच्छे, —त्याह
 प्राणानां गोपीथायौ, —पृथीभ्यस्त्वैतयो, —पृथीष्वेवं रसं दधाति, यो वै विद्वान् वाविद्वान् वोप-
 यजो मिथुनयोप यजति प्राणान् वा एतन्मिथुनयोकुरुते, यदाह, मनो हार्दिः यच्छेति,
 प्राणान् वा एतद्वतुयः कल्पयते, पशुर्वी आलब्धः शोचति, तस्य मध्यः शुग्मुमिसमेति,
 सा हृदयेप्तागच्छति, यत् पूरुषमुपस्पृशेन्मनुश्च्यञ्छुगृछेद्, यद्राष्ट्रमुपस्पृशेत् पशुञ्छुगृछेद्,
 यद्वारुषमुपस्पृशेत्पृथीः शुगृछेद्, यत्तृणमुपस्पृशेदोपृथीः शुगृछेद्, यदुदकमुपस्पृशेदुपः शुगृछेद्,
 यद्वार्तमनदकं तच् शान्तं, तत्रोपोष्यं, तदेवतां शुचमवयजति ॥ ७ ॥

२५

[१६५१]

॥ इत्युपरिकाण्डे पातनीयन्ता नाम वक्षामः प्रपाठकः ॥ १० ॥

अधिकावशः प्रपाठकः ।

सौत्रामणी ।

- समिद्धा इन्द्र उपसामनीके पुरोक्ता पूर्वकृद्वावृधानः ।
 त्रिभिर्द्वैत्रिंशता यज्ञवाहुर्जघानु वृत्रेऽ वि देवो ववार ॥ १
 नराश्वनः प्रति शूरो मिमानस्तनूनपात्रति यज्ञस्य धाम ।
 गोभिर्निपाधान्मधुना समञ्जं हिरण्यधन्त्री यजति प्रचेताः ॥ २
 ईडितो दुर्बहेरिषा अभिष्टिगजुह्वानो हविषा यर्धमानः ।
 पुन्दरो गोत्रभृद्वज्राहुरापातु यज्ञमुप नो जुपाणः ॥ ३
 जुपाणो बर्हिर्हिरिमात्रा इन्द्रः प्रार्चान् सौदात् प्रदिशा शृणिष्याः ।
 उरुप्रधाः प्रथमानः स्योनमादित्यैरुक्तं यमुभिः सजोषाः ॥ ४
 इन्द्रं दूरः कवः स्यो घातमाना वृषाणः यन्ति जनयः सुपत्नीः ।
 द्रोता देवैरभितो विभ्रयन्ताः सुवीरा वीरं प्रथमाना मद्येभिः ॥ ५

उपासान्ता वृहतीं वृहन्तं पयस्वती सुदुषे शरामिन्द्रम् ।

पेशस्वती तन्तुना सुर्वयन्ती देवानां देवः यजतः सुकर्म ॥

६

दैव्या मिमाना मनसा पुरुषां होतारा इन्द्रं प्रथमां सुवाचा ।

मूर्धन्यज्ञस्य मधुना दधाना आचीनं ज्योतिर्दिविषा वृषातः ॥

७

तिस्रो देवीर्दिविषा वर्धमाना इन्द्रं जुषाणां वृषणं न पत्नीः ।

अष्टिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वतीं देवीं भारती विश्वतृतिः ॥

८

त्वष्टा दधन्दिन्द्राय शुग्ममपाकोऽन्विष्टुर्धृते पुरुणि ।

वृषा यजन्वृषणं भरिरेता मूर्धन्यज्ञस्य समनक्तु देवान् ॥

९

वनस्पतिरिवसृष्टो न पशैस्तेन्या समञ्जज्जुमिता न देवः ।

इन्द्रस्य हव्यैर्जेठरं पृणानः स्वेदात् हव्यं मधुना घृतेन ॥

१०

स्तोकानामिन्दुं प्रति शरा इन्द्रो वृषायमाणो वृषमस्तुरापाद् ।

घृतप्रपा मनसा हव्यमुन्दन्त्स्वाहाकृतं जुपता हव्यमिन्द्रः ॥ १ ॥

११

होता यक्षत्सुमिषामिमिन्द्रस्य देवश्चिनेन्द्रः सरस्वतीभुजो धूम्रो न गोधूमैः कुलभेपजं मधुश-
प्यैर्न तेज इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षन्नुनपात्सर-
स्वतीमविमेषो न भेषजं यथा मधुमदामरश्चिनेन्द्राय वीश्यं वदैरुपवाकामिभेषजं तौक्मभिः
पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु वेत्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षन्नराशंसं न नघहुं पति-
स्राया भेषजं भेषः सरस्वती भिषग्रथो न चरन्त्यधिर्नोर्विषा इन्द्रस्य वीश्यं वदैरुपवाकामिभेषजं
तौक्मभिः पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु वेत्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षद्विर्हृदि आजुह्वानः
सरस्वतीमिन्द्रं बलेन वर्धयन्नृपमणं गवेन्द्रियमश्चिनेन्द्राय भेषजं यवैः कर्केन्धुमिमधु लाजैर्न मासुरं
पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षद्विर्हृदि अदा धिपद् पासत्या-
भिषजाश्चिनाश्च शिञ्जुमती भिषग्धेनुः सरस्वती भिषगिन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं
मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षदुरो दिशः कवस्थो न व्यत्स्वतीराशिम्यां न दुरो
दिशा इन्द्रो न रोदसी दुषे दुहे धेनुः सरस्वती शुक्रं न ज्योतिरिन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं
मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षत्सुपशंसोपं नक्तं दिवाधिना संजानानं सुपशुसा सम-

ज्ञातं संरस्वत्या त्विषिमिन्द्रेण भेषजं, इयेनो न रंजसा हृदा पयः सोमः परिस्रुता घृतं
 मधु वीतामाज्यस्य होतयेज, होता यक्षद् दैव्या होतारा भिषजाश्चिनेन्द्रं न जागृधि दिवा नक्तं न
 भेषजंः शृणु संरस्वती भिषक् सीत्सेन दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु वीतामाज्यस्य
 होतयेज, होता यक्षत्तिस्रो देवीर्न भेषजं त्रयस्त्रिषातुवोऽर्पसो रूपमिन्द्रो हिरण्ययुमश्चिनेन्द्रा न
 भारती वाचा संरस्वती मेहा इन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य
 होतयेज, होता यक्षत्पटारं रूपकृतं सुपेशसं वृषमं नर्यापसं त्वष्टारमिन्द्रमश्चिना भिषजं
 नः संरस्वतीमोज्ञा न जूर्तिरिन्द्रियं वृको न रुभसो भिषग्यशुः सुराया भेषजं श्रिया न मामूरं
 पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु वेत्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षद्वनस्पतिं शमितारं शतकृतं
 भीमं न मनुष्यं राजानं व्याघ्रं नमसाश्चिना भामं संरस्वती भिषगिन्द्राय दुह इन्द्रियं पयः सोमः
 परिस्रुता घृतं मधु वेत्वाज्यस्य होतयेज, होता यक्षदुमिं स्वाहाज्यस्य स्तोक्रानां स्वाहा
 मेदुसां पृथक् स्वाहा छागुमश्चिभ्यां स्वाहा भेषं संरस्वत्यं स्वाहा अपममिन्द्राय सिंहाय सहस्र
 इन्द्रियं स्वाहाभिं न भेषजं स्वाहा सोममिन्द्रियं स्वाहेन्द्रं सुत्रोपाणं सवितारं वरुणं भिषजां
 पतिं स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पावो न भेषजं स्वाहा देवा आज्यपां जुषाणो अग्निभेषजं पयः सोमः
 परिस्रुता घृतं मधु व्यन्त्वाज्यस्य होतयेज ॥ २ ॥

१२

समिद्धो अग्निरेक्षिना तप्तो घमो विराट् सुतः ।

दुहं धेनुः संरस्वती सोमं दुर्कमिहन्द्रियम् ।

तनुपां भिषजा सुरेश्चिनेन्द्रोभां संरस्वती । मध्वा रंजांसीन्द्रियमिन्द्राय पथिभिर्वह ॥ १३

इन्द्रायैन्दुं संरस्वती नरायस्तेन नम्रहुम् ।

अंधातामश्चिना मधु भेषजं भिषजा सुतं ॥

१४

आजुह्वाना संरस्वतीन्द्रायेन्द्रियाणि धीर्यम् ।

देवामिरश्चिना श्वं संभेजे सं रयिं देधुः ॥

१५

अग्निना नमुचः सुतं सोमं दुर्कं परिस्रुता । संरस्वती तमांभरद्वहिंवेन्द्राय पातवे ॥ १६

कंश्रभ्यो न व्यन्त्स्वतीरश्चिभ्यां न दुरो दिशः ।

इन्द्रो न रौदसी उमं दुहं कामान्संरस्वती ॥

१७

उपासा नक्तमश्विना दिवेन्द्र५ सायमिन्द्रियैः । संजानानं सुपेशसा समजाते संस्वत्या ॥ १८

पातं नो अश्विना दिवा पार्हि नक्त५ संस्वति ।

दैव्या होतारा श्रियज्ञा पातमिन्द्र५ संचा सुतं ॥ १९

तिस्रधेधा संस्वत्यश्विना भारतीडा । तीव्रं पुरिस्तुता सोममिन्द्रायासुषुर्मदम् ॥ २०

अश्विना भेषजं मधु भेषजं नः संस्वती ।

इन्द्रे त्वष्टा यज्ञः श्रिय५ रूप५ रूपमधुः सुतं ॥ २१

श्रुतधेन्द्रो वनस्पतिः दधमानः पुरिस्तुता ।

कीलालमश्विभ्यां मधु दुहं घेनुः संस्वती ॥ २२

गोभिर्न सोममश्विना मासरेण पुरिस्तुता ।

समधाता५ संस्वत्या स्वाइन्द्रे सुतं मधु ॥ ३ ॥ २३

अश्विना हविरिन्द्रियं नमुचेधिया संस्वती । ओ शुक्रमासुरादसु मधमिन्द्राय जग्निरे ॥ २४

यमश्विना संस्वती हविषेन्द्रमवर्धयन् ।

सं विभेद घृतं मधं नमुचा आसुरं संचा ॥ २५

तमिन्द्रं पशवः संचाश्विनोभा संस्वती ।

दधाना अम्यनूत हविषा यज्ञ इन्द्रियम् ॥ २६

ये इन्द्र इन्द्रियं दधुः सविता वरुणो भगः ।

सं सुत्रामा हविष्पुतिर्यज्ञमानाय सधत ॥ २७

सविता वरुणो दधद्यज्ञमानाय दाशुषे । आदत्त नमुचेरसु सुत्रामा वलमिन्द्रियम् ॥ २८

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियं भगेन सविता श्रियम् । सुत्रामा यज्ञसा वलं दधाना यज्ञमाशत ॥ २९

युव५ सुरासमश्विना नमुचा आसुरं संचा । विषिपानां संस्वतीन्द्रं कर्मस्वात ॥ ३०

१० होता यक्षदश्विनौ संस्वतीमिन्द्रमिमे सोमाः सुरामाणश्लागेनं मेपैरुपभेः सुताः श्येनेन तौक्म-
मिलिजैर्महस्यन्तो भद्रा मासरेण पुरिस्तुता शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः प्रस्थिता वो मधुश्च्युत, —स्ता-
नश्विना संस्वतीन्द्रो जुषन्ता५ सोम्यं मधु, पिबन्तु, मदन्ता५, व्यन्तु, होतव्यं ॥ ३१

पुत्रमिव पितरं अश्विनोर्मेन्द्रावधुः काव्यैर्दक्षताभिः ।

यत्सुरारोप्यं व्येष्टिवः शचीभिः संस्वती त्वा मेघवन्नभिष्णोक् ॥

३२

अश्विना गौभिरिन्द्रियमंशेभिर्वीर्यं बलम् । हविषेन्द्रं संस्वती यजमानमवर्धयन् ॥

३३

ता नास्तया सुपेक्षसा हिरण्यवर्त्तनी नराः । संस्वती हविष्मतीन्द्रं कर्मस्ववत् ॥

३४

ता भिषजा सुकर्मणा सा सुदद्या संस्वती ।

सं वृत्रहो शतक्रतुरिन्द्राय दधुरिन्द्रियम् ॥

३५

अहाव्यग्रे हरिरास्ये ते सुचीव घृतं चम्पूव सौमः ।

वाजसन्ति रयिमस्मे सुवीरं प्रशस्तं धेहि यशसं वृहन्तम् ॥

३६

यस्मिन्धास ऋषभास उधणो वया मेपा अवसृष्टासा आहुताः ।

क्रीलालये सौमश्रयाय वेधसे हृदा मतिं जनये चाकृमग्रये ॥ ४ ॥

३७

देवं वरिहः संस्वती सुदेवमिन्द्रायश्विना तैजो न चक्षुरक्षोर्विहिता दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य वेत्तु, यजु देवीर्दारी, अश्विना भिषजैन्द्रं संस्वती प्राणान्न वीर्यं नासि दारी, दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु, यजु देवी उपासा, अश्विना सुत्रामिन्द्रं संस्वती बलं न वाचुमास्यं उपास्यां दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य वीता, यजु देवी जीष्टी संस्वत्याश्विनैन्द्रमवर्धयन्, श्रोत्रं न कर्णयोर्धो जीष्टीस्यां दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य वीता, यजु देवी ऊर्जीहुती दधे, सुदेवैन्द्रं संस्वत्याश्विना भिषजावत् शुक्रं न उपातिः स्तनूयोरौहुती धत्त इन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य वीता, यजु देवा देवानां भिषजा हातारा इन्द्रमश्विना वपदकारैः संस्वती त्विषिं न हृदये मतिं हौत्रस्यां दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य वीता, यजु देवीस्तिम, अस्तितां देवाश्विनैडा संस्वती शृपं न मध्ये नाम्या इन्द्राय दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु, यजु देव इन्द्रो नराश्वस्तस्त्रिवरूधः संस्वत्याश्विम्यामीयते रथो, रतो न रूपममृतं जनित्रमिन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि, वसु-

[पुत्रमिव पितराः अ. १०, १३६, ५, अथर्व. २०, १२५, ५, ते मा. १, ४, २, १। अहाव्यग्रे हरिरास्येऽ। अ. १०, १६, १५, ते मा. १, ४, २, १। वासिष्यभ्यासः। अ. १०, १६, १४; ते मा. १, ४, २, २]

[५] ग. २१, ४८—५८, २८, १५—६६, १८—२०, ३८—३९, ४२, ४४—४५ । अथ. ६३, ६७—५७, ३०, १५—६६, १८—२०, ३८—३९, ४२, ४४—४५ । ते मा. १, ६, १४ ।

वेने वसुधैयस्य वेतु, यंजु देवो देवैर्वेनस्पतिर्हिरण्यपर्णो अश्विभ्यां सरस्वत्या सुपिप्पलं इन्द्राय
 पच्यते मध्वोजो न जतिर्वृषभो न भामं, वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि, वसुवने वसुधैयस्य वेतु,
 यंजु देवो बहिर्वीरितीनामधुरं स्तीर्णमश्विभ्यामूर्णप्रदाः सरस्वत्या स्योनमिन्द्र ते सद् ईशाया मय्युं
 राजानं बहिषा दधुरिन्द्रियं, वसुवने वसुधैयस्य वेतु, यंजु देवो अग्निः स्विष्टकृदेवान्यक्षय-
 धायथं होतारा इन्द्रमश्विना वाचा वाचं सरस्वतीमग्निं सोमं स्विष्टकृत्स्विष्टा इन्द्रः सुश्रामा
 स्रिता वरुणो भिषं, गिष्टो देवो वनस्पतिः, स्विष्टा देवा आज्यपाः, स्विष्टो अग्निरग्निना
 होता होत्रं स्विष्टकृत्सहो न दधदिन्द्रियमूर्जमपचितिं स्वधां, वसुवने वसुधैयस्य वेतु,
 यंजु ॥ ५ ॥

३८

सोमो राजामृतं सुतं ओषधीनामपां रसः ।
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ३९
 अद्भयः क्षीरं व्यपिबत् कुङ्कुज्जिरसो धिया ।
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४०
 अद्भयः सोमं व्यपिबच्छन्दोभिर्हंसः शुचिपत् ।
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४१
 अज्ञात्परिक्षुतो रसं ब्रह्मणा क्षत्रं व्यपिबत् ।
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४२
 रेतो मूत्रं विजहाति योनिं प्रविशदिन्द्रियम् ।
 गोभो जरायुणावृता उल्बं जहाति जन्मना ॥ ४३
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४४
 इष्टा रूपे व्याकरोत् सत्यानृतं प्रजापतिः ।
 अश्रद्धामनृतंऽदधात् श्रद्धां सत्यं प्रजापतिः ॥ ४५
 ऋतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४६

४३

४५

४६

वेदेन रूपं व्यपिबत् सुतासुतौ प्रजापतिः ।

श्रुतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४७

दृष्ट्वा परिस्रुतो रसं शुक्रं शुक्रं व्यपिबत् पयः सोमं प्रजापतिः ।

श्रुतेन सत्यमिन्द्रियं विपानं शुक्रमन्धसः । इन्द्रस्येन्द्रियमिदं पयोऽमृतं मधु ॥ ४८

परीतो पिश्रुता सुतं सोमो यं उत्तमं हविः ।

बुध्नवान्यो नर्यो अश्पन्तं सुपाव सोममद्रिमिः ॥ ४९

सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सस्वत्यै पच्यस्वैन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्व ॥

पुनातु ते परिस्रुतं सोमं सूर्यस्य दुहिता । वारेण शशता तना ॥ ५१

वायुः पूतः पवित्रेण प्राक् सोमो अतिश्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः संखा ॥

वायोः पूतः पवित्रेण प्रत्यक् सोमो अतिश्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः संखा ॥ ५३

ब्रह्म ध्रुवं पयते तैज इन्द्रियं संरायाः सोमः सुतं आसुतो मदाय ।

शुक्रं देव देवताः पिश्रुधि रसेनाम्नं यजमानाय धेहि ॥ ५४

कुर्विदुश्च, नाना हि वाम् ॥ ५५

या व्याघ्रे विपुचिक्रोर्भौ वृकं च रक्षति । श्येनं पुत्रत्रिणं सिंहं संमं प्रात्यक्षसः ॥ ५६

संरावन्तं बहिर्पदं सुवीरं यज्ञं हिन्वन्ति महिषा नमोभिः ।

दपानाः सोमं दिवि देवतासु मदेनैन्द्रं यजमानाः स्वकीः ॥ ५७

यस्ते रक्षः संभ्रुता ओषधीषु सोमस्य शुभ्रः संरायां सुतस्य ।

तेन जिन्यं यजमानं वेदेन सस्वतीमश्विना इन्द्रमग्निम् ॥ ५८

यमश्विना नमुचेरासुरादधि सस्वत्यमुनोदिन्द्रियाय ।

इमं तं शुक्रं मधुमन्तमिन्द्रं सोमं राजानमिह मधयामि ॥ ५९

[७] अठ. ३८, २ । अ. १९, १—७, १०, ३२—३५, ६, ४, १०, ३१—३२, १३, ३३, २३, ३८ । अन्व. ११, १—६, ९, ३२—३५, ६, १, ११, ४४—४५, १४, ३५, १५, ४० । ते. अ. २, ६, १, ३ । [परीतो पिश्रुता० । अ. ९, १०७, १; अ. ५१२, १३३३, ते. अ. २, १, १, १ । पुनातु (०नाति) ते परिस्रुतं० । अ. ९, १, ६, ते. अ. १, ८, २१, १ । ते. अ. २, ६, १, २ । वायुः (०योः) पूतः पवित्रेण० । अथर्व. ६, ५१, १ । इन्द्रस्य युज्यः सखा । अ. १, २२, १५; अ. १६७१; अथर्व. ६, ५१, १, ७, २६, ६, ते. अ. १, ३, ६, २ । कुर्विदुश्च यजमानतोऽ । अ. १०, १३१, १ । अथर्व. ६०, १६५, २, ते. १, ८, २१, १, ५, २, ११, २, ते. अ. २, ६, १, ३]

यदङ्गु शिष्टं रसिनः सुतस्य यमस्येन्द्रो अपिबन्धुर्नृचीभिः ।

अहं तमस्य मनसा शिवेन सोमं राजानमिह भक्षयामि ॥ ७ ॥

६०

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्पो हस्ताभ्यामाददे ॥

६१

त्रया देवा एकादश त्रयस्त्रिंशः सुरार्धमाः ।

बृहस्पतिपुरोहिता देवस्य सवितुः सर्वे देवा देवैरवन्तु त्वा ॥

६२

प्रथमास्तथा द्वितीपरिभिषिञ्चन्तु, द्वितीयास्तथा तृतीये, तृतीयास्तथा सत्येन, सत्यं त्वा
ब्रह्मणा, ब्रह्म त्वा यजुर्भिः, यजुःपि त्वा सामभिः, सामानि त्वा क्रुग्भिः, क्रुचस्तथा
पुरोनुवाकपाभिः, पुरोनुवाकपास्तथा याज्याभिः, याज्यास्तथा वषट्कारैः, वषट्कारास्तथा हुतिभि-
रभिषिञ्चन्तथा, हुतयस्ते कामान्तर्गमयन्त्व, सा अश्विनोस्त्वा तैजसा ब्रह्मवर्चसायामिषि-
ञ्चामि, सरस्वत्यास्तथा वीर्येण यज्ञसेऽन्नाद्यायामिषिञ्चामी, नद्रस्य त्वेन्द्रियेणौजसे बलायामि-
षिञ्चामि, भूः स्वाहा ॥

६३

शिरो मे श्रीर्षिणो मूर्खं त्विषिः केशाश्च इमंशृणि ।

राजा मे प्राणो अमृतं सम्राट् चक्षुर्विराट् श्रोत्रम् ॥

६४

जिह्वा मे मूत्रं वाचाद्यो मनो मन्युः स्वराट् भामः ।

मोहाः प्रमोदा अङ्गुलीरङ्गानि मित्रं मे संहः ॥

६५

वाह मे बलमिन्द्रियं हस्तौ मे कर्म्म वीर्यम् । आत्मा ध्रुवपुरो मम ॥

६६

पृथीमे राष्ट्रमुदरमेतसौ ग्रीवाश्च श्रोण्यौ ।

ऊरू अरुन्ती जानुनी बिंशो मेऽङ्गानि सर्वतः ॥

६७

नाभिमे चित्तं विज्ञानं पायुर्मेऽप्रचितिर्भुसत् ।

आनन्दनन्दा आण्ठी मे मंगः सौम्यार्थं पसुः ॥

६८

लौमानि प्रयुतिर्भुस त्वह मा जानुविरागतिः ।

मात्सं मा उपनतिर्वैस्वस्थि मज्जा मा जानतिः ॥

६९

जङ्घाभ्यां पङ्क्यां धीरोऽस्मि विश्वे राजा प्रतिष्ठितः ।

प्रति ब्रह्मन् प्रतिष्ठिष्यामि क्षत्रं प्रत्यक्षेषु प्रतिष्ठिष्यामि गोषु ॥

७०

प्रति प्रजायां प्रतिविष्टामि पृष्ठं, प्रति प्राणेषु प्रतिविष्टाम्यात्मन्, द्यावापृथिव्योः प्रति-
विष्टामि यज्ञे ॥ ८ ॥ ७१

सीत्सेन तन्त्रं मनसा मनीषिण ऊर्णासूत्रेण कव्यो वयन्ति ।

अधिना यज्ञे सुविता सरस्वतीन्द्रस्य रूपे वरुणो भिपज्यन् ॥ ७२

तदस्य रूपममृतं शचीभिस्त्रिस्तौ दधुर्देवताः सशराणाः ।

लोमानि शृण्वेधुधा न तोकमुभिस्त्वंगस्य मात्समभवन्न लाजाः ॥ ७३

तदधिना भिपजा रुद्रवर्तनी सरस्वती वयति पेशो अन्तरम् ।

अस्थि मज्जनं मासुरं कारोतरेण दधुतो गवां त्वचि ॥ ७४

सरस्वती मनसा पेक्षले वंसु नास्त्याभ्या वयति दर्शते वपुः ।

रसं परिसृतो न रोहितं न्येधुधोरस्तसुरं न वंस ॥ ७५

पयसः शुक्रममृतं जनित्रं साराया मूत्राज्जनयन्त रेतः ।

अपामृतिं दुर्मतिं बोधमाना कव्यं वातात्सु रज्जुं तदारारु ॥ ७६

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यं पुरोडाशेन सविता ज्ञान ।

गच्छत् लोमान् वरुणो भिपज्यन्मृतले वायुर्व्यैर्नमिनाति पितृम् ॥ ७७

आन्वाणि स्थालीभिधु पिन्वमाना गुदाः पात्राणि सुर्दधा न धेनुः ।

श्येनस्य पत्रं न ह्यिहा शचीभिरासन्दी नाभिरुदरं न माता ॥ ७८

कुम्भो वुनिष्ठुर्जनिता शचीभिर्यस्मिन्ने येन्यां गमो अन्तः ।

प्लाशिर्यक्तः शतधारा उत्सो दुर्हं न कुम्भी स्वधां पितृभ्यः ॥ ७९

सुखं तदस्य शिरा इस्ततेन जिह्वा पवित्रमधिनासन्सरस्वती ।

चक्षुं न पापुभिर्पगस्य बालो वस्तिर्न जपो ह्रसा तरुर्वा ॥ ८०

अचिम्पां चक्षुरमृतं ग्रहाम्बां छागेन तैजो हनिषा भूतेन ।

पक्ष्माणि गोधूमैः कुवलैरुतानि पेशो न शुक्रमसितं वसाते ॥ ८१

अग्निं मेवां नसि शीर्याय प्राणस्य पन्था अपृतं ग्रहाम्बाम् ।

सरस्वत्पुषाकैर्व्यानं नस्यानि बहिर्दरेर्जज्ञान ॥ ८२

इन्द्रस्य रूपमुपमो बलाय कर्णाभ्या श्रोत्रममृतं ग्रहाम्बाम् ।

यवैर्न गहिर्ध्रुवि कंठराणि कर्णेषु जज्ञे मधु सारथं मृते ॥ ८३

आत्मन्नुपस्थे न वृकस्थ लोम मुखे इमश्रूणि न व्याघ्रलोम ।	
केशा न शीर्षेन यशसे श्रियै शिखा सिंहेस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि ॥	८४
अङ्गिरात्मानं भिषजा तदश्विनात्मानमङ्गैः समुधात् संरस्वती ।	
इन्द्रस्य रूपं अतमानमायुः शुक्रं न ज्योतिरमृतं दधाना ॥	८५
संरस्वती योन्यां गर्भमन्तरिक्षम्यां पत्नी सुकृतं विभर्ति ।	
अपां रसेन वरुणो न साङ्गेन्द्रं श्रियै जनयन्नप्सु राज्ञा ॥	८६
तेजः पशुनां हविंसिन्द्रियावत् परिसृता पयसा सारधं मधु ।	
अश्विम्यां दुग्धं भिषजा संरस्वती सुतासुताम्याममृतः सोमा इन्दुः ॥ ९ ॥	८७
पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः पुनन्तु मा पितामहाः ।	
पवित्रेण शतायुषा विश्वमायुर्व्यश्रवै ॥	८८
पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः ।	
पवित्रेण शतायुषा सर्वमायुर्व्यश्रवै ॥	८९
अग्रा आयुःपि पवसे ॥	९०
पवमानः स्वर्जितः पवित्रेण विचर्षणिः । यः पौता सं पुनातु मा ॥	९१
पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनुवो धिया ।	
पुनन्तु विश्वा भूता मा जातवेदः पुनाहि मा ॥	९२
पवमानः पुनातु मा क्रत्ये दक्षाय जीवसे । ज्योक् च स्यं ह्ये ॥	९३
उमाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सर्वेन च । मा पुनाहि विश्वतः ॥	९४
पवित्रेण पुनाहि मा शुक्रेण देव दीद्यत् । अग्निं क्रत्वा क्रतुश्रतु ॥	९५

[१०] वाठ. ३८, २, ५ । वा. ३, ४५, ५४, १९, ३७-४८, १०, १४-१८, २०, २३, ६, २२, १२, १०, ३५, १६ । वाज्व.
३, ५३, ६२, २१, ३८-५०, २२, १-५, ८, ३०, १३, ९१, ३५, ४८ । तै. वा. २, ६, ३, ६ । [अग्रा (०ग्र) आयू-
रपि० । ऋ. ९, ६६, १९, वा. ६२७, १४६४, १५१८; तै. वा. २, ६, ३, ४, तै. आ. २, ५, १; तै. मा. १, ३, १४, ७, ४,
२९, १, ५, ५, १, ६, २ । पवमानः स्वर्जितः (सो अद्य)...मा । ऋ. ९, ६७, २२ । पुनन्तु मा (मां)
देवजनाः० । ऋ. ९, ६७, २७, तै. वा. १, ४, ८, १, २, ६, ३, ४ । पवमानः पुनातु० (आ त यतु०) ।
[आन यतु० । वा. य. ३, ५४] । ऋ. १०, ५७, ४, अथर्व. १, ६, ३, तै. मा. १, ८, ५, २ । क्रत्ये दक्षाय
जीवसे । अथर्व. ६, १९, २ । उमाभ्यां देव सवितः । ऋ. ९, ६७, २५, अथर्व. ६, १९, ३ ।]

यत्ते पवित्रमुच्चैष्ये विवृतमन्तरा । ब्रह्म तेन पुनीमहे ॥	९६
वैश्वदेवी पुनती देव्यागाधस्या ब्रह्मयस्तन्यो वीतपृष्ठाः ।	
तया महेन्तः सधमाद्येषु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥	९७
वैश्वानरो रविभिर्मा पुनातु वातः प्राणैर्नेपिरो मयोभूः ।	
द्यावापृथिवीं पयसा पयोभिर्कृतांरुरी यजिषे मा पुनीताम् ॥	९८
बृहद्भिः समितस्त्रिभिर्पिष्टैर्देव मन्मभिः । अग्रे दक्षैः पुनीमहे ॥	९९
ये सुमानाः समनसः पितरो यमराज्ये ।	
तेपां लोकः स्वधा नमो यज्ञो देवेषु कल्पताम् ॥	१००
ये सुमानाः समनसो जाँवा जीवेषु मामकाः ।	
तेपां श्रीमदि कल्पतामस्मिद्धोके शतं सप्ताः ॥	१०१
दे सृती ॥	१०२
इदं इमिः प्रजननं मे अस्तु देववीरुं संगणं स्वस्त्यै ।	
आत्ममन्ति प्रजासन्ति क्षेत्रसन्ति पशुसन्ति लोकसन्त्यमयसन्ति ॥	१०३
अग्निः प्रजां बृहतीं मे कणोत्पन्नं पयो रेतो अस्मानु धेहि ॥	१०४
येषा देवदेहानुं देशामचक्रमा वयम् ।	
अग्निर्मा तस्मादेनुमो विद्यान्मुञ्चत्यंहसः ॥	१०५
येद्वि स्रुपेन्येद्वि जाग्रदेनाथसि चक्रमा वयम् ।	
वायुर्मा तस्मादेनुमो विद्यान्मुञ्चत्यंहसः ॥	१०६
येद्वि दिश येद्वि नेक्तमेनाथसि चक्रमा वयम् ।	
अथो मा तस्मादेनुमो विद्यान्मुञ्चत्यंहसः ॥	१०७
धाम्नो धाम्नो ॥ यद्वाग्मे ॥	१०८-१०९
पवित्रममि यज्ञस्पु पवित्रं यज्ञमानस्य ।	
वन्मा पुनातु सर्वतो विधस्मादेवकिल्बिषात्संस्मोदेवकिल्बिषात् ॥	११०

[यत्ते पवित्रमर्चिः । ऋ १.६७, २३, तं मा. १.४८, २ । वैश्वदेवी पुनती । ऋ परि. १९, २ । यद्देवा देवदेहानुं । अथ ३.११४, १ । यद्वि (जाग्रत) स्वपन्यदि । अथ ६.११५, २ । यद्वि दिवा (निद्रांशो) । अथ ३.११५, १ । धाम्नो धाम्नो । अथ ७.८३, २; १९.४४, ९ । धो. पू. अ. ३, ख. ६]

द्रुपदादिवेन्मुमुक्षानः स्विन्नः स्नात्वी मलादिव ।

पूतं पवित्रेणवाज्यं विश्वे मुञ्चन्तु भैरुसः ॥ १११

समावृत्तं पृथिवी संमुपाः संमु र्भूयः ।

वैश्वानरज्योतिर्भूयासः त्रिभुं कामः व्युशीय भूः स्वाहा ॥ १० ॥ ११२

समिद्धो अग्निः समिधा संसमिद्धो वरेण्यः । गायत्री छन्द इन्द्रियं त्रिंशत्त्रिंशो दधुः ॥ ११३

तनूनपाच्च शुचिप्रतस्तनूपाश्च संरस्वती ।

उष्णिक् छन्द इन्द्रियं दित्यत्राद् गोविंशो दधुः ॥ ११४

इडाभिरुपिरीड्यः सोमो देवो अमर्त्यः । अनुष्टुप् छन्द इन्द्रियं पञ्चात्रिंशो दधुः ॥ ११५

सुषाहिरभिः पूषणान्स्तीर्णेषाहिरमर्त्यः ।

पृहती छन्द इन्द्रियं त्रिंशत्सो गोविंशो दधुः ॥ ११६

दुरो देवीदिशो महीत्रिंशो देवो वृहत्संतिः ।

पङ्क्तिः छन्द इन्द्रियं तुर्यवाद् गोविंशो दधुः ॥ ११७

उपे यही सुपञ्चसा विश्वे देवा अमर्त्याः ।

त्रिष्टुप् छन्द इन्द्रियं पृष्टत्राद् गोविंशो दधुः ॥ ११८

दंष्ट्या ह्येतारा भिपञ्ज्रेण सुपञ्जा युजा । जगती छन्द इन्द्रियं सप्तहान् गोविंशो दधुः ॥

तिस्रो देवीरिडा मही भारती मरुतो विना । त्रिराद् छन्द इन्द्रियं धेनुगोत्रे यो दधुः ॥

स्वष्टा तुरीयो अङ्गुव इन्द्रापी शुष्टिर्धना । द्विपुडा छन्द इन्द्रियं यथा गाने यो दधुः ॥

शामिता नो वंशुसंतिः सत्रिता शुमुपन्न भंगम् । वृष्टिः छन्द इन्द्रियं मुपन्नो गोविंशो दधुः ॥

स्वाहा यज्ञं वरुणः सुधुतो भेषजं हरत ।

अतिछन्दा इन्द्रियं वृहदशो वेदयो दधुः ॥ ११ ॥ ११९-१२३

वसन्तं नु ऋतुना देवा वसवस्त्रिभूता स्तुतम् । रघुन्तरं न वज्रमा हविरिन्द्रे यो दधुः ॥

ग्रीष्मं नु ऋतुना देवा रुद्राः पुञ्चदशो स्तुतम् । वृहता यन्मुमा वंशं हविरिन्द्रे यो दधुः ॥

वर्षाभिर्ऋतुनादित्याः सोमि सप्तदशो स्तुतम् ।

पैरूपेण विश्वोत्तमा हविरिन्द्रे यो दधुः ॥ १२४-१२६

[द्रुपदादिवेन्मुमुक्षानः (०दिव्य०) । अन्व० ३११२३]

[११] अन्व० ३८, १० । या २१, १०-१० । अन्व० ३३, १३-१३ । या २३, १८ ।

[१२] या २१, २३-२८ । अन्व० २३, २८-२८ । या २३, १० ।

आरदेन ऋतुना देवा एकविंशं ऋमवः स्तुतम् ।

वैराजेन श्रिया श्रियं हविर्निन्द्रे वयो दधुः ॥

१२७

हेमन्तेन ऋतुना देवास्त्रिणवै मरुतः स्तुतम् । बलेन शङ्करीः सहो हविर्निन्द्रे वयो दधुः ॥

धीश्वरेण ऋतुना देवास्त्र्यष्टिंश्चोऽमृतं स्तुतम् ।

सत्येन रेवतीः क्षत्रं हविर्निन्द्रे वयो दधुः ॥ १२ ॥

१२८-१२९

[१७८१]

॥ इत्युपरिकाण्डे सोमामणीयो नाम एकादशः प्रपाठकः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशः प्रपाठकः ।

अश्वमेधः ।

इमामगृभ्यान् रश्नामृतस्य पूर्वा आयुनि विदधेयु कन्या ।

सा नो अस्मिन्सुते आवभूव ऋतस्य सोमन्सरंमारंरन्ती ॥

१

अभिधा अग्नि, अंवनमसि, युन्तामि पूर्वा, स त्वमग्निं वैधानरेऽसंप्रथसं गच्छ स्वाहा-
कृतः, स्वर्गा त्वा देवेभ्यः प्रजापतये प्रक्षन्नं भन्त्स्यामि, देवेभ्यः प्रजापतये, तेन
राधासं, तं वधान, देवेभ्यः प्रजापतये, तेन राधुहि, प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामि,
वायवे त्वा जुष्टं प्रोक्षामीन्द्रा, अग्निं त्वा जुष्टं प्रोक्षामि, विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामि,
सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो जुष्टं प्रोक्षामि ॥

२

यो अर्धन्तं जिघ्रात्सति तमभ्यमीति वरुणः । परी मर्तुः परः आ ॥ १ ॥

३

अग्रये स्वाहा, सोमाय स्वाहा, सर्पा मोदाय स्वाहा, वायवे स्वाहा, सन्धिने स्वाहा,
स्ये स्वाहा, वृहस्पतये स्वाहा, इन्द्राय स्वाहा, मित्राय स्वाहा, वरुणाय स्वाहा ॥२॥ ४

हिंकाराय स्वाहा, हिंकृताय स्वाहा, क्रन्दते स्वाहा, अवक्रन्दाय स्वाहा, प्रोध्यते स्वाहा,
प्रप्रोधाय स्वाहा, गन्धाय स्वाहा, घ्राताय स्वाहा, निविष्टाय स्वाहा, पविष्टाय स्वाहा,

[१] तै. ७,१,११ । काठ. ५,१,२, ५,४,४ । वा. २२,२-५ । काण्व. २४,२-५ ।

[२] तै. ७,१,१४ । काठ. ५,१,५ । वा. १०,५,२२,६,२७,३९,१ । काण्व. ११,१२,२४,६,३७,३९,१ । [अग्नये
स्वाहा । अथर्व. १९,४३,१ । सोमाय स्वाहा । अथर्व. १९,४३,५ । वायवे स्वाहा । अथर्व. १९,४३,२ ।
इन्द्राय स्वाहा । अथर्व. १९,४३,६]

[३] तै. ७,१,१३,१९ । काठ. ५,१,१०,४ । वा. २२,७-८ । काण्व. २४,७-१२ ।

संदिताय स्वाहा, बल्युते स्वाहा, ऽऽसीनाय स्वाहा, श्यानाय स्वाहा, स्वपते स्वाहा,
जाग्रते स्वाहा, कञ्जते स्वाहा, प्रबुद्धाय स्वाहा, विवृत्ताय स्वाहा, विजृम्भमाणाय स्वाहा,
जवाय स्वाहा, बलाय स्वाहा, ऽयनाय स्वाहा, प्रायणाय स्वाहा, यते स्वाहा, धावुते
स्वाहा, —बुद्धावाय स्वाहा, —बुद्धताय स्वाहा, शकाराय स्वाहा, श्रुताय स्वाहा, —पस्थिताय
स्वाहा, संश्रानाय स्वाहा, निपण्णाय स्वाहा, —स्थिताय स्वाहा, त्रिष्ठिताय स्वाहा,
विवर्तमानाय स्वाहा, विवृत्ताय स्वाहा, विधून्वानाय स्वाहा, विधूताय स्वाहा, गृध्वते
स्वाहा, शुश्रुपमाणाय स्वाहा, —क्षिताय स्वाहा, वीक्षिताय स्वाहा, वीक्षमाणाय स्वाहा,
निमेषाय स्वाहा, यदेति तस्मै स्वाहा, यत् पिवति तस्मै स्वाहा, यन्मेहति तस्मै स्वाहा, ५
कुर्वते स्वाहा, कृताय स्वाहा ॥ ३ ॥

विभूर्मात्रा, प्रभूः पित्रा, —ऽश्वोऽसि, ह्योऽस्य, —त्योऽसि, मयोऽसि, नरोऽस्य, —वासि,
सप्तिरसि, वाज्यसि, वृषासि, नृमेणा असि, ययुर्नामास्या, —दित्यानां पत्न्यान्निहि,
देवा आशापाला एतं देवेभ्यो अश्वं मेधाय प्रोक्षितं रथते, —ह धृति, —तिह संधृति, —तिह रमे, ६
इह रमन्ताम् ॥ ४ ॥

काय स्वाहा, कस्मै स्वाहा, कतमस्मै स्वाहा, सवित्रे स्वाहा, सवित्रे प्रसवित्रे स्वाहा,
सवित्रे आसवित्रे स्वाहा, ऽऽदित्ये स्वाहा, ऽऽदित्ये प्रहं स्वाहा, ऽऽदित्ये समृद्धीकाय स्वाहा,
सरस्वत्ये स्वाहा, सरस्वत्ये वृहत्ये स्वाहा, सरस्वत्ये पावकाय स्वाहा, पूर्ण्ये स्वाहा,
पूर्ण्ये प्रवर्ध्याय स्वाहा, पूर्ण्ये तुरधिपाय स्वाहा, त्वष्ट्रे स्वाहा, त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा,
त्वष्ट्रे पुरुषपाय स्वाहा, त्रिष्णवे स्वाहा, त्रिष्णवे शिपिविष्टाय स्वाहा, त्रिष्णवे निभृयपाय
स्वाहा ॥ ५ ॥ ७

आ ब्रह्मन् ब्राह्मणस्तेजसीं ब्रह्मवर्चसीं ज्ञायता, —मां राष्ट्रं राजश्च्युः शूर इष्यो महारथो
ज्ञायतां, दोग्धी धेनु, —बोहानुद्वा, —नाथः सप्तिः, सभयो युता, पुरधिर्वा, त्रिष्णू
रुष्टो अस्य यजमानस्य वीरो ज्ञायतां, निकामे निकामे नः पर्जन्यो उपेतु, फलवतीनां ८
औपधयः पच्यन्तां, योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ ६ ॥

[४] त. ७, १, ६२ । मठ. ५, १, ३ । ना २२, १९ । म. २४, २४-२५ ।

[५] मठ. ५, ३, ५ । ना २२, २० । म. २४, २६-२८ । मा. धौ ९, २, २ ।

[६] त. ७, ५, १८ । मठ. ५, ५, १४ । ना २०, २२ । म. २४, ३०-३१ ।

युजन्ति ब्रह्मरूप चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचन्तां दिवि ॥ २२

यद्वातोऽपो अग्नीगन् प्रियामिन्द्रस्य तनुम् ।

एतं स्तोत्रं ननु पृथा पुनरेक्षमावर्तयासि नः ॥ १८ ॥ २३

वसुस्तर्जुन्तु गायत्रेण छन्दसा, रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा, ऽऽदित्यास्त्वाञ्जन्तु
जागृतेन छन्दसा, भूर्भुवः रस्य, — लीजीरे शचीरे यन्वे गन्ध, एतदेक्षमच देवा,
एतदेक्षमद्वि प्रजापते ॥ २४

कः सिदेकाकीं चरति कं तु सिज्जायते पुनः ।

किं स्विद्विमस्य भेषजं किमवावपुनं महत् ॥ २५

द्वयं एकाकीं चरति चन्द्रमा जायते पुनः । अग्निर्हिमस्य भेषजं भूमिरावपुनं महत् ॥ २६

कां सिदासीत् पूर्वचित्तिः किं स्विदासीद् बृहद्वयः ।

कां सिदासीत् पिलिप्पिला कां सिदासीत् पिशङ्गिला ॥ २७

द्यौरासीत् पूर्वचित्तिरश्च आसीद् बृहद्वयः ।

अत्रिरासीत् पिलिप्पिला रात्रिरासीत् पिशङ्गिला ॥ १९ ॥ २८

प्राणाय स्वाहा, ऽपानाय स्वाहा, व्यानाय स्वाहा ॥ २९

अम्बग्निं अम्बालिके न मा नयति कथनं ।

संसस्त्यक्षकः सुभद्रिकां काम्पीलवासिनीम् ॥ ३०

गणानां त्वा गणपतिं हवामहे, प्रियाणां त्वा प्रियपतिं हवामहे, निधीनां त्वा निधि-
पतिं हवामहे वसो ममां, ऽऽहं गजानि गर्भधमां, त्वं मजासि गर्भधम् ॥ ३१

तौ सह चतुरः पदः संप्रसारयावः स्वर्गे लोके प्रार्थुवाता, वृषा बामश्चो रेतोधां रेतो दधातु

॥ २० ॥ ३२

गायत्रीं त्रिष्टुप् जगत्पनुष्टुप् षड्क्त्या सह ।

बृहद्वैत्युष्णिहा कुक्कुब् देवानां पत्न्यो विश्वः सुचीभिः शमयन्तु न्वा ॥ ३३

[१८] तै. ७, ४, २० । वा. २३, ५, ७ । काण्व. २५, ५, ७ । मा. औ. ९, २, ४, ३ । [युजन्ति ब्रह्मरूपं .. दिवि ।

अ. १, ६, १, सम. १४६८, अथर्व. २०, २६, ४, ४७, १०, ६९, ९, तै. स. ७, ४, २०, १]

[१९] तै. ७, ४, २०, १८ । वा. ५, ४, ९, ७ । वा. २३, ८—१२ । काण्व. २५, ८—१३ । [कः सिदेकाकीं .. महत् । आ. स. १०, ९ । स्वयं एकाकीं ... महत् । आ. स. १०, ९,]

[२०] तै. ७, ४, ६९ । वा. ५, ४, ८ । वा. २३, १८—२० । काण्व. २५, २०—२२ । वा. औ. ९, २, ४ । [गणानां त्वा गणपतिं हवामहे । अ. २, २३, १]

[२१] तै. ५, २, ११ । वा. ५, १०, ५ । वा. २३, ३३—३८, १०, ३२, १९, ६ । काण्व. २५ ३५—४०, ११ ४५, २१ ५ ।

द्विपुद्गा यां चतुष्पदाः त्रिपुद्गा यां च पट्पदा ।
 विष्टुन्दा यां च सष्टुन्दाः सूचीभिः श्रमयन्तु त्वा ॥
 रजताः सीसा हरिणीर्युजो युजन्तु कर्मभिः ।
 अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूमाः कृण्वन्तु श्रम्यन्तीः ॥
 महानाम्नी रेवतयो दैव्या आशाः प्रह्वरीः ।
 मेघ्या विद्युतो वाचः सूचीभिः श्रमयन्तु त्वा ॥
 योपास्ते पस्तयो लोमं विचित्रिन्वन्तु यथायथम् ।
 सुपर्न्तोः पस्तयो वाजिन् प्रजया शुधीमहि ॥
 कुर्विदङ्ग ॥ २१ ॥

३४

३५

३६

३७

३८

[१८१९]

॥ इत्युपरिकाण्डे द्वादशः प्रपाठकः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोदशः प्रपाठकः ।

ऊर्ध्वमिनामुच्च आपय गिरौ भारेऽ हरश्चिव ।
 अथास्या मधुमेघताऽ द्रुतिं वति पुनश्चिव ॥
 यासकौ शकुन्तिकाहलर्गिति वञ्चति । आहतं पसो निचलचलीति ॥
 माता च ते पिता च तेष्यऽ वृक्षस्य रोहतः । प्रतिलामीति ते पिता ॥
 यद्वरिणो यवमसि न पुष्टं पशुं मन्यते । शूद्रा यदयंजारा न पोषाय धनायति ॥
 द्रुधिकाण्यो अकारिपम् ॥ १ ॥

१

२

३

४

५

अश्वस्तूपरीं गोभृगते प्राजापत्याः, कृष्णग्रीव आग्नेयो ललटि पुरस्तात्, सारस्वती मेघ-
 धस्तादन्तोः, व्यामः पौष्णो नाम्भ्या, माश्विना अघोरामौ वाहो, स्वाष्ट्रो लोमसकथौ
 सक्थ्योः, सौर्यपामी श्वेतश्च कृष्णश्च पार्श्वयोः, वीर्यव्युः श्वेतः पुञ्जा, इन्द्राय स्वपसाय
 वेहद्, वैष्णवो वामनः ॥ २ ॥

६

[कुविदङ्ग यवमन्तो० । अ० १०, १३१, २ । अथ २०, १२५, २]

[१] त. ७, ४, १९ । वा. २३, २२—२७, ३०—३२ । ऋष २५, २४—२९, ३२—३४ । [द्रुधिकाण्यो अकारिपम्]

अ. ४, ३९, ६, साम. ३५८; अथ २० १३७, ३ । ते स १, ५, ११, ४, ७, ४, १९, ४, लण्डन वा. १, ६, २७]

[२] त. ५, ५, १२—२३ । अठ ५, ८, ७ । वा. २४, १ । ऋष २६, १—३ । मा. ५० ९, ७, ४ ।

अग्ने स्वाहा, सोमाय स्वाहे, न्द्राय स्वाहा, पृथिव्यै स्वाहा, अन्तरिक्षाय स्वाहा, दिवे स्वाहा, दिग्भ्यः स्वाहा, ऽऽशाम्यः स्वाहा, —र्व्यै दिशे स्वाहा, प्राच्यै दिशे स्वाहा, नक्षत्रेभ्यः स्वाहा, नक्षत्रिभ्यः स्वाहा, ऽहोत्रेभ्यः स्वाहा, ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा, मासेभ्यः स्वाहा, कृत्येभ्यः स्वाहा, ऽर्धवेभ्यः स्वाहा, सश्वत्सराय स्वाहा, द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा, चन्द्रमसे स्वाहा, सूर्याय स्वाहा, रुमिभ्यः स्वाहा, वसुभ्यः स्वाहा, रुद्रेभ्यः स्वाहा, ऽऽदित्येभ्यः स्वाहा, मरुद्भ्यः स्वाहा, विद्येभ्यो देवेभ्यः स्वाहा, मूलेभ्यः स्वाहा, शाखाभ्यः स्वाहा, वनस्पतिभ्यः स्वाहा, पुष्पेभ्यः स्वाहा, फलेभ्यः स्वाहा, पृथीभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ ९

प्राच्यै दिशे स्वाहा, ऽर्वाच्यै दिशे स्वाहा, दक्षिणायै दिशे स्वाहा, ऽर्वाच्यै दिशे स्वाहा, प्रतीच्यै दिशे स्वाहा, ऽर्वाच्यै दिशे स्वाहा, —दीच्यै दिशे स्वाहा, ऽर्वाच्यै दिशे स्वाहा, —र्वाच्यै दिशे स्वाहा, ऽर्वाच्यै दिशे स्वाहा ॥ ८ ॥ १०

आयुषे स्वाहा, प्राणाय स्वाहा, ऽपानाय स्वाहा, व्यानाय स्वाहा, समानाय स्वाहा, —वानाय स्वाहा, चक्षुषे स्वाहा, श्रोत्राय स्वाहा, मनसे स्वाहा, वाचे स्वाहा ॥ ९ ॥ ११

पृथिव्यै स्वाहा, अन्तरिक्षाय स्वाहा, दिवे स्वाहा, सूर्याय स्वाहा, चन्द्रमसे स्वाहा, नक्षत्रेभ्यः स्वाहा, ऽह्यः स्वाहा, —पृथीभ्यः स्वाहा, वनस्पतिभ्यः स्वाहा, परिप्लवेभ्यः स्वाहा, सरीसृपेभ्यः स्वाहा, चराचरेभ्यः स्वाहा ॥ १० ॥ १२

अमरे स्वाहा, वसुवे स्वाहा, विदमे स्वाहा, निवस्वते स्वाहा, गणत्रिये स्वाहा, गणपतये स्वाहा, ऽभिषाहे स्वाहा, ऽभिदमे स्वाहा, ऽधिपतये स्वाहा, जूषाय स्वाहा, सश्वत्सराय स्वाहा, चन्द्राय स्वाहा, ज्योतिषे स्वाहा, मलिम्लुचाय स्वाहा ॥ ११ ॥ १३

[७] ते ७, १, १५, ७, ३, १९—२० । कठ ५, १, ५—६, ५, ३, ९—१० । वा २२, ६, २४, २७—२९, १०, ५, ३९, १—९, वाण. २४, ६, ३४, ३७—४१, ४३, ११, १२, ३९, १ । [अग्नये स्वाहा । अथर्व १९, ४३, १ । सोमाय स्वाहा । अथर्व. १९, ४३, ५ । न्द्राय स्वाहा । अथर्व १९, ४३, ६ । पृथिव्ये स्वाहा । अथर्व ५, ९, २, ६ । अन्तरिक्षाय स्वाहा । अथर्व ५, ९, ३—४ । दिवे स्वाहा । अथर्व ५, ९, १, ५ । चन्द्रमसे (चन्द्राय) स्वाहा । अथर्व. १९, ४३, ४ । सूर्याय स्वाहा । अथर्व. १९, ४३, ३]

[८] ते ७, १, १५ । कठ ५, १, ६ । वा २२, २४ । वाण. २४, ३४ ।

[९] ते ७, १, १९ । कठ ५, ४, १० । वा २२, २३, २३, १८, ३९, ३ । वाण. २४, ३३, ३५, २०, ३९, २ ।

[१०] ते ७, १, १७ । वा २२, २९ । वाण. २४, ४१ । [पृथिव्ये स्वाहा । अथर्व ५, ९, २, ६ । अन्तरिक्षाय स्वाहा, दिवे स्वाहा । अथर्व ५, ९, ३—४ । सूर्याय स्वाहा । अथर्व १९, ४३, ३ । चन्द्रमसे (चन्द्राय) स्वाहा । अथर्व १९, ४३, ४]

[११] वा २२, २८—३०, ३९, २ । वाण. २४, ३९, ४१, ४३, ३९, १ । [चन्द्राय स्वाहा । अथर्व. १९, ४३, ४]

धर्णसाय स्वाहा, द्रविणाय स्वाहा, प्रसवाय स्वाहो, —पयामाय स्वाहा, सिन्धुये
स्वाहा, समुद्राय स्वाहा, कादाय स्वाहा, ऽर्णवाय स्वाहा, सरस्वत्यै स्वाहा, विथन्व्यचसे
स्वाहा, सुभूताय स्वाहा, ऽन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ १२ ॥ १४

मधुये स्वाहा, माधवाय स्वाहा, शुक्राय स्वाहा, शुच्ये स्वाहा, नभुसे स्वाहा,
नभस्याय स्वाहि, —पाय स्वाहो, —जाय स्वाहा, संहसे स्वाहा, सठस्पय स्वाहा, तपसे
स्वाहा, तपस्याय स्वाहा, सप्तर्षोऽस्य हस्पत्याय स्वाहा ॥ १३ ॥ १५

संवयसे स्वाहा, ऽभिष्यसे स्वाहो, —ध्वयसे स्वाहा, बृहद्वयसे स्वाहा, संह्रीपसे स्वाहा,
संहमानाय स्वाहा, सासह्ये स्वाहा, संहस्वते स्वाहा, ऽभीषाहि स्वाहा, ऽभिष्ये स्वाहा,
ऽभिमातिषाहि स्वाहा, ऽभिमाविर्भे स्वाहा ॥ १४ ॥ १६

एकस्मै स्वाहा, द्वाभ्यां स्वाहि, —कार्यशताय स्वाहा, शताय स्वाहि, —कृशताय स्वाहा,
व्युष्ट्यै स्वाहा, स्वर्गाय स्वाहा ॥ १५ ॥ १७

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पुतिरैक आसीत् ।

स दाधार पृथिवीं धामुतेतमौ कस्यै देवायु इतिषा विधेम ॥ १८

उपयामगृहीतोऽसि, प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये, —प ते योनिः, ख्यंस्ते महिमा ॥

॥ १६ ॥ १९

यः प्राणतो निमिषतश्च राजा पतिर्विश्वस्य जंगवो बभूव ।

ईशे यो अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्यै देवायु इतिषा विधेम ॥ २०

उपयामगृहीतोऽसि, प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये, —प ते योनिः, —चन्द्रमास्ते महिमा ॥

॥ १७ ॥ २१

[१२] ते ७, ४, १३ । वा २२, २५ । कण्व २४, ३५ ।

[१३] वा २२, ३१ । नाण्व २४, ४४ ।

[१५] वा. २२, ३४ । कण्व. २४, ४७ ।

[१६] ते. ७, ५, १६ । कठ ५, ५, ११ । वा २३, १—२, १३, ४, २५, १० । शपा २५, १—२, १४, ४, २७, १४ । वा. धी.
१, २, ३ । [हिरण्यगर्भः सम० विधेम । वा. १०, १२१, १ । अर्ध ४, २, ७. (१२, ५, १)]

[१७] ते ७, ५, १६ । कठ ५, ५, १३ । वा २३, ३—४, २५, ११ । कण्व २५, ३—४, २७, १५ । [यः प्राणतोऽ...
विधेम । वा. १०, १२१, ३ । अर्ध ४, १—२]

वधुःशुक्लवधुः शुक्रवधुस्तं वारुणां, रोहितो धूम्रोहितः कर्कशधुरोहितस्तं सौम्याः,
 श्रितिराहुर्न्यतः श्रितिराहुः समन्तश्रितिराहुस्तं बार्हस्पत्याः, श्रितिरन्ध्रोऽन्यतः श्रितिरन्धः
 समन्तश्रितिरन्धस्तं सावित्र्याः, पृषती ध्रुद्रपृषती स्थूलपृषती तां मैत्रावरुण्याः ॥ ३ ॥ ७
 शुद्धवालः सर्वशुद्धवालो मणिवालस्तं आश्विनोः, ज्येष्ठः ज्येष्ठाक्षोऽरुणस्तं रुद्राय पशुपत्ये,
 कर्णा यामां, अंलिप्ता रौद्रो, नभोरूपाः पार्जन्याः ॥ ४ ॥ ८
 पृश्निस्तिर्यध्वनपृश्निर्ध्वपृश्निस्तं सारुताः, फल्गुलोहितोणी वृलक्षी ताः सारस्वत्याः,
 मीढाकर्णः शृष्टाकर्णोऽधिरूढाकर्णस्तं स्वाष्ट्याः, कृष्णग्रीवाः श्रितिकक्षोऽज्जिपक्यस्तं ऐन्द्राग्र्याः,
 कृष्णाजिरूपजिर्महाजिस्तं उपस्याः ॥ ५ ॥ ९
 शिल्पो वैश्वदेवो, रोहिणीस्त्र्यवयो वाचे, अविज्ञाता अदित्यै, संरूपा धात्रे, वत्सतयो
 देवानां पत्नीभ्यः ॥ ६ ॥ १०
 कृष्णग्रीवा आग्नेयाः, श्रितिशुक्रो वसुनाथ, रोहिता रुद्राणाथ, श्वेता अवरोकिण
 आदित्यानां, नभोरूपाः पार्जन्याः ॥ ७ ॥ ११
 उन्नतः श्रितिराहुः श्रितिपृष्ठस्तं ऐन्द्राबार्हस्पत्यां, उन्नतं श्रुपभो वामनस्तं ऐन्द्रावैष्णवाः,
 शुक्ररूपा वाजिनाः कल्माषा आग्निमारुताः, ज्यामाः पौष्णाः ॥ ८ ॥ १२
 एता ऐन्द्राग्र्या, द्विरूपा अग्नीषोमीया, वामना अनुद्वाह आमावैष्णवा, अन्यतएनीमैत्री,
 वैश्या मैत्रावरुण्याः ॥ ९ ॥ १३
 कृष्णग्रीवा आग्नेया, वध्रवः सौम्याः, श्वेता वायव्या, अविज्ञाता अदित्यै,
 संरूपा धात्रे, वत्सतयो देवानां पत्नीभ्यः ॥ १० ॥ १४
 कृष्णा भौमा, धूमा आन्तरिक्षा, बृहन्तो दैवाः, शर्वला वैद्युताः, सिष्मास्तारकाः ॥
 ॥ ११ ॥ १५

[३] तै ५,६,११—१३ । काठ ५,९,१—३ । वा. २४,२ । काण्व. २६,३—४ । म. श्री. ९,७,४ ।

[४] तै ५,६,१३,११,१५ । काठ. ५,९,३ । वा. २४,३ । काण्व. २६,५—६ ।

[५] तै ५,६,१२,१६ । काठ ५,९,२,६ । वा. २४,४ । काण्व. २६,६—८ ।

[६] तै ५,६,१३ । वा. २४,५ । काण्व. २६,९ ।

[७] वा. २४,६ । काण्व. २६,१० ।

[८] तै ५,६,१४,३,१३,३ । वा. २४,७ । काण्व. २६,११ ।

[९] तै ५,६,११—२३ । वा. २४,८ । काण्व. २६,१२ ।

[१०] तै ५,६,१२—२३ । वा. २४,९ । काण्व. २६,१३ ।

[११] तै ५,६,११—२३ । वा. २४,१० । काण्व. २६, १४ ।

कृष्णाग्नीवा आग्नेया, वृत्रवः सौम्या, उपध्वस्ताः सावित्रा, वृत्सतर्पुः सारस्वत्युः,
श्यामाः पौष्णाः, पृथ्व्यो मारुताः, पिशङ्गा वैश्वदेवा, वृथा द्यावापृथिवीयाः ॥ १२ ॥ १६
कृष्णाग्नीवा आग्नेया, वृत्रवः सौम्या, उपध्वस्ताः सावित्रा, वृत्सतर्पुः सारस्वत्युः,
श्यामाः पौष्णा, एता ऐन्द्रायाः, पृथ्व्यो मारुताः, कृष्णा वारुणाः, कार्यास्तुपराः ॥

॥ १३ ॥

अग्र्येऽनीकवते प्रथमजानालभते, मरुद्भ्यः सातपन्म्यः सवात्यान्, मरुद्भ्यो गृहमेधेभ्यो
वैष्किहान्, मरुद्भ्यः क्रीडिम्यः सस्सृष्टान्, मरुद्भ्यः स्वतुवद्भ्योऽनुसृष्टान् ॥ १४ ॥ १८

कृष्णाग्नीवा आग्नेया, वृत्रवः सौम्या, उपध्वस्ताः सावित्रा, वृत्सतर्पुः सारस्वत्युः,
श्यामाः पौष्णा, एता ऐन्द्रायाः, प्राशुङ्गा ऐन्द्रा, बृहस्पतिं वैश्वकर्मेणाः ॥ १५ ॥ १९

कृष्णाग्नीवा आग्नेया, वृत्रवः सौम्या, उपध्वस्ताः सावित्रा, वृत्सतर्पुः सारस्वत्युः,
श्यामाः पौष्णाः, श्वेता वायव्याः, प्राशुङ्गा ऐन्द्राः, सौर्याः श्वेताः ॥ १६ ॥ २०

ज्येष्ठयो गायत्र्यै, पञ्चावयस्त्रिष्टुभे, दित्यवाहो जंगत्यै, त्रिवस्ता अनुष्टुभे, तुर्यवाह
उर्भिहे ॥ १७ ॥ २१

पृथ्वाहो विराज, उधाणो वृहत्या, क्रुपभाः कृकभे, धेनवो जंगत्या, अनुद्वाहः
पद्भ्यै ॥ १८ ॥ २२

धूम्रा वसन्ताय, श्वेता ग्रीष्माय, कृष्णा वर्षाभ्यः ॥ १९ ॥ २३
अरुणाः शरदे, पृपुन्तो हेमन्ताय, पिशङ्गाः शिशिराय ॥ २० ॥ २४

[१८४३]

॥ इत्युपरिकाण्डे प्रयोदशः प्रपाठकः ॥ १३ ॥

- [१२] ते ५,६,११-२३ । वा. २४,१४ । अण्व. २६,१८ ।
[१३] ते. ५,६,११-२३ । वा. २४,१५ । अण्व. २६,१९ ।
[१४] ते. ५,६,११-२३ । वा. २४,१६ । अण्व. २६,२० ।
[१५] ते ५,६,११-२३ । वा. २४,१७ । अण्व. २६,२१ ।
[१६] ते. ५,६,११-२३ । वा. २४,१४ । अण्व. २६,१८ ।
[१७] ते. ५,६,११-२३ । वा. २४,१२ । अण्व. २६,१६ ।
[१८] वा. २४,१३ । अण्व. २६,१७ ।
[१९] वा. २४,११ । अण्व. २६,१५ ।
[२०] वा. २४,११ । अण्व. २६,१५ ।

अथ चतुर्विंशः प्रपाठकः ।

वसन्तोय कृदिञ्जुलानालभते, ग्रीष्माय कलविङ्कान्, वर्षाभ्यस्तिचिराञ्, शरदे वीर्तिका,
हेमन्तोय केकरान् ॥ १ ॥

समुद्राय शिशुमारानालभते, पर्जन्याय मण्डूका, नद्रथो मत्स्यान्, मित्राय पुलीकयान्,
वैरुणाय नाक्रान् ॥ २ ॥

सौम्याय हृत्सानालभते, चार्यवे चलाका, इन्द्राग्निभ्यां क्रुञ्चान्, मित्राय मर्द्दून्,
वैरुणाय चक्रवाकान् ॥ ३ ॥

अग्रये कुटरुनालभते, वनस्पतया उलुका, नन्दीपोमाभ्यां चापा, नन्दिभ्यां मयूरान्,
मित्रावैरुणाभ्यां कपोतान् ॥ ४ ॥

सौम्याय लघानालभते, त्वष्ट्रे कौलीकान् गोपादी, र्द्विर्वाणां पत्नीभ्यः पुलीका, अग्रये
गृहपतये पारुणान् ॥ ५ ॥

अह्ने पारायतानालभते, रात्र्यै सीचाप, र्हः संधिभ्यां जतः, स्रश्वत्सराय महतः सुपु-
र्णान्, मत्स्यो दात्योहान् ॥ ६ ॥

भूम्या आखनालभते, उत्तरिक्षाय पाङ्कवान्, दिवे केशान्, विग्भ्यो तुकूलान्,
वैश्वकानवान्तरिक्षाभ्यः ॥ ७ ॥

प्रजापतये पुरुषान् हस्तिना आलभते, चार्वे प्लुपी, धक्षुवे मशकान्, श्रोत्राय भृङ्गाः
॥ ८ ॥

यसुभ्यो ऋभ्यानालभते, रुद्रभ्यो रुरु, नादित्वेभ्यो न्यङ्कून्, विश्वेभ्यो देवेभ्यः पृषता,
न्ताप्येभ्यः कुलङ्गान् ॥ ९ ॥

[१] तै ५, ५, ११-२४ । कठ ५, १०, ४ । वा. २४, २० । वाग्व २६, २४ । मा धा ९, २, ४ ।

[२] वा २४, २१ । ऋग्व २६, २५ ।

[३] वा २४, २२ । काण्व २६, २६ ।

[४] वा २४, २३ । काण्व २६, २७ ।

[५] वा २४, २४ । वाग्व २६, २८ ।

[६] वा २४, २५ । वाग्व २६, २९ ।

[७] वा २४, २६ । ऋग्व २६, ३० ।

[८] वा. २४, २९ । वाग्व २६, ३३ ।

[९] वा २४, २७ । ऋग्व २६, ३१ ।

ईशानाय परस्वता आलभते, मित्राय गौरान्, वरुणाय महिषान्, बृहस्पतये गव्यां,
—स्त्वष्ट्रा उष्टान् ॥ १० ॥

प्रजापतये च वायवे च गोमृगौ, वरुणायारण्यो मेघौ, यमाय कृष्णो, मनुराजाय
मर्कटः, शार्दूलाय रोहिद, वृषभाय गायी, क्षिप्रयेनाय वर्तिका, नीलङ्गये कृमिः,
समुद्राय शिशुमारो, हिमन्ते हस्ती ॥ ११ ॥

मयुः प्राजापत्यं, उलो हलिष्णो वृषद्वयस्ते धान्नं, दिशां कङ्को, धुङ्क्षाभेयी,
कुलर्विष्कः पुष्करसादो लोहिताहिस्ते स्वाष्ट्रा, वाचं क्रौञ्चः ॥ १२ ॥

सोमाय कुलङ्ग, आरक्ष्योऽजो नुकुलः शका ते पौष्पाः, क्रोष्टा मायो, रिन्दस्य
गौरमृगः, पिबो न्यङ्कः ककुटस्तेऽनुमत्यं, प्रतियुक्ताये चक्रगाकः ॥ १३ ॥

सीरी पलाका, शार्गः सुजयः ज्ञयाण्डुकस्ते मैत्राः, श्राविर्द्वामी, संरस्वत्यै शारिः पुरु-
षवाक, शार्दूलो वृकः पृढाकुस्ते मन्थवे, संरस्वते शुकः पुरुषवारू ॥ १४ ॥

सुपर्णः पाजैन्य, अतिर्वाहसो दग्धिदा ते वायवे, ककुवाङ्कः सावित्री, ह्रस्वो वातस्य,
प्लवो महुर्मितस्यस्ते नदीपतयं, द्यावापृथिवीयः कूर्मः ॥ १५ ॥

पुरुषमृगश्चन्द्रमसो, गोघो कालका दार्वापाटस्ते वनस्पतीनां, बृहस्पतये वानस्पतये पैतृ-
राजो, ऽलज्ज आन्तरिक्षो, नाको मर्कटः पुलीकयस्तेऽह्वारस्य, द्वियं शव्यकः ॥ १६ ॥

एण्यहो, मण्डूको मृषिका तिचिरस्ते सर्पाणां, लोपाय आश्विनः, कृष्णो रात्र्या,
क्रक्षो जवः शुशुलू त इतरजनानां, जहका वैष्णवी ॥ १७ ॥

अन्ययापोऽर्धमासानां, मृदयो मयूरः सुपर्णस्ते गन्धर्वाणां, सर्पामुद्रः, कश्यपो मासां,
रोहिदकुण्डणाची गोलाञ्जिका तां ऽप्सरसां, मृत्यवेऽसितः ॥ १८ ॥

- [१०] भा २४, २८ । कण्व २६, ३२ ।
[११] ते ५, ५, ६१ । कठ ५, ७, १ । वा २४, ३० । कण्व २६, ३४ ।
[१२] ते ५, ५, ६२ । कठ ५, ७, २ । वा २४, ३१ । कण्व २६, ३५ ।
[१३] ते ५, ५, ६३ । कठ ५, ७, ३ । वा २४, ३२ । कण्व २६, ३६ ।
[१४] कठ ५, ७, ४—६ । वा २४, ३३ । कण्व २६, ३७ ।
[१५] कठ ५, ७, ५ । वा २४, ३४ । कण्व २६, ३८ ।
[१६] कठ ५, ७, ५ । वा २४, ३५ । कण्व २६, ३९ ।
[१७] कठ ५, ७, ५ । वा २४, ३६ । कण्व २६, ४० ।
[१८] कठ ५, ७, ६ । वा २४, ३७ । वा २४, ४१ ।

वर्षाहर्षुर्नूना, — मासुः कंशो मान्यालवस्ते पितृणां, वसुभ्यः कपिञ्जलो, वलायाजगरः,
कपोता उलूकः शशस्ते निर्ऋत्यै, रात्र्यै कृष्णः ॥ १९ ॥ १९

चित्र आदित्याना, — मृग्यो घृणावान् वार्धानसस्ते मत्या, आरुणाय सृमरो, रुरु रोद्रः,
कुर्वयः कुटर्दार्त्याहस्ते वाजिना, कामाय पिकः ॥ २० ॥ २०

खड्गो वैश्वदेव, — स्तरुः श्वा कृष्णः कृष्णो गर्दभस्ते रक्षसा, — मिन्द्राय वक्रः, सिधो
मारुतः, कृकलासः पिप्पका शकुनिस्ते शरन्वायै, विश्वभ्यो देवभ्यः पृपुतः ॥ २१ ॥ २१

[१८६४]

॥ इत्युपरिकाण्डे चतुर्दशः प्रपाठकः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशः प्रपाठकः ।

शार्ङ्गं द्रुहि, — रवकान्दन्तमूलै, — मृदं वसुं, — स्तेमान् दंष्ट्राम्या, — मवक्रन्देन तालु, वाज
हनुभ्या, — सरस्वत्या अग्रजिह्वै, जिह्वाया उत्साद, — मर्प आस्येन, घृपणा आण्डाम्या,
— मादित्यान् इमश्रुभिः, पन्थां भ्रूभ्यां, चात्रापृथिवी वर्तोभ्या, विद्युतंकनीनिकाभ्यां,
कर्णाभ्या, श्रोत्रि, श्रोत्राभ्यां कर्णा, अवार्णाणि पक्ष्माणि पार्या इक्ष्वः, पार्याणि पक्ष्माण्यवार्या
इक्ष्वः ॥ १ ॥ १

वातं ग्राणेना, — ऽपानेन नासिका, — मृपयाममपुरेणोष्ठेन, सद्दुत्तरेण, शुक्लाय स्वाहा,
कृष्णाय स्वाहा, स्तनयितुं निर्वाधेन, मूर्धानं निवेष्ट्येना, — ऽशेति मस्तिष्केण, विद्युतं
कनीनिकाभ्यां, प्रकाशेनान्तर, — मनुकाशेन वाह्यं, तेदनीमधरकण्ठेनापः शुष्ककण्ठेन, चित्तं
संन्याभि, — रदित् शोष्णी, निर्ऋतिं निर्जल्येन शोष्णी, प्राणान्तंक्रोशै, रेमान् स्तूपेन ॥
॥ २ ॥ २

मशकान् कैशै, — रिन्द्राय स्वपसा, वहेन वृहस्पति, शकुनिसादेन कूर्माञ्, शफैराक्रमण, —
स्पृशाम्यां वलं, कुष्टाम्यां जवै, जहृषाभिरिष्ट्वानं, वाहुभ्यां जाम्बिलेनारण्यमग्निमतीहम्भ्या,
रुद्राय रौराभ्यां, पुपुणं दोभ्यां, — मथिना अक्षसाम्याम् ॥ ३ ॥ ३

[१९] गठ. ५, ७—८ । वा. २४, ३८ । कण्व. २६, ४२ ।

[२०] गठ. ५, ७, ९ । वा. २४, ३९ । कण्व. ३६, ४३ ।

[२१] गठ. ५, ७ । वा. २४, ४० । कण्व. २६, ४४ ।

[१] तै. ५, ७, ११—१२ । गठ. ५, १३, १—२ । वा. २५, १ । कण्व. २७, १—२ । सा. श्री. ९, २, ५ ।

[२] तै. ५, ७, १२—१४ । गठ. ५, १३, २ । वा. २५, २ । कण्व. २७, ३—४ ।

[३] तै. ५, ७, ११ । गठ. ५, १३, ३ । वा. २५, ३ । कण्व. २७, ५—६ ।

अग्नेः पक्षति, — र्वायोनिपक्षति, सोमस्य तृतीया, ऽपौ चतुर्थ्य, — द्वित्याः पञ्चम्य, — ग्री-
पोमयोः पृष्ठी, मरुताः सप्तमी, बृहस्पतेरष्टमी, पूष्णो नवमी, त्वष्टुर्दशमी, — न्द्रस्यैकादशी,
वरुणस्य द्वादशी, यमस्य त्रयोदशी ॥ ४ ॥

इन्द्राग्न्योः पक्षति, — सस्वत्या निपक्षति, — रिन्द्रस्य तृतीया, बृहस्पतेश्चतुर्थी, निष्कृत्याः
पञ्चमी, — न्द्राग्न्योः पृष्ठी, सर्षपाः सप्तमी, विष्णोरेष्टम्य, — र्यम्णो नवमी, धातुर्दशमी, —
न्द्रस्यैकादशी, वरुणस्य द्वादशी, यम्यास्त्रयोदशी, द्यावापृथिव्योर्दक्षिणं पार्श्वः, — विश्वेषां
देवानामुत्तरम् ॥ ५ ॥

मरुताः स्कन्धा, विश्वेषां देवानां प्रथमा कौकसा, रुद्राणां द्वितीया, ऽऽदित्यानां तृतीया,
वायोः पृष्ठ, — मग्रीपोमयोर्भासुदौ, क्रुञ्चौ श्रोणिभ्यां, मित्रावरुणा ऊरुभ्या, — मिन्द्रावरुणा
अल्गाभ्या, — मार्कमणं कुक्ष्याभ्या, — मत्सराभिः कर्पिञ्जलान् ॥ ६ ॥

इन्द्रस्य क्रोडो, ऽदित्याः पाजस्यं, दिशो जत्रवां, ऽदित्या भुसं, — जामृतान् हृदयो-
पशाभ्या, — मन्तरिक्षं पुलीवता, नम उदयेण, वल्मीकान् कलोसा, ग्लोभिर्गुल्माः, — धक-
वाकौ मत्स्यभ्यां, दिवः वृक्षाभ्याः, हिराभिः संवन्ती, — गिरीन् शार्शभ्या, — सुपलान्
छीहो, हृदान् कुक्षिभ्याः, समुद्रं मुदरेण, वैश्वानरं भस्मना ॥ ७ ॥

विधुति नाभ्या, घृतं रसेना, — ऽपौ यूष्णा, मरीचीर्विप्रुषा, नीहारं मुष्मणा, शीनं
वसत्या, ह्रादुनीर्दूर्वाक्राभिः, पुष्पा अश्रुभि, — रत्ना रक्षांसि, चित्राण्यङ्गै, — नक्षत्राणि रूपैः,
पृथिवी त्वचा, जुम्बकाय स्वाहा ॥ ८ ॥

पुष्पं वनिष्ठान्धाहीन्स्वरुग्दया, सर्षपं गुदाभि, — रिहत् आन्त्रे, — रूपं आस्येन, शृणुणा
आण्डाभ्याः, शेषो वाजिनेन, प्रजां रेतुसा, चापान् पिचेन, प्रदुरान् पापुना, कूर्माञ्
शकपिण्डैः ॥ ९ ॥

[४] तै. ५, ७, २१ । वा. २५, ४ । काण्व. २७, ७ ।

[५] तै. ५, ७, २२ । वा. २५, ५ । काण्व. २७, ८ ।

[६] तै. ५, ७, २५ । काठ. ५, १३, ५ । वा. २५, ६ । काण्व. २७, ९ ।

[७] तै. ५, ७, २६ । काठ. ५, १३, ६ । वा. २५, ८ । काण्व. २७, ११ — २० ।

[८] तै. ५, ७, २० । वा. २५, ९ । काण्व. २७, १३ ।

[९] तै. ५, ७, १७ । काठ. ५, १३, ७ । वा. २५, ७ । काण्व. २७, १० ।

अग्रये गायत्राय त्रिवृते रायन्तराय वासन्तिकाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वृपती, —न्द्राय त्रैष्टुभाय पञ्चदशाय बर्हिताय त्रैष्टुभाय पुरोडाशमेकादशकपालः, विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरुषेभ्यो वापिकेभ्यः पुरोडाशं द्वादशकपालं, मित्रावरुणाम्यामानुष्टुभाम्यामेकविंशत्यां वैराजाम्यां शारदाभ्यां पयस्स्यां, वृहस्पतये पादस्ताय त्रिणवाय शाक्राय हैमन्तिकाय चरुः, सुवित्रे आतिष्ठन्दुसाय त्रयस्त्रिंशाय रेवताय शशिराय पुरोडाशं द्वादशकपाल, —मनुमत्यै चरुः, वैश्वानरे द्वादशकपाल, —मदित्यै विष्णुपत्न्यै चरुः, कार्यमेककपालम् ॥ १० ॥ १०

अग्रयेऽहोमुचे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वृपती, —न्द्रायऽहोमुचे पुरोडाशमेकादशकपालं, मित्रावरुणाम्यामानोमुग्भ्यां पयस्यां, वायुसवित्रेभ्यामानोमुग्भ्यां पयो, अश्विभ्यामानोमुग्भ्यां घाना, मरुद्भ्य एनोमुग्भ्यः पुरोडाशं सप्तकपालः, विश्वेभ्यो देवेभ्य एनोमुग्भ्यः पुरोडाशं द्वादशकपाल, —मनुमत्यै चरुः वैश्वानरे द्वादशकपालं, चावापृथिवीभ्यामहोमुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालम् ॥ ११ ॥ ११

[१०७५]

॥ इत्युपरिक्रान्ते पञ्चदश प्रपाठकाः ॥ १५ ॥

अथ षोडशः प्रपाठकाः ।

मा तो मित्रो वरुणो अर्धमापूरिन्द्र ऋभुर्वा मरुतः परिरक्षन् ।

यद्वाजिनो देवजातस्य सन्निः प्रवक्ष्यामो विदधे वीर्याणि ॥ १

यन्निर्णिजा रेक्णसा प्रावृतस्य राति गृभीतां मुसतां नयन्ति ।

सुप्रादृजो मेम्यद्विध्वरूपा इन्द्रापुष्णोः श्रियमेप्येतु पाथः ॥ २

एष छागः पुरो अश्वेन वाजिना पुष्णो भानो नीयते विश्वदेव्यः ।

अभिप्रियं यत् पुरोडाशमर्चता त्वष्ट्रेन सौश्रमसाय जिन्वति ॥ ३

[१०] ते ७, ५, १४ । वा २९, ६० । कण्व ३१, ४९ ।

[११] ते ७, ५, २२ ।

[१२] ते ४, ६, ८—९ । काठ ५, ६, ४—१ । वा २५, २४—३९ । कण्व २७, २८—४३ ।

[मानो मित्रो...वीर्याणि । अ. १, १६२, १, ते स ४, ६, ८, १, नि. ९, ३ । यन्निर्णिजा रेक्णसा० पाथः । अ. १, १६२, २, ते स ४, ६, ८, १ । एष छाग० (चछा०) । जिन्वति । अ. १, १६२, ३, ते स ४, ६, ८, १]

यद्विष्णुमृतुशो देवयानं त्रिमानुषाः पर्यङ्कं नयन्ति ।

अत्रा पूष्णः ग्रधमो भाम एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नजः ॥

उप प्राणात् सुमन्मेऽधायि मन्म देवानामाशा उप वीरपुष्टः ।

अन्वेनः विंश्र क्रपयो मदन्ति देवानां पुष्टं चक्रमा सुवन्धुम् ॥

होताध्वयुरावया अग्निमिन्धो ग्रावग्रामं उतं नःस्ता सुविप्रः ।

तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्थिरेन वक्षणा आपुणधम् ॥

यूपग्रस्का उत ये यूपवाहाधुपालः ये अश्वयुपायं तंति ।

ये चार्विते पंचनः संभरन्त्युतो तेषामभिगूर्तिर्न इत्यतु ॥

यद्वाजिनो दाम् सदानमर्धुतो यां क्षीपिण्या रश्नां रज्जुरस्य ।

यद्वा घास्य प्रभृतमाऽस्ये तृणः सर्वा ता ते अपि देवेभ्यस्तु ॥

यद्विष्णुमृतुशो देवयानं त्रिमानुषाः पर्यङ्कं नयन्ति ।

सुकृता तेषु क्षमिताः कृष्णन्तुतं मेधः नृत्पाकुं पचन्तु ॥

यद्विष्णुस्य कृविषो मक्षिकाश्च यद्वा स्वरो स्वधितो रिप्तमस्ति ।

यद्वेस्तयोः क्षमितुर्धनक्षेपु सर्वा ता ते अपि देवेभ्यस्तु ॥

यत्ते गात्रादग्निना पच्यमानादग्निं शूलं निहतस्यावधायति ।

मां तद्भूम्यामाश्रुपन्मां तृणेषु देवेभ्यस्तदुशंश्चो रातमस्तु ॥

ये वाजिनं परिपश्यन्ति एकैः य इमाहुः सुरभिर्मिहरेति ।

ये चार्वितो माः सक्षिणांमुपासते उतो तेषामभिगूर्तिर्न इत्यतु ॥

यन्नीक्षणं माः स्पर्शन्त्या उखाया यां पात्राणि यूर्णा आसेचनानि ।

ऊष्मण्यापिघाता चरुणामिद्धाः सुनाः परिभृपन्त्यश्वम् ॥

[यद्विष्णुमृतुशो० । ऋ. १, १६२, ४, तै. स. ४, ६, ८, २ । उप प्राणात् सुमन्मे० । ऋ. १, १६२, ७, तै. स. ४, ६, ८, ३ । नि. ६, २२ । होताध्वयुरावया० । ऋ. १, १६२, ५, तै. स. ४, ६, ८, २ । यूपग्रस्का उतये० । ऋ. १, १६२, ६, तै. स. ४, ६, ८, २ । यद्वाजिनो दाम० । ऋ. १, १६२, ८, तै. स. ४, ६, ८, ३ । यद्विष्णुस्य कृविषो० । ऋ. १, १६२, ९, तै. स. ४, ६, ८, ३ । यत्ते गात्रादग्निना० । ऋ. १, १६२, ११, तै. स. ४, ६, ८, ४ । ये वाजिनं परि० । ऋ. १, १६२, १२, तै. स. ४, ६, ९, १ । यन्नीक्षणं माः स्पर्शन्त्या० । ऋ. १, १६२, १३, तै. स. ४, ६, ९, २]

यदेक्ष्वाय वास उपस्तृणन्त्यधिवासः यां हिंरण्यान्यसौ ।	
संदानमर्पुन्तं पङ्क्तिं प्रियां देवैर्भायामयान्ति ॥	१४
निक्रमणं निषेद्धन् विवर्तनं यच्च पङ्क्तिर्मवतः ।	
यच्च पृषो यच्च घासिं जघास सर्वा तां ते अपि देवैश्चस्तु ॥	१५
मा त्वाग्निर्धनयोद्धमगन्धिमोत्सा भ्राजन्त्यभिर्विक्त जग्धिः ।	
इष्टं वीतमभिगूतं यदुत्कृतं तं देवांसुः प्रतिगृष्णन्त्यश्नुम् ॥ १ ॥	१६
समिद्धो अञ्जन्कट्टरं मतीनां घृतमध्ये मधुमत् पिबन्मानसः ।	
घाजीं वहन्वाजिनं जातवेदो देवान्नाथ वक्षि प्रियमा सधस्थम् ॥	१७
तनूनपात् सं पथो देवयानान् प्रजानन्वाज्यप्येतु देवान् ।	
अनु त्वा ससे प्रदिशः सचन्ताथ स्वपां देवैर्यजमानाय धेहि ॥	१८
ईड्यथासि वन्द्यथासि वाजिन्नाशुथासि मेव्यथासि ससे ।	
अग्निष्ठा देवैर्यसुभिः सजोपाः प्रीतं वद्विः वहतु जातवेदाः ॥	१९
स्तीर्णं ब्रहिः सुष्टरीमा जुषाणोऽरि पृथुं प्रथमानं पृथिव्याम् ।	
देवैर्मिरक्तमदितिः सजोपाः स्योनं कृष्णानां सुवितं दधातु ॥	२०
एतां तु वः सुमगा विश्ववारा विं पृथोभिः श्रेयमाणा उदातैः ।	
ऋष्याः सतीः कवपाः शुम्भमाना द्वास्तो देवीः सुप्रायणा भवन्तु ॥	२१
अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती सुसुतं यज्ञानामभि सन्विदाने ।	
उपासा वाः सुहिरण्यं सुशिल्पं ऋतस्य योना इह सादयामि ॥	२२
प्रथमां वाः सरथिना सुवर्णां देवां पवन्तौ भुवनानि विंश्या ।	
अपिप्रयं चोदना वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥	२३
आदित्येनो भारती वष्टु यज्ञं सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत् ।	
इडोपहृता वसुभिः सजोपाः स्योनं कृष्णानां सुवितं दधातु ॥	२४

[यदध्वाय वास० अ. १, १६२, १६; तै. सं. ४, ६, २, २ । निष्क्रमणं निषेद्धन्० अ. १, १६२, १४, तै. सं. ४, ६, १, १ । मा त्वाग्निर्धनयोद्ध० नयो० । अ. १, १६२, १५; तै. सं. ४, ६, १, २]

[२] ५, १, ११ । अठ ५, ६, २ । वा. २९, १—११ । अथ. ३१, १—११ । मा. औ. ९, २, ५ ।

त्वष्टा धीरं देवकामं जजान त्वष्टुरर्वा जायत आशुरंशुः ।	
त्वष्टेमां विश्वा भुवना जजान वहोः कर्तारमिहं यक्षि होतः ॥	२५
अंशो घृतेन तमन्या समक्ता उषु देवं ऋतुयः पाथ एतु ।	
वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानंश्च धिना हन्या स्वुदितानि वधन् ॥	२६
प्रजापतेस्त्वपसा वावृधानः सद्यो जातो दधिपे यज्ञमग्रे ।	
स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगां याहि साध्या हविरुदन्तु देवाः ॥ २ ॥	२७
युजन्ति ब्रध्नमरुधं चरन्ते पति तस्थुपः । रोचन्ते रोचनां दिवि ॥	२८
युजन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥	२९
केतुं कुण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । संसृपद्धिरजायथाः ॥	३०
जीमूतस्येव भवति प्रतीकश्च गृहर्मां याति समदामुपस्थे ।	
अनाविद्धया तन्वा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा पिपर्तु ॥	३१
धन्वना गां धन्वनाजिं जयेम धन्वना तीव्राः समदो जयेम ।	
धनुः शत्रोरपकामं कृणोतु धन्वना सर्वाः पूतना जयेम ॥	३२
वक्ष्यन्तीवेदागनीमन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिपस्वजानां ।	
योषेव शिङ्के वितताधि धन्व ज्या इयं समने प्रारयन्ती ॥	३३
ते आचरन्ती समनेषु योषा मातेषु पुत्रं विभृतमुपस्थे ।	
अप शत्रून् विध्यतः सध्मिदाने आत्नी इमे विस्फुरन्ती अमित्रान् ॥	३४
बहूनां पिता बहुरस्य पुत्रः चिथा कृणोति संमनावगम्य ।	
इषधिः संक्ताः पूतनाश्च सर्वाः पुष्टं निनद्धो जयति प्रसूतः ॥	३५

[३] तै ७, ४, २०, ४, ६, ६ । याठ ५, ६, १ । या २३, ५—६, २९, ३७—४४, ५२—५४, ४३—४७, ४९, ४८, ५१, ५०, ५५—५७ । काठ २५, ५—६, ३६, ११—१६, १८, २१, २०, १९, १७, २०—२३ । मा धी ९, ३, ३—४ ।
 [युजन्ति ब्रध्नमरुधं० । ख १, ६, १, सा १४६८, अथर्व २०, २६, ४, ४७, १०, ६९, ९, तै सां ७, ४, २०, १ ।
 युजन्त्यस्य काम्या० । ख १, ६, १, सा. १४६९, अथर्व २०, २६, ५, ४७, ११, ६९, २०, तै मा. ७, ४, २०, १ ।
 केतुं कुण्वन्नकेतवे० । ख १, ६, ३, सा १४७०, अथर्व. २०, २६, ६, ४७, १२, ६९, ११, तै मां ७, ४, २०, १, तै मा. ३, १, ४, ३ । जीमूतस्येव भवति० । ख ६, ७५, १, तै. सं. ४, ६, ६, १ । धन्वना गा धन्वनाजि० । ख ६, ७५, २, तै. सं. ४, ६, ६, १, जि ९, १७ । वक्ष्यन्तीवेदागनी० । ख ६, ७५, ३, तै मा. ४, ६, ६, १, जि ९, १८ ।
 ते आचरन्ती० । ६, ७५, ४, तै सं ४, ६, ६, २, जि ९, ४० । बहूनां (०ष्टी०) पिता० । ख ६, ७५, ५, तै मा. ४, ६, ६, २, जि ९, १४]

- अजिहन्ति सान्ध्यां जघनं उपजिघत्त । अथाजनि प्रचेत्सोऽथान्तसमस्तु नोदय ॥ ४६
- उपश्वासय शुषिकीमृतं द्यां पुरुत्रां ते मनुनां विष्टितं जगत् ।
सं दुन्दुभे सर्जरेन्द्रेण देवैरारादवीयो अपसेध शत्रून् ॥ ४७
- आक्रन्दय बलमोजो ना आघा निष्टनिहि दुरिता वापमानः ।
अपप्रोथ दुन्दुभे दुर्धुना इतं इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीर्यस्य ॥ ४८
- आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमदुन्दुभिर्वावदीति ।
- समक्षपर्णाश्वरन्तु नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ३ ॥ ४९
- समिदिशामाशयानः स्वर्विन्मधु रेतो माघवः पात्वस्मान् ।
अमिदुर्वो दुष्टरीतुरेदंघ इदं ध्रुवं रक्षतु पात्वस्मान् ॥ ५०
- रथन्तुरं सामभिः पात्वस्मान् गायत्रीं छन्दसां विश्वरूपा ।
त्रिवृक्षो विष्टया स्तोमो अह्ना समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु ॥ ५१
- उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोषाः शुचिः शुक्रे अहन्नोजसीति ।
- इन्द्राधिपत्यैः पिपृतादतो नो महि ध्रुवं विश्वतो धारयेदम् ॥ ५२
- गृहस्ताम क्षत्रभृद्दुर्धृष्णं त्रिष्टुभोजः शुभितमुग्रवीरम् ।
- इन्द्रः स्तोमिन पञ्चदशेन मध्यमिदं वतिन संगरेण रक्षतु ॥ ५३
- प्राची दिशां सहयशा यज्ञस्वती विश्वे देवाः प्रावृषाद्वा स्ववती ।
- वैरूपे सामक्रधि तं च शुक्रे जगत्त्र्येन विश्वविशयामि ॥ ५४
- इदं ध्रुवं दुष्टरुमस्त्वोजोऽनापृष्टं सहस्यं सहस्वत् ।
- विश्वे देवाः समदुष्टेन वर्च इदं ध्रुवं सुलिलवातमुग्रम् ॥ ५५
- धर्त्री दिशां क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाद्यानां मित्रवदुस्त्वोजः ।
- मित्रावरुणा शरदाह्ना चिकित्तमस्मे राष्ट्राय महि शर्मे यज्ञतम् ॥ ५६

अजिहन्ति सान्ध्यां० । ६, ७५, १३, ते सं ४, ६, ५, नि १.२० । उपश्वासय शुषिकी० । अ. ६, ४७, २९; अथर्व. ६, १२६, १; ते. सं ४, ६, ५, नि ९, १३ । आक्रन्दय बलमोजो० । अ. ६, ४७, ३०, अथर्व. ६, १२६, २; ते. सं ४, ६, ७, ७ । आमूरज प्रत्यावर्तये० । अ. ६, ४७, ३१; अथर्व. ६, १२६, ३; ते. सं. ४, ६, ५, ७]

[४] गे. ४, ४, ११ । सार. २२, १४ । वा. ३४, ८—२, १८, ७२—७३, २६, ८, १७, २९, ३३, ४ । याव. ३३, २, २०, ४१—४२, २८, ८, २९, ४४, ३६, ४ ।

त्रैराजं सामन्त्रेधि मे मनीषान्नुष्टुभा संभृतं वीर्यं सहः ।

५७

इदं ध्वं मित्रवृद्धात्रीनु मित्रावरुणा रक्षतमाधिपत्यैः ॥

५८

सम्राड् दिशां सहस्राग्री सहस्वत्युतुहमन्तो विष्टया नः पिपतु ।

अवस्थुवाता वृद्धती न शकरी दिशां तुव्युवतु नो घृताची ॥

५९

स्वरेती सुदुष्टा नः पयस्वतीमं यज्ञमवतु या घृताची ।

त्वं गोपाः पुरतोतं पथाद्वहस्पते याम्यां युद्धमि वाचम् ॥

६०

ऊर्ध्वा दिशां रन्वीराशौपधीनां सध्वत्सरेण सविता नो अह्ना ।

रेवत्सामातिष्ठन्दा उ छन्दोऽजातशत्रुः स्योना नो अस्तु ॥

६१

स्तोमस्त्रयस्त्रिंशं अवनस्य पत्नी विवस्वदाते अभि नो गृणीहि ।

पूतवती सवितुराधिपत्ये पयस्वती रातिराज्ञा नो अस्तु ॥

६२

अन्यघं नो अनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्रिथ हव्यवाहुनो भवतं द्राक्ष्ये मयः ॥

अन्विदनुमते त्वं मन्पासै शं च नस्कधि ।

६३

कृत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ना आंगृथपि तारिपत् ॥

६४

वैश्वानरो न ऊत्यां प्रयात परावतः । अग्रिरुक्थेन वाहसा ॥

६५

पृष्टो दिवि ॥

ध्रुवा दिशां विष्णुपुत्न्यपोरास्यंशाना सहस्रो या मनेता ।

६६

वृहस्पतिमतिरिथोतं वायुः संध्वाना वाता अभि नो गृणन्तु ॥

विष्टमभो दिवा धरुणा पृथिव्या अस्यंशाना जगुतो विष्णुपत्नी ।

६७

प्यचस्वतीपयन्ती संभूतिः शिवा नो अस्वदितेरुपस्थे ॥

६८

कया नः ॥

को अघं युङ्क्ते धुरिं मां क्रतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्ह्वापून् ।

६९

आसन्निपून् हुत्संसो मयोधून् य एषां भृत्यामृणधन् मे जीवात् ॥ ४ ॥

[अन्वय (अनु) नो अनु० (०यानु०) । अ. परि ३, ३; अघं. ७, २०, १ । अन्विदनुमते रं० ।
अ. परि ३, ४; अघं. ७, २०, २ । वैश्वानरो न ऊत्या० । अघं. ६, ३५, १; ना. थो. म. २, ११ । पृष्टो
दिवि पृष्टो० । अ. १, ९८, १ । तं नं १, ५, २१, १ । ना. ३, ११, ६, ४ । विष्टमभो दिवा धरुणा (०याः) ० ।
अ. १, ९८, ६ । कया नः० । अ. ४, ३१, १ । या १६९, ६८०; अघं. १०, १२४, १ । वे. ना. ४, २, ११, २; ना. आ.
४, ५२, १ । ना. आ. यङ्क्ते. ० । अ. १, ८४, १६; या ३४१; अघं. १८, १, ६; ना. थो. ४, २, ११, ३; ना. १४, २५]

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्यापृतान्ना ५ यं पशुजन्यं बृहवः समिन्धते ।	
विश्वस्या ५ विश्वि विश्वि विश्वि ५ समीमहे स नो सुञ्चत्वं हसः ॥	७०
यस्येदं प्राणस्त्रिमिपयंदेज्जति यस्सु ज्ञातं जन्मानं च केशलम् ।	
स्तौम्यमि नाधितो जोहवीमि स नो सुञ्चत्वं हसः ॥	७१
इन्द्रस्य मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्राः स्तोमा उप मासुपाणः ।	
यो दाशुपः सुकृतो हवपुष गेन्ता स नो सुञ्चत्वं हसः ॥	७२
यः संग्रामं नयति स ५ वशी युधे यः पुष्टानि स ५ सुजति त्रयाणि ।	
स्तौमिन्नु नाधितो जोहवीमि स नो सुञ्चत्वं हसः ॥	७३
मन्वे वा मित्रावरुणा तस्यु विचं ५ सूर्याजसा दुर्हणा यं नुदंथे ।	
या राजाना मरुध ५ यात उग्रा ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७४
यो वा ५ रथ क्रजुरदिमः सत्यधर्मा मिथुचरन्तमुपयाति दुपयन् ।	
स्तौमि मित्रावरुणौ नाधितो जोहवीमि ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७५
वायोः सवितुर्विदधानि मन्महे या आत्मन्वद्विभूतो यो च रक्षतः ।	
यौ विश्वस्य परिधू कुभवंयुस्ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७६
उप श्रेष्ठा न आशिरो देवयोर्धर्मा अशिरन् ।	
स्तौमि वायु ५ सवितारं नाधितो जोहवीमि ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७७
रथतिमौ रथीनामह ऊतये शुभं गमिष्यौ सुयमेभिरथैः ।	
ययोर्वा देवा देवैर्न निषितमांस्ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७८
यंदयात ५ बहवु ५ सूर्यासास्त्रिचक्रेण स ५ सटुमिष्ठमाना ।	
स्तौमि देवा अश्विनौ नाधितो जोहवीमि ता नो सुञ्चत्वांससः ॥	७९
मरुतां मन्वे अधि नो युवन्तु प्रेमा ५ वाच ५ विश्वामवन्तु विश्वे ।	
आश्विन हुवे सुयमानुषवे ते नो सुञ्चत्वेनसः ॥	८०

[५] ते. ४, ७, १५। कठ २२, १५। वा १२, २३, ३४, ८—९, १८, ७२, २६, ८। काथ १३, २४, ३३, ८, २०, ४१, २८, ८।
[अग्नेर्मन्वे प्रथमस्या० । ४, २३, १ । यस्येदं प्राणस्त्रिमि० । अथर्व ४, २३, ७ । इन्द्रस्य मन्वे० । अथर्व ४,
२४, १ । यः साम्रामं नयति० । अथर्व ४, २४, ७ । मन्वे वा मित्रावरुणा० । अथर्व ४, २९, १—२ । यो वा ५
(ययोः) रथ क्रजु० (सत्य०) । अथर्व ४, २९, ७ । वायोः सवितुर्विदधानि० । अथर्व ४, २५, १ ।
उप श्रेष्ठा न० । अथर्व ४, २५, ७ । रथतिमौ (प्र सुमति) रथीना० । अथर्व ४, २५, ६ । स्तौमि देवा
(भवाशर्वी) ० । अथर्व ४, २८, ७ । मरुतां (देवानां) मन्वे० । अथर्व ४, २७, १]

वेराजं सामन्त्रं मे मनीषानुष्टंभं संभृतं वीर्यं संहः ।

इदं ध्वं मित्रवद्वार्दीनु मित्रावरुणा रक्षतुमाधिपत्यैः ॥

५७

सम्राड् दिशां सहस्राग्नी सहस्वत्युतं हन्तो विष्टया नः पिपत् ।

अनुस्युवाता बृहती न शक्नोति दिशो तेव्युवतु नो घृताची ॥

५८

स्वर्वती सुदद्या नः पयस्वतीमं यज्ञमवतु यां घृताची ।

एवं गोपाः पुराणतोतं पश्चाद्बृहस्पते याम्यां युङ्गधि वाचम् ॥

५९

ऊर्ध्वा दिशां रन्तिराशौपधीनां सवस्सरं सविता नो अह्ना ।

रेवंसामातिछन्दा उ छन्दोऽज्ञातशत्रुः स्योना नो अस्तु ॥

६०

स्तोमस्त्रयस्त्रिंशं ध्रुवनस्य पत्नी विंशद्वाते अभि नो गृणीहि ।

घृतयती सवितुराधिपत्ये पयस्वती रातिराशा नो अस्तु ॥

६१

अन्वद्यं नो अनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाह्नो भवतं द्राक्ष्ये मयि ॥

६२

अन्विदनुमते त्वं मन्यासै शं च नस्कृधि ।

ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र न आंयुःषि तारिपत् ॥

६३

पश्चान्नरो न ऊत्या प्रयातु परावतः । अग्निरुक्थेन बाहसा ॥

६४

पृष्टो दिवि ॥

६५

ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यग्नोरास्यंशानां संहसो यां मनोता ।

बृहस्पतिर्मातुरिष्टोतं वायुः संध्यानां वाता अभि नो गृणन्तु ॥

६६

विष्ट्रमो दिवां धरुणा पृथिव्या अस्थंशानां जगुतो विष्णुपत्नी ।

पयस्वतीपयन्ती सुभृतिः शिवा नो अस्वदितेरुपस्थे ॥

६७

कया नः ॥

६८

को अद्य युङ्क्ते धुरिं गां क्रतुस्य शिमीवतो गार्मिनो दुर्हणायुन् ।

आसन्निपून् हस्त्वसो मयोभून् यं एषां भृत्यामृणघ्नन् मं जीवात् ॥ ४ ॥

६९

[अन्वद्य (अनु) नो अनु (० यातु) । अ. परि ३.३, अथर्व. ७, २०, १ । अन्विदनुमते २०० ।
 ५. पा. ३.४, अथर्व. २०, २ । पश्चान्नरो न ऊत्या ० । अथर्व. ६, ३५, १; आ. धौ. सू. २, ११ । पृष्टो
 दिवि पृष्टो ० । अ. १, ९८, २; तै. १, ५, २२, १. तै. मा. ३, ११, ६, ४ । विष्ट्रमो दिवां धरुणा (० यातु) ० ।
 अ. १, ८९, ६ । कया नः ० । अ. ४, ३१, १; मा. १६०, ६८२; अथर्व. २०, ६२४, १; तै. मा. ४, २, ११, २. तै. मा.
 ४, ५२, २ । को अद्य युङ्क्ते ० । अ. १, ८४, १२; मा. ३४१; अथर्व. १८, १, ६. तै. मा. ४, २, ११, ३; नि. १४, ६५]

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्यामृतानां यं पञ्चजन्यं बह्वृचः समिन्धते ।

विंशस्यां विंशं प्रविंशिविंशं समीमहे स नो मुञ्चत्वंहसः ॥

७०

यस्येदं प्राणश्चिमिपद्यदेजुति यस्य जातं जन्मानं च केवलम् ।

स्तौम्यमिं नाथितौ जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः ॥

७१

इन्द्रस्य मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो वृत्रघ्नः स्तौमा उप मांमुपांगुः ।

यो वाशुपः सुकृतो हवमुप गन्ता स नो मुञ्चत्वंहसः ॥

७२

यः सुग्रामं नमुति स च वर्षी युधे यः पुष्टानि स सृजति त्रयाणि ।

स्तौमीन्द्रं नाथितौ जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः ॥

७३

मन्वे वा मित्रावरुणा तस्य वित्तं सत्यौजसा दुर्हणा यं नृदधे ।

या राजाना मरुधं यात उग्रा ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७४

यो वा रथं क्रजुरुदिमः सत्यधर्मा मिथुचरन्तमुपयाति दूषयन् ।

स्तौमि मित्रावरुणौ नाथितौ जोहवीमि ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७५

वायोः सुवितुर्विदधानि मन्महे या आत्मन्वद्विभुतौ यां च रक्षतः ।

यो विंशस्य परिभू वृषूवधुस्ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७६

उप श्रेष्ठा न आशिरो देवयोर्धर्मा अस्थिरन् ।

स्तौमि वायुं सुवितारं नाथितौ जोहवीमि ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७७

रथीतिमौ रथीनामह ऊतये शुभं गमिषौ सुयमेभिरथैः ।

ययोर्वा देवा देवैर्वन्निपितमोजुस्ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७८

यदयात च वदतु सूर्यायास्त्रिचक्रेण सृसदुमिष्ठमानौ ।

स्तौमि देवा अधिनौ नाथितौ जोहवीमि ता नो मुञ्चतमांगसः ॥

७९

मरुतां मन्वे अधि नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विद्यामवन्तु विधे ।

आशन् हुवे सुयमानुतये तं नो मुञ्चन्त्वेनसः ॥

८०

[५] ३. ४, ७, १५। काठ. २२, ६५। वा. १२, २३, ३४, ८—४, १६, ७२, २६, ८। ऋष्य १३, २४, ३३, ८, २०, ४१, २८, ८।

[अग्नेर्मन्वे प्रथमस्या० । ४, २३, १ । यस्येदं प्राणश्चिमि० । अथर्व. ४, २३, ७ । इन्द्रस्य मन्वे० । अथर्व. ४, २४, १। यः संप्रामं नयति० । अथर्व. ४, २४, ७ । मन्वे वा मित्रावरुणा० । अथर्व. ४, २९, १—२ । यो वा (ययोः) रथं क्रजुः (सत्य०) । अथर्व. ४, २९, ७ । वायोः सुवितुर्विदधानि० । अथर्व. ४, २५, १ । उप श्रेष्ठा न० । अथर्व. ४, २५, ७ । रथतिमौ (प्र सुमति) रथीना० । अथर्व. ४, २५, ६ । स्तौमि देवा (भवाश्वी) ० । अथर्व. ४, २८, ७ । मरुतां (देवानां) मन्वे० अथर्व. ४, २७, १]

अथ चतुर्थ काण्डम् ।

अथ प्रथमः प्रपाठकः ।

पुरोडाशब्राह्मणम् ।

वनस्पतीन्वा उग्रो देवं उदौपत, तं शम्पा अंध्यशमय, — स्तं च शम्पाः शमीत्वं, यं च शमीशाखया वत्सानपाकरोति शान्त्यै, पूर्णवती कार्या, पशुनां वा एतद्रूपं, पुशुमान् भवति, यद्वपुर्णा स्याद्दण्डस्य तद्रूपं, वज्रो दुण्डो, वज्रेण पशुन्नुभिप्रवर्तयेत्, तृतीयस्यां वै द्विविं सौम् आसीत्, तं शायत्री ज्येनो भूत्वाहुरत्, तस्य पूर्णमखियत्, ततः पूर्णोऽजायत्, तत् पूर्णस्य पूर्णत्वं, तस्मात् सर्वेऽन्ये वनस्पतयः पूर्णिनो, ऽथैष पूर्ण उच्यते, यत् पूर्णशाखया वत्सानपाकरोति तमेव सौमर्मवरुद्धे, देवा वै ब्रह्म समरदन्त, तत् पूर्णं उपाश्रणोत्, सुश्रवा वै नामैष, न वृधिरौ भवति य एवं वैदु, ब्रह्म वै पूर्णो, यत् पूर्णशाखया प्रापयति ब्रह्म- णैवैनाः प्रापयति, — वै त्वं, — तीर्पमूर्जं यज्ञं च यज्ञपतो चाधाद, वायवः स्थेति, वायुर्वी नेतराकरोति, यद्वायवः स्थेत्पाहा, — ऽप्यस्येव हि वायुः, — देवो वः सविता प्रापयति, सवितृमस्रत् एवैनाः प्रापयति, श्रेष्ठमाय कर्मणा इति, यज्ञो वै श्रेष्ठमो, यज्ञायेवैनाः प्रा- पुयत्ता, — प्यायध्वमध्या देवैभ्या इति, वत्सेभ्यश्च वा एतां मुनुष्येभ्यश्च पुराप्यायन्ते, ऽथै- तद्धि देवैभ्य एवैना आप्याययति, मा वः स्तेन ईशत माधेशस् इत्या, — शिपुमेवाशास्ते, ध्रुवा अस्मिन् गोपतो स्यात् वहीरिति, प्रैव जनयति ॥

शुद्धा अर्पः सुप्रमाणे पियन्तीः ॥

इति पुनात्येवैनाः ॥

रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु ॥

इति रुद्रदेवैनास्त्रायन्ते ॥ पूर्वा वः परस्या अदितिः प्रेत्तरीया इन्द्रो वोऽध्यक्षोऽनुष्टाः पुनरेत ॥

इति त्रयो वा इमे लोका, एभ्य एवैना लोकेभ्यः पुनरावर्तयति, यंजमानस्य पशून् पाही, —

ति यंजमानस्यैव पशूनां गोपीयायाहिंसायै ॥ प्रतीचींश्चांसामुपगृहति तस्माद्वाभ्याः पशून्ः

सायमेरुष्याद्वाभ्यायन्ति, प्रत्यञ्च एनं पशून् भवन्ति यं एवं वैद ॥ १ ॥

[१] मे. १.१.१. । तै. जा ३.२.१ । कठ. ३०.१० । क्षि ४६.८ । जा १.१.१६.५० । काण्व १.१—३.१०.५० ।

[मा वः स्तेन ईशत ० । ४.२१.७]

मे. ४२.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यामादुदा इति, सवितृप्रसूत एवैनां देवताभिर्दात्ते, प्रजापतिर्बा ओषधीः परुशो वेद, प्राजापत्योऽश्वो, यदश्वपरंश्चा बहिर्दी-
त्योषधीनामहिंसायै, गोपदसी, तित्ति रविं यंजमाने दधाति, प्रत्युष्टं रक्षा, इति रक्ष-
सामपहत्यै, प्रयमगाद्विषणा बहिरुल्लेति, विद्या वै धिषणा विद्यैवैनदछेति, मनुना कृता
सुधवा वितुयेति, मनुना रक्षेपां कृता सुधवा वितुष्टा तया वहन्ते क्रयः पुरस्तादिति, ब्राह्मणाः
क्रया, ऋषयः क्रयः ॥ ९

देवभ्यो जुष्टमिह गृहीतसंदे ॥ १०

इति देवभ्य एवैनं जुष्टं करोति, देवानां परिपूतमसीति, यद्वा इदं किंच तदेवानां परिपूतं,
यथा अयमे प्रोच्य कर्तुं करोत्येव वा एतदेवभ्यः प्रोच्य बहिर्दीति, यावत् परिदिशति तत्
संनं दिति, यत्तत्संनं नं दिति यज्ञस्य तदतिरेचयति, यदं यज्ञस्यातिरिच्यते भ्रातृव्यं तेन
वर्धयत्ये, एकं स्तम्भं परिदिशति, तं संनं दिति यज्ञस्यानतिरेचाय, विष्णोः स्तुप इति,
विष्णोर्वै स्तुपोऽडिद्यत्, सं पृथिवीं प्राविशद्, यत् प्रथमं नौत्सुजैर्दातिमाच्छेद्, देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यां बहिर्देवसंदनं दामाति, सवितृप्रसूत एवै-
नदेवताभिर्दाति ॥ मार्थो मोषरि परुस्त ऋष्यासम् ॥ इत्योषधीनामहिंसायै ॥ आछेत्ता ते
मोषम् ॥ इति यावद्यानदेर्मनुद्वानध्वैर्गृहीदीति वातदस्यात्मनो मीयते, नास्यात्मनो मीयते यं
एव वेदा, अस्तस्त्वं गृहिः शतगुलिशं विरोहं, त्योषधीन्नेव भूमानं दधाति, सहस्रयलिशा
नि वयं रुहेम, त्याग्रिपुमेवांशास्तं, अदित्या रास्नासीती, यं वा अदिति, रस्या एवैनद्रा-
स्तां करोती, न्द्राण्याः संनहूनमिनी, न्द्राणीं वा अग्रे देवतानां समनसता ऋद्धिकामा,
सामोदद्वया, ऋभोति य एव वेद, बहिः संनसति, प्रजा वै गृहिः, प्रजानां संतत्यै
प्रजानामपरागापाय, तस्मात् आज्ञा प्रजाः संतताः, पूर्वा ते ग्रन्थि ग्रन्थान्विति, पुष्टिर्वै पूर्वा,
पुष्टिं यंजमाने दधाति, सं ते मांस्था, दिति यंजमानस्याहिंसायै ॥ ११-१५

ओषस्वामिर्विनौ त्वांमृषयः सप्तं माभृजुः । बहिः सूर्यस रविमिभिरुपेसां केतुमारभे ॥ १६
इत्यश्विनौ वै देवानां मिषजौ, वा एनाद्विषज्यता, इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुपयच्छा इती, न्द्र-

[०] मं १,१,० । तं वा ३,२,२ । अण्वं ३१,१ । अपि ४७,१ । वा १,१०,२१,२४,२,११,५,२२,२६,१,९,३०,
९,३०,३८,१७,९,२८,१८,३७,२०,३,३७,१,३८,१,१,७,२९ । वाच्य १,१३,३६,४०,२,२२,५,२८,३३,६,१,
१०,४३,१०,३९,११,४,१२,९,२८,२०,७,२१,९३,३७,१,३८,१,१,१०,४६ । [देवस्य त्वा सवितुः ० ।
अयं १९,५१,२]

स्यैवैन्द्राहुभ्यामुद्यच्छते, वृद्धस्पतेर्मूर्ध्नाह्वयामीति, ब्रह्म वै वृद्धस्पति, — त्रैलोक्यैवैन्द्रस्त्यु, — ३र्वन्त-
रिक्ष, — मिति समिष्टया एवा, — ऽऽदित्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीती, — यं वा अदितिरस्यामिवैन्द्रसी-
पदत् ॥ बर्हिर्हसि देवंगमम् ॥ इत्यासन्नमभिमन्त्रयते, वृद्धे वा एतस्य पूर्वद्युगाद्वियमाणस्थेह चेहं
च स्कन्दस्य, — स्कन्नमेनदेवताभ्यः संप्रादायजमानस्याद्विस्तार्यै ॥ २ ॥ १७-१९

पृ३र्वेद्युरिष्मा बर्हिः कुर्वन्ति, यज्ञमेवारभ्योपवसति, प्रजापतिः प्रजा असृजत्, तस्योत्त-
अस्रस्तेता, स एताभ्यामुखाभ्यां प्रत्यघत्, यदेतं उत्तं भवतः, प्रजापतेरेवैत्ति प्रतिदधा-
ति, शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणा, इति देवेभ्य एवैनानि शुन्धति, वंसुनां पवित्रमुसीति,
वंसुनां वा एतद्भागधेयं, तेभ्य एवैतत् करोति, पवित्रमपिदधात्यौ, — पृथीनां च पशूनां
च पयः संसृजति, वाचं यच्छति यज्ञस्य पृत्यै, धारयन्वास्ते, धारयन्त इव हि दुहन्ति,
द्यौरसि पृथिश्च्यसीत्या, — भ्यामिवैनां प्रवृणाक्ति, मातरिश्चनो घर्म इत्य, — न्तरिक्षं वै मातरि-
श्चनो घर्मो, ऽन्तरिक्षस्य पृत्यै, कामधुक्षः, सा विश्वायुः, सा विश्वभूः, सा विश्व-
कर्मैत्य, — सा वाच विश्वायु, — रन्तरिक्षं विश्वभू, — रियं विश्वकर्म, — मान्वा एतल्लोकान् यथापूर्वं
प्रदापयत्, इमांल्लोकान् यथापूर्वं प्रचान् दुहे य एवै वृद्ध, तिस्रो यंजुषामिमन्त्रयते, त्रयो
वा इमे लोका, एषु वा एतं लोकं पु रसं दधाति, तस्मादिमांल्लोकान् प्रजा उपजीयन्ति,
दुतः स्तोको दुतो द्रप्स, इत्यभिमन्त्रयतेऽस्कन्दाय ॥ इन्द्राय देवेभ्यो हविर्विह्वं दुग्धि ॥ इति
प्रिरुद्धदति, त्रिपत्या हि देवा, न दारुपात्रेण दुहा, — दग्निमद्रे दारुपात्रं, यानयामेन
हविषा यजेत्, तद्रे स्माहुदग्नेयाः पुरोडाशमुष्टं हवि, — न वा इतं इतः पुरोडाशं हविषो
यामोऽस्ति, दोग्ध्वमेवेति, न शुद्धं दुहा, — दसुतो वा एषे संभूतो, ऽसन्त्स्याद्,
यद्वं पवित्रमुत्पेति तद्वि, — रग्निहोत्रमेव शुद्धं न दुह्यात्, तद्वि नोत्पुनन्ति ॥ २०-२२

संपृच्यध्वमृतावरीहर्मिणा मधुमत्तमाः । पृश्नतीः पयसा पयो मुन्द्रां धनस्य सातये ॥ २३
इति प्रतिनयति श्रुतत्वायु, श्रुतकामा हि देवा, इन्द्राय त्वा भागं संमिनातुगच्छीति,
सोममेवैतत् करोति, तस्य त्वं सोमणीथः संतुतो य एवै विद्वान्त्साञ्चार्यं पिबन्ति ॥ अदस्व-
ममि विष्णवे त्वा ॥ इति, यज्ञो वै विष्णु, — यज्ञायैवैन्द्रददस्तं करोति, विष्णो हव्यं रत्नस्व-
ति, यथाह्ये ते भागस्त्वं रत्नस्वेत्ये, — यं वा एतद्विष्णुमाह, — तत्ते हव्यं, तद्रत्नस्वेति,

नै मृत्पात्रेणापिदध्यात्, पितृदेवत्युः हविः स्याद्, दारुपात्रेणापिदध्या, —दग्निमद्वै दारुपात्रं, —म-
ग्निरेव दृव्यं रक्षत्यु, —दन्वत्काश्यं, —मापो वै रक्षोमी, —रपो रक्षांसि न तुरन्ति, रक्षसा-
मपहृत्यै ॥ ३ ॥ २४-२६

यो वै श्रद्धामनालभ्य यजते नास्य देवमनुष्या इष्टाय श्रद्धत्य, —पो प्रणयत्यां, —पो वै श्रद्धा,
श्रद्धामिवालेभ्य यजता, आपो यज्ञो, यज्ञं तत्त्वा प्रचुरत्यां, —पो देवानां प्रियं धाम्, देवानां
प्रियं धाम् प्रणीय प्रचुरत्यां, —पो सत्यं, सत्यमेवालेभ्य यजता, आपो रक्षोमी, रक्षसा-
मपहृत्या, आपो यज्ञो, यज्ञं आनुष्याय प्रहरति स्तत्या, आपः श्रद्धा, श्रद्धास्य देवाः
श्रेष्ठमनुष्या इष्टाय दधते यस्यैव विदुष एव विद्वानपः प्रणयति, देवीरापोऽग्रेगुवा, इति
यज्ञमेव प्रणयति, देवस्य त्वा सवितुः शुसश्वेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाहुदा, इति
सवितुः प्रसृत एवैतदेवताभिराहुत उर्ध्वन्तरिक्ष, —मिति समिष्टा एव, प्रत्युष्टं रक्षा, इति रक्ष-
सामपहृत्यै, धूरसि, ध्वर ध्वरन्तमिति, धुर्यो वै नामैश्वरोऽग्निर्देनालभ्यातीयाद्, यज-
मानः शुचाप्येव, द्वौ वाध पुरुषस्य आनुष्यौ, यं द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि, ता एव शुचाप्यति ॥
॥ ४ ॥ २७

देवानामसि बद्धितम् सन्तितम् पशितम् जुष्टतम् देवहृतम्, —मिति देवेभ्य एवैतद्वद्धितम् स-
न्तितम् पशितम् जुष्टतम् देवहृतम् करोत्यं, —द्वुतमसि हविर्धानं, दृष्ट्वस्, मा ह्या, —रिति
दृष्ट्वस्तेनैव, विष्णोः क्रमोऽस्य, —रं वातायेति, यद्वै किंच वातो नाभिपाति तद्वृणस्या, —
वरुण्यमेतत् करोति, मित्रस्य वृथक्षुपा प्रेक्षा, इति मित्रमेवैनान् कुरुते ॥ ऊर्जे गृहीत ॥
इत्यूर्जे यजमाने दधाति ॥ प्रभूर्यै वः ॥ इति प्रैवैनान् भावयति, देवस्य वः सवितुः शुसश्वे
ऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां, यच्छन्तु पञ्च, गोपीधायु वो नारातये, ऽग्रये वो जुष्टा-
निर्वृपाभी, —ति सवितुः प्रसृत एवैनान् देवताभिर्निर्वृपति, यच्छन्तु पञ्चैति, पञ्च वा ऋतव,
ऋतव वो एतत् प्रीणाति, तेऽस्मै प्रीताः कल्पन्ते, गोपीधायु वो नारातया, इति रक्षसा-
मपहृत्या, अग्रये वो जुष्टानित्यं, —ग्रय एवैनान् जुष्टान् करोत्यं, —थो यस्यै देवतायै निर्वृपति
तस्या एतान् जुष्टान् करोती, —दं देवानामिदम् नः सहै, —ति न्यावृत्त्यै, दृष्ट्वन्तां दुर्या, इति

[४] मं १, १४ । तै. आ. ३, २, ४, १ । वाठ. ३१, ३ । ऋषि. ४७, ३ । वा. १, ७ — ८, १०, १२, २१, २४, २९, ३१ । वाण. १, १० — ११, २३, १७, ३६, ४०, ४६, ४९ ।

[५] मं १, १, ५ । तै. आ. ३, २, ४, ४ । वाठ. ३१, ३ । ऋषि. ४७, ३ । वा. १, ७ — ११ । वाण. १, १०, १२ — १५ ।

हविषो गृहीतादिभे लोको उद्वेषन्तु, तान्देवा एतेन यजुषादध्वन्, यदेतद्वज्रवदत्येषां लोकानां धृत्यै, निर्वैरुषस्य पाशादमुधी, -ति वरुणपाशादेवं निर्मुच्यत आत्मर्नोऽहिंसायै, स्वरभिर्युक्श, -मिति तप्त इव वा एषं प्रपद्यते परीणह, स्वरेवाभिर्विपश्यति, ज्योतिर्वैश्वानरमित्य, -सीं वा आदित्यो ज्योतिर्वैश्वानरम् ॥ उ३र्वन्तरिक्षमन्वेभि ॥ इति य३द्रीहीति ब्रूयाद्यायुकोऽध्वर्युः स्यात् ॥ उ३र्वन्तरिक्षमन्वेभि ॥ इत्यव्यायुकोऽध्वर्युर्भवत्य, -दित्या व उपस्थे सादग्रामीती, -यं वा अदिति, -रस्यामेवैनानसीपदत् ॥ अग्ने हव्यं रक्षस्व ॥ इति पुरं उपसादयत्य, -श्रित्वे हव्यं रक्षते ॥ ५ ॥

२८-३८

विष्णोर्मनुसा पुते स्थः ॥ इति, यज्ञो वै विष्णु, -यज्ञायैवेने पुनाति, देवो यः सवितो-त्पुनात्वि, -ति सवितुर्प्रद्यत एवैनो उत्पुनात्य, -य्ये वो जुष्टा, -नित्ययश्च एवैनान् जुष्टान् करोत्य, -थो यस्यै वेष्टतायै प्रोक्षति तस्या एनान् जुष्टान् करोति, यद्वाऽशुद्ध आलेभे तच्च ह्यन्धध्व, -मिति ह्यन्धत्येवैनान्, यदित्यास्त्वगसीती, -यं वा अदिति, -रस्या एवैनत्तत्तं करोत्य, -वधूतं रक्षा, इति रक्षतामपहत्यै, प्रतीचीनग्रीनं कृष्णाजिनमुपस्तृणानि, तस्मात् प्रत्यञ्चः पशुरो मधुमुपतिष्ठन्ते, पृथुग्रावांसि वानस्पत्य, इति ग्रावाणमेवैनत्तं करोत्य, -वेजिह्वासि वाचो विसर्जन्मित्य, -वेऽर्ह्येषा जिह्वा वाचो विसर्जन, यदा हि पशवा ओषधीनामश्नन्त्यथ वाचं वि-सृजन्ता, आयुषे वा, इत्यायुर्यजमाने दधाति, बृहद्ग्रावांसि वानस्पत्य, इति ग्रावाणमेवैनत्तं करोति, देवेभ्यो हव्यं शमीध्व, -ति देवेभ्य एवैनत्तं करोति ॥ अपहतं रक्षः ॥ इति रक्षतामपहत्यै ॥ हविष्कृदेहि ॥ इति यो देवानां हविष्कृत्तं ह्वयति, त्रिह्वयति, त्रिपत्या हि देवा, मनेर्वि श्रद्धादिवस्य यजमानस्यासुरग्रीं वास्यज्ञायुधानि प्रविष्टासीत्, तस्या बहन्त्या यावन्तोऽसुरा उपाशृण्वस्तावन्तस्तदहनीभव, -त्रेवं विद्वान् ब्राह्मणो भ्रातृव्याणां मध्येऽसुरास्य यजेत्, यावन्त एवास्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुपशृण्वन्ति तेषां तैज इन्द्रियं वीर्यं वृद्धं, कुट्टरसि मधुजिह्वस्त्वया वयं संघातं संघातं जेष्मति, संघातं संघातं वावैतेन यजमानो भ्रातृव्यं जयतीप, -मावदो, -जमावद, रायस्यापमावदेत्या, शिषुमेवांशास्ते ॥ ६ ॥ ३९-४४

भस्मनाभिवासयेत् पलितं भावकोऽध्वर्युः स्या, —ज्जगलं रमिवा सयत्यपलितं भावकोऽध्वर्युर्मवति,
 तं वै देवास्तं नाविन्दन् यस्मिन् यज्ञस्य कुरमाक्षर्यामुहा इति, ३सोऽग्निं रजवी, —दहं वस्तं जन-
 यिष्यामि यस्मिन् यज्ञस्य कुरमाक्षर्यामुहा इति, ३सोऽषोऽङ्गारेणाम्बुपातयत्, तत् एकतोऽजायत्,
 द्वितीयं, ततो द्वितं, —स्तृतीयं, तत् तृतीयं, यद्वद्भयोऽधिनिर्मिमीत तदापेयानामापेयत्वं,
 यदात्मनोऽधिनिर्मिमीत तदात्मेयानामात्मयत्वं, —मन्तव्यं हि जुहोति, तदेवो वरुण, उपरिष्ठाद-
 भिचारयति भृतत्वाय, यत्कामा हि देवा, —स्तं देवा प्रतिमृजानां आप, —नक्षर्याभ्युदिते ते
 ऽसजत्, यं सुप्तं सूर्याभ्युदेति सूर्याभ्युदितः, सूर्याभिनिष्क्रुते सूर्याभिनिष्क्रुता,
 श्यावदति श्यावदन्, कुनसिनि कुनस्य, —ग्रेदधुष्यग्रेदधुः, परिवित्तं परिवित्तः, परिविवि-
 दानं परिविविदानो, वीरहं विरीहा, भ्रूणहं विभ्रूणहं नमो नात्येति ॥ ९ ॥ ५५-५९

देवस्य त्वा सवितुः गुप्तश्चेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पुष्पो हस्ताभ्यामाहुदा इति, सवितुर्ग्रसूत एवेनं
 देवताभिरादत्ते, सहस्रभृष्टिः शततेजा इति, वज्रं वा एतत् संप्रयुति भ्रातृन्याय प्रहरिष्यन्,
 पृथिवि देवयजनि मा हिंसिषं ता ओषधीनां मूलं, —मित्योषधीनामहिंसायै, त्रजं गृह गो-
 स्थानमिति, छन्दांसि वै त्रजां गोस्थानं, —छन्दांस्येवास्मै त्रजं गोस्थानं करोति, यर्पतु
 ते पर्जन्या इति, पर्जन्यादेव वृष्टिं वनुते, यधानं देव सवितः श्वेतं पाशैः परमस्यां पराव-
 सीति, दो वावै पुरुषस्य भ्रातृव्यो यं द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि, तो एव वभाति परमस्यां परावसीति,
 यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वृषं द्विप्सस्त्वमनु वधान, सोऽतो मा मोर्षी, —त्याशिपुमेवाशास्ते,
 द्रुप्तस्ते दिवं मा स्कानिति, यो वा अस्यां रसः स द्रुप्तः, —स्तोमिमे त्रजां उपजीवन्ति, तम-
 स्यां यच्छत्यस्कन्दाय ॥ अरुस्ते द्यौ मा प्रसत ॥ इत्यरुर्वै नामासुरं आसीत्, स पृथिवीमुप-
 सृच्याशयत्, तमिन्द्रोऽजायत्, तं, —मपारं पृथिव्या अदेवयजनं, —मित्यपाह, —न्तस् दिवं सु-
 पिपतिपत्, तम् ॥ अरुस्ते द्यौ मा प्रसत ॥ इति दिवः प्रत्यनुदत्, ये एवं विद्वोस्तुम्यजुर्ह-
 रत्ये, —भ्यो वा एतल्लोकंभ्यो यंजमानो भ्रातृव्यं निर्भजति, त्रिः कृत्वो हरति, त्रयो वा इमे
 लोका, एभ्य एव लोकंभ्यो भ्रातृव्यं निर्भजति, तूष्णीं चतुर्थं हरति, यो लोकं निरुक्तोऽ
 परिमितस्त्वस्माद् भ्रातृव्यं निर्भजत्य, —सुराणां वा इयं पृथिव्यासीत्, तं देवा अनुवन्, दत्तं
 नोऽस्याः पृथिव्या इति, तं वै स्वयमेव वृष्टमिति, ततो वै वसुवः प्राचीं दिशमुदजयन्,

रुद्रा दक्षिणा, —मादित्याः प्रतीचीं, मरुता उद्रीचीं, ततो वै देवा इमामसुराणामविन्दन्त,
ततो देवा असुरान्भ्यो लोकंभ्यो निरभजन्, —स्ततो देवा अभवन्, परासुरा, यदेवमेताभि-
देवंताभिर्वेदिं परिगृह्णातीमां वा एतद्वज्रमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धे, उस्या भ्रातृव्यं निर्भजति,
भवंत्यात्मना, परास्य भ्रातृव्यो भवति, पृथिव्या वै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामत्, प्राची-
नमुद्रीचीनं मेध्यमुदक्रामद्, दक्षिणा प्रतीचीनममेध्यं, प्राचीमुद्रीचीं वेदिं प्रवृणां कुर्या, —
न्मेध्यानेनान् यज्ञियान् करो, —त्यथो यदेवास्या उद्गन्तः क्रूरमेकं स्तदक्रूरमक, —स्तच्च शमयत्य, —
—थो मेध्यस्य चैवामेध्यस्य च व्यावृत्त्यै, प्राञ्चो वाहू नयत्या, —हवनीयं तेन परिगृह्णाति,
प्रतीची श्रोणी, गार्हपत्यं परिगृह्णाति, मूलं वै रसाश्चर्यन्त्यवन्ति, यन्नखेन छिन्द्यात्
कुनखी स्यात्, स्पर्धेत् छिनत्ति, वज्रो वै स्पर्धो, वज्रेणैव रक्षास्ति हन्ति ॥१०॥ ६०-६४

यो वै सुचां यौगमविद्वानेध्वर्या इति हुतः प्रतिशृणोत्या देवंताभ्यो वृधते, उपशुर्भुवत्य, —
—त्य यः सुचां यौगं विद्वानेध्वर्या इति हुतः प्रतिशृणोति न देवंताभ्या आवृधते, पशुमान्
भवति, द्यौर्जुह, —रन्तरिक्षमुपभृत्, पृथिवीं ध्रुवा, दिश आज्यधान्य, —सा आदित्यः सुर्व,
स यत् ॥ ओ श्रावय ॥ इत्याहु जुश्छं तेन युनक्ति ॥ अस्तु औषद् ॥ इत्युपभृत् ॥ यजेति ध्रु-
वाम् ॥ यं यजामहे ॥ इत्याज्यधानीं, वपदकारेण सुर्व, जुश्छा अधि ध्रुवामभिघारयति,
ध्रुवाया अधि जुह, —मसौ श्रुत्यै प्रयच्छती, —यमध्वर्यै, सततमस्मा अन्नाद्यमव्यधितं प्रदी-
यतेऽस्मिंश्चु लोकेऽमुष्मिन्, पर्वास्य जनतामायतः कीर्तिरागच्छति य एव वेद ॥ ११ ॥

६५-७२

धृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीद्, यतो मध्वासीत् ततः प्रजा असृजत्, तस्मान्मधोः प्र-
जन्तमस्ति, तस्मान्मधुना न प्रचरन्ति, यातयाम् हि तदोज्येन प्रचरन्त्य, —यातयाम् वा
एतत् प्रजापत्यं धृतं, —मयातयामा देवानां प्रजापतिर्गोहपत्येऽधिथयति, पत्न्येवेक्षते, उन्वा-
रुभो वा एष यज्ञस्य यत् पत्न्या, यज्ञमेनामन्वारम्भयत्य, —थो यत् पत्नी यज्ञं करोति मिथुनं
वा एतत् क्रियते प्रजात्या, अमेध्यं वा एतदयज्ञियं यत् पत्न्येवेक्षत, आहवनीयंऽधि-
थयति, पुनात्येवंनान्, मेध्यमेनद्यज्ञियं करोति, स्पर्धस्य वर्त्य सादयति रक्षसामपहृत्य,

[११] तै. जा. ३, २, १ । कपि ४७, ९ ।

[१२] मे. १, १, ११ । तै. जा. ३, ३, ४ । काठ. ३२, ९ । कपि. ४७, ९ । वा. ५, १५, १, २९ । शान्. ५, २०, १, ४६ ।

वर्षवृद्धमसि, प्रति त्वा वर्षवृद्धं वृत्तिं, —ति प्रतिष्ठित्या, अस्मां वै देवाः पशुभ्यो रक्षां प्रति
 निरवादनन्तु तृपिरांपधीभ्यो, यदाह, परापूतं रक्षाः, परापूतासति, —रित्येतावृत्तैव यज्ञस्य
 रक्षां प्रति निरवदयते ॥ देवो वः सविता विविनक्तु ॥ इति सवितृप्रसूत एवेनान् विविनक्ति ॥ सु-
 रिचा विविनक्तु ॥ इत्यादिपुमेवांशास्ते, संफलीकृतान् कुर्यान्, मेघ्यानेनान् यज्ञियान्
 करोति, रिः फलीकरोति, रिपत्या हि देवा, अदित्यास्त्वंगसीती, —यं वा अदिति, —
 रस्या एतैतस्वचं करोत्ये, —वधूतं रक्षा, इति रक्षसामपहृत्यै, प्रतीचीनग्रीवं कृष्णाजिनमप-
 स्तृणाति, तस्मात् प्रत्यक्षः पशुगो मेघमुपतिष्ठन्ते, अदित्याः स्मृग्भ्योऽसी, —ति शम्यामुपद-
 धाती, —मे वै सहास्ता, तं शम्यामार्जं शम्यामार्जं व्येता, यच्च शम्यामुपदधात्यनपारेयं
 विधृत्यै, धान्यमसि, धिनुहि देवानित्ये, —तस्य वै यज्ञयो वीर्येण यावदेका देवता कामयते,
 यावदेका तावदस्या आहुतिः प्रयते, प्रयते प्रजया पशुभिर्ये एवं वेद, प्राणाय त्वापानाय त्वा
 व्यानाय त्वे, —ति प्राणमुपाने च्याने तान् यजमाने दधाति, द्वीर्धामनु प्रसुति संस्मृश-
 या, —मायुषे वा, इत्यायुरस्मिन् दधाति, मिंस्सु उधधुषावेक्षा, इति मिंमेवैनान् कुरुते,
 देवो वः सविता हिरण्यपाणिर्कपृच्छात्वि, —ति सवितृप्रसूत एवेनान्कपृच्छाति ॥ ७ ॥ ४५-४९

निर्दग्धं रक्षा, इति रक्षसामपहृत्यै, यदघस्तादङ्गारमुपवर्त्यत्यस्मिंस्तेन लोके ज्योति-
 र्धत्ते, यदुपरिष्ठादन्तरिक्षे तेना, —सा अस्मा आदित्योऽमुष्मिलोके ज्योतिर्भवत्य, —थो दिवैवा-
 स्मा अमुष्मिल्लोके भवति तत्रेऽस्मा इमे लोका ज्योतिष्मन्तो भवन्ति ये एवं वेद, ग्रीणि समी-
 चीनान्मुपदधाति, रज्यो वा इमे लोका, एषां लोकाना धृत्या, अपाग्नेऽग्निमामादं जुही, —ति
 यं जामात् कृष्वात्तमुपहृत्य देवयजने अग्निं उपदधाति, ध्रुवमसि, पृथिवी इहै, —ति
 पृथिवामेव इहति, धरुणमस्य, —न्तरिक्ष इहै, —त्यन्तरिक्षमेव इहति, धर्ममसि, दिवं
 इहै, —ति दिवमेव इहति, धर्मासि, विश्वा विश्वानि इहै, —ति विश्व एव इहति,
 प्रजापतित्वे यत् समभवत् स एताञ्च य एवं समभव, —देकं वा ज्ये जीर्णः कृपात् संभवत्य,
 —थु द्वितीयमथु तृतीयमथु चतुर्थमथु पञ्चममथु षष्ठमथु सप्तममथु अष्टमं, यदष्टा उपदधात्या-
 त्मानं वा एतेयजमाना मेऽस्तुते, ते संस्क्रुतमग्निं लोकेऽनुपैरति, यदष्टा उपदधाति

[७] मे १, १७ । तं वा ३, २, ५ १० । गठ ३१, ४-१ । वपि ४७, ८-५ । वा १, १६, १९-१० । वाज १,
 २५, ३६-३४ ।

[८] मे १, ८ । वा ३, २६-७ । गठ ३१, ६ । वपि ४७, ६ । वा १, १७-१८ । वाज १, २७-३० ।

गायत्रीं तेन छन्द आभोति, यदेकादश त्रिष्टुभं तेन, यद् द्वादश जगतीं तेना, —ऽथो सर्वाण्येवं
छन्दःसंमितान्युपधाति ॥ चितः स्थ, परिचितः स्थ ॥ इति यजुष्मन्ति करोति, वसुनाः
रुद्राणामादित्यानां भृगूणामाङ्गिरसां घर्मस्य तपसा तप्यन्तु, —मित्येतासामेनानि देवतानां तपसा
तपति ॥ ५०-५२

यानि घर्म कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः । पूगस्तान्यपि त्रुत इन्द्रवायू विमुञ्चताम् ॥ ५३

इति यजुषैव युज्यन्ते, यजुषा विमुच्यन्ते ॥ ८ ॥ ५४

देवस्य वः सवितुः प्रसृष्टेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पुष्पां हस्ताभ्याः संश्रुषामी, —ति सविर्हप्रसूत
एवेनां देवताभिः संश्रुषति, पविश्रुवस्तेऽश्वपति, इविः करोति, देवां वः सवितोऽपुनस्त्रि,
—ति सविर्हप्रसूत एवेना उत्पुनात्य, —पं उपसृजस्य, —सृतं वा आपो, संसृतमेव इविः
करोति, संमापा ओपधीभिर्गच्छन्ताः, संमापधयो रसेन, सं रेवतीर्जगतीरित्य, न्यां वा
एतासामन्या जिन्वन्त्या, —पा ओपधीजिन्वन्त्या, —पधीरुपः, शिवाः शिवाभिः संसृष्टतापा
इत्या, —पो वै रेवती, —रौपधयो मधुमतीः, पशवो जगती, —रप ओपधीः पशूस्तानसै
सृष्टयैकधा मधुमतः करोति ॥ मुखस्य शिरांसि ॥ इत्याह यज्ञो वै मुख, —स्तस्य वा एतच्च-
शिरः क्रीयते, सीदन्तु विशो, जेनयत्यै त्वे, —ति मिथुनमेव करोति, घर्मोऽसि विश्वायु,
—धर्मं घर्मं श्रयस्वो, —रं प्रथस्वो, —रं ते यज्ञपतिः प्रथतामिति, प्रथयत्येवेन ॥ प्रति प्रथस्य
पृथिवीमुत्तं धाम् ॥ इतीमे एव प्रथयति, घर्मो वा एषोऽर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते, स ईश्वरोऽ
ज्ञान्तस्तेजसा यजमानस्य पशुनिर्देहो यत् पर्यग्निं करोति पशुमेव करोति शान्त्या अनिर्दाहाय,
त्रिः पर्यग्निं करोति, त्रयो वा इमे लोका, इभ्य एवेनं लोकैभ्यः शमयति, पुरोडाशं वा
अधिश्रितुं रक्षाः स्वजिघाक्ष, —न्तं नाको नाम दिवि रक्षोहाधिः, सोऽस्माद्रक्षाः स्वपाहन्,
यदाहु, देवस्त्वा सविता श्रपयतु वपिष्ठे अधि नाके पृथिन्या, इति रक्षसामपहत्यै, शिरो वा
एतद्यज्ञस्य यत् पुरोडाशः, केशा वेदा, यथा शीर्ष्णः कपालान्येवं कपालानि, यथा मस्तिष्क एवं
पुरोडाशः, संश्रुतः कार्यो मेघ्यत्वाय, यत् पुरोडाशं नाभिवासेयिदार्धिमस्तिष्कः स्याद्, यदुभि-
वासयति तस्माद्रुहा मस्तिष्कस्त्वचं ग्राहयति, तस्मान्मस्तिष्कः परिततो मस्मनाभ्युहति,
तस्मान्माः सैनस्थि छिन्नं ज्वालैरभिवासायति, तस्मात् केशैः शिरश्छिन्नं, यच्चर्मग्राहयित्वा

देवंस्त्वा सवितोत्पुनात्विमिति, सवितृप्रसूत एवैनदुत्पुनाति, हविरसि वैश्वानरमिति, द्वादशशतो व्या-
हृतयो, द्वादशमासाः सश्वत्सरेः, सश्वत्सरेण वा एतंचेज्ज इन्द्रियं वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य
पृहक्त, उभयेतो वैश्वानरं भवत्यु, —भयतो वैश्वानरं ३क्षेत्रे, —त्रिष्टेजा अस्य निर्वागो भ्रातृव्यो
जायते, ५थो मधुतर एव भवति, देवाश्च वा असुराश्च सश्वत्ता आसु, —न्तस् इन्द्र एतमवका-
शमपश्यत्, तेनासुरानभ्यभव, —दुमि भ्रातृव्यं यज्ञेन भवति य एवं विद्वान् यज्ञता, आ-
ज्येनान्याति इवीं ५थभिघारयन्ति केनाज्य, —मिति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सत्येन वा आज्यमभि-
घृतं, यदाह, सत्येन त्याभिघारयामीति, चक्षुर्वै सत्यं, चक्षुर्यजमानः प्रदधाति, समी-
त्यतर्धजुर्वदति, न चक्षुः प्रदधात्या, —ज्यं वै यज्ञो, यज्ञो विष्णुः ॥ ७३

इदं विष्णुर्विचक्रमे त्रेधा निदधे प्रदा । समूढमस्य पाशुरं ॥

७४

इति यदोदनपंचनेऽधिश्चिस्थाथ गार्हपत्येऽथाहवनीयेऽधिश्चयत्येतद्वावं तत् त्रिविष्णुर्विचक्रमते,
प्रतुष्टं रक्षा, इति रक्षसामपहत्यै, सुचाः संमार्ष्टि, पुनात्येवंना, मेघ्या एना युक्षिषाः
करोति ॥ अनिशिताः सपत्नक्षयणीः ॥ इत्यनिशिता ३क्षेताः सपत्नक्षयणीः, सुवं संमार्ष्टि,
पुमाश्च वा आसां तदग्रे सश्वत्सं, —थ जु ३ह, —मथोपभृतं, —मथ ध्रुवा, —मसा आदित्यः
सुवां, योर्निह, —रन्तरेतिक्षमुपभृतं, पृथिवीं ध्रुवं, —मान्वा एतच्छोकान् यथापूर्वं संमार्ष्ट्यै,
भ्यो लोकभ्य आत्मानं परिदुचेऽहिंसायै, जु ३हमग्रे संमार्ष्ट्या, —त्मा वै जुह, —रात्मानमेवो-
पत्यै, —थोपभृतं, प्रजा वा उपभृतं, प्रजामिवोपैति, परेव ३ह्यात्मनः प्रजा, ५थ ध्रुवा,
पशवो वै ध्रुवा, पशमेवोपैति, पर इव हि प्रजायाः पशवो, यदुत्तानाः संमृज्यादप्रतिष्ठायुकं
रतः स्याद्, यन्नीचीरप्रतिष्ठायुकं रतः स्यात्, तिरश्चीः संमार्ष्टि, तिर्यग्वै रतः सिच्यते,
प्रतिष्ठायुकं रतो भवति, यदग्रेण मुखं दण्डं च संमृज्याद्रेद्योभ्यश्चोभुर्वेभ्यश्च समदं दध्या, —दे-
ग्रेण मुखं संमार्ष्टि, जघनेन दण्डं, न रेद्योभ्यश्चोभुर्वेभ्यश्च समदं दधात्य, —न्तरतो जु ३हं
ग्राचीं संमार्ष्टि वहिष्टान् प्रतीचीं, वहिष्टादुपभृतं ग्राचीमन्तरतः प्रतीचीं, सवैतः समाहाय
ध्रुवां प्राणानेवास्य यथापूर्वं कल्पयति, यजमानदेवश्चैवं जुह्वात्तृव्यदेवत्योपभृतं, —चतुर्गृह-
जु ३हं भूया आज्यं गृह्णात्य, —ष्टौ गृहंभुपमृति कनीय, उपस्ति भ्रातृव्यमकृत ॥ १२ ॥

७५—७७

वर्हीरांसादयेद, यावूर्तिर्वै प्रोक्षणीरासादयति तावतीरस्याध्वग्निहोके आप, —स्तस्माद्बर्हीरा-
साद्या, अग्नेर्मधोऽपाक्रामत्, स कृष्णो भूत्वा वनस्पतीन् प्राप्तिशुद, यदाह, कृष्णोऽस्या-
खरेष्ठा, अग्रेये घृतं भवेति, तमेव मेधमवरुद्धे, वेदिरसि, वर्हिषे त्ना जुष्टं प्रोक्षामीति,
प्रजां वे वर्हिः, पृथिवीं वेदि, —रस्यां वा एतत् प्रजां स्मृणां करोति, यदुपरिष्ठात् प्रोक्ष्याध-
स्तात् प्रोक्षति तस्मादुपरिष्ठाद्दृष्टादधस्तादोपधयो जायन्ते ॥ ऊर्जां पृथिवीं यच्छत ॥ इत्यस्यामू-
र्जमदधात्, तस्मादिमां प्रजां उपजीवन्ति, विष्णोः स्तु३पोऽसी, —ति म्रुतः म्रुतरं गृह्णाति
मुख्यमेतं तं शीर्षयुं करोति, यावद्धस्तेन पर्याम्रयाचावन्तं गृह्णीया, —दक्षोधुक्को पञ्जमानो
भवति, नोर्ध्वमुन्मृज्याद, यदस्य वित्तं वेद्यं तत् प्रमुज्या, —आग्नीचीतममुन्मृज्याद,
यदेनमागमिष्यत् तत् प्रतिनुदेत्, न विधूनुयात्, प्रजां पश्यन् विधूनुयाद, यदुपतिष्ठेत्तदुपस-
गृह्णीयाद, यथाशितायोपचिनांस्येवमेव तदक्षिणतः शुल्बं स्तृणाति, तस्मादक्षिणतं नीरी, —
रुहं पृथस्वोर्णम्रदमिति, प्रथयत्येवंनत्, स्वास्यं देवंभ्या इति, देवंभ्य एवेनत् करोति,
म्रुतरं धारयन् परिधीन् परिदधाति, स्वयं वा एतद्यज्ञमान आत्मानं परिधत्तेऽहिंसाय,
न पुरस्तात् परिदधात्यु, —यन्वा असां आदित्यो रक्षाःस्यपाहते, —यन्नेनास्मा असां आदित्यो
रक्षाःस्यपहन्त्यु, —इयं समिधा ओदधात्यु, —परिष्ठादस्मात्तेन रक्षाःस्यपहन्ति, द्वे ओदधाति,
मिधुनत्वाय, विधूती स्या इति, विधूती एवेन करोति ॥ अदित्यास्तत्रोपस्थे सादयामि ॥
इती, —यं वा अदिति, —रस्यामेवंतमसीपदद, वधूनां रुद्राणामादित्यानां संदोऽसीत्ये, —तां
वा एतामग्ने देवतामभ्युजय, —स्ताभ्य एवेनत्सदः करोति, चोरसि जन्मना जुहूनां निया
देवानां प्रियं नान्ना पुर्वं सदसि सीदित्ये, —तदा आसा प्रियं नाम यद पुनर्वत्, सदुरा-
वरुद्धे, तां विष्णो पादि, पाहि यज्ञ, पाहि यज्ञपति, पाहि मां यज्ञश्चमिति,
यथा हेष ते भागस्ते रक्षस्तेत्ये, —यं वा एतद्विष्णुमाह, —तत्ता आज्यं, तद्रक्षस्तेति,
वेदिदेवंभ्याऽपाक्रामत्, तां देवां वेदेनाविन्द, —स्वदेदस्य वेदत्वं, स्त्री वेदिः, पुमान्
वेदा, यद्वेदेन वेदि संमोष्टि मिधुनत्वाय, सतुतमाहुवर्नीयात् स्तृणन्नेति यज्ञस्य सतत्ये,
ते सतुतमुत्तरेऽर्धमाऽसेऽभिपञ्जते, जनस्पतीनां वा एष परिशेषा यदुपवेप, रुद्रा अस्य
वेशां भुवन्ति ये एव वेद, पुरस्तात् प्रत्यङ्मुपहन्ति, तस्मात् प्रतीचीनायसितां वेशां,

स्थविमतं उपहन्त्य, नृतिवादिन एनं वेशां भवन्ति, सर्वस्मै वै यज्ञं क्रीयते, सपौं वा उपवेपां, वल्मीकं उत्करो, यदुपवेपमुत्करं उपहन्ति तस्मात् सर्पाणां वल्मीको गुहाः ॥

॥ १३ ॥ ७८-८२

भुवनमसि ॥ इति भूतिमांशास्ते ॥ विप्रथमः ॥ इति ग्रथयत्येवैतु, दित इन्द्रस्तिष्ठन् वीर्यमकृ-
णोदेवताभिः समारभ्यत्ये, तो हीन्द्रस्तिष्ठन् वीर्यमकृणोदेवताभिः समारभ्य ॥ जुह्वं, ह्यग्निष्ट्वा
हयति, देवान् युक्ष्यावो देवयज्याया, उपभुदेहि, देवस्त्वा सविता हयति, देवान्
युक्ष्यावो देवयज्यायै ॥ इति, न वा एतं अविदुषा स्वादानं हव वरुणपाशांश्च ह्याक्रामत्येता-
भिरेने देवताभिरादत्ते वरुणपाशानामन्ताक्रामाय, विष्णोः क्रमोऽसीत्यं, त्रिक्रामति यज्ञस्यान-
वक्रामायो, ध्वो अहुरो द्विविष्टमहुवो यज्ञो यज्ञपुते, रित्युज्जुमूर्धमाधारमाधारयति यज्ञस्या-
हृष्टायं, न्द्रवान्स्वधा, निति सेन्द्रं यज्ञमकृता, स्थो इन्द्रियं तैनावुरुन्दे ॥ वसुमतस्ते छाया-
मुपस्थेपम् ॥ इत्यग्निर्वै वसुमा, नगरेवे छायामुपतिष्ठत, ऊजुमूर्धमाधारमाधारयेत्, प्राणो वा
आधारः, सर्वमायुर्यजमान एति, यं द्विषाचस्याघार्पुं कृषु छिन्वात्, प्राणमस्य छिनत्ति,
तार्जकं प्रमीयते, शिरो वा एतयज्ञस्य यदाधारः, आत्माज्यं, यदाधारमाघार्पोपभुतां सं-
ज्याच्छिरो, यज्ञस्य प्रछिन्वा, दाज्यधान्या संमनक्ति ॥

८३-९०

समुक्तमूर्तिना हविः समुक्तं हविषा घृतम् ॥ इत्यात्मन् यज्ञस्य शिरः प्रत्युधा, दधो मनु
एवं यज्ञं प्रतिदधाति, स्तनं स्तनिनीः प्रजां लुपजीवन्ति, किमस्तनां, इति ब्रह्मवादिनो
वदन्त्य, ममी रिहाणा व्यन्तु वया इत्ये, तद्वाव तां उपजीवन्ति, वशां वृद्धिभूत्वा मरुतो
गच्छन्ति, मरुतो वै वृष्ट्या ईशते, तेऽस्मै वृष्टिं निनयन्ति, ततो नो वृष्ट्यावर्तेति, मरुद्भ्य
एवं वृष्टिं वनुते, चक्षुषा अग्नेऽसि, चक्षुर्मे पाहीति, चक्षुरेवास्य पाति, श्रोत्रा अग्ने-
ऽसि, श्रोत्रं मे पाहीति, श्रोत्रमेवास्य पाति, तनुषा अग्नेऽसि, तन्वं मे पाहीति, तन्व-
मेवास्य पाति, यन्मे अग्न ऊनं तन्वस्तेन्मा आपूर्णत्या, शिष्टमेवांशास्ते ॥

९१-९२

यं परिधिं पर्यधत्वा अग्ने देव णिभिर्वीर्यमानः ।

तं त एतमनु जैषं भराभि नैपं युष्मदपचेत्तयाते ॥

९३

[१४] सं १,२,१३ । तो. मा ३,३,७,५-११ । काठ. ३१,११ । कपि ४७,११ । वा २२,३५,४२,६२,५,२,८,
१६-१८,२१,१४,१७,३,१७ । वाष्. २४,३,५,५३,६३,६,२,६२,३०-३५,३९,१५,१७,३,२३-२४ ।

[विष्णोः क्रमोऽसि । अथर्व १०,५,२५-३५]

इति यजुषैर्व युज्यन्ते, यजुषा विमुच्यन्ते, सस्सर्वभ्राताः स्वेषां बृहन्ता, इति पार्थिवं
 ग्रहस्याभिजुहोस्य, — श्रयो वा एवै तान् ग्रीणाति, तच्छ्रमयति मागर्धेयेन, ब्रह्मवादिनो वदन्ति,
 स र्वा अध्वर्युः स्याद्, यो वतो यज्ञं प्रयुङ्क्तं तत् प्रतिष्ठापयतीति, देवा गातुविदो गातुः
 विश्वा गातुम्वित, मनसस्पते सुधात्विमं यज्ञं दिवि देवेषु वाति धाः स्वाह्वेयं, — तो वा अध्वर्यु-
 यज्ञं प्रयुङ्क्त, तदेवेनं प्रतिष्ठापयति ॥ १४ ॥

९४

[२०५७]

॥ इति खिलकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयः प्रपाठकः ।

गोनामिकः ।

प्रजापतिर्वी एक आसीत्, सोऽकामयत्, बहुः स्यां, प्रजायेयेति, स मनुसारात्मानम-
 ध्यायश्च, सोऽन्तर्वाणमवत्, स विजायमानो गर्धेणाताम्पत्, स तान्तः कृष्णः इषागोऽम-
 वत्, तस्मात्तान्तः कृष्णः इषाव इव भवति, तस्य वा असुरवाजीवत्, तैनासुरासुरानसृजत्,
 तदसुराणामसुरत्वं, स यस्तदसुराणामसुरत्वं वेदासुमान् ह भवति, ननु भस्मज्जहाति,
 सोऽसुरान्सृष्ट्वा पितृवामन्यत्, तैनु पितृनसृजत्, तत् पितृणां पितृत्वं, स यस्तत् पितृणां
 पितृत्वं वेद पितृव ह समानानां भवति, यन्त्यस्य पितरो हव्यं, तस्मै पितृन्तसृजानां दिवा-
 मवत्, तैनु देवान्सृजत्, तदेवानां देवत्वं, स यस्तदेवानां देवत्वं वेद दिवा ह वा अस्मै
 देवता भवति, यन्त्यस्य देवा देवाह्वेयः, स देवान्सृष्ट्वा मनस्यवेत्, तैनु मनुष्यान्मृजत्,
 तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वं, स यस्तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद मनसान् ह भवति, ननु मनो
 जहात्यु, — तं यदेतीव वेदत्येति वा चेति विद्वन्तेऽस्य मनुष्या मनुष्यं ततो यो योतिरुद्विष्यत् मा
 गौरभुद्, योनिर्वै नार्मिर्प, — तदा अस्याः प्रत्यक्षं नार्मा, — स्या आहुः, परोक्षमिति, प्र
 सहस्रं पशुनामोति य एवं वेद, तस्या वै पयः पर्यपय, — स्तो देवा अदुह इति तेन
 पशुनामृतं, दुग्धेऽमृतं य एवं वेद, — स्य पितरोऽदुह रजतं पात्रेण सृष्ट्वा, दुह सृष्ट्वा
 य एवं वेद, — स्य मनुष्या अदुह दारुपात्रेणाघ्नं वृत्, दुह सृष्ट्वा वृत् य एवं वेद, — स्या-
 सुरा अदुहायस्पात्रेण संवृता सुरा, तेऽसुर, — तस्मै तस्य आलुन्या य एवं वेद, तस्मात्
 संवृता न इस्ता अलुनेनिजीत्, न पिबे, — देवं वा अस्या दौहाः, मंत्रिवास्या दौहः मंत्रिः

कामैर्मुहक्ते य एवँ वेंदु चत्वारि वै नभांसि, देवाः पितरो मनु३ष्या असुराः, सर्वेषु ह वा एतैर्षम्भो नभ इव भवति य एवँ वेंदु, ताँ वा अकामयन्तु, मयि स्थानमयि स्यादिति, ताँ देवाः काम्ये ॥ इत्याहुयन्ताँ वा एनानम्भकामयतो,—भये ह वा एनं देवमनु३ष्या अभिकामयन्ते वाहुका एनमात्विज्ये भवन्ति य एवँ वेंदु ॥ श्रव्ये ॥ इति मनु३ष्याः, साँ वा एनानशुश्रूषतो,—भये ह वा एनं देवमनु३ष्याः शुश्रूषन्ते पूर्वास जनतामायतः कीर्तिरागच्छति य एवँ वेंदु ॥ इलान्दे ॥ इति पितर,—स्तैर्म्यो वा अतिष्ठतु, तिष्ठन्त्यसिन् पशवो य एवँ वेंदा,—ऽथ यथासुरा आहुयस्तैर्म्यो वा अत्रसद्, यं द्विष्वात्तस्य तस्या गोष्ठे आहुयेद्रस्तन्यस्मात् पशव, एतैरेव जुहुयात् ॥ गोतामैः सशृङ्गायाँ गोर्मुषेन् पशुकामः ॥ काम्यायै स्वाहा श्रव्यायै स्वाहेलान्दायै स्वाहा ॥ इति गोष्ठो वै नामिषाँ लक्ष्मीः, स्ये वा एतद्रोष्ठं यजमानो भ्रातृव्यस्य पशून् वृद्ध, एतैरेव ते ताँ अवृञ्जत, तैरेवेना वृद्धे, सशृङ्गाँ भवति पशूनाँ परिगृहीत्ये, योँ वै चक्षुषो विभक्तिँ वेंदु चक्षुष्मान् ह भवति, नैनं चक्षुर्जहाति, यं दिवा पश्यामस्तदेवानाँ चक्षुषा पश्यामो, ऽसौ वा आदित्यो देवानाँ चक्षुः, पश्यन् ह वै देवत्राँ करोति, प्र देवर्षानाँ पन्थाँ जानाति य एवँ वेंदु, यज्योतिस्त्यायाँ पश्यामस्तत् पितृणाँ चक्षुषा पश्याम,—श्चन्द्रमा वै पितृणाँ चक्षुः,—न ह वा एनमस्रिंल्लोकेँ चक्षुर्जहाति प्र पितृणाँ पन्थाँ जानाति य एवँ वेंदु, यत्तमिसायाँ पश्यामस्तन्मनु३ष्याणाँ चक्षुषा पश्याम, एताँ वृद्धाँ नः स्वँ चक्षुः,—न ह वा एनमस्रिंल्लोकेँ चक्षुर्जहाति, सर्वमाँपुरेति य एवँ वेंदु, यदग्रेरन्ते पश्यामस्तदसुराणाँ चक्षुषा पश्यामा, उच वा एष दीप्यते नि च रिप्यति, दीप्यमानं भ्रातृव्यस्य गृहाद्वेद, रयिमेवास्य पुष्टिँ हर,—त्याँ तु सूर्यस्वाँदेनोर्वागृयाद्, यत्सत्यादीतिमार्हिँतेज्जागरित्वुः, रयिमेव पुष्टिमनुजागति ॥ १ ॥

१-९

योँ वा इडाँ धेनुँ वेंदु सर्वाँ ह वा अस्मै दिशो धेनेवो भवन्ति, सर्वे प्रतिजनाँ दानकामा,—स्तामिष्वाशनीरामित्रशोचनिर्विदत्तकार, तस्मै सर्वाँ दिशो धेनेवो भवन्ति सर्वे प्रतिजनाँ दानकामा,—स्तस्मात् सः सर्वैः प्रतिजनैर्नृपवहोपजनन्तस्तसर्वाँ ह्यस्मै दिशो धेनेवो भवन्ति सर्वे प्रतिजनाँ दानकामा,—स्तद्य एवँ वेंदु सर्वाँ एवास्यै दिशो धेनेवो भवन्ति सर्वे प्रतिजनाँ दानकामा,—स्तस्या वा इयमेव पादो, ऽन्तरिक्षं पादो, द्यौः पादो, संमा पादो, ऽथो आहुः, कृषिः पादो इति, तेन प्रति त्वदानीँ तिष्ठति न त्वदानी, यदा

सुसस्यं भवत्यथ प्रतिष्ठति, यदा न सस्यं भवत्यथ न प्रतिष्ठति, भवति ह वा अस्य
 सस्यं नास्य सस्यं च व्युच्यते य एवं वेद, तस्या वा अद एव पुष्टं मन्त्रिक्षमात्मं, यमुरो,
 दिशः पार्श्वं, मुमुद्रौ कुक्षौ, असा आदित्यः शिरो, अमिरा इत्यथ, वातः प्राणो,
 गायत्र्यभिधानी, सर्वमायुरेति य एवं वेद, अरुचरेदिः, पवमानो वत्स, एष वा
 एनां प्रस्तीति, प्रचान् ह वा इमांल्लोकां दुहे य एवं वेद, वृहद्रथन्तरं दौ स्तनीं, वाम-
 देव्यं च यज्ञायज्ञियं च द्वा, ओषधीरेवं देवभ्यो रथन्तरेणादुह, पशून् वृहतां, -ऽऽपो वामदे-
 व्येन, यज्ञं यज्ञायज्ञियेन, तद्य एवं वेदोषधीरेवास्मै रथन्तरेण दुह, पशून् वृहतां, -ऽऽपो
 वामदेव्येन, यज्ञं यज्ञायज्ञियेन, -द्वा वा इदं सर्वं, स सहस्रं पशून् प्राप, प्र सहस्रं
 पशूनाप्नोति य एवं वेद ॥ २ ॥

१०

यश्च प्राचीनप्रवणं समूलं भूम्या स्यात् तदुपोदये धर्मस्य हेस्ता अवनिम्य दर्भस्तम्ब उदश-
 रावं निनयेत्, कामं कामं मा आवर्तय ॥ इति कामेनैवास्मै काममावर्तयति यत्कामो भवति,
 यो वै कामं साक्षाद्वेद ताजग्य वा एनं स कामा आगच्छति यत्कामो भवति, यद्यपि वा
 अस्माकं कामः, यज्ञानामोषधीष्वो, -पृथीनामप्सवो, -पृथीरेवं कामेन समस्ताद्, तो अस्मै
 कामं समर्पयन्ति यत्कामो भवत्या, -ए एवा, -ऽस्या वा एष विरिहस्तृष्टधरति लोमशो लोमशा-
 या, -स्तस्मादेपां शश्वसत्येत्य, -त्रिर्हस्या आइत्यथ, वातः प्राणो, यत्र गौभिः संगच्छेत्
 तं ज्ञयात् ॥ प्रश्नस्ताः ॥ कल्याण्यः ॥ इतीयं वा एषे, -मां वा एतत् सभागयत्, यन्नामुका
 अस्मात् पशवो भवन्ति य एवं वेद, देवांश्च वा असुराश्चास्पृष्टान्तां, -ऽदितिर्देवेष्वामीरुक्तामु-
 रेपु, ते देवा अमन्यन्त, यद्यभिजेष्वाप्तः कुस्तायाः शिरा आहनिष्यामा इति, यद्यभिजेष्वाप्ता,
 इत्यसुरा अमन्यन्तां, -ऽदित्याः शिरा आहनिष्यामा इति, तां देवा अभिर्जित्वाद्यत, यस्य वै
 जितं यस्य विजितं तस्यैषां गुहं हन्यत, एषा वै क्षुत्, क्षुधं वा एतद्गुहं, तद्य एवं विद्वाने-
 काष्टकायां गोः हवे सश्वत्सरायैव क्षुधं हवे, प्रजापतिर्वी एक आसीत्, सोऽकामयत्, बह्वं
 मनु स्यां प्रजायेयेति, स आत्मानमैदृ, स मनोऽसृजत्, तन्मनु एकधासीत्, तद्वात्मानमैदृ,
 तद्वाचमसृजत्, सा वागेकधासीत्, सात्मानमैदृ, सा चिराजमसृजत्, सा त्रिराद्वैकधासीत्,

सात्मानमैदु, सां गामसृजत, सां गौरिकषासीत, सात्मानमैदु, सेडामसृजत, सेडैकधा-
सीत, सात्मानमैदु, सेमान् भोगानसृजत, येस्या इदं मुनुष्या भुज्जत एतं वा अस्या भोगाः,
सर्वैरेवास्या भोगैः सर्वैः कामैर्बुद्धे य एव च वेद, गौर्वि वाग्, गौर्विराड्, गौरिडा,
गौः खल्वेव गौ, गौरिदश्च सर्वश्च, सर्वा इ वा एनमेताः श्रयन्ते य एव च वेद, यद्वै तदा-
स्मानमैदु सेडामवत्, तदिडाया इडात्वश्च, स यस्तदिडाया इडात्वश्च वेदेदे ह वै स्मात्मानं
भूयै ॥ ३ ॥ ११-१४

या रोहिणी ताम्ररुणा, तां गौरीं, तां वृभूः ॥ तदिन्द्रा उदाजत वसुनां मु रूपं पुशुनाम् ॥
विन्दते वसु, न वसु रुणद्धि य एव च वेद, या शितिपृष्ठा तां मन्दि, स्तां मेती, तां
शंशुली, तां शितिवाहु, स्तां शुद्धवाला ॥ तद्रुहस्पतिरुदाजतेडा नाम रूपं पुशुनाम् ॥
बृहद्वा वा एनमिडाः श्रयन्ते य एव च वेद, वा पृषती तां पिशङ्गी, तां सारङ्गी, तां
कुल्माषी, तां पृश्नि, स्तां श्वेता ॥ तन्मरुता उदाजन्त ज्योतिर्नाम् रूपं पुशुनाम् ॥ ज्योति-
ष्मान् भवति य एव च वेद, या सुरूपा तां इषामा, तां श्वेती, तां कृष्णा ॥ तत् प्रजा-
पतिरुदाजतायुनां रूपं पुशुनाम् ॥ आयुष्मान् भवति य एव च वेद, चतस्रः प्रथमा, श्वत्स
उत्तमा, द्विः पञ्चम्युत, स्तां द्विदश, दशश्वरा विराड्, वैराजाः पशवः, पशुनेवावरुद्धे ॥
वस्व्ये हिङ्गुरु, तस्यै प्रस्तुहि, तस्यै मेऽवरुद्धयै ॥ इति पुरस्ताद्वहिः पचमानस्य वदेत् ॥
इडायै हिङ्गुरु, तस्यै प्रस्तुहि, तस्यै मेऽवरुद्धयै ॥ इति पुरस्तादाज्यानां वदेत् ॥ ज्योतिषे
हिङ्गुरु, तस्यै प्रस्तुहि, तस्यै मेऽवरुद्धयै ॥ इति पुरस्तान्माध्यंदिनस्य पचमानस्य वदेत् ॥
आयुषे हिङ्गुरु, तस्यै प्रस्तुहि, तस्यै मेऽवरुद्धयै ॥ इति पुरस्तादाग्नेयस्य पचमानस्य वदेत् ॥
यज्ञो वै पुशुनामार्यतनुश्च, स्वे वा एतदायतनुने यजमानो आतृष्यस्य पशून् वृद्धे, ऽनप-
क्रामुको अस्मात् पशवो भवन्ति ॥ ४ ॥ १५-३२

वैसीयस्वेहि, श्रैयस्वेहि, भूयस्वेहि, चिचा एहि, दंपृष्येही, डा एहि, खनुता
एहि, चिदसि, मनासि, धीशुसि वस्वी रन्तिः सुमनाः ॥ सुनरि विश्वा त्वा भूतानुप्राणन्तु,
विश्वा त्वं भूतानुप्राण, भूयस्यायुरसी, शिरसि, सरूपवर्षा एहि ॥ ३३-३४

एमांस्तु सर्पतेमौ मद्रौ धुर्या अभि । नीव शीपीणि मृद्वम् ॥

३५

सा नः सुप्रवृत्तिः प्रिया नः सुहार्णः प्रियवर्निर्मध्वनिरन्ता एहि, जुष्टा एही, —डा एतं, —दिता एहं, —पूत उपहवं तेऽशीय, सुहृन्ना ना एहि सह सार्यसोपेण, देदीदीमीभि मा निवृत्तध्वम् ॥ ३६

स्योनां स्योनेन धूतेन मा समुद्यत ॥ ३७

नमे तदुपदम्भिपुर्धृष्टिर्ज्ञा यददो । समुद्रादुदजनि वः सूचा ॥ ३८

वारिमे विप्रस्य तिष्ठति बृह्भिरदशभिर्दिशम् ॥ ५ ॥ ३९

वमीयस्येहीति, ब्रह्म वं वसीयो, ब्रह्म वा एतदुत्पाह्वयति, श्रेयस्येहीति, धनं वं श्रेयः, धनं वा एतदुत्पाह्वयति, भूयस्येहीति, विज्ञे भूयसी, विज्ञं वा एतदुत्पाह्वयति, चित्ता एहीति, मनो वं चित्तं, मनो वा एतदुत्पाह्वयति, दधुस्येहीति, वाग्ने दधुपि, वाचं वा एतदुत्पाह्वयती, —डा एहीति, पशवो वा इडा, पशून् वा एतदुत्पाह्वयति, वनूता एहीत्यं, —न्नं वं वनूतां, —न्नं वा एतदुत्पाह्वयत्ये, —तां वं सप्त देवगश्च्य, —स्ताः कीतो वंतहोत्रो विदांचकार, तामिरदः कुरुणां क्रान्ते पशून्त्पाह्वयत्, ताः कुरुवो ब्राह्मणपन्तुछं, —स्ताः कुमारवत्पाश्चदक्षिणा अविन्द, —न्साऽगवी, —न्मां यस्सुते, —ताभिर्वी अहमेता अत्याह्वयिष्यामी, —तराभिरितरा, यानि खलु वा एतासा प्रियाणि धामानि तानि कीतो न वेदंति, सं संयुक्ते संग्रामे छदिर्दशं, एताभिरवता अत्याह्वयिष्यामी, —तराभिरितरा, यतरं गलु वा एता अत्याह्वयन्ते तत् पशुरोऽभिसंक्रामन्ति, यन् पशवस्तेदंवा, यन् देवास्तेदिन्द्रो, यतरान्वा एतेऽभिसंक्रामन्ति तं जयन्ति, जयति संग्रामम् ॥ ६ ॥ ४०

सा वं सुष्टोभयान् देवमनुष्यान्त्यमन्यत, तां देवा दशपूर्णमासांभ्यामुपप्रास्तृणत, तां वा एतदामुगन् यदिडां, तां वा एतदाप्ता हन्तो मन्यन्ते यदिडामुपह्वयन्ते, यद्वि तूष्णीं-मुपह्वयेत् तर्ह्यताः सप्त वृद्धे, यद्येवंस्तर्ह्यतराः सप्त, धाम धामासां वर्णं वर्णमुपगच्छ, —त्या इ वा एनमप्रतिक्शातं गच्छि य एव वंद, यत्र स मूला ओपधारुगच्छेत् पशून् या तदेता एवं सप्त वृद्धे, धाम धामासां वर्णं वर्णमुपगच्छ, —त्या इ वा एनमप्रतिक्शातं गच्छि य एव वंद, सप्त स्पृध्विणेण वाजयेद्, यस्य सप्त स्वयिराधरमामन्तमा स्यु, —वमीयस्येहि, —त्येतदेतदेवास्मा अत्याह्वयति, यो वंदयः सुत्रो वा यदुपुष्टेः स्यात्तस्य तत्रा न गच्छं

वत्सतरमेष्टमयेत् ॥ इलान्दाः स्थ ॥ इतीलान्दा हि पशवः पुष्पो नक्षत्रं पोषयिष्णु ॥ इति विश्वेषु
 वा एतच्चरति पुष्पो नक्षत्रं पोषयिष्णु, तदेवापधापयते, तमपाकुर्वीत ॥ आयुर्मे दा, वचो
 मे दा, रुचिं मे दा, पुष्टिं मे दा ॥ इति रुचिमेवास्थं पुष्टिं हरति, तस्मिन्तोऽभिमृज्याथि-
 शतोऽत्याह्वयेद, वंसीयस्येहि, श्रेयस्येही, त्येतदेतदेवास्या अत्याह्वयति, नास्य किंचनो-
 दशिपुद, ग्रामकामः याजयेत् सारस्वत क्रम्याः, सः स्वत्सरो वै सरस्वा, न्तस्वत्सरेणैवास्मै
 ग्रामं च्यावयति, वंसीयस्येहि, श्रेयस्येही, त्येतदेतदेवास्या अत्याह्वयति, पशुकामः याज-
 येत् सारस्वत क्रम्याः, सः स्वत्सरो वै सरस्वा, न्तस्वत्सरेणैवास्मै पशून् च्यावयति, वंसी-
 यस्येहि, श्रेयस्येही, त्येतदेतदेवास्मा अत्याह्वयति, सर्वासां दुग्धं चतुःशरावमोदनं प्रचेद
 ब्राह्मणेभ्यः पशुकामो, यं चतुःशरावो दिग्भ्य एवास्मै तं नु पशून् वरुद्धे, यद् ब्राह्मणेभ्यो ब्रह्म-
 णस्तेन, न छिन्नं देयं, पशुकाम इव श्लेषं, वासो हिरण्यं वा देय, मीजानस्यास्य
 पशवो भूयास्तो भवन्ति ॥ ७ ॥

४१-४६

ग्राजपुतिवै न च्याह्वरत्, स आत्मन्त्येवं पुण्यमायुध, दात्मनः पुण्यं न निरुद्ध, देतद्वै तथ-
 जुर्वदन्नान्यथा ब्रूयात् ॥ पुण्यं प्रेशस्तम् ॥ इति ब्रूया, दात्मन्त्येवं पुण्यं यच्छत्या, त्मनः पुण्यं
 न निरुद्धति, यामदानीयां ददाति तामस्य पशवोऽन्वपकामन्ति, यदि मन्त्येता, दानीया-
 याद्यामित्येतदेवं यजुर्वेदे, नमि तर्हपदमिभपृषिर्ब्रह्मा यद्दा इति, तदेवैतेनापूरयति, तदाप्ता-
 ययति, समुद्रं इव ह वा अस्य व्यचर्यमानो न क्षीयते य एव च वेद ॥ वीरवृत्तीभूयास्त या नो
 वीरवृत्तोऽकृत् ॥ इति पुमाश्च जातप्रभिमन्त्रयेत् ॥ भूयसीभूयास्त या नो भूयसोऽकृत् ॥ इति
 स्त्रियं जाताम् ॥ अन्नादो भूयास्त ये नोऽन्नादानकृत् ॥ इति बलिहृतोऽभिमन्त्रयेत् ॥ भूयास्तो
 भूयास्त ये नो भूयसोऽकृत् ॥ इति सभासदः, पादौ ग्रत्पवहरे, देते वै पशवा, उपोष ह
 वा एनं पशवो यन्ति नोपयन्ति ये एव च वेद ॥ पुण्या पुण्यमस्य, चित्रो चित्रमस्य, देडो मे
 भगवोऽजनिष्ठा मैत्रावरुण, ऊर्जा मे भगवः सह जनिष्ठा, सः खिद्वं मे विन्द ॥ इति पुमाश्च
 जातप्रभिमन्त्रयेत्, जैवास्मै सह जायते, गच्छति पशूनां सः खिद्वम् ॥ पुण्या पुण्यामस्य,
 चित्रो चित्रमस्य, देडो मे भगवत्यजनिष्ठा मैत्रावरुणी, रायस्पोषेण मे भगवती सह जनिष्ठा,
 ज्ञात्रं मे विन्द ॥ इति स्त्रियं जातां, रायस्पोषेणैवास्मै सह जायते, गच्छति पशूनां ज्ञात्रं,

यं प्राचीनमेकादकाया जायन्ते पूर्वस्य ते सस्यस्योत्तमा, यं प्रतीचीनमेपरस्य ते सस्यस्य प्रथ-
मा, —स्तोनुभयान्तसहाभिमुन्नयेतो, —भयनेनान्तसहावृन्दे ॥ ८ ॥ ४७-६१-

यो वै शक्तिः वेद स तच्च शक्नोति यच्च शिष्यती, —यं वै शक्ति, —यो वा अस्या भूषिष्ट-
भाग्भवेति स तच्च शक्नोति यच्च शिष्यति, भूषिष्टभाग्य वा अस्या भवति य एव वेद, पशुमो
वै शक्ति, —यो वै पशुनां भूषिष्टभाग्भवेति स तच्च शक्नोति यच्च शिष्यति, भूषिष्टभाग्य वै पशुमान्
भवति य एव वेद, तस्या वृतं न हतं, —ति वृषात् ॥ कुरुत, इति वृषा, —वान्तर्त्तनां,
—ति वृषा, —द्विजन्त्या, इति वृषाद, भूवनमसि सहस्रमिन्द्राय त्वा सृमोऽददात् ॥ इति
सृमो वै नामासुर आसीत्, तस्येयं पुथिवी पशुभिः पूर्णासीत्, वानिन्द्रोऽनृक्षत्, तस्मा-
दाहु, —इन्द्राः पशवा इति, यावतीनामिदं करोमि भूयसीनामुत्तरां संसां क्रियासम् ॥ इति
गवां लक्षम् कुर्याद, भूयसीनामेवात्तरां संसां करोति, पशवो वै सृष्टा एरुं नक्षत्रमुपाति-
ष्ठन्त, तेन प्राजायन्त, न भूमानमगच्छ, —स्ते रेवतीमुपातिष्ठन्त, रेवत्यां प्राजायन्त,
रेवत्यां भूमानमगच्छ, —स्वस्माद्योक्तं पशुनां कुर्वतं तद्वेवत्यां कुर्यात्, —ए ह्येनं पशुस्थितं
प्रास्य पशवो भवन्ति य एव वेद, यस्य दक्षिणतः प्रतिभिचं दक्षिणतं उपध्वत्तं च लक्षम्
देवलक्षं यज्ञियं यज्ञकामः कुर्यात्, —ए ह्येनं यज्ञो नमति, यस्योभयतः प्रतिभिचमुभयत
उपाध्वत् तद्वायव्यं लक्षम् पशुकामः कुर्यात्, पशुमान् भवति, यस्योभयतः प्रतिभि-
चमुभयत उपध्वत् तत् श्रुभं लक्षम् पूतस्य रूपं प्रतिष्ठाकामः कुर्यात्, गच्छति प्रतिष्ठा,
वसिष्ठस्य स्थूणाकुर्यात्, वसिष्ठो वै रथिमपश्यत्, तामात्मन्नुधत्, यत्स्थूणाकुर्यात्, कुरुतं
पशुमेव रथिं धत्ते, जमदग्नेः कर्करिक्ण्यां, जमदग्निं पुष्टिमपश्यत्, तामात्मन्नुधत्,
यत्कर्करिक्ण्यां कुरुतं पशुमेव पुष्टिं धत्ते, ऽमुराणां सास्नाकृत्यः, क्षिप्रं बर्हीभिर्नुनि क्षिप्रं
पराभयन्त्य, —मेध्याः कर्षाः, क्षिप्रं बर्हीभिर्नुनि, यत्रस्तेनानेनूपनमतीय, निक्नेयाः
छिद्रकुर्यात्, यच्छिद्रकुर्यात् कुर्यात् निक्नेतिरस्य पशानिष्टीया, —यं प्रतिन्या कुर्यात् कुर्यात्
न दाराकुर्यात्, पराचीनुमिदं हि तन्निगृह्य, —मगस्यस्य विष्टाकुर्यात्, कुर्यात्स्य कुर्यात्
स्ता, इन्द्रस्याकलस्ता, अथो जादुः, प्रजापते, —रित्युभयं ज्येष्ठलक्षं ज्येष्ठलक्षमः पशान्,
प्र गुमानानां ज्येष्ठमानाति, प्रजापतिः पशुसृजत, स वा अमुमे नामृजता, —ऽसृष्ट- रां
एतत्, तद्वयोऽसृक्त्वा, कूरं पशुनां कुर्यात्, इति वै नोऽसृष्टावृजत, कूरं रां एव पशुनां
कुरुते योऽसृष्टत्, यद्विषतास्तेनाधिता, अयं यदन्धिता इति भूयन्ते वेताधिता, —स्तेऽहः-

—ने वा एतमेतां अमुत्रागच्छन्ति या अनुक्षिता इति, तस्मादक्षितश्चया, न तेजनेनाक्षुषाद्, यज्ञो वै तेजने५, यत्तेजनेनाक्षुषाद्वैष्णो पशून्पथे, —ने इयमेनायसा कूरै, तदेष्टान्त, —मिक्षुकाण्डेमुषु वासयित्वा तेनाक्षितश्चया, —स्तद्धि शिवं, तच् शान्तं, —मधो आहु, —लोहितेनायसेति, तद्धि शिवं, तच् शान्तं ॥ ९ ॥

६२-६५

इह प्रजा विश्वरूपा रमन्तामस्मिन् गोष्ठे विश्वमृतो जनित्रीः ।

अग्निं कुलायुमभि सखिशन्तीः समस्तृजन्तु पयसा धृतं ॥

६६

इति गाः सार्यसायवीरभिर्मन्त्रयेता, —अग्निं एतासा५ योति, —रग्निः कुलाय५, स्व एवेनायोनौ स्वे कुलाये सखेशयति, नास्य पशवो नक्तमार्तिमार्हन्ति य एव५ वेद ॥

६७

स५ वः सृजत्वयमां स पोषां स वृहस्पतिः । समिन्द्रो यो धनंजयः ॥

६८

संजग्माना अग्निहृता अस्मिन् गोष्ठे पुरीषिणीः । स्वावेशा ना आगत ॥

६९

इति गाः सख्यजेद्या अस्य पुरा सूर्यार्थाधान्यतो जिन्देतु, पशवो वै धृतं, —मग्नी रुद्रो, यज्जुहुयाद्रुद्रायास्य पशून्निदध्यात्, तत्सख्यज्या एवो, —मग्नीह, भूयसीर्भवन्ति, स५ वः सृजत्वयमेति, यज्ञो वा अयमां, यज्ञेनेवेनाः सखसृजति, स पृषेति, पुष्टिवै पोषां, पुष्टयेनेनाः सखसृजति, स वृहस्पतिरिति, ब्रह्म वै वृहस्पति, —मैक्षुणैवेनाः सखसृजति, समिन्द्रो यो धनंजय इती, —न्द्रिय५ वा इन्द्र, इन्द्रियैवेनाः सखसृजति, रेवती तन्तिः पुष्टिर्वी माता, रेवतीराणा ओपधयः ॥ तां नो हिन्वन्तु सातये धियं जुषे ॥ इति तन्ति५ वित्तुन्यात्, तामेनुमृज्यात् ॥ रुद्रां त्वा पुष्ट्याद्रुमार्जि ॥ इति रुद्रैवेनां पुष्ट्याद्रुमार्हि, तस्या व्रतं न रिक्ता स्या, —ओषधुपरि सचरेषु, —नीभिवर्षेनाभितपे, —देवदे वस्तो रामकायनो विदोचकार तन्त्या वित्तनु५, स सहस्रं पशून् प्राप्, अ सहस्रं पशूनामोति य एव५ वेद ॥

७०-७४

पिता वत्सानां पतिरुभयानामुताय पिता मूढतां गर्गराणाम् ।

रेतोर्धां त्वा यद्योधां रायंस्पोषायोत्सृजेत् ॥

७५

इत्युपभंस्य कर्ण उत्सृजमानो वदेद्, रेतोर्धामेवेन५ यद्योधां रायंस्पोषायोत्सृजेत्, यो

व्रतमलदयत्, तमायतयाभिपर्यावर्तत्, तस्माद्वा अविभेत्, सोऽब्रवीत्, पशूनां त्वा
पतिं करोम्य, —थु मे मां स्था इति, तद्वा अस्यैतन्नाम पशुपतिरिति, तमभ्यापयत्यावि-
भूयत्, सोऽरोदीत्, तद्वा अस्यैतन्नाम रुद्र इति, तं वा अस्यैतं नामनी शिवं शान्तं,
तस्मादेतं कामं ग्रहीतव्ये, शिवं शिवेति शान्तं, ततो यत् प्रथमं रतः परापुतत् तदभिना पयिन्द्र,
तदासामन्यात्वं, ततो यदत्यस्रवत्तद् बृहस्पतिरुपाग्रहात्, तदासामुस्रियात्वं, —मशुकामेति,
तदासां शकरीत्वं, गातृपयिदामेति, तदासां गोत्वं, —मेवानि वा प्रासां नामानि,
सर्वरेवासां नामभिः संज्ञैः कामैर्युङ्क्ते य एवं वेद, पशवो वे सृष्टा एतानि नक्षत्राण्यन्यपाका-
मन् पौर्णमासीमष्टकाममात्रास्यो चित्रामश्वत्थं, तस्माच्च गार्गीपाकृत्या, यामपाकुर्यात्तामस्य
पशवोऽन्यपाकामेयुः ॥ १२ ॥

१२

देवां वे संज्ञैः सहान्तर्वृन्तोऽभवत्, —स्तं संज्ञं सह व्यजायन्त, तदेकमुदययत् संवृत्तं, तदेवा
इत्थं चेत्ये च व्यत्यचरन्तस्मिन्नांरुणा अचायता, स्याद्वै य एनद्विकुर्यादिति,
तद्वा द्विपदीमद्वृत्ता, सा न प्रत्यतिष्ठत्, तस्या अन्यत् आहव्येमीं प्रत्यधत्ता, तस्मादेता
अत्रा अस्थे, —न्ता चतुष्पदी भूत्वा प्रत्यतिष्ठत्, प्रति प्रजया च पशुभिश्च तिष्ठति य एवं
वेद, तस्यां वे पयः पर्यपश्यत्, —स्तां देवां अदुह इरितेन पत्रेण यज्ञं चामृतं च,
दुहं यज्ञं चामृतं च य एवं वेदो, —ऽथ पितरोऽदुह रजतेन पत्रेणोर्जं च स्वर्धौ च, दुहं ऊर्जं च
स्वर्धौ च य एवं वेदो, —ऽथ मनुष्या अदुह दारुपात्रेणोर्जं च प्रजौ च, दुहं ऊर्जं च प्रजौ च य
एवं वेदो, —था ऋषयोऽदुह चमसेन छन्दांसि च पशून् च, दुहं छन्दांसि च पशून् च य
एवं वेदो, —ऽथ गन्धर्वोऽसुरोऽदुह पुष्करपर्णेन पुष्पं गन्धं, दुहं पुष्पं गन्धं च य एवं वेदो,
—ऽथ सर्पा अदुहालाडुना विषं, दुहं आदव्यायं विषं च य एवं वेदो, —ऽथासुरा अदुहायस्पात्रेण
संवृता भूतिं च पराभूतिं च, दुहं आतृव्यापाभूतिं च पराभूतिं च य एवं वेद, तो वा
इन्द्रोऽन्यैर्वैपासीदुते, —दं सर्वमदुहयदिदं किंच, तां दुग्धां प्रत्यनुदत्, सां प्रतिनुत्ता
कुम्भना अतिष्ठद् ध्यायन्ती, तां प्रजापतिरचायद्, ध्यायति वा इति, सोऽब्रवीत्, किं
ध्यायसीति, सांनुदीद, ये माध्वत ते मा प्रत्यनुदन्तेति, सोऽब्रवीत्, —न्मां सर्वं, —स्तथा वे
त्वा कर्ष्यामि यथोभयेषां देवमनुष्याणां प्रियां भविष्यसीति, तस्या घृतं पद्मचोऽक्षरत्, तस्य
घृतस्यादाय मुखं व्यमार्त् ॥ उभयेषां त्वा देवमनुष्याणां प्रियां कृतेभिः ॥ इति तस्मादेवांभयेषां
देवमनुष्याणां प्रियं, —तैर्नवं श्रौत्रियस्य मुखं विमृज्या, —द्वभये शिवेते देवमनुष्या विदुः, —रतेन

कुमार्या, एतेन पत्तिकामाया, एतद्ध गोवर्चस्य न सर्वसा इव कुर्याद्, यस्मै तु कुर्यात्
तेजस्वी स्यात् ॥ १३ ॥ १३-१५

यो ललामः शितिपात्रं शितिकुञ्जं शितिभस्त्रं शितिवालः, सांशारिः सामुक्ताष्टयूथा,
प्राष्टी यथान्यामोति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यस्य चालतुर्पः प्रतिष्ठितः सा प्रतिष्ठिता,
प्रति प्रजया च पशुभिश्च तिष्ठति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यः समन्तः शितिगद्गः सा
समन्ता, समन्तः प्रजया च पशुभिश्च भवति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यः शितिपृष्ठः
सा तन्तिः, पुशुमान् भवति यस्य तादृङ्ङुपभो भवत्ये, यः यस्यैकरूपस्य सत्तो लक्ष्म
भवति सादारसु, चास्यामित्री गा विधायति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यांजलोम्नी ना
पोपयिष्णुः, राजा इव प्रजापन्ते यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यां इयामा सा पोपयिष्णुः,
क्षिप्रं वृद्धीर्भनत्यपतिपादुकास्तु, यारुणा सा पोपयिष्णुः, क्षिप्रं वृद्धीर्भनन्ति हिमेरुस्तु,
यां श्वेता सा पोपयिष्णुः, क्षिप्रं वृद्धीर्भनन्ति दुर्धर्माणस्तु, नाजिः काश्यो न वृश्नि, रमि-
धुनं त, दधो व्याघ्ररूपं वें वृश्नि, निभ्यत्वस्मात् पशवः, कनीया सौऽस्य पशवो भवन्ति
यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, तदाहु, वीजमेवात्सुज्यमित्ये, तद्वा आसां योज्जं यद्विहितं
रूपं, पुशुमान् भवति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यो धूमस्ताम्रधूमः स प्रजापतिः, प्र प्रजया
च पशुभिश्च जायते यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यस्य लोमशां वृक्षसं स्तुर्मी, स्तुर्मी
प्रजया च पशुभिश्च भवति यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यस्योर्ध्वां रुद्धां ऊर्ध्वां आप्यायन्त
ऊर्ध्वा अस्य पशुना आप्यायन्ते यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यस्य दधिणतः पश्वं सा पार्षा
सा सन्त्ये, यः यस्य सन्त्ये उञ्जतः सा पुण्या सोपाहरन्ती, या उत्पृष्टिता ऊर्ध्वा आप्या-
यन्त, ऊर्ध्वा अस्य पशुना आप्यायन्ते यस्य तादृङ्ङुपभो भवति, यस्य सन्त्येः पश्वं सा
पार्षा सा सन्त्ये, यः यस्य दधिणतः उञ्जतः सा पुण्या सोपाहरन्ती, या सन्त्येताचिनी मा
पुण्या सोपाहरन्ती, या सन्त्येता च गोर्ध, स्तां न प्रलिन्वादनुरष्टस्य गोषु स्याता, मेता
वें पुशुनामस्फुल्लं हवि, रस्फुल्लमस्य हविर्भगति यस्यानुसृष्टिगीषु भवत्यु, धां चास्य रेहं
गोषु स्याता, मेता वें पुशुनामस्त्रिभृता, ऽधोपुसा अस्य पशुना भवन्ति यस्योर्ध्वां नु रेहं
गोषु भवतः ॥ १४ ॥ १६ [१८१]

अथ तृतीयः प्रपाठकः ।

राजसूयत्राक्षणम् ।

अरातीयन्ति वा अन्ये पुरुषाय नान्ये, येऽरातीयन्ति सां निर्ऋतिः, ये नारातीयन्ति सांनुमतिः,
 —स्तेभ्य उभयेभ्यः सह निर्ऋपन्त्यु, —भो सह धृतो कुरन्ति, नैऋतेन पूर्वेण प्रचरन्ति दक्षिणां
 पुरेत्य स्वकृता इरिण, एतद्वै निर्ऋतिगृहीत पृथिव्या, निर्ऋतिगृहीत एवं निर्ऋत निरवदयत,
 एतेभ्युक्तं निधाय तिस्रः सिकायाः काण्डाभ्या जुहोति, जुषाणां निर्ऋतिर्वेतु, स्वाहा,
 वासः कृष्णं भिन्नान्तं दक्षिणेत्ये, —तद्वै निर्ऋत्या रूपं, —मधेऽव पुरुषस्य निर्ऋतिगृहीत, —मधे-
 मनिर्ऋतिगृहीतः, येनिर्ऋतिगृहीतं तदंतास्मात्तेन निरवदयते, पुनरेत्यानुमत्या अष्टाकपालेन
 प्रचरन्ति निर्ऋतिमेव निरवदये, —यः वा अनुमतिवीरगां, अनुमतमेवेतः सवमाक्रमयत्य, —ष्टा-
 कपालो भवति, गायत्रीं इहीय, गायत्रीं वाग्, धेनुर्दक्षिणे, —तद्वचनमत्या रूपं, —मथ य
 उदञ्चः यस्यामतिशीयन्ते तांतेदद् पुरेत्य वस्मीकृतामुद्रुज्य जुहुया, —दिदमहममुप्यामुप्यायणस्य
 क्षेत्रियमवयजा इति, तत् पुनरपिदधाती, —दमहममुप्यामुप्यायणस्य क्षेत्रियमपिदधामीति,
 क्षेत्रियः वा एतं युद्धति, ये चैनमन्वियं क्षेत्रस्य पन्त्य, —स्यामेव क्षेत्रियमुवयज्याथैः
 सवमाक्रमयति, शो भूत आदित्येभ्यो अमुद्रुद्धयो धृतं चरुरित्या, —दित्या वा इत उत्तमाः
 रुग्णं लोकमायः, —स्तेभ्य एवं प्राच्य स्वर्गं लोकमेत्या, —दित्या वा असिह्लोकं ऋद्धा,
 आदित्या अमुष्मि, —बुभयेरेव लोकयोर्ऋधोति, वरो दक्षिणा, वरेणैव रुग्णं लोकमभ्यारोहति,
 शो भूत आग्नावैष्णवं एकादशकपाला इत्य, —प्रिवे सवा देवता, विष्णुर्यज्ञो, देवताश्चैव
 यज्ञं चालव्धा, —ऽप्रिवे यज्ञस्यान्तोऽवस्ता, —द्विष्णुः परस्ता, —दुभयत एवं यज्ञस्यान्ता उदग्र-
 ही, —दुभयत एवं यज्ञस्यान्ता उदग्र यथोत्सङ्गे आवपते, —वः वा एतेद्यज्ञमापते, तस्य यथा-
 कासं निर्वपमाण इत्य, —नद्वान् वामनो दक्षिणा, यद्वही तेनायेयो, यद्वामनस्तैः वैष्णवो,
 रुणेणैवतः संपर्धयति, शो भूतेऽग्नीषोमीया एकादशकपाला इत्य, —अग्नीषोमाभ्याः वं वीर्येणन्दो
 पुनमहन्, पुनं रेलु वा एषं हन्ति यो राजसूयेनाभिषिञ्चते, तद्वान्निममेवेतद्विरण्य दक्षिणा,
 सत्यः वं हिरण्यः, सत्येनैः हन्ति, शो भूत एन्द्राय एकादशकपाला इत्य, —अग्नीषोमाभ्याः
 वं वीर्येणन्दो पुनमहन्, —न्तसं औजसा वीर्येण व्याध्वत, स एतमैन्द्राप्रमपद्यत,
 तेनोजो वीर्यमात्मन्नुधत्ता, —जुसा वा एष वीर्येण व्युध्यते यो राजसूयेनाभिषिञ्चता, औजो

धीर्यमिन्द्राग्नीं, ओजुसैवेन५ वीर्येण समर्धयतो, ऽनुद्धाद्वृषभो दक्षिणा, पद्दही तैनाग्नेयो,
 यन्सु५कुरतेनैन्द्रो, रूपेणैवेन५ समर्धयति, शो मृत आग्ने३योऽष्टाकपालो माहेन्द्रं दधी, —
 तृपद्वा एवाग्नेयं, इन्द्रो वै वृषमुद्द३र, —न्त्सोऽन्यान् देवानित्यमन्यत, स मुहेन्द्रोऽभनत्,
 स एतमुद्द३रमुदहरद् वृषं५ हत्वा, तदुद्द३र एवा, —ऽस्येपं भागं एवं, तस्माद्राजा संग्रामं
 जित्वोदाजमुदजयत्, पयसा वा एषं वीर्येण व्युच्यते यो राजसूयेनामिषिञ्चते, यत् पयः,
 पयुसैवेन५ समर्धयती, —न्द्रियेण वा एषं वीर्येण व्युच्यते यो राजसूयेनामिषिञ्चते, यद्वैन्द्रं, —मि-
 न्द्रियेणैवेन५ वीर्येण समर्धयति, देवताभिर्वा एषं व्युच्यते यो राजसूयेनामिषिञ्चते, सर्व-
 देव३त्य५ वै वासो, यद्वासः क्षामं दक्षिणा देवताभिरेवेन५ समर्धयति ॥ १ ॥ १

देवा ओपधीषु पक्षास्त्राजिमुयः, स इन्द्रोऽवे, —दग्निर्वीवेमाः युयुम उजेष्पतीति, सोऽनरीद्,
 येतरो नो पृथं उअपेत्तन्नो सहेति, वा अग्निरुदजयत्, तद्वैन्द्रोऽनूदजयत्, तस्मादिन्द्राग्ने, —मधो
 आहु, —राग्नेन्द्रं का३र्यमित्य, —त्रिहिं तां अग्न उदज्जयत्, तद्वैजित्या एवा, —ऽऽग्रायणां द्वादशरु-
 पालो भवति, द्वादश मासाः स५वत्सरः, स५वत्सरादि तदध्वंभयत्, सप्तदश सामिधेनीः
 कार्याः, पञ्च ऋतवो द्वादश मासा एषं स५वत्सरः, स५वत्सरादि तदधि भवत्ये, —का व तदि
 यवस्य मुष्टिरासी, —देका त्रिहि, —रेका मापस्ये, —का तिलस्य, तदिह देवा अनुनरं, वयं५ व
 एतत् प्रथयिष्यामो, भागो नोऽस्तिवति, तदिह देवा अप्रथय५, —स्तद्रुद्र एवैव देवां, ऽयो
 प्रथयत्येवै, —तेन पयसि स्याद्वैद्यदेवां, वैद्यदेव५ हि पयो, ऽय वा इयेमग्रशीर्म्मयि रा एतदे-
 ष्यसी पृष्टया पचति, नेतदितोऽध्वंउजेष्पथ, भागो ना अस्तिवति, तदाम्या५ वावपं भागः
 क्रियता उज्जित्या, अग्नो प्रतिष्ठित्या एवं, यद् द्यावापृथिवी५, सोमीवी ओपघयः, सोमा
 ओपधीनामधिराजं, —स्तस्य वा एषं भागो यदुक्तपृथ्वी, तदुद्द३र एवा, —ऽस्येपं भागं एवं,
 तस्माद्राजा संग्रामं जित्वोदाजमुदजते, ग्राम्या वा अन्या ओपघय आरण्या अन्या, —स्ता एता-
 स्युतेनोमशीरवेष्टा भवन्ति, याः फालकृष्टास्तामेवेनाग्रायणं कुरीति, या आरण्यान्तामामु-
 त्तरेणां, —ऽऽनीतो वा एषं देवाना५ य अहिताग्नि, —यद्वैकृताग्रायणं नवस्याक्षीयाद् देवानां भागं
 प्रतिकृत्तप्रक्षीया, —दातिमार्हत, सर्जम्पो वा एषोऽन्येम्पोऽभिषिच्यते यो राजसूय, —आग्राय-
 णोऽग्रायस्यावरुद्धं, वत्सः प्रवमजो दक्षिणा, रेत इव ३हेपोऽग्रजातः, प्रजात्ये ॥२॥ २
 अयेतानि चातुर्नास्यानि, स५वत्सर५ न चातुर्मास्यानि परीज्यन्ते, स५वत्सरादिर्नान्य-

ध्याप्त्वावुरुद्ध, उत्तमन्नयज्ञो वा एष, सुश्वत्सराद्वा अध्युत्तमन्नयज्ञोऽवुरुध्यते, सश्वत्सरा-
देवं नमध्याप्त्वावुरुद्धे, पशवो वा एते चातुर्मास्येभ्योऽर्घ्यतिरिच्यन्ते, यच्च शुनासीर्यं ताने-
वाप्नोति, वर्य्य उदके यजेतै, —तद्वि पुशूना नैदिष्ट, —मथैतानि पञ्च हवींश्चि संतत्यै ग्रामकामो
यजेत, वायुर्वी इमाः प्रजा नस्योता इत्थं चेत्यं च नेनीयते, यद्वायवे, वायुरेवास्मै नस्यो-
ताश्च विशे निनुयत्यै, —लकामो यजेत, सश्वत्सरो वा इन्द्रः शुनासीरः, सुश्वत्सरोऽन्ना-
द्यस्य प्रदाता, तमेव भानर्घेयेनोपासरत्, सोऽस्मा अन्नाद्यं ग्रयच्छति, वर्य्य उदके यजेतै, —
संश्रद्धयन्नाद्यस्य नैदिष्टश्च वृष्टिकामो यजेत, वायुर्वी इमं समीरयति, स आप्याययति, ततो
वर्षति, सश्वत्सरो वा इन्द्रः शुनासीरः, सुश्वत्सरमनुवर्षति ॥३॥ ३

देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, स पुन इन्द्रमब्रवीत्, त्वं देवानाश्च भ्रष्टो, अस्यहमसुराणाश्च,
संश्रयन्नवाय, मा ना अश्न्योऽन्यश्चऽनुधीदिति, तौ वै समामेतामनभिद्रोहाय, तं देवा वृत्र-
मुमन्यन्ता, —अयं वावेदं भविष्यतीति, त इन्द्र ऐछन्, हेनामेममिति, सोऽब्रवीत्, संधा वै
मे संहितानभिद्रोहार्येति, तमग्निं ब्रवी, —दहमेव त्वेतः पास्यामीति पृथिव्या, अहमन्तरिक्षा-
दिति वंरुणो, इह दिवं इति रुद्र, —स्ततो वै देवा वृत्रमुमन्, वृत्रं खलु वा एष हन्ति यो राज-
स्येनाभिपिच्छते, तद्विघ्नमेवैतद्, देवाश्च वा असुराश्च संमुपतन्त, तानग्निस्त्रेधात्मानं कृत्वा
प्रत्ययतता, —अग्निरेवास्मिच्छोके भूत्वा, वंरुणोऽन्तरिक्षे रुद्रो दिवि, स इन्द्रोऽमन्यता, —अयं
वावेदं भविष्यतीति, सोऽब्रवी, —दहश्च विश्वाभ्या आश्राम्या इति, ततो वा अजयश्च, —स्तर्जि-
त्या एवैत, —देतैर्नैव याजयेत् संग्रामे, जयति संग्राम, —मेतैर्नैव याजयेद्, आतृष्यवन्तश्च,
यो वास्य प्रियः स्पर्त्त, भवत्यात्मना, परास्य आतृष्यो भवति, यद्वै तदिन्द्रस्तुरीय उप-
समपद्यत तस्मादिन्द्रतुरीय, धेनुं नद्ववाहीं दक्षिणा, यद्वहिनी तैनाग्नेयी, यद्वेनुः सती
दन्तो तैन् वारुणी, यद्वोस्तेनु रौद्री, यत् पेयस्तेनैन्द्री, रूपैरेवैनाश्च समुधेयती, —न्द्रो वै
नमुचिं नालभत, स रश्मीन् कुलायं कृत्वान्वारोहदम्भमादित्यं, तश्च वा अन्वमन्यत, संग्राया
प्रसवति, सोऽब्रवी, —आहश्च हनिष्यामीति, सोऽब्रवीत्, संधा ते संदधे यथा त्वा न दिवा
हेनानि न नक्तं न शुष्केण नोद्रेणति, तस्य वा उपोदये धूर्यस्य नीहारश्च, संवेत्यापां फेनै

शिरोऽछिनत्, तदा एनमन्ववर्तत, मित्रद्रुगसीति, पाप्मा वै नमुचेः शिरः, पाप्मा वा
 एनं तदन्ववर्तत, पाप्मानं वै स तैनापाहत्, तत् पाप्मानुमेवैतैनापहते, ऽपां न्ययनादपमा-
 गीनाद्गन्त्या, —पो वै रक्षोधी, —रपो रक्षांसि न त्रान्ति रक्षसामपहत्यै, वरो दक्षिणा, वरे-
 णैव वरं स्पृणोत्या, —त्मा हि वर, आत्मानं हि तस्य तदन्ववर्तत, ये देवाः पुरासंदो
 अग्निनेत्रा रक्षोर्हणस्ते नोऽवन्तु, ते नः पान्तु, तैभ्यः स्वाहित्ये, —तदेव इत्या वा इमां दिशो,
 यथादेवतं वा एतद्वाभ्यो दिग्भ्योऽधि रक्षांस्यपहत्य, —नुपरिकामं जुहोति, संप्रीभ्य एव
 दिग्भ्योऽधि रक्षांस्यपहन्ती, —दमर्हं रक्षोभिः संपृहाम्य, —मे संदुह रक्षः, संदग्धं रक्षा,
 इत्याह रक्षसां धुराधि रक्षसामन्तरित्या, अथ यत् पुनः समृद्धं जुहोति याभ्य एव दिग्भ्योऽधि
 रक्षांस्यपावृषीत्ता भार्गिनीः करोत्येहिंसायै, रथः पञ्चवाही दक्षिणा, पञ्च दिशः पञ्च देवताः
 समृद्धौ ॥ ४ ॥

. सोमेनेजानं याजयेत्, सखस्सुरं वा एतस्य छन्दांसि यातयामानि भरन्ति यः
 सोमेन यजुते, छन्दांसि वै देविका, —छन्दांसि वांरास्मा एतदयातयामानि पुनर्यामानि
 करोति, राजसूयेनाभिषिपिचानं याजयेत्, पष्ठोही दक्षिणा, ऽऽशां वा एवं जुषामिपिञ्चत,
 आशां पष्ठोऽशा, —शामेवास्मा अकः, पशुकामं याजयेत्, छन्दांसि वै देविकाः, पशव-
 छन्दांसि, गायत्र्यनुमति, —सिष्टुश्चाका, जगाती सिनीवाली, कुहं नुष्टु, धाता
 वृषदकारो, या पूर्वा पौर्णमासी सांजुमति, —योजुरा सा राका, या पूर्वमावाऽस्या सा
 सिनीवाली, योजुरा सा कुहं, —चन्द्रमा एवं धाता, यद् द्वे अंबरे द्वे परे तन्मिथुनं, यत्
 पूर्वतेऽन्यां नान्यां तन्मिथुनं, यत् पश्यन्त्यन्यां नान्यां तन्मिथुनं, यदमाशास्याया अग्नि
 चन्द्रमाः प्रजायुते तन्मिथुनं, तस्मादेवास्मै मिथुनात् पश्यन् प्रजुनयति, प्रजां हामं याजयेत्,
 धातां समुत्तमं कुर्यात्, त्रियो वै देविकाः, पुमान् धाता, पराचीर्वा प्रजां रेतो दधते,
 पराचीर्वासां रेतो दधाति, तदाहु, —नै वै तं पराघचे यदन्तरा प्रधीयता, इति व्युदध्या-
 द्धातारं मध्यतः, सर्वा एवेना वृषमोदिनीः क्रूरोति, तदाहु, —जीयत एवं, पृथाचरे ह्यु तं
 भवति, स्त्रीभ्यो ह्येनं पृथात् परिणयन्तीति, स यदा जायेनांश्च धाते पुरस्ताच्चिरपे, —दग्रं वै
 धाता, ऽग्रमेवेनं परिणयति ॥ ५ ॥

आमयाविनृत् याजयेद्, धातारं मध्यतः कुर्यात्, सवत्सरो वं धाता, सवत्सरो हि वा एतस्य मुग्धो, यथैतस्यामयति, सवत्सरं वावास्मा एतन्मध्यतोऽचीकल्प, — दधेनमेतस्मान्मिथुनात् प्रजनयती, — धराणि वा एतमेतानि छन्दास्स्युते पशोरशान्तानि निर्मृजः, पशुरप्यालभ्यः शान्त्या अनिर्मागायै, — ते वं पशवो यद्विद्विथश्च यवाश्च, यद्विद्विमयः पुरोडाशो भवति तेनैव पशुरालभ्यते शान्त्या अनिर्मागाय, वीरस्था वा अन्ये पशवोऽवीरस्था अन्ये, ये पुरस्तात् पुरोडाशास्ते वीरस्था, ये पश्चात् पुरोडाशास्तेऽवीरस्था, ये पुरस्तात् पुरोडाशा भुज्जतस्ते उपतिष्ठन्ते, प्रजापतिरु ३ छेते प्रतिष्ठांभ्यस्तृज्यन्त, ये पश्चात् पुरोडाशाः परा ते भवन्ति, यासु स्थालीषु सोमाः स्युस्ते चरवः स्युः, सोमो वं रेतोधाः प्रजननाय, सर्ववेदसेनेजानं याजयेत्, पशुभिर्वा एष व्युभ्यते यः सर्गं ददात्य, — न वा एष जघन्यं पशन् पश्यति यत्रैतान् विभज्जति, यत्रैतान् विभज्जति तत् एतान् पुनरवकुन्दे, य एव कश्च सोमेन यजेत तं याजयेत्, सवत्सरं वा एतस्य छन्दास्ति यातव्यामानि भवन्ति यः सोमेन यजेत, छन्दास्ति वं देविका, — छन्दास्ति वावास्मा एतदयातव्यामानि पुनर्यामाणि करोति ॥ ६ ॥

६

अथैतत् त्रिपयुक्तं, यत् पूर्वं त्रिपयुक्तमित् एवास्मै तेनोर्ध्वानिर्माहोक्तान् दाधार, यदुत्तरं त्रिपयुक्तमस्तु एवास्मै तेनोर्ध्वान् इमाहोक्तान् दाधार, तदेवा ववितं लोकानां विष्टृत्यै, यत् पूर्वं त्रिपयुक्तं वीरजनुनं तद्, यदुत्तरं पशुजनुनं तद्, यत् पूर्वं त्रिपयुक्तं वीरानेवास्मै तेन जनयति, यदुत्तरं पशुस्तेन, यत् पूर्वं त्रिपयुक्तं रेत एषं तेन दधाति, यदुत्तरं प्र तेन जनयति, यत् पूर्वं त्रिपयुक्तं तेन यज्ञक्रामो यजेता, — अग्निं सर्गा देवता, विष्णुर्यज्ञो, देवताश्चैव यज्ञं चालये, — नद्रो वं यज्ञो, विष्णुर्यज्ञ, — स्तेयजस्यैवैष आरम्भो, अथ यद्वेष्णवो, विष्णुर्वं यज्ञो, यज्ञ एव प्रतिष्ठति, यदुत्तरं त्रिपयुक्तं तेन पशुक्रामो यजेत, सोमो वं रेतोधाः, पूर्वा पुशूना प्रजनयिता, सोम एवास्मै रेतो दधाति, पूर्वा पशून् प्रजनयती, — न्द्रियेण वं पशून् प्रजायन्ते, पूर्वा प्रजनयती, — न्द्रियेणैवास्मै पूर्वा पशून् प्रजनयत्यै, — यत् यत् प्रौष्णः, पशवो वं पूर्वा, पशुप्रेरं प्रतिष्ठित्यै, — यत्तद्विद्विथश्च यवाश्च, सवत्सरो वा अश्विन्धनरं, — स्तस्य वा एतं स्वा यदुत्तरं, — स्तेपा वा एतदोऽभिषिक्तो राजा, अभिषिक्तो वं देवानां वरुण, एता वं देवानां सूता, एता सर्वपती, एता सर्वस्येता, ता एन

सुवाते, यावन्तो वा एतस्य स्वा अनुक्ता वै त एते, मनुका देवा वरुणः, यावन्त एवास्य
 स्वास्तान्स्मा अनुक्तानविवादिनः करोती, याश्चरुर्मवत्ये, तावान्वा आत्मा, यावानेवा-
 स्यात्मा तश्च वरुणान्मुक्त्वा, सश्वत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः, सश्वत्सर एवेनं प्रतिष्ठापयति,
 सश्वत्सरायुपमेनं करोति, तस्माद्राजसूयाभिषिक्तस्य जरासा दन्ता अवशीयन्ते, सश्वत्सरं
 ह्येनं प्रतिष्ठापयति, सश्वत्सरायुपमेनं करोति, यां ज्योगामयावी स्यात्तमेतेन याजयेद्, वरु-
 णेन हि वा एष पाप्मन्ता गृहीतो, उचैतस्य ज्योगामयति, यद्वा रुणां, वरुणादेवेनं तेन
 सुञ्चती, याश्चरुर्मवत्ये, तावान्वा आत्मा, यावानेवास्यात्मा तश्च वरुणान्मुक्त्वा, सश्वत्सरो
 वा अग्निर्वैश्वानरः, सश्वत्सर एवेनं प्रतिष्ठापयति, सश्वत्सरायुपमेनं करोति ॥ ७ ॥ ७

अथैतं रत्नितः, क्षत्रस्य वा एतान्यङ्गानि, यस्य वा एतान्योजस्वीनि भवन्ति तद्राष्ट्रमोजस्वी
 भवति, तान्येवास्योजस्वीनि करोति, क्षत्रस्य वा एतान्यङ्गानि, यस्य वा एतानि तेजस्वीनि
 भवन्ति तद्राष्ट्रं तेजस्वी भवति, तान्येवास्य ब्रह्मणा तेजस्वीनि करोति, बार्हस्पत्यश्चरुर्मवत्ये
 गृहं इति, ब्रह्म वै वृहत्स्पति, बृहत्स्पतिपुरोहित खलु वै राष्ट्रमृधोति, ब्रह्म वा एतत् पुरस्ताद्वा-
 द्वास्यात्पौड्री, दधो ब्रह्मण एव राष्ट्रमनुकं करोत्ये, न्द्र एकादशकपालो राज्ञो गृहं इती, न्द्रियश्च
 वा इन्द्र, इन्द्रिय एव प्रतिष्ठित्या, दित्यश्चरुर्मवत्ये गृहं इती, यश्च वा अदिति, रस्या
 एवेनं मात्रां गमयती, मामेवेनं प्रजाभ्य उपजीवनीयं करोति, धेनुर्दक्षिणै, तद्वयदित्या रूपं,
 नैर्ऋतश्चरुर्नखावृत्तानां परिवृक्त्या गृहं इति, निर्ऋतिगृहीता हि वा एषा, उधैतां परिवृजन्ति
 निर्ऋतिमेव निरवदाये, यश्च वा अनुमति, रस्या एवेनं मात्रां गमयती, मामेवेनं प्रजाभ्य उप-
 जीवनीयं करोति, श्वेनी वण्डापस्फुरा दक्षिणै, तद्वि निर्ऋत्या रूपं, माग्नेयोऽष्टाकपालः से-
 नान्यो गृहं इत्ये, ध्रिर्वै सर्वा देवता, देवतामिरिवास्य सेनामुरं जियै सञ्चयति, हिरण्यं
 दक्षिणा, सत्यश्च वै हिरण्यश्च, सत्येनैव जयत्या, शिनी द्विकपालः संग्रहीतुर्गृहं इति, रथो-
 पमेवास्मात्तेन निरवदयते, सवश्चरुर्दक्षिणैति, सवत्या इव हि सव्यस्तारथी रथमभि,
 सवित्रोऽष्टाकपालः सत्तुर्गृहं प्रचक्ष्या, अथो सवितेव श्लेषं प्रजाभ्यः प्रसवति, वारुणो युवमयो
 दशकपालः सुतस्य गृहं, मारुतः समरूपालो वैश्यस्य ग्रामण्यो गृहं इति, सुतमुखा वै विद्
 क्षत्रमुपतिष्ठते, सुतमुखाश्च वावास्मा एतर्दिशं मुखश्चोऽन्नाद्यायोपदधाति, पौष्णश्चरुर्मवत्ये गृहं इति,
 पुष्टिर्वै पूषा, पुष्टिमेवास्तु मार्गं दधाति, वैष्णवस्त्रिकपालस्तथरथकारयोगृहं इति,

विष्णुर्वै यज्ञो, यज्ञ एव प्रतिष्ठति, रौद्रो गावीधुकश्चरुधावापस्य गृहं गोविकर्तस्य चैत्य, —
 न्तत् एवास्मात्तेन रुद्रं निरुदयते, ऽथो रुद्रं हुव रक्षेतो पशू अभिमन्येते, एकादश वा एतानि
 हवींश्चै, —कादशाक्षरा त्रिष्टुप्, वीर्यं त्रिष्टुप्, वीर्य एव प्रतिष्ठति, नाना वा एत एतेषा-
 माशिषोऽवरुन्धते, यत्सह निर्वपेयुरत्निनाः स्युः, रैन्द्रं एकादशकपालो राज्ञो गृहं इती, —न्द्रि-
 यं वा इन्द्र, एकधा वा एतद्यज्ञमाने यज्ञस्याशीः प्रतिष्ठित्यै, —न्द्रो हि यज्ञमानः ॥८॥ ८

इन्द्रायाश्चोमुचा एकादशकपालं निर्वपेद्, यदेवं किंचार्वाचानं जन्तोरैः करोति तत् एन-
 मश्चोमुद् मुञ्चती, —न्द्राय सुत्राग्ना एकादशकपालं, य एवांषवादी योऽभिदासुति तत् एनं
 सुत्राग्ना त्रायते, ऽथैतन्मैत्रावाहस्पत्यं, सत्यं वै मित्रो, ब्रह्म बृहस्पतिः, सत्यं चैव ब्रह्म
 चालस्य दीक्षते, क्षत्रं वै मित्रो, ब्रह्म बृहस्पतिः, क्षत्रं चैव ब्रह्म चालस्य दीक्षते, यस्य
 राष्ट्रं शिथिरमिव स्यात्तेमेतत् याजयेन्मैत्रावाहस्पत्येन, क्षत्रं वै मित्रो, ब्रह्म बृहस्पतिः, —त्री-
 णि वा एतत् क्षत्रं प्रतिष्ठापयति द्रद्धिर्ज्ञेऽशिथिरत्वाया, —ऽथैतं देवेषु, एतं वै देवानां सुता,
 एतं सर्वपुत्रय, एतं सर्वस्येयते, त एनं सुवते, तस्माद्वा एतमाहुः, पूर्वेष्वर्वा एषं सुयते-
 ऽभितथ सिच्यता इत्यं, —थैषं मारुतं एकविंशतिकपालं, —स्त्रिंशं सप्त सप्त मरुतो, विंशमरुतो,
 विशो वा एतन्मध्यतः द्ययते, तस्माद्वा एष विशः प्रियो, विशो हि मध्यतः सुयते, वरुणस्य
 वा अभिपिच्यमानस्येन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत्, तत् वेधाभ्युद्, भृगुस्तृतीयमभवत्, आयन्तीयं
 तृतीयं, सरस्वतीं तृतीयं प्राविशद्, यद्भार्गवो होता भवति आयन्तीयं ब्रह्मसामं सारस्वती-
 रापस्त्वदेवैन्द्रियं वीर्यं तेज आप्नोति, वाचा वा एतमभिपिञ्चन्ति यमभिपिञ्चन्ति, वाक्
 सरस्वती, सारस्वतीरापो, यत्सारस्वतीभिः सुयते यावत्येवं वाक् तया द्ययते ॥ ९ ॥ ९

अपां वा एतानि चित्राण्य, —पां वा एतच्चित्राणि संभरन्त्य, —पामेन चित्रैरभिपिञ्चन्ति,
 चित्रमस्मिन् दधति, तस्माद्वा ए३पोऽभिपिक्तश्चित्रं राजंति श्रूयते, ऽपां ह्येनं चित्रैरभि-
 पिञ्चन्ति, चित्रमस्मिन् दधति, यथा वा इदं मधुकृतो मधु संभरन्त्येवं वा एतदुपांषधीनां
 रसं संभरन्त्य, —पामेनमोषधीनां रसेनाभिपिञ्चन्ति, रसमस्मिन् दधति, तस्माद्वा एतमाहुः,
 रसी राजा पुण्या इत्यं, —पां ह्येनमोषधीनां रसेनाभिपिञ्चन्ति, रसमस्मिन् दधति, वरुणस्यो
 वा एष, वारुणीरापो, यदद्विरभिपिञ्चति वरुणमेवैनमक, —विपुत्रान्वं सरस्वती, सारस्वती-

रापो, यत्संसारस्वतीभिः सुयते विपुवान् भवति, पौंडुश्च ग्रहा गृह्यन्ते, पौंडुश्च होसा हयन्ते,
तद् द्वात्रिंशद्, द्वात्रिंशदक्षरानुष्टुप्, वागनुष्टुप्, यावत्त्येवं वाक् तस्या स्यते ॥१०॥ १०

[२१६३]

॥ इति खिलकाण्डे वृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थः प्रपाठकः ।

प्रतीपमन्य ऊर्मियुध्यत्यन्वीपमन्यो मिथुनत्वाय, यत्तस्य गृह्यति यः प्रतीपः युध्यत्योजुसा
वा एष वीर्येण प्रतीपः युध्यत्यो, —जुसा वा एतद्वीर्येण राष्ट्रं ओजो वीर्यं दधात्य, —य यत्तस्य
गृह्यति योऽन्वीपमीरयति माहिषं तेन तोकं प्रजनयत्य, —य यन्मदीपतेरुपाः वा एतन्मिथुनं, —म-
पाः वा एतन्मिथुनेन राष्ट्रं मिथुनं दृधात्य, —य यदग्रहावरीणां मध्यमेष्टवं तेनावरुन्दे, —य यत्
परिवाहिणीनां पारेवस्यन्त्यास्तेन तोकं प्रजनयत्य, —य या आपोऽञ्जरा, ओजुसा वा एत-
वीर्येणापोऽञ्जरा, ओजुसा वा एतद्वीर्येण राष्ट्रं ओजो वीर्यं दधात्य, —य यत् कृष्णानामुर्मशीस्ते-
नापोऽवरुन्दे, याश्च समुद्रिया योश्चसमुद्रिया ईधरा वा एतमेतां स्रोतस्या आपोऽशान्ता निर्म-
जो, यत्स्थावराणां गृह्यति, शान्त्या अनिर्मागय, या आतपति वपुति याश्च परिदेह्ये ता आपो
ब्रह्मवर्चेऽस्या, —स्तामी राष्ट्रं ब्रह्मवर्चेन दृधात्य, —य यदधार्दनीनाः विशस्तेन वीर्यमवरुन्दे,
—य यत् पुष्पाणामार्ष्यं तेनाय यदुल्बानाः, वज्रो वै पश्यो, वज्रा उल्बया, वज्रेण वा
एतद्राष्ट्रं वज्रं दधात्य, —य यत् पयसा, पयसा वा एतद्राष्ट्रं पयो दधात्य, —य यद् घृतस्यै, —ता
वा आपोऽनाधृष्या, —स्तामी राष्ट्रमनाधृष्यं कुरोत्य, —य यन्मघो, —रुपाः वा एष आपधीनाः
रंसो, स्पाः वा एतदोपधीनाः रसेन राष्ट्रं रसं दधाति, पौंडुश्च वा एतं ग्रहाः प्राजापत्याः,
समान्नीतः सप्तदशः, प्रजापतिः सप्तदशः, प्रजापतिमेवाप्नोति ॥ १ ॥ १

देवीरापो मधुमतीः संसृज्यध्वं महि खत्रं खत्रियाय वन्वानां इत्ये, —ता हि खत्रस्य वन्वी, —
रताधृष्टाः सीद्वोर्जस्वतीमहि वर्वः खत्रियाय देह्यतीरित्ये, —ता हि खत्रस्य धात्री, —रनिभृष्टमतीत्ये, —
निभृष्टः इहोव राष्ट्रमक, —स्तपोजा इति, तपोजा हि राष्ट्रः, सोमस्य दात्रमिति, सोमस्य

[१] मै २,६,७, १ ते मा. १,७,५ ।

[२] मै. २,६,८ । ते मा. १,७,६,१-४ । वा १०,४,६-७,१,१०,३१,४,४ । वाच ११,८,१३-१४,१,१५,
४८,४,५ ।

इहेतद्वात्र५, शुक्रा वः शुक्रेण पुनामि, चन्द्रा वश्चन्द्रेण पुनामीत्या, —युर्वै हिरण्य, —मायुष्या
 एवैना अक्र, —वैचो वै हिरण्य५, चर्चस्या एवैना अक्र, —देवा वः सविता पुनात्वेछिद्रेण पवित्रे-
 णेत्ये, —तद्वा अछिद्रं पवित्र५ यत्सर्वस्य रश्मयो, छिद्रेणैवैनाः पवित्रेण पुनाति, स्वाहा राजस्रया
 इति, राजस्रया इहेताः सुधमादो द्युस्मन्या ऊर्जा एका, इति व्यानयति वारुण्या, वारुणी-
 स्त्रीपः, स्वयैव देवतया, रुद्र यत्ते गिरिपरं नाभेति, रुद्रमेवास्मात्तेन निरवदयते, तस्मिन्
 हुतमसि, यमेष्टमसि, स्वाहेसि, मृत्युर्वै यमो, मृत्युमेवास्मात्तेन निरवदयते, सोमा
 इन्द्रो वरुणो मित्रो अग्निस्ते देवा धर्मधृतो धर्म धारयन्त्वित्ये, —तै वै देवा धर्मधृतो यद्विमे प्राणा,
 यदेनमेतैभ्योऽम्रोच्याभिपिञ्चैपुरपरोधुका एन५ स्यु, —रथ यदेनमेतैभ्यः प्रोच्याभिपिञ्चन्ति तथा
 हैनमनपरोधुका भवन्ति, पर्णस्य वा अग्नेऽन्ते ब्रह्म संभवदन्त, तद्वाव सुथवा यत्तदमृणोत्,
 पर्णमेयनाभिपिञ्चति, ब्रह्माभिपिञ्चति, ब्रह्मवर्चसेनैवैनमभिपिञ्चत्य, —थो ब्रह्म वै ब्रह्मा,
 ब्रह्मणैवैनं ब्रह्माभिपिञ्चत्यास्तथेन वैश्यो, विशो वीश्चर्मपाकामत्, तद्वश्चर्तं प्राविशत्,
 स तेन वीर्येण भर्भराभुवत्, तद्विश एवैतेन वीश्चर्मवरुद्धा, औदुम्बरेण आतृव्या, ऊर्वा
 उदुम्बरा, ऊर्ज५ वा एतद्ब्रह्माद्य५ यजमानो आतृव्यस्य वृद्धे, यो जन्वो मित्र५ स नैत्यग्रो-
 धेन, मित्रेण वै क्षत्र५ व्यवतत, —मवरोधैर्यग्रोधो, मित्रेण वा एतत् क्षत्र५ व्यवतनोति
 ब्रह्मिन्नेऽग्निधिरत्वाय ॥ २ ॥

२

क्षत्रस्य योनिरसि, क्षत्रस्योत्वमसि, क्षत्रस्य नाभिरसीती, —न्द्रो वै यदेजायत तस्य वा
 एप योनिरासीद्यत्तार्प्यमुल्यं पाण्डरं, नाभिरुष्णीपः, सूतवशाया अच्यजायत, सूना चतुः-
 पद्यपरासी, —नीवाराः पीयूष, —स्वस्मानैवारः पुरोडाशाः, पञ्चाशतमन्यस्मिन्नक्षण्यानक्तयैकप-
 ञ्चाशतमन्यस्मिन्, शतार्प्यै पुरुषः शतवीर्या, आग्रेव वीर्यमाप्नोत्य, —प उपस्पृशत्य, —
 मृत५ वा आपो, ऽमृतेनैवैन५ संस्ममयत्या, —विचो अग्निर्गृह्णतिरिति, गार्हपत्यायै-
 वैनमावेदयत्या, —विचा इन्द्रो वृद्धश्चवा इती, —न्द्रिय५ वा इन्द्र, इन्द्रियायैवैनमावेदयत्या, —
 विचो मित्रावरुणौ धृतव्रता इत्य, —होत्रावै वै मित्रावरुणा, अहोरात्राम्यामैवैनमावेदयत्या, —
 रिचे द्यावापृथिवीं कृतावृष्टा इति, द्यावापृथिवीम्यामैवैनमावेदयत्या, —विचः पूर्णा विश्ववेदा
 इति, पशवो वै पूर्णा, पश्वस्य एवैनमावेदयत्या, —विचा देव्यद्वितिरित्या, —द्वित्या
 वा इमाः प्रजा, —स्ताम्य एवैनमावेदयत्या, —विचोऽयमसां आमुष्यायज्ञोऽमुष्याः मुश्नो-

ऽमुष्याः विशीति, विश एवैनमावेदयति, तस्मादा एष विशः श्रियो, विशे ह्येतमा-
वेदयत्ये, य ते जनते राजेति, जनताया एवैनमावेदयति, सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां
राजे, -ति, ब्रह्मोद्धरति, सर्वेभ्य एवैनमन्येभ्यो भूतेभ्य आवेदयति, ब्रह्मोद्धरति,
तस्मादाहु, ब्रह्मोद्धतमिति, ब्रह्म इष्टुद्धरती, -न्द्रस्य वज्रोऽसि वज्रेण, -स्त्वयायं वज्रः
बुध्या, -दिति धनुः प्रयच्छति, वज्रो वै धनुः, -वज्रो राजऽन्यो, वज्रेणैव वज्रः
समर्धयति, शत्रुवाधुनाः स्ये, -ति बाणवतो, अतो वै बाणवन्तो, अतो राजन्यो,
अन्तेनैवान्तः समर्धयति, श्रीन् प्रयच्छति, तिस्रो वै शूरव्या, द्विव्या पाथिवा समुद्रिया,
ता अस्माद्योयाव, पातं प्राञ्चं, पातं प्रत्यञ्चं, पातं त्रिषञ्चं, पातान्वञ्चं, पातोऽर्धं,
द्विग्य एनं पातेति, द्विग्य एनं पान्ति, मित्रोऽसी, -तीर्ममभिमुन्त्रयते, मित्रस्य इहोत-
द्रूपः, वरुणोऽसी, -तीर्मः, वरुणस्य इहोतद्रूपः, हिरण्यवर्णमुपसो व्युष्टा, इत्युष्टता
अभिमुन्त्रयेतो, -ध्वबाहुस्तिष्ठन्तमभिपिञ्चति, बृहत्साम भवति, स्वर्गमेवैतं लोकमभिसंतनोति ॥
॥ ३ ॥

दिश एतः व्यास्थापयति, वज्रेण वा एतदिमा दिशोऽभिजयति, तस्मादा एतस्य सर्वा दिशो-
ऽभिजिता यास्यामभिपर्यावर्तते, दिशो वै स्वर्गो लोकः, एतदेव इत्या वा इमा दिशो, यथा-
देवतः वा एतदाभ्यां द्विग्योऽधि स्वर्गं लोकमेति, सोमस्य त्विपिरसि त्विपिमत्, तवेव मे त्विपि-
र्भूया, -दिति व्याघ्रचर्मः विविषयति, सोमे वा एका त्विपि, -व्याघ्र एका, सर्प एका, ता
एवावुरुद्धे, प्रत्यस्तं नमुचेः शिरा, इति सीसिं पण्डगाय प्रत्यस्यति, पाप्मां वै नमुचेः शिरः,
पाप्मान् वावास्मा एतत् प्रत्यस्यति स्वर्गं लोकमभ्यारोह, -जवेष्टा दन्दुशका, इति लोहितायसं
केशवापाय, दन्दुशकानेवास्मात्तेन निरवदयते, तस्मादा एतस्य नाभिचारोऽस्ति, यावन्तो हि
मृत्युवस्तानुस्मानिरवदयते, मृत्योः पाही, -ति रजतः रुक्ममधस्तादुपोहते, मृत्योर्वी एतद्रूपः
यद् व्याघ्रो, अमृतः हिरण्य, -ममृतेनैव मृत्युमन्तयेते, दिदिवः पाही, -ति हरितः रुक्म-
मुपरिष्टादभ्यहते, द्विव्याया एवैनमुमश्रन्त्या योयावे, -यं वै रजता, -ऽसौ हिरण्या, -भ्यामे-
वेतं परिमृष्टा, -ऽऽयुर्वै हिरण्य, -मायुष्या एवैनमुमभ्यतिक्षरन्ति, वज्रो वै हिरण्यः, वज्रस्या
एवैनमुमभ्यतिक्षरन्ति, वरुणस्य वा अभिपिच्यमानस्याप इन्द्रियः वीर्यं निरुहन्, यद्रुक्ममन्त-
देधातीन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय, शतमानो भवति शतधरः, शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यो,

आयुरेव वीर्यमामोति ॥ ४ ॥

४

अथैतानि पार्थानि, सश्वत्सरो वै पार्थानि, सश्वत्सरो वा एतन्मध्यतः प्रविशति, तस्मादा
एष दुःपराणोदः, सश्वत्सरो हि मध्यतः प्रविशति, गिरिं वा एतौ राजसूयस्य, वारिष्प-
त्यमन्येषामुत्तमं भवत्यैन्द्रमन्येषां प्रथमं, वीर्यं वै वृद्धस्पति, वीर्यमिन्द्रो, वीर्यं एवैन-
मभिसंघत्त, आदित्यनामानि वा एतान्या, दित्या वा इमाः प्रजा, स्ताभ्य एव सूर्यते, सौ-
मस्य त्वा द्युमेतायेस्तैजसेन्द्रस्येन्द्रियेण विक्षेपां त्वा देवानां क्रतुनाभिपिञ्चामीत्ये, तैरेवैनमिन्द्रिय-
रेताभिर्देवताभिर्भिपिञ्चती, न्द्रस्य योनिरसि, जनयेत्यं, तो वा अधीन्द्रोऽजायत, स्वादे-
वैन योनेर्जनयत्यं, ति ह्यन प्राहीत्या, ह स्वर्गस्य लोकस्य समष्टयै, समविवृन्नधरागुदक्ता,
इति समन्माष्टौ, न्द्रियं वा एतद्वीर्यमभिपिच्यमानस्य व्यवेति, तदेव समन्माष्टि, तैर्नैन
समर्धयत्यै, न्द्रया त्रिष्टुभा ब्रह्मान्वेत्यै, न्द्रो वै राजन्युस्त्रिष्टुष्टुन्दः, स्वेनैवैनं छन्दसान्वेत्यं,
थो प्रजापतिर्धं ब्रह्मा यज्ञस्य, प्रजापतेरधीन्द्रोऽस्यत, प्रजापतेरेवाग्नि स्यता, इन्द्रस्य
वेद्यांसि वाजसति, स्त्वैयाये वाजस्ये, इति रथमुपावहरति, स्वयैव देवतया, मित्रा-
वरुणयोस्तत्रा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युजमी, ति युनक्ति, स्वयैव देवतया, विष्णोः क्रमोऽसि
सपत्नई, ति रथमुपातिष्ठत्य, तो वै विष्णुस्त्रिमाहोकात्तुदजयद्, विष्णो रेवोऽज्जितिमन्विमाहो-
कानुजयति, प्रभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यं नुदते, मरुतां प्रसवे जयति, मारुत एव गुणो भूत्वा-
जयति, राजन्यं जिनात्यं, न्तुमेवाकृमीत, तदस्य न कश्चनाज्येयं उचिष्टयते, तस्मै वा-
मिपुमस्यति, तदस्यामोघायास्तमभू, दासै मनः समिन्द्रियेणेत्यु, कत्वा वर्तते, इन्तमेव
गुत्वावर्तत आत्मनोऽहिंसाया, एष वज्रो वाजसातुम, स्तेन नौ पुत्रो वाजस्ये, इति पत्न्यै
धन्नाति प्रयच्छत्ये, पं वै पत्न्या यज्ञस्यान्वारम्भः, सह सूर्यं लोकं भवतः ॥ ५ ॥

इयदस्पा, पुरस्पा, पुमं धेहीत्वा, पुरेवास्मिन् दधाति, युद्धसि, वचोऽसि, वचो
मे धेही, ति वचं एवास्मिन् दधात्यं, र्गस्यं, जं मयि धेहीती, यं वै रजता, सौ हरिणी,
मं एवालभ्या, र्गवीं तुदुम्वरा, ऊर्जं वा एतन्मध्यत आत्मनो घत्ते, प्रजातां च मित्रो

[५] मे २,६,११ । नै. आ १,७,७,४,१,७,८,९ । वा १,५,१०,१७,१९—२१; ११,५, (२३,६५) । वाण्ड १,७,११,
२५,३८—३९, ३१, ३३, ६, (२५, ६७) ।

[विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा० । अथर्व १०,५, २५-३५]

[६] मे २,६,११ । तै. आ १,७,१,५—६, १,७,१० । वा १,२२,१०,५, २३-२८, २२, ६, २७, ३२, १, २०, २, १२, १४ ।
वाण्ड १०, ३१, ११, १२, ३३-४०, १३, १५, २१, २३, २४, ६, ३७, ३९, १ ।

[आयुरस्यायुमंयि (००) घेहि (दाः) । अथर्व. २, १७, ५ ।]

ऽसीं, — तीर्ममुपावहरति, मित्रस्य ३द्योतद्रूपं वरुणोऽसीं, — तीर्मं, वरुणस्य ३द्योतद्रूपं, सदासि, संग्रहः विधेदेवे, — रिति हस्ता आर्मिधामभ्यवहरति, सद्रो आर्मिधा, सदेवाभ्यवहरति, तत्र ते हिरण्ये ददाति, सा दक्षिणा, द्विंस्ति रात्रौ वा एषं पशून् पृथिवीमभ्यु-रोह, — तमो मात्रे पृथिव्या इति, वाराही उपानहा अभ्यवरोहत्या, — रण्यनिव पशून् अभ्यवरोहति, वराहस्त्वेषेतं संग्रुमर्हति, तद्गराह एवैनं समोति, प्रति त्वन्मां राज्यमधासि स्वां तन्वन् वरुणोऽसुपोदिति, वरुणसुवो वा एषं, वरुणायैवैनं प्राह, नि द्वितो जुरिमाणं न आनडिति, जरिमाणमोस्मिन् युनाक्ति, स्योनासि सुपदति, स्योनां ३द्योतां सुपदा, स्योनामासीद, सुपदामासीदिति, सुपदैवैनं सादयति ॥ ६

निपसाद धृतमतो वरुणः पुरस्त्यास्वा । सात्राज्याय सुकृतुः ॥ ७

इति, वरुणसुवो वा एषं, वरुणमेवैनमक, — ग्रये स्वाहा, सोमाय स्वाहे, — न्द्रस्यांजसे स्वाहा, मरुतां वहाय स्वाहे, — ति रथविमोचनीयं जुहोति, यंजुषेव युज्यन्ते, यंजुषा विमुच्यन्ते, इत्सः शुचिपदसुरन्तरिक्षसदिति, रथं वा एतत् परिवदति, सह सांरथिना रथवाहने रथमादधति, सर्वेत्वायिव प्रसवाय, ब्रह्मा ३स्त्वं ब्रह्मासीति, किमुभूकिमुभू, — मिति वा एतद्वाह, सवित्तासि सत्यसुवा इती, — दमुसीदमसीं, — ति वर्विनुमेतदाह यद्यङ्गुत्ये, — पं वज्र, — स्तेन मे रथ्ये, — ति स्पर्षं प्रयच्छति, वज्रो वै स्पर्षो, वज्रेण वा एतद्वाष्टं रन्धयते, तस्मिन्स्पर्षं प्रयच्छति, तेनावरस्पर्षं राष्ट्रं रन्धयमाण एति, तस्माद्वा एत एतस्मा अवरस्पर्षं रुद्रां, वालिं हुरन्ति, तेन स्पर्षेनाभिदेवनं कुर्वन्ति, तत्र पथौर्हो विदीव्यन्त, आशां वा एषं उषामिषिञ्चत, आशां पथौ रथा, — शमिवास्मा अक, — स्ततश्चतुःशतमक्षाणवांश्वाह ॥ उद्भिन्नं राज्ञः ॥ इति, चरुजरो वै पुरुषा, ब्राह्मणो राज्ञन्यो वैश्यः शूद्र, — स्तेपामेवैनमुद्भेदयति, ततः पञ्चाक्षान् प्रयच्छन्नाह, दिशो अभ्यभूदयमिती, — मां एनास्मै पञ्च दिशो-ज्जाद्याय प्रयच्छति, क्षेत्रं ददाति, तेन क्षेत्रे पृतो भवति, वरं वृणीते, सोऽस्मै कामः संभूयते यत् कामो भवति, मज्ज्यपुनात्रो हवति, यत् पूर्वं व्याहार्य तन्नमोर्धमुसदित्य,

[निपसाद धृतमतो० । ऋ १,२५,१०, तै स १,८,१६,१. तै भा १,७,१०,२,२,५,१ । अग्नये स्वाहा । अयवे १९,४३,१ । सोमाय स्वाहा । अयवे १९,४३,५ । इत्स शुचिरासु० । ऋ ४,४०,५, तै भा १,८,१५,२,४,१,५, तै. आ १०,१०,२]

—सां अमुष्य पुत्रोऽमुष्यासौ पुत्र, इति नाम्नी न्यतिपजति स्वर्गस्य लोकस्य संमृष्ट्यै ॥

~॥ ६ ॥ ८-१०

समानो वा एष यज्ञक्रतुः सश्वत्सरं भवति, विं वा एतद्भुजैर्व्यश्लिष्यते यद्वभृथमवयन्ति,
यदुपां नष्टे स्वाहोर्जो नष्टे स्वाहागमे गृहपतये स्वाहे, —ति जुह्वत आप्यन्ति यज्ञस्य संतत्या अवि-
छेदाय, यज्ञो वै देवेभ्यस्तिरोऽभवत्, तै देवाः सश्वत्सर्वैश्च, यत् सावित्रः,
सुविदप्रद्यता एवान्वैश्च, यत् सारस्वतो, वाग्वै सारस्वती, वाश्च्येवान्वैश्च, यत्
पौष्णो, पृथग्वै पृथा, पृथग्वेवान्वैश्च, यद्वाहस्पत्यो, व्रक्ष वै बृहस्पति, —व्रक्ष-
प्येवान्वैश्च, यदैन्द्र, इन्द्रियं वा इन्द्र, इन्द्रिय एवान्वैश्च, यद्वाक्यो, वरुण एवा-
न्वैश्च, यस्वाग्रः, सश्वत्सरो वै त्वष्टा, सश्वत्सर एवान्वैश्च, यद्वाग्रेयो, अग्निं
सर्वा देवता, देवतास्त्रेवान्वैश्च, यत् सौम्यः, सौमीर्वी औपधया, औपधीष्वेवान्वैश्च,
यद्विष्णवो, विष्णुर्वै यज्ञो, यज्ञ एवान्वैश्च, —स्तं विष्णो अविन्दन् दशमे, तस्मादुप
दशमो, दशमे हविन्दन्, दश चमसा, दश चमसाभ्युपेतो, दश दश चमसानभिज्ञा आ
दशमात् पुरुषादन्वाचष्टे समृद्धयै, दशसमृद्धो रक्षेयं यज्ञ, एतं वै ते तद्यज्ञमन्वैश्च, —स्तं
आर्भुव, —स्तं एतेन यजत क्रधोति, सप्तदशः सर्वो भवति, प्रजापतिर्वै सप्तदशः,
प्रजापतिमेवाप्नोत्य, —त्सन्नयज्ञो वा एष, सश्वत्सरादो अभ्युत्सन्नयज्ञोऽवृक्यते, सश्वत्सरादि-
वेनमध्याप्त्वावृक्यद्वा, इन्द्रो वै पुत्रमुद्, —स्तस्यैवै रूपाण्युपेता, चित्राणीयं नक्षत्राण्युतौ,
नक्षत्राणां वा अवकाशे पुण्डरीकं जायते, ध्रुवस्य वा एतद्रूपं, ध्रुवस्यैव रूपं प्रतिमुञ्चते,
द्रोणपुण्डरीका भवन्ति, द्रोण मासाः सश्वत्सरः, सश्वत्सरमेवाप्त्वावृक्यद्वा ॥ ७ ॥ ११

रुमो होतु, —राग्रेयो वै होता, न वा एतस्मै व्युत्ति, रक्षेवास्मै वासयति, संपु-
द्गतः, सौम्यो वा उद्गाता, —ऽथो अग्नेवास्मा आदित्यमाप्त्वाञ्जयति, प्रावेपो अध्वर्योऽयमो
हुव ह्यध्वर्युः ॥ अधः प्रस्तोतुः, प्राजापत्यो वा अधः, प्राजापत्यः प्रस्तोता, —ऽथो प्रव रक्षेयं
प्रोथुति, प्रव प्रस्तोता, धेनुः प्रतिहर्तुः, प्रतीव रक्षेयां हरति, प्रतीव प्रतिहर्ता, वृक्षा
मेवावरुणस्य, वंशं मा नयादित्यु, —पुमो ब्राह्मणाञ्चरसितः सेन्द्रियत्वाय, वासः पौतुः पवि-
त्रत्वाया, —ऽनृणाञ्चरु, —र्याधोऽन्या, युक्त्या एवं, स्थूति यवाचितं मुखावाक्यस्य, स्थूरीति

श्रेयो होत्रा स्वश्रया यदछावाक्या, ऽथो निर्वरुणत्वायैव यवा, न वा अस्यै तद्धि सदस्येभ्यो
दक्षिणा दीयन्ते; तं एवास्यै तेनाभीष्टाः श्रिता भवन्ति, द्वादश पष्ठौर्होर्भिणीर्ब्रह्मणो, वाग्
धेनुं, गौर्भो मन्त्रो, वाश्चेवास्य मन्त्रं दधात्या, मन्त्रणीयो ह भवति, धेनुं भव्या भ-
वन्ति, द्वादश धे पयास्ति, तान्वस्मिन् दधाति, तस्माद्वा एतमाहुः, पयस्वी राज्ञा
पुण्या इति, यावद्धि पयस्तेदस्मिन् धीयते ॥ ८ ॥

१२-१३

श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवत्य, नृपुंसु यज्ञायज्ञियं प्रोहन्ति, वारवन्तीयमग्निष्टोमसामं, मिन्त्रो
धे वृत्रमुह, न्तस ओजसा वीर्येण व्युध्यते, स एतत् सामापश्यत्, तेनात्मानं संमश्रयतां,
जुसा वा एष वीर्येण व्युध्यते यो राजसूयेनाभिषिञ्चते, तदेतेनैवात्मानं संश्रयते, ब्रह्म धे यदग्रे
व्यभुवत्कसाम यजु, स्तस्य वा एष रंसो यद्यज्ञायज्ञियं, यद्यज्ञायज्ञियं गायते ब्रह्मण्येव रसं दधाति,
वाचा वा एष व्युध्यते यो राजसूयेनाभिषिञ्चते, वागनुष्टुप्, यदनुष्टुप् यज्ञायज्ञियं भवति
वाश्चेवास्य रसं दधाती, न्द्रियेण वा एष वीर्येण व्युध्यते यो राजसूयेनाभिषिञ्चते, इन्द्रियं
वीर्यं चारवन्तीयं, यद्धारवन्तीयमग्निष्टोमसामं भवतीन्द्रियस्य वीर्यस्यावृद्ध्या, अश्रयन्वायं
श्रायन्तीयिनां, श्रायन्त वारवन्तीयिन, तदिन्द्रियस्यैवंते वीर्यस्य परिग्रहीतव्यं, यत्र वा एन-
मुदो दिशो व्यास्थापयति तत् स्वर्गं लोकमभ्यारोहति, यदिमे लोकं पुनर्नोपावरोहेदतिजनं वा
गच्छेदुद्वा माद्येत्, यदेतां दिशामवेष्टय, इमं वा एतं लोकं पुनरुपावरोहत्य, लकामो यजे-
तै, तदेव तस्या वा इमां दिशो, यथादेवतं वा एतदाभ्यो दिग्भ्योऽध्वनायमवृन्दे, यदि
ब्राह्मणो यजेत चारुस्पत्यं मध्ये निधायानुतिमाहुतिं हुत्वाभिषारयेद्, यदि वैश्यो वैश्वदेवं,
यदि राजन्य ऐन्द्रं, मेकधैवास्मिन्ननाद्यं प्रतिष्ठापयति, सवानो वा एष यज्ञक्रतुः सधत्तरं भ-
वति, वि वा एतद्यज्ञं विष्टयते यत्संतिष्ठते, यदेताः प्रयुज उपैति सायमन्याः प्रातरन्या, द्वौ
वा क्रतु अहश्च रात्रिश्च, ता एव प्रयुक्ते, पडन्याः पडन्याः, पुद्वा क्रतव, क्रतुनेव प्रयुक्ते,
ता उभयीर्द्वादश, द्वादश मासाः सधत्तरः, सधत्तरमव प्रयुक्ते, ऽनडौर्दक्षिणा,
युक्त्या एव, सारुती पृश्निः पष्ठौर्हो गभिणीति, विड्वं मरुतो, विशो वा एनमेतदं करोति,
तस्माद्वा एष विशः प्रियः, प्रियो हि गर्भं, आदित्याज्ञा मलिहा गभिणीति, यं वा अदिति,
रस्या वा एनमेतदं करोति, तस्माद्वा एष दुःपराणोदो, ऽस्या हि गर्भो, ऽथेतं सत्पदताः,

प्रसन्नाय सावित्री, देवा अंसुरेर्विजयमुपयन्तोऽश्विनोः पुष्पाणि सत्यं न्यदधत्, वाग्वे संरस्वती,
वाचा सत्यं प्रद्विणोति ॥ अभ्युषिषि राजाभूम ॥ इति, श्रद्धास्मै सुपुत्राणां दधति, स-
वत्संममिहोरे जुहोत्यनुसंतत्यै ॥ ९ ॥

१४-१६

अग्निष्टोममग्ने ज्योतिष्टोममाहरति, यद्यमुषं वा अग्निष्टोमो, यज्ञमुरांमेवालभ्यु सवमाक्रम-
ते, अथैष त्रिष्टोम, स्तस्य त्रिवृतं प्रातःसवनं पञ्चदशै माध्यंदिनं सवनं, तेजो वै त्रिवृतं,
धृत्रे पञ्चदश, स्तंज एरास्य धृत्रे दधाति, न वा अत्रापि सप्तदशस्तायवे, प्रजापतिर्वै सप्त-
दशो, यज्ञः प्रजापति, यद्यज्ञस्तायवे तेन सप्तदशोऽनुन्तरितः, पञ्चदशै माध्यंदिनं सवनं,
मेरुविंशं वृतीयसप्तनमिति, विंशो एकविंशः, धृत्रे पञ्चदशो, त्रिंशो वाचास्यैतत् धृत्र प्र-
तिष्ठापयामुक्ताः, सर्वे चतुस्त्रिंशोः पंचमाना अभिषेचनीयस्य, त्रयास्त्रिंशदेवता, स्तो एवा-
स्येवनाभीष्टाः प्रीता भुवन्त्ये, य एषं चतुस्त्रिंशः, प्रजापतिर्वै चतुस्त्रिंशः, प्रजापति-
मेराप्नोति, सञ्जरो वा एषं स्तोमानामयवापूर्वं, यद्विष्णुमाः स्तोमां यत्समाः पंचमानास्तेनै-
वासञ्जस्तेन यथापूर्वं, मात्मना वा अग्निष्टोमेन क्रभोत्या, त्वेना पुण्यो भवति, प्रजा वा
उक्थान्ति, पुश्र उक्थान्ति, यदुष्योऽनुसंतत्ये, यो वै सवादेति नैतं सव उच्यते,
यः सामभ्या एति पापीयान्सुपुत्राणो भवति, यानि देवराजानां सामानि यच्चैभ्यो नैति तेनैव
सवांश्चत्ये, तानि वै सामानि यत् पृष्ठानि, यत् पृष्ठान्युपयन्ति तेनैव सामभ्यो नैति, यानि
देवराजानां सामानि तंरसिंहोक्तं क्रभोति, यानि मनुष्यराजानां स्तरंमुष्मि, स्तदुभयोरेवेत-
ल्लोकयोर्क्रभोत्यस्मिन्धाम्निध्यां, द्वतीषु सुवता, उद्वद्रां अनुष्टुभो रूपं, मानुष्टुभो राजरभ्य,
स्तस्मादुद्वतीषु सुवते, अनुष्टुप् श्रुधमा भृत्य, अनुष्टुप्पुत्रमा, वाग्वा अनुष्टुप्, वाचा वा
एतत् प्रयन्ति, वाचोयन्ति, सौर्यनुष्टुप्पुत्रमा भृत्य स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्या, एकविंशं
केशरपनीयस्य वहिष्पवमानमेरुविंशमभिषेचनीयस्योत्तममिति, विंशो एकत्रिंशः, धृत्रे सप्त-
दशो, त्रिंशो वा एतन्मध्यतेः सुवते, तस्माद्वा एषं त्रिंशः त्रिंशो, त्रिंशो हि मध्यतः सुवते
यत् वा एनमदो दिशो व्यास्थापयति तस्मिन् लोकमभ्यारोहति, यद्विमं लोकं पुनर्नृपावरोहति-
विजने ॥ ३ गच्छेद्वा माद्येद, यद्विषं प्रतीचान्स्तोम, इमे वा एतं लोकं पुनर्नृपावरोहति ॥ १० ॥

१७ [११८०]

॥ इति खिलकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमः प्रपाठकः ।

अध्वरादीनां त्रयाणां विधिः ।

अपो वै वृषः पर्यशयत, ततो या अत्यमुच्यन्त ता जीवा यज्ञिया, गिरिवं वृत्रो या अतिमु-
 मुचानां धावन्ति ता जीवा यज्ञिया, यद्वदन्तीनां गृह्णाति या एव जीवा यज्ञियास्तासामेव
 गृह्णाति, प्रतीपमुपमारयन्त्येष्टम्बदकाराय, सर्वस्यावकाशे गृह्णाति, सन्द्रा एव गृह्णाति,
 हविष्मतीरिमां आपा इति, हविष्मतीरेव गृह्णात्या, विःसुषे गृह्णा, उत्तरमेव यज्ञकृतमु-
 भिगृह्णात्य, नृष्टभागृह्णात्य, नृष्टुष्वेव सर्वाणि छन्दोऽसि, सर्वेरेवेनाश्छन्दोभिर्गृह्णाति, वर्ध-
 वा एषा छन्दोऽसा, वर्धमैनं समानानां गमयति, चतुर्भिर्गृह्णाति, त्रिभिः सादयति,
 तदं सप्त, सप्तपदा शंकरा, शाकरोः पर्यवः, यज्ञनेवावकन्दे, ऽपो वै रात्रिर्दिवा भूमे
 प्रविशति, तस्मादापो दिवा कृष्णा, अपोऽहर्नक्तं, तस्मादापो नक्तं शुक्ला, यद्विवा
 गृह्णात्युभे एवाहोरात्रे गृह्णाति, दिवा वै मनुष्या यज्ञेन चरन्ति, नक्तं देवा, तस्माद्रात्रिभिः
 श्रवस्यते, सस्थाय्य वै मनुष्या यज्ञं निःपद्यन्ता, आपः तलु वै विश्वे देवा, यदुपः पुरि-
 हन्त्यद्भ्यो वा एतद्यज्ञं संप्रोदा, दन्यस्तेऽस्य यज्ञे क्रियते, यद्वै यज्ञस्यान्तर्यन्ति तच्छिद्रं,
 तदनु रक्षाऽसि यज्ञमनुयन्त्यापो वै रक्षोर्मां, रपो रक्षाऽसि न तुरन्ति, यदुपः पुरिहन्ति रक्ष-
 सामेनन्ववायय, या दिवा गृह्णाति या अत्रीः प्रजास्तासामेता योनि, स्ता एता अनुप्रजायन्ते,
 या नक्तं गृह्णाति या आद्याः प्रजास्तासामेता योनि, स्ता एता अनुप्रजायन्त, उभयोरेव प्रजाः
 प्रजनयत्यत्रीश्चाश्चाश्चा, ऽश्रीधे सादयत्ये, तद्वा अनभिजित्, मधो अत्र हि ता रात्रि देवता
 उपवसन्ति, देवा वै यज्ञस्य श्वस्तुनं नापद्य, स्ते वा एतदेव यज्ञस्य श्वस्तुनमपद्यन् यद्व-
 सतीर्वरी, यद्वसतीर्वरीगृहीत्वापवसन्ति श्वस्तुनं वा एतद्यज्ञस्यालभ्योपवसन्त्ये, यो आपो वै
 विश्वे देवाः, सर्वा वा एतदेवेना आलभ्योपवसन्ति यस्यागृहीताः सर्व्योऽमिनिमोचिद्व, ये आ-
 हिताग्निः सोमयाजी तस्य कुम्भाद्रृष्टा, तस्य हि गृहीता अग्निमुपतिष्ठाद्धारयेयु, रथ गृहीया,
 ज्योतिष्मतीरेवेना गृह्णाति, हिरण्यं हस्ते भवत्ये, य गृह्णाति, सत्यं वै हिरण्यं,
 सत्येनैवेना गृह्णाति, वरो दक्षिणा, वरेणैवेना गृह्णाति, यच्च यज्ञमद्रास्यन्त्याचदंयु॥१॥१
 प्रचरश्चामग्रे गृह्णात्ये, पो ह्यग्रे प्रचरस्य, पो वै सोमस्य रसः प्रतिष्ठो, ऽग्निः सर्वा देवता,
 वैश्वदेवोरापो, यज्ञमुखं प्रावाणाः, सवितृप्रद्यतो वा एतत् सर्वाभिर्देवताभिरपा सोमस्य

रंसमंछेति, शृणोत्यग्निः समिधा हवं मा इति, यस्मिन्नेवाग्नौ जुहोति तमेतदाह, शृण्वन्त्वापा
 इति, या एवापोऽहंति ता एतदाह, धिपणा च देवीति, वाग्धे धिपणा देवी, वाचश्च वा
 एतदाह, शृणोतु ग्रावाणो विदुषो नु यजमिति यजमुखश्च हि ग्रावाणः, शृणोतु देवः सुविता
 हवं मा, इत्याह, प्रसृत्या एव ॥ अप इष्णु होतः ॥ इति यजं प्रेष्यं, —ति वा एतदाह ॥ प्र-
 ब्रह्मणा इति, ब्रह्मणैव यजेमहेति, मैत्रावरुणस्य चमसेनाहेत्ये, —पे ह्ये प्रचरेत्ये, —थो मित्रावे-
 रुणो रश्मिपोमीशते, यजमुखश्च वै मित्रावरुणौ, यजमुखसंमपो, यजमुखसैनैव यजमुखमहेति, यत्र
 होतुः प्रातरनुवाकमनुब्रुवते उपशृणुयानंदुषोऽध्वर्युर्गृह्णायाद्, यन्नोपशृणुयाद्वाधिरः स्याद्, वाचो
 हि छिद्यते, अथ यज्जुहोति हरिर्भूता एवैना गृह्णात्ये, —थो अभिमृष्टा एव तृणं प्रास्य जुहोत्ये, —
 धिमंत्येव जुहोत्या, —यतनवत्यध्वोऽध्वर्युः स्याद्, यदनायतनं जुहुयाद्, घृतश्च वै देवा वज्रं
 कृतां सोममम, —अभि खलु वा एतां घारयन्ति, तस्मादाहुतिमप्लावयत्ये, —थो आहुतिं ने-
 दराणीति, कांश्चसीत्यां, —हुतिमप्लावयति, समुद्रस्य वोऽश्वित्या उन्नुया, इत्युपमारयत्ये, —
 पामेवाश्रित्या, अपो वै सोमस्य रसः प्रविष्टः, सोममपाश्च रसो, अपाश्च खलु वै नपाद्या-
 पोश्च सोमस्य रसस्पेशते, तां वा एतदाहुत्या भागधेयेनापोश्च सोमस्य रसं निरयाचिष्टो, —भे
 अहोरात्रं वसतीवरीषु गृहीतश्च्ये, इत्याहुः, पूर्वधुरन्यां गृह्णाति, पुरान्याः सर्वस्योदितो, —
 त्वास्यास्योभे अहोरात्रं वसतीवरीषु गृहीतं भवतः, पूर्वधुरन्यां गृह्णाति, पुरान्याः सर्वस्योदितो, —
 रुभेयीरैवैनाः सद्योगृहीता अरु, —अतीव्वा वा एतां गृह्णन्ते यां मैत्रावरुणस्य चमसे याश्च निग्राश-
 म्या, —स्ता उभेयीरुपरिष्टाचात्वालस्य समनक्ति, संज्ञानामभ्यः करोति, मित्रामभ्यो ददाति,
 चात्वालान्निर्गृह्णन्त, एवं वा अपाश्च योनिः, स्वादेवं योनिर्मिर्गृह्णन्तेऽस्कन्नत्वाय ॥ अथैरपोऽध्व-
 र्याश्च ओम् ॥ इत्ये, —विदो यजांश्च, —मिति वा एतदाह ॥ उवमेनममु, —हतेमं पश्य ॥ अयं मे
 रुद्रं, इति वा एतदाह, यद्यपिष्टोमो जुहोति, न वा अग्निमपिष्टोमस्य स्तोत्रेण न श्रद्धंभा-
 तियन्त्ये, —मिष्टोममेव यजकृतमुनुसंतनोति, यद्युक्थ्युः, परिधिंमनक्ति, परे वा अग्नेः पुरि-
 धेयः, पराणि परिधिभ्य उक्थान्यु, —कथान्येव यजकृतमुनुसंतनोति, यद्यतिरात्रं, एतदेव
 यजुर्दन् हविर्धानं प्रपद्येत्, परश्च वै पुरिधिभ्यो हविर्धानं, परोकथेभ्यो रात्री,
 रात्रीमेव यजकृतमुनुसंतनोति, स्तेनं मेनो, अतृवादिनी वा, —गंधं केन सोमा गृह्णन्ते केन
 ह्यपन्ता, इति पृष्ठे, —इतेश्च वै मृत्यश्च हिरण्य, —मृतेनेव सत्येन गृह्णन्त, क्रतुं ह्यन्ते ॥२॥

(देवेभ्यो वै मनुष्येभ्यः स्वर्गायु लोकायु यज्ञ आह्रियते, यद्वदे त्वेति, तेन देवेभ्यो, य-
 न्मेनसे त्वेति, तेन मनुष्येभ्यो, यदाहु, द्विवे त्वा संर्याय त्वेति, तदेन यज्ञः स्वर्गं लोकं
 समारोहयति, वि वा एतद्यज्ञश्छिद्यते यस्मै कमाह्रियते, तद्येनमेन स्वर्गं लोकं समारोहयति,
 यदाहु, द्विवे देवेषु होत्रा गच्छेति, होत्राभिर्ये यज्ञः संततो, होत्राभिर्ये यज्ञः संतनोति ॥
 देवेभ्यः प्रातर्यावभ्योऽनुब्रूहि ॥ इति, छन्दांसि वै देवाः प्रातर्यावाण, छन्दोभ्यो वा
 एतदनुवाच आह, पुरा वाचः प्रवदितोः प्रातरनुवाकमन्वाह, यज्ञमानायैव वाचं गृह्णाति,
 न वा एतद्दिं यज्ञमानो हस्ता अनुनेक्तु, यदप्सुमती प्रथमामन्वाह, प्रातरवनेगो वा एष य-
 जमानस्य, यत्र वा अश्वोऽपः परिहेरन्त्य, अश्वो वा एतद्यज्ञं संप्रादा, यदप्सुमती प्रथमा-
 मन्वाहाश्वो वा एतद्यज्ञं पुनरालभते, सर्वेषां वै देवानां प्रातरनुवाक, आपः खलु वै विश्वे
 देवा, यदप्सुमती प्रथमामन्वाह सर्वा वा एतदेवेता आपोति, सर्वा व्युश्रोति, यथा वै सा-
 मिधेनीरिव प्रातरनुवाक, आसाद्य वै हविः सामिधेनीरन्वाह, एते खलु वा एतद्दिं हविर्धत्तौ-
 म, स्तस्मात् सौमस्यपावहत्यान्वाह, गायत्री च संपादयति जगती च, तद् वै छन्दुसी,
 एकं छन्दोऽभिसंपादयति बृहती, त्रिष्टुभं च ककुभं च, तद् वै छन्दुसी, एकं छन्दोऽभि-
 संपादयति बृहती, मुनुष्टुभं च पृहक्तिं च, तत् पदं छन्दांस्ये, एकं छन्दोऽभिसंपादयति
 बृहती, मुनुष्टुप्रतिपत्कानि छन्दांसि कुर्याद्यज्ञावकीर्णस्य, वाग्वा अनुष्टुप्, वाचैवेनं भिपज्यति,
 समया त्रिष्टुभं च जगतीं चानुब्रूयात् पशुकामस्य, पशवो वै जगती, पशुमान् भवति,
 सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह, प्रजापतिर्वै छन्दांसि, प्रजापतिमेवाप्नोति, प्रजापतेर्वै एतद्वक्त्यं
 यत् प्रातरनुवाको, व्युष्टायां पुरा सूर्यस्योदितोरनुब्रूया, द्वेपे हि प्रजापतेर्लोकः, पवित्रं च
 प्रातरनुवाको, यज्ञमानमेवैतेन पुनाति, शतमनुब्रूयादायुःकामस्य, शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्या,
 आयुर्वै वीर्यमाप्नोति, सप्तं च शतानि विद्यति चानुब्रूयात् पशुकामस्य, तावन्ति वै स-
 वत्सरस्याहोरात्राणि, सवत्सरं गेवांस्यै पशुनं गुरुन्दे, सहस्रमनुब्रूयात् स्वर्गं कामस्य, यावदे
 सहस्रं तावदिशतोऽसौ लोकः, स्वर्गस्य लोकस्य समष्टया, अपरिमिता अन्वाहा, परिमितस्या-
 वरुद्वयै, पृहक्त्या परिदद्यात्, चरमेव यज्ञकृतमभिगृह्णाति ॥ ३ ॥

१०-१२

यजस्य वा एताः पुन्रेजनीः, पुन्रसामग्रीत, स्त्रीणां नेष्टा, यदग्रीनैष्टुरुपस्थमासीदिति,
 मिथुनं वा एतत् सभक्तो, यत्तद्विष उपप्रवर्तयति तस्मिन्नेव मिथुने रेतो दधाति, पत्न्युपप्र-
 वर्तयति, पत्न्या हि प्रजाः प्रजायन्ते, उरुणोपप्रवर्तयत्यु, —रुं वा ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते, दक्षि-
 णेनोरुणोपप्रवर्तयति, दक्षिणं वा शरुमनु प्रजाः प्रजायन्ते, अन्तरत् उपप्रवर्तयत्यु, —न्तरत्वां हि
 प्रजाः प्रजायन्ते, यदक्षिणां प्रवर्तयेत् पितृलोकं एना निधुवे, —दथ यदुदीचीरुपप्रवर्तयति मनुष्य-
 लोकमेधना उपप्रजनयति, प्राजापत्यो वा उद्गाता, संक्षत्राण्यमानो वा उद्गाता पत्न्या रेतो
 जादते, यदाहु, वामी ते संदक्षि विंश्व रेतो धेपीयेति, तथा ह नादत्ते, द्वात्रिंशं स्तोत्रं
 उपप्रवर्तयति, द्वाद्दश मासाः सप्तत्सरो, द्वादशाग्निष्टोमं स्तोत्राण्या, —पः शान्ति, —यत्त-
 राप उपप्रवर्तयति, अमृत्येवं, देवस्य त्वा सवितुः प्रसुर्व इति, सवितुप्रवत् एवमादत्ते,
 अविनोराहुम्यामित्यु, —श्विनौ वै देवानामग्र्यं, पुष्णो ईस्ताभ्यामित्यु, देवताभिरुवं, ग्रा-
 शासीति, रावे श्वेप देवभ्यः सोम, —मध्वरुदेवभ्यो इत्यु, —ध्वरुं वा श्वेप देवभ्यः करोती, —
 न्द्राय त्वा सुषुत्तुमं मधुमन्तं पयस्वन्तमित्यु, —न्द्रो हि यज्ञ, इन्द्रं खलु वा एतर्धन्या देवता
 जन्ति, —न्द्राय त्वा मेधुमे रुद्रवृता इति, वसुश्च ह्येनमेतर्द्धि रुद्राश्चान्ति, —न्द्राय त्वादित्यवृता
 इत्या, —दित्या ह्येनमेतर्धन्नु, —ग्रये त्वा रायस्पोषद इत्यु, —रिवै सर्वा देवता, एता ह्येनमेतर्द्धि
 देवता जनु, पिप्पुने त्वेति, पिप्पुहि यज्ञो, व्यानो वा उपाधुसवनः, प्रजा अश्वयो,
 व्यानं वा एतत् प्रजामु दधाति, आत्राः स्थ वृत्रतरा इत्ये, —प वा अत्रां वै सोमपीधं,
 एतं वा विश्वाग्नित्रोऽपां सोमपीधं त्रिदाचकार, तस्मै सिन्धुवो घोर्धमनमन्ता, —ऽपां वा एष
 सोमपीशो, ऽपां वा एतत् सोमपीधेन समर्धयति, यो वा अत्रां सोमपीधं वेद न ह वा
 आस्त्रानिमाहति, करोत्यासु वीर्यं, यज्ञे सोम दिवि ज्योतिरिति, सोमो वा वाज, —
 स्तस्य चन्द्रमास्तेतीय, —मये यः यः पयुते स वेतीय, येन यजन्ते स वेतीय, गोभीनमेना
 दाधार, प्राणानिनेन यल्लय, —यं यः पवतेऽज्जमनेन दाधार, येन यजन्ते तस्य वै वाजस्य
 गत्यं वाजिन, —मज्रं वाजिन, दक्षिणा वाजिन, वा वा अस्येतच्चनुः समृत्य तं सर्वं
 मन्तु भुतमाप्ताययति, वज्रो वै ग्रावा, हनु अधिपन्नणे, कुरमिष्व वा एतर्धनं क्रियते,
 यदाहु, धिपुणे गृहिवं दृढेयामिति, अमृत्येवं ॥ ४ ॥

वसतीर्वरीभिः सोममाध्याययन्ति, न हि सोमिन सोम आध्यायते, अङ्गिहि सोम आध्यायते,
निग्राभ्यामिहपाशश्च, मतो हीतरे सोमा गृह्यन्ते, प्राणो वा उपाशश्च, रक्षानीतरे गृह्य, यदुन्यत
आध्याययैषुः प्राणेन यज्ञं विहित्यु, रष्टौ कृत्वः प्रातरभिपुणोत्य, एाक्षरा गायत्री, गायत्री
वा एतत् प्रातःसवने व्याघातयन्ति, देवाश्च वा असुराश्चास्पर्धन्त, ते देवा उपाशौ यज्ञं
संस्थाप्यमपश्य, स्तमुपाशौ संस्थापय, स्तदुपाशौ एव यज्ञः संस्थाप्यो, एतां
कृत्वः प्रातरभिपुणोत्य, एाक्षरा गायत्री, गायत्रीमिवाप्नोति, यदेकादश, त्रिष्टुभं तेन,
यद् द्वादश, जग्मुती तेन, त्रिविगृह्णाति, त्रिणि वै सवनानि, सवनान्येषामोत्ये, तद्वा
उपाशौ यज्ञं संमतिष्ठि, स्तेन संस्थितेनारिष्टेन भूतेन प्रचरन्ति, त्रिविगृह्णाति, त्रयो
रेहीमं प्राणाः, प्राणोऽपानो व्यानो, यो त्रयो वा इमे लोका, इमानेव लोकानामोत्य, सौ
वा उपाशश्चरन्तरिक्षमन्तर्धर्म, इयमुपयामो, यदुपयामगृहीता गृह्यन्तेऽनया वा एव-
दुगन्ते, तदस्कन्ना वा एते, अनया हि गृह्यन्ते, यस्यास्या गृह्यन्ते, अनया वा एतद्गृ-
ह्यन्ते, अस्या वा एषाधिक्रियते, तदस्कन्ना वा एते, अनया हि गृह्यन्ते, यदाहमप्येण गृ-
ह्यन्तेऽनया वा एतद्गृह्यन्त, इयं हि वनस्पतीनां योनि, तदस्कन्ना वा एते, अनया हि
गृह्यन्त, एष ते योनि, तिति सादयती, यं वै सोमस्य योनि, रस्याः सोमोऽधि जायते,
स्व एवैनं योनौ दधाती, यं वै देवप्रात्र, तद्य एव वेदं त्र वंसीयसुः पात्रमामोति,
ब्राह्मणं तु पात्रे न मीमांसेत यः पात्रिय इत् स्या, दनुषयामगृहीतो गृह्यते, अनुषयामगृहीतश्च
हि प्रजाः प्राणमुपजीवन्त्य, पवित्रपूतो गृह्यते, उपवित्रपूतश्च हि प्रजाः प्राणमुपजीवन्त्य, सन्नो
ह्यते, असन्नश्च हि प्रजाः प्राणमुपजीवन्ति, पवित्रपूता वा अन्ये सोमा, अथ वा एष वा-
क्पूतो यदुपाशश्च, स्तस्माद्वाचस्पतये पवस्व, त्याह, वाक्पूतो रेखेरेयो, अश्वभिः पावयति,
प्राणा वा अश्वः, प्राणिर्वैतु पावयति, द्वाभ्यां द्वाभ्यां पावयति, द्वा द्वा रेहीमं प्राणा,
देवो देवानां पवित्रमुसीति, यस्मिन्सोमश्च सोमिन पुनाति, स्वाकृतोऽसीति, प्राणमेव स्वम-
कृत, मन्तस्त्वाप्ति, मनुसैव प्राणमामोति, स्वाहा त्वा सुभव ध्यायन्ति, स्रष्टेदुःस्वया हि

सर्वं सोमा ह्ययन्ते, ५थो अत्र वै देवानां प्रियास्तुश्च, —स्ता एवावृन्दे, द्वेभ्यस्त्वा मरीचि-
पेभ्य इति, रुमयो वै देवा मरीचिपाः, पुरिधयो रमुयो, स्ता आदित्य आहवनीय, —स्तानेव
प्रीणात्य, —ध्वंस्तिष्ठन् जुहोत्यु, —ध्वं हि तिष्ठन् वीर्यवचरो, यं द्विष्यात्तस्य जिह्वस्तिष्ठन् जुह-
यात्, प्राणानस्य न्लिनाति, जिह्वारुको भवति, यद्युभिचरेदा तमितोस्तिष्ठे, —दधिराहुति-
मभित्तरमाणस्ताजगनुगच्छति, यद्वि कामयेत्, वपेत् पर्जन्या, इति परिमृज्योर्ध्वमुन्मृज्या,
—दांप्रधीम्यो वा ए३पोऽमृतो वर्षत्यो, —पधीरेव नंदीयो वृष्ट्या अक, —यद्वि कामयेत्, वपेत्
पर्जन्या, इति परिमृज्यावाचीनमवमृज्याद्, वैश्वानरेणैव वृष्टिमपि हन्ति, नापिधयो, य-
दपिद्विष्यात् प्राणमस्यापिदध्यात्, प्रमायुको स्याद्, यं द्विष्यात्तस्यापिदध्यात्, प्राणमेवा-
स्यापिदधाति, यद्युभिचरेत् ॥ इदमहममुष्यामुष्यायणस्य प्राणमपिदधामि ॥ इत्यपिदध्यात्,
प्राणमेवास्यापिदधाति ॥ इदमहममुष्यामुष्यायणस्य प्राणं सादयामि ॥ इत्युभिचरन्त्सादयेत्, प्राणं
एतास्य सादयति, प्रमायुको भवति, प्राणाय त्वंत्यं, —नभिचरन्त्सादयेत् ॥ ५ ॥ १४-१८

परित्रुं चित्तन्ति प्राणापानयोर्विधृत्या, उपयामगृहीतो गृह्यते, ५थानेन वै प्राणो धृतः,
प्राणस्य धृत्या, अन्तरिक्ष ५ वा अन्तर्यामो, अन्तरिक्षमिमाः प्रजा, यदेतत् पात्र ५ संद्वत्सा-
दयति प्रजास्येनं रसं दधाति, देवांश्च वा अमुराधास्पधन्तु, तं देवां उपा ५श्वमुपदय ५, —स्त-
मगृह्यत्, तं पुरां स्तोत्रात् पुरां गतादोत्तुमुपादतिष्ठ ५, —स्तं सुरा अचिक्यु, —जुह्वति वा इति,
तं वेज्जमादोग्राम्यपत् ५, —स्तं देवा अन्तर्याममुपदय ५, —स्तमगृह्यत्, तैनामुरानेभ्यो लोकभ्यो
अन्तरदधत्, ततो देवा अमुन्, परासुरा, —स्तय एव ५ विद्वानन्तर्यामि गृह्वते, अन्तर्यामिनेव
भ्रातृव्यं, —मेभ्यो लोकभ्यो अन्तर्धत्ते, भवत्यात्मना, परास्य भ्रातृव्यो भवति, प्राणापानो वा
उपा ५ अन्तर्यामो, व्यान उपा ५ अमुन्तो, यदेतं प्राणन्तरेतं पात्रे साधते, प्राणापानयोर्वि-
धृत्ये, वा वा एता ईजते, चनेतां विधृता एषं वारं स उपा ५ अमुन्तो प्रावा, प्राणापानो
वा उपा ५ अन्तर्यामो, व्यान उपा ५ अमुन्तो, यदेतं पात्रे एतं प्राणानां तृतीयात् संनुनात्तं जु-
ह्विस्तेस्मात् सुप्तस्य संराण्यन्यानि श्रीराण्यपक्रामन्ति प्राणापानो त्वेन न जुहीतो, ५थ यत्
पुनरुदयति, तस्मात् सुप्तां पुनः प्रवृण्यन्ते, प्राणापानो वा उपा ५ अन्तर्यामो, व्यान उपा ५
अमुन्तो, यदेतं पात्रे एतं प्राणानां तृतीयात् संनुनात्तं जुह्विस्तेस्मात् पवित्रो विपत्यु पधा-

नीर्यन्तो नावपद्यन्ते, ५३ यत् पुनुरदयति तस्मात् पुनुरभ्यायवते, प्राणापानौ वा उपाश्व-
न्तर्यामौ, च्याने उपाश्वसन्वनो, यदेतौ पात्रे पुनः प्रयुज्येते तस्मादिमौ द्वा अधस्तात् प्राणां,
म्रन्ति वा एतत् सोमश्च यदभिपुष्कन्त्य, —ध्वर्युः शुभ्रश्चोऽभिपुणोति, वर्षुको भवति, यत्र मूलं
तदभिपुत्स्य, एतद्वा अस्प विदेवतमं, तथा हाव्यर्षुको ह भवति, यो वै देवक्षेत्रं विद्वांश्-
सुमर्षयत्प्रातिमार्हति, पात्राणि वाव देवक्षेत्रं, यत्र वा अग्नेऽध्वर्युः सोमं जुहोति तदेनं देवताः
प्रत्यासत, इह नो पुस्मा ह स्थितोति, यत्ततोऽन्वत्र जुहुयाद्यदस्य स्वं तदन्वयभ्यः प्रयच्छे, —
दस्वो ह भवत्ये, —तद्वा अध्वर्योः स्वं यदाश्रावयति, यदाश्राव्याहुत्वा प्रचयेवत यदस्य स्वं तस्मात्
प्रचयेवता, —सो ह भवत्ये, —तद्वा अध्वर्योः स्वं यदायश्च्य, यदायश्च्यमन्तालभ्याश्रावये-
द्यदस्य स्वं तस्माच्छिद्येता, —सो ह भवति, यद्य एवञ्च विद्वांनाश्राव्य हुत्वा वाहुत्वा वा प्रचय-
वते बृहस्प स्वं भवति, न स्वाच्छिद्यते, वायव्यमालभ्याश्रावयति, स्ववानेव भवति ॥
॥ ६ ॥

१९

ब्रह्मवादिनो वदन्ति, किं तद्यज्ञं क्रियते यस्माद्दस्तादाना अन्ये पशवो मृखादाना अन्य इति,
यदुपाश्वर्हस्तेन गृह्यते तस्मान्मर्कटः पुरुषो हस्ती तै हस्तादाना, मुखं वै वायश्च्य यदाय
श्च्ये नैतुरे ब्रह्मा गृह्यन्ते तस्मादितुरे पशवो मृखादाना, ब्रह्मवादिनो वदन्ति, किं तद्यज्ञं क्रियते
यस्मात् सद्यो जाताः पशवः प्रतिविष्टन्ति सश्वत्सरो पुरुषा इत्यु, —पाश्वन्तर्यामौ वा अन्वन्वे
पशवः, पुरुषस्त्वं यज्ञेन संमितः, प्राणापानौ वा उपाश्वन्तर्यामौ, यदेतौ ब्रह्मा असन्ना
हयेते तस्मात् सद्यो जाताः पशवः प्रतिविष्टन्ति, सश्वत्सरो वा अग्निशोमो, द्वादश मासाः
सश्वत्सरो, यदेत इतुरे ब्रह्माः सद्यन्ते तस्मात् पुरुषो जातः सश्वत्सरो प्रतिविष्टति, यत्ते
सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्ये, —प वै सोमस्य सोमपीथः, सोमश्च वा एतत् सोमपीथेन स्पर्धयति,
यो वै सोमस्य सोमपीथश्च वेद न सोमपीथाच्छिद्यते, सोमो वा इमा दिशोऽभ्युक्तामयत,
श्रान्तानधरागुदमित्वा, —किरन् द्विभिः समूहत्वा, —भिः स्पर्धयति, काममेनं ममयीत्,
कामश्च ह गच्छति, कामुका एनश्च स्त्रियो भवन्ति, यो कामयेत तां तद्धि मनसा व्यायेत,
सा हैनं कामयेत, जम्ब निस्मरेति, स्मरे, —ति वा एतदाह, समरिर्विदामिति,
समनेन विस्त्वे, —ति वा एतदाह, चत्वारो वै पृथ्वेः स्तना आसु, —स्तत्त्रिभिर्देवभ्यो-

ऽदुहत्, कुशीमिरिकोऽनुनद्ध आसीत्, तं वा इन्द्र एवापश्यत्, तेनैन्द्रायैवाद्दुहत्, तद्वा
 अस्य कौशिकत्वं, यदाह ॥ ब्राह्मण कौशिका इव ॥ इति चतुर्निग्राममुपैति, चत्वारि वै
 पश्यासि, यावदेवं पयस्तदामोति, त्रिः संभरति, तस्मादेतस्यां त्रयो भागाः प्रातर्मध्यंदिने
 सायं, चतुर्निग्राममुपैति, त्रिः संभरति, तत् सप्त, सप्तपदा शकरी, शाकरीः पशवः,
 पशूनेवावुरुद्धे, नव कृत्यो निग्राभमुपैति, त्रिः संभरति, तद् द्वादश, द्वादश मासाः
 सश्वत्सरो, द्वादशामिष्टोमे स्तोत्राण्ये, —षा यज्ञस्य मात्रा, स्वर्भानुर्वा आसुरः सूर्य तमसावि-
 ध्यत्, तस्य देवास्तमोऽपामन्न, यत् प्रथमं तमोऽपामन्नस्ताविः कृष्णाभुवद्, यद् द्वितीयं
 सा लोहिनी, यत्तृतीयं सा बलधी, स स्येन्न रूपेण निरमुच्यत, यद्गुल्लः पवित्रं भवति
 ततः द्रुको गुह्यते, यजमानस्य वा एतत् पवित्रं, यजमानमेवैतेन पुनात्य, —मोतं स्या, —
 द्वास्मन् एवेनदकृत्, यदन्यत्रोत्तमपवित्रं तर्धजमानस्य ॥ ७ ॥

२०-२२

वाग्वा ऐन्द्रवायवः, सा वै वागेकधावुदयावदव्यावृत्तासीत्, स इन्द्रोऽब्रवी, —न्मह्यं-
 प्रापि सोमं गृह्णीता, —ऽहं व एतां वाचं व्यावर्तयिष्यामीति, स वै वाचैवं वाचं व्यावर्त-
 यद्, यदेन्द्रवायवो गृह्यते, वाचो व्यावृत्तयै, वायवे प्रथमं गृह्णाति, वायवं उत्तमं,
 सध्वतं इन्द्राये, —न्द्रियेण वा इयं वाङ् मध्यतो विधृते, —न्द्रियवृत्तीं वाचं वदति य एव
 वेद, देवा यं सोममजिघांसन्, —स्तं नाशक्नुवन् हेन्तुं, वायुर्हस्मिन्नन्तरासीत् प्राणं, —स्तं
 देवा अपाशात्, —रूपं ना आवर्तयन्ति, सोऽब्रवीद्, भागो मेऽस्त्विति, वृणीष्व, —त्यब्रु-
 व, —न्तोऽब्रवी, —न्मेदेवत्यान्येवं पात्राण्यासन्निति, तस्मादपत्तरीयं वायोः पात्र, —मधु वाय-
 व्यान्युच्यन्ते, ततो वै देवाः सोममन्न, —न्तस् हतोऽपश्यत्, तस्मादेवा उदयीभत्सन्त, स वा-
 युरब्रवी, —दहं व एतं सोमं स्वदयिष्यामि, भागो मेऽस्त्विति, वृणीष्व, —त्यब्रुव, —
 न्तोऽब्रवी, —न्मदग्रा एव ग्रहा गृह्णाता इति, तं वायुर्मेध्यतो व्यवृत्त, स एव दधत्,
 तस्माद्वायुग्रा ग्रहा गृह्यन्ते, तस्माद् द्रुक्तं प्रवर्तं विषजन्ति, देवा वै प्रातःसवर्नमुद्यमं नाशक्नु-
 वन्, —स्त्वतीयमग्नें तद्धि वायुरासीत्, तं देवाः प्रातःसवर्नमुभिर्पश्यांहं, —स्तेन प्रातःसवर्नमुद-
 यच्छन्त, यदेन्द्रवायवः प्रातःसवर्नं गृह्यते, प्राणो वै वायुः, प्राणेन वा एतेनमुद्यतो यजमंय-
 छन्ते, देवा यं वृत्रमजिघांसन्, —न्म मित्रोऽब्रवी, —न्मित्रोऽहं सस्मि, नाहं हनिष्यामीति,

तेऽनुवन्, जश्चेवेति, सोऽब्रवीद, भ्रागो मेऽस्त्विति, वृणीष्वे, त्यनुव, न्तसोऽब्रवीत्, पयसैवे मे सोमश्च श्रीणानिति, तस्मात् पूर्वोऽपाकाम, न्मित्रः सन्नुदा इति, पयूनां हि पयो यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति, पशुभिरेवेत्यस्म्यञ्च दधाति यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति, द्विदेवत्यत्वाय, यच्चीते तैनु मैत्रश्च, यत्तसै तैनु वारुणं, ब्रह्म वै मित्रं, क्षत्रं च वरुणो, ब्रह्मणि च वा एतत् क्षत्रं च पयो दधाति, तस्माद्ब्रह्म च क्षत्रं च पयस्वितुमे, पञ्च वै ब्राह्मणस्य देवता, अग्निः सोमः सविता बृहस्पतिः सरस्वती, तस्माद्ब्राह्मणमन्ये मुनुः-
प्या उपधावन्त्ये, तस्य हि भूयिष्ठा देवता, स्तासां तिस्रोऽवान्तरश्च श्रोत्रियस्या, ऽग्निर्बृहस्पतिः सरस्वती, तस्माच् श्रोत्रियमश्रोत्रिया उपधावन्त्ये, तस्य ह्यवान्तरं भूयिष्ठा देवता, स्ता मैत्रावरुणं प्रति न्यागच्छन्ति, यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति तस्त्वेव पयो दधाति, नाना वै पुरा मित्रावरुणाभ्याश्च सोमा अगृह्ण, स्ताः प्रजा अन्यान्यस्याः परिहायमाददत्, ततो मित्रावरुणाभ्याश्च सह सोममगृह्ण, स्ततो वा अकल्पत्, यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति, मित्रेण वा एतद्द्वयं कल्पयति, वरुणेन मित्रं, मित्रं वै वृत्रं जुमिवाश्च वरुणोऽगृह्णात्, स देवेभ्यनायत्, तेऽनुवन्, वरुणे नायस्वेति, स वरुणेऽनायत्, सोऽब्रवीद, भ्रागो मेऽस्त्विति, वृणीष्वे, त्यनुव, न्तसोऽब्रवीत्, सहैव नो पयसा सोमश्च श्रीणानिति, यन्मैत्रावरुणं पयसा श्रीणाति, यजमानस्य निर्वरुणत्वाय, यद्येनं प्रातृव्योऽतीव स्वादद्गुत्वाद्गुप्तमवगृहीयाद्, यद्यन्यद्गुप्तं नाहुलिम् ॥

२३

यो नो मित्रावरुणा अभिदासात् सपत्नो प्रातृव्य उत्पिपीते बृहस्पते ।

इदमुहं तमेधुरं पादयामि यथाहमुत्तमश्चेतयामि ॥

२४

इत्युत्तमो ह चेतयति ॥ ८ ॥

२५

देवा वै सत्तस्यासत् कुरुक्षेत्रे, ऽग्निर्मर्षो वार्यरिन्द्र, स्वेऽनुवन्, यत्तमो नः प्रथमं ऋध्वत् तं नः सहति, तेषां वै मरु आधोत्, तं न्यकामयत्, तं न संसृजत्, तदस्य प्रास-
हादितस्तन्तु, स इत एव तिस्रोऽज्जनयत्, तौ धनु, सत्तिसृणां च धन्वन्श्च जन्म, स प्रति-
धायापाकामत् तं नाभ्यघृण्वत्, स धन्वातिं प्रतिष्कम्पायिष्यत्, स इन्द्रो वज्रीरव्यी, देतां ज्यामप्यत्येति, ता अनुव, शर्मिमृतायाश्च वा अस्यां न श्रयामो जीवितु, भ्रागो नोऽस्त्विति, सोऽब्रवीद, रसुमेवास्या उपजीवायेति, तस्मादेताः दादुमदिहन्ति, रसश्च

उपजीवन्ति, तां वै ज्यामप्याद२, —स्तस्य घन्वातिरुदय्य शिरोऽछिनत्, स सम्प्राडिमत्, —
 दधेत्तरं त्रेधा व्यगृहता, —अग्निः पूर्वार्धं, —मिन्द्रो मध्य२, चार्युर्जघनार्धं, तस्मादाग्नेयं प्रातः-
 सवनं, —मन्त्रं माध्यादिन२ सवन२, वैश्वदेवं तृतीयसवन२, चार्युर्हि विश्वे देवाः, प्राणापानौ
 वा उपा२धन्वतर्यामौ, व्यान उपा२धुसवुनो, वागैन्द्रवायवौ, दक्षकृतं मैत्रावरुणं, आश्विनः
 श्रौत्रं, चक्षुषी शुक्रामन्थिता, आत्माग्रायणा, उद्गान्युरेक्यया, आयुर्ध्रुवः, स्तना ऋतु-
 पात्रं, मुखौ द्रोणकलशः, कुक्षौ कलशौ, हन् अधिपवणे, जिह्वाधिपवृणं, प्रावाणो दन्ता,
 अन्धाः परिधयो, नासिकोत्तरवेदिः, शिरसा यूपः, शिरो हविर्धानं, पृष्ठमाग्निध्र, —मुदर२
 स्रोतो, यदन्तरुदरे तद्विष्ण्याः प्राणी, आग्नीध्रश्च मार्जालीयश्च पाष्णी, गार्हपत्यः प्रतिष्ठा
 वेदि, —रेपं वै प्रजापुतिः पाञ्चीयः, स ह त्वा एन२ वेद य एव२ वेद ॥ ९ ॥ २६

[२२०६]

॥ इति खिलकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठः प्रपाठकः ।

- नवमे' श्रावर्ग्रहा गृहन्ते, इमे वा एते गृहन्ते नव प्राणा, आश्विनो दुश्मो गृहते,
 व्यानो वा एष गृहते, नाभिरेव दुश्मो गृहते, तृतीयो हयते, तृतीयो रक्षयं प्राणः,
 प्राणान्ता२ सैतस्यै, संवे वा एते ग्रहाः स्तोत्रवन्तः शुक्लवन्तो निदानवन्तो, निदानवान्
 भवति य एव२ वेद, होता वा अयं श्रावर्गुपा२श्वमयजत, तेनैव उक्थवन्तो, अथ यं होता
 तूष्णीं२श्न२स२ श२स्तुति तेनैवैव उक्थवन्तो, नवमे' श्रावर्ग्रहा गृहन्ते, नवभिर्वहिष्पवमाने
 स्तुतते, तैरितं सामन्वन्तो, हिंकारोपाश्विनः सामन्वा, —नैन्द्रवायवैगैन्द्रवायवौ, मैत्रावरुणेन
 मैत्रावरुणं, ऐन्द्रं शुक्रामन्थिता, वैश्वदेवंनाग्रायणं, उक्थायोक्थ्यो गृहन्त, उक्थाय
 ध्रुवः, सैतस्या ऐन्द्राग्रः, सैतस्यै मरुत्वर्तीया, अघर्युर्जुहोति, होता यंप्रदकरोति,
 प्राणान्ता एतत् प्रघृत्तो, येन मन्त्रेणाघर्युः प्रयच्छति तेन होता प्रतिगृह्णाति, प्राणान्ता गोपी-
 धाय, प्रजापुतिं स्वयं होतासीत्, सोऽवाम्यत्, तं देवा द्विदेवत्यैरभ्यधावन्, प्राणां वै
 द्विदेव२स्या, यदघर्युर्द्विदेवत्यान् हुत्वा क्षिप्रं होतारमभ्याद्रवति प्राणेषां एतद्दोतारमभिधिनोति,

वपट्कारे वपट्कारे वै होता प्राणस्यान्तं गच्छति, प्राणां वै द्विदेवस्या, यदध्वर्युर्द्विदेवस्यान्
हुत्वा क्षिप्रं होतारमभ्याद्रवति, प्राणैर्वी एतद्वोतारमभिधिनोति, प्राणां वै द्विदेवस्याः,
पशुवा ईडा, यद् द्विदेवस्यान्मक्षयित्वेडापुह्यते पशुभिः प्राणानन्तरिया, — दथ यद् द्विदेव-
स्यान् मक्षयित्वेडापुह्यते प्राणान्वा एतदात्मन्धित्वापु पशुत्पह्यत, इन्द्रियं वै सोमः,
पशुव इन्द्रियं, यत् सोमं मक्षयतीन्द्रियमेवात्मन् धत्ते, सर्वे तु आश्विनं पुरिहारं मक्षयति,
तस्मात् सर्वा दिक्षः शृणोति ॥ १ ॥

यद्वै पात्रं रिक्तमनुमुक्तं तदनु रक्षांसि यज्ञमवयन्ति, यदैन्द्रवायवै पुरोडाशमवदधाति
मैत्रावरुणे पुयस्यामाश्विनै धाना, — मरिक्तवायु, वि वा एतद्यज्ञं विद्धते यत् संप्रदानि संतिष्ठन्ते,
यदेतानि पात्राण्यां तूर्तोधात् सवनात् परिवारे, यज्ञस्य संतत्या अविछेदाय, वायव्यायां क्षुस्य-
मानायां पात्राणि विमुञ्चति, प्राणो वै वायुः, प्राणेषु यज्ञः संततः, प्राणैर्नैव यज्ञं संतनो-
ति ॥ एकया च दशभिश्च स्वभूते द्वाभ्यामिष्टये विश्वस्यां च तिसृभिश्च बहुसे त्रिंशता च नियु-
ज्जिर्वाय इह तां विमुञ्च ॥ इत्याह, विमुक्तस्या एवा, — स्वगतं अर्घ्यपात्रं, निरुद्धं प्रतिप्रस्था-
नं, यद्वि कामयेत, यो बहिस्त्वं ग्रामे कुर्यां, यो ग्रामे तं बहिरिति ॥ इदमहमष्टमापुण्या-
यणममुष्याः पुत्रममुष्या विशो निरुहामि ॥ इत्यध्वर्युपात्रं निरुह ॥ इदमहमष्टमापुण्यायणममुष्याः
पुत्रममुष्यां विशिं सादयामि ॥ इति प्रतिप्रस्थानं सादयेद्, यो बहिस्त्वं ग्रामे करोति, यो
ग्रामे तं बहिः, — रध्वर्युपात्रं वै यजमानस्य पात्रं, प्रतिप्रस्थानं आतुव्यस्य, यद्वि कामयेत,
सुमावद्वीर्यमेतं आतुव्येण कुर्यामिति, प्रवाहुग्मूहीयातां, प्रवाहुक् सादयेतां, प्रवाहुग्जुहुया-
तां, सुमावद्वीर्यमेवैतं आतुव्येण करोत्य, — ध्वर्युपात्रं वै पात्रं, पाषाणः प्रतिप्रस्थानं,
यद्वि कामयेत, पापवसीयसं स्यादिति, पूर्वो गृहीयात्, पूर्वः सादयेत्, पूर्वो जुहुया, — दे-
तेन वै विपूजुनः सौराकिः पापवसीयसं चकार, तत् पापवसीयसमेवैतेन करोति, यज्ञस्य वै
सूर्यस्य शिरोऽछिद्यत्, तस्मै देवाः प्रायश्चित्तमैछ, — नथ वा एतौ तर्हि देवानां भिषजा आस्ता-
मश्विना अतोमपौ, ता उपाधावन्, यथा भिषजमुपाधन्त्येवमिदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमि-
ति, ता अमृतां, भामो ना अस्तिवति, वृणां यामित्यु, — वृषं, — स्वां अमृतां, : ग्रहं नौ
गृहन्तु, सोमपीर्यमभवावहा इति, तर्हा अश्विनीं प्रत्यधत्तां, तस्मादाश्विनीं भिरभिष्टुवन्त्य-

—अधिनौ हि प्रत्यधत्तां, तौ वै बृहस्पवमानेनैव प्राचयित्वा ताम्यां पूताभ्यां यज्ञियाभ्यां भूताभ्यां ग्रहमगृह्णन्, —स्तस्माद्बृहस्पवमाने स्तुतं अधिनौ गृह्णते, तस्माद्ब्राह्मणेन बृहस्पवमान-मुमिमृष्यं, पवित्रं हि तेत, तस्माद्यं द्विष्यात् तं परिवाधेत, तद्वै भेषजं त्रेधा विन्युदधु, —रसौ तृतीयं, ब्राह्मणे तृतीयं, —मृष्यु तृतीयं, तथैव विद्वानग्रेरन्ते ब्राह्मणाय प्रोच्यप्राप्सु भेषजं करोति समर्धुकं ह भवति, यावद्वि भेषजं तेत क्रियते वास्तुहानि वा एतत् पात्राणि भवन्ति, यद् ग्रहान् गृहीत्वा बृहस्पवमानं संप्रैन्ति वैष्णव्यं क्रुचा पुनरेत्यं समृशति, विष्णुर्वै यज्ञो, विष्णु-नैवेदानि यजेत् स्वर्गं लोके स समारोहयति ॥ २ ॥

२-८

प्रजापतेर्वा एतं चक्षुषी यच्च शुक्रामन्थिता, असा आदित्यः शुक्रं, —धन्वन्तमा मन्थी, तस्य वै प्रजापतेः सव्यं चक्षुरश्वयुत्, ततो ये स्तोका अयापयन्त तैरिदं तृप्त्यै, —कविश्शक्तिर्वै तं ऽवपेदु, —स्तोत्रापुरमुतो विसृजति, प्रजानां कल्पयै, तस्य या कर्तृनिका परापुतत् स यवो-ऽभवद्, यन्मन्थितं सक्तुभिः श्रीणाति चक्षुरेवास्य संभावयति, मिथुनं वै सौमश्च सक्तवश्च, यन्मन्थितं सक्तुभिः श्रीणाति, मिथुनत्वाया, —ऽऽर्ते वा एतत् पात्रं यन्मन्थिपात्रं, यं द्विष्याद्विजां तस्मै हरे, —दातिमर्हति, पण्डामर्कं वा असुराणां पुरोहिता आस्तां, तान् देवा नाशकस्तुवन् हन्तुं, ब्राह्मणवन्तो ह्यसु, —स्तौ देवा अपाशासु, —रूपु ना आयतैथामिति, तौ अमृता, भागो ना अस्त्विति, वृणाधामित्य, —श्वरं, —स्वा एतौ शुक्रामन्थिता अवृणातां, ते देवा अमन्यन्त, यद्विमा अमुर्ध्वो सौमो होष्याम, —स्तदन्वसुरा अभिष्यन्ति, यन्न होष्या-मुस्तदन्वाभविष्यन्तीति, ता अपनुद्याधेन्द्रायाजुहवु, —स्तस्मादेता अन्यदेवस्यो गृह्णते, अथे-न्द्राय हयेत, अपनुतां पण्डामर्कं सह तेन यं द्विष्यं इति, पण्डामर्कयोरेवैतं सहापुनोदेना-पनुदते ॥ आयुः पाहि, प्रजां पाह, —मृष्यु वीरतां पाहि ॥ इति सादयेद्, योऽस्य प्रियः स्यात्तस्य, शुक्रं वै प्रति गार्धं मन्थितं निरुद्धं मध्यता, इति श्वेतद्राष्ट्रमाहुर्वै निरुद्धं भवति, यद्वि कामयेत्, यो बृहिस्तं ग्रामे कुर्यात्, यो ग्रामे तं बृहिरिति ॥ इदमहमसुभामुप्यायणममु-प्याः पुत्रममुप्या विद्यां निरुहामि ॥ इति शुक्रपात्रं निरुह ॥ इदमहमसुभामुप्यायणममुप्याः पुत्र-ममुप्यात् विधिं सादयामि ॥ इति मन्थिपात्रं सादयेद्, यो बृहिस्तं ग्रामे करोति, यो ग्रामे

तं वहि, —रविः वा एतत् पात्रं यन्मन्थिपात्रं, यच्च शुक्रपात्रं पुनः प्रयुज्यन्ते तस्मादिमे समा-
वृद्धीये, तस्मादाभ्यां समावृत् पश्यत्य, —सौ वा आदित्यः शुक्रं, —चन्द्रमा मन्थी, यदु-
पिधाय प्राञ्चा इतस्तस्मादेतौ प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्त्य, —य यदनुपिधाय प्रत्यञ्चौ तिष्ठन्तौ जुहुत-
स्तस्मात् प्रत्यञ्चौ यन्तौ पश्यन्ति, यदुपिधाय प्राञ्चा इतस्तस्मात् पराङ् प्राणां, —य यदनु-
पिधाय प्रत्यञ्चौ तिष्ठन्तौ जुहुतस्तस्मात् पुनर्यानां, यदुपिधाय प्राञ्चा इतस्तस्मात् पराञ्चौ गर्भा-
धीयन्ते, —य यदनुपिधाय प्रत्यञ्चौ तिष्ठन्तौ जुहुतस्तस्मात् प्रत्यञ्चः प्रजायन्ते, चक्षुषी वै
शुक्रामन्थिनौ, नासिकोत्तरवेदि, —यदङ्गुष्ठाभ्यामाक्रमेते, चक्षुषी वा एतत् ग्रन्थौ, —य यदु-
परिष्ठादाक्रमेते तस्मादिमे उपरिष्ठाचक्षुषी, तुथोऽसि जनधाया, देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्ति-
ति, या अत्रीः प्रजास्तासामेप यानि, —स्ता एतन्मुप्रजायन्ते, तुथोऽसि जनधाया, देवास्त्वा
मन्थिपाः प्रणयन्ति-ति, या आद्याः प्रजास्तासामेप यानि, —स्ता एतन्मुप्रजायन्ते, उभयोरेव
प्रजाः प्रजनयत्यत्रीश्चाद्याश्च, शुक्रमन्वारभन्ते, तैजो वै शुक्रौ ब्रह्मवर्चसं, तैज एव ब्रह्मवर्च-
समन्वारभन्ता, इन्द्रेण मनुना युजे, —ति शुक्रेण परियन्ति, मनुना वै पुजेन्द्रोऽसुरानवावा-
धत, मनुना वा एतद्युजा यजमानो भ्रातृव्यमवाधते, संजग्यानां दिवा पृथिव्यै, —त्युरस्तीं
संधत्, इमानि वा एतत् संधत्तो वत पात्रे संदध्यातां, नैदमन्तरा स्या, —य यदुरस्तीं संध-
त्तस्तस्मादिदमन्तरा चक्षुषोर्विधृत्यै, पुमांसं गर्भमाधत्तं गवीरेन्योरिति, तदनु स्त्रीरेणो यज-
मानस्य गावो भवन्ति, घीरं पत्नी जनयति, शुक्रस्याधिष्ठानमसि, मन्थिनोऽधिष्ठानमसी, —
ति शकुलौ प्रास्यतः, समिद्रा एषेतयो, —रथो ओहुतीनां प्रतिष्ठित्यै, निरस्तः पण्डो, निरस्तो
मर्कः सह तैनु वै द्विष्म, इति शकुलौ निरस्यत, एतावांल्लोको यावदुद्भूतः, यावानेधं लोक-
स्तस्माद्यजमानो भ्रातृव्यं निर्भजति, श्रीर्णन्त्यन्यान्तसामा, —वान्पाः, —स्तत् सोमानां मिथुनं,
याञ्छ्रीर्णन्ति ताननुवर्षति, याञ्छ्रीर्णन्ति ताननुवीप्रति, दारुमयान्यन्यानि पात्राणि,
मृन्मयान्यन्यानि, तत् पात्राणां मिथुनं, यां वै सोमस्य च पात्राणां च मिथुनं वदं मिथुना
एनं पशवा उपतिष्ठन्ते ॥ ३ ॥

९-१५

प्रजापतिर्वी आग्रायणो, ये देवा दिव्येकादश स्थित्ये, —तावन्तो वै देवा, यावन्त एव देवा-

स्तेभ्यो गृह्यत, आग्रायणं चैव गृहीत्वा देवाः स्वर्गं लोकमाय, — त्रिपासुरा अभ्रश्चान्त, ततो देवाः
अमुन्, परासुरा, — स्तब्ध एव च विद्वानाग्रायणं गृहीत्वा, भवत्यात्मना, परास्य प्रातृव्यो भवति,
यं जानुजावरः स्वात् स आग्रायणाग्रान् ग्रहान् गृहीत्वा, — ऽग्र च ह्याग्रायणो, यद्युभिचरेत् ॥ १६

विदधेदि सरमारुणमद्रेर्महि पाथः पूर्ये च सप्रयुक्तः ।

अग्रं नयत्सुपर्धक्षराणामेला रवं प्रथमां जानतीं मात् ॥

१७

इति पुरोरुचं कुर्याद्, रुजति देवा, — ऽथो वाग्वै सरमा, वाचुमेवैषा च वृद्धे, तस्य वा
एषो यज्ञस्य, तस्मादर्थिकं च प्राचीनमाग्रायणाचक्षुषा च चुरन्त्य, — य वा एतदाग्रायणं प्रति वाचं
विमृजन्ते, यज्ञमेवाप्त्वा वाचं विमृजन्ते, वाग्वै देवैर्योऽप्राकामत्, तै देवास्तुष्णीं च वृद्ध-
मृत्युत, सा वागुमन्यता, — ऽन्तै मा युज्ञाघन्तीति, साग्रायणं प्रति न्याद्रुवत्, तस्मादा-
ग्रायणं प्रति वाचं विमृजन्ते, हिंसेत्य वाचं विमृजन्ते, प्राणां वै हिंकारो, वाक् प्राण, —
स्तद्वाचं एवैषा युक्ति, — त्रिहिंक्रोति, त्रेधा इदं च वाग्वदति, ज्ञानं चैवैषा सचै, — र्यायत्येव
वाक् सास्य युज्यते, त्रयो वै प्राजापत्या कृत्विज, उद्गाता प्रस्तोता प्रतिहर्ता, तै वा अस्यै-
तद्युक्ता अपुक्ता, यद्विहोति तैर्नास्य तै वृत्ता युक्ता भवन्ति, वाक् च मनश्चावदेता, — मर्दं
श्रेयानस्पृहं श्रेयानस्मीति, तौ प्रजापति प्रश्नमैता, सा वागुमनी, — नैव मया किं चाना-
भ्युदितं क्रियता इत्यं, — य मनोऽवधी, — नैव मया किं चानाभिवर्तं क्रियता इति, स मनसै-
ऽनुमनीत्, सा वागुमनी, — दहन्पवाडेवाहं तुभ्यमसातीति, तस्मादेषा प्रजापतयेऽहव्यवाद,
तस्मादर्थिकोपायं क्रियते तदाहुः कृतमेव क्रियता इति, प्रजापतये हि क्रियते, द्राम्यां
धाराम्यां प्रातःसवने गृह्णाति, तिसृभ्यो माघ्यदिने सवने, चतसृभ्यस्तृतीयसवने, तच्चैव,
ननु प्राणा, आत्माग्रायणः, प्राणनिवात्मन् घृते, त्रि वा एतद्यज्ञिष्ठघृते यत् संघनानि संति-
ष्ठन्ते, यं देवा द्विष्येकादश स्थं पृथिन्यामर्च्येकादश स्थाप्सुषितो महिनैकादश स्थिति, देवता-
भिर्न यज्ञः संततो, देवताभिरेव यज्ञं संतनोति, प्रजापतिर्वा आग्रायणो, यत् संघेषु सवनेष्व-
भिप्रस्कन्दयति प्रजापतिर्वा एतत् प्रजा अभिजिघ्रति, प्रजापतिर्वा आग्रायणो, यत् संघेषु सव-
नेषु गृह्णात्यात्मनैव यज्ञं संतनोति, प्रजापतिर्वा आग्रायणो, यदेषोऽतिरिच्यते तस्मात् पुष्टः
पद्मनां दग्धिष्ठेत्या, — ग्रायणो वै गायत्र्या वृत्तः, — स्तं वा एतदा वृत्तियात् संघनादभिप्रतिधा-
यति, गायत्र्या वा एतं लोकं सर्वं सोमा गृह्णाते, तां वा एतत् सर्गाणि संघनान्यभिप्रति-

धावन्त्य, — यत् स्थाल्या गृहीतो विज्ञातस्याल्यो होष्यन्तीति दारुमयेणा इति, तस्माद्वि-
ज्ञातेन गर्भेण भूणहो, — यत् स्थालीं विजान्ति न दारुमयं तस्मात् पुमान्दायादः स्युदाया,
— दध यत् स्थालीं प्रास्पन्ति न दारुमयं तस्मात् धियं ज्ञातो प्रास्पन्ति न पुमांसः, — मय
धिय एवातिरिच्यन्ते ॥ ४ ॥

१८

इन्द्रो वै वृत्राय वज्रमुदयच्छत्, स वज्रमुदयत् दृष्टान्निमेत्, सोऽगवी, — दंष्टि वा इदं त्यास्मि-
न्नन्तर्वीर्यं, तत्ते प्रदास्यामि, मां मा रथीरिति, तदा अस्मै प्रायच्छत्, यज्ञं वा अस्मै
तत् प्रायच्छत् पशून्नुक्तमेव, यदुक्तयो गृह्णते यज्ञस्य च पशूनां चाविरुद्धा, एतावान्वै यज्ञो
यावानुक्तयो, अन्तः संपणमेवायै ग्रहाः, सुवो वा एषा यज्ञस्य यदुक्तयो, यथा वा इदं
सुवं सनेष्ट प्रस्तायेव वा एतदुक्तयमालम्ब्य प्रस्ताति, स एतमा यज्ञस्योद्वेचः संपारयत्य, —
ज्ञानि वा उक्तयो, यज्ञस्य संतत्यै गृह्णते, तस्मै त्वा विष्णवे त्वेति, विष्णुर्वै यज्ञो,
विष्णुना यज्ञः संततो, विष्णुनैव यज्ञेन यज्ञं संतनोत्ये, — तेन वा इदमुक्त्यानि संततानि,
तस्मान् पुरुषः स्नावभिरनुसंततः, सद् आलम्ब्यावनयति, यज्ञं वा एतत् संतत्यु संप्राप्या-
वनयति, चक्षुर्वै शुक, — यक्षुरुक्तयो, — यक्षुर्वै एतत् पुरस्ताद् धियत्, यथो यथेदं पुरस्तात्
पश्चात् पशुपन्नत्वेत्यै तं, — दध यदेकः संस्त्रेषां कृपते तस्मादेकः श्रेष्ठः पूर्वार्धेऽवस्यति,
यदेतौ श्रद्धौ भूयिष्ठाः सोमा अनु इयन्ते, पापवसीयस्य व्यावृत्त्यै, यदेतत् पात्रं भूयिष्ठाः
सोमा अन्वायेन्ति, तस्मादेकं श्रेष्ठं यन्तं बहवः पश्चादनुयन्ति, पात्राणि वा अध्वर्यु पुरं
विदुर्ह, उक्त्याप्रदानि पश्यै, — न्द्रयां सदा उपचरत्या, — भ्रम्याग्नीध्रं, वैष्णव्यां हविर्धानं,
यथादेवतमेवैतान्युपचरति, तथा हैनं न विदुर्ह, अन्तराहवनीयं च हविर्धानं चाध्वर्योलोको,
अन्तरा हविर्धानं च संदश्च यजमानस्य, संदः सदस्यानां, यद्वि कामयेत्, — यद्युयं यज्ञ
ऋद्धेदित्य, — न्तराहवनीयं च हविर्धानं चावनयेत्, सोमो वै यज्ञ, एषोऽध्वर्योलोको, अध्वर्युमेव
यज्ञसार्पयति, यद्वि कामयेत्, यजमानं यज्ञं ऋद्धेदित्य, — न्तरा हविर्धानं च संदश्चवनयेत्,
सोमो वै यज्ञ, एष यजमानस्य लोको, यजमानमेव यज्ञसार्पयति, यद्वि कामयेत्, सद-
स्यान् यज्ञं ऋद्धेदित्य, — न्तः संदस्यावनयेत्, सोमो वै यज्ञ, एष सुदस्यानां लोको,
सुदस्यानेव यज्ञसार्पयति, संद आलम्ब्यावनयत्यै, — न्द्रं वै संद, ऐन्द्राण्युक्त्यान्, — कथानां

संतुत्या, उक्थानामनपछेदाय ॥ उपयामगृहीतोऽसि, मित्रावरुणाभ्यां त्वा ॥ इति गृह्णाति
 प्रातःसवने मैत्रावरुणाय ॥ इन्द्राय त्वा ॥ इति ब्राह्मणाञ्चरसिने ॥ इन्द्राग्निभ्यां त्वा ॥ इत्युछा-
 वाकाय ॥ उपयामगृहीतोऽसी, इन्द्राय त्वेन्द्राय त्वा ॥ इति गृह्णाति सर्वेभ्यो माध्वदिने सवने ॥
 उपयामगृहीतोऽसीन्द्रावरुणाभ्यां त्वा ॥ इति गृह्णाति तृतीयसवने मैत्रावरुणाय ॥ इन्द्रावरुणस्पतिभ्यां
 त्वा ॥ इति ब्राह्मणाञ्चरसिने ॥ इन्द्रावर्ष्णभ्यां त्वा इत्युछावाकायै, वमस्य यथोक्तं यथादे-
 धतै गृहीतो भवन्ति ॥ ५ ॥ १९-३२

आयुर्वै ध्रुव, स्तमुत्तमं गृह्णात्यु, तमं ह्ययुः, स्थास्यां गृह्णात्वा, युपो धृत्यै, पूर्णं गृह्णाति,
 सर्वमायुरेति, प्राणां वै गाव्यो, युध्रुवो, यदेयं आ तृतीयात् संवनात् परिशयेत् तस्माद्या-
 वदायुस्तांस्तं प्राणं, आयुर्वै ध्रुवो, यदग्निष्टोममास्ता आयुर्वाप्त्वा निः सर्पत्या, युर्वै
 ध्रुवो, यत् केवलं जुहुयादायुः प्रजानां प्रदद्यात्, परिधानीयायां शस्यमानायामवनयति,
 स हन्तो, होतृश्चमसंवनयति, वैश्वदेवो वै होता, वैश्वदेवोरिमाः प्रजाः, सर्वासु वा
 एतत् प्रजास्त्रावुर्दधाति, जनानामित्या, हुः, सर्वासां वा एतत् प्रजानामायुः सर्वाभ्य एव
 प्रजाभ्यो गृह्णात, उभयतो वैश्वानरो गृह्णात, उभयतो वैश्वानरो रक्षयं प्राश्नो, स्यं वायं
 वैश्वानरो रयोऽथेमवाह प्राणो, यदेयं केवलं उत्तरे हविर्धाने साधते तस्मादेपोऽर्धभाक् प्राणा-
 ना, मधमाज्ञा इतरे, हिरण्येऽधि सादयेदायुःकामस्या, स्मृतं वै हिरण्य, मायुध्रुवो,
 स्मृत एवास्यायुर्दधात्यु, पोमेऽन्यं ग्रहाः साधन्ते, अनुपोते ध्रुवं, तस्मादुत्थान्यं पृथक् प्रति-
 तिष्ठन्ति, मां सत्तं प्ररूपः, प्राणां वा उपरवो, यदेवं उपोमे ग्रहाः साधन्ते स्वं वा एतद्योनौ
 साधन्ते, पूर्वार्धं वा इमे मृगस्य प्राणा, एतत् खलु वै हविर्धानस्य पूर्वार्धं यदक्षिणं हवि-
 र्धानं, तस्मादक्षिणे हविर्धाने, प्राणां वा एतं इतरे ग्रहा, आयुध्रुवो, नव वै प्राणा,
 आयुर्दशमं, तस्मादेयं दशमो गृह्णाते, दशमं ह्ययुः, राजपुत्रो ध्रुवं गोपायति, सर्वासां
 वा एतत् प्रजानामायुर्गोपायति, तस्माद्राजपुत्रो वीर्यवचमो, यद्युभिरंते ॥ इदमृदमृत्प्यामु-
 प्यायुर्णस्यायुः प्रवर्तयामि ॥ इति ध्रुवं प्रवर्तये, दायुर्वास्व प्रवर्तयति, यत् प्रवर्तयेत् सर्वासां प्र-
 जानामायुः प्रवर्तयेत्, शंक् प्रजां ऋछे, दवर्तियंजमानं गृह्णीयात्, धाधुकोऽध्रुयः स्यात्, तम-
 इम्य एव ॥ ध्रुवं त्वा ध्रुवक्षितिममृमास्थानाञ्च्यावयामि ॥ इत्यास्थानादेयं न च्यावयति, प्रमायुको

भवति, ध्रुवं च वै प्रच्यवमानश्च विश्वा भूताऽनु प्रच्यवन्ते, ग्रं यजमान आस्थानाच्च्य-
वते, तदभिष्टेय्यो, दिवि दिव्यान् दृष्ट्वान्तरिक्षे अन्तरिक्ष्यान् पृथिव्यां पार्थिवानिति, यथा-
स्थाम वा एतत् प्रजा दृष्टवति, स आर्यतुने यजमान, माधुषा वा एष वीर्येण व्युध्यते यस्य
ध्रुवः स्कन्दत्या, यूर्वाय ध्रुव, स्तदभिष्टेय्यः॥ आयुर्वा असि ध्रुवा, ऽऽयुर्मे धेहि॥ इत्यायुरेवा-
स्मिन् दधाति, वरो दक्षिणा, वरेणेव वरः स्पृशोत्या, त्मा हि वरः, पुत्रसेनस्य इ वै
मैमसेने ध्रुवं उपददास, तं भृश्वानः स्थैरव्रक्षणं क्रतुर्नैम्यो लोकेभ्य आप्याययत्तुकार ॥ स्वाहा
दिवे आप्यायस्व ॥ इति स तृतीयं बभूव ॥ स्वाहान्तरिक्षादाप्यायस्व ॥ इति स द्विभागं बभूव ॥
स्वाहा पृथिव्या आप्यायस्व ॥ इति स पुरुरे, तद्वर्तेनैम्यो लोकेभ्यो ध्रुवं आप्याययितुच्यो, द्वादशे
स्तोत्रेऽनुनयति ॥ द्वादश मासाः सः स्वत्सरः, सः स्वत्सरो यज्ञो, यज्ञः प्रजापतिः, प्राजा-
पत्यः पुंरुषो, यावानेव पुंरुपस्तस्मिन्नायुर्दधाति, यत् स्तुर्यमानेऽवनयेद्गर्भाः प्रपातुकाः स्युः,
यच्च शस्यमाने युवानः प्रसीयेरन्, यच्च शस्ते वरिः प्राणान् दध्यात्, सक्तुच्च शस्तायां मध्य-
तोऽवनीयो, मध्यतो वा एतत् प्रजानामायुर्दधाति ॥ स्वयंभूरसि श्रेष्ठो रुग्मिः प्रियां देवानां
सः स्वदनीयः॥ तं द्या सुभव देवा अभिस्तंतिशन्त ॥ आयुर्वा असि ध्रुवा, ऽऽयुर्मे धेहि॥ इत्या-
युरेवास्मिन् दधाति ॥ वचोर्वा असि ध्रुव, वचो मे धेहि ॥ इति वचं एवास्मिन् दधाति ॥
इषोऽसि, त्वेषोऽसि, नृम्णोऽसि, व्रतोऽसि, दक्षोऽसि, तस्य त इषस्य
त्वेषस्य नृम्णस्य व्रतस्य दक्षस्य मक्षीय, स्वस्य चारणस्य च शुद्रस्य चार्यस्य च, यथा
त्वं सुयोसि विश्वदर्शत एवंमहश्च विश्वदर्शतो भूयासम् ॥ इति विश्वदर्शतो ह भवत्य, सीं
वा आदित्यः स्वयंभूः श्रेष्ठो रुग्मि, यथैष स्वयंभवदेवश्च स्वयं भवति य एवं वेद ॥ ६ ॥

३३-५४

अपैतं क्रतुग्रहाः, सः स्वत्सरस्य वा एते विधृत्यै गृह्यन्ते, द्वादश मासाः सः स्वत्सर, स्व-
स्माद् द्वादश क्रतुग्रहा, मधुश्च माधवश्च वास्तन्तिका क्रतू, असन्ना ह्यन्ते, ऽन्ना ३हीमं क्र-
तवो, नान्योऽन्यसमिप्रपद्यते, यदुःस्वोऽन्यसमिप्रपद्यत क्रतां क्रतुरमीया, दयं यदुःस्वोऽन्यः
प्रपद्यते तस्मादिदमुता क्रतुरनुनिष्ठिताः परिप्लवन्त, उभयतोमुखमृतपानं, मुभयतोमुखा ३हीमं

[आयुर्वा असि (आयुरस्या०) ध्रुवायुर्मे धेहि (दाः) । अथ २, १०, ४]

[७] मे. १, ३, १६ । तै. स. ६, ५, ३ । काठ २८, २ । नाप. ४४, २ । न. १३, २५ । ताण्य १४, २६ ।

ऋतवो, न वै तद्विद्य यत् ऋतुमां सु५२, सह प्रथमं गृह्णाति, सहोत्तमं५, सह युज्येते, सह विमुच्येते, चतुर्दश वा एतत् कुर्वतो, अति वा एतद्वेचयतो, अस्ति मांसस्त्रयोदश, —स्तेभैवेतेना-
प्त्वावृन्द, ऋतुभ्यो वै प्रजाः प्रजायन्ते, यत् पटुतुना चतुर्ऋतुभिः, ऋतुभ्यो वावास्मा
एतच्चतुष्पदः पशून् प्रज्जनयतो, अथ यच्चतुर्ऋतुभिर्द्विर्ऋतुन, ऋतुभ्यो वावास्मा एतद् द्विपदः
पशून् प्रज्जनयतो, यद् द्विर्ऋतुना, द्वौ ३हीमा ऋतू, अथ यद् द्वे ऋतुपात्रे, द्वौ द्वौ ३हीम
ऋतवो, नात्रयजति, वैश्वानरो वषट्कारो, यदनुयजेद्वैश्वानरं मृतुष्वन्ववसृजे, —दन्वो वा इदं-
मासीदव्यावृत्, —महाराक्षीने रात्रि, —स्तेदेवा ऋतुग्रहैर्व्यावृत्तयन्, यद्वतुग्रहा गृह्यन्ते, अहोरात्र-
योर्व्यावृत्तयै, सश्वत्सरो वै स्वर्गो लोकः, —स्वस्य वा एत आक्रमा यद्वतुग्रहा, यद्वतुग्रहा गृह्य-
न्ते, स्वर्गस्य लोकस्याक्रान्त्यै ॥ ७ ॥

५५

आदित्या वा इत उत्तमाः स्वर्गं लोकमाय५, —स्ते वा इतः प्रतिसं५हिताः पुरस्तादेवान् यत्
सर्वं५, सश्वत्सरो वै स्वर्गो लोकः, सश्वत्सरमेतौ कल्पयितुं प्लायेते यदध्वर्युं, यदैन्द्राग्ने-
मृतप्रात्रेण गृह्णाति, सश्वत्सरे५ वा एतदन्वारभते स्वर्गाय लोकायां, —अथो ज्योतिरुपरिदादधाति
स्वर्गस्य लोकस्य समष्टया, असौ वा आदित्यः शुक्रः, पुरुषो वैश्वदेवो, यच्च शुक्रप्रात्रेण वैश्व-
देवं गृह्णाति तस्मात् पूरुष एवाग्रे प्रत्यक्, सर्वेऽन्ये न्यञ्चः पशवो, देवाश्च वा असुराश्चास्पधे-
न्त, ते देवाः प्रातःसवने वैश्वदेवं यज्ञं५ संस्थाप्यमपश्य५, —स्तं प्रातःसवनें समस्थापयन्,
यद्वैश्वदेवः प्रातःसवनें गृह्यते, प्रातःसवनें वा एतद्वैश्वदेवं यज्ञं५ संस्थापयति, तेन संस्थिते-
नारिष्टेन भूतेन प्रचरन्ति, देवा वै सर्वे प्रातःसवनेमम्पायुः, —ब्रौत्तराम्या५ सवनाभ्यामविष्ठ-
न्त, यद्वैश्वदेवः प्रातःसवनें हूयते, प्रातःसवनें वा एतद्वैश्वदेवं देवतास्तरपयन्ति, तास्तुता
उत्तरे सवने अभिसृज्यमाना यान्ति, यज्ञो वै मरुत्वर्तीया, यज्ञ एव प्रथमो, अगूर्तिर्द्वितीयः,
स्वतिरुत्तमो, यज्ञो वै धनुः, —धनुरेव प्रथमः, प्रविहितिर्द्वितीयो, विसृष्टस्तृतीयः, —अक्रियो वा
एतं यज्ञस्य यन्मरुत्वर्तीया, अधो मध्यमः, पक्षसी अभितो, मरुर्द्विर्वी वी३येनेन्द्रो वृत्रमुहन्,
न ऋतं मरुद्रपोऽनकनोद्वी३र्यं कर्तुं५, यन्मरुत्वर्तीयो ग्रहो गृह्यते मरुत्वर्तीया५ शस्यते तेन माध्वं-
दिनं५ सवने५ वीर्यवत् कथं५ सवनान्युत्तमन्ति वेष्टे, —ति पृष्ठे, ऋतुग्रहैः प्रातःसवनेमुत्तमं, —न्य-
रुत्तर्तीयैर्माध्वंदिनं५ सवने५, सावित्रेण तृतीयसवनें, मरुत्वर्तीययोः सुन्नयोर्दक्षिणा दीयन्ते,

सं वा एतद्योनौ दक्षिणा दीयन्ते, परिधयो वा एते यज्ञस्य यन्मरुत्वतीया, —स्तस्मान्मरुत्वती-
यान् दक्षिणा नातिदीयन्ते, यदतिदद्याद्, यथा बहिष्परिधिं स्क्रन्नेर्वेत् स्याद्, यदि काम-
येत्, विडौजीयसी स्याद्वलीयः क्षत्रमिति, यस्या मरुत्वतीयः पूर्वोऽर्धः क्षत्रं स्तोत्रं पुरोरुचं कु-
र्याद्, विश्वं वा एतदोजीयसीमकरवलीयः क्षत्रं, यदि कामयेत्, क्षत्रमोजीयः स्याद्वली-
यसी विडिति, यस्या ऐन्द्रः पूर्वोऽर्धः क्षत्रं स्तोत्रं पुरोरुचं कुर्यात्, क्षत्रं वा एतदोजीयोऽकरवली-
यसी विश्वं, जामि वा एतद्यज्ञे क्रियते यन्मरुत्वतीयो ग्रहो गृह्यते मरुत्वतीयं च स्यते, पशवो
वे मरुतो, ऽजामि पशवः, —स्तेन तदजाम्युत्तपानमालम्ब्य प्रतिगृह्णात्यु, —तवो वे मरुतः, स-
वत्सरं ऋतवा, आयुः सवत्सरं, आयुषि वा एतदध्वर्युः श्रयते, वृत्रं वा एषं हन्ति यो
मरुत्वतीयान् ग्रहान् गृह्णीते, माहेन्द्रं सर्वं कामाः, सर्वान् वा एतत् कामानामोति, सर्वान्
व्यश्रोती, —न्द्रो वे वृत्रमुहरे, —स्ततोऽन्यान् देवानस्यमन्यत्, स मुहेन्द्रोऽभवत्, स एतमु-
द्धारमुदहरत् वृत्रं हत्वा, तदुद्धारं एवा, —ऽस्यैष भार्गव एव, तस्माद्भ्रात्रा संग्रामं जित्वा द्वाज-
मुदजते, शुकपात्रेण माहेन्द्रं गृह्णाति, वेदन्ति ग्रावाणो, वेदन्त्यौल्लसला, मन्थन्त्याशिर-
—मिन्द्रे वा एतदग्रा अगुते घोषमकुर्वता, —ऽथो यज्ञमान एव तेजो दधति ॥ ८ ॥ ५६
एतद्वा एषाम्यन्ता ॥ ५७

अथै पुत्रासो अदितेयं ज्ञातास्तत्रैवस्पर्षि । देवं उप प्रैत्सप्तभिः परा माताण्डमास्यत् ॥ ५८ ॥
इत्येवं वाक् स उपाशुसंवृजो ग्रावा, तस्य वा एष सोमयीयो यदादित्यं मेक्षयन्ति ॥ त्रिव-
स्वन्नादित्येवं ते सोमरीयः ॥ इति सोमप्रीत्यैवेन स मर्धयति, व्यानो वा उपाशुसंवृजः,
प्रजा आदित्यो, व्यानं वा एतत् प्रजासु दधाति, पशवो वा आदित्यो, यद्गर्भा मध्यतः
श्रीणाति, मध्यतो वा एतत् पशूनां पयो दधात्य, —य यत्तसात्तत्रैव यं तस्माद्गामां सतीं एक
दुह, यदि कामयेत्, सर्वेत् पजन्था इति ॥ वा दिव्या वृष्टिस्तथा त्वा श्रीणामि ॥ इति दक्षो-
परिषादादित्यं श्रीगीयात्, पशवो वा आदित्यः, पशुभ्य एतेषोऽमुतो वर्पति, पशुनेवं
वृष्ट्याभिजिपति, यदि कामयेत्, गर्भाः श्रीव्येयुरित्यु, —दृष्ट्यादित्यमवेक्षेत, गर्भा ह श्रेवका
भवन्ति, शुक्रोतीर्षं पूर्वं संरुने, अशुक्रं तृतीयं संरुनं, यद् द्विदेवत्यानां स संरुवान् रुन-
यत्याग्रायणमभिप्ररुन्दयति, तेन तृतीयसंवर्नं शुक्रवद्, देवा अंसुरान् हत्वा मृत्योरनिभ-

यु, — स्तेनायैर्विणो न्यञ्चनैर्विण एतां देवता भूयिष्ठाः प्राविशन्, यद् द्विदेवश्चत्वास्त्स्माद् द्विदे-
वत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते, बृहतीभ्यां गृह्णाति, पञ्चवो वै बृहतीः, प्रजा आदित्य, एता-
वांल्लोको यावदुद्गुतः, यत् संप्रसारयित्वा गृह्णाति लोकः वा एतदन्नाद्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य
वृद्धे, अथो इमा एव प्रजा अन्नाद्यायावरुद्धे, यद्यस्य भ्रातृव्यो यजेत बहिर्वेदिं तिष्ठेत्,
तथा हनं नावरुद्धे, पञ्चवो वा आदिश्यो, अग्नी रुद्रो, अग्नेरतास्तुश्चो यद्विष्ण्या,
यत् संप्रसारयित्वा गृह्णाति रुद्राद्वा एतत् पञ्चान्तर्दधात्यपिधायोप निष्कामति, पशूनां गोपी-
धाया, — आदित्यो वै द्विदेवत्पानामनुयाज, — स्तस्मात्तान्नानुयजति, द्विदेवश्चत्वा वा आदित्यस्य
प्रयाजो, — स्तस्मात्तान्नानुयजति, पञ्चवो वा आदिश्यो, अग्नी रुद्रो, ब्राह्मण उपवृष्टा,
यदीक्षमाणो जुहुयात् प्रुधीर्यमानानामेपामुपवृष्टा स्या, — दुन्वत्रक्षमाणेन होतृश्च, — संनुपवृष्टैषां
भवति ॥ ९ ॥

५९-६३ [२२६९]

॥ इति खिलकाण्डे पष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमः प्रपाठकः ।

गायत्रौ वै देवताः सविता, गायत्र्यो एष लोके सोमो गृह्यते, यदागायत्रं, — स्तस्मा-
दागायनात् सावित्री निर्गृह्यते, ३ सोऽर्द आ तृतीयात् संवृणात् परिशयेत् क्रियमाणस्य क्रियमा-
णस्य प्रसूवाया, — अन्तरिक्षः वा अन्तर्यामि, अन्तरिक्षमिमाः प्रजा, यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रं
गृह्णाति, सविता वा एतत् प्रजाः प्रसूवति प्रजंनुनाया, — असृजो ह्यते, असृज्जा ३ हीमाः प्रजा
नैलपन्ति, नानुयजति, यदनुयजेत् सृष्टिं प्रजानां बिलिन्त्या, — दधो समानपात्री ३ क्षेत्री सोमो
गृहेत् तस्मात्तान्नानुयजति, देवा वै तृतीयसर्वनमर्चयं नाशकनुवन्, प्रातःसर्वनं र्हि सवितासीत्,
तं देवास्तृतीयसर्वनमुभिर्षर्वाहः, — स्तेन तृतीयसर्वनमुदयच्छन्त, यत् सावित्रस्तृतीयसर्वनं गृह्यते
सवितृप्रयत्ना वा एतत् तृतीयं संवृणमुदयच्छन्ते, सावित्रस्य सखसुर्वै वैश्वदेवंमभिर्गृह्णाति, वैश्व-
देवारीमाः प्रजाः, सवितृप्रयत्नाः खलु वै प्रजाः प्रजायन्ते, भंजो वै सविता, वैश्वदेवीरिमाः
प्रजाः, संरामा वा एतत् प्रजाम् मंजो दधात्या, — र्धर्मितः संवृणस्य गृह्णाति, वैश्वदेवत्वाय,

सुशर्मांसि सुप्रतिष्ठानं इति, यस्मिन्स्तोमः सोमे प्रवित्तिष्ठति, बृहदुक्षे नमा इति, यद्बृहदिति
तेन देवेभ्यो, यन्ममा इति तेन पितृभ्यः, उक्थमाजो वै पितरोऽस्तोमभाज, उक्थयैष गृह्यते
न स्तोत्राय, यन्नु गृह्यते तेन ह्यस्यते स्व आयतने ॥ १ ॥

घृतस्य यजत्ये, —प वै ग्रथमो विष्ण्यानां यदाहवनीय, —स्त वा एतदग्रे व्याघारयत्या, —
आवैष्ण्या व्याघारयति, पराङ् वा एतद्दि य३ञ्चो, जयिः सर्गो देवता, विष्णुर्यज्ञो,
देवताश्चैव यज्ञं चालब्ध, प्रन्ति वा एतत् सोमश्च यदभिपुषन्ति, यत् सौम्यः, सोमश्च वा
एतत् संभावयन्ति, सोममाध्याययन्त्ये, —वधिपूर्वा एतत् सोमश्च यदभ्यसुपुव, —रनुस्तरुणी वा
एषा सोमस्य, यत् सौम्यः पितृणांमनुस्तरुणी, तस्मात् पितृमस्या यजति, दक्षिणां तिष्ठन्
जुहोति, दक्षिणां हि पितृणां, —मुपसंदाश्च वा एतेऽनुयाजा, आमावैष्ण्या घृतस्य यजति,
सौम्या सोमस्य, या एवादे उपसंस्तु देवता अयाक्षीचा एत, —इमुत्र वा एष भूताय क्रियते,
यद्वा एतस्य व्याधिं यत् प्रामाये तदस्यामुं लोकं गच्छत्ये, —यु पुत एवोच्छिष्यते, पवित्रश्च वै
सौम्यो, यज्ञमानमेवैतेन पुनाति, सामदेव३स्त्यो वै सोमः, सोमस्य खलु वै सौम्यः,
सोमो वा एतद् ध्रियते ॥ सत्रां त एतद्यद् त इह ॥ इति परिपश्यति, योऽनुतासुः स परिपश्यति,
यो गतासुर्न स परिपश्यति, यदि न परिपश्येदथ वदेत् ॥

२-४

यन्मे मनो यमं गतं यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमेन तद्रथमस्मासु धारयामसि ॥ ५

६-७

हृदिस्पृक् क्रतुस्पृक्चोधा अस्ति, बर्चो मे धेहि ॥ इत्याशिषुमेवांशास्ते ॥ २ ॥

अधितेऽतिग्राह्या, देवा वै सोममगृह्णता, —अ वा एतां निन्द्रोऽगृह्णीत, सोऽवे, —अ वा अहमि-
मानृतं ब्रह्मणः सविष्यामीति, स ब्रह्मोपाधायत, तान् ब्रह्मणासन्नोद, ब्रह्म वै गायत्री, तस्मा-
द्गायत्रीभिर्गृह्यन्ते, यदेवादेः परमचाद्यमनवरुद्धं तस्यैतेऽनुकुर्ये गृह्यन्ते, ये वा अमी वैराजस्य
स्तोभा अतिरिक्तस्तैरेते सामन्वन्तः, सर्वे वा एत एन्द्रो, ये एन्द्र एन्द्रः ३सो, उसा आदित्ये
इन्द्रः, समानमग्निश्चासौ चादित्यो, विराजो वै तेषु आधेयः, अकुरीणामेन्द्रो, रेवतीनां
सौम्यो, यन्नु पुष्टानि युज्येरश्चस्तदेतान् जुहुयात्, सोमश्च सतेजस्त्वोप, सश्च वा एतद्यज्ञः पश्चाद्
स्तोत्रेण च शस्त्रेण चाधीयते, यदतिग्राह्याः, श्रत्युत्तुभ्यै, चाक्रियौ वा एते यज्ञस्य यत्

[२] त. सं. ६, ६, ७ । कपि. ४५, ३ । वा. २, २६; ३, १७; ४, ३ । कण्व. २, ४८; ३, २३, ४, ४।

[३] मे. १, ३, ३१—३३ । ते ॥ ६, ६, ८ । कपि. ४६, २—३ । वा. ८, ३८—४० । कण्व. ८, १९—२४ ।

पृष्ठान्यु, — पस्वम्भनमतिग्राह्या, — स्तेस्मात् प्रातःसवने गृह्याः, प्रत्युत्तुध्ये, यदाग्नेयस्तेज-
स्तेनावरुन्दे, यदुन्द्रं इन्द्रियं तेन, यत् सौम्यं रुचं तेन, त्रिवृद्धावास्मा एतत् समृद्धं ब्रह्म-
वर्चसं दधाति, तेजो वा अग्निं, — रिन्द्रियमिन्द्रो, ब्रह्मवर्चसमसा आदित्यं, — स्तेजसा च वावा-
स्मा एतद्ब्रह्मवर्चसेन चोभयत् इन्द्रियं परिगृह्णाति ॥ अग्रेष्व त्वा ब्रह्मणश्च तेजसा जुहोमि तेजोदां,
तेजो मा मां हासी, — न्माहं तेजो हासिष्य, स्वाहं, — न्द्रस्य च त्वा ध्रुवस्य चोजसा जुहोम्यो-
जोदां, — सोजो मा मां हासी, — न्माहं सोजो हासिष्य, स्वाहा, सूर्यस्य च त्वौपधीनां च वर्चसा
जुहोमि वज्रोदां, — वज्रो मा मां हासी, — न्माहं वज्रो हासिष्य, स्वाहा, — ऽप्त आयुःकाराण्यु-
ष्मास्त्वयं तेजस्वान् देवेष्वेध्यां, — युष्मन्तं मां तेजस्वन्तं मनुष्येषु कुर्वि, — न्द्रौजस्कारो जस्वास्त्वयं
महस्वान् देवेष्वेध्यां, — जस्वन्तं मां सहस्वन्तं मनुष्येषु कुरु, सूर्यं ब्राजस्कारं ब्राजस्वास्त्वयं
वर्चस्वान् देवेष्वेधि, ब्राजस्वन्तं मां वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु ॥ एते होमा भक्षकाराश्च भव-
न्त्ये, — तेषां वै त्रियेण चम्वविश्ववयंसा इमांल्लोकानवीचश्च पराचश्च प्राजानीता, स ह वा
अस्मा इमे लोका अवीञ्चश्च पराञ्चश्च भान्ति य एव वेद, सुप्रज्ञाना वा इत इत्थं लोका,
अमृतस्त्वा अवीञ्चो दुःप्रज्ञाना, एष ह इत्येवामृतोऽवीञ्च इमांल्लोकान् प्रजानाति यस्मैते ह्ययन्ते
॥ ३ ॥

८-१०

उपांशुपात्रेण पात्नीवत् गृह्णाति, प्राणो वा उपांशुः, प्राणेन वा एतत् प्रयन्ति,
प्राणेनोद्यन्त्ये, — सो प्राणानां प्रतिप्रज्ञात्मा, अथो यत् प्रथमं पात्रं युज्यते तदुत्तमं विभु-
च्यते, प्राणानां गोप्रीधाय, होता वा अथ प्रातरुपांशुमयजद्, यदेतं होता वपदकुप्री-
धन् पुरोऽहस्तेत् पथात् परिहरेत्, प्रमायुकः स्थात्, तस्माद्वेतमशीद्वेपदकरोति, पुरोऽश्वाशीत्,
प्राणो वा उपांशुः, प्राणादधि प्रजाः प्रजायन्ते, यदुपांशुपात्रेण पात्नीवत् गृह्णाति,
प्रजन्तुतापां, — ऽमन्त्रो ह्येतं, ऽसन्ना हि प्रजाः प्रजायन्ते, नानुयजति, यदनुयजेत्
प्रजन्तुनमपिहत्या, — देधो समानेपात्रो ऽश्वेवं सोमो गृह्णाति, तस्माच्चानुयजति, मिथुनं च
धृतं च सोमश्च, यत् पात्नीवत् धृतेन श्रीणाति, मिथुनत्वाय, बृहस्पतिसुतस्य ता इति,
ब्रह्म वै बृहस्पति, — ब्रह्मणो वै योनिः प्रजापतिः प्रजां असृजत्, ब्रह्मणो वा एतद्योनिर्यजमानः

[४] ॥ ३, १३-३० । त. सं. ३, ५, ८-९ । कट २८, ८-९ । कपि. ४८, ८-९; ४९, ८ । पा. ८, ९-११, ९, २२ ।

भा. य. ८, ८-१०, १२; १०, ३६ ।

प्रजायता, इन्द्र इन्द्रियायुता इती, —न्द्रियं हि गर्भो, अत्रादेर्देवतात्वात् इति, मिथुनं
 वा अग्नीं च पत्नीं च, सज्जस्त्वष्टा सोमं पिबेति, त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति, घृतं वै देवा
 वज्रं कृत्वा सोममग्न, —ग्निं खलु वा एतं घातयन्ति, यत् पात्नीवत् घृतं श्रीणाती, —न्द्रियेण
 वा एतत् पत्नी व्यर्थयति, तस्मान्नेरिन्द्रिया स्त्री, पुमानिन्द्रियवा, —स्तस्मात् पुमांसः
 सभां यन्ति, न स्त्रियो, यदित्तरान्स्तोमान् श्रीणीयुर्न पात्नीवत्, स्त्रियः सभामीयुः,
 —न पुमांसा, इन्द्रो वै वृषमुह, —स्तस्य यन्मूर्धानमुदकुञ्जत् स द्रोणकलशोऽभवत्, ततो
 यः सोमः समस्तवत् स हारियोजन, —स्तस्मादेतं द्रोणकलशेन जुहोति, योनिर्हस्यैव, इन्द्रो
 वृषं हत्वा तस्य यत् क्रोमो हृदयात् सोमं समसिञ्चत् स हारियोजनोऽभवत्, स इन्द्रोऽमन्यत्,
 यद्विमसुर्ध्वं सोमं होष्यामि तदन्वसुरा अभविष्यन्ति, यन्न होष्यामि तदन्वमविष्यन्तीति,
 तं संस्थिते प्रहतेषु परिधिष्वजुहोद्यत् संस्थिते प्रहतेषु परिधिषु जुहोति तत्स्विदुभयमग्न, —
 जुहोत्यह, संस्थिते जुहोत्य, —तिरिक्तो वा एष ऋत्विजा य उन्नेता, तस्मादेतं
 न वृणते, न वपुष्करोत्य, —त्येष सोमोऽरेचि, स वा उन्नेतारुमेवाभ्यतिरिच्यन्ते,
 ऽध्वर्युर्वै पूर्वान्स्तोमान् जुहोति, यदेतमध्वर्युर्जुह्यादाहुतीः संसृजेत्, समदं कुर्यात्,
 तस्मादेतमुन्नेता जुहोति, प्रजापतिर्वै एतममन्यत् सोमं होष्य, —स्तमग्निरग्री, —न मयि
 त्वमेतमुसुर्ध्वं सोमं होष्यस्य श्रुतमद्वितीयं, द्वितीयमस्त्विति, यद्वानाभिः श्रीणाति,
 श्रुतत्वायां, —ऽथो द्वितीयत्वायां, —ऽथैता धानां, यत्र वा अदो देवभ्यः कामतृयाः काममदुह
 तदेता अपिदुदहे, तत् पुष्टिर्मेवंताभिरवरुन्दे, प्रजापतिर्वै आग्रायणो, यदेपोऽतिरिच्यते
 तस्मादयमतिरिक्तोऽपरिमित इमाः प्रजा अभिषवत्, ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी, तयोः परि-
 धं आधानं, निराधानाय खलु वा अक्षाय घासमपिदधाति, यत् संस्थिते प्रहतेषु परिधि-
 ष्वजुहोद्, यत् संस्थिते प्रहतेषु परिधिषु जुहोति निराधानाम्यामेवाभ्यां घासमपिदधाति,
 पशवो वै धानां, यत् संसादेत् पश्वर हिंस्याद्, यन्न संसादेदयताः स्युः, संहस्युः,
 रथ्यं त्वा पांपाय त्वैत्यु, —पवपति, तत्स्विदुभयमग्नः, पशूनां यत्यै, भुजन्त एनं पशवा
 उपतिष्ठन्ते ॥ ४ ॥

यज्ञेन वै देवाः स्वर्गं लोकमायुः, —स्तेऽमन्यन्ता, —ऽनेन वै नोऽन्यं लोकमन्वासेष्यन्तीति, तं
 छन्दास्वपश्य, —स्तानि व्यत्यपजन्तस्वर्गेषु लोकैस्मानुक्कयात्यै, यच्छन्दाश्चसि व्यतिपूजति,

लोकं वा एतच्छन्दांसि यजमानो आतृव्यस्य मोहयति स्वर्गस्य लोकस्यानुनुकशात्यै, देवेषु
 वा अन्यानि छन्दांस्यासि, नसुरेषुन्यानि, कनीयांसि देवेषांसि, ज्यायांस्यसुरेषु,
 ते देवाः कनीयोभिश्छन्दोभिर्ज्यायांसि छन्दांस्यसुराणामवृज्जत, यत् कनीयोभिश्छन्दोभि-
 र्ज्यायांसि छन्दांसि विश्वसति लोकं वा एतच्छन्दांसि यजमानो आतृव्यस्य वृद्धके,
 लोकेमेनमछन्दस्कमकरनुष्टुभं सर्वाणि छन्दांस्यभिसंस्तुति, वागां अनुष्टु, वागुष्टुभः
 पुरुष, स्तस्मात् पुरुषः सर्वा वाचो वदति, पृथग्वो वै छन्दांसि, वागनुष्टु, वागुष्टुभः
 पुरुषो, यत् सर्वाणि छन्दांसि सुश्रवस्यानुष्टुभमुत्तमांशंस्तुति तस्मात् पुरुष उपरिष्टादेवाचः
 पृथनसि, सर्वाणि छन्दांसि संस्तुति, प्रजापतिर्वै छन्दांसि, प्रजापतिमेवाप्नोति,
 पंडक्षराणि स्तोत्रादतिरिच्यन्ते, पंडा ऋतव, ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठति, तत्तत्त्वानि शब्दं पुनुरुपा-
 वर्तन्ते, चतुष्पदस्तेन पृथनयुरुद्धे, धृ द्वे एवातिरिच्येते, द्वे विराजमति सत्यं चानृतं च,
 विराजमेवाप्नोति ॥ ५ ॥

१२

प्रजापतिर्वै देवस्यो यज्ञान् व्यकल्पयत्, सोऽमन्यता, ऽऽत्मानुमन्तरुगामिति, तेषां वा
 इन्द्रियाणि वीर्याणि पुनः संभवत, स पंडुइयभव, दध वै तर्होदो देवातामासीदवमत्तमः
 शिथिरत्तम, स्तस्मै वा एतं पोटुशिनं प्रायच्छत्, तैनन्दोऽभवत्, ततो देवा अभवन्, परा-
 मुरा, स्तथ एषं विद्वानितं पोटुशिनं गृहीतै, भवत्यात्मना, परास्य आतृव्यो भवति,
 प्रजापतिर्वै देवस्यस्तुनर्त्यकल्पयत्, तासां वा इतिवत्यासीत् तामात्मन्नुशिपत् प्रेणां, यद्ध-
 रिवती पुरोरुग्रहस्य भवति, यवास्य इतिवती प्रिया तुनस्तामेवाप्नोति, न पोटुशी नाम्नु यत्र-
 शोऽस्तीत्या, इ, रथ कस्मात् पोटुशीति, यत् स्तेत्रिण च द्रक्षेण च संपद्यते तस्मात् पोटुशी-
 यज्ञं वै देवाः सृग्मि लोकमाय, न्ते एषा नै प्राभूत्, तस्मिन्ना एतं पोटुशिनं प्रत्यग्रध्वं,
 स्तनाम् लोकं व्यामुत्, स्तदमुष्य वाव लोकस्य व्याप्त्यै पोटुशी गृहते, ऽमुष्य लोकस्य
 समष्टया, अग्निष्टोमं राजन्यस्य गृहीया, दद्यान्त एनं वंजो भूत्या इन्दे, उतिरात्रे त्राक्षणस्य,
 वंजो वै पोटुशीधरोऽज्ञान्तो यजमानं हिंसितो, रत्रिरेव वंजं दमयति, प्रातः-
 सनुने गृह, स्तजो वै प्रातःसवनं, तजस एव वंजं निर्मिमीते, माप्यदिने सवने गृह्या,
 ज्ञो वै माप्यदिनं सनुन, मोजस एव वंजं निर्मिमीते, वृषीयसनुने गृह्या, पृथग्वो वै

तृतीयसवने, पशुभ्य एवं वज्रं निमिमिति, यत् श्रावःसवने गृहीयाद्वज्रा उत्तरे सवने अम्य-
तिरिच्यते, यन्माध्यन्दिने सवने, मध्यतो वज्रो निहन्यात्, तृतीयसवने गृह्य, —स्तत् सवंपु
सवनेषु गृह्णाति, न पूर्व सवने जाति नीतः, पञ्चदशः कार्या, वज्रो वै पञ्चदशी, वज्रमे-
वास्मा अध्यात्, तेन विजिति भूति गच्छति, षोडशी कार्या, यजमानो वै पञ्चदशी, वज्रः
षोडशी, वज्रमेवास्मा अध्यात्, से एनं भूत्यै श्रेष्ठा इन्द्रे, सप्तदशः कार्यः, प्रजापतिर्वै
सप्तदशः, प्राजापत्यः षोडशी, स्व एवेन च योनौ दधात्ये, —कविश्च कार्या, एकवि-
शतिधाम्नी वा अनुष्टुप्, —वानुष्टुभः षोडश्ये, —तर्का अस्यायतनतमं, तस्मादेकविश्च कार्या,
मध्यमेऽहश्चित्रात्रस्य गृह्यो, मध्यमं वा अहश्चित्रात्रस्य शिथिरं, —महो द्रदिमेऽशिथिरत्वाय,
चतुर्थेऽहश्चित्रात्रस्य गृह्य, —चतुर्थं वा अहश्चित्रात्रस्य शिथिरं, —महो द्रदिमेऽशिथिरत्वाय,
चतुर्थं चतुर्थेऽहर्हानस्य गृह्य, —चतुर्थं चतुर्थं वा अहर्हानस्य शिथिरं, —महो द्रदिमेऽशिथिर-
त्वाय, न द्विरात्रेऽवकल्पते, द्वे वा एते छन्दसी गायत्रं च त्रैष्टुभं वा, —ऽऽछन्दस्कमनायतनं
गृह्णाति, ज्ञायतनो यजमानो भवत्यु, —चरेऽहर्हानस्य गृह्यो, रात्रिमेवायतनमुभयतिरि-
च्यते ॥ ६ ॥

१३

अथैषोऽदाम्यो, देवाश्च वा असुराश्चास्पधन्त, ते देवा एतमपश्यन्, —स्तमगृह्यत, तान-
सुरा नद्विभुवन्, —स्तददाम्यस्यादाम्यत्वं, नैनं आतृण्यो दधोति य एतं गृह्णाति, मन्ति वा
एतत् सोमं यदभिपुण्वन्त्ये, —वा वै सोमस्यातिमोक्षिणी तनं, —यनितांश्च प्रवृहन्त्ये, —च
वा एतं लोकं यजमानोऽन्वतिमुच्यते, वि वा एतद्यज्ञं निष्ठयते यत् सवनानि संविष्टन्ते, यदे-
तान्श्च पुनरुपस्यति, यज्ञस्य संतुष्ट्या अविछेदाय, वृष्ट्यै वा एष गृह्यते, मरुज्जामानि
हि, र्षपति पर्जन्यो यत्रैव गृह्यते, अग्निः श्रावः सवनान् पात्वस्मानिति, सवनानि वा
एतेन देवा असुराणामवृज्यत, सवनान्येवंतेन यजमानो आतृण्यस्य वृद्धके, अग्रे त्वा प्रवृहामि
गायत्रेण छन्दसेति, छन्दांसि च वा एतेन देवताश्च देवा असुराणामवृज्यत, छन्दांसि चैवं-
तेन देवताश्च यजमानो आतृण्यस्य वृद्धके, चतुराधूनोति, दिशो वा एतेन देवा असुराणाम-
वृज्यत, दिश एवेतेन यजमानो आतृण्यस्य वृद्धके, जीवग्रहो वा एष सोमस्या, —हृतस्य हन्-
मिषुतस्य गृह्यते, यजुषा च वा आहुत्या च यज्ञः संतुजो, यद्यजुर्वै दन्नाहुति जुहोति यजुषा

त्रिगोहृत्या च पुत्रं सैतनोति, देवां वै सोममृद्धत, स प्रजापतिरवेद, यो वा इह प्रथमः
 सोमं ग्रहीष्येते स इदं भविष्यतीति, स एतमृद्धीत सोऽभवद्, यो भूतिकामः स्यात् स एव
 गृहीते, भेजति, यदि शक्नोति ग्रहीतुमुर्धो भवतो, यदि न शक्नोति ग्रहीतुमुर्धो न भवतः,
 पराचीनेन प्राणतां ग्रहीतश्च्युः, पराद् हि स प्राणः त्रियोऽन्तमगच्छ, —दृषानता ग्रहीतश्च्युः,
 ऽपान् हि स तमेगृहीत, प्राण्यापान्याच्यमानता ग्रहीतश्च्युः, ऽच्यवान् हि स तमेगृद्धीत,
 यश्चयानेत् प्राणान्निष्ठिन्त्याद्, यदि व्यचानेद्विरुष्येनापिदध्या, —दुर्मृतं वै हिरण्य, —मर्मृतैर्नैव
 प्राणान्तसंद्धाति, सकृदभिपुणोति, सकृदृद्धाच्ये, —हो वै प्रजापतिः, प्रजापतिमेवाप्नोति,
 चेतुःसक्तिना ग्रहीतश्च्युः, —चेतुःसक्तिना वा एव प्रजापतिरगृहीत, स सर्वासु दिक्षुभ्रोत्,
 स सर्वासु दिक्षुभ्रोति य एव चिदानेतं चेतुःसक्तिना गृहीतश्चे, ऽपो वै सोमस्य रसः प्र-
 तिष्ठः, सोममर्षां रसो, यथा वा इदं गोरो संजग्माने अन्यान्यां हत एव वा एतां संज-
 ग्मानां अश्न्यां ऽन्यस्येन्द्रियं रीर्यं विनिर्हृत, —स्तयोर्वा एव रसो यदेधि, यद्भा जुहोति
 स्वंतर्वा रसेन दमयति ॥ ७ ॥

१४

कृष्णशीर्षात्रियो, मेघां सारस्वतीं, उभ्रुः सोम्यः, इयामः पौष्णः, शितिपुष्टो सार्ह-
 स्वत्यः, पिशङ्गो वैश्वदेवो, वृष्णिन्द्रः, ऊरुषोपो मारुतः, स खिते ऐन्द्राश्मो, ऽधो-
 रामः साविता, यतो वाचुणः, प्रजापतिः प्रजाः सृष्टां रिरिचानोऽमन्यत, स एतामेकाद-
 धिनीमपश्यत्, तेषां त्मानमांशीणीत, यज्ञो वै प्रजापति, —स्तथ एव च त्रिदानेतामेकादधिनीं
 त्रिधर्मितं यदेवास्थात्मन् कुर्वे तदधिणीति, प्रजापतिः प्रजाः सृष्टां रिरिचानोऽमन्यत, स एता-
 न्तीन्द्रियाणि वीर्याण्यपश्यत्, तानि द्वन्द्वमात्मानमभिसंयजतीति, —ऽऽत्मात्रियो, वाक्सरस्वती,
 —न्द्रियं च सोमो वाचं चन्द्रियं चात्मानमभिसंयजतीति, पुष्टिः पौष्णो, त्रैल वृहस्पतिः, पुष्टि-
 चैत्रे त्रैल चात्मानमभिसंयजतीति, वलं च त्रिदेवा, त्रीर्योमिन्द्रो, वलं चैव वीर्यं चात्मा-
 नमभिसंयजतीति, —जो मरुतः, संह इन्द्राधी, ओजध्वं संह चात्मानमभिसंयजतीति, प्रम-
 चोय सावित्री, निर्वरुणत्याय वाचुण, आश्याय सर्वा उपवच्यन्ते, अग्निं सर्वा देवताः,
 मेरुम्य एवं देवताभ्या उपवच्यन्ते, मिथुत्वायिं सारस्वत्यं, —य यत् सोम्यः, सोमो वै
 रेतोषो रेतोऽस्मिन् दधत्यं, —य यत् पौष्णः, प्रजन्तुं चैव पूषा, प्रजन्ताय, त्रैल वृह-
 स्पति, —यश्चेदराशिमां प्रजा, त्रैल वा एतत् पुरस्तादासां गुजानामत्योहि, —दयो त्रैल एवमां

प्रजा अनुकाः करोति, ध्वर्मिन्द्रो, विष्मरुतो, विश्वं वा एतत् क्षत्राय नियुक्त्ये, —थो विश्व-
मेव क्षत्रापातुकां करोत्यो, —ज इन्द्राग्नी, ओजुसा वा एतद्विशं क्षत्राय परिगृह्णात्या, —लब्ध
आग्नेय, आलब्ध ऐन्द्रो, इथैव ऐन्द्राय आलभ्यते, ब्रह्म चैव क्षत्रं च समुज्जा अक, —यदु-
विधेन्द्रश्च भूयिष्ठभाजौ देवतानां तस्माद्वाहणश्च राजा च भूयिष्ठभाजौ मनुष्याणां, प्रसवाप
सावित्रो, निर्वरुणत्वाय वारुणः, समुद्रो वै वरुणो, दक्षिणां समुद्रो, यद्वाहणो दक्षिणार्धं
आलभ्यते, यजमानस्य निर्वरुणत्वायै, —तद्वा एषाम्भ्यनूक्ता ॥ १५

सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्यं सुपिरामिव ॥

इति ॥ ८ ॥

१६

यै देवानां वलपतयस्तेभ्यो दक्षिणार्धं आलभ्यन्ते, तस्मात् प्रजा दक्षिणाभिर्जयन्तीर्यन्ति,
यद्वाग्नेयः सौम्यो वाहस्पत्यस्ते सार्धमालभ्यन्ता ओज एवैतत् संधीयते, यद्वाग्नेयश्च वाहस्पत्यश्च
सौम्यमभितुस्तेजसा च वावास्मा एवद्वहवर्चसेन चोभयत् इन्द्रियं परिगृह्णात्ये, —कादश वा एतेषां
पशूनां देवता, मेरी सारस्वती देवतानां द्वादशी, यदेपातिरिष्यते तस्मात् स्त्रियः पुंसोऽति-
रिष्यन्ते, इथ द्वे एकस्य रश्ने, द्वे एकस्य, तस्मात् स्त्रियं जातां प्राप्स्यन्ति, न पुमांसः,
—मथ स्त्रिय एपातिरिष्यन्ते, यं वा अग्रमिन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहुरत् स त्रेधाभुवद्, यदग्रं
तेजा आसीत् स रश्नोऽभवद्, यन्मध्यं स रश्नो, यज्वरुणं स यूपः, रश्म्यं परिलिरति,
रघालेण विमिमीते, यूपो भवति, वज्र एवैयं संधीयत, एतावती वा इयं पृथिवी यावती
वेदि, —वज्र एकादशिनी, तिरश्चीं मिनोति, वज्रेण वा एतद्विमां जयति, दक्षिणं उज्जता
मेतव्या, देवयजनस्य रूपं, —मथो वज्रं वा एतद्वज्रमानो भ्रातृव्यापोऽक्षयति, त्रयो मध्यतः
समां मेतव्याः, समत्वाय, समं हि पशवोऽनुपतिष्ठन्ते, पशुभिरेवेनं सम्यश्च दधाति,
यं कामयेत, पितृलोकं कृधुयादिति, तस्योपरसंमितां मिनुयात्, पितृलोकं एवं कृधेत्ये,
—थ यं कामयेत, मनुष्यलोकं कृधुयादिति, तस्य मध्यसंमितां मिनुयात्, —मनुष्यलोकं एवं
कृधेत्ये, —थ यं कामयेत, देवलोकं कृधुयादिति, तस्य च्पालसंमितां मिनुयात्, देव-
लोकं एवं कृधोति, तासां वा एषां समृद्धता या च्पालसंमिता, तस्माच्चालसंमिता
मेतव्या, समृद्धत्वाय, यस्मै पश्चादुपस्थः पुरस्तान्निर्णेतं तं मिनुयात्, यं कामयेत, भ्रातृ-

[सुदेवो असि वरुण० । अ ८, १९, १२, अर्थ २०, १२, १, ति ५, ०७]

[९] तै. सं. ६, ६, ४ ।

सं० ५०

व्याय लोकं कुर्याद, यजमानं निर्वाधेति, आतृव्यायैव लोकं करोति, यजमानं निर्वाधेति,
 अथ यस्य पुरस्तादुपस्थः पश्चात्निर्णतं तं भिनुयाद्, यं कारयेत्, यजमानाय लोकं कुर्याद्
 आतृव्यं निर्वाधेति, यजमानायैव लोकं करोति, आतृव्यं निर्वाधेति, सर्वेऽग्निष्ठाः कार्या,
 वा अग्निष्ठा अश्रुयस्ता अग्निष्ठाः कार्या,—सैनं सर्वेऽग्निष्ठा, अथ यदग्निष्ठादधि रशनां विहि-
 यन्ते तैनं सर्वेऽग्निष्ठा, नाना वा एतेषां पञ्चो, नाना देवता, अथ यं एष द्वादशो यज-
 मान एवैतस्य पशुं,—यदस्मै पशुं न निर्दिशेत् तद् प्रमायुको यजमानः स्याद्, यं द्विष्यात् तं
 दूयात् ॥ असौ ते पशुः ॥ इति, तमेवास्मै पशुं निर्दिशति, प्रमायुको भवति, यद्यभिचरेत् ॥
 इदमहंमुमुक्षामुष्यायणमुमुष्याः पुत्रमिन्द्रवज्रेणाभिनिदधामि ॥ इत्यभिनिदध्या,—दिन्द्रवज्रेणैव नम-
 मिनिदधाति, प्रमायुको भवत्येव,—यो द्वादशस्यैवैष मासोऽवुरुदधै ॥ ९ ॥ १७-२१

[२९९०] .

॥ इति खिलकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥

अष्टम प्रपाठकः ।

मनोर्वै पात्राण्यासु५,—सैपा५ समाह्वयमानाना५ यावन्तोऽसुरा उपोभृण्वन्तावन्तस्तदहनी-
 भुवः,—अथ वा एतौ तर्हसुराणां ब्राह्मणा आस्तां तृष्टावकृती, तां अश्रुव५,—धिक्रितसत्तं ना
 इति, तां अश्रुतां, मनो यज्जा वै अद्वादेवोऽस्ती,—मान्नि नौ पात्राणि देहीति, तानि वा
 आभ्यामददात्, तान्यग्निना संमक्षपयतां, तान् ज्वालानुपमः संमुलेद्, तं५ सा मेनिरन्व-
 पयत्, तस्य रुतौ यावन्तोऽसुरा उपोभृण्वन्तावन्तस्तदहनीभुवः,—स्तां अश्रुतां, मनो
 यज्जा वै अद्वादेवोऽस्य,—नैनं त्व ऋषभेण याजयावेति, तैनं वा एनमयाजयतां, तस्य ओणि-
 मन्वचा५ सुपर्णं उदमथ्नात्, सां मनोद्या उपस्थमापयत्, तां५ सां मेनिरन्वपयत्, तस्या
 वदन्त्या यान्तोऽसुरा उपोभृण्वन्तावन्तस्तदहनीभुवः,—स्तां अश्रुतां, मनो यज्जा वै अद्वा-
 देवोऽस्य,—नया त्वा पत्न्या याजयावेति, तां प्रोक्ष्य पर्यग्निं कृत्वेष्मावाहिरिह्येता५, स इन्द्रो-
 जे,—दिमे वै तं असुरमाये मनुं पत्न्या व्युर्धयता इति, तमिन्द्रो ब्राह्मणो वृणाणं उपैत्, सो
 अश्वी,—न्मनो यज्जा वै अद्वादेवोऽसि, याज्यानि त्वा, कतमस्तवमसि ब्राह्मणः ॥ १

किं ब्राह्मणस्य पितरं किमु पृच्छसि मातरम्। श्रुतं चेदस्मिन् वेद्यं स पिता स पितामहः॥

२

कनैत्या, —भ्यां ब्राह्मणाभ्या, —मितीतिऽहं ब्राह्मणयो, —रितीतिषुपे हीत्य, —अग्रे, —देतिथिपति-
र्षोवातिथीनामीष्टा इति, स द्वितीयां वेदियुद्धन्तुमुपापद्यत, ता इहमावर्हिर्विश्रता एतां, ता
अवृतां, किमिदं कुरोषीं, —तस्मै मनुष्य याजयिष्यामीति, कनैति, युवाभ्यामिति, ता
अविद्या, —मिन्द्रो वावेति, तौ न्यस्येभ्यावर्हिः फलायेतां, तौ यदधावतां परस्तादेवेन्द्रः प्रत्येत्॥
तौ वृद्धवेषाप्रथमवतां, तद्वृद्धस्य चैवापस्य च जन्म, स मनुष्यरिन्द्रमवृत्त, स मे यज्ञ-
स्थापय, ना मे यज्ञो विकृष्टोऽभूदिति, सोऽवृत्तवृत्तकाम एवांमालुब्धाः स ते कामः समुपयता,
—मयोस्तुजैति, तां वा उदसृजत, तद्वृद्धा एव, प्राप्तीवतस्त्वाग्रः स्यात्, स्वाग्रा हि
पुर्ववो, स्वाचीनं नाम्याः कुरोषीं, स्वाचीनं हि नाम्याः स्त्रियां वीर्यवद्, व्यञ्चिनानि वा
एकादशिनी यज्ञं, यत् प्राप्तीवतः, प्रत्युत्तञ्च्ये ॥ १ ॥

३-४

अमुष्मिन्त्ये लोकं यजमानो भूभृत्स्य, —हृष्य खलु वा आदित्यस्यासौ लोको, यत् सौरीभ्यां
जुहोत्यमुष्मिन् वा एतल्लोकं यजमानो भवति, द्वाभ्यां जुहोति, द्विपाद्यजमानः, प्रतिष्ठित्ये,
हिरण्यमधुपाय जुहोति, हिरण्यज्योतिषमेवेन स्वर्गं लोकं शुभयति, वृद्धेन जुहोति, दक्षि-
णान्तां वा एषोऽन्वारम्भो, धां गच्छ स्वर्गछेत्यु, —द्वारति, स्वर्गस्य लोकस्य समष्टये, रूपं
वो रूपेणाश्मेमीति, रूपं हिरण्यं, रूपं पर्वत, —स्तुषो वो विश्ववेदा विभुज्यति, —पं
वै तुषो विश्ववेदा यदुग्रि, —रेष वै तं वेद वो दक्षिणीयो, योऽदक्षिणीयं, एतत्तु अग्रे राध
एति सोमच्युतमित्यु, —प्रीति वा एतदीयते, तत् सोमश्चावयति, तन्मित्रस्य पथां नयेत्ये, —पं
वै मित्रस्य पन्था यद्यज्ञं, अग्नेर्योप्रीति जुहोत्या, —मेयं दक्षिणीयं, वाह्या द्वितीयया,
यद्यतो वा रथो वा दीयते वारुणं हि तद्व, क्रतुस्य पथां व्रतेत्ये, —वै वा क्रतुस्य पन्था यद्यज्ञ-
श्चन्द्रदक्षिणा इति, चन्द्रं हि दीयते, ब्राह्मणमथ कृष्वासं पितृमन्त्रं पितृमत्यमित्ये, —पं वै
ब्राह्मणः पितृमानं पितृमर्त्यां य आभ्यः शुश्रुवा, —न्सुधातुदक्षिणमिति, सुधातुवेवांस्य यज्ञं दधाति,
वि स्वः पश्य, इव्यन्तविधामित्यु, —द एव प्राप्स्य वदति, यत्तस्व सदस्मैरित्यु, —रातोयन्ति
वा एत एतस्मै ददत, ईश्वरा ब्राह्मणाः सोमपाद्यधुपावहन्तो, —स्तानिब्र अमयस्य, —स्मद्वाता
मेधुमतीदेवता गच्छत, प्रदत्तांसांमुज्जति, तेषा हैनममुत्रागच्छन्ति, बहुमया यज्ञकुर्वा, —

ति ह स्माह यज्ञवचा राजस्तस्मायनाः, ग्रं वा इतो मनु३ध्या दक्षिणाश्च्यवयन्ति, नोमुत्र गच्छन्तीति, यदाहा, —ऽनवहायास्मान् देवयानेन पथा सुकृतां लोकं सीदत, तन्नः सःस्कृवं-
मिति, तथा हैनमिह चासुत्र चागच्छन्ति ॥ २ ॥

नन्ति वा एतत्सोमं यदभिपुष्वन्ति, यज्ञं वा एतद् भन्ति, यदक्षिणा दीयन्ते यज्ञं वा एतदक्षयन्ति, तदक्षिणानां दक्षिणात्वं, यत्तदक्षयन्ति, स्वर्गो वै लोको माघ्यदिनं सवुनं, यन्माघ्यदिने सवुने दक्षिणा दीयन्ते, स्वर्गस्य लोकस्याक्रान्त्यै, बृह् देयं, सैतुं वा एतत् कुरुते, स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै, हिरण्यं हस्ते भवत्यं, —य नयति, सत्यं वै हिरण्यं, सत्यैर्नवैना नयत्यं, त्रेण गार्हपत्यं, जघनेन संद, —स्ता उदीचीरुत्सृ-
जन्त्यन्तरा चांश्वालं चाग्नीध्रं चै, —तैर्न वा अङ्गिरसः स्वर्गं लोकमायं, —स्तपैर्नः पन्थामपिन-
यति, ब्राम्पां गार्हपत्ये जुहोती, —मां तैनाक्रम, आग्नेर्याग्नीध्रे, इन्तरिक्षं तैना, —य यद-
क्षिणा दीयन्ते स्वर्गं तैर्न लोकं, —मग्नीध्रेऽग्रे ददाति, यज्ञमुखं वा अग्नीदं, यज्ञमुखमेव नोपा-
रा, —उद्यो अग्निर्वै सर्वा देवता, देवता एवास्य तयाभीष्टाः प्रीता भवन्ति, ब्रह्मणे ददाति, प्राजापत्यो वै ब्रह्मा, प्रजापतिमेव तया प्रीणात्य, —स्विभ्यो ददाति, होत्रा एवं तया प्रीणाति, योऽ मुदस्येभ्यो ददाति सोमपीथं तया निष्क्रीणीति, यामापेयाय शुश्रुषे ददाति छन्दाश्चि तया प्रीणाति, न हि तस्मादहन्ति सोमपीथं निष्क्रीयं, यामापेयाय शुश्रुषे ददाति देवलोकं तया रुध्नोति, यामापेयाय शुश्रुषे मनुष्यलोकं तया, यामग्रस्तपय ददाति वनस्पतुयस्तया प्रथन्ते, योऽ याचमानाय ददाति भ्रातृव्यं तया जिन्वति, यो भीषां क्षत्रं तया ब्रह्माप्ति, यां प्रतिनुदते सा व्याग्नी दक्षिणा, यत्तां पुनः प्रतिगृह्णीयाद् व्याघ्रेण भूतां प्रच्छिनीया, —दन्यया सह प्रतिगृह्णा, तथा हैनं न प्रच्छिनाति, यदजं ददात्या, —ग्रेवां वा अ३जो, अग्नेर्वै तैर्न प्रियं धामोपैति, यदविं ददात्युभ्यन्तैर्नापजयति, यदां ददाति, वैश्वदेवी गो, —विश्वेषां देवानां तया प्रियं धामोपैति, यदासो ददाति, सर्वदेवश्चै वै वासो, देवता एवास्य तैनाभीष्टाः प्रीता भवन्ति, यत् कृतान्नं ददाति माश्च तैर्न निष्क्रीणीते, यदन्नो वा रथं वा शरीरं तैर्न, यद्विरप्यं ददात्यायुस्तैर्न वर्षायाः कुरुते, यदश्वं ददाति, प्राजापत्यो वा अश्वः, प्रजापतेरेव तैर्न प्रियं धामोपैत्यं, —थो अमुष्यादित्यस्य लोकं जयत्यं, —न्ततः प्रतिहर्त्रं देयं, गैर्त्रो वै प्रतिहर्ता, यन्मृष्यतः प्रतिहर्त्रं दद्यान्मृष्यतो रुद्रमन्ववनेत्, तस्मादन्ततः, प्रतिहर्त्रं

देव्यः, स्वर्भानुर्वा आसुरः सूर्यं तमसाविध्यत्, तमत्रिरन्यपश्यद्, यदात्रेयाय हिरण्यं
देदाति तम एवापहृतं, ऽथो ज्योतिरूपरिदादधाति, स्वर्गस्य लोकस्वातुकशायै ॥ ३ ॥ ६

विश्वरूपो वा एतच्चाष्टो यज्ञस्य व्युद्भममन्यत्, यद्वक्सामे व्युहोते स एतान्यपश्यद्, यज्ञस्य
निष्कृत्यै, यदेवांश्च यज्ञस्य व्युद्भं तस्यैतानि निष्कृत्यै ह्यन्ते, पद्वग्म्याणि भवन्ति, पद्वी
ऋतव्य, ऋतुष्वेवं प्रीतिप्रति, त्रीणि यजूंश्च, त्रीणि वै सवनानि, सवनान्येवा-
प्नोति, नैवेतानि समिष्टयज्ञंश्च जुहोति, नवभिर्वहिष्पवमानै स्तुवते, तन्नय, नव
प्राणाः, प्राणानेषात्सन् धत्त, ऊर्ध्वंस्तिष्ठन् जुहोत्यु, —ध्वीं हि तिष्ठन् वीर्यवत्तरो, वै द्विष्यात्
तस्य तुष्णीं तिष्ठन् जुहुयात्, प्राणानस्यान्तरेति, संततं जुहोति, प्राणाना स तत्त्या,
अविच्छिन्दन् जुहोति, प्राणानामविच्छेदाय, यद्विच्छिन्वात् प्राणान् विच्छिन्वाद्, यं द्विष्यात्तस्य
विच्छिन्वात्, प्राणानस्य विच्छिनत्ति, समानेन विग्राहं जुहोति, समानां रईमिं प्राणां, यज्ञस्य
वा एता आणी, एतां वै विश्वामित्रो यज्ञस्याणी अपश्यत्, तद् यज्ञस्यैवा आणीं क्रियेते,
यतो यज्ञ आदीयते तत् पुनर्निधेया, इति ॥ स्माह भरद्वाजो, यतो वा एतद्यज्ञ आदीयते
तत् पुनर्निधीयते ॥ ४ ॥

पञ्चसवनो वै यज्ञः, —स्त्रीणि सवनान्यवभृयो, ऽनुरश्न्या सवनानां पञ्चमी, पडित्तो
यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तमालुभ्य, यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते तद्वरुणो गृह्णात्य, —तिरिक्तं वा एत-
द्यज्ञस्य यद्वज्रीपो, ऽधिपवृणमधिपवृणे, तस्मात्तेनावभृथंमभ्यप्यन्त्य, —श्रोऽभ्यप्यन्त्या, —शे
हि वरुणः, स्यावरा अभ्यवृयन्ति, तां हि साधाद्वरुणो, यद्वहन्तीरभ्यवेयुः पश्विर्वेधेयुः,
—रथ यत् स्यावरा अभ्यवृयन्ति, पशूनामनिर्वाह्या, —ऽपो वै वरुणो, वातो वरुणो, यद्व-
द्वहोऽवभृथंमभ्यवेष्टुरमीपतः प्रजा वरुणो गृह्णीया, —दथ यद्वहिषावभृथंमभ्यप्यन्ति यजमानस्य
निर्वरुणत्वापो, —रथ हि राजा वरुणश्चकारै, —ति चात्वालात् प्रयन्तो वदन्त्ये, —यं वा अपरिपरः
पन्था आश्वस्यो येनासा आदित्यं यत्प, —शृण्व वा एतद्वादित्यस्य पथं इति, शर्वं ते राजन्
मिर्बजः सहस्रमित्य, —पः पुराहेष्य वदन्त्य, —षो वा एतद्भुवन्ति, पूताभिराभिः पूताभ्युत्थं,
—कृपाशला भवन्ति, न वै पुरुषः कृपालैराप्य, एकैषैव नमाप्नोत्यं, —थो एका वा इयं, —

[४] मी. १, ३, ३८ । तै. सं. ६, ६, २ ।

[५] मी. १, ३, ३३ । तै. सं. ६, ६, ३ । कपि. ४५, ५ । वा. ८, २३, २५, २७, २०, १९, २३, ३८, २५ । कपि. ९, २३,
२५—२६, २२, ४७, ३८, २४ ।

[उद२ दि राजा ० । क १, २४, ८, तै. सं. १, ४, ५, १]

मस्यामेवं प्रतितिष्ठति, तणं प्रास्य जुहोत्य, —अग्निमत्येवं जुहोत्यायतनवत्य, —अधोऽध्वर्युः स्याद्,
यदनायतने जुहुया, —दंपवर्हिषः प्रयाजान् यजति, प्रजा वै वहिः, प्रजा एवं मृत्योर्कमुज्जत्वा,
—ज्यभागौ यजति, यज्ञतायै, वरुणं यजति, निर्वरुणताया, अग्नीवरुणौ यजत्य, —
भूयत् एवेनं वरुणान् मुञ्चति, नानुयाजान् यजति, न संस्थापयन्त्य, —तिरिक्तमिव हि
तन्मन्यन्ते, समुद्रे ते हृदयमश्नन्ति, —रिति महे सुचोपमारयति, यदेवात्र क्रूरं क्रियते तच्च
शमयत्य, —वभृथ निचुङ्कुषेत्य, —वभृथ एवास्येप, ततो यं क्रुजीपं उत्प्लवते तं भक्षयन्ति,
सोमपीथमिव हि तन्मन्यन्ते, वरुणो वा क्रुजीपं, यद्रक्षयेद्रुणमात्मन्यज्जीत, तदाहु, —भ-
क्षयितव्यमेव, पशवो वा क्रुजीपः, पशुनिवात्मन्यज्ज्वा इति, विचुत्तो वरुणस्य पाशा इति,
वरुणपाशमेव विष्णुति, प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशा इति, वरुणपाशमेव प्रत्यस्यति, नमो वरु-
णस्य पाशायैति, वरुणपाशायैव नमोऽक, —रक्षितो वा उत्तिष्ठतो रक्षाश्च्यनूदतिष्ठ, —स्तान्वा
एतेन वृद्धस्पतिरन्वयैत्, तेनेभ्यो रक्षाश्च्यपाहन्, यदेतान्त्वयैति, रक्षसामपहत्यै, यद-
ध्वंस्तोभं तैर्न वाईस्पत्य, —मथ यत् प्रिस्तोभं, त्रयो वा इमे लोका, एभ्यो वा एतल्लोकैभ्यो
यज्ञाद्रक्षाश्च्यपहन्ति, यदतिछन्दसा, सर्वाणि वै छन्दाश्च्यतिछन्दाः, सर्वेवा एतच्छन्दो-
मिर्यज्ञाद्रक्षाश्च्यपहन्ति, यदात्रेभ्यो, —यिर्वै सर्वा देवताः, सर्वाभिर्वा एतदेवताभिर्यज्ञाद्रक्षा-
श्च्यपहन्त्य, —३पोऽभ्ययुयन्त्या, —यो वै रक्षोमी, —रपो रक्षाश्चि न तुरन्ति, रक्षसामपहत्या,
अन्तपेक्षमाणा आपन्ति, वरुणस्यान्ननवायाय, परोगोष्ठं मूर्जयन्ते, परोगोष्ठमेव वरुणं निर-
वदयन्ता, एधोऽस्येधिपीमहीति, निर्वरुणा एवं मूर्त्तं धितुमुपयन्ति, समिदुसि, समेधिपी-
महीति, समिद्व्या एवं ॥ ५ ॥

यः कामयेत, सर्वो मे यज्ञः स्यात् संरसा इति, स एवास्तिस्त्रो यज्ञा आलभेत, यज्ञस्य
सर्वत्वाया, —इयो सरसत्वाय, वैश्वदेवो मध्यत आलभेत, रेतो वा एतन्मध्यतो दधाति,
मध्यतो हि रेतोऽनिरुक्तया प्रचुरन्त्य, —निरुक्तमिव हि रेतो, यातयाम् वा एतस्य देवताश्च ब्रह्म
च, यद्वैश्वदेवो च वाईस्पत्या च यज्ञे भवतो, देवतानां च ब्रह्मणश्चातयामत्वाय, दुग्धानि
वा एतस्य छन्दाश्चि यातयामानि भवन्ति, छन्दस्तेव रसं दधाति, वाईस्पत्यामन्तत आल-
भेत, ब्रह्म वै वृद्धस्पति, —ब्रह्मणि वा एतदन्ततो यज्ञस्य यजमानः प्रतितिष्ठति, यद्वै यज्ञः
संतिष्ठते मित्रोऽस्य स्विष्टं युवते, वरुणो इतिष्ठ, यन्मैत्रावरुण्युनूवश्च्य भवति मित्रेण वा

एतन्मित्राद्यज्ञस्य स्विष्टं मुञ्चति, वरुणेन वरुणादुरिष्ट, सुमयत एनं मुक्त्वा यजमानाय प्रयच्छति, यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां अभिन्दन्त्येवमुक्थामदानि यज्ञं अभिन्दन्ति, यथा मृत्युमन्त्रास्त्येत्येवमेपा यज्ञस्य, यदुष्टुतः यहुःशस्तः यदिलोमं यदित्या कल्पयति, विद्वो वा ईजानः, संदेवोऽनीजाना, आ हंतीजाने देवताः शंसन्ते, यथा वा अनुद्वां विमुक्तोऽपकामत्येवमीजानादेवता अपकामन्ति, यदाग्रेय उदवसानो यो भवत्य, विर्वै सर्वा देवता, देवता एव पुनरात्मते, ऽष्टाकपालो भवति, गायत्रौ श्रद्धिर्गायत्रं छन्दाः, पञ्चकपालः काश्यपः, पाङ्क्तो यज्ञो, यावानेव यज्ञस्तं मालव्य, यत्र वा अश्दोऽश्वो पुरुषं प्रपीतमादधति तदेनमभि सत्यः, सर्वा एनमन्या देवता जहृत्य, विरेन देवतानां न जुहाति ॥ ६ ॥ ९

प्र वा शुचा ३ प्रयच्छति, यजुषा गुमयति ग्रहेण, स्तोत्राय वा ऋक्, श्रुताय यजुः, संवदे वै स्तोत्रं च शर्वं च, संवदे ऋक् च यजुथो, चैर्ऋचा क्रियत, उचैः सामो, यांश्च यजुषा, ते देवा अमन्यन्ते, दः यज्ञस्य विधिरिति, तत् पुरोरुचस्पदाधु, रश्विधिरत्वाय, देवता वै सर्वा आशंसन्ते ग्रहे गृहमाणे, मंहं गृह्णाति मंहं गृह्णातीति, यत् पुरोरुम्, देवतानां च्यावृचै ॥ जीवां नाम स्थ, ता इमं जीवयत, जीविष्ठा नाम स्थ, ता इमं जीवयत, संजीवा नाम स्थ, ता इमं संजीवयत ॥ इति यवानेकविंशतिं दर्शपिञ्जलानि चावुधाप परिश्रया, दधामिन्त्रयेत ॥ आणापानीं तु उपाश्चन्तयामीं पाताः, व्यानं तु उपाश्चुसंवृणः पातु, वाचं तु ऐन्द्रवायवः पातु, दक्षक्रतुं ते मैत्रावरुणः पातु, श्रोत्रं त आश्विनः पातु, चक्षुषीं ते शुक्रामन्थिनौ पाता, मात्मानं त आश्रायणः पात्व, हानि त उक्थ्युः पात्वा, युस्ते ध्रुवः पातु, स्तनीं त क्रतुपात्रं पातां, मुर्धनं ते द्रोणकलशः पातु, कूर्शीं ते कुलशौ पातां, पुष्टपते चक्षुषे चक्षुः सने सान् चैव वाचं आणाप्य प्राणं पुनर्देहस्मि स्वाहा ॥ इति जुहुया, देवदृ स्म वा आह वासिष्ठः सात्यहव्यः, पात्रेषु वा अहं तद्वाह्यः वेद, यथा पुरुषः सकृदाहर्तिमाहृत्यै सकृश्चेव कुर्यान् ततः पुनः, यत् पुनः कुर्यात् प्रमीयेत, यद्युभिचरे देवदेवं यजुरुदित्वाधामिन्त्रयेत ॥ पुनरितरेथा ॥ ७ ॥ १०-१५

पुनरन्यानि पात्राणि प्रयज्यन्ते, नान्यानि, यानि पुनः प्रयज्यन्ते तान्यस्मै लोकाय, यानि न पुनः प्रयज्यन्ते तान्यमुष्मै क्षयाया, ऽथैतदुक्थ्यपात्रं पुनः प्रयज्यत, आरण्यान्वा

पशुः सुप्तम् आलभ्यते, सप्तं वै शीपेन् प्राणां, असा आदित्यः शिरः, शीपेन् वा एतत् प्राणान्
 दुधाती, न्हो वै वृत्रमुह, न्तस इमं लोकमभ्यजय, दमे तु लोकं नामभ्यजयत्, तश्च विश्वकर्मा
 भूत्वाभ्यजयद्, यद्वैश्वकर्माणो ग्रहो गृह्यते, ऽष्टप्यु लोकस्याभिजित्यै, यन्ति वा एतेऽस्मा-
 द्योकाद्ये वैश्वकर्माणं ग्रहं गृह्यते, पराजो हि यन्तीश्वराः प्रमेतोः, शो भूत आदित्यं गृहीर, नि-
 यश्च वा अदितिरियं प्रतिष्ठा, यदादिश्च्यो, ऽस्यामिव प्रतितिष्ठन्ति, तयोरन्यमन्यमां पुरा-
 र्थात् पक्षसो गृहीरन्, विश्वमन्येन कर्म कुवाणां यन्ती, यश्च वा अदिति, रस्यामन्येन प्रति-
 तिष्ठन्ति, ता उभौ सहाकं गृहीरन्तं गत्वा, ऽन्तमेव गत्वाभयोर्लोकयोः प्रतितिष्ठन्त्या, दि-
 त्वेनास्मिद्धोके, वैश्वकर्माणेनामुष्मिन् ॥१०॥

२०

[२११०]

॥ इति खिलकाण्डे अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥

अथ तथम प्रपाठकः

प्रचर्ग्यः ।

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे ययुनाविदेका इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥

१

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे ॥ अशिरसि नारिरसि ॥

२-३

उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वमेहे । उप प्रयन्तु मरुतः मुदानीवा इन्द्रं प्रार्शभ्या संचा ॥ ४

प्रेतु ब्रह्मणस्पतिः प्र देव्यंतु मूर्तता । अष्टा धीरं नयं पङ्क्तिराधसं देवा युञ्जं तयन्तु नः ॥ ५

देवीं धावापृथिवी अनु मेऽमंस्तथा, मृध्यासमद्यु मुखस्य शिरः ॥ मखाय त्वा ॥ मुखस्य
 त्वा शीर्ष्णे, देवीर्विप्रारस्य भुवनस्य प्रथमजा अतावरी, अर्ध्यासमद्यु मुखस्य शिरः ॥ मखाय
 त्वा ॥ मुखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ इयत्यग्र आसीदतो देव्यु, ध्यासमद्यु मुखस्य शिरः ॥ मखाय त्वा ॥

[१] ते आ ४, २-३ । वा ५, १४, ११, ४, ३७, २, १, १०, २१, २४, २, ११, ५, २२, २६, ६, १, ९, ३०, १, ३०, ३८-४०; ११,
 ९, २८, १८, ३७, २०, ३, ३७, १, ३८, १, ११, १०, ३४, ५६; ३३, ८०, ३७, ३-१९; ११, ६०-६३, ५७, ६५, ३८, १७ ।
 काण ५, १९; १२, ४, ३७, २, १, १३, ३६, ४०, २, २२, ५, २८, ३३, ६, १, १०, ४३, १०, ३९; ११, ४, १२, ९, २८, १०, ७,
 २१, ९३; ३७, १; ३८, १, १२, १०, ३३, ४४, ३७, ३-१०; ११, ५९, ६१-६६, ३८, १७ । [युञ्जते मन उत ० । अ ५,
 ८१, १; तं. सं. १, २, १३, १, ४, १, १, १; आ. ४, २, १ । देवस्य त्वा सवितुः ० । अयं १९, ५१, १ । उत्तिष्ठ
 ब्रह्मणस्पते ० । अ १, ४०, १; तं आ. ४, २, १ । प्रेतु ब्रह्मणस्पति ० । अ १, ४०, ३; वा. ५६; तं. आ ४ २ १

मुखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ इन्द्रस्यौजोऽसि प्रजापते रेतः ॥ ऋध्यासमेद्यु मुखस्य शिरः ॥ मुखाय त्वा ॥
 मुखस्य त्वा शीर्ष्णे ॥ मधु त्वा मधुला कृणोत ॥ मुखस्य शिरोऽसि ॥ यज्ञस्य पदे स्थः ॥ गायत्री-
 ऽसि ॥ वैष्टभोऽसि ॥ जामतोऽसि ॥ मुखस्य रास्नासि ॥ सूर्यस्य रसा आश्रयस्व ॥ धृष्णो अश्वस्य
 निष्पदसि, धृष्णस्त्वाश्वस्य निष्पदा धूपयामसि ॥ वरुणस्त्वा धृतद्रुतो धूपयत मित्रावरुणौ ध्रुव-
 धर्मणा ॥ अदितिद्व्या देवी विश्वदेव्यवती पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वत्स्वनत्ववट, देवानां त्वा
 पत्नीर्देवीविश्वदेव्यवतीः पृथिव्याः सधस्थे अङ्गिरस्वद्वधत महावीरान् ॥ ६-२८

अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वा ज्योतिषे त्वा हंसि त्वा ।

अभीमान्महिनां दिवो मित्रो बभूव सप्रथाः ॥

२९

उत ध्रुवस्य आ पृथिवीम् ॥

३०

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानासि । धुम् चित्रध्रुवस्तमम् ॥

३१

देवस्त्वा सधितोद्वपत सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुबाहुर्दुर्ध्वं शकत्पा ॥

३२

ऋजवे त्वा, साधवे त्वा, सुक्षित्यै त्वा ॥ इदमहममुं सामुष्यायुणं तेजसा ब्रह्मवर्चसेन पूर्ण-

हामि ॥ इदमहममुं सामुष्यायुणं विशो ध्रुवेण पश्यहामि ॥ इदमहममुं सामुष्यायुणं प्रजया पश्यमिः
 पूर्णहामि ॥ छृणतु त्वा वाक्, छृणतु त्वोर्क, छृणतु त्वा वृषिः ॥ देवपुरश्चरस्य, ऋध्यासं
 त्वा ॥ १ ॥

३३-३८

नमो वाचं, नमो वाचस्पतये, वा चोद्विता या च नोद्विता तस्यै वाचं नमो, नमो ऋषि-
 भ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रविद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो, मां सामुष्यो मन्त्रकृतो मन्त्रविदः प्रादु, ईदं वा-
 वाचमुष्टासं छृष्टां देवैभ्यः स्वाधारी पितृभ्योऽनुमतात्मनुष्येभ्यः, स्तन्मा देवा अवन्तु शोभायि,
 पितरोऽनुमदन्तु ॥ गायत्री छन्दः प्रपद्ये, त्रिष्टुभं छन्दः प्रपद्ये, जगती छन्दः प्रपद्ये, अनुष्टुभं
 छन्दः प्रपद्ये, पङ्क्ति छन्दः प्रपद्ये, छन्दास्ति छन्दः प्रपद्ये ॥ तानि नोऽवन्तु, तानि नः
 पालयन्तु, तानि सां ऋछतु यो अस्मान् द्वेष्टि यं तु वयं द्विष्मः ॥ ब्रह्मं प्रमृग्येण प्रचरिष्यामो,
 होतृधर्ममभिपु, ह्यग्नीद्रजनरोहिणौ पुरोडाशावधिश्रय, प्रतिप्रस्थातृर्विहर, प्रस्तोतः सामानि
 गाय ॥

३९-४२

[मित्रस्य चर्षणीधृतः ० । ऋ ३, ५९, ६, ते सं. ३, ४, ११, ५, ४, १, ६, ३, ते आ. ४, ३, २]

[२] ते आ. ४, १-४ । वा. ६, २२, २०, १९, ३५, १२, ३६, २३ ३८, २३ । ऋष ६, ३१ २२, ४, ३५, ४५, ३६, २३, ३८, २३ ।

[यो अस्मान् (ऽस्मान्) द्वेष्टि ० । अथर्व १०, ५, १५-२१, २५-३५, १६, ७, ५]

एतत् पृश्नं प्रत्या, — पृष्णनिर्वर्तनं पृश्नं दाधार, यदेतत् पुनः प्रयुज्यते तस्मादेतान् पश्यतः
 परित्यं प्रत्यं, — यैतदुपात्रं पुनः प्रयुज्यते, ५५ वा एतत् प्रत्यं, — शुभमेवैतन् दाधार, यदे-
 तत् पुनः प्रयुज्यते तस्मादेतस्याश्वस्येवाधस्तात् शुक्रौ, ५६ वा एतदुपात्रं पुनः प्रयुज्यते, गां
 वा एतत् प्रति, गांमेवैतन् दाधार, यद्वृषिष्ठाभिर्ऋग्भिर्भूयिष्ठः सोमो गृह्णाति तस्माद्गृह्णन्मान-
 नाद्यमाना पशूनां भूयिष्ठो, — ५७ वा एतत् शुक्रपात्रं पुनः प्रयुज्यते, पुरुषं वा एतत् प्रति,
 पुरुषमेवैतन् दाधार, — ५८ वा आदित्यः शुक्रौ, रश्मयं ऋतवो, ५९ वा एतदुपात्रं, शुक्रपात्रं
 पुनः प्रयुज्यते, ६० वा ३६ शुक्रपादादित्याद्भ्रमवो, ६१ वा एतदुपात्रं पुनः प्रयुज्यते, ६२ वा
 एतत् प्रत्यं, — विमेवैतन् दाधार, — ६३ वा एतदन्तर्यामपात्रं पुनः प्रयुज्यते, ६४ वा एतत् प्रत्यं,
 — जामेवैतन् दाधार, प्रजापतिर्वी आग्रायणो, यदेतत् पुनः प्रयुज्यते तस्मात् प्रजापतिः प्रजां
 वेद, प्रजापतेर्वी एतत् पात्रं यद् द्रोणकलशो, यदेतत् पुनः प्रयुज्यते तस्मादयं क्षयोऽस्ति,
 सप्त वै पात्राणि पुनः प्रयोगमर्हन्ति, तानि हि बन्धुमान्ति सप्त छन्दांसि, छन्दांसि वाग्,
 यावत्येव वाक्तामामोति, सप्त छन्दांसि, सप्त होत्राः, सप्त ग्राम्याः पशवः, — स्तोत्रेवाव-
 रुद्धे, त्रीणि वै पात्राणि प्रत्यक्षवन्धूनि, पुरोक्षवन्धेवान्वत् सर्वे, गावश्चैन्द्रवायवः, — स्त्रिष्टुप्
 शुक्रौ, जगत्याग्रायणौ, ६५ वा ३६ सावयितुश्च, कामो हास्य समर्धुको भवत्य, — थो
 अंजीमूतवर्षो पर्जन्यो भवति, न चूमसमभ्युपाकुर्याद्, यच्चूमसमभ्युपाकुर्याद्भ्रमवतः प्रजाः स्युः,
 — यनैवाग्ने सर्पन्ति तेन पुनः सर्पयु, — यदन्वेन सर्पयुर्गीर्भा वेष्टुकाः स्युः, — यूपेन वा आहुतयः स्वर्गं
 लोकं यन्त्य, — धर्युणा दक्षिणा, ऊर्ध्वी यूपो मीयत, ऊर्ध्वस्तिष्ठन् प्रतिगृणाति,
 स्वर्गस्य लोकस्य समष्टौ ॥ ८ ॥

१६

यो ज्येष्ठतन्धुः स्पात् स ऐन्द्रवायवाग्रान् ग्रहान् गृह्णाति, — ५५ वा ऐन्द्रवायवो, यं आमयावी स
 मैत्रावरुणाग्रान्, प्राणापानौ हि मित्रावरुणौ, यः पश्चात् सोमवीथः स आश्विनाग्रान्, पृथ्व-
 र्देवो सोमवीथमाधुवाता, यो ब्रह्मवर्चसकामः स शुक्राग्रा, — स्तेजो वै शुक्रौ ब्रह्मवर्चसं,
 योऽभिर्वरेत् स मन्त्र्यग्रा, — नर्वि वा एतत् पात्रं यन्मन्थिपात्रं, यं आनुजावरः स आग्रा-
 यणाग्रा, — नेग्रं वा आग्रायणं, एति वा एषं यन्मसाव ऐन्द्रवायवाग्नेभ्यो ग्रहेभ्योऽन्याग्रान् ग्रहान्
 गृह्णाति, धारयेयुस्तं यं कामाय गृह्णीया, — दैत्येन्द्रवायवः सादयेद्, यथापूर्वं वा एतत्

क्रियते, न यज्ञमुखादिति, यद्याग्रायणः स्कन्देदृष वा दस्येदितरेभ्यो ग्रहेभ्यो निर्गृहीयाद्, यथा
 पिता पुत्रान् क्षितं उपधावन्त्येवं तद्, यदीतिरे ग्रहाः स्कन्देयुरूप वा दस्येयुराग्रायणाभिर्गृहीयाद्,
 यथा पुत्राः पितरं क्षितं उपधावन्त्येवं तद् श्लोणकलशाभिर्गृह्यन्ते, एष वा एतेपा० योतिः,
 स्वदिषं योनिर्निर्गृह्यन्ते, ऽस्कन्नवायु, सोमः स्कन्तस्यति, तमितो गृहीप्यामीति,
 तस्य वा एष परिशये, यदा वा एतमुवर्जयत्यथैष जुभयतुःश्रुको, ऽथो सर्वतुःश्रुकः,
 पशुभिर्वी एष व्युध्यते यस्य सोमः स्कन्दति, व्युस्य यज्ञश्छिद्यते, पशुश्चो वै पृथदाज्यं,
 यत् पृथदाज्यं जुहोति, पशुभिरेवैनं सम्पञ्चं दधाति, मनो ज्योतिर्जपतामाज्यस्य विच्छिन्नं
 यज्ञं समिमं दधात्विति, यज्ञमेवं सँदधाति ॥ वर्षतां भूतिर्दधां धृतं नु मुञ्चतु यज्ञं यज्ञपति-
 मेऽहसः । स्वाहा ॥ इति जुहुया, -दियं वा एतद्यज्ञस्य गृह्णाति यदालेनी, -यं भूति, -रस्यां
 एवैनदधि युञ्जति, द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामित्य, -भिभृशति, होत्रास्येवैनत् प्रति-
 ष्ठापयति, त्रयस्त्रिंशदृपोऽन्वतिपिञ्चत्वा, -पो हि यज्ञो, यज्ञं वा एतस्य विमधते यस्य
 पशुं विमधते, व्युस्य यज्ञश्छिद्यते, यदुवदानं न विन्देत्तदाज्यस्यावधेत्, सर्वा वा अस्यां
 देवता यातयाज्ञीः, प्रजापतिरेवापातयामा, प्राजापत्यमाज्यं, प्राजापत्या देवाः, प्रजापु-
 तिहृतमेवास्य भवति, यदि कामयेत्, ये पशुं व्यस्राधिपत् तं अतिमालेयुरिति, कुर्विदुर्ज्ञं
 यवमन्तो यवं चिदिति, नमउक्तिमत्य क्रुचाग्निं जुहुया, -नमउक्तीरेवैपा० वृद्धे, तार्ज-
 नातिमालेयुः, -यैपा०पृदी, यद्वैमस्यावधेत्तदुवदानान्यतिरेचयेद्, यन्नावधेत् प्रोक्षितस्य हविषो
 नावधेद्, रसेन जुहोत्य, -व प्रोक्षितस्य हविषो यति, नावदानान्यतिरेचयति ॥१॥१७-१९

यथा वै शालिषं सु०वत्सरं, -स्तस्य यथा पक्षसी एवं पक्षुसी, यथा मध्यमो वृ०श्च एवं
 दिवाकीर्त्यं, यथा वा इदं शालायाः पक्षसी मध्यमं वृ०शमभिसमागच्छन्त्येवं वा एतत् सु०-
 वत्सरस्य पक्षसी, दिवाकीर्त्यमभिसंतनोति, यथा मध्यमो वृ०श्च एवं दिवाकीर्त्यं, यदेव
 श्रुतिरः स्यादवशीर्येत, यदेतस्मिन्वह्नयेतं ग्रहा गृह्यन्ते, ऽहो द्रुद्धिर्जंश्रुधिरत्नाय, श्रुकाग्रा
 एतदहर्ग्रहा भवन्ति, त्रैष्टुभो वै श्रुकं, -त्रैष्टुभमेतदहः श्रुत्युत्तव्यं सवत्पाप, सौर्यो ग्रहो
 गृह्यते, सौर्यः पशुरालभ्यते, ऽसा आदित्य एतदहः, -स्तं साक्षादृभोति, पद् ग्रहा गृह्यन्ते,

[द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवी० । अ. १०, १७, ११; अथर्व १८, ४, २८, तै. सं. ३, १, ८, ३, ४, २, ८, २, ९, ५, तै. आ. ६, ६, १ । कुर्विदुर्ज्ञं यवमन्तो० । अ. १०, १३१, २, अथर्व १०, १२५, २, तै. सं. १, ८, २१, १, ५, २, ११, २; तै. आ. २, ६, १, ३]

यजुर्वुक्तेऽसामभिर्ऋक्षता विश्वामिधीभिः संभृतं दक्षिणाभिः ।

प्रततं पारयिष्णुः स्तुभो बहन्तु समुनस्यमानाः ॥

४३

भूर्भुवः सु, देवस्य सवितुः शुसवे, बृहस्पतिप्रसूता ॥

४४

ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत ॥ २ ॥

४५

यमाय त्वा ॥ मर्याय त्वा ॥ सूर्यस्य हरसे त्वा ॥ देवस्त्वा सविता मभ्युनक्तु ॥ पृथिव्याः
संपृचस्पाहि ॥ अचिपे त्वा, शोचिपे त्वा, ज्योतिपे त्वा, तपसे त्वा ॥ अचिरसि, शोचि-
रसि, ज्योतिरसि, तपोऽसि, सूर्यस्य तपस्तपः ॥

४६-५२

मत्सीदस्व महँ असि शोचस्व देववीतिमा । वि धुर्मम्रे अरुपं मेभ्य सृजं प्रशस्त दर्शतम् ॥ ५३

अजन्ति ये प्रथमन्तो न विप्रा वृषावन्तो नाग्निना तपन्तः ।

वितुर्न पुत्र उपासिं प्रेष्टा आ घर्मा अभिरमृता न सादि ॥

५४

अनावृष्टासि पुरस्ता, दशैराधिपत्या, आयुर्मे दाः, पुत्रवृत्ती दक्षिणत, इन्द्रस्याधिपत्ये,
प्रजा मे दाः ॥ सुपर्दा पद्मात, सवितुराधिपत्ये, चक्षुर्मे दाः ॥ आश्रुतिरुत्तरतो, मित्रावरुणयोरा-
धिपत्ये, श्रोत्रं मे दाः ॥ विधृतिरुपरिष्ठाद्, बृहस्पतेराधिपत्ये, वाचं मे दाः ॥ ब्रह्म मे दाः,
क्षत्रं मे दाः, पयो मे दाः ॥ मनोरश्वासि भूरिपुत्रा संपसदुना, विश्वाम्यो मा दक्षप्राम्यस्पाहि
॥ ३ ॥

५५-६०

चिदसि ॥ स्वाहा मरुद्भ्यः परिश्रयस्व ॥ मासि ॥ प्रमासि ॥ प्रविमासि ॥ जिमासि ॥ संमा-
सि ॥ उन्मासि ॥ अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि ॥ दिवं संपृचस्पाहि ॥

६१-७०

अहँन् विभर्षि सायकानि घन्वा । अहँन्निष्क यजत विश्वरूपम् ।

अहँन्निदं दयसे विश्वमा घन्वा । औजीयो रुद्रस्तदस्ति ॥

७१

गायत्रोऽसि ॥ त्रेष्टुमोऽसि ॥ जागतमसि ॥ मधु । मधु । मधु ॥ रुचिर्तो घर्मा ॥ ४ ॥ ७२-७६

[३] तै आ ४, ५, १-५ । वा ७ ४७, ३-१२, ३८, ९, १७, ११, ३७ । काण्य ९, १३, ३७, ३-१३, ३८, ९, १७, १२, ३७ ।

[सप्तसीदस्व महँ (महो) असि० । ऋ १, ३६, ९, तै स ४, १३, ३, तै आ ४, ५, २, । अजन्ति यं प्रथमन्तो० । ऋ ५, ४३, ७, तै आ ४, ५, २ । आयुर्मे दा । अथर्व २, ६७, ४ । चक्षुर्मे दा । अथर्व २, १७, ६ । श्रोत्रं मे दा । अथर्व २, १७, ५ ।

[४] तै आ ४, ५, ५-७ । वा. ४, १९, १०, ५३, ३७, १३ । काण्य ४, २५, १३, ५४, ३७, १३ । [अहँन् विभर्षि सायकानि० । ऋ २, ३३, १०, तै आ ४, ५, ७]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा, दश प्रतीचीर्दश भास्युदीची, दशोर्ध्वी भासि समनस्य-
मानः ॥ सां नः प्रजो यश्च पादरणीयमानः ॥ अग्निं प्रा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु, स मा रुचितो
रौच्य ॥ पितरस्त्वा यमराजानः पितृभिर्दक्षिणतो रौचयन्तु, स मा रुचितो रौच्य ॥ सविता
त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु, स मा रुचितो रौच्य ॥ मित्रावरुणौ त्वोर्चरतो मरुद्भ्यो रौचयेत्त ५,
स मा रुचितो रौच्य ॥ बृहस्पतिं प्रा विश्वेदेवेरुपाद्रोचयन्तु, स मा रुचितो रौच्य ॥ देव धर्म
रुचितस्त्वं देवेभ्यो, सुरुचितं मां देवमनुष्येषु कुरु, रुचं मयि घेहि, रुचिरसि, रुचोऽसि,
स युथा त्वं रुच्या रौचस एवमहं रुच्या रौचिपीय, तवेवं मे रौचमानस्य रौचो भूयासु,—
ध्रौजिरसि, ध्राजोऽसि, स युथा त्वं ध्राज्यां ध्राजस एवमहं ध्राज्यां ध्राजिपीय, तवेवं मे
ध्राजमानस्य ध्राजो भूयासु,—ध्रौजिरसि, ध्राजोऽसि, स युथा त्वं ध्राज्यां ध्राजस एवमहं
ध्राज्यां ध्राजिपीय, तवेवं मे ध्राजमानस्य ध्राजो भूयासुः ॥ ५ ॥ ७७-८४

अपश्यं गोपामनिपद्यमानमां च परां च पृथिविश्चरन्तम् ।

स सध्रीचीः स विपूचीर्विसाना आवरीवति भुवनेष्वन्तः ॥

८५

गर्भो देवानां जनिता मृतीनां मतिः कवीनां पतिः प्रजानां धर्ता स्रवस् ॥ स देवां देवेन सवि-
त्रा यजत्र सं चर्येण रोचते ॥ इदं त्वा, मनसे त्वा, दिवं त्वा, सूर्याय त्वा ॥ ऊर्ध्वमि-
मम्भुवरं दिवि देवेषु होत्रा यच्छ ॥ धर्ता दिवीं रुजसो विभ्राति धर्ता, पृथिव्या धर्तोरारन्तरेक्षस्य
धर्ता ॥ देवो देवानाममर्त्यस्तपोजा अप्सु प्रवीः ॥ विश्वासां भुवां पते विश्वस्य भुवनस्पते विश्वस्य
मनसस्पते विश्वस्य वचसस्पते विश्वस्य ब्रह्मणस्पते ॥ देवध्रुवं देवं धर्म देवान् प्राहि तपोजान् ॥
वाजमस्मिन्निवेहि देवायवम् ॥ मधु माध्वीभ्यां, मधु माधुचीभ्यां, मधुमान् देववीतये ॥ समभिर-
मिनागत, स देवो देवेन सवित्रा यजत्र, सं चर्येणारोचिष्ट खाद्वा ॥ समभिरस्त्वपसागत, स
देवो देवेन सवित्रा यजत्र, सं चर्येणायुक्ता,—ऽऽयुदीस्त्वप्रस्मभ्यं धर्म वचोदां अंसि, पितांसि
पिता नो बोधिपीमहि त्वा, नमस्ते अस्तु, मां मा हिंसीः ॥ त्वष्ट्रिमन्तस्त्वा सवेम ॥ ६ ॥

८६-९८

[५] तै. आ ४, ६ । वा १६, ६४—६६ । काण्व १७, ६४ ।

[६] तै आ ४, ७, १—५ । वा ३७, १४—२०, ३, ६३, १८, ५३, २०, १, ३८, १६ । काण्व ३७, १४—१८, २०, २३, २१,
१३, ३८, १६ । [अपश्यं गोपामनिपद्यमानमां । ख १, १६४, ३१, १०, १७७, ३, अथर्व ९, १०, ११, ९,
आ २, ६, तै आ ४, ७, १ नि १४, ३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रस३वेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाददे ॥ अदित्या रास्तासि ॥ इडा
एह्य, —सर्वेह्य, —दिता एह्य, —सर्वेहि, संरस्वत्येह्य, —सर्वेहि ॥ ९९-१०१

यस्ते स्तनः शशयो यो मूयोभूयैन विश्वा पुण्यसि वार्याणि ॥ १०२

अदित्या उष्णीषमसि ॥ पूषा त्वोपावसीदतु ॥ वायुरस्य, —श्विभ्यां प्रधापय ॥ धर्माय श्वेह्य ॥
बृहस्पतिद्वोपसीदतु ॥ दानवः स्थ ॥ ग्रेवः स्थ ॥ अश्विभ्यां पिन्वस्व ॥ संरस्वत्यै पिन्वस्व, —
न्द्राय पिन्वस्व, —न्द्राय पिन्वस्व ॥ ऊष मेहि सहोर्जो भार्गेन ॥ मधुहविरसि, स्वाहा त्वा वाताय
धर्मस्य रश्मये सिता वृष्टिसनुये संजुहोमि स्वाहा ॥ इन्द्रार्थिना मधुन ॥ सारघस्य धर्मं पात वसवो
यजत्रा वेद ॥ गायत्रमसि ॥ त्रैष्टुभमसि ॥ जागतासि ॥ द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि ॥ अन्त-
रिक्षेणोपयच्छामि ॥ दिविस्पृष्ट मा मा हिंसीः ॥ अन्तरिक्षस्पृष्ट मा मा हिंसीः ॥ पृथिवीस्पृष्ट
मा मा हिंसीः ॥ तैजोऽसि, तैजोऽनुप्रेहि ॥ ७ ॥ १०३-१२३

सल्लियाय त्वा वाताय स्वाहा, उर्णावाय त्वा वाताय स्वाहा, सिन्धवे त्वा वाताय स्वाहा,
समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा, शिमिद्वते त्वा वाताय स्वाहा, कुमुद्वते त्वा वाताय स्वाहा,
ध्वस्यवे त्वा वाताय स्वाहा, दुवस्यवे त्वा वाताय स्वाहा, जनाध्वस्याय त्वा वाताय स्वाहा,
ऽप्रतिध्वस्याय त्वा वाताय स्वाहा, ऽग्रये त्वा वंसुमते स्वाहा, सोमाय त्वा रुद्रवृते स्वाहे, —न्द्राय
त्वा मरुत्वृते स्वाहा, यमाय त्वा पितृमतेऽङ्गिरस्वते स्वाहा ॥ सवित्रे त्वर्ममते विभूमते वाजवते
बृहस्पतिवते विश्वेदेव्यावते स्वाहा ॥ अहः केतुना जुपताः, स्वर्ज्योतिर्जुपताः स्वाहा ॥ रात्रिः
केतुना जुपताः, स्वर्ज्योतिर्जुपताः स्वाहा ॥ ८ ॥ १२४-१२७

दिवि धा इमं यज्ञं, —मिमं यज्ञं दिवि धाः, स्वस्ति धर्माय, स्वस्ति धर्मपितृवे ॥ विश्वा आशा
दक्षिणसर्दिधान् देवानयतिडिह ॥ ओं श्रावय ॥ अस्तु औपदा ॥ धर्मस्य यज ॥ अश्विना धर्मं पिबुतः
होत्रानु, —मनु मा द्यावापृथिवी अनु मेऽमं सता, —मिहेव रातयः सन्ति सः यज्ञेभिः, स्वाहे-
न्द्राय, स्वाहेन्द्राय वेद ॥ स्वाहाकृतस्य धर्मस्य मधोः पिवतमश्विना, धर्ममपातमश्विना, बह-
द्विष्यभिर्कृतिभिः स्वं पेट्रवः यथा वेद ॥ इषे पिपीहि ॥ ऊर्जे पिपीहि ॥ अस्मै ब्रह्मणे पिपीहि ॥
अस्मै धत्राय पिपीहि ॥ इष ऊर्जे पिपीहि ॥ सुभूताय पिपीहि ॥ ब्रह्मवर्चसाय पिपीहि ॥ अस्मै विश्वे

[७] तै आ ४, ८ । वा ३८, १-६ । ऋण्य ३८, १-६ । [देवस्य त्वा सवितुः ० । अथर्व. १९, ५१, २]

[८] तै. आ. ४, ९ । वा. ३७, २१, ३८७-९, १६ । ऋण्य ३७, २०, ३८, ७-९, १६ ।

[९] तै आ ४, ९, ३, ४, १० । वा ३, ६३-१८, ५३, ३७, २०, ३८, ८-१६, ९, २०, १८, २८ । ऋण्य ३८, ८-१६, १०;
२७ १९, ४०, २०, २३, ३७, १९ ।

मह्यं ज्यैष्ठ्याय पिषाहि घर्मोऽसि, घर्ममेभ्यः—स्मं ब्रह्मोणि धारय ॥ शत्रं धारय ॥ विश्वं धारय ॥ पूर्णो हारसि स्वाहा ॥ ग्रावभ्यः स्वाहा ॥ प्रतिरवेभ्यः स्वाहा ॥ वावापृथिवीभ्यां स्वाहा, पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा ॥ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा ॥ हव्यं हविर्मधुहविरसी, न्द्रतमे-
श्वो स्वाहा ॥ अद्यपाम ते देवं घर्मं कभूमतो विभूमतो वाज्रवतो बृहस्पतिवतो विश्वदेव्यावतः पितृ-
मंतोऽङ्गिरस्वत, उशीमहि त्वा, नमस्ते अस्तु, मा मा हिंसीः ॥ सस्ताद्यमानायानुब्रूहि ॥
अह्ने स्वाहा ॥ रात्र्यै स्वाहा ॥ ९ ॥

१२८-१५५

पशूनां ज्योतिरसि धिभूतं, देवत्रा ज्योतिर्भी असि ॥ वनस्पतीनामपामोपधीता रसो, वा-
जिनं त्वा वाजिन्यवनयाम्य, ध्वं मनुः स्वर्ग्यम् ॥ यजोऽसि, ययस्वी भूयासम् ॥ घर्मं या ते
दिवि शुग्वा दिवि या बृहति या स्तनयित्नो या जागते छन्दसीयं ते तामवयजे, तस्यै ते
स्वाहा ॥ घर्मं या तेऽन्तरिक्षे शुग्वान्तरिक्षे या वाते या वामदेव्ये या त्रैपुमे छन्दसीयं ते तामवयजे,
तस्यै ते स्वाहा ॥ घर्मं या ते पृथिव्यां शुग्वा पृथिव्यां याग्नौ या रथन्तरं या गायत्रे छन्दसीयं
ते तामवयजे, तस्यै ते स्वाहा ॥ प्रस्तोतः साम गाय ॥ अन्वद्य न, इत्येषा, ब्रह्मणस्त्वा पर-
स्पायं ध्रुवस्य तन्वस्पाहि ॥ विशस्त्वा धर्मणा वयमनु परिक्रामाम सुविताय नव्यसे ॥ प्रस्तोतः
साम गाय ॥ अन्वद्य न, इत्येषा, ग्राणस्य त्वा परस्पायं चक्षुपस्तन्वस्पाहि ॥ ओत्रस्य त्वा
धर्मणा वयमनु परिक्रामाम सुविताय नव्यसे ॥ प्रस्तोतः साम गाय ॥ अन्वद्य न, इत्येषा,
दिवस्त्वा परस्पायं ॥ अन्तरिक्षस्य तन्वस्पाहि ॥ पृथिव्यास्त्वा धर्मणा वयमनु परिक्रामाम सुविताय
नव्यसे, चतुः स्रक्तिर्ऋतस्य नाभिः संदो घर्मो विश्वायुः घर्मं सप्रथाः ॥ अप द्वेषो अप हुरो
अन्यत्रतस्य सधिमं, बल्लुरसि शशयोर्घायाः ॥ विशुर्जनघायाः ॥ शं च वक्षि ॥ परि च वक्षि ॥
घर्मंतत्तेऽन्मेतत् पुरीषम् ॥ तेन वर्षस्य चाप्यायस्व, वधिपीमहि च वयमां च प्यायिपीमहि च,
व्यसौ यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विषमः ॥ १० ॥

१५६-१७७

रन्तिनामसि दिव्यो गन्धर्व, स्तस्य ते पृथ्विर्वीनु, मधिरघ्यक्षो, रुद्रो अघिपति,
विश्वामसु सोमं गन्धर्वमापो ददृशुषीस्तद्वर्तनान्ववाय, स्तदिन्द्रस्य वै रुद्रो रात्रहाण आसो पुरि

[१०] तै. आ. ४.११.१ वा ३८,१८—२१,२३,६,२२,२०,१९,३५,१२,३६,२३ । ऋण ३८,१८—२१,२३,६,२१,
२२,४,३५,४५,३६,२३ ।

[११] तै. आ. ४.११.५ । वा १८,५३,१२,९—१०,४०—४१,७,४१—४२,८,४१,३३,३६, १३,४६,२०,१२,३३
भाष्य. २०,२३, १३,१०—११,४१—४२, ८,२३—२४,९,६—७,३२,३१ १४,४८,२१,१०५,२२,८ ।

[विश्वामसु सोमं गन्धर्वम् ०] ऋ १०,१३९,४, तै. आ. ४.११.७ ।

सूर्यस्य परिधीं शरपोर्णुं, वीरंभिरधि तन्नो गृणानो रजसो विमानो यद्वा घा सत्यमुत यन्न विन्नं ॥
धिषु इन्वानो धिषु इन्नो अन्वात् ॥ सस्निमविन्दुचरणे नदीनामपातृणोर्दुरो अस्मद्रथानाम् ॥ प्रासां
गन्धर्वो अमृतानि वोचत् ॥ इन्दुं दक्षं परिददादहीनाम् ॥ वार्षाहरं सामं गाय ॥ चिदसि समुद्र-
योनिः ॥ १७८-१८४

इन्दुर्दक्षः इयेन कृतावा हिरण्यपक्षः शुक्रनो भुरण्युः ।

महान्तसधस्थे ध्रुवं ओ निपृच्छो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥ १८५

सोमपीथानु मेहि ॥ इष्टाहोत्रीधुं सामं गाय ॥ पुनरुज्जां सह रथ्यं, —त्येकं, इयंतुं सामं
गाय ॥ उदु त्वं चित्रं, —मित्येकं ॥ वामदेव्यं सामं गाय ॥ इमं पु त्वमस्माकं सनिं गायत्रं
नृष्यांसम् ॥ अग्निदेवेषु प्र वोच ॥ भूः स्वाहा ॥ ११ ॥ १८६-१९३

मा नो घर्मं व्यथितो विव्यधीन्मा न आयुः परंपरं मानुदोनेः ।

मो ष्वस्वमस्मान्तराधान्मा रुद्रियासो अभि सुवधानः ॥ १९४

मा नः कृतभिर्हीडिषेभिरस्मद्द्विषुः सुनीथो मा पूरा दैः ।

मा नो अग्निं निर्सृतिर्मा न आर्षान्मा नो घावापृथिवीं हीडिषेथाम् ॥ १९५

उता नो मित्रावरुणा इहागुतं मन्मा दीध्याना उता नः सखाया ।

आदित्यानां प्रसृतिर्हेतुरुग्रा नरां वाष्टाद्विषा वार्षः ॥ १९६

विधुं दद्राणं सप्तने बहूनां युवानं सन्तं पलितं जुगाद ।

देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्याममरं सद्यः समानः ॥ १९७

जरि-चेतीदभिधिषुः पुरा चकृभ्या आतद ।

संधातां संधिर्मर्षा पुरुषसुनिष्कृती विहृतं पुनः ॥ १९८

[वीरभिरधि (विश्वावसुरभि) तन्नो० ऋ १०, १३९, ५, तै आ ४, ११, ७ । सस्निमविन्दुचरणे० ऋ १०, १३९, ६ तै आ. ४, ११, ८, नि ५, १ । पुनरुज्जां निपृच्छो० सा १८३२ । सह रथ्या निवर्तस्वाग्ने० सा १८३३ । उदु त्वं जातवेदसं० ऋ १, ५०, १, सा ३१, अथर्व १३, २, १६; २०, ४७, १३; तै स १, २८, २, ४४३ ६ नि १२, १५ । चित्रं देवानां० ऋ १, ११५, १, ऐ आ ३, ९ अथर्व १३, २, ३५, २०, १०७, १४, तै स १, ४४, ३, १२, ४, १४, ४, तै आ २, ८, ७, ३, तै आ १, ७, ६, २, १३, १, नि १२, १६]

[१२] तै आ ४, २० । ११ ४१—४१ १२, ९—१०, ४०—४१, २०, १२, ३३, २२, ३३ । वाज १२, ४१—४२, १३, १०—११, ४१—४२, २१, १०५, २२, ८ २४, ४५ । [विधुं दद्राणं सप्तने० ऋ १०, ५५, ५; सा ३२५, १७८२; अथर्व ९, १०, ९, तै आ ४, २०, १, नि १४, १८ । जरि चेतीदभि० (य स्तु चिदं) ऋ ८, १, १२; सा २४४, अथर्व १४, २, ४७, तै आ ४, २०, १, कात्या औ सू २५, ५, ३०, ताव्य मा ९, १०, १,]

उदु तिष्ठ स्वध्वरं, ऊर्ध्वं ऊ पुं ण, इत्येके ॥ पुनरूर्ध्वं सह रयं, इत्येके ॥ उदु त्वं चित्रं,
—मित्येके ॥ भूः स्वाहा ॥ भुवः स्वाहा ॥ इत्यः स्वाहा ॥ भूर्भुवः इत्यः स्वाहा ॥ १२ ॥

१९९-२०५

भूर्भुवः इत्यः, —मयि तदिन्द्रियं वीर्यं, मयि रायो, मयि रक्षो, मयि दक्षो, मयि
क्रतु, —मयि धेहि सुवीर्यम् ॥

२०६

तिसृभिर्धर्मो बिभ्रात्याकृत्या मनुसा संह, विराजा ज्योतिषा संह, तपसा ब्रह्मणा संह,
तस्य दोहमशीमहि, तस्य भक्षमशीमहि, तस्य ता उपहृता उपहृतस्य भक्षयामि ॥ १३ ॥

२०७

उदस्य शुष्माद्भानोर्नृणां विभक्तिं भारं पृथिवीं नु भूमीः ॥

२०८

प्र शुक्रं देवीं मनीषां अस्मत्सुतष्टो रथो न वाणीः ॥ १४ ॥

२०९

चिदासि ॥ बृहस्पतिष्ठा सादयत पृथिव्याः पृष्ठं, तेन क्रपिणा तेन विधिना तेन छन्दसा तेन
ब्रह्मणा तया देवतयाङ्गिरस्वद् भुवा सीद ॥ १५ ॥

२१०-२११

ब्रजापतिष्ठा सादयत पृथिव्याः पृष्ठं तेन क्रपिणा तेन विधिना तेन छन्दसा तेन ब्रह्मणा तया
देवतयाङ्गिरस्वद् भुवा सीद ॥ १६ ॥

२१२

उग्रश्च भीमश्च ध्वान्तश्च धनवाश्च संहसावाश्च सङ्गीयसः ॥ विक्षिपः ॥ विज्ये विज्ये विक्षिपेत् ।
॥ १७ ॥

२१३-२१५

स्रवत्सरोऽसि, परिवत्सरोऽसी, दावत्सरोऽस्यु, द्वत्सरोऽसि, वत्सरोऽसि ॥ तस्य वे

[उदु तिष्ठ स्वध्वरं । ऋ ८, २३, ५, तै सं ४, १४, १ । ऊर्ध्वं ऊ पुं ण । ऋ १, ३६, १३, सा ५७, त
सं. ४, १, ४, १, तै आ. ३, ६, १, २ । पुनरूर्ध्वं निवर्तस्व० । सा १८३२ । सह रयं निवर्तस्यान्ते० ।
सा. १८३३]

[१३] तै. आ. ४, २१ । वा. ८, १९, ३८, २७—२८ । काण्व ८, १३, ३८, २६-२७ ।

[१४] तै. आ. ४, १७ । [उदस्य शुष्माद्भानोः (० नुः) । ऋ ७, ३४, ७ । प्र शुक्रं देवी मनीषा० । ७,
३४, १]

[१५] वा. ४, १९, १२, ५३, १४, ६, १२, १४—१६, २७, १५, ५७—५८, ६४, २७, ४५ । काण्व. ४, २५, १३, ५४, १५, ५,
१५—१६, ३१, १६, ७९ ८४, २९, ५० ।

[१६] वा. १५, ६४ । काण्व. १६, ८४ ।

[१७] तै. आ. ४, २४—२५ । वा. ३९ ७ । काण्व ३९, ६ ।

[१८] तै आ. ४, १९ । वा. श्री १, ६, ४ । वा. २७, ४५ । काण्व २९, ४९ । [स्रवत्सरोऽसि० । अथर्व ६,
५५, ३]

वसन्तः शिश्रो, ग्रीष्मो दक्षिणं पृथक्, वर्षा उत्तरं, शरत्पृष्ठम् ॥ हेमन्तो मध्यं, शिशिरं
प्रतिष्ठानं, तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च ऋतवः परिवत्सराः ॥ अहोरात्रे ते कल्पेता, मैत्रि,
प्रेहि, वीहि, समिष्टुर्दीची ॥ १८ ॥ २१६-२१९

असृङ्मुखो संक्षिरेणाभ्यक्तो यमस्य दूतश्च चान्विधावति ॥ गुध्रः सुपर्णः कृष्णपं निषेवति, यम-
स्य दूतः प्रहित एष एति, व्यसौ यो अस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ॥ १९ ॥ २२०-२२१
तच्चक्षुर्वेदहितं पुरस्ताच्च शुक्रेमुत्तरत् ॥ पश्येम शरदः शतं, जवेम शरदः शतं, प्रह्वयाम
शरदः शतं, शृण्वयाम शरदः शतम् ॥ २० ॥ २२२-२२३

निधायो वा३ निधायो वा३ निधायो वा३ ओ वा३ ओ वा३ ओ वा३ ए ऐ ओ स्वर्णज्योतिः
॥ २१ ॥ २२४

वृहद्वा३ वृहद्वा३ वृहद्वा३ वृहद्वा इम् वृहद्वा इम् वृहद्वा इम् ॥ इम् इम् इम् स्वर्णज्योतिः
॥ २२ ॥ २२५-२२६

पृथिवीं समित्, ताम्रिभिः समिन्द्रे, सार्त्रिं समिन्द्रे, ताम्रहं समिन्द्रे, सा मा समि-
द्धा सुसमिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धतां स्वाहा ॥ अन्तरिक्षं समित्, तां वायुः समि-
न्द्रे, सा वायुं समिन्द्रे, ताम्रहं समिन्द्रे, सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन
समिन्धतां स्वाहा ॥ द्यौः समित्, ताम्रादित्यः समिन्द्रे, सादित्यं समिन्द्रे, ताम्रहं
समिन्द्रे, सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धतां स्वाहा ॥ दिशः समित्,
तां प्रजापतिः समिन्द्रे, सा प्रजापतिं समिन्द्रे, ताम्रहं समिन्द्रे, सा मा समिद्धा सुस-
मिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धतां स्वाहा ॥ २३ ॥ २२७-२३०

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि, तंचे प्रव्रगीमि, तन्मे गोपाय, तच्च शक्रेयं, तेन शक्रेयं,
तेन राध्यासम् ॥ वांयो व्रतपते व्रतं चरिष्यामि, तंचे प्रव्रवीमि, तन्मे गोपाय, तच्च शक्रेयं,

[१९] तै आ ४२९ । वा १,२५-२६,२,१५ २५,६,२२,२०,१९,३५,१२,३६,२३,३८,२३ । वाज्व. १,४२-४३;
२,३०,४६,६,३१,०२,४,३५,४५,३६,२३,३८,२३ । [यो अस्मान् (ऽस्मान्) द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः ।
अवर्ष. २,२७ १-६,१०,५,१६-२१,२५-३५;१६,७,५]

[२०] वा ३६ २४ । गज्व ३६,२४ । [तच्चक्षुर्वेदहितं । अ. ७,६६,१६;अवर्ष. १९,६७,१-२; तै. आ. ४,
४,५ । पश्येम शरदः --शतात् । अ. ७,६६,१६ (उतापयः), अवर्ष. १९,६७,१-८]

[२१] तै. आ ४,४० ।

[२३ तै. आ ४ ४१,१-३ ।

[२४] तै आ ४,४१,३-४ । वा. १,५,२,२८ । कण्व. १,८,२,५३ ।

तेन शक्यं, तेन राध्यासम् ॥ सूर्यं व्रतपते व्रतं चरिष्यामि, तत्ते प्रज्वलीमि, तन्मे गोपाय,
तत् च शक्यं, तेन शक्यं, तेन राध्यासम् ॥ व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि, तत्ते प्रज्वलीमि,
तन्मे गोपाय, तत् च शक्यं, तेन शक्यं, तेन राध्यासम् ॥ २४ ॥ २३१-२३४

पृथिवीं समित्, तामग्निः समिन्धिष्ट, सामिन्धिष्ट, तामहं समिन्धिष्ट, सा मा
समिद्धा सुममिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धिपतां स्वाहा ॥ अन्तरिक्षं समित्, तां वायुः
समिन्धिष्ट, सा वायुं समिन्धिष्ट, तामहं समिन्धिष्ट, सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तैजसा
ब्रह्मवर्चसेन समिन्धिपतां स्वाहा ॥ द्यौः समित्, तामादित्यः समिन्धिष्ट, तादित्यं समिन्धिष्ट,
तामहं समिन्धिष्ट, सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धिपतां स्वाहा ॥
विश्वः समित्, तां प्रजापतिः समिन्धिष्ट, सा प्रजापतिं समिन्धिष्ट, तामहं समिन्धिष्ट,
सा मा समिद्धा सुसमिद्धा तैजसा ब्रह्मवर्चसेन समिन्धिपतां स्वाहा ॥ २५ ॥ २३५-२३८

अग्ने व्रतपते व्रतमचार्य, तत्ते प्रोचोचं, तदुशकं, तेनाशकं, तेनारात्स्यम् ॥ वायो व्रत-
पते व्रतमचार्य, तत्ते प्रोचोचं, तदुशकं, तेनाशकं, तेनारात्स्यम् ॥ सूर्यं व्रतपते व्रतमचार्य,
तत्ते प्रोचोचं, तदुशकं, तेनाशकं, तेनारात्स्यम् ॥ व्रतानां व्रतपते व्रतमचार्य, तत्ते प्रोचोचं,
तदुशकं, तेनाशकं, तेनारात्स्यम् ॥ २६ ॥ २३९-२४२

यं नो वातोऽभिवातु यं नस्तपतु सूर्यः ॥

२४३

अहानि यं भवन्तु नः यं रात्रौ प्रतिधीयताम् ॥

२४४

पृथिवीं शान्तिः, सौमधीभिः शान्तिः, अन्तरिक्षं शान्तिः, स्वर्गायुना शान्तिः, द्यौः शान्तिः,
सा वृष्ट्या शान्तिः, रापः शान्तिः, रोषधयः शान्तिः, वैनस्पत्यः शान्तिः, विश्वे देवाः शान्तिः,
ब्रह्म शान्तिः, ब्रह्मणाः शान्तिः, शान्तिः सर्वशान्तिः, स्वर्गायुना शान्त्या भूशान्त्या मंहं
द्विपदे च चतुष्पदे च शान्तिं करोमि, शान्तिर्वभूव, शान्तिरसि, शान्तिर्नो अस्त्वे, भयं
नो अस्तु ॥

२४५

आपो हि हां भूयोऽर्ध्वस्ता न ऊर्ध्वं दधातन । महं रणाय चक्षसे ॥

२४६

[२५] तै. आ. ४, ४१, ४ । वा. १, ५, २, २८ । काण. १, ८, २, ५३ ।

[२६] तै. आ. ४, ४१, ६ ।

[२७] तै. आ. ४, ४२ । वा. ३६, ४-६, १०-११, १४-१८, ११, ५०-५२, २७, १०, ३९-४१, २०, २१, ५०, २५, १९, ३५,
१४, ३८, १४ । काण. ३६ ४-६, १०-११, १४-१८, १२, ५१-५३, २९, १०, ४४-४६, २७, ६, ३१, २७, २३, ३५, ४०,
३८, २४ । [यं नो वातोऽभिवातुं (०वातु) । अवर्य. ७, ६९, १ । अहानि श भवन्तु- । अवर्य. ७, ६९, १ ।
पृथिवी शान्तिः (द्यौः शान्तिः) अवर्य. १९, ९, १, १४ । आपो हि प्ठा- । ऋ. १०, ९, १, श. १८२७, अवर्य.
१, ५, १, तै. सं. ४, १, ५, १, ५, १, ४, ७, ४, १९, ४, तै. आ. ४, ४२, ४, १०, १ १०, नि. ९ २७] .

यो वः शिवंतमो रंसस्तस्य भाजयतेह नः । उद्यतीरिव मातरः ॥	२४७
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्युथ । आपो जनयथा च नः ॥	२४८
ईशाना वार्याणां क्षयन्तीर्धर्षणीनाम् । अपो यातामभेपर्जं तां नः कृष्वन्तु भेपर्जम् ॥	२४९
कया नश्चित्रे आभुवदूतीं सदाबुधः संसा । कया श्चिष्ठया वृतां ॥	२५०
कस्या सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्तसः । इडां चिदार्कजे वंशु ॥	२५१
अभी पु णः सखीनामवितां जरितुणाम् । जतं भवास्पृतिभिः ॥	२५२
त्रातारमिन्द्रमजितारमिन्द्रं हरे हवे सुहवश्च शूरमिन्द्रम् ।	
हुने नु शकं पुरुहूतमिन्द्र स्तुस्ति नो मर्धवा धास्विन्द्रः ॥	२५३
स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्तुस्ति नः पूषा विश्ववेदाः ।	
स्तुस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेभिः स्तुस्ति नो वृहस्पतिर्दिधातु ॥	२५४
येषादित्या अशुमाप्याययान्ति यथाक्षितिर्मक्षितयः पिवन्ति ।	
एवास्मामिन्द्रो वरुणो वृहस्पतिरोप्याययन्तु भुवनस्य गोपाः ॥	२५५
उद्वयं तमुत्सर्परि ज्योतिः पश्यन्ता उत्तरम् ।	
देवं देवत्रां सूर्यमगन्तुं योतिरुक्तमम् ॥	२५६
मित्रस्यु वथक्षुषा समीक्षामहे ॥ मित्रस्यु वथक्षुषा समीक्षयम् ॥	२५७-२५८
ब्रह्मण उपस्तरणमसि, ब्रह्मणे त्वोपस्तृणामि ॥ २७ ॥	२५९
	[२५९९]

॥ इति खिलकाण्डे नवमः प्रपाठकः ॥ ९ ॥

[यो वः शिवंतमो० । ऋ १०, १, २, सा. १८३८, अथर्व १, ५, २, तै. स ४, १, ५, १, ७, ४, १९, ४, तै. आ ४, ४२, ४, ५, ६, १, ४, १०, १, ११ । तस्मा अरं गमाम वो० । ऋ १०, २, ३, सा १८३९, अथर्व १, ५, ३, तै. स ४ १, ५, ६, ५, ६, १, ४, ७, ४, १९, ४, तै. आ ४, ४२, ४, १०, १, १२ । ईशाना वार्याणां० । ऋ १०, १, ५, अथर्व १, ५, ४ तै. आ २, ५, ८, ५, तै. आ ४, ४२, ४, १ । कया नश्चित्रे आभुवदूतीं० । ऋ ४, ३१, १, सा १६९, ६८२, अथर्व २०, १२४, १, तै. स ४ २, ११, २, तै. आ ४, ४२, २ । कस्या सत्यो मदानां० । ऋ ४, ३१, २, सा. ६८३, अथर्व २०, १२४, २, तै. आ ४, ४२, ३ । अभी पु णः सखीनां० । ऋ ४, ३१, ३, सा ६८४, अथर्व, २०, १२४, ३, तै. आ ४, ४२, ३ । त्रातारमिन्द्रमजितारमिन्द्रं० । ऋ ६, ४७, ११, सा ३३३, अथर्व ७, ८६, १, तै. स १, ६, १२, ५ । स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवा० । ऋ १, ८९, ६, सा १८७५, तै. आ १, १, १, २१, ३, १०, १, ९ । उद्वयं तमुत्सर्परि स्व० । ऋ १, ५०, १०, अथर्व ७, ५३, ७, तै. स ४, १, ७, ४, तै. आ. २, ४, ४, ९, ६, ६, ४, तै. आ ६, ३, २]

अथ दशम प्रपाठकः ।

याज्ञानुवाक्याः ।

अग्निर्वृत्राणि जह्नन् द्रविणस्यर्विपन्यया । समिद्धः शुक्रं आहुतः ॥	१
त्वं सोमासि सत्पुतिस्त्वं राज्ञोतं वृत्रहा । त्वं भद्रो असि क्रतुः ॥	२
अग्निर्मूर्धा, भुवो यज्ञस्य ॥	३
पिप्रीहि देवं उग्रतो वचिष्ठ विद्धं श्रुत् श्रुतपते यज्ञेह ।	
ये देव्या अत्विजस्तंभिरग्रे त्वं हौतृणामस्यायजिष्ठः ॥	४
अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतुः पावकशोचे वेष्टं हि यदग्रा ।	
श्रुता यजासि महिनां वि यज्ञैर्देव्या वह यपिष्ठ यां ते अद्य ॥	५
पृथुपाजा अमर्त्यो घृतनिणिह स्वाहुतः । अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाद् ॥	६
तं सवाधो यतसुच इत्या धिया यज्ञवन्तः । आचक्रुर्गम्यते ॥	७
अग्ने रक्षा णो अहसः प्रति धम देव रीपितः । तपिष्ठैरजरो दह ॥	८
त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा राजनवायतः । न रिप्येत्स्वावुवः संखा ॥	९
वैश्वानरो न ऊत्या, पृष्टो दिवि ॥	१०

- [१] वा ३३, ३, २२ १३, १४—१५, १५, २०, २३ १८ ७२—७३, २६, ८, २०, ८४, १, ७, ७६, १९, ३८, ३५, १६, २६, १६, ७, ८—९ २९, १५ २१, ५—६ । वाच्य ३२, १, ३, १८, १४, १४—१५ १६, ४१, ४८, २०, ४१—४२, २८, ८, २२, ६९, १८ ७६, ८, १९, २१, ४८, २९, ३७, ३५ ४८, २८, १२, २९ १९, १८, ९—१०, २४, १९, २३, ५—६ ।
- [अग्निर्वृत्राणि जह्नन् दृ०] आ ६, १६, ३४, सा ४, १३९६, ते स ४, ३, १३, १, ते आ ३, ५, ६, १, काठ १, १४, २०, १४ । त्वं सोमासि सत्पुतिः । आ १, ९१, ५, ते स ४, ३, १३, १, ते आ ३, ५, ६, १, काठ २, १४ । अग्निर्मूर्धा दिवः । आ ८ ४४, १६ सा २७, १५३२, ते स १, ५, ५, १४, ४, १, १, ते आ ३, ५, ७, १ । भुवो यज्ञस्य राजसव्यः । आ १०, ८, ६, ते ॥ स ४, ४, ४, १, ते आ ३, ५, ७, १ । पिप्रीहि देव (देवाँ) उग्रतो । आ १०, १, १, ते ॥ स ४, ३, १३, ४, ते आ ३, ५, ७, ५, ६, ११४, काठ २, १५, १८, २१, २०, १५ । अमर्त्यो यदद्य विशो । आ ६, १५, १४, ते स ४, ३, १३, ४, ते आ ३, ५, ७, ६, १२, २ । पृथुपाजा अमर्त्यो । आ ३, २७, ५, ते आ ३, ६, १, ३, काठ ४०, १४ । तं सवाधो यतसुचः । आ ३, २७, ६, ते आ ३, ६, १, ३ काठ ४०, १४ । अग्ने रक्षा णो अहसः । आ ७, १५, १३, सा २४, ते आ २, ४, १, ६, काठ २, १४ । त्वं न सोम विश्वतो रक्षा । आ १९, ८, ते स २, ३, १४, १, काठ २, १४ । वैश्वानरो न ऊत्या (ऊतय) । अथर्व ६, ३५, १, आ धी स, २, ११ । पृष्टो दिवि पृष्टो । आ १, ९८, २, ते स १, ५, ११, १, ४, ४, १२, ५, ते आ ३, ११, ६, ४, काठ ११ १३]

विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नानां दुरितांति परि ।	
अग्ने अत्रिर्वन्नमसा गृणाश्नोऽस्माकं बोध्यवितो तनूनाम् ॥	११
अग्ने त्वं पारया नन्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा ।	
पृश्नु पृथ्वीं बृहतीं न उर्वीं भवा तोकाय तनूयाय शंख योः ॥	१२
अग्राविष्णू सजोपुसेमो वर्धन्तु वां गिरः । शुम्भैर्वाजेभिरागतम् ॥	१३
अग्राविष्णू महि धाम् मियं वां पाथो घृतस्य गुह्यानि नाम् ।	
दमे दमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्यत् ॥	१४
पावका नः सरस्वती वाजेभिर्वाजिनीवती । यज्ञं वृष्टु धियावसुः ॥	१५
ओ नो विवो बृहतेः पर्युतादो सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् ।	
हवं देवीं जुजुषाणां घृताची शुभ्रां नो वाचमुश्रवां शृणोतु ॥	१६
ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेषां ते सुम्भमीमहे ॥	१७
यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्ता आपः ।	
यस्य व्रतं पुष्टिपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तर्मयसे हुवेम ॥	१८
अग्निः प्रतनैनं मन्मुना शुम्भानस्तन्वन् स्वाय । कर्विर्विप्रेण वावृधे ॥	१९
सोमो गीर्भिष्टा वयं वर्धयामो वचोर्विदः । सुमुडीको ना आविश ॥	२०
त्वमग्ने वीरवद्यशो देवश्च सवितो भगः । दितिश्च दाति वर्यम् ॥	२१
स्यं भगो ना ओ हि रत्नुमिषं परिजमेव क्षयसि दुस्मवृक्षाः ।	
अग्ने मित्रो न बृहते ऋतस्यासि धृता वामस्य देव भूरिः ॥	२२

[विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः (जातवेदः) ० । ऋ ५, ४, १; ते. ऋ. २, ४, १, ५; ते. आ. १०, १०, २ ।
 अग्ने त्वं पारया नन्यः ० । ऋ १, १८९, २; ते. सं. १, १, १४, ४; तं. मा. २, ८, २, ५; ते. आ. १०, २, १ ।
 अग्राविष्णू महि धाम् मियं (तद्वां महित्वं) । अथर्व. ७, २९, १-२; ते. सं. १, ८, २२, १; काठ. ४, १६;
 धौ. पू. अ. २, खं. ८ । पावका नः सरस्वती ० । ऋ १, ३, १०; सा. १८९; ते. मा. २, ४, ३, १ नि. ११, २६;
 काठ. ४, १६ । आ नो विवो बृहते ० । ऋ ५, ४३, ११; ते. सं. १, ८, २२, १, २, ५, १२, १, ३, १, ११, २; काठ. ४,
 १६; २०, ६५ । ये ते सरस्व ऊर्मयो ० । ऋ ७, ९६, ५; ते. सं. ३, १, ११, ३; नि. १०, २४; काठ. १९, १४, १ ।
 यस्य व्रतं पशवो ० । अथर्व. ७, ४०, १; ते. सं. ३, १, ११, ३; धौ. पू. अ. ३, खं. ८ । अग्निः प्रतनैनं मन्मुना ० ।
 ऋ ८, ४४, १२; सा. १७११; ते. मा. ३, ५, ६, १; काठ. ९, १४ । सोमो गीर्भिष्टा वयं ० । ऋ १, ९१, १;
 ते. मा. ३, ५, ६, १; साम्य. वां. १, ५, ७; काठ. २, १४ । त्वमग्ने वीरवद्यशो ० । ऋ ७, ६५, ११ । स्यं भगो ना
 (न) आ हि ० । ऋ. ६, १३, २]

प्रहो अग्रे ॥

२३

इमो अग्रे वीततमानि हव्याजसो वक्षि देवतातिमल्ल । प्रति न ई५ सरभीणि व्यन्त ॥ २४

अग्रा आयूषि पवसे, अग्निर्गोषिः ॥

२५

त५ हि श्वन्ता ईदते सुचा देव घृतश्रुता । अग्नि५ हव्याय वोद्वे ॥

२६

अग्निमग्नि५ हवीमग्निः सदा हवन्त विश्वतिम् । हव्याहं पुरुमियम् ॥

२७

अग्ने पावक रोचिषा, स नः पावक दीदिवो, अग्निः शुचिमततमा, उदग्ने शुचयस्तव ॥

२८

स हव्यवाडमर्त्य उरिग्दुतश्चनोहितः । अग्निर्धिया संमृण्वति ॥

२९

अग्नि५ स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधत् ॥

३०

किमिच्छे विष्णो परिचक्ष्य भुत् प्र यद्भुवर्षे शिपिविष्टो अस्मि ।

मा वर्षो अस्मदपगृह एतद्युन्यरूपः समिधे वर्भूय ॥

३१

प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट नामार्यः शु५सामि वर्युनानि विद्वान् ।

तं त्वा गृणामि तजसमत्तव्यान् ध्यन्तमर्त्य रजसः पराकं ॥

३२

सुत्रामाणं पृथिवीं घामुनेहस५ सुत्रामाणमदिति५ सुप्रणीतिम् ।

देवीं नाव५ स्वस्त्रिमनागसमस्रवन्तीमारुहेमा स्वस्तये ॥

३३

[मिच्छा अग्ने० अ ७,१,३, सा १३७५, तै स. ४,६,५ ४,५,७,३, काठ २,१५,१८,४,२०,१४, कपि २८,४, ४८,३ । इमो अग्रे वीततमानि० अ ७,१,१८, तै ॥ ४,३,१३,६, काठ० २,१५,१९,१४,३५,२, कपि ४८,३ । अग्रा आयूषि पवसे० । अ २,६६,१९, सा ६२७,१४६४,१५१८, तै स १,३,१४,७,४,२९,१,५,५,१, ६,६ १, तै आ २,६,३,४, तै आ २,५,१, काठ ४ ११,११,१३, कपि ३,९ ८५ । अग्निर्गोषिः० अ १,६६,२०, सा १५१९ तै आ २,५,२ । त५ हि श्वन्ता (श्वन्त) ईदते (इदते) । अ० ५,१४,३, तै स ४,३ १३,८, काठ १९,१४ । अग्निमग्नि५ हवीमग्नि० । अ १,१२,२, सा ७७१, अथर्व २०,१०१,२, तै स ४,३,१३,८ । अग्ने पावक रोचिषा० । अ० ५,२६,१, सा १५२१, तै स १,३,१४,८,५,३,४,६ १,३, काठ १७,१७,१९,१४, कपि २८,१ । स न पावक दीदिवो० । अ १,१२,१०, तै स १,३ १४,८,५,५,३,४,६,१,३, काठ १९,१४ । अग्नि शुचिमततमा (तम) । अ ८४४,२१, तै स १,३,१४,८,५,५,३, काठ १९,१४ । उदग्ने शुचयस्तव० । अ ८,४४,१७, सा १५३४, तै स १,३,१४,८, ५,५,३,२ ४,१४,४, काठ २,१४,१९,१४, ४०,१४ । स हव्यवाड (व्याळ) मर्त्य० । अ ३,११,२, तै स ४,१,११,४, काठ १९,१४ । अग्निस्तोमेन बोधय । अ ५,१४,१, तै स. ४,१,११,४ । किमिच्छे विष्णो परिचक्ष्य० । अ ७,१००,५, सा १६२५, तै ॥ २,२,१२,५, नि ५,८ । प्र तत्ते अद्य शिपिविष्ट० । अ ७ १००,५ सा १६२६, तै स २,२,१२,५, नि ५,९ । सुत्रामाणं पृथिवीं० । अ १०,६३,१०, अथर्व ७,६,३ तै स १,५,११,५, तै आ १,१३,२, काठ २,३]

महीमू पुं मातरं च सुवर्तानामृतस्य पत्नीमवसे हुवेम ।	
तुविध्वनामर्जन्तीयुरूचीं च सुवर्माणमदिति च सुप्रणीतिम् ॥	३४
अग्नीपोमा सवेदसा सहती वनतं गिरः । स देवर्ता बभूवधुः ॥	३५
युवमेतानि द्विविं रोचनान्यग्निश्च सोम संकृत अधत्तम् ।	
युधं च सिन्धु रभिश्चस्तेरवद्यादग्नीपोमा अमुञ्चतं गृणीतान् ॥ १ ॥	३६
अग्रा आयाहि वीतये गृणानो हव्यदातये । नि होंता सस्ति वृहिपि ॥	३७
अग्निं दूतं च वृणीमहे होतारं च विधवेदसम् । अस्म्य युवस्य सुकृतम् ॥	३८
अग्निनाग्निः समिष्यते कर्विर्गृहपतिर्यथा । हव्यवाद् जुहुयास्यः ॥	३९
अग्निवृत्राणि जह्वन, — दुभि च स्तोमेन वोधया, — अग्रा आयूःपि पवसे, अग्ने तमघा, —	
अग्निष्टे अघं ॥	४०
एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाद् स्वर्णज्योतिः । अग्रे विधेभिः सुमर्ना अनृकैः ॥	४१
अघा ह्यग्ने ॥	४२
अग्नेः स्तोमं मनामहे सिधमघं द्विविस्पर्द्धाः । देवस्य द्रविणस्यवः ॥	४३

[महीमू पु मातरं ०। तै स १,५,११,५,७,१,१८,२, तै आ ३,१,३,३, तै आ. १,१३,१, मा. धौ ७,२,६, काठ ३०,४-५। कपि ४६,७। अग्नीपोमा सवेदसा० ऋ. १,९३,९, तै स २,३,१४,१, तै आ. ३,५,७,१, काठ ४,१६। युवमेतानि द्विविं ०। ऋ १,९३,५, तै स २,३,१४,१, तै आ ३,५,७,२, काठ ४,१६।

[२] वा ४,१६,११,४६,३३,९,३७,२२,१५,१९,३८,३५,१६,१५,४४-४६,११,१-२,१८,४९,५,३६,७,४३,४०,१६, १२,२,६,१३,२१,३३,१७,७०,७७। काण्व ४,२१,१२,४७,३२,९,३७,२४,१९,८,१९,२१,४०,२९,३७,३५,४८, १६,६६-६८,२३,१-२,२०,६९,५,४५,९,८,४०,१८,१३,२,७,१४,२२,३४,१८,७०,७७। [अग्रा (०अ) आयाहि वीतये०। ऋ ६,६६,१०, सा १,६६०, तै स २,५,७,३,८,१, तै. आ. ३,५,२,१, काठ १९,५, १६,४,२०,१४, कपि ३०,३। अग्निं दूतं च वृणीमहे०। ऋ १,१२,१, सा ३,७९०, अथर्व २०,१०१,१, तै स २,५,८,५ तै आ ३,५,२,३, काठ २०,१४। अग्निनाग्निं समिष्यते०। ऋ १,१२,६, सा ८४४, तै ॥ १,४,४६,३,३,५,११,५, तै आ. २,७,१२,३। काठ. १५,१२,२०,१४,३४,१९। अग्निवृत्राणि जह्वनत्०। ऋ. ६,१६,३४, सा ४,१२९६, तै स ४,३,१३,१। तै आ ३,५,६,१, काठ २,१४,२०,१४। अग्नि-स्तोमेन वोधय०। ऋ ५,१४,१, तै स ४,१,११,४। अग्ना (०अ) आयूःपि पवसे०। ऋ ९,६६,१९, सा. ६९७,१४६४,१५१८, तै स १,३,१४,७,४,२९,१,५,५,१,६,६,२, तै आ २,६,३,४, तै आ २,५,१। अग्ने तमघाभव०। ऋ ४,१०,१, सा ४,३४,१७७७, तै स ४,४,४,७। आग्नेष्टे अघ०। ऋ. ४,१०,४, तै. सं ४,४,४,७। पभिर्नो अर्कैर्मवा०। ऋ ४,१०,३, सा १७७९, तै स ४,४,४,७ काठ २०,१४। अघा ह्यग्ने०। ऋ ४,१०,२, सा. १७७८, तै ॥ ४,४,४,७, काठ २०,१४। अग्ने-स्तोमं मनामहे०। ५,१३,२, सा. १४०५, तै स ५,५,६,१, काठ २०,१४]

अग्रा यो मर्त्यो दुवो विं यं जुजोष धीविभिः । भस्त्रं य प्र पूर्य इषं वुरीतांसे ॥	४४
त्वमग्ने सप्रथा असि जुष्टो होता वरेण्यः । त्वया युञ्जं वितन्वते ॥	४५
वृषा सोम द्युमं असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा घर्माणि दधिषे ॥	४६
अग्निर्जातो अरोचत मन् देस्युन् ज्योतिषा तमः । अविन्दद्वा अयः स्वः ॥	४७
अग्ने बृहन् ॥	४८
द्युमं मे वरुण ध्रुषी हवमया च मृडय । त्वाम्बुवस्युराचुके ॥	४९
तत्त्वा याम्य, —मिनाभिः ॥	५०
त्वं ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्त्सुता । संस्त्रा संस्त्रो समिध्वसे ॥	५१
प्र सं मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्मान् यस्तु आदित्य क्षिप्रति प्रवेत्त ।	
न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमेधो अन्नोत्यन्तितो न दूरात् ॥	५२
अनमीमासा ईड्या मन्दन्तो मितंजुषो वरिमन्त्रा पृथिव्याः ।	
आदित्यस्य व्रतं पृथिव्यन्तो वयं मित्रस्य सुमर्तो स्याम ॥	५३
तत् सूर्यस्य देवत्वं तन्महत्त्वं मध्या कर्तो वितुतं संज्ञभार ।	
युवेदयुक्त हरितः सधस्यादाद्रात्री वासस्तनुते सिमंसै ॥	५४
भद्रा अंश्वा हरितः सूर्यस्य चित्रा एतवा अनुमाद्यासः ।	
तमस्पन्तो दिवं आ पृष्ठमस्थुः परि चात्रापृथिवीं यन्ति सूर्याः ॥	५५
त्वमग्ने व्रतपा असि ॥	५६

[अग्रा यो मर्त्यो दुवो० । ऋ ६, १४, १, वाठ २०, १४। त्वमग्ने सप्रथा असि० । ऋ ५, १३, ४, सा १४०७, ते आ २, ४, १, ६ नि ६, ७; वाठ २, १४, २०, १५ । वृषा सोम द्युमं (द्युमां) असि० । ऋ ९, ६४, १, सा ५०४, ७८१, ते स ४, २, ११, ३, ४, ३, १३, ३, कठ २, १४, २०, १५ । अग्निर्जातो अरोचत० । ऋ, ५, १४, ४। अग्ने (अग्ने) बृहन्० । ऋ १०, १, १, ते स ४, २, १, ४, कठ १६, ८, १९, ११, कपि ३२, १। द्युमं मे वरुण ध्रुषी० । ऋ १, २५, १९, सा १५८५, ते ॥ २, १, ११, ६, २, ५, १२, १४, २, ११, ३, ते आ ३, ७, ११, ३, १२, ६, ते आ. २, ४, ४, ४, २०, ३; वाठ ४, १६, ११, १२—१३, १२, १५, १२, १३ । तत्त्वा यामि ब्रह्मणा० । ऋ १, २४, ११, ते सं २, १, ११, ६, वाठ ४, १६ । अग्निनाभिः० । ऋ. १, १२, ६, ॥ ८४४, ते सं १, ४, ४, ६, ३, ३, ५, ११, ५, ते आ २, ७, १२, ३ । त्वं ह्यग्ने अग्निना० । ऋ ८, ४३, १४, ते स १, ४, ४, ३, ३, ३, ५, ११, ५, कठ १५, १२ । प्र सं मित्र मर्तो अस्तु० । ऋ ३, ५९, २, ते स ३, ४, ११, ५, नि २, १३, कठ. २३, १२ । अनमीमासा० (वास) ईड्या० (ईड्य०) । ऋ ३, ५९, ३, ते स २, ८, ७, ५, ते आ २, ८, ७, ४ । तत्सूर्यस्य देवत्वं० । ऋ १, ११, ४, अथर्व २०, १२३, १ ते आ २, ८, ७, १, नि ४, ११। मद्रा अंश्वा हरितः० । ऋ १, ११, ३, ते आ २, ८, ७, १ । त्वमग्ने व्रतपा असि० । ऋ. ८, ११, १; अथर्व. १९, ५९, १, ते स १, १, १४, ४, १, २, ३, १, कठ २, ४, ६, २०, कपि ४८, १०]

यद्दो वयं प्रमिनाम ब्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरामः ।

अग्निर्द्विध्वमापृणाति विद्वान् यैर्भित्तुं ऋतुभिः कल्पयाति ॥

५७

अग्ने नय ॥

५८

आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्च शक्रवाम तदेनु प्रवोढुम् ।

अग्निर्दिवात्स युजात्संदु होता सो अधरात्स ऋतुर कल्पयाति ॥

५९

अग्निः शुचिप्रततमा, उदये शुच्यस्तवा, रुन्ददुग्धि, नैकोपासा ॥

६०

आयाहि तपसा जनिष्वाग्नेयात्को अर्चिषा । उपेमाश्च सुष्टुतिं मम ॥

६१

आ नो याहि तपसा जनिष्वाग्ने पावक दीद्यत् । हव्या देवेषु नो दद्यत् ॥ २ ॥

६२

अग्निं त्वा देव सवितरिणान् चार्याणाम् । सदावन् भार्गमीमहे ॥

६३

मही घौः पृथिवीं च न, स्वामग्ने पुष्करादधि, तमु त्वा दुष्पद्दुधि, स्तमु त्वा पाथ्यो

६४

नृपा ॥

६५

उत भ्रुवन्तु जन्तवा उदधिर्वृन्हाजनि । पुनर्जयो रणे रणे ॥

[यद्दो वयं प्रमिनाम० । ऋ १०, २४, अथर्व १९, ५९, २, तै स १, १, १४, ४, कठ ६, १०, कपि ४८, १० । अग्ने नय० । ऋ १, १८९, १, तै स १, १, १०, ३, ४, ४३, १ तै ब्रा २, ८, २, ३, तै आ १, ८, ८, शत ब्रा १४, ८, ३, १, काठ ६, १०, ३, १ कपि २, ८ । आ देवानामपि० । ऋ १०, २, ३, अथर्व १९, ५९, ३, तै ॥ १, १, १४, ३ । काठ १८, २१ २, १५ । अग्नि शुचिप्रततमा० । ऋ ८, ४४, २१, तै स १, ३, १४, ८, १, ५, ५, ३, काठ १९, १४, ४०, १४ । उदये शुच्यस्तव० । ऋ ८, ४४, १७, सा १५३४, तै स १, ३, १४, ८, ४, १, १०, ४, ५, ५, ३, २, ८, १४, ४ । अकन्ददग्धि० । ऋ १०, ४५, ४, तै ॥ १, ३, १४, २, ४, २, १, २, २, २, काठ २, १४, १९, १४, ४०, १४, १६, ८—१०, १९, ११—१२ कपि ३२, १—२ । नकोपासा० । ऋ १, ९६, ५, तै स ४, १, १०, ४, ६, ५, २ उ १२, ३]

[३] तै स ३, ५ ११, ४, १, ११ व ब्रा ३, ५, ५, ९ । वा ८, ३२, १३, १४—१५, ३२, ११, ३२—३४, १५, २०, २२—२३, ३२, १६, ३, १२ ३, ३५ २२, ९, १५—१६, ३०, २, ३६, ३, २०, ८४, २१, १२—२२, २९—४०, ४८—५८, २८, १—२२, २४—४५ ९, १६, १८ २१ १०—११ । कप्य ९, ३१, १४, १४—१५, ३५, १२, ३२—३४, १६, ४१ ४३—४४, ३५, १६, २३, १०, २२—२३, ३०—४१, ४७ ५७, ३०, १—२२, २४—४५ १०, २२, २४, ३, १८, ४३, २४ १३, ३४, २, ३६, ३, २२, ६९ । यमि त्वा देव सवित० । ऋ १, २४, ३, तै स ३, ५, ११, ३, काठ १५, १२, २८, ७, कपि ४४, ७ । मही घौ प्रथिवी च न० । ऋ १, २२ १३, तै स ३, ३, १०, २, ५, ११, ३ ४, २, ९, ३, काठ १३, ९—१०, १५, १२, १६, १६, २०, ७, ३९ ३ । त्वामग्ने पुष्करादधि० । ऋ ६, १६ १३, वा ९, तै स. ३, ५, ११, ३, ४, १, ३ २, ४, ४, १, काठ १५ १०, १६, ३ । तमु त्वा दुष्पद्दुधि० । ऋ ६, १६, १४, तै स ३, ५, ११, ३, ४, १, ३, २, काठ १५, १२, १६, ३ । तमु त्वा पाथ्यो नृपा० । ऋ ६, १६, १५, तै स ३, ५, ११, ४, १, ३, ३, काठ १५, १२, १६, ३, कपि ३०, २ । उत भ्रुवन्तु जन्तवा (जन्तव)० । ऋ १, ७४, ३, वा १३८९, तै स ३, ५, ११, ४, काठ १५, १२, ८, १६]

आं य॑ ह॒स्ते न॑ खादि॒न॑ शि॒शुं जा॒तं न॑ वि॒भ्रति । वि॒शाग्रि॑श्च॒ स्वध्व॑रम् ॥ ६६

अ॒ग्निना॒ग्निं, —स्त्व॑ ह॒स्ते अ॒ग्निना॑ ॥ ६७

तै॒ म॒ज्यन्त॑ सु॒क्रतुं॑ पु॒रोया॑ग्नानमा॒जिषु॑ । स्व॑षु ध॒वेषु॑ वा॒जिन॑म् ॥ ६८

य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वास्ता॑नि ध॒र्मोणि॑ ग्र॒थमा॑न्यासन् । ६९

तै॒ ह॒ ना॒कं म॒हिमा॑नः स॒चन्त॑ य॒त्र प॑र्वे सा॒ध्याः स॑न्ति दे॒वाः ॥ ७०

स॒मिधो॑ अ॒ग्रा आ॑ज्यस्य व्यन्तु, त॒नून॑पाद॒ग्रा आ॑ज्यस्य वेत्ति, —हो॑ अ॒ग्रा आ॑ज्यस्य व्यन्तु,

व॒हिर॑ग्रा आ॒ज्यस्य॑ वेत्तु, ह॒रो अ॒ग्रा आ॑ज्यस्य व्यन्तु, —पा॒सान॑क्ता॒ग्रा आ॑ज्यस्य वी॒तां, दे॒व्या

हो॒तारा॑ग्रा आ॒ज्यस्य॑ वी॒तां, ति॒स्रो दे॒वीर॑ग्रा आ॒ज्यस्य॑ व्यन्तु स्वा॒हा, अ॒ग्नि॑ स्वा॒हा, सो॒म॑ स्वा॒हा,

अ॒ग्नि॑ स्वा॒हा, अ॒ग्नि॑ हो॒त्रात् स्वा॒हा, दे॒वा आ॑ज्यपा॒ जुषा॑णा अ॒ग्रा आ॑ज्यस्य

व्यन्तु ॥ ७२

अ॒ग्ने य॑ च॒ य॒ज्ञम॑ध्वर॑श्च॒ विश्व॑तः प॒रिभू॑रति । स॒ इदं॑व॒पु ग॒च्छति॑ ॥ ७३

त्वं नः॑ सोम॒ विश्व॑तो, अ॒ग्निर्मूर्धा॑, भू॒वो य॒ज्ञस्य॑ ॥ ७४

सो॒म या॑स्ते म॒योभू॑व ऊ॒तयः॑ स॑न्ति द्वा॒शुषे॑ । त॒भिर्नो॑ऽजि॒ता भुव॑ ॥ ७५

या॒ ते धा॑मानि दि॒वि या॑ शु॒धिर्व्या॑ च॒ वा प॑र्व॒तेर्वा॑प॒धीन्पु॑म् । ७६

तै॒भिर्नो॑ वि॒धैः सु॑म॒ना अ॒द्वेद॑न् रा॒जन्त॑सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय ॥ ७७

[आ य॑ ह॒स्ते न॑ । ऋ ३, १६, ४०, ते स॒ ३, ५, ११, ४ । अ॒ग्ने दे॒वधी॑तये० । ऋ ६, १६, ४१, ते स॒ ३, ५, ११, ४ वाठ १५, १२ । आ जा॒त जा॒तवे॑दसि० । ऋ ६, १६, ४२, ते स॒ ३, ५, ११, ४ । अ॒ग्निना॒ग्निं । ऋ १, १२, ६, सा ८४४ ते स॒ १, ४, ४६, ३, ३, ५, ११, ५, ते स॒ २, ७, १२, ३, वाठ १५, १२, २० १८ । य॒ज्ञे ह॒स्ते अ॒ग्निना॑ । ऋ ८, ४३, १६, ते स॒ १, ४, ४३, ३, ३, ५, ११, ५, वाठ १५, १२ । त॒ म॒ज्यन्त॑ सु॒क्रतु॑म् । ऋ ८, ८४, ८, ते स॒ ३, ५, ११, ५, वाठ १५, १२ । य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त० । ऋ १, १६, ४५, १०, १०, १२, अ॒ग्ने य॒ ७, ५, १, ते स॒ ३, ५, ११, ५, ते आ॒ ३, २, ७, च॒ मा॒ १०, २, २, २, वाठ १५, १२ । अ॒ग्ने य॒ य॒ज्ञम॑ध्वर॑म् । ऋ १, १६, ४, ते स॒ ४, १, ११, १, वाठ २, १४ । त्वं न॑ सोम॒ विश्व॑तो रक्षा० । ऋ १, ११, ८ ते स॒ २, ३, १४, १, ४, १, ११, १, वाठ २, १४ । अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒व्य० । ऋ ८, ४४, १६, सा॒ २, ७, ११, ३, ते स॒ १, ५, ५, १, ४, ४, १, १, ते आ॒ ३, ५, ७, १, वाठ ६, १, १२ १४, २०, १८ । भू॒वो य॒ज्ञस्य॑ । ऋ १०, ८, ते स॒ ४, ४, ४, १, ते स॒ ३, ५, ७, १, वाठ १६, १५, २०, १५ । सो॒म या॑स्ते म॒योभू॑व० । ऋ १, ११, ५, ते स॒ ४, १, ११, १, वाठ २, १४ । या॒ ते धा॑मानि दि॒वि० । ऋ १, ११, ४, ते स॒ २, ३, १४, १, ४, १, ११, १, ते स॒ २, ८, ३, २, वाठ १३, १५]

तत्सुप्रितुर्वैरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥	७७
अचिन्ती यच्चुक्रमा देव्ये जने दीर्घदेवैः प्रभुजी पुरुषत्वंता ।	
देवेषु च सवितर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागसः ॥	७८
पावका नः सरस्वत्या नो दिवः ॥	७९
पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रुध्रस्वर्षतुः । पूषा वाजुश्च सनातु नः ॥	८०
शुकं ते अन्यद्यजतं ते अन्यदिपुरुषे अहनी घोषिवाति ।	
विद्या हि माया अवसि स्वधावो भद्रा ते वृषन्निह रतिरस्तु ॥	८१
इहेह यः स्वतवसः कंसुयः धर्यत्वचः । यज्ञं मरुता आवृणो ॥	८२
प्र चित्रमर्कं गृणते तुरांश्च मांरुताय स्वतगसे भरध्वम् ।	
यं सहासि संहस्तु संहन्ते रेजते अग्रे पृथिवीं मर्येभ्यः ॥	८३
विश्वे देवा क्रुतामृधं क्रतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्ताश्च युज्यं पयः ॥	८४
विश्वे देवासो अस्मिधा एहिमायासो अद्रुहः । मेषं जुषन्त वृद्धयः ॥	८५
घात्रा नः पृथिवी इमं च सिध्रमर्घं दिविस्पृशम् । यज्ञं देवेषु यलताम् ॥	८६
प्र पूरजे पितरा नव्यसीभिर्गोभिः कृणुध्वश्च सन्दने श्रवस्य ।	
ओ नो घावापृथिवी देव्येन जनेन यातं मङ्घि वाश्च वरूधम् ॥	८७
ते हव्यवा, — इमिश्च स्तोमिन ॥	८८
देवै चर्दिमुमुने वसुधैवस्य प्रेतु, देवीर्द्वीरो वसुधेने वसुधैवस्य व्यन्तु, देवी उषासान्नक्ता	

[तत्सवितुर्वरेण्यम् ० अ ३, ६२, १०, मा १४६०, ते ॥ १, ५, ६, ४, ४, १, ११, १, ते. आ १, ११, १। अचिन्ती यच्चक्रमा ० अ ४, ५४, ३, ते ॥ ४, १, ११, १। पावका न सरस्वती ० अ १, ३, १०, मा १८१, ते मा. २, ४, ३, १, नि ११, २६, बाठ ४, १६। आ नो दिवः ० अ ५, ४३, ११, ते मा. १, ८, २२, १, बाठ ४, १६, १०, १५। पूषा गा अन्वेतु न ० अ ३, ५४, ५, ते ४, १, १२, २, ते मा २, ४, १, ५, बाठ ४, १५, २०, १५। शुकते भव्यद्व ० अ २, ५८, १, मा ७७, ते मा ४, १, ११, २, ते मा. १, २, ४, १०, १, ४, ५, ६, नि १२, १७, बाठ. ४, १५, १०, १५। इहेह य स्वतवस ० अ ७, ५१, ११, ते आ १, ४, ३, बाठ २०, १५। प्र चित्रमर्कं गृणते ० अ ३, ६३, ९, ते मा ४, १, ११, ३, ते मा २, ८, ५, ५, नि ३, २१, बाठ २०, १५। विश्वे देवा क्रुतामृध ० अ ६, ५०, १०, ते ॥ २, ४, १४, ५, ४, १, ११, ४, बाठ १३, १५। विश्वे देवासो अस्मिधा ० अ १, ३, ९। घात्रा न पृथिवी ० अ २, ४१, २०, ते मा. ४, १, ११, ४, नि ९, २८। प्र पूरजे पितरा ० अ ७, ५३, २, ते ४, १, ११, ४, ते मा २, ८, ४, ७। स हव्यवा ० अ ३, ११, २, ते, ४, १, ११, ४, मा ११, ४। अग्निश्च स्तोमिन ० अ ५, १४, १, ते मा ४, १, ११, ४]

वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, देवीं जौष्टी वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, देवीं ऊर्जाहृती वसुधेने वसु-
 धेयस्य वीतां, देवीं दैव्या होतारा वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, देवींस्तिस्तिस्तिस्ती देवीर्वसुधेने
 वसुधेयस्य व्यन्तु, देवीं नेराशेसो वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, देवीं अग्निः स्विष्टकृत्सुद्राविणा
 मन्त्रः कविः सत्यमन्मामजी होता होताहोतुराजयीया, —नग्रे यान् देवानयाड्यं अपिप्रेयं ते होत्रं
 अमत्सत तां वसुधेयं होतां देवंगमां दिवि देवेषु यज्ञमैरुयेयं, स्विष्टकृच्छाये होताभूर्वसुधेने
 वसुधेयस्य नमोवाकं वीदि ॥ वाजे वाजे यं नो भवन्तु ॥ ३ ॥ ८९-९०

- प्र देवं देव्या धियां भरता जातवेदसम् । हव्या नो वधदानुपह् ॥ ९१
 अयम् यं प्र देवयुर्होता यज्ञाय नीयते । स्थो न वीरभीवृता घृणीवाञ्चनति त्मना ॥ ९२
 अयमग्निर्गुरुप्यमृतादिव जन्मनः । संहसश्चित् सहीयान् देवो जीवातवे कृतः ॥ ९३
 इडायास्त्वा पुदै वयम् ॥ ९४
 अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तं प्रधुमः सीदु योनिम् ।
 कुलारिणं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नृप यजमानाय साधु ॥ ९५
 सीदु होतु, —मि होता ॥ ९६
 त्वं दूतस्त्वमु नः परस्पास्त्वं वस्या ओ वृषभ प्रणेता ।
 अग्ने लोकस्य नस्वने तनूनामग्रयुद्धं दीद्यदोधि गोपाः ॥ ९७
 अग्निना रयिमश्नतु पौपुमेव दिवं दिने । यज्ञस्य वीरवृक्षमम् ॥ ९८
 गयस्फातो अमीवहा वुसुर्वित् पुष्टिर्वयनः । सुमित्रः सोम नो भव ॥ ९९

[वाजे वाजेऽवत० । ऋ ७, ३८, ८ ते स १, ७, ८ २४, ७, ६२, १ । श नो भवन्तु० । ऋ ७, ३८, ७, १, न १, ७, ८, १, नि १२, ४४]

- [४] ते ॥ ३, ५, ११, १, ५, १२, २, ५, १२ । वा ३४, १५, ११, ३५-३६, १२, ३६, १२, ३, १९, २१, १-४, १८, ४९, २७, ३९, ३६, ४ । कल्प ३२, ९, १२, ३५-३६, १२, ३२, २७, १-४, २०, १९, १९, ४४, ३६, ४, ६३, ३७, १ । [प्र देव देव्या धिया० । ऋ १०, १७६, २, ते स ३, ५, ११, १, कठ १५, १० । अयमु प्य प्र नेवयुः० । ऋ १०, १७६, ३, ते स. ३, ५, ११, १, कठ १५, १२ । अयमग्निर्गुरुप्यमृता० । ऋ १०, १७६, ४, ते ॥ ३, ५, ११, १, कठ १५, १२ । इडा (०डा) यास्त्या पदे वयम्० । ऋ ३, २९, ४, ते स ३, ५, ११, १, कठ १५, १२ । अग्ने विश्वेभि स्वनीक० । ऋ ६, १५, १६, ते ३, ५, ११, २, कठ १५, १० । सीदु होतु० । ऋ ३, २९, ८, ते स ३, ५, ११, २, ४, १, ३, ३, कठ १५, १२, १९, ४, ६६ ३, कठ ३०, २ । नि होता० । ऋ ७, ९, १, ते स ३, ५, ११, २, ४, १, ३, ३ । त्वं दूतस्त्वमु न० । ऋ २, ९, १, ते स ३, ५, ११, २ । अग्निना रयिमश्नतु० । ऋ १, १, ३, ते स ३, १, ११, १, ४, ३, १३, ५ । गयस्फातो (यो रेवान्यो) अमीवहा० । ऋ १, ९, १, १, १, ८, २, ते स. ४, ३, १३, ५, नि ३, २१, कठ २, १४]

इन्द्राग्नी रोचनां दिवः पुरि वाजेषु भूपथः । तद्वां चेति प्रं वीर्यम् ॥ १००

प्रं चर्षणिभ्यः पृतनाहवेषु प्रं पृथिव्यां रिरिचाथे दिवश्च ।

प्रं सिन्धुभ्यः प्रं गिरिभ्यो महित्वां प्रेन्द्राग्नी विश्वा भवनात्यन्या ॥ १०१

मरुतो यद्द वो दिवः सुम्नार्यन्तो हवामहे । आ तू ना उपगन्तव ॥ १०२

या वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातुनि द्वाशुपे यज्ञताधि ।

अस्मभ्यं तानि मरुतो विंयन्त रयि नो धत्त वृषणः सुवीर्यम् ॥ १०३

इमं मे वरुण, तेत्वा यामि, कया नः, को अघं, विप्रीहि देवा, नमे यदघा, —
स्त्वमे सधिष्टव ॥ १०४

अप्सु मे सोमो अग्रवीदन्तर्विश्वानि भेषवां । आपश्च विश्वशंभुवः ॥ १०५

उदुत्तमे वरुण पाशुमुस्मेत् ॥ १०६

अयु ते हंडो वरुण नमोभिरवु यज्ञेभिरामहे हविर्भिः ।

क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेत्ता राज्ञेनासि शिशथः कृतानि ॥ १०७

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हंडोऽवयासिसीमाः ।

यजिप्रो वद्वितमः शोशुचानो विश्वा देपाथसि प्रमुमुग्यस्मत् ॥ १०८

स त्वं नो अग्नेऽवमो भुवोवीं नदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टा ।

अव यक्ष नो वरुण रराणो वीहि मृडीक सुहवो न एधि ॥ ४ ॥ १०९

[इन्द्राग्नी रोचना दिवः०। ऋ ३, ६२, ९, सा ६६९३; ते स ४, २, ११, १, ते वा ३, ५, ७, ३; ऋ ४, १५।
म चर्षणिभ्य पृतना०। ऋ १, १०९, ६, ते स. ४, २, ११, १, ऋ ४, १५। मरुतो यद्द वो०। ऋ ८, ७, ११,
ते स १, ५, ११, ४ ऋ ९, १९ ८, १७, २१, १३; या वः शर्म शशमानाय०। ऋ १ ८५, १२, ते स १, ५, ११, ५,
ते वा १, ८, ५, ६, ऋ ८, १७, ११, १३। इमं मे वरुण०। ऋ. १, २५, ६९, सा. १५८५, ते न २, १, ११, ६,
वा ११, ११, १२, १५। तेत्वा यामि०। ऋ १, २४, ११, ते ॥ २, १, ११, ६, ऋ १२, १५। कया नश्चिप्र०।
ऋ. ४, ३१, १, सा. १६९, ६८७, अथर्व २०, १२४, १, ते. न ४, २, ११, १, ते वा ४, ४०, २, वा २१, १३।
को अघ युन्दके०। ऋ १, ८४, १६; सा. ३४१; अथर्व १८१, ६, ते स ४, २, ११, ३; नि १४, २५।
विप्रीहि देवा० (०देवा)। ऋ १०, २, १, ते स ४, ३, १३, ४; ते वा ३, ५, ७, ५, ६, ११, ४। अग्ने यदघ०।
ऋ ६, ११, १४, ते ॥ ४, ३, १३, ४; ते वा ३, ५, ७, ५, ६, १२, २। अप्सवमे सधिष्टव०। ऋ. ८, ४३, ९, ते स
४, २, ३, १, ११, ३; ऋ २, १४। अप्सु मे सोमो अग्रवीद०। ऋ. १, २३, २०, १०, ९, ६, अथर्व १, ६, २, ते वा
२, ५, ८, ६, वा २, १४। उदुत्तमे वरुण०। ऋ १, २४, १५, सा. ५८९, अथर्व ७, ८३, ३, १८, ४, ६२, ते. स
१, ५, ११, ३, ४, २, १, ३ नि २, १३, ऋ २१ १३। अय ते हंडो (०हो) वरुण०। ऋ. १, २४, १४, ते ॥
१, ५, ११, ३. ऋ ४०, ११। त्व नो अग्ने वरुणस्य०। ऋ ४, १, ४, ते स २, ५, १२, ३. वा ३४, १९।
स त्व नो भग्नेऽवमो०। ऋ ४, १, ५ ते स २, ५, १२, ३. वा ३४, १९। अथि ४८, १]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनन्, त्वं सोमासि सत्पतिः ॥	११०
अनीकैर्देवो अर्दयामि विश्वाभिरूर्तिभिः । रयिं नो वेहि यद्वियम् ॥	१११
सैनानीकेन सुविद्यो अस्मै यष्टा देवं आयतिष्ठः स्सुस्ति ।	
अदग्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने धुमदुत रेवंहिदीहि ॥	११२
पिप्रीहि देवा, — नां देवानाम् ॥	११३
सातपना इदं हविर्भिरुतस्तर्जुजुष्टन । युष्माकोर्ता रिशादसः ॥	११४
यो नो मरुतो अभि दुहणाभ्युस्तिरश्चितानि वसवो जिष्वा सति ।	
दुहः पाशां प्रति स भुचीष्ट तपिष्ठेन हन्मना हन्तना तम् ॥	११५
अग्निः प्रत्नेन मन्मुना, सोमं गीर्भिष्टा वयम् ॥	११६
गृहमेधासा आगत मरुतो मापभूतन । इमां हव्यां जुजुष्टन ॥	११७
प्र बुध्या य ईरते महांसि प्र नामानि प्रयुज्यवस्तिरध्वम् ।	
सहस्रियं दस्यं भागमेतं गृहमेधीं मरुतो जुषध्वम् ॥	११८
प्रेद्धो अम, इमो अग्ने ॥	११९
अग्निमीडे पुरोहितं यमस्य देवमृतिंजम् । हांतरं रत्नधातमम् ॥	१२०
वृषा सोमं धुमं अंसि ॥	१२१

[५] ते ॥ ४,३,१३ । वा ३३९ १७ ७३,१२-२३ ८,४५ । काण ३२,९ १८,७३,१२-२३, ८,१६-१७ । [अग्निर्वृत्राणि जङ्घनन्० । अ. ६,१६,३४ वा ४,१३९६ ते व ४,३,१३,१ । ते. मा ३,५,६,१ । त्य२. सोमासि सत्पतिः ० । अ. १,९१,५. ते. व ४,३,१३,१ । मा ३,५,६,१ कठ २,१४ । सैनानीकेन सुविद्यो ० । अ. २,९,६ ते व ४,३,१३,२ । कठ २,१३ । पिप्रीहि देवान् ० । अ. १०,२,१, ते व ४,३,१३,४ । ते. मा ३,५,७,५,६,११,४. कठ २,१५ १८,२१,२०,१५ । आ देवानाम् ० । अ. १०,२,३ । अयं १९,५९,३ । ते व १,१,१४,३, कठ २,१५ १८,२१ ३५,९ । सातपना इदं ० । अ. ७,५९,९ । अयं ७,७७,१, ते व ४,३,१३,३ । कठ २,१,१३ । यो नो मरुतो अभि ० । अ. ७,५९,८ । अयं ७,७७,२ । ते व ४,३,१३,३ । कठ २,१,१३ । अग्निं प्रत्नेन मन्मुना ० । अ. ८,४८,१२ । वा १७११, ते. मा ३,५,६,१ कठ २,१४ । सोमं गीर्भिष्टा ० । अ. १,९१,११ । ते. मा ३,५,६,१ तन्व. मा १,५,७. कठ २,१४ । गृहमेधासा (०स) आगत ० । अ. ७,५९,१०, ते व ४,३,१३,५ । प्र बुध्या य ईरते ० । अ. ७,५६,१४ । ते व ४,३,१३,६. कठ २,१,१३ । प्रेद्धो अम ० । अ. ७,१,३ वा १३७१, ते व ४,६,५४ । इमो अग्ने ० । अ. ७,१,१८, ते व ४,३,१३,६. कठ २,१५,१९,१४. कपि ४८,३ । अग्निमीडे (ऽडे) पुरोहितं ० । अ. १,१,१ । ते व ४,३,१३,३. नि. ७,१५. कठ २,१,१४ । वृषा सोमं धुमं (०मो) । अ. ९,६८,१ वा ५०८ ७८१ । ते व ४,२,१,३,३,१३,३. कठ २,१४,२०,१५]

क्रीडेत् वः शर्धो मारुतमनुर्वाणश्च रथेशुभम् । कण्ठा-अभि प्रगायत् ॥	१२२
अत्यासो न ये मरुतः स्वध्वो यक्षद्वयो न शुभयन्त मर्याः ।	
ते हर्म्येष्टाः शिशुयो न शुभ्रा वृत्तांसो न प्रक्रीडितः पयोधाः ॥	१२३
तश्च हि शृङ्खन्तो, अग्निमग्निम् ॥	१२४
इन्द्राग्नी नयति पुरो दासपत्नीरयूनुतम् । सार्कभेकेन कर्मणा ॥	१२५
श्रयद्वद्रमुत सनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी संहुरी सपर्यात् ।	
इत्यन्ता वसव्यस्य भूरः संहस्तमा संहसा वाजयन्ता ॥	१२६
तमिन्द्रश्च वाजयामसि ॥	१२७
युजे रथं गाएषणश्च हरिभ्यामृषं ब्रह्मणि जुजुषाणमस्युः ।	
विवाधिष्टु स्वं रंदिषी महिस्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जुघ्नान् ॥	१२८
विश्वकर्मन्, वाचस्पतिम् ॥ ५ ॥	१२९
उग्रन्तुस्त्वा हवामहे ॥	१३०
आ नो अग्रे सुचेतुना रथिश्च विश्वायुपोपसम् । मारुर्द्धीर्कं धेहि जीवसे ॥	१३१
त्वंच सोम मुहं भगं त्वंच यूत श्रतायुते । दधं दधासि जीवसे ॥	१३२
त्वंच सोम प्रचिकितो मनीषा त्वंच रुजिष्टमनु नेषि पन्थाम् ।	
तव प्रणीती पितरो न इन्दो देवेषु रत्नममजन्त धीराः ॥	१३३

[क्रीड० (०ठं) घः दार्धो० । अ. १,३७,१; तै. सं. ४,३,१३,६; नि. ७,२, अठ. २१,१३ । अत्यासो न ये मरुताः० । अ. ७,५३,१६, तै. सं. ४,३,१३,७ । तश्च हि शार्धस्तो० । अ. ५,१४,३; तै. सं. ४,३,१३,८; अठ. १९,१४ । अग्निमग्नि० । अ. १,१२,२; छा. ७९१; अथर्व. २०,१०१,२; तै. सं. ४,३,१३,८ । इन्द्राग्नी नयति पुरो० । अ. ३,१२,६; भा. १,५३,१७०४; तै. सं. १,१,१४,१; अठ. ४,१५ । श्रयद्वद्रमुत सनोति० । अ. ३,६०,१, तै. सं. ४,२,११,१,४,३,१३,८, तै. मा. ३,५,७,३; अठ. २१,१३,४,१५,१३,११ । तमिन्द्रश्च वाजयामसि० । अ. ८,९३,७, छा. ११९,१२२१; अथर्व. २०,४७,१,१३७,१२; तै. मा. १,५,८,३; २,४,१,३; अठ. ३९,१२ । युजे रथं गाएषणश्च (गयेषणं) । अ. ७,१३,३; अथर्व. २०,१२,३; तै. मा. २,४,१,३,८,२,५ । विश्वकर्मन् हविषा० । अ. १०,८१,६; छा. १५८९; तै. सं. ४,६,२,६,४,३,१३,८; नि. १०,२७ । वाचस्पति विश्वकर्मा० । अ. १०,८१,७, तै. सं. ४,६,२,५; अठ. २१,१३; अथर्व. २८,२]

[६] तै. सं. २,३,११ । अ. १९,७०,५२-५७,५९,६८ ४९,६१,३३,३६,५५,१७,२७ । काण्व. २१,७०,५१-५८,६१,६७; २९,२६,३२,३६,५५ । उदान्तस्या हवामहे० । अ. १०,१६,१२, अथर्व. १८,१५६,२,३४; तै. सं. २,६,१२,१; तै. मा. २,१,१६; अठ. २१,१४,३६,११ । आ नो अग्रे सुचेतुना० (०तना) । अ. १,७९,९; छा. १,५२६; तै. मा. २,४,५,३; अठ. २,१४ । त्वंच सोम महे भग० । अ. १,९१,७; तै. मा. २,४,५,३; अठ. २,१४, २०,१५ । त्वंच सोम प्रचिकितो० । अ. १,९१,१; तै. सं. २,३,१२,१; अठ. २६,१४]

त्वंया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चर्तुः पवमान धीराः ।	
वृन्वन्नवातः परिधीरपोषु वीरैर्मिरस्वैर्मर्षवा भग नः ॥	१३४
त्वं सोम पितृभिः सविदानोऽनु वाचापृथिवी आतन्व्य ।	
तस्मै त इन्दो हविषा मिधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥	१३५
वर्हिषदः पितर ऊरत्यवीगिमा वो हव्यां चक्रसा जुषधम् ।	
त आगतावसा शतमेनाथा नः शौ यौरूपो दधातन ॥	१३६
उपहृताः पितरः सोम्यासो वर्हिष्येषु निधिषु श्रियेषु ।	
त आगमन्तु त इह श्रुवन्त्यधिवन्तु तेऽनन्वस्मान् ॥	१३७
आहं पितृन्सुविदं अविस्ति नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।	
वर्हिषदः स्वर्धया ये सुतस्य भजन्ते पितृवस्त इहागमिषाः ॥	१३८
इदं पितृभ्यो नमो अस्त्यद्य ये पूर्वासो य उपरास ईषुः ।	
ये पार्थिवे रजस्या निपत्ता ये वा नूनं सुवृज्जनासु विश्वे ॥	१३९
उदीरतामवरा उपरासा उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासुः ।	
असु य ईषुरवृका क्रुतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥	१४०
अग्निष्वात्ता ऋतावृधः पितरो मृदता सु नः । दीर्घायुत्वायु जीवसे ॥	१४१
अग्निष्वात्तानुतुमतो हवामहे नराशंसो सोमपीथं य आशुः ।	
ते नो विप्रासः सुहवा मृदन्तु शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥	१४२
अग्निष्वात्ताः पितरा एहं गच्छतु सदैः सदैः सदैव सुप्रणीतयः ।	
अत्तो हवीरपि प्रयुतानि वर्हिष्यथा रविं सर्ववीरं दधातन ॥	१४३

[त्वया हि न पितराः । अ. १.१६.११, ते च. २.६.१२.१. कठ २१.१४ । त्वं सोम पितृभिः । अ. ८.४८.१३, ते ॥ २.६.१२.२, गठ २१.१४ । वर्हिषदः पितर ऊतिः । अ. १०.१५.४, अयं १८.१.११, ते च २.६.१२.२, नि ४.२१, गठ २१.१४ । उपहृताः पितरः । अ. १०.१५.५, अपर्ण १८.३.५५, ते च २.६.१२.३, गठ २१.१४ । आह पितृन्सुविदं (ज्ञां) । अ. १०.१५.६, अयं १८.१.४५, ते च २.६.१२.३, गठ २१.१४ । इदं पितृभ्यो नमोः । अ. १०.१५.७, अपर्ण १८.१.४६, ते च २.६.१२.४ । उदीरतामवराः (२२) । अ. १०.१५.१, अपर्ण १८.१.४४, ते. च २.६.१२.३, नि ११.१८ । अग्निष्वात्ता ऋतावृधः । गठ २१.१४ । अग्निष्वात्तानुतुमताः । अ. च १९.६१, गठ २१.१८ । अग्निष्वात्ता पितराः (२२) । अ. १०.१५.११, अपर्ण १८.३.४४, ते ॥ २.६.१२.२, गठ २१.१४]

सं प्रत्नथां सहसा जायमानः सद्यः काञ्चानि वृद्धवत्त विक्षा । आपश्च मित्रं धिर्पणा च साधन्देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाम् ॥	१४४
सं पूर्वया निविदा कुर्यतायोरिमाः प्रजा अजनयन्मनूनाम् । विवस्नुता चक्षुसा घामपश्च देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाम् ॥	१४५
ये तातृषुदेव्या जहमाना होत्राविद्वः स्तोमप्रसासो अकैः । आग्ने यहि सुविद्रेभिरवाक् सत्स्यैः पितृभिर्धर्मसंज्ञिः ॥	१४६
प्र वायुमच्छा बृहतीं मुनीषां बृहद्वायि च विश्ववार च रथप्राम् । धुतघामा नियुतः पत्यमानः कविः कुर्विमियथासि प्रयज्यो ॥	१४७
प्र याभिर्यासि दाश्वांसमच्छा नियुज्जिर्वाय इष्टये दुरोणे । नि तो रयि च सुभोजस च युवस्व नि धीरै गव्यमंक्वणं च रोधः ॥	१४८
इन्द्र च वप च शुनासीरमस्मिन् यज्ञे हवामहे । सं नः पर्पदति द्विषः ॥	१४९
सोऽहोरात्रेः सोऽर्धमासैः सं मासैः सं ऋतुभिः परि यज्ञे बभूव । स च वत्सुरस्य महिमानमेत च शुनासीरमिन्द्रमचाहुवेम ॥	१५०
सप्त त्वा हरितो रथे बहन्ति देव सूर्य । आर्चिःकेशं पुरुप्रिय ॥	१५१
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कदासि सूर्य । विश्वमाभासि रोचनम् ॥ ६ ॥	१५२

[२४६२]

ॐ ॥ इति ऋग्वेदकाण्डे दशमः प्रपाठकः ॥१०॥

[स प्रत्नथा सहसा० अ. १, ९६, १। स पूर्वयानि विदा० अ. १, ९६, २; ऋ. २१, १४। ये तातृषुदेव्या० अ. १, १०५, अथर्व. १८, ३, ४७, ते. वा. १, ६, १६, २; नि. ६, १४। प्र वायुमच्छा बृहती०। अ. ६, ४९, ४। ते वा. २, ८, १, १। प्र याभिर्यासि०। अ. ७, ९९, ३, ते. स. २, २, १२, ७, ते. वा. १, ८, १, १, ऋ. १०, १२। स न पर्पदति द्विषः (दुर्गाणि विष्वा) अ. परि. ३५, १, २६, १९; (च. वा.) ऋ. २१, १४। सप्त त्वा हरितो रथे०। अ. १, ५०, ८, अथर्व. १३, १, २३, २०, ४७, २०, वा. ६४०, ते. स. १, ४, १४, ४, वा. ९, १२; ११, १। तरणिर्विश्वदर्शतो०। अ. १, ५०, ४, अथर्व. १३, २, ६९, २०, ४७, १६, ते. स. १, ४, २१, १, ते. आ. ३, १६, १, ऋ. १०, १३]

अथैकादश प्रपाठकः ।

- इन्द्राग्नी रोचनां दिवा, प्र चर्षणिभ्या, इन्द्राग्नी नवतिं पुरा, श्रधद्वयम् ॥ १
- जुष्टो दग्मूना अतिथिदुरोणं इमं नो यज्ञस्ययाहि विद्वान् ।
- विद्या अग्ने अभियज्ञो विद्वत्प्रा शत्रूयतामाभिरा भोजनानि ॥ २
- अग्ने शर्धे महते सौमगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु ।
- सं जास्पत्यं सुयमसाकृण्व्य शत्रूयतामभितिष्ठा म्हा०सि ॥ ३
- प्र वामर्चन्त्युविधनो नीथाविदो जरितारः । इन्द्राग्नी ईषा आवृणे ॥ ४
- उपो ह पद्विद्वधं वाजिनो गुंशीभिर्विप्राः प्रमविमिच्छमानाः ।
- अर्वन्तो न काष्ठा नक्षमाणा इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते ॥ ५
- अग्निर्ददाति सत्पतिं सासाह यो युधा नृभिः ।
- अग्निरेत्यं रघुर्षदं जैतारमपराजितम् ॥ ६
- अग्निस्तुर्विध्वस्तमं तुर्विज्जानामुत्तमम् । अर्तं च आवयत्यर्तं पुत्रं ददाति दाशुपे ॥ ७
- या वा सन्ति पुष्टस्पृहो निर्युतो दाशुपे नरा । इन्द्राग्नी तामिरागतम् ॥ ८
- शुचिं तु स्तोमं नयजातमधैन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेधाम् ।
- उभौ हि या स सुहवा जोहवीमि तां वात्र सद्यं जुश्वे धेष्ठा ॥ ९
- पूषा गा अन्वेतु नः, शुक्रं ते अन्यत् ॥ १०

[१] वा. ३३, १२, १५, २९-३०, १८, ७२-७३, २६, ६-८, १२, ५१, ३४, १५, २३, ३२, ८, ३२; १३, ३२, ३४, ५५। क. ७, ३०, १२, १५, ५०-५१, २०, ४१-४२, २८, ६-९, १३, ५२, ३३, ९, २५, ३४, ३६, १४, ३४, ३३, ३३। [इन्द्राग्नी रोचनां दिवा ० । अ. ३, १२, ९. सा १६९३। ते म ४, २, ११, १, ते वा ३, ५, ७३, अथ ४, १५ । प्र चर्षणिभ्या ० (०४५) । अ. १, १०९, ६ ते म ४, २, ११, १, ते वा २, ८, ५, १, कठ ४, १५ । इन्द्राग्नी नवतिं पुर ० । क. ३, १२, ६ सा १५७३, १७०४, ते ॥ १. १, १४, १, अथ ४, १५ । श्रधद्वयम् ० । क. ६, ६०, १, ते म ४, ०, ११, १, ते वा २, ८, ५, १ ३, ५, ७, ३, कठ ४, १५ । जुष्टो दग्मूना अतिथि ० । अ. ५, ४, ५ अथ ७, ७३, ९ ते वा २, ४, १, १, नि ४, ५ कठ २, १५ । अग्ने शर्धे महते ० । क. ५, २८, ३, अथ ७, ७३, १०, ते वा २, ४, १, १ ५, ३, ४, कठ, २, १५ । वामर्चन्त्युविधनो ० । क. ३, ११५, सा १५७१, १७०३ । उपो ह पद्विद्वधं ० । ७, ९३, ३, ते वा ३, ६, १२, १ । अग्निर्ददाति सत्पति ० । अ. ५, २५, ३ कठ २, १५ । अग्निस्तुर्विध्वस्तमं ० । ५, २५, ५, कठ २, १५ । या वा सन्ति ० । अ. ६, ६० ८ कठ ४, १५ । शुचिं तु स्तोमं ० । ७, ९३, १ ते म १, १, १४, १ ते वा २, ४, ८, ३ कठ १३, १५, २१, १३ । पूषा गा अन्वेतु नः ० । अ. ६, ५४, ५ ते. य ४, १, ११, २, ते. मा. ०, ४, १, ५ कठ ४, १५, २०, १५ । शुक्रं ते अन्यत् ० । क. ६, ५८, १ सा ७१, ते म ४, १, ११, २, ते. मा. २, ८, ५, ३ ते वा. १, २, ४, १०, १ ४, ५, ६, नि १२, १७, कठ ४, १५, २०, १५]

क्षेत्रस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि । गार्मथं पोपयित्वा सं नो मृडातीक्ष्ण ॥ ११

मधुमतीरौपुधीर्घाया आपो मधुमन्नो भगवन्तरिक्षम् ।

क्षेत्रस्य पतिर्मधुमात्रो अस्त्वरिप्यन्तां अन्वेनं चरेम ॥ १२

सं स मित् ॥

१३

सखायः सं वः सम्यञ्चर्मिषु स्तोमं चाभये ।

वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नष्टे सहस्वते ॥ १४

वैश्वानरो न ऊत्यां, पुष्टो दिवि ॥

१५

ऋताग्नान् वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अन्नसं घर्ममीमहे ॥

१६

वैश्वानर तं धामान्याचूके येभिः स्वाविदभवो निचक्षण ।

जात आपुणो भुवनानि रोदसी अग्रे तां विश्वा पतिभूरसि त्मना ॥ १७

इडाममे ॥

१८

त्वं नो अग्रे संनुये धनानां यशसं कारुं कृणुहि स्ववानः ।

शक्रे कर्मापसा नरेन द्वैर्घाचापृथिवीं प्रातृतं नः ॥ १९

वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम उजा हि कं भुवनानामभिधीः ।

इतो जातो विश्वमिदं विचष्टे वैश्वानरो यतते ख्येण ॥ २०

अस्माकमग्रे मृगस्तु धार्यानामि क्षत्रमर्जरं सुर्वारम् ।

वयं जपेम श्रितित् सहस्रिणं वैश्वानर वाजमग्रे तवोर्विभिः ॥ २१

विश्वं द्विष्याच पृथिवीवृ पुष्टमन्वमन्यत् प्रतिगृष्णात्पायत् ।

वैश्वानरस्य महतो मुष्टिभ्यां स्योनर्ममं मधुमन्मे कृणोमि ॥ २२

[क्षेत्रस्य पतिना० । ऋ ४, ५७, १, तै स १, १, १४, २, नि. १०, १५, वाठ ४, १५ । मधुमतीरौपुधीः० । ऋ ४, ५७, ३, अथर्व २० १४३, ८ । संमित्० ऋ १० १७१, १, अथर्व ६, ६३, ४, तै २, ६, ११, ४, ४, ४, ४, वाठ २, १५ । सखाय सखा० । अ ५, ७, १, तै स. २, ६, ११, ४, ४, ४, ३, वाठ २, १५ । वैश्वानरो न ऊत्यां (ऊतय०) अथर्व ६, ३५, १, तै स. १, ५, ११, २, वाठ ४, १६, २०, १५, आ श्री स २, ११ । पुष्टो दिवि० । ऋ १, ९८, २, तै स १, ५, ११, १, तै. वा ३, ११, ६, ४, वाठ ११, १३ । ऋताग्नान् वैश्वानर० । अथर्व ६, ३६, १, तै स १, ५, ११, १, वाठ ४, १६, ६ १०, ७, १६ । वैश्वानर तय धामानि० ऋ ३, १, १० इडाममे० (०ळा०) । ऋ. ३, १ २३, ५ ११, ६ ११, ७, ११, १५, ७, १२, ५, २३, ५, सा ७१, तै ४, २, ४, ३, कठ १६, ११, १८ २१, कपि. २५ २ । त्वं नो अग्रे सनये० । १, ३१, ८ । वैश्वानरस्य सुमतौ० । ऋ १, ९८, १, तै स १, ५, ११, ३, नि ७, २१, वाठ ४, १६ । अस्माकमग्रे मधुमन्सु० । ऋ ६, ८, ६, तै १, ५, ११, २, वाठ ४, १६]

स जायमानः परमे व्योमनि व्रतान्यग्निर्ब्रूतया अरक्षत ।

व्य३न्त॒रिक्षममिमीत सु॒कृतुर्वै॒धान॒रो मु॒हिना॑ नाकमस्पृशत् ॥

२३

यथा ह त्वत् ॥

२४

त्री॒ण्यायू॒रपि॑ त्वं जातवेदस्ति॒स आ॒जा॒नीरु॒पस॒स्ते अग्ने॑ ।

ताभि॒र्दे॒वाना॒मवो॑ यक्षि वि॒द्वान॑श्चा भव॒ यज॑मानाय॒ स॒ः योः ॥

२५

न्य३ग्निं जा॒तवे॒दस॒ः हो॒त्रवा॒ह॒ः य॒वि॒ष्टम॑म् । द॒धाता॑ दे॒वमु॒त्वि॒जम् ॥

२६

इ॒डाया॒स्त्वा प॒दे व॒यं, द॒धिका॑ण्यो अकारिपम् ॥

२७

द॒धिका॑वाणं पु॒षुधा॒नो अ॒ग्निर्मु॒प॒ इव॑ उ॒पस॒ः य॒यं गा॑म् ।

अ॒ग्ने म॒ःश्वतो॑र्वि॒रुण॑स्य व॒धुं ते॑ वि॒श्वास्मे॒दु॒रिता॑ प्रावयन्तु ॥

२८

अ॒ग्निर्हो॑ता न्य॒सीद॒द्यज्जी॒यानु॒प॒स्थे॒ऽमातुः॑ सु॒रभा॑ उ॒ लोके॑ ।

ये॒वा क॒विः पु॒रुनि॑ष्ठ॒ऋता॑वा ध॒र्ता कृ॒ष्टीना॑मु॒त म॑स्य इ॒द्रः ॥

२९

सा॒ध्वीम॒कदे॒ववी॑ति नो अ॒द्य य॒ज॑स्य॒ जिह्वा॑मु॒षिदाम॑ गुं॒ह्यम् ।

स आ॒युरा॑गात् सु॒रभि॑र्वि॒सानो॑ अ॒भ्रा॒मक॑दे॒वहृ॑ति नो अ॒द्य ॥

३०

य॒धिद्वि॑ ते ॥

३१

म॒हो॒धि॒दमा॑ ए॒नसो॑ अ॒भीक॑ ऊ॒र्वादे॒वाना॑मु॒त म॑त्स्य॒नाम् ।

मा॒ ते सं॒खायुः॑ सं॒दुभि॑द्रि॒षाम॑ य॒च्छा तो॒काय॑ सं॒न्याय॑ स॒ः योः ॥

३२

म॒हो॒ घोः पृ॒थि॒वी च॑ नः ॥

३३

[स जायमानः परमे० अ. ६८, २ । यथा ह त्वत्स० अ. ४, १२, ६, १०, १२६, ८ । तै. सं. ४, ७, १५, ७. अठ. १, १५, ९, १९ । त्रीण्यायूरपि त्वत्स० अ. ३, १७, ३ । तै. सं. ३, २, ११, ३ । अठ. २, १५, १२, १४ । न्य३ग्निं जातवेदसं० अ. ५, २६, ७. अठ. २, १४ । इडा (०८५०) यास्तवा पदे वयं० अ. १, २९, ४. तै. सं. १, ५, ११, १. अठ. १५, १२ । दधिकाण्यो अकारिपम्० अ. ४, ३९, ६. स. ३५८ । अथर्व. २०, १३७, ३ । तै. सं. १, ५, ११, ४. ७, ४, १९, ४. ताम्र. ३. ६, १७. तै. मा. ३, ९, ७, ५ । न. १, ५, १, १, ५, ६, ३, १. अठ. ६, ९, ७, ४, ५, ८. अग्नि. ४, ८, ५, ३ । दधिकावाणं पुषुधानं० अ. ७, ४४, ३ । अग्निहोता न्यसीदद्य० अ. ५, १६ । तै. मा. १, ३, १४, १. अठ. २, १५, ७, १६ । साध्वीमकदेववीति० अ. १०, ५३, ३. तै. सं. १, ३, १४, २. अठ. २, १५ । यधिद्वि ते० अ. ४, १२, ४, १, १५, १. तै. सं. ३, ४, ११, ५, ४, ७, १५, ६ । महोधिदमा (०८५) एनसो० । अ. ४, १२, ५. अठ. २, १५ । महो घोः पृथिवी च नः० अ. १, २२, १३. तै. सं. ३, ३, १०, १, १५, ११, ३, ४, २, १, ३. अठ. १३, ९-१०, १५, १२, १६, १६ २०, ७, ३९, ३. अथर्व. ३०, ९]

घृतवृत्ती भुवनानामभिधियोर्नी पृथ्वीं मुधुदधे सुपेशसा ।

द्यान्नापृथिवीं वरुणस्य धर्मेणा विष्कभिते अजरे भूरिरेतसा ॥ १ ॥

३४

पृथुपाजा, —स्त० सवाधः ॥

३५

ईहे अग्नि० विप्रथितं गिरा यज्ञस्य साधनम् । श्रुष्टवानं धितवानम् ॥

३६

अग्ने शकम् ते वयं० यमं देवस्य वार्जितः । अति द्वेपा०सि तरेम ॥

३७

उप त्वा रण्यसंदशं प्रयस्वन्तः सहस्कृत । अग्ने स०सूज्महे गिरः ॥

३८

उप छाप०सि मिव घृणेरगन्म धर्म ते वयम् । अग्ने हिरण्यसंदशः ॥

३९

अग्निर्वृत्राणि जह्वन्त, स्व० सोमासि सत्पति, —रग्नीपोमा युवमेतानि, श्रीणामुदारः ॥

४०

सोमस्य मा तवस० वक्ष्यमे वह्नि चकर्थ विदधे यज्ञवै ।

देवै अछा दीद्युज्जै अद्रि० शमायं अग्ने तन्वं जुपस्व ॥

४१

सोमापूषणा जनुना रथीणां जनुना दिवो जनुना पृथिव्याः ।

जातौ विश्वस्य भुवनस्य गोपो देवा अकुण्वन्नमृतस्य नाभिम् ॥

४२

इमौ देवौ जायमानौ जुपन्तेभौ तमा०सि गूहतामजुष्टा ।

आभ्यामिन्द्रः पृक्तमामास्वन्तः सोमापूषभ्यां जनदुर्ज्ञियासु ॥

४३

उत नो ब्रह्मन् हविष उक्थेपु देवहूतमः । शं नः शोचा मरुद्बुधोऽग्ने सहस्रसातमः ॥ ४४

[घृतवृत्ती भुवनानां० । ऋ ६, ७०, १, सा ३७८]

[२] तै स १, ८, २२, २, १, ११ । वा ३३, ९, १२, २२, २१, ३—४, ८—९, २०, ८४ । काण्व ३२, ९, १३, २३, २३, ३—४, ८—९, १२, ६९ । [पृथुपाजास्त० सवाधः० । ऋ ३, २७, ५—६, तै वा ३, ६, १, ३, काठ ४०, १४ । ईहे (०ठे) अग्नि० विप्रथितं० । ऋ ३, २७, २, तै वा २, ४, २, ४, काठ ४०, १४ । अग्ने शकम् ते वयं० । ऋ ३, २७, ३, तै वा २, ४, २, ५, काठ ४०, १४ । उप त्वा रण्यसंदशं० । ऋ ६, १६, ३७, सा १७०, ५, काठ ४०, १४ । उप छायामिव घृणे० । ऋ ६, १६, ३८, तै वा २, ४, ४, ५, काठ ४०, १४ । अग्निर्वृत्राणि जह्वन्त० । ऋ ६, १६, ३४, सा ४, १३९६, तै स ४, ३, १३, १, ५, ६, १, तै वा ३, ५, ६, १, काठ २, १४, २०, १४ । त्व० सोमासि सत्पतिः० । ऋ १, ९१, ५, तै स ४, ३, १३, १, तै वा ३, ५, ६, १, काठ २, १४ । रग्नीपोमा० । ऋ १, ९३, १—४, ७९—१२, १०, ६६७, तै स २, ३, १४, १—२, तै वा २, ८, ७, ९—१०, ३, ५, ७२ । युवमेतानि० । ऋ १, ९३, ५, तै स २, ३, १४, १, तै वा ३, ५, ७, २, काठ ४, १६ । श्रीणामुदार० । ऋ १०, ४५, ५, तै स ४, २, २, ३, काठ २, १५, १६९ । सोमस्य मा तवसं० । ऋ ३, १, १, काठ २, १५ । सोमापूषणा जनुना० । ऋ २, ४०, १, तै स १, ८, २२, ५, तै वा २, ८, १, ५, काठ ८, १७ । इमौ देवौ जायमानौ० । ऋ २, ४०, २, तै स १, ८, २२, ५, तै वा २, ८, १, ५, काठ ८, १७ । उत नो ब्रह्मन् हविष (०हविष)० । ऋ ३, १३, ६, काठ २, १५]

न नो रास्व सदस्रवचोर्कवत् पृष्ठिर्भद्रसु । घुर्मदये सुवीर्यं वरिष्ठमनुपाक्षितम् ॥ ४५

त्वा युजा त्व तत्सोम सख्य इन्द्रो अपो मनवे सस्रुतस्काः ।
अहर्निहिमरिणात् सप्त सिन्धुर्नम्रावृणोर्दपिहितेव खानि ॥ ४६

श्रुददरेण सख्या सचेय यो मा न रिप्येद्वर्थश्च पीतः ।
अयं यः सोमो न्यधायस्मं तस्मा इन्द्रं प्रतियुग्म्यायुः ॥ ४७

त्वं नो अग्ने, स त्वं नो अग्ने, अयिं वः पुर्व्यं गिरां ॥ ४८

मुधू देववृत्तो रथः शूरो वा पृत्सु कौसुचित् ।
देवानां य इन्मनो यजमाना इयक्षत्यभीदियज्वनो भवत् ॥ ४९

न यजमान रिप्यसि न सुवान न देवयो ।
देवानां य इन्मनो यजमाना इयक्षत्यभीदियज्वनो भवत् ॥ ५०

नकिष्टं कर्मणा नशुभं प्रयोषन्न योषति ।
देवानां य इन्मनो यजमाना इयक्षत्यभीदियज्वनो भवत् ॥ ५१

असदं सुवीर्यमुत् त्वदाश्वद्वयम् ।
देवानां य इन्मनो यजमाना इयक्षत्यभीदियज्वनो भवत् ॥ ५२

उपक्षरन्ति सिन्धवो मयोधुं ईजानं नु युध्यमाणं च धेनवः ।
पूर्णन्तं च पपुर्णि च अत्रस्यवो घृतस्य धारा उपयान्ति विश्वतः ॥ ५३

सोमावद्रा युर्वमेतान्यस्मं विधा तनूषु भेषजानि घत्तम् ।
अवस्पतं मुञ्चतु यज्ञो अस्ति तनूषु बद्धं कृत्वमेनो अस्मत् ॥ ५४

न नो रास्व ॥ अ. ३, १३, ७; अठ. १, ६५ । त्वा युजा त्व तत्सोम ॥ अ. ४, १८, १ । श्रुददरेण सख्या ॥ अ. ८, ४८, १०; तै. सं. २, २, १३, ३; नि. ६, ४ । त्वं नो अग्ने ॥ अ. ४, १, ४, १, ३१, ८; तै. सं. १, ५, ११, ३, ३, ११, ३; तै. मा. ३, ७, ११, ३, १२, ६; तै. आ. २, ४, ४, २०, ३; अठ. ३४, १९ । स त्वं नो अग्नेऽयमो ॥ अ. ४, १, ५; तै. सं. २, ५, १२, ३; अठ. ३४, १९; अग्निर्यथाः पुर्व्यगिरा ॥ अ. ८, ३१, १४; तै. मा. १, ८, २२, ३; अठ. ११, ११ । मुधू देववृत्तो रथाः ॥ अ. ८, ३१, १५; तै. सं. १, ८, २२, ३; अठ. ११, १२ । न यजमान रिप्यसि ॥ अ. ८, ३१, १६; तै. सं. १, ८, २२, ४; अठ. ११, १२ । नकिष्टं कर्मणा ॥ अ. ८, ३१, १७; तै. सं. १, ८, २२, ४; अठ. ११, १२ । असदं सुवीर्यम् ॥ अ. ८, ३१, १८; तै. सं. १, ८, २२, ४; अठ. ११, १२ । उपक्षरन्ति सिन्धवो ॥ अ. १, १२, ४; तै. मा. १, ८, २२, ४; अठ. ११, १२, ११, ५ । सोमावद्रा युर्वमेतानि ॥ अ. ६, ७४, ३; अथर्व. ७, ४२, १; तै. सं. १, ८, २२, ५; अठ. ११, १२]

सोमारुद्रा धारयेथामसु३र्यं प्र वाभिष्टयोऽरमश्रुवन्तु ।	
दमे दमे सुते रत्ना दधाना शौ नो भूतं द्विपदे शौ चेतुष्पदे ॥	५५
सोमारुद्रा विवृहत् विपूचीर्ममीवा या नो गयमाविर्वेश ।	
आरे वाधेथो निर्ऋतिं पराचैरस्मै भद्रा सौश्रवसानि सन्तु ॥	५६
तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सोमारुद्रा इह सु मृडतं नः ।	
मुमुक्तमस्मान् प्रसितानुभीके प्रयच्छत वृषणा श्रुतमानि ॥	५७
अग्राविष्णु सजोपसा, अग्रानिष्णु महि धाम प्रियं वाम् ॥	५८
अग्राविष्णु महि तद्वां महित्वं वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणां ।	
दमे दमे सुष्टुती वावृषाना नु वा जिह्वा घृतमाचरण्यत् ॥	५९
पावका नः सरस्वती ॥	६०
सरस्वत्याभि नो नेपि वस्यो मापस्फरीः पयुमा मा ना आधक् ।	
जुपस्व नः सरुषा वेद्या च मा त्वक्षेत्राण्यरण्यानि गन्म ॥	६१
आ नो दिवः ॥	६२
बृहस्पते जुपस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व रत्नानि दाशुपे ॥	६३
एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यजेविधेम नमसा हविभिः ।	
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणां ॥	६४
आ नो मित्रावरुणा घृतेर्गव्युतिमुक्षवम् । भव्वा रजांसि सुक्रतं ॥	६५
प्र वाहवा सिस्तं जीर्वसे ना आ नो गव्युतिमुक्षतं घृतेन ।	
आ नो जने श्रवयत युवाना श्रुतं मे मित्रावरुणा हवैमा ॥	६६

[सोमारुद्रा धारयेथाम० । ऋ ६, ७४, १, काठ ११, १२ । सोमारुद्रा विवृहत् २ । ऋ ६, ७४, २, अथर्व ७, ४२, १, तै ॥ १, ८, २२, १, काठ ११, १२ । तिग्मायुधौ तिग्महेती० । ऋ ६, ७४, ४ । अग्राविष्णु सजोपसा० । तै स ४, ७, १, ५, ७, ३, २, तै वा ३, ११, ३ । अग्रानिष्णु महि (तद्वां) धाम० । अथर्व ७, २९, १-२, तै स १, ८, २२, १, २, ५, १२, १, काठ ४, १६ । पावका नः सरस्वती० । ऋ १, ३, १०, सा १८२, तै वा २, ४, ३, १, तै ११, २६, काठ ४, १६ । सरस्वत्याभि नो नेपि० । ऋ ६, ६१, १४, तै स ७, २, ७, ४, तै वा २, ४, ३, १, ८, २, काठ १७, १८, ३०, ३ । आ नो दिवः । ऋ ५, ४३, ११, तै स १, ८, २२, १, २, ५, १२, १, ३, १, ११, २, काठ ४, १६, २०, १५ । बृहस्पते जुपस्व नो० । ऋ ३, ६२, ४, तै स १, ८, २२, २, काठ ४, १६, २६, १६, ११ । एवा पित्रे विश्वदेवाय० । ऋ ४, ५०, ६, अथर्व २०, ८८, ६, तै स १, ८, २२, २, तै वा २, ८, २, ८, काठ १७, १८ । आ नो मित्रावरुणा० । ऋ ३, ६२, १६ सा २२०, ६६३, तै स १, ८, २२, ३ । प्र वाहवा सिस्तं० । ऋ ७, ६२, ५, तै स १, ८, २२, ३, तै वा २, ७, १५, ६, ८, ६, ७, काठ १२, १४]

और्वभृगुर्वच शुचिममवानवर्दाहुते । अयिं सुमुद्रं वाससम् ॥ ६७

आ सवे सवितुर्वेधा भृगुस्येव भुजिं हवे । अयिं सुमुद्रं वाससम् ॥ ६८

हुवे वातस्वनं कविं पर्जन्यकृद्यं सहः । अयिं सुमुद्रं वाससम् ॥ ६९

धृषा सोम धुमं असि ॥ ७०

आ ये तन्वन्ति रविमभिस्तिरः सुमुद्रं यर्वचम् । मरुद्भिरग्रा आगहि ॥ ७१

आ धो यन्तुदवाहासो अयं वृष्टिः ये विश्वे मरुतो जुनन्ति ।

अयं यो अयिर्मरुतः संमिद्व एतं जुषभं करयो युवानः ॥ ७२

ये त्वा देवापिः शुशुचानो अय आर्षिषणो मुनुष्यः समीधे ।

विश्वेभिर्देवैरनुमयमानः प्र पर्जन्यमारया वृष्टिमन्तम् ॥ ७३

अयं चाधस्व वि मृधो वि दुर्गहापांमीवामप रक्षाधमि सेध ।

अस्मात् सुमुद्राद् बृहतो दिवो जोषां भूमानमुप नः सजेह ॥ ७४

प्रिया यो नाम हुवे तुराणामां सुचृपन्मरुतो वावयानः ॥ ७५

अयंसे कं भानुभिः संमिमिक्षिरे ते रविमभिस्ते ऋकभिः सुसादयः ।

ते चासीमन्त इप्मिणो अभीरयो विद्वं प्रियस्य मरुतस्य धाम्नः ॥ ७६

मरुतो यद्वं यो दिवः ॥ ७७

प्रियामजमेप विधुर्वे रजते भूमिर्पामेप यद्वं युजते युधे ।

ते क्रीडयो धनुयो आजुरदयः सूर्य महित्वं पतयन्त धृतयः ॥ २ ॥ ७८

कया शुभा संवयसः संतीडाः समान्या मरुतः संमिमिधुः ।

कया मती कृता एतास एतैश्चान्ति शुष्मं वृषणो वसुर्या ॥ ७९

[और्वभृगुर्वच शुचिममवानवर्दाहुते । अयिं सुमुद्रं वाससम् ॥ ६७ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । आ सवे सवितुर्वेधा ॥ ६८ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । हुवे वातस्वनं कविं ॥ ६९ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । धृषा सोम धुमं (० मों) ॥ ७० तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । आ ये तन्वन्ति रविमभिः ॥ ७१ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । आ धो यन्तुदवाहासो अयं वृष्टिः ॥ ७२ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । विश्वेभिर्देवैरनुमयमानः ॥ ७३ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । अयं चाधस्व वि मृधो वि दुर्गहापांमीवामप रक्षाधमि सेध ॥ ७४ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । अस्मात् सुमुद्राद् बृहतो दिवो जोषां भूमानमुप नः सजेह ॥ ७५ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । प्रिया यो नाम हुवे तुराणामां सुचृपन्मरुतो वावयानः ॥ ७६ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । अयंसे कं भानुभिः संमिमिक्षिरे ते रविमभिस्ते ऋकभिः सुसादयः ॥ ७७ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । मरुतो यद्वं यो दिवः ॥ ७८ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । प्रियामजमेप विधुर्वे रजते भूमिर्पामेप यद्वं युजते युधे ॥ ७९ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । कया शुभा संवयसः संतीडाः समान्या मरुतः संमिमिधुः ॥ ८० तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ । कया मती कृता एतास एतैश्चान्ति शुष्मं वृषणो वसुर्या ॥ ८१ तं ग ३, १, ११, ८, व ४०, १४ ।]

[३] वा. ३३, २७, ७८—७९. ३४, ४८ । कय ३२, २७, ७८—७९ ३३, ३३ । [कया शुभा संवयसः ॥ ८० १, १६, १, व ९, १८ ।

कस्य ब्रह्माणि जुजुषुर्युजानः को अघ्वरे मरुता आनुवर्त ।	
श्येनं इव प्रजतो अन्तरिक्षे केन मदा मनसा रीरमाम ॥	८०
कुतस्त्रभिन्द्र माहितः संचक्रो यासि सत्पते किं तु इत्या ।	
संपृच्छसे समरणः शुभानेगंचेन्मेजो हरिवो यंचे अस्मे ॥	८१
ब्रह्माणि मे मतयः यो सुतासः शुष्म इयति प्रभृतो मे अद्रिः ।	
जोशासते ग्रनिहयन्त्युक्थेमा हरी वहतस्ता नो अह ॥	८२
अतो नयमन्तमेभिर्गुजानाः स्वधृत्रेभिस्तश्नः शुम्भमानाः ।	
महोभिरेरुषपयुजमहे न्विन्द्रः सृषापनु हि नो उभृत्य ॥	८३
कश्स्या यो मरुतः सृषासीधन्मामेरु सर्मधृत्ताहिहृत्ये ।	
अहं ३ ह्यग्रस्तुत्रिपस्तुत्रिमान् विश्वस्य शत्रोरन्म २ वधत्तः ॥	८४
भूरि चकथ युज्येभिरस्मे तुमानेभिर्गुपम पांस्पेभिः ।	
भूरीणि हि कृणुतामा शत्रिष्ठन्द्रः कृता मरुतो यद्वेशाम ॥	८५
वधी २ वृत्र मरुत इन्द्रियेण स्येन भामेन तविषो जुभुवान् ।	
अहमेतां मनरे विश्वान्द्राः सुगा अपधृक् वज्राहुः ॥	८६
अनुत्तमा ते मघवन्नक्रिणं न त्वां अस्ति देवता विदानः ।	
न जायमानो नश्नते न जातो यानि करिष्या कृणुहि श्रवृद्ध ॥	८७
एकस्य चिन्मे त्रिभस्त्वोजो या नु दधृष्वान् कृण्वै मनीषा ।	
अहं ३ ह्यग्रो मरुतो विदानो यानि च्ववर्मिन्द्रा ईदीश एषाम् ॥	८८
अमन्दन्मा मरुतः त्वोमा अत्र येन्मे नरः श्रुत्यं ब्रह्म चक्रं ।	
इन्द्राय वृष्णे सुमसाय मंथ २ संस्पे संसापस्तन्ने तर्गभिः ॥	८९
एवेदेते प्रति आ संसापन्ता अन्त्यः अत्र एषो दंष्ट्रानाः ।	
सचंस्या मरुतश्चन्द्रवर्णा अछान्त मे छदयाथा च नूनम् ॥	९०

[कस्य ब्रह्माणि जुजुषु ०। क १,१६५,२, वाठ ९,१८। कुतस्त्रयामिन्द्र माहित ०। क १,१६५,३, वाठ ९,१८। ब्रह्माणि मे मतय ०। क १,१६५,४, वाठ ९,१८। अतो वयमन्तमेभिर्गुजानां ०। क १,१६५, ५ वाठ ९,१८। कश्स्या यो मरुत ०। क १,१६५,६, ते वा २,८,३,५, वाठ ९,१८। भूरि चकथ युज्येभिः ०। अ १,१६५,७, नि ६,७, वाठ ९,१८, २३,११। वधी २ वृत्रं मरुत ०। क १,१६५,८, ते वा २,८,३,६, वाठ ९,१८, २३,११। अनुत्तमा ते मघवन् ०। क १,१६५,९, वाठ ९,१८। एकस्य चिन्मे ०। १,१६५,१०, वाठ ९,१८। अमन्दन्मा मरुत ०। क १,१६५,११ वाठ ९,१८। एवेदेते प्रति मा ०। क १,१६५,१२ वाठ ९,१८।]

कौ न्यत्र मरुतो मामहे वः प्रयातन् संखीरं ह्य सखायः ।	
मन्मानि चित्रा अपिवातयन्त एषां भूत नवेदा म क्रतवानाम् ॥	९१
ओ यद् दुवस्पाद् दुवसे न कारुस्माश्चक्रे मान्यस्य मेघाः ।	
ओ पुं वर्त मरुतो विप्रभेलेमा ब्रह्माणि जरिता वो अर्चत ॥	९२
एष वः स्तोमो मरुत इयं गीर्मान्दार्यस्य मान्यस्य कारोः ।	
एषा यासीष्ट तन्ने वयाश्च विद्यामिषश्च वृजेन जीरदानुम् ॥ ३ ॥	९३
इन्द्रश्च वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु कैवलः ॥	९४
ओ ते शुष्मो वृषभ एतु पथादोक्षरादुधरादां पुरस्तात् ।	
ओ विश्वतो अभि संमंस्वर्वाङ्किन्द्र युञ्जश्च सर्वदेह्यस्मै ॥	९५
मरुतो यद्द वो द्विवो, या वः शर्म ॥	९६
ओ तू न इन्द्र वृत्रहन्नास्माकमर्धमागहि । महान्महोभिरुतिभिः ॥	९७
त्वं मह इन्द्र तम्भश्च ह धा अनु ध्रुवं मुखं हना मन्यत धाः ।	
त्वंश्च वृत्रश्च शुवसा जघन्यान्तसृजेः सिन्धुश्चरिहिना जग्रसानान् ॥	९८
मरुतो यद्द वो बलं जनुं अचुच्यवतिन । गिरीश्चुच्यरीतन ॥	९९
ऋषयो वो मरुतो अंसुयोगि सहा ओजो गार्होर्गो बलश्च हितम् ।	
नृम्णा ग्रीवस्वायुधा रथेषु नो रिधा वः श्रीरधि तनूपु पिपिथे ॥	१००
पुरुत्रो हि सद्येङ्गसि विशो रिधा अनु प्रभुः । समस्तु त्वा हवामहे ॥	१०१
समस्तुभिर्मवसे वाजयन्तो हवामहे । वाजेषु चित्राधसम् ॥	१०२

[को न्यत्र मरुतोऽग्न १, १६५, १३, अठ ९, १८ । आ यद् दुवस्पाद् दुवसेऽग्न १, १६५, १८, अठ ९, १८ । एष वः स्तोमो मरुतोऽग्न १, १६५, १५, १६६, १५, १६७, १६, १६८, १८, अठ ९, १८]

[४] वा. ३३, ६५, ४, १६, ५, १५, २०, ३६—३७, ७, ४३—४४, ४०, १६, १७, ९ । अथ ३६, ६५, ४, २१, ५, २०, ३६, ४५—४६, ९८—९, ४०, १८, १८, १० । [इन्द्रश्च वो विश्वतस्परिऽग्न १, ७, १८, ग १६०, अथ २०, ३९, १, ७०, १६, ते स १, ६, १२, १, २, ३, १४, १, ३, १, १६, १, ४, ३, १३, ८, अठ ८, १७ । आ न शुष्मो वृषभऽग्न १, ६, १९, ९, ते स २, ५, ८, १, ८, ५, ९ । मरुतो यद्द वो द्विवोऽग्न १, ८, १८, ते स १, ५, ११, ४, २, १, ६६, १, ३, १४, ४, अठ ८, १७, ९ १९, २१, १३ । या वः शर्मऽग्न १, ८, १८, ते स १, ५, ११, ५, २, १, ११, १ ३, १४, ४, ते स २, ८, ५, ६, अठ ८, १७, २१, १३ । आ न इन्द्र वृत्रहन्ऽग्न १, ४, ३२, १, स. १८१, अठ ६, १०, २१, १३ । त्वं महं (०हो) इन्द्र तुभ्यंऽग्न ४, १७, १, अठ ६, १० । मरुतो यद्द वो बलंऽग्न १, ३७, १२ । ऋषयो वो मरुतोऽग्न १, ५७, ६ । पुरुत्रो हि सद्येङ्गसिऽग्न ८, ११, ५, ४३, २१, ग ११६७, ते स २, ४४, ४ । समंस्वामिमवसेऽग्न ८, ८, १, ९, ग ११६८, ते स. १, ४, ४, ४]

अग्ने नया, —ऽऽ देवानां, त्वमग्ने व्रतपां अस्मि, यद्वा वयम् ॥	१०३
त्वमग्ने व्रतभृच्च शुचिरग्ने देवं इहावह । उषु यज॑ इविथ नः ॥	१०४
व्रतां तु विभ्रद् व्रतपां अदव्यो यज्ञानो देवो अजरः सुवीरः ।	
दधद्रत्नानि समृद्धीकौ अग्ने गोपाय नो जीवसे जातवेदः ॥	१०५
अष्ट॑ यविष्ठ भारताग्ने द्युमेन्तर्माभर । वसो पुरुस्पृह॑ रयिम् ॥	१०६
तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ तुल्लिमग्ने अन्तिता ओत दूरात् ।	
आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि महत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम् ॥	१०७
त्वामग्ने वाजसातम॑ विप्रा वर्धन्ति सृष्टुतम् । मं नो रास्व सुवीर्यम् ॥	१०८
अयं नो अग्नि, —रनीकैर्द्वयो अर्दयं, सैनानीकिने, —द॑ विष्णुः, प्र तद्विष्णुः ॥	१०९
आ वो राजानमध्वर॑स्य रुद्र॑ हंतार॑ सत्ययज्ञ॑ रौद्रस्योः ।	
अग्निं पुरा तनयि॑त्नोर्गृध्रि॑त्ताद्विर॑ण्यरूपमेवसे कृणुध्वम् ॥	११०
कद्वि॑ण्यासु घृधसानो॑ अग्ने कड्वा॑ताय प्रतवसे शुभश्चै ।	
परि॑जमने नास्तयाय॑ ध्वं प्रवः कदमे रुद्राय॑ नृमे ॥	१११
उ॒ध्रा॑न्नाय व॒धा॑न्नाय ॥	११२
वा॒तोप॑पूत इ॒पितो॑ वंशं अनु॑ त्रिषु॑ यद॑न्ना वै॒त्रिष॑द्वि॒विष्टे॑ ।	
आ॒ तु यत॑न्ते रु॒द्रयो॑ य॒धा पृथ॑क् श्र॒द्धाश्च॑ अ॒ज्ञाणि॑ ध॒क्षतः॑ ॥ ४ ॥	११३

[अग्ने नय सुप० या० । ऋ १, १८९, १, तै. स १, १, १४, ३, ४, ४३, १, तै. आ २, ८, २, ३, तै. आ, १, ८, ८, दात. ना १४, ८, ३, १, ऋ ६, १०, ३, १, उपि २, ८ । आ देवाना० । ऋ १०, २, ३, अथर्व १९, ५९, ३, तै. स १, १, १४, ३, ऋ २, १, १८, २१, २५, ९ । त्वमग्ने व्रतपा अस्मि० । ऋ ८, ११, १, अथर्व १९, ५९, १, तै. स १, १, १४, ४, ३, १, १, ऋ २, ४, ६, १०, २३, ५ । यद्वा वयम्० । ऋ १०, २, ४, अथर्व १९, ५९, २, तै. सं. १, १, १८, ४, ऋ ६, १०, ऋ ४, ८, १० । त्वमग्ने व्रतभृच्च शुचि० (स न. पावक दीदिवो०) । ऋ १, १२, १०, तै. स १, ३, १४, ८, ५, ५, ३, ४, ६, १, ३, तै. आ २, ४, १, ११ । व्रता तु विभ्रद् व्रतया० । तै. आ २, ४, १, ११ । अष्ट॑ यविष्ठ भारताग्ने० । ऋ २, ७, १, तै. स १, ३, १४, ३ । तुभ्यं भरन्ति क्षितयो० । ऋ ५, १, १०, तै. आ २, ४, ७, ९, ऋ ७, १६ । त्वामग्ने वाजसातम० । ऋ ५, १३, ५, तै. सं. १, ४, ४६, ३, ऋ ६, १० । धय नो अग्नि० । तै. स. १, ३, ४, १, ४, ४६, ३, ऋ ४, ९, ६, १०, ऋ ३, ७ । अनीकैर्द्वयो अर्दय० । तै. स. ४, ३, ११, २, ऋ २१, १३ । इदं॑ विष्णुर्वि चक्षमे० । ऋ १, २२, १७, सा २२२, १६६, ९, अथर्व ७, २६, ४, तै. स १, २, १३, १, तै. आ ३, १, ३, ३, नि १२, १९, ऋ २, १०, ऋ ३, ४ । प्र तद्विष्णु॑ सतवते० । ऋ १, १५४, २, अथर्व ७, ६, २—३, तै. आ २, ४, ३, ४, नि १, २०, ऋ २, १०, २५, ८, ऋ २, ४, ४०, १ । आ वो राजानमध्वर॑स्य० । ऋ ४, ३, १, सा ६९, तै. स १, ३, १४, १, तै. आ २, ८, ६, ९, ऋ ७, १६ । कद्वि॑ण्यासु घृधसानो० । ऋ ४, ३, ६, ऋ ७, १६ । उ॒ध्रा॑न्नाय व॒धा॑न्नाय० । ऋ ८४३, ११, अथर्व ३, २१, ६, २०, १, ३, तै. स १, ३, १४, ७, ऋ ७, १६, ४०, ५ । वा॒तोप॑पूत इ॒पितो॑ । ऋ १०, ११, ७, सा ९८३]

कृणुष्व पात्रा इति पञ्च ॥

११४

स ते जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुर्धरत् ।

विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो घुम्नान्यस्यो वि दुरो अभिद्योत् ॥

११५

संदमे अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन द्विषा य उक्थैः ।

पिप्रीषति स्व आपुपि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासुदितिः ॥

११६

अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक् स ते वावाता जरतामियं गीः ।

स्वश्वास्त्वा सुरक्षा मर्जयेमास्मै धन्वाणि धारयेन्नु घ्नन् ॥

११७

इह त्वा भूयांचरेदुप तमन्दोषावस्तर्दीदुवाश्समन्तु घ्नन् ।

क्रीडन्तस्त्वा सुमन्तसः मपेमाभि घुम्ना तस्थिवाश्सो जन्तानाम् ॥

११८

यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्र उपयाति वसुमता रथेन ।

तस्य त्राता भवति तस्य संसा यस्त आतिथ्यमानुषं जुजोषत् ॥

११९

महो रुजामि वन्धुता वचोभिस्तन्मा पितृमौतुमादन्विषाय ।

त्वं तो अस्य वचसाधिकिद्धि होतृयविष्ट सुकृतो दधूनाः ॥

१२०

अस्वमजस्तरणयः सुधेया अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्टाः ।

ते पापयवः सधयश्चो निर्ययाग्रे तव नः पान्त्वमूर ॥

१२१

ये पापयो मामतेयं ते अग्रे पश्यन्तो अन्धं दुरितार्दधन् ।

रुध तान्सुकृतो विश्ववेदा दिप्सन्ता इन्निर्षवो नाह देभः ॥

१२२

त्वया ययं सुधन्यस्त्वोतास्त्वं प्रणीत्यश्याम वाजान् ।

जुभा श्वस्ता सद्य सत्यतित्सुष्टुया कृणुषहयाण ॥

१२३

[५] ते. सं. १,२, १४। क. १२, १—१३। यण्ड. १४, १—१३। कृणुष्व पात्रा (५त्रा) प्रसिद्धिः। क. ४, ४, १—५; ते सं. १, २, १४, १—२, नि. ६, १०; बाठ. ६, ११; १०, ५; १६, १५; ब. १, ५, ५, १३, १३। स ते जानाति सुमतिं०। अ. ४, ४, ६, ते सं. १, २, १४, २, बाठ. ६, ११। संदमे अस्तु सुभग०। क. ४, ४, ७; ते. ग. १, २, १४, ३; बाठ. ६, ११। अर्चामि ते सुमतिं०। अ. ४, ४, ८, ते सं. १, २, १४, ३, बाठ. ६, ११। इह त्वा भूयांचरेदुप०। अ. ४, ४, ९, ते सं. १, २, १४, ४, बाठ. ६, ११। यस्त्वा अस्वः सुहिरण्योः। क. ४, ४, १०; ते सं. १, २, १४, ४, बाठ. ६, ११। महो रुजामि वन्धुता०। अ. ४, ४, ११; ते सं. १, २, १४, ४; बाठ. ६, ११। अस्वमजस्तरणयः सुधेया०। क. ४, ४, १२, ते सं. १, २, १४, ५, बाठ. ६, ११। ये पापयः सधयश्चो०। अ. १, १४, ३, ४, ४, ३, ते सं. १, २, १४, ५, बाठ. ६, ११। त्वया ययं सधन्यस्त्वोता०। क. ४, ४, १४, ते सं. १, २, १४, ६, नि. ५, १५, बाठ. ६, ११, १६, १६]

अया ते अग्रे समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं गृभाय ।	
दहाग्रसो रक्षसः पाश्चात्मान् दुहो निर्दो मित्रमहो अवधात् ॥	१२४
अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईदयः ॥	१२५
त्वं नः सोम विश्वतः ॥ ५ ॥	१२६
युक्षो हि देवहूतमान् ॥	१२७
उत नो देव देवं अजा बोचो विदुष्टरः । श्रद्धिधा वार्या रुधि ॥	१२८
स्वं ह ययचिष्ठश्च संहसः सून आहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः ॥	१२९
अयमग्निः सुहसिणः ॥	१३०
तं नेमिभूभवो यथा नमस्तु संहतिभिः । नैदीयो यज्ञमङ्गिरः ॥	१३१
तस्मै नूनमभिद्यवे जाचा त्रिरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टतिम् ॥	१३२
कमु च्चिदस्य सेनयापैपाकचक्षसः । पुणि गोषु स्तरामहे ॥	१३३
मा नो देवानां विश्वाः प्रस्नातीरियोस्ताः । कुशं न हासुरस्याः ॥	१३४
मा नः समस्य दूश्छः परिद्वेषो अश्नुतिः । ऊर्मिर्न नावमावधीत् ॥	१३५
नमस्ते अग्रा ओजसे गुणान्ति देव कुष्टयः । अपैर्मित्रमर्दय ॥	१३६
इमे च यज्ञमिदं वचो जुहुपाण उपोगहि । सौम त्वं नो वृधे भव ॥	१३७
कुर्वित्सु नो गहृष्टयेऽग्ने सखेपिपो रयिम् । उरुक्रुदुरु णस्त्रुधि ॥	१३८
मा नो अस्मिन् महाधने परा वग्भारभृद्यथा । सखेगो सख रयिं जय ॥	१३९

[अया ते अग्रे समिधा० । ऋ ४, ४, १५, तै. म १, २, १४, ६, नि ३, २१; काठ ६, ११ । अग्नी रक्षांसि सेधति० । ऋ ७, १५, १०; अथर्व ८, ३, १६, तै. ब्रा २, ४, १, ६; काठ १५, १२ । त्वं न सोम विश्वतः० । ऋ १, ११, ८, ८, ४८, १५, १०, २५, ७, तै. स २, ३, १४, १, ४, १, ११, १, काठ २, १४]

[५] तै. स २, ६, १, १ । वाठ ७, १७ । वा १३, ३७, ३३, ४, १५, २१ । वाण १४, ३९, ३२, ४, १६, ४२ । [युक्षो हि देवहूतमान्० (०तमो)] । ऋ ८, ७५, १ तं २, ६, ११, १, काठ ७, १७, २२, ५—६, कवि ३४ । उत नो देव देवं (०घान्) ऋ ८, ७५, २, तै. स २, ६, ११, १, काठ ७, १७ । त्वं ह ययचिष्ठश्च० । ऋ ८, ७५, ३, तै. स २, ६, ११, १, काठ ७, १७ । अयमग्निः सुहसिणः० । ऋ ८, ७५, ४, तै. स २, ६, ११, १, ४, ४, ४, १, काठ ७, १७, १६, १५ । तं नेमिभूभवो यथा० । ऋ ८, ७५, ५, तै. स २, ६, ११, १ । तस्मे नूनमभिद्यवे० । ऋ ८, ७५, ६, तै. स २, ६, ११, २ । कमु च्चिदस्य सेनयापैपाकचक्षसः० । ऋ ८, ७५, ७, तै. स २, ६, ११, २, काठ ७, १७ । मा नो देवानां विश्वा । ऋ ८, ७५, ८, तै. स २, ६, ११, २, काठ ७, १७ । मा नः समस्य दूश्छः० । ऋ ८, ७५, ९, तै. स २, ६, ११, २, नि ५, २३ । नमस्ते अग्रा (०ग्रा) ओजसे० । ऋ ८, ७५, १०, सा ११, १६४८, तै. स २, ६, ११, २ काठ ७, १७ । इमे च यज्ञमिदं वचो० । ऋ. १, २१, १०, काठ. २, १४ । कुर्वित्सु नो गहृष्टये (वि०) । ऋ ८, ७५, ११, सा. १६४९, तै. स २, ६, ११, ३, काठ ७, १७ । मा नो अस्मिन्० । ऋ ८, ७५, १२, सा १६५०, तै. स २, ६, ११, ३, काठ ७, १७]

यस्याञ्जुपन्नमस्विनः शमीमदुर्मसस्य वा । तं हेंदुभिर्विधावति ॥ १४०

अन्यमसद्विषा इयमग्रे सिंपत्कु दुलुना । वर्षा नो अमुश्च श्वः ॥ ६ ॥ १४१

॥ इति खिलकाण्डे एकादशः प्रपाठकः ॥११॥ [२६०३]

ॐ नमः

अथ द्वादश प्रपाठकः ।

इदं वासास्ये हविः प्रियमिन्द्रावृहस्पती । उक्थं मंदश्च शस्यते ॥ १

असे इन्द्रावृहस्पती रायं धृत्वा शतर्विनम् । अथायन्तः सहस्रिणम् ॥ २

एदू पु ब्रवाणि तेऽग्रे इत्येतुरा गिरः । एभिर्वर्षासा इन्दुभिः ॥ ३

इमं युजमिदं वचः ॥ ४

त्याकु क्षत्रियं अत्र आदित्यान् याचिषामहे । सुमृडिकं अभिष्टये ॥ ५

येभ्यो माता मधुमत् विन्नुते पथः पीयूषं घौरिदितिरद्विवर्हाः ।

उक्थं शुभान् वृषभरान्स्वप्नस्तं आदित्यं अनुमदात् स्वस्तये ॥ ६

धारयन्त आदित्यासो जगत्स्थो देवा विश्वस्य भूतस्य गोपाः ।

दीर्घा धियो रक्षमाणा असुर्यभूतवानश्चयमाना रुणानि ॥ ७

त्री रोचना विव्या धारयन्त हिरण्यया श्रुतयो धारप्ताः ।

अवृजिना अनवृषा अदग्धा उरुशःसा रुजवे मर्त्याय ॥ ८

तत्सर्वस्य, भद्रा अश्वा, हिरण्यगर्भो, यः प्राणतः ॥ ९

[यस्याञ्जुपन्नमस्विनः । ऋ ८, ७२, १४, ते स २, ६, ११, ३ । अन्यमसद्विषा० । ऋ ८, ७५, १३, ते स २, ६, ११, ३]

[१] वा २६, १३, ३३, ३७, ५३, १३, ४, २३, १, ३ २५, १०-११, ३४, ५३, ५८, ५६ १६, १, ४८, ५, १५। क. ३२, ३७, ५३, १४, ४, २५ १, ३, २७, १४-१५, ३३, ४१, ४४ ४६, १७, १, ४८, ५, २० । [इदं वासास्ये हविः० । ऋ ४, ४९, १। ते स ३, ३, ११, १। असे इन्द्रावृहस्पती०। ऋ ४, ४९, ४, ते स ३, ३, ११, १। एदू पु ब्रवाणि० । ऋ ६, १६, १६, स. ७, ७०५ काठ २, १४, २०, १४ । इमं यजमिदं० । ऋ १, ११, १०, १०, १५०, २, काठ २, १४ । त्याकु क्षत्रियं अत्र० । ऋ ८, ६७, १, ते स २, १, ११, ५ । येभ्यो माता मधुमत्० । ऋ १०, ६३, ३ । धारयन्त आदित्यासो० । ऋ २, २७, ४, ते स २, १, ११, ४, ते वा २, ८, १, ६, काठ ११, १२ । त्री रोचना विव्या० । ऋ २, २७, ९ । तत्सर्वस्य० । ऋ १, ११५, ४, अथर्व २०, १०३, १, ते वा २, ८, ७, १, नि ४, ११ । मद्रा अश्वा० । ऋ १, १५३, ३, ते वा २, ८, ७, १ । हिरण्यगर्भो० । ऋ १०, १२१, १, अथर्व ४, २, ७, ते स ४, १, ८, ३, २, ८, २, ताव्य वा ९, ९, १२, नि १०, २३, काठ ५, ५, ११, १६, १५, २०, ५, ४०, १, नवि ३२, ७, ४८, १३ । य प्राणतः० । ऋ १०, १२६, ३, अथर्व ४, २, २ ते व. ४, १, ८, ४, ७, ५, १६, १, काठ ४, १६, ८, १७, १०, १३, २२, १४, ४०, १, ५, ५, १३ ।

वाममद्य सवितरामम् श्रौ दिवं दिवे वाममस्मभ्यः सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरित्या धिया वामभाजः स्वाम ॥

३३

प्र यायुः, प्र याभिः ॥

३४

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी । यंला नः र्भुम् सप्रथः ॥

३५

पंडित्या पर्वतानां सिद्धं विमर्षि पृथिवि । प्र या भूमि प्रवत्सति महां द्विनोपि महिनि ॥ ३६

पूर्वापरं चरतो मार्ययैतो क्षिणु कीडन्तौ परियातो अध्वरम् ।

विश्वान्यन्यौ भुवना विचष्ट ऋतून् रथौ विदपजायते पुनः ॥

३७

नरो नवो भवति जायमानोऽहं केतुरुपसामेत्स्यम् ।

भामे देवेभ्यो विदधास्यायन् प्र चन्द्रमास्तिरते दीर्घमायुः ॥

३८

ययादित्या अश्ममाप्याययन्ति यथाक्षितिर्मखितयः पिवन्ति ।

एरास्मानिन्द्रो वरुणो बृहस्पतिराप्याययन्तु भुवनस्य गोपाः ॥

३९

प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजतोतीच्याः वृत्रहन् वृत्रहासि ।

यत्र यन्ति स्रोत्यास्तज्जितं ते दक्षिणतो वृषभो हव्य एधि ॥

४०

अस्येदेव प्ररिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।

सुरादिन्द्रो देसा आ विश्वगूर्तः स्वरिर्मृशो ववक्षे रणाय ॥

४१

त्वमिन्द्रास्यधिराजस्त्वं भगधिपतिर्जनानाम् ।

देवीर्विश्वस्त्यमृता विराजोऽजस्वत्क्षत्रमर्जं ते अस्तु ॥

४२

आ यस्मिन्तसमं ज्ञातुवा रोहन्ति पृथ्यां रुहः ।

रूपिर्ह दीर्घधुन्मा इन्द्रस्य घर्भो अतिथिः ॥

४३

[वाममद्य सवितरामम्० ऋ ६ ७१,३, तै स १४,२३ १, २,२,१२,२ । प्र यायु० । ऋ. ६,४९ ४, तै स २,८,११ । प्र याभिः । ऋ ७ २२,३, तै स २,२,१२,७, तै. आ २,८,१,१, कठ १०,१२ । स्योना पृथिवि (नो) । ऋ १,२०,१५, अथर्व १८,२,१९, तै आ १०,१,१०, नि ९,३२, कठ १८,१३ । पंडित्या पर्वतानां । ऋ ५ ८४,१, तै स २,२,१२,२, नि ११,३७, कठ १०,१२ । पूर्वापरं चरतो । ऋ १०,८५,१८, अथर्व ७ ८१,१ १३,२,११ १४,६,२३, तै वा २,७,१२,२, ८,९,३ । नरो नवो भवति जायमानो । ऋ. १०,८५,१९, अथर्व ७,८१,२, १४,१,२४, तै. स २,३,५,३, ४,१४, १, नि ११,६ । प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि । तै स २,४,१४,१, कठ ८ १७ । अस्येदेव प्ररिरिचे० । ऋ. १,८१,९, अथर्व २०,३५,९, तै स २,४,१४,२, कठ ८,१७ । आ यस्मिन्तसमं ज्ञातुवा० । तै स १,६ १२,२, तै आ १,८,८, कठ ८,१६]

मदो न यः सोम्यो बोधिवक्षा वोतश्च नु च्वयन् इन्दुविद्याः ।

स तमुः शुचसे न धरः स स्वेदयुः शुशुचानो न धर्मः ॥

४४

इन्द्रियाणि शतक्रतो यां ते जनेषु पञ्चसु । इन्दु तानि ता आतृणे ॥

४५

अनु ते दायि मह इन्द्रियायु सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहृत्से ।

अनु क्षत्रमेनु संहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृपते ॥

४६

अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत द्युमन्तम् ।

ब्रह्माणा इन्द्रं महयन्तो अकैरवर्षयन्नह्ये हन्तुर्वा उ ॥

४७

वृष्णे यन्ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोपाः ।

अनुश्वासा ये पर्वयोऽर्था इन्द्रेषिता अम्यवतन्तु दस्युन् ॥ २ ॥

४८

विवेष यन्मा धिषणा जनान् स्तरै पुरा पार्यादिन्द्रमहः ।

अहसो यन्तु पीपर्यथा नो नारैव यान्तुमभये हवन्ते ॥

४९

अहोमुचे प्रभरेमा मनीषा भूयिष्ठदामे सुमतिमावृणानः ।

इदमिन्द्र प्रति हव्यं जुषस्व सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥

५०

शतारमिन्द्रमवितारमिन्द्रः हवे हवे सुहवः शरमिन्द्रम् ।

हुवे नु शर्कं पुरुहूतमिन्द्रः स्वस्ति नो मघवा धास्तिन्द्रः ॥

५१

मा ते अस्याः सहसावन् परिष्टा अघाय भूम हरिवः परादैः ।

त्रायस्व नोऽवुकैर्भिवरूथैस्तव त्रियासः सूरिषु स्याम ॥

५२

अनु त्वाहिमे अध देन देवा मदन् विश्वे कर्तितमं कवीनाम् ।

करो यत्र वरिवो बाधितायु दिवे जनाय तन्वे गृणानः ॥

५३

[इन्द्रियाणि शतक्रतो० । ऋ ३, ३७, ९, अथर्व २०, २०, २, ५७, २; तै स १, ६, १०, १, २, ५, १२, ५, ऋ ८, १६ । अनु ते दायि मह० । ऋ ६, २५, ८, तै स १, ६, १२, १, तै ब्रा. २, ८, ५, ७, ऋ ८, १६ । अन वस्ते रथमश्वाय० । ऋ ५, ३१, ४, सा ४३९, ४४०, तै स १, ६, १२, ६, तै ब्रा २, ८, ४, ३, ऋ ८, १६ । वृष्णे यन्ते वृषणो० । ऋ. ५, ३१, ५ तै स १, ६, १२, ६ तै ब्रा २, ८, ४, ३, ऋ ८, १६]

[३] सा ६२, ४४, ५१, २०, ५०, ८, ४४ १८, ७०-७१ ३४, १३, २२, ३ । साव १२, ८१, १३ ४१, ५२, २०, ३५, ८, २५, २०, ३९-४०, ३३, ७, २३, ३ । [विवेष यन्मा धिषणा० । ऋ ३, ३२, १४ तै स १, ६, १०, ३, २, ५, १२, ५, तै ब्रा २, ६, ११, १, ऋ ८, १६, २८, ७ । अहोमुचे प्रभरेमा० । तै स १, ६, १०, ३, २, ५, १०, ५, ऋ ८, १६ । शतारमिन्द्रमवितार० । ऋ ६, ४७, ११, सा ३३३ अथर्व ७, ८६, १, तै स १, ६, १२, ५, ऋ १७, १८ । मा ते अस्याः सहसावन्० । ऋ ७, १९, ७, अथर्व २०, ३७, ७ तै स १, ६, १०, ५ । अनु त्वाहिमे अध देव० । ऋ ६, १८, १४, ऋ ८, १६]

वृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमं व्योमन् ।	
सप्तास्यस्तुनिजातो रवेण विं सप्तारश्मिरधमर्त्तमाशसि ॥	१०
यदा वाजमस्तनद्विचरूपमां घामरुद्धदुत्तराणि सञ्च ।	
वृहस्पतिश्च वृषणश्च वर्षयन्तो नाना सन्तो विभ्रुतो ज्योतिरासाम् ॥	११
वृहस्पतिश्च हवामहे विश्वतः संगुणश्च वयम् । उप नो यज्ञमागमत् ॥	१२
सं सुष्टुभा सं ऋक्ता गणैर्न बलं कुरोज-फलिंगश्च रवेण ।	
वृहस्पतिरुक्षिया हव्यस्रुदः कनिकदद्वावयतीरुदाजत् ॥	१३
ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्तां सुक्तस्य बोधिं तन्मयं च जिन्व ।	
विश्वं तंजुद्रश्च यदयन्ति देवां वृहद्देम विदधे सुविराः ॥	१४
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य विश्वहा रायः स्थाम रश्च्यो वयस्वतः ।	
वीरैषु वीरं उपपृङ्गधि नस्त्वश्च यदीमानो ब्रह्मणा येषि मे हवम् ॥	१५
उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते देवयन्तस्त्वमहे ।	
उप प्रयन्तु मरुतः सुदोनुवा इन्द्र प्राशर्भुवा सञ्चा ॥	१६
अग्निरुक्थे पुरोहितो ग्रावाणो बर्हिर्ध्वरे ।	
ऋचा यामि मरुतो ब्रह्मणस्पतिं देवं अत्रो वरेण्यम् ॥	१७
नमस्ते रुद्र मन्यव, इमा रुद्राय ॥	१८
को अद्वा वेद क इह प्रवोचत् कृता आज्ञाता कुत इयश्च विसृष्टिः ।	
अवाग्देवा अस्य विसर्जनेनाथा को वेद यत् आवभूव ॥	१९
इयश्च विसृष्टिर्यत् आवभूव यदि वा दुधे यदि वा न ।	
यो अस्याध्यक्षः परमं व्योमन्तो अङ्गं वेद यदि वा न वेद ॥	२०

[वृहस्पतिः प्रथमं अ. ४, ५०, ४; अथर्व. २०, ८८, ४; तै. ब्रा. २, ८, २, ७, कठ. १७, १८ । यदा वाजमस्त-
नदां अ. १०, ६७, १०, अथर्व. २०, ११, १० । स सुष्टुभा स ऋक्ता अ. ४, ५०, ५; अथर्व. २०, ८८, ५;
तै. सं. २, ३, १४, ४, काठ. १०, १३ । ब्रह्मणस्पते त्वमस्य अ. ४, २३, १९; २४, १६; तै. ब्रा. २, ८, ५, १ ।
ब्रह्मणस्पते सुयमस्य अ. ४, २४, १५; तै. ब्रा. २, ८, ५, २ उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पते अ. १, ४०, १; तै. आ.
४, २, १; काठ. १०, १३ । अग्निरुक्थे पुरोहितो अ. ८, २७, १; काठ. १०, १३ । नमस्ते रुद्र
मन्यव अ. तै. सं. ४, ५, १, १; काठ. १७, १६; कपि. २७, ६ । इमा रुद्राय अ. १, ११४, १; तै. सं. ४, ५, १०, १;
काठ. १७, १६; कपि. २७, ६ । को अद्वा वेद क इह अ. १०, १२९, ६; तै. ब्रा. २, ८, ९, ५ । इयश्च
विसृष्टिर्यत् आवभूव अ. १०, १२९, ७; तै. ब्रा. २, ८, ९, ६]

इदं विष्णुर्विचक्रमे ॥

२१

तदस्य प्रियमग्निं पाथो अथां नरो यञ् देवयज्ञो मदान्ति ।

उरुकर्मस्य स हि बन्धुरित्था विष्णोः पुदे पुरमे मध्वा उत्सुः ॥

२२

विश्वे देवा क्रुतावृधः ॥

२३

विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे यं उप चन्विष्ठ ।

ये अग्निजिह्वा उत वा यज्ञत्रा आसद्यास्मिन् बहिर्हि मादयधम् ॥

२४

इन्द्राणीं पत्या सुजितं जिगाय संना ह नाम पृथिवीं घनंजया विश्वेषुचा अदितिः सूर्यत्वक् ।

इन्द्राणीं प्रासह्य संजयन्ती तस्यै च एनां हविषा विधेम ॥

२५

उपग्रेहि वाचस्पते देवेन मनसा सह । वसुपते विरमय मयैव तरेनं मम ॥

२६

ये त्रिसुताः पुरियन्ति विश्वा रूपाणि विभ्रतः ।

वाचस्पतिर्धेला तेषां तरेनोऽद्य दधातु मे ॥ १ ॥

२७

अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अग्यात् सोमो रुद्रैर्भिरथ तु त्मना ।

इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुथा कुणोत्वादित्यैर्नो वरुणः शर्म य सत् ॥

२८

समुमिवसुभिर्नो अग्यात् स सोमो रुद्रियामिस्तुभ्यः ।

समिन्द्रो रातद्वयो मरुद्भिः समादित्यैर्वरुणो विश्वेदेवाः ॥

२९

अग्ने दा दाद्युपे रयिं वीर्यन्तं पंरीणसम् । शिशीहि नः घनुमंतः ॥

३०

दा नो अग्ने शक्तिनां दाः सुहासिणो दुरो न वाञ्छन् श्रुत्यां अथावधि ।

मोची द्यावापृथिवीं ब्रह्मणा कृधि इस्वर्णं शुक्रमुपमो विदिद्युतः ॥

३१

हिरण्यपाणिमृतये सवितारमुपह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

३२

[इदं विष्णुर्विचक्रमे० । अ. १, २२, १७. या. २२२, १६६९. अथर्व ७, २६, ४. ते स १, ७, १३ १. ते जा. ३, १, ३. मि १२, १९. कठ ३, १०. वषि २, ४ । तदस्य प्रियमग्निं पाथो० । अ. १ १५४, ५. ते जा २, ४, ६, २। ८, ३, १ । विश्वे देवा क्रुतावृधः० । अ. ६, ५२, १०. ते सं २, ४, १४, ५, ४, १, ११, ४. गठ १३, १५ । विश्वे देवा शृणुतेमं० । अ. ६ ५२, १३. ते सं. २, ४, १४, ५, ४, १, १२, ४. ते. अ. २, ८, ६५]

[२] वा. २२, १०; ८, ६; ३३, ५५; २७, २७. ३५ २१. ३६ १३ । कण्व. २२, १४. ८, ५. ३२, ५५. २९, २६; ३५ ५४; ३६, १३ । [अग्निः प्रथमो वसुभिः । ते ॥ २, १, ११, २। कठ १०, १२ । समग्रिवसुभिर्नो० । ते स २, १, ११, २; कठ. १०, १२ । अग्ने दा दाद्युपे० । अ. ३, २४, ५. ते स. २, २, १२, ६; कठ ६, १० । हिरण्यपाणि-मृतये० । अ. १, २२, ५; ते स १, ४, २५, १. २, २, १२, २]

अनु धावापृथिवीं तत्ता ओजोऽमृत्या जिहत् इन्द्र देवाः ।	
कृष्णां कृत्नो अकृत्तं यत्ते अस्त्युक्थं नवीयो जनयस्व यज्ञैः ॥	५४
अभि प्रभर धृषता धृषन्मनः श्रुथिचे असद्रुहत् ।	
अर्पन्त्वापो जनुमा वि मातरो इन्द्रो वृत्रं जुषा सुः ॥	५५
अस्मा इदु प्रभुरा तूतजानो वृत्राय वज्रमीशानः कियेधाः ।	
गोर्नि पर्व विरदा तिरश्चेप्यर्षणाः स्वयर्षां चरन्ध्रैः ॥	५६
वि न इन्द्र मूधो जहि नोचां युष्ठ पृतन्यतः ।	
अधस्पदं तर्मा कृधि यो अस्मै अभिदासति ॥	५७
मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः पुरावता आजगन्धा परस्याः ।	
सकं सशायं परिमिन्द्र तिमंश्च वि शत्रुं ताडि वि मूधो नुदस्व ॥	५८
आक्रे वसोर्जरिता पुनस्यतेऽनेहसः स्तुभा इन्द्रो दुवस्पति ।	
विवस्नुतः सन्दुना ओ हि विमित्रे सत्रासाहमभिमातिहन्तं स्तुहि ॥	५९
त्वं सुपत्नान् पृतनासु जिष्णुरिन्द्राभिपाडभिमातीरपमन् ।	
पिंवा सोमं वज्रवाहो विपद्वास्मभ्यं पूर्णां र्वेस्वायुखाय ॥	६०
पुरुष्टुतस्य नामभिः शतैर्न महयामसि । इन्द्रस्य चरणीसद्वः ॥	६१
नामानि ते शतक्रतो विधाभिर्गीभिरीमहे । इन्द्राभिमातिपाद्ये ॥	६२
अर्वावतो ना आगहि परावतश्च वृत्रहन् । इमा जुषस्व नो गिरः ॥	६३
यदन्तरा पुरावतमर्वावतं च ह्ययसे । इन्द्रेहं तत्ता आगहि ॥	६४
एन्द्र सानसिंश्च र्षिंश्च सजित्तानश्च सदासहम् । वपिष्ठमुत्तये भर ॥	६५

[अनु धावापृथिवी तत्ता० । ऋ ६ १८, १५, वाठ ८, १६ । अभि प्रभर धृषता० । ऋ ८, ८९, ४, वाठ ८, १६ । अस्मा इदु प्रभुरा० । ऋ १ ६१, १२, अथर्व २० ३५ १२, नि ६ २०, वाठ ८, १६ । वि न इन्द्र मूधो० । ऋ १०, १५२ छ, सा १८६८, अथर्व १ ७१, २, तै स १, ६ १२, ४, २, ५, १२, ५, नि ७, २ । मृगो न भीमः कुचरो० । ऋ १०, १८०, २, सा १८७३, अथर्व ७, ८४ ३, तै म १ ६ १२, ४, वाठ ८, १६ । आक्रे वसोर्जरिता० । ऋ ३ ५१ ३ । पुरुष्टुतस्य धा(ना०)ममि० । ऋ ३, ३७ ४, अथर्व २०, २९ ४ । नामानि ते शतक्रतो० । ऋ ३, ३७ ३, अथर्व २० १९, ३ । अर्वावतो ना (न) आगहि० । ऋ ३, ४०, ८, अथर्व २०, ६, ८ । यदन्तरा परावतम्० । ऋ ३ ४० ९, अथर्व २०, ६, ९ । एन्द्र सानसिंश्च र्षिंश्च० । ऋ १, ८, १, वा, १२९, अथर्व २०, ७०, १७ तै, स, ३, ४ १२, ३, तै मा. ३, ५, ७, ३]

प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु ।	
इन्द्रोभूर दक्षिणेना वक्षनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥	६६
इन्द्रं नरो नेमधिता हवन्ते यत्पार्या युनजुते धियस्ताः ।	
शरो नृपाता श्वसथकान आ गोमति ब्रजे भुजा त्वं नः ॥	६७
हृदं न हि त्वा न्युपन्युर्मयो ब्रह्माणीन्द्र तव यानि वर्धना ।	
त्वष्टा चित्ते युज्यन् वावृषे श्वस्ततस्तं वज्रमभिभूत्योजसम् ॥	६८
अभि स्ववृष्टि मदे अस्य युज्यतो रघीरिव प्रवृणे समुल्लसः ।	
इन्द्रो यद्वज्री धृपमाणो अन्धसा भिजद्वलस्य परिधीरिव त्रिनः ॥	६९
तमिन्द्र वाजयामसि, युजं रथम् ॥	७०
वृत्रतरं मघान् वृक्षीपतिमिन्द्रं गिरो वृहतीरभ्युनूपत ।	
वावृधानं पुरुहूतं सुवृक्तिभिरमत्यं जरमाणं दिवे दिवे ॥	७१
अहन् वृत्रं वृत्रतरं व्यसमिन्द्रो वज्रेण महता वधेन ।	
स्कन्धासीन कुलिशेना विवृक्षाहिः क्षयत उषपृक् पृथिव्याः ॥	७२
अभितिष्ठ पृतन्यतोऽधरे सन्तु शत्रवः । इन्द्र इव दस्युहां भुजार्पः क्षेत्राणि संजय ॥	७३
आशीर्ना ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणं संवर्चसम् ।	
संजयन् क्षेत्राणि संहृसाहमिन्द्र कृष्णानां अन्यं अघ्नान्त्सर्पत्नान् ॥	७४
त्वमिन्द्रास्यधिराजः ॥	७५
इन्द्रो जयति न पराजयते अधिराजो राजसु राजयते ।	
विश्वो अभितिः पृतना जयत्युपसद्यो नमस्स्यो यथास्त ॥	७६

[प्रससाहिषे पुरुहूत० । ऋ १०, १८०, १. तै स ३, ४, ११४, तै ब्रा २, १, १११, ३, ५, ७, ४, काठ ३८७, १०, १२ । इन्द्रं नरो नेमधिता० । ऋ ७, २७, १, सा. ३१८, तै स १, ६, १२, १, तै ब्रा २, ८, २५ । हृदं न हि त्वा० । ऋ १, ५२ ७ । अभि स्ववृष्टि मदे अस्य० । ऋ १, ५२, ५ । तमिन्द्र वाजयामसि० । ऋ. ८, ९३, ७, ना. ११९, १२२२ अवर्ष २०, ४७, १ १३७, १२, तै ब्रा १, ५, ८, ३, २, ४, १, ३, काठ ३९, १२ । युजं रथम्० । ऋ. ७, २३, ३, अवर्ष २०, १२, ३, तै ब्रा २, ४, १, ३, ८, २, ५ । अहन् वृत्रं वृत्रतरं० । ऋ. १, ३२, ५, तै ब्रा. २, ५, ४, ३, नि ६, ४ । अभितिष्ठ पृतन्यतो० । तै ब्रा. २, ४, २, १ । आशीर्ना ऊर्जमुन० । तै स ३, २, ८, ५, काठ ५, २ । त्वमिन्द्रास्यधिराजः० । कठ ८, १७ । इन्द्रो जयति न० । तै स २, ४, १४, २]

आ ते मह इन्द्रोत्पुग्र समन्यवो यत्समन्त सेनाः ।	
पताति दिद्युर्चर्यस्य बाह्वोर्मा ते मनो विष्वक्ष्यभिचारीत् ॥	७७
यो ज्ञात एव प्रथमो मनुस्वान् देवो देवान् कतुना पर्यभूषत् ।	
यस्य शुभाद्रौदसी अम्यसेतां नृम्णस्य महा सं जनासा इन्द्रः ॥	७८
मन्युरिन्द्रो मन्युरेवास्तु देवो मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः ।	
मन्युश्च विश्व ईडते मातृपीर्या अवा नो मन्यो तपसा सुजोषा ॥	७९
त्वं हि मन्यो अभिभूत्योजाः स्वयंजो भामो अभिमातिपाहः ।	
विश्वचर्यणिः सद्गुरिः सहावान्त्स ह्ययमानो अमृताय गच्छत् ॥	८०
इडामग्ने, त्वं नो अग्ने, किमिच्छे विष्णो, प्र तत्ते अद्य ॥	८१
दीर्घस्ते अस्त्वद्कुशो येना वसु ग्रयेछसि । यज्ञमानाय सुन्वते ॥	८२
भद्रा ते हस्ता सुकृतोत् पाणीं ग्रयन्तारा स्तुवते राध इन्द्र ।	
का ते निपद्भिः किमु नो ममत्सि किं नोदुदु हर्षसे दातुवा वृ ॥ ३ ॥	८३
इन्द्रावरुणा युवमभ्वराय नो विश्वे जनाय महि शर्म यच्छतम् ।	
दीर्घप्रयज्यमति यो वृनुष्यति वयं जयेम पूतनासु दूढयः ॥	८४
सम्राडन्यः स्वराडन्य उच्यते वा महान्ता इन्द्रावरुणा महावृक्ष ।	
विश्वे देवासः परमे व्योमनि सं वासोजो वृषणा सं वलं दधुः ॥	८५

[आ ते मह इन्द्रोत्पुग्र० । ऋ ७,२५,१ ते स १,७,१३,२, ते वा ३,८,३,३, काठ ८,१६ । यो ज्ञात एव प्रथमो० ऋ २,१२,१, अथर्व २०,३६,१, ते स १,७,१३,२, ते वा २,८,३,३, नि ३,११, १०,१०, काठ ८,१६ । मन्युरिन्द्रो मन्युरेवास्तु० । ऋ १०,८३,२, अथर्व ४,३२,२, ते वा २,४,१,११ । त्वं हि मन्यो अभिभूत्योजा० । ऋ, १०,८३,४, अथर्व ४,३२,४ । इडा (०ळा०) मग्ने० । ऋ ३,१,२३, ५,११, ६,११, ७,११, १५,७, २२,५, २३,५, सा. ७६, ते स ४,२,४,३, काठ १६,११, १८,२१, वयि. २५,२ । त्वं नो अग्ने० ऋ ४,१४, १,३१,८, ते. स. २,५,१२,३, काठ ३४,१५ । किमिच्छे विष्णो० ऋ ७,१००,६, सा १६२५, ते स २,२,१२,५, नि. ५८ । प्र तत्ते अद्य० ऋ ७,१००,५, सा. १६२६, ते ॥ २,२,१२, ५, नि ५,९ । दीर्घस्ते अस्त्वद्कुशो० ऋ ८ १७,१०; अथर्व २०,५,४; काठ ६,१० । भद्रा ते हस्ता० ऋ ४,२१,९]

[४] वा. ३३,३६-३७,४३; १७,३८,३५ १६. ३,२७,५२, ४,३७, २६,१-२,५-६, १८,७२-७३, २६,८, २७, ३५,३७, ३६,८, १५,५२ । ऋण ३२,३६-३७,४०, ८,१७, २१,४०, २७,३७, ३५,४८, ३,३७,६०, ४,४६, २३,१-२,५-६, २०,४१-४२, २८८, २७,४०,४२, ३६८, १६,७४ । [इन्द्रावरुणा युवमभ्वराय० ऋ ७, ८०,१ ते स २,५,१२,०, ते वा २,८,४,५, नि ५,० । सम्राड(०ळा)न्यः स्वराड(०ळा)न्यः । ऋ ७,८२,२]

विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता नो अस्त्वपरिहताः सनुयाम वाजम् ।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥

८६

एनां मुखेन वायुमिन्द्रवन्तोऽचिध्याम वर्जने विश्व ऊती ।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः ॥

८७

कुत्राचिधस्य समृतौ रणा नरो नृपदने । अहन्तश्चिधमिन्धुते संजनयन्ति जन्तवः ॥

८८

सं५ यद्विपो वनामहे सं५ हुव्या मानुषाणाम् ।

उत युज्ञेस्य शंस ऋतेस्य रुक्षिमददे ॥

८९

यदुद्यं सूर्यं ब्रवोऽनागा उद्यन्मित्राय वरुणाय सत्यम् ।

वयं देवव्रादिते स्याम तव शिवांसो अयमन् गृणन्तः ॥

९०

उद्वां पृक्षासो मधुमन्तो अस्थुरां सूर्यो अरुहश्च शुक्रमर्णः ।

यस्मा आदित्या अघ्नूनो रदन्ति मित्रो अर्यमा वरुणः सज्जोपाः ॥

९१

उपेमसृक्षि वाजयुर्वृक्षस्यां चनो दधीत नाद्यो गिरो मे ।

अपां नपादानुहेमा कुर्वित्सं सुपेशसस्करति जौषिषादि ॥

९२

समन्या यन्ति ॥

९३

अपां नपादां हांस्थादुपस्यं जिह्वानामूध्वीं विद्युतं वसानः ।

तस्य ज्यैष्ठं महिमान् वदन्तीर्हिरण्यवर्णाः परियन्ति गृहीः ॥

९४

तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः पयिन्त्यापः ।

सं शुक्रैभिः शिक्रीभी रेवेदयिर्दीदायानिभ्मां घृतनिर्णिग्यसु ॥

९५

अग्रा आयूःपि यवसे ॥

९६

[विश्वाहेन्द्रो अधिवक्ता नो०] ऋ. १,१००,१९; १०२,११. काठ. १३,११ । तन्नो मित्रो वरुणो० । ऋ. १,९४,१६; ९५,११. ९६,९; ९८,३, १००,१९. १०१,११. १०२,११. १०३,८. १०५,१९. १०६,७. १०७,३. १०८,१३. १०९,८. ११०,९. १११,५. ११२,२५. ११३,२०. ११४,११. ११५,६. नि. ५,११; तै. ना. २,८, ७,२. तै. आ. ४,४२,३. काठ. १३,११ । एनां मुखेन (गूषेण) वायुम्० । ऋ. १,१०५,१९. नि. ५,११ । कुत्राचिधस्य समृतौ० ऋ. ५,७,२. तै. स. २,११,१. ३ । सन्५ चिधयो० ऋ. ५,७,३. तै. सं. २,१,११,३ । यदद्य सूर्यं ब्रवोऽनागा० । ऋ. ७,६०,१ । उद्वां पृक्षासो मधुमन्तो० । ऋ. ७,६०,४ । उपेमसृक्षि वाजयु० । ऋ. २,३५,१. काठ. १२,१५. आ. श्रौ. ६,१. ३ । समन्या यान्ति० । ऋ. २,३५,३. सा. ६०७, तै. स. २,५,१२,६; कपि. ४८,४ । अपां नपादान्० । ऋ. २,३५,३; तै. स. २,५,१२,१ । तमस्मेरा युवतयो० । ऋ. २,३५,४. तै. ना. २,५,१२,२ । अग्रा(०४)आयूःपि० । ऋ. ९,६६,१९; सा. ६२७,१४६४. १५१८. तै. ना. २,६,३,४. तै. आ. २,५,१. तै. स. १,३,१४,७. ४,२९,१; ५,५,१. ६,६,२. काठ. ४,११. कपि. ३,९,८,५ ।

आयुर्दा देव जरस् < वृष्णानां घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्रे ।	
घृतं पिबन्नमृतं चारु गन्धं पित्तं पुनं जरस् म एमम् ॥	९७
गयस्कानो अमीवहा ॥	९८
या ते धामानि हविषा यजन्ति तां ते विश्वा परिभूरस्तु यजम् ।	
गयस्कानः प्रतरुणः सुवीरोऽवीरहा प्रचरा सोम दुर्धान् ॥	९९
सुत्रामाणं, महीमूरश्चि, —मं मे वरुण, तच्छायामि, वैश्वानरो न ऊत्या, पृष्टो द्वि- व्य, —मि त्वा शूर नोनुम, —स्त्वामिद्धि हवामहे ॥	१००
आपुप्राथ महिना वृष्ण्या वृषन् विश्वा यविष्ठ यवसा ।	
अस्मंश्च अयं मघवन् गोमति व्रजे वज्रिश्चित्राभिरुतिभिः ॥	१०१
बोधा सु मे मघवन् वाचमेमांश्च यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिम् ।	
इमां ब्रह्म सधमादि जुषस्व ॥	१०२
रेवतीर्नः सधमादा इन्द्रे सन्तु तुर्विवाजाः । क्षुमन्तो यांभिर्मदेम ॥	१०३
प्रो प्सुस्मि पुरोत्थमिन्द्राय शूर्पमर्चत । अर्भके चिदु लोककृत्सुज्ञे समस्तु वृत्रहा ।	
अस्माकं बोधि चोद्विता नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥	१०४
आ नो अग्रे सुचेतुना ॥	१०५
आ नो अग्रे रवि भर सत्रासाहश्च वरेण्यम् । विश्वासु वृत्सु दुष्टुरम् ॥	१०६

[आयुर्दा देव जरस् < ०। वा ११, १२ । गयस्कानो अमीवहा ०। ऋ १, ११, १२, तै स ४, १, १३, ५ । या ते धामानि हविषा ०। ऋ १, ११, १२, तै स १, २, १०, १, तै आ २, ८, ३, १, काठ ११, ३ । सुत्रामाणं पृथिवीं ०। ऋ १०, ६३, १०, अथर्व ७, ६, ३, तै स १, ५, ११, ५, काठ २, ३ । महीमू पु मातरं ० । तै स १, ५, ११, ५, वा ३०, ४—५, बषि ४६, ७ । इमं मे वरुण ० । ऋ १, २५, १२, सा १५८५, तै स २, १, ११, ६, काठ ४, १६ । तस्वयायामि ब्रह्मणा ०। ऋ १, २४, ११, तै आ २, १, ११, ६, काठ ४, १६ । वैश्वानरो न ऊत्या ० (ऊत्य) । तै ॥ १, ५, ११, १, काठ ४, १६ । पृष्टो द्वि ०। ऋ १, ९८, २, तै स १, ५, ११, १, तै आ ३, ११, ६, ४ । अमि त्वा शूर नोनुम ०। ऋ ७, २२, २२, सा २३३, ६८०, अथर्व २०, १२१, १, तै स २, ४, १४, २, काठ १२, १५ । त्वामिद्धि हवामहे ०। ऋ ६, ४६, १, सा २३४, ८०९, अथर्व २०, ९८, १, तै स २, ४, १४, ३, वा १२, १५ । आपुप्राथ महिना ०। ऋ ८, ७०, ६, सा ८६३, अथर्व २०, ८१, २, ९२, २१ । बोधा ॥ मे मघवन् ०। ऋ ७, २२, ३, सा ९२९, अथर्व २०, १२७, ३, वा १२, १५ । रेवतीर्नः सधमादा इन्द्र ०। ऋ १, ३०, १३, सा १५३, १०८४, अथर्व २०, १२२, १, तै ॥ १, ७, १३, ५, २, २, १२, ८, ४, १४, ४, काठ ८, १७, १०, १२, १२, १५ । जोष्वसो पुरोत्थम् ०। ऋ १०, १३२, १, सा १८०१, अथर्व २०, २५, २, तै स १, ७, १३, ५, तै आ २, ५, ८, १ । आ नो अग्रे सुचेतुना ०। ऋ १, ७९, ९, सा १५२६, तै आ २, ४, ५, १, वा २, १४ । आ नो अग्रे रवि भर ०। ऋ १, ७९, ८, सा १५२५, काठ १०, १२]

इन्द्रो मदाय वायुधे शंससे वृत्रहा नृभिः ।

तमिन्महत्स्त्राजिपूतेमभे हवामहे स त्रिजिषु प्र नोऽविपत् ॥

१०७

मदे मदे हि नो दुर्दिर्युथा गवामृजुक्रतुः ।

संगृभाय पुरू श्रुतोभ्यादृस्त्या वसु जिगीहि राय आभर ॥

१०८

ता अस्य नमसा सहः सपर्यन्ति प्रचेतसः ।

तृतान्यस्य सधिरे पुरूणि पूर्वाचिचये वस्त्रोरनु स्वराज्यम् ॥

१०९

ता अस्य पृथनायुवः सोमं श्रीणन्ति पृथयः ।

त्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिनन्ति सायुकं वस्त्रोरनु स्वराज्यम् ॥

११०

घृतं न पूतं तनुरेपाः क्षुचि हिरण्यम् । तंसे कृमो न रोचत स्वधावः ॥

१११

ओमि सुधन्द्र विस्पते ॥

११२

आर्यमा याति वृषमस्तुरापाद् दाता वध्वनि त्रिदधे तनुपाः ।

सहस्राक्षो गोत्रभिर्द्वजनाहुरस्मासु देवो द्रिणिं दधातु ॥

११३

ये तेऽर्यमन् बहवो देवयानाः पन्थानो राजन् दिवं आचरन्ति ।

तैश्चिर्नो देव मंहि शर्म यच्छ यं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

११४

उद्गमे शुच्यस्तव, —ऽयमग्निर्वीरतम, —तत् पर्यस्य, भद्रा अथा, सप्त त्वा हरितो रथे,
तरणिर्विश्वदधतः ॥

११५

[इन्द्रो मदाय वायुधे० । ऋ १ ८१ १ सा. ४११ १००२, अथर्व २०, ५६, १ । मदे मदे हि नो दुर्दि ० । ऋ १ ८१, ७, अथर्व २०, ५६, ४ तै जा २, ४, ४७ कठ १० १२ । ता अस्य नमसा सह ० । ऋ १ ८४, १२, सा १००७, अथर्व २०, १०९, ३ कठ १२ १५ । ता अस्य पृथनायुव ० । ऋ १ ८४ ११ सा १०२६, अथर्व २०, १०९, २ । घृतं न पूतं तनू ० । तै स २ २ १२, ७ । ओमि (उमे) सुधन्द्र विस्पते ० (सविषो) । ऋ ५, ३, ९ सा १०२४ मै २, १३, ५, ॥ स २ २, १२७ ४४ ४, ६ । आर्यमा याति वृषम ० । तै स २ ३ १४ ४ । ये तेऽर्यमन् बहवो ० । तै स २, ३ १४ ४ । उद्गमे शुच्यस्तव ० । ऋ ८, ४४ १७ सा १५३४ तै स १, ३, १४ ८, ५ ५ ३, २ ४, १४, ४ । अयमग्निर्वीरतम ० । तै स ४७ १३, ४, काठ १८ १८ पाप २९, ६ । तत्पर्यस्य देवत्व ० । ऋ १, ११५ ४ अथर्व २० १२३, १ तै जा २ ८ ७, १, नि ४ ११ । भद्रा अथा ० । ऋ १ ११५, ३, तै जा २ ८ ७ १ । सप्त त्वा हरितो रथे ० । ऋ १, ५०, ८, सा ६४०, अथर्व १३, २, २३ । २० ४७, २० । वे म २, ४, १४ ॥ कठ ९ १९ १२, १ । तरणिर्विश्वदधतः ० । ऋ १, ५०, ४, सा ६३५, अथर्व १३, २ १९ २० ४७, १६ । तै स १, ४, ३२, ७ तै जा ३, १७, १ काठ १०, १३ ।

चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे चक्षुर्विरूपं तन्मस्यः । सं चेदं विं ल पश्येम ॥ ११६

सुसंदृशं त्वा वयं प्रति पश्येम सूर्य । विं पश्येम नृचक्षुसः ॥ ४ ॥ ११७

युवं सुराममधिना ॥ ११८

होता यक्षदधिनो सरस्वतीमिन्द्रं सुराम्णां सोमाना पितृनु मन्दन्ता व्यन्तु होतयेज ।
पुत्रमिन् पितरो ॥ ११९

इन्द्रः सुत्रामा स्ववं अंशोभिः समृद्धीको भवतु निश्चवेदाः । १२०

गोपुतां द्वेपो अभयं कृणोत सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥

तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सोमनसे स्याम ।

सं सुत्रामा स्ववं इन्द्रो अस्मदाराचिद् द्वेपः सनुतर्धुयोतु ॥ १२१

अग्ने गोजस्य गोमतः ॥ १२२

भद्रो नो अग्निराहुतो भद्रा रातिः सुभग भद्रो अश्वरः । भद्रा उत प्रशस्तयः ॥ १२३

सं समि, — देनां त्रौ अग्नि, — मां ते अथा इधीमहि, — ये त्रीं ते वाजिना त्रीं पृथस्या ॥ १२४

त्रिराग्निर्बलमिन्द्रं भिक्षां सहस्रमैरयत् । शरो जैतांपराजितः ॥ १२५

त्रिरिहः पयते वृषा सोमः भुक्त्राभिरुतिभिः । वार्जां सहस्रसांतमः ॥ १२६

सं वा कर्मणा समिधा हिनोर्मान्द्राविष्णु अपसस्परं अस्य ।

जुषेयां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता ॥ १२७

[चक्षुर्नो धेहि चक्षुषे ० । ऋ १०, १५८, ४, काठ ९, १९ । सुसंदृशं त्वा वयं प्रति ० । ऋ १०, १५८, ५, १, ८९, ३, तै स १, ८, ५, १, काठ ९, ६, ९, १९, ३६, १३, ऋ ८, ९]

[४] तै ३, २, ११, ३, १, ११ । ऋ १०, ३३, २०, ५१—१२, ७६, २१, ४१—४३, १५, ३०—३४, ३५, ३८—३९, १८, ६६, १२, १९ । ऋण्य ११, ४६, २२, ३६—३७, ६१; २३, ४२—४४, १६, ५१, ५३—५४, ५७, ६०—६१, १३, २० ।

[युवं सुराममधिना ० । ऋ १०, १३१, ४ अथर्व २०, १२५, ४, तै ब्रा १, ४, १, १, काठ १७, १९ ।

होता यक्षदधिनो ० । ऋ १०, १३१, १० । इन्द्रं सुत्रामा स्ववं (०श्वं) । ऋ ६, ४७, १२, १०, १३१, १, अथर्व ७, ९१, १, २०, १२५, ६ तै ॥ १, ७, १३, ४, काठ ८, १६ । तस्य वयं सुमतौ ० । ऋ ६, ४७, १३, १०, १३१, ७, अथर्व ७, ९२, १, २०, १२५, ७, तै स १, ७, १३, ५, नि ६, ७ । अग्ने वाजस्य गोमतः ० । ऋ १, ७९, ४ स ९९, १५६, १, तै स ४४, ४५, काठ ३९, १५ । भद्रो नो अग्निराहुतो ० । ऋ ८, १९, १९, सा. १११, १५५९, काठ ३९, १५ । सं समिदं ० । ऋ १०, १९१, १ अथर्व ६, ६३, ४, तै स २, ६, ११, ४, ४, ४, ४, ४, काठ २, १५ । एना नो अग्निम ० । ऋ ७, १६, १, सा ४५, ७४९, तै स ४, ४, ४, ४, नि ३, २१, काठ ३९, १५ । आ ते अथा (०श्व) इधीमहि ० । ऋ ५, ६, ४, सा. ४१९, १०२२; अथर्व. १८, ४, ८८, तै स. ४, ४, ४, ६, काठ ९, ६, ३९, १४ । अग्ने त्रीं ते वाजिना ० । ऋ ३, २०, २, तै य. २, ४, १६, २, ३, २, ११, १ । सं वा कर्मणा समिधा ० । ऋ ६, ६९, १, तै य ३, २, ११, १, काठ १२, १४, २३, ११]

उभा जिग्यधुः ॥

१२८

इन्द्राविष्णु दृष्टिताः शम्बरस्य नव पुंरो नवति च श्रथिष्टम् ।

शतं चर्चिनः सहस्रं च साकं च द्रव्यो अप्रत्यसुरस्य वीरान् ॥

१२९

उत माता मुह्यिमन्वधेनदुर्मा त्वा जहति पुत्र देवाः ।

अध्वान्वीद्वत्रमिन्द्रो हनिष्यन्तसे विष्णो वितरं च विक्रमस्य ॥

१३०

त्रीण्यायूपि तव जातवेदः ॥

१३१

अग्निरास्मि जन्मना जातवेदा घृतं मे चक्षुरमृतं म आसन् ।

अकेश्विधातु रजसो विमानोऽजसो घर्मा हविरस्मि नाम् ॥

१३२

विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि ॥

१३३

वृषणं त्वा त्रिककुम्भं त्रिमूर्धानं त्रिसदृशम् । वर्ष्मन् पृथिव्या ईमहे अग्ने वृष्याय वोढवे ॥ १३४

अतिविद्धा, सस्येदेवा ॥

१३५

पर्जन्याय प्रगायत दिवस्पुत्राय मीढुवे । स नो यवसमिष्ठतु ॥

१३६

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युता उदोपुष्पीजिह्वते पिन्वते स्वः ।

इरा विश्वस्मै धृवनाय जायते यत् पर्जन्यः पृथिवीं रेतसावति ॥

१३७

यस्तस्तम्भ सहसा त्रि ज्मो अन्तान् बृहस्पतिस्त्रिपधस्यो रवेण ।

त प्रत्नासा ऋषयो दीघ्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रजिह्वम् ॥

१३८

विमिथा पुरं शयथेर्मपार्ची निखीणि साकमुदधेरकृन्तत् ।

बृहस्पतिरुपसं चर्ये गामकं च विवेद स्तनयन्निव द्यौः ॥

१३९

[उभा जिग्यधुः०। ऋ. ६,६९,८, अथर्व. ७,४४,१; तै. सं. ३,२,११,७; ७,१,६,७, ऋठ. १२,१४ । इन्द्रा-
विष्णु दृष्टिताः०। ऋ. ७,९९,५, तै. सं. ३,२,११,३ । उत माता मुह्यिमन्व० । ऋ. ४,१८,११, तै. ॥ ३,
२,११,३ । जीण्यायूपि तव जातवेदः० । ऋ. ३,१७,३; तै. सं. ३,२,११,७, ऋठ. २,१५,१२,१४ ।
अग्निरास्मि जन्मना० । ऋ. ३,२६,७, तै. १४,२ । विद्या ते अग्ने त्रेधा० । ऋ. १०,५५,७, तै. सं. ४,२,
२,१, ऋठ. ९,१९ १६,९ । अतिविद्धा विद्युरेणा० । ऋ. ३,८,३, ऋ. ८,९६,७; ऋठ. ९,१९ । अस्येदेवा
(०व) । ऋ. ४,६२,२, ऋ. १,६१,९-१०, अथर्व २०,३५,९-१०, तै. सं. २,३,१४,७; ऋठ. ८,१७ ।
पर्जन्याय प्रगायत० । ऋ. ७,१०२,१ तै. वा. २४,५,५; तै. आ. १,२९,१; ऋठ. २०,१५ । य वाता
वान्ति पतयन्ति० । ऋ. ५,८३,४ तै. आ. ६,६,२ । यस्तस्तम्भ सहसा० । ऋ. ४,५०,१; अथर्व २०,
८८,१; ऋठ. ९,१९ । विमिथा पुरं शयथा० । ऋ. १०,६७,५, अथर्व २०,९१,५; ऋठ. ९,१९]

- कृष्णं नितान्तरं हरयः सुपर्णा अपो वमाना दिवमुत्पतन्ति ।
तं आतृवृत्रन्तसदनाहृतस्यादिद्व घृतं न पृथिनी व्युद्यते ॥ १४०
- आ ते सुपर्णा अमिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषमो यदीदम् ।
शिवाभिर्नि स्मयमानाभिरागात् पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्राम् ॥ १४१
- चाश्रेण विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिपक्ति । यदेपाः वृष्टिरसृजि ॥ १४२
- पर्वतश्चिन्माहि वृद्धो विभाय दिवंश्चित्ताजु रजत स्वने वः ।
यत्क्रीडथ मरुत ऋष्टिर्भन्ता आप इव सद्युञ्जो धवध्वे ॥ १४३
- सृजन्ति रश्मिमोज्जुसा पन्थाः सूर्याय यातवे । तं भानुभिर्वितस्थिरे ॥ १४४
- चैद्विष्टेभिर्विहरन् यासि तन्तुमवर्षयन्नसितं देव वस्म ।
देत्रिभ्यतो रश्मयः सूर्यस्य चर्मैवाग्राधुस्तमो अरप्सन्तः ॥ १४५
- सूर्यो अर्वा विगाहते रश्मिभिर्वाज्जसातमः । बोधात् स्तोमैर्वयो दधत् ॥ ५ ॥ १४६
- अर्वाञ्चो अद्या भवता यजत्रा ओ वो हादिं भयमानो व्यपेयम् ।
त्राधुं नो देवा निजुरो वृकस्य त्राधुं कर्तीद्वुरपदो यजत्राः ॥ १४७
- प्र वा एको मिमय भूर्वागो यन्मा पितेन कितवः श्रुतासं ।
आरे पाश्चा आरे अर्वाणि देवा मा माधि पुत्रं विमिव प्रमीष्ट ॥ १४८
- आ घा ये अग्निमिन्धते स्तूर्णन्ति बहिरानुपैरु । येषामिन्द्रो युग संखा ॥ १४९
- याम्याः स्वस्वजनमग्न एव या आतस्थतुर्ध्वानानि विधा ।
प्र चर्षणी वृषणा चैज्जवाहुमग्निमिन्द्रः वृत्रहणः हुवेम ॥ १५०
- अग्रा इन्द्रश्च द्वाशुषो दुरोणे सुतावतो यज्ञमिहोपयातम् । अमर्षन्ता सोमपेयाय देवा ॥ १५१

[कृष्ण नितान्तरं हरयः ०। ऋ १,१६४,४७, अवर्ष १,२२,१, १,१०,२२, १३,३,१, तै स ३,१,११,४, नि ७,२४, ४४ ११९, ११,१३। आ ते सुपर्णा ०। ऋ १,७९ ०, तै स ३,१,१२,५, काठ ११,१३। चाश्रेण विद्युन्मिमाति वत्सं ०। ऋ १,३८,८, तै स ३,१,११,५, तै आ. १,१२,५, मठ ११,१३। पर्वतश्चिन्माहि वृद्धो ०। ऋ ५,६०,३, तै स ३,१,११,५। सृजन्ति रश्मिमोज्जुसा ०। ऋ ८,७,८]

[६] तै ३,३,१६, ३,४,११। या ३,३,५१, ७,३२, ३,३,४३, ३,४,८—१०, ३,१,१२,६३, १६,१६, १,७,१७, १२,३, १०,२०, २,३,६५। कष्य ३,२,४,४३,५१, ७,३२, १२,३,१७,६५, १८,१७, ३,३,३—४,०५, १,७, १६, ११,२९, २५,६७। [अर्वाञ्चो अद्या भवता ०। ऋ २,२९,६। प्रवा (व) एको मिमय ०। ऋ २, २९,५। आ घा ये अग्निमिन्धते ०। ऋ. ८,४५, १, या १३३,१३३८, तै या ०,४,५,७, नि ६,१४, काठ. १३,१५। याम्याः स्वस्वजनमग्न ०। तै या २,४,५७। अग्रा (०अ) इन्द्रश्च द्वाशुषो ०। ऋ ३,२५,४, तै या ०,४,५,७]

अन्वद्य नो अनुमतिः, रन्विदनुमते त्वम् ॥

१५२

राकार्महः सुहवाः सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा वोधतु त्मना ।

सौव्यत्पः सुन्याल्लिघमानया ददातु वीरः श्रुतदायमुक्थ्यम् ॥

१५३

यास्ते राके सुमतेयः सुपशुमो याभिर्ददासि दाशुपे वसुनि ।

ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराण ॥

१५४

सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा ।

जुषस्य हव्यमाहुते प्रजा देवि दिदिङ् नः ॥

१५५

या सुपाणिः सुशूरिः सुपुमा बहुस्रवरी ।

तस्यै विश्वरूपै हविः सिनीवालयै जुहोतन ॥

१५६

कुहूमहः सुकृतः विघ्नानासमस्मिन् यजे सुहवां जोहवीमि ।

मा नो ददातु श्रवणं पितृणां तस्यै ते देमि हविषा विधेम ॥

१५७

कुहूदेवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्प्य हविषः शृणोतु ।

स दाशुपे किरतु भूरि वामः रायस्पोपं चिकित्ते दधातु ॥

१५८

धाता दधातु नो रयिं प्राचा जीवांतुमक्षिताम् ।

वयं देवस्य धीमहि सुमतिः सत्यधर्मणः ॥

१५९

धाता ददातु दाशुपे वसुनि प्रजाकामाय भीदुपे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृताः संव्ययन्ताः विधे देवासो अदितिः सजोपाः ॥

१६०

[अन्वद्य (अनु नोऽद्या) नो अनुमतिः० । ऋ परि, ३,३ अथर्व ७,२०,१, ऋषि. ३६,२ । अन्विदनुमते त्वम्० । ऋ परि ३,४, अथर्व ७,२०,२, तै स ३,३,११,३ ऋ,४,१२,५, ७,१५,५, तै सा ३,१,३,३, तै सा ४,११,२, ऋठ १३,१६ २२,१४—१५ । राक्षामहः सुहवाः० । ऋ २,३२,४, अथर्व ७,४८,१, तै स ३,३,११,५, नि ११,३१ ऋठ १३,१६ । यास्ते राके सुमतेयः । ऋ २,३२,५, अथर्व ७,४८,२, तै स ३,३,११,५ ऋठ १३,१६ । सिनीवालि पृथुष्टुके० । ऋ २,३२,६, अथर्व ७,४६,१, २०,२, ६८,१, तै स ३,३,११,३, ३,११,५, नि ११,३२, ऋठ १३,१६ । या सुपाणिः (सुवाहुः) स्वगुरिः० । ऋ. २,३२,७, अथर्व ७,४६,२, तै स ३,३,११,४, ३,११,५, ऋठ १३,१६ । कुहूमहः (कुहू देवो) सुकृतः० अथर्व ७,४७,१, तै स ३,३,११,५, ऋठ १३,१६ । कुहूदेवानाममृतस्य पत्नी० । अथर्व ७,४७,२, तै स ३,३, ११,५, ऋठ. १३,१६ । धाता दधातु नो रयिं० । अथर्व ७,१०,१-२, तै स ३,३,११,३, ऋठ १३,१६ । धाता (विभ्वा वार्या) दधातु (०धा०) दाशुपे० । अथर्व ७,१७,२—३, तै स ३,३,११,३]

प्रातर्यजध्वमध्विना हिनोत न सार्थमस्ति देवया अञ्जुष्टम् ।

उताभ्यो अस्मद्यजते वि चावः पूर्वः पूर्वो यज्ञमानो वर्तनीयान् ॥

[१६१]

प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वं पुरा गृध्रादररूपः पिवातः ।

प्रातर्दि यज्ञमध्विना दुधाते प्रज्ञस्सन्ति क्वयः पूर्वभाजः ॥

[१६२]

इन्द्रा नु पूर्वाणा वयं सख्याय स्वस्तये । हुवेम वाञ्छसातये ॥

[१६३]

यन्निणिजा ॥

[१६४]

त्वमपे बृहदयो दधासि देव दाशुपे । क्विर्गृहपतिर्युवा ॥

[१६५]

हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विश्वविभावा सुदशीको अस्मै ।

मुगाहपत्याः समिषो दिदीक्षस्मश्चक्रं समिमीहि श्रवाधसि ॥

[१६६]

त्वं च सोम नो वंशो जीवातु न मरामहे । प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः ॥

[१६७]

त्रया देवानां पदवीः कुवीनो क्विर्विप्राणा महिषो मृगाणाम् ।

श्येनो गृध्राणा स्वधितुर्वनाना सोमः पवित्रमत्येति रेमन् ॥

[१६८]

आ विश्वदेव सत्पति सूर्करया वृषीमहे । सत्यस्रव सवितरम् ॥

[१६९]

आ कृष्णं रजसा वर्तमानो निवेदपञ्चमृतं मर्त्यं च ।

हिरण्येन सविता रथेना देवो याति भुवना विपश्यन् ॥

[१७०]

उदुप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः ।

गिरिभ्रंजो नैर्मियो मन्दन्तो बृहस्पतिर्मश्मकी अनावन् ॥

[१७१]

ह्रस्वैरिव सतिभिर्विबुदाङ्गिरश्मन्मयानि नहन्ता व्यस्यन् ।

बृहस्पतिराभिकन्तिकदद्रा उत प्रास्तादृशु मिदं आगायत् ॥

[१७२]

[प्रातर्यजध्वमध्विना हिनोत० । अ. ५, ७७, २; तै. जा. २, ४, ३, १३; नि. १२, ५ । प्रातर्यावाणा प्रथमा० । अ. ५, ७७, २; तै. जा. २, ४, ३, १३ । इन्द्रा नु पूर्वाणा वयं० । अ. ६, ५७, १; सा. २०२; काठ. २३, ११ । यान्निणिजा रेफणसा० । अ. १, १६२, २; तै. मं. ४, ३, ८, १; काठ. ५, ६, ३ । त्वमपे बृहदयो० । अ. ८, १०२, १; तै. मं. ३, ४, ११, १ । हव्यवाङ्गिरजरः पिता० । अ. ५, ४, २; तै. सं. ३, ४, ११, १ । त्वं च सोम नो वंशो० । अ. १, ९६, १; तै. मं. ३, ४, ११, १; काठ. २३, १२ । प्रया देवानां पदवीः० । अ. ९, ९६, १; काठ. २३, ११, १; तै. आ. १०, १०, १; नि. १४, १३; काठ. २३, १२ । आ विश्वदेव सत्पतिः० । अ. ५, ८२, ७; तै. मं. ३, ४, ११, २ । आ कृष्णेन रजसा० । अ. १, ३५, २; तै. मं. ३, ४, ११, १ । उदुप्रुतो न वयो० । अ. १०, ६८, १; अथर्व. २०, १९, १; तै. मं. ३, ४, ११, ३; काठ. २३, १२ । ह्रस्वैरिव सतिभिः० । अ. १०, ६७, ३; अथर्व. २०, ९६, ३; तै. मं. ३, ४, ११, ३]

त्वेऽ सुतस्य पीतये सद्यो बृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुकतो ॥	१७३
श्वेत्स्वमिन्द्र ब्रह्मणो महान् श्रुवो विश्वेषु संवनेषु यज्ञियः ।	
श्रुवो नृक्षयौतनो विश्वस्मिन् भरे ज्यैष्ठ्यश्च मन्त्रो विश्वचर्षणे ॥	१७४
प्र संमित्रानमीवासः ॥	१७५
यच्चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि यच्चि यवि ॥	१७६
यत्किंचेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुऽप्याथरामसि ।	
अचिन्ती यत्सं धर्मा युयोपिमं मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥	१७७
यथा नो अदितिः कर्तु पञ्चे नृभ्यो यथा गते । यथा तोकायु रुद्रियम् ॥	१७८
मा नस्तोके तनये मा ना आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।	
वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥	१७९
य इमा विश्वा जातान्पाथावयुति श्लोकिन । प्र च सुवाति सविता ॥	१८०
विश्वा रूपाणि ॥	१८१
अश्विना यज्ञमागतं द्राक्षुषः पुरुदक्षससा । पूर्णा रक्षतु नो रविम् ॥	१८२
इमं यज्ञमश्विना बर्धयन्तेमौ वीर्यं यजमानाय धत्ताम् ।	
इमौ पशून् रक्षतां विश्वतो नः पूर्णा नः पातु संदुर्मप्रयुजन् ॥	१८३
प्र ते महे सरस्वति संभुगे वाजिनीवति । सत्यवाचे भरे मर्विम् ॥	१८४
इदं ते हव्यं धृतवत्सरस्वति सत्यवाचे प्रयुतेमा इर्वीरपि ।	
इमानि व उदितं शतमानि तैर्भिर्यं सुभगासा स्याम ॥ ६ ॥	१८५

[२७८८]

॥ इति बिलकाण्डे द्वादशः प्रपाठकः ॥१२॥

ॐ नमः शिवाय

[त्वऽ न्तुस्य पीतये० । ऋ १,५६, अथर्व २०,६९,४, तै स ३,४,११,४, ऋ २३,१२ । भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणो (ब्रह्मणा)० । ऋ १०,५०,४, तै स ३,४,११,४, ऋ २३,१२ । प्र समित्रानमीवास ० । ऋ. ३,५९,२—३, तै स ३,४,११,५, २,८७,५, नि २,१३ । यच्चिद्धि ते विशो यथा० । ऋ १,२५,१, तै स. ३,४,११,५—६ । यत्किंचेदं वरुण दैव्ये० । ऋ ७,८९,५, अथर्व ६,५१,३, तै स ३,४,११,६, तै ब्रा. २,८,१,६; ऋ २३,१२ । यथा नो अदितिः० । ऋ १,४३,२, तै स ३,४,११,२, ऋ २३,१२ । मा नस्तोके तनये० । ऋ १,११,८, तै स ३,४,११,२, ४,५,१०,३, तै ब्रा २,८,६,९, तै आ १०,५३, ऋ. २३,१२ । य इमा विश्वा जातानि० । ऋ ५,८२,९ । विश्वा रूपाणि० । ऋ ५,८१,२, तै स ४,१,१०,४, नि १२,१३, ऋ १६,८, १०,१२, ऋ ३२,१ । अश्विना यज्ञमागतं० । तै ब्रा २,५,४,५ । इमं यज्ञ-मश्विना० । तै ब्रा. २,५,४,६ । इदं ते हव्यं धृतवत्० । तै ब्रा २,५,४,६]

अथ त्रयोदश प्रपाठक ।

प्र देवं देव्या धियेत्यष्टौ ॥ १

अजन्ति त्वामध्वरे देवयन्तो वनस्पते मधुना देव्येन ।

यदुर्ध्वंस्तिष्ठा द्रविणेह धत्तायद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे ॥ २

उच्च श्रयस्व वनस्पते वर्ष्मन् पृथिव्या अधि ।

सुमित्रो मीर्यमानो वंशो धा यज्जवाहसे ॥ ३

समिद्रस्य श्रयमाणः पुरस्ताद्ब्रह्म वन्वानो अजरं सुवीरम् ।

आरे असदमृतिं गन्धमाना उच्च श्रयस्व महते सांभगाय ॥ ४

ऊर्ध्वं ऊ पुं ण ऊतये ॥ ५

ऊर्ध्वो नः पादोऽङ्गसो नि केतुना विभुः समग्रिणं दह ।

कृधी न ऊर्ध्वोऽक्षरधाय जीरसे विदा देवेषु नो दुः ॥ ६

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाः ममर्यो आ विदये वर्धमानः ।

पुनन्ति धीरा अप्सो मनीषा देव्या विग्रा उदियति वाचम् ॥ ७

युवा सुवासाः परिवीता आग्रात् सं उ श्रेमान् भवति जायमानः ।

तं धीरासः कुर्या उन्नयन्ति स्याश्च्यो मनुसा देवयन्तः ॥ ८

अभि त्वा देव सपितु, रिति त्रयोदश ॥ १ ॥ ९

होता यक्षदुमिः समिधा सुप्रमिधा समिद्रं नाभा पृथिव्याः संग्रथे वामस्य वर्ष्मन् दिवं दृढ-
स्पदे, वेत्वाज्यस्य, होतयज, होता यक्षतनुनपातमदितेर्गर्भं भूयनस्य गोपां, मध्वाय देवो

[१] ते आ ३,३,१; काठ १५,१२। वा ४,१०, ९ ३७, ११, ४२। शान् ४,१३; १२,३; १२, ४७। [प्र देव देव्या धिया०। ऋ १०,१७३,१, ते स ३,५,११,१, कठ १५,१७। अजन्ति त्वामध्वरे०। आ ३,८,१, ते आ ३,६,१,१ नि ८,१८, काठ १५,१७। उच्च श्रयस्व वनस्पते०। ऋ ३,८,३, ते आ ३,६,१,१, कठ १५,१९। समिद्रस्य श्रयमाणः०। ऋ ३,८,२, ते आ ३,६,१,१, काठ १५,१२। ऊर्ध्वं ऊ पुं ण ऊतये०। ऋ १,२६,१३, वा ५७ ते स ४,१,४,२, ५,१,५,३, ते आ ३,६,१,२, ते आ ४,२०,१, काठ १५,१९; १६,४। ऊर्ध्वो नः पादोऽङ्गसो०। ऋ १,३३,१४ ते आ ३,६,१,२, काठ १५,१२। जातो जायते सुदिनत्वे०। ऋ ३,८, १, ते आ ३,६,१,३। युवा सुवासा परिवीता(त)०। ऋ ३,८,३, ते आ ३,६,१,३, ते आ १,२७,२, काठ १५,१२। अभि त्वा देव सपितु०। ऋ १,२६,३; ते स ३,५,११,३, काठ ११,१२; १८,७, ४१ ४८,७।

[२]। आ ३,३,२। वा २८,१—१०,१८—३८, २६, २७—४७। कन्व ३०,१—१०,२४—३४, २३, ३०—४१।

देवेभ्यो देवयानान् पथो अनक्तु, वेत्वाज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षन्नेराश॑स्सं नृशस्तं नृ॑ष्प-
 नेत्रं, गोभिर्वपावन्त्स्याद्वीरैः शक्तीवान् रथैः प्रथमया॑वा हिरण्यैश्चन्द्री, वेत्वाज्यस्य, होत॑र्यज,
 होता यक्षदग्निं, —मिडं ईडितो देवो देवं आ च वक्षद्, दूतो हव्यवाडे॑मूरा उपेमे॑ यज्ञमुपेमां
 देवो देवहूतिमवतु, वेत्वाज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षहृदिः सुष्टीमोर्णप्रदा, अस्मिन् यज्ञे वि॑ च
 प्र च प्रथता॑ स्वासृत् देवेभ्यो, एमेनद्वयं वसवो रुद्रा आदित्याः स्वदन्तु, प्रियमिन्द्र॑स्यास्तु,
 वेत्वाज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षदुर क्रुष्वाः कृत्वपो कोशधावनी, —रुदाताभिर्जिह्नुता॑,
 वि॑ पक्षोभिः श्रयन्ता॑, सुप्रायणा॑ अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधो, व्यन्त्वाज्यस्य, होत॑-
 र्यज, होता यक्षदुपांसान्क्ता बृहतीं सुपंशुसा नृ॑ष्पतिभ्यो यानि॑ कृणु॒ने, सु॑स्मयमाने इन्द्रेण
 देवैरुदं बहिः सीदता॑, वीता॑माज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षदे॒व्या होता॑रा मुन्त्रा पोतारा
 कवीं प्रचेतसा, स्थिष्टमघान्यः कुरु॑दिपो स्वभिगुतैमन्यं ऊर्जी, संतवसेमे॑ यज्ञं दिवि॑ देवेषु
 धत्ता॑, वीता॑माज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षत्तिष्ठो देवीरपसामपस्तुमा, अछिद्रमुद्येदमप-
 स्तन्वतां, देवेभ्यो देवीर्देवमपो, व्यन्त्वाज्यस्य, होत॑र्यज, होता यक्षत्त्वष्टारमचिपुमपाक॑
 रेतोधा॑ विश्रवस॑ यशोधा॑ पुरुषं प्रमकामकर्शन॑, सुपोऽपः पोषेः स्यात् सुवीरो धीर्, —वेत्वाज्यस्य,
 होत॑र्यज, होता यक्षद्वनस्पतिमुपावसक्षद्वियो जोष्टर॑, शर्ममर्चरः, स्वदास्वधिति, —ऋतु-
 र्याधं देवो देवेभ्यो हव्यावाड्, वेत्वाज्यस्य, होत॑र्यज ॥ २ ॥ १०

ममिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान् यजसि जातवेदः ।

आ च बह मित्रमहश्चिकित्वान्वं दूतः कुर्विरुसि प्रचेताः ॥

११

तनुनपात् पथं क्रतस्य यानान् मध्वा समजन्तस्वदया सुजिह्व ।

मन्मानि धीभिर्कृतं यज्ञमन्धन् देवत्रां च कणुषाध्वरं तः ॥

१२

नराशस्सस्य महिमानमेपाशुपस्तोषाम यजतस्य यज्ञैः ।

यै सुक्रतुवः शुचयो धियधाः स्वदन्तु देवा उभयानि हव्यां ॥

१३

[३] तै. ब्रा. ३, ६, ३ । काठ. १६, २० । वा. २९, २५—३५ । काण्व ३१, ३७—४७ । [समिद्धो अद्य मनुषो० ।
 ऋ. १, ११०, १; अथर्व. ५, १२, १. तै. ब्रा. ३, ६, ३, १. नि ८, ५, काठ १६, २० । तनूनपात् पथं क्रतस्य० । ऋ.
 १०, ११०, २, अथर्व. ५, १२, २. तै. ब्रा. ३, ६, ३, १. नि ८, ६, काठ १६, २० । नराशस्सस्य महिमानमू० ।
 ऋ. ७, २, २; तै. ब्रा. ३, ६, ३, १. नि ८, ७ काठ. ३७, ४]

आजुह्वाना ईडयो वन्द्यथा याज्ञये वसुभिः सजोपाः ।	
त्वं देवानामसि यद्वा होता सं एनान् यक्षीषितो यज्ञीयान् ॥	१४
प्राचीनं वह्निः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्वाम् ।	
व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥	१५
व्यचस्वतीरुर्विया विश्वयन्तां पतिभ्यो नं जनुषः शुम्भमानाः ।	
देवाद्दीरो गृहवीरिश्चमिन्या देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥	१६
आ सुष्यन्ती यजते उपाके उपात्तान्क्ता सदतां नि योनी ।	
दिव्यं योषणे गृहवीं सुरुक्मे अशि श्रियं शुक्रपिञ्जं दधाने ॥	१७
देव्या होतारा प्रथमा मुवाचा मिमाना यज्ञं मनुषो यज्ञ्यै ।	
प्रचोदयन्ता विदधेपु क्कुरु प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥	१८
आ नो यज्ञं भारती त्वयमेत्विडा मनुष्वदिहं चेतयन्ती ।	
तिस्रो देवीरिहिरैदं स्योनं सस्वती स्वपसा सदन्तु ॥	१९
ये इमे द्यावापृथिवीं जनित्री रूपैरपि शत्रुघ्नानि विश्वा ।	
तमद्य होतारपितो यज्ञीयान् देवं स्वष्टारमिहं यक्षि विद्वान् ॥	२०
उपांसुज तमन्या समजन् देवानां पाथ क्रतुधा इवींश्चि ।	
वनस्पतिः शमिता देवा अग्निः स्रदन्तु हव्यं मधुना घृतैः ॥ ३ ॥	२१
अग्निर्होता नो अधुरं वाजी सन् परिणीयते । देवा देवेषु यज्ञियः ॥	२२

[आजुह्वाना ईडयो वन्द्यथा (अ) । ऋ १०, ११०, ३, अथर्व. ५, १०, ३, ते. मा. ३, ६, ३, १, नि. ८, ८, वा. १६, २० । प्राचीनं वह्निः प्रदिशा । ऋ, १०, १२०, ४, अथर्व. ५, १२, ४, ते. मा. ३, ६, ३, २, नि. ८, ९, वा. १६, २० । व्यचस्वतीरुर्विया विश्वयन्तां । ऋ १०, ११०, ५, अथर्व. ५, १२, ५, ते. मा. ३, ६, ३, ३, नि. ८, १०, वा. १६, २०, आ सुष्यन्ती यजते । ऋ. १०, ११०, ६, अथर्व. ५, १२, ६, ते. मा. ३, ६, ३, ३, नि. ८, ११, वा. १६, २० । देव्या होतारा प्रथमा मुवाचा । ऋ १०, ११०, ७, अथर्व. ५, १२, ७, ते. मा. ३, ६, ३, ३, नि. ८, १२, वा. १६, २० । आ नो यज्ञं भारती । ऋ १०, ११०, ८, अथर्व. ५, १२, ८, ते. मा. ३, ६, ३, ४, नि. ८, १३, वा. १६, २० । ये इमे द्यावापृथिवीं जनित्री । ऋ. १०, ११०, ९, अथर्व. ५, १२, ९, ते. मा. ३, ६, ३, ४, नि. ८, १४, वा. १६, २० । उपांसुज तमन्या समजन् । ऋ. १०, ११०, १०, अथर्व. ५, १२, १०, ते. मा. ३, ६, ३, ४, नि. ८, १५, वा. १६, २०]

[४] । मा. ३, ६, ४-६ । वा. १६, २५, ४, २०, १, ६५ । अथर्व. १२, २५, ४, २६, १, २३ । [अग्निर्होता नो अधुरेण] वा. ४, १५, ६, ते. मा. ३, ६, ४, ४ । १६, २१, ७-१२]

परि त्रिविष्टपुष्परश् वात्स्यो र्थोऽसि । आ देवेषु प्रयो दधत् ॥

२३

परि वाजपतिः कविः ॥ अजैदधिरसनुद्वाजं, नि देवो देवेभ्यो हव्यावाद्, प्राजोमिहिन्वा-
नो धेनाभिः कल्पमानो यज्ञस्यायुः प्रतिरन्तुप्रेष्य होतृहव्या देवेभ्यो, देव्याः शमितार उतं
मनुष्या आरभध्व, —मुपनयत मेध्यादुर आयासाना मेधयतये मेधं, प्रास्मा अग्निं भरत, स्त-
णीव वहिं, —रन्वेन माता मन्यतामनु पितानु आता संगम्योऽनु संग्ता संपूय, उदीचीनाः
अस्य पदो निधत्तात्, वर्यं चक्षुर्गमयताद्, वातं प्राणमन्ववसृजता, —दन्तरिधमसुं, पृथिवीः
क्षीर, —मेकधास्य त्वचमाछयतात्, पुरा नाभ्या अपिचसो वषामुत्तिदता, —दन्तरेवोष्माणः
वारपतात्, इयेनमस्य वक्षः कणुतात्, प्रथसा चाहं, झर्ला दोषणी, कश्यपेवासाः, —छिद्रे
श्रेणी, क्ववपोरूक्षे, कर्पणाष्टिबन्ता, पदत्रिःशतिरस्य वङ्कप, —स्ता अनुष्टयोच्चयावपताद्,
माश्वं गात्रमस्यानूनं कणुता, —द्वयभ्यगोहं पार्थिवं सनता, —दस्ता रक्षः संस्तृजताद्, वनिष्ट-
मस्य मा राविष्टो, —रूक्कं मन्यमाना नैदस्तोके तनये रविता रव, —दधिगो शमीध्वः, सुवामि
शमीध्वः, शमीध्वमधिगो ॥

२४-२५

अधिशुश्च विपापञ देवानाः शमितारी ।

तो एनं प्रविद्धास्तौ श्रपयतः यथास्य श्रपणं तथा ॥ ४ ॥

२६

जुषस्व सप्रयस्तमम् ॥

२७

इमं नो यज्ञममृतेषु धेहीमा हव्या ज्ञातवेदो जुषस्य ।

स्तोकाज्ञामग्ने मेदसो घृतस्य होतः प्राज्ञान प्रथमो निर्वध ॥

२८

घृतवन्नतः पावक ते स्तोकाः श्रोतन्ति मेदसः ।

संभ्रमन् देववीतये श्रेष्ठं नो वेदि वार्यम् ॥

२९

[परित्रिविष्टपुष्परश्० । क. ४, १५, २ । त आ ३, ६, ४, १, १६, २१ । परिवाजपतिः कविः० । अ ४, ६५, ३, मा ३०, त स ४, १, २, ५, त आ ३, ६, ४, १, काठ. १६, २, २१, १९, ३, ३८, १२, अथ. ३०, १ । अजैदधि रसद्वाजं० । त आ ३, ६, ५, काठ १६, २१ । स्तुणीव वहिः० । अ १ १३, ५ । अन्वेन माता मन्यता मनु० । काठ १६, २१ । उदीचीनाः० । ऐ आ २, ६]

[५] नै. आ ३, ६, ७-९ । सठ १६, २०-२१ । वा ३, १३, २१, ४०-४१, ४३-४७, २९, ३६, ३३, ९, १२, ५६ । वाण्य ३, १९, २३, ४२-४६, ३१, ४८, ३०, ९, १३, ५२ । [जुषस्व सप्रयस्तमम्० । क. १, ७५, १ त आ ३, ६, ७, १, काठ १६, २१ । इमं नो यज्ञममृतेषु० । क. ३, २१, १, त आ ३, ६, ७, १ काठ १६, २१ । घृतवन्न पावक ते० । अ ३, २१, २ नै आ ३, ६, ७, १, काठ १६, २१]

अग्निं सुदीतिं सुदृशं गृणन्तो नमस्यामस्त्वेदं जातवेदः ।

त्वां दूतमुरतिं हव्यवाहं देवा अकृण्वन्मृतस्य नाभिम् ॥

४४

इदोऽपुहूतो, —पुहूतेडो, —पासं इहा हयता, —मिडोऽपुहूता मानवीं घृतपदी मैत्रावरुणीं ॥ ब्रह्म
देवकृतमुपहृतं, देव्या अध्वर्यावा उपहृता, उपहृता मनुष्या य इमं यज्ञमवान् यं च यज्ञ-
पुतिं वर्धा, —उपहृते द्यावापृथिवीं पूर्वजं ऋतावरी देवीं देवपुत्रे, उपहृतोऽयं यज्ञमाना उत्तर-
स्यां देवयाज्याया, —मुपहृतो भूयसि हविःकरणे, दिव्यं धामशुपहृतो, देवा म इदं हविर्जु-
पन्तामिति, तस्मिन्मुपहृतः ॥ ५ ॥

४५-४६

त्वं ह्यमे प्रथमो मनोतास्यां प्रियो अभवो दस्म होता ।

त्वं सी वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु संहो विश्वस्मै संहृते संहृष्यै ॥

४७

अथा होता न्यसीदो यजीयानिदस्पदं इपयन्भीदयः सन् ।

तै त्वा नरः प्रथमो देवयन्तो महो रायं चितयन्तो अनुगमन् ॥

४८

पूतेव यन्तं बहुभिर्वसन्वैस्त्वं रायं जाम्वांसो अनुगमन् ।

रुशन्तमग्निं दृष्टतै घृहन्तं वषावन्तं विश्वहा दीदिवांससम् ॥

४९

पदं देवस्य नमसा व्यन्तः श्रवस्यवः श्रव आपन्नमुक्तम् ।

नामानि चिदधिरे यज्ञियानि भद्रायां ते रणयन्त संहृष्टी ॥

५०

त्वा वृधन्ति क्षितयः पृथिव्या त्वा राय उभयासो जन्मानाम् ।

तै त्रातां तरणे चैत्यो भूः पिता माता सदर्भिन्मानुषाणाम् ॥

५१

सपयंण्यः स प्रियो विश्वप्रिहोता मन्द्रो निपसादा यजीयान् ।

तै त्वा वयं दमा आ दीदिवांससमुप जुवाधो नमसा सदेम ॥

५२

[अग्निं सुदीतिं २० । ऋ ३, १७, ४, ते वा. ३, ६, १, १, काठ १८, २१]

[६] ते. वा. ३, ६, १० । काठ १८, २० । [त्वं ह्यमे प्रथमो ० । ऋ ६, १, १, ते वा. ३, ६, १०, १, काठ. १८, २० ।
अथा होता न्यसीदो ० । ऋ. ६, १, २, ते वा. ३, ६, १०, १, काठ १८, २० । घृतेव यन्तं बहुभिर्वसन्वैस्त्वं ० ।
ऋ ६, १, ३, ते वा. ३, ६, १०, १, काठ १८, २० । पदं देवस्य नमसा ० । ऋ ६, १, ४, ते. वा. ३, ६, १०, २, नि
४, १९ । त्वा वृधन्ति क्षितयः ० । ऋ. ६, १, ५, ते वा. ३, ६, १०, २, काठ १८, २० । सपयंण्यः स प्रियो ० ।
ऋ ६, १, ६, ते वा. ३, ६, १०, ३, काठ १८, २०]

तै त्वा वयं सु३ध्यो नन्वमग्रे सुम्नायं इमहे देव्यन्तः ।

त्वं विशो अनयो दीद्यानो दिवो अग्रे वृद्धतां रोचनेन ॥ ५३

विशां कविं विदपतिं शंखतीनां नितोश्चनं वृषभं चर्षणीनाम् ।

प्रेतीषणिमिष्यन्तं पावकं राजन्तमग्निं पुञ्जतं रुघीणाम् ॥ ५४

सो अग्र ईजे शशमे च मेतो यस्ता आनद् समिधा हव्यदातिम् ।

ये ओहुतिं परि चेदा नमोभिविंशेत् स यामा दधते त्वोतः ॥ ५५

असा उ ते महि महे विधेम नमोभिरग्रे समिधोतं हव्यैः ।

वेदी स्रनो सहसो गीर्भिरुक्थेरी ते भद्रायां सुमतो यतेम ॥ ५६

ओ यस्ततन्ध रोदसी वि आसां श्रवोभिश्च श्रवस्स्पस्तैरुवः ।

वृहज्जिवाजैः स्थविरेमिरसे रेवज्जिरगे वितरं विभाहि ॥ ५७

नृवद्भसो सदाभिद्वेहसे भूरि तोकाय तनयाय पथः ।

पूर्वोरिपो वृहवीरारंभा असे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु ॥ ५८

पुरुषपग्रे पुरुधा त्वायां वंसनि राजन् वसुता ते अद्याप ।

पुरुणि हि त्वं पुरुनार सन्त्यग्रे वंसु विधते राजनि त्वं ॥ ६ ॥ ५९

ओ वृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैरिन्द्र यात नमोभिरग्रे अवीक् ।

युवं राधोभिर्कुवेभिरिन्द्राये अस्मे भवतमुत्तमेभिः ॥ ६०

होता यक्षदिन्द्राग्नीं छागस्य हविषा ओत्तामव सभ्यतो मेदा उज्जुतं पुरा द्वेपोभ्यः पुरा पौरुषेय्या
गुभों घस्तां नूनं शस्तं अजाणां यवसप्रथमानां सुमत्क्षराणां शतं रुद्रियाणामभिप्रात्तानां पीवोप-
यमनानां पाश्र्वतैः श्रोणितैः शिनामतं उत्सादतोऽङ्गादङ्गादवृत्तानां कस्त एवेन्द्राग्नीं जुषतां हवि-
र्होतयं ॥ ६१

[तत्त्वायं सु३ध्यो० । ऋ ६, १, ७. तै. जा. ३, ६, १०, ३; काठ १८, २० । विशां कविं विदपतिं० । ऋ. ६, १, ८, तै. जा. ३, ६, १०, ३. काठ. १८, २० । सो अग्र ईजे शशमे० । ऋ. ६, १, ९. तै. जा. ३, ६, १०, ४; काठ. १८, २० । अस्मा उ ते महि महे० । ऋ. ६, १, १०, तै. जा. ३, ६, १०, ४ । आ यस्ततन्ध रोदसी० । ऋ. ६, १, ११, तै. जा. ३, ६, १०, ५, काठ १८, २० । नृवद्भसो सदाभिद्वेहसे० । ऋ. ६, १, १२, तै. जा. ३, ६, १०, ५; काठ १८, २० । पुरुषपग्रे पुरुधा त्वाया० । ऋ. ६, १, १३, तै. जा. ३, ६, १०, ५, काठ १८, २०]

[७] तै. जा. ३, ३, ११-१२ । वा. २१, ४३-४७ । ऋ. २३, ४४-४६ । [आ वृत्रहणा वृत्रहभिः० । ऋ. ६, ६०, ३, तै. जा. ३, ३, ८, १ । एवेन्द्राग्नीं जुषता० । तै. जा. ३, ६, ११, १-२]

मीभिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमाना ईद्वे रयिं यशसं पूर्वभाजम् ।

इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवच्चा प्र नो नव्येमिस्तिरतं देव्योः ॥

६२

देव्यभ्यो वनस्पते हवींरपि हिरण्यपर्णा प्रदिवस्ते अर्थम् ।

प्रदक्षिणिद्वयानया नियुय कृतस्य वक्षि पथिमी रजिष्ठैः ॥

६३

होता यक्षदेनस्वपति, — माभि हि पिष्टतमया रमिष्ठया रश्ननयोधित यंत्रावेराज्यस्य प्रिया धामानि यंत्र सोमस्याज्यस्य हविषः प्रिया धामानि यंत्रेन्द्राग्न्यांश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि यंत्र वनस्पतेः प्रिया पाथास्मि यंत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि यंत्रावेर्होतुः प्रिया धामानि यंत्रेत् प्रस्तुत्येवोपस्तुत्येवोपावस्रक्षद्रभीषास्समिव कृत्वीं करुदेवं देवां वनस्पति, — जुषतां हवि, — होतयंज ॥

६४

वनस्पते रश्ननया नियुय पिष्टतमया चरुनानि विद्वान् ।

ब्रह्मा देवत्रा दधिषो हवींरपि प्र च दातारममृतेषु वोचः ॥

६५

पिप्रोहि देवान् ॥ होता यक्षदमिंर स्विष्टकृत, — मायुदमिरयैः प्रिया धामान्य, — याद् सोमस्याज्यस्य हविषः प्रिया धामान्य, — यादिन्द्राग्न्यांश्छागस्य हविषः प्रिया धामान्य, — याद् वनस्पतेः प्रिया पाथास्मि, — याद् देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि, यक्षदमेर्होतुः प्रिया धामानि, यक्षस्वै मुक्तिमान्, — मायजतमेज्या ईपः, कृणोतु सां अच्वराज्जातवेदा, जुषतां हवि, — होतयंज ॥ अग्रे यदद्यै, — होपहता ॥ ७ ॥

६६-६७

देवं यहिः सुदेवं देवं स्यात्, सुवीरं वीरं, — वंस्तोर्वृज्येता, — ऽक्तोः प्रभ्रियेता, — ऽत्युन्यान् रायां बहिष्मतो मदेम, वसुवने वसुधेयस्य वेतु, यंज, देवं बहि, — वसुवने वसुधेयस्य वेतु, देवीर्द्वारः संप्रति वीक्षीर्यामज्जिधिरां ध्रुवां देवहूतो, वत्स ईमेनास्तरुणा आपिमीयाद् कुमारी वा नवजातो, मैत्रा अर्या रेणुक्काटः प्रणग्, वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु, यंज, देवीर्द्वारं, वसुवने वसुधेयस्य व्यन्तु, देवीं उपासान्क्तायास्मिन् यज्ञे प्रयत्यन्वेता, — मेपि नूनं देवीर्विशः प्रापासिष्टां सुप्रति सुधिते, वसुवने वसुधेयस्य वीतां, यंज, देवीं उपासान्क्ता, वसुवने

[मीभिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमाना (न)० । अ. ७, ९३, ४, ते. आ. ३, ६, ९, १, अठ. ४, १५ । देव्यभ्यो वनस्पते हवींरपि० । ते. आ. ३, ६, ११, २; पाठ. १८, २१ । देव्यो वनस्पतिजुषतां० । ते. आ. ३, ६, ११, ४ । वनस्पते रश्ननया नियुय० । अ. १०, ७०, १०, ते. आ. ३, ६, १२, १, नि. ६, ७ । पिप्रोहि देवान्० । अ. १०, ७, १; ते. अ. ४, ३, १३, ४, ते. आ. ३, ५, ७, ५, ६, ११, ४ अठ. २, १५, १८, २१, २०, १५ । अग्रे यदद्य० । अ. ६, १५, १४; ते. अ. ४, ३, १३, ४; ते. आ. ३, ५, ७, ५, ६, १०, २]

[८] ते. आ. ३, ६, १३ । आ. २१, ४८ — ५८ २८, ३५ — ४५ । पाठ. २३, ४७ — ५७, २०, १२ — २२ ।

रात्रामहं, यास्ते राके, सिनीवालि, या सुपाणिः, कुहमहं, कुहदेवानाम् ॥ ७६

अग्निहोता गृहपतिः स राजा विश्वा वेद जनिमा ज्ञातवेदाः ।

देवानामुत्तं या मर्त्यानां यजिष्ठः स प्रयजतामृतावा ॥

७७

हव्यप्राडमि, रिडोपहता ॥ १० ॥

७८

[२८६६]

॥ इति खिलकाण्डे त्रयोदशः प्रपाठकः ॥ १३ ॥

ॐ ॥ ७ ॥

अथ चतुर्दश प्रपाठकः ।

सोमो धेनुं सोमो अर्धन्तमाधुं सोमो वीरं क्रमणुं ददाति ।

सादन्पुं विद्वन्पुं समेषं पितृश्रवणुं या ददाश्वदसै ॥

१

अपाठं युत्सु पृतनासु पश्विं सुपांमत्सां वृजन्तस्य गोपांम् ।

मोपुजां सुक्षितिं सुश्रुतं जयन्तं त्रामन्तुमदम सोम ॥

२

तं सोमं क्रतुभिः सुक्रतुर्भूस्त्वं दक्षैः सुदर्क्षो विश्ववेदाः ।

तं वृषा वृषत्तमिर्मदित्वा तुम्नेभिर्धुम्वभवो नृचक्षाः ॥

३

यो ते धामानि दिवि या धृष्टिन्वाम् ॥

४

तमिमां अपधीः सोम विश्वास्त्वगोपौ अजनयस्त्वं गाः ।

तमोततन्धोऽर्धन्तरिक्षं तं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ ॥

५

[राकामहं ॥ अ. २, ३२, ४, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, नि ११, ३१, काठ १३, १६ । यास्ते राके ॥ अ. २, ३२, ५, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, काठ १३, १६ । सिनीवालि ॥ अ. २, ३२, ५, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, नि ११, ३३, काठ १३, १६ । या सुपाणिः ॥ अ. २, ३२, ५, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, नि ११, ५, काठ १३, १६ । कुहमहं (०देवां) । अ. परि. ३, १, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, काठ १३, १६ । कुहदेवानाम् ॥ अ. परि. ३, २, अथर्व ७, ४८, २, तं ॥ ३, ३, ११, ५, काठ १३, १६ । अग्निहोता गृहपतिः ॥ अ. ६, १५, १३, तं ॥ ३, ५, १०, १ । हव्यप्राड (अ)-गिन ॥ अ. ५, ८, २, तं ॥ ३, ४, ११, १]

[१] ' । अ. २, ८, ३, २, ८, १ । या ३८, १०-२२, ४, ३७, १०, २०, २३, ५५ अथर्व ३३, १४-१६, ४, ४९, ११, २९, २५, १० । [सोमो धेनुं सोमो ॥ अ. १, ९, १, २०, तं ॥ २, ८, ३, १ । अपाठं युत्सु पृतनासु ॥ अ. १, ९, १, २१ अ. २, ४, ३८, २, ८, ३, १, ७, ४, १, ७, ४, १, ७, ४, १ । त्वं सोमं क्रतुभिः ॥ अ. १, ९, १, २, तं ॥ २, ४, ३, ८, २, ८, ३, १ । या ते धामानि दिवि ॥ अ. १, ९, १, ४, तं ॥ २, ३, १४, १, ४, १, १६, १, तं ॥ २, ८, ३, १, काठ १३, १५ । तमिमां अपधीः सोम ॥ अ. १, ९, २, २, तं ॥ २, ८, ३, १]

यां ते धामानि हविषा यजन्ति, सोमापूषणे, — मीं देवीं ॥

६

सोमापूषणा रजसो विमानं ससंचक्रं रथमविधमिन्वम् ।

विष्वक्ते मनसा युज्यमानं तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम् ॥

७

द्विरेव्यन्यः सदनं चक्रं उवां पुष्टिव्यामन्यो अध्वन्तरिक्षे ।

तां अस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षं रायस्पोषं विष्युतां नाभिमुस्मै ॥

८

धियं पूषा जिन्वतु मिथमिन्वां रथिं सोमो रथिर्पतिर्दधातु ।

अवतु देवपदितिरनर्वा बृहद्देव विदधे सुवीराः ॥

९

विश्वान्यन्यो भुवना ज्ञानं विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति ।

सोमापूषणा अवतुं धियं मे युवाभ्यां विश्वाः पृतना जयेम ॥

१०

प्रजापते नेहि त्वत्तान्यन्यो विश्वा ज्ञातानि परि तां वभूव ।

यस्मै कं जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥

११

रयीणां पतिं यजतं बृहन्तुमस्मिन् भरे वृतुम् वाजसावौ ।

प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य यज्ञाम देवमधि नो वधीतु ॥

१२

प्रजापते त्वं निधिषाः पुराणो देवानां पिता जनितां प्रजानाम् ।

पतिर्विधस्य जगतः परस्पां हविर्नो देव विह्वे जुषस्व ॥

१३

तवेमै लोकाः प्रदिशो दिशश्च परावतो निर्वत उदतश्च ।

प्रजापते विश्वसृग् जीवधन्य इदं नो देव प्रतिहर्ष हव्यम् ॥

१४

प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानां देवानामग्रे यजतं यजध्वम् ।

स नो ददातु श्रवणं पितृणां तस्मै ते देव हविषा विधेम ॥

१५

[यस्मै ते धामानि हविषा० । ऋ १.११.११, तै ऋ १.२.१०.१, वै भा २.८.३.१ ऋ ११.११ । सोमापूषणा० । ऋ २.४०.१.१, तै स १.८.२२.५, २.६.११.४, तै भा २.८.१.५, ऋ ८.१७ । इमी देवो । २.४०.२, तै स १.८.२२.५, २.१.११.४, तै भा २.८.१.५, ऋ ८.१७ । सोमापूषणा रजसो० । ऋ २.४०.३, तै स १.८.२२.५, तै भा २.८.१.५ । द्विरेव्यन्यः सदनं चक्र० । ऋ २.४०.४, तै भा २.८.१.५ । धियं पूषा जिन्वतु० । ऋ २.४०.६, तै भा २.८.१.६ । विश्वान्यन्यो भुवना० । ऋ २.४०.५, तै भा २.८.१.६ । प्रजापते नेहि त्वत्तान्यन्यो० । ऋ १०.१२१.१०, अग्नं ७.७२.४, ८०.३, तै स. १.८.१४.२, ३.२.५.३, तै भा २.८.१.२, ३.५.७.१, तै भा १०.५४, नि १०.४३, ऋ १५.८ । रयीणां पतिं यजतं० । तै भा २.८.१.३ । प्रजापते त्वं निधिषाः० । तै भा २.८.१.३ । तवेमै लोकाः प्रदिशो० । तै भा २.८.१.३ । प्रजापतिं प्रथमं० । तै भा २.८.१.४]

वसुधेयस्य वीतां, देवीं जौष्टी वसुधिते ययोरन्याधा देवांसि युयवदान्या वृक्षदंसु वायुणि
 यज्ञमानाय, वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, यज्ञ, देवीं जौष्टी, वसुधेने वसुधेयस्य वीतां,
 देवीं ऊर्जाहुती, ईषमूर्जमन्या वंध्यत्सन्धि संपीतिमुन्या, नवेन पूर्व दयमानाः स्याम पुरा-
 णं नवं, तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जेयगाने अघातां, वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, यज्ञ, देवीं
 ऊर्जाहुती, वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, देवां देव्या होतारा पोतारा नेष्टारा हतांशस्य आभ-
 रद्वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, यज्ञ, देवां देव्या होतारा, वसुधेने वसुधेयस्य वीतां, देवी-
 स्तिसंस्तित्वा देवींरिडा संरस्यती भारती, धा भारत्यादित्यैरस्पृक्षत् संरस्यतीमं रुद्रैर्यज्ञमावी,
 दिहवेद्व्या वसुमत्या सधमादं भदेम, वसुधेने वसुधेयस्य व्यन्तु, यज्ञ, देवींस्तिसंस्तित्वा
 देवीं, वसुधेने वसुधेयस्य व्यन्तु, देवां नराशंसस्त्रिशीर्षा पुडधः, शतमिदेनं शितिपृष्ठा
 आदधति, सहस्रमां प्रवहन्ति, मित्रावरुणदस्य होत्रमर्ह्यतो, बृहस्पतिः स्तोत्रं, मध्विनाधु-
 र्यं, वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, यज्ञ, देवां नराशंसो वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, देवां
 वनस्पतिर्नृपाया घृतनिग्निं चामयेणास्पृध, दान्तरिखं मध्वेनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृहीद्, वसु-
 धेने वसुधेयस्य वेतु, यज्ञ, देवां वनस्पतिर्वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, देवं वहिर्वीरितीनां निधे-
 धाति प्रच्युतीनामप्रच्युतं निरामघर्णं पुरुषस्याहं यज्ञस्व, देवां वहिपान्यां वहींश्च्यभिष्याम,
 वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, यज्ञ, देवं वहिर्वीरितीनां वसुधेने वसुधेयस्य वेतु, देवां अग्निः
 स्विष्टकृद्, यज्ञ, देवां अग्निः स्विष्टकृत् ॥ ८ ॥

६८

अग्निमये होतारमनृणीतार्यं यज्ञमानः पंचन पक्तीः पंचन पुरोडाशं गृह्णन्नग्रा आज्यं गृह्णन्तोमा-
 याज्यं चाम्रिन्द्राग्निम्यां छागं, यप्रस्था अयं देवां वनस्पतिरभवदग्र्या आज्येन सोमायाज्येनेन्द्रा-
 ग्निम्यां छागेना, उपस्तां तै, मेदस्तः प्रतिपचता, उप्रभाया, मवीवृधेतां पुरोडायेन, त्वामयं
 रूप आपयं ऋषीणां नपादवृणीतार्यं यज्ञमानो, बृहम्या जा संगवेम्य एषं मे देवेषु वसु वायी-
 यक्ष्यता इति, तां यां देवां देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च दास्या च गुरत्वे, पिबेद्य होतरसि
 भद्रवाच्याय प्रेषितो, मानुषः यज्ञावाकांय, मुक्ता नृही, दं दानाशधित्री भद्रमुभू, दाध्म
 एकशरुमयं नमोराकं, मुष्पांस्सु सुक्तांच्य, मये त्वं यज्ञवागस्यपशुनि द्विषंस्त्वधिन्वा, रांम-
 न्नी तेऽस्मिन् यज्ञं यज्ञमान चांशपृथिवीं सां शंगमी जोरदान् अंशस्सु अंशवेदे अंतवाधे

उरुगन्धूती अभयंकृतौ वृष्टिद्यावा रीत्यापा शंभूवौ मयोभूवा ऊर्जस्वती च पयस्वती च स्रपचरणा
 च स्वधिचरणा च, तयोराविद्यधिरिदं हविरजुषता, —ऽवीवृधत्, महो ज्यायोऽकृत, सोमः
 इदं हविरजुषता, —ऽवीवृधत्, महो ज्यायोऽकृते, —न्द्रासी इदं हविरजुषता, —मवीवृधता,
 महो ज्यायोऽकृताः, वनस्पतिरिदं हविरजुषता, —ऽवीवृधत्, महो ज्यायोऽकृत, देवा
 आज्यापा आज्यमजुपन्ता, —ऽवीवृधन्त, महो ज्यायोऽकृता, —ऽग्निहोत्रेणोदं हविरजुषता, —
 ऽवीवृधत्, महो ज्यायोऽकृता, —ऽस्यामृधद्वोद्यायां देवंगमार्गामाशास्तेऽयं यजमाना, आधुरा-
 शास्ते, सुप्रज्ञास्त्वमाशास्ते, विश्वं प्रियमाशास्ते, यदनेन हविषाशास्ते तद्व्यात्, तद्व-
 व्यात्, तद्वस्मै देवा रासन्तां, तद्विद्वो देवेभ्यो वनुताः, व्यममेमीनुपा इष्टं च वीतं
 चो, —भे च नो दावापृथिवी अंहसस्पातामै, —हं गतिर्वामस्ये, —दं नमो देवेभ्यः ॥ ९ ॥ ६९

तच्च शुश्वोरावृणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये देवी स्रस्तिरस्तु नः स्वस्तिमीनुपेभ्यः ।

ऊर्ध्वं जिगातु मेपजं नो अस्तु द्विपदे नो चतुष्पदे ॥

७०

आप्यायस्व, सं ते पयासि ॥

७१

इह त्वष्टारमग्निं विश्वरूपमुपह्वये । अस्माकमस्तु केवलः ॥

७२

तन्नस्तुरीपमध पोषयितुं देव त्वष्टाभि रुराणः स्यस्व ।

यतो वीरः कर्मण्युः सुदक्षो युक्त्यावा जायते देवकामः ॥

७३

देवानां पत्नीरुशतीर्यन्त नः प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये ।

याः पार्थिवास्तो या अपामपि अत्रे ता नो देवीः सुहवाः शर्म यलत ॥

७४

उत प्रा व्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राभ्युपार्थिनी राट् ।

आ रौहसी वरुणानीं शृणोतु व्यन्तु देवीयं क्रतुर्जनीनाम् ॥

७५

[१०] तं आ. ३, ५, ११—१२ । वा. ११, ६३; १२, ११२—११४; २७, २०, ३४, १० । काण्व. १२, ६१, १३, २२२—
 १२३; २९, २०; ३३, ४ । [तच्च शुश्वोरावृणीमहे० । तं स ३, ५, १०, २, तं आ ३, ५, ११, तं आ १, ९,
 ७, १, १ । आप्यायस्व० । अ. १, ९, १६—१७, ९, ३१, ४, तं स १, ४, ३२, १, ३, २, ५, ३, ४, २, ७, ४, तं आ
 ३, ५, १२; ७, १३, ४; तं आ. ३, १७, १; ६, ६, ३, ताण्य ना १, ५, ८ गठ १६, २४, कपि २५, ५ । सं ते
 पयासि० । अ. १, ९, १८, तं स ४, २, ७, ४, काठ १६, १४, ३५, १३, ३७, ५, कपि २५, ५ । इह त्वष्टार-
 मग्निं० । अ. १, २३, १०, तं आ ३, १, ११, १; तं आ ३, ५, १२, १ । तन्नस्तुरीपमध० । अ. ३, ४, ९, ७,
 २, ९; तं स. ३, १, ११, १ । देवानां पत्नीरुशती० । अ. ५, ४६, ७; तं आ. ३, ५, १२, १ । उत प्रा व्यन्तु
 देवपत्नीः० । अ. ५, ४६, ८, अवतं ७, ४९, २ तं आ ३, ५, १२, १; नि १२, ४६]

यो राय ईशे शतदाय उ३क्यो यः पुशूनां रुक्षितां विष्टितानाम् ।

प्रजापतिः प्रथमजा कृतस्य सहस्रधामा जुषतां हविर्निः ॥ १ ॥

१६

रायो शतं हरीणां युवस्व पोष्याणाम् ।

उत वा ते सहस्रिणो रथा आयातु पाजसा ॥

१७

इशानाय प्रभृतिं यस्ता आनद् शुचिं सोमं शुचिपास्तुभ्यं वायो ।

कृणोपि तं मर्त्येषु प्रशस्तं ज्ञातो ज्ञातो जायते वाज्यस्य ॥

१८

युध्वा हि त्वं रुधामहा युवस्व पोष्या वसो ।

आन्नो वायो मधु पिवास्माकं सवनार्गहि ॥

१९

कुविद्वङ्गं नमसा यं वृधासः पुरा देवा अनवधासा आसन् ।

तं वायवे मन्त्रे वाधितायावासयन्नपमं सूर्येण ॥

२०

आ नो वायो महं तने याहि मखाय पाजसे ।

वृषं हि ते चक्रमा धृति दावने सद्यश्चिन्महि दावने ॥

२१

सं ते वायुः ॥

२२

पांसोअन्नं रयिवृधः सुमेधाः श्वेतः मिपक्ति निर्युतामभिर्ध्रीः ।

तं वायवे मन्त्रनसो वितस्थुर्विधेनैरः स्वपत्यानि चक्रुः ॥

२३

रायं नु यं जज्ञत् रोदसीमं रायं देवी धिपणा धाति देवम् ।

अधु वायुं निर्युतः सधत् स्वा उत्तं श्वेतं वसुधिति निरेकं ॥

२४

आ वायो, प्र वायु, प्र याभिः ॥

२५

[यो राय ईशो । तै. मा. २, ८, १, ४]

- [०] तै. मा. २, ८, १ । या ११, ३९; २७, २३-२४, २७-२८, ७, ७, ३३, ५५; २५, ६५, २१-२२, ४, ५; ३१, १६ ।
 मय. १०, ३९, २९, २३-२४, २३, ३२, ७, ६, ३२, ५; २७, १९, २५-२६; ४, ६; ३५, १६ । [वायो शतं
 हरीणां ५० । अ. ४, ४८, ५ । तै. मा. २, ८, २, ७ । इशानाय प्रभृतिं ५० । अ. ७, ९०, २ । युध्वा
 हि त्वं रुधामहा १० । अ. ८, २६, २० । कुविद्वङ्गं नमसा १० । अ. ७, ९१, १ । आ नो वायो महं १० ।
 ४, ८, ६६, २५ । सं ते वायुः १० । तै. मा. ४, १, ४, ५ । १, ५, १; अ. १६, ४; १९, ५; मयि. २०, ३ ।
 पांसोअन्नं (०५०) रयिवृधः १० । अ. ७, ९१, ३; तै. मा. २, ८, १, १ । रायं नु यं जज्ञत् १० । अ.
 ७, ९०, ३; तै. मा. २, ८, १, १ । आ वायो १० । अ. ७, ९०, १; तै. मा. १, ४, ४, १; ३, ४, २, १; तै. मा. २, ८, १, १;
 मय. ४, २, १३, ११-१२; मयि. ३, २ । प्र वायुः १० । अ. ६, ४९, ४; तै. मा. २, ८, १, १ । प्रयाभिः १० । अ. ७,
 ९२, ३; तै. मा. २, ८, १, ७; तै. मा. २, ८, १, १; मय. १०, १०]

- आ नो नियुद्धिः श्रुतिनीमिरध्वरं सृष्टिणीमिरुपयाहि यज्ञम् ।
 वायो अस्मिन्त्सर्वने मादयस्व यूयं प्रात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ २६
- देवानां मद्रां सुमतिर्ऋतयतां देवानां रातिरभि नो निर्वृताम् ।
 देवानां सृष्ट्यमुपसेदिमा यूयं देवा ना आयुः प्रतिरन्त जीवसे ॥ २७
- भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः ।
 स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेम देवाहितं यदायुः ॥ २८
- शतमिच्छुं शरदो अन्ति देवा यत्रा नक्षत्रा जरसं तर्जनाम् ।
 पुत्रासो यञ्च पितरो भवन्ति मां नो मर्ष्या शिरिषतायुर्मन्तोः ॥ २९
- आ वो देवास्त ईमहे ॥ ३०
- उत देवा अवहितं देवा उन्नयथा पुनः । उतागध्वक्रपं देवा देवा जीर्वपुथा पुनः ॥ ३१
- यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः ॥ ३२
- अग्ने नय ॥ ३३
- प्र यः शुक्राय भानवे भरध्वं हव्यं मतिं चाग्रये सुपूतम् ।
 यो देवानां मानुषा जन्त्यन्ताविधानि विचनन् जिगति ॥ ३४
- अग्ने त्वं पारय ॥ ३५
- अष्टा गिरौ मतपो देवयन्तीरग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः ।
 सुसंरक्षं सुप्रतीकं स्वञ्च हव्यवाहमग्निं मानुषाणाम् ॥ ३६
- अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा अनग्निना अभ्ययन्त कक्षीः ।
 पुनरस्मभ्यं सुप्रिताय देव धां विधेमिरमृतेभिर्यजत्र ॥ ३७

[आ नो नियुद्धि०। ऋ ७,१२,५ तै आ २,८,१२ देवाना मद्रा सुमति ०। ऋ १,८९,२, ति १९,३९। भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम०। ऋ १,८९,८, ता १८७४, तै, आ १,१,१, ऋ ३५,१, ऋ १,८२। शतमिन्तु शरदो०। ऋ १,८९,९ तै आ १,२७,६, ऋ ३१,१, ऋ ४८,२। आ वो देवास्त०। तै ग. १,२,१,०। उत देवा अवहित०। ऋ १०,१३७,१, अथर्व ४,१३,१। यज्ञेन यज्ञमयजन्त०। ऋ. १, १६४,५०, १०,९०,१६, अथर्व ७,५,१। तै स ३,५,११,५, तै, आ. ३,२,७, शत ब्र. १०,२,१,२]

[३] तै आ २,८,२। ऋ ५,३६ ७४३, ४०,१६। १०,१२ ४,३०, १८,४९, २१,२, ३८,५। अथर्व ५,४५, ९,८, ४० १८, १३,१३, ४४२, २०,१९ २३,२, ३८५। अग्ने नय सुपूतम्०। ऋ १,१८९,१, तै ग २, १,१४,३, ४,४३,१, तै, आ २,८,२,३, तै आ १,८,८ शत ब्र १४,८,३,१ ऋ ३,१, ६,१०, ऋ २,८। प्र य शुक्राय भानवे०। ऋ ७,४,१ तै आ २,८,२,३, ऋ ७,१६। अग्ने त्वं पारय०। ऋ १,१८९,२, तै स १,१,१४,४, तै आ २,८,२,५ तै आ १०,२,१। अष्टा (च्छा) गिरौ मतपो०। ऋ ७,१० ३ तै आ २,८,२,४। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवा०। १,१८९,३ तै ग २-२०।

प्र कारवो मननां वृक्ष्यमाना देवद्रीर्वा नयत देवयन्तः ।	
दक्षिणावाद् वाजिनी प्राच्येति द्विर्भिरन्त्यग्रये घृताची ॥	३८
उदुत्तम, —मस्तम्नाद् घा, —भिमां धिपम् ॥	३९
कितवांसो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत्त यन्न विन्न ।	
सर्गा ता विष्य शिधिरैव देवांश्चा ते स्याम वरुण प्रियांसः ॥	४०
अयु ते हेंडो वरुण, तच्चायामि ॥	४१
पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरेपत्नी धियं घात् ।	
घाभिरिद्धिद्वश्च शरणश्च मूर्जोपा दुरार्धपं गृण्वेत धर्म यश्चसत् ॥	४२
आ नो दिवः ॥	४३
इमा जुह्वाना युष्मदां नमोभिः प्रति स्तोमश्च सरस्वति शुपस्व ।	
तच्च धर्मन् प्रियतुमे देधाना उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम् ॥	४४
यस्ते स्तनः शशयो यो मुयोभ्रयेण रिश्या पुष्पुसि वार्याणि ।	
यो रत्नधा गुसुर्विघ्नः सुदन्नः सरस्वति रमिहै धातवे कः ॥	४५
सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य, इदं ते हव्यम् ॥ ३ ॥	४६

[प्र कारवो मनना०] अ ३,६,१; तै मा. २,८,१,५ । उदुत्तम वरुण पाश० । अ १,२४,१५; सा ५८९; अथर्व ७,८३,३; १८४,६९, तै म १,५,११,३; ४,२,१,३; तै मा. २,७,१६,४; ८,१,६; तै आ २,४,४; नि. २,१३; घाठ ३,८; १६,८; १९,११; २१,१३; वषि २,१५; ३२,१ । अस्तम्नाद् घाम्० । अ ८,४२,१, तै मं. १,२,८,१. तै मा. २,८,१,६; घाठ २,६; ११,१२; वषि १,१९ । इमां धियम्० । अ ८,४२,३; १०,६७,१; अथर्व १०,९१,१. तै म १,२,२,२; ६,१,३,२; अठ २,३; वषि. १,१५ । कितवांसो यद्रिरिपु० । अ ५, ८५,८; तै म ३,४,११,६; तै मा १,८,१,५; घाठ २३,१२ । अय ते हेंडो (जो) वरुण० । अ १,२४,१४; तै म १,५,११,३; तै मा. २,७,१६,४; ८,१,६; तै आ २,४,४; घाठ ४०,११ । तच्चायामि ब्रह्मणा० । अ १,२४,११; तै म २,१,११,१; तै मा २,८,१,६; घाठ ४,१६; ११,१३; १२,१५; १७,११; २१,१३; ४०,११ । पावीरवी कन्या चित्रायु० । अ ६,४९,७; तै म ४१,११,२; तै मा २,८,२,८ । आ नो दिव० । अ ५,४३,११; ७,२४,३; तै म १,८,२२,१; २,५,१२ २; ३,१,११,२; घाठ ४,१६,२०,१५ । इमा जुह्वाना युष्मदा० । अ ७,९५,५; तै मा २,४,६,१; अठ ४,१६ । यस्ते स्तनः शशयो० । अ १,१६, ४,७९; अथर्व ७,१०,१; तै मा २,८,२,८; तै मा ४,८,२; ५,७,३; घाठ मा १४,२,१,१५; ९,४,२८ । सरस्वत्यभि नो नेषि० । अ ६,६१,१४; तै म ७,२,७,४; तै मा २,४,३,१; २,८,२,८; घाठ १७,१८, १०,३ । इदं ते हव्यम् । तै मा २,५,४३]

आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तं बृहस्पतिं सन्दने सादयध्वम् ।

सादद्योतिं दमा आ दीदिवांसं हिंरण्यवर्णमरुपं सपमे ॥

४७

सं हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्यहिंरण्यवासीरिपरिः स्रुपीः ।

बृहस्पतिः स स्वधेशं क्रुष्यः पुरुं ससिभ्य आसुतिं करिष्ठः ॥

४८

बृहस्पतिः, स सुष्टुभा ॥

४९

बृहस्पते अति यदयो अर्हाद् घुमद्विभाति कर्तुमर्जनेषु ।

यदीदयश्च शवस ऋतप्रजात तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥

५०

एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे ॥

५१

सूर्यो देवीमुपसं रोजमानां मयों न योषामस्येति पृथा ।

यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥

५२

भद्रा अम्भा, — स्तर्त्तस्य ॥

५३

तन्मित्रस्य वरुणस्याभिर्चक्षे सूर्यो रूपं कृणुते घोरुपस्थे ।

अनन्तमन्यद्वेष्टदस्य पाञ्चः कुष्णमन्यद्वरितः सभरन्ति ॥

५४

अया देवा उद्विता सूर्यस्य निरंशसः विपुता निरुव्यात ।

तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामद्वितिः सिन्धुः श्रुषी उत घौः ॥

५५

[४] तै आ २, ८, २, २, ८७ । क २६, ३ ३३, ३७-३८, ४२, ७, ४२, १३, ४६, २१, ५-६, २५, २३, २९, ४ । ऋण २, ११, २८, ४, ३२, ३७-३८, ४२, ८, २४, ९, ७ १४, ४८, २३, ५-६, १७, २७, ३१, ४ । आ वेधसं नीलपृष्ठं । क ५, ४३, १२, तै आ २, ५, ५, ४, २, ८, २, ७ । स हि शुचि शतपत्रं । क. ७, १७, ७, तै आ २, ५, ५, ४, ८, २, ७ । बृहस्पतिः । क ४, ५०, ४, ६, ७३, २, १०, ४२, ११, ४३, १२, ४४, १२, १८, २, १, अथर्व ७, ५१, १ । २०, १७, ११, ८८, ४, ८९, ११, ९०, ३, ९४, ११, तै स ३, ३, ११, १, तै आ २, ८, २, ७-८, कठ १७, १८ । स सुष्टुभा । क ४, ५०, ५ १, ६२ ४ अथर्व २०, ८८, ५, तै स २, ३, १४, ४, कठ १०, १३ । बृहस्पते अति यदयो । क २, २३, ६५, तै १, ८, २२, २, कठ ४, १६, ४०, ११ । यत्रा पित्रे विश्वदेवाय । क ४, ५०, ६, अथर्व २०, ८८, ६, तै स १, ८, २२, २, तै आ २, ८, २, ८, कठ १७, १८ । सूर्यो देवीमुपसं । क १, ११५, २, अथर्व २०, १७७, १५ तै आ २, ८, ७, १ । भद्रा अम्भा । क १, ११५, ३, तै आ २, ८, ७, १ । तत्सूर्यस्य । क १, ११५, ४, अथर्व २०, १२३, १, तै आ २, ८, ७, १ नि ४, ११ । तन्मित्रस्य वरुणस्य । क १, ११५, ५, अथर्व २०, १२३, २, तै आ २, ८, ७, २ । अया देवा उद्विता । क १, ११५, ६, तै आ २, ८, ७, २]

चित्रं देवानामुदगादनीकं, सुनामाणं, महीमु प्यं, -द्वितिः पाशान् ॥ ५६

अद्वितीयोरदितिरन्तरिक्षमद्वितीमार्तां स पिता स पुत्रः ।

विंशे देवा अद्वितिः पञ्च जना अद्वितिर्जातमद्वितिर्जनितम् ॥ ५७

विष्टम्भो दिवः, स्तीर्णं बर्हिः ॥ ४ ॥ ५८

विष्णोर्नु कं, तदस्य, प्र तद्विष्णुः ॥ ५९

परो मातया तन्वा बृधान न ते महितमन्वश्रुवान्ति ।

उभे ते निघ रजसी पृथिव्यां विष्णो देव त्वं पुरमस्य वित्ते ॥ ६०

विचक्रमे पृथिव्यामेष एतां क्षेत्राय विष्णुर्मेनुषे दशस्यन् ।

पुत्रासो अस्य कीरयो जनास उरुधितिं सुजनिमा चकार ॥ ६१

त्रिद्वंः पृथिव्यामेष एतां विचक्रमे उत्तर्धमं महित्वा ।

प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवायास्त्वेपं एतस्य स्वदिरस्य नाम ॥ ६२

इन्द्रं नरो नेमधिता, युजै रथम् ॥ ६३

जगृह्णा तु दक्षिणामिन्द्र हस्तं वसुपयो वसुषते वयूनाम् ।

विषां हि त्वा गोपतिं शूर गोनामस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं द्वाः ॥ ६४

[चित्रं देवानाम् ० । अ १, ११५, १, अथ १३, २, ३५, २०, १०७, १४, ते स १, ४, ४३, १, १, ४, १४, ४, ते, आ २, ८, ७, ३, ए आ ३, ९, ते आ १, ७, ६, २, १३, १, नि १२, १६, गठ ४, ६, १०, १३, १३, १६, ११, १४, १२, ५-६, ८, कपि ३, ४, ७, ३५, ० । सुनामाणं पृथिव्यां ० । अ १०, ६३, १०, अथ ७, ६, ३, ते स १, ५, ११, ५, ७, १, १८, २, ते आ १, १३, ०, गठ ०, ३ । महीमु पुं ० । ते स. १, ५, ११, ५, ७, १, १८, ०, ते आ ३, १, ३, ३, ते आ. १, १३, ०, गठ ३०, ४-५, कपि ४६, ७ । अद्वितिः पाशान् ० । ते स ३, १, ४, ४, गठ ३०, ८ । अद्वितीयोरद्वितिः ० । अ १८९, १०, अथ ७, ६, १, ते आ १, १३, १, नि ४, ३३ । विष्टम्भो दिवः ० । अ ९, ८९, ६, ते स. ४, ४, १२, ५, गठ १२, १४ । स्तीर्णं बर्हिः ० । अ १, १३, १, ते स ५, १, ११, २, गठ ५, ६, ०]

[१] ते आ १, ८, २-३ । वा १, १८, २०, १९, ८, १५ । वाय ५, २४, २६, २१, ७८, ९, १५ । [विष्णोर्नु कं ० । अ १, १५४, १, अथ ७, २६, १, ते स १, २, १३, २, ते, आ १, ८, ३, ०, गठ १, १०, २५, ८, कपि २, ४, ४०, १ । तदस्य ० । अ. १, १५४, ५, १०३, ५, २, ३५, ११, ते आ १, ४, ६, २, ८, ३, ० । प्र तद्विष्णु ० । अ १, १५४, २, अथ ७, २६, ०-३ । ते आ १, ४, ३, ४, ८, ३, ०, ३, १, ३, ३, नि १, २०, गठ १, १०, २५, ८, ५, १ वः ४०, १ । परो मातया तन्वा ० । अ ७, ९९, १, ते आ २, ८, ३, २ । विचक्रमे पृथिव्यामेष ० । आ ७, १००, ४, ते आ १, ४, ३, ५, ८, ३, ३ । त्रिद्वं पृथिव्यामेष ० । अ ७, १००, ३, ते आ १, ४, ३, ५, ८, ३, ३ । इन्द्रं नरो नेमधिता ० । अ ७, १०१, १, अ. ३१८, ते स. १, ६, १२, २, ते आ १, ८, २, ५ । युजै रथम् ० । अ ७, १३, ३, अथ २०, १२, ३, ते आ. १, ४, १, ३, ८, २, ५ । जगृह्णा (०म्भा) ते दक्षिणामिन्द्र ० । अ. १०, ४०, १, ग ३१७, ते आ २, ८, २, ५]

तवेदं विश्वमभितः पञ्चद्वयं यत् पश्यसि चक्षुसा सर्वस्य ।

गंधामसि गोपतिरैक इन्द्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वंसुः ॥

६५

समिन्द्र नः ॥

६६

आराच् शत्रुमपवाधस्य दूरमुग्रो यः शम्भुः पुरुहूत तैन ।

अस्मे धेहि यवमद्रोमदिन्द्र कुधो धियं जरित्रे वाज्ररत्नाम् ॥

६७

इन्द्रो बलं रक्षितारं दुष्टानां करेणैव विचकर्ता रणेन ।

स्वेदाज्जिभिराशिरुमिलमानोऽरोदयत् पणिमा गो अमुष्णात् ॥

६८

अध्वर्यवो यो इभीकं जघान यो मां उदाज्जदपि हि बलं वः ।

तस्मा एतमन्तरिक्षे न वातमिन्द्रं सोमेरोर्णुत जैनं वंस्रैः ॥

६९

इन्द्रा ओपधीरसनोर्दहानि वनुस्पतीरसनोदन्तरिक्षम् ।

विभेदु बलं जुनुदे विवाचोऽध्याभवहमितामिकतुनाम् ॥

७०

यो हत्वाहिमरिणात् सप्त सिन्धुन् यो गो उदाज्जदपधा बलस्य ।

यो अश्मनोर्दन्तरि जजाल स्रवृक् समत्सु स जनासा इन्द्रः ॥

७१

अभि स्ववृष्टिम् ॥

७२

भिनद्वलमङ्गिरोभिर्गुणानो वि पर्वतस्य दृष्टितान्धैरत् ।

रिणग्रोधास्ति कृत्रिमान्येषां सोमस्य तो मदा इन्द्रश्चकार ॥ ५ ॥

७३

विष्णुं देवं वरुणमृतये भगं मेदसा देवा वर्पया यजध्वम् ।

तो नो यज्ञमागतं विश्वघेना प्रजानुदस्मं द्रिणिणेह धृतम् ॥

७४

[तवेदं विश्वमभितः ० । ऋ. ७, ९८, ६. अथर्व २०, ८७, ६. तै. भा. २, ८, २, ६ । समिन्द्र ॥ ० (पा०) । ऋ. ५, ४२, ४. अथर्व. ७, ९७, २; तै. सं. १, ४, ४४, १. तै. भा. २, ८, २, ६. कठ ४, १२; कपि ३, १० । आराच् शत्रु-
मपवाधसं ० । ऋ. १०, ४२, ७. अथर्व २०, ८९, ७. तै. भा. २, ८, २, ७. नि. ५, २४ । इन्द्रो बलं (व०)
रक्षितारं ० । १०, ६७, ६. अथर्व २०, ९१, ६ । अध्वर्यवो यो इभीकं ० । ऋ. २, १४, ३ । इन्द्रा (०न्द्र) ओ-
पधीरसनो ० । ऋ. ३, ३४, १०; अथर्व २०, ११, १० । यो हत्वाहिमरिणात् सप्त ० । ऋ. २, १२, ३. अथर्व.
२०, ३४, ३ । अभि स्ववृष्टिम् ० । ऋ. १, ५२, ५ । भिनद्वलमङ्गिरोभिः ० । ऋ. २, १५, ८. तै. सं. २, ३,
१४, ५]

[६] तै. भा. २, ८, ४; ६ । वा. ८, ६, ५९; ३३, ४३; ३४, ३१ । १२, ७५, ७८, ८१, ८४, ८८ । काण्व ८, ५, ९, ४५, ३०,
४३; ३३, २५, १३, ७६, ७९, ८१, ८५, ८९ । [विष्णुं देवं वरुणमृतये ० । तै. भा. २, ८, ४, ४]

मेदसा देवा वपया यजध्वं विष्णुं च देवं वृहणं च रातिम् ।	
तां नो अमीवामपवाधमाना इमे यज्ञं जुषमाणा उपेतम् ॥	७५
विष्णुवरुणा युवमध्वराय नो विश्वं जेनाय मेदि शर्म यच्छतम् ।	
दीपेप्रयज्य हविषा वृष्टानां ज्योतिषां रातीर्दहतं तमांसि ॥	७६
ययोरोजसा स्कभितो रजांसि वीरिभिर्भारतुमा श्वेतिष्ठा ।	
यां पत्येते अप्रतीता सहोभिर्विष्णू अगन् वरुणा पूर्वहृतिम् ॥	७७
विष्णुवरुणा अभिशस्तिपावा देवा यजन्त हविषा घृतेन ।	
अपामीवा संघतं रक्षंस्रधाया धत्तं यजमानाय शंस्योः ॥	७८
अहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ता देवानां देवतुमा श्वेतिष्ठा ।	
विष्णुवरुणा प्रतिहर्यते न इदं नरा प्रयतमूर्तये हविः ॥	७९
आ देवा याति सविता सुरस्त्रोऽन्तरिक्षां वृहमानो अश्वैः ।	
हस्ते दधानो नर्या पुरुणि निवेशयञ्च प्रसुवञ्च भूम ॥	८०
अर्भिवृतं कृशनैर्विश्वरूपं हिरण्यशम्भं यजतो बृहन्तम् ।	
आस्थाद्रथ सविता चित्रमानुः कृष्णा रजांसि तविर्षा दधानः ॥	८१
सं घा नो देवः सविता सहावासाविषदंसुपतिर्वसानि ।	
विश्वयमाणो अमतिमूर्च्छां मर्तुभोजुनमध रासते नः ॥	८२
आ कृष्णं रजसा, वाममघं ॥	८३
मगं धियं वाजयन्तः पूरन्धि नराञ्चसो ग्रास्यतिर्नो अग्यात् ।	
आयं ग्रामस्य संग्रहे रयीणां प्रिया देवस्य सवितुः स्वाम ॥	८४

[मेदसा देवा वपया० । तै. त्र. २,८,४,४ । विष्णुवरुणा युवम्० । तै. त्र. २,८,४,५ । ययोरोजसा स्कभिता० । अथर्व ७,२५(२६), १. तै. त्र. २,८,४,५ । विष्णुवरुणा अभि० । तै. त्र. २,८,४,६ । अहोमुचा वृषभा० । तै. त्र. २,८,४,६ । आ देवो याति (तु०) सविता० । ऋ. ७,४५,१, तै. त्र. २,८,६,१ । वात. १७,१९ । अर्भिवृतं कृशनैः० । ऋ. १,३५,४, तै. त्र. २,८,६,१ । स घा नो देवः सविता० । ऋ. ७,४५,३, तै. त्र. २,८,६,१ । आ कृष्णेन रजसा० । ऋ. १,३५,२, तै. त्र. ३,४,११,३, । वाममघं० । ऋ. ६,७१,६, तै. त्र. १,४,२३,१. २,२,१२,२ । मगं धियं वाजयन्तः० । ऋ. २,३८,१०, तै. त्र. २,८,६,३]

यां ओषधयो, ऽश्वावती, — मोषधीरिति मातरौ, ऽति विश्वाः परिष्ठा, यदोषधयः
संगच्छन्ते, ऽन्या वो अन्याम् ॥ ६ ॥

८५

मही घोषापृथिवी इह ज्येष्ठे रुचा भवताः शुचयश्चिरकैः ।

यत् सीः चरिष्ठे बृहती विमिन्न् रुवद्रोक्षा पप्रथानेभिरेवैः ॥

८६

प्र पूर्वजे ॥

८७

स इत् स्वपा भुवनेष्वास य इमे घोषापृथिवी जजान ।

उर्वी गुभीरं रजसी सुमेके अवश्शे धीरः शब्दया समैरत् ॥

८८

भूरि द्वे अचरन्ती चरन्तं पृथ्वीं गर्भमर्पदी दधाते ।

नित्यं न सुतं पित्रोरुपस्ये घोषा रक्षतं पृथिवी नो अम्वात् ॥

८९

इदं घोषापृथिवी सत्यमस्तु पितृमोतयिदिहोपब्रुवे वाम् ।

भूतं देवानामवमे अबोभिर्विद्यायेपः वृजनं जीरदानुम् ॥

९०

उर्वी पृथ्वीं बुद्धलं दूरंरन्ते उपब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन् ।

दधाति ये सुभगे सुप्रतुर्वी घोषा रक्षतं पृथिवी नो अम्वात् ॥

९१

इन्द्रो भूतस्य भुवनस्य राजेन्द्रो दाधार पृथिवीमुत्तमाम् ।

इन्द्रे ह विश्वा भुवना श्रितानीन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥

९२

इन्द्रः पुणन्तं पपुरि चैन्द्रा इन्द्रः स्तुवन्तः स्तविवारमिन्द्रः ।

दधाति शक्रः सुकृतस्य लोकं इन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥

९३

इन्द्रो घोषाव्युत्तं भूमिरिन्द्रा इन्द्रः समुद्रो अभवद्गुभीरः ।

उर्वरन्तरिक्षं स जनासा इन्द्रा इन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥

९४

[या ओषधयः ० (०५धी) । ऋ १०, १७, १, तै स ४, २, ६, १, मि ९, २८, ऋ १३, १६, १६, १३, ऋ २५, ४ । अश्वातीम् ० । ऋ १०, १७, ७ तै स ४, २, ६, ४, तै मा २, ८, ४, ८, ऋ १६, १३ कवि २५, ४ । ओषधीरिति मातरः ० । ऋ १०, १७, ४, तै स ४, २, ६, १, तै मा २, ८, ४, ८, मि ६, ३, ऋ १३, १६, १६, १३, कवि २५, ४ । अति विश्वाः परिष्ठा ० । ऋ १०, १७, १०, तै स ४, २, ६, ३, तै मा २, ८, ४, ८, ऋ १६, १३, कवि २५, ४ । यदोषधयः संगच्छन्ते ० । तै स ४, २, ६, २, कवि २५, ४ । अन्या वो अन्याम् ० । ऋ १०, १७, १४, तै स ४, २, ६, ३, तै मा २, ८, ४, ८, ऋ १६, १३, कवि २५, ४]

[७] तै मा २, ८ ४, ७-८, २, ८, ८, वा २०, १४, २७, २८, ३४ ४० । वाण २२, ३९, २९, ३१ । [मही घोषापृथिवी ० । ऋ ४, ५६, १ । प्र पूर्वजे ० । ऋ ७, ५३, २, तै स ४, १, ११, ४, तै मा २, ८, ४, ७ । स इत् स्वपा भुवनेष्वास ० । ऋ ४, ५६, ३, तै मा २, ८, ४, ७ । भूरि ० । अचरन्ती ० । ऋ १, १८, २ तै मा २, ८, ४, ८ । इदं घोषापृथिवी ० । ऋ १, १८, ११, तै मा २, ८, ४, ८ । उर्वी पृथ्वी (पृथिवी) वहुले ० । ऋ १, १८, ७, तै मा २, ८, ४, ८]

इन्द्रो वृत्रेऽवज्ञेणावधीर्दीन्द्रो व्यःसमुतं शुष्णमिन्द्रः ।	
इन्द्रः पुरः शम्भुरस्याभितुदीन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥	९५
इन्द्रो रभून् व्रह्मणा गभीरं इन्द्रा अभूतः परिभूषिन्द्रः ।	
इन्द्रो भविष्यदुतं भूतमिन्द्रा इन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥	९६
इन्द्रोऽस्मै अत्रतु वेज्जगद्गुरिन्द्रे भूतानि श्रेवुनानीन्द्रे ।	
अस्माकमिन्द्रो भवतु प्रसाहं इन्द्रं मन्ये पितरं मातरं च ॥	९७
उत स्या नः सरस्वती जुषाणोपश्रुवत् सुभेगा युञ्जे अस्मिन् ।	
द्युतद्युभिर्नमस्यैरियाणो रायो युजां चिद्वत्तरा संसिन्धुः ॥	९८
प्र क्षौद्रसा धायसा सप्त एषा सरस्वती धरुणमायुसी पः ।	
प्र बोधमाना रथ्येन याति विद्या अपो मुष्टिनो सिन्धुरन्याः ॥	९९
एकाचेतत् सरस्वती नदीनां शुचिर्वती गिरिभ्या आ समुद्रात् ।	
रायश्चेतन्ती श्वनस्य भूरेर्धुतं पथो दुदुहे नाहुपाय ॥	१००
इदमददाद्रभसमृणच्युतं दिवोदासः वधीयश्चाय द्वाधुपे ।	
यां शश्वन्तमाचखादानसं पणिं तां ते द्वात्राणि तत्रिषां सरस्वति ॥	१०१
अयं द्यु ते सरस्वति वसिष्ठो द्वात्रां ऋतस्य सुभगे व्यावः ।	
वर्धे शुभ्रे स्तुवंते रासि गोजान् यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥	१०२
इयं शुष्मेभिर्विस्रसां इवारुजत् सानु गिरीणां तुविपंभिरुमिभिः ।	
पारावतभीमवसे सुवृक्तिभिः सरस्वतीमात्रिवासेम धीतिभिः ॥७॥	१०३
शुचिं लं स्तोमः, श्रधद्वत्र, मुभा वामिन्द्रायी, प्र चर्यणिभ्या, आ वृत्रहणा,	

[उत स्या न सरस्वती जुषाणोपश्रुवत् सुभेगा युञ्जे अस्मिन् सरस्वती० । क ७,९५,४ । प्र क्षौद्रसा धायसा० क. ७,९५,१ । एकाचेतत् सरस्वती० । क ७,९५,२ । अयमु ते सरस्वति० । क ७,९५,६ । इयं शुष्मेभिर्विस्रसा० । क ६, ६१,२ । ते वा २,८,२,८, नि. २,२४, गठ ४,६६]

[८] ते वा ० ८ ७ ४ । वा ३,१३ २०,४४ २७,२०, २९,९ ६,२० । कण्व ३,१९, २२,२९, २९,२०, ३१,९, ६,२७ । [शुचिं लु स्तोमः० क ७,९३,१, ते स १,१,१४,१ ते. वा २,४,८,३ गठ १३,१५, २१,१३ । श्रधद्वत्राण्य० क ६,६०,१ ते स ४,२,११,१ ३,१३,८, ते. वा. २,८,५,१, ३,५,७,३, गठ ४,६५,२१, १३ २३ ११ । उमा वामिन्द्रायी० । क ६,६०,६३, ते स १,१,१४,१, ५,५,१, ते वा २,८,५,१, गठ. ७,४,७,५, ६,२, वापि ४,८, ५,३—४ । प्र चर्यणिभ्या० (०२५) । क १,१०९,६, ते. स ४,२,११,१ ते वा ०,८,५,१, गठ ४,१० । आ वृत्रहणा० । क ६,६०,३, ते वा ३,६,८,१]

गीर्भिर्विप्र, स्त्वष्टा दधत्, तन्नस्तुरीपं, त्वष्टा वीरम् ॥ १०४

पिशङ्गरूपः सुमरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकामः ।
प्रजो त्वष्टा विष्णुतु नोभिमस्मि अघा देवानामप्येतु पाथः ॥ १०५

देव त्वष्टः ॥ १०६

आविष्टयो वर्धते चारुतासु जिह्वानामूर्ध्वः स्वयंशा उपस्थे ।
उर्ध्वं त्वष्टुर्ध्वयतुर्जायमानात् प्रतीचीं सिंहा प्रतिचेतयेते ॥ १०७

जगृह्णा ते दक्षिणमिन्द्र हस्तम् ॥ १०८

सुम्रह्माणं देववृन्तं महान्तुमुरुं गुभीरं पृथुवृधमिन्द्र ।
ध्रुतऋषिमुग्रमाभिमातिपाह्नुमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रविं दाः ॥ १०९

वनीवानो मम दूतासा इन्द्र स्वतोमाश्वरन्ति सुमवीरियाणाः ।
हृदिस्पृष्टो मनुसा वृष्यमाना अस्मभ्यं चित्रं वृषणं रविं दाः ॥ ११०

स्वायुधं स्ववसं सुनीथं चतुःसमुद्रं धरुणं रयीणाम् ।
चक्रेत्यं शंस्यं भूरिवारमुग्रमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रविं दाः ॥ १११

अश्वान्तं रथिनं वीरवृन्तं सद्यस्मिणं शक्तिनं वाजमिन्द्र ।
भद्रं वातं विप्रवीरं रुद्रं धनुस्पृतं शशुवांसं सुदधम् ॥ ११२

सनद्वाजं विप्रवीरं रुद्रं धनुस्पृतं शशुवांसं सुदधम् ।
वस्युहन्तं पूमिदमिन्द्र सत्यमस्मभ्यं चित्रं वृषणं रविं दाः ॥ ८ ॥ ११३

[गीर्भिर्विप्र ॥ ऋ ७,९३,४, ते वा २,८,५,१, ३,६,९,१, वाठ ४,१५ । त्वष्टा दधत् ॥ ते. वा. ९,६,८, ४, ८७,४, वाठ ३८,६ । तन्नस्तुरीपं ॥ ऋ १,१४२,१०, ३,४,९, ७,२,२ ते स ४,१,८,३, ३,१,११,१; नि. ६,९१, कठ १८,१७, कपि २९,५ । त्वष्टा वीरम् ॥ ते ५,१,११,३, ते वा २,८,७,४ वाठ. ५, ६,२ । पिशङ्गरूपः सुमरो ॥ ऋ २,३,९, ते स ३,१,११,२, ते वा २,८,७,४ । देव त्वष्ट ॥ ऋ १०, ७०,९, ते स १,३,१०,१, ६,३,११,२ वाठ ३,७, कपि २,१४ । आविष्टयो वर्धते ॥ ऋ १,९५,५, ते वा. २,८,७,४ नि ८,१५ । जगृह्णा (०३मा) ते दक्षिणम् ॥ ऋ १०,४७,१; वा ३१७, ते वा २,८, २,५ । सुम्रह्माणं देववृन्तं ॥ ऋ १०,४७,३; ते वा २,५,६,१ । वनीवानो मम दूतासा (स) ॥ १०, ४७,७ । स्वायुधं स्ववसं सुनीरम् ॥ ऋ १०,४७,२ । अश्वान्तं रथिनं ॥ ऋ १०,४७,५ । सनद्वाजं विप्रवीरम् ॥ ऋ १०,४७,४]

त्वष्टा पत्नीभिरिह नः सजोषा देवी देवीभिर्हविषो जुषाणः ।	
उपो रयिं बृहदुलं विप्यता नः शृणोत नः समर्वि यज्ञियासः ॥	११४
रेतोधा यस्य भुवनस्य देवः ससाद योनौ जनितां जनिष्ठः ।	
रूपाणि कुपन् विदधद्वेषं त्वष्टा पत्नीभिश्चरति प्रजानन् ॥	११५
त्वष्टा पत्नीभिरनु मन्हेनेवाग्रेयोवा घिपणे ये दुधाति ।	
विश्वा वंसु हस्तयोरादधानोऽन्तर्मही रोदसी याति साधन् ॥	११६
आ नो वीरैर्भिर्जनितां मुतीनां गोभिर्येभिर्वसुभिर्वसुधन् ।	
समज्जानो धामभिर्विश्वरूपैस्त्वष्टा पत्नीभिश्चरति प्रजानन् ॥	११७
स्वष्टा रेतो भुवनस्य पत्नीविकृण्वानास्तनुयं भूरि प्रथः ।	
मा वो देवी रोदसी तच् शृणोता नो रयिं जनत विश्वरारम् ॥	११८
यज्ञं च नस्तनुं च प्रजां च रयिं च नो जनत विश्वरूपम् ।	
योनौ रेतो दधुदुस्मे नु त्वष्टा देवीः पत्नीर्जनत जीवसे नः ॥	११९
वि मच् अधाय रशनामिवाग रुष्वास्ते वरुण राभृतस्य ।	
मा तन्तुच्छेदि वयतो धियं मे मा मात्रा क्षार्पसः पुरं श्रुतोः ॥	१२०
परं रुणां सावीर्य मत्कृतानि मोहं राजन्न्यकृतेन भोजम् ।	
अव्यष्टा इक्षु भूयसीरुपासा आ नो वीरान् वरुण तासु आधि ॥	१२१
अपो पु म्यक्ष वरुण भिर्यसं मत्सप्राद्वतावोऽनु नो गृभाय ।	
दामेव वत्सादिमुमुग्ध्यंश्चो नहि त्वद्वारं निर्भिषन्नैश्चि ॥	१२२
यो मे राजन् युज्यो वा सखा वा एभि मयं भीरवे मक्षमाह ।	
स्तेनो वा यो दिप्सति नो वृको वा त्वं तस्माद्वरुण पादसांन् ॥	१२३
मा नो वधेर्वरुण ये तु इष्टा एनः कृण्वन्तमरुण शीर्णन्ति ।	
मा ज्योतिषः प्रवसथानि गन्म वि पू मृधः शिथथो जीवसे नः ॥	१२४

[९] वा. ७, २४, ३३, ८, १८, ७३, २६, ७ । काण्ड ७, २६, ३२, ८, २०, ४२, २८, ९ । [यक्ष च नस्तनुं च ० ।
 ऋ १०, २५, २, साम ११११, अथर्व २०, ६३, १, १२४, ४, तै आ १, २७, १ । वि मच् अधाय रशनाम् ० ।
 ऋ २, २८, ५ । परं रुणां सावीर्यम् ० । ऋ २, २८, ९ । अपो पु म्यक्षम् ० । ऋ २, २८, ६, जि. १३, १ । यो
 मे राजन् युज्यो ० । ऋ २, २८, १० । मा नो वधेर्वरुणम् ० । ऋ २, २८, ७]

कृ३ त्यानि नौ सखा० बभूवुः संवावहै यद्वृकं पुरां त्रिव ।

युहन्तं मानं वरुण स्वधावः सहस्रद्वारं जगमा गृह ते ॥

१२५

मूर्धानं दिवं, पृष्ठो दिवि, वैश्वानरस्य सुमतां स्याम, त्वमग्रे शोचिषा शोशुचानो,
अग्निः प्रातः संवनाद्, विश्वं विन्याच ॥ ९ ॥

१२६

आ वा२ रथो रोदसी वरुधानो हिरण्ययो वृषभिर्यात्वथैः ।

युतवर्तनिः पवित्री रुचाने इषा२ बोवा नृपतिर्वाजिनीवान् ॥

१२७

स प्रप्रधानो अग्निं पञ्च भूमा त्रिमन्धरो मन्सायातु युक्तः ।

विशो येन गच्छथो देवयन्तीः कुत्रा चिद्याममश्निना दधाना ॥

१२८

स्वश्वा यशसायातमवीन्दस्त्रा निधिं मधुमन्त्रं पिबाथः ।

वि वा२ रथो व३ भूया याद्वमानोऽन्तान् दिवो ग्राधते वर्तुर्निभ्याम् ॥

१२९

यो ह स्य वा२ रथिरा वस्तु उत्सा रथो युजानः परिप्राति युतिः ।

तेन नः शं२ योरुपसो व्युष्टौ न्यश्निना वहत२ युते अस्मिन् ॥

१३०

युवोः श्रियं परि योपावृणीतु धरो दुहितो परितकम्यायाम् ।

यदेवयन्तमवथः शन्वीभिः परि प्रश्नसमोमता वा२ वयो गात् ॥

१३१

युवं भुज्युमवविद्ध२ समुद्रं उदूहयार्णसो अस्निधानैः ।

पतत्रिमिरभ्रमैरव्ययिभिर्द२ संनाभिरश्निना पारयन्ता ॥

१३२

ब्रह्मणस्पते त्वमस्य युतां ॥

१३३

[क३३ त्यानि नौ सखा० । क ७, ८८, ५ । मूर्धानं दिव० । क ६७, १, ता ६७, ११४०, ते स १, ४, १३, १, ६, ५, २, १, कठ ४, ५, २८ १, अथि. ३, ५ । पृष्ठो दिवि० क १, ९८, २ ७, ५, २, ते स १, ५, ११२, १, ते आ ३, ११, ६, ४, कठ ४ १६ ४०, ३ । वैश्वानरस्य सुमतां० । आ १, ९८, १, ते छ १, ५, ११, ३, नि ७, २२, कठ ४, १६ । त्वमग्रे शोचिषा० । क, ७, १३, २, ते स १, ५ ११, २ । अग्निः प्रातः संवनाद्० । स १, ३, ३६, ते स ३, १, ९, १ कठ ३०, ६—७]

[१०] ते आ २, ८, ७, २ ८५—६ । न २२, १ ३४, ५८ । नाथ २३ १ ३३, ४६ । आ वा२ रथो रोदसी० । क ७, ६९, १, ते आ २, ८, ७, ६ । स प्रप्रधानो अग्निं पञ्च० । ७ ६९, ० ते, आ २, ८, ७, ७ । स्वश्वा यशसायातम० । क ७, ६९, ३ ते ना २, ८, ७, ७ । यो ह स्य वा२ रथिरा० क ७, ६९, ५, ते ना २, ८, ७, ८ । कठ १७, १८ । युवोः श्रियं परि योपा० । क ७, ६९, ४ ते आ २, ८, ७, ८, १५ ६, ४ । युवं भुज्युमवविद्ध२० । क ७, ६९, ७, ते आ २, ८, ७, ८ । ब्रह्मणस्पते त्वमस्य० । क २, २३, १९, २४, १६, ते, आ, २, ८, ५, १]

सं ई५ सत्येभिः सखिभिः शुचं त्रिगोधाय सं ५ वि धुनसं तददः ।	
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैर्धर्मस्ते देभिर्द्रविण ५ व्यानत् ॥	१३४
ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथा वशं ५ सत्तयो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः ।	
यो गा उदाजत सं दिवं वि जामजन्महीवृ रीतिः श्वसासरत् पृथक् ॥	१३५
इन्धानो अग्नि ५ वनवद्वनुष्यतः कृतज्ञत्वा गशुवद्रातहृन्वा इत ।	
जातेन जातमन्ति सं प्रसर्त्ये ये ५ य ५ शुं कृणुते ब्रह्मणस्पतिः ॥	१३६
ब्रह्मणस्पते सूर्यमस्य विश्वहा ॥	१३७
सं इज्जनेन सं विशो स जन्मुना सं पुत्रं वां भरते धेना नृभिः ।	
देवानां ५ यः पितरुमाविवासति श्रद्धामना हविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥	१३८
आयातं मित्रावरुणा सुशस्त्र्युप प्रियां नमसा हूर्यमाना ।	
सं ५ अमःस्थो अपसेव जनाच्च शुधीयतश्चिद्यतथो महित्वा ॥	१३९
युवं ५ वत्साणि पीयसा वसाथे युवोरंछिद्रा मन्तवो ह सर्गाः ।	
अवातिरत्तमनुतानि विश्व ऋतेन मित्रावरुणा सूचये ॥	१४०
को जु वां मित्रावरुणा ऋतायन्दिवो वा मुहः पार्थिवस्य वा दे ।	
ऋतस्य वा संदुसि प्राप्तीधां नो यज्ञायते वा पशुयो जु वाजान् ॥	१४१
तत्सु वां मित्रावरुणा महित्वमीर्मा तस्युणीरहभिर्दुदुहे ।	
विश्वाः पिन्वथः स्वसरस्य धेना अंनु वामेकः पर्विरान्वर्त ॥	१४२
यं ५ हिष्ठं नातिविधे सुदानु अछिद्र ५ शुभं धुनस्य गोपा ।	
तेन नो मित्रावरुणा अनिष्ट ५ सिंघासन्तो जिगीवांस्तः स्याम ॥	१४३
प्र वाहवा ॥ १० ॥	१४४

[स ई५ सत्येभिः सखिभिः ०। ऋ १०, ६७, ७, अर्क २०, ११, ७, ते वा २, ८, ५, १, नि ५, ४। ब्रह्मणस्पते-
रभवद्यथा ०। ऋ २, २४, १४, ते वा २, ८, ५, २। इन्धानो अग्नि ५ वनवद्व ०। ऋ २, २५, १, ते वा २,
८, ५, १। ब्रह्मणस्पते सूर्यमस्य ०। ऋ २, २४, १५, ते वा २, ८, ५, २। स इज्जनेन स विशो ०। ऋ २, २६,
३, ते स २, ३, १४, ३। ते वा २, ८, ५, ३। आयातं मित्रावरुणा ०। ऋ ६, ६७, ३। युवं ५ वत्साणि
पीयसा ०। ऋ १, १५, १, ते वा २, ८, ६, ६। को जु वां मित्रावरुणा ०। ऋ ५, ४१, १। तत्सु वां मित्रा-
वरुणा ०। ऋ ५, ६२, २, ते वा २, ८, ६, ६। यं ५ हिष्ठं नातिविधे ०। ऋ ५, ६२, १, ते वा २, ८, ६, ७।
प्र वाहवा ०। ऋ ७, ६२, १, ते स १, ८, २२, ३, २, ५, १२, ३, ते वा २, ७, १५, ६, ८, ६, ७। वाठ १२, १४]

आ नो विश्वा आस्का गमन्तु देवा मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः ।

भुवन् यथा नो विश्वे वृषांसः करन्तुसुपाहा विथुरं न शवः ॥

१४५

शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिस्तु ।

शमभिषाचः शम रतिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अग्न्याः ॥

१४६

ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे मित्रस्य ब्रतं वरुणस्य देवाः ।

ते सौमग्नं वीरवद्रोमदमो दधातन द्रविणं चित्रमस्मै ॥

१४७

सुगा वो देवा, विश्वे देवाः ॥

१४८

द्यौः पितुः पृथिवि सातुर्ध्रुवस्ये आतर्वसवो मरुता नः ।

विश्व आदिष्या अदिते सजोषा अस्मभ्यं शर्म बहुरूचं विन्यन्त ॥

१४९

ईहे अग्निं स्वयसं नमोभिरिह प्रसक्तो विचयत् कृतं नः ।

रथैरिव प्रभरे वाजवज्रिः प्रदक्षिणिन्मरुतां स्तोममश्याम् ॥

१५०

विषीमन्तो अध्वरस्येव दिद्युस् त्रिपुच्यवसो जुश्छो नावैः ।

अर्चय्यो धुनयो न वीरां प्राजजन्मानो मरुतो अपृष्टाः ॥

१५१

अग्ने याहि दूश्त्यं मा रिषण्यो देवं अह्ना ब्रह्मकृता गणेत ।

सरस्वती मरुतो अश्विनापो यक्षि देवान् रत्नधेयाय विश्वान् ॥

१५२

प्र चित्रमर्कं गृणते तुरीय ॥

१५३

यं अग्रयो न शोशुचभिधाना द्विर्वत् त्रिर्मरुतो वावृषन्त ।

अरेणवो हिरण्ययास एषां साकं नृम्यैः पौंस्येभिश्च भुवन् ॥

१५४

[११] तै. भा. २, ८, ६। वा. ८, १८, ५५, ५८; ३३, ५३। काण्व. ९, १८, ४१, ४३; ३२, ५३। [आ नो विश्वा आस्काः
अ. १, १८, ६, २; तै. भा. २, ८, ६, ३। शं नो देवा विश्वदेवाः। अ. ७, ३५, ११, अथर्व १९, ११, २, तै. भा. २, ८, ६,
३। ये सवितुः सत्यसवस्यः। अ. १०, ३६, १३, तै. भा. २, ८, ६, ४। सुगा वो देवाः। अ. ४, १३, अथर्व ३, १०।
विश्वे देवाः। अ. ५, ५१, १३, ६, ५, ५२, १०; ५२, १३—१४, ६, ५, ११; १०, २४, ५; ५२, १; ६५, १४; तै.
सं. २, ४, १४, ५; ४, १, ११, ४, तै. भा. २, ८, ६, ५; अथर्व. भा. १, ५, १, २६। द्यौः पितुः (अथर्व.) पृथिवि।
अ. ६, ५१, ५; तै. भा. २, ८, ६, ५। ईहे अग्निं स्वयसं। अ. ५, ६८, १; अथर्व. ७, ५०, ३, तै. भा. २, ७, १२, ४।
विषीमन्तो अध्वरस्येव। अ. ६, ६६, १०। अग्ने याहि दूश्त्यं मा। अ. ७, २, ५, तै. भा. २, ८, ६, ४।
प्र चित्रमर्कं गृणते। अ. ६, ६६, ९; तै. भा. ४, १, ११, ३, तै. भा. २, ८, ५, ५, अथर्व. ३, २१। अथर्व. २०, १५। ये
अग्रयो न शोशुचभिधानाः। अ. ६, ६६, २]

ओ वो यन्तृदवाहासो अयं ॥

१५५

सत्यं बृहदृतमुग्रं दीक्षां तपो ब्रह्म यज्ञाः पृथिवीं धारयन्ति ।

सा नो भूतस्य भूवनस्य पत्न्युरै लोके पृथिवी नः कृणोतु ॥

१५६

असंवाधा या मध्यतो मानवैभ्यो यस्या उद्वृतः प्रवृतः समं महत् ।

नानारूपा ओषधीर्या विभक्तिं पृथिवी नः प्रयता ५ राध्यतां नः ॥ -

१५७

या ५ रक्षन्त्यस्वप्नां विश्वदानि देवा भूमिं पृथिवीमप्रमादम् ।

सा नो मधु घृतं दुहाम्यो उधतु र्वर्षसा ॥

१५८

यस्यां पूर्वं पूर्वजनां विचक्रिरे यस्यां देवा असुरानभ्यवर्तयन् ।

या विभक्तिं बहुधा प्राणदंजत्सा नो भूमिः पर्वपयं दधातु ॥

१५९

यान्ते प्राचीः प्रदिक्षे या उदीचीर्याश्च भूम्यघ्राग्याश्च पृथा ।

शिवास्तां मद्यं चरते भवन्तु मा निपुणं भूवने विश्रियार्णः ॥

१६०

विश्वभरा वसुधानी पुरुक्षुर्दिरण्यवर्णा जंगतः प्रतिष्ठा ।

यश्चानरं विभ्रती भूमिरभिर्मिन्द्र ऋषभा द्रिणिं नो दधातु ॥ ११ ॥

१६१

ओ यां मित्रावरुणा हव्यं दत्ति नमसा देवा अवसा वयस्याम् ।

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सत्या अस्माक ५ वृष्टिर्दिव्या सुपारा ॥

१६२

ऋतस्य गोपा अधितिष्ठथो रथ ५ संतुषर्माणा परमे व्योमन् ।

यमेव मित्रावरुणावधो युवं तस्मै वृष्टिर्मधुमत् पिबते दिवः ॥

१६३

वान ५ सु मित्रावरुणा ऋतावरीं पुञ्चिन्पश्चिन्ना ५ वदति त्विपीमताम् ।

अभ्रो वसथ मरुतः सु मापय्या वा ५ र्वपयतमरुणापुतेपसम् ॥

१६४

[आ वो यन्तृदवाहासो० । अ. ५, ५८, ३; तै. भा. २, ५, ५, ३ । सत्यं बृहदृतमुग्रं० । अथर्व. १२, १, १ । असंवाधा(०र्ध) या मध्यतो(०व०) । अथर्व. १२, १, २ । या ५ रक्षन्त्यस्वप्नां० । अथर्व. १२, १, ७ । यस्यां पूर्वं पूर्वजना० । अथर्व. १२, १, ५ (पूर्वाधः), १२, १, ४ (उत्तरार्धः) । यान्ते प्राचीः प्रदिक्षो० । अथर्व. १२, १, ११ । विश्वभरा वसुधाना० । अथर्व. १२, १, ६,]

[१०] तै. भा. २, ८, ६, ७, ८, ३—४ । वा. १७, ३९. २१, ८; २०, ५२, २९, ३४ । अथर्व. १८, १९; २३, ८; २२, १७; २१, ४६ । [आ यां मित्रावरुणा० । अ. १, १५२, ७; तै. भा. २, ८, ६, ५ । ऋतस्य गोपा अधितिष्ठथो० । अ. ६, १३, १ । यान् ५ सु मित्रावरुणा० । अ. ५, ६३, ६; तै. भा. २, ७, ५, ४]

सम्राज्ञा अस्य भुवनस्य राजयो मित्रावरुणा विदधे स्वर्दत्ता ।	
वृष्टिं च वा२ राधो अमृतत्वमीमहे चाप्रापयिषीं विचरन्ति तन्यवः ॥	१६५
आ नो मित्रावरुणा हव्यजुष्टिं धृतेर्गैव्यूतिमुक्षतमिद्राभिः ।	
प्रति धामन् वरमा जनाय पृणीतमुद्रो दिव्यस्य चांगोः ॥	१६६
सम्राज्ञा उग्रा वृषभा दिवस्पृती पृथिव्या मित्रावरुणा विचरणी ।	
चित्रैर्भिरभैरुपतिष्ठतो रवं धां वर्षयतो असुरस्य भार्यया ॥	१६७
आ ते महो, यो जात एवा, — अभि गोवाणि ॥	१६८
आभिः स्पृधो मिधुतीरिपण्यन्नामित्रस्य व्ययया मनुष्यमिन्द्र ।	
आभिविधा अभियुजो विपृचीरापाय विशोऽवतारीदीप्तीः ॥	१६९
अयं च मृष्वे अयं जयसुतं प्रजयमुतं प्रकृणुते युधा गाः ।	
यदा सत्यं कृणुते मनुष्यमिन्द्रो विश्वं दृढं भयता एजदसात् ॥	१७०
अनु स्वधामक्षराणां अस्पावर्षत मध्या आ नाव्यानाम् ।	
सधीचीनेन मनुसा तमिन्द्रा ओजिष्ठेन हन्मनाहन्मिं यून् ॥	१७१
इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोत्रो हिरण्यवर्ण इषिरः स्वर्षाः ।	
तस्मै वयं सुमतौ यद्विषस्यापि भद्रं सौमनसे स्याम ॥	१७२
हिरण्यवर्णो अमयं कृणोस्वभिमातिहैन्द्रः पृतनासु जिष्णुः ।	
स नुः शर्म दिव्रूथं विव्रं सद्युषं पात स्वास्तिभिः संदा नः ॥	१७३
इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं सौमपृष्ठं पुरोडाशस्य जुषतां हविर्निः ।	
हत्वाभिमातोः पृतानाः संहस्वानर्थाभयं कृणुहि निधतो नः ॥	१७४

सम्राज्ञा अस्य भुवनस्य० । अ. ५, ६३, ७ । आ नो मित्रावरुणा० । अ. ७, ६५, ४, ते वा २, ८, ६, ७ ।
सम्राज्ञा उग्रा वृषभा० । अ. ५, ६३, ३ । आ ते महो० । अ. ७, ६५, १, ते म १, ७, १३, २ । यो जात
एव० । अ. २, १२, १, अथर्व २०, ३४, १, ते सं १, ७, १३, २, ते वा २, ८, ३, ३, नि ३, ७१ १० १०, यद
८, १६ । अभि गोवाणि० । अ. १०, १०३, ७, स १८५५ अथर्व १७, १३, ७, ते ॥ ४, ६, ४, २ । नाभिः
स्पृधो मिधुती० । अ. ६, २५, २, ते वा २, ८, ३, ३ । अयं च मृष्वे अयं० । अ. ४, ७७, १०, ते वा २, ८, ३, ३ ।
अनु स्वधामक्षराणां० । अ. १, ३३ ११, ते वा. २, ८, ३, ४ । तस्य वयं सुमतौ० । अ. ६, ४७, १३, १०,
१३१, ७, अथर्व ७, १२, १, २०, १०५, ७, ते म १, ७, १३, ५, ते ॥ २, ८, ४, १, नि ६, ७ । हिरण्यवर्णो
अमयं० । ते. वा २, ८, ४, १ । इन्द्रं स्तुहि वज्रिणं० । ते वा २, ८, ४, १]

स्तुतिं गुरो ५ वज्रिणमग्रतीक्ष्णं वृत्रहणं पुरुद्वर्तमिन्द्रम् ।

य एका इच्छां प्रतपतिर्जनेषु तस्मा इन्द्राय हविषा जुहोत ॥ १७५

इन्द्रो देवानामधिपः पुरोहितो विश्वं पतिरभवद् वाजिनीवान् ।

अभिमातिहा तद्विपस्तुविष्मानस्मभ्यं चित्रं वृषणं रयिं दातु ॥ १७६

य उमे घात्रापुधिनीं मृदित्वा चलेनाहं हृदभिमातिहृन्दः ।

सं नो हविः प्रतिगृह्णातु रातये देवानां देवा निधिषां नो अन्यात् ॥ १३ ॥ १७७

इन्द्रो यज्ञमतरद् वज्रतर्पेऽनाध्व्यो मधवा सुरा इन्द्रः ।

अन्वेनः त्रिंशो अमदन्त पर्वारियः राजा जगतवर्षिणीनाम् ॥ १७८

स एन वीरः स तु वीर्यागन्तस एकराजो जगतः परस्पाः ।

यदा वृत्रमेतान् पृथु शूरा इन्द्रो अर्धकृताजो अभवर्जनानाम् ॥ १७९

इन्द्रो यज्ञश्च वर्धयेन् विश्ववेदाः परोडाशस्य जुषताश्च हविर्निः ।

पुत्रं तीर्त्वा दानये ५ यन्मवाहदिशोऽहं हृदयं हितं हं हृदयेन ॥ - १८०

इमेऽ यज्ञेऽ वर्धयन् विश्वमेदाः परोडाशं प्रतिगृभ्णात्विन्द्रः ।

युद्धं युद्धं मत्तयु अंरा इन्द्रो अथाभयदमिताभिक्तूनाम् ॥ १८१

अह्नुं वृत्रम् ॥ १८२

इन्द्रो देवान्गन्धर्वहेत्य आवादिन्द्रो देवानामभवत् पुरोगोः ।

इन्द्रो यज्ञं हविषा वाक्पानो वृत्रतनो अभुयश् शर्म यश्चसत् ॥ १८३

इन्द्रस्य वृष्णो, जनिष्ठा उग्र, इन्द्र एषां नेता, भूरि चक्रधर ॥ १८४

• शिशुदि गुरुः यज्ञिणम्० तै. ब्रा. २,८,४,२। इन्द्रो देवानामधिपाः० तै. ब्रा. २,८,४,२। य इमे प्राचा-
पृथिवी०। तै. ब्रा. २,८,४,३।

[३३] तं मा. २.८.३-४। मा. १७, ४०-४१, ३३, ३४; २०, ३६। क. मा. १८, ४०-४१. ३२, ३४. २२, २१ [इन्द्रो
युष्मत्सर्वं युष्मदेव] तं. मा. २.८.३, ६। स एष वीरः स उ०। तं. मा. २.८.३, ७। इन्द्रो यस्मै यथैव नृणां
। मा. २.८.३, ७। इमं यस्मै यथैव नृणां। तं. मा. २.८.३, ८। अहं युष्मत् १। य. १, ३२, ५, तं. मा. २,
५, ४, ३। नि. ६, ४। इन्द्रो देवाः शम्भवदस्य०। तं. मा. २.८.३, ८। इन्द्रस्य कृपा०। क. १०, १०३, ९, ता.
१८५३। यः १९, १३ १०। तं. मा. ४, ६, ३, ३. नृ. १८, ५, यः. २८, ५। जनिष्य उ०। क. १०, ७३,
३, तं. मा. २.८.३, ४। नृ. ४, ८। वी. ३, ६। इन्द्रं यथा (आसां) नेता०। क. १०, १०३, ८। ता. १८५३;
यः १९, १३ ९. तं. मा. ४, ६, ३, ३। नृ. १८, ५, यः. २८, ५। मृनि नृकथं०। य. १, १५, ५, नि. ६, ७,
३४ ९, १८ यः. ३६।

त्वं मानेभ्य इन्द्र विश्वजन्या रंदा मरुद्भिः शुरुषो गौत्राः ।

स्त्वानेभिः स्तवस इन्द्र देवविद्यामिपं वृजनें जीरदानुम् ॥

१८५

यः सप्त सिन्धुश्चरदधात् पृथिव्यां यः सप्त लोकानंकृणोद्विश्व ।

इन्द्रो हविष्मान्त्सगणो मरुद्भिर्वृत्रतर्नो यजमिहोपयासत् ॥

१८६

समिद्धा इन्द्रो, इनेवस्ते ॥

१८७

इन्द्रस्य तु वीर्याणि प्रबोचं यांति चकार-प्रथमानि वृजी ।

अ अहिमन्वपस्ततर्नं प्र वृक्षणा अभिनत् पर्वतानाम् ॥

१८८

अहर्नाहि पर्वते शिभियाणं त्वष्टास्मै वज्रं स्वयं ततश्च ।

वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमाना अजः समुद्रमवृजगमरापः ॥

१८९

इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा शमस्य च शूद्रिणो वज्रबाहुः ।

सेदु राजा क्षयति चर्पणीनामराशे नेभिः पुरि तां वभूव ॥

१९०

अभि सिष्मो अजिगादस्य शत्रून् वि तिमेत वृषभेणा पुरोऽभेत् ।

स च वज्रेणाभिनवृत्रमिन्द्रः प्र स्वां मर्तिमतिरच शोशदानः ॥ १३ ॥

१९१

त्वमयो वि दुरो विपूचीरिन्द्र दृढमरुजः पर्वतस्य ।

राजाभवो जगतध्वर्षणीनां सार्कं स्वयं जनयन् दाम्पसांस्म ॥

१९२

इन्द्रो राजा जगतध्वर्षणीनामपि क्षमि विपुरुषं यदस्ति ।

ततो ददाति दाशुपे वंशनि चौद्रांश्च उपस्तुतश्चिदुर्वक् ॥

१९३

स्वादोरित्था विपुर्नतो मध्वः पिबन्ति गायुः ।

या इन्द्रेण संयावुरीदस्ता मदनति शोभसे वसुरीरनु स्वराज्यम् ॥

१९४

[त्वं मानेभ्य इन्द्र विश्वजन्या० । ऋ. १.१६९.८ । समिद्धा इन्द्रो० । तै. ब्रा. २.६.८, कठ. ३.८.६ । अनवस्ते० । ऋ. ५.३१.४, सा. ४३५.४४०, तै. ब्रा. १.६.१२६; तै. ब्रा. २.८.४.३ कठ. ८.१६ । इन्द्रस्य तु वीर्याणि० । ऋ. १.३२.१, सा. ६१२, अथर्व. २.५.५, तै. ब्रा. २.५.४.१, ८.४.३ । अहर्नाहि पर्वते० । ऋ. १.३२.२, अथर्व. २.५.६, तै. ब्रा. २.५.४.२, ८.४.३ । इन्द्रो यातोऽवसितस्य० । ऋ. १.३२.१५, तै. ब्रा. २.८.४.३ । अभि सिष्मो अजिगादस्य० । ऋ. १.३३.१३ तै. ब्रा. २.८.४.४ नि. ६.१६]

[१४] तै. ब्रा. २.८.१.६ । वा. १७.४३. ८.४. ३२.६८ । काय. १८.४३.८.३; ३२.६८ । [त्वमयो वि दुरो विपूचीः० । ऋ. ६.३०.५ । इन्द्रो राजा जगतध्वर्षणीनाम्० । ऋ. ७.२७.३ अथर्व. १९.५.१ तै. ब्रा. २, ८.५.८ । स्वादोरित्था विपुवतो० । ऋ. १.८४.१० सा. ४०९.१००५, अथर्व. २०.१०९.१]

युष्मस्य ते वृषभस्य स्वराज्ञ उग्रस्य यूनुः स्थविरस्य घृष्टेः । अजृषतो वज्रिणो वीर्याणीन्द्रः श्रुतस्य महतो महानि ॥	१९५
उदं नमो वृषभाय स्वराज्ञ उग्रशुभाय तवसेऽवाचि । अस्मिन्निन्द्र वृजने सर्ववीराः स्मेत् सुरभिस्तव शर्मन्तस्वाम ॥	१९६
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेषु ॥	१९७
आदित्यानामवसा नूतनेन सधामिहि शर्मणा शतमेन । अनागास्त्वे अदितिस्त्वे तुरास इमेऽयज्ञं दधतु श्रौषमाणाः ॥	१९८
न दक्षिणा विचिकित्ते न सव्यां न प्राचीनमादित्या नोतु पृथो । पाक्या चिद्रसवो धीर्षो चिद्युत्मानोतो अभ्यं ज्योतिरश्याम् ॥	१९९
धारयन्तः ॥	२००
तिष्ठो भूमीधारयस्त्रीन् रुते यक्ष्णीणि व्रता विदधे अन्तरैषाम् । ऋतेनादित्या महि घो महिस्त्वे तदर्यमन् वरुण मित्रं चाह ॥	२०१
यज्ञो देवानां प्रत्येतु सुज्ञम् ॥	२०२
शुचिरपः सूर्यवसा अदग्धा उपधयन्ति वृदवयाः सुर्वीरः । नैकिदं मन्त्यन्तिनो न दुराद्यं आदित्यानां भवति प्रणीतो ॥	२०३
आदित्यो देवं उदगात् पुरस्ताद्विधा भूतानि प्रति मोदमानः । तस्य देवाः मसुर्वं यन्ति सर्वं येषास्य नाम परमं गुहा विदुः ॥	२०४
यस्य भान्ति कुतवो यस्य रुद्रमयो यस्येमा विधा भुवनानि सर्वा । तस्यादित्यस्य प्रसवं मुनामहे यस्तैजसा प्रथमजा रिभाति ॥	२०५

[युष्मस्य ते वृषभस्य० । अ. ३, ४३, १ । इदं नमो वृषभाय० । अ. १, ५१, १५ । अस्माकमिन्द्रः समृतेषु पु० । अ. १०, १०३, ११. या. १८, ५९. अथर्व. १०, १३, ११. ते. सं. ४, ३, ४, ३. यजु. १८, ५. अथर्व. १. आदित्यानामवसा० । अ. ७, ५१, १. ते. सं. २, १, ११, ६. ते. या. १८, १, ६. न दक्षिणा विचिकित्ते० । अ. २, २७, ११. ते. या. २, १, ११, ५. ते. या. २, ८, १, ३. धारयन्तः० । अ. २, २७, ४. ते. सं. २, १, ११, ४. ते. या. १, ८, १, ३. यजु. ११, १२. तिष्ठो भूमीधारयस्त्रीन्० । अ. २, २७, ८. ते. सं. २, १, ११, ५. ते. या. २, ८, १, ३. यजु. ११, १२. यज्ञो देवानां प्रत्येतु (वति०) । अ. १, १०३, १. ते. सं. १, ४, २२, १. २, १, ११, ४. ते. या. १, ८, १, ३. यजु. ४, १०. अथर्व. ३, ८. शुचिरपः सूर्यवसा० । अ. २, २७, १३. ते. सं. २, १, ११, ४. ते. या. २, ८, १, ३. यस्य भान्ति कतवो० । अ. या. ३, १, १, १]

विभाति केतुरुरुणः पुरस्तादादित्यो विश्वा भुवनानि सर्वा ।

सुगं नु पन्थामन्वेति प्रजानं पिता देवानामसुरो विपश्चित् ॥

२०६

अवेन यं अतिनो वर्धयन्ति देवा मनुष्याः पितरश्च सर्वे ।

तस्यादित्यस्य प्रसवं मनामहे यस्तेजसा प्रथमजा विभाति ॥

२०७

आदित्यः शुक्रं उदगात् पुरस्ताज्ज्योतिः कृण्वन् वि तमो वाधमानः ।

आभासमानः प्रदिशो नु सर्वा मद्रस्य कर्ता रञ्चमाना आगात् ॥

२०८

यदेदेनमदधुर्यज्ञियासो दिवि देवाः सूर्यमादित्यम् ।

यदा क्षुरिष्णुं मिथुना अभूतामादित् प्रावश्यन् भुवनानि विश्वा ॥ १४ ॥

२०९

वयंस्तु त्वा गृहपते जनानामग्रे अकर्म समिधा बृहन्तम् ।

अस्थुरिं नो गार्हपत्यानि सन्तु तिम्रैर्न नस्तेजसा संश्लिशाधि ॥

२१०

अग्रे स क्षेपदत्ता कृतेजा उरु ज्योतिर्नश्यते देवयुष्टे ।

यं त्वं मित्रेण वरुणः सज्जोषा देव पानि त्यजसा मर्ममहः ॥

२११

तेजिष्ठा यस्यारतिर्वृत्तेराद तोदां अध्वर्यु वृधसानो अघौत् ।

अद्रोघो न ब्रुविता चेतति त्मर्कमर्त्वोऽध्वर्यु ओषधीषु ॥

२१२

आ यदिषे नृपतिं तेजा आनट् शुचि रेतो निपिकं धातुमीके ।

अग्निः शर्धमनवर्धं युवानं स्वाध्वं जनयत् सुदयच्च ॥

२१३

स तेजीयसा मनसा त्वोत्तु उव श्लिध स्वपत्यस्य शिषोः ।

अग्निं रायो नूतमस्य प्रभूतौ भूयाम् वे सुष्टुतयश्च वस्वः ॥

२१४

स ईदस्तेव प्रतिधादसिष्यंश्चिशीत तेजोऽयूसो न धाराम् ।

चित्रं धजतिरतिर्यो अक्तोर्वेन दुपद्वा रघुपत्मजः ॥

२१५

हृष्यवाडमिरजरः पिता नः ॥

२१६

[यदेदेनमदधुर्यज्ञियासो० । ऋ. १०, ८८, ११, नि. ७, २९]

[१५] [वयमु त्वा गृहपते० । ऋ. ६, १५, १९; तै. ब्रा. ३, ५, १२, १ । अग्रे स क्षेपदत्ता० । ऋ. ६, ३, १ । तेजिष्ठा यस्यारतिः० । ऋ. ६, १२, ३ । आ यदिषे नृपति० । ऋ. १, ७१, ८, तै. सं. १, ३, १४, ६ । स तेजीयसा मनसा० । ऋ. ३, १९, ३; तै. सं. १, ३, १४, ६ । स इदस्तेव प्रतिधाद० । ऋ. ६, ३, ५ । हृष्यवाड (ळ)-मिरजरः० । ऋ. ५, ४, २; तै. सं. ३, ४, ११, १]

- मयीचदी२ विष्टो मातरिक्षा होतार२ विश्वाप्सु२ विश्वदेव्यम् ।
 निं यं दुर्धर्मन्नुष्पासु विष्टुं स्वर्णं चित्रं वपुषे विभावम् ॥ २१७
- अप२ सं यस्य शर्मन्त्रोभिर्ग्रेरधते जरिताभिष्टो ।
 ज्येष्ठेभिर्यो भानुभिर्क्रभूणां पयंति परिवीतो विभावो ॥ २१८
- अद्विद्युत्तत्स्वपाको विभावाम्ने यजस्व रोदसी उरूचीं ।
 आयुं न यं नमसा सतद्वक्ष्या अञ्जन्ति सुप्रयसं पञ्च जनाः ॥ २१९
- स नो विभावो चक्षणिर्न वस्तोरधिर्यन्दाकं वेद्यश्चनो धात् ।
 विश्वायुयो अमृतो मर्त्येषु पयंभूदतिथिर्ज्ञातवेदाः ॥ २२०
- यो भानुभिर्विभावो विभावस्यग्निर्देवोभिरुतावाजस्रः ।
 ओ यो विवायु सूर्या सस्मिभ्योऽपरिहृतो अत्यो न सन्निः ॥ २२१
- यदग्न एषां समितिर्भवति देवीं देवेषु यजता यजत्र ।
 रत्ना च यद्विभञ्जासि स्वघापो भार्गवो नो अन्नं वसुमन्त्र२ वीतात् ॥ २२२
- एतां ते अग्न उच्यन्ति वेधो जुष्टानि सन्तु मनुसे हृदै च ।
 सक्मं सार्यः सुधुरो यमं तैऽग्नि श्रवो देवमक्तं दधानाः ॥ २२३
- वि पृथो अग्रे मघवानो अश्ववि सूर्यो ददुता विश्वमायुः ।
 मनेष वाज२ समिधेष्वयो भार्गव देवेषु श्रवसे दधानाः ॥ २२४
- आ नो गहि सूर्येभिः शिर्वेभिर्महान् महीभिरुतिभिः सूर्यन् ।
 अस्मै रुयि बृहल२ सैतरु२ सुवाचं भार्गव यथासं कधी नः ॥ २२५
- कुर्मस्ता आपुरज२ यदग्रे यथा युक्तो ज्ञातवेदो न रिप्याः ।
 अथा बहासि सुमनस्पर्मानो भार्गव देवस्यो हविषः सुजात ॥ २२६

[मयीचदी२ विष्टोऽ। अ. १,१४८,१ । अप२ सं यस्य शर्मन्त्रोऽ। अ. १,३,१ । अद्विद्युत्तत्स्वपाकोऽ। अ. १,११४, अथ. १,१,१ । स नो विभावो चक्षणिर्न० । अ. १,४,२ । यो भानुभिर्विभावो विभावो । अ. २०,१,२ । यदग्न एषां समितिः० । अ. १०,११,८ । अप२. १८,१,२६ । एतां ते अग्न उच्यन्ति० । अ. १,७३,१० । वि पृथो अग्रे मघवानो० । अ. १,७३,५ । आ नो गहि सूर्येभिः । अ. १,१,११ । कुर्मस्ता आपुरज२ । अ. २०,५१,१७ ।]

हविषीव भजमानो ना आभाग् देवेभ्यः शिष्यन्तं मानुषेभ्यः ।

त्वं देवानामसि यद्ध होता सं एनान्यधीषितो यजीयान् ॥ १५ ॥

२२७

अग्ने दा, दा नो अग्ने, अग्निर्देवात्यं, — जपते अन्नस्य नो देस, — शिष्या शिष्यमन्नस्य,
संश्च मर्मिद्युवसे वृषन्, यास्ते ॥

२२८

यमो नो गातुं प्रथमो विवेद नैषां मय्युतिरनुभवेतां उ ।

यन्ना नः पूर्वे पितरः पर्युरेनां जज्ञानां पश्यतां अनु स्वाः ॥

२२९

प्रेहि प्रेहि पथिभिः पूर्वैर्मियेन्ना नः पूर्वे पितरः परेताः ।

उभो राजाना स्तुधया मदन्ता यमं पश्याति वरुणं च देवम् ॥

२३०

अङ्गिरोमिरागहि याज्ञेभिर्मियेम् वरुणं हि मादयस्व ।

विवस्वन्तश्च हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे गृहीष्या निषध ॥

२३१

इमं च युम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः सध्विदानः ।

आ त्वा मन्त्राः कविशस्तां वृहन्त्येनां राजन् हविषा मादयस्व ॥

२३२

मातुली कन्दर्पमो अङ्गिरोमिर्देव्यतिर्ऋभिर्मय्यानः ।

योश्च देवा वावृधुर्यं च देवान्स्नाहान्यं स्तुधयान्यं मदन्ति ॥

२३३

प्रेषिषांश्च प्रवेतो महीरन्तु वरुण्यः पन्ध्रामनुपस्पृशानम् ।

पुवस्वतश्च मंगमन्तं जनानाश्च यमं च राजानश्च हविषा दुमस्य ॥

२३४

[१५] ते. घं. २,५,१२; ते मा. २,८,५। वा ११,८३. १५,३०, १३,१२. १८,४३। धाग १२,८८, १३,५१।
१४,२२. २०,१३। [अग्ने दाग। अ. ३,२३,५। ते. घ २,२,१०,३ अठ. ३ १०। दा नो अग्नेना नं ४,१२,०.
अ. ७,१,५, २,२,७, ते. घ २,२,१२,३। अग्निर्देवाति। अ. ५,२,५,३, वठ २,१५। अग्रयणे मय्यस्य।
ते. घं. ४,२,१,१। ते. मा ३,११,५, वठ १७,१०। १३,१०. व. १२,११, ३०,२। अग्निना शिष्यमन्नस्य।
अ. १,१,३, ते. घ ३,१,११,१। अ. ३,१३,५। अन् मय्यस्यने वृषन्। — १०,१०,१, ५। १३,१३,५.
ते. गं. २,६,११,४; ४,५,५,४; वाठ. २,१५। यास्ते। ते. २ ३ १३, अ. १,३,१०, २,३२,५, २,५८,३,
९,५२,७, धा. ९७९, अथर् ७,३८,२, ते. घ. ३,३,१२,५। ४ २,१,५, ५,७ ३,१, ५. मा २,१,१, ५। धा.
१६,१६, ४०,१३। यमो नो गातुं प्रथमो। अ. १०,१४,२। अथर् १८,१,५०। प्रेहि प्रेहि पथिभिः। अ.
१०,१४,७, अथर् १८,१,५४। अङ्गिरोमिरागहि। अ. १०,१४,१, अथर् १८,१,५१, १,५ २,३,१३,५।
इमं च यम प्रस्तरमा। अ. १०,१४,५। अथर् १८,१,३०। १ मा २,६,१३,३। मातुली यमं देवायां च
१०,१४,१। अथर्. १८,१,५७। म म ३ ३ १०,५ १ २,३,१३,३। पन्ध्रामनुपस्पृशानम्। ५. १०,
१४,१। अथर् १८,१,४९। न मा ३ १,१ न ३०,३०]

यास्ते पृथ्नावो अन्तः समुद्रे हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति ।	
ताभिर्यासि दुश्त्यस्य संयस्य कामेन कृतः श्वर इष्टमानः ॥	२३५
शुरू ते अन्यद्यन्तं ते अन्यत् ॥	२३६
पुषमा जाशा अनुवेद सर्गाः सी अस्मै अभयतमेन मेपत् ।	
स्वस्तिदा जाघुणिः सर्ववीरोऽप्रयुञ्जत् पुरं एतु प्रजानन् ॥	२३७
प्रपथे एवामेजनिष्ट पुषा प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः ।	
उमे अभि प्रियतमे सधस्थे आ च परा च चरति प्रजानन् ॥	२३८
पुषा सुसन्धुर्दिमं आ पृथिव्या इडस्पतिर्मघवा दुस्मघर्चाः ।	
यं देवासो अददुः सूर्यायै कामेन कृतं त्वसं स्वश्चम् ॥	२३९
अजाघः पद्गुषा वाजपस्पो धिपंजिन्वां भुवने विश्वे अर्पितः ।	
अत्रा पुषा शिथिरामुर्द्वरीवृजत्सचलाणो भुवना देव ईयते ॥ १६ ॥	२४०
यद्देवा देवर्द्धनं यद्वाचानृतमोदिम । आदित्यास्तस्मान्मृश्चतर्वस्य त्वेनमावृतः ॥	२४१
देवा जीर्यन्ताम्या यद्वाचानृतमोदिम । तस्मान्न इह मृश्चत विश्वे देवाः सजोपसः ॥	२४२
अन्तेन घावापृथिरी मृतेन त्वं संरस्वति ।	
मृताश्वः पार्श्वदुसो यत् किञ्चानृतमोदिम ॥	२४३
इन्द्रापी मित्रावरुणौ सोमो धाता वृहस्पतिः ।	
ते नो मृश्चन्त्येतसो यत् किञ्चानृतमोदिम ॥	२४४
मन्त्रातदास्मादुत्तं जामिनास्मान्जपायसः शस्त्रादुत्तं वा वृत्तोपसः ।	
अनाधृष्टं देवकृतं यदनेस्तस्मान्ममस्मान् जातवेदो मुमुग्धि ॥	२४५

[यास्ते पृथ्नावो अन्तः ॥ अ. १, १८, ३; तं आ २, ५, ५५ ८५ ३ । श्वरं ते अन्यद्यन्तम् ॥ अ. ६, १८ १ मा ७१ । य ४, १ ११ ७ तं आ २, ८ १, ३; तं आ १२, ४ १० १ ४, ५, ६; नि १२, १७ काठ ४, ५, १; १० ५१ । पुषमा जाशा अनुवेदः ॥ अ. १०, १७, ५; अथ ७, ९, २, तं आ २, ८, ५ ३ ४, १, ५; तं आ १, १ । प्रपथे पथामननिष्टम् ॥ अ. १० १७ १ अथ ७, ९, १ तं आ २ ८, ५, ३ । पुषा सुसन्धुर्विद्य भाः ॥ अ. ६ ५८ ४; तं आ २, ८, १ ३ । अजाघः पद्गुषा ॥ अ. ६, ५८, ६, तं आ २ ८, ५ ४]

[१७] । १ २, ३-४ । मा २०, ४-१६ १६, १-४; २२, १२ १८ ४९; २, ४४; ८, १४, १६ । अथ २२, १-३; २३ १ ४; २३ १३, २० १९; २० ९, ११ । [देवा जीर्यन्ताम्याः । मा ३, ७ १२, १ तं आ २, ३ १ । अनाधृष्टं पथामननिष्टम् । मा ३, ७, १२ २ तं आ २, ३, १ । सजातदास्मादुत्तम् । तं आ ३, ७, १२, २; १ । १, ३]

यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत्तं द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिस्सिम ।

अग्निर्नस्त्वमादिन्दुसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु दुरितानि यानि कांसि च चक्रुः ॥

२४६

येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निरमोचि ।

येनेन्द्रो विधा अजुहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरांशानं अयाधि ॥

२४७

यदैन्यमृणुमहं बभूव धिप्स्यं वा सचकर जनेभ्यः ।

अग्निर्नस्त्वमादिन्दुस्य सविदुर्नो प्रमुञ्चताम् ॥

२४८

यत् कुसीदुमप्रतीतं मयेह येन यमस्य निधिनो चरायः ।

एतत्सर्वमे अन्तुषो भवामि जीवन्नेह प्रति हस्तान्नुषानि ॥

२४९

यद्वेस्ताभ्यां चकरं किंलिपान्यक्षाणां वृग्ममरजिघ्रमायः ।

उग्रं पश्येच्च राष्ट्रभुञ्च तान्युपसरेतामनुदत्तानृणानि ॥

२५०

उग्रं पश्येद्वाष्ट्रभुञ्च किंलिपानि यदर्थवृत्तमनुदत्तमेतत् ।

नेमन् ऊणानृणधानीप्समानो यमस्य लोकं निधिरजराय ॥

२५१

इमे मे वरुण भुधो हवृमद्यां च मृडय । त्वामनुसुराचके ॥

२५२

तन्वा यामि प्रमृणा यन्दमानस्तदाज्ञास्ते यजमानो हविर्भिः ।

अहेडमानो वरुणेह वोध्यैरुशस्स मा ना आयुः प्रमोषीः ॥

२५३

उदुत्तमं वरुण पाञ्चमस्मदवाधमं वि मभ्युधं अथाय ।

अथा वयमादित्य व्रते तर्गानामसो अदितये स्याम ॥

२५४

[यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत्तं । तै स १,८,५३, तै प्रा. ३,७,१२,४, तै आ २,६,२, सठ १,६, ३१८,१०। येन त्रितो अर्णवाः । तै आ २,३ । यत् कुसीदुमप्रतीतं । तै स ३,३८,१। तै. आ. २,३ । यज-
स्ताभ्यां चकरं । तै प्रा ३,७,१२,३, तै. आ २,४ । उग्रं पश्येद्वाष्ट्रभुञ्च । तै आ २,४ । इमे मे वरुण
भुधो । ऋ १,२५,१९ सा १५८५, तै स ६,१,११,६; तै. प्रा ३,७,११,३, १२,३, तै आ २,४,४, सठ
४,१६, ११,१२ । तन्वा यामि प्रमृणा । ऋ १,२४,११, तै स २,१,११,६, तै प्रा २,८,१,६; ३,७,
११,३, १२,६ तै आ, २,४, सठ ४,१६; ११,१३ । उदुत्तमं वरुण पाञ्चमं । ऋ १,२४,१५, सा
५८९, अथवे. ७,८३,३, १८,४,६९, तै स १५,११,३ २,५,१२,१ ४,२,६,३, तै प्रा, २,७,१६,४, ८,१,६,
नि. २,१३, सठ ३,८, १६,८ अथ २,१५, ३२,१]

- अव ते हंडो वरुण नमोभिरव यज्ञेभिरामहे हविर्भिः ।
 क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेता राजचैनांसि शिथयः कृतानि ॥ २५५
- त्वं नो अग्रे वरुणस्य त्रिद्वान् द्वेष्टस्य हंडोऽवृणसितीष्टाः ।
 यजिष्ठो बह्वितमः शौशुचानो विश्वा द्वेपांसि प्रमुमुग्ध्यस्मत् ॥ २५६
- स त्वं नो अग्रेऽरमो भुजोती नदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ ।
 अवयक्ष्य नो नरुणः रराणो वोहिं मुड्यैके सुहवो न एधि ॥ २५७
- संकसुको विरुसुको निर्मृतो यथ निस्तनः । तैस्मद्यस्मभ्यमनामसो दुरादूरमचीचतम् ॥ २५८
- निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निर्मृतिं चकार ।
 तं नो योऽस्मत् समृच्छति तमस्मै प्रसुवामसि ॥ २५९
- दुःशःसाजुशःसाभ्यां घनेनानुघनेन च ।
 तं नो योऽस्मत् समृच्छति तमस्मै प्रसुवामसि ॥ २६०
- संश्च वर्जसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनुसा संश्च श्रिवेन ।
 रवेष्टा सुदयो विदधानु रायोऽस्तु नो माहृ तरेनो यद्विरिष्टम् ॥ २६१
- शुची वो हव्या मरुतः शुचीनांश्च शुचिश्च हिनोम्यधरंश्च शुचिभ्यः ।
 क्रतुं नु सत्यमृतसां प आयुःशुचिजन्मानः शुचयः पात्रकाः ॥ २६२
- यो वः शर्म शशमानाय सन्ति ॥ २६३
- येऽसेप्ता मरुतः ग्रादयो वो वक्षःसु रुमा उपशिन्त्रियाणाः ।
 रिं विद्युती न त्रुष्टिभी रुचानां श्रु स्वधाभायुर्धैर्येष्टमानाः ॥ २६४

[अथ ते हंडो (०लो) वरुणः । अ. १, २४, १४, तै. च १, १, ११, ३, २, ५, ६२, ३, तै. मा. २, ७, १६, ४, ८, १, ६ तै. अ. २, ४, ४, कठ. ४०, ११ । त्वं नो अग्ने वरुणस्यग । अ. ४, १४, तै. सं २, ५, १२, ३, तै. मा. ३, ७, १२, ३, १२ ३ तै. अ. २, ४, ४, ४, २०, ३, कठ. ३४, १९ । स त्वं नो अग्नेऽचमो । अ. ४, १, ५, तै. स. २, ५, १२, ३, कठ. ३४, १९, यथे. ४८, १ । संकसुको विरुसुको । अथर्व. ६२, २, १४, तै. मा. २, ४ । निर्यक्ष्ममचीचते । तै. अ. २, ४ । सत्यमृतसा पयसाः । अथर्व. ६, ५३, ३, तै. च १, ४, ४४, १, तै. अ. २, ४, ८, कठ. ४, ६०, ३, ३, ६०]

[१८] तै. मा. २, ८, ५, ७ । [शुची वो हव्या मरुतः । अ. ७, ५६, १२, तै. मा. २, ८, ५, ५ । या य शर्म । अ. १, ८, १२, तै. सं १, ५, ११, ५, २, १२, १, ३, १४, ४, तै. मा. २, ८, ५, ६, कठ. ८, १७, २१, १३ । रुचैरेणा मरुतः । अ. ७, ५६, १३, तै. मा. २, ८, ५, ५]

ऋषयो वो मरुतो अश्वसुरोधि ॥

२६५

इमे तुरे मरुतो रामयन्तीमे सहः संहसा आनुमान्ति ।

२६६

इमे अश्वसु वसुष्यतो निपान्ति गुरु द्वेषो अरूपे दधान्ति ॥

अरा इवेदचरमा अहव प्र प्रजायन्ते अकुवा महोभिः ।

२६७

पृथेः पुत्रो उपमासो रभिष्ठाः स्वया मत्या मरुतः समिभिषुः ॥

२६८

अग्नीषोमा इमे, युचमेतानि ॥

अग्नीषोमा यो अयं तामिदं वचः सपर्यति ।

२६९

तस्मै धत्त सुर्वि मेरां पोप व स्वश्वम् ॥

आन्यं द्विवो मातरिश्वा जभारां मध्नादुन्यं परि ज्येनो अद्रेः ।

२७०

अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृधानैरु वृत्राय चक्रयुक्तं लोकम् ॥

अग्नीषोमा य आहुतिः यो वां दोषाद्विष्कृतिम् ।

२७१

से प्रजया सुवीर्यं विष्मयुर्गुणवत् ॥

अग्नीषोमा हविषा प्रस्थितस्य वीतं हर्षत वृषणा जूषेधाम् ।

२७२

सुर्गोमाणा स्ववृसा हि भूतमया धत्तं यजमानाय श्वयोः ॥

आ चर्यणिषा वृषभो जनानां राजा कृष्टीनां पुरुहव इन्द्रः ।

२७३

स्तुतः श्रवस्पर्शवतोषु मद्रिग्युक्त्वा हरी वृषणायास्वर्वाक् ॥

२७४

विवेप यन्मा धिपणा जजान ॥

व वृषावीरुतयो वृष्यगानि पौश्यानि नियुतः सधुरिन्द्रम् ।

२७५

समुद्रं न सिन्धव उक्थं शुष्मा उरुव्यक्षसं गिरा आविशन्ति ॥

सत्यमितं तत्र त्वावं अनेन्योऽस्तीन्दु देवो न मत्यां ज्वायान् ।

२७६

अहवहिं परिश्रयानमर्णोऽस्तासृजो अपो अस्त्रा समुद्रम् ॥

[ऋषयो वो मरुतो ॥ ऋ ५५७,६ । इमे तुगे मरुतो ॥ ऋ ७५६,१९; तै मा. २,८,५,६ । अरा इवे-
दचरमा ॥ ऋ ५५८,५; तै मा. २,८,५,७ । अग्नीषोमा वो मरुतो ॥ ऋ. १,९३,२; तै मा. २,८,७,९ ।
आन्यं द्विवो मातरिश्वा ॥ ऋ १,९३,६; तै सं. २,३,१४,२, कठ ४,६६ । अग्नीषोमा य आहुतिः ॥
ऋ १,९३,३, तै मा. २,८,७,१० । अग्नीषोमा हविषः ॥ ऋ १,९३,७; तै मा. २,३,१४,२, तै मा. २,८,
७,१० । आ चर्यणिषा वृषभो अ ऋ. १,१७,१; तै मा. २,४,३,११; कठ ३८,७ । विवेप यन्मा धिपणा ॥
ऋ. ३,३०,१४, तै. १,६,१२,३, २,५,१२,५, तै मा. २,६,९,१, कठ. ८,१६, ३८,७ । तत्र सधुरिन्द्रयो ॥
ऋ ६,३६,३, तै मा. २,४,५,०, ६,९,१ । सत्यमितं तत्र त्वावं (०वां) ॥ ऋ ६,३०,४ तै मा. २,६,९,१]

प्र ससाहिपे पुरुहूत शूत्रम् ॥

२७७

सं शूत्रमधि धा धुम्नमस्मे महि क्षत्रं जुनापाहिन्द्र तव्यम् ।

रक्षा च नो मघोन्नः पाहिं सूरिन् राये च नः स्वपत्या इपे धाः ॥

२७८

[३१४४]

॥ इति खिलकाण्डे अतुदशः प्रपाठकः ॥१४॥

२७७, ७८

॥ इति खिलकाण्डं समाप्तम् ॥

इति मैत्रायणी-संहिता समाप्ता ।

मैत्रायणी-संहितायां ऋग्वेद-मन्त्राः ।

प्रथमं काण्डम् ।

पृष्ठ	मन्त्र	प्रपा म स ऋग्वेदे	पृष्ठ	मन्त्र	प्रपा म स ऋग्वेदे
१	मा व (व) स्तन ईसत मावर्त्तय । १	१ १ १ १२८७	१६	यो नो ह्येवधरा सः ।	२ १०८ ३/५३/११
२	सहस्रवलिशा (० ववशा) हरेम ।	५ ३१८११	१७	उद्युधम् वरुण ० स्वाम ।	११८ १ २४/१५
३	परि काजपति कवि ० दाशुषे ।	२१ ४/१५/३	१८	यममे प्रुत्तु मर्त्यमवा ० निष ।	३ ६ १/२७/७
४	निलोहोतार (वीलिहोत्र) ० महि ।	३१ ५/१६/३	१९	आवाधो भूष मुषि ० रेवम् ।	२० ७/९/११
५	भापो मा (अस्मात्) ० धमि ।	२ ५ १०/१७/१०		हन्त्रवायू इम सुता ० हि ।	२२ १/२/४
६	विश्वो देवस्य नेतुर्मर्त्यो ० पुष्यसे ।	१३ ५/१०/१		अव-वा मित्रावरुण ० इवम् ।	२४ १/४/११
७	इमां धियं रुहेषम् (रुहेम) ।	१५ ८/४२/३		या वां कता ० मिमिक्षतम् ।	२६ १/२०/३
८	रवमने प्रतपा ० यशेशीर्य ।	१८ ८/११/१	२०	अव-वेनश्रीद्वय ० दिवन्ति ।	३१ १०/१२/३/१
९	अपि पश्यामग-महि ० वसु ।	३२ ६/५१/१६		त प्र नथा पूर्वधा ० वर्धसे ।	३३ ५/४४/१
१०	अस्मान्माद् वासुदम्भो ० प्रतावि ।	३९ ३/३०/९	२१	ये दवा (० सो) उरध्वम् ।	४० १/१३/११/१
		८/४२/१		मृषान् दिवो भार्ति ० देवम् ।	४५ ६/७/१
	वनेऽशु इवन्तरिक्ष ० मदी ।	४० ५/८/३		भुव भुवेन हविषा ० मसि ।	४८ १/१७/३/६
	नमो मिम्रस्य ० सतत ।	४५ २/०/३/७/१		यथा न सर्वो ० असत् ।	४८ १०/१४/१/४
११	विष्वाद् ब्रुहव विवतु ० जति ।	५९ १०/१७/०/१	२२	हन्त्रासो भावयत् ० धिरेविता ।	५१ ३/१२/१
	पुञ्जते मन उत पुञ्जते ० हुवि ।	६१ ५/८/१/१		ओमासश्चर्षणीष्टो ० सुतम् ।	५३ १/३/७
	इदं विष्णुर्वि ० वा-सुरे ।	६३ १/२२/१/७		इन्द्र मरुत इह ० सुपशा ।	५५ ३/५१/७
	ह्रावती धेनुमती ० मयूही ।	६४ ७/९/३		जनिष्ठा उग्र ० जनिष्ठम् (यनिष्ठा)	५७ १०/७/३/१
१२	विष्णोर्नु क ० हवाय ।	६९ १/१५/४/१		मरुवन्त-सूषभ ० हुवे ।	५९ ३/४७/५
	प्र वादिष्णु स्तत्रते ० विष्वा ।	७१ १/१५/४/२		मरुवा-इन्द्र ० सुतानाम् ।	६१ ३/४७/१
	उग्र ० (० वृ) यद वनस्पते ।	७३ ३/८/३	२३	सज्जो वा इन्द्र समाना ० न ।	६३ ३/४७/१
१३	परि दवा गिर्वर्णो ० सुष्टय ।	७९ १/१०/१/२		मह (० ह्य) इन्द्रो व-वाहव ।	६५ ८/६/१
	(व-सोम तन्व ० वरुणम्) ।	८१ ८/७/३/३		मह (० ह्य) इन्द्रो नृव-भूत ।	६७ ६/११/१
	अज्ञ नय सुपधा ० विधेम ।	८४ १/१८/१		कदा चन क्षीरसि ० वृषपते ।	६९ ८/५/१/७
	एवा व-इन्द्र वरुण ० उपस्थे ।	८६ ८/४२/१		कदाचन प्रयु-उत्पुन-दिवि ।	७१ ८/५/१/७
१४	मणिनाय महते सोमगाय ॥	१११ ३/८/११		यजो देवानां ० विचारासन् ।	७३ १/१०/७/१
	वनस्पत शतवाकि (० वदन्तो) ० यो	१११ ३/८/११		विश्वस्य भुवनस्य राजा ।	७४ ९/१७/५/६
	यते (वां) वामा (वास्तु)-पुन्रमसि	११६ १/१५/४/६	२४	अव-भेमि सवित ० हंसव ।	७६ ६/७/१/३
	विष्णो कर्माणि ० सखा ।	११७ १/१२/१/९		अग्ना (० अन्) ० दुक्षुनाम् ।	८१ ९/६/६/१९
१५	वादिष्णो परम ० ततम् ।	११९ १/१२/१/१०		ओजस्रस्य सिवि ० रोदन्ती ।	८८ ८/६/५
	न वा (उ) एत ० दधातु ।	१०६ १/१२/१/११	२५	अदधन्न (० म) रव-यथा ।	९० १/५/३
		१०६ १/०/१/७/४			

१५० योगे योगे...मृतये ।	१४	१३०७	१५७ अकम्बुदग्निः... भास्वन्तः ।	९९	१०४५४
१५१ (आ त्वा) जिघामि...रुतानम् ।	२५	११०४	आ त्वाहपं... भसत् ।	१०१	१७३११
आ विश्वतः... अर्जुणः ।	२६	१५	उत्तुत्तमः...सत् [प्र. पा.] ।	१०२	११२४१५
परि वाजपतिः... दासुवे ।	२७	४१५३	अग्ने (मे) युहन्तु...स्वप्नाः ।	१०३	१०१११
परि त्वाग्ने... यताम् ।	२८	१०८७१९	हृत्सः क्षुत्विष...क्षुत्म् ।	१०४	४४४०५
त्वमग्ने शुभिः... शुभिः ।	२९	११११	दिवस्वरी...स्वाधीः ।	१०८	१०४४५१
त्वमग्ने पुष्टः... वायवः ।	३५	६११६१३	विद्या ते...भाक्भूय ।	१०९	१९
तमु त्वा... पुष्टिरम् ।	३६	११४	विद्या तमु...वभूय [च. पा.] ।		१८४५
१५२ तमु त्वा पाथ्यो... रणे ।	३७	११५	१५८ समुद्रे त्वा...अवर्धन् ।	११०	१४५३
सीद् होतः... वयो धाः ।	३८	३२९८	अणिगमुद्रा...मिधानः ।	१११	५
नि होता... अग्निः ।	३९	११११	उत्तिवपावको...वक्षन् ।	११२	१७
तत्मीदृशः... दर्शकम् ।	४०	१३६५९	अकम्बुदग्निः...भास्वन्तः ।	११२	१४
अनिष्ट (०४) दि...यज्जीवात् ।	४१	५११५	विश्वस्य केतु...पञ्च ।	११३	१५
अयमिह... विशेषिते ।	४२	४१७१	नरतोपासा...दास्य ।	११३	११६५५
हमस्त्वतोम... तव ।	४३	११७११	यस्य भव...वविष्टम् ।	११४	१०४५१९
अयं ते... ।	४४	११६७	आ तं भज...जनिर्धः ।	११५	१२०
		३१२९१०	त्वामग्ने यज...विद्युः ।	११६	१११
		१४४१	युवं कृत्वाता...हव्यै [दि. पा.] ।		५१३८
		८६४१०	अस्तावग्नि...सुवीरम् ।	११७	१०४५१२
		१०८१३६	१५९ अकम्बुदग्निः...भास्वन्तः ।	१२०	१४
अपो देवीरुप... ।	४५	११२३२०	समिधमग्ने...हृदोत्तन ।	१२१	८४४११
उजु तिष्ठ... सुमुखवनिः ।	४८	८१३१५	प्र प्रायमग्नि...शिवो नः ।	१२२	७८४
१५३ ऊर्ध्वं ज पु... ह्यप्रमहे ।	४९	१३६१२३	सुरमा उ लोके [दि. पा.] ।	१२३	५११६
सजातो गर्भो... दत्ताः ।	५०	१०११२	अस्त्रमे सभि...पुनः ।	१२४	८४३१९
अस्मा [०प्र]... वीरये ।	५४	६११६१०	वोषा मे...वन्दे अग्ने ।	१२९	१११४७१
औषधवः [०धी]... [प्र. पा.] ।	५७	१०१७०३	स वोषि...द्वेपास्ति ।	१३०	२१६४
वि वाजसा... प्रणीतो ।	५८	३११५१	अपेव वीर...दातो [प्र. पा.] ।	१३१	१०१४७९
आपो हि द्वा... चक्षसे ।	५९	१०१७१	अयस्त्वो...जातवेदः ।	१३३	३१२९११
यो वः सिद्ध... मातरः ।	६०	१२	अग्ने दिवो...आपः ।	१३४	१३
तस्मा अहं... च नः ।	६१	१३	१६० अग्ने यत्ने...वृक्षताः ।	१३५	१९
१५४ मिश्रस्य चर्य... स्वमम् ।	७०	३१५९६	पुरोपासा...मदीः ।	१३६	१४
१५५ विभो देवस्व... पुष्टसे ।	७६	५१५०११	हृदा [आ]मग्ने...भूयस्ते ।	१३७	३११२३
द्रव्यः सर्पिरा... अनुतः ।	७९	३१०६			१५१११
पाह्या अभि... अय ।	८०	८१७५१५			१५५७
यदग्ने या [का] नि...यविष्टम् ।	८९	१२०२१२०			१२५१
यदस्त्रुप... घृतम् ।	८३	१२१			१२३५
१५६ दत्तातो रुक्म... सुखाः ।	९३	१०४५१८			१७१११
नरतोपासा... जोदाः [०य] ।	९४	१०६५५			१२५७
नरतोपासा...विरूपे [च. पा.] ।		१११३१३			१२३५
विश्वा रूपाणि... विराजति ।	९५	५१८११२			१२९१२०
			अयं ते...वर्धया गिरा ।	१३८	३१२९१२०

१६१ रावो युधनः संग०... नाम् ।	१५१ १०१०१३	प्रति स्वतो० . दृष्यति ।	२०६	१३
देव इव०... धर्मा [दि. पा.]	१३४८	उद्वेगं विष्ट० ... शुद्धम् ।	२०७	१४
सीरा युञ्जित०... सुमनसा ।	१५४ १०१४	ऊर्ध्वो भव० ... क्षमन् ।	२०८	१५
युनक्त सीरा०... मायत् ।	१५५ १३	१६६ भयमग्निः० ... स्वीणाम् ।	२०९	८१७१४
युनक्त सुकाळा०... बाहेः ।	१५७ ४५७८	युवो यज्ञस्य० ... वाहम् ।	२१०	१०८८१
१६२ या भोयधीः०... सप्त च ।	१६६ १०१७७१	१६७ मधु वाता० ... सन्तोषधीः ।	२१०	११००१६
शतपत्तो अम्ब० . कृत ।	१६७ १२	मधु नक्षत्रयोः० ... विवा ।	२११	१७
पुन्यवतीः०... विष्णवः ।	१६८ १३	मधुमाघोः० ... भवन्तु नः ।	२१२	१८
भोयधीरिति०... मुने ।	१६९ १४	मही धीः० ... भरीमभिः ।	२१५	१०९११३
अक्षये वो० ... पूरयम् ।	१७० १५	इदं विष्णु० ... पांशुरे ।	२२६	११७
यदो (यस्रो)०... चावनः ।	१७१ १६	अथ रक्षा (रक्ष) ते०... लम्बतः ।	२२७	६१५१७
नि (इ) रक्षितानां०... निष्कृष ।	१७२ १७	नक्षोपासा० ... ।	२२८	११९६५
अश्वत्थी०... तातये ।	१७३ १७	१६८ निपसाद० ... सुकम् ।	२३१	११५११०
उपपत्ता०... तप पूरय ।	१७५ १८	अग्ने युद्धा० ... मयये ।	२३५	६११६४३
अति विश्वाः०... रायः ।	१७६ ११०	युद्धा हि देव० ... सदा ।	२३६	८१७०१२
१६३ पक्षः पक्षः०... महीरिव ।	१७७ ११२	समिधवर्जित० ... भस्तेः ।	२३७	४५८६६
साकपयधम०... निहाकया ।	१७८ ११३	१७१ त्रि अस्व० ... दिवः ।	८	८६९१३
अन्या धो०... पाचं मे (यक्ष)ः ।	१७९ ११४	१७८ भोयदधो० ... मस्य ।	३२	७११२
याः फळिनीयां०... हसः ।	१८० ११५	१७९ आत्मा०... हरयः [प्र. पा.] ।	९	११६११
अवपत्तनी०... पूरयः ।	१८१ ११७	... [दि. पा.] ।		६४०१३
ते (या) नो० . हसः [च. पा.]	१८२ ११८	यथा नः०... भस्वत् । [उत्तरार्धः] ।	१७	१०११४१४
मा नो हि रसी०... विधेम ।	१८४ १०१११९	अही रक्ष०... धाम्नाः [उत्तरार्धः] ।	१८	११६९१८
१६४ अग्ने तव०... कवे ।	१८९ ११४०११	१८२ इमा रुद्राय० ... सुम् ।	३७	११६४१२
पावकवर्धो०... रोदसी ।	१९० १२	१८३ परि नो (यो)० ... मृदः ।	३९	२१३११४
ओम्ने०... रोदसी [उत्तरार्धः]	८६४४	१८४ हिमस्य०... मसि [पूर्वार्धः] ।	१०	३ क. परि. ३०१
इत्ययमग्ने०... कृतम् ।	१९१ १०११४०४	अधामिदं०... नमः [पूर्वार्धः] ।	५	१०११४१७
ऊर्ध्वो नवा०... जाताः ।	१९२ १३	१८५ भस्ते पावक रोचिषा ।	६	५०११२
कृतावानं०... पुत्रा [०गा] ।	१९३ १६	स नः पावक रोचिषः ।		११६११०
इच्छतां०... रविम् ।	१९४ १५	पावकया० ... स्वे (अत्राः) ।	७	६१५१५
अप्यापस्व०... संगये ।	१९५ ११९११६	अग्निस्त्रिमेन०... रविम् ।	१४	११६१८८
	१९६ १७३११४	य इमा विश्वा०... विधेम ।	१५	१०८१११
सं ते ववा रसि०... विधेय ।	१९७ ११९११८	किं स्त्रिमेन०... धारयत् ।	१६	१४
१६५ द्विरयमग्नेः०... विधेम ।	१९८ १०११२११	किं स्त्रिमेन०... धारयत् ।	१७	१२
कर्म देवाय०... विधेम ।	१९९ ११-९	१८६ यो विश्व० . देव पूरः ।	१८	१३
मत्स्यरुक्मन्द्०... होत्राः ।	२०० १७३११	या ते० . त्रया (इपायः) नः ।	१९	१५
नमो भस्तु०... नमः ।	२०१ अ. परि. १५१११	विषकर्मन्० ... रतु ।	२०	१६
य [वा] इषयो०... नमः ।	२०२ ११०	पावकवर्ति०... कर्मो ।	२१	१७
येऽरो (मी) रोचने०... नमः ।	२०३ ११	पशुप. पिता० . . ताम् ।	२३	१८०११
कृणुय पात्राः० ... रविधेः ।	२०४ ४४४१०			
तव भमास० ... युद्धाः ।	२०५ १२			

२५ इन्द्रमिजरी० मानुषाणाम् । ३ २२ १८४१२
 तिस्रो जि(य) हस्य०० इत्युः । १५ ३१२१९
 २६ उडु खं जातेवेदसं० सूर्यम् । १०० १५०११
 चित्र देवानाम्०...तस्तुपश्च । १०१ १११६५११
 २७ समिन्द्र नो० यज्ञिपानाम् । १०८ ५४२१४
 २८ सुदशो वि दधातु रायः । १०९ ७३४१२
 यदय त्वा प्रवति० यज्ञम् । ११२ ३२५१६
 उरुहि राजा० वृ(वि)धश्चिन् । ११४ १२४८
 दातंते राजन्०...प्रमुमुष्यस्वत् । ११५ १२४९
 २८ उडुसे मधुमत्समा०...रथा हव । १२० ८३११५
 कथा हव भृगयः०...मानुषाः । १२१ ८३११६
 भयो(भा०) भयान्व०...वर्चसा । १२३ १२३१२३
 १०१९१९
 ममाने यचो विहवेपु०...जयेम । ४ १ १०१२८११
 युनमि म्वा (ते) प्रसगा । ४ १८२१६
 ३० वृत्तीयं पृष्ठे आधि रोक्षणे दिवः । १८ १८६१२७
 ३१ गोमं (०मो)० सभावाद् । २५,३७ ४१२१५
 ३५ अस्तु औपद् । ५० ११३९११
 ३९ उपमयतो अन्तर०...श्रवते । ५ १ १७४११
 अग्निर्मूर्धा दिवः०...जिम्बति । २ ८४४१६
 उमा वामिन्द्राग्नी०...वाम् । ३ ६५०१३
 अयमिह प्रथमो०...विशे । ४ ४७११
 अय प्राना मनु०...श्रुपिम् । ५ ९५४११
 अयं ते योनिः०...रथिम् । ६ ३१९११०
 दधिक्राग्यो अकारिणं०...तारिपत् । ७ ४१२१६
 १०१८६११
 अना (०न)० दुष्टुनाम् । ८ ९६६१९
 अग्निर्देविः पयमानः०...गयम् । ९ ९६६१२०
 अग्ने पयस्व स्वाप०...मयि । १० ९६६१२१
 अग्ने पावक रोचिषा०...यक्षि च । ११ ५१२६११
 स नः पावक० हवित्र नः । १२ ११२११०
 ४० अग्निः शुचिमततमा०...आहुतः । १३ ८४४१२१
 उदयं शुचयस्तव०...अर्चय । १४ ८४४११७
 अग्नीषोमा इ(वि)म०...मयः । १५ १९९११
 तप त्वामे दिवे०...मसि । २५ १११७
 ४१ राजन्तमध्वराणां०...दमे । २६ १११८
 स नः पितेव०...स्वस्ये । २७ १११९

४१ अग्ने त्वं नो०...वरुणः । ५ २८ ५१२४११
 तं त्वा शोचिष्ठ०...सखिभ्यः । २८ ५१२४१४
 वसुगिर्वसुध्रवा०...रथि नाः । २९ ५१२४१२
 स नो वोधि श्रुधी०...समस्मात् । २९ ५१२४१३
 महि श्रीगामवो०...वरुणस्य । ३५ १०१८५११
 नहि तेषाममा०...शरसः । ३६ १०१८५१२
 तेहि (यस्मै) पुत्रासो अदितेः । ३७ ८१८८५१
 १०१८५१३
 सोमान् स्वराणं०...अदितिः । ३८ ११८८११
 यो रेवान्यो०...शिवः (यस्तुः) । ३९ ११८८१२
 मित्रस्य चरणी०...रमम् । ४० ३५९१६
 कदा च न हरीरति । ३१ ८५११७
 कदा च न प्रमुञ्जति । ४१ ८५११७
 ४२ परि ते दूडभो०...वाशुपः । ४२ ४१९१८
 उपप्रयन्तो अन्तरम् । ४५ ८७४११
 अय प्रानामनु पुतम् । ४५ ९५४११
 उपोपेन्तु मयवन् भूवा इन्तु० । ४५ ८५११७
 परि ते दूडभो रथा । ४५ ४१९१८
 अग्निर्मूर्धा दिवः०...जिम्बति । ४५ ८४४१६
 उमा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या । ४५ ६५०१३
 ४३ अयमिह प्रथमो०...विशे विशे । ४५ ४७११
 अयं ते योनिर्हविष्यः । ४५ ३१९११०
 उपप्रयन्तो अन्तरम् । ४६ १७४११
 अग्निर्मूर्धा दिवः०...जिम्बति । ४६ ८४४१६
 अयमिह प्रथमो०...स्वीक्यः । ४७ ४७११
 अय प्रानामनु पुतम् । ४७ ९५४११
 अयं ते योनिर्हविष्यः । ४७ ३१९११०
 दधिक्राग्यो अकारिपम् । ४७ ४१२१६
 १०१८६११
 ४५ उप त्वामे दिवे०...मसि । ५१ १११७
 अग्ने त्वं नो अन्तमा । ५१ ५१२४११
 ४६ महि श्रीगामवोस्तु०... । ५४ १०१८५११
 मित्रस्य चरणीषुता०... । ५४ ३५९१६
 कदा च न हरीरति०... । ५४ ८५११७
 परि ते दूडभो रथा०... । ५४ ४१९१८
 ४८ अभीवहा वालो०...नः । ५७ ७५५११
 वास्तोष्पते प्रति०...पदे । ५८ ७५४११

४९ प्र वो वाजा० सुमनसु ।	६	१	३।२७।१
उप खा जुश्चो० न ।	२	२	८।४४।५
उदमे तव तदु० सुख ।	३	३	८।४३।१०
अय त योनि० रयिम् ।	५	५	३।२९।१०
आय यौ शुभि० प्रयन्स्व ।	६	६	१०।१८९।१
त्रि० शब्दामा० दिवम् ।	७	७	१३
अन्तश्चरत्सर्वे० अहमि ।	८	८	१०
५० मदम शतदिमा सुवीरा ।	१२	१२	६।४८
अग्ना [०] आयूःपि पवसे० ।	१५	१५	९६६।१९
अभिर्नपि० गयम् ।			१२०
अग्ने पवस्व० मयि ।			१२१
यद्वक्त्र प्रथम अर्चुः ।	१७	१७	१।१६३।१
५१ इडा [का] यास्वा० वोडवे ।	२४	२४	३।२९।४
समुद्राद्भि० नाभि ।	२६	२६	४।५८।१
यय नाम० पृथक् ।	२७	२७	१२
आश्वारि श्वा० आ विवश ।	२८	२८	१३
नियसाद धत० सुकनु ।	३२	३२	१।२५।१०
५२ उत नोऽहिर्बुध्न्य० मादयस्व ।	३३	३३	६।५०।१४
प्र नून प्रक्षणे० चक्षिरे ।	३४	३४	१।४०।५
५३ इडा [का] पास्वा० वोडवे ।	४६	४६	३।२९।४
६५ अग्ना [०] हु० पुनाम् ।	७	७	९।६६।१९
अग्निर्भूयो दिव० जि० वति ।			८४४।१६
७४ वेवभो० प्रजानम् [च पा] ।	४५	४५	१०।१६।९
अव [प्रत्य] मेरुपता [च पा] ।	५५	५५	४।१३।१
७५ इव० विष्णुवि० पा० मुरे ।	६०	६०	१।२२।१७

८३ मो पू ण० च० इव गी ।	१०	४५	१।६७३।१२
सुसदश या० ते हरा ।	११	११	१८२।३
८४ अश्वघ्नी० ते हरी ।	१७	१७	१०
मनो न० वहुवामह० म० मभि ।	१८	१८	१०५७।३
आ न [त] पतु मन० दवे ।	१९	१९	१४
पुनर्न पितरा० सचमहि ।	२०	२०	१५
अग्ने तमघाश्व० ओडै ।	२१	२१	४।१०।१
सुग मेपाय मध्ये [च पा] दि पा ।	२४	२४	१।४३।६
यवश्च ययामह० मृतात् ।	२५	२५	७५६।१९
९३ वक्त्र० न० वा० अचव ।	१०	४३	१०।१६।१०
सुसदश या० ते हरा ।	४७	४७	१।८२।३
९५ अ० अ० वाजिन ।	११	३	१९३।१९
श नो भव० तु० अमीवा ।	१०	७।३८।७	
९५ वाज वाज० वत० यानै ।	११	१८	
श नो भवन्ता० जभिर ।	११	१८।६४।३	
पुप [त] वाजी० कणद् ।	१३	४४०।४	
उत सास० वरिश्रव ।	१४	१३	
९७ अग्ने अ० वदे० नरुचम् ।	१७	१०।१६४।१७	
श नो यत्त वयेमा० न ।	१८	१०	
अवमण वृहस्पति० वाजिनम् ।	१९	१५	
सोम० राजान० वृहस्पतिम् ।	२०	१३	
इन्द्रवायु सुसदशा० अक्षत् ।	२१	१४	
९८ कुविदश्च यवम० तो० जग्मु ।	३१	१३१।२	
९९ अ० अ० वाजिन ।	३५	१।२५।१९	

द्वितीयं काण्डम् ।

११५ समान व० नियच्छतम् ।	२	२२	१।३६।१२
समिन्द्र० सया० रमेमहि ।	२३	२३	१।५३।५
इन्द्रवायु सुसदशा० अक्षत् ।	२४	२४	१०।१६४।१४
स० वो मनासि० यामसि ।	२५	२५	१।३६।१४
समाना (० नी) वा (व)० सति ।	२६	२६	१०।१६४।१४
समानो म० प्र० उरोमि ।	२७	२७	१३
सग० अ० उपासत ।	२८	२८	१२
१२१ पुनातु (० ति) ते० तना ३ ३८	११	११	१।१।५
इन्द्रश्च यु० य सखा (उत्तरार्ध) ।	३९	३९	१।२१।१९
१२६ कुविदश्च यवम० तो० जग्मु ।	४०	४०	१०।१६४।१९
इ सुती० मातर च ।	४४	४४	१८८।५
१२९ अस्मानयो० न्ताम् [दि पा] ४	७।११	७।११	१।९८।३

भे० ६३

१३० उभा जि० धुन० धाम् ।	१७	६।१९।८
अग्नो ते० अग्र० उग्रम् ।	१०	३।२०।२
१३१ दिवा विचम० शु० दन्ति ।	२९	१।३८।९
१३२ आ यक्षर० वृष्टय ।	३०	५।५३।६
उदीरयता (या)० अग्र० मत् ।	३१	१।५५।२
१४२ हुतो (वृष्टा)० यानै (च पा) ।	१३	७।३८।८
ओषधायु० शरारि (च पा) ।		१०।६६।३
मृगशरारि० होत्रा ।	१५	१।७।१२
१४६ हिरण्यवण (रूप)० च ६	२६	५६२।८
१४९ युज्रत मन० पतिष्टति ।	४	१८१।१
युज वा मल० मल्लु ।	५	१०१३।७
यस प्रयाण० महिष्यना ।	६	९।८१।३

१८६ विश्वकर्मा० एकमाहुः ।	२४	१०८२१२
त आद्य० निमानि ।	२५	१४
यो नः पिता० ... यन्-यन्वा ।	२६	१३
परो दिवः० ... सर्वे (पूर्वे) ।	२७	१५
१८७ तमिन्नर्ध० ... तस्थुः ।	२८	१६
न त० विद्या० ... ध्रान्ति ।	३०	१७
आयुः शिषातो० ... मिन्द्रः ।	३४	१९०३११
संक्रन्दनेना० वृत्त्या	३५	१२
स ह्युदयो० रक्षा ।	३६	१३
हृदस्पते० ... रथानाम् ।	३७	१४
अभि गोश्याणि० ... पुष्टु ।	३८	१७
१८८ यलजिज्ञाय० ... गोविन् ।	३९	१५
गोत्रमिदं० ... हभध्यम् ।	४०	१६
हन्त्रा तासां० ... मध्ये ।	४१	१८
हन्त्रस्य वृत्तौ० ... स्थान् ।	४२	१९
जस्माकमिन्द्र० ... हवेषु ।	४३	१११
सर्वैरक्षि० गोपा ।	४८	१६२९११
१८९ हन्त्र० विद्या० ... पथिम् ।	५१	११११११
विमान (नृचक्षा)० ... केतुम् ।	५२	१०१३९१२
वक्षा समुद्रो० वागमयी ।	५३	५१४०११
वक्षोपासा० ...	५३	११९६५
वक्षोपासा० ... विक्रमे [च पा] ।		११३३३
१९० अहिमन्त्र० ... रक्षिन् [प्र पा] ।	६३	१०१९८६
विधेम ते० ... समिद्धे ।	६५	२१९३
मेढ्रो अग्ने० ... वाजाः ।	६६	७११३
अग्ने समष्ट० ओहेः ।	६७	४१०११
१९३ विधे नो अद्य० अग्ने ।	१०१	१०३५१३
१९५ अयं ते ... वर्धया गिरः ।	२४	३१२९१०
१९६ गिर्वेभि० ... वृषे [दि पा] ।	३१	६१७१३
उदयं तम० रुतमम् ।	३४	१५०१११
१९७ समन्या० तस्थुरा० ।	१३	२१३५१३
हिरण्यवर्णं [रप] मरुते ।	२	१२०
हिरण्य [समु] पावकाः ।	३	७१४९१२
यासां तासां० मवन्तु ।	४	१३
१९८ आपो हि प्ता० चक्षसे ।	१३	१०९११
यो व शिव० ... मातरः ।		१२
तस्मा अरं० ... चनः ।		१३
१९९ दूत० वो० ... गिरा ।	१८	४१८११
अग्नम महा० प्रथमम् ।	१९	७१२११

अयमिह० ... विसेविसे ।	२०	४१७११
वृषन्वे वा० ... भुजम् ।	२१	२५१३
ओमे (उमे)० ... आभर ।	२२	५१६१९
इन्द्रो दधीचो० ... नय ।	२३	१८४१३
अग्राह गौरम० ... गृहे ।	२४	१६५
हृच्छन्नधस्य० ... वति ।	२५	११४
इन्द्रमित्राधिपो० ... नृवत् ।	२६	११७११
इन्द्रो दीर्घाय० ... रयत् ।	२७	१३
इन्द्रा (०न्द्र) इन्द्रयोः० ... ष्यवः ।	२८	१३
इन्द्र याज्ञेयु० ... रुचिभिः ।	२९	१४
२०० तमिन्द्र ५ वाज० ... भुवत् ।	३०	८१९३७
इन्द्र० ... दामने० ... सोम्यः ।	३१	१८
गिरा वज्रो० ... भस्त्रवः ।	३२	१९
अयमग्निः सहप्रियो० ... ।	३३	१७५१४
अग्निर्मुखां दिवः० ... ।		१४४११६
रयामसे पुष्करादधि० ... ।		६१६११३
अबोध्याग्निः० ... वाकमन्त्र ।	३४	५११११
अबोचाम० ... चक्षते ।	३५	१३२
अबोधि होवा० ... निरमोचि ।	३६	१२
जनस्य गोवा० ... गुचिः ।	३७	१११११
त्वामग्ने अहगिरसो० ... मगिरः ।	३८	१६
तुभ्येदमग्ने० ... वर्धयन्ति च ।	३९	१५
स० समिपुत्रसे० ... भर ।	४०	१०१९९११
२०१ अग्नि० च. पूर्व० ... धसत् ।	४१	८१३११४
तयां चित्रध्रुव० ... वोदवे ।	४२	११४५१६
आ ते अग्ने० ... आभर ।	४३	५१६१४
अग्निं ते मध्ये० ... आभर ।	४४	१२
सो अग्नियो० ... आभर ।	४५	१३
स्तोतृम्या (०२५) आभर [व. पा] ।		५१६११-९
[कपा] स्तोतृ० [उत्तरार्धः] ।		८१३११९
एना वो अग्नि० ... मृतम् ।	४६	७१६११
त्वमग्ने गृध्रपति० ... वार्यम् ।	४७	१५
देवो वो द्रविणो० ... ओदवे ।	४८	१११
अग्ने वाजस्य० ... धवा ।	४९	११७१४
स ह्यपातो० ... दीदिदि ।	५०	१५
क्षपो राजसुव० ... प्रति ।	५१	१६
अग्ने उमद्यान्ते० ... ओहेः ।	५२	४१०११
अथा अग्ने० ... बभूव ।	५३	१२
२०२ आग्निं अद्य० ... भुज्येः ।	५४	१४

२०२ अग्निं होतारं... सविं ।	५५ ५६	११२७१
हृत्स श्रुचिपं कृतम् ।	५७	४४०५
अग्निं एवं नो० वरुणः ।		५१२४११
अथा ह्यनं... बभूवतुः ।	५८	५१६६४४
आवाहि सुपुमा० । मम ।	५९	८१२७१
आत्वा ब्रह्मयुजां... शृणु ।	६०	१२
ब्रह्माणस्यो० हवामहे ।	६१	१३
अग्निं स्वा द्यौः तस्थुषः ।	६२	७३२१२२
न स्वाव (०वाँ) अग्नो० हवामहे ।	६३	१२३
स्वामिद्धि हवामहे० स्ववत ।	६४	६४६११
सत्य नमिन्नं जित्युषे ।	६५	१२
कदा नमिन्नं नृता ।	६६	४३२११
२०३ कसत्वा सख्यो० वसु ।	६७	१२
अग्नी पुमा० स्यूतिभिः ।	६८	१३
यज्ञा यज्ञा वो० सत्यसिपम् ।	६९	६४८११

ऊर्जो नपात० तनूनाम् ।	७०	१२
२०४ सा न० समाम् [उत्तरार्धः] ।	८५	४५५७७
पृष्टो दिवि पृष्टो० नक्तम् ।	८६	१२८८२
स्व० वयिष्ठ दाक्षुषो० स्मवा ।	८७	८८४३३
अग्ने धामानि (भूरी०) वन्द्यो ।	८८	३२२०३
२०५ उक्षाक्षाव० मानये ।	९४	८४४३११
२०८ हिरण्यगर्भ० विधेम ।	११०	१०१२२११
यः प्राणतो० विधेम ।	१११	१३
य ओजोदा [आत्म०] विधेम ।	११२	१२
यस्येमे विधे० विधेम ।	११३	१४
२०९ येन द्यौश्चामा० विधेम ।	११४	५
य इमे द्यावा० विधेम ।	११५	१११०९
आपो ह यत्० विधेम ।	११६	१२२१७
कस्मै देवाय० विधेम [च पा] ।		११९
आ न, मत्रा० पति [प्र पा] ।	११७	८५५४३

तृतीयं काण्डम् ।

२११ पुनजाभासासभ० वीतये । १	३	८८५१७
योगयोगे० मृतये ।		१३०७७
२१४ उडु विष्ट० श्रुचिभिः ।	७	८१२३५
जातो गर्भो० दृष्टः ।		१०११२
अमा [०म] आवाहि० बहिर्वि ।	८	६१६१०
वि पाजसा० प्रणीतो ।		३१५११
आपो हि द्या० चक्षसे		१०१५१
२१६ मित्रस्य चर्व० सप्तम् ।	१०	३१५९६
सुपाणि [०वाहु] स्वर्गुनिः [प्र पा] ।		२१३२७
२१७ हवत सर्पिरा० अङ्गुतः ।	१३	७३६
परस्या अग्निं अय ।		८७५१५
परमस्या परावत [उत्तरार्धः] ।		५१६११
यदमे कानि० ययिष्य ।		८१०२१०
२१९ दयानो रुक्म० सुरेता । २	१	१०४५८
नक्तोपासा० विरूपे [च पा]		११२३३
नक्तोपासा० त्रिविणोदाम् ।		१९६५
विश्वा रूपाणि... राजति ।		५८२१२
२२० आत्वाहापं० भ्रवात् ।		१०१७३१
उडुत्तम यरुग० स्वाम ।		१२४१५
अग्ने [०मे] न्यमा ।		१०१११
हृत्स श्रुचिपं कृतम् ।		४४०५
अकन्ददति० भाव्यन्त ।	२	१०४५४

२२१ समिधाग्निं जुहोतम ।		८४४४१
वोधा मे अस्व०... भक्षे ।		११४७२
अपेत वीत वि०... मयौ ।	३	१०१४५
२२३ विधेयानः [रायो पुत्रा]० ।	६	११३५३
२२४ अग्ने तव अग्नो० कवे ।	७	११४०१
२२५ त्र्यस्तश्चस्वन्द० होत्राः ।	८	११७११
२२८ ता अस्व स्वदो० दिव ।	१०	८६९१८
२२५ अग्निस्त्रिगमेन० रयिम् ।	३	९ ६११५२
२३६ स्वर्गदामि० गोपा ।	१०	१०१३९११
ह्यग्ने विश्वा० पतिम् ।		११२११
विमान [दृक्क्ष] यय० केतुम् ।	१०१३३१२	
२३७ नक्तोपासा० त्रिविणोदाम् ।	११	११५५५
विधेम ते० समिद्धे ।		२१३३
प्रेक्षो अग्ने० यन्ति वाजाः ।		७११३
२३८ अग्ने तमघ० जोहे ।		४१०११
२४१ श्रुतिर्गवे [०द्विवो] [प्र पा] ।	४	५४७४३
२४३ उड्वय तम० रन्तमम् ।	६	११५०१०
२४६ तस्वा यामि० प्र मोषी ।	१६	१२४११
२५० आपो मा [नस्मान्] यमि ।	६	२ १०१७१०
२५२ विधे देवस्य० पुन्यते ।	७	५५०११
२५७ स्वमग्ने वतपा० व्योज्य ।	२०	८११११
२५८ देवा यजमन्वन्त [द्वि पा] ।	७	१ १०९०६

२६४ नस्तम्नाद् मरानि । १३ ८४२।१	यः प्राणतो... विधेम । २० १३
नस्तम्नाद् रिक्षम् [तृ पा] । ३।३०।१	३१ सुजन्ति मन्त्र... दिवि । २१ १।६।१
२६५ वनेषु सोममद्रौ । १४ ५।८१।२	मणानां वा... हवामहे । ३१ २।२३।१
नमो मिश्रस्य... ससत् । १०।३७।१	३१२ कुविद्वज... सुयज्ञ । ३८ ७।२१।१
२६६ सीद होत... वयो धा । ८ ५ ३।२५।८	कुविद्वज... न जम्भुः । १०।१३।१
२७० अतिविदा... चकार । ८ ८।१५।१	कुविद्वज... दधातु न । १६।१३।१
विश्वेत्ता... दयुपम् । १० १७।१०	दधिक्षाणो... तारिपत् । १३ ५ ४।३१।६
२७३ विभ्राद्... विराजति । १५ १०।१७।१	३३० मा नो मित्रो... वीर्याणि । १६ १ १।१६।१
२७५ युजते मन... परिहृति । १९ ५।८१।१	यज्जिनिजा... पाथः । १ १२
विदगोर्मु क... इगाय । १।१५।१	यय च्छागा... जिन्वति । ३ ३३
२७६ आ वामुपस्थ... पीतये । १० १।४१।१	३३१ यद्विष्य... दयप्रनः । ४ ४४
म तद्विष्णु... विश्वा । २६ १।१५।१	उप प्रागात्... सुवन्तुम् । ५ १७
२८० स्वस्लोम... वक्ष्यम् । ९ १ ८।७१।३	होताभ्यु... पृणभम् । ६ १५
२८३ ता [पा] ते [वा] भूरि । ३ १।१५।६	यूपमरहा... हन्तु । ७ १६
विष्णो कर्माणि... सखा । १२१।१९	यद्वाग्निनो... देवेभ्यस्तु । ८ १८
सद्विष्णो परम... छतम् । ४ १।२१।२०	यद्वक्ष्य... पचन्तु । ९ ११०
२९० जुषस्व सप्रथ... नासनि । १० २ १७।१	यद्वक्ष्य... देवेभ्यस्तु । १० १९
२९९ युव... सुराम... स्वावत । ११ २५।३० १०।१३।१४	यत्ते गात्रा... रातमस्तु । ११ १११
३०० पुत्रमिव... भिषग्वः । ३२ १५	ये वाजिन... हन्तु । १२ १२२
अहोस्वमे... पूहन्तम् । ३६ १९।१५	यक्षीक्षण... न्यभन्तम् । १३ १२३
यक्षिषधाल... मन्त्रये । ३७ १२४	३२९ यदधाय... यामपन्ति । १४ १२५
३०२ परीतो विज्जता... मन्त्रिभि । ४९ ९।१७।१	निक्रमण... देवेभ्यस्तु । १५ १२४
पुनातु (०ति)ते... तना । ५१ १।१६	मात्वाभिर्धन... न्यभन्तम् । १६ १२५
इन्द्रश्च युज्य सखा [उत्तरार्ध] । ५२-५३ १।२१।१९	३३३ युजन्ति मन्त्र... दिवि । २८ १।६।१
३०५ अग्ना (०न)०... हुष्युनाम् । ९० ९।६६।१९	युज्यन्त्यस्य... नृवाहता । २९ १२
पवमान... पुनातु मा [न] । ९१ १६।१२९	केतु वृषवत्... जायथाः । ३० १३
पुनम्न मा... पुना [नी] हि मा । ९२ १२७	जीमूतस्तेव... विपुर्तु । ३१ ६।७।१
क्रमे दक्षाप... सूर्यं दत्ते । ९३ १०।५।७	धन्वना मा... जयेम । ३२ १४
उभाभ्यां देव... विश्वत । ९४ ९।६।२५	वधयन्ती... पारयन्ती । ३३ १३
३०६ यत्ते पवित्र... पुनीमहे । ९६ १२३	ते आधरन्ती... अभिप्रातु । ३४ १४
वैश्वदेवी... रथोगाम् । ९७ ११।१९।१	बहूनां पिता... प्रसूतः । ३५ १५
वयस्स्याम... रथोगाम् [च. पा] । ४।५।०।६	३२४ रथे तिष्ठन्... रथमयः । ३६ १६
	वीरान् घोषान्... यन्त । ३७ १७
	यनस्यते... जेतानि । ३८ १४।२६
	दिवस्पृथिव्या... यज । ३९ १२७
	इन्द्रस्य बभ्रौ... गृभाय । ४० १२८
	स्वायुष्यमद... वातसाहाः । ४१ १७।१९
	प्रादण्यस... दसत । ४२ १२०
	ऋजोते पति... यच्छतु । ४३ १२२
	सुपर्णवत्सो... वत्सतु । ४४ १२१
३११ द्वे सुवी... मातरं च । १०० ८८।१५	
सर्वेण स्वस्तेवे [तृ. पा] । १०३ ५।५।१।२	
सर्वस्मादेव किञ्चिद्वत् [च. पा] । ११० १०।७।१६	
३११ विप्रमर्गः... विधेम । ६२ १८ १।२१।१	

अदिरिव भोगे० विधत्ता ।	४५	६७५१४
३२५ आजहन्ति० नोदय ।	४६	११३
उपधासय० घट्टु ।	४७	१४७१९
आक्रम्य० वीटयस्य ।	४८	१३०
आमूज० नयन्तु ।	४९	१३१
३३६ अन्वघ [अनु] नो०	मया ६९, ८३	अपरि ३३
अनिवदनु०	वारिष्य ।	६३, ८३
ट्टो दिवि०	नक्तम् ।	६५
		१९९८०

विष्टम्भो दिवो०	रूपस्थ ।	६७	९८९१६
कया नञिप्र०	वृत्ता ।	६८	४३११२
को अथ युष्क०	जीवात् ।	६९	१८४१६
३६८ स्वमन्त्रो गोविपा०	महिषा ।	८४	७१३१०
याचिदि त०	विष्णवत् ।	८७	४१२१४
यथा ह०	ना आयु ।	८८	१६
			८०१२६८

चतुर्थ काण्डम् ।

३९९ माव०	वास [तृ पा] ।	१	६१८१७
	ब्रुवा०	२	"
३९८ इद विष्णु व०	पांसुरे ।	७४	१२२१६७
३९८ ता[ने]०	हृ[मि]वे[च पा] ।	७१	१२११४
३९० इन्द्रोद्भवा [म पा] ।	३	१८९१६	"
	पूपा विश्ववदा [दि पा] ।		
३९१ नमुवे शिर [तृ पा] ।		४	५३०१७
३९३ निपसाद०	सुक्तम् ।	७	१२५१२०
	हृ०मः शुचिप०	८	४४०११
३९८ विद्यदि०	जानसी गाय ।	६	१७
	वे दवा [नो]०	१८	११३९१११
३९५ अष्टौ पुत्रासो०	मास्तत् ।	५८	१०७१८
३९३ सुदेवो अति०	सामिब ।	७	१६
३९७ उद्व०दि०	विधप्रित् ।	८	१२४८
	दात वे०	मुमुक्ष्यस्तत् ।	१९
४०१ मत्स्यश्च द०	होत्राः ।	१९	१०१०१११
	कुविद्वज०	न जग्मु ।	१३३१२
४०२ मुञ्जवे०	परिहृति ।	९	१
	उच्छिद मल्लग०	सचा ।	४
	मैनु मल्लगस्पति०	न ।	५
४०३ मित्रस्य चप०	स्वमम् ।	३१	३५९१६
४०४ सप्त सीवृक्ष०	दशोत्तम् ।	५३	१३६१९
	अप्रमृति य०	न सादि ।	५४
	अर्हन् विभवि०	उद्वसि ।	७१
४०५ अपश्य गोपा०	ध्व०त ।	८५	११११४३१
			१०११७७३
४०६ यक्षे स्वनः०	वार्धणि ।	१०१	११११७४९
४०७ विधावसु०	पश्यत् ।	१७८	१०१३९१४
४०८ वीताभि [विधा०]०	अव्या ।	१७९	१९

४०८ तस्मिन्वि०	द्वानाम् ।	१८०-८२	१६
महा तसधस०	निपसो [म पा] ।	१८५	३१५१४
उदु र्व०	सूर्यम् ।	१८९	१५०११
विप्र देवाना०	वसुधवम् ।		१११५११
विउ वृत्तान०	समान ।	१९७	१०१५५५
नरि चरी०	विह्व पुन ।	१९८	८१११०
४०९ उदु विष्ट०	शुश्रूषामि ।	१९९	८२३५
	ऊर्जं ऊ पु ण०	मह ।	१३३११३
	उदु र्व०	सूर्यम् ।	२०१
	विप्र देवाना०	वसुधवम् ।	१११५११
	उद्वस्य गुम्भा०	भूमी [०म] ।	२०८
	म मुक्त्यु०	वाणी [०जी] ।	२०९
४१० वचधु०	शरद लवम् ।	२२२ २३	१६१११६
४११ आपो हि द्रा०	चक्षस ।	२४६	१०१९११
४१२ यो व तिव०	मातर ।	२४७	१०
	वसा भर०	चन ।	२४८
	ईताना०	भेषजम् ।	२४९
	कया नञिप्र०	वृत्ता ।	२५०
	कस्ता ससो०	वसु ।	२५१
	अभी पु ण०	स्युमिभि ।	२५२
	प्रावतमिन्द्र०	पारि०द्र ।	२५३
	स्व रित ना [न]०	द्वपातु ।	२५४
	उद्वस्य समस०	रूपमम् ।	२५५
४१३ अग्निमृत्राणि०	आहुत ।	१०	१
	स्व० सोमासि०	अतु ।	२
	अग्निमूर्धा०	जिन्वति ।	३
	भुवो यज्ञस्व०	वाहम् ।	१०८१६
	विमोहि द्रव्यो०	यसिष्ठ ।	४
	अग्ने यदध०	द्वि यगा ।	५

४१३	पृथुपाजा० . हृष्यवाट ।	६	३२७।५
	तत्पसवाधो० . मृतये ।	७	१६
	अग्ने रक्षा गो० . दृढ ।	८	७।६५।३
	त्व न सोम० . सखा ।	९	१।९१।८
	पृष्टो दिवि० . नजम् ।	१०	१९८।९
४१४	विधावि नो० . तन्मनाम् ।	११	५।८।९
	अग्ने त्व पारया० . गयो ।	१२	६।१८९।२
	दमे दमे० . दधाना [नृ पा] ।	१३	६।७४।१
	पावका न० . धियावसु ।	१५	१।३।१०
	आ नो दिवो० . शृणोतु ।	१६	५।४३।११
	ये ते० . पृष्ठश्चतु . [एवाप] ।	१७	७।९६।१
	अग्निं प्रलेन० . वाहये ।	१९	८।४४।१२
	सोम गोभिर्वृषा० . आविषा ।	२०	१।९१।१२
	त्वमग्ने धीर० . वार्यम् ।	२१	७।६५।१३
	त्व असो ना [न]० . भूः ।	२२	६।१३।२
४१५	प्रदो अग्ने० . बाजा ।	२३	७।१।३
	इमो अग्ने० . ह्यन्तु ।	२४	१।१८
	अग्न आयूषि० . दुष्पुनाम् ।	२५	९।६६।१९
	अतिर्हवि० . गयम् ।		१०
	तत्पृष्टि दधन्त० . वोढहवे ।	२६	५।१४।३
	अग्निमग्नि० . पुरुषियम् ।	२७	१।१२।२
	अग्ने पावक० . वक्षि च ।	२८	५।२६।१
	स न पावक० . नः ।		१।१२।१०
	अग्निं शुचि० . आहुत ।		८।४४।२१
	उदग्ने शुच० . पचय ।		१।७
	स हृष्यवाट० . सशृण्वति ।	२९	३।११।२
	अग्निं सोमेन० . वचतु ।	३०	५।१४।१
	किमिवे विष्णो० . बभूय ।	३१	७।१००।१
	प्र तत अघ० . पराके ।	३२	१।१
	सुत्रामाग० . स्वरूपे ।	३३	१०।६३।१०
४१६	अग्नीषोमा० . बभूयुः ।	३५	१।९३।९
	युवमेतानि० . शृभीतान् ।	३६	१।५
	अग्न आवाहि० . शशिपि ।	३७	६।१६।१०
	अग्निं वृत्० . सुकतुम् ।	३८	१।१२।१
	अग्निवाग्निः० . जुह्वस्य ।	३९	१।६
	अग्निवृत्राणि० . आहुत ।	४०	६।१६।३४
	अग्निं सोमेन० . दधत् ।		५।१४।१
	अग्न आयूषि० . दुष्पुनाम् ।		९।६६।१९
	अग्ने तमदाध० . ओह ।		४।१०।१
	आग्निष्टे अघ० . क्षुप्ता ।		४

	पुमिर्नो अर्क० . . अनीकै ।	४१	१३
	अथा ह्यग्ने० . बभूय ।	४२	१२
	अग्ने स्तोम० . द्रविणस्वय ।	४३	५।१३।०
४१७	अग्ना यो० . तुरीतावसे ।	४४	६।१४।१
	रामग्ने० . पितृवत ।	४५	५।१३।४
	वृषा सोम० . दधिरे ।	४६	९।६४।१
	अग्निर्जातो० . अप स्वः ।	४७	५।१४।४
	अग्ने [ये]० . सध्या-नमराः ।	४८	१०।१।१
	इम मे वरुण० . चक्रे ।	४९	१०।१।२९
	तथा यामि० . प्रमोषी ।	५०	१२४।११
	अग्निनाग्निः० . जुह्वस्य ।		१।२।६
	त्वत्पृष्टाग्ने० . समिधसे ।	५१	८।४३।१४
	प्र स मित्र० . दूरात् ।	५२	३।५९।२
	अनमोवात० . स्वाय ।	५३	१।३
	तत्पृष्टस्य० . सिमरम ।	५४	१।११।४
	मग्ना अथा० . यन्ति सधः ।	५५	१।३
	स्वमग्ने व्रतपा० . पृवीक्ष्यः ।	५६	८।११।१
४१८	यदो वय० . कश्यपाति ।	५७	१०।१।४
	अग्ने नय० . विषेम ।	५८	१।१८९।१
	आ देवावा० . कश्यपाति ।	५९	१०।१।३
	अग्निं शुचि० . आहुतः ।	६०	८।४४।११
	उदग्ने शुचय० . पचय ।		१।७
	अक्रन्दग्नि० . आहन्तः ।		१०।४।१४
	नक्तोपासा० . गोदा [दाम्] ।		१।९६।५
	नक्तोपासा० . विरुने [च पा] ।		१।१३।३
	अग्निं रा देव० . महे ।	६३	१।२४।३
	महो यो० . भरीमाभि ।	६४	१०।१।३
	त्वामग्ने पुष्करा० . वायत ।		६।१६।१३
	तस्य वा दध० . पुरदारम् ।		१।४
	तस्य वा पाच्यो० . रणेरणे ।		१।५
	उत कश्यन्त० . रणरणे ।	६५	१।७।३
४१९	आ य हस्ते० . स्वध्वरम् ।	६६	६।१६।४०
	प्र देव देव० . निषीदतु ।	६७	१।४१
	आ जात० . गृहपतिम् ।	६८	१।४२
	अग्निनाग्निः० . जुह्वस्य ।	६९	१।१२।६
	त्वत्पृष्टाग्ने० . समिधसे ।		८।४३।१४
	त मज्यवत० . वाचिनम् ।	७०	१८४।८
	यज्ञेन यज्ञ० . देवा ।	७१	१।१६४।५०
			१०।१०।१६
	अग्ने यत्पृष्ट० . गच्छति ।	७३	१।१।४

४१९ ख नः सोमः सखा । १०	७४ १०९१८
अग्निमूषोः जिह्वति ।	८४४११६
भुवो यज्ञस्यः वाहम् ।	१०८१६
सोम यास्तेः भव ।	७५ ११९१९
या ते धामानिः शुभाय ।	७६ १४
४२० तसमिधुः प्रचोदयात् ।	७७ ३६२१२०
अचितीः दनागस ।	७८ ४५४३
पावका नः धियावसु ।	७९ १३१०
आ नो दिवः शृगोतु ।	५४३११
धृवा गाः सनोतु न ।	८० ६५४५
शुक तेः शानिरसु ।	८१ ६५८१
इहेह वः आचुते ।	८२ ७५९११
प्र क्षिप्रमर्कः सखेभ्यः ।	८३ ६६६९
विश्व देवाः युज्य पयः ।	८४ १५११०
विश्व देवांसोः वक्ष्य ।	८५ १३१९
धावा नः पण्यताम् ।	८६ २४११०
प्र पूर्वजः वरुधम् ।	८७ ७५३१२
स हव्यवाळः समृध्वति ।	८८ ३१११२
अग्नि स्तोमेनः वधत् ।	५१६४१
४२१ धात्रेधात्रेः देववामैः ।	९० ७३८३
श नो भवन्तुः समीधाः ।	१७
प्र देव देवताः सुवत् ।	९१ १०१७६१२
भवन्तु त्व प्रः समता ।	९२ १३
भवन्तिनः कृत ।	९३ १४
इडावास्वाः वोळइवे ।	९४ ३१२९४
अग्ने विश्वेभिः साधु ।	९५ ६५५१६
सीद होतः वयो धाः ।	९६ ३१२९८
नि होताः सुक्षिप्रिहो अग्निः ।	०९११
इह वृषस्यः गोषा ।	९७ १०
अग्निनाः वीरवत्तमम् ।	९८ १११३
मयस्कानोः नो भव ।	९९ ११०११२
	११८१२
४२२ इन्द्राग्नी रोचनाः । धीर्वम् ।	१०० ३१२२९
प्र धर्मिभ्यः न पण्यवा ।	१०१ ११०९१६
मदतो यज्ञः मत्तन ।	१०२ ८७११६
या वा धर्मः सुवीर्यम् ।	१०३ ११८५१०
इम मे वरगः पक्व ।	१०४ ११०५१९
तरता यामिः । मायी ।	१०५ ११४११
कया नमिप्रः शृणु ।	४३१११
को भयः स जीवात् ।	१०६११६

मैः ६४

विमिहि दर्वोः यन्ति ।	१०७१२
अग्ने यदयः ते भव ।	१०८११४
अप्यग्ने यन्ति । पुनः ।	१०९११९
अप्यु मः मिश्रभुनः ।	११०११२०
	१११११६
उदुत्तम वरगः स्वाम ।	११२११०४१५
अव ते देवोः कृणानि ।	११३११४
एव नो अग्नेः सुगन्धस्य ।	११४११४
स एव नो अग्नेः न एषि ।	११५११५
४२३ अग्निर्धृवाग्निः आहुत ।	११६११३४
एव नो मासिः, अलि मनु ।	११७११५
सैनानीकेनः दिदीदि ।	११८११६
विमिहि देवोः यन्ति ।	११९११७
आ देवाणां वक्ष्यति ।	१२०११८
सा-तपनाः रिशास ।	१२१११९
यो नो मद्योः तम् ।	१२२१२०
अग्नि प्रलेनः यदुधे ।	१२३१२१
सोम गीमिध्याः विम ।	१२४१२२
गुह्यमघासा(स)ः सुहन ।	१२५१२३
प्र पुष्पा वः सुपयम् ।	१२६१२४
प्रजा अग्नेः यन्ति यात्राः ।	१२७१२५
हमो अग्ने धीतः, वध-तु ।	१२८१२६
अग्निमीळः, धातमम् ।	१२९१२७
धृवा सोमः, यन्ति ।	१३०१२८
४२४ क्रोडः, प्रगायत ।	१३११२९
अथायो नः पयोषाः ।	१३२१३०
एव हि मद्योः वोळइवे ।	१३३१३१
अग्निमग्निः, पुनः यन्ति ।	१३४१३२
इन्द्राग्नी नवतिः, धर्मगा ।	१३५१३३
अप्युध्वः, यन्ति ।	१३६१३४
तमिन्द्राग्निः, धर्मगा ।	१३७१३५
युजे यः यज-यत् ।	१३८१३६
विश्वमर्कः, सुविस्व ।	१३९१३७
वाचरातः, साधुमर्कः ।	१४०१३८
उदन्तस्वा अचय ।	१४११३९
आ नो अग्नेः जीवस ।	१४२१४०
एव नो मद्यः यदुधे ।	१४३१४१
एव नो मद्यः यदुधे ।	१४४१४२
४२५ एव नो मद्यः यदुधे ।	१४५१४३
एव नो मद्यः यदुधे ।	१४६१४४

४२१ घटिपद० दधातन ।	१३६	१०६५४	४२९ स जायमान० स्तुतव ।	२३	१०
उपहृता० न्यस्मान् ।	१३७	१५	यथा ह० न भायु ।	२४	४१२१६
आह पितृ-भु० गमिष्ठा ।	१३८	१३			१०१२६८
इद पितृ-भो विष्णु ।	१३९	१२	जीपयामू० पितव० श यो ।	२५	३१७३
उद्गीरता० हवतु ।	१४०	११	न्यसि जात० ० मृत्विजम् ।	२६	५१२६७
अग्निध्यान्ता० दधातन ।	१४३	१२१	इडा(का)यास्वा० वोहइवे ।	२७	३१२९४
४२१ स प्र नथा० द्विणादम् ।	१४४	१२६१	दक्षिणाण्यो० तारिप ।		४१३२६
स पूर्या० द्विणीदम् ।	१४५	१२	दक्षिणावाण० यावय-भु ।	२८	७४४३
य सानुपु० सद्भि ।	१४६	१२०१९	अग्निर्होवा० मभ्य इह ।	२९	५११६
स यानुमच्छा० प्रयउयो ।	१४७	६१४७४	साध्वीमक० नो नथ ।	३०	१०५३३
य यामिषांसि० राध ।	१४८	७९२१३	यसिद्धि ते (सुसपत्रा०) ।	३१	४१२१४
स न पर्यदवि० द्विप [उत्सार्ध] ।	१४९	परि ३५१	" " (विद्वा०) ।		११५११
स न ० दुर्गाणि विश्वा[च पा] ।	२६१	१९	महश्चिदम् स यो ।	३२	४१२१५
सस र्वा० विचक्षण ।	१५१	१५०१८	मही घोः० भरीमभि ।	३३	११२०१३
सर्गादिर्ध्व० रोचनम् ।	१५२	१४	४३० घृतवती० भूरिवत्सा ।	३४	६१७०१
४२७ इन्द्राग्नी रोचन दिव ।	११	३१२१९	पृथुवाजा० ० हववाम् ।	३५	३१२७५
प्रचर्षणिभ्य० ० एवन्वा ।		११२०९६	त सवाधो० ० मूतवे ।		१६
इन्द्राग्नी मर्षति पुर ।		३१२१६	ईष्ट(के)भर्गि० धितायामम् ।	३६	१०
अथद्वृत्त० वाजयम्ता ।		६१६०१	अग्ने शकेम० चरेम ।	३७	१३
गृष्टा दम्ना० भोजनानि ।	०	५१४५	उप त्वा रथ० मिर ।	३८	६१६१३७
अस दधै० सन्तु ।	३	१०८३	उप च्छापाभिव० सदा ।	३९	१३८
स वामर्ष० पु० आहुणे ।	४	३१२५५	अग्निर्गुवाणि० ० आहुतः ।	४०	१३४
उपो ह दद्विद्वत्० नरक्त ।	५	७९३१३	एव सोमांसि० ऋतुः ।		११९१५
अग्निर्दवाति० जितम् ।	६	५२५६	अग्नीदीमा० ।		१९११-४
अग्निस्तुवि० द्वागुपि ।	७	१५	" " श यो ।		१७
या वा० सन्ति० गतम् ।	८	६१६०८	" " ।		१९-१२
गुप्य तु र्वाभ० धडा ।	९	७९३११	" " वसव ।		१०६६१७
पूषा गा अन्वेतु न० ।	१०	६५४५	सुवमेरानि० ० गृध्रीताम् ।		११९३५
शुक्र त मन्वत्० ।		५८१	श्रीणामुदारो० मिधान ।		१०४५५
४२८ क्षेत्रस्य पविता० द्यो ।	११	४५७१२	सोमस्य या० उपवत् ।	४१	३१११
मधुमती० चरेम ।	१२	३	सोमापूषणा० नाभिम् ।	४२	२१४०१
स० समिधुवत्० भर ।	१३	१०६९११	इमो द्यौ० दुस्त्रियामु ।	४३	१२
सखायः स व० सहस्वते ।	१४	५७१	उत नो मन्त्रन्० सातम ।	४४	३१२३६
गृष्टा दिवि० नवतम् ।	१५	११९८१	४२१ नू नो रास्व उपशितम् ।	४५	१७
वैश्वानर तप० तमना ।	१७	३१३१०	त्वा युजा तव० तानि ।	४६	४१२८१
इडा(का)मम० [४९८२४६ दृष्ट्यम्] ।	१८	११२३	कवुदरोण० रमेय्यायु ।	४७	८१८१०
एव नो अग्ने० प्राक्तव न ।	१९	१३११	एव नो अग्ने० सुमुगध्यसन् ।	४८	४११४
वैश्वानरस्य० सूर्यण ।	२०	१९८१	" प्राक्तव न ।	"	१३३१८
अम्याकमम० सचोविधि ।	२१	६८६	उ एव नो अग्ने० पृथि ।	"	४११०

अग्निं वः पूर्य०...धसम् । ११	८३१०१४
मक्षू देवयतो०...भुवत् । ४९	१९५
न यजमान०...भुवत् । ५०	१९६
नक्ति० कर्मणा०...भुवत् । ५१	१९७
असद्वत्०...भुवत् । ५२	१९८
उपक्षामि०...विश्वतः । ५३	१९९५४
सोमार्द्रा०...अरमन । ५४	६७५३३
४३२ सोमार्द्रा०...चतुष्पदे । ५५	१९
सोमार्द्रा०...सन्तु । ५६	१९
तिग्मापुषी०...संतमाणि । ५७	१९
पापका नः०...धिवावतुः । ६०	१९३१०
सरस्वतिमि०...गम् । ६१	६९१११४
आ नो दिवा०...भृगोः । ६२	५४३१११
वृहस्पते उपस्व०...वाङ्मवे । ६३	३६३१४
एना वित्रे०...रवीगात्र । ६४	४५०१६
आ नो मित्रा०...सुकव । ६५	३६२१२६
प्र वाहवा०...हवेमा । ६६	७६२५५
४३३ और्वभृगु०...वाससम् । ६७	८१०१४
आ सव०...वाससम् । ६८	१६
वृषे वात०...वाससम् । ६९	१५
धृषा सोम०...दधिषे । ७०	१९६३१
आ ये तन्वति०...आमहि । ७१	१९११८
आ वो यन्तु०...युवानः । ७२	५५८१३
ये वा देवाभिः०...मन्त्रम् । ७३	१०१९८८
अग्ने वाभस्व०...सृजेह । ७४	१९२
मित्रा वो नाम०...वसावा । ७५	७५६१०
दियसे कं०...धात्र । ७६	१८७१६
मरुतो यद्व०...गन्तव । ७७	८७१११
मैत्रामरमेपु०...धृतयः । ७८	१८७१३
कथा शुभा०...वधुवा । ७९	१९६५१
४३४ कस्य प्रह्मणि०...रिषाम । ८०	१२
वृत्तश्चमिन्द्र०...असे । ८१	१३
प्रह्मणि मे०...नो अच्छ । ८२	१४
अतो वयम०...बभूव । ८३	१५
कद्रवा वो०...चपात्रे । ८४	१६
भूरी चक्र्य०...यद्रताम । ८५	१७
जधी चक्र्य०...यद्रताम । ८६	१८
अनुत्तमा ते०...प्रवृद्ध । ८७	१९
एकस्य चिन्मि०...एषाम् । ८८	१९०
अमन्दमा०...तन्मि । ८९	१९१

पुत्रेदेवे०...नृन् । ९०	१९२
४३५ को न्वत्र०...कृतानाम् । ९१	१९३
आ यदुदुवस्वाद्०...अर्चत् । ९२	१९४
एष वः मोमो०...वीरदायुम् । ९३	१९५
इन्द्र० वो विश्व०...केतव । ९४	१९६१०
आ ते शुभ्रो०...ह्यसे । ९५	१९७१५
मरुतो यद्व०...विदो०... । ९६	८७१११
वा वः शर्म०...सुवीरम् । ९७	१८५१११
आ त्वं हन्त०...कृतिभिः । ९८	४३३११
रवं महो०...गमधामात् । ९९	१९७११
मरुतो यद्व०...वीरव । १००	१९७१११
कद्रवो वो०...पिपितं । १०१	५५७१६
उरुता हि०...हवामहे । १०२	८१११८
समस्तवृत्ति०...राचसम् । १०३	१९१११
४३६ मग्ने नय०...विषे । १०४	१९११११
आ देवानो०...कल्पयाति । १०५	१०२१३
त्वमग्ने यवता०...वीर्यः । १०६	८११११
यद्वो वर्य०...कल्पयाति । १०७	१०२१३
त्वमग्ने यव (सन्तः)०...नः । १०८	१९१११०
श्रेष्ठ० यविष्णु०...रविम् । १०९	५७१११
तुभ्यं भरन्ति०...धद्रम् । ११०	५११११०
रक्षामग्ने०...सुवीर्यम् । १११	१९३१५
सैनानीकेन०...विदीहि । ११२	१९३१५
हवं विष्णुर्वि०...पौंसुरे । ११३	१९३१५३
प्र तविष्णु०...दिवा । ११४	१९५४७
आ वो राजा०...कृष्णवम् । ११५	४३३११
कदिष्णयापु०...शुमे । ११६	१९
उक्षात्रापु०...सागये । ११७	८१३१११
वाकोपपुत०...धक्षत । ११८	१०१११०
४३७ कृष्णवपात्रा०...हवि पत्रे । ११९	४३३१११
स ते जानाति०...अभिधौत् । १२०	१९
सेदग्ने अस्तु०...सासदिहि । १२१	१७
अर्चामि ते०...धृन् । १२२	१९७
इह स्वा०...जनायाम् । १२३	१९
यस्वरा स्वः०...तुजोप । १२४	१९०
महो यजामि०...धृन् । १२५	१९१
अस्तमज०...पाम्बवम् । १२६	१९२
ये पायवो०...नाह देभुः । १२७	१९३
यवा वय०...हवाण । १२८	१९४१३

४३८ अया ते० . अयदात् ।	१२४	४।४।१५	अग्निरुचये० वरिष्यम् ।	१७	८।२७।१
अरनी रक्षामि० इक्ष्व ।	१२५	७।५।१०	इमा रुद्राय० तुम् ।	१८	१।१२४।१
एव न सोम० सखा ।	१२६	१।७।१८	" शृणोतु नः ।		७।४६।१
" " पु स्तम् ।		८।४८।१५	को अदा वेद० आयभूव ।	१९	१०।१२९।६
" " विचक्षसे		१०।२५।७	इय विस्मृ० न वेद ।	२०	
युधवा हि दव० . सद ।	१२७	८।७।१	४४१ इद विष्णुवि० पातुरे ।	२१	१।२२।१७
उत नो दव० कृषि ।	१२८	१२	उदस्य मिय० उरत ।	२२	१।५४।५
एव ह यद्यविद्य० सु० ।	१२९	१३	विधे देवा० पुत्रय पय ।	२३	६।५२।१०
अयमग्नि० रयीणाम् ।	१३०	१४	विधे देवा० द्यधमम् ।	२४	१।३३
त नेमिसुभवो० मज्जि ।	१३१	१५	अग्ने दा० मृतुमतः ।	२५	३।२४।५
तस्यै नूनम० सुदुतिम् ।	१३२	१६	दा नो अग्ने० विदिषुतु ।	२६	२।२।७
कमु पिबिद्व० स्तरामहे ।	१३३	१७	हिरण्यपाणि० पदम् ।	२७	१।२२।५
मा नो देवाना० हासुग्ण्या ।	१३४	१८	४४२ वाममघ० स्याम ।	२८	६।७१।६
मा न तमस्य० वधीत् ।	१३५	१९	प्र वायु० प्रयज्यो ।	२९	१।४७।४
नमस्ते अरन० मर्द्वम् ।	१३६	१०	प्र वाभि० च राध ।		७।७२।३
इम यज्ञमिद० . मय ।	१३७	१।९।१०	स्योना वृथिदि० . सप्रथः ।	३५	१।२२।१५
कुवि सु नो० पृक्षुषि ।	१३८	८।७।११	यदि(ञ्जि)र्या० महिनि ।	३६	५।८४।१
मा नो अस्मिन्० नय ।	१३९	१२	पूर्वापर० आयेते पुन ।	३७	१०।८५।१८
४३९ यस्या जुष० धावति ।	१४०	१३	नवो नवो० वीर्यमायुः ।	३८	१।९९
अयमस्य० अमवच्छव ।	१४१	१३	अस्तेद्व० रणाव ।	४१	१।६१।९
इद वामाक्ष्ये० शरयते ।	१२	१	४४३ इन्द्रियाणि० आकृणे ।	४५	३।३७।९
अस्ये इन्द्रा० सहस्रिणम् ।	२	१४	अनु ते दायि० नृपक्षे ।	४६	६।२५।८
एदु पु० इन्द्रभि० ।	३	६।१६।१६	अनवस्ते० इन्तवा व ।	४७	५।३१।४
इम यज्ञमिद० भर ।	४	१।९।१०	वृष्ण यज्ञे० दस्यू ।	४८	१।५
" " इवामहे ।		१०।६५।०२	विधेय यन्मा० हयन्ते ।	४९	३।३२।१४
या-नु० अभिष्टये ।	५	८।६७।१	त्रातामभि० द० धातिवन्द्र ।	५१	६।४७।११
ये-वा माता० स्त्रस्तव ।	६	१०।६३।३	मा ते अस्था० स्वाम ।	५२	७।१९।७
धारयन्त० भ्रूणानि ।	७	२।२७।४	अनु स्वा-ज्ञः० गृणान ।	५३	६।१८।१४
ग्री रोचना० मर्यादि ।	८	१९	४४४ अनु यावा० . यज्ञे ।	५४	१।५
तारसुयस्य० निमस्ते ।	९	१।११।५४	अभि प्रभ० अया स्त ।	५५	८।८९।४
नद्रा अन्धा० यन्ति सद्य ।		३	अस्या इदु० वराये ।	५६	१।६१।१२
हिरण्यगर्भा० विधम ।		१०।१२१।१	वि न इन्द्र० अभिदासति ।	५७	१०।६५।१४
य प्राणतो० विधेम ।		३	सुगो न मीमः० नुदस्व ।	५८	१।८०।२
४४० पुष्टाति० तमासि ।	१०	४।५।४	आक्रे वसो० स्तुदि ।	५९	३।५१।३
यदा याज० ज्योतिरामाम् ।	११	१०।६७।१०	पुरुष्टस्य० सह ।	६१	३।७४
स सुदुभा० रुद्राजम् ।	१२	४।५।५	नामानि त० मातिष्य ।	६२	३
महामरुत० सुदीश ।	१४	२।२३।१९	अर्गोवतो० नो मि ।	६३	४।०।८
" " मे इवम् ।	१५	३।५	यदन्तरा० आगहि	६४	१९
उति० मन्त्र० सचा ।	३६	१।४०।६	प-द्र सानि० भर ।	६५	१।८१

४४५	प्रससादिये०...देवतीनाम् । १२	६६	१०।१८०।१
	इन्द्र नरो०...मजा एव नः ।	६७	७१२७३।१
	इन्द्र न हि० . भूयोजसम् ।	६८	१।५२।७
	अभि स्वकुण्डि० धित ।	६९	१५५
	चमिन्द्र वाज० सुवत् ।	७०	८।९३।७
	युजे रथ० . जघनवान् ।		७१२३।३
	वृद्ध(वर्णी०)० दिवेदिवे ।	७१	३।५१।१
	अहन् वृद्ध०...एभिः ।	७२	१।३२।५
४४६	आ वे मह० विचारोत् ।	७३	७।२५।१
	यो जात एव० . इन्द्र ।	७८	२।१२।१
	मन्त्रुरिन्द्रो० . सजोषाः ।	७९	१०।८३।२
	एवं हि मन्त्रो० . मच्छत् ।	८०	१४
	इवा(का) मध्ये० [४९८ पृष्ठे मृष्टम्] । ८१		३।५।१
	एव नो अग्नो० . यक्षः ।		४।१।४
	एव नो अग्नो० प्रावत नः ।		१।३।८
	किमिच्छे विष्णो० . यभूय ।		७।१००।६
	म सत् अद्य० पराके ।		१५
	वीर्यंते अस्वत् सुम्बवे ।	८२	८।१७।१०
	अग्ना वे इस्ता० उ ।	८३	४।२।१३
	इन्द्रायमगा० वृष्ट ।	८४	७।८२।१
	सुखाळ्य० . यक्ष वपुः ।	८५	१९
४४७	विश्वा इन्द्रो० उत यो ।	८६	१।१००।१९
			१।२०।११
	सद्यो निम्नो० यो [उक्ताय] ।		१.९४. १.१।
			९५.११. ९६.१. ९८.३।
			१००. १९. १०१. ११.
			१०२. ११. १०३. ८।१०५.
			१०५. १०६. ७. १०७. ३।
			१०८. १११. १०९. ८. ११०.
			९. १११. ५. ११२. २५.
			११३. २०। ११४. ११।
			११५ ६
	पुनर् मुलेन० उत यो ।	८७	१।१०५।१९
	कुप्राजिद्वय० जम्बव ।	८८	५।७।२
	स यद्विपो० रश्मिमाददे ।	८९	१३
	यद्य एव० . गुणन्त ।	९०	७।६०।१
	उद्रा० प्रक्षालो० सजोषा ।	९१	॥
	उवमसृष्टि० . ओषिपदि ।	९२	२।३५।१
	समस्या यस्मि० उरधुराय ।	९३	१३
	अर्वा नपादा० यक्षीः ।	९४	१३
	उमरमेरा० निर्निगन्तु ।	९५	१३

अष्टा (२३) आदृष्टि पवसे ।	१३	११६६।१५
४४८ गयस्कानो० नो भव ।	१८	११७१।१५
था वे धामानि० दुर्वा० ।	१९	११७६
सुत्रागण० स्वच्छे ।	१००	१००६३।१०
इम मे वरुण० चके ।		११२५।१५
वचन० यामि० प्र सोपीः ।		११४१।११
पृष्टो विवि० ननरम् ।		११८१
अभि रवा दूर० वस्तुय ।		७।११।११
स्वामिदि० काष्ठस्वर्गवत् ।		६।४५।११
जापमाय० रुमिभिः ।	१०१	८।७०।११
चोधा सु मे० । जुपस्य ।	१०२	७।२३।११
देववीर्य० यामिर्भवेन ।	१०३	१।३०।११
प्रो वरुणे० धन्यसु ।	१०४	१०।१३३।११
आ नो अग्ने० जीवसे ।	१०५	१७७।११
आ नो अग्ने० वुष्टुम् ।	१०६	१८
४४९ इन्द्रो मन्त्राय० भोगवियम् ।	१०७	१।८१।११
मदे मदे०...भाभर ।	१०८	१७
वा अश्व नमसा० स्वरारात्रम् ।	१०९	१८४।११
सा अश्व श्रुतना० स्वारात्रम् ।	११०	१११
ओमे (उभे)० आ भर ।	१११	५।३।११
उद्वेगे सुच० वयर्चयः ।	११५	८।४४।११
सावर्चस्य० सिमर्चः ।		१११।५।११
अग्ने अथा० यमिउ सद्यः ।		१३
सद्य रवा० विपक्षण ।		१।०।८
वाविदिधि० रोचन्म् ।		१४
४५० वसुधे० वेदि० वरुणे० ।	११३	१०।१५८।११
सुतरस रवा नृपक्षसः ।	११७	१५
गुह सुवास० स्वावदम् ।	११८	११३।११
पुत्रमिव०, मिषम् ।	११९	१५
इन्द्र सुत्राभा० स्वाभ ।	१२०	१६
		६।४७।११
वस्य वयम् । युयोतु ।	१२१	११३
		१०।१३१।११
अष्टा वावरुण० यमि भव ।	१२२	१।७७।११
अग्ने नो० प्रमत्तयः ।	१२३	८।११।११
ससमिधुवसे० भर ।	१२४	१०।१७१।११
वृना नो अग्नि० मृदम् ।		७।११।११
आ वे अष्टा० आ भर ।		५।६।११
अग्ने प्री ते० मधुपयम् ।		३।१०।११
सन् वा कर्मणा० गारुपयम् ।	१२७	३।१७।११

४११ उभा जिगधु० रयधाम् । १२८	६।६९।८	द्वयवाह(क)सि० अवासि । १६६	५।४।२
इन्द्राविष्णू० वीरान् । १२९	७९९।१	ए च सोम० वनस्पति । १६७	१।९१।६
उत माता० विक्रमस्व । १३०	४।१८।११	प्रह्ला देवाना० रभन् । १६८	९।९६।६
श्रीययामृषि० स यो । १३१	३।१७।३	आ विश्व० सविवारम् । १६९	५।८२।७
अ प्ररस्मि० नाम । १३२	।२६।७	आ कृतेन० विपश्यन् । १७०	१।३५।२
विष्ठा त० आजगन्ध । १३३	१०।४५।२	उदग्रुतो० भवावन् । १७१	१०।६८।१
अतिविद्वा० चकार । १३५	८।९६।२	हृस्सिख० भगावन् । १७२	।६७।३
अस्पेदेय० रणाय । १३६	१।६१।९	४५५ ए सुतस्व० सुकृतो । १७३	१।५।६
अस्पेदेय० सचता । १३७	।१०	जुवर रमिन्द्र० चर्वण । १७४	१०।५०।४
पत्तं याय० मिच्छतु । १३८	७१०२।१	प्र समिन्न० दूरात् । १७५	३।५९।२
प्र वाता० तसतावति । १३९	५।८३।४	अनमीवात० स्याम । १७६	।३
यत्तत्तम्भ० जिह्म । १४०	४।५०।१	यक्षिदि ते० यक्षि यक्षि । १७७	१।६५।१
विभिधा पुर० सी । १४१	१०।६७।५	यक्षिचिद० रीरिष । १७८	७।८३।५
४५२ कृष्ण भियात्त० न्युद्यते । १४२	१।२६।४।७	यथा नो० रक्षियम् । १७९	१।४३।२
आ त सुपणा० न्यभास्व । १४३	।७९।२	सा नरकोके० विधेम ते । १८०	१।२४।८
वाश्रव० वृष्टिरसि । १४४	।३८।८	य इमा विशा० सधिता । १८१	५।८९।९
पर्वतत्रिमहि० धवध्वे । १४५	५६०।३	विधा रूपाणि० रात्रि । १८२	।८१।२
सूत्रति० वितस्थिर । १४६	।८७।८	४५६ प्र देव० वक्षवागुपम् । १८३	११०।७७।२
बहिष्ठभि० अस्पृश्य त । १४७	४।२३।४	अभस्ति रवा० उपस्थ । १८४	३।८।१
अवाहो अथा० यजत्रा । १४८	७।२९।६	उत्पृपस्व० यन्वाहसे । १८५	।३
प्र य एको० प्रभीष्ट । १४९	।५	समिद्धस्व० सौभगाय । १८६	।२
आ या य अग्नि० सखा । १५०	८।४५।१	ऊर्ध्व ऊ पुण० ऊग्रामहे । १८७	५१।३९।१३
अग्र इन्द्र० दवा । १५१	३।०।४	ऊर्ध्व ना० नो दुव । १८८	।१४
४५३ अम्ब० सु य नो० मय । १५२	ऊ प रि ३।३	आता जायते० वाचम् । १८९	७३।८।५
अग्निवदनुमव० कारिष्य । १५३	२।३२।४	जुवा सुवाता० देवयन्त । १९०	।४
राक्षसह० सुख्यम् । १५४	।१	अभि रवा देव० महे । १९१	१।२४।३ १५
वाश्वे राक्षे० रराणा । १५५	।२	४५७ समिद्धो अय० प्रचक्ष । १९२	१०।११०।१
मिमीवालि० दिदिद्भिः । १५६	।७	उन्नुपसत्० क्षात्र न । १९३	।२
या सुवाहु० जुहातन । १५७	ऊ प रि ३।१	नराक्षमस्व० हन्ता । १९४	।७ २।२
कृद्धम० विधम । १५८	ऊ प रि ३।२	४५८ आनुद्धान० यनीयान् । १९५	१०।११०।३
कृद्धैवाना० दधातु । १५९	ऊ प रि ३।३	प्राचीन बहि० स्योनम् । १९६	।४
धाता दधातु नो [प्र पा] । १६०	ऊ प रि ३।४	व्यचस्तती० सुवायना । १९७	।५
धाता० धमण (०नीवत) । १६१	ऊ प रि ३।५	आ सुवयन्ती० दधाने । १९८	।६
धाता दधातु० सतोषा । १६२	ऊ प रि ३।६	देव्या होवारा० दितन्ता । १९९	।७
धाता० दानुपे[प्र पा] । १६३	ऊ प रि ३।७	आ नो यज्ञ० सद्गन्तु । २००	।८
४५४ प्रातर्यन्त० वनीयान् । १६४	५७७।२	य इम छावा० विद्वान् । २०१	।९
प्रातयावाणा० पूवमाज । १६५	।१	व्यावस्यन्० पूवेन । २०२	।१०
इन्द्रा तु० याज्रमातय । १६६	६।५७।१	अग्निहोत्र नो० यन्निष । २०३	४।६५।१
यज्ञिणता० याय । १६७	१।६६।२	४५९ परिप्रिषिष्टव० दधत । २०४	।२
वमम चरुदो० युवा । १६८	८१०२।१	परिवानपति० दातुव । २०५	।३

[illegible]

४६९ अमे नव०., विधेम । १४	३३ १।१८९।१
प्र व शुक्राय०., त्रिगाति । ३४	७४।१
अमे ख पारया०., श यो । ३५	१।१८९।२
अच्छा गिरो०., मानुषाणाम् । ३६	७।१०।३
अमे खप्रसम०., यजत्र । ३७	१।१८९।३
४७० प्र कारवो०., घृणाधी । ३८	३६।१
उदुत्तम वरुण०., स्वाम । ३९	१।२४।१५
उदुत्तम सुमुग्धि०., जीवसे । ४०	१।२५।२
असन्न दू०., प्रतानि । ४१	८।४२।१
हमा धिय०., नाव रहेम । ४२	५।८।५
कितवासी०., त्रियास । ४३	१।२४।१४
अव ते ह्येयो०., कृतानि । ४४	१।१
तत्वा यामि०., प्र मोषी । ४५	६।४७।७
पायीरवी०., यस्तत् । ४६	५।४३।११
आ नो दिव०., शृंगोतु । ४७	७।२४।३
आ नो दिवः०., मदाव । ४८	७।१५।५
हमा जुद्धना०., न वृक्षम् । ४९	१।२६४।४९
यस्ते लन०., धातवे क । ५०	६।६१।१४
सरस्वत्यमि०., गम् । ५१	५।४३।१२
४७१ आ वेधस०., सपेस । ५२	७।९७।७
त हि द्युधि०., करिष । ५३	४।५०।४
सृष्टस्वति०., तमासि । ५४	६।७३।३
सृष्टस्वति०., मित्रमर्क । ५५	१०।४२।११
सृष्टस्वतिर्न०., कृतीतु । ५६	१४।११
५७	१४।११
५८	१।८२।१
५९	१।६२।४
६०	४।५०।५
६१	२।२३।१५
६२	४।५०।६
६३	१।१२।५।२
६४	५।३
६५	१।१८९।२
६६	१।१८९।३
६७	१।१८९।३
६८	१।१८९।३
६९	१।१८९।३
७०	१।१८९।३
७१	१।१८९।३
७२	१।१८९।३
७३	१।१८९।३
७४	१।१८९।३
७५	१।१८९।३
७६	१।१८९।३
७७	१।१८९।३
७८	१।१८९।३
७९	१।१८९।३
८०	१।१८९।३
८१	१।१८९।३
८२	१।१८९।३
८३	१।१८९।३
८४	१।१८९।३
८५	१।१८९।३
८६	१।१८९।३
८७	१।१८९।३
८८	१।१८९।३
८९	१।१८९।३
९०	१।१८९।३
९१	१।१८९।३
९२	१।१८९।३
९३	१।१८९।३
९४	१।१८९।३
९५	१।१८९।३
९६	१।१८९।३
९७	१।१८९।३
९८	१।१८९।३
९९	१।१८९।३
१००	१।१८९।३

स्तीर्णं नहि०., अरिपरम् । १।१३।५।१	
विष्णोन्तु क०., रुगाय । ५९	१।५४।१
उदस्य त्रिम०., वरता । ६०	१।२०३।५
उदस्येद०., यनानि । ६१	१।२५।१।१
उदस्यानीक०., नमस्य । ६२	१।२५।१।२
प्र उद्विप्यु०., विधा । ६३	७।९७।१
परो भात्रया०., त्रिते । ६४	१।२०।४
विचक्रमे०., चक्रार । ६५	१।३
विदेव पृथिवी०., नाम । ६६	१०।७।१
इन्द्र नरो०., भजा इव न । ६७	१०।३।३
युगे रथ०., जवगान् । ६८	१०।७।१
जगृष्ठा (०८५)०., रथ दा. । ६९	७।९८।६
४७३ तवेद विध०., वस्त्रः । ७०	५।४२।४
समिन्द्र नः (नो)०., यानाम् । ७१	१०।४२।७
आराच्छत्रु०., रत्नम् । ७२	१।७।६
इन्द्रो व (०८) क०., भमुपमान् । ७३	१।२४।३
अश्वतो०., वस्त्रे. । ७४	१।२४।३
इन्द्रा (०८) ओषधी... नाम् । ७५	१।२४।३
यो हरग्राहिम०., इन्द्र । ७६	१।२४।३
अभि स्वर्द्ध०., त्रितः । ७७	१।२४।३
भिन्नद्व०., इन्द्रप्रकार । ७८	१।२४।३
४७४ आ देवी पाति०., भूम । ८०	७।४।१
अभीवृत्त०., दधान । ८१	१।३५।४
त पा नो देव०., नः । ८२	७।४।३
आ कृष्णान०., पश्यन् । ८३	१।३।५।२
याममय०., भज स्वाम । ८४	६।७।१।६
भग धिय वाज०., स्वाम । ८५	१।३।८।१०
४७५ वा ओषधीः०., सप्त च । ८६	१।०।९।७।१
अश्वतो०., तातये । ८७	७
ओषधीरिति०., पूरय । ८८	१४
अति विधाः०., रयः । ८९	१४०
अन्या यो०., प्रावता वचः । ९०	१४४
मही पाता०., भिदेवैः । ९१	४।५।१।१
प्र पूर्वजे०., वरुथम् । ९२	७।५।३।२
ता इक्ष्वा०., समीरत् । ९३	४।५।१।१
भूरि द्वे अच०., अभवात् । ९४	१।१८५।२
इन्द्र चावा०., प्रीतरातुम् । ९५	१२१
कर्वा गृ-पी०., नो अभवात् । ९६	७।९।४
४७६ उव स्वा०., सविभ्य । ९७	७।९।४
प्रशोदसा०., सिद्धिग्या. । ९८	१२

४७६ एका चेतः० नाहुपायः । १४	१००	७९५।२
इदं (य) मदः०... सस्वति । १०१	६।६१।१	
अयमु ते०... सदा नः । १०२	७।९५।६	
इयं शुभेभि०... धीतिभिः । १०३	६।६१।२	
शुचि तु सोम०... धेष्टः । १०४	७९३।१	
अध्वं धृष्ट० वाजयन्ता । १०५	६।६०।१	
उभा वामिन्द्राद्री०... वामः । १०६	१।१०९।६	
॥ चरणि०... स्यन्वा । १०७	६।६०।३	
आ धृष्टहणा०... तमेभिः । १०८	७।९३।४	
४७७ गीभिर्विप्रः०... देवैः । १०९	१।१४२।१०	
तत्रस्तुरीय०... अयमु । ११०	३।४।९	
" " देवकामः । १११	७।२।९	
विशङ्करूपः०... पाथः । ११२	२।३।९	
देव (वष्टः०) सुरानः । ११३	१०।७०।९	
आविष्टयो०... चेतयेते । ११४	१.९५।५	
जगृह्णा [भमा]... रथि दा । ११५	१०।४७।१	
सुमहाण०... रथि दाः । ११६	१।३	
वनीवामो०... रथि दाः । ११७	७	
स्त्रासुध० रथि दाः । ११८	१।२	
अश्वावन्त०... रथि दाः । ११९	१।५	
सनद्वाजं०... रथि दाः । १२०	१।४	
४७८ विश्वा०... दधानः । [च पा] । १२१	९।९०।१	
गीभिरचेभिर्बलुभिः [हि पा] । १२२	७।९०।६	
	१०।१०८।७	
य न च०... प्रजा च [च पा] । १२३	१।५७।२	
हि मच्छ्रपाय०... श्रतो । १२४	२।१८।५	
पर कणा०... सामु शाधि । १२५	१।९	
अपो पु [सु]०... अनेतो । १२६	१।६	
यो मे राजन्... पाह्यस्मात् । १२७	१।०	
मा नो वधे०... जीवसे न । १२८	७	
४७९ अत्रस्थानि०... गृह ते । १२९	७।८८।५	
मूर्धानं दिवो०... देवाः । १३०	६।७।१	
पृष्टो दिवि०... नक्तम् । १३१	१।९८।२	
" " चरेण । १३२	७।५।२	
वैश्वानरस्य०... सूर्येण । १३३	१।९८।१	
रवमप्र शोचिपा०... महिवा । १३४	७।१३।२	
आ वां रथो०... वाजिनीवात् । १३५	७।६९।१	
स पप्रधानो०... दधाना । १३६	१।२	
स्वधा यदासा०... वर्तन्मियात् । १३७	१।२	
मै०६५		

यो ह स्व वा०... यत्ते अस्मिन् । १३८	१।५
युधोः श्रिय०... वयो गात् । १३९	१।४
युव युव्यु०... पारयन्ता । १४०	१।७
अज्ञानस्पते०... सुवीराः । १४१	२।२३।१९
	१।४३।१६
४८० स ई सयेभि०... च्यानत् । १४२	१०।६७।७
अज्ञानस्पते०... पृथक् । १४३	२।२४।१४
इन्धातो०... अज्ञानस्पतिः । १४४	१।५।१
अज्ञानस्पते०... हवम् । १४५	१।२४।१५
स इज्जनेन०... स्पतिम् । १४६	१।२६।३
आयात०... महिवा । १४७	६।६७।३
युव वरणाणि०... सचेये । १४८	१।१५२।१
को तु वां०... तु वाजान् । १४९	५।४१।१
तस्य व० पवित्रावर्त । १५०	१।६२।२
यद्विष्ट नाति०... स्वाम । १५१	१।५
प्र वाहवा०... हवेमा । १५२	७।६२।१
४८१ आ नो विश्वा०... न श्व । १५३	१।१८३।२
आ नो देवा०... नो अत्पा । १५४	७।३५।११
ये सवितुः०... चित्रमस्मे । १५५	१०।३६।१३
विश्वे देवाः०... पावहसः । १५६	५।५१।१३
" " साधु [इतरार्ध] । १५७	६।९।५
" " " तुनये न । १५८	७
" " " युवय पयः । १५९	१।२।१०
" " " माद्वयश्चम् । १६०	१।३
" " " संहम् । १६१	१।४
" " " सजोपसः । १६२	६।५।११
" " " वादिनि । १६३	१०।७४।५
" " " यद्वानि । १६४	१।२।१
" " " उपेरत । १६५	६।५।१४
सौम्यिह वृथिवि०... विप्रम् । १६६	६।५।१५
ईदं नमि०... सोममश्वाम् । १६७	५।६०।१
रिवपीमन्तो०... अष्टा । १६८	६।६६।१०
अग्ने यादि०... विश्वान् । १६९	७।९।५
प्र चित्रमर्क०... अस्तमः । १७०	६।६६।९
ये अश्वयो०... गूवन् । १७१	१।२
४८२ आ नो यन्त०... युवान । १७२	५।५८।३
आ वा मित्रा०... सुपारा । १७३	१।१२।७
अस्तस्य गोपा०... दिवः । १७४	६।६३।१
वाच सु मित्रा०... देवसम् । १७५	५।६३।३
४८३ सज्जाता अस्व०... सन्वय . १७६	१।२

४८३	आ नो मित्रा०	आरो ।	१४	१२६	७५५४
	रुद्राणा उमा०	मायवा		१६७	५५३३३
	आ त महो०	घातीत् ।		१६८	७५५१
	यो नात पद०	इत् ।			७५७१
	आभि मोत्राणि०	म यु सु ।			१०१०३१७
	आभि स्तृषो०	दासी ।		१५९	६५५५०
	अथ शृवे०	पादरमा ।		१७०	७५१०१०
	अनु रथा०	एत् ।		१७१	११३३१६
	तद्वय वय०	रमान[प्राप] ।		१७२	६५७१३३
					१०१३३१७
	स न०	यसत् [नृपा] ।		१७३	८४१३२
	यूव पा०	न [च पा] ।			७२२०, ७५
					३४, १०७, १०८,
					७९, ६११, ५१२
					१४, ३१, ११२, २०
					२१, १०, २५, २३
					५५, २६-३०, ५५
					३४, ५५, ३५, १५, ३६,
					७३७८ ३२-४१
					७, ४२, ६३ ४३, ५५
					४५-४८, ४५, ५१, ३
					५३-४४, ३५, ५५, ५५
					५७, ७५ ५८, ६०, ६०,
					१२, ६१, ७, २२-९३,
					५६४-६५५ ०७,
					१० ६८९, ५९७
					७०७, ७१, ६३ ७२
					७३ ५५ ७५, ८५ ७५
					७७७ ६३ ७८-७९,
					८०, ३६ ८४-८५,
					५८६ ८७-८८,
					७, ९० ९१ ७९२ ५५
					९३ ८९५ ६९७ १०
					९८ १००, ७१, १०१ ६
४८४	अह वृषम्०	गृयिष्या ।		१८२	११३२५
	इन्द्रस्य वृष्णो०	मुद्रस्थाय		१८३	१०१०३१९
	जनिष्ठा उम०	रुद्रिष्ठा ।			७३३१
	इन्द्र पृषा [आसा]	वृषम् ।			१२०३८
	मूर चक्रय०	यद्गताम् ।			११६५७
४८५	व मानस्य०	दातुम् ।		१८५	११६९१८
	अनवरथ०	हत्वा उ ।		१८७	५५३१४

	इन्द्रस्य नु०	पवतानाम् ।		१८८	११३२१२
	महर्षि०	जमुराय ।		१८९	१०
	इन्द्रो वातो०	यन्त्र ।		१९०	११५
	अभि लिप्सो०	प्राज्ञदान ।		१९१	१३३१३३
	वमयो०	प्राप्तुमासम् ।		१९२	११३३५
	इन्द्रा रात्रा०	दृषात् ।		१९३	७३२७३
	स्नादोमिषा०	स्वरागमम् ।		१९४	१८७११०
४८६	सुधमस्यव०	महानि ।		१९५	३१४५१
	इन्द्र मयो०	सर्मन्तराम् ।		१९६	१५१११५
	अस्माकमिन्द्र०	हवतु ।		१९७	१०१०३१११
	आग्निषा०	धोपमागाः ।		१९८	७५५११
	न दृष्टिणा०	गोष्ठिराम् ।		१९९	२५७३११
	पारव०	कृणानि ।		२००	१४
	विद्यो भूमी०	मित्र चाह ।		२०१	१८
	यमो दवानां०	विस्तरासम् ।		२०२	११०७३१
	गुप्तिषा०	प्रणीता ।		२०३	१०७३१३
४८७	विष्ठा०	विपश्चित् [प्रपा] ।		२०६	३१५४
	यद्गदममदु०	विष्ठा ।		२०९	१०८८१११
	वयसु रथा०	सगिताधि ।		२१०	६१५५१९
	अम स०	मदमह ।		२११	१३११
	यनिष्ठा०	भोपधीयु ।		२१२	१५३३३
	आ यदिदे०	सुदयथ ।		२१३	११७१८
	स तेनोयसा०	यसा ।		२१४	३११९३
	स इन्द्रव०	मज्जहा ।		२१५	६१३५
	हववाङ्मि०	धवाति ।		२१६	५४३१
४८८	मधीषद्दी०	विभावम् ।		२१७	११६८१११
	अथ स अथ०	विभावा ।		२१८	६११
	अग्निपुत्र०	पञ्च जना ।		२१९	६१११४
	स ना विभावा०	रातवदा ।		२२०	१४११
	यो मानुषि०	न सति ।		२२१	१०१६१९
	यद्गम पृषा०	वीरात् ।		२२२	१८११८
	पृषा त अम०	दधाना ।		२२३	८७३११०
	पृषा त०	उचयानि [प्रपा] ।			४१२१२०
	विष्टा अम०	दधाना ।		२२४	११७३१५
	आ ना गहि०	कृधी न ।		२२५	३१११९
	कुमर्या आपु०	सुजात ।		२२६	६०५१७
४८९	स्वदवाना०	वजीवान् [उत्तरार्ध] ।		२२७	१०१११०३
	अम दा०	सुन्मत् ।		२२८	३१२४१५
	दा ना अम०	यानुमावान् ।			७११५
	दा नो अम०	विपुत ।			२११७

४८९ अग्निर्ददाति०... जितम् । १४	२२८	५१२५६	४९२ अथ ते हेतो[क्रो]०... कृतानि । २५५	१२४
अग्निना रथि०... चतमम् ।		१११३	त्वं नो अग्ने०... सुमुग्धस्वम् । २५६	४११४
संसमिधुवसे०... भर ।		१०११११	स त्वं नो अग्ने०... पृथि । २५७	१५
या स्ते प्रजा०... सोमवेदः ।		११४३१९	शुची वो हन्वा०... पावकाः २६२	७५६१२०
या स्ते राके०... रराणा ।		२१३२५	या वः शर्म०... सुवीरम् । २६३	११८५१२०
'पू०... इच्छमानः ।		६५८१३	असेत्वा०... यच्छमानाः । २६४	७५६१२३
॥ धारा०... मासदः ।		९५६२१७	४९३ जष्टयो वो... पिपिष्ठे । २६५	५५७५६
यमो नो०... अनु स्वाः । २२९	१०११४२		इमे तुरं०... दधन्ति । २६६	७५६१२९
मेहि मेहि०... च देवम् । २३०	१७		अरा ह्वे०... संमिमिधुः । २६७	५५८८५
अग्निरोभि०... निपद्य । २३१	१५		अग्नीषोमा०... नयः । २६८	११९३१२
हमं यम०... मादयस्व । २३२	१४		शुवमेतानि०... मृमीतान् ।	१४
मावली कथ्ये०... मदन्ति । २३३	१३		अग्नीषोमा०... स्वस्वम् । २६९	१०
परोषिषांसं०... दुवस्व । २३४	११		आयं द्विवो०... लोकम् । २७०	१६
४९० यास्ते पू०... इच्छमानः । २३५	६५८१३		अग्नीषोमा०... स्वभवत् । २७१	१३
शुक्रं ते०... रातिरस्तु । २३६	११		अग्नीषोमा०... सं योः । २७२	१७
पूषेमा आता०... प्रजानन् । २३७	१०११७५		आ चर्षणिप्रा०... छर्वन्क् । २७३	११७७१
प्रथमे पथा०... प्रजानन् । २३८	१६		विदेप यग्मा०... हवन्ते । २७४	३१३२१४
पूषा सुवधु०... स्वध्वम् । २३९	६५८१४		सं सध्रीची०... आदिशान्ति । २७५	६१३६३
अजाधः पशुपा०... ह्यते । २४०	१०		सथमिन्०... ससुम् । २७६	३०१४
४९१ हमं मे वदग०... षके । २५२	११२५१९		४९४ म ससादिपे०... रवेतीताम् । २७७	१०१८०१
तावा यामि०... प्र मोषीः । २५३	१०४१११		स शेकुधमधि० धा । २७८	१५४१११
उदुत्तमं वरुण०... स्वाम । २५४	११५			

मैत्रायणी-संहितायां ऋग्वेदमन्त्राणां मण्डलानुसारेण मन्त्रसंख्या ।

क्रमं म०	प्र० वा०	दि० वा०	तु० वा०	च० स०	मं० सं०
१ प्रथमं मण्डलम् ।	४८	४७	३८	२८३	४१९
२ द्वितीयं मण्डलम् ।	१	११	५	६१	७८
३ तृतीयं मण्डलम् ।	२१	२०	४	६७	११०
४ चतुर्थं मण्डलम् ।	१७	२१	७	६२	१०७
५ पञ्चमं मण्डलम् ।	१२	२२	८	६३	११५
६ षष्ठं मण्डलम् ।	९	१६	२१	१११	१५७
७ सप्तमं मण्डलम् ।	८	१३	३	१७८	२०२
८ अष्टमं मण्डलम् ।	२५	२३	१३	६७	१०८
९ नवमं मण्डलम् ।	१३	३	८	१४	३८
१० दशमं मण्डलम् ।	३०	१२४	२९	१४०	३०३
११ ऋग्वेद-परिशिष्टम् ।	X	६	३	१३	२२
सर्वे मिलिता	१८४	३१६	१३९	१०६६	१७०१

मैत्रायणी-संहिता-मन्त्राणां वर्णानुक्रमसूची ।

अ०लेप्ता महन स्वादपो ४, १४, २६४
अ०होमुचे प्रभरेमा ४ १२, ५०
अ०होमुचा वृषभा ४ १४ ७९
अ०ल्लस० वा हृदनासीद ३, ७, १
अ०कृन् कर्म कमकुत १, १०, ७
अ०मन्वदग्नि. लनयन् २, ७, ९९
११३, १२०
अक्षतमीमद्वन द्य १, १० १७
अगम्न महा नमसा २ १३ १९
अगम्न मित्रावरुणा १ ४, १८
अग्नयऽ०होमुचे ३, १५ ११
अग्नयेऽजीकउते ३ १३, १८
अग्नय ह्यकृन् ३, १४ ४
अग्नये गायत्र्याय निधुते ३, १५, १०
अग्नये जातवक्षसे २, १, ३
अग्नये एवा प्रष्टुहामि १, ३, ९७
अग्नये एवा मष्टा० वष्टणो १ ९, ९
अग्नय एवा रायस्वोपद १, ३ ११
अग्नये पविङ्कते २, १, १४
अग्नये अग्निनेष्टाकपाल १ ४, ८६
अग्नय वसुमत २, २, ११
अग्नये वैश्वानराय २, १, २,
अग्नये नो जुष्टान् १, १ १४
अग्नय रक्षोऽक्ष २ १ १५
अग्नय समिधमाना १ ४, ४६
अग्नय स्वाहा सोमयाय २, ६, २९ ३७
३, ८२, ४२
अग्ना अग्निधरति १, २, ५१,
अग्ना नाथाङ्गि वीतये ४, १०, ३७
अग्ना अयू०पि पवसा १ ३ ८६,
५ ८ ६, १५ ३ ११, ९०, ४, १० २५
१०, ९६
अग्ना इन्द्रश्च दाशुतो ४, १२, १५१

अग्ना ३६ पावीवा २, ३, ८२
अग्ना यो मर्यां युवो ४, १० ४४
अग्नाविष्णु महि तद्धां ४, १२, ५९
अग्नाविष्णु महि धाम ४, १० १४
अग्ना विष्णु सजोषसा ४, १०, १३,
११, ५८
अग्नि० युनग्निम दावसा २, १२ ९
अग्नि० व पूर्वं गिरा २, १३ ४१
अग्नि० वा एते धिय १ ५ ५६
अग्नि० वे देवा विभाज १, ६, ४०
अग्नि० वे सृष्ट प्रजापतिः १, ६ ४८
अग्नि० समापदि १, ५, ६७
अग्नि० सुरीति० सुरस ४, १३, ४४
अग्नि० सोमेन बोधय ४ १० ३०
अग्नि० होतार मन्व २, १३, ५५
अग्नि० होतामयुष तन्व १, ४, ३
अग्नि प्रजां बहुलां मे ३ ११, १०४
अग्नि प्रत्नेन मग्मना ४, १०, १९,
११६
अग्निः प्रथमो वसुभिर्गो ४, १२, २८
अग्नि प्रात मवनात् १, ३, ९६
अग्नि शुचिमतमः १ ५, १३
अग्नि शुचिमततमा ४ १०, ६०
अग्निनाग्नि समिधय ४, १०, ३९
अग्निनाग्निस्त्व० द्यामे ४ १०, ६९
अग्निना वं सुखन ३, ९ ७७
अग्निना यिन्नभनत् ४, १० ९८
अग्नि त मन्वे नो २, १३, ४४
अग्नि दूत० वृणीमहे ४, १०, ३८
अग्निद्वय ३, १, १५
अग्निमग्नि० हवीमग्नि ४ १०, ९७
अग्निमद्वय होवायम् ४ १३ ६९
अग्निमीने पुरोहित० ४, १०, १२०

अग्निं पुरीषमग्निस्त्वम् २, ७, १८
अग्निरहिम जग्मना ४, १२, १३२
अग्निरायुस्तव मनुष्या २, ३, १८
अग्निरद्वय पुरोहितो ४, १२, १७
अग्निनेकाक्षरम् १, ११, ३९
अग्निर्हवि पवमान १, ५, ९
अग्निर्जातो भरोचत ४, १०, ४७
अग्निर्वाँविर्वाँतिराग्नि १, ६, ५१,
८ २, २०
अग्निर्वाँतिरा सत्यवि० ४, ११, ६
अग्निर्वाँतु म वोच ४, ९, १९२
अग्निर्वाँतीना० पिता ३, ९, १९
अग्निर्वाँतो विव १, ५, २, ४, १०, ३
अग्निर्वाँतुभि सविता १, ९, २
अग्निर्वाँतु वसुभि १, ७, १४
अग्निर्वाँति जह्वनत् ४, १०, १, ४०,
११०, ११, ४० १३ ३५
अग्निर्होता गृहपति ४, १३, ७७
अग्निर्होता नो अध्वर ४, १३, २२
अग्निर्होता य्यसीवत् ४ ११, २९
अग्निश्च वसंश्चेत्येता ३, ४, २
अग्निश्च पमंश्चाकंश्च २, ११, ६
अग्निने तेजा प्रयत् २, २, १५
अग्निहोममग्ने ४, ४ ६७
अग्निहोता वसुभि ४, ९ ७९
अग्निहोता अत वृष ४, १०, १४१
अग्निहोता नृमृगतो ४, १०, १४२
अग्निहोता पितरा ४, १०, १४३
अग्निर्होता मरिचमतेजा १, ५ १६
अग्निर्होता मेन सोचिषा २, १० १४
अग्निस्तु विध्वस्तम ४, ११, ७
अग्निहोत्रम् १ ८ ४
अग्नीध्रनीविध्वर ३ ८ २५

अग्नी रक्षाः सिते ४, ११, १२५
अग्नीपोमा इमं युवम् ४, १४, २६८
अग्नीपोमा इमं मे १, ५, १५
अग्नीपोमा य आहुतिः ४, १४, २७१
अग्नीपोमा यो अघ ४, १४, २६९
अग्नीपोमा सवेदसा ४, १०, ३५
अग्नीपोमा हविषः ४, १४, २७२
अग्नीपोमीयमेकादश २, १, ४
अग्ने अक्षिरः दात ते १, ७, ९
अग्ने अछा वदेह न १, ११, १७
अग्नेऽध्यावातिक्षरने २, ७, १००
अग्नेऽध्यावातिक्षरिणि १, ७, ८
अग्ने पक्षितबोयो ३, १५, ४
अग्नेः पुरीषमस्यसो १, ८, १८
अग्ने गृहपते १, ५, ७४; ८, २६
अग्ने ययवस्व समनु २, १२, २०
अग्ने जातान् प्रणुदा १, ८, १५
अग्ने तमघ सप्त २, १०, ६७
अग्ने तमघाश्च न स्तोमै १, १०, २१,
२, १३, ५२
अग्ने तव अयो वयो २, ७, १८९
अग्ने श्री ते वाजिना २, ४, १९
अग्ने एव नो अन्तम १, ५, ८८
अग्ने एव पारय ४, १४, ३५
अग्ने एव पारया ४, १०, १२
अग्ने एवमस्मत् ४, १४, ३७
अग्ने वा दा नो अग्ने ४, १४, २२८
अग्ने वा दागुपे ययि ४, १२, ३०
अग्ने दिवो अर्णमछा २, ७, १३४
अग्ने दुःशीर्षतनो १, ८, ३१
अग्ने धामानि तव २, १३, ८८
अग्ने नय सुपया १, २, ८४, ४, १०, ५८,
१४, ३३
अग्ने नया देवानां ४, ११, १०३
अग्ने पयस्व स्वपा १, ५, १०
अग्ने पावक रोचिषा १, ५, ११, २, १०,
६, ४, १०, २८
अग्ने मेदि प्रथमो २, १०, ५८
अग्ने बलद् सहा भोज १, ४, ८३
वाभस्य वि मुषो ४, ११, ७४

अग्ने वृहन्नुपसा २, ७, १०३, ४, १०, ४८
अग्ने य ययमध्वरः ४, १०, ७३
अग्ने यच्चुक्रः ययमध्वरः २, ७, १८६
अग्ने यचे दिवि वचं २, ७, १३५
अग्ने यदघ विलो ४, १०, ५
अग्ने यद्वेद्यो ४, १३, ६७
अग्ने याहि वृक्ष मा ४, १४, १५२
अग्ने युक्ता हि मे २, ७, २३५
अग्ने रक्षा णो अदहस ४, १०, ८
अग्नेरनीकमप १, ३, ११६
अग्नेरासुरासि २, ३, १२
अग्नेर्जनिप्रमसि १, २, ४८
अग्नेर्जनिप्रमसि २, ७, १३२
अग्नेर्भाणोऽसि दीक्षाया २, ८, १३
अग्नेर्भवे प्रथमस्या ३, १६, ७०
अग्नेर्भो आम पुनराधेयम् १, ७, १३
अग्नेर्बोपन्नगृहस्य १, ३, २
अग्ने वाजस्य गोमत ४, १२, १२२
अग्ने वाजस्य गोमता २, १३, ४५
अग्ने विश्वभिः स्वनीक ४, १०, ९५
अग्ने वेर्होत्र वेर्हूत्यम् १, १०, २
अग्ने म्रतपते १, ४, २, ४, २, ३१, २३९
अग्ने शक्रेम ते वयः ४, ११, १७
अग्ने शर्ष महते ४, ११, ३
अग्नेश्च एव मृगणश्च ४, ७, ९
अग्नेष्ट्वा वेजसा २, ७, २१०
अग्ने स क्षेपदत्ता ४, १४, २११
अग्ने सपरवसाह १, ५, १७
अग्नेः समिद्वलभिरस्त्या १, ५, ७१
अग्ने सहास्य शत १, ५, ६०, ७१
अग्ने स्तोम मनामहे ४, १०, ४३
अग्ने स्वाहा कृणुहि २, १२, ४६
अग्ने हव्यः रक्षस्व ४, १, ३७
अघोरेभ्यो अघ सोमभ्यो २, ९, ५४
अक्षिरोभिराग्निं ४, १४, २३१
अक्षेरात्मान विपजा ३, ११, ८५
अचिद्वी यष्टमा ४, १०, ७८
अछा गिरो म्रतयो ४, १४, ३६
अवस्रमिन्दुमरुप २, ७, २४१
अवाच पशुपा वाजः ४, १४, २४०

अवैदमिरसनहाज ४, १३, २५
अजन्ति त्वामध्वरे ४, १३, २
अजन्ति य प्रथयन्तो ४, ९, ५४
अजस्व बर्हि १, १, ५
अति निहो अति सुधो २, १२, ३०
अतिविज्ञाऽस्तेदेवा ४, १२, १३५
अतिविज्ञा विधुरेणा ३, ८, ८
अति विश्वा पतिष्ठाः २, ७, १७६
अतिसर्ग ददतो २, १३, १०७
अतो वयमस्तमेभिः ४, ११, ८३
अत्यम्बानाया नान्या १, १, ८८
अत्यासो न ये म्रताः ४, १०, १२३
अत्र विरो मादयध्वम् १, १०, १०, ४७
अत्राह मोरम्वत २, १३, २४
अथैत ननुमदा ४, ६, ५५
अथैतत् त्रिपयुक्ताः ४, ३, ७
अथैतद्वाऽस्तमेतेन ३, २, २
अथैता आश्वि ३, ९, १६
अथैता निर्यतीक्ष्वि ३, २, ४
अथैताः पञ्चापञ्चीना ३, ५, २
अथैता विश्वयोतिष ३, २, ९
अथैता स्तोमभागा ३, ३, १
अथैतानि चार्हुमास्यानि ४, ३, १
अथैतानि पार्थानि ४, ४, ५
अथैतेऽविमाहा १, ११, ३८; ४, ७, ८
अथैते रतिन क्षत्रस्य ४, ३, ८
अथैता छन्दभित्तिः ३, ३, २
अथैतोऽस्ये वेक्षामराप ३, ३, १०
अथैतोऽनाभो देवाश्च ४, ७, १४
अथैतोऽह प्रतिगृह्यते २, ३, ९
अदधेभिः सवित १, ३, ७६
अदस्तमसि विष्णवे ४, १, २५
अदितिर्धादिति ४, १४, ५७
अदितिः पाशाद् १, २, १०८
अदितिष्टवा देवी ४, ९, २८
अदितस्तुमन्यस्व २, २, ५
अदित्या ऽप्यणीपमसि ४, ९, १०३
अदित्या रात्नासि ४, ९, १००
अदित्यास्तवा घृते २, ८, ७
अदित्यास्तोपसे ४, १, ८१

नप्सु मे सोमो भववीद् ४,१०,१०१
 अयोधि होता यजथाव २,१३,३३
 अयोध्याभिः समिधा २,१३,३४
 नमि गोपाणि सहस्रा २,१०,३८
 नमिष्ठिष्ठ गृहस्थोऽ ४,१०,७३
 नमि ए देव सविताम् २,२,३४
 नमि ए देव ४,१०,६३, ६३,९
 नमि ए देव २,१३,६०
 भमिधा भसि ३,१०,२
 भमि प्रभर धवता ४,१०,५५
 भमिधालिपा नममि १,२,५४
 भमि सिमो नजिगादव ४,१४,१११
 भमि स्वयुधि मदे ४,१०,११, १४,
 ७२
 नभीधुत कुतस ४,१४,८१
 नभी पु न. समीना २,१३,६८, ४,९,
 २५२
 अम्यधो वै देवेभ्यो ३,८,७
 अम्यध्या विधा गृहता १,५,३०,
 ६,३०
 नम्यविशि राजाभूम ४,१५
 अम्यधयस्य नृषिभि २,७,१८५
 नमिधसि नासिभि ४,९,३
 अम्यधमा सनतः सोमो ४,११,८२
 नमीमदन्त भित्तो १,१०,१३
 नमीवहा वास्तोषवे १,५,५७
 नमुनभ्यादय २,१०,३३
 नमुनमिधिय ३,१,५
 नमुन वा आदित्य ३,६,२१
 नमुनमन्वे लोके ४,८,५
 नमुनमिधके अम्यधिके ३,१२,३०
 नमन् वा मित्रावरुणा १,३,२४
 नमन् वेवश्रोदयस्य १,३,३१
 नमन् श्रुवे नय ४,१४,१००
 नमन् स यस्य धामेय ४,१४,२१८
 नमन् सो नमिधमिधम् २,७,१३३
 नम ते योमिधमिधयो १,५,६, ६,५,
 २,७,४४,१३८, १२,२४
 नम नो नमिधमिधके ४,११,१०९
 नम नो नमिधमिधमिधके १,३,१०४

अय पुरो भूतस्य २,७,२४८
 अय पुरो हरिकेशः २,८,२२
 अय मे रक्ष इति ४,५,९
 अयज्ञियान्यज्ञियान् २,३,४६
 अयमग्निरुह्यति ४,१०,९३
 अयमग्निर्वीरतमो २,१२,१९
 अयमग्निः सहस्रिणो २,७,२०९,
 १३,३३, ४,११,१३०
 अयमिह प्रथमो धायि १,५,४४७,
 २,७,४२, १३,२०
 अयमु ते सरस्वति ४,१४,१०२
 अयमु प्य प्र देवयुः ४,१०,९२
 अया ते अग्ने समिधा ४,११,११४
 अया विष्ठा जनयन् १,१०,१६
 अया विष्ठा मजापतये १,११,३३
 अयाश्वाग्नेऽस्यनभि १,४,३०
 अयुपिता योमिः १,१,६
 अरहते धा मा ४,१,६१,६३
 अरा इवेदधरमा ४,१४,२६७
 अरादीयान्ति वा अग्ने ४,३,१
 अरुणाः सारवे वृषण्यो ३,१३,२४
 अरुक्ता मनसा देवा १,४,८
 अर्धमि ते सुमर्ति ४,११,११७
 अर्धिरसि वोचिरसि ४,९,५२
 अर्चये स्वा वोचिपे स्वा ४,९,१९,११
 अर्यमण बृहस्पति १,११,१९
 अर्वाञ्चो भूधा भवता ४,१२,१४७
 अर्वावतो ना आगहि ४,१२,६३
 अर्हन् विभपि सायकानि ४,९,७१
 अयतल धनुस्त्व २,९,२५
 अय ते हेडो वरुण ४,१०,१०७,
 १४,४१,२५५
 अवपपन्तीरवदन् २,७,१८२
 अवभृथ निवृङ्कण १,३,११९
 अवाम्ब रुद्रमदि १,१०,२३
 अविर्न मेपो नसि ३,११,८०
 अविप न पिपु १,६,३६
 अवेरपोऽव्ययो ४,५,६
 अवोचाम कवये २,१३,३५

अयमन्तर्ज पर्वते २,१०,१,३,३,५
 अयमाम ते देव धर्म ४,९,१५१
 अयः प्रस्रोतु ४,४,१३
 अयश्चो नो निवेशन २,७,१७०
 अयस्तुपरो गोमृगयो २,१३,६
 अयश्च घृतेन स्मन्वा ३,१६,२६
 अयश्चो नो सोमवती २,७,१७३
 अयश्चान्तः सधितः ४,१४,११२
 अयिना गोभिनिन्द्रियम् ३,११,३३
 अयिना तर्मे पित्रम् ४,९,३३
 अयिना नमुचे सुनः ३,११,१६
 अयिना भेजज मधु ३,११,७१
 अयिना यज्ञमागत ४,१०,१८०
 अयिना हविर्निन्द्रियम् ३,११,२४
 अयिभ्यां चक्षुरमृग ३,११,८१
 अयिभ्यां पित्रम् ४,९,११०
 अयिने वै देवा अग्न ३,१,३
 अयाङ् युरुषु पृथनासु ४,१४,२
 अयादासि सहमाना २,७,२१९
 अष्टमीमनुहो १,८,७
 अष्टौ पुत्रासो अग्नि ४,५,५८
 अस्तवयाता सहस्राणि २,९,३३
 अस्तवाधा या मन्वसो ४,१४,१५७
 अस्तवत्र सुवीर्यसुव ४,११,५२
 अस्तवे स्वाहा वसवे ३,१२,१३
 अस्ता अमुष्य पुत्रो २,६,४०
 अस्तुन्वन्तमयजमान २,७,१४५
 अस्तुराणां वा पृषु ३,८,१
 अस्तुक्षुखो रुषिणे ४,९,२२०
 अस्तौ ते पृषुः ४,७,१८
 अस्तौ यस्तात्रो अग्ने २,९,११
 अस्तौ योऽवसर्पति २,९,२०
 अस्तौ वा आदित्यः २,५,१०
 अस्तुन्वाद्य धाम्पयो १,२,३०,३,७,६३
 अस्तुन्वाद्यमिन्द्रियम् २,७,११७
 अस्तु धौपद् १,४,५० ४,१,६८,
 ९,१३१
 अस्ता हनु मधरा ४,१२,५६
 अस्ता उ ते महि महे ४,१३,५६
 असाकमरो मयवस्तु ४,११,२१

असाकमिन्द्रः समृतपु २,१०,४३,
 ४,१४,१९७
 असास्त्रिन्द्र इन्द्रियम् ४,५,२,४,७,१२
 अस्मे इन्द्रावृहस्पति ४,१२,२
 अस्मे क्षत्राय पिबोहि ४,९,१३८
 अस्मे मरुगे पिबोहि ४,९,१३७
 अस्त्य प्रन्नामनु सुतः १,५,५
 अस्त्य जनतायाः १,४,८४
 अस्त्येदेव प्रीति ४,१२,४१
 अस्त्ये विरो मरु ४,९,१४०
 अस्त्येनजस्तरणयोः ४,११,१२१
 अह केतुना सुपताः ४,९,१२६
 अहर्वाह पर्वत ४,१४,१८९
 अहन वृत्रः वृत्रतः ४, १०, ७२,
 १४,१८२
 अह परस्तादहम् १,३,७८
 अहानि वा भवन्तु ४,९,१४४
 अहान्ये हविरास्ये ३,११,३६
 अहिरिव भोगे पयसि ३,१६,४५
 अहोरात्रे ते कर्तव्याम् ४,९,११९
 आकरो वसोर्जसि ४,१२,५९
 आकूल चाकूति १,४,६९
 आकूलमग्निं प्रयुजः २,७,७५
 आकूत्ये प्रयुजे अग्नये १,२,११,३,६,६
 आ कृष्णन रजसा १९,१७०,१४,८३
 आकृन्त्य वलमोजो ना ३,१६,४८
 आकृन्त्य वाजिन् पृथिवीम् २,७,११
 आलु ते रज पृषु १,१०,२२
 आगय वाऽववातः २,७,२०
 आग्नेयिष्णवेमकाऽस १,४,६८,२,१,७,
 ३,१९,३,६,१
 आग्निमारत वर २,१,८
 आ नेयमजमालभेत २,५,५
 आग्नेयमष्टाकपाल २,२,२९,३,१,२२,
 ४,२०
 आग्नेयोऽष्टाकपालः १,१०,१,२,६,९
 आ वा ये अग्निमिन्वते ४,१२,१४९
 आ चरणिमा वृषभो ४,१४,२७३
 आसहि स्वा हन्तो १,६,१४,२२
 आस्रेषा ते मार्गम् ४,१,१४

भाजद्वयन्ति साम्येया ३,१६,४६
 आ जात जातवेदसि ४,१०,६८
 आजुहाना सुपतीक ४,१०,६३
 आजुहानस्य सपिणः २,१३,५६
 आजुहाना ईश्वो वन्द्यश्च ४,१३,१४
 आजुहाना सरस्वती ३,११,१५
 आ त भज सोधवसे ३,७,११५
 आ तु न इन्द्र इन्द्र ४,११,९७
 आ ते भान इधीमहि २,१३,४३
 आ ते मह इन्द्रोऽयम् ४,१२,७७
 आ ते महो यो जात ४,१४,१६८
 आ ते शुभो वृषभ ४,११,१५
 आ ते सुपर्णा अमिमन्त ४,१२,१४१
 आत्मनुपस्ये न वृकस्य ३,११,८४
 आ त्वा जिघमि मलता २,७,९५
 आ त्वा मलयुजा २,१३,६०
 आ त्वा वहन्तु हरया २,७,१
 आ त्वाहायमस्तरभूः २,७,१०१
 आदित्यवाम्बुत २,१३,११
 आदित्यः शुक्र उदगात् ४,१४,२०८
 आदित्य गर्भं पयसा २,७,११९
 आदित्यानामवसा ४,१४,१९८
 आदित्या भागः २,२,१
 आदित्या वा इत उत्तमा ४,६,५६
 आदित्यैर्नां भारती ३,१६,४४
 आदित्यो देव उदगात् ४,१४,२०४
 आ देवानामपि ४,१०,५९
 आ देवो याति सविता ४,१४,८०
 आधीर्ष आधीश्वर १,४,७३
 आ नाः प्रजा जनयतु २,१३,११७
 आ न पतु मनः पुनः १,१०,१९
 आजुष्टुमेन छन्दसा २,७,११
 आ नो अरः रवि भर ४,१२,१०६
 आ नो अग्ने सुचेनुना ४,१०,१३१
 १२,१०५
 आ नो गहि सत्येभिः ४,१४,२२५
 आ नो दिवः ४,११,६२, १४ ४३
 आ नो दिवो वृहता ४,१०,१६
 आ नो निधुमिः ४,१४,२६

आ नो मित्रावरुणा ४,११,६५, १४,
 १६६
 आ नो यज्ञ भारती ४,१३,१९
 आ नो याहि तपसा ४,१०,६२
 आ नो वायो महे तने ४,१४,२१
 आ नो विश्वा आरुका ४,१४,१४५
 आ नो वरेभिर्जनिता ४,१४,११७
 आ नो वीरो जायतां १,२,६६
 आन्त्राणि स्वाकीमंशु ३,११,७८
 आन्यं दिवो मातरिषा ४,१४,२७०
 आपतये त्वा गृह्णामि १,२,५३
 आपत्राय महिना वृत्प्या ४,१२,१०१
 आपस्वामिनिनो त्वाम् ४,१,१६
 आपुणानो विजहता १,४,१७
 आपो देवीः प्रविष्टुभीत २,७,१२३
 आपो देवीः शुन्धत १,२,१
 आपो देवीर्गृष्टमिन्वा २,१३,१२
 आपो देवीर्गृहवी १,२,११
 आपो मा मातरः १,२,५
 आपो ह वन्महतीः २,१३,११६
 आपो हि ष्ठा मनो २,७,५९, १३,
 १३,४,१,१४६
 आप्यायस्व स ते ४,१३,७१
 आप्यायस्व समेतु ते २,७,१९५
 आ प्रसम्नाहान ३,१२,८
 आभिः सृष्टो मिथती ४,१४,१६९
 आभिष्टे अथ यीमिः २,१३,५४
 आमनस्य देव ये २,३,५
 आमवायिनः याज्ञयेद् ४,३,६
 आ मा वाजस्य प्रसवो १,११,१५
 आमाशियो दोहकामा ३,१६,४६
 आम्बृज प्रत्यावर्तयेमाः ३,१६,४९
 आ यन् हस्ते न ४,१०,६६
 आय गौ वृषिगम्भीर १,६,६
 आ यदिषे वृषति तेजा ४,१४,२१३
 आ यद् दुवस्यद् दुवसे ४,११,९२
 आ यन्नरः सुदानवो २,४,३०
 आ यस्तत्पथ रोदसी ४,१३,५७
 आ यदिमस्सस वासवा ४,१२,४३

आपातं मित्रावरुणा ४,१४,१३९
 आपाहि तपसा ४,१०,६१
 आपाहि सुपर्णा २,१३,५९
 आपुः पाहि प्रजा पाहि ४,१,१०
 आपुर्गो देव जरसः ४,१२,९७
 आपुर्गो अग्नेऽस्वायुर्मे १,५,५०
 आपुर्गो नसि ध्रुवा ४,६,३८,४९
 आयुर्मे दा वचां मे दा ४,२,४५
 आयुर्मे यत् १,८,१४
 आयुर्मे ध्रुवस्तुल्यमे ४,६,३३
 आयुषे स्वाहा प्राणाय ३,१२,११
 आयुषे दिङ्म ४,२,३०
 आयुस्मान्भवति ४,२,२३
 आ ये सम्पन्ति रश्मिभिः ४,११,७१
 आयोह्वा सन्ते २,८,३३
 आराप् धनुमपवाधस्य ४,१४,६७
 आर्यमा याति घृषभा ४,१२,११३
 आर्यमनानो भुवनस्य २,१३,१०८
 आ वाः यो रोदसी ४,१४,१२७
 आ वा यः प्रजापतये ३,५,१
 आ वाचो मध्यमसहव २,१२,१८
 आ वासुपत्यमदुहा ३,८,२०
 आ वा मित्रावरुणा ४,१४,१६२
 आ वाचो म वायुं ४,१४,२५
 आ वाचो भूप शुचिपा १,३,१०
 आवाहितनावाहित २,९,५८
 आ विश्वतः प्रत्यक्ष २,७,२६
 आ विश्वदेवः सत्यवि ४,११,१६९
 आविष्टो वर्धते ४,१४,१०७
 आ वृत्रहणा वृत्रहभिः ४,१३,६०
 आ वेधस नीरुह्य २,१४,४७
 आ वो देवास हेमहे २,२०,४,१४,३०
 आ वो वन्द्यवाहानो ४,११,७२,
 १४,१५५
 आ वो राजानम् ४,१२,११०
 आसीर्ना ऊर्जमुत ४,१२,७४
 आशुः मिशानो वृषभो २,१०,३४
 आशुस्त्रिभुजान्तः २,८,१२
 आशुतिहस्तरो ४,१,५७
 आ समुद्रा भुजस्य १,३,९८

इष्टपूजसागे वा ३,१०,१६
इष्टपूजसागे वै सारस्वता १,८,५३
इष्टपूजै विज्ञातः साम १,४,७६
इष्टपूजस्य कर्ण ४,२,७६
इष्टयत्नान्धवारुद्धे १,८,४९
इष्टयत्नाभ्य पर्वने २,५,८
इष्टयत्ता वै रुद्रस्य १,८,२३
इष्टयेते वा पुत्रस्य १,८,४७
इष्टयेव भूयात् तां वै ३,८,३
इष्टयेवाह चतुर्मेत ३,८,६
इष्टय वाव स उपा ४,६,५९
इष्टयैकीक्ष वा इमाः १,५,५३
इष्टयोषधीनामिदृश्याये ४,१,१३
इष्टः षष्ठी अग्निना २,३,१६
इष्टः वामाद्ये द्विवि. ४,१२,१
इष्टः विष्णुविचक्रमे १,२,६३, ७७,
२२६ ४,१,७४ १२,०१
इष्टः श्रेयो मन्थमानो २,१३,७९
इष्टः हविः प्रजनन ३,११,१०३
इष्ट क्षत्र दुष्टरमस्तोजो ३,१६,५५
इष्ट ते इष्टव धृतवत् ४,१२,१८५
इष्ट यावाद्युधिबी ४,१४,९०
इष्ट नमो वृषभाय ४,१४,१९६
इष्टमद्वाद्वाम्तल ४,१४,१०१
इष्टमहममुप्यामुप्याय ४,६,५७,१२,
१४, ७,२०,१३,३४-३६
इष्टमहममुप्यामुप्या २,१,१०,६ ४,
६,३ ३,६ ४,५,१५,१७,६,३४
इष्टमहमादित्यान् २,२,३
इष्टमह मां यामु २,२,१७, १९
इष्ट विष्णो नमो ४,१०,१३९
इष्टु दक्ष परिरदाद् ४,९,१८२
इष्टुदक्ष इवेन आत्मावा २,१२,११,
४,९,१८५
इष्टः स्वयं मुतासारम् ४,१०,१४९
इष्टः विश्वा भवीवृषत्र २,१०,५६
इष्टः यो विश्वउत्तरि ४,११,९४
इष्टः स्तुति यज्ञिगः ४,१४,१७४
इष्टः युगत पयुरि ४,१४,९३
इष्टः स दामने ऊव २,१३,३६

इन्द्र सुतामा स्वव ४,१२ १२०
 इन्द्र सुतामा इदयेन ३,११,७७
 इन्द्र एषा नेता २,१० ४१
 इन्द्र दुर कवश्चो ३,११,५
 इन्द्र नरो जेम ४,१२ ६७ ६४,६३
 इन्द्र मरुत इह पाहि १,३,५५
 इन्द्रमित्रागिनो २ १३ २६
 इन्द्रमिदरा वदतो १,३,९२
 इन्द्र बाजेणु नोऽव २,१३,२९
 इन्द्राव्यू इम सुता १,३,२२
 इन्द्राव्यू सुवदशा १,११,२१ २,२,२४
 इन्द्रास्वस्वानभिमाति ४,१४,१७२
 इन्द्रस्य माडाऽइत्या ३,१५ ७
 इन्द्रस्य चपालमहि १ २ ९५
 इन्द्रस्य र्थौनसा २ ७,२६१
 इन्द्रस्य तु वीर्षाणि ४,१४,१८८
 इन्द्रस्य मन्त्रे प्रथमस्य ३,१६,७७
 इन्द्रस्य रूपमृपमो ३,११ ८३
 इन्द्रस्य वज्रासि २ ६,३१
 इन्द्रस्य वज्रो महताम् ३ १६ ४०
 इन्द्रस्य वृष्णो जमिषा ४ १४ १८४
 इन्द्रस्य वृष्णो वदणस्य २,१० ४२
 इन्द्रस्वोऽसि प्रनापत ४ ९,१४
 इन्द्रस्वोऽपु ३,१० २१
 इन्द्रा इदया. सखा २,१३ २८
 इन्द्रा आपधीसो ४ १४,७०
 इन्द्राग्निश्वा स्वा ४ ६ २४
 इन्द्राग्नी अश्वधमना २ ८ १०
 इन्द्राग्नी आगत सुत १,३,११
 इन्द्राग्नी नवति ४ १०,६२५
 इन्द्राग्नी मित्रावरुणो ४,१४,२४४
 इन्द्राग्नी रोचना दिव ४ १०,१००,
 ४ ११ १
 इन्द्राग्नी-वा पशविः ३,१५,५
 इन्द्राग्नी पत्न्या ३,८,२३ ४,१२,२५
 इन्द्रा तु पृथगा वय ४,१२ ६६३
 इन्द्रादृशवतिष्ठा स्वा ४,६,३०
 इन्द्रावशानुष्ट १,१२,८१०,३ ६ २२
 इन्द्राव स्वा वृद्धव १,३ ४३
 इन्द्राव स्वा मुपुनन १,३ २५

इन्द्राय स्वन्दस्य १,०,८०
 इन्द्राय दत्तेवा इति. ४,१,०१
 इन्द्राय वाहताय २,३,२६
 इन्द्राय मन्त्रमते २,२,३४, ५,१०
 इन्द्राय राध-तराय २,३,२४
 इन्द्राय शैवताय २,३,३०
 इन्द्राय वाच-पदत १,११,१६
 इन्द्राय वैराताय २,३,३०
 इन्द्राय वैरूपाय २,३,२८
 इन्द्राय दाक्षाय २,३,३४
 इन्द्रायाम् होमुचा २,२,३०, ३,५,
 ४,३,९
 इन्द्रायाम् वते. ४,२,३६
 इन्द्रायाम्-कु-सायनी ३,११,१८
 इन्द्रावरणा युवमध्याय ४,१२,८८
 इन्द्राविष्णुभ्यां या ४,६,३०
 इन्द्राविष्णु टां हिता ४,१२,१२०
 इन्द्राभिना मधुन ४,९,११४
 इन्द्रियाणि शतक्रा ४,१२,४०
 इन्द्राय मन्त्रा १,३,३९
 इन्द्राय प्रवर नय २,१०,३०
 इन्द्रोऽस्य भवतु वज्र ४,१८,९७
 इन्द्रा जयति न ८,१९,९९
 इन्द्रा वधीषा न्यसि ०,१३,०३
 इन्द्रा रीर्याय चक्षमा ०,१३,०७
 इन्द्रो देवाणां प्रथमः ४,१८,१८२
 इन्द्रा दवानामधिवा ८,१८,१७९
 इन्द्रा योदक्ष्युन ८,४,९८
 इन्द्रा बभूव प्रज्ञा ४,४,९९
 इन्द्रा वल-रितवार ४,१८,८८
 इन्द्रो भूतस्य पुनरय ४,४,९०
 इन्द्रा मदाय वायुष ८,१२,१०७
 इन्द्रो यज्ञ-वधयन् ४,१८,८०
 इन्द्रो यातोऽग्निवस्य ८,४,१००
 इन्द्रो राता जगत् ८,११,००३
 इन्द्रो वृत्र-वज्रम ४,१८,९०
 इन्द्रा वृत्रमरु ८,१४,९०८
 इन्द्रा वृत्रमरु ३,३,९
 इन्द्रा वृत्राय ८,१,९९

इन्द्रातार वा सतः हिमा १,५,२०
 इन्द्रातो अग्निं वनवत् ४,१४,१३६
 इमं यज्ञं वर्धयन् ४,१४,१८१
 इमं यज्ञमग्निना ४,१२,१८३
 इमं यज्ञमिदं वचो ४,११,१३७,
 १०,४
 इमं यम प्रभारमा ४,१४,२३२
 इमं स्तोममर्हते २,७,४३
 इमं नो यज्ञममृतं ४,१३,२८
 इमं इमं इमं स्वर्गोऽयति ४,९,२२६
 इममु पुत्रमस्तौ ४,९,१९१
 इमं मा हिंसीद्विषाद २,७,२४४
 इमं मे देव सवित २,७,८
 इमं मे वरुण १,०,४९,१०४,१४,२५२
 इमममा आमुये २,३,१७
 इमां ह्यहनां युधमा ४,१४,४४
 इमां धियं शिक्षमाणश्च १,२,१५
 इमां मे मित्रावरुणी १,५,६२,६५,७६
 इमामगृभ्यन् ३,१२,१
 इमाभिन्द् हस्तयुति २,७,१६३
 इमा वक्राय तक्षते २,७,३७
 इमे ह्यं भरुते ४,१४,२६६
 इमे हिरण्यवर्णा २,९,५६
 इमो अग्ने वीरुतमानि ४,१०,५४
 इमो वे पक्षा अजरी १,१२,१०
 इमो देवो जायमानो ४,१६,४३
 इयं विप्रिर्धित ४,१०,२०
 इयं वै कर्वाणं ३,७,३
 इयं गृध्रेभिर्विन्ता ४,१४,१०३
 इयमम नासीदतो ४,९,११
 इयदस्यायुरसा २,६,३५,४,४६
 इयं ते शुक वनूति १,२,३०
 इयमेव सा या प्रथमा २,६,३,७३
 इरज्यसं प्रथमश्च २,७,१९१
 इरावती धेनुमती १,२,६४
 इरावता रु ४,२,४२
 इरावते ४,२,५
 इयं जं विपीति ४,९,१३९
 इयमूनेमहमि २,७,१८७

इये स्वा सुभूताय १,१,१
 इये स्तोपावीर्युपो १,२,१०१
 इये विपीति ४,९,१३५
 इये राधे रमस्व १,८,४८
 इपोऽसि त्वेपोऽसि ४,६,५३
 इष्कर्तारमध्वरस्य २,७,१९४
 इष्टाहोवीर्यं साम गाय ४,९,१८७
 इष्टो यज्ञो भृगुमि १,४,१०२,१२,१५
 इह स्वधारमग्निं ४,१३,७२
 इह स्वा भूर्याचरेद् ४,११,११८
 इह प्रजा विश्वरूपा ४,२,६६
 इह च स्ववचसः ४,१०,८२
 इहोय क्षेम युधि १,८,५७
 इहोमे अग्निधाराया २,१२,२८
 इन्द्रातो वह्निर्नमसाग्निं २,१२,३८
 इन्द्रितो देवेर्हमिवा ३,११,३
 इन्दे अग्निं विप्रश्चित ४,११,३६
 इन्दे अग्निं वनस ४,१४,१५०
 इन्द्रश्चासि वम्यश्चासि ३,१६,१९
 इक्षाना वार्याणां ४,९,२४९
 इक्षानाय परस्वता ३,१४,१०
 इक्षानाय प्रहृतिं वस्ता ४,१४,१८
 इक्षानाय वक्षानाय २,१३,९४, ४,
 ११,११२
 उक्षा समुद्रे अरुणः २,१०,५३
 उक्षा कुणोतु अरुणः २,७,६६
 उग्र पर्येद्राष्टभृत् ४,१४,२५१
 उग्रश्च भीमश्च ४,२,२६३
 उग्रा दिशामभिभूतिः ३,१६,५२
 उग्रमुष्मा ओषधीनां २,७,१७५
 उग्रध्वरश्च वनस्पते १,२,७६,४,२३,३
 उत द्या गन्तुं देवपत्नीः ४,१३,७५
 उत देवा अवहित ४,१४,३१
 उत नोऽहितिं प्रया १,६,३३
 उत नो देव देव ४,११,१२८
 उत नो प्रहन् हविष ४,११,४४
 उत मुनन्तु जन्तया ४,१०,६५
 उत मति महिषमन्व ४,१२,१३०
 उतमेनन्तमुत्तमे ४,५,८

उत अरुण आ ४,९,३०
 उत स्याऽरुण द्रवतस्तु १,११,१४
 उत स्वा नः सारस्वती ४,१४,९८
 उता नो मित्रावरुणा ४,९,१९६
 उतनं विश्वा भूतानि २,९,२१
 उक्काम महते सीमगाय २,७,२३
 उक्षानाय स्वाहिरसाय १,९,१३
 उक्षिण्ट वृहती भवोर्वा २,७,७२
 उक्षिण्ट मल्लणस्पते ४,९,४, १२,१६
 उतस्ययज्ञो वा पृथ ३,२,११
 उदकमीद् अग्निगोदा २,७,२४
 उग्रश्च वच तद् १,६,३
 उग्रमे तिष्ठ प्रयातनुव २,७,२०७
 उग्रमे शुचयस्तव १,५,१४, ४,१२,११५
 उद्वुता नामादयमेन २,८,३१
 उवमुक्षो न वयो ४,१२,१७१
 उदरं वै वृषः पाप्मा २,४,१६
 उद्वुताज्जिद्विद्विद् २,७,१६२
 उद्वयं शुष्मान्नाजो ४,९,२०८
 उद्व प्रजया वष्टुभिः १,८,१२
 उदायुषा स्वायुषो १,२,३७
 उदीची विक् दारदत् २,७,२५२
 उदीरतामधरा ४,१०,१४०
 उदीरयथा सकृः २,४,३१
 उदु तिष्ठ स्वधर २,७,४८,४,९,१९९
 उदुत्तमं वरुण १,२,११८, २,७,३०१,
 ४,१०,१०६, १४,२५४
 उदुत्तममल्लान्ना ४,१४,३२
 उदुत्तं मयुत्तमा १,३,२०
 उदु स्व चित्रम् ४,९,१८९, २०१
 उदु स्व ज्ञातवेदम् १,३,१००
 उदु स्वा विद्ये देवा २,७,११८, १०,४४
 उदेनमुत्तर नयाम २,१०,३१
 उदेनमुत्तर नयेति ३,३,१०
 उदेपा बाहूनि २,७,१०
 उद्दामश्च मित्राभश्च १,१,४०
 उद्वुत्तस्वामि प्रति २,१०,२२
 उज्जवा स्व १,८,१०
 उज्जिष्वा राज्ञः ४,४,३

एष वः श्वोमो मरुत ४,११,१३
 एष वज्रस्तेन मे २,६,४०
 एष वै प्रजापती १,६,४३
 एष स्य जाजो क्षिपार्णि १,११,१२
 एषा युष्माकं विवर १,१०,१४
 एषू पुं प्रवाणि ते ४,१२,३
 ऐन्द्रमेककपाल २,२,३३
 ऐन्द्रमेकादशकपाल २,१,९
 ऐन्द्राग्नमेकादशकपाल २,१,११,६,८
 ऐन्द्राग्नार्हवस्य २,१,१२
 ओं धाव्य १,४,४८; ४,१,६६, ९,
 १३०
 ओजसे यलाय त्वोद्यते १,६,१८
 ओजस्त्वस्य शिषिय १,१,८८
 ओजिष्य ते मध्यतो ४,१३,३९
 ओजोऽसि स होऽसि २,१,२०
 ओमे सुधन्व विद्वते २,१३,२२;
 ४,१२,१२९
 ओमासक्षणेणोद्यतो १,३,५३
 ओमिन्द्रवज्रः प्रचरत ४,९,४५
 ओपधयः प्रतिगृहीत २,७,५६
 ओपधयः प्रतिनी २,७,५७
 ओपधया उप मा १,२,१७
 ओपधीरिति मातर २,७,६६
 ओपधे प्रापस्तेन १,२,२,९०,११०,
 ३,९,३
 ओं भृगुवज्रविम्ब ४,११,६७
 क इदं कला भद्राव १,९,१५
 कः सिद्धिर्कार्का चरति ३,१२,२५
 ककुम्भ रूपं वृषभस्य १,३,९९
 कण्वा इव गवः १,३,१२१
 कदा चन. प्रमुष्टस्तुमे १,३,७१
 कदा चन स्तरीरमि १,३,६५, ५,४१
 कविण्यासु वृधमानो ४,११,१११
 कमु रिदस्य सेनयाग्रे. ४,११,१३३
 कया न शिचय २,१३,६६; ३,१६,६८;
 ४,९,२५०
 नया शुभा मययसः ४,१६,७९

कल्पेणं चावापृथिवी १,६,३७; ०,८,
 २५,२८
 कवरेष्वो न व्यचस्तवी ३,११,१७
 कस्त्वा सत्यो भद्रानां २,१३,६७; ४,९,
 २५१
 कस्य ब्रह्माणि जुहुतुः ४,११,८०
 काण्डारकाण्डाप्ररोहन्ती २,७,२१४
 कामं कामदुषे पुङ्ख २,७,१८८
 कामो हविषा मग्निहो १,२,२६
 काम्याये म्याहा ४,१,८
 काय द्यावा कसौ सहा ३,१२,७
 काष्ठां गच्छ १,११,९
 का सिद्धासत् पूर्ववितिः ३,१२,२७
 किं सिद्धासोदधिष्ठा २,१०,१७
 किं स्त्रिद्वनं क उ स २,१०,१६
 किजवासो यत्रिपुत्रं ४,१४,४०
 किं ब्राह्मणस्य विवरं ४,८,९
 किमिति विष्णो परिध्वं ४,१०,३१
 कुतस्त्वमिन्द्र माहिनः ४,११,८१
 कुत्राचिषस्य समुत्तो ४,१२,८८
 कुम्भो बनिष्ठुर्जनिता ३,११,७९
 कुत इति म्यावा ४,२,६३
 कुर्मसा आयुः ४,१४,२२६
 कुलायिनी घृणवती २,८,४
 कुलसक्तुमिराशिनः २,३,४८
 कुत्रिस्तु नो गृह्यते ४,११,३३८
 कुविद्वद्ग नमसा ये ४,१४,२०
 कुविद्वद्ग नाना हि वाय ३,११,५५
 कुविद्वद्ग यममते १,११,३१; २,३,४
 ०,३,१२,३८
 कुहूदः सुकृतः ४,१२,१५७
 कुहूदवानाममृतस्य ४,१२,१५८
 कुण्डल पात्र. प्रसिद्धि २,७,२०४, ४,११,
 ११४
 कुत्तिका नक्षत्रम् २,१३,१०३
 कुत्वाय सा महीमुखां २,७,६८
 कृषिं सुतस्यामुकृषे १,२,१८
 कृत्वाग्नावा आग्नेयाः ३,१३,११,१४,
 १६,१७,१९,२०
 कृत्यं नित्यान् हरयः ४,१२,१४०

कृष्णनीवाग्नेयो ४,७,१५
 कृष्णा भीमा धृवा ३,१३,१५
 कृष्टे वपति कृष्टे ३,२,७
 केतुं कृष्णकेतवे ३,१६,३०
 केनेत्याभ्यां ब्राह्मणाभ्यां ४,८,३
 केनमधु वपते ३,६,२
 केशिनः वेदाभ्यं गन्धर्वा १,४,६०
 को भद्रा वेद क इह ४,१२,१३
 को भद्र मुष्टि ३,१६,६९
 को जु वा मिश्रावरणा ४,१४,१४१
 को म्वत्र मरुतो मामहे ४,११,९१
 को विशात्रो मिथुनायं २,१३,७२
 कर्तुं देवानां महिमा २,७,२३२
 क्रमध्वमग्नितना नाकम् २,१०,५६;
 १,३,११
 कीदृक् वः शर्षो ४,१०,१२२
 कवश्श्यामि नो सव्या ४,१४,१२५
 कवश्श्यावो मरुतः ४,११,८४
 क्षनं धारय ४,९,१४३
 क्षत्रय चोनिशति २,६,२५, ४,४, ३
 क्षत्रेयाग्ने स्तेन २,१२,२९
 क्षयो राजन्तु रमनाग्ने २,१३,५१
 क्षेप्रस्य पतिना वयं ४,११,११
 खड्गो बध्नेवः ३,१४,२१
 गच्छ त्वं भगवान् २,९,५७
 गणानां स्वा गणपतिः ३,१२,३१
 गयस्फालो अभीवहा ४, १०, ९९,
 १२, ९८
 गर्भो अर्योपधीनां २,७,१२५
 गर्भो देवानां जनिता ४,९,८६
 गवश्माराययमनु ते २,७,२४५
 गायत्रं छन्दो अनु १,३,१२२
 गायत्रमसि ४,९,१२५
 गायत्री छन्दः प्रपद्ये ४,९,४०
 गायत्री विद्वद्ग जगती ३,१२,३३
 गायत्रीऽसि ४,२,२१, ७२
 गायत्री वै देवानां ४,७,१
 गिरा यज्ञो न संभूतः २,१३,३२
 गीर्षिर्विषा प्रमति ४,१३,६२
 गृध्राः सुपर्णः कुणवं ४,९,२२९

देवीरायः शुद्धा यूयं १,१,२७
 देवीरायो अपां नपाय १,३,५,२,६,१७
 देवीरायो मधुमती २,६,१८, ४,४, ७
 देवेभ्यः प्रातर्यावभ्यो ४,५,११
 देवेभ्यो जुष्टमिह ४,१ १०
 देवेभ्यो यनस्यते ४,१३,६३
 देवेभ्यो या अग्नि ३,४ १८
 देवेभ्यो वै मनुष्येभ्यः ४,५,१०
 देवो देवानां पवित्र १,३,१५
 देवो देवानाममस्यः ४,९,९१
 देवो वाः सविता २,६,२१; ४,१,४६
 देवो व. सविद्योपुनातु १ १ १३
 देवो यो ब्रह्मिणोदाः २,१३,४८
 देहि मे वदामि ते १,१०,९
 देवीं धियं मनामहे १,२ २३
 देव्या भिमना मनसा ३,११,७
 देव्याय धात्रे वेष्टे २,१० ४७
 देव्या होतारा ऊर्ध्वम् २,१२,४२
 देव्या होतारा प्रथमा ४,११,१८
 देव्या होतारा भिपजा ३,११,११९
 दोषा वस्तोर्नमः १,८,३९
 दोष्टा च ते दुग्धशृङ्गो १,६,११
 द्यौं गत स्यात्त रूप २ ३ १०२
 द्यावा नः पृथिवी ४,१० ८३
 द्यावापृथिवीभ्यां त्वा ४,९,११८
 द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा ४,९,१४८
 द्यौः पितः पृथिवी ४,१४,१४९
 द्यौः समिध ४,९,२२९; २,३७
 द्यौरसि पृथिव्यसि १,१,८
 द्यौरासीह पूर्ववित्तिरथ ३,१२,२८
 द्यौरस्ते षष्ठ पृथिवी २,७,२२
 द्रव्यधरकन्द पृथिवी २, ५, १५,
 ७,२००
 द्रावे नम्यसस्वते २,९,३६
 द्रुपदादिभ्यस्तुमुवान् ३,११,१११
 द्रुपदे वणं नृपदे २,१०,९
 द्रव्यः सारिणमुनिः ७,७,७७
 द्वादश मासा. सप्तवसरः ४,६,४६
 द्वादश रात्रौ सायम् १,८,३३

द्वात्रो देवीरन्वस्य २,१२,४०
 द्विपदा या चतुष्पदा ३,१२,३४
 द्विमोधाः २,४,९
 द्वे दुष्टन्यग्रिहोत्राय १,८,२८
 द्वे सुति अष्टनवं २,३ ४४,३,११,१०२
 धन्वना गा धन्वनाजि ३,१६,३२
 धर्ता दिवो रजसो ४,२,९०
 धर्त्रां दिसां क्षत्रमिदं ३,१६,५३
 धर्मसाय स्वाहा ३,१२,१४
 धाता वदतु वायुर्धे ४,१२,१६०
 धाता दधातु नो रयिं ४,१२,१५९
 धाता रातिः सविदेव १,३,१०७
 धामानि प्रिय देवानाम् १,१२,८७, ३२, ३९
 धात्रो धात्रो राजसितो १,२,११७,
 ३,११,१०८
 धातवस्त आदित्यासो ४,१२,७; १४,
 २००
 धिय इमानो धिय ४,९,१७९
 धियं पूषा जिन्वतु ४,१४,९
 धृष्टा वसन्ताय ३,१३,२३
 धृति भव भवन्त १,२,४१
 धृतरक्षिर्भुवयोनिः २,८ ३
 धुवं त्वा भुवक्षितम् ४,३,३६
 ध्रुव ध्रुवेण हविषा १,३,४८
 ध्रुवा असदन्मृत्य १,१,३३
 ध्रुवा दिसां विष्णुष्वय २,१६,६६
 ध्रुवा इहीय ध्रुवोऽसि २,३,७
 ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिः १,३,४७
 नृकिं कर्मणा ४,११,५६
 नक्तोपासा २,७ ११४; २,२८
 नक्तोपासाम्रे सहसाक्ष २,१०,६१
 नक्तोपासा समनसा २ ७ ९४
 नक्षत्राणां सकाशाम्ना १,२,२२
 न तं विदाय य इमा २,१०,३०
 न त्वां भव्यो दिव्यो २,१३,६३
 न दक्षिणा निचिक्षिते ४,१४,१९९
 न पुरा सूर्यलोदेवोः १,६,५०

नम आशुपेणाय २,९,३२
 नम इपुरुषायो २,९,३०
 नमः सु ते निर्वृते सिन्धुतेजो २,७,१४६
 नमः सूर्यभ्यो ३,९,९; ११
 नमः सिद्धिपद्मे च २,९,३४
 नमस्त आताना १,२,१०९
 नमस्ता आपुष्पायाना २,९,२३
 नमस्ते अग्ना ओजसे ४,११,१३६
 नमस्ते रुद्र मन्यव २,९,१४,४,१२,१८
 नमस्ते हारसे द्योविपे २,१०,८
 नमं तदुपदभिषयः ४,२,३८
 नमो अस्तु सूर्यभ्यो २,९,५३
 नमो अस्तु सूर्यभ्यो २,७,२०१,
 नमो गिरिकेभ्यो २,९,३५
 नमो दुम्भुभ्ये च २,९,३३
 नमो नीलकण्ठाय २,९,२२
 नमो ब्राह्मणेभ्यो २,९,३१
 नमो नक्षिरे ऋषये २,५,१३
 नमो मित्रस्य वरुणस्य १,२,४५
 नमो याचे नमो वाक्स्वयते ४,९,३९
 नमो हिरण्यवाहये २,९,२९
 न यजमानं रिप्यसि ४,११,५०
 न यूरमर्ह्यवता ३,९,२
 नरासत्यः प्रति ३,११,२
 नरासत्यस्य महिमानं ४,११,१३
 नरासत्यो अग्निः २,१२,३७
 न वा एतन्निष्यसे १,२,१०६
 नवैते प्रातर्महा ४,६,१
 नवो नवो भवति ४,१२,३८
 नदि वेपामसा सतां १,५,३६
 नाना हि वां देवहितम् २,३,४३
 नाभा पृथिव्या. २,७,८५
 नाभिर्मे चित्तं विज्ञान ३,११,६८
 नामानि ते वातक्रतो ४,१२,६२
 निक्षेपण निषदन ३,१६,१५
 निष्ठाभ्या स्थ देवभुत १,३,८
 निव्यहोतारं त्वा १,१,३१
 निषाधो वाः निषाधो ४,९,२२४
 निम्नरोऽसि इन्धवं १,५,४३
 निर्दग्धं रक्षा हति ४,१,५०

तन्मरुता उदाजन्त ४ २,२०
 तन्मिन्त्रस्य वरुणस्य ४,१४,५४
 तपो योनिरसि २,१२,१५
 तपो योनिगतीति ३,२,८
 तस्ययनी मेऽसि १,२,५८
 समस्तोरा युवतयो ४,१०,९५
 तमिन्द्रं प्रथमं दध्ना २,१०,२८
 तमिन्द्रं पञ्चव. सचा ३,११,९६
 तमिन्द्रं वायवामसि २, १३, ३०,
 ४,१०,१२७, १२,७०
 तमु त्वा दध्नुषि १,७,३६
 तमु त्वा पाप्यो वृषा २,७,३७
 तमो वै स्वर्गं लोकम् ३,३,४
 त पत्नीभिर्नुगृह्यते २,१२,१७
 त प्रमथ्या पूर्या १,३,३३
 त मन्त्रवन्तं सुक्रम् ४,१०,७०
 तया देवहव्याङ्गिरस्वद् २,८,१९
 त्रिगिर्विषदसौ ४ १०,१५२
 तद् अमास आहूया २,७,२०५
 तदेव विषममित ४,१३,६५
 तदेवे लोकाः प्रादृशो ४,१४,१४
 तस्मा अरं गमामर ७,६१,४,२,२४८
 तस्मै नृदमभिधेय ४,११,१३२
 तस्मै विधेम हविषा १,२,५२
 तस्य ते पवित्रपते १,१,१०
 तस्य ते वसन्त. गिरो ४,९,११७
 तस्य मा यज्ञस्वेष्टस्य १,४,११
 तस्य वयं सुमती ४,१२,१२६
 तां सतिवर्तयेदस्य २,१०,६४
 ता अस्व नमसा सह ४,१२,१०९
 ता अस्य पृथ्नायुवः ४,१२,११०
 ता अस्य सूददोहसः २,८,२
 ता ते यामा युद्धमसि १,२,९६
 ता नास्वत्या सुवेष्टसा ३,११,३४
 तानि नोऽवन्तु यानि न ४ ९,४१
 ता नो हिन्वन्तु सावये ४,२,७१
 ता भिषजा सुक्रमणा ३,११,३५
 ता वैधद्वेन सृष्टा १,१०,३०,३५
 तानामयं योनिरय ४,२,७८,८१,८४,
 ८७

तिममामुधः कीदित २,१६,८१
 तिममामुधो तिमहेतो ४,११,५७
 तिष्ठमिधोर्धो विभाति ४,९,३०७
 तिष्ठस्तेषां सारस्वती ३,११,२०
 तिष्ठो जिह्वस्य समिध १,३,९५
 तिष्ठो दधीर्गता मही ३,११,१२०
 तिष्ठो देवीर्गिह्वर २,१२,४३
 तिष्ठो देवीर्गविषा ३,११,८
 तिष्ठो भूमीर्धर ४,१४,२०१
 तीक्ष्णघोषात् कृन्तते ३,१६,३७
 तुघोऽसि जलपाया १,३,३६
 तुभ्य भान्ति क्षितयो ४,११,१०७
 तुभ्य ओतम्वयिगो ४,१३,३१
 तुभ्य स्तोका घृन्तुवो ४,१३,३०
 तुभ्येदमने मधु २,१३,३९
 तुसीयो बहो यत्र २,१०,५०
 ते अस्य योषणे दिश्ये २,१२,४१
 ते आचमणी समवेय ३,१६,३४
 तेजः पशूनां हविः ३,११,८७
 तेजिष्ठा यस्यासि. ४,१४,७१२
 तेजोऽसि तेजोऽनुमेहि ४,९,१२३
 तेन वर्षस्व चाध्यायस्त ४,९,१७७
 ते नो अयंस्वो हवन १,११,१२
 तेभिर्वज्रं वायव्यन्तो १,४,८१
 ते वै चतुर्होतारो १,९,४
 ते वै शो भूते वृत्र १,१०,४०
 ते वै द्रव्यन्तो मुवधतो १,९,१७
 तेषां मा उभयपामिन्द्रः १,१०,४१
 ते हि पुत्रासो ब्रह्मिणे १,५,३७
 तौ वृत्रैवापश्रामवता ४,८,४
 तौ सह चतुर वद ३,१२,३२
 त्मनास्व हविषो यज १,२,१०४
 त्मानु सन्नियं अज ४,१२,५
 त्रयस्त्रिंशत्तवो यन् १,७,५८,५९
 त्रया देवा पृकादन्त ३,११,६२
 त्रतामिन्द्रमवित्ता ४,९,२५,३१,२२,५१
 त्रिंशत्स्वसाया २,१३,८३
 त्रिंशद्वाया विराजति १,६,७
 त्रिंशद्वीं पुरस्तात् ३,२,११

त्रिगिर्विषदसौ ४,१२,१२५
 त्रिहृत् पवते वृषा ४,१२,१२६
 त्रिर्वै वृष्टिर्विमेय ४,१४,६२
 त्रिर्वाधा. २,४,१४
 त्रिष्यमूत्स्य तव जातवेदाः ४,११,
 २५, १२,१३१
 त्रीनसमुद्रानसमसृजत् २,७,२२४
 त्री रोचना दिव्या ४,१२,८
 त्रैभूमसि ४,९,११६
 त्रैभूभोऽसि ४,९,२१,७३
 त्र्यम्बकं यजामहे १,१०,२५
 त्र्यववो मायये पश्चा ३,१३,११,
 २२ ययिष्ठ दातुवो २,१३,८७
 त्वं सप्तमानं पृथनाम् ४,१२,६०
 त्वं सुतस्य वीतये ४,१२,१७३
 त्वं सोम क्रतुभिः ४,१४,३
 त्वं सोम तनुकृद्भवो १,२,८२
 त्वं सोम विभूभिः ४,१०,१३५
 त्वं सोम प्रचिकितो ४,१०,१३३
 त्वं सोम महे भग ४,१०,१३३
 त्वं सोमासि क्षापयि ४ १०,२१,३३,३७
 त्वं ह यद्यधिष्ठय ४,११,१२९
 त्वं हि ममो अभिभूयोजा ४,१२,८०
 त्वं ह्यमे अगिना ४,१०,५१
 त्वं ह्यमे प्रथमो ४,१३,४७
 त्वं च सोम नो यतो ४,१२,१६७
 त्वं तनुस्त सेतुराने २,१३,१०६
 त्वं वृत्स्वसु नः ४,१०,९७
 त्वं न सोम विश्वतो ४,१०,९,७४,
 ११,१२६
 त्वं नो अग्ने ४,११,४८
 त्वं नो अग्ने धरणस्य ४,१०,१०८,
 १४,२५६
 त्वं नो आग्ने सनये ४ ११,१९
 त्वमग्ने गृहपतिस्य २,१३,४७
 त्वमग्ने शुभिस्यमा २,७,२९
 त्वमग्ने पुरीष्यो रविमार् २ ७ १४२
 त्वमग्ने वृद्धयो ४,१२,१६५
 त्वमग्ने वीरययो ४,१०,२१

स्वमन्त्रे व्रतया अमि १२, २८, ४१ १०, ५६
 स्वमन्त्रे व्रतभृत् ४, ११, १०४
 स्वमन्त्रे शोचिया ३, १६, ८४
 स्वमन्त्रे सप्रथा अमि ४, १०, ४५
 स्वमन्त्रे सर्ववर्चा अमि १, ५ १८, ४७
 स्वमनो वि दुग्गे ४, १४, १२२
 स्वमिन्द्रास्वचिराजस्व ४ १२, ४२ ७१
 स्वमिमा भोवर्षाः सोम ४, १४ ५
 स्व भगो ना आ हि ४, १०, २२
 स्व सह हृन्द् तुभ्य ४ ४, ११, १८
 स्व मानिन्व हृन्द् ४ १४ १८५
 स्वया वय सप्तहृन्वयर्षो ४, ११, १२३
 स्वया हि न विवरः ४, १०, १३४
 स्वष्टा तुषीषो अनुव ३, ११, १२१
 स्वष्टा दधदिन्द्राय ३, ११, ९
 स्वष्टा पत्नीभिरनु ४, १४, ११६
 स्वष्टा पत्नीभिरिह नः ४, १४ ११४
 स्वष्टा रीतो भुवनस्व ४, १४, ११८
 स्वष्टा वीर देवकाम ३, १६, २५
 स्वर्गुर्धृषी ३, ४७, ४४
 स्वाहूस्तस्वा सवेम ४, ९, ०८
 स्वा ३, ४७, ४१ क्षितयः ४, १३ ५१
 स्वा गावाः पूजय २, ५, १७
 स्वा चित्रध्वस्वम २, १३, ४२
 स्वामन्त्रे अङ्गिसो २, १३, ३८
 स्वामन्त्रे पुष्कराद्वय २ ७, ३५
 स्वामन्त्रे यजमाना २, ७, ११६
 स्वामन्त्रे वाजसाल २, ११ १०८
 स्वामन्त्रे वृणते प्राज्ञाया २, १२ २७
 स्वामिन्द्रि हवामहे २, १३, ६४
 स्वा युवा तव ४, ११, ४६
 स्वपीमन्तो अप्वरस्वेव ४, १४, ६५१
 स्वष्टाभ्या मलिग्लन्त्रो २, ७, ८८
 दक्षिणा दिग् मीढम ज्ञतु २, ७, २५०
 दक्षिणा वै देवेन्वासीद् ३, ६, १२
 ददन्मा इति वै दीयते १ ५, ५५
 दधन्वे वा यदीमनु २, १२ २१
 दक्षिकावाण वृद्धाणा ४, ११ २८
 दक्षिकाणो धकारिव १, ५, ७, ३, १३, ५

दमेदमे समिध ५१, ३, ११७
 दन्तध पूर्ममासध १४७९
 दन्त प्राचीर्दध मासि ४९, ७७
 दानव. स्थ ४९ १०८
 दा नो अग्र दानिनो द ४, १२, ३१
 दाभि २, १, १६
 दित पुत्राणाम् १, ३ २९
 दिव प्रमो नक्षत्र मि २७ १८२
 दिव सपुत्रस्यादि ४९ ७७
 दिवस्परि प्रथम जले २७, १०८
 दिवस्तृ धिवा पर्यन्तविश्राद् ३ १६, ३९
 दिवा विपम कृष्णन्ति २, ४, २९
 दिवि दिव्यान् ह ४ १, ३, ४९
 दिविधा ह्रस्व यक्षम् ४, ९, १२८
 दिवि भयस्वान्तरिक्षे २, १३, १४
 दिविस्तृक्ष मा मा हि ५०. ४ ९ १२०
 दिवो मूर्धाभि नाभि २, १२, १२
 दिवा विपम उत वा १, २, ६८
 दिव्यव्य सप्तन चक्र ४ १४ ८
 दिश पुन २ व्यास्थापयति ४ ४ ४
 दिम समित ४ ९, २३० २३८
 दीक्षि र्तोऽयममा ३, ६ १९
 दीर्घस्ते अस्वद्भुक्तो येना ४ १२ ८२
 दुरो देवीदितो ३, ११ ११७
 दु मासाशुभ ५ साया ४, १४ २६०
 दूत ५ वो विश्वद्वय २, १३, १८
 द ५ हस्व देवि प्रथिवि २, ७ ७८
 दधानो क्वम उरुवा २ ७ २३, १, २, १
 दद्या परिचुतो रस ३, ११, ४८
 दद्या रूपे व्याकोल ३, ११, ४५
 दध धर्म राधितस्व ४, ९ ८४
 दधताना ५ वा एतदा १, ४, ४१
 दध स्वष्टमूर्ति ते १, २ ११५, ४, १४,
 १०६
 दधपुत्रधर्म कृष्णाम ४, ९, ३८
 दध बहिर्वसुत्रने ४ १०, ८९
 देव बहि मगस्त्वो ३, ११, ३८
 देव बहि सुत्रव ४ १३, ६८
 दधधुतौ दधवा १, २, ६०

देवधुत्त देव घर्म ४,९,९३
 देवधुत्तमान् प्रसुत्र १,२,३
 देव मयित प्रसुत्र १,११,१, २,७,७
 देवस्त्वा सविता १,१, २२, २,९,
 ४,९,४९
 देवस्त्वा सवितीन्द्रपत् २,७,७१, ४,९,
 ३२
 देवस्त्व स्वा सवितु १,१ २३, २,७९,
 ३,९,९,५ ११ २६ २ ६,१०,७,९ ३०,
 ३,८ ७२, ११, ६१, ४,१, ९, ६०,
 ९,२, ९९
 देवस्त्व व सवितु १,१ १८, ४,१,५५
 देवस्त्व वयस् सवितु १,११,७
 देवस्त्व सवितु प्रमवे १,११ ६ ३२
 देवा अश्नीयस्त्वस्व ३,७ १६
 देवा असुगणा २ ३, २,३
 देवा ओषधीषु पक्वामु ४,२, २
 देवा गातुविहो गातु २,१,४३
 देवा जीवन्मत्या ४,१४, १४४
 देवान् जलमन्यन्त १,४, ३१ ३८
 देवा वृष्टिर्वर्षा २,१०, ४४
 देवा वत्सवा अग्ने २,४, २६
 देवा वै नावा यज्ञान १,११, ४४
 देवा व सत्यमातत ४,५, २६
 देवा वै सर्वे ४,२, ९३
 देवा पितरः विवरो १,४, ५६
 देवा क्षमण्या २,४, २७
 देवा सफीनया २,४, २८
 देवाना च ऋषीणा २,९ ७
 देवाना पत्नीरुत्तरी ४,१३, ७४
 देवानां परिप्राप्तसि १,१, ४
 देवाना अद्वा सुमति ४ १४, २७
 देवाना मन्ये अधि ३,१६, ८०
 देवानामसि वक्षितम १ १, १२,
 ४ १, २८
 देवानामिद विहित १, २, ७४
 देवानामेष खपना २,५ १४
 देवाश्च वा सुगुण १,२, २०, १०, २८,
 २,५, ३, ३, १०, १४ ४,३, ४
 देवी धावाद्यथि ४,९, १

देवीरापः शुद्धा युवं १,१,२९
 देवीरापो भवां नपाच १,३,५,२,६,१७
 देवीरापो मधुमती. २,६,१८, ४,४,७
 देवेभ्यः शतर्वायभ्यो ४,५,११
 देवेभ्यो जुष्टमिह ४,१,१०
 देवेभ्यो यनस्पते ४,१,३,६३
 देवेभ्यो वा आति ३,४,१८
 देवेभ्यो वै मनुष्येभ्यः ४,५,१०
 देवो देवानां पवित्र १,३,१५
 देवो देवानाममल्यः ४,९,९१
 देवो वा सविता २,६,२१, ४,१,४६
 देवो व. सवितासुनातु १,१,१३
 देवो वो ऋषिणोदा. २,१३,४८
 देहि मे वदामि ते १,१०,९
 देवीं धियं मनामहे १,२,२३
 देव्या मिमाता मनसा ३,११,७
 देव्याय धावे वेदे २,१०,४७
 देव्या होतारा ऊर्ध्वम् २,१२,४२
 देव्या होतारा प्रथमा ४,६३,१८
 देव्या होतारा भिपजा ३,११,१,१९
 दोषा वस्तोर्नमः १,८,३९
 दोष्टा य ते दुष्टभृशो १,६,११
 दो गत स्वर्गात् क्वच १,३,१०१
 द्यावा नः पृथिवी ४,१०,८३
 द्यावापृथिवीभ्या इवा ४,९,११८
 द्यावापृथिवीभ्या स्वाहा ४,९,१४८
 द्योः पित. पृथिवि ४,१४,१४९
 द्यौः समिह ४,९,२२९; २३७
 द्यौस्तिस्र पृथिव्यमि १,१,८
 द्यौस्तासीत् पूर्वचित्तिरथ ३,१२,२८
 द्यौस्त्येष्ट पृथिवी २,७,२२
 द्यौस्त्यश्चन्द्र पृथिवी २,५,१५,
 ७,२००
 द्याये अन्धस्वपते २,९,३३
 द्युपदिविधेऽमुमुषान ३,११,१११
 द्युपदे वण् नृपदे २,१०,९
 द्युवज्रः सर्पासुतिः २,७,७९
 द्युदरा मासा. सध्वस्तः ४,६,४६
 द्युदरा रात्रीः तावत् १,८,३३

द्यावो देवीरन्वस्य २,१२,४०
 द्विपदा या चतुष्पदा ३,१२,३४
 द्विर्माधाः २,४,९
 द्वे दुहन्त्यग्निहोत्राय १,८,२८
 द्वे सुति अश्विनवं २,३,४४,३,११,१०२
 धन्वना गा धन्वतामिं ३,१६,३२
 धर्ता दिवो रजसो ४,९,९०
 धर्मो दितां क्षयमिदं ३,१६,५६
 धर्मेसाय स्वाहा ३,१२,१४
 धाता ददातु दानुषे ४,१२,१६०
 धाता दधातु नो रमिं ४,१२,१५९
 धाता राति. सवितेव १,१,१०७
 धामामि प्रिय देवानाम् १,१,२८,४,
 ३२, ३९
 धामो धामो राजाशितो १,२,११७,
 ३,११,१०८
 धारयन्त आदित्यासो ४,१२,७, १४,
 २००
 धिय इन्वानो धिय ४,९,१७९
 धियं पूषा जिम्बनु ४,१४,९
 धृज्जा वसन्ताय ३,१३,२३
 धृतिश्चर चरन्तः १,२,४१
 ध्रुवक्षितिर्भूवयोनिः २,८,३
 ध्रुवं स्वा ध्रुवक्षितिम् ४,३,३६
 ध्रुवं ध्रुवेण वृषिणा १,३,४८
 ध्रुवा असदन्वृतस्य १,१,३३
 ध्रुवा दिताः विष्णुपत्न्य ३,१६,६६
 ध्रुवा इहीयं ध्रुवोऽसि २,३,७
 ध्रुवोऽसि ध्रुवक्षितिः १,३,४७
 नकिष्टं कर्मणा ४,११,५१
 नक्तोपासा २,७,११४; २०८
 नक्तोपासां सहस्राक्ष २,१०,६१
 नक्तोपासा समनया २,७,९४
 नक्षत्राणां सकाशान्मा १,२,२२
 न तं विदाय य इमा २,१०,३०
 न त्वावं अन्यो दिव्यो २,१३,६३
 न दक्षिणा निचिक्षिहे ४,१४,१९९
 न पुरा सूर्यसोदेवो. १,६,५०

नम आनुषेणाय २,९,३२
 नम इष्टुद्वयो २,९,३०
 नमः सु ते निर्वृते तिग्मेतेजो २,७,१४६
 नमः स्वहृद्यो ३,९,९; ११
 नमः सितवर्णिने च २,९,३४
 नमस्त आताना १,२,१०९
 नमस्ता आयुधापाना २,९,२३
 नमस्ते भद्रा ओजसे ४,११,१३६
 नमस्ते वद मन्वय २,९,१४,४,१२,१८
 नमस्ते हस्ते शीघ्रिणे २,१०,८
 नमो सनुपदग्निभ्या ४,२,३८
 नमो अस्तु रुद्रेभ्यो २,९,५३
 नमो अस्तु सर्वेभ्यो २,७,२०१,
 नमो गिरिकेश्यो २,९,३५
 नमो दुन्दुभये च २,९,३३
 नमो नीलकण्ठाय २,९,२२
 नमो ब्राह्मणेभ्यो २,९,३१
 नमो मन्त्रिणे चक्षुषे २,५,१३
 नमो मित्रस्य वरुणस्य १,२,४५
 नमो याचे नमो याचस्वपते ४,९,३९
 नमो हिरण्यवाहये २,९,२९
 न यजमान इत्यसि ४,११,५०
 न यूरमष्टेयता ३,९,२
 नराश्रमः प्रसि ३,११,२
 नराश्रमस्य मज्जिमानं ४,१३,१३
 नराश्रमो अग्निः २,१२,३७
 न वा एतन्मित्रस्य १,२,१०६
 नवैते प्रातर्महा ४,६,१
 नवो नवो भवति ४,१२,३८
 नहि तेषाममा सर्गा १,५,३६
 नाना हि वा देवहितं २,३,४३
 नाभा पृथिव्याः २,७,८५
 नाभिर्मे चित्तं विज्ञान ३,११,६८
 नामानि ते शतक्रतो ४,१२,६२
 निक्षमणं निषदन् ३,१६,१५
 निग्राम्या स्थ देवश्रुत १,३,८
 निव्यहोतारं स्वा १,१,३१
 निधायो वाऽ निधायो ४,९,२२४
 निश्रेष्ठेऽसि इत्यहं १,५,४३
 निदुग्धं रक्षा इति ४,१,५०

निर्दग्धः रक्षो निर्दग्ध १,१,१६
निर्द्विषन्ति निरराति १,४,२४
निर्यक्ष्ममचीचते ४,१४,२५९
निवेशनः सुगमनो १,७,१५१
निपसाद धनप्रतो १,६,३२१, २,६,३६१
७,२३१, ४,४,७
निष्कृतिनाम चो माताया २,७,१७२
नि होता होतृषदने २,७,३९
नू नो रास्व सहजवत् ४,११,४५
नृवहसो सवमिद्धे ४,१३,५८
न्यक्षि जातवेदसः ४,११,२६
न्यधुमोग्रायां कवयो २,७,२३३
पञ्चवितिक काश्च ३,३,३
पञ्च दिशो दैवीर्बन्धू २,१०,४५
पञ्चभिर्घाता विदुषा २,१३,७७
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च २,१३,८१
पञ्चसवनो ये यज्ञा १,८,८
पतिन पश्येय ते लोको १,४,२८
पत्नीबन्धव महः १,३,८१
पत्नी ये प्रपद्यमाना ३,१०,१
पद् देवस्य नमसा ४,१३,५०
पदाः पृथिव्या पया २,१२,६
पयस्य शुक्रमसृज ३,११,७६
पयोऽसि पयस्वी ४,९,१५८
पर क्कजा सावीर्य ४,१४,१२१
परमस्या परान्वतो २,७,८१
परमेष्ठिने द्वादश २,१,१४
परस्या अधि सप्तततो २,७,८०
परि च वक्षि ४,९,१७५
परि ते दृढभो रथोऽस्म १,५,४२
परि ते धन्वतो हेतिः २,९,२७
परि त्रिविष्टपचरः ४,१३,२३
परि त्वा गिर्वजो गिर १,२,७९
परि त्वाने पुरः वयम् २,७,२८
परि नो रद्वस्य २,९,३९
परि वाजपतिः १,१,२१ २,७,२७
४,१३,२४
परिवीरसि परि त्वा १,२,१००
परीतो विश्वता सुवः ३,११,४९

परेतन पितरः १,१०,१५
परेविवाहं प्रवतो ४,१४,२३४
परो दिवा पर पुना २,१०,२७
परो माप्रया तन्वा ४,१४,६०
पर्जन्याय प्रयायत ४,१२,१३६
पर्वतस्मिन्महि बुद्धो ४,१२,१४३
पर्वताश्च मे गिर्यश्च २,११,५
पवमान पुनातु मा ३,११,९३
पवमान शस्त्रजं ३,११,९१
पवित्रः पितृवन्ति ४,५,६९
पवित्रमसि यज्ञस्य ३,११,११०
पवित्रेण पुनाहि मा ३,११,९५
पञ्च ब्रह्मणि वरणाया २,५,७
पञ्चमे वास्य पाहि १,५,५९ ६३
पञ्चमे वास्यानुपु १,५,६९
पञ्चाना उपातिरसि ४,९,१५६
पश्यम जारहः क्षत ४,९,२२३
पष्टवाहो विराज ३,१३,२२
पात नो अभिना ३,११,१९
पावकया पञ्चितयन्वा २,१०,७
पावकयचो शुक्रवचो २,७,१९०
पावका न सरस्वती ४,१०,१५,७७,
१६,६०
पावमानस्य रथा २,१५
पावीरवी कन्या पित्रातु ४,१४,४२
पाहि यज्ञ पाहि १,१,३४
पितरूना यमराजान ४,९,८०
पिता वत्साना पति २,५,१६,४,२,७५
पिनाकहस्त कृषिवासा १,१०,२७
पित्रीहि देव उक्तो ४,१०,४
पित्रीहि देवान् ४,१०,११३, १३,६६
पीतोभयः रविदृषः ४,१४,२३
पिशङ्कस्य सुभरो ४,१४,१०५
पुण्य प्रसस्तम् ४,२,४८
पुण्या पुण्यमसूचिना ४,२,५८, ६०
पुत्रमिव पित्रा ३,११,३३
पुनन्तु मा देवजनाः ३,११,९२
पुनन्तु मा पितर ३,११,८८
पुनन्तु मा पितामहाः ३,११,८९
पुनर्यानि पात्राणि ४,८,१६

पुनरासद्य सदनम् २,७,१०७
पुनरितरेया ४,८,१५
पुनरुजो निवर्तस्य १,७,१०, १५
पुनरुजो सह रथा २,७,१२८, ४,९,
१८८, २००
पुनर्नः पितरां मनो १,१०,२०
पुनर्मन पुनरायुर्नो १,२,२७
पुनस्त्यादित्या रथा १,७,४
पुनातु ते पस्वितुः २,३,३८, ३,११,५१
पुरा कृष्य चिस्वो १,१,१४
पुरीष्यामो अमय २,७,१३६
पुरीष्यामि विश्वभरा २,७,३४
पुरा हि सप्तद्विषि विद्योऽ, ११,१०१
पुरवः ये द्वा ३,१०,८
पुरवस्तुगश्चन्द्रमसो ३,१४,१६
पुरवसीर्वसुन ३,२,१०
पुरुषुतस्य नाममि ४,१२,६१
पुरुषवने पुरधा ४,१३,५९
पुरोवाच जिह्व रावत् २,४,२३
पुरोवातसमिरमि २,८,३०
पुरवती प्रसूतरी २,७,१६८
पुर्णा द्यौं परा पत १,१०,८
पुर्वार चरतो ४,१२,३७
पुर्वैद्युरिना वधि ४,१,२०
पुण्या वसिष्ठुना ३,१५,९
पुण्यशस्त्रराम ३,१०,१७
पुया ना अभ्येतु न ४,१०,८०, ११,१०
पुया ते मन्थिः १,१,३०
पुया त्र्योपावसीरनु ४,९,१०४
पुया मा पयिषा पातु १,५,४४
पुया युनवतु सविता २,७,१५३
पुया वः पात्या ४,१,६
पुया सनीनाः सोमो १,७,७९
पुयासि १,८,२४
पुया सुवस्तुदिव आ ४,१४,२३९
पुयमा भासा अनुवेद ४,१४,२३७
पुये जारसि स्वाहा ४,१४,५
पृथिवि पृथिव्याः सीद २,७,२३०
पृथिवी शान्ति ४,९,२४५
पृथिवी समित्तामसि ४,९,२०७, २३५

पृथिवीस्पृष्ट मा मा द्वितीयः ४, १, १२२
 पृथिव्यसि जन्मना २, १३, १८
 पृथिव्या अहमुद्वरिष्यम् २ १०, ५९
 पृथिव्याः पुरीषस्यैवमो २, ८, ६
 पृथिव्याः सपृथक्पादि ४, ९, ५०
 पृथिव्याःसंवा घर्म्मणा ४, २, १७१
 पृथिव्ये रान्तरिक्षाय १, २, ७५; ९२,
 ३, ८, २३

पृथिव्ये रवा रक्षतां १, २, १११
 पृथिवी रवाहान्नरिक्षाय ३, १२, ११
 पृथुपाजा अभस्तां ४, १० ६
 पृथुपाजास्त सवाधाः ४, ११, १५
 पृथुसिन्धोऽन्यपृथिः ३, १३ ९
 पृथो मे राक्षसद्वयम् ३, ११, ६७
 पृथो दिवि पृथो अग्निः २, १३, ८६;
 ३, १६, ६५

पोषाय त्वादिश्या १, १, १०
 प्र कारवो मनना ४, १४, ३८
 प्र क्षोदता धायता ४, १४, ९९
 प्रवास्तान् हवामहे १ १०, ३
 प्रचरन्त्याममे गृह्णाति ४, ५ २
 प्र चर्चन्तिरस पूतना ४, १०, १०१
 प्र चर्चन्तिर्या दृष्टामने ४ १३, ४३
 प्र चित्रमर्कं गुणते ४, १०, ८३; १४,
 १५३

प्रचवष्टः भुवनवस्ते १, २, ४३
 प्रजा आने सन् वामहे १, ६ ४
 प्रजाः सृष्ट्वाऽद्वोऽवयवम् १, १०, ३९;
 ४२
 प्रजो दृष्टानु पति २, १३ १०९
 प्रजो मे नये पादि १, ५, ६
 प्रजो मे नयानुपस्था १, ५, ७२
 प्रजापतये च कायवे ३, १४, ११
 प्रजापतये पुरपात् ३, १४, ८
 प्रजापतिः प्रजा असृजत् १, ८, ११९;
 २, ५, ६

प्रजापतिं प्रथमम् ४, १४, ६५
 प्रजापतिर्वा भ्रमन्यत् ३, १, १०
 प्रजापतिर्वा आग्रायणो ४, ६, १६
 प्रजापतिर्वा ददम १, ६, ३९

प्रजापतिर्वा एक १, ९, ३; ४, २, १
 प्रजापतिर्वा पुनम् ३, ४, १३
 प्रजापतिर्वा श्रीन्महिस्तो ४, २, ९२
 प्रजापतिर्वा देवेभ्यो २, २, ३०; ४, ७, १३
 प्रजापतिर्वा न द्यावृत् ४ २, ४७
 प्रजापतिर्वा सादयत् ४, ९ २१२
 प्रजापते त्वं निधिवाः ४, १४, १३
 प्रजापते न स्वदेवा २, ६, ४१

प्रजापते नदि त्वम् ४, १४, ११
 प्रजापतेर्वा पुनज्जवेष्ट १ १०, १८
 प्रजापतेर्वा पृष्ठे चक्षुमी ४, ६, ९
 प्रजापतेस्तपसा ३, १६, २७
 प्रजापतेस्तथा प्रजास्था १, १, ३५
 प्र सत्ते अय सिधिविष्ट ४, १०, ३२
 न सद्रिण्युः स्वयमे १, २, ७१
 प्रति स्वस्वाम रायम् २ ६, ३३
 प्रति प्रजायां प्रति ३, ११, ७१

प्रति प्रयस्य पृथिवीम् ४, १, ५८
 प्रतिनासि ४, ९, ६५
 प्रतिरेव्यः स्वाहा ४, ९, १४७
 प्रति स्वयो विस्वा २, ७, २०६
 प्रतीचीन् शालाम् ४, १, ८
 प्रतीची दिव् वशो कर्तु २, ७, २५१
 प्रतीचमन्य ऊर्मिः ४, ४ १

प्रत्यूषं वाजिजातव २ ७, १२
 प्रत्यूषेण अक्रामन् २, ७ १५
 प्र ते महे सरस्वति ४, १२, १८४
 प्रत्यक्षं गमुकौ सिरो २ ६, २८
 प्रतुष्टः रक्षः १, १, २५

प्रथमा वा सरथिवा ३, १६, २३
 प्रथमास्वा द्वितीयः ३, ११, ६३
 प्रथमा ह च्युवास सा २, १३, ८५
 प्र देवं देववीतय ४, १०, ६७
 प्र देव देव्या धिया ४, १०, ९१, १३, १
 प्र नूनं प्रह्वयस्वतिः १, ६, ३४
 प्र नो यच्छत्र्यमा ३, ११, १८
 प्रपथे पथामजिष्ट ४, १४, २३८
 प्र पूजि विस्वा ४, १०, ८७, १४, ८७
 प्र प्रायममिर्भस्वत् २ ७, १२२
 प्र वाचस्वाभिमर्ष ३, १६, ६६; १४, ६४४

प्र वृज्या व ईस्ते ४, १०, ११८
 प्र वृक्षगा इति ४, ५, ५
 प्रभूयै वः ४, १, ३१
 प्रमा छन्दस्त्रान्विष्य २, १३, ९७
 प्रमासि ४, ९, ६४
 प्रमुञ्च धन्वनस्यम् २, ९, २४
 प्र यागियांसि ४, १०, १४८
 प्र वाः शुक्राय मानवे ४, १४, ३४
 प्र वा क्वा ह प्रयच्छति ४, ८, १०
 प्र वा एको मियय ४, १२, १४८
 प्र वाता वाप्ति ४, १२, १३७
 प्र वामचर्मपुण्ड्रिनो ४, ११, ४
 प्र वाग्मता दृष्टी ४, १०, १४७
 प्र वायुं प्र याभिः ४, १२, ३४
 प्र वो वाता अभिघवो १, ६, १
 प्रवस्ताः स्व कवपायः ४, १, १३
 प्र युक्ते देवो ४, ९, २०९
 प्रसद्य भक्षना योनिम् २ ७, १२६
 प्र स मित्र मतो अस्तु ४ १०, ५२
 प्र सतितामपीवासाः ४, १२, १७५
 प्रसनादिये द्रुक्कृत-४, १२, ६६; १४,
 २७७
 प्रसोताः नाम गाय ४, १, १६२; १६५;
 १६८

प्रस्वाष्टौ प्रजाया ३, ६, ३
 प्राची दिग् वसन्त कर्तु २, ७, १४९
 प्राची दिशाः सहवसा ३, १६, ५४
 प्राचीने बर्हिः प्रदिता ४, १३, १५
 प्राचीनानु प्रदिवां मेदि १, ६, १९;
 २, १० ५७
 प्राच्या रवा दिशा २, ८, २३
 प्राच्या दिशि त्वमिन्द्राणि ४ १२, ४०
 प्राच्ये दिशे स्वाहा ३, १२, १०
 प्राणदा नपानदा २, १०, १३
 प्राणे मे पाह्यारामे मे २, ८, ९
 प्राणादपानम् २, १३, १६
 प्राणापानी त उपायु ४, ८, १३
 प्राणाय स्वाहापानाय ३, १२, २९
 प्राणेनो वे ताः प्रजाः १, १०, ३१
 प्राणो वे गायत्री पाचमम् ३, ४, ४

प्रातः प्रजनयामक १,६,५५
प्रातर्पणध्वजमन्त्रिना ४,१२,१६१
प्रातर्पणाय प्रथमा ४,१२,१६२
प्रातर्वस्त्रोन्नम १,८,४३
प्राप्तो गन्धर्वा अमृतानि ४,९,१८१
प्रिया वो नाम हुवे ४,११,७५
प्रेत मरुतः स्वतवस २,२,७
प्रेतमेव इत्योतिवनान् २,७,११९
प्रेतो भान् इमो भाने ४,१०,११९
प्रेतो भाने दीदिहि २,१०,६५
४,१०,२३
प्रेयसमाक्षिपणा १,१,३
प्रेयसः स्व ४,२,१०९
प्रेहि प्रेहि पथिभिः ४,१४,२३०
प्रेतु मन्त्राण्यसिः १,५
प्रेतु वाजी कमिकरन् ७,७,५३
प्रेयमेवा वै सर्वे सह १,८,१६
प्रेयामउमेतु विधुरेव ४,११,७८
प्रेयदधो न पवते १,८,३९
प्रो वल्लो पुण्ड्रिभिमन्त्राय ४,१२,१०४
फल्गुनीपूर्वमासे १,६,४९
ब्रह्मिण्या पर्वतानां ४,१२,३६
बन्धुरगणबन्ध ३,१३,७
बर्हिर्नि देवगमम् ४,१,१८
बर्हिपद पितरः ४,१०,१३६
बलविहाय स्वधिर २,१०,३९
बलिष्ठेभिर्विहन् वासि ४,१२,१४५
बहूनां पिता बहुस्य ३,१३,३५
बह्नीरासादमेव ४,१,७८
बह्नीर्वा पुनमिवा ४,२,१९
बाहू मे बलमिन्त्रियन् ३,११,६६
बाह्वस्य चर २,२,१२, १३
बाह्वस्यप्रभर्मज्ञो ०,६,१४
बृहत्तमा क्षपयन् ३,१६,५३
बृहन्ना ३, ३, २, २५
बृहन्नि सवित्रिभि ३,११,९९
बृहन्नि वानस्पत्य १,२,१९
बृहस्पतिः दशमहे ४,१२,१२२
बृहस्पतिः प्रथमं ४,१२,१०

बृहस्पतिः स सुष्टुमा ४,१४,४९
बृहस्पतिर्नां हविषा १,७,७
बृहस्पतिष्टवा विश्वेदेवः ४,९,८३
बृहस्पतिष्टवा सादयतु ४,९,२११
बृहस्पतिष्टवोपसीदतु ४,९,१०७
बृहस्पते अति यदयो ४,१४,५०
बृहस्पते ज्येष्ठ नो ४,११,६३
बृहस्पते परिदीया २,१०,३७
बृहस्पते सवित २,१२,३२
बोधो मे नस्य वचसो २,७,१२९
बोधो मु मे मधवन् ४,१२,१०२
ब्रह्म पाहि १,४,६१
ब्रह्म क्षत्रं सयुजा २,७,९२, ३,१,१४
ब्रह्म क्षत्र पवते ३,११,५४
ब्रह्म ज्ञान प्रथम २,७,१९७
ब्रह्म उपस्यारणमसि ४,९,२५९
ब्रह्मणस्पते रत्नमस्य ४,१२,१४, १४,
१३३
ब्रह्मणस्पतेरभवन् ४,१४,१३५
ब्रह्मणस्पते सूत्रमस्य ४,१२,१५, १४,
१३७
ब्रह्म देवकृतमुपहूत ४,१३,४६
ब्रह्मन् प्रवर्ग्य ४,९,४२
ब्रह्म मे वा भय मे वा ४,२,५९
ब्रह्मन्नि त्वा क्षत्रवनि १,२,७७,९८
ब्रह्मवचसाय विप्रदि ४,९,१४१
ब्रह्मादिनो वदन्ति १,४,४५, ५,४८,
९,१९, ४,५, २०
ब्रह्माणसः वयं २,१३,६१
ब्रह्मानि मे मलय ४,११,८२
ब्रह्मा देवानां पदवी ४,१२,१६८
ब्रह्माक्षयस्व ब्रह्मासि २,६,३९
ब्रह्माक्षमा कौशिका इव ४,५,२१
ब्रह्माक्षयाय पितर ३,१६,४२
भूमो राजानन् यरुण २,७,१८३
भृगु शिवः वाजयन्त ४,१४,८४
भगवत् ऋतुश्च १,४,७७
भर्तुं कथमि भृगुधाम ४,१४,२८
भद्रा भद्रास्त्युपस ४,१४,५३

भद्रा भद्रा हरित ४,१०,५५
भद्रा ते इत्या सुकृतोत ४,१२,८३
भद्रो नो अगिराहृतो ४,१२,१२३
भयत न समनसी १,२,४९, ८,५४;
२,७,१४३
भिनद्रकमन्त्रोभिः ४,१४,७३
भुवमसि सहस्र १,५,३४, ४,१,८३
भुवस्वामिन्द्र मन्त्रो ४,१२,१०४
भुवः स्वराज्ञासां त्वा १,६,२१
भुवः स्वाहा ४,९,२०३
भुवो यज्ञस्य रजसश्च २,७,२११
भूः स्वाहा ४,९,१९३, २०२
भूयते स्वाहा ३,८,१७
भूम्या आहूत ३,१४,७
भूयसीभूयास्त या ४,२,५०
भूयस्कृत्सि वरि २,१३,१०१
भूयास्तो भूयास्त के ४,२,५६
भूयास्त ते सुमती २,१३,८०
भूरस्माकं हव्य १,४,३३
भूरि चर्चय युज्येभिः ४,१२,८५
भूरि द्वे अचरती ४,१४,८९
भूर्धवः स्वः १,६,४१, ८,८८, ३४,३७,
४१, ३,४,१०
भूर्धवः स्वः स्वाहा ४,९,२०५
भूर्धवः स्वर्धवस्य सवितुः ४,९,४४
भूर्धुवः स्वर्धमसि ४,९,२०६
भूर्धुवोऽहिरसां त्वा १,६,१३
मक्ष देवयतो रथ ४,११,४९
मलस्य त्वा शीर्णे ४,२,८१, १०,१३, १७
मलस्य रास्नासि ४,९,२४
मलस्य सितोऽसि २,७,६७, ३,१,२५,
४,१,५६, ९,१९
मलाय त्वा ४,९,७, ९,१२,१६,४७
मथीयदीप विष्टो ४,१४,२१७
मदे मदे हि नो दधिः ४,१२,१०८
मदा न य सोमो ४,१२,४४
मधवे स्वाहा माधवाय ३,१०,१५
मधु त्वा मधुजा ४,९,१८
मधु नक्तमुनोपसो २,७,२२१

मधुमतीरोपधीर्वावा ४, ११, १२
 मधुमतीर्वा इपरकृधि १, ३, १६
 मधु मधु मधु ४ ९, ७५
 मधु माध्वीर्वा ४, ९, ९५
 मधुमात्रो वनरति. २, ७, २२२
 मधु वावा कृतयते २, ७, २००
 मधुश्च माध्वश्च २, ८ २४
 मधुहविरसि स्वाहा ४, ९, ११३
 मधुर्व प्रजाकामो १, ६, ५८
 मनो जपोतिपुंषनाम् १, ७ ६
 मनो स्वाहुवामहे १, १०, १८
 मनोरथासि भूतिपुत्रा ४, ९ ६०
 मनोर्व पात्राण्वात् ५, ८, १
 मन्त्रुतिन्द्रो मन्त्रुर्वात् ४, १२, ७९
 मन्त्रे वा मित्रावरुणा ३, १६ ७४
 मन्त्रो वचो विह्वेषु १, ४, १
 मयि गृह्णाप्यहमग्रे १, ६ १२
 मयि वो राय ध्रुवता ५, १५, २४
 मयु प्रात्रापय ३, १४, १२
 मरुता रक्षन्धा विश्वता ३, १५, ६
 मरुता मन्त्रे जधि ३, १६ ८०
 मरुतो यक्ष वो दिव्यः ४, १०, १०२,
 ११, ७७, ९६
 मरुतो यक्ष वो बल ४, ११, ९९
 मरुतयन्त्रु वृषभो १ ३ ५९
 मरुता रक्षन् वृषभो १, ३, ६७
 महाकाशकेरीन्द्र ३, १५, ३
 मह इन्द्रो य भोजसा १, ३, ६५
 मह इन्द्रो नृवदा १, ३, ६७
 महश्चिदग्रा पुनमो ४, ११, २२
 महानाश्रो रेवतयो ३, १२ ३६
 महि त्रीणाभवोऽस्तु १, ५, ३५, ५४
 महो विषस्य भीडुरो १, १० ५
 महो पावाष्टयिबो इह ४ १४, ८६
 महो वाः श्रुषीवो च न २, ७, २२५,
 ४, १०, ६४; ११, ३३
 महो मू पु मातर २, १०, ३४
 महो कर्माणि चक्षुषता ४ ११ ६२०
 मा उन्मरुतयुधि २, १३, ९६
 मातवी कार्यमो ४, १४, २३३

माता च त पिता ३, १३, ३
मा ते अस्याः सखावत् ४, १२, ५२
मातेव पुत्रं प्रथिवी २ ७, १४४
मा त्वामिर्धनवीर्यम् ३, १६, १६
माघो मोपरि पल्ल ४ १, १२
मा नः ऋतुभिर्होदिषेमिः ४, १, १९५
मा नः समस्य दृश्य ४, ११, १३५
मा नल्लोके तनय मा ना ४, १२, १७९
मा नो अस्मिन्महाघने ४, ११, १३९
मा नो धर्मं व्यथिता ४, १, १९४
मा नो देवानां विद्वा ४, ११, १३४
मा नो मित्रो वरुणो ३, १६, १
मा नो घषेर्वरुण ये ४, १४, १२४
मा नो हिंसीज्जिता २, ७, १८४
मान्द्रा वत्ता उद्योत्प्लवती २ ४, २४
मा यज्ञं हि पतिष्ठ १, २, ५०
मासि ४, १, ६३
मा सु भित्ता मा सु तिपो २, ७ ७७
मित्र सप्तसृजवा श्रियर्वा २ ७, ६२
मित्रभृताः क्षत्रभृता ४, २, ८९
मित्रस्य वर्षणीपत १, ५, ४०, २, ७ ७०,
४, १, ३१
मित्रस्य वस्त्रसुता ४, १, २५७, २५८
मित्रावरुणो यस्यसा ३, १०, २३
मित्रावरुणो ध्यातस्तो ४, १, ८२
मित्रता त उला १, ७ ७३, ३, ११, ११
मिथुनः वै दधि च मूत्र १, १०, २९
मीढुश्च सिक्वतम् २ ९, ४०
मूलं स सदस्य सित ३, ११, ८०
मूर्ध्ना दिव्यं पृथो दिवि ४, १४, १२६
मूर्ध्ना दिवो अर्धति १, ३ ४५
मृगो न नीम कुचो ४, १२ ५८
मेदसा देवा वपया ४, १४, ७५
मेपमाश्चमनु ते २, ७ ४४६
मो पूष इन्द्रान् शम्भु १, १०, ४
य इन्द्र इन्द्रिय दध ३, ११, १७
य इमा विश्वा जायानि ४, १२, १८०
य इमा विश्वा भुवनानि २, १०, १५
य इमे चावाष्टयिषी २, १३, १६५

४, १३, २०, १४. १७७
 य इषवो यातुधानानां २, ७, २०२
 य एतावन्तो वा २, ९, ५२
 य भोजेदा वल्दा २ १३, ११२
 यः कामयेत सवो मे ४, ८९
 यः पथः समनुयाति २, २, ५५
 य प्रजया पशुमिन् १, ९, १८
 यः प्रथमं पृकाटकायां २, ५ ११
 य प्राणतो निमिपथश्च २, १३, १११;
 ३, १२, २०
 यः सप्राम नयति ३, १६, ७३
 य सौ सिन्धू-रदधात् ४, १४, १८३
 यः स्तोमे अन्तर्वा २ १३, ९१
 य कामयेत पशुमान् १, ९, ५६
 यच्चिद्धि ते ४, ११, ३१
 यच्चिद्धि ते पुरुषश्च ३, १६, ८७
 यच्चिद्धि ते विदो यथा ४, १२ १७६
 यश्च इति द्व्यक्षरम् १, ४, ५२-५३
 यश्चमानमृदया २, ३, ४७
 यशुर्गुक्त्वा लामभि- ४, ३, ४३
 यजेति ध्रुवाम् ४, १, ७७
 यज्ञश्च शक्यम्, ३, ६, ४
 यज्ञश्च न नस्तत्र च प्रजा ४, १४, ११९
 यज्ञ यज्ञ गच्छ १, ३ ११३
 यज्ञस्य स्वा प्रमया १ ४, ५८
 यज्ञस्य पदे स्थ ४, ९, २०
 यज्ञस्य वा एता ४, ५, १३
 यज्ञस्य वै सृष्टय ३, ६, ११
 यथा यथा वो अग्नये २, १३ ६९
 यज्ञश्च यज्ञमयजन्त ४, १०, ७१, १४, ३२
 यज्ञेन वै दवा स्वर्गं ४, ७ १२
 यज्ञो देवानां प्रलेतु १, ३, ७३; ४, १४,
 २०२
 यज्ञो वा एष ३ ९, १
 यज्ञो वै यश्वनाम् ४, २, ३२
 यज्ञो वै प्रजापति ३, ६, ७
 यश्वकर्णमृदीतवा ३, ७ ८
 यश्विक्वेद- वरुण इन्द्रे ४, १२, १७७
 यश्व कुसीदम मवीत ४, १४, २४९

या यो देवाः सूर्यं हवो २,७,२१७
 या अमात्रं विपुचिको २,११,५६
 या शतेन प्रतनोपि २,७,२६५
 यासकौ सकुन्तिका २,१३,०
 या सरस्वती यता १,४,२९
 यासां राजा वरयो २,१३,४
 यासो देवा दिवि २,१३,५
 यासो प्रजापतिरुदाजयत ४,२,८६
 यासो बृहस्पतिरुदाजयत ४,२,८०
 यासो महत उदाजयत ४,२,८३
 यासामिन्द्र उदाजयत ४,२,७७
 या सुवाणिः स्वहृगिः ४,१०,१५६
 याः लेना अमीवरी २,७,८६
 यास्त आविहिशुद्राग्नयत् २,७,१७७
 यास्तित्तः प्रथमजा १,११,१७
 यास्ते अत्र आद्री २,७,२६३ ३,४,८
 यास्ते अस्ते सूर्यं हवो २,७,२६३
 यास्ते वृषज्ञावो अन्नः ४,१४,२३५
 यास्ते प्राचीः प्रदिशो ४,१४,१६०
 यास्ते राके सुमत्तयः ४,१२,१५४
 यास्ते रात्रयः सविता १,४,१५
 युक्तेन मनसा वयं २,७,२
 युक्तीश्वरोऽनृक्षार ३,७,१५
 युक्त्वाय सविता देवान् २,७,३
 युक्त्वा हि स्वयं रथासता ४,१४,१९
 युक्त्वा हि देवहूतम् २,७,२३५,११,
 १२७
 युजे रथं गाधृणं ४,१०,१२८
 युजे वा प्रह्व पूर्व १,७,५
 युज्यते मनः २,७,४
 युज्यते मन उव १,२,६१ ४,९,१
 युजन्ति व्रतमर्षं ३,१२,२९ ३,६,२८
 युजन्त्यस्य काश्या हरा ३,६६,२९
 युजायां रासम २,७,१३
 युजानः प्रथम मनः २,७,१
 युभस्य ते वृषभस्य ४,१४,१९५
 युभक्त सीता वि युगा २,७,१५५
 युनक्ति त्रा प्रहगा १,४,४
 युवः यस्त्राणि पीवसा ४,१४,१४०

युवः सुरागमधिरा ३,११ ३,०,४,१२,
 ११८
 युवं युज्यमवविद्ध ४,६४,६३२
 युवमेतानि दिवि ४,१०,३६
 युवा सुवासाः पवित्रीवा ४,१३,८
 युगोः श्रियं पति योषा ४,१४,१३१
 युषप्रस्था उत ये ३,१६,७
 ये अग्रयः समनसा १,६,२९ ३८
 ये अग्रयः समनसो २,८,२६ २९
 ये अग्रयो द्विरे ये १,६,३१ ७४
 ये अग्रयो न शोभुचन् ४,१४,१५४
 ये अश्वेषु विविधजि २,९,५१
 ये अश्वेतामनिते ३,१६,८६
 ये अमी रोचने द्विवो २,७,१०३
 ये अस्मिन् महत्तमये २,९,४४
 ये केषावोचीनम् ३,१०,१३
 ये जनेषु मलिनस्रवः २,७,८७
 ये तातुर्वेवता ४,१०,१४६
 ये तीर्थानि प्रचरन्ति २,९,५०
 ये तैर्यमन् बहवो ४,१२,११४
 ये ते सारस्व क्रम्यो ४,१०,१७
 ये त्रिमस्ताः परियन्ति ४,१२,२७
 ये देवा दिव्येकादश १,३,४०
 ये देवा देवाणां २,१०,११
 ये देवा देवेभ्यो २,१०,१२
 ये देवानो वलपतयः ४,७,१७
 ये देवाः पुराः सद्यो २,६,१२
 ये देवा मनुजाता १,२,२४
 ये देवा यज्ञसुषः १,४,१४
 ये देवा यज्ञसुषो १,४,१७ २०
 ये देवा यज्ञद्वनः १,४,१३
 ये देवा यज्ञहनो १,४,१६ १९
 येन विवो जनेवान् ४,१४,२४७
 येन देवा ज्योतिषोर्वा २,७,१५२
 येन धौश्या पृथिवी २,१३ ११४
 येन बहसि सद्यः २,१९,२३
 येना कृपयस्तपसा २,१२,१६
 ये नीलश्रीवाः २,९,४५-४६
 येनेन्द्रस्य रथः २,१३,९२
 येनेन्द्राय समभन १,४,२१

ये पर्वा पथि रथय २,९,४९
 ये पायवो मामतेषं ४,११ १२२
 ये पुरा प्रथयो ३,८ १९
 ये वध्यमानमनु १,२,१०९
 ये भक्ष्यन्वो न २,३,४५
 ये भूनागमधिपतयो २,९,४८
 येभ्यो माता मनुमत् ४,१२,६
 ये यजामहे १,४,५४ ४,१,७१
 ये वाजिनं पतिपयति ३,१६,१९
 ये वृक्षेषु दपिन्त्रस २,९,४७
 ये समानाः समनसः ३,१३,१००
 ये समानाः समनसो ३,१३,१०१
 ये सविता सत्यतव्य ४,१४ १४७
 यो अग्निप्रोक्षयमोधि २,७,२४३
 यो अश्वेन्द्राग्निर्यो २,१३,९०
 यो अश्वं जियात्सति ३,१२,३
 यो अश्वेन्द्रायरात्री २,७,८९
 योमे योमे वषट्वा २,७,१४
 यो जात एव प्रथमो ४,१२,७८
 यो जवेद्वन्पुः स्वात् ४,८,१७
 यो नः पिता अग्निता २,१०,२६
 यो मल्लप्रपातो ३,७,१७
 यो नो अग्निः विवरो १,६,१०
 यो नो मरुतो अग्नि ४,१०,११५
 यो नो मित्रावरुणा ४,५,३४
 यो भानुभिर्विभाषा ४,१४,२२१
 यो मे राजन् युषो वा ४,१४,१२३
 यो सय इतो सतदाय ४,१४,१६
 यो रेवाभ्यो अमोवहा १,५,३९
 यो लक्ष्मः शितिपान् ४,२,९६
 यो सः शिवतमो २,७,६०,४,९,२४७
 यो वा रथं कनुदिमः ३,१६,७५
 यो वा अग्निः योना ३,४,५
 यो वा अग्निमोयोन्य ३,४,१९
 यो वा अस्यायं मनुशयो १,६,४१
 यो वा ददा धेनुः ४,२,१०
 यो विश्वचक्षुरव २,१०,१८
 यो वै सक्तिः वेद्य ४,२,६२
 यो वै धन्वमागम्य ४,१,२७
 यो वै सुवायं योग्य ४,१,६५

चोपाखे पत्तयो ३, १२, ३७
यो ह्वाहिमरिणात् ४, १४, ७२
यो ह्वा स वा २ रथिना ४, १४, १३०

रजता सीसा हरिणी ३, १०, ३५

स्थन्तर २ सामभिः ३, १६, ५१

रथीतमो रथीनामह ३, १६, ७८

रथे विष्टवति वाजिनः ३, १६, ३६

रन्तिनामासि दिव्यो ४, १, १७८

रथीणां पति २ यजव ४, १४, १२

रथ्या एवा पुष्ट्यानुमागि ४, २, ७३

रश्मिना क्षयाय क्षय २, ८, २०

राकामह २ वास्ते राके ४, १३, ७३

राकामह २ सुहवा ४, १२, १५३

राजन्तमवराणां १, ५, २३

राजपति प्राची दिग् २, ८, ११, २६

रात्रिः केतुना जुषता ४, १, ११७

रात्री २ रात्रीमप्रयाव २, ७, ८४

रायै स्वाहा ४, १, ५५

राये जु य जगत् ४, १४, २४

रक्षमो होतुगमेयो ४, ४, १२

रक्ष नो वेदि आक्षेपे ३, ४, १४

रक्षितो वर्म ४, १, ७६

रक्ष यत्ते गिरिपर २, १, २४

रक्षस्व हेतिः परि ४, १, ४

रक्षः सप्तमया पृथिवी ३, ७, ६३

रक्षाय एवा मष्ट २ वरुणो १, १, ७

रक्षाय एवोमे स्वाहा ४, २, १४९

रक्षेय वे भागस्वेन २, १०, २६, ४९

रक्षद्विधाता समना २, १३, ८१

रक्षोधा यस्व शुक्लस्य ४, १४, ११५

रक्षो मूत्र २ विजहाति ३, ११, ४३

रक्षति प्रेषा यजवति २, २, १०३

रक्षती रमभवत् १, ५, २२

रक्षिणीः सप्तमादा इन्ते ४ १२, १०३

रक्षिणीर्वी वृम्भे २, १, ११

रक्षि गवि सत् १, ८, ६१

रक्षक पवीरवत् २, ७, १५६

रक्षो गृण पित्र पूजाया २ ८, १

लोमानि प्रपयिमं ३, ११, ६९

रक्षन्ती वेदागनीमति ३, १६, ३३

रक्षो वे यूपो ३, १, ४

रक्षी २ वृष्ट मष्टः ४, ११, ८६

वनस्पतिरवसृष्टो ३, ११, १०

वनस्पतीनामपाम् ४, १, १५७

वनस्पतीन्वा उग्रो ४, १, १

वनस्पतेऽवसृष्टा २, १२, ४५

वनस्पते रक्षनया ४, १३, ६५

वनस्पते वीह्वयो हि मूत्रा ३, १६, ३८

वनीवानो मम वृतासा ४, १४, ११०

वनेषु २ व्यन्तरिक्ष १, २, ४०

वय २ स्वाय पतयो २, ६, ४३

वय नाम प्रमयामा १, ६, २७

वयसु एवा युहयते ४, १४, २२०

वरणः क्षत्रमिन्द्रियवत् ३, ११, २९

वरणमेनिवां वृष ३, ३, ८

वरुणसत्वा धृतप्रतो ४, १, २७

वरो दक्षिणा २, ६, ११

वर्चोधा भसि ध्रुव ४, ६, ५१

वर्चो मे वत् १, ८, १६

वर्षेतां भूतिर्दत्ता ४, ८, १८

वर्षवृष्टमसि मसि स्वा १, १, १६, ४, १, ४५

वर्षाभिर्जन्तुना ३, ११, १२६

वर्षाहूक्तानामासु ३, १४, १९

वर्षिष्ठे भधि नाके १, १, ३३

वसवस्वामृन्मृन् २, ७, ७७

वसवस्वामृन्मृन् २, १२, २४

वसवस्वामृन्मृन्मृन्मृन् २, ७, ६९

वसतीवरीनिः सोमम् ४, ५, १४

वसन्त्याय कपि जलान् ३, १४, १

वसन्तेन वसुना ३, ११, २०४

वसन्तो म प्रवाल ३, १०, १०

वसोवस्वति ४, २, ३३, ४०

वसुमन्तो वसुना ३, १४, ९

वसुमन्तवत् जगाम् ४, १, ८९

वसुमन्तवत्सुभवा २, ५, २९

वसुमन्तवत्सुभवा २, १, ४२

वसोर्वाणां जहोति ३, ४, १

वसवे हिङ्गु वसवे ४, २, २४

वसवाद् स्वाहा एवा १, ३, ६९

वाग्वा येन्द्रवायव ४, ५, २३

वाक्वा मित्रावरुणा ४, १४, १३४

वाक्वस्यते पवस्व १, ३, १४

वाक्वस्यति २ विश्वकर्मा २, १०, २०

वाक्व २ वाजिनो जयता २, ११, ८

वाज पुष्पास्तु २, १२, ३

वाजप्रसभ्य जुहाति ३, ४, ३

वाजमस्त्रिपेदि ४, १, ९४

वाजम् मे प्रसवथ २, ११, ०

वाजस्य तु प्रसवे १, ११, ०

वाजस्य मा प्रसवेन १, १, ३९, ०, १०, १५

वाजस्य प्रसव २, ११, २४

वाजस्य प्रसव १, ११, २०

वाजस्येमां प्रसव १, ११, २३

वाजिनो मे वज्र २, ११, ३३

वाजे वाजिनस्य वाजिनो १, ११, ११

वाजे वाजे वा ४ १०, ९०

वाजो मे भय मसुयाति २, १२, ४

वाजो मे सप्त प्रदिवा ०, १२, ०

वात प्राणोनापानेन ३, १५, २

वातस्य जति २ वरुणस्य २, ७, ७८०

वातोपधूत इषियो ४, ११, ११३

वामदेव २ साम गाय ४, १, १९०

वामदेव सविर्वांसम् ४, १२, ३५

वायव्यमजमालमेव ०, ५, १८

वायुः पूव पवित्रेण ३, ११, ५२

वायुस्तन्निष्ठा ४, १, १०५

वायुर्वा एवा मनुवा १, ११, ४

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

वायोः पूव पवित्रेण ३, ११, ५३

विचक्रमे पृथिवीमेव ४, १४, ६१
 पित्रो तेषां वरुणस्य पाशः १, २, ४७
 विजयं धनुः कर्वादिनो २, ९, २६
 विजये विजये विजये ४, ९, २५
 विजयं च विजयानि १, ४, ७५
 वि ते मुञ्चामि रक्षामा १, ४, ९१
 २, १२, १४
 विदधति सरमा ४, ६, १७
 विद्या ते अग्रे वेदा २, ७, १०९;
 ४, १२, १३३
 विष्णु द्वाण- समने ४, ९, १९७
 विष्णुं नाभ्या पृच्छ ३, १५, ८
 विष्णुं नक्षत्राणां ४, ९, ५८
 विषमे ते परमे २, १०, ६५
 वि न इन्द्र मृतो जहि ४, १२, ५७
 विन्दते वसु न वसु ४, १, १७
 वि पाजसा पृथुना १, ७, ५८
 वि पृथो अमे मघवानो ४, १४, २९४
 विप्रसह ४, १, ८५
 विप्रिया वा पूष वसुभिः १, ६, ४२
 विभाति वेतुरक्षाः ४, १४, २०६
 विभिद्या पुर- नायवे ४, १२, १३९
 विभ्राति मगाहणो १, २, ८१
 विभ्रमांसा प्रभूः विमा ३, १२, ६
 विभ्रात् पृथक् विवतु १, २, ५९
 वि मत्त ध्याय रक्षामा ४, १४, ११०
 विमान एव दिवो २, १०, ५२
 विमाति ४, ९, ६३
 विमुच्यन्वमस्या २, ७, १६५
 विराट् पञ्चोतिधारयत् २, ७, २१८
 विरसन्नादित्य ४, ६, ६०
 वि वा पूष यज्ञदिव्यते ३, ५, ४
 विमेव यन्मा पिपया ४, १२, ४९;
 १४, २७४
 विसं धारय ४, ९, १४
 विसर्वा धर्मना वयमनु ४, ९, १६४
 विसां कवि- विराति ४, १३, ५४
 विष- विद्याय पृथिवी ४, ११, २२
 विषकर्मन् २, १, १८
 विषकर्मन् वापस्यविष् ४, १०, १२९

विषकर्मन् हविषा वर्धनेन २, १०, २०
 विषकर्मन् हविषा वायुधानः २, १०, २१
 विषकर्मां चन्द्रजनिष्ठ २, १०, २९
 विषकर्मां विममे यो २, १०, २४
 विषमरा वसुधानो ४, १४, १६१
 विषरूपो वा पतत ४, ८, ७
 विषरूपो वै त्वाष्ट २, ४, १
 विषस्य जज्ञे अवनस्य २, ७, ११३
 विषहोतृर्गामन् २, १, ९
 विशा भावा दक्षिण- ४, ९, १२९
 विशादमग्नि- वसु २, १३, ९३
 विशानि नो वृणोता ४, १०, ११
 विशामवन्वो भुवना ४, १४, १०
 विशा रूपाणि २, ७, २५; ४, १२, १८१
 विशामां भुवां पते ४, ९, २२
 विशादेन्द्रो भविष्या ४, १२, ८६
 विशा विष्णुगमात् ३, ८, १०
 विश देवा क्रता ०४ १०, ८४; १२, २३
 विश देवाः शृणुनेम- ४, १२, २४
 विश देवातो भक्षिया ४, १०, ८५
 विशं नो अग्रे मरुतो २, १२, १
 विश्वस्यो देवेभ्यः ३, १०, ६
 विशो देवस्य जेतु १, २, १३; २, ७, ७६
 विश्वभो दिवः स्तोत्रो ४, १४, ५८
 विश्वभो दिवो धरता ३, १६, ६७
 विष्णु देव- वरुणम् ४, १४, ७४
 विष्णुनि स्य वैष्णवानि १, १, ३५
 विष्णु-रक्षा अभिसन्ति ० ४, १४, ७८
 विष्णुवर्णा युवमध्वराय ४, १४, ७६
 विष्णोः कर्माणि पश्यत १, २, ९७
 विष्णोः क्रमोऽसि सपानहा २, ७, ९८
 विष्णोः पृष्ठनसि १, २, ७०
 विष्णोः शर्मसि शर्म मे १, २, ६
 विष्णोर्तुं क- वीर्याणि १, २, ६९
 विष्णोर्तुं वदस्य ४, १४, ५९
 विष्णोर्भनसा पूते स्य ४, १, ३९
 वि रथः पश्यदृष्टपतिष्ठ- २, ३, १०६
 वीरवतोर्भृगाय वा ४, २, ५०
 वीरहा वा पूष देवाना- १, ७, १९

वीहि मधु वृणस्य १, १, ३८
 वृणो त्वा प्रिक्रुमं ४, १२, १३४
 वृषाग्नि- वृषण २, ७, ५४
 वृषां सोम वृषं अग्नि ४, १०, ४६; १२, १;
 ११, ७०
 वृणो यसे वृणो ४, १२, ४८
 वृणो अश्वस्य २, ४, २५; ४, ९, २६
 वृष्टिं देवेभ्यो- २, ४, ३३
 वृष्टेव यज्ञं बहुभिः ४, १३, ४९
 वृषतरं मघवान- ४, १२, ७१
 वृषस्याग्नि कनीनिहा १, २, ७
 वेदेन रूपे हविष्यत् ३, ११, ४७
 वेदोऽग्नि वेदो मा १, ४, २२
 वेपाय वां कर्मणे १, १, ११
 वेगाग्ने सामग्राहि मे ३, १६, ५७
 वैश्वेवं चर्ष २, ३, ४
 वैश्वदेवी पुनरी ३, ११, ९७
 वैश्वानरउपवेष्टेभ्यः २, १३, ९५
 वैश्वानर यय धामानि ४, ११, १७
 वैश्वानरस्य सुमयी ४, ११, २०
 वैश्वानरो न जाया ३, १६, ६४; ४, १०,
 १०१ ११, १५
 वैश्वानरो शिमभिर्मा ३, ११, ९८
 वैष्णवमसि १, २, ६७
 वयस्य विष्टोदित २, ९, ४१
 वयस्यवतीर्हविषा ४, १३, १६
 वयसुपेहि प्रत्य ३, ६, ९
 वयसा- वयसते ४, ९, २३४; २४२
 वयसु विभ्रत् ४, ११, १०५
 वयसेन य- वयिनो ४, १४, २०७
 वां च वरिष्ठ ४, ९, १७४
 वाय- वो अश्व धामानि २, ७, १६७
 वायं ते राजन् मिपजः १, ३, ११५
 वायमिन्नु दारदो भन्ति ४, १४, २९
 वां नो दवा विश्वदेवा ४, १४, ४४३
 वां नो अ- न्यु वाजिनो ४, ११, १०
 वां नो वागोऽभिवानु ४, ९, २४३
 सामिता नो वनस्पतिः ३, ११, १२२
 सामिगार वपेतेन १, २, १०७

सुम्नहृयञ्च आ च २,१०,५४
 सुरायन्त बर्हिषद ३,११,५७
 सुवागावद् देव १,२,६५
 सुवाहनभ्रातृद्वारे ३,८,२४
 सुविद्या विविच्यन्वम् ४,१,४८
 सुपदा पश्चात् सवितुः ४,९,५६
 सुसदसा स्वा वयम् १,१०,११,४,१२,
 ११७
 सुनरि विश्वा स्वा ४,२,३४
 सुयमे भेदय स्तम् १,१,३६
 सूर्य एककी चरति ३,१२,२६
 सूर्यं जतपते जत ४,९,२३,२३,२४
 सूर्यस्य चक्षुरावहम् १,२,३१
 सूर्यस्य रसा ४,९,२५
 सूर्यस्य हस्ते स्वा ४,९,४८
 सूर्यासीं चावाग्रुधिवी १,२,१६
 सूर्यो भवो विगाहते ४,१२,१४६
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्य १,६,५३
 सूर्यो देवीसुपत्यम् ४,१४,५२
 सृजन्ति रश्मिमोजसा ४,१२,१४४
 सृजा वृष्टि दिव आग्नि २,४,३२
 सैवमे भरतु सुभग ४,११,११६
 सैनानाकेन सुविद्यो ४,१०,११२
 सो अग्र ईजे दानमे ४,१३,५५
 सो नमिषीं वसुगृण २,१३,४५
 सोऽहोरात्रे सोऽधमासिः ४,१०,१५०
 सोमः राजानः वरुण १,११,२०
 सोम गीमिष्ट्वा वयम् ४,१०,२०
 सोमपीथास्तु मेहि ४,९,१८६
 सोम यास्ते मयोभुव ४,१०,७५
 सोमविक्रियसोम ३,७,१०
 सोमस्य मा तवसम् ४,११,४१
 सोमानः स्वरण कणुहि १,५,३८
 सोमाप्यणा जनना ४,११,४०
 सोमाप्यणा रजतो ४,१४,७
 सोमाय कुलम् ३,१४,१३
 सोमाय लमानां ३,१४,५
 सोमाय हःसात् ३,१४,३
 सोमारदा भारयधाम् ४,११,५५

सोमारदा युवमेतानि ४,११,५४
 सोमारदा विवृहत् ४,११,५६
 सोमेनेजानः याजवेत् ४,३,५
 सोमोऽस्त्राग्निः पच्यस्व २,३,३७;
 ३,११,५०
 सोमो धेनुः सोमो ४,१४,१
 सोमो राजासृत् ३,११,३९
 सोमो वा असुग्रासीत् ३,७,१२
 सोमारीष्ट घृते चर २,१,५
 सोमारीष्ट चर २,१,६
 सोम्य बभूव लोमस २,५,१
 सोमो चकाका ३,१४,१४
 सोमं घृते चर २,१,११
 सोमं बर्हिं सुहरीमा ३,१६,२०
 स्तुहि शूरः वस्त्रिणम् ४,१४,१७५
 लोकानामिन्दुं प्रति ३,११,११
 लोमस्यवस्त्रिणो ३,१६,६१
 स्वास्या दुदलनया १,८,८,
 स्थितो भव वीडवमा २,७,५१,३,१,८
 स्युना देवेभिः सृतेन ७,२२९
 सोना ग्रुधिवि ४,१२,३५
 सोनासि सुपदा १,६,३५
 सोना सोनेन घृतेन ४,२,३७
 स्वय वृषवान् २,१३,१०५
 स्वाप अस्ति स्वभूति १,२,३६
 स्वापान नम १,१०,४५
 स्वयभूति अष्टो ४,६,४७
 स्वर्गः वा यय लोमम् ३,५,५
 स्वर्भानुर्वा आसुर २,५,२
 स्वर्धन्तो नापेक्षन्वा २,१०,६०
 स्वर्धन्तो सुदुषा न ३,१६,५९
 स्वर्धन्ति स्वर्धत्वा १,२,१०५
 स्वर्धा यत्तासायत् ४,१४,१२९
 स्वस्तिगन्धर्विरभयन्ति २,७,१७
 स्वस्तिना इन्द्रो ४,९,२५४
 स्वः स्वाहा ४,९,२०४
 स्वादुष्यमद् पितरो ३,१६,७१
 स्वादोरीत्या विपूवतो ४,१४,१९४
 स्वादूर्ध्वं स्वा स्वादुना २,३,३६

स्वायुषः स्ववसः सुनीध ४,१४,१११
 स्वाविशोऽस्त्रमेगा १,२,२३
 स्वाहाकृतस्य घर्मस्य ४,९,१३४
 स्वाहा दिव आप्यायस्व ४,६,४०
 स्वाहा देवेभ्य ३,१०,४
 स्वाहान्वरिक्षाद्राप्यायस्व ४,६,४२
 स्वाहा ग्रुधिव्या आप्यायस्व ४,६,४४
 स्वाहा भूयै नमः २,७,१५०
 स्वाहा मरुतयः ४,९,६२
 स्वाहा वसः वरुणः ३,११,११३
 स्वाहा वस मनसः १,२,२१
 स्वाहा वस मनसा ३,६,१७
 स्वाहा राजसुया २,६,२२
 स्वाहेति तद्विममेव १,६,४५
 स्वाहेत्यय परिधिज् ३,२,६
 स्वैर्वैदेक्षपितेह २,८,५
 स्वो रोहावेदि स्वो १,११,३७
 स्वः स्वः सुविषद् २,६,२८७,१०४
 १३,५७
 स्वः सैरिव सस्तिभि ४,१२,१७२
 स्वः सैरिव सस्तिभि २,१०,४८
 स्वः सैरिव सस्तिभि ३,१०,१५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,८९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९०
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९१
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,९९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१००
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०१
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१०९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११०
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१११
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,११९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२०
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२१
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१२९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३०
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३१
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१३९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४०
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४१
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४२
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४३
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४४
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४५
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४६
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४७
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४८
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१४९
 स्वः सैरिव सस्तिभि १,३,१५०

हिरण्यवर्णः स हिरण्य २,१३,१

हिरण्यवर्णाः शुचय १,२,४, २,१३,३

हिरण्यवर्णा ध्रुवयं ४,१४,१७३

श्रुतः हविर्मधुहविः ४ ९,१५०

श्रुवे वातस्वयं ४,११,६९

छद् न हि त्वा ४,१९,६८

छद् वस्यावघति ३,१०,११

छद् विसृक् ऋतुसृक् ४,७,६

हृदे त्वा मनसे त्वा १, ३, ३;

४,९,८८

हेमन्तेन कृतुना ३,११,१९८

हेमन्तो मध्यः सिधिरं ४,९,२१८

होतयंज पोतयंज ३,६,१३; १५

होताध्वयुरावधा ३,१६,६

होता यक्षरसनिधामिम् ३,११,१९

होता यक्षरसोममागवस्य ४,१३,३८

होता यक्षदमिन् समिधा ३,१३,१०

होता यक्षदमिन् स्वाहा ४,१३,३३

होता यक्षदमिन् स्विष्ट ४,१३,६७

होता यक्षदमिनमागवस्य ४,१३,३६

होता यक्षदमिनौ ३,११,३१; ४,१९,

११९

होता यक्षदिग्मानौ ४,१३,४०, ४२, ६१

होता यक्षदेनस्यति ४,१३,६४

अथ यजुर्वेदीयं मैत्रायणीयमारण्यकम्

अथवा
मैत्रायणीया उपनिषद् ।
शान्तिः ।

ॐ तच्छ्रुत्वा योरा वृषीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये ।
दैवो स्वस्तिरस्तु नः स्वस्तिर्मानुषेभ्यः ॥
ऊर्ध्वं जिघातु भेषजं शन्नो अस्तु क्षिपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
ॐ आप्यायस्तु ममाङ्गाणि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो यलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि, सर्वं ब्रह्मोपनिषद्, माहं ब्रह्म निराकुर्यां, मा मा ब्रह्म निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं मे ऽ अस्तु ॥ तदात्मनि निरस्ते य उपनिषस्तु धर्मास्ते मयि सन्तु, ते मयि सन्तु ॥ १ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥
वैराग्योपनिषद्विषयकमात्रमत्रोक्तः । यत्पदं मुनयो शान्तिं तद नैवद्वयं यदः ॥ १ ॥

अथ प्रथमः प्रपाठकः ।

॥ ॐ ॥ ब्रह्मयज्ञो वा ऽ एष यत्पूर्वेषां चर्यनन्तस्माद्यजमानाश्चित्वैतान्प्रीनात्मानमभिध्या-
येत्, सम्पूर्णः खलु वा ऽ अर्द्धाऽविकलः सम्पद्यते यज्ञः कः सोऽभिध्येदे योऽयश्च यः प्राण-
श्च यस्तस्योपाख्यानम् ॥ १ ॥

बृहद्रथो वै नाम राजा विराज्ये पुत्रं निधापयित्वेवमज्ञाश्चतस्मून्यमानः शरीरं वैराग्य-

१ कचिदिषा शान्तिरपि दृश्यते ।

२ एषा कण्डिका निर्णयसागर-सुन्दर-मुदिताष्टोत्तरशतोपनिषदन्तर्गतमैत्रायणीयोपनिषदि नास्त्येवेति ।

३ निर्णयसागर-सुन्दर-मुदिताष्टोत्तरशतोपनिषदन्तर्गतमैत्रायणीयोपनिषद् आरम्भ इयं कण्डिका आरभ्येति ।

४ एतस्या मैत्रायणीयोपनिषदः संस्करणे सुन्दरस्य निर्णयसागरमुद्रितमेकं पुस्तकमपरं श्रीमत्परमहंसपरिभ्राजककृष्णानन्द-
दत्तवर्षे [श्री० मुठे स्वामिभि] दत्त लिखितपुस्तकं चेति पुस्तकद्वयेभ्य हस्ते समापन्नम् । तयोक्तमयोर्मैत्रने क्रियमाणेऽन्योऽ-
न्यं महर्षेऽन्यद्वयं सम्पाद्यतम् । तत्र मुद्रितपुस्तकमतीवपठ्यमेवमात्रकलापुपूर्णा परिश्रष्टं न्यूनमतम्पूर्णं स्वराज्यविरहितं
प्रपाठकपञ्चशालकमेवेति तत्पठ्यता लिखितपुस्तकं विमुद्रणोपपन्नमन्वावृत्तीकं सम्पूर्णं खरलेखनविशेषमितं प्रपाठकसप्तकोटं
मैत्रायणीयपैदिकवर्णा निरुपपाठभाष्येति कृत्वा तदेवावलम्ब्यैतत्संस्करणं संस्कृतमिति ज्ञेयम् ॥

मुद्रितपुस्तकस्याः पाठ्यदेशस्तु पदपदे वर्तमाना कचिदपपाठाः कचिच्च शुद्धाः पाठाः सन्ति तत्रापि ये बाधोन्तरमावहन्यतो
न सङ्ग्रहीता इत्यपि ज्ञेयम् ॥

मुपेतोऽरण्यं निजंगाम, स तत्र परमन्तप ऽ आस्थायाऽऽदित्यमुदीक्षमाण ऽ ऊर्ध्वबाहुस्तिष्ठ-
त्यन्ते सहस्रस्य अन्तिकमार्जंगाम, अग्रिर्विवाधूमकस्तेजसा निर्वहन्निवात्मविद्भगवा-
ञ्छाकार्यन्य ऽ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ, वरः वृणीष्वेति राजानमब्रवीत्, स तस्मै नमस्कृत्योवाच,
भगवन्नाहमात्मवित्त्वं तत्त्वविच्छुश्रुमो वयः स त्वं नो ब्रूहीति, एतद्वृत्तं पुरस्ताददुःशक्यमेत-
म्प्रश्नमेक्ष्वाकान्यान्कामान्ब्रूणीष्वेति शाकार्यन्यः, शिरसाऽस्य चरणाग्रभिमूढयमानो राजमां
गाथां जगाद् ॥२॥

भगवन्नास्थिचर्मस्नायुमज्जामां मुहुकशोणितश्लेष्मांश्रुपिकाविण्मूत्रपित्तकुपसङ्घाते
वृगन्धे निःसारेऽस्मिञ्छरीरे किङ्कामोपभोगेः कामकोधलोभमोहप्रयविषादेर्ष्याद्वयिगोर्गान-
न्दसम्प्रयोगश्लाघिपासाजराभृत्युरोगशोकाद्यैरभिहतेऽस्मिञ्छरीरे किङ्कामोपभोगेः ॥३॥

सर्वश्रेष्ठः क्षरिपिणुं पश्यामो यथैमे वृःशमशकादयः ॥ तुणवनस्पतय उद्धृतप्रध्वः सिनोऽथ
किमेतैर्वाऽपरेऽन्ये महाधनुर्धराश्वक्रवर्तिनः ॥ केचित्समुद्युम्नभूरिद्युम्नेन्द्रद्युम्नकुर्वलपाश्वयौ
वनाश्ववध्वश्वश्वपतिः शशबिन्दुहंरिश्चन्द्रोऽम्बरीपो ननकुः श्रयातिर्ययातिरनरणयोऽक्षसेना-
वयोऽथ मरुत्तमरुतप्रभृतयो गुजानो मितो वन्धुवर्गस्य महतीः श्रियं त्यक्त्वाऽस्माल्लोकाव-
मुल्लोकं प्रयाता इति, अथ किमेतैर्वाऽपरेऽन्ये गन्धर्वांसुरयक्षराक्षसमूतगणपिशाचोरगग्रादीनां
निरोधनं पश्यामः, अथ किमेतैर्वाण्यानां श्रोणं महार्णवानां शिरारिणां प्रपतनं ध्रुवस्य
प्रचलनं ध्रुवश्च नः वार्तरज्जुनां निमज्जनं पृथिव्याः स्थानादपसरणं सुराणामित्येतद्विधेऽ-
स्मिन्सुःसारे किङ्कामोपभोगेर्धैरिवाशितस्यासकृदिहावर्तनं दृश्यता ऽ इत्युद्धृतमहंसीत्यन्धो-
वपानस्थो मेक ऽ इवाहमस्मिन्सुःसारे भगवः स्त्वं नो गतिस्त्वं नो गतिः ॥४॥

॥ इति मैत्रायणीयारण्यकेऽध्याये मैत्रायणीयशालोपनिषदि प्रथमः प्रपाठकः ॥२॥

॥ अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥

॥ ॐ ॥ अथ भगवाञ्छाकार्यन्यः सुप्रीतस्त्वन्वीद्वाजानं महाराज बृहद्वेक्ष्वाकु-
वःशध्वंज शीघ्रमात्मज्ञः कृतकृत्यस्त्वं मरुज्जाम्नेति विश्रुतोऽसीत्ययः वाव खल्वत्मा ते यः
कुतमो भगवा ऽ इति तः होवाचेति ॥१॥

अथ यऽएवोऽसावविष्टमन्त्रेनोद्धृमुत्क्रान्तो व्यथमानोऽव्यथमानस्तमः प्रणुदत्येवऽआत्मे-
त्याह भगवान्मेत्रित्येवः छाहाथ यऽएव सम्प्रसदाश्चोऽस्माच्छरीरात्समुत्थाय परं ज्योति-

रूपसम्पद्य स्वेन रूपेणाभिनिष्पद्यतऽएषऽआत्मेति होवाचेतदमृतममयमेतद्ब्रूहेति ॥२॥

अथ खल्वियं ब्रह्मविद्या सर्वोपनिषदिद्या वा राजन्नस्माकं भगवता मैत्रिणाऽऽख्याताऽहं ते कथयिष्यामीत्यर्थापहतपाप्मानस्तिग्मतेजसोर्ध्वरितसो बालखिल्याऽइति श्रूयन्तेऽथ क्रतुं प्रजापतिमनुवन्भगवन्नुक्तमिवाचेतनमिदं शरीरं कस्यैष खल्वीदृशो महिमाऽतीन्द्रिय-भूतस्य येनैताद्विधमेतच्चेतनवत्प्रतिष्ठापितं प्रचोदयिता वाऽअस्य यज्जगद्वन्वेत्येतद्वस्माकं ब्रूहीति तान्होवाचेति ॥३॥

यो ह खलु बावोपरिस्थः श्रूयते गुणेष्विबोर्ध्वरितसः स वाऽएष शुद्धः पूतः शुन्यः शान्तः प्राणो निरात्माऽनुन्तोऽक्षयः स्थिरः शाश्वतोऽजः स्वतन्त्रः स्वे महिम्नि तिष्ठत्यनेनेदं शरीरं चेतनवत्प्रतिष्ठापितं प्रचोदयिता वैषोऽप्यस्येति ते होचुर्भगवन्कथमनेनेदं शोनाणि-ष्ठेनैताद्विधमिदं चेतनवत्प्रतिष्ठापितं प्रचोदयिता वैषोऽस्य कथमिति तान्होवाच ॥४॥

स वाऽएष सूक्ष्मोऽग्राहोऽहस्यः पुरुषसंज्ञो बुद्धिपूर्वमिहैवावतते शोनेति सुप्तस्येवा-बुद्धिपूर्वं विबोधायेवमित्यर्थः यो ह खलु बावैतस्य सोऽग्राहोऽयं यश्चेतनमात्रः प्रति-पूरुषः क्षेत्रज्ञः सङ्कल्पाध्यवसायाभिमानलिङ्गः प्रजापतिर्विश्वोऽख्यश्चेतनेनेदं शरीरं चेतनवत्प्रतिष्ठापितं प्रचोदयिता वैषोऽप्यस्येति ते होचुर्भगवन्पश्यन्नेनेदं शोनाणिष्ठेनैताद्विध-मिदं चेतनवत्प्रतिष्ठापितं प्रचोदयिता वैषोऽस्य कथमिति तान्होवाचेति ॥५॥

प्रजापतिर्वाऽएकोऽग्रैतिष्ठन्स नारमतैकः सुऽआत्मानमभिध्यात्वा ब्रूहीः प्रजाऽअसृजत्ताऽ-अस्यैवात्मप्रबुद्धाऽअप्राणाः स्थाणुरिव तिष्ठमानाऽअपश्यत्स नारमतः सोऽमन्यतैतासां प्रतिबोधनायाम्यन्तरं प्राविशानीत्यथ स वार्युमिवात्मानं कृत्वाऽभ्यन्तरं प्राविशत्सऽएको नाशक्तस पञ्चधाऽस्मानं विभज्योच्यते यः प्राणोऽपानः संमानऽउदानो व्यानऽइत्यथायं योर्ध्वं प्रुक्कार्मेत्येव वाव स प्राणोऽथ योऽयं प्रुक्कार्मेत्येव वाव सोऽपानोऽथ येन वाऽएता अनुगृहीताऽइत्येव वाव स व्यानोऽथ योऽयं स्थविष्ठो धातुरन्नस्यापाने प्रापयत्य-णिष्ठो वाऽङ्गेऽङ्गे समानयत्येव वाव स समानसंज्ञऽउत्तरं व्यानस्य रूपं चेतोऽमन्तरां प्र-तिरेखीवानस्याथ योऽयं पीताशितमुदिरति निगिरतीति वैष वाव संऽउदानोऽथोपाः शूरन्त-र्याममभिभवत्युन्तर्यामऽउपाः शु चेतोरन्तरालि वीष्यं प्रासुवद्यदीष्यं स पुरुषोऽथ यः पुरुषः सोऽग्निर्वैश्वानरोऽप्यन्यज्वाप्युक्तमयमग्निर्वैश्वानरो योऽयमन्तः पुरुषे येनदुमन्नं पच्यते यद्विदुमद्यते तस्यैष घोषो भवति यमेतत्कर्णावपिधाय शृणोति स यदोत्कमिष्यन्भवति नैनं घोषं शृणोति स वाऽएष पञ्चधाऽऽत्मानं विभज्य निहितो गुहायां मनोमयः प्राणशरीरो

भास्वपः सत्यसंज्ञकल्पऽआकाशात्मेति स वा ए३पोऽस्माद्धृन्तरादकृतार्थोऽमन्यतार्थान्-
 शानीत्यतः खानीमानि भिस्वोदिनः पञ्चमीं रश्मिभिर्विपर्यान्तीति बुद्धीन्द्रियाणि यानी-
 मान्वेतान्यस्य रश्मयः कर्मैन्द्रियाण्यस्य ह्या रथः शरीरं मनो नियन्ता प्रकृतिसंयोगस्य
 प्रतोदोऽनेन खल्वीरितं परिभ्रमतीदं शरीरं चक्रमिव भूते च नैदं शरीरं चेतनव्यतिष्ठा-
 पितं प्रचोदयिता वैषोऽप्यस्येति ॥६॥

स वाऽएषऽआत्मेहोशन्ति क्वययः सितासितैः कर्मफलैरनाभिभूतऽइव प्रति शरीरेषु
 चरत्यव्यक्तत्वात्सौक्ष्म्यादृष्टत्वादग्राह्यत्वांन्निर्ममत्वाच्चानुवस्थो सति कृता कर्तृवावस्थः
 स वाऽएष शुद्धः स्थिरोऽचलश्चालेप्योऽभ्यग्नो निःस्पृहः प्रेक्षकवदवस्थितः स्वस्थश्च कृत-
 भृगुगुणमयेन पठेनात्मानमन्तर्द्वापावस्थितऽइत्यवस्थित इति ॥७॥

॥ इति मैत्रायणीयारण्यकेऽथवा मैत्रायणीयशाखोपनिषदि द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥

॥ अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥

॥३३॥ ते होचुर्भगवन्पद्मेवमस्यात्मनो महिमानं सूचयसीत्युन्यो वाऽपरः कोऽपमात्मा-
 ख्यो३ योऽयं सितासितैः कर्मफलैरभिभूयमानः सुदसंघोनिमापद्यताऽइत्यर्वाङ्चोर्ध्वा वा
 गतिं द्वन्द्वैरभिभूयमानः परिभ्रमतीति कर्तमऽएषऽइति तान्होवाचेति ॥१॥

अस्ति सत्त्वन्योऽपरो भूतात्माख्यो३ योऽयं सितासितैः कर्मफलैरभिभूयमानः सुदसं-
 घोनिमापद्यताऽइत्यर्वाङ्चोर्ध्वा वा गतिद्वन्द्वैरभिभूयमानः परिभ्रमतीत्यस्योपेक्षारूपानं पञ्च
 तन्मात्रा भूतशब्देनोच्यन्तेऽथ पञ्चमहाभूतानि भूतशब्देनोच्यन्तेऽथ तेषां परममुदयं तच्छ-
 रीरमित्युक्तमथ यो हं खलु वाव शरीरमित्युक्तं स भूतात्मेत्युक्तमथाश्रितोऽस्यात्मा बिन्दुरिव
 पुष्कराऽइति स वा एषोऽभिभूतः प्राकृतैर्गुणैरित्यर्थोऽभिभूतत्वात्सम्पृक्तत्वं प्रयातः सम्भूतत्वा-
 द्वात्मस्थं प्रभुं भगवन्तं कारयितारं नार्पयदुणौर्वेह्यमानः कलुषीकृतश्चास्थिरश्चञ्चलो
 लुप्यमानः संपृहो व्यग्रश्चाभिमानित्वं प्रयातऽइत्यहं सो ममेवमित्येवं मन्मथानो निर्वध्ना-
 त्यात्मनाऽऽत्मानं जालेनैव सचरः कृतस्यानुफलैरभिभूयमानः परिभ्रमतीति ॥२॥

अथान्यत्राप्युक्तं यः कृता सोऽयं वै भूतात्मा करुणः कारयिताऽन्तःपुरुषोऽथ यथा-
 ऽग्निनाऽयपिपण्डो वाऽभिभूतः कर्तृभिर्हिन्यमानो नानात्वमुपेत्येवं वाव खल्वसौ भूतात्माऽ-
 न्तःपुरुषेणाभिभूतो गुणैर्हिन्यमानो नानात्वमुपेति चतुर्जालं चतुर्दशविधं चतुरशीतिधा

परिणतं भूतगणमेतद्वै नानात्वस्य रूपं तानि ह वा एतानि पुरुषेणोरितानि चक्रमिव
मृत्यवेनेत्यथ यथाऽयपिण्डे हृन्मानी नाशिरुमिभूयत्येवं नाभिभूयत्यसौ पुरुषोऽभिभूयत्ययं
भूतात्मोपसंसृष्टत्वादिति ॥३॥

अथान्यत्राप्युक्तं शरीरमिदं मेथुनदिवोद्भूतं संप्लुतचुपेतं निरस्येऽधु मूत्रद्वारेण निष्का-
न्तमस्थिभिश्चितं मासेनानुलिप्तं चर्मणाऽवनद्धं विण्मूत्रपित्तकुफमज्जामेदोवसाभिरन्य-
ध्यामयैर्बहुभिः परिपूर्णं कोपेऽइव वसुनेति ॥४॥

अथान्यत्राप्युक्तं सम्मोहो भयं विपादो निद्रा तन्त्री प्रमादो जरा शोकः क्षुत्पिपासा
कार्पण्यं क्रोधो नास्तिक्यमज्ज्ञानं मात्सर्यं वैष्कारुण्यं मूढत्वं निबिडत्वं निराकृतित्यमुद्भूतत्व-
मसमत्त्वमिति तामसान्यथ तुष्णा स्नेहो रागो लोभो द्विस्ता इति द्विष्टिऽयावृत्तस्वमीप्या
काममस्थिरत्वं चतुर्वैः व्यग्रत्वं जिगीषाऽर्थोपार्जनं मित्रानुग्रहणं परियुहावलम्बोऽनिष्टेष्टि-
न्दिपार्थेषु द्विष्टिरिष्टेष्वभिष्वङ्गः शुक्रः स्वरोन्नतमुस्त्विति राजसान्येतैः परिपूर्णोऽएतन्मिभूत-
ऽइत्ययं भूतात्मा तस्मान्नानाख्याययान्नोतीत्याप्नोति ॥५॥

॥ इति मैनस्यणीयारण्यकेऽथवा मेनावणीयस्यौपनिषदि तृतीय प्रपाठक ॥३॥

॥ अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥

॥३॥ ते ह खलु वावोर्ध्वरेतसोऽतिविस्मिताऽअमितमेतर्थाचुर्भगवन्नमस्तेऽस्त्वन्नुज्ञाधि-
स्त्वमस्माकं गतिरेन्या न विद्यतऽइत्यस्य को विधिर्भूतात्मनो येनेदं हित्वाऽऽत्मन्येव सायु-
ज्यमुपैति तान्होवाचेति ॥१॥

अथान्यत्राप्युक्तं महानदीधूमयऽइवानिवर्तकमस्थं यपुराकृतं समुद्रेलेव दुर्निवायमस्य
मृत्योरारामनं सदसत्फलमयैः प्राशैः पङ्कुरिव बद्धं बन्धनस्थस्येवास्वातन्त्र्यं यत्राविष्यस्थ-
स्येव बहुभयावस्थं ग्रदिरान्तःऽइव मोहमदिरान्तं प्राप्नोति गुहीतऽइव धाम्यमाणं महो-
रगदष्टऽइव विषयदण्डं महान्धकारमिव रागान्धमिन्द्रजालमिव मायामयं सृज्मऽइव मिथ्या-
वृर्शनं कदलीगर्भऽइवासारं नटऽइव क्षणवेषं चित्रभित्तिरिव मिथ्यामनोरुमिति यथोक्तः

शब्दस्पर्शादयो ह्यर्था मर्त्येऽअनर्थाऽइव स्थिताः ॥

येषां सकृत् भूतात्मा न स्मरेत परं पदम् ॥२॥

अयं वाव खल्वस्य प्रतिविधिर्भूतात्मनो यद्वेदविद्याधिगमः स्वधर्मस्यानुचरणः स्वाश्रमे-

प्रेवानुक्रमणं स्वधर्मस्य वाऽएतद्वृतं स्तम्बशाखेर्वेतराण्यनेनोर्ध्वभागभवत्यन्यथावाङ्मृत-
त्येष स्वधर्मोऽभिहितो यो वेदेषु न स्वधर्मातिक्रमेणाश्रमी भवत्याश्रमेभ्येवावस्थस्तपस्वी
वेत्तुं च तद्वृत्त्येतदयुक्तं नातपस्कस्यात्मज्ञानेऽधिगमः कर्मसिद्धिर्वेत्येव ॥

तपसा प्राप्यते सत्त्वः सत्त्वात्सम्प्राप्यते मनः ॥

मनसः प्राप्यते ह्यात्मायमाप्त्वा न निवर्ततऽङ्गतिं ॥३॥

आस्ति ब्रह्मेति ब्रह्मविद्याविदो ब्रह्मवित् ॥ ब्रह्मद्वारमिदमित्येवैतदाह यस्तपसाऽपहतपाप्मा ॥
ॐ ब्रह्मणो महिमेत्येवैतदाह यस्तु युक्तोऽजंघ्रं चिन्तयति तस्माद्विद्यया तपसा चिन्तया
चोपलभते ब्रह्म सद्ब्रह्मणः परऽएता भवत्याधिदैवत्वं वेवेभ्यश्चेत्यक्षयमपरिमितमनामयं
सुखमश्रुते यऽएव विद्वाननेन त्रिकेण ब्रह्मोपास्तेऽथ ये परिपूर्णोऽभिमूढोऽयं रथितश्च
तैर्वधमुक्तस्त्वात्मन्येव सायुज्यमुपैति ॥४॥

ते होचुर्भगवन्ब्रह्मिवाद्यसीत्यभिवाद्यासीति निहितमस्माभिरेतद्यथावदुक्तं मनसीत्यथोत्तरं
प्रश्नमनुब्रूहीत्यभिवाद्यासीत्युक्तं कालो यः प्राणोऽक्षं ब्रह्मा रुद्रो विष्णुरित्येकैऽन्यमभिधाय-
न्त्येकैऽन्यं श्रेयः कर्तव्यो यः सोऽस्माकं ब्रूहीति तान्होवाचेति ॥५॥

ब्रह्मणो वावैताऽअग्न्यास्तनवः पुरस्यामृतस्यांशरीरस्य तस्यैव लोके प्रतिमोवृत्तीह यो
यस्यानुपक्तऽइत्येव ॥ ह्याह ब्रह्म सत्त्विकं वाव सर्वं या वाऽस्याऽअग्न्यास्तनवस्ता-
जंभिध्यापेदर्थयेन्नित्यं पाच्यतास्ताभिः सद्देवोर्ध्वपरि लोकेषु चरत्यथ कृतस्तः क्षयऽएकत्वमेति
पुरुषस्य पुरुषस्य ॥६॥

॥ इति मैत्रायणीआरण्यकेऽध्यासो मैत्रायणीयताम्योपनिषदि ऋतुर्षः प्रपाठकः ॥४॥

॥ अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥

॥ ॐ ॥ अथ यथेयं कीर्त्तायनी स्तुतिः ॥

त्वं ब्रह्मा त्वं च वै विष्णुस्त्वं रुद्रस्त्वं प्रजापतिः ॥

तमग्निर्वरुणो वायुस्त्वमिन्द्रस्त्वं निशाकरः ॥१॥

त्वं मनस्त्वं यमस्त्वं पृथिवी त्वं विश्वं रामथाच्युतः ॥

स्वार्थं स्वाभाविकेऽर्थं च बहुधा सत्यंतिस्त्वार्थं ॥२॥

विश्वेश्वरं नमस्तुभ्यं विश्वात्मा विश्वकर्मकृत् ॥

विश्वं भुवि विश्वमारुस्त्वं विश्वकीडारतिः प्रभुः ॥३॥

नमः शान्तात्मने तुभ्यं नमो गुह्यतमाय च ॥

अचिन्त्यायापमेयाय अनादिनिधनाय च ॥४॥ इति ॥१॥

तमो वाऽइदमग्रऽआसीदेकं तत्परेऽस्यासत्परेणोरितं विपमत्वं प्रयात्येतद्वपुर्वै रजस्तद्वजः
खल्वीरितं विपमत्वं प्रयात्येतद्वै सत्त्वस्य रूपं तत्सत्त्वमेवेरितं रसः सम्प्राप्तवश्चोऽशोऽयं
यश्चेतनमात्रः प्रतिपुरुषः क्षेत्रज्ञः सङ्कल्पार्थवसायाभिमानलिङ्गः प्रजापतिर्विश्वे-
त्यस्य प्रागुक्ताऽएतास्तनवोऽथ यो ह खलु वावास्यं तामसोऽशोऽसौ स ब्रह्मचारिणोऽ
योऽयं रुद्रोऽथ यो ह खलु वावास्यं राजसोऽशोऽसौ स ब्रह्मचारिणोऽ योऽयं ब्रह्माथ
यो ह खलु वावास्यं सत्त्विकोऽशोऽसौ स ब्रह्मचारिणोऽ योऽयं विष्णुः स वाऽएष-
एकश्चिधामृतोऽष्टैकादशधा द्वादशधाऽपरिमितधा चोद्भूतऽउद्भूतत्वाद्भूतं भूतेषु चरति
प्रविष्टः स भूतानामधिपतिर्वभूवऽइत्यसावात्माऽन्तर्बहिश्चान्तर्बहिश्च ॥२॥

॥ इति मैत्रायणीयभारण्यकशेऽथवा मैत्रायणीयशास्त्रोपनिषदि पञ्चम प्रपाठक ॥५॥

॥ अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥

॥३॥ द्विधा वाऽएषऽआत्माऽऽत्मानं विभर्त्ययं यः प्राणो यश्चासाऽआवृत्योऽथ द्वौ
वाऽएताऽअस्य पन्थानावन्तर्बहिश्चाहोरात्रेणैतौ व्यावर्तेतऽसौ वाऽआवृत्यो बहिरात्माऽन्त-
रात्मा प्राणोऽतो बहिरात्मक्या गुत्याऽन्तरात्मनोऽनुमीयते गतिरित्येवं ह्याहाथ यः कश्चि-
द्विद्वानपहतपाम्माऽक्षाध्यक्षोऽवदातमनास्तन्निष्ठऽआवृत्तचक्षुः सोऽन्तराऽऽत्मक्या गुत्या
बहिरात्मनोऽनुमीयते गतिरित्येवं ह्याहाथ यऽएषोऽन्तरादित्ये हिरण्यमयः पुरुषो यः पश्यती-
माः हिरण्यवत्सः सऽएषोऽन्तरे हृत्युष्करऽएवाश्रितोऽन्नमर्त्ति ॥ १ ॥

अथ यऽएषोऽन्तरे हृत्युष्करऽएवाश्रितोऽन्नमर्त्ति सऽएषोऽग्निर्दिवि भित्तः सौरः कालाख्यो-
ऽदृश्यः सर्वभूतान्यन्नमर्त्तीति कः पुष्करः किम्भयो वेतीदः वाव तत्पुष्करं योऽयमाकाश-
स्येमाश्रतस्रो विश्वश्रतस्रऽउपविशो वृत्संस्था आसुरवाग्विचरतऽएतौ प्राणादित्याऽएताऽ-
उपासीतऽअभित्येतद्वक्षरेण व्याहर्तिभिः सावित्र्या चेति ॥ २ ॥

द्वे वाव ब्रह्मणो रूपे मूर्तं चामूर्तं चाथ यन्मूर्तं तदसत्यं यदमूर्तं तत्सत्यं यत्सत्यं
तद्वद्वत् यद्वद्वत् तज्ज्योतिर्यज्ज्योतिः सऽआवृत्यः स वाऽएषऽअभित्येतद्वात्माऽभवत्स
त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुतऽअभितिं तिस्रो मात्राऽएताभिः सर्वमिदमोतं मोतं चैवास्मीत्येव
ह्यहैतद्वाऽआवृत्यऽअभित्येवं ध्यायतऽआत्मानं युञ्जीतेति ॥ ३ ॥

अथान्वत्राप्युक्तमर्थं खलु यऽउद्दीथः स प्रणवो यः प्रणवः सऽउद्दीथऽइत्यसौ वाऽ-
आदित्यऽउद्दीथऽएषं प्रणवऽइत्येव < ह्याहोद्दीथं प्रणवाख्यं प्रणेतारं माख्यं < विगतनिद्रं <
विजरं < विमृत्युं त्रिपदं त्र्यक्षरं पुनः पञ्चधा ज्ञेयं निहितं गृह्यायामित्येव < ह्याहोर्ध्वमूलं
त्रिपादब्रह्म शारसाऽआक्राशवाप्यन्यदुक्तमूय्यादयऽएकोऽश्वत्थनामैतद्ब्रह्मैतत्तत्तत्तेजो यद-
सौऽआदित्यऽअमित्येतदक्षरस्य चैतत्तस्मादोमित्यनेनैतदुपासीताजस्रमित्येकोऽस्य सम्बो-
धयितेत्येव < ह्याह ॥

एतदेवाक्षरं पुण्यमेतदेवाक्षरं परम् ॥

एतदेवाक्षरं ज्ञात्वा यो यद्विच्छति तस्य तत् ॥ ४ ॥

अथान्वत्राप्युक्तं < स्वनेवत्येपाऽस्य तनूयाऽअमिति स्त्रीपुंनपुंसकमिति लिङ्गवत्येपाऽ-
थाग्निर्वायुरादित्यऽइति भास्वत्येपाऽथ ब्रह्मा रुद्रो विष्णुरित्यधिपतिवत्येपाऽथ गार्हपत्यो
वृक्षिणाग्निराहवनीयऽइतिमुखवत्येपाऽथऽअकर्ण्यजुःसाधेति विज्ञानवत्येपाऽथ मूमुवः३ स्वरिति
लोकवत्येपाऽथ भूतं भव्यं भविष्यदिति कालवत्येपाऽथ प्राणोऽग्निः सूर्यऽइति प्रतापवत्येपा-
ऽथान्नमार्पश्चन्द्रमाऽइत्याप्यायनवत्येपाऽथ बुद्धिर्मनोऽहङ्कारऽइति चेतनवत्येपाऽथ प्राणोऽ-
पानो व्यानऽइति प्राणवत्येपेत्येतद्वाऽअमित्युक्तेनैताः प्रस्तुताऽअर्चिताऽअर्पिता भवन्तीत्येव <
ह्याहैतद्वै सत्यकामं परं चापरं च ब्रह्म यदोमित्येदक्षरमिति ॥ ५ ॥

अथ व्याहृतं < वाऽइदमासीत्स सत्यं प्रजापतिस्तपस्तप्त्वाऽनुव्याहृतमूमुवः३ स्वरित्ये-
वैवाऽस्य प्रजापतेः स्थविष्ठा तनूया लोकवतीति स्वरित्यस्याः शिरो नामिभुवोभूः पादाऽ-
आदित्यश्चक्षुश्चक्षुषाऽऽयत्ता हि पुरुषस्य महतीर्मात्राश्चक्षुषा ह्यपं मात्राश्चरति सत्य < वै
चक्षुरक्षिण्यवस्थितो हि पुरुषः सर्वार्थेषु चरत्येतस्माद्भूमुवः३ स्वरित्युपासीतानेन हि प्रजा-
पतिर्विश्वात्मा विश्वचक्षुरिवोपासीतो भवतीत्येव < ह्याहैषा वै प्रजापतिर्विश्वभृत्तनूरेतस्या-
मिदं < सर्वमन्तर्हितमस्मि < अथ सर्वस्मिन्नेपाऽन्तर्हितेति तस्माद्विपोपासीतेति ॥ ६ ॥

तत्सवितुर्वरेण्यमित्यसौ वाऽआदित्यः सर्विता स वाऽएवं प्रवरणीयऽआत्मरूपमेनेत्याहु-
र्ब्रह्मवादिनोऽथ भर्गो देवस्य धीमहीति सर्विता वै देवस्ततो योऽस्य भर्गाख्यस्तं चिन्तयामी-
त्याहुर्ब्रह्मवादिनोऽथ धियो यो नः प्रचोदयादिति बुद्धयो वै धियस्ता योऽस्माकं प्रचोदयादि-
त्याहुर्ब्रह्मवादिनोऽथ भर्गऽइति यो ह वाऽअमुष्मिन्नादित्ये निहितस्तारकोऽक्षिणि वैष भर्गाख्यो
भार्गिर्गतिरस्य हीति भर्गो भर्जयतीति वैष भर्गऽइति रुद्रो ब्रह्मवादिनोऽथ भऽइति भासय-
तीमांल्लोकात्रऽइति रश्मयतीमानि भूतानि गऽइति गच्छन्त्यास्मिन्नागच्छन्त्यस्माद्विमाः प्रजा-
स्तस्मान्द्रगत्वाऽन्नमः श्वत्सुयमानात्सूर्यः सुवनात्सविताऽऽद्वानादादित्यः पवनात्पाव्नोऽ-

थापोऽप्यायनादित्येव॥ ह्याह खत्वात्मनऽआत्मा नेताऽमृतास्यश्चेता मृन्ता गन्तोत्सृष्टाऽऽ-
नन्दयिता कर्ता वक्ता रसयिताऽऽघ्राता दृष्टा श्रोता स्पर्शति च विमुर्विग्रहे सन्निविष्टऽइत्ये-
व॥ ह्याहाय यत्र द्वैतीभूतः विज्ञानं तत्र हि शृणोति पश्यति जिघ्रति रसयते च स्पर्शयति
सर्वमात्मा जानीतेति यच्चद्वैतीभूतः विज्ञानं कार्यकारणकर्मनिर्मुक्तं निर्वचनमनौपम्यं
निरूपारुपं किं तदवाच्यम् ॥ ७ ॥

एष हि सत्त्वात्मेशानः शम्भुर्महो रुद्रः प्रजार्पतिर्विश्वं सृग्विरण्यगर्भः सत्यं प्राणो ह॥ सः
ज्ञास्ता विष्णुर्नारायणोऽर्कः सविता धाता विधाता सन्नाडिन्द्रऽइन्द्रुरिति यऽएष तपस्यग्नि-
रिवाग्निना पिहितः सहस्राक्षेण हिरण्यमेनाण्डेनैष वाच जिज्ञासित्त्योऽन्वेष्टुष्यः सर्वभूतेभ्यो-
ऽभयं कृत्वाऽरण्यं गत्वाऽर्थं बहिः कृत्वेन्द्रियाथान्स्वाच्छरीरादुपलभेतन्मिति ॥

विश्वरूपः हरिणं ज्ञातवेदसं पुरायणं ज्योतिरेकं तपन्तम् ॥

सहस्ररश्मिः शतधा वृत्तमानः प्राणः प्रजानामुदयत्येष सूर्यः ॥८॥

+ तस्माद्वाऽएषऽउभयार्थैव विद्वान्मन्येवाभिधायत्यार्थेभ्येव यजतीति ध्यानं प्रयोगार्थं
मनो विद्वदभिष्टुतं मनः पूर्तिमुच्छिष्टोपहतमित्यनेन तत्प्रावर्यत् ॥ उच्छिष्टोच्छिष्टोपहतः
यच्च पापेन कुत्तमृतसूतकाद्वा ॥ वसोः पवित्रमाग्निः सवितुश्च रुद्रमयः पुनन्वन्न मम दुष्कृतं च
यद्वर्णत् ॥ अग्निः पुरस्तात्परिवधाति प्राणाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा समानाय
स्वाहोऽनानाय स्वाहेति पञ्चभिर्मिजुहोत्यथावशिष्टं यत्वागश्चात्यथोऽग्निर्भूयऽएवोपरिष्ठा-
त्परिवधात्याचान्तो भूत्याऽऽत्मेज्यानः प्राणोऽग्निर्विश्वोऽसीति च द्वाभ्यामात्मानंमभिधायै-
त्याणोऽग्निः परमात्मा वै यज्ञ वायुः समाश्रितः ॥ स भीतः प्रीणातु विश्वः विश्वभुग्विश्वो-
ऽसि वैश्वानरोऽसि विश्वं त्वया धार्यते जायमानम् ॥ विशन्तु त्वामाहुतयश्च सर्वाः प्रजास्तत्र
यत्र विश्वामृतोऽसीत्येवन्न विधिना खल्वनेनात्माऽन्नत्वं पुनरुपेति ॥९॥

अथापरं वेदितव्यमुत्तरो विकारोऽस्मात्प्रज्ञस्य यथाऽज्ञमज्ञादश्चेत्प्रत्योपस्थाप्याने
पुरुषश्चेता प्रधानान्तस्थः सऽएव मोक्षा प्राकृतमज्ञं भुङ्क्तुऽइति तस्यायं भूतात्मा ह्यज्ञमस्य
कर्ता प्रधानस्तस्मात्त्रिगुणं भोज्यं भोक्ता पुरुषोऽन्तस्थोऽर्जं दृष्टं नाम प्रत्ययः यस्माद्वीज-
सम्भवा हि पञ्चवस्तस्माद्वीजं भोज्यमनेनैव प्रधानस्य भोज्यत्वं द्वावर्थातं तस्माद्वोक्ता
पुरुषो भोज्या प्रकृतिस्तत्स्यो भुङ्क्तुऽइति प्राकृतमज्ञं त्रिगुणभेदपरिणामत्वात्नमहाद्यं
विशेषान्तं लिङ्गमनेनैव चतुर्दशविधस्य मार्गस्य व्याख्या कृता भवति सुखदुःखमोहसंज्ञा-
द्यन्नभूतमिदं जगत् ॥ न हि बीजस्य स्वादुपरिग्रहोऽस्तीति यावन्न प्रभूतिः ॥ तस्याप्येवं

तिसृष्ववस्थास्वन्नत्वं भवति कोमारः यौवनं जरा परिणामत्वात्तदन्नत्वमेव प्रधानस्य व्यक्ततां
गतस्योपलब्धिर्भवति तत्र बुद्ध्यादीनि स्वाङ्गानि भवन्त्यर्धवसायसङ्कल्पाभिमानाऽइत्यर्थे-
न्द्रियार्थान्पञ्च स्वाङ्गानि भवन्त्येवः सर्वाणीन्द्रियकर्माणि प्राणकर्माण्येवः व्यक्तमन्न-
मव्यक्तमन्नमस्य निर्गुणो भोक्ता भोक्तृत्वाच्चेतन्यं प्रसिद्धं तस्य यथाऽग्निर्वै देवानामन्नादः
सोमोऽन्नमग्निर्नवान्नमित्येवः वित्सोमसंज्ञोऽयं भूतात्मऽअग्निसंज्ञोऽप्यव्यक्तमुखऽइति वर्चना-
त्पुरुषो ह्यव्यक्तमुखेन त्रिगुणं मुहुक्तऽइति यो हैवः वेद सन्न्यासी योगी चार्त्तयाजी
चेत्यथ यद्वाऽन्यः कश्चिच्छून्यागारे कामिन्यः प्रविष्टाः स्पृशतीन्द्रियार्थाः स्तद्वद्व्यो न
स्पृशति प्रविष्टान्सन्न्यासी योगी चार्त्तयाजी ज्ञेति ॥ १० ॥

परः वाऽऽप्तत्वात्मनो रूपः यदन्नमन्नमयो ह्ययं प्राणोऽथ न यद्यश्नात्पभन्ताऽभोताऽस्पृष्टा-
ऽदृष्टाऽवक्ताऽघ्राताऽरसयिता भवति प्राणाः श्रोतसृजतीत्येवः ह्याहाथ यदि सत्त्वश्नाति
प्राणसमृद्धो भूत्वा भृन्ता भवति श्रोता भवति स्पृष्टा भवति वृक्ता भवति रसयिता
भवति घ्राता भवति दृष्टा भवतीत्येवः ह्याह ॥

अन्नाद्वि प्रजाः प्रजायन्ते याः काश्चित्पृथिवीभिताः ॥

अतोऽग्नेनैव जीवन्त्यथैतदपि यन्त्यन्ततः ॥ ११ ॥

अथान्युत्राप्युक्तः सर्वाणि ह वाऽइमार्नि भूतान्यहरहः प्रपतन्त्यन्नमभिजिघृक्षमाणानि
सूर्यो रुश्मिभिरावृत्त्यन्नं तेनासी तपत्यन्नेनाभिषिक्ताः पचन्तीमे प्राणाऽअग्निर्विदोऽअग्नेनो-
ज्ज्वलत्यन्नकामेनेदं प्रकल्पितं ब्रह्मणाऽतोऽन्नमात्मेत्युपासीतित्येवः ह्याह ॥

अन्नाद्भूतानि जायन्ते जातान्यन्नेन वर्द्धन्ते ॥

अद्यतेऽस्ति च भूतानि तस्मादन्नं तदुच्यते ॥ १२ ॥

अथान्युत्राप्युक्तः विश्वभृद्वै नामैषा तनूर्मर्गवतो विष्णोः यद्विबुमन्नं प्राणो वाऽअन्नस्य
रसो मनः प्राणस्य विज्ञानं मनसऽआनन्दः विज्ञानस्येत्यन्नवान्प्राणवान्मनस्वान्विज्ञान-
वानानन्दवाःश्च भवति यो हैवः वेद यावन्ति ह वै भूतान्यन्नमदन्ति तावत्स्वन्तरस्थोऽ-
न्नमति यो हैवः वेद ॥ अन्नमेव विजरन्नमन्नः सः वर्धनः स्मृतमन्नं पशूनां प्राणोऽन्नं ज्येष्ठ-
मन्नं भिषक्स्मृतम् ॥ १३ ॥

अथान्युत्राप्युक्तमन्नः वाऽअस्य सर्वस्य योनिः ॥ कालश्चात्रस्य सूर्यो योनिर्वै कालस्य
तस्यैतद्रूपः यन्निमेषादिकालात्सम्भूतं द्वादशात्मकः वत्सरमेतस्याग्रेयमर्द्धमर्द्धं वारुणम्-

घाद्यः अविष्टान्द्विमात्रेयं क्रमेणोत्क्रमेण सार्पाद्यः अविष्टान्द्विन्तिः सोम्यं तत्रैकैकमात्मनो
नवाः शकः स चारकविधः सौक्ष्म्यत्वादेतत्प्रमाणमनेनैव प्रतीयते हि कालो न विना
प्रमाणयेत्प्रमाणेन प्रमेयस्योपलब्धिः प्रमेयोऽपि प्रमाणतां पृथक्त्वादुपेत्यात्मसम्बोधनाद्य-
मित्येव ॥ यावत्प्रो वै कालस्य कलास्तावतीषु चरत्यसौ यः कालं ब्रह्मेत्युपासीत
कालस्तस्यातिदूरमपसरतीत्येव ॥

कालात्स्रवन्ति भूतानि कालाद्बुद्धिं प्रयान्ति च ॥

काले चास्तं निपच्छन्ति कालो मूर्तिरसूतिमान् ॥१४॥

द्वे वाच ब्रह्मणो रूपे कालश्चाकालश्चाय यः प्रागादित्यात्स कालोऽकालोऽथ यऽआदि-
त्याद्यः स कालः सकलः सकलस्य वाऽएतद्रूपः यस्तः अतसुरः सः अतसुरात्पत्न्येवैमाः प्रजाः
प्रजायन्ते सः अतसुरेणेह वै ज्ञाता विबुधं ज्ञे सः अतसुरे प्रत्यस्तः यन्ति तस्मात्सः अतसुरो वै
प्रजापतिः कालोऽन्नं ब्रह्मनीडमात्मा चेत्येव ॥

कालः पचति भूतानि सर्वाण्येव महात्मनि ॥

यस्मिं स्तु पच्यते कालो यस्तः वेद स वेदवित् ॥१५॥

विग्रहवानेप कालः सिन्धुराजः प्रजानाम् ॥ एष तत्स्थः सविताऽयो यस्मादिवेदे चन्द्र-
क्षग्रहसं अतसुरादयः सुयन्तोऽथैभ्यः सर्वमिदमन्नं वा यत्किञ्चिच्चक्षुर्भाशुर्भम् ॥ इत्येतं ह
लोके तदेतैभ्यस्तस्मादादित्यात्मा ब्रह्माथ कालसंज्ञमादित्यमुपासीतादित्यो ब्रह्मेत्येकेऽथऽएव ॥
ह्यहं ॥

होता मोक्षा हविर्मन्त्रो यज्ञो विष्णुः प्रजापतिः ॥

सर्वः कश्चित्प्रभुः साक्षी योऽमुष्मिन्माति मण्डले ॥१६॥

ब्रह्म ह वाऽऽद्वयमग्रऽआसीदेकोऽनन्तः प्रागनन्तो दक्षिणतोऽनन्तः प्रतीच्योऽनन्तऽउदीच्यो-
ऽनन्तऽअर्द्धवश्चावाङ् च सर्वतोऽनन्तो न ह्यस्य प्राच्यादिकुशः कल्पन्तेऽर्थं तिर्यग्वाङ् चो-
र्द्ध्वं चानूह्यऽएष परमात्मापरिमितो योऽजोऽतर्क्योऽचिन्त्यऽएष आकाशात्मैवैष कूत्तक्षयऽ
एको जागर्तीत्येतस्मादाकाशवेष खल्विदं चेतामात्रं बोधयत्यनेनैव चेदं ध्यायतेऽस्मिंश्च
प्रत्यस्तः यात्यस्यैतद्भास्वरं रूपस्यदुमुष्मिन्नादित्ये तपत्यग्नौ चाधूमके यज्ज्योतिश्चित्रतर-
मुदरस्थोऽथ वा यः पचत्यन्नमित्येव ॥ ह्यहं ॥ यश्चैषोऽग्नौ यश्चायः हतृये यश्चासाऽआदित्ये
सऽएषऽएकऽइत्येकस्य हैकत्वमेति यऽएव वेद ॥१७॥

तथा तत्प्रयोगकल्पः प्राणायामः प्रत्याहारो ध्यानं धारणा तर्कः समाधिः षडङ्गऽइत्युच्यते
योगोऽनेन यदा पश्यन्त्ययति रुक्मवर्णं कर्तारमीशं पुरुषं ब्रह्मयोजिं तदाऽविद्वान्पुण्यपापे

विंदाय परंऽन्यये सर्वमेकीकरोतीत्येव ॥ ह्यहं ॥

यथा पर्वतमादीप्तं नाश्रयन्ति मृगा द्विजाः ॥

तद्वद् ब्रह्मविंदो दोषा नाश्रयन्ति कवाचनं ॥१८॥

अथान्यत्राप्युक्तं ॥ यदा वै बहिर्विद्वान्मनो नियम्येद्दिशार्थाश्च प्राणो निर्वेशयित्वा निःसङ्कल्पस्ततस्तिष्ठेदप्राणादिह युस्मात्सम्भूतः प्राणसंज्ञको जीवस्तस्मात्प्राणो वै तुरीयाख्ये धारयेत्प्राणमित्येव ॥ ह्यहं ॥

अचित्तं चित्तमध्यस्थमचिन्त्यं गुह्यमुत्तमम् ॥

तच्च चित्तं निधायेत् तच्च लिङ्गं निराश्रयम् ॥१९॥

अथान्यत्राप्युक्तमर्थः पुराऽस्य धारणा तालुरसनाग्रनिपीडनाद्वाङ्मनः प्राणनिरोधनाद् अन्न तर्कणं पश्यति यदाऽऽत्मेनाऽऽत्मानमणोरणीयां ॥ सं द्योतमानं मनःक्षयात्पश्यति तदाऽऽत्मेनाऽऽत्मानं हृष्ट्वा निरात्मा भवति निरात्मकत्वादसंख्योऽयोनिश्चित्यो मोक्षलक्षणऽइत्येतत्परं ॥ रहस्यमित्येव ॥ ह्यहं ॥

चित्तस्य हि प्रसादेन हन्ति कर्म शुभाशुभम् ॥

प्रसन्नात्माऽऽत्मनि स्थित्वा सुखमव्ययमश्नुतऽइति ॥२०॥

अथान्यत्राप्युक्तमूर्ध्वंगा नाडी सुषुम्णाख्या प्राणसञ्चारिणी ताल्वन्तर्विच्छिन्ना तया प्राणोऽकारमनोयुक्तयोर्ध्वमुत्कमेत्ताल्वध्वग्रं परिवर्त्य चेन्द्रियाण्यसंयोज्य महिमा महिमानं निरीक्षेत् ततो निरात्मकत्वमेति निरात्मकत्वान्न सुखदुःखभागभवति केवलत्वं लभतऽइत्येव ॥ ह्यहं ॥

परः पूर्वं प्रतिष्ठाप्य निर्गृहीतानिलं ततः ॥

तीर्त्वा पारमपारेण पश्चाद्युज्जीत भूर्द्धनि ॥२१॥

अथान्यत्राप्युक्तं द्वे वाव ब्रह्मणीऽअभिध्येये शब्दश्चाशब्दश्चार्थः शब्देनेवाशब्दमार्चि-
क्रियतेऽथ तत्रोऽस्मिन् शब्दोऽनेनोर्ध्वमुत्क्रान्तोऽशब्दे निधनमेत्यर्थः हेपा गतिरेतद्वृत्तमेतत्सा-
युज्यत्वं निर्वृत्तत्वं तथा चेत्यथ यथोर्णत्वाभिस्तन्तुनोर्ध्वमुत्क्रान्तोऽवकाशं लभतऽइत्येव ॥ वाव
सत्त्वसाऽअभिध्यातऽअमित्यनेनोर्ध्वमुत्क्रान्तः स्वातन्त्र्यं लभतेऽन्यथा परे शब्दवादिनः
श्रवणाद्गुणयोगेनान्तर्हृदयाकाशशब्दमार्कण्ययान्ति सप्तविधैर् तस्योपमा यथा नद्यः
क्रिडिनी का ॥ स्यचर्कमेकाविष्कृन्धिकावृष्टिनिवाते ववतीति तं पृथग्लक्षणमितीत्य परे
शब्देऽप्येके ब्रह्मण्यस्तं गुतास्तत्र तेऽपृथग्धमिणेऽपृथग्विवेक्या यथा सम्पन्ना मधुत्वं नाना-
रसाऽइत्येव ॥ ह्यहं ॥

द्वे ब्रह्मणीं वेदितव्ये शब्दब्रह्म परं च यत् ॥

शब्दब्रह्मणि निष्णातः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥२२॥+

अथान्यत्राप्युक्तं यः शब्दस्तदोश्मित्येतदक्षरं यदस्याग्रं तच्छान्तमशब्दमभयमशो-
क्रमानन्दं तु तः स्थिरमचलममृतमच्युतं ध्रुवः विष्णुसंज्ञितं सर्वापिस्त्वापि तदेतदुपासीते-
त्येव* ह्यहं ॥

योऽसौ परापरो देवा ऽऽकारो नाम नामतः ॥

निःशब्दः शून्यभूतस्तु मूर्ध्नि स्थाने ततोऽभ्यसेत् ॥२३॥

अथान्यत्राप्युक्तं धनुः शरीरमोश्मित्येतच्छरः शिखाऽस्य मुनस्तमोलक्षणं मित्वा तमो-
ऽतुमाविष्टमार्गच्छत्यथाविष्टं मित्वाऽलातचक्रमिव स्फुरन्तुमादित्यवर्णमूर्जस्वन्तं ब्रह्म
तुमसः पर्यपश्यद्यवमुष्मिन्नावित्येऽथ सोमेऽग्नौ विद्युतिं विमात्यर्थं रत्नवेन हृष्ट्वाऽमृतत्वं
गच्छतीत्येव* ह्यहं ॥

ध्यानमुन्तः परं तत्त्वे लक्ष्येषु च निधीयते ।

अतोऽविशेषविज्ञानं विशेषमुपगच्छति ॥

मानसे च विलीने तु यत्सुखं चात्मसाक्षिकम् ॥

तद्वह्नौ चोमृतं शुक्रं सा गतिलोकऽएव सं ॥२४॥

अथान्यत्राप्युक्तं निद्रं वान्तर्हितेन्द्रियः कुञ्चितमया धिया स्वप्नंऽइव यः पश्यतीन्द्रियविले-
ऽखिवशः प्रणवारूपं प्रणेतां भावरूपं विगतनिद्रं विजरं विमृत्युं विशोकं च सोऽपि
प्रणवारयः प्रणेता भावरूपं विगतनिद्रं विजरो विमृत्युर्विशोको भवतीत्येव* ह्यहं ॥

एवं प्राणमथोक्तरं यस्मात्सर्वमनेकर्षा ॥ पुनर्क्तिं युञ्जते वाऽपि तस्माद्योगऽइति स्मृतः ॥

एकत्वं प्राणमनसोरिन्द्रियाणां तथैव च ॥ सर्वभावपरित्यागो योगऽइत्याभिधीयते ॥२५॥

अथान्यत्राप्युक्तं यथा चापु चारिणः शकुनिकः सूत्रपन्त्रेणोद्धृत्योद्धरेऽर्द्धा जुहोत्येव*
वाव खल्विमानप्राणानोमित्यनेनोद्धृत्यानामवेऽग्नौ जुहोत्येतत्तप्तोर्वीव सोऽथ यथा तप्तोर्विसर्प-
स्तृणकाप्लसंस्पर्शेनोज्वलतीत्येव* वाव खल्वसाऽअप्राणाख्यः प्राणसंस्पर्शेनोज्वलत्यथ
यदुज्वलत्येतद्वह्मणो रूपं चैतद्विष्णोः परमं पदं चैतद्वदस्य रुद्रत्वमेतत्तदपरिमितथा
वाऽऽत्मानं विमज्य पूरयतीमांल्लोकानित्येव* ह्यहं ॥

बहेश्च पद्मत्वलु विस्फुलिङ्गाः सूर्यान्मयूसाश्च तथैव तस्य ॥

प्राणावुयो वै पुनरेव तस्मादभ्युच्चरन्तीह यथा क्रमेण ॥२६॥

अथान्युच्चाप्युक्तं ब्रह्मणो वावैतत्तेजः परस्यामृतस्याशरिरस्य यच्छरीरस्यौष्ण्यमस्येतद्भु-
तमथाऽऽविः सन्नभसि निहितं वैतदेकग्रिणैवमन्तर्हृदयाकाशं विनुदन्ति यत्तस्य ज्योतिरिव
सम्पद्यतीत्यतस्तद्भावं चिरेणैति भूमावयापिण्डं निहितं यथाऽचिरेणैति भूमित्वं मुहूर्त्सं
स्थमयपिण्डं यथाऽभ्यर्चयस्करादयो नाभिमुवन्ति प्रणश्यति चित्तं तथाऽऽश्रयेण सहैव-
मित्येव ह्यहं ॥

हृद्याकाशमयं कोशमनन्दं परमालयम् ॥

स्वः योगश्च ततोऽस्माकं तेजश्चैवाग्निसूर्ययोः ॥२७॥

अथान्युच्चाप्युक्तं भूतेन्द्रियाधानातिक्रम्य ततः प्रवृज्याज्यं धृतिर्गुण्डं धनुर्गृहीत्वाऽनभिमा-
नमयेन वैवेपुणा तं ब्रह्मद्वारपारं निहत्याद्यः सम्मोहमौली तुण्योण्यां कुण्डली तन्दीराऽधवे-
ज्यभिमानाध्यक्षः क्रोवज्यं प्रलोभदण्डं धनुर्गृहीत्वैच्छामयेन चैवेपुणेमानि खलु भूतानि हन्ति
तं हृत्वोङ्कारेण वेनान्तर्हृदयाकाशस्य पारंतीर्त्वाऽऽविर्भूतेऽन्तराकाशे शनकैरुषटैवावदकृद्भा-
तुक्रामः सः विशलेप्यं ब्रह्मशालां विशेत्तत्तत्तुजांलं ब्रह्मकोशं प्रणुदं द्युयगमेनेत्यतः शुभ्रः
पूतः शून्यः शान्तोऽप्राणो निरात्माऽनन्तोऽक्षयः स्थिरः शाश्वतोऽजः स्वतन्त्रः स्वे महिम्नि
तिष्ठत्यतः स्वे महिम्नि तिष्ठमानं हृद्भावाऽऽवृत्तचक्रमिव सः सारचक्रमालोकयतीत्येव ह्यहं ॥

पृथग्भिर्मासेस्तु युक्तस्य नित्यमुक्तस्य वेहिनः ॥

आनन्दः परमो गुह्यः सम्यग्योगः प्रवर्तते ॥

रजस्तमोभ्यां विद्वस्य सुसमिद्वस्य वेहिनः ॥

पुत्रदारकुटुम्बेषु सक्तस्य न कदाचन ॥२८॥

एवंमुक्त्वाऽन्तर्हृदयः शाकायन्यस्तस्मै नमस्कृत्वाऽनया ब्रह्मविद्यां राजन्ब्रह्मणः पुन्धा-
नमाकूटाः पुत्राः प्रजापतेरिति सन्तोषं द्वन्द्वतितिक्षां शान्तं वै योगाभ्यासादवाप्नोतीत्येतद्बु-
द्धान्तमं नापुत्राय नाशिष्याय नाशान्ताय कीर्तयेदित्यनन्यभक्ताय सर्वगुणसम्पन्नाय
दद्यादिति ॥२९॥

ॐ शुचीं देशे शुचिः सत्यस्थः सद्धर्माणः सद्वादी सद्ब्रह्मार्थी सद्भार्जी स्वावृत्त्यतः सद्
ब्रह्मणि सत्याभिलाषिणि निर्वृत्तोऽन्यस्तत्फलच्छिन्नपाशो निराशः परेष्व्वात्मवद्विगतभयो
निःक्रामोऽक्षय्यमपरिमितः सुखमाकाम्य तिष्ठति प्रमः वै शेषधेरिव परस्योद्धारणं यन्नि-
कामतः स हि सर्वकाममयः पुरुषोऽध्यवसायसङ्कल्पामिमानाल्लङ्घो बद्धोऽतस्तद्विपरीतो
मुक्तोऽत्रैकआहुर्गुणः प्रकृतिभेदशुद्धाध्यवसायात्मरन्ध्रमुपार्गतोऽध्यवसायस्य दोषक्षयान्दि
मोक्षो मनसा ह्येव पश्यति मनसा शृणोति क्रामः सङ्कल्पो विचिकित्सा भ्रष्टाऽभ्रष्टा

धृतिरधृतिर्हीर्षाभीर्भारित्येतत्सर्वं मनोऽप्यव गुणोर्ध्वैरुद्धमानः कर्तुमीकृतश्चास्थिरश्चालो लुप्त्य-
मानः संप्रहोऽन्यग्रहश्चाभिमानित्वं प्रयातऽइत्यहं सो, ममेदमित्थेवं मन्यमानो निर्वध्ना-
त्यात्मनाऽऽत्मानं जालेनैव स्वचरोऽन्तः पुरुषोऽध्यवसायसङ्कल्पाभिमानलिङ्गोऽवबद्धो-
ऽतस्तद्विपरीतो मुक्तस्तस्मान्निराध्यवसायो निःसङ्कल्पो निरभिमानोऽस्ति पदेनमोक्षलक्षण-
मेपाऽत्र ब्रह्मपदव्येपोऽत्र द्वारविकरोऽनेनास्य तमसः पारं गमिष्यत्यत्र हि सर्वे कामाः
समाहिता इत्युचोदाहरन्ति ॥ *यदा पुश्चार्वातिष्ठन्ते ज्ञानानि मनसा सह ॥ बुद्धिस्तु न
विचेष्टते तामाहुः परमां गतिमित्येतदुक्त्वाऽन्तर्हृदयः शाकायन्यस्तस्मै नमस्कृत्वा
यथावदुपचारी कृतकृत्यो मरुदुत्तरायणं गतो न ह्यत्रोद्धर्तुना गतिरेपोऽत्र ब्रह्मपथः सौरं
वारं भित्त्वोर्ध्वेन विनिर्गताऽइत्युचोदाहरन्ति ॥

अनन्ता रश्मयस्तस्य दीपवद्यः स्थितो हृदि ॥

सितामिताः कन्दनीलाः कपिला मृदुलोहिताः ॥

ऊर्ध्वमेकः स्थितस्तेषां यो भित्त्वा सूर्यमण्डलम् ॥

ब्रह्मलोकमतिकम्य तेन यान्ति परं गतिम् ॥

पदस्यान्यद्दिशि शतमूर्ध्वमेव व्यवस्थितम् ॥

तेन देवजिकायानां स्वधामानि प्रपद्यते ॥

ये नैकरूपाश्चाधस्ताद्ब्रह्मरयोऽस्य मृदुप्रभाः ॥

इह क्रमोपभोगाय तैः संसरति सोऽब्रह्म ॥

तस्मात्स्वर्गः स्वर्गापवर्गहेतुर्भगवानुसावादित्युऽइति ॥३०॥

किमात्मकानि वाऽएतानीन्द्रियाणि प्रचरन्त्युद्गन्तां त्रैतयामिह को निपन्ता चैतयाह
प्रत्याहारमाऽऽत्मज्ञानीत्यात्मा ह्येषामुद्गन्ता निपन्ता चाप्यसौ भानवीयाश्च मरीचयो नामार्थ
पुश्चभी इदिमिर्विषयान्तीति कर्तमऽआत्मेति योऽयं शुद्धः पूतः शुन्यः शान्तः विलक्षणो-
क्तः स्वकैलिङ्गेरुपर्युक्तस्तस्यैतलिङ्गमलिङ्गस्याग्रेपदीप्पयुमाविष्टं चापां यः शिवर्तमो रसः
इत्येकेऽथ वाक्श्रोत्रं चक्षुर्मनः प्राणऽइत्येकेऽथ बुद्धिर्धृतिः स्मृतिः प्रज्ञानमित्येकेऽथ ते
वाऽएतस्यैव यथैवह बीजस्याङ्कुरा वाऽथ धूमाचिर्विस्फुलिङ्गाऽइवाग्रेभ्यश्चोदाहरन्ति ॥

बह्वैश्च यद्वैतलु विस्फुलिङ्गाः सूर्यान्मयूखाश्च तथैव तस्य ॥

प्राणादूयो वै पुनरेव तस्माद्व्युच्चरन्तीह यथा क्रमेण ॥३१॥

तस्माद्वाऽएतस्मादात्मनि सर्वे प्राणाः सर्वे लोकाः सर्वे वेदाः सर्वे देवाः सर्वाणि च भूतान्यु-
चरन्ति तस्योपनिषत्सुत्यस्य सत्यमित्यथ यथाहिंशाग्रेभ्याहितस्य पृथग्धूमा निश्चरन्त्येव
वाऽएतस्य महतो भूतस्य निश्वासितमेतदहम्बुद्धे यजुर्वेदः सामवेदोऽथवाङ्मिरसऽइतिहासः

पुराणं विद्याऽउपनिषदः श्लोकाः सूत्राण्यनुव्याख्यानानि व्याख्यानान्यस्यैवैतानि विश्वा
भूतानि ॥३२॥

पञ्चैष्टको वाऽएषोऽग्निर्यत्संस्वत्सरस्तस्येमाऽइष्टका यो वसन्तो ग्रीष्मो वर्षा शरद्धेमन्तः
शिशिरः स शिरः पक्षसीपृष्ठपुच्छवानेपोऽग्निः पुरुषविधः सेयं पृथिवी प्रजापतेः प्रथमा चितिः,
करैर्यजमानमन्तरिक्षमुत्क्षिप्त्वा वायवे प्रायच्छत्प्राणो वै वायुः प्राणोऽग्निस्तस्येमाऽइष्टका
यः प्राणोऽर्पानो व्यानः संमानऽउदानः स शिरःपक्षसी पृष्ठपुच्छवानेपोऽग्निः पुरुषविधस्त-
विदमन्तरिक्षं प्रजापतेर्द्वितीया चितिः, करैर्यजमानं विवमुत्क्षिप्त्वेन्द्राय प्रायच्छद्वसौ वाऽ-
आवृत्त्यऽइन्द्रः सेपोऽग्निस्तस्येमाऽइष्टका यद्वर्यजुःसामार्थर्वाङ्गिरसऽइतिहासः पुराणं स
शिरःपक्षसीपृष्ठपुच्छवानेपोऽग्निः पुरुषविधस्तस्यैषा द्यौः प्रजापतेस्तृतीया चितिः, करैर्य-
जमानस्यात्माविदेऽउदानं कुरोत्यथारभविदुत्क्षिप्य ब्रह्मणे प्रायच्छत्तज्जानन्दी मोदी भवति ॥३३॥

पृथिवी गार्हपत्योऽन्तरिक्षं दक्षिणाग्निर्यैराहवनीयस्ततऽएव पर्वमानः पावकः शुचिर्यऽ
आविष्कृतमेतेनास्थ यज्ञं यतः पवमानः पावकः शुचिः सङ्घातो हि जाठरस्तस्माद्विश्वेष्ट-
व्यश्चेतव्यः स्तोतृव्योऽभिध्यातव्यो यजमानो हविर्गृहीत्वा देवताभिधानमिच्छन्ति ॥

हिरण्यवर्णः शकुनो हंद्यावित्ये प्रतिष्ठितः ॥

मृदुर्हंसस्तेजो वृषः सोऽस्मिन्नग्नौ यजामहऽइति ॥

चापि मन्त्रार्थं विचिनोति तत्सन्निवरेण्यं भगोऽस्याभिध्येयं यो बुद्धयन्तस्थोऽध्यायी
ह मनः शान्तिपदमनुसरित्यात्मन्येव धत्तेऽन्नेभं श्लोका भवन्ति ॥

यथानिरिन्धुनो बाह्विः स्वयोनाऽउपशाम्यते ॥

तथा वृत्तिक्षयाच्चित्तं स्वयोनाऽउपशाम्यते ॥१॥

स्वयोनाऽउपशान्तस्य मनसः सत्यक्रामतः ॥

इन्द्रियार्थविमूढस्यानुताः कर्मदशानुगाः ॥२॥

चित्तमेव हि सुसारं तत्पर्यत्नेन शोधयेत् ॥

यच्चित्तस्तन्मयो भवति गुह्यमेतत्सनातनम् ॥३॥

चित्तस्य हि प्रसादेन हन्ति कर्म शुभाशुभम् ॥

प्रसन्नात्माऽऽत्मानि स्थित्वा सुखमव्ययमश्नुते ॥४॥

समासेभ्यः यथाचित्तं जन्तोर्गर्भयोगोचरे ॥

यद्येवं ब्रह्मणि स्यात्तत्को न मुच्येत ब्रन्धनात् ॥५॥

मनो हि द्विविधं श्रेष्ठं गूढं चागूढमेव च ॥

अगूढं कामसम्पर्काच्छुद्धं कामचिरर्जितम् ॥६॥

लयविक्षेपरहितं मनः कृत्वा सुनिश्चलम् ॥

यदा यात्यमनीभावं तदा तत्परमं पदम् ॥७॥

तावन्मनो निरोद्धव्यं हं वि यावत्क्षयं गतम् ॥

एतज्ज्ञानं च मोक्षं च उपोऽन्यो ग्रन्थविस्तरः ॥८॥

सुमार्धिनिर्धर्तमलस्य चेत्तसो निवेक्षितस्यात्मनि यत्सुरं भवेत् ॥

न शक्यते वर्णयितुं गिरा तदा स्वयं तदन्तः करणेन गृह्यते ॥९॥

अपामापोऽग्निश्च वा वयोमि व्योम न लक्ष्यते ॥

एवमन्तर्गतं यस्य मनः स परिमुच्यते ॥१०॥

मनऽएव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ॥

बन्धाय विपयासङ्गि मोक्षे निर्विपयं स्मृतम् ॥११॥ इति ॥

अतोऽनग्निहोत्र्यनग्निचिदज्ञानाभिध्यायिनाम् ॥ ब्रह्मणस्पव्योमानुस्मरणं विरुद्धं
तस्मादुत्पत्तिर्यष्ट्यश्चेतन्यः स्तोतृव्योऽभिध्यातव्यः ॥३४॥

नमोऽग्नये पृथिवीक्षिते लोकस्मृते लोकमस्मै यजमानाय धेहि, नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षिते लोकस्मृते लोकमस्मै यजमानाय धेहि, नमोऽआवृत्याय दिविक्षिते लोकस्मृते लोकमस्मै यजमानाय धेहि, नमो ब्रह्मणे सर्वक्षिते सर्वस्मृते सर्वमस्मै यजमानाय धेहि ॥

हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् ॥

तत्त्व प्रपन्नपार्वणु सत्यधर्माय विष्णवे ॥ योऽसाऽआकृतिरे पुरुषः सोऽसाऽअहम् ॥*

तत्त्व पूषन्प्रावृषु सत्यधर्माय पुण्डरीकं तत्सर्वं तत्सर्वं तत्सर्वं
इत्येष ह वै सत्यधर्मो यदादित्यस्यादित्यत्वं तच्छुक्लं पुरुषमलिङ्गं नभसोऽन्तर्गतस्य
तेजसोऽशमात्रमेतद्यदादित्यस्य मध्येऽनुवेत्यक्षिण्यग्रौ चेतद्ब्रह्मतद्रूपमेतद्भग्नः एतत्सत्यधर्मो
नभसोऽन्तर्गतस्य तेजसोऽशमात्रमेतद्यदादित्यस्य मध्येऽअमृतं यस्य हि सोमः प्राणा वा
ऽअप्यङ्कुराऽएतद्ब्रह्मतद्रूपमेतद्भग्नः एतत्सत्यधर्मो नभसोऽन्तर्गतस्य तेजसोऽशमात्रमेतद्य-
दादित्यस्य मध्ये यजुर्दीप्यत्योश्मापो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः स्वरोऽमित्यष्टपादं शुचि-
हंसं त्रिसूत्रं मनुमव्ययं द्विधर्मोन्धं तेजसेन्द्रं सर्वं पर्यन्त्ययाति नभसोऽन्तर्गतस्य तेजसो-
शमात्रमेतद्यदादित्यस्य मध्येऽउदित्वा मयूखं भवतः एतत्सर्ववित्सत्यधर्मः एतद्यजुरेत्तत्पः एतद्-
स्मिरेत्तद्वायुरेत्तत्प्राणः एतदार्पः एतच्चन्द्रमाः एतच्छुक्रमेतद्रूपमेतद्ब्रह्माविषयः एतद्दानुराण्वस्त-
स्मिन्नेव यजमानाः सेन्धव इव वलीयन्तः एषा वै ब्रह्मैक्यताऽत्र हि सर्वं कामाः समाहिताऽ-
इत्यत्रोदाहरन्ति ॥ अङ्गधारय इवार्णवतिप्रितः संस्पृश्यसावन्तर्गतः सुराणां यो हव्य-
वित्स सुवित्स द्वैतवित्सैकाधामेतः स्यात्तदात्मकश्च ॥

ये चिन्द्वऽङ्गवाभ्युच्चरन्त्यजस्रः विद्युदिवाम्राचिर्षः परमे व्योमन् ॥

तेऽर्चिषो वै यज्ञसऽआश्रयवशाज्जटाभिरूपाऽइव कृष्णवर्त्मनः ॥३५॥

तस्माद्वोमित्यनेनैतदुपासीतापरिमितं तजस्तत्रैधाऽमिहितमग्राऽआदित्ये प्राणेऽथैषां नाड्यं न
वहुमित्येपाऽग्रां हुतमादित्यं गमयत्यथोऽआदित्ये यो रसोऽस्रवत्सऽउद्गीथः वर्षति तेनेमे
प्राणाः प्राणेभ्यः प्रजाऽइत्यत्रोदाहरन्ति ॥ यद्धविरग्रां हूयते तदादित्यं गमयति तत्सर्वो
रश्मिर्भिवर्षति तेनात्रैव भवत्यन्नाद्भुतानामुत्पत्तिरित्येव ह्यार्हं ॥

अग्नौ प्रास्ताऽऽहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठति ॥

आदित्याज्जार्पते घृष्टिर्बुष्टेरन्नं ततः प्रजाः ॥३६॥+

द्वे वाव खल्वेते ब्रह्मं ज्योतिषो रूपकं शान्तमेकं समृद्धं चैकमथ यच्छान्तं तस्याधारं
समथ यत्समृद्धमिदं तस्यान्नं तस्मान्मन्त्रोपधाज्यमिव पुरोडाशस्थालीपाकादिभिर्यष्टव्य-
मन्तर्वेद्यामास्येवंशिष्टैर्ब्रह्मपानैश्चास्यमाहवनीयमिति मत्वा तेजसः समृद्धं पुण्यलोक-
विजित्वर्थायामृतत्वाय चात्रोदाहरन्त्यग्निहोत्रं जुहुयात्सुर्गकामो यमराज्यमग्निहोत्रेनाभि-
जयति सोमराज्यमुक्थेन सूर्यराज्यं षोडशिता स्वाराज्यमतिगुत्रेण प्राजापत्यमासहस्रसः
वत्सुरान्तः क्रतुनेति ॥

वर्त्याधारस्नेहघोगाद्यथा दीपस्य सः स्थितिः ॥

अन्तर्षाण्डोपयोगादिमौ स्थितावात्मशुचीं तथा ॥३७॥

अग्निहोत्रं जुह्वानो लोभजालं भिनश्यतः सम्मोहं छित्त्वा न कोथः स्तुनवानः काममभि-
ध्यायमानस्ततश्चतुर्जालं ब्रह्मकोशं भिन्दन्नतः परमाकाशमत्र हिं सोरसोऽग्राग्रेषसात्त्विकानि
मण्डलानि भित्त्वा ततः शुद्धः सत्त्वान्तरस्थं ब्रह्मममृतमच्युतं ध्रुवः विष्णुसंज्ञितः सर्वोपरं
धाम सत्यकामसर्वज्ञत्वं युक्तं स्वतन्त्रं चैतन्यं ततः स्ये महिम्नि तिष्ठमानं पश्यत्यत्रो-
दाहरन्ति ॥

रविमध्ये स्थितः सोमः सोममध्ये हुताशनः ॥

तेजोमध्ये स्थितः सत्त्वः सत्त्वमध्ये स्थितोऽच्युतः ॥

शरीरप्रादेशाङ्गुष्ठप्रात्रमणोरन्त्येषु परमेक्यं ध्यात्वाऽतः परमतां गच्छत्यत्र हि सर्वं
कामाः समाहिताऽऽत्यत्रोदाहरन्ति ॥

अङ्गुष्ठप्रादेशशरीरमात्रं प्रदीपप्रतापर्यद्विजिघा हि ॥

तद्वज्रप्राभिप्रेयमानं ब्रह्म वेवो भुवनान्याविवेश ॥ अन्नमो ब्रह्मणं नमः ॥३८॥

इति मैत्रायणीयारण्यकेऽथवा मैत्रायणीयसाधोपनिषदि पष्ठः प्रपाठकः ॥६॥

अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥

॥३७॥ अग्निर्गीयन्नं त्रिवृद्धन्तरं वसन्तः प्राणो नक्षत्राणि वसंवः पुरस्तादुद्यन्ति तपन्ति
वर्षन्ति स्तुवन्ति पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्त्यर्चन्त्योऽमूर्तो गभीरो गुप्तोऽनवद्यो घनो गह्नो
निगुणः शुद्धो भास्वरो गुणमुग्धमयोऽनिवृत्तिर्योगीश्वरः सर्वज्ञो मधोऽप्रमेयोऽनाद्यन्तः
श्रीमानजो धीमाननिर्देश्यः सर्वसृक्सर्वस्यात्मा सर्वभुक्सर्वस्येशानः सर्वस्यान्तराऽऽन्तरऽ-
हतिं ॥१॥

इन्द्रस्त्रिपुष्पश्चक्षुशो बृहद्व्रीष्मो व्यानः सोमो रुद्रा वृक्षिणस्तऽउद्यन्ति तपन्ति वर्षन्ति
स्तुवन्ति पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्त्यनाद्यन्तोऽपरिमितोऽपरिच्छिन्नोऽपरप्रयोज्यः स्वतन्त्रोऽ-
लिङ्गोऽमूर्तोऽनन्तशक्तिधाता मास्करऽहतिं ॥२॥

मरुतो जगती सप्तदुशो वैरूपः वर्षाऽअपानः शुक्रऽआविस्थाः पश्चादुद्यन्ति तपन्ति
वर्षन्ति स्तुवन्ति पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्ति तच्छान्तमशब्दमभयमशोकमार्तन्दं तूतं
स्थिरमर्चलममृतमच्युतं ध्रुवः विष्णुसंज्ञितः सर्वापरं धामेति ॥३॥

विश्वेदेवाऽअनुप्लवेकविंशो वैरुजः शरत्सुमानो वरुणः साध्याऽउत्तरतऽउद्यन्ति तपन्ति
वर्षन्ति स्तुवन्ति पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्त्यन्तःशुद्धः पूतः शून्यः शान्तोऽप्राणो निरात्मा-
ऽनन्तऽहतिं ॥४॥

मित्रावरुणो पृङ्क्तिर्छिणवस्त्रयस्त्रिंशो शाकरैखते हेमन्ताशिशिराऽउद्गानोऽङ्गिरसश्चन्द्रमाऽ-
ऊर्ध्वाऽउद्यन्ति तपन्ति वर्षन्ति स्तुवन्ति पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्ति यः प्राज्ञो विधरणः
सर्वान्तरोऽक्षरः शुद्धः पूतो भान्तः क्षान्तः शान्तऽहतिं ॥५॥

शानिराहुकेतुरारक्षो यक्षनरविहङ्गशरमेमादुयोऽधस्तादुद्यन्ति तपन्ति वर्षन्ति स्तुवन्ति
पुनर्विशन्त्यन्तर्विवरेणेक्षन्ति प्रणवारुह्यः प्रणेतारं आरूपः विगतनिद्रः विजरः विमृत्युः
विशोकमिति ॥६॥

एष हि खल्वात्माऽनर्हदयेऽणीयानिद्धोऽग्निरिव विश्वरूपोऽस्येवान्नमिदः सर्वमस्मिन्नोताऽ-
इमाः प्रजाऽएष तऽआत्माऽपहतपाप्मा विजरो विमृत्युर्विशोकोऽविवर्कितोऽविषाशः सत्य-
सङ्कल्पः सत्यकामऽएष परमेश्वरऽएष मृताधिपतिरेष मृतपालऽएष सेतुर्विधरणऽएष हि
खल्वात्मेशानः शम्भुर्भवो रुद्रः प्रजापतिर्विश्वसृग्विधरणयुग्मः सत्यं प्राणो हंसः शास्ता-

ऽच्युतो विष्णुर्नारायणो यश्चैषोऽग्नौ यश्चायः ह्रुये यश्चासाऽआवित्ये सऽएयऽएकस्तस्मै ते विश्वंरूपाय सत्ये नमसिं हिताय नमः ॥७॥

अथेदानीं ज्ञानोपसर्गां राजन्मोहजालस्यैष वै योनिर्यदस्वर्ग्यैः सह स्वर्ग्यस्यैष वाह्यैः पुरस्तादुक्तेऽप्यधःस्तम्बेनाश्लिष्यन्त्यथ ये चान्ये ह नित्यप्रमुद्विता नित्यप्रवसिता नित्यपाचनका नित्यः शिल्पोपजीविनोऽथ ये चान्ये ह पुरोयाचकाऽअयान्ययाजकाः गूढ-शिष्याः गूढाश्च शास्त्रविद्वांसोऽथ ये चान्ये ह वृथाकपायण्डलिनः कापालिनोऽथ ये चान्ये ह यक्षराक्षसभूतगणपिशाचोरगग्रहादीनामथ पुरस्कृत्य शमयामऽइत्येवं बुवाणाऽअथ ये चान्ये ह चाटुजटनटभटप्रजितरङ्गावतारिणो राजकर्मणि पतितादुर्योऽथ ये चान्ये ह वृथातर्कवृष्टान्तकुहकेन्द्रजालैर्वदिकेषु परिस्थानुमिच्छन्ति तैः सह न सुखसेत् ॥ प्रकाश-भूता वै ते तस्कराऽअस्वर्ग्याऽइत्येव त्वाहं ॥

नैरात्म्यवादकुहकैर्मिथ्याहृष्टान्तहेतुभिः ॥

भ्राम्यहोको न जानाति वेदविद्यान्तरं तु यत् ॥८॥

बृहस्पतिर्वै शुक्रो भुत्वेन्द्रस्यामयायाहुरेभ्यः क्षयायेमामविद्यामसृजत्तयाशिवमाशिवमित्यु-
विशन्प्रशिवः श्रिमिति वेदादिशास्त्रं हिः सकृधर्माभिध्यानमुस्त्विति वदन्त्यतो नैनामभि-
धीयैतान्यथैषां धन्येवैषां रतिमात्र फलमुस्या वृत्तच्युतस्यैव नारम्भणीयेत्येव त्वाहं ॥

दूरेमिति विपरिति विपुची अविद्या या च विद्येति ज्ञाता ॥

विद्यामीप्सितं नचिकेतसं मन्ये ॥ न त्वा कामा बहवो लोलुपन्ते ॥९॥

पिद्या चाविद्यां च यस्तद्वैवोऽभयः सह ॥

अविद्याया मृत्युं तीर्त्वा विद्यायाऽमृतमश्नुते ॥*

अविद्यायामन्तरे वैप्स्यमानाः स्वयं धीराः पण्डितर्मन्यमानाः ॥

दन्द्रम्यमाणाः परियन्ति मृदाऽअन्धेनैव नीयमाना यथान्धाऽहति ॥९॥+

प्रेयामुरा ह वै यऽआत्मक्रामा ब्रह्मणोऽन्तिकं प्रयातास्तस्मै नमस्कृत्योचुर्मगवन्वपमात्म-
क्रामाः स त्वं नो नृहीत्यतश्चिरं ध्यात्वाऽमन्यतान्यतात्मानो धै ते सुराऽअतोऽन्यतममेतेषां-
मुक्तं तदिमं मृदाऽउपजीवन्त्यमिष्वद्विणस्तस्याभिधातिनोऽनृताभिज्ञाः सिनः सत्यमिवानृतं
पश्यन्तीन्द्रजालवदित्यतो यद्वेदेष्वभिहितं तत्सत्यं यद्वेदेषुक्तं तद्विद्वांसोऽउपजीवन्ति तस्मा-
द्ब्राह्मणो नाभिर्दुरुमधीयतापमर्थः स्यादिति ॥१०॥

एतद्वाव तत्स्वरूपं नमसः खेऽन्तर्भूतस्य यत्पुरं तेजस्तत्रेधाऽभिहितमयाऽअदित्ये
 प्राणऽएतद्वाव तत्स्वरूपं नमसः खेऽन्तर्भूतस्य यदोऽमित्येतदक्षरमनेनेवं तदु तदुध्यत्यु-
 दयत्पुच्छवसंत्यजं वद्व धियाऽऽलम्ब्य स्वाऽअत्रैवेतत्समीरणे प्रकाशप्रक्षेपकोप्ययुस्थानीय-
 मेतच्छ्रमस्येव समीरणे नमसि प्रकाशयैवोक्तमप्य स्कन्धात्स्कन्धमनुसरत्यप्यु प्रक्षेपको
 लवणस्येव घृतस्य चोष्णमिवामिध्यातुर्विस्तृतिरिवैतादित्यत्रोदाहरन्त्यथ कस्मादुच्यते विद्यु-
 तो यस्मादुच्चारितमात्रऽएव सर्वं शरीरं विद्योतयति तस्मादोऽमित्यनेनेतदुपासीतापरि-
 मितं तेजः ॥

पुरुषश्चाक्षुषो योऽयं वृक्षिणेऽक्षिण्यवस्थितः ॥
 इन्द्रोऽयमस्य जायेयं सुखे चाक्षिण्यवस्थिता ॥१॥

सुमार्गमस्तुयोरेवं हवृयान्तर्गतः सुषो ॥
 तेजस्तलोहितस्पाद्य पिण्डऽपुषोर्मयस्तुयोः ॥२॥

हृदयादायती तावच्चक्षुष्यस्मिन्प्रातिष्ठिता ॥
 साऽरणीं सा तपोनाडी हृयोरेका द्विधा संती ॥३॥

मनः क्रापाग्निमाहन्ति स मेरयति मारुतम् ॥
 माहृतस्तूरसि चरन्मुञ्चं जनयति स्वरम् ॥४॥

ब्रजामिसंयोगास्तुदि सम्प्रयुक्तं मणोहाणुर्द्विरणुः कणतुदंशे ॥
 जिह्वाग्रदेशे व्यणुकं च विद्धि विनिर्गतं मातृरुमंब्रमातुः ॥५॥

न पश्यन्मुत्पुं पश्यति न रोगो न च दुःखताम् ॥
 सर्वं हि पश्यन्पश्यति सुखमाप्नोति सर्वशः ॥६॥

चाक्षुषः स्वप्नचारी च मृतः सुतात्परश्च यः ॥
 मेवाश्नतेऽस्य चत्वारस्तस्युस्तुपं महत्तरम् ॥७॥

द्विपेरुपाच्येद् ब्रह्म त्रिपाच्यरति चोत्तरं ॥
 सत्पान्नतोपभोगार्थो द्वेतीमांशो महात्मनः ॥८॥

इति द्वेतीमांशो महारमन्ऽइति ॥११॥

अथ यजुर्देवीय-मैत्रायणीयाण्यकेऽथवा मैत्रायणीयोपनिषदि= अन्ते पठ्यमाना—

शान्तिः ॥

॥३९॥ नमो वाचे नमो वाचस्पतये याऽर्चोदिताय च नोदिताय तस्मै वाचे नमो नमऽ-
ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रविद्भ्यो मन्त्रविद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मा मृषयो मन्त्रकृतो
मन्त्रविदः प्रातुर्देवी वाचमुद्यासं जुष्टां देवेभ्यः स्वधावरीं पितृभ्योऽनुमतान्मनुष्येभ्यस्तन्मा
देवाऽअवन्तु शोभापि पितरोऽनुमदन्तु ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ इति ॥

अथिदृष्टोत्तरतरोपनिषदादौ चान्या शान्तिपद्य—

ॐ आप्यायन्तु ममाङ्गानि वाक्प्राणश्चक्षुः श्रोत्रमथो बलमिन्द्रियाणि च सर्वाणि, सर्वं
ब्रह्मोपनिषदं माऽहं ब्रह्म निराकुर्यां मा मा ब्रह्म निराकरोदनिराकरणमस्त्वनिराकरणं
मेऽअस्तु ॥ तदात्मनि निरते यऽउपनिषत्सु धर्मास्ते मयि सन्तु ते मयि सन्तु ॥१॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ इति ॥

तावन्मनो निरोद्धय ६,३४,८
 गुणवनस्पतयः १,४
 ते ह खलु वाचोऽर्धरेतसो ४,१
 ते होषुर्भगवन्मभिवाद्य ४,५
 ते होषुर्भगवन्मयेव ३,१
 त्रिभ्येकपाधरेद् ब्रह्म ७,११,८
 एवं ब्रह्मा एवं च वै विष्णुः ५,१,१
 एवं मनस्वत् यमसर्वं ५,१,२
 दूरमेति विपरीते विष्टुषी ७,९
 इदमेते ह लोके तद्वेतेभ्यः ६,१६
 देवास्तु ह वै य ७,१०
 द्विधा वा एष आत्मा ६,१
 द्वे ब्रह्मणी वेदितभ्ये ६,१२
 द्वे वाच न्यव ते ब्रह्म ६,३७
 द्वे वाच ब्रह्मणी रूपे ६,३; ६,१५
 ध्यानात्मनः परे तरे ७,२४
 न पश्यन्मृत्युं पश्यति ७,११,६
 नमः शान्तात्मने तुभ्यं ५,१,४
 नमोऽस्यै पृथिवीक्षिते ६,५
 नमो वाचे नमो [वाण्डिः]
 न हि बीजस्य स्वादुपरि ६,१०
 नैरात्म्यवाङ्मूहकैः ७,८
 एषेष्टको वा एषो ६,३३
 परं वा पुत्रदात्मनो ६,११
 पुत्रपश्चाद्भुवो योऽयं ७,११,१
 पृथिवी गार्हपत्योऽतर्क्षि ६,३४
 मनावतिवो एको २,३
 माकाशभूता वै ते ७,८
 भृहद्भयो वै नाम रागा १,२
 बृहस्पतिर्वै शुक्रो भूत्वा ७,९
 ब्रह्मणस्पद्भयोमानुस्तरण ६,३४
 ब्रह्मणो महिमैस्तेव ४,४
 ब्रह्मणो पविता अग्न्याः ४,६
 ब्रह्मण्यो वा एष १,१
 ब्रह्म ह वा इदमग्र आसीद् ६,१७
 भृगवक्स्थिचर्म १,३
 मन एष मनुष्याणी ६,३४,११
 मनः कायातिनाहन्ति ७,११,४
 मनो हि द्विविधं प्रोक्तं ६,३४,६
 महतो जगती सप्तदशो ७,३
 माधेयं च विद्विजे तु ६,१४

मित्रावरुणौ पक्षिजिहवः ७,५
 युषानिरन्धनो यज्ञिः ६,३४,१
 यथा पर्वतमादीक्षं ६,१८
 यदस्यान्वद्भिमवात् ६,३०
 यदा पञ्चावतिष्ठन्ते ६,३०
 यद्विद्वान्नो हृषते ६,३६
 यन्मयोऽनौ यन्मामं हृदये ६,१७
 यावन्तो वै काकस्य ६,१४
 ये नैकरूपाश्चाधस्ताद् ६,३०
 ये विन्दव इवाम्युधरन्ति ६,३५
 योऽतो परापरो देवा ६,२३
 यो ह खलु यावोपरिस्थः २,४
 रजस्तमोऽप्यं विद्वत् ६,२८
 रविमर्धे स्थितः सोमः ६,३८
 लपविषेपरहितं मनः ६,३४,७
 लब्धेभ्यः पश्यन्तु ६,२६ ६,३१
 लब्धोपास्तेहयोगाद् ६,३७
 वसोः पवित्रमग्निः ६,९
 विमहवानेव काकः ६,१६
 विद्यां चाविद्यां च यस्तु ७,९
 विद्वन्तु स्वामाहुतयश्च ६,९
 विधिरूपं हरिणं ६,८
 विधेदेवा अत्रुष्टेकाविंशो ७,४
 विश्वेश्वर नमस्तुभ्यं ५,१,३
 ज्ञानिराहुकेतुराक्षो ७,६
 शब्दस्वतोदयो ह्यथो ४,२
 शरीरपादिसाह्यगृहमात्रमतेः ६,३८
 शुचौ वेदो शुचिः सत्यस्या ६,३०
 पृथिवीसेस्तु युक्तस्य ६,२८
 स प्रीतः प्रीणतु विश्वं ६,९
 समगमस्तयोरेव ७,११,२
 समाधिनिर्घोतमलस्य ६,३४,९
 समासकं यथाचितं ६,३४,५
 सर्वेष्वेदं छविष्णु १,४
 स वा एष आग्नेह १,७
 स वा एष सृष्टो २,५
 स्वयोनो उपशास्वस्य ६,३४,९
 द्विरभ्येन पात्रेण ६,३५
 द्विरभ्यवर्णः शकुनो ६,३४
 हृदयादावती तावत्पशु ७,११,३
 हृदाकाशमयं कोनं ६,१७
 होता भोक्ता हविर्मन्त्रो ६,१६

अथारण्यकान्तर्गत-विशेषनाम-सूची ।

[प्रपाठकायुसारण]

हृदय १,२, २,२
 शाकाय १,२; २,२; ६,२५; ६,३०
 श्वश्रु १,२
 सुपुत्र १,४
 भूरिपुत्र १,४
 हृदयपुत्र १,४
 कृत्तलपाथ १,४
 मौषनाथ १,४
 बन्धि १,४
 नव्यपति १,४
 साधविन्दु १,४
 हरिभन्धः १,४
 भन्धरीप १,४
 नमस्कृत १,४
 सर्वोक्ति १,४
 बन्धाति १,४
 अनरण्य १,४
 अक्षतेन १,४
 मन्त्रः १,४; ७,३
 भरत १,४
 मन्त्र २,१; ३,३०; ७,११,४
 मेनि २,२, २,३
 मेनि वैधानरः २,६; ६,२
 भूतामा ३,२,३; ६,१०
 मन्त्रा ४,५; ५,१,१; ६,५
 मन्त्रः ४,५; ५,१,१; ६,५,८; ७,२,७
 विष्णु ४,५; ५,१,१; ६,५,८, ११, १६, २१, ३५; ७,७
 कृत्तायनः ५,१,१; ५,२
 मन्त्रपति ५,१,१; ५,२; ६,५,८; ७,७
 भग्नि ५,१,१; ६,२,६, ७,५,८-१०, १०, १६, १७, २४, २६, ३२ ३६; ७, १, ७, ११
 बन्ध ५,१,१, ७,४
 बापु ५,१,१, ६,४ ५,३३, ३५
 हृदयः ५,१,१, ६,३३; ७,११, १
 निपाठाः ५,१,१

मन ५,१,२
 यम ५,१,२; ७,११, १
 प्रथिवी ५,१,२; ६,३३ ३४
 विश्व ५,१,२; ६,२
 ज ५,१,२; ६,३७, ७,११
 भन्धुत ५,१,२; ६,३८; ७,७
 विश्वेश्वरः ५,१,३
 विश्वामा ५,१,३; ६,६
 विश्वकर्मा ५,१,३
 विश्वभुक् ५,१,३; ६,२
 विश्वमायुः ५,१,३
 विश्वकोटारतिः ५,१,३
 प्रभु ५,१,३; ६,१६
 शान्तामन् ५,१,४
 गुह्यतम ५,१,४
 भविष्य ५,१,४
 भवमेव ५,१,४
 भनादिनिधन ५,१,४
 आदिश्व-श्वः ६,१,३, ४, ५, ६, ७, १७, ३३ ३६, ७, ३, ७, १२, १४
 गार्हपत्य ६,५, ६, ३४
 सूर्यः ६,५, ७, ८, ११, १४
 भाव ६,५
 चन्द्रमाः ६,५ ३५, ७, ५
 विश्वचक्षुः ६,६
 विश्वश्रु ६,६, १३
 सविता ६,७-८
 भर्गो ६,७, ३४ ३५
 विश्वश्रु ६,८, ७, ७
 विश्ववर्मा ६,८, ७, ७
 नारायण ६,८, ७, ७
 मर्क ६,८
 धाता ६,८
 विधाता ६,८
 सन्नाह हृदय ६,८
 ह-ह ६,८

विश्वतमः ६,८; ६, ३५
 सहस्राक्षि ६,८
 सिन्धुतम ६,१६
 सुपुत्र ६,२१
 देवा ६,२३
 भग्निपूर्वा ६,२७
 भानवीया ६,२९
 मरीच ६,३१
 कर्गव ६,३२
 यजुर्वेद ६,३२
 सामवेद ६,३२
 भधर्ववेद ६,३२
 यजुर्वेद ६,३३; ७,१
 श्रीराम ६,३३; ७,१
 वर्षा ६,३३; ७,३
 शरद ६,३३; ७,४
 हेमन्त ६,३३; ७,५
 तिसिर ६,३३; ७,५
 धो ६,३४
 पयमानः पावक ६,३४
 शकुन ६,३४
 सोम ६,३५, १८; ७,१
 रवि ६,३८
 हुताशनः ६,३८
 वेद ६,३८
 सार ६,३८
 यत्न ७,१
 विश्व देवा ७,४
 निपाठद्वयो ७,५
 अक्षिरस ७,५
 क्षत्रिणहृदयराजा ७,६
 सन्तु ७,७
 बुधाकृष्णवदिक ७,८
 क्षत्रिणिना ७,८
 हृदयपति ७,९
 नविकल्प ७,९

ग्रन्थान्तरनिर्दिष्टमन्त्रसूची ।

मन्त्रभाग ।	स्थान ।	पृष्ठ ।
यदा पश्यन्पश्यति० = यदा पश्यता पश्यते० ।	[मुण्ड० उप० ३।१।३] ।	५५३
द्वे मल्लगी० ... गण्डति ।	[मल्लविन्दु उप० १७] ।	५५५
काम लक्ष्मणो चिह्नितः० ... सर्वं मन एव ।	[बृहदा० उप० १।५।३] ।	५५७
यदा वज्रावतिष्ठते० ब्रह्मजोदाहन्ति ।	[कठ० उप० ५।१०] ।	५५७
दिशमयेन पात्रेण० .. सोऽमाऽब्रह्म ।	[काण्व० मनु० (१४ये=विष्णवे) ४०।१५-१६, ईस०उ० १५-१६] ।	५५९
भग्नौ माकाऽऽदुति० ... सत मजा ।	[मनु० ३।७३] ।	५६०
भूरभेति विराडि० .. छोरुगन्ते ।	[कठ० उप० १।१।४] ।	५६१
विद्यो विविद्यो य० ... मश्नुते ।	[प्रा० य० ४०।११, ईस०उ० ११] ।	५६२
अविद्यावामुगते० ... ययान्धाऽदिति ।	[कठ० उप० १।१।५] ।	५६२